

**T.C
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
DOKTORA PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ÇOCUK
DERGİLERİNDE BEDENİ
AHLAKİ VE TERBİYEVİ ÖZELLİKLERİYLE
İNŞA EDİLEN ÇOCUK**

**HAZIRLAYAN
SEVCAN BAŞBOĞA
10701209**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. TÜLAY ALİM BARAN**

**İSTANBUL
2018**

**T.C
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
DOKTORA PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ÇOCUK
DERGİLERİNDE BEDENİ
AHLAKİ VE TERBİYEVİ ÖZELLİKLERİYLE
İNŞA EDİLEN ÇOCUK**

**HAZIRLAYAN
SEVCAN BAŞBOĞA
10701209**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. TÜLAY ALİM BARAN**

**İSTANBUL
2018**

T.C
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ÇOCUK
DERGİLERİNDE BEDENİ AHLAKİ VE
TERBİYEVİ ÖZELLİKLERİYLE İNŞA EDİLEN
ÇOCUK

HAZIRLAYAN
SEVCAN BAŞBOĞA
10701209

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:
Tezin Savunulduğu Tarih:

Tez Oy Birliği / ~~Oy Çekilişi~~ ile Başarılı Bulunmuştur.

Ünvan Adı Soyadı

İmza

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Tülay Baran

Jüri Üyeleri :

Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu
S. Beyoğlu

İSTANBUL

MAYIS 2018

Doç. Dr. Nalan Turan

Prof. Dr. Fatmagül Demirel

Doç. Dr. Ercan

KARAKOĞ

N. Turan
F. Demirel
E. Ercan

ÖZ

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE BEDENİ AHLAKİ VE TERBİYEVİ ÖZELLİKLERİYLE İNŞA EDİLEN ÇOCUK

Sevcan Başboğa
Mayıs, 2018

Cumhuriyetin ilanıyla kurulan ulus-devlet yapısının, en önemli ihtiyaçlarından biri de ulus-devlet paradigması ve Cumhuriyet rejiminin tasavvur ettiği yeni insanın inşasıdır. Bu yanıyla Cumhuriyeti kuran kadronun en önemli amaçlarından biri de Cumhuriyet rejiminin kendisiyle özdeşleştirdiği çocukluğun inşasını sağlamaktır. Bu tez çalışmasında erken Cumhuriyet döneminde Cumhuriyeti kuran kadronun, Cumhuriyet rejimi ve ulus-devlet paradigması çerçevesinde inşa etmek istedikleri çocukluğu, dönemin popüler yayını olarak da tanımlayabileceğimiz süreli çocuk yayınlarından, çocuk dergilerine odaklanılarak, çocukluğun bedeni ahlaki ve terbiyevi inşasının hangi koşullarda, hangi nedenlerle, hangi söylemler ve kavramlar çerçevesinde nasıl ortaya konulduğunu konu edinmiştir. Tez çalışması çerçevesinde ele alınan uzun dönem aynı zamanda Türkiye modernleşmesinin önemli bir kırılma evresini de oluşturmaktadır. Bu nedenle ele alınan uzun süreç geniş bir modernite bağlamıyla ele alınarak değerlendirilmiştir.

Erken Cumhuriyet dönemi çocuk yayınlarında, Cumhuriyet yönetiminin, geleceğin makbul vatandaşı olarak tasavvur ettiği modern çocukluğun inşasında üzerinde durulan ve bir noktada Cumhuriyet rejiminin, “İstikbal davası” olarak adlandırılan çocuk nüfusun sağlıklı ve güçlü kılınarak, nüfusun arttırılmasına çalışılmış, bu yanıyla nüfusa çeşitli yönleriyle müdahale edilerek, bu alan düzenlenip, denetim altına alınmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyetin ilan edilmesi, imparatorluk sonrası süreçte ulus-devlet projesinin ilanıydı. Cumhuriyetin, ulus-devlet ve laik-seküler temelli devlet ve toplum modeli beraberinde bu siyasal ve toplumsal projeyi meşrulaştıracak yeni bir ahlak ve terbiye anlayışına dayalı olan “iyi-kötü”, “doğru-yanlış”, “makbul ve makbul olmayanı” kapsayan yeni ahlaki erdem, alışkanlıklar ve davranış kalıpları üretmeyi amaçlamıştır. Bu yanıyla kurulmak istenen yeni toplum anlayışının merkezinde, inşa edilmek istenen “yeni insan” bulunmaktaydı. Dolayısıyla Cumhuriyetin “yeni insanının” Cumhuriyetin, aydınlanmacı ve ilerlemeci anlayışı ekseninde, yeni bir ahlak anlayışı çerçevesinde, içerisinde yaşanılan zamanın ve toplumun ihtiyaçları ve gereklerine cevap verebilecek nitelikte, rasyonel laik-seküler, pozitivist bir yaklaşımla inşa edilmesi amaçlanmıştır. Bu tez çalışması çerçevesinde Cumhuriyet çocuğunun hangi ahlaki ve terbiyevi kavram ve söylemlerle inşa edildiği ortaya konulurken, bunun, içerisinde yaşanılan siyasal, sosyal ve ekonomik konjonktür ile olan bağının yanı sıra geç Osmanlı modernleşmesi ile olan süreklilik ve kopuşu da sorunsallaştırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Modern Devlet, Çocuk, Çocuk Dergileri, Çocuk Sağlığı, Salgın Hastalıklar, İdeal Beden, Çocuk Terbiyesi ve Ahlakı, Ahlakî Erdemler, Adabı Muaşeret, Makbul Olmayan Çocuk, Makbul Çocuk.

ABSTRACT

CHILDHOOD CONSTRUCTED BY ITS PHYSICAL, MORAL AND DISCIPLINARY CHARACTERISTICS IN CHILDREN'S MAGAZINES OF EARLY REPUBLICAN PERIOD

Sevcen Başboğa
May, 2018

One of the most important needs of the nation-state structure established by the proclamation of the Republic was the construction of the new person, envisioned by the nation-state paradigm and the Republican regime. In this respect, one of the most important aims of the cadres who founded the Republic was to construct the childhood that the Republican regime identified itself with. Focusing on children's magazines from periodic publications for children that could be defined as the popular publications of the period, this thesis investigates the childhood intended to be constructed by the cadres who founded the Republic, in the framework of the Republican regime and nation-state paradigm; under which conditions, with which causes, in the context of which discourses and concepts, were the physical, moral and disciplinary construction of childhood have been put forward. The long period discussed within the framework of this thesis, also forms a significant breaking phase of the modernization of Turkey. For this reason, the long process that has been discussed, has been evaluated within a broad context of modernity. In children's publications of early Republican period, the children population which was subjected to the construction of modern childhood defined as the desirable citizen of the future by the Republican administration and called as "The cause of the future" by the Republican regime at some point, was attempted to be made healthy and strong in order to increase the population of the country and in this sense, various interventions to the population were conducted, overall, this field was attempted to be regulated and controlled.

The proclamation of the Republic was a declaration of the nation-state project in the post-imperial period. With the republic, along the state and society model based on nation-state and secularism, the aim was to produce new moral virtues, habits and behavior patterns including "good-bad", "right-wrong", "desirable and not undesirable", based on a new understanding of morality and discipline to legitimize this political and societal project. In this sense, the "new human" desired to be constructed was at the center of this new understanding of society desired to be established. Therefore, Republic's "new human" was aimed to be constructed in the direction of enlightening and progressive approach of the Republic, in a way that could respond to the needs and requirements of the time being and of the society and with a secular, positivist approach.

In the scope of this thesis, while the context of discourses and concepts related to the moral and disciplinary construction of childhood were put forward, this situation's link to the political, social and economic conjuncture of the time being was investigated along with its continuity and disengagement with the late Ottoman modernization.

Key Words: Modern State, Child, Children's Magazines, Child Health, Epidemic Diseases, Ideal Body, Child Discipline and Morality, Moral Virtues, Etiquette, Undesirable Child, Desirable Child.

ÖN SÖZ

Akademik yaşama adım attığım ilk günden itibaren tanıdığım ve yüksek lisans tez çalışmamdan sonra doktora tezimin de danışmanlığını üstlenen ve uzun denebilecek bir zamana yayılan doktora tezi sürecinde de her daim gösterdiği sevecen yaklaşımı, şefkati, olumlu motivasyonu yanında, tez çalışmasının zor anlarında ortaya koyduğu çözümler ile tez çalışmasının ortaya çıkmasındaki emek ve çabası dolayısıyla kıymetli hocam Prof. Dr. Tülay Alim Baran’a çok teşekkür ederim. Bu tez çalışmasının ortaya çıkmasında tez izleme toplantılarında ortaya koydukları önerilerle tez çalışmasının şekillenmesinde katkısı olan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Fatmagül Demirel ile Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu’na teşekkür ederim. Tez çalışması sürecinde ihtiyaç duyulan kaynakların temin edilmesinde zengin kütüphanesindeki kimi kaynaklarla, tezin kaynaklarının teminine verdiği destekten dolayı Mehmet Pakır’a, tezin kimi bölümlerinin okuması ve değerlendirilmesinde sunduğu katkı dolayısıyla Olkan Senemoğlu’na, tez çalışmasının kimi zorluklarını aşmamda sağladığı olanaklar dolayısıyla Zerrin Alper’e ve uzun tez çalışmasının stresli zamanlarındaki dostluğu, arkadaşlığı dolayısıyla Fulya Erlüle’ye ve ismini burada tek tek anamayacağım okul arkadaşlarıma yardım ve destekleri için teşekkür ederim. Çalışma süresince yararlandığım başta İSAM Kütüphanesi olmak üzere Atatürk Kitaplığı, Beyazıt Devlet Kitaplığı ile IRCICA Kütüphanesi çalışanlarına da teşekkürü borç bilirim.

Tüm eğitim hayatım boyunca olduğu gibi bu tez çalışmasının uzun sürecinde de beni her anlamda destekleyen, her daim teşvik eden, motive eden, yanımda olan, sevgi ve şefkatlerini esirgemeyen başta sevgili annem ve babam olmak üzere tüm aileme sonsuz teşekkür ederim. Son olarak bu tez çalışmasının son düzenlemelerinin yapılmasındaki katkısı ile çalışmanın tamamlanmasındaki olumlu motivasyonu ve desteği için Umut Özen’e teşekkür ederim.

İstanbul, Mayıs, 2018

Sevcan Başboğa

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZ	iii
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiii
İÇİNDEKİLER	viii
1. GİRİŞ	1
1.1 Tezin Amacı Sorunsalları ve Kapsamı	1
1.2 Yöntem ve Kuramsal Çerçeve	4
1.3 Tezin Bölümleri	10
1.4 Tarihsel Arka Plan: Batı’da ve Osmanlı Dünyasında Çocukluk	12
2. LİTERATÜR VE KAYNAK DEĞERLENDİRMESİ	29
2.1 Temel Kaynaklar	29
2.2 Konuyla İlgili Araştırmalar.....	37
3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE ÇOCUKLUĞUN BEDENİ İNŞASI.....	48
3.1 Çocuk Dergilerinde Cumhuriyetin Nüfus Perspektifi	49
3.1.1 “İstikbal Davası”: Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Nüfus Politikası	52
3.1.2 “Davamızın Bir Tahlili”: Nüfusu Tespit Çalışmaları ve Nüfus Sayımları	66
3.1.3 “İzdivaç Öjeniği”: Erken Cumhuriyetin Sağlam Nesiller Yetiştirme Anlayışı	77
3.2 Yeni Bir Beden İnşası: Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocuk Sağlığı ve Bedenin İnşası.....	83
3.2.1 Osmanlı Modernleşmesinde Sağlık Kurumlarının Gelişimi ve Çocuk Bedeni	83
3.2.2 Cumhuriyetin Sağlık Yaklaşımları ve Cumhuriyet Çocuğunun Bedensel Kurgusu.....	88
3.2.3 “Annelik Sanatı” : Çocuk Dergilerinde Annelere Çocuk Bakımı Öğütleri” ...	94

3.2.4	“Gürbüz Çocuk Nasıl Meydana Gelir”: Çocuğun Temizlik-Hijyen, Uyku, Giyinme Alışkanlıkları	98
3.2.5	Çocuk Beslenmesi.....	105
3.3	Salgın Hastalıklar ve Korunma Yolları	112
3.3.1	Ele Alınan Dönemin Belli Başlı Hastalıkları.....	119
3.4	Bedenin Terbiyesi.....	140
3.4.1	Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Beden Terbiyesi	140
3.4.2	Erken Cumhuriyet Döneminde Beden Terbiyesi.....	147
3.4.2.1	Oyun: Çocuk Dergilerinde Çocukların Beden Terbiyesinin İlk Önemli Aracı	149
3.4.2.2	Çocuk Oyuncakları: Çocuğun Bedeni ve Ruhunu Besleyen Araçlar.....	154
3.4.2.3	Çocuğun Beden Terbiyesi ve Jimnastik.....	157
3.4.2.4	Spor	168
3.4.2.5	İzcilik.....	174
3.5	Çocuk Dergilerinde Cumhuriyetin İdealize Ettiği Çocuğun Bedensel Özellikleri	179
4.	ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE AHLAKİ VE TERBİYEVİ ÖZELLİKLERİYLE İNŞA EDİLEN ÇOCUKLUK.....	186
4.1	Erken Cumhuriyet Döneminde Terbiye Kavramı ve Terbiyenin Temel Referansları.....	186
4.1.1	Milli Terbiye	202
4.1.2	Aile Terbiyesi	210
4.1.3	Okul Terbiyesi	234
4.1.4	Muhit Terbiyesi.....	250
4.2	Yeni Bir İnsan İnşa Etmek: Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyete Dönemin Ahlak ve Terbiye Anlayışı.....	256
4.2.1	Geç Osmanlı Döneminde Ahlaki Alanın Yeniden Düzenlenmesi ve Okul Programlarında Ahlak Eğitimi.....	256

4.2.2	Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyete Batılılaşma ve Seküler Ahlak Anlayışının Tarihsel Arka Planı	266
4.2.3	Erken Cumhuriyet Dönemi Ahlak Anlayışının Fikri Temelleri ile Dönemin Ahlak Anlayışı	272
4.2.4	Dönemin Ahlak Temalı Yayınlarında Ahlak nedir? Ahlakın Esasları Nelerdir?.....	281
4.2.5	Dönemin Yayınlarında Dini Ahlak.....	285
4.2.6	Dönemin Yasal Düzenlemeleri ve Ders Programlarında Din ve Ahlak Eğitimi.....	291
4.2.7	Okulda Ahlak Eğitimi ve Çocuklara Ahlakı Öğretim Yöntemi	298
4.3	Erken Cumhuriyet Döneminde Ahlak Anlayışını Biçimlendiren Temel Kavramlar	309
4.3.1	Ulus ve Ulusçuluk: Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyete Ulusçuluk ve Çocuk Dergilerinde Ulus Sevgisi	309
4.3.2	Otuzlu ve Kırklı Yıllarda Yayımlanan Çocuk Dergilerinde Millet, Milliyetçilik ve Millet Sevgisi	326
4.3.2.1	Türk Çocuğunun Amentüsü : Vatan Sevgisi.....	336
4.3.2.2	Dil Bilinci.....	345
4.3.2.3	Tarih Bilinci	349
4.3.3	Dayanışma Yardımlaşma	358
4.3.4	Çalışkanlık ve Vazife Bilinci	378
4.3.5	Disiplin ve İntizam.....	388
4.3.6	Tutum-Tasarruf	399
5	ADAB-I MUAŞERET: MAKBUL ÇOCUĞUN GÜNDELİK YAŞAMDA UYMASI GEREKEN KURALLAR.....	416
5.1	Uygarlaşma: Erken Cumhuriyet Dönemi Adab-ı Muaşeretinin Modeli Olarak Batı'da Modern Adab-ı Muaşeretin Gelişimi ve Uygar Çocuğa Adab-ı Muaşeret Eğitimi.....	416

5.1.1	Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyete Modernleşme ve Adab-ı Muaşeretin Genel Çerçevesi	422
5.1.2	Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyete Adab-ı Muaşeret ve Gündelik Yaşamın Değişimi.....	425
5.1.3	Erken Cumhuriyet Dönemi Yayınlarında Çocuklara Yönelik Adab-ı Muaşeretin Genel Çerçevesi	439
5.2	Erken Cumhuriyet Dönemi Yayınlarında Çocuklara Yönelik Adab-ı Muaşeret Kuralları.....	448
5.2.1	Sokak Adab-ı Muaşereti	448
5.2.2	Selamlaşma	451
5.2.3	Takdim ve Tanıştırılma.....	456
5.2.4	Davranışlarda Terbiye ve Nezaket.....	457
5.2.5	Konuşma Görgü ve Adabı	463
5.2.6	Sofra Adabı	465
5.2.7	Giyim Kuşam.....	470
5.3	Makbul Olmayan Davranışlar.....	483
5.4	Yeni Bir Hayat Yeni Bir Çocuk: Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Yayınlarında Cumhuriyetin İdealize Edilen Makbul Çocuğu	494
6	SONUÇ	513

KAYNAKÇA.....	535
EKLER.....	551
Ek 1. Lane	551
Ek 2. Talebe Mecmuası.....	552
Ek 3. Musavver Çocuk Postası.....	553
Ek 4. Haftalık Resimli Gazetemiz.....	554
Ek 5. Yeni Yol.....	555
Ek 6. Sevimli Mecmua.....	556
Ek 7. Gülbüz Türk Çocuğu.....	557
Ek 8. Afacan Çocuk Gazetesi.....	558
Ek 9. Ateş.....	559
Ek 10. Yavru Türk	560
Ek 11. Çocuk Gazetesi.....	561
Ek 12. Asrın Çocuğu.....	562
Ek 13. Çocuk Alemi.....	563
Ek 14. Türk Çocukları.....	564
ÖZ GEÇMİŞ.....	565

KISALTMALAR

Age.	: Adı Geçen Eser
b.y.y.	: Basım yılı yok
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
der.	: Derleyen
ed.	: Editör
gen. yay. yön.	: Genel yayın yönetmeni
haz.	: Hazırlayan
k.s.	: Kapak sayfası
no.	: Numara
s.	: Sayı
s.b.y.	: Sayı bilgisi yok
s.s.y.	: Sayfa sayısı yok
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
v.d	: ve diğerleri
yay. haz.	: Yayına hazırlayan
yay. yön.	: Yayın yönetmeni

1. GİRİŞ

Bu tez çalışması Erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde çocukluğun bedeni, ahlaki ve terbiyevi inşasını ele almaktadır. Tez çalışması çerçevesinde, Türkiye modernleşmesi içerisinde önemli bir kırılmayı ifade eden ve Cumhuriyetin ilanı ile kurulan ulus-devletin, modern devlet paradigmasına uygun olarak modern çocukluğu inşa ediş sürecine beden, ahlak ve terbiye kavramlarına odaklanılarak bakılmıştır. Giriş kısmında ilk olarak tez çalışmasının amacı, kapsamı ile çalışma içerisinde ele alınan konulara dair geliştirilen sorunsallara yer verilecektir. Bununla beraber tez çalışmasının yöntemine yer verilerek, ele alınan konunun, uzun bir modernleşme sürecini kapsaması dolayısıyla literatürde yer alan modernleşme kuramlarına kısaca değinilecektir. Giriş kısmı içerisinde ayrıca tezin bölümlerinin tanıtımı ile çocukluğun Batı ve Osmanlı dünyasındaki tarihsel arka planına yer verilecektir.

1.1 Tezin Amacı Sorunsalları ve Kapsamı

Cumhuriyetin ilanı ile kurulan ulus-devlet yapısının, en önemli ihtiyaçlarından biri de ulus-devlet paradigması ve Cumhuriyet rejiminin tasavvur ettiği yeni insanın inşadır. Bu yapıyla Cumhuriyeti kuran kadronun en önemli amaçlarından biri de Cumhuriyet yönetiminin kendisiyle özdeşleştirdiği çocukluğun inşasını sağlamaktır. Bu tez çalışmasında amaç, erken Cumhuriyet dönemi olarak adlandırılan 1923-1950 döneminde Cumhuriyeti kuran kadroların, Cumhuriyet rejimi ve ulus-devlet paradigması çerçevesinde inşa etmek istedikleri çocukluğu, dönemin popüler yayını olarak da tanımlayabileceğimiz süreli yayınlarından, çocuk dergilerine odaklanılarak, çocukluğun bedeni ahlaki ve terbiyevi inşası sürecinin anlaşılmasını sağlamaktır.

Bu bağlamda tez çalışmasının temel sorunsalları tezin başlıkları esas alınarak şöyle ifade edilebilir; ele alınan ve çalışma içerisinde yer verilen süreli çocuk yayınlarının tanıtımları çerçevesinde bu yayınların hangileri olduğu ve kimler tarafından çıkarıldığı, yayımlanan çocuk dergilerinin içeriklerinin neye göre belirlendiği, erken Cumhuriyet döneminde içerisine girilen farklı konjonktürlerde bahsi geçen dergi içeriklerinin farklılaşıp farklılaşmadığı konu edilecektir. Ülkenin içerisinde bulunduğu

iç ve dış konjonktürün bu içeriğin belirlenmesindeki payı nedir? Bunun yanısıra çocuk dergilerinde kullanılan dil ve üslup nasıl bir özelliğe sahiptir? Dergilerde kullanılan dil, çocukların anlayacağı düzeyde ve gündelik bir dil midir? Dergilerin dili didaktik ve buyurgan mıdır? Yayımlanan çocuk dergilerinin okuyucuları ya da hedef kitlesi kimlerdir? Bu kitlenin belli sınıfsal özellikleri var mıdır? Ya da çocuk dergileri farklı sosyal ve ekonomik yapılardan gelen çocukları buluşturan ortak bir payda mıdır? Dergiler sadece çocuklara mı hitap etmektedir?

Söz konusu dönem içerisinde yayımlanan çocuk dergilerinde, çocukluğun bedensel inşasının odaklandığı ana konu nedir? Çocuk bakımı ve sağlığı konusu neden bu derece önemsenmiştir? Çocuk dergilerinde çocukluk ile nüfus meselesi arasında nasıl bir bağ kurulmuş ve bu durum çocuk dergilerine nasıl yansımıştır? Çocuk dergilerinde sahip olunan çocuk nüfusun, bedensel sağlığını korumak amacıyla hangi tedbirler alınmıştır? Çocuk dergilerinde, ele alınan uzun dönem içerisindeki her bir konjonktürde, dergilerin nüfus meselesine yaklaşımı nasıl biçimlenmiştir? Hangi nedenle? Ele alınan dönem ile çocuk dergilerinin idealize ettiği beden anlayışları arasında nasıl bir bağ bulunmaktadır? Ele alınan dergilerde, idealize edilen beden nasıl tanımlanmıştır? Güçlü bir bedene sahip olmak adına neler yapılmalıdır? Sahip olunan güçlü beden nasıl korunmalıdır? Ele alınan dönemde çocuk, sağlık, beden terbiyesi, spor, kadın ve aile dergilerinde sıklıkla üzerinde durulan bedensel rahatsızlıklar-hastalıklar hangileridir? Bu hastalıklar hangi nedenlerle oluşmaktadır? Bahsi geçen hastalıklara karşı hangi tedbirler alınmıştır? Dergilerde çocuklar ve genç nesiller başta olmak üzere toplum sağlığı konusunda nasıl tedbirler alınmıştır? Çocukların beslenme, spor, temizlik gibi sağlıklı bir bedene sahip olmaları adına önerilen faaliyetler çerçevesinde neler yapılmıştır?

Ele alınan dönem içerisinde yayımlanan çocuk dergileri ile aile, kadın ve eğitim eksenli yayınlarda çocuk terbiyesi ile ahlakı neden önemsenmiş, nasıl tanımlanmış ve hangi kavramlar çerçevesinde ele alınmıştır? Çocuk ahlak ve terbiyesinin temel referansları, belirleyenleri, unsurları nelerdir? Çocukların ahlak ve terbiyesinden sorumlu kişi ve kurumlar kimlerdir? Ele alınan dönemin yayınlarında çocuk ahlak ve terbiyesinin temel referansları da düşünüldüğünde Cumhuriyetin inşa etmek istediği yeni ahlakın, laik seküler ahlak anlayışının, önceki dönemle olan süreklilik ve kopuşu hangi noktalarda gerçekleşmiştir?

Dergilerde idealize edilen ahlaki öğeler nelerdir? İdealize edilen ahlak anlayışı ile yaşanan dönem arasındaki nasıl bir bağ kurulmuş ve bu durum idealize edilen ahlaki erdemleri nasıl şekillendirmiştir? Bahsi geçen ahlak anlayışı, gündelik yaşam pratiklerinin getirdiği zorunluluklar ekseninde şekillenmiş bir söyleme mi sahiptir? Kız ve erkek çocuklar açısından ahlakın farklı belirleyenleri-tanımları var mıdır? Ele alınan çocuk dergileri ve yayınlarında, ahlakın belirleyenlerinden biri olarak ön plana çıkan gündelik görgü, nezaket ya da adab-ı muaşeret kurallarına göre çocukların evde, okulda, sokakta, kısacası dış dünyayla ve insanlarla olan temaslarında nasıl davranmaları beklenmektedir? Ele alınan yayınlarda çocuklarda oluşturulmak istenen ahlakın temel kodları neye göre belirlemiştir?

Bu tez çalışmasının odaklandığı dönem 1923 ve 1950 arasındır. Dönemlendirme konusu tarihçiler arasında ve tarih yazımında en fazla konuşulan ve belki de bu noktada tarihçilerin en popüler tartışma konularındandır. Tarih yazımında, tarihin kendi içerisinde hep bir süreklilik taşıdığını, ancak tarihçilerin ele aldıkları konuları belli tarihi kesitler içerisinde inceleme anlayışlarından dolayı ele alınan konunun belli bir noktada sınırlanması gerektiği düşünülmüştür. Bu yanılla ele alınan tarihi olay, olgu, ya da konunun, hem konuyu inceleyen ve yazan tarihçi, hem de okuyucuları için belli bir başlangıç ve bitiş ile sınırlandırılması, anlamlı bir sürece hapsedilmesi gerekmektedir. Ancak bu alandaki tartışma konusu tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Zira tarihi olayların dönemlendirilmesi konusunda herkesin üzerinde tam olarak uzlaştığı, ortak bir başlangıç ve bitiş tarihi her zaman mümkün olamamaktadır. Bu yanılla tarihçinin dönemlendirme konusundaki tutumunu belirleyen temel unsurların başında, ele aldığı konuya bakışı, teorik ve metodolojik yaklaşımı, benimsediği tarih perspektifi gibi faktörler belirleyici olabilmektedir.

Bu tez çalışmasında 1923'ün yeni bir sürecin miladı olarak kabul edilmesinde Türkiye tarihinde, rejimin radikal bir değişime uğrayarak yeni bir devlet ve toplum modeli ortaya koymasını, Osmanlı-Türkiye modernleşmesi içerisindeki bu süreklilikte bir kopuşu ifade etmesi olarak görülmüştür. Bahsi geçen yeni bir devlet ve toplum tasavvuru, aynı zamanda yeni rejimin, yeni bir insan, dahası, yeni bir çocukluk tasavvurunu ortaya koymuştur.

1923'le başlayan süreklilik içerisindeki bu kopuş, 1950'de yeni bir kırılmaya uğrar. 1923'te başlayan sürecin, 1946'da çok partili sisteme geçmesi, genel oy ilkesinin kabul edilmesiyle beraber mecliste yeni partilerin kurulmasına ve bir muhalefetin

filizlenmeye başlaması açısından bir değişim geçirdiği su götürmez bir gerçekliktir. Tüm bu değişimler ekseninden meseleye bakıldığında, tüm bu süreçte “tek parti iktidarı” söyleminde temsilini bulan Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) pratikte iktidar gücü ve denetimini, 1950’ye kadar devam ettirdiği de göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir gerçekliktir. Dolayısıyla 1946’da çok partili rejime geçilmesine rağmen, CHP’nin iktidar partisi olarak elinde bulundurduğu iktidar gücü, denetimi ve egemenliğini devam ettirmesi süreci kesintiye uğratmamıştır. Ancak 1950 seçimlerinde muhalefet partisi olan DP’nin, büyük bir çoğunluk elde etmesi, 1923’ten beri pratikte tek parti olan CHP’nin iktidar gücünü yitirmesi ile süreç, kırılmaya uğrayarak yeni evreye girer.

Tez çalışması 1923-1950 sürecinde, çocuk dergilerinde çocukluğun, bedeni, ahlaki ve terbiyevi özellikleriyle inşa edilmesi sürecini içermektedir. Dolayısıyla 1923’te kurulan ve temel paradigması ulus-devlet eksenli, laik-seküler ve çağdaşlaşmacı bir modeli esas alan Cumhuriyet yönetiminin, yeni rejimle uzlaşır özneler oluşturma gayreti politik bir projeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla tez çalışmasının odaklandığı 1923-1950 dönemi bahsi geçen politik süreç ve bu sürecin devamlılığının takibi açısından belirleyici olmuştur. Bununla beraber sürecin, 1950’de kırılmaya uğraması ise CHP’nin modern-merkeziyetçi, laik-seküler devlet anlayışı karşısında, Türkiye siyasetinde yerelin-çevrenin temsilcisi olduğunu iddia eden, dinsel-geleneksel değerleri merkeze alan ve görece liberal değerlerin savunuculuğunu üstlenen DP’nin iş başına gelmesiyle ve farklı bir iktidar paradigmasının söz konusu olması ile açıklanabilir. Türkiye siyasetinde, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamda kimi değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bu süreç, aynı zamanda yeni bir çocukluk paradigmasının da doğuşu anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla tez çalışması çerçevesinde ele alınan çocuk dergilerinin, iktidar eksenli süreklilikleri düşünüldüğünde, sürecin 1950’de bırakılması anlamlı görülmüş, zira belirtildiği üzere DP’nin 1950’de iktidara gelmesi, aynı zamanda yeni bir çocukluk tasavvurunun inşası anlamını taşımaktadır.

1.2 Yöntem ve Kuramsal Çerçeve

Erken cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde yer alan ve hem çocuklara hem de temelde toplumun geneline benimsetilmeye çalışılan, temel normları cumhuriyet rejimi ve modern devletle uzlaşan, beden, terbiye ve ahlak temalı konuları ele alırken hem bu süreç hem de bahsi geçen konular geniş bir modernite sorunsalı bağlamında

değerlendirilecektir. Bu noktada tez çalışması içerisinde kullanılacak kaynaklar ayrıntılı bir tarama süzgecinden geçirilecektir. Zira incelenecek kaynakların bir kısmı bir bilgiyi, durumu ortaya çıkarması bağlamında önem taşıyor olsa da tüm bu tarihi malzemeyi ele alırken ve değerlendirirken salt betimsel bir yaklaşımdan kaçınılarak, ele alınan kaynakları, ortaya çıktıkları politik ortam ve konjonktürü de dâhil ederek, sürecin, arka planıyla beraber tahlil edilmesi amaçlanmıştır.

Bu tez çalışmasında, erken Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecinde değişen siyasal ve toplumsal dinamikler ekseninde, bedeni, ahlaki ve terbiyevi özellikleriyle yeniden kurgulanan çocukluğun, çocuk dergilerinde nasıl resmedildiği, hangi söylemler çerçevesinde nasıl üretildiği, bu noktada hangi söylemlerin hangi nedenlerle ön plana çıkarıldığı, belirtilen kaynaklar çerçevesinde analiz edilecektir. Dolayısıyla bu analiz süreci içerisinde tarihsel bir bakış açısı edinilerek, tez içerisinde kullanılan tarihi malzeme ve söylemlerin, zaman içinde değişme tarzlarını ve bu değişimin tarihsel özneliği nasıl biçimlendirdiği anlaşılmaya çalışılacaktır. Bununla beraber ele alınan dönemin metinlerinde kullanılan dilin, söylemin ve içeriğin oluşumunu analiz ederken de analizin merkezinde bağlam olacaktır, zira bağlam, tüm bu metinlerin, söylemlerin içerisinde olduğu, siyasal, sosyal ve kültürel konjonktürün toplamıdır. Bu yanı sıra tez çalışması çerçevesinde ele alınacak tüm tarihi malzeme ve metinler, dönemin sosyal, ekonomik ve siyasal konjonktürünü oluşturan bağlam içerisinde değerlendirilecektir.

Tez çalışması çerçevesinde ele alınan uzun dönem aynı zamanda Türkiye modernleşmesinin önemli bir kırılma evresini de oluşturmaktadır. Bu nedenle ele alınan uzun süreç geniş bir modernite bağlamıyla ele alınarak değerlendirilmeyi gerekli kılmıştır. Bu çerçevede Türkiye modernleşmesinin başat kavramı olarak ortaya çıkan ve konumuz bağlamında modern çocukluğun inşasının, aynı zamanda modern vatandaş kimliğinin veya milli kimlik inşası sürecinin bir parçası olduğu düşünülerek, dünyadaki modernleşme deneyimlerinin de önemli bir yönünü oluşturan ulus-devletlerin doğuşu ile beliren milli kimlik inşa etme deneyimlerinin modernleşme kuramlarına nasıl yansıdığına kısaca değinilecektir.

Dünyada modernleşme süreçlerinin önemli aşaması olarak görülen ulus devletlerin ortaya çıkışı ve gelişimi ulusal/milli hareketlerin 19. Yüzyılın sonlarından itibaren mutlakıyetçi rejimlere karşı özgürlükçü bir söylem olarak ortaya çıkması ile başlamış bu süreç aynı

zamanda ulusal/milli kimliklerin inşa ediliş süreci olarak kabul edilmiştir.¹ Bugün ulus devletlerin ortaya çıkışı, ulusçuluk ve milli kimliklerin nasıl oluşturulduğu konuları, temelde bu konuda ortaya konulan iki tez çerçevesinde ele alınmıştır. Bunlardan ilki ulus ve ulusçuluğun doğuşu ve gelişimini, ulusların, din, dil, ırk gibi özsel bir varlık üzerinden yükseldiği tezine dayandıran “özcü”, “ilkçi” yaklaşımdır.² Bu anlayış, kaynağını Alman idealizminden alan, ulusu, ortak bir tarih ve kültür bilinci olan, doğal, organik bir gerçeklik olarak gören ve bu gerçekliğin halkların iradesinden bağımsız olarak varlığını sürdürdüğü düşünülen “organik” ulusçuluk anlayışıdır.³

Bunun karşısında yer alan ve ulusu, öncesiz ve sonrasız, verili bir varlık olarak görmeyen, ulusun, belirli bir siyasal toplulukça “olumsal yapay ideolojik bir icat”,⁴ “icat edilmiş gelenek”⁵ “kurgu” ve “hayal edilmiş bir topluluk”⁶ olduğunu ortaya koyan “iradi” (voluntarist) ulusçuluk anlayışıdır. Bu anlayış, temelde vatandaşlığın eşitliği, eşit hakları ve ödevleri bulunduğu ilkesine dayanan ve Fransız Devrimi’nin yarattığı ulusal egemenlik anlayışına dayalı olan modernist-milliyetçi yaklaşımların temel çerçevesini belirlemiştir.⁷ Modernist yaklaşıma göre, nihayetinde ulusal kimliklerin verili, sabit, öncesiz ve sonrasız olmadıkları, bilakis ulusal kimliklerin tarihsel olarak inşa edildiği, sürekli ve yeniden üretilen bir doğası olduğu kabul edilmiştir. Modernist, “inşacı” yaklaşımın önemli isimlerinden biri olan Ernest Gellner’e göre, “ulus, ulusçuluğun icadıdır.” “Ulusları insanlar yaratır. Ulus, insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının bir ürünüdür.” diyerek temelde ulusçuluğun, modern bir yaratım olduğu varsayımından hareketle bunun, ulus-devletlerin, endüstrileşme ve şehirleşme sürecine

¹ Ulus ve ulusçuluk konusunda yazdığı ve ortaya koyduğu düşüncelerle adından sıkça söz ettiren Gellner, bu konuda ortaya koyduğu düşüncelerle her geçen zamanda giderek genişleyen ulusçuluk/milliyetçilik temalı geniş literatüre önemli oranda kaynaklık etmiş ve ilham vermiştir. Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusculuk**, çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1992), 70-73.

² Literatürde “özcü, ilkçi, organik” milliyetçilik olarak da tanımlanan bu anlayış hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Craig Calhoun, **Milliyetçilik**, çev. Bilgen Sütçüoğlu, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007), 25-27.

³ Büşra Ersanlı Behar, **Tarih ve İktidar: Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)**, (İstanbul: Afa Yayınları, 1992), 62.

⁴ Gellner, **age**, 104, 105.

⁵ Eric Hobsbawm, Terence Ranger, **Geleneğin İcadı**, çev. Mehmet Murat Şahin, (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006), 24.

⁶ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması** 5. bs. çev. İskender Savaşır (İstanbul: Metis, 2009).

⁷ Ersanlı Behar, **age**, 62.

paralel olarak ülkeyi, insanları, kültürü ve toprağı, devlet egemenliğı ile bütünleştirme çabası olduğunu ortaya koyar.⁸ Gellner, ulusların oluşumlarında bahsedilen bu ortaklıkların yanı sıra “ortak kültür” kavramına da büyük önem atfeder. O, “ortak kültür” kavramı ekseninde oluşturulan tanımların⁹ ve “ortak kültür” söyleminin, ulus-devletlerin oluşumunda, ulusu oluşturan toplum açısından kapsayıcı bir rolü olduğunu ön plana çıkarır.¹⁰ Ulus-devletler, ulusun inşası sürecinde ortak bir kültür inşasını, oluşturmaya amaçladıkları milli kimliğin, ortak bir hafızası olarak kurgularlar. Böylece ulus-devletlerin oluşumunda milli kimliklerin oluşumu da özgül milliyetçi oluşumların bir parçası olarak düşünülmüştür. Bununla beraber milliyetçi hareketlerin oluşumunda milli devletin kuruluş süreci belirleyici bir rol üstlenir. Zira bu hareketlerin oluşum evresindeki söylemler, semboller, anlatılar, milli kimliğin biçimlenmesinde son derece etkili olmuştur. Ancak bu süreç içerisinde üretilen milli kimliğin ve bu yöndeki söylem ve sembollerin statik olmadığı, ulus-devletlerin içerisine girdiğı her bir tarihsel dönemde icat edilmiş olan “geleneklerin” toplumsal kalıpların zayıflattığı ya da yok ettiği, yeni kalıplara, paradigmaya uygun düşmediğı veya eski gelenekle bunların kurumsal taşıyıcı ve yayıcılarının, şartlarının uyumu ve esnekliğı yitirdiğı zamanlarda yeni “gelenek icatlarının” mümkün olduğu vurgulanır.¹¹ Diğer taraftan, ulus-devletin kendisini yeniden tanımlarken ve üretirken ortaya koyduğu söylem, sembol ve ritüellerin, önceki dönemle ve gelenekle olan süreksizliğı, uluslaşma sürecini besleyen unsurlardan olduğu kabul edilmiştir.¹²

Bu bağlamda Türkiye’de erken Cumhuriyet döneminde milli devletin inşa sürecinin vazgeçilmez bir unsuru olarak biçimlendirilen milli kimlik ve milliyetçiliğın, yukarıda bahsi geçen milliyetçilik teorilerinde yer alan bu iki tez arasındaki gerilimlere tabi olduğu söylenebilir.¹³ Zira ele alınan süreçte, milli kimlik inşasının mutlak anlamda bu iki tezdten birine tabi olmaksızın, değışen her bir siyasal ve sosyal konjonktürde, inşa edilmek

⁸ Gellner, **age**, 105, 106.

⁹ **Age**, 102.

¹⁰ **Age**, 103.

¹¹ Hobsbawm, Ranger, **age**, 1-7. Tanıl Bora, “İnşa Döneminde Türk Milli Kimliğı” **Toplum ve Bilim**, s. 71 (Kış 1996): 168.

¹² Anderson, **age**, 53-62.

¹³ Konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale**, çev. Yetkin Başkavak (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 21-25.

istenen milli kimlik ve bu yöndeki söylem ve uygulamalara bağlı olarak, bahsi geçen iki tez arasında daima bir salınım halinde olmuştur.¹⁴ Dolayısıyla milli kimlik inşası süreci, hem Aydınlanma felsefesinin medeniyetçi söyleminden, hem Alman romantizminin kültürcülüğünden etkilenmiştir.

Bu tez çalışmasına konu olan başlıklar ve temalar, tezin kaynakları çerçevesinde ele alınırken yukarıda bahsi geçen ve modernleşme teorilerinde önemli yer tutan yaklaşımlar göz önüne alınmıştır. Zira erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmek istenen modern vatandaş, milli kimlik inşa süreci, ele alınan uzun dönem içerisinde her bir konjonktürde değişim göstermiştir. Dolayısıyla erken Cumhuriyet döneminde içerisine girilen her bir konjonktürde hem “ilkçi, özcü” hem de “inşacı”, “icatçı”, “iradi” yaklaşımlar benimsenmiştir. Zira ele alınan dönem içerisinde yirmili ve otuzlu yılların ilk yarısında çocukların terbiyevi ve ahlaki inşa süreçlerinde inşa edilmek istenen çocuğun sahip olması beklenen en önemli ahlaki erdemlerden biri olan vatan, millet, bayrak ve ulusal sembollere olan bağlılık, ulusun üyelerinin toplumsal yaşamda dayanışma içerisinde yardımlaşması, ulusal ekonomi ve kalkınma söylemlerinin desteklenmesi yönünde disiplin ve intizam dâhilinde çok çalışılması, tutum ve tasarruf yapılması gibi dönemin ahlak ve terbiye anlayışının temel belirleyenleri “inşacı” bir yaklaşım çerçevesinde oluşturulmuştur. Buna karşın otuzlu yılların ikinci yarısından sonra dünyanın ve Türkiye’nin içine girdiği yeni savaş konjonktürü milli kimlik inşasında “özcü” yaklaşımların ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Modernleşmenin, modern devlet yapılarının, toplumu, nüfusu tasarımları konusunda bu tez çalışmasının odaklandığı, çocuk nüfusun, devletin, beden politikaları ekseninde şekillendirilmesine daha yakın bir kuram olması sebebiyle Michel Foucault’un “Biyopolitika” kavramından yararlanılmıştır. Buna göre Foucault’da biyopolitika tanımı, genel olarak bollaşma, doğum ve ölüm oranları, sağlık düzeyi ve yaşam süresi ve bunları etkileyebilecek tüm koşulları kapsamaktadır. Ona göre, bu alandaki her türlü gelişme hükümetler-iktidarlar tarafından kontrol edilir ve düzenlenir. İktidarlar bu sorumluluk çerçevesinde, toplumların gelecek ekonomik, sosyal, siyasal refahları,

¹⁴ Tanıl Bora, “Cumhuriyetin İlk Döneminde Milli Kimlik”, **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, yay.haz. Nuri Bilgin (Ankara: Bağlam Yayıncılık, 1997), 53. Ayşe Kadioğlu, “Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türk Milliyetçiliğinin Çelişkisi ve Seçkinlerin Tavrı”, **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, yay. haz. Nuri Bilgin (Ankara: Bağlam Yayıncılık, 1997), 277-279.

güvenlikleri açısından tüm bu alanın iktidar mekanizması tarafından “düzenlenmesini” gerçekleştirirler. Tüm bu alanın düzenlenmesinin sorumluluğu çerçevesinde, topluma, nüfusa çeşitli yönleriyle müdahale edip, “düzenleyici denetim mekanizmaları” kurulur. Tüm bu süreç ve süreç içerisindeki mekanizmalar biyopolitika olarak adlandırılmıştır.¹⁵

Modern devlet yapılarında yeni bir iktidar gücü ve tekniği olarak “nüfus” aynı zamanda zenginlik kaynağı, işgücü ya da çalışma kapasitesi, olarak görülür. Modern devlet yapıları, mevcut nüfus potansiyellerini sanayilerine, üretimlerine ve farklı kurumlara bağlı olarak düzenleme çabasına girişmişlerdir. Bu yanıyl modern iktidarlar, yalnızca sıradan yığınlarla değil, aynı zamanda özgül fenomenleri ve özel değişkenleriyle (nüfusun, doğum, ölüm, yaşam süresi, doğurganlık, sağlık durumu, hastalıkların sıklığı, beslenme ve konut biçimi) bir nüfusla karşı karşıya olduklarını görürler. Tüm bu değişkenler yaşama özgü gelişmelerle kurumların özel etkilerinin kesişme noktasında yer alır.¹⁶

19. Yüzyılda modern devletlerin nüfus politikaları çerçevesinde, çeşitli hastalıklar, salgınlar, ölümü doğuran sebepler temelde bir kentin sorunu olarak ele alınacaktır. Bu bakış açısı bile biyo-politiği oluşturan çıkış noktalarından birkaçını ve onun müdahale alanlarını gösterecektir ki hem bu müdahale alanı hem de burada kurulan iktidar teknikleri, bu iktidar tekniğinin, insan bedenine dönük uygulamalarını yansıtmaktadır. Bu iktidar teknikleri doğum oranı, hastalıklar, salgın hastalıklar çeşitli biyolojik yetersizlikler gibi biyo-politikanın müdahale zeminini-alanını belirleyen temel unsurları oluşturmuştur.

Tez çalışmasının “Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocukluğun Bedeni İnşası” bölümünün yazımında yukarıda bahsi geçen “Biyopolitika” kavramı kullanılmıştır. Zira erken Cumhuriyet döneminde çocuk dergilerine yansıyan ve çocuk nüfusun hızla arttırılması, çocuk ölümlerinin azaltılması, durdurulması, çocuk nüfusun sağlıklılaştırılması çerçevesinde salgın hastalıklarla mücadele edilmesi, sağlıklı, güçlü, gülbüz ve zinde bedenlere sahip olunması söylemleri tam da biyopolitiğin ortaya koyduğu kavramlar ekseninde şekillenmiştir. Dolayısıyla erken Cumhuriyet

¹⁵ Michel Foucault, **Cinselliğin Tarihi 1**, çev. Hülya Tufan, 2. bs. (İstanbul: Afa Yayınları, 1993), 143.

¹⁶ Foucault, **age**, 31.

döneminde modern devletin, modern çocukluğun bedensel inşasında, nüfus perspektifi ve bu yanıyla biyopolitik yaklaşım önemli bir yer kaplamıştır.

1.3 Tezin Bölümleri

Tez çalışmasında girişi takip eden ikinci bölümde, tez çalışmasının ana kaynağını oluşturan çocuk dergilerinin ayrıntılı denebilecek bir tanıtımı yapılmıştır. Bu kısımda çalışma içerisinde kullanılan çocuk dergilerinin ulaşılabilen bilgileri üzerinden dergilerin künye bilgileri verildikten sonra ele alınan dönemin çocuk dergileri üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bununla beraber ele alınan dönem içerisinde yayımlanan ve çalışma içerisinde kullanılan sağlık, beden terbiyesi ve spor, eğitim ve terbiye, kadın ve aile içerikli süreli yayınların tanıtımına ve bu çalışma içerisinde hangi nedenlerle yer bulduklarına işaret edilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde, erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde çocukluğun bedensel inşası çerçevesinde ilk olarak Cumhuriyetin nüfus politikasına odaklanılmıştır. Bu çerçevede Cumhuriyetin devraldığı nüfusun özellikle çocuk nüfusun oldukça yetersiz, sağlıksız ve ölümle iç içe olan tablosu ortaya konulmuştur. Bununla beraber başta ülkenin çocuk nüfusu olmak üzere, tüm nüfusun sağlıklılaştırılması, koruyucu sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, nüfusun arttırılması ve nitelikli nüfusa sahip olunması noktasında ortaya çıkan söylemler, alınan tedbirler ve bu çerçevede beliren çözümlerle bunun çocuk dergilerine nasıl yansıdığı konu edilmiştir.

Bu kısmın diğer başlığında Cumhuriyetin inşa etmek istediği yeni bedenin aynı zamanda zinde güçlü ve gürbüz olabilmesi için çocuklar bağlamında bu konun nasıl ele alındığı, hangi uygulamalar çerçevesinde sürdürüldüğüne yer verilmiştir. Cumhuriyet yönetiminin, oldukça önem verdiği güçlü, gürbüz ve zinde bedenlere sahip bir nüfus inşa etme çabalarının, içerisinde bulunulan siyasal ve sosyal konjonktür ile olan bağının ne olduğu, en temelde modern devletin modern beden inşasının arka planının, ele alınan dönemin çocuk dergileri ve beden terbiyesi, spor, jimnastik ve izcilik temalı yayınlara nasıl yansıdığı, nasıl ele alındığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bölümün son başlığında tüm bu sağlıklı, güçlü, gürbüz ve zinde beden yapısına erişmek adına yapılanların bir sonucu olarak ortaya çıkan ve idealize edilen benden betimlenmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde, ele alınan dönemin çocuk dergileri ile çocuklara yönelik ahlak ve terbiye içerikli yayınlarda inşa edilmek istenen yeni çocuğun ahlaki ve terbiyevi çehresinin nasıl oluşturulduğu konu edilmiştir. Bu çerçevede erken Cumhuriyet dönemi ahlak ve terbiyesinin nasıl tanımlandığı, nasıl adlandırıldığı, çocuk ahlak ve terbiyesinin temel referanslarının ne olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunun yanısıra ele alınan dönemin ahlak ve terbiye anlayışının hangi kavramlarla ortaya konduğu, bu kavramların, içerisinde yaşanan siyasal ve sosyal konjonktür ile olan bağının ne olduğu sorunsallaştırılmıştır. Ele alınan dönemin yayınlarında, çocuklarda inşa edilmek istenen seküler ahlak anlayışının, geç Osmanlı dönemi ahlak anlayışı ile olan bağının ne olduğu, bu noktada iki dönemin ahlak anlayışı arasındaki süreklilik ve kopuş anlaşılmaya çalışılırken aynı zamanda bunun dönemin çocuk temalı yayınlarına nasıl yansıdığı konu edilmiştir.

Cumhuriyetin, geleceğin makbul vatandaşları olarak gördüğü çocuk nüfusun, sahip olması beklenen ahlaki erdemlerin başında gelen “Vatan, millet sevgisi”, “dil ve tarih bilincinin” dönemin ahlak anlayışı ile modern vatandaşlık inşası süreci arasında kurulan bağ ekseninde anlaşılmaya çalışılmıştır. Keza ele alınan dönemin çocuk dergilerinde ön plana çıkan ve Cumhuriyet çocuklarında olması idealize edilen ahlaki erdemler arasında yer alan “Dayanışma, yardımlaşma, çalışkanlık, vazife bilinci, disiplin intizam ile tutum ve tasarruf” kavramlarının hangi nedenlerle çok önemsendiği, bunun içerisinde yaşanan siyasal ve sosyal konjonktür ile olan bağının ne olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyetin çocuklarında olması idealize edilen ahlaki erdemlerin, önceki dönemle olan bağı, süreklilik ve kopuşu ele alınırken aynı zamanda erken Cumhuriyet döneminde içerisine girilen farklı konjonktürlerde idealize edilen ahlak ve terbiye anlayışının nasıl bir değişim geçirdiği de konu edilmiştir.

Tez çalışmasının beşinci bölümünde, ele alınan dönemin çocuk dergileri ile yayınlarında, Cumhuriyetin, ahlak ve terbiye anlayışı çerçevesinde idealize ettiği ve ahlaki erdemlerin bir vechesi olarak düşünülen görgü, nezaket, adab-ı muaşeret kurallarına yer verilmiştir. Ele alınan dönemde, ahlak bağlamıyla idealize edilen makbul çocuğun gündelik yaşamında, yaşamın her alanında uyması beklenen adab-ı muaşeret, görgü ve nezaket kurallarının ne olduğu, neden bu kurallara uyulması gerektiği, Cumhuriyet adab-ı muaşereti ile görgü ve nezaket kurallarının temel referanslarının ne olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca tüm bu görgü nezaket kuralları ile modern çocuğun ahlaki inşası arasında nasıl bir bulunduğu, Cumhuriyetin

ahlaki kodlarının odağında olan gündelik görgü, nezaket ve adab-ı muaşeret kurallarının, Cumhuriyetin idealize ettiği makbul çocuğun oluşumundaki etkisi ortaya konmuştur.

Son olarak tez çalışmasının son bölümünde çocuk dergilerinde ortaya konulan ve dönemin makbul olarak tanımlanan ahlaki erdemlerinin dışında ve bunun ötekisi olarak görülen makbul olmayan tutum ve davranışlara yer verilmiştir. Bununla beraber Cumhuriyetin ahlaki kodları çerçevesinde tanımlanan ve ahlaki erdemlerine sahip olan ve bu bağlamıyla idealize edilen makbul cumhuriyet çocuğunun genel bir betimlemesi yapılmıştır.

1.4 Tarihsel Arka Plan: Batı’da ve Osmanlı Dünyasında Çocukluk

Çocukluğun tarihi üzerine yapılan ilk önemli çalışmalar, Fransız Tarihçi Phillipe Aries tarafından ortaya konmuştur. Onun çocukluk konusunda çığır açan “Centruies Of Childhood” adlı çalışmasının odağında, Batı, ilk ve Orta Çağında çocukluğun olup olmadığı ile modern çocukluk paradigmasının doğuşunu ortaya çıkaran etmenler bulunmaktadır. Onun, bu ilk çalışmasıyla beraber, toplumsal tarih çalışmaları içerisinde, çocukluk toplumsal bir kategori olarak kabul edilmeye başlanmış ve bu tarihten sonra yapılan akademik çalışmaların temel referans kaynağını oluşturmuştur. Aries’in çalışmaları, bir yanıyla çocukluğun tarihi konusunda temel oluştururken, aynı zamanda bu alandaki ilk önemli sorunsalları ortaya koymuştur. Daha sonraki süreçte onun çalışmasına getirilen eleştiriler bu alandaki araştırmaları derinleştirerek yeni çalışmalara ve tezlere kapı aralamıştır.¹⁷

¹⁷ Philippe Aries, **Centuries of childhood, A Social History of Family Life**, (Fransızcadan İngilizceye çeviren Robert Baldick, New York: Vintage Books- A Division of Random House, 1962) Pihilippe Aries, tarafından 1962’de kaleme alınmış olan “Centruies of Childhood” adlı eser çocukluğun tarihsel seyrini ayrıntılarıyla ortaya koyan ve bu alanda kavramsallaştırmalara girişerek “çocukluğun keşfi” kavramını da ortaya koyan, bununla beraber kendisinden sonra çocukluk üzerine yazılan kaynaklara referans teşkil edecek literatürün ilk önemli isimidir. Aries’in çalışmasında üzerinde durduğu temel sorunsalların başında, Orta Çağda çocukluğun olup-olmadığı gelir. Aries, çalışmasında ortaya koyduğu kanıtlar ekseninde Orta Çağ dünyasında çocukların olduğu, ancak buna karşın çocukluk düşüncesi ve tasavvurunun olmadığı yönündedir. Aries bu yöndeki görüşünü bir dizi yazılı ve görsel malzemeye dayandırmakla beraber, bu sorunsal Aries’ten sonra çocukluk üzerine yapılan çalışmaların da önemli tartışma konularından olmuştur. Aries çalışmasında bunun dışında çocukluğun keşfinin, dönüm noktaları, çeşitli dönemlerdeki çocuk-ebeveyn ilişkilerinin doğası ve okulların çocuk eğitimi ve çocukluğun kabulündeki yeri gibi sorunsallar ekseninde konuyu tartışmıştır. Aries’in çalışmasındaki asıl önemli tezi İlk ve Orta Çağda çocukluğun olmadığı yönündedir. Onun bu derece katı-abartılı tutumu pek çok eleştiri almış olsa da öne sürdüğü tezde çocukluğun 12. Yüzyıldan itibaren “keşfedildiğini”

Tarihsel süreç içerisinde, ilk ve Orta çağdaki çocukluk algısına bakıldığında tablo pek de parlak değildir. Bahsi geçen dönemler için bir çocukluk kavramı ve kategorisi ya yok ya da çok belli belirsizdir.¹⁸ Antik dönemde çocukluğun var olup olmadığına, var ise bunun nasıl yaşandığına dair kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Eldeki bilgiler genellikle antik Yunan ve Roma dönemlerinde çeşitli filozofların konu üzerine olan metinleri, sözleri, bazen atasözleri ve belki de döneme dair ressamların resmettiklerinden ibarettir.¹⁹ Aslında bu sadece İlk Çağa özgü bir durum değildir. Orta Çağda da çocuk, yetişkinin bir minyatürü olarak tasavvur edilmiştir. Bu çerçevede Batı Orta Çağı'ndaki sanat eserlerine bakıldığında gerçek bir çocuk imajının görülmediği kaynaklarda belirtilmektedir. Çocuk şeklindeki melekler ve küçük çocuklar, birer yetişkin gibi görülmüş ve bu halleriyle canlandırılmışlardır.²⁰

Batı'da Hristiyanlığın doğuşu ve gelişimi sürecinde toplumun çocukluk anlayışı önemli bir değişime uğramamıştır.²¹ Zira Batı'da çocukluğun keşfedilmeye başlandığı 16 ve 17. Yüzyıla kadar çocuklar genellikle "ilk günahın kirli yığınları" olarak görülmüş ve hatta bazen "genç nankörler" gibi sıfatlarla da ifade edilmişlerdir.²²

Orta Çağda çocuğa dair bu inanışın yani "ilk günahın" affedilmesi ancak vaftiz töreni sırasında gerçekleşebilirdi.²³ Ancak Orta Çağ Hristiyan dünyasının, çocuğa dair bu anlayışı, tam olarak tek bir görüş ve anlayış olarak kabul edilmemiştir. Bundan farklı olarak çocukların başta masum oldukları inancı da Hristiyan geleneğine dayanmaktadır.²⁴ Bu bağlamda yakın dönemde Fransa'da yapılan bir çalışmada çocukların hiçbir dönemde Orta Çağdaki kadar yüceltilmediği iddia edilmiştir.²⁵ Tüm bu kaynaklar ve söylemler göz önüne alındığında aslında Orta Çağda çocuğu dair temelde iki anlayıştan bahsedilebilir. Yani Orta Çağda çocuğu "ilk günahın kirli

ortaya koyması diğer tarihçiler tarafından da tanınmıştır. Colin Heywood, **Baba Bana Top At, Batı'da Çocukluğun Tarihi**, çev. Esin Hoşsucu, (İstanbul: Kitab Yayınevi, 2003), 18.

¹⁸ Heywood, **age**, 30.

¹⁹ Neil Postman, **Çocukluğun Yokoluşu**, çev. Kemal İnal, (Ankara: İmge Kitabevi, 1995), 16,17.

²⁰ Kürşat Bumin, **Batı'da Devlet ve Çocuk**, 2.bs. (İstanbul: Patika, 1998), 21.

²¹ Bumin, **age**, 14.

²² Heywood, **age**, 30.

²³ **Age**, 41.

²⁴ **Age**, 42.

²⁵ **Age**, 22, 23.

tohumları” olarak gören anlayışın yanı sıra, çocuğun aslında “masum” olduğunu düşünen iki farklı anlayış söz konusu olmuştur.²⁶

Yeni Çağ başlarında Batı’da Luther ve reformun diğer Protestanları, “ilk günahın” önemini vurgulayarak, konuyu yeniden Hristiyan dünyasının gündemine taşımışlardır. Luther, çocukların doğası üzerine “akla gelmez tanıklıkları” bizzat yaşamıştır. Bir taraftan, “ilk günahın” yetişkinlerin içinde olduğu kadar, çocuğun içinde de derinlere işlediğini belirtmiş, diğer yandan çocuklar için, onları sevimli-sempatik gösterebilecek sözler de etmiştir. İngiliz ve Amerikan Püritenleri, çocukların, kalplerinde kötülükle doğduklarını “iyiyi de kötüyü de içmeye hazır küçük ağızlı çanaklara,” ya da hem “iyiye” hem de “kötüye” doğru bükülebilecek “genç dallara” benzetmişlerdir.²⁷

Batı Orta Çağında gündelik yaşamda çocukluğun var olup olmadığı noktasındaki tartışmalar ekseninde toplumsal yaşama bakıldığında, toplum yaşamını betimleyen tablolarda çocuklar, “minyatür yetişkinler” olarak gösterilmiştir. Zira bu çocuklara bakıldığında, kundaklık giysileri giyme dönemi biter bitmez, çocuklar içinden geldikleri toplumsal sınıfın yetişkinleriyle benzer giysilerin daha minimize edilmiş şekli içerisinde bulunmuşlardır. Bunun dışında çocukların, saç tarama şekilleri, kullandıkları aksesuarlar, ifadelerindeki ciddiyet de onların birer küçük yetişkin olarak tasavvur edildiğinin kanıtı olarak düşünülmüştür.²⁸ Kısacası, çocukluk konusunda yapılan bu ilk çalışmalarda Batı Orta Çağında çocukluğun olmadığı, Batı toplumlarında çocukların bir tür küçük yetişkinler olarak tasavvur edildikleri bir anlayış söz konusudur.²⁹

Aries gibi Postman’da, Batı’da modern çocukluğun 16. Yüzyıldan itibaren geliştiğini belirtir. Postman’a göre, 16. Yüzyılda modern çocukluğun ortaya çıkması ve gelişmesinin temelinde 15. Yüzyıldan itibaren Batı’da yaygın denebilecek bir biçimde matbaanın kullanılması, yine 15 ve 16. Yüzyıllarda tüm dünyayı sonuçlarıyla etkileyen büyük siyasal, sosyal ve ekonomik dönüşümlerin yaşanması bulunmaktaydı. Yeni Çağ başlarında Batı’da özellikle ekonomik alanda yaşanan gelişmelerle beraber, giderek

²⁶ Age, 42.

²⁷ Age, 42.

²⁸ Postman, age, 32.

²⁹ Aries, age, 395, 396. Postman, age, 32.

zenginleşen bir orta sınıfın güçlenmesinin, bu süreci olumlu etkilediği söylenebilir. Yine Postman'a göre, çocuğa bakıştaki bu paradigma değişiminin önemli etmenlerinden biri de modern devletin güçlenmesine paralel olarak yaygınlık kazanan, okul sistemidir.³⁰ Zira Aries'de Postman'da "modern çocukluğun keşfedilmesinde" okul sisteminin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasının çok önemli bir etmen olduğunu belirtmişlerdir. Aries, okullaşmanın artması ile modern çocukluk paradigması ya da "çocukluğun keşfinin" gerçekleşmesi arasındaki bağlantıyı, okul sisteminin yaygınlaşması sürecinde ailelerin, çocuğun, yetişkinlerden bağımsız ve ayrı bir dünyaları olduğunu ve büyüme aşamasında, yetişkinlerin yardımına ihtiyaçları olduğunu kabul etmelerine ve bu haliyle de dikkatlerini onların büyüme süreçlerine, ilgi ve ihtiyaçlarına yöneltmeleriyle açıklamaktadır.³¹

15 ve 16. Yüzyıllarda Batı'da, matbaanın yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmasının yanında, bir yanıyla buna bağlı olarak gelişen, Rönesans ve Reform gelişmeleri sadece gündelik hayat alışkanlıklarını değil, insan unsurunun da farklı bir biçimde algılanmasına kapı aralamıştır. Bu bağlamda yeni sınıf, değer, kavram ve hayat tarzı anlayışları ekseninde, bundan önceki dönemlerde sadece soyun sürdürülmesi gibi yalnızca demografik öneme sahip olan çocuk, Yeni Çağ başlarında değişen insan paradigması ekseninde, toplum ölçeğinde, yeni bir değer ve önem kazanmıştır. Bireyin, bireyleşmenin önem kazandığı bu süreç, çocuğun bireyselleşmesinin de öncülü olarak kabul edilmiştir. Feodal toplumun, geleneksel kısıtlayıcılarının (cemaat, soy, akrabalar ve akraba toplulukları) ortadan kalkmaya başlamasıyla çocuk da toplumda yaşanan bireyselleşmenin bir parçası olmuş ve görece bir özerklik kazanmıştır.³²

16. ve 17. Yüzyıllarda Avrupa'da ortaya çıkan tüm bu yeni gelişmelerin, değişim ve dönüşümlerin aynı zamanda çocukluğun yaşamında da simgesel bir başarı düzeyinin betimlemesi olduğu aşikârdır. Bebeklik, konuşma ediminin becerildiği noktada sona eriyordu. Çocukluk ise, okumanın öğrenilmesiyle başlıyordu. Okuma-yazma ve okul sisteminin yaygınlaşmasıyla beraber, çocukluğun kendisi, sosyal ve entelektüel bir kategori olarak görülmüştür. 16. Yüzyılda, toplumsal yaşam içerisinde çocukluğun,

³⁰ Postman, *age*, 53-70.

³¹ Bekir Onur, **Çocuk Tarih ve Toplum**, (Ankara: İmge Kitabevi, 2007), 27.

³² Kemal İnal "Modern Çocukluk Paradigması" **Cogito**, s. 21 (Kış), (İstanbul: 1999): 21.

yetişkinlikten farklı bir kategori olarak kabul edilmesiyle beraber, toplumsal ve gündelik yaşamda önceki zamanlardan farklı olarak, yeni bir çocukluk dünyası tasavvur edilmeye başlanır. Bu yeni tasavvur ile beraber, çocukların giyimlerinden, yeme-içme alışkanlıklarına, onlara karşı kullanılan dilden yaşam alanlarının yeniden organize edilmesine kadar pek çok şey önceki dönemlerden farklılaşarak yetişkin yaşamından özerkleşme sürecine girer.³³ Kısacası, Batı’da toplumsal ve ekonomik yapıdaki tüm bu değişim ve dönüşümler Aries ve Postman’a göre, Avrupa uygarlığının, 15 ve 16. Yüzyıldan itibaren okulun önemini kavrayarak, bir yanıyla çocukluğu da “zorunlu” kıldığını belirtirler.³⁴

Ancak Batı’da, çocukluğun ortaya çıkmasını sağlayan ya da buna kapı aralayan etmenler açısından Cunningham, Shorter ve Stone, ekonomik ya da toplumsal örgütlenmenin değişimine değil, duygunun değişimine vurgu yaparlar. Shorter’ın aksine, Stone bu durumu, soylular toplumunun çöküşüyle bağlantılı olarak, bireyciliğin yükselmesini, bağımsız ve kendine güvenli bir orta sınıfın güçlenmesine ve sanayi kapitalizminin gelişimine bağlamıştır. Stone göre, bu bağlamda, son dört yüzyıldaki gelişmeye bakıldığında, aileler ve ebeveyn ilişkileri de düşünüldüğünde sürekli, doğrusal değişim, çocuğa gösterilen ilginin gitgide artması yönündedir.³⁵

Çocukluğun oluşumunun biçimlenmeye başlamasıyla beraber, modern çocukluğun şekillenmesinden bağımsız düşünülmecek olan, modern ailenin de oluşması süreci söz konusudur. Çocukların, uzunca denebilecek bir eğitim sürecine girmeleri ve okul sisteminin bir parçası olmalarıyla beraber, ailelerin de dikkatleri, çocuğun tüm bu yetişme süreci üzerinde yoğunlaşır. Ancak burada bahsi geçen aile yoksul ve köylü aileden çok, orta sınıf, görece refaha ermiş, kendisi yine görece eğitilmiş ve çocuğunun da iyi bir biçimde eğitilmesini isteyen, çocuğu için para harcamaktan çekinmeyen orta sınıf aile yapısıdır. Diğer bir deyişle görece refaha ermiş orta sınıf bir ailede, çocukluk bilinci oluşmuş, onun eğitimi ve ihtiyaçları hem aile yaşamı içerisinde hem de toplum nezdinde daha görünür kılınmıştır. Postman’a göre, tüm bu gelişmelerle yeni bir

³³ Postman, *age*, 58-61.

³⁴ İnal, “Modern Çocukluk Paradigması” 72, 73.

³⁵ Onur, *age*, 23, 24.

toplumsal sınıf olarak orta sınıfın giderek güçlenmesi, çocukluğun doğuşunun önemli dışsal etkenlerindendir.³⁶

Cunningham’a göre, ana-baba-çocuk ilişkisindeki değişimler Stone ve Shorter için olduğundan daha fazla, ailenin doğasındaki değişimler çerçevesinde şekillenmiştir. O, çocukluğa dönük bu yaklaşım değişiminin temelinde, ailenin doğasındaki değişimler bulunduğunu ifade eder.³⁷

Böylece çocukluğun, yetişkinlikten ayrı bir toplumsal kategori olduğunun kabul edilmesiyle beraber, çocuklukla ilgili Orta Çağ alışkanlıklarının, unutturulması da söz konusudur. Çocuklukla ilgili İlk ve Orta Çağa ait alışkanlık ve yaklaşımların yerine, onların yeni toplumsal rolleriyle uzlaşır şekilde görgü kurallarının öğretilmesi, “ayıp” kavramının toplumda yerleşmesinin sağlanması, kısacası çocukluk ile yetişkinlik arasında görünür, belirgin bir hattın çizilmesi yönünde çaba sarf edilmiştir. Böylece Yeni Çağ başlarında Avrupa’da gelişen matbaa, okuma-yazma alışkanlığı ve yeni okul sisteminin yaygınlaşmasıyla beraber bir taraftan “modern çocukluk” inşa edilirken, diğer taraftan da “modern yetişkinlik” kurgulanmıştır.³⁸

Modern zamanların çocukluk paradigması, Antik Yunan ve Roma’dan başlayarak aydınlanma dönemine kadar olan süreçteki çocukluk algısından oldukça farklıdır. Bu farklılığın kırılma noktasında, Aydınlanma çağı düşüncesi, Rousseau, Locke gibi düşünür ve yazarlar bulunmaktadır.³⁹ Aydınlanma düşünürleri, çocukların “kusurlu yetişkinler” değil, önemli birer varlık olduklarını belirtirler. Aydınlanmanın önemli düşünürlerinden John Locke’un çocuk eğitimi üzerine yazdığı ve bir başyapıt olarak kabul edilen “Eğitim Üzerine Düşünceler” adlı eserinde Locke, çocukluğu ve çocuğun zihnini bir “tabula rasa” (boş kâğıt) olarak tasavvur eder. Çocukların boş bir levhayı andıran zihinlerini eğitim yoluyla doldurabileceğini dahası, bir “bal mumu” olarak gördüğü çocukların, eğitim yoluyla istenilen şekilde biçimlendirilebileceğini belirtir. Bu yanılla Locke, Orta Çağdan beri süre gelen çocukluk imgesini alt üst eder. Zira tüm Orta Çağ süresince, daha doğduğu andan itibaren günahkâr kabul edilen çocuk, Avrupa’nın Aydınlanma döneminde, Locke ve diğer aydınlanmacıların ortaya

³⁶ Postman, **age**, 61-63.

³⁷ Onur, **age**, 22.

³⁸ Postman, **age**, 69-70.

³⁹ Heywood, **age**, 26.

koyduğu fikir ve yazılarla bambaşka bir anlam ve ifade bulacaktır. “İlk günah” öğretisinin izlerini silmek noktasında Locke’nin ortaya koyduğu düşünceler yeni bir çocukluk imgesinin oluşmasında oldukça etkili olur.⁴⁰ Aydınlanma düşünürlerinin hem devlet hem de toplumsal yaşam bağlamında savundukları seküler düşünceler, dönemin çocukluk algısında da sekülerleşmeyi beraberinde getirir. Bu süreçte Locke ve Rousseau gibi düşünürler, Orta Çağın “günahkâr çocuk” tezini reddederek, çocuğun, doğuştan ne “günahkâr” ve kötü”, ne “iyi ve masum” olduğu tezini benimsemediklerini belirtirler. Aydınlanmacılara göre, çocuklar, onlara isnat edilen “kötülüğe, günahkârlığa ya da iyiliğe” doğuştan değil, deneyimle ve aldıkları eğitimin etkisiyle sahip olmuşlardır.⁴¹

Locke, yazdığı eserde çocukların eğitimleri, yetiştirilmeleri konusunun son derece önemli olduğunu belirtir. Çocuğun yetiştirilmesi konusunda hem ailenin hem de devletin önemli roller üstlenmesi gerektiğinden hareket eden Locke, topluma gelecekte iyi bireyler kazandıracak eğitimin esaslarını, beden eğitimi ve ruh eğitimi olmak üzere iki temel kısımda ortaya koyar. Locke’nin 217 maddede topladığı eğitim önerilerinin merkezinde, bireyin doğal yeteneklerini geliştirmek ve onu topluma yararlı biri haline getirmek anlayışı bulunmaktadır.⁴²

Locke’nin bu yaklaşımının dışında, 18. Yüzyılda yeni çocukluk imgesinin yapılanmasında önemli rolü olan isimlerden biri de Jean Jacques Rousseau’dur. Rousseau, yazdığı “Emile” adlı eserde, kadın Sofi ve erkek Emile’in eğitimleri konusunda daha bebeklik döneminden başlayarak, ilk çocukluk evresi, çocukluk, ilk gençlik ve nihayetinde yetişkinliğe doğru giden süreçte ebeveynlerin, çocuklarının eğitilmeleri konusunda neler yapmaları gerektiğini anlatır. Rousseau, Emile ve Sophi’ye, yaşamın her bir alanında ve durumunda nasıl davranmaları gerektiğini onlara öğretici bir üslupla anlatır.⁴³ Çocuğun hem eğitimine hem aile ve toplum ile kuracağı ilişkiler ve bu konuda geliştireceği tutumlara dair, bir yanıyla da aydınlanmanın idealize ettiği bireyin gündelik yaşam alışkanlıklarının nasıl olması

⁴⁰ Heywood, **age**, 31.

⁴¹ İnal, “Modern Çocukluk Paradigması”, 73.

⁴² John Locke, **Eğitim Üzerine Düşünceler**, çev. Hakan Zengin, (İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2004).

⁴³ Jean Jacques Rousseau, **Emile: “Bir Çocuk Büyüyor”**, yay. haz. Ülkü Akagündüz, (İstanbul: Selis Kitaplar, 2003).

gerektiğini ayrıntısıyla tanımlayan bu eser, dönemin çocukluk paradigmasının bir okuması olarak kabul edilebilir.

Hem Locke hem de Rousseau'nun eserlerinde çocukluk, insan yaşamı içerisinde özel, önemli naif bir dönem olarak düşünülmüştür. Henüz hiçbir özelliği ile bir yetişkin olamayan çocuğun ancak yetişkinlerin elinde, onların verecekleri eğitimler ve onlar karşısında takınacakları tutumlarla biçimlenmeye başlayacaklarını vurgulayarak Yeni Çağ başlarında yeni bir çocukluk imgesinin temellerini oluştururlar.⁴⁴ Aydınlanmanın diğer temsilcileri olan sanatçılar, şairler, yazarlar, ressamalar da ortaya koydukları eserlerde, güçlü bir çocukluk imgesinin oluşmasına katkıda bulunurlar.⁴⁵

Öyle ki çocuk ve insan kavramlarının tarihsel yeni boyutlar kazanmaya başladığı Aydınlanma çağı ve bu dönemin önemli düşüncesi olarak yaygınlaşan “toplumsal sözleşme” kavramının ürünü olan, ulusal devlet ve bu devletin okullarındaki ulusal nitelikli eğitim ile devlet, vatandaşları olacak genç nesilleri, yetiştirmeyi amaç edinir. Bu bağlamda La Chalotıs, 1764’te “devletin çocukları devletin üyelerinden başkalarına teslim edilmeyecekler.” diyerek Orta Çağ sonrasında toplum üzerindeki otoritesini büyük ölçüde modern devlete kaptıran kilisenin, eğitim ve çocuklar üzerindeki etkisinin de ortadan kalkması için mücadele edilmesi ve modern devletin bu alanı da tam olarak denetlemesi gerektiğinden bahseder. Modern devletin, genç nesillerin yetiştirilmesi konusundaki bu mücadelesiyle “çocuklar kilisenin çocukları olmaktan çıkıp, devletin çocukları olmuşlardır.”⁴⁶

Böylece, Batı’da modern devletin temellerini teşkil eden önemli belgelerden biri olan, “Toplumsal sözleşme” ile birlikte yeni bir iktidar, yeni bir devlet ve toplum modelinin inşa edilmeye başlandığı söylenebilir. Tüm bu süreç aynı zamanda modern devletin, vatandaşını da inşa ettiğı bir dönemdir. Modern vatandaşın, inşa edilmesinin temelinde çocuk ve çocukluk bulunmaktaydı. İşte çocuk ve çocuk eğitimi konularında da önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bu sürecin merkezinde devletin himayesinde onun ortaya koyacağı buyruklarla yetiştireceğı yeni nesiller bulunmaktadır. “Toplumsal Sözleşme” kavramıyla biçimlenen bu yeni devlet ve toplum anlayışı, iktidarı, “milli egemenlik” kavramı ile ifade bulmuştur. Egemenlik kavramının, ulusla

⁴⁴ Heywood, **age**, 31-33.

⁴⁵ **Age**, 34, 35.

⁴⁶ Bumin, **age**, 8.

tanımlanmasıyla beraber, ulusu oluşturacak vatandaşların eğitimlerinin de bu paradigmaya uygun olarak, ulusal eğitim anlayışı çerçevesinde şekillenmeye başladığı görülür. Ulusal eğitimin öncelikli amacı, ulus-devlete sadakatle bağlı olabilecek bireyler yetiştirmektir. Böylece Orta Çağ toplumlarında çocuğun eğitilmesi-yetiştirilmesi konusunda mutlak bir otorite olan kilisenin ve dini otoritenin yerini, yeni bir otorite biçimi olarak laik devlet alıyordu.⁴⁷

Modern devletin çocukluğa bu ilgisi temelde çocukların, geleceğin vatandaşları olarak, ulusun yaşamına etkin olarak katılımlarını sağlama gereksiniminden doğuyordu. Bunun sonucu olarak okula giden çocukların yetenekleri, eğilimleri ve en sonunda alacakları eğitimin niteliği, özelliği devlet eliyle belirleniyordu.⁴⁸

Bu anlayış ki, 19. Yüzyılda Fransa’da laik, parasız ve zorunlu eğitime dönüşür. Bu yeni eğitim anlayışı çerçevesinde okulları devlet açacaktı, okutulacakları ve okutacakları da yine devlet belirleyecekti. Böylece ilk ve Orta Çağdan beri süre gelen eğitim, öğrenme ve ahlak anlayışında da yeni devletin temel paradigması ile uzlaşır yeni anlayışlar geliştirilmeliydi.⁴⁹ 19. Yüzyıldan itibaren Batı’da şekillenmeye başlayan bu eğitimin temel amaçlarından biri özellikle geniş halk yığınlarını içinde barındıran orta ve alt sınıftan yoksul insanların çocuklarına ulaşmaktır. Devletin açtığı okullar aracılığıyla yoksul olan bu geniş kitlenin çocuklarını, inşa edilmeye çalışılan yeni düzeni tehlikeye düşürecek unsurlar olarak değil de kurulmaya çabalanan mevcut düzenin birer neferleri olarak eğitmektir. Tüm bu orta alt sınıfa mensup ailelerin çocukları, modern devlet yapısı içerisinde “uslu”, “imanlı”, “itaatkâr”, “çalışkan” emekçiler olarak yetiştirilmeliydiler.⁵⁰

Modern devletin güçlenmesine bağlı olarak eğitim ve öğretim işleri tamamen devlet tarafından yönlendirilen bir sürece girmiştir. Buna göre modern devletin, laik-seküler eksenli eğitiminin temel amacı, çocuğa öncelikle memleketin yasaları hakkında ilk bilgileri vermek, “yurttaşlık ödevlerini göstermek,” devletin eğitim aracılığıyla yaygınlaştıracığı “ulusal moralde” bahsetmek, yurttaşlık bilgilerinin esasını teşkil etmiştir. Burada bahsedilen moral öğretimin malzemesi, ilahi yasalarda değil, doğal

⁴⁷ Age, 9, 10.

⁴⁸ Onur, age, 30.

⁴⁹ Bumin, age, 12.

⁵⁰ Age, 35, 36.

hukukta bulunacaktı.⁵¹ Bu eğitim sistemi içerisinde öğretim, halkı aydınlatırken, eğitim kalpleri biçimlendirmeliydi. Öğretim, liseler, akademiler, kitaplar gerektirip daha çok belli mekânlarla sınırlı kalırken eğitim, erdemler verip, halk oyunları, ulusal bayramlar, şenlikler ve tüm halkı içerisine alacak etkinliklerle halkı kaynaştırmalı, kendisine sadık, tutkulu, coşkulu cumhuriyetçiler olarak bütünleştirmeliydi. Dolayısıyla, kapsayıcı olan, asıl öncelikli olan eğitimdi.⁵²

Devletin vereceği bu eğitim ile yetişecek yeni nesiller devlete sadakatle bağlanmalı ve hatta “devlete ait” olmalıydı.⁵³ Bu anlayışın sembolü olarak İhtilal sonrası Fransa’da Danton, “Ben de babayım fakat oğlum bana ait değildir. O, cumhuriyetindir. Ona, kendisine daha iyi hizmet edebilmesi için ödevlerini benimsetmek cumhuriyete düşer.” diyerek devrim sonrası Fransa’ında ailelerin büyüteceği çocukların yalnızca onlara ait değil, aynı zamanda bu yanıla devlete de ait olacağı bilincini vurguluyordu. Onların, eğitimi-öğretimi kısacası yetiştirilmelerinden iyi birer vatandaş olmalarından devlet sorumlu olacaktı.⁵⁴

Cumhuriyetçiler, öğretim programlarında dinsel görevler-ödevler ve kilisenin sınırlarını belirlediği yaşam anlayışının dışında, şimdi bunun yerine yeni moral değerlerle beraber yeni bir yaşam önermeliydi. Tanrının ve dinin yerini bağımsız moral ya da laik bir moralle doldurulmak isteniyordu bu yeni moral değerlerin merkezinde vatanseverlik, cumhuriyete bağlılık bulunmaktaydı. Bu bağlılık devletin okullarında içeriğini devletin hazırladığı ve devletin öğretmenleri aracılığıyla öğrencilere öğretilcek olan tarih, coğrafya ve beden eğitimi aracılığıyla sağlanmalıydı. Böylece Mona Ozouf’un sözleriyle “laik okulda vatan, kilise okulunda tanrıya tanınmış rolü oynuyordu.” Bu okulda tanrının kutsallığının yerini vatanın kutsallığı alıyordu.⁵⁵ Böylece okul eğitimi, Avrupa’da bir süre sonra çocuklukla ilgili bir faaliyete dönüşecekti. Böylece okul çocukları, bir yandan tamamen ailelerinin

⁵¹ Age, 5-52.

⁵² Age, 59.

⁵³ Age, 60.

⁵⁴ Age, 61.

⁵⁵ Age, 78, 79.

himayesinde ve onlara bağılı bir yaşama, diğeryandan ise okul hiyerarşisi kapsamında okula ve devlete bağımlı hale geliyordu.⁵⁶

20. yüzyıldaki modern çocukluk paradigması, aynı zamanda modern yetişkinlik paradigmasını ifade ediyordu. Sanayi sonrası Avrupa’sında kapitalizmin de palazlanmasıyla beraber güçlenen orta sınıflarla beraber okul sistemi içerisinde biçimlenen çocukluk, 20. Yüzyıl başlarında kapitalist üretim ve pazarın temel bir nesnesi haline gelir. Bu süreçte temel pazarı çocuk olan, geniş bir çocukluk endüstrisi kurulur. Oyuncaklar, giysiler, okul gereçleri çocukluk dünyasını oluşturmaya başlar. Tüm bu çocuk endüstrisi dışında devletin çıkardığı yüzlerce yeni yasa metninde çocukluğun, yetişkinliğin dünyasından niteliksel olarak nasıl farklılaştığı ve özerkleştiğı anlatılır.⁵⁷

20. yüzyılda çocuklukla ilgili tüm olumlu denebilecek değışim ve dönüşüm süreçlerine rağmen Postman’ın bu yüzyılı aynı zamanda “çocukluğun yok oluşu” olarak nitelemesi manidardır. Postman, “çocukluğun yok oluşu” söylemiyle aslında 20. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde yaratılan ve idealize edilen modern çocukluk paradigmasının da sonuna gelindiğini ifade etmektedir. Postman, bu yok oluşta başta okul sistemi, matbaa ve medyanın önemli rol üstlendiğini belirtir. Matbaayla başlayan modern çocukluk paradigmasının medyanın olumsuz etkileri ile sona erdiğini savunan Postman, özellikle televizyonun başını çektiğı bu etkilerin, çocuk hayatı ile yetişkin hayatı arasındaki sınırları- “ayıp” kavramını da ortadan kaldırdığını vurgular.⁵⁸

⁵⁶ İnal, “Modern Çocukluk Paradigması”, 75, 76.

⁵⁷ Postman, *age*, 89.

⁵⁸ Postman, “çocukluğun yitiş-kayboluşu”nu farklı kaynaklardan gelen etkiler çerçevesinde açıklar. Çocukluğun kayboluşundaki temel etmenin medya olduğunu belirten Postman, bunun dışında değışen yaşam alışkanlıklarının da tüm bu büyüme sürecinde etkili olduğunu belirtir. Bu etkileri tek tek açıklayan Postman’a göre; Alkolizm, uyuşturucu madde kullanımı, çeşitli suçlar, cinsel suçların çocuklar arasında artmasının, bunun işareti olarak düşünölebileceğini vurgular. Postman’ın televizyon programlarında bir çocuk ve yetişkin ayrımına gidilmediğı, örneğın televizyonda çok sık kullanılan “bir yetişkin modelinin çocuk modeli olduğu” ve bu tip programların bir istisna değıl genel bir tutum olduğunu belirtir. “Yok olan çocukluğun” diğery bir örneğının giysilerdeki değışim olduğunu vurgular. Çocuklara yönelik giyim endüstrisinin, çocuk giyim tarzını giderek ortadan kaldırdığı, 12 yaşındaki çocukların, yetişkinlere ait giyim tarzını kullandığı, 11 yaşındaki kız çocukların giysileri ve ayakkabılarıyla yetişkin bir kadından pek de ayırt edilmediğini ortaya koyar. Diğery taraftan çocuklarla yetişkinler arasındaki ayrımların giderek silikleştiğı konulardan birinin de yeme-içme alışkanlıkları olduğunu belirtir. Postman, bunların dışında çocuk oyunlarının kendiliğindenliğı, kendi masum kurgusunu yitirdiğini, çocuk dil ve üslubunun yetişkin dili ve üslubuyla iç içe geçtiğini, tüm bunlarla beraber “ayıp” kavramının yitirmeye başlanmasıyla beraber “çocukluğu yokolmaya” başladığını belirtir. Postman, *age*, 153-180.

Kısacası; Batı’da çocukluk üzerine yapılan ilk çalışmalarda genel olarak Batı İlk ve Orta Çağında çocukluğun olmadığı, çocukların toplumsal yaşam içerisinde bir tür “küçük yetişkinler” olarak tasavvur edildiği bir süreç söz konusudur. Ancak bu konuda Batı İlk ve Orta Çağında görece bir çocukluk anlayışının söz konusu olduğunu savunan araştırmalar da mevcuttur. Batı’da Yeniçağ başlarında yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik değişim ve dönüşümlerin modern çocukluk paradigmasının da ortaya çıkışında bir milat olduğu kabul edilmiştir. Ancak çocukluğun toplumsal yaşamda ayırt edici bir toplumsal kategori olarak görülmesi, Avrupa’da Sanayi Devrimi ve sonrasındaki sosyal ve ekonomik süreçlerin bir sonucu olduğu kabulüne dayandırılır. Sanayi Devrimi sonrası giderek güçlenen ve yaygınlaşan orta sınıflar, bununla beraber kentleşme süreçleri, aile yapılarının değişmesi ve okul sisteminin yeni çocukluk paradigmasının şekillenmesinde önemli etken oldukları kabul edilmiştir.

Doğu’ya Klasik dönem Osmanlı toplumuna bakıldığında Osmanlı toplumunda çocukluğun var olup olmadığı, toplumsal yaşamda çocuğun nasıl konumlandırıldığı, klasik dönem toplumunda çocuğun eğitim ve terbiyesinin nasıl ve kimler aracılığıyla sağlandığı sorunsallaştırılmıştır. Bununla beraber Osmanlı modernleşme sürecinde çocukluk anlayışının nasıl bir değişim geçirdiği ve bunun, çocuğun eğitimi ile okul sistemine nasıl yansıdığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı klasik döneminde çocukluğun var olup olmadığına dair kimi kaynaklar bulunmakla beraber, var olan kaynaklarla dönemin çocukluğunun tam bir portresini çıkarmak mümkün değildir. Dönemin çocukluğuna dair var olan sınırlı kaynaklarda görece saraylı, seçkin çocuğun yaşantısına dair ipuçları bulunmaktadır. Osmanlı dönemi çocukluğuna dair kaynak olabilecek nitelikteki izler arasında dönemin kimi ressamlarına ait çizimler, seyyahlar ve elçilerinin notlarından edinilen bilgilerden bahsedilebilir.⁵⁹ Osmanlı klasik dönemi kayıtlarında, çocukluğa ait izler sürülürken bugüne dek gelebilen izler daha çok dönemin seçkin çocuklarına ait izlerdir.⁶⁰ Zira dönemin çocukluğuna dair izlerin görece daha görünür olduğu saray yaşantısına dair

⁵⁹ Fatma Koç, “Osmanlı İmparatorluk Dönemi Türk Çocuk Giysileri Üzerine Bir Araştırma” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997) 17.

⁶⁰ Marianna Yerasimos, “16-19. Yüzyıl Gravür ve Suluboyalarında Osmanlı Çocuk Figürleri” **Toplumsal Tarihte Çocuk**, yay. haz. Bekir Onur (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994): 65.

bilgiler ve bugüne dek gelmiş tarihi malzeme içerisinde hanedan ve üst ricalden çocukların giysileri bulunmaktadır.⁶¹

Klasik dönem Osmanlı saray yaşantısı içerisinde çocukluğa ve çocukluğun yaşantısına dair iz sürebilmek mümkün iken, saraydan, halkın yaşantısına uzanıldığında çocukluğa dair izlerin gittikçe belirsizleştiği görülür. Onur, bu konuda Osmanlı toplum yapısı içerisinde seçkin olmayan, sıradan çocuklar için düzenlenen etkinliklerin son derece sınırlı olduğunu belirtmektedir. Bu sınırlı etkinliklerin başında Ramazan ayı içerisinde yapılan şenliklerden bahsedilebilir. Bayram eğlenceleri dışında sünnet törenleri ve yeni doğmuş çocuklar için yapılan ritüeller de çocuklar için yapılan toplumsal etkinlikler arasındadır.⁶²

Diğer taraftan, Osmanlı dönemi çocukluğuna dair, daha çocuğun doğumundan önce başlayan hazırlıklar ve doğum sonrasında yapılanların, çocuğun aileye merakla, ilgiyle ve istekle beklendiğinin işareti olarak görülmüştür. Çocuğun doğumunu ve büyümesini takip eden süreçte düzenlenen kimi ritüellerin (dış çıkarma aşamasında yapılan dış bulguru, sünnet törenleri, okula başlama törenleri olan “Amin Alayları” gibi) Osmanlı toplumu içerisinde çocukluğun var olduğu ve çocuğun yaşayacağı her bir yeni aşamanın toplum tarafından törenselleştirilmesinin, toplumun, çocuğa verdiği önemin bir yansıması olarak görülmüştür.⁶³ Osmanlı toplum yaşantısı içerisinde çocuklara dair önemli geleneklerden biri de okula giden çocukların okuma çağına geldiklerinde onlar için yapılan kimi hazırlıklar ve ritüellerin de (çocuğa yeni bir giysi alma, içine özenle yazılmış elifba işlemeli cüz kesesi, rahle ve minder, yazı takımları) Osmanlı toplum yaşantısında çocukluğun var olduğu ve okul sürecinin de bunun kabulü anlamına gelebileceğini düşündürmektedir.⁶⁴

Okay, Tanzimat dönemine kadar Osmanlı toplum yapısı içerisinde ayrı bir çocukluk kategorisinden, toplumda çocuğun ayrı bir yeri ve konumu olmadığından ancak bununla beraber çocukların, sokakta oyun oynadıkları, okula gittikleri ve toplumsal

⁶¹ Koç, age, 17.

⁶² Bekir Onur, **Çocuk Tarih ve Toplum**, (Ankara: İmge Kitabevi, 2007), 105, 106.

⁶³ Koç, age, 21. Hayati Hökelekli, “Çocuk” **İslam Ansiklopedisi**, c.8, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993) 357.

⁶⁴ Hülya Tezcan, **Osmanlı Sarayının Çocukları, Şehzade ve Hanım Sultanların Yaşamları Giysileri**, (İstanbul: Aygaz, 1996), 171-178.

yaşam içerisinde bulunduklarından bahseder.⁶⁵ Araz ise bu konuda, Osmanlı toplum yapısı içerisinde İslam'ın Osmanlı toplum geleneğindeki belirleyici etkisine vurgu yapar. O, Osmanlı toplumunda çocukluğa bakış ve toplumun var olan çocukluk algısı, kaynağını İslam toplum ve kültüründen aldığını İslam'ın, çocukları “narin” ve “bağımlı” varlıklar olarak tasvir ettiğini, bu yanıyla Osmanlı toplumunda çocukların önemsendiği ifade eder.⁶⁶

Klasik dönem Osmanlı toplum yapısı içerisinde çocukluğa dair iz sürülürken ilk etapta bakılması gereken üst yapı, Osmanlı mahallesidir. Osmanlı döneminde çocukların da katıldıkları tüm toplum için en önemli toplumsallaşma alanı mahalledir. Mahalle tüm toplum kesimlerinin ortak kullanımında olan alan olmakla beraber, aynı zamanda mahalle, ortak eylemlerinin de icra edildiği yerdir. Kısacası, Osmanlı Mahallesi bir yaşam tarzının icra edildiği yerdir.⁶⁷ Ortaylı, Osmanlı dönemi çocukluğunu, Osmanlı mahallesi ve onun içinde bir birim olarak Osmanlı ailesi ekseninde tanımlayarak, Osmanlı ailesinin içine doğduğu mahalleyi “içtimai kültürel bir birim” olarak ifade eder.⁶⁸

Klasik dönem Osmanlı toplumunda çocuğun eğitimi, terbiyesi, yetiştirilmesi konusunda ailenin, akrabaların, mahallenin ve cemaatin kontrolü söz konusuydu. Dolayısıyla çocuk, yalnızca ailenin yetiştirdiği bir birey değil, aynı zamanda bu kolektif grubun, cemaatin ortak bir ferdi olarak kimlik kazanıyordu. Bu yanıyla Osmanlı toplumunda doğan her çocuk bu mahalle ve cemaat kültürü içerisinde yetişmiş, mahallenin ya da cemaatin ortak değerlerine karşı gelindiğinde, verilen terbiyenin dışına çıkıldığında, çocuğun içerisinde yetiştiği tüm bu mahalle, cemaat mekanizması tarafından cezalandırılması, yaptırım uygulanması söz konusuydu. Bu yanıyla bahsedilen topluluk içerisinde yetişen çocuğa itaat ve edebin öğretilmesi bir fiil topluluğun görevi olarak kabul edilmiştir.⁶⁹

⁶⁵ Cüneyd Okay, **Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900**, (İstanbul: Kırkambar yayınları, 1998), 26.

⁶⁶ Yahya Araz, **16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak**, (İstanbul: Kitapyayınevi, 2013), 34.

⁶⁷ Onur, **age**, 100.

⁶⁸ İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, 13. bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 43.

⁶⁹ Ortaylı, **age**, 137.

Kısacası, Osmanlı dünyasında toplumun, çocuklara dönük yaklaşımlarını biçimlendiren temel öğreti, mahallede bulunan yetişkinlerden oluşan ve bu cemaatin öncülüğünde verilmekle beraber, verilecek eğitimin ve terbiyenin temel referansı, Müslümanlar için, İslam ve Kuran'dır. Bunun yanısıra yaşanan dönemin toplumsal-kültürel iklimi ile içerisinde bulunulan siyasal, sosyal, ekonomik koşulların da etkisi olmakla beraber, çocuk ebeveyn arasındaki ilişki genellikle dinsel referanslı bir söylem çerçevesinde şekillenmiştir. Bu söylem ve kuşaktan kuşağa aktarılan anlatıların temelinde peygamber ve İslam büyüklerinin yaşamlarından yola çıkarak "kutsal" bir alan üretilmiştir. Tüm bu anlatılarda çocukların, ebeveynlerine karşı dünyevi hiçbir uğraşın önüne geçemeyeceği çok ciddi bir sorumluluğu olduğu vurgusu sürekli olarak bulunmaktaydı. Yani çocuklar hayatları süresince ebeveynlerine dönük bir saygı, hürmet, sadakat ve itaat içerisinde olmalıydılar.⁷⁰

Aries'in Orta Çağ Batı toplumlarında okul sisteminin yaygınlaşmasının çocukluğun, keşfinin önemli bir aşamasını oluşturduğu süreç olarak özetlenebilecek olan tezi, Osmanlı toplumunda Osmanlı modernleşmesi sürecinde, çocukluk açısından ayırt edici bir durumu ifade etmiştir. Zira Osmanlı devletinde modern devletin yükselişine bağlı olarak eğitim sistemi ve buna bağlı olarak modern okul anlayışının gelişmesi, modern çocukluğun ortaya çıkmasında önemli bir etmen olarak kabul edilir.⁷¹ Osmanlı devletinde klasik dönemin en yaygın ve bilinen eğitim kurumu sıbyan mektebi, ya da mahalle mektebidir. Osmanlı mahallesinde yaşayan kız ve erkek çocuklar bu okula giderdi. Bu okullar, Osmanlı kentinin ve mahallesinin tipik bir parçasıydı. Osmanlı mahallesinde yaşayan çocukların tamamının bu ilk eğitimden geçtiği söylenemez. Diğer taraftan mahalle mektebi olarak anılan bu ilkokula gönderilen öğrencinin, tam olarak kaç yaşında okula başladığı ve bu okula ne kadar süreyle devam ettiği konusunda bir netlik söz konusu değildir. Akyüz, bu konuda, öğrencilerin bu okullara başlama yaşı konusunda tam bir kuralın söz konusu olmadığını, ancak genellikle öğrencilerin 6-7 yaş civarında iken okula başladıklarının bilindiğini belirtir.⁷² Okulun

⁷⁰ Araz, **age**, 98.

⁷¹ **Age**, 105, 106.

⁷² Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008**, 13. bs. (Ankara: Pagem Yayıncılık, 2008) 88. Aynı yönde ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülaziz Bey, **Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri 1**, (İstanbul Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1995), 61-66. Ş. Pınar Yavuztürk Özyalvaç, "Mektebe İlk Merhaba: Sıbyan Mektepleri", **Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak**, ed. Haşim Şahin, Nurdan Şafak, (İstanbul: Dem, 2012)108. Araz, **age**, 109. Çocukları okula gönderme konusunda farklı yaş grupları söz konusu olsa da genel tutum 6-7 yaşlarında iken çocuğu okula

bitirilmesi genellikle öğrencinin zekâsı, çalışkanlığı ve yeteneğine bağlı olarak değişmekteydi. Ancak 1846 tarihinde yayımlanan bir tezkirede sıbyan mekteplerinin öğrenim süresinin 4 yıl olduğu belirtilmektedir.⁷³

Tanzimat dönemi öncesi çocukluğuna ait hatıralara bakıldığında, çocukların hayatında belki de çocukluk merkez alınarak düzenlenen en önemli etkinliklerin başında sıbyan ya da mahalle mektebi olarak bilinen bu okula başlama töreni olarak anılan “Âmin alayı” ve Bed-i besmele” gelmektedir. Bu törenlerin bazı basit oyunlar, oyuncaklar ve sünnet törenlerinden ibaret olduğu söylenebilir.⁷⁴ Çocuğun okula başlaması sürecinde düzenlenen bu törenden hareketle söylemek gerekirse, Osmanlı toplum yapısı içerisinde çocuğun okula başlama süreci önemsenmiş ve okula ilk başlanan gününe özel ritüeller düzenlenmiştir. “Âmin alayları” genellikle ailelerin toplumsal konumlarına göre biçimlenen kimi şenliklere dönüşebilmekteydi.⁷⁵ Bu törende, okula başlayacak öğrencinin kendisi için dikilen özel kıyafetler içerisinde, yanında hocanın kalfasının, ailenin, akraba ve mahalle çocuklarının da katıldıkları tören, öğrencinin okulda ilk derse başlamasıyla son bulmaktaydı.⁷⁶

Klasik dönem Osmanlı toplum yapısı içerisinde, öğrencilerin okulla tanışmalarının ilk merkezi olan mahalle mektebinde, öğretim yönteminin ezbere dayanmasının yanında öğrencinin disipline edilmesi ve itaatkâr olabilmesinin en önemli aracı olarak da dayak görülmüştür. Ailelerin de genellikle “eti senin kemiği benim” anlayışı ile hocaya teslim ettikleri öğrencinin, eğitim için disipline edilmesi adına dayak, meşru bir yöntem olarak benimsenmiştir.⁷⁷ Kısacası Osmanlı klasik dönem eğitiminde, mahalle mektebinin öğrenciye kazandırması beklenen bilginin dışında, verilen eğitimin temel özellikleri arasında; katı bir disiplin anlayışı, ezber ve itaat kültürünün çocuklar tarafından benimsenmesi amaçlanmıştır.⁷⁸

göndermektir. Diğer taraftan çocuğun okula gönderilme yaşı konusunda ailelerin tutumu belirleyici rol oynuyordu. Ailenin tutumunu belirleyen temel unsur ise, sahip olduğu ekonomik gücü. Bu noktada kimi aileler Kuran okunmayı yeterli görürken- ki Osmanlı toplumunda sıradan insanlar için “cahil” olmamak Kuran’ı ve temel dini bilgileri bilmekle eşdeğerdi.- kimisi daha fazlasını beklemekteydi. Araz, **age**, 116.

⁷³ İsmail Güven, **Türk Eğitim Tarihi**, (Ankara: Naturel Yayıncılık, 2010), 68.

⁷⁴ Okay, **age**, 28.

⁷⁵ Araz, **age**, 116, 117. Aynı yönde ayrıntılı bilgi için bkz. Okay, **age**, 28.

⁷⁶ Özyalvaç, “Mektebe İlk Merhaba: Sıbyan Mektepleri”, 107.

⁷⁷ Akyüz, **age**, 90, 91.

⁷⁸ Onur, **age**, 103.

1838’de Tanzimat Fermanı’nın ilan edilmesiyle beraber hem Osmanlı devlet yapısında hem de toplum yapısında değişim ve dönüşümlerin miladı olarak kabul edilen bir süreç başlar. Hemen hemen her alanda yapılması ön görülen reformların temel paradigması merkeziyetçiliği esas almaktaydı. Bu merkeziyetçi yapının omurgasını oluşturan alanlardan biri de eğitim ve okul sistemiydi. Tanzimat’la beraber, sıbyan mekteplerinde zorunlu eğitime geçiş söz konusu olmuştur.⁷⁹ Tanzimat döneminde yapılan yeniliklerle beraber 6 yaşına giren çocukların sıbyan mekteplerine gitmeleri zorunlu hale getirilmişti.⁸⁰ Sıbyan mektepleri 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir yenileşme sürecine girmiş, bir taraftan, okulun genel olarak yapısı ve programlarına ilişkin düzenleme yapılırken, diğer taraftan da isim değişikliğine uğrayarak “Mektebi iptidailere” (ilkokullara) dönüşmüştür.⁸¹

Kısacası klasik dönem Osmanlı toplumunda seçkin ailelere mensup çocukların yaşadıkları dönem içerisinde görece daha görünür bir çocukluk yaşamına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Buna karşın seçkin sınıflardan alt sınıflara doğru inildikçe toplumsal yaşam ve gündelik yaşamda çocukluğun daha az görünür olduğu söylenebilir. Ancak buna karşın klasik dönem Osmanlı toplumundaki çeşitli bayram, tören ve eğlenceler ile çocukların okula başlama sürecindeki töreni (Âmin alayı) Osmanlı toplumunda çocukluğun var olduğunu düşündürmektedir.

Osmanlı toplumunda çocuğun eğitim ve terbiyesinden öncelikle içerisinde yaşadığı aile sorumlu olurken çocuğun içerisinde yetiştiğı mahalle ve mahalle mektebinin de çocuğun eğitim ve terbiyesinden sorumlu olmuştur. Klasik dönem Osmanlı çocuk eğitiminin temel amacı çocuğun dinine, kutsallarına, ailesine, büyüklere ve hocasına itaat ve sadakati esas almıştır. Osmanlı modernleşmesi ile beraber modern Osmanlı eğitimi, temelde öğrencilerde merkezi otoriteye, devlete karşı, itaat ve sadakat duygularını artırmayı, güçlendirmeyi hedeflemiştir.

⁷⁹ Özyalvaç, “Mektebe İlk Merhaba: Sıbyan Mektepleri”, 120.

⁸⁰ Akyüz, **age**, 161-162.

⁸¹ Sıbyan mekteplerinin 19. yüzyılın ikinci yarısında geçirdiğı değişimle mekte-i ibtidai ismini alması sonrasında, okulda okutulan derslerin sayısı ve isimleri şöyle sıralanabilir: Kur’an-ı Kerim, Tecvid, İlmihal, Tarih-i Osmanî, Sarf-ı Osmanî, Coğrafya-i Osmanî, İmla, Hesap ve Hüsn-i hat. Güray Kırpık vd... **Türk Eğitim Tarihi**, (Ankara: Otorite Yayınları, 2012) 109.

2. LİTERATÜR VE KAYNAK DEĞERLENDİRMESİ

2.1 Temel Kaynaklar

Bu tez çalışmasının ana kaynaklarını ele alınan dönemin çocuk dergileri oluşturmaktadır. Ancak modern devlet yapılarında çocuklukla ilgili pek çok şey aynı zamanda devletin ve yetişkinlerin ilgi, uğraş ve denetiminin olduğu bir süreç dâhilinde şekillenmiştir. Dolayısıyla tez çalışması çerçevesinde çocukluğun bedeni, ahlaki ve terbiyevi inşasının, yalnızca araçlarından biri olarak düşündüğümüz çocuk dergilerinin, dönemin diğer süreli yayınlarıyla desteklenerek ele alınmasının, tüm bu inşa sürecini farklı kanallardan gelen etkileri görmek ve elde edilen verileri pekiştirmek açısından yararlı bulunmuştur. Bu çerçevede tez çalışması içerisinde çocuk dergilerinin yanı sıra sağlık, bedensel terbiye, spor, eğitim ve terbiye temalı yayınlar ile aile ve kadın eksenli süreli yayınlara da yer verilmiştir. Bu yanı sıra tezin ana kaynaklarını birkaç kategoriye ayırarak değerlendirmek yerinde olacaktır.

Tez çalışmasının ana kaynakları içerisinde Erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinin yanı sıra, Cumhuriyetin ilanından hemen önceki süreçte yayımlanan kimi çocuk dergilerine de yer verilerek, tez içerisindeki kimi temaların işlenmesinde Cumhuriyet öncesi süreç ile Cumhuriyet sonrası süreç arasındaki süreklilik ve kesintiler anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışması içerisinde kullanılan ana kaynak olarak nitelenebilecek bir diğer kategori ise tez içerisinde farklı bölüm ve başlıkları desteklemek amacıyla kullanılan birincil elden kitap ve risalelerden oluşmaktadır.

Ana kaynakların ilk kategorisi olarak nitelenen çocuk dergilerinden *Lane*'nin sahibi ve başmuharriri Ercümen Ekrem [Talu]'dır. *Lane* çocuk dergisi her on beş günde bir İstanbul'da ve "Türk çocuklarına mahsus şimdilik on beş günde bir neşrolunur edebi, ahlaki ve fenni mecmuadır." mottosuyla yayımlanmıştır. Derginin bilinen ilk sayısı 18 Kânunuevvel 1335/18 Aralık 1919 tarihli'dir. *Bizim Mecmua* dergisi ise ilk olarak 1922'de İstanbul'da yayımlanmış, ancak daha sonra ekonomik olanakların yetersizliği

nedeniyle kesintiye uğramıştır. Dergi daha sonra 1925-1927 yılları arasında tekrar yayımlanmıştır. Derginin Sorumlu Müdürü Hulusi'dir. *Bizim Mecmua* dergisi 1922 yılında 16 sayfa olarak yayımlanırken, 1925'te çıkan ikinci seride 4 sayfa olarak her Perşembe "Çocuklara mahsus resimli mecmuadır" mottosuyla yayımlanmıştır. 1923 yılında Bolu'da yayım hayatına başlayan çocuk dergilerinden biri de *Yeni Yol*'dur On beş günde bir yayımlanan *Yeni Yol*'un imtiyaz sahibi Muallim Nedim Tuğrul'dur. *Yeni Yol* dergisi toplamda yayımladığı 113 sayısı ile yayımlandığı dönem içerisindeki çocuk dergileri arasında en uzun süreli yayın yapan dergilerinden biri olmuştur. Dergi, Nedim Tuğrul'un Akhisar'a geçmesiyle Akhisar'da yayımlanmaya devam etmiştir. *Musavver Çocuk Postası*'nın, ilk sayısı 3 Eylül 1339 [1923]'da İstanbul'da, son sayısı ise 13 Kanun-i evvel [Aralık] 1339 [1923] da yayımlanmıştır. Dergi toplamda 18 sayı, 8 sayfa olarak yayımlanır. Derginin Sorumlu Müdürü Süleyman Tevfik'tir. Sahibi ve Sorumlu Müdürü Tahsin Demiray'ın olduğu, *Haftalık Resimli Gazetemiz* adlı çocuk dergisi İstanbul'da "perşembe günleri neşrolunur çocuk gazetesi." mottosuyla ilk sayısını 13 Teşrinisani 1340/ 13 Kasım 1924'te yayımlanmıştır. Sorumlu Müdürü Orhon Seyfi (Orhon)'nın olduğu *Resimli Dünya* İstanbul'da 1924'te çıkar. Haftalık olarak, çıkan *Resimli Dünya*, "Haftalık fenni, edebi, terbiyevi, mizahi çocuk gazetesi" olarak ifade edilmiştir. Her perşembe günü 16 sayfa olarak çıkan *Resimli Dünya*, bol resimli ve karikatürlü bir çocuk dergisidir. Derginin son sayısı 23 Nisan 1925'te yayımlanmıştır. Başmuharriri Sabiha Zekeriya [Sertel] olan *Sevimli Mecmua*, İstanbul'da 1925 yılında her on beş günde bir 16 sayfa olarak yayımlanmıştır. Derginin mottosu "On beş günde bir çıkar Türkiye'nin yegâne çocuk dergisidir." şeklinde olup, toplamda 13 sayı yayımlanmıştır.

Tez çalışması içerisinde en fazla kullanılan çocuk dergisi *Türk Çocuğu* (1926-1928'sayılarında dergi ön kapağında, *Türk Çocuğu*, arka kapak ve iç sayfaların tamamında üst künye bilgisinde ise *Gürbüz Türk Çocuğu* ifadesi kullanılmıştır. Derginin 1929 sonrası sayılarında ise dergi ön kapağında da *Gürbüz Türk Çocuğu* adıyla yayımlanmıştır.) Kırklareli Mebusu, Himaye-i Etfal Cemiyeti Başkanı Fuad Umay'ın imtiyaz sahibi olduğu derginin yayın sorumlusu Doktor Ali Vahit'tir. Dergi, genel olarak Himaye-i Etfal Cemiyeti politikalarını destekler nitelikte yayın yapmıştır. Aylık süreli bir yayın olarak yayımlanmaya başlayan *Türk Çocuğu*, Okay'ın belirttiği gibi "tam anlamıyla bir çocuk dergisi sayılmaz" zira dergi, çocuklar kadar ebeveynlere de hitap eden bir yaklaşıma sahip olmuştur. 1926 yılından 1947 yılına kadar (isim

değişikliği yaşayarak da olsa) yayımlanan dergi, uzun yıllara yayılan yayın süreci içerisinde özellikle çocuk sağlığı, bakımı ve Cumhuriyetin inşa etmek istediği bedeni ve ahlaki vasıfları taşıyan çocukların inşasında önemli bir misyona sahip olmuştur. İlk sayısı Teşrinievvel [Ekim] 1926 tarihli olan ve *Türk Çocuğu* adıyla yayımlanan dergide “Gülbüz Türk Çocuğu Niçin İntişar Ediyor” sorusu çerçevesinde derginin yayımlanma amacının, “1. Türk Çocuğunu gülbüz yetiştirmek. 2. Gülbüz çocuklardan kuvvetli sağlam bir millet vücuda getirmek” olduğu ortaya koymuştur. Dergi, ilk sayısından itibaren ayda bir kez 30 sayfa olarak yayımlanmıştır. Eski harflerle 24 sayı yayımlanan *Gülbüz Türk Çocuğu*, 1935’e kadar 108 sayı yayımlanmıştır. Dergi, daha sonra *Çocuk* adı ile 1936-1947 yılları arasında Çocuk Esirgeme Kurumu yayını olarak yayın faaliyetlerine 427 sayı çıkararak devam etmiştir. Derginin yeni harflerle yayımlanma sürecinde, dergi içeriği önemli bir değişim geçirerek, giderek daha fazla çocuk dergisi niteliği kazanmıştır.⁸² Bununla beraber Himaye-i Etfal tarafından çıkarılan bir başka yayın da *Çocuk Salnamesi*’dir. Bu yayın, Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi tarafından “Annelere ve Çocuklara” üst yazısıyla 1927 yılında çıkmıştır. Tam bir çocuk dergisi niteliğinde olmasa da içerik olarak Gülbüz Türk Çocuğu dergisinin yayın anlayışına benzer bir anlayıştan hareketle oluşturulmuştur. Yayın içerisinde daha çok annelere yönelik çocuk bakımı, beslenmesi, temizlik ve hijyen konularına odaklanmış, bununla beraber çocuklara yönelik hikâye ve didaktik yazılara da yer verilmiştir.⁸³ *Gülbüz Türk Çocuğu* dergisinin eki olarak ve Himaye-i Etfal Umumi Merkezi tarafından neşrolunan bir diğer yayın ise *Çocuk Haftası*’dır. *Çocuk Haftası*, 23 Nisan Çocuk Bayramının 1929’dan itibaren çocuk haftası olarak kutlanması ile beraber her 23 Nisan’da çıkarılmıştır. *Çocuk Haftasında* her yıl ülke çapında, çocuklarla ilgili yapılan faaliyetler, düzenlemeler ve çocuk bakımı, sağlığı, salgın hastalıklara dair konunun uzmanlarının kaleme aldığı yazılar bulunmaktadır. Bununla beraber *Çocuk Haftası*, Cumhuriyet çocuğunun sahip olması beklenen ahlaki ve terbiyevi erdemler ile bu yöndeki yaşam alışkanlıklarını onlara kazandıracak oldukça nitelikli ve kapsamlı yazılara yer vermiştir. 1929’da ilk cildi yayımlanan

⁸² Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, (İstanbul: Kitabevi, 1999), 203-206.

⁸³ *Çocuk Salnamesi*, (1927): 1.

Çocuk Haftası'nın çalışma dâhilinde yararlanılan son cildi 1935 tarihli “Yedinci Kitap” olarak adlandırılan son cildir.⁸⁴

Çocuk Dünyası ilk olarak 1913'te yayın hayatına başlamış ancak I. Dünya Savaşı sürecinde kapanarak daha sonra 1918-1919 yıllarında 15 aylık bir yayın dönemi daha olmuştur. Cumhuriyet döneminde Aralık 1926'da Muallim Ahmed Halid'in imtiyaz sahipliğinde İstanbul'da her hafta perşembe günleri yayımlanmak üzere yeniden çıkmıştır. Derginin bilinen son sayısı Haziran 1927'ye aittir.⁸⁵ *Çocuk Sesi*, 1928 yılında Mehmet Faruk [Gürtunca] tarafından haftalık olarak çıkarılmaya başlanır ve Eylül 1939'a kadar düzenli olarak 523 sayı olarak yayın yapar. Dergi 507. sayısından sonra ekonomik sorunlar dolayısıyla *Afacan* adlı mizah dergisiyle birleşerek yayın hayatına devam eder. Dergi, uzun denebilecek yayın sürecinde 16 sayfa şeklinde yayımlanırken, daha sonra sayfa sayısı 36'ya ulaşır. Sahibi ve Umumi Müdürü Mehmet Faruk [Gürtunca] olan *Afacan* dergisi 1932'de yayın hayatına girer, ancak Ağustos, 1939'da yaşanan ekonomik sıkıntılar dolayısıyla *Çocuk Sesi* ile birleşerek *Çocuk Sesi Afacan* adını alır. Dergi ilk sayılarında “Çocuklara mahsus ilk büyük mizah gazetesidir.” mottosuyla her Perşembe 1940'a kadar yayımlanmıştır.

Şen Çocuk dergisinin ilk sayısı 1 Kânunusani [Ocak] 1932'de, son sayısı ise 1 Mayıs 1933'te yayımlanmıştır. Sahibi ve Yayın Müdürlüğünü Mehmet Şükrü'nün üstlendiği *Şen Çocuk*, on beş günde bir 16 sayfa olarak yayımlanmıştır. Yazı İşleri Müdürü Emin Refik olan *Çalışkan Çocuk* dergisi, haftada bir kez yayımlanmıştır. İlk sayısı 15 Eylül 1934'te çıkmış, son sayısı ise 30 Mayıs 1935 yılında yayımlanmıştır. Yazı işleri müdürü İffet Buldam olan *Olgun Çocuk* dergisi, 3 Şubat 1933 yılında, her hafta 20-24 sayfa olarak yayımlanmıştır. *Olgun Çocuk* toplamda 13 sayı çıkmış ve son sayısını 23 Mayıs 1935'te yayımlamıştır.

Ateş, çocuk dergisi, ilk olarak 26 Kasım 1936'da yayımlanmış haftalık bir gazete şeklinde olup, son sayısı, 18 Kasım 1937'de yayımlanmıştır. Sahibi ve Genel Yayın Müdürlüğünü Tahsin Demiray'ın üstlendiği *Ateş*, başlangıçta 16 sayfa, daha sonra 20 sayfa olarak yayımlanmıştır. Tahsin Demiray'ın sahibi ve yayın yönetmeni olduğu bir diğer çocuk dergisi *Yavru Türk*'tür. Dergi, Mayıs 1936-1939 yılları arasında 12 sayfa

⁸⁴ **Çocuk Haftası**, (İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1929-1935).

⁸⁵ Okay, **age**, 170-211. Ruhi İnan, “Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergi ve Gazeteleri (Tahlili Fihrist 1923-1940)” (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2012), 24-123.

olarak yayımlanmıştır. *Asrın Çocuğu* dergisinin sahibi Süha Tekel, Yayın Müdürü ise Refet Kurtal'dır. İlk sayısı 4 Kasım 1939'da çıkan *Asrın Çocuğu*'nun 11. Sayıdan sonrası 1940 yılında olmak üzere toplamda 20 sayı olarak yayımlanmıştır.⁸⁶

Çocuk Gözü Afacan, 1932-1939 yılları arasında yayımlanan *Afacan*'ın 1945'te Tahsin Demiray'la beraber 21 Haziran 1945'te yayın hayatına başlamasıyla ortaya çıkmıştır.⁸⁷ *Çocuk Gözü Afacan* her hafta perşembe günleri yayımlanmıştır. *Kurt Yavrusu* çocuk dergisinin sahipleri; Necdet Halis Çeşmig ve Nihat Erim, Genel Yayın Direktörü ise Adnan Ötügen'dir. Mottosu, "Kız ve erkek bütün Türk çocuklarının en büyük gazetesi" şeklinde olup, her hafta pazartesi günleri 6 sayfa olarak çıkmıştır. Gazetenin ilk sayısı 6 İkinciteşrin[Kasım] 1935 tarihli'dir.⁸⁸ *Çocuk Duygusu* Cumhuriyet döneminde 1937-1938 yılları arasında yayımlanmıştır. 1937 Yılına ait olan ve derginin görülen ilk sayısı 2. Sayısı olup, 7 Birinciteşrin[Ekim] 1937 yılına aittir. *Çocuk Duygusu* "perşembe günleri çıkar çocuk gazetesi" mottosuyla İstanbul'da yayımlanmıştır.⁸⁹

1938'de İstanbul'da yayımlanan *Cumhuriyet Çocuğu*'nun sahibi Zahide Tan, Yazı İşlerinden Sorumlu olan kişisi S. C. Antel'dir. "Cumartesi günleri çıkar çocuk mecmuası" mottosuyla çıkmıştır.⁹⁰ Sahip ve Müdürü Şevket Timuçin olan *Cumhuriyet İzcileri*'nin Genel Yayın Müdürü Şerif Ünlüer'dir. "Her Ayın Birinde Çıkar Gençlik ve Spor Mecmuası" mottosuyla çıkan *Cumhuriyet İzcileri*'nin İlk sayısı 1.9.1939 tarihli'dir.⁹¹ *Çocuk Dünyası*'nın sahibi Necati Arksan olup, Mesul Müdürü Mustafa Kızıltan'dır. İstanbul'da "Çarşamba günleri çıkar çocuk gazetesidir." mottosuyla ilk sayısı 10.4.1940'da yayımlanmıştır.⁹² 1941'de "Haftalık çocuk mecmuası" mottosuyla haftada bir kez cuma günleri İstanbul'da yayımlanan *Arkadaş*'ın sahibi ve genel yayın yönetmeni Muhtar F. Enata'dır.⁹³ İmtiyaz sahibi ve genel yayın müdürü Naki Tezel olan *Türk Çocuğu*'nun Kurucuları, Naki Tezel, Kadri Erdil, Doğan Köymen'dir.

⁸⁶ Okay, *age*, 170-211. İnan, *age*, 24-285.

⁸⁷ *Çocuk Gözü Afacan*, yıl 1 (21 Haziran 1945): 1.

⁸⁸ *Kurt Yavrusu*, sene 1, s. 1 (6 İkinciteşrin 1935): 1.

⁸⁹ *Çocuk Duygusu*, yıl 1, s. 2 (7 Birinciteşrin 1937): 1.

⁹⁰ *Cumhuriyet Çocuğu*, s.1 (Eylül 1938): 1.

⁹¹ *Cumhuriyet İzcileri*, s.1 (1. 9. 1939): 1.

⁹² *Çocuk Dünyası*, yıl 1, s. 1 (10.4.1940): 1.

⁹³ *Arkadaş*, s.1 (10 İkincikanun 1941): 1.

Ankara’da on beş günde bir, “Terbiyevi, ahlaki ve öğretici çocuk dergisidir.” mottosuyla çıkan *Türk Çocuğu*’nun ilk sayısı 18 Birinciteşrin1944’te yayımlanmıştır.⁹⁴

İmtiyaz sahibinin Kazım Taşkent olduğu, *Doğan Kardeş* çocuk dergisinin ilk sayısı, 23 Nisan 1945’te⁹⁵ Vedat Nedim Tör’ün yayın müdürlüğünde İstanbul’da çıkmıştır. Çalışma çerçevesinde derginin yalnızca 1945-1950 yıllarında yayımlanan sayıları konu edilmekle beraber *Doğan Kardeş* dergisi, Türkiye’de 1945-1993 yılları arasında yayımlanan bir dergi olarak en uzun süreli yayın hayatına sahip dergilerden biri olmuştur.⁹⁶ Haftalık olarak yayımlanan *Küçük Kardeş*’in ilk sayısı 20 Ekim 1947’dir. Yaş grubu çok daha küçük olan çocuklara hitap eden bir yayın anlayışı izlemiştir.⁹⁷ *Küçük Kardeş*, çocuklara cumhuriyet değerlerini Cumhuriyetin faziletleri ile çocuklarda gündelik yaşam alışkanlığı olarak benimsenmesi istenen temizlik ve hijyen kurallarının öğretilmesi ile sağlıklı beslenme alışkanlıklarının edinilmesini amaçlanmıştır.⁹⁸ Sahibi Hamid Şendur, Yazı İşleri Müdürü Bedia Şendur olan *Çocuk Âlemi*, “cumartesi günleri çıkar haftalık çocuk gazetesidir.” mottosuyla yayımlanmıştır. Derginin tez çalışması çerçevesinde görülen ilk sayısı 50. sayı olup, 17 Ocak 1948 tarihli dir.⁹⁹

Çocuk Güneşi dergisinin görülen ilk sayısı 2. Sayı olup, 8 Temmuz 1950 tarihli dir.¹⁰⁰ Tahsin Demiray tarafından haftalık olarak çıkarılan bir diğer çocuk dergisi ise *Çocuk Haftası*’dır. İlk sayısı 2 Ocak 1945’te yayımlanmıştır.¹⁰¹ *Türk Çocukları*, dergisinin sahibi ve yazı işleri müdürü İffet Halim Oruz’dur. Haftada bir kez 8 sayfa olarak çıkan *Türk Çocukları*’nın ilk sayısı 1 Ocak 1950’de tarihli dir.¹⁰² 1950-51 yılları arasında

⁹⁴ *Türk Çocuğu*, s. 1 (18 Birincikanun1944): 1.

⁹⁵ *Doğan Kardeş*, s. 1 (23 Nisan 1945): 1.

⁹⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Ayça Gürdal, “Türkiye’de Çocukluğun Değişimi: Çocuk İmgesinin Doğan Kardeş Dergisi Üzerinden Okunması” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004). Nurten Eker, “Doğan Kardeş Dergisinde Yer Alan Metinlerin Tür, İçerik ve Anlatım Özelliklerinin Çocuk Eğitime Katkısı Açısından İncelenmesi (1-75.sayı)” (Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).

⁹⁷ *Küçük Kardeş*, s. 1 (20 Ekim 1947): k.s.

⁹⁸ *Küçük Kardeş*, s. 5 (17 Kasım 1947): 4, 5. *Küçük Kardeş*, s. 6 (24 Kasım 1947):1-6.

⁹⁹ *Çocuk Âlemi*, yıl 1, c. 3, s. 50 (17 Ocak 1948): 1.

¹⁰⁰ *Çocuk Güneşi*, s. 2 (8 Temmuz 1950): 1.

¹⁰¹ *Çocuk Haftası*, no. 1 (2 Sonkanun 1943): k.s.

¹⁰² *Türk Çocukları*, s. 1 (9 Ocak 1950): k.s.

yayımlanan “Haftalık çocuk dergisi” mottosuyla çıkan *Armağan*’ın Müessese Müdürü, Yılmaz Çağdaş, Yazı İşleri Müdürü ise İlhan Gürsoy’dur. İstanbul’da her Çarşamba günleri çıkan *Armağan* çocuk dergisinin ilk sayısı 29 Kasım 1950 tarihlidir.¹⁰³

Ele alınan dönemin süreli yayınlarından olan çocuk dergileri üzerine genel bir değerlendirme yapıldığında; bahsi geçen çocuk dergileri Millî Mücadele ve erken Cumhuriyet yıllarının özellikle ekonomik alandaki oldukça zorlayıcı koşulları içerisinde ortaya çıkmış ve varlıklarını sürdürme çabası içerisinde olmuşlardır. Bu yanıyla yayın hayatına katılan çocuk dergilerinin önemli bir kısmının yayın hayatı kısa süreli olmuştur. Buna karşın sürecin tüm zorluklarına karşı görece dayanıklı olan kimi çocuk dergileri (*Yeni Yol*, *Çocuk Sesi*) daha uzun soluklu olabilmişlerdir. Devletin, kurumları aracılığıyla doğrudan desteklediği *Gürbüz Türk Çocuğu* (1935’ten sonra *Çocuk* ismiyle yayınlanmıştır) ise oldukça uzun süre yayın hayatında kalabilmiştir.

Ele alınan dönemin çocuk dergilerinin yayıncılarına bakıldığında genellikle eğitimci, öğretmen, yazar ve dönemin eğitim ve sağlık bürokrasisinden insanlardan oluştuğu görülür. Çocuk dergileri genellikle haftalık ya da on beş günlük periyotlarla çıkmıştır. Ancak bunun istisnası olarak aylık yayın yapan (*Gürbüz Türk Çocuğu*) da söz konusudur. Çocuk dergileri genellikle kentte yaşayan ve orta sınıf olarak tanımlanabilecek olan aileler ve onların çocuklarının erişiminde olmuştur. Ancak çocuk dergilerine konu olan temalar ve ele alınan, işlenen sorunlar, ülkenin genelindeki çocukları kapsar niteliktedir. Çocuk dergilerinin dili kimi zaman fazlaca didaktik olmakla beraber aynı zamanda oldukça duru ve çocukların anlayabileceği sadeliktedir.

Erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan çocuk dergilerine bakıldığında, genel olarak yirmili yıllarda çıkan çocuk dergilerinin içeriğindeki asıl tema, odaklanılan ana konu, çocukların sağlığı, temizliği ve beslenmesi ile salgın hastalıklardan korunmasıdır. Bununla beraber hem kısmen yirmili yıllarda, ancak belirgin bir şekilde özellikle otuzlu, kırklı yıllar ve sonrasında çocuk dergilerine konu olan makaleler, didaktik yazılar, kıssadan hisse hikâye ve diğer anlatılarda, Cumhuriyetin inşa etmek istediği yeni insana kazandırılmak istenen ahlaki ve terbiyevi değerlerin, erdemlerin çocuklara öğretilmesi, benimsetilmesi amaçlanmıştır.

¹⁰³ *Armağan*, s. 1 (29 Kasım 1950): 1.

Tez çalışmasında kullanılan ana kaynakların ikinci kategorisini çocuk bakımı ve sağlığını da konu alan süreli yayınlar oluşturmaktadır. Bunlar arasında bulunan *Çocuk Bakımı* Dr. Mazhar (Denizli Sıhhat ve İctimai Muavenet Müdürü) tarafından 1934 yılında Denizli’de çıkarılmıştır. Dr. Mazhar aynı zamanda derginin sahibi ve yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır. On beş günde bir yayımlanmış olan dergi, çocuk bakımı ve sağlığı, salgın hastalıklar ve korunma yollarına odaklanan bir yayın anlayışı izlemiştir.¹⁰⁴ *Çocuk Doktoru*, dergisinin sahibi ve neşriyat müdürü Dr. Şemsi Mutver’dir. *Çocuk Doktoru*, “Çocuk bakımından bahseder aylık mecmuadır.” mottosuyla, ilk sayısını 1 Nisan 1946’da çıkarmıştır. Dergide “Çocuk bakımı, çocuk hastalıkları, çocukların beslenme, giyinme ve terbiyesinden, çocuğun herşeyinden bahseder.” Cümlesiyle derginin yayın amaçları ortaya konmuştur.¹⁰⁵ *Çocuk Kliniği*, İmtiyaz sahibi Opr. Dr. Sadreddin Hüsnü ve Genel Müdürü Dr. Ali Şükrü olan *Çocuk Kliniği* üç ayda bir yayımlanmıştır. İlk sayısı 30 Ağustos 1934’te çıkmıştır. Dergi, çocuk bakımı, beslenmesi ve başta çocuk hastalıkları olmak üzere hastalıklar ve tedavi yollarını öğretmeyi amaçlamıştır.¹⁰⁶ Bununla beraber çalışma içerisinde yer alan diğer çocuk bakımı ve sağlığını da konu edinen süreli yayınlar arasında, 1921-1922 yıllarında yayımlanan *Hayat ve Sıhhat*, 1925’te çıkan *Tıbbi Sahifeler*, 1926-1927 yıllarında çıkan *Sıhhi Cidal*, 1928’de *Verem Mecmuası*, 1923-1930 yılları arasında yayımlanan *Sıhhi Sahifeler*, yer almıştır.

Tez çalışmasında kullanılan ana kaynakların ikinci kategorisi içerisinde yararlanılan ve hem çocuklara ve gençlere hem de ailelere, ebeveynlere yönelik olarak yayımlanan eğitim ve terbiye içerikli süreli yayınlar da kullanılmıştır. Bu yayınların çalışma içerisinde görülen sayıları açısından bakıldığında bunlar arasında yer alan *Resimli Mecmua*, “on beş günde bir çıkar, aile ve genç mektepliler mecmuası” mottosuyla 19 Mart 1341-Haziran 1928 arası yayınlanmıştır. *Talebe Mecmuası*, 5 Nisan-19 Nisan 1923 tarihlerinde yayımlanmıştır. *Terbiye ve Oyun* “Gençlerin terbiye-i fikriyelerine ve bedeniyesine hadim on beş günde bir neşrolunur.” mottosuyla 1-24. sayıları 1912’de 1-10 arası sayılar ise 1923 yılında çıkmıştır. *Terbiye Mecmuası* 1334 [1918] 1928, 11-30 sayıları ise 1930 da yayımlanmıştır. *Genç Dernekleri* 1335 [1919], *Yeni*

¹⁰⁴ *Çocuk Bakımı*, s. 20/ 21 (1-15 Mart): 1.

¹⁰⁵ *Çocuk Doktoru*, s. 1 (Nisan 1946): k.s.

¹⁰⁶ *Çocuk Kliniği*, c. 1, s. 1-2 (30 Ağustos 1934): k.s.

Nesil (1337 [1921] ve 1338 [1922]), *Genç Mektepliler* ise 1 Nisan-1 Mayıs 1340-1924 arasında yayımlanmıştır. *İlk Terbiye ve Tedrisat Mecmuası*, (Teşrinievvel –Teşrinisani 1340) *Maarif Vekâleti Mecmuası*, (1927-1928) ile *Genç Anadolu*’ya da (3 Kânunı evvel 1337[1921] / 28 Mayıs 1338[1922]) ve *Yeni Adam*’ın 1978 yılı sayısına çalışma içerisinde yer verilmiştir.

Tez çalışması içerisinde kullanılan kadın ve aileye yönelik yayınlar arasında *Türk Kadını* (1334 [1918]-1335 [1919]) *Şen Yuva* (10-14 Kânunuevvel 1340 [Aralık, 1924] Kânunuevvel 1341 [Aralık, 1925]), *Türk Kadın Yolu*, (Temmuz 1925- Mart 1927) *Asar-ı Nisvan*, (26 Kânunusani 1341 [Ocak 1925]) *Aile*, (1947-1949) yer almıştır.

Çalışma içerisinde yer verilen beden terbiyesi ve spor temalı yayınlar arasında, *Keşşaf*, (Mayıs 1339 [1923]) *Türk İzciler Birliği*, (Teşrinisani [Kasım] 1925 Mart 1926) ile *Beden Terbiyesi ve Spor* (1939-1942) yer almıştır.

2.2 Konuyla İlgili Araştırmalar

Batı’da çocukluk konusundaki ilk akademik çalışmalar 20. Yüzyılın ortalarında gerçekleşmiş ve bu alanda bir ilk olma özelliğine sahip olan çalışma Philippe Arés’in 1962’de yayımladığı *Centuries of Childhood* adlı çalışmadır. Çalışmanın genel tezi Batı Orta çağında, çocukluğun olmadığı, bu süreçte çocukların, “küçük yetişkinler” olarak algılandığı üzerine kurulmuştur. Yeni Çağ başlarında Batı’da yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik değişim ve dönüşümlerin modern çocukluk paradigmasının da ortaya çıkmasında bir milat olduğu kabul edilmiştir. Ancak çocukluğun toplumsal yaşamda ayırt edici bir toplumsal kategori olarak görülmesi, Avrupa’da Sanayi Devrimi ve sonrasındaki sosyal ve ekonomik süreçlerin bir sonucu olduğu kabulüne dayandırılır. Sanayi Devrimi sonrası giderek güçlenen ve yaygınlaşan orta sınıflar, bununla beraber kentleşme süreçleri, aile yapılarının değişmesi ve okul sisteminin yeni çocukluk paradigmasının şekillenmesinde hayli önemli bir yer tuttuğu ortaya konmuştur.¹⁰⁷ Batı’da, çocukluk üzerine daha sonra yapılan çalışmalarda Ariés’in bahsi geçen eserine ilişkin eleştiriler yapılmış, eleştirilerin odağında ise Ariés’in “bugüne odaklı düşünce biçimine” dikkat çekmişlerdir. Son kertede Ariés’in Orta

¹⁰⁷ Philippe Ariés, *Centuries of Childhood, A Social History of Family Life*, (Fransızcadan İngilizceye çeviren Robert Baldick, New York: Vintage Books- A Division of Random House, 1962). Bu konuda ayrıntılı bilgi için tez çalışmanın “Giriş” bölümünde yer alan, “Tarihsel Araka Plan: Batı’da ve Osmanlı’da Çocukluğa Genel Bir Bakış” başlığına bkz.

Çağda çocukluğun olmadığı anlayışının pek çok farklı kaynaktan alınan verilerle çürütülmeye çalışıldığı ve Orta Çağda çocukluğun var olmadığı anlayışının doğru olmadığı ortaya konur. Zira Ariés’in çocukluk üzerine olan çalışmalarındaki en büyük handikabın onun, bugüne odaklı olarak, “20. Yüzyılın çocukluk anlayışı ile ilgili kanıtları Orta Çağ Avrupa’sında araması, bunu bulamaması sonrasında da buradan Orta Çağda yaşamın bu kesitiyle ilgili hiçbir bilgi olmadığı sonucuna varması...”¹⁰⁸ olduğudur.

Batı tarihinde sonraki yüzyıllarda çocukluk üzerine yazan düşünürler, çocukların “kusurlu yetişkinler” değil “önemli birer varlık olduklarını” öne sürmüşlerdir. Tarihçi Margaret Ezell, 18. Yüzyılda çocuklukla ilgili anlayışların değişiminde John Locke’un *Some Thoughts Concerning Education* (Eğitim üzerine Bazı Düşünceler 1693) adlı kitabın önemli bir etken olduğu düşünülmüştür. Locke’un bu kitabı yayımlandıktan sonra büyük ilgi görmüş ve on ikiden fazla baskı yaparak pek çok Batılı dile tercüme edilmiştir. Locke’un çocukluğu “*tabula rasa*” (boş bir levha) olarak ele aldığı ele aldığı anlayışta çocukların “beyaz bir sayfa ya da balmumu gibi istenilen şekilde işlenebileceği, kalıba sokulabileceği, biçimlendirilebileceği” anlayışı ortaya konmuştur. Bu anlayışla beraber Aydınlanmacı düşünürler, Hristiyanlığın çocukluğa dair “ilk günah” öğretisinin izlerini silmek için başlattıkları uzun soluklu mücadelenin başlangıç hamlesi olarak düşünülmüştür.¹⁰⁹

18. Yüzyılda çocukluğun yeniden yapılanması konusunda, Jean Jacques Rousseau önemli bir yere sahiptir. Rousseau, Hristiyanlığın, doğuştan günahkârlık öğretisine, çocuklardaki doğuştan masumiyet kültü savıyla, şiddetle karşı koymuştur. O, yazdığı *Emile* adlı kitapta bu tezlerini dillendirecek şekilde çocukluğun masum doğasının insanın ellerinde “iyi” ya da “kötü” olarak şekillenebileceğini iyi bir eğitimin, iyi bir çocuk ve yetişkin ortaya çıkaracağı anlayışını savunmuştur.¹¹⁰ Sonuç olarak çocukluk

¹⁰⁸ Colin Heywood, **Baba Bana Top At, Batı’da Çocukluğun Tarihi**, çev. Esin Hoşsucu, (İstanbul: Kitab Yayınevi, 2003), 19, 20.

¹⁰⁹ Heywood, **age**, 31, 32.

¹¹⁰ Jean Jacques Rousseau’nun “Emile” adlı kitabındaki görüşlerin ayrıntısı için için tez çalışmasının “Giriş” bölümünde yer alan, “Tarihsel Arka Plan: Batı’da ve Osmanlı’da Çocukluğa Genel Bir Bakış” başlığına bkz.

konusunda çalışan pek çok araştırmacı modern çocukluk paradigmasının 19. Yüzyıl sonları ile 20. Yüzyıl başlarında oluştuğu konusunda bir kabule sahip olmuşlardır.¹¹¹

Son olarak Batı’da toplumsal tarih çalışmaları içerisinde çocukluğu konu edinen diğer önemli bir isim de Neil Postman’dır. Postman, İlk ve Orta çağlarda bir çocukluk fikri olmadığını çocukluğun Batı’da Rönesans ve sonrasına ait bir “icat” olduğunu belirtir. Bu yanıyla Postman eserinde, 15 ve 16. Yüzyıllarda Batı’da gelişmeye başlayan çocukluk fikrinin bir “icat” mı ya da bir “keşif”mi olduğunu tartışmıştır. O, kapitalizmin gelişmesi ile beraber çocukluk ile yetişkinlik arasındaki sınırların belirsizleşmeye başladığını, bu yanıyla çocukluğun giderek “yok olmayla” yüz yüze olduğu tezini ortaya atmıştır. Postman, eserinde ortaya koyduğu bir dizi soru ile aynı zamanda bugünün çocukluğunu sorgulamaktadır.¹¹²

Osmanlı-Türkiye tarihinde çocukluk üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında konu üzerine yapılan akademik çalışmaların oldukça yeni denebilecek bir süreci kapsadığı görülecektir. Yahya Araz’ın *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak* adlı çalışması 2013’te yayımlanmıştır. Osmanlı toplumundaki çocukların yaşamına eğilen Araz, çalışmasının iki temel odağı olduğunu bunlardan ilkinin “Osmanlı toplumunda çocukların yaşamında ve onlarla ilgili algılarda 19. Yüzyıl reformlarına kadar bir devamlılık olduğu düşüncesidir. Bu nedenle çalışma 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl başına kadar süren oldukça geniş bir dönemi kapsamaktadır.” Klasik dönem olarak adlandırılan bu sürecin 19. Yüzyılda modern devletin oluşumunun giderek kurumsallaşması ile yeni bir çocukluk anlayışının şekillenmesine kadar olan süreci içerdiği belirtilir. Araz’ın çalışmasının odaklandığı bir diğer konu ise Osmanlı toplumundaki çocukların bahsi geçen uzun tarihsel dönem içerisinde “... Değişik ekonomik ve toplumsal mensubiyetlere bağlı olarak farklı bir çocukluğa sahip oldukları ya da olabilecekleri düşüncesidir.” Araz çalışmasının ilk bölümünde Batı tarihinde çocukluk üzerine yürütülen tartışmalarda olduğu gibi Osmanlı Klasik döneminde de Osmanlı toplumunda çocukluğun olup olmadığı tartışmasının yeterince anlamlı olmadığını bu konuda asıl önemli olanın “çocukluğun farklı koşullarda nasıl tanımlanıp şekillendiğinin anlamak...” olduğunu belirtmiştir. Araz, Osmanlı devletinde klasik dönemden 18. Yüzyıla kadar uzayan süreçte çocuklar ve çocuklukla

¹¹¹ Heywood, **age**, 36, 37.

¹¹² Neil Postman, **Çocukluğun Yokoluşu**, çev. Kemal İnal, (Ankara: İmge Kitabevi, 1995).

ilgili tüm süreçlerin devletin denetim ve kontrol mekanizmaları dışında geliştiğini, çocuğun terbiyesi, eğitimi kısacası yetiştirilmesinden ailenin sorumlu olduğunu belirtmiştir. Ancak 18. Yüzyıl ve sonrası süreçte modernleşen devlet yapısıyla beraber devletin aile aracılığıyla çocuk yaşamına müdahale ettiği konu edilir. Araz. 19. Yüzyılda gelişen ve güçlenen modern devlet yapısının nüfus perspektifi, Osmanlı toplumunda çocukluk konusundaki yaklaşımların değişmesinde belirleyici bir etmen olmuştur. Çalışmanın ikinci bölümü çocuk eğitim ve terbiyesine odaklanmıştır. Bu bölümde klasik dönem Osmanlı eğitim ve terbiyesinin temellerinin İslam dini ve geleneği etrafında örüldüğünü, bu durumun büyük oranda Osmanlı modernleşmesi sürecinde de devam eden bir sürekliliğe sahip olduğu vurgulanmıştır. Arazın çalışmasında çocukluk ekseninde odaklanılan bir diğer konu da yoksulluk ve çocuk emeğidir. Bu kısımda asıl olarak üzerinde durulan konu, Osmanlı’da farklı toplumsal grupların farklı çocukluk yaşantıları olduğu, kimi ailelerin çocuklarının teorik dersler alarak yetiştirilmelerine karşın kimi durumlarda ise erkek çocukların çırak, kız çocukların ise tebenni olarak eğitildiği daha yaygın bir başka sistemden söz eder.¹¹³

Bunun dışında Türkiye’de çocukluk ve süreli çocuk yayınları üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında alanın ilk önemli çalışmalarını yapan isimlerden biri Cüneyd Okay’dır. Okay’ın hem çocukluk hem de süreli çocuk yayınları konusundaki ilk çalışmaları arasında *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900* adlı eseri olup bunu takip diğer çalışması ise *Eski Harfli Çocuk Dergileri* isimli bibliyografik eserdir. Okay’ın Türkiye’de çocukluk konusundaki çalışmalara öncü olabilecek bahsi geçen eserlerinden ilkinde, ele aldığı dönemin siyasal ve toplumsal dönüşümüne çocukluğu merkeze alarak bakmış ve dönemin çocuklarının Batılılaşan devlet ve toplum yapısına paralel olarak gündelik hayatlarındaki değişim ve dönüşümler konu edilmiştir.¹¹⁴ Okay’ın *Eski Harfli Çocuk Dergileri* adlı çalışması hali hazırda Geç Osmanlı’dan erken Cumhuriyete dek uzayan dönem içerisinde yayımlanan çocuk dergilerini kapsayan bibliyografik, derli toplu ve özenli çalışma olması dolayısıyla önem taşımaktadır. Okay, bu çalışmasında Tanzimat döneminden başlayarak, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki (harf inkılâbına kadar eski harflerle çıkan) çocuk dergilerinin her birini

¹¹³ Yahya Araz, **16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak**, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013), 17-26.

¹¹⁴ Cüneyd Okay, **Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900**, (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1998).

genellikle, nerede, ne zaman, kim tarafından yayımlandığı, derginin tespit edilebildiği oranda yayın kurulunda bulunan yazarların kimler olduğu, derginin hangi aralıklarla yayımlandığı ve hangi fiyatla satıldığı bilgisi bulunmaktadır. Bununla beraber Okay, bu çalışması içerisinde yer alan dergilerin yayım mottolarını, derginin genel yayın çizgisini, derginin iç sayfalarının genel olarak hangi temalar üzerine kurulduğu konusunda da bilgi vermektedir. Son olarak derginin yayım süresinin ne zaman ve tespit edilebilen yayınların hangi nedenle yayın hayatlarına son verildiği de konu edilmiştir.¹¹⁵ Süreli çocuk yayınları konusunda ilk yapılan çalışmalardan bir diğeri de İsmet Kür'ün “Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları” adlı çalışmadır. Kür, bu çalışmasında eski harflerle çıkan çocuk dergilerini konu etmiştir.¹¹⁶

Türkiye’de çocukluk üzerine olan araştırmalarıyla bilinen isimlerden biri de Bekir Onur’dur. Onur’un çocukluk konusundaki çalışmaları felsefe, psikolojisi, eğitim bilimleri ile tarihsel anı ve anlatıların derlenmesi ile tarihsel sosyolojinin kesiştiği hat üzerine kurulmuştur.¹¹⁷ Onur’un *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi* adlı çalışması 1840 ile 2004 yılları arasını kapsayan süreçte çocukluğun, gündelik yaşam ve gelenekler çerçevesindeki mahalle yaşantısı, gündelik ve geleneğe dayalı ritüelleri, çocuk yetiştirme ve eğitim anlayışı, oyun ve eğlence kültürünü anılar ve yaşam öyküleri üzerinden ele almıştır.¹¹⁸

Tez çalışmasının kaynak değerlendirilmesi çerçevesinde üzerinde durulan bir diğer kategori ise tez çalışmasının ana kaynaklarını oluşturan süreli çocuk yayınları üzerine yapılan tez çalışmaları ile yine tez çalışmamız çerçevesinde konu edilen başlıklarla doğrudan ilintili olduğu düşünülen tez çalışmalarına yer verilecektir.

Bu çerçevede tez çalışmasının birinci bölümü olan “Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocukluğun Bedensel İnşası” başlığı ile ilintili olduğu düşünülen ve erken Cumhuriyet dönemi sağlık politikalarını değerlendiren tez çalışmalarına yer verilmiştir. Bu çalışmalarda genel olarak erken Cumhuriyet dönemi hükümetlerinin sağlık alanındaki politikalarına farklı hükümetler döneminde üretilen politikalar

¹¹⁵ Cüneyd Okay, **Eski Harfli Çocuk Dergileri**, (İstanbul: Kitabevi, 1999).

¹¹⁶ İsmet Kür, **Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları**, (Ankara: AKDITYK,1991).

¹¹⁷ Bekir Onur, **Türk Modernleşmesinde Çocuk**, (Ankara: İmge Kitabevi, 2009). Bekir Onur, **Çocuk Tarih ve Toplum**, (Ankara: İmge Kitabevi, 2007).

¹¹⁸ Bekir Onur, **Türkiye’de Çocukluğun Tarihi**, (Ankara: İmge Kitabevi, 2005).

çerçevesinden bakılmış, bununla beraber sağlık alanındaki kurumsallaşma, (Sağlık bakanlığının kurulması ve teşkilatlanması, faaliyetlerinin hızlandırılması, sağlık alanında yapılan yatırımlar, hastanelerin kurulması, tıp eğitimi almış sağlık personelinin yetiştirilmesi ve görevlendirilmeleri, tıbbi alandaki uygulamalar, kullanılan teknikler, teknik olanaklar, tıbbi alandaki branşlaşma, düzenlenen tıp kongreleri bu kongrelerde alınan kararlar ve bu çerçevede yürütülen faaliyetler) ve çeşitli salgın hastalıklarla mücadele gibi başlıklar konu edinilmiştir.¹¹⁹

Bu kısımda üzerinde durulabilecek bir diğer kategori tez çalışması ise süreli çocuk yayınları üzerine yapılan çalışmalardır. Türkiye’de süreli çocuk yayınları Tanzimat döneminden itibaren başlayıp günümüze kadar devam eden bir sürekliliğe sahip olmuştur. Bu bağlamda konu üzerine yapılan araştırmalar da bu uzun tarihsel süreç içerisinde yayımlanmış olan çocuk dergilerini konu edinmiştir. Ancak bu tez çalışması çerçevesinde değerlendirmeye alınacak olan tez çalışmaları yalnızca Millî Mücadele dönemi ile erken Cumhuriyet dönemi sürecinde (1923-1950) yayımlanan çocuk dergilerini konu edinecektir.

Bu çalışmalardan ilki Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden Elif Konar’ın yapmış olduğu yüksek lisans çalışmasıdır. Bu çalışmada 1926-1947 yılları arasında yayımlanmış olan *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisinin yalnızca 1926-1928 yılları arasında yayımlanan sayıları konu edilmiştir. Bu çalışmada konar, *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisinin yayın kadrosu, yazar adları ile konu başlıklarını esas alan fihrist ile son bölümde “seçme metinlere” yer vermiştir.¹²⁰

Bir diğer çalışma Mehmet İnanç Özekmekçi’nin “Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda Çocukların Formasyonu: Çocuk Dergileri Üzerinde Bir Analiz (1869-1914)” adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Bu çalışmada Özekmekçi, ele alınan dönemde, Osmanlı İmparatorluğunda çocukların, kamusal eğitim aracılığıyla

¹¹⁹ Eda Gülşen Gömleksiz, “Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Dr. Refik Saydam Döneminde Sağlık Koşulları ve Politikaları (1923-1937)” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005). Ceren Gülser İlikan, “Verem, Tıp, Siyaset: Erken Cumhuriyet Döneminde Kamu Sağlığı” (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2006). Ali Gürsel, “Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları, (1920-1960)”, (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2008). Halil İbrahim Aksakal, “Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları (1923-1938)” (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011).

¹²⁰ Elif Konar, “Gürbüz Türk Çocuğu Dergisinin İncelenmesi” (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003).

formasyonlarındaki değişimini, çocuk dergilerinin tarihsel bir analiziyle ortaya çıkarmayı amaçlamıştır.¹²¹

Konuyla ilgili olan bir diğer tez çalışması, Özge Ertem'in "1930'lar ve 1940'ların Türkiye'sinde Cumhuriyet Çocukları ve Yükleri: Çocuk Dergilerinde Ulusun Geleceği Olarak İdealleştirilen Orta Sınıf Çocukları ve Yoksul Çocuk İmgesi" adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Bu çalışmada Ertem'in amacı, kamusal ve siyasi söylem bağlamında aile ve ev yaşantısına odaklanan söylemde, çocuğa yüklenen imaj ve değerlere ışık tutarken bu sayede orta sınıf çocukluk ile yoksul çocukluk arasındaki ikilemler, çelişkiler açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.¹²²

Çocuk süreli yayınlarını konu alan bir diğer çalışma *Mektepli Gazetesi*'nde yayımlanan metinlerin içeriği üzerinden çocukların bilişsel, duyuşsal gelişimine olan katkısını sorunsallaştıran çalışmadır.¹²³ Bir diğer çocuk dergisi olan *Yeni Yol* üzerine yapılan yüksek lisans tez çalışmasında, Öğüt'ün ifadesiyle dergideki "yazılar tek tek okunmuş, özetlenmiş ve fişlenmiştir." Tez çalışması en temelde *Yeni Yol* dergisinin çocuk eğitimindeki işlevini konu edinmiştir.¹²⁴ Çocuk dergilerini konu edinen bir diğer çalışmada Ayça Gürdal'ın "Türkiye'de Çocukluğun Değişimi: Çocuk İmgesinin *Doğan Kardeş* dergisi Üzerinden Okunması" adlı çalışmadır. Gürdal, *Doğan Kardeş* dergisinden hareketle Türkiye'de çocukluk kavramsallaştırılmasındaki değişimi, çocuğun özne oluşu kavramsallaştırılması ışığında gösterilmesini temel almıştır. Gürdal'a göre, *Doğan Kardeş* dergisindeki değişimin öznesi çocuktur. Çalışmada *Doğan Kardeş* dergisinin yayımlandığı 1945-1993 yıllarındaki değişimi, biçim ve içerik değişimleri gözetilerek dört dönemde ele alınmıştır.¹²⁵ *Doğan Kardeş* dergisini konu alan bir diğer çalışma, Nurten Eker'in "Doğan Kardeş Dergisinde Yer Alan

¹²¹ Mehmet İnanç Özekmekçi, "The Formation of Children in the Late Ottoman Empire An Analysis Through the Periodicals for Children (1869-1914)" (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2005).

¹²² Özge Ertem, "The republic's children and their burdens in 1930s and 1940s Turkey: The idealized middle-class children as the future of the nation and the image of poor children's periodicals" (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2005).

¹²³ Candemir Demircan, "Mektepli Gazetesinde Yer Alan Metinlerin İçeriğinin Çocukların Bilişsel ve Duyuşsal Gelişimlerine Katkısı (1-148 sayı)." (Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).

¹²⁴ Nilüfer Öğüt, "Eski Harfli Çocuk Dergilerinden Yeni Yol Dergisinin Çocuk Eğitimindeki İşlevi" (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2006).

¹²⁵ Ayça Gürdal, "Türkiye'de Çocukluğun Değişimi: Çocuk İmgesinin Doğan Kardeş Dergisi Üzerinden Okunması" (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004).

Metinlerin Tür, İçerik ve Anlatım Özelliklerinin Çocuk Eğitimine Katkısı Açısından İncelenmesi”ni konu alan yüksek lisans çalışmasıdır. Çalışmada, derginin, 1-75. Sayıları konu edinilmiştir.¹²⁶ Bir diğer çalışma ise Mustafa Doğdu’nun “Tek Parti Döneminde Ülkemizdeki Çocuk Dergilerinde Yurttaşlık Bilincinin Geliştirilmesi” adlı çalışmadır. Çalışmada tarihsel süreçte Roma İmparatorluğundan başlanarak, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Türkiye’sine uzanan süreçte vatandaşlık kavramı ele alınmış, tezin yalnızca bir bölümünde 30’lu yıllara ait çocuk dergilerinden birkaçı “Çocuk Dergilerinde Yurttaşlık Ödevleri” başlığı altında kullanılmıştır.¹²⁷

Seyhan Kübra Esmer ise “Cumhuriyetin İlk Yıllarında (1923-1928) Yayımlanan Çocuk Dergilerindeki Tahkiyeli Metinlerin Çocuklara Değer Aktarımı Açısından Değerlendirilmesi” adlı tezi çalışmıştır. Bu çalışmada, erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan kimi çocuk dergileri üzerinden çocukların, ilk çocukluk yıllarından itibaren anlam evrenlerine uygun görsel, işitsel ve dilsel iletilerle beslenmelerinden hareket edilerek, çocuk dergilerindeki tahkiyeli metinlerin, çocuk eğitiminde kültür aktarımını nasıl gerçekleştirdiğinin ortaya konması amaçlanmıştır.¹²⁸ Çocuk dergilerini konu edinen bir diğer tez çalışması ise Ramazan Albaş’ın “Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim ve Tarih Anlayışı Açısından İncelenmesi (1928-1950)” adlı çalışmadır. Albaş, tez çalışmasının amacını; “Cumhuriyet dönemi çocuğunun yetişmesinde etkili araçlardan birisi olan çocuk dergileri ele alınmış, örneklem olarak belirlenen çocuk dergilerinin eğitim ve tarihe bakışları çeşitli açılardan nitel bir yaklaşımla incelenmiştir.” İfadesiyle ortaya koymuştur.¹²⁹ Erken Cumhuriyet dönemi süreli çocuk yayınları üzerinde yapılan bir diğer çalışma Ruhi İnan’ın “Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergi ve Gazeteleri (Tahlili Fihrist 1923-1940)” adlı çalışmadır. Çalışmanın amacını İnan, “1923-1940 arasındaki çocuk süreli

¹²⁶ Nurten Eker, “Doğan Kardeş Dergisinde Yer Alan Metinlerin Tür, İçerik ve Anlatım Özelliklerinin Çocuk Eğitimine Katkısı Açısından İncelenmesi (1-75.sayı)” (Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).

¹²⁷ Mustafa Doğdu, “Tek Parti Döneminde Ülkemizdeki Çocuk Dergilerinde Yurttaşlık Bilincinin Geliştirilmesi” (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007).

¹²⁸ Seyhan Kübra Esmer, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında (1923-1928) Yayımlanan Çocuk Dergilerindeki Tahkiyeli Metinlerin Çocuklara Değer Aktarımı Açısından Değerlendirilmesi” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007).

¹²⁹ Ramazan Albaş, “Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim ve Tarih Anlayışı Açısından İncelenmesi (1928-1950)” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014).

yayınlarının tespiti, incelenmesi, tanıtılması ve bunların fihristi ile ilgili bir kaynak eser ortaya koymaktır.” Şeklinde ifade etmiştir.¹³⁰

Kübra Akbayrak ise “Erken Cumhuriyet Döneminde Sosyalleşme Aracı Süreli Çocuk Yayınları (*Mektepli Gazetesi, Çocuk, Çocuk Sesi, Dergileri Örneği*)” den hareketle ele alınan çocuk dergilerinin çocukların sosyalleşme aracı olarak üstelendikleri işlevi sorunsallaştırmıştır.¹³¹ Nurullah Terkan ise “Türkiye’de Popüler Çocuk Dergilerinde Egemen Söylemin Kuruluşu” adlı doktora tez çalışmasında, tez çalışmasının amacını, “1945’ten 2000’lere kadarki tarihsel aralıkta çocuk dergileri üzerinden, çocukluğun görünümünün belirlenmesini amaçlanmıştır. Çalışmada dergilerdeki çocukluk figürleri ve çocuğun konumu belirlenirken, çocukluğun üretilişi ve süreç içerisindeki değişimine odaklanılmış...” olduğunu ifade etmiştir.¹³²

Tanzimat döneminden başlayarak Cumhuriyet dönemine uzayan süreçte çocuk dergilerini konu alan, yukarıda künyesini belirttiğim yüksek lisans tez çalışmalarının büyük çoğunluğu eğitim fakültelerinin Türk dili ve edebiyatı bölümleri ile eğitim bilimlerinden çıkmıştır. Tezlerin içeriğine bakıldığında genel olarak; Osmanlı-Cumhuriyet dönemi çocuk yayıncılığının geçmişi, ele alınan dergi ya da dergilerin teknik anlamda tanıtımının (derginin ismi, sahibi, yazar kadrosu, yayımlandığı yıllar, sayfa düzeni, mali kaynakları vb.) yapıldığı görülür. Tezlerin genel olarak temel sorunsallarına bakıldığında; ele alınan dönem içerisinde yayımlanan dergilerin, içeriğindeki metinlerin çocuk eğitime olan katkısı, çocukların gelişimi ile bu dergilerdeki edebi türler arasında bağ kurulmaya çalışılmıştır. Ancak tezlerin büyük çoğunluğunda, ele alınan süreli yayınlar daha çok biçimsel ve tematik özellikleriyle yer bulmuştur.

Süreli çocuk yayınları dışında tez çalışmasının farklı başlıkları ile ilintili olabilecek diğer tez çalışmaları arasında Yiğit Akın’ın “Bir Oyundan Daha Fazlası: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Beden Terbiyesi ve Spor” adlı yüksek lisans tez çalışması bulunmaktadır. Cumhuriyet Türkiye’sinde beden terbiyesi ve spor politikalarının

¹³⁰ Ruhi İnan, “Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergi ve Gazeteleri (Tahlili Fihrist 1923-1940)” (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2012).

¹³¹ Kübra Akbayrak, “Erken Cumhuriyet Döneminde Sosyalleşme Aracı Süreli Çocuk Yayınları (*Mektepli Gazetesi, Çocuk, Çocuk Sesi, Dergileri Örneği*)” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014).

¹³² Nurullah Terkan, “Türkiye’de Popüler Çocuk Dergilerinde Egemen Söylemin Kuruluşu” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009).

oldukça detaylı ve derinlikli bir biçimde incelendiği bu çalışmada arşiv kaynakları, ikincil literatür yanında yetişkinler için yayımlanmış on iki tane spor eksenli gazete ve derginin yanı sıra *Ülkü* ve *Yeni Türk* adlı yayınlar da kullanılmıştır. Akın, tez çalışmasının amacının, Cumhuriyet Türkiye’inde beden terbiyesi ve spor politikalarını ele almak olduğunu belirtmiş, böylece spor tarihi ile ilgili literatürde hâkim olan tarzın ötesine geçilerek, modern sporların Türkiye’deki kronolojik gelişimi ile yetinilmediğini, bu gelişimin arkasındaki gerçek dinamiklerin aydınlatılmaya çalışıldığını ifade etmiştir. Bu haliyle “Tezin ana iddiası, Erken Cumhuriyet Türkiye’inde beden eğitimi ve spor politikalarının seyire yönelik boş zamanları değerlendirme fonksiyonlarının ötesinde, onlardan beklenen sosyal faydalar etrafında şekillendiği...” olduğunu ifade etmiştir.¹³³ Erken Cumhuriyet dönemi çocukluğunu konu edinmesi dolayısıyla değinilecek bir diğer yüksek lisans çalışmasında, Özgür Sevgi Göral’ın, “Erken Cumhuriyet Döneminde Çocuk Meselesi ve Çocuk Suçluluğu” adlı tez çalışmasıdır. Bu çalışmada erken dönem Cumhuriyet yıllarında çocuk suçluluğu, “çocuk meselesi” bağlamına oturtularak ele alınmıştır. Göral, çalışmada, çocuk suçluluğunda, “Dönemin elitinin konuyu algılama biçiminin yanında, suçlu çocukların hapisane pratikleri de ortaya çıkarılmaya çalışılmış” olduğunu belirtmiştir.¹³⁴ Tez çalışmasında işlenen konu başlıkları ile ilintili olduğu düşünülen bir diğer tez çalışması ise Pınar Öztamur’un “Bir Nüfusu Tanımlamak: Erken Cumhuriyet Döneminde Kadınlar ve Çocuklar” adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Tamur, çalışmanın 1923-1940 yıllarını kapsadığını ele alınan dönemde kadınlar ve çocukların refah uygulamalarının, yeni bilim ve teknolojilerin ve yönetim sanatının nesnesi olma sürecini incelemiştir.¹³⁵ Tez çalışması çerçevesinde değinilecek bir diğer çalışma da Güven Gürkan Öztan’ın “Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası” adlı doktora tez çalışmasıdır. Öztan çalışmasında, Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Döneminden başlayarak, Meşrutiyet Dönemi ve Erken Cumhuriyet Dönemini de

¹³³ Yiğit Akın, “Bir Oyundan Daha Fazlası: Erken Cumhuriyet Türkiye’inde Beden Terbiyesi ve Spor (1923-1951)” (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2003). Akın’ın tez çalışması aynı zamanda, Yiğit Akın, **Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet’te Beden Terbiyesi ve Spor**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004). Künyesiyle kitaplaşmıştır.

¹³⁴ Özgür Sevgi Göral’ın, “Erken Cumhuriyet Döneminde Çocuk Meselesi ve Çocuk Suçluluğu” (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2003).

¹³⁵ Pınar Öztamur, “Bir Nüfusu Tanımlamak: Erken Cumhuriyet Döneminde Kadınlar ve Çocuklar” (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2004).

içerisine alan uzun bir tarihsel süreci ele almıştır. Öztan, çalışmasının temel amacını, “Osmanlı’dan Cumhuriyete geçiş aşamasının farklılıklarını ve benzerliklerini ihmal etmeksizin, ulus-devlet oluşum sürecinde ve vatandaşlık projelerinde, çocuğun nasıl bir ‘politik özne’ olarak yeniden kurgulandığını ortaya çıkarmak, bu çerçevede ‘ideal’ çocuğa atfedilen özellikleri ifşa etmektir. Bu amaca uygun olarak çocuklar için kaleme alınan edebi metinlere, popüler yayınlara, ders kitaplarına ve çocuk yetiştirilmesinde rehber alınan eserlere bakılacaktır.” şeklinde ifade etmiştir. Öztan’ın ele aldığı uzun tarihsel dönemin erken Cumhuriyet süreci tez çalışmamızın odaklandığı ana dönemi kapsamaktadır. Buna karşın tez çalışmam içerisinde ortaya koyduğum sorunsallar ile çocukluk eksenindeki çeşitli süreç ve kavramlara yaklaşımlarımız birbirinden farklı bir şekilde ele alınmıştır. Bunun yanında tez çalışması içerisinde Öztan’ın çalışmasından farklı olarak bu çalışmada, yalnızca Erken Cumhuriyet dönemine odaklanılmış, ele alınan dönemin çocukluğu, derinlemesine bir şekilde bedeni, terbiyevi ve ahlaki inşa süreciyle ve oldukça detaylı bir biçimde değerlendirilmiştir. Öztan’ın oldukça zengin ve çeşitli kaynak kullanımı içerisinde çocuklara yönelik ‘çocuk edebiyatının’ çeşitli türlerine (hikâyeler, romanlar, masallar, şiirler, piyesler, anılar, seyahat yazıları) oldukça yoğun bir biçimde yer verdiği ve bu kaynakların çalışma içerisinde son derece önemli bir yer kapladığı görülmüştür. Bununla beraber Öztan, çalışma içerisinde yalnızca 7 çocuk dergisinden 30’lu ve 40’lı yıllara ait kimi sayıları kullanılmıştır.¹³⁶ Bu tez çalışması çerçevesinde erken Cumhuriyet dönemi çocukluğunun bedeni, ahlaki ve terbiyevi inşası süreci ele alınan dönemin çocuk dergilerine odaklanılarak anlaşılmaya, değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu yanılla çalışma içerisinde 35 çocuk dergisi ile ele alınan konunun farklı boyutlarıyla temas ettiği düşünülen eğitim, terbiye, sağlık, benden eğitimi- spor ile aile ve kadın temalı süreli yayınlar incelenerek çalışma içerisinde toplamda 64 süreli yayın kullanılmıştır.

¹³⁶ Güven Gürkan Öztan, “Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009). Öztan’ın doktora tez çalışması aynı zamanda **Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası**, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011). Künyesiyle kitaplaştırmıştır.

3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE ÇOCUKLUĞUN BEDENİ İNŞASI

Nüfus meselesi, nüfus artışı ve nüfus siyaseti gibi konular antik çağlardan beri devletlerin önemli gündemleri içerisinde yer almıştır. Genellikle refahla, güç ve zenginlikle özdeşleştirilen nüfus meselesi, devletlerin güçlü, büyük ve zengin olmalarının en önemli enstrümanı olarak düşünülmüştür.¹³⁷ Devletlerarası mücadelelerde de nüfus, çok önemsenen savunma, yayılma ve egemen olmanın aracı olarak kabul edilmiştir. Yani nüfus, iktidar olmanın aracı idi. Bununla beraber hem tarım toplumlarında hem de sanayi toplumlarında nüfus, önemli bir ekonomik sermaye ve üretim aracı olarak da görülmüştür.¹³⁸

Bu nedenle antik çağlardan 20. Yüzyıl başlarına kadar izlenen nüfus politikaları, sürekli olarak nüfus artışını teşvikten yanadır. Devletin nüfus üzerine politika belirlemesi küresel modernleşme hikâyelerinin de önemli bir aşamasını oluşturmuştur. Ancak antik çağlardan 20. Yüzyıla kadar nüfus politikalarında devam eden ve nüfusun arttırılmasını esas alan bu yaklaşımın sürekliliği, Malthus'un ortaya attığı nüfus yaklaşımı ile kırılmaya uğrar. Zira nüfus teorilerinde bir dönüm noktası olarak kabul edilen Malthusçu yaklaşımda, doğal kaynakların sınırlı olduğu ve hızlı nüfus artışı ile sınırlı olan doğal kaynakların yetersiz olacağı belirtilmiş, bu çerçevede nüfus artış hızının doğal kaynaklar ile orantılı olması gerektiği ortaya konmuştur.¹³⁹ Geçmişten günümüze, devletler açısından son derece önemsenen nüfus meselesinin, devletlerin iç ve dış politikalarının belirlenmesinde önemli bir rolü olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Devletler açısından bu derece önemsenen nüfus meselesinde, devletler, nüfuslarının tespiti konusunda, nüfus sayımlarını önemli bir araç olarak görmüşlerdir.

¹³⁷ Elif Ekin Akşit, "Geç Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Nüfus Kontrolü Yaklaşımları", **Toplum ve Bilim**, s.118 (2010): 179.

¹³⁸ Sabahaddin Zaim, **Siyasi İktisadi ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Nüfus Meselesi**, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1973) 15-17.

¹³⁹ Akşit, "Geç Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Nüfus Kontrolü Yaklaşımları", 179.

Elde edilen verilerle, farklı konularda ve alanlarda pek çok istatistikî bilgiye, veriye ulaşılmıştır. Bu veriler arasında bir toplumda okur-yazar nüfusun tespiti, öğrenim çağındaki çocukların ve gençlerden öğrenim görenlerin oranı, doğum ve ölüm oranları, ortalama yaşam süresi ortalama yaş, kadın-erkek oranı, engelli nüfusun oranı, ülke nüfusunun eğitim düzeyi, sahip olunan meslek dalları gibi konular bulunmaktadır. Bu verilerin bilinmesi, hükümetlerin, halkın ihtiyaçlarına çözüm üretmesi ve politika geliştirmesinde etkili olmuştur.¹⁴⁰ Zira çalışmanın “Giriş” kısmında da üzerinde durulduğu gibi Foucault’un geliştirdiği ve “Biyopolitika” kavramı ile açıkladığı nüfus perspektifi, modern devletin en önemli yönetim araçlarından biri olmuştur. Modern devletler, önceki iktidar yapısından farklı olarak bireysel bedenlerin ve bireylerin kontrolü yerine çoğul bedenleri yani nüfusu kontrol etmeyi ve denetim altına almayı ve düzenlemeyi amaçlamışlardır. Bu amacın en önemli araçlarından biri de belirtildiği gibi nüfus sayımları, istatistikleridir. Zira bu sayımlar sırasında elde edilen çok yönlü veriler devletin çeşitli alanlara dönük politika geliştirmesinin kaynağını oluşturmuştur.

Foucault, 20. yüzyılda gelişen ve güçlenen modern devlet yapılarının ve iktidar mekanizmalarının, toplumu yönetmek, kontrol etmek ve düzenlemek amacıyla bir yönetim aracı-mekanizması olarak, geliştirdikleri nüfus perspektifi ile bu alandaki her türlü gelişmeyi kontrol edip ve düzenlediklerini ortaya koymuştur. İktidarlar, bu sorumluluk çerçevesinde toplumların gelecek ekonomik-sosyal-siyasal refahları-güvenlikleri açısından tüm bu alanın, iktidar mekanizması tarafından “düzenlenmesini” gerçekleştirirler. Bu çerçevede topluma-nüfusa çeşitli yönleriyle müdahale edip, “düzenleyici denetim mekanizmaları” kurulurken, tüm bu süreç ve süreç içerisindeki mekanizmalar devleti-toplumu oluşturan nüfus ve bu nüfusun özellikleri üzerine kurulmuştur.¹⁴¹

3.1 Çocuk Dergilerinde Cumhuriyetin Nüfus Perspektifi

Diğer modern devlet yapılarında olduğu gibi 20. Yüzyıl başlarında kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında uygulanan nüfus politikalarına baktığımızda, nüfusun düzenlenmesinin-arttırılmasının, mevcut siyasal ve ekonomik süreçlerle uyumlu hale

¹⁴⁰ Charles Balas, **Nüfus İşlerinde Nereye Gidiliyor?** çev. Selim Sabit, s. 9 (Ankara: Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1934), 29, 40-61.

¹⁴¹ Michel Foucault, **Cinselliğin Tarihi 1**, çev. Hülya Tufan, 2. bs. (İstanbul: Afa Yayınları, 1993), 143.

getirilmesi için oldukça yoğun çaba sarf edildiği görülmüştür. Zira erken Cumhuriyet döneminde iş başına gelen Cumhuriyet hükümetlerinin en önemli gündemlerinden biri de nüfus ve nüfus eksenli konular çerçevesinde beliren çocuk ölümleri, çocuk sağlığı, çocukların bakımı, beslenmesi ve korunmasıdır.

Erken Cumhuriyet dönemi hükümetlerinin önemli gündemlerinden birini oluşturan nüfus meselesinin kaynağında, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinden itibaren girilen savaşlar, özellikle 20. Yüzyıl başlarında yaşanan geniş çaplı savaşlar ile bu savaşlarda yaşanan büyük ölçekli nüfus kayıpları bulunmaktadır. Yalnızca yaşanan savaşlar ve kaybedilen coğrafyaların beraberinde getirdiği nüfus kayıpları değil, savaş koşullarının da yarattığı zorlu ortam ve koşullarda yaygınlaşan salgın hastalıklar, açlık-kıtlık ve yokluk koşulları da nüfusun kırılmasında, kaybedilmesinde etkili olmuştur.

Bu nedenlerle I. Dünya Savaşını takip eden süreçte Anadolu’da başlamış olan Millî Mücadele süreci ve sonrasında devam eden nüfus azlığı sorunu derinleşerek devam etmiştir. Millî Mücadelenin başarıya ulaştırılması ve ardından Cumhuriyetin ilanı, yeni devletin temellerinin atılması ile Cumhuriyet hükümetinin ilk andan itibaren karşılaştığı en ciddi sorunların başında nüfus meselesi gelmekteydi. Mustafa Kemal ve Cumhuriyeti kuran kadro, daha Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden günlerde yeni devletin ilk ve en öncelikli meselelerinden birinin nüfus meselesi olduğunu anlamışlardır. Zira 8 Nisan 1923 tarihli “Dokuz Umde Beyannamesinde” “Sihhat-ı umumiye ve muavenet-i içtimaiyeye ait müessesat ıslah ve teksir edilecek ve say ü amel erbabını himaye edici kanunlar yapılacaktır.”¹⁴² İfadesine yer verilerek aslında Cumhuriyetin kuruluşu öncesinde dahi içerisinde bulunan sağlık koşullarının yetersizliğine ve bu konuda tedbir almaya dikkat çekilmiştir. 1927’de düzenlenen ve CHF’nin ikinci kurultayında kabul edilen program beyannamesinde aşağıdaki ifadeye yer verilecektir;

“Fırkamız nüfus işlerini başlıca mesailden addeder. Pek uzun seneler mütemadi ve muntazam mesaiye ihtiyaç gösteren nüfus meselesi, iktisadi, fenni, içtimai ve siyasi nokta-i nazardan mürekkep ve münkasım olduğu bütün cepheleri ile mütalaa olunmak ve yekdiğerini ihmal edecek müselsel tedabiri mütemadiyen mevki-i tatbikata koymak kararındayız. Mükemmel ve doğru tahrir-i nüfuslara istinat etmek lazım gelir. Nüfus politikası fırkamızın en mühim bir faaliyet sahası olacaktır.”¹⁴³

¹⁴² Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, 4. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005), 368.

¹⁴³ Tunçay, **age**, 413.

Görüldüğü gibi, CHF'nin İkinci Kurultayı Beyannamesinde, nüfus meselesinin siyasi, iktisadi, fenni, içtimai açıdan memleketin en önemli konularından biri olduğu, bu meselenin çözümlenmesi bağlamında gereken tedbirlerin alınması gerektiği üzerinde durulur. Bu yanıyla da nüfus politikasının, partinin en önemli faaliyet alanı olacağı ortaya konurken, konunun önemi ve aciliyeti bir kez daha vurgulanmıştır.

Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinden özellikle *Türk Çocuğu*, (Teşrinisani-Kasım 1926 sonrası *Gürbüz Türk Çocuğu*" adıyla yayımlanmıştır.) dergisinde, nüfus meselesi uzun süre gündemde tutulmuş ve konu, pek çok yanıyla ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Dergide yer alan yazılarda, özellikle anneler, ebeveynler, aileler bu konuda bilinçlendirilmeye çalışılırken, en temelde toplumu oluşturan kurum ve kişilere bu konudaki sorumlulukları hatırlatılarak, ülkenin nüfus açısından içerisinde bulunduğu bu duruma dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan nüfus meselesinin temelinde, nüfusun azlığının yanı sıra çocuk ölüm oranlarının çok yüksek olması bulunmaktadır. Yayımlanan çocuk dergilerinde "en büyük derdimiz", "en büyük davamız" "istikbal davası" ¹⁴⁴ olarak nitelenen bu konuda, Anadolu'nun, nüfus açısından içerisinde bulunduğu çıkmaz tablo ortaya konurken, aynı zamanda Türkiye'nin, nüfus açısından içerisinde bulunduğu durum sorgulanmaktadır. Uzun yıllardan beri devam eden savaş sürecinde Anadolu'nun, "en güçlü", "gürbüz", sağlıklı evlatlarını savaşlarda yitirdiği, Anadolu'da milli irade kuruluncaya kadar Anadolu halkının, bir kısmı savaşlarda yitirilirken, bir kısmının da yaşanan salgın hastalıklarla (sıtma, trahom, çiçek, malalaya) boğuştuğu, yaşanan tüm bu olumsuzluklardan dolayı Anadolu nüfusunun hızla azaldığı belirtilir. Azalan nüfusun çoğaltılması için çok çocukluluğun teşvik edildiği, çok çocuğa sahip olmanın ise güçlü bir nüfusu yaratacağı, sağlam sıhhatli ve güçlü bir nüfusun, devleti bağımsız ve güçlü kılacağı söylemleri geliştirilir. Bu yanıyla içinde yaşanan dünyada, tüm devletler için nüfus meselesinin önemli olduğu, doğumlar-ölümler-ve göçlerin tüm bu çerçeveyi belirlediği, nüfusun, devletlerin hem

¹⁴⁴ Sabiha Zekeriya, "İstikbal Davası", **Gürbüz Türk Çocuğu**, (23 Nisan'a Mahsus Fevkalade Nüsha, 1927): 30-31. "Milletin Ümidi, İstikbali: Çocuklar", **Çocuk Salnamesi**, (Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi Tarafından Neşir Edilmiştir, 1927).

iç ve dış politikasına yön verdiği, hem de ekonomi, sıhhat işleri ve içtimai düzenin belirlenmesinde önemli etkileri olduğu konu edilmiştir.¹⁴⁵

3.1.1 “İstikbal Davası”: Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Nüfus Politikası

Cumhuriyet yönetiminin daha en başından itibaren ülkenin bu derece önemsendiği, “istikbal davası” olarak nitelediği ülke nüfusunun arttırılması konusunda başarı sağlayabilmesi için “gelişmiş ülkelerin” model alınması gerektiği, ancak gelişmiş milletlerin, devletlerin çocuk davasını kazandıklarını belirterek, çocuk davasının en büyük düşmanın ise korkmak ve yılmak olduğu vurgulanır.¹⁴⁶ Ele alınan dönemin çocuk dergilerinde “En büyük mesele” olarak adlandırılan¹⁴⁷ çocuk meselesinin aynı zamanda “bir milletin varlığı”¹⁴⁸ ve “milli siyasetin vazgeçilmez bir unsuru” olduğu, bu noktada “şen ve müreffeh mesut bir Anadolu için bol nüfus”un elde edilmesi gerektiği, bol nüfusun elde edilmesinin “ Türkiye’yi cennet yapacağı” söylemleri geliştirilir. Cumhuriyet yönetiminin bahsi geçen, çocuk meselesi ve nüfusun arttırılması yönünde ortaya koyduğu söylemlerinin, aşağıdaki paragrafta da betimlenen nüfus siyasetinin temel çerçevesini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

“Nüfus meselesi her şeyden önce milli bir meseledir. Millet denen kütlenin, kendi kendine yeterliği, iktisatça tamlığı, geleceği ve geleceğinin emniyetini yabancı toprakların verimine ve yabancı milletlerin yardımına değil, kendi yeterliğine bağlaması meselesidir.”¹⁴⁹

Denilerek milli nüfus siyasetinin en önemli boyutlarından birinin de ülke ekonomisi ve milli kalkınmaya olan katkısı ve bunun sağlanması konusunda ne derece önemli olduğu belirtilir.

Nüfusun bu derece önemsendiği böyle bir ortamda ülke nüfusunun beklenen ve istenen sayının çok altında olmasının temel nedenleri arasında ilk sırada çocuk ölümleri

¹⁴⁵ İbrahim Fazıl Pelin, “Nüfus Politikası Bütün Siyasalara Baş Çeken Bir Politikadır”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 106 (Birinciteşrin1935): 14-18.

¹⁴⁶ Sabiha Zekeriya, “İstikbal Davası”, 30, 31.

¹⁴⁷ Yunus Nadi, “En Büyük Mesele”, **Çocuk Haftası**, (Özel Sayı, 1929): 287, 288.

¹⁴⁸ İsmail Safa Bey, “Çocuk Türk Milletinin Varlığıdır”, **Çocuk Haftası** c. 2 (Nisan 1930): 94, 95.

¹⁴⁹ Neşet Halil, “Sanayi Memleketlerinde Nüfus Meselesi”, **Çocuk Haftası**, 5. Kitap, (23 Nisan 1933): 44.

gelmektedir. Çocuk ölümleri ne yazık ki, neredeyse önüne geçilemeyen bir tür salgın niteliğindedir. Bahsi geçen dönemde, çocuk ölümlerinin önüne geçebilmek bunu bir an önce önlemek ve en aza indirmek konusu, çocuk ve halk sağlığının, en öncelikli belirleyeni olmuştur. Öyle ki bu konu üzerine yapılan araştırma ve istatistikler ortaya çok vahim bir tablo çıkarmıştır. Çocuk ölümlerinin, nüfusun en ciddi sorunu olması ve nüfusun az olmasının ya da ülke nüfusunda beklenen istenen artışın yaşanmayışının en temel gerekçesi olarak düşünülmüştür.¹⁵⁰ Dönemin Sağlık Bakanı Fuad Umay'ın yaptırmış olduğu araştırmaların ve gözlemlerinin bir sonucu olarak belirtilen verilerde olduğu gibi “Biz doğumu arttırmak yerine doğanları hayatta tutmak zorundayız. Bir Türk kadını yaklaşık olarak 6.5 çocuk doğurmaktadır. Bunları hayatta tutabilirsek bu millet ve memleketimiz için en büyük servet ve saadet olacaktır.”¹⁵¹ Zira bu yönde yapılan araştırmalarda da çocuk doğum oranlarının düşük, ya da anormal bir azalma içerisinde olmadığı halde doğan çocukların doğduktan sonra büyük oranda hayatını kaybetmesi, nüfusun artmamasının, düşük olmasının en temel gerekçesini oluşturmuştur. Doktor Reşit Galip ise çocuk ölümleri konusundaki mücadelede, yapılması gerekenlerin başında Himaye-i Etfal Teşkilatını kuvvetlendirmek ve çocuk ölümlerine karşı mücadele esasını devletin en önemli işlerinden biri olarak görülmesi gerektiğini ortaya koyar.¹⁵²

Çocuk ölümleri konusunda çok net veriler ya da elde tam bir istatistik olmadığı için konuya dair ayrıntı çok fazla bilinmiyor. Ancak dönemin sağlık bakanı Fuad Umay'ın “Türk Çocuğu” dergisinde kaleme aldığı yazıda, çocuk ölüm oranlarının kimi kaynaklarda %70 civarında olduğunu belirtir. Ancak bu oranın %10 civarında olduğunu belirtenlerin de bulunduğunu yazar. Zira Umay, Tıp Kongresi raporlarında çocuk ölüm oranlarının %10 şeklinde ifade edildiğini ancak İstatistik Umum Müdürü Mösyö Kâmil (Camille) Jakar'ın¹⁵³ genel nüfus sayımı için yapılan hazırlıklar çerçevesinde ziyaret ettiği Anadolu'daki kimi küçük yerleşim yerlerinde çocuk doğum ve ölüm oranları hakkında yaptırdığı anket sonuçlarının bu konuda dikkate değer

¹⁵⁰ Dr. Fatma Reşid Hanım, “Çocuk Ölümüyle Mücadele”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 4 (Kânunusani 1927): 3-5.

¹⁵¹ A. Kazım, “Çocuk Meselesi”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, 5. Kitap, (23 Nisan 1933): 1-2.

¹⁵² Reşit Galip, “Çocuk Ölümü İle Mücadele”, **Çocuk Haftası**, (1929): 261-262.

¹⁵³ 1927 sayımları öncesinde Türkiye'ye gelmiş olan istatistik uzmanı Belçikalı Camille Jakar, aynı yıl İstatistik Genel Müdürlüğünü üstlenmiştir. **Gürbüz Türk Çocuğu**, s.13 (Teşrinievvel 1927): 2-3.

olduğunu belirtir. “Mösyö Jakar hazırladığı rapor öncesinde 14504 nüfusu bulunan Kalecik’te validelere iki soru sorarak bazı sonuçlara ulaşır. Bu sorularda anket yapılan annelere “Kaç canlı çocuk doğurdunuz? Şimdi kaç sağdır?” sorularını yöneltir. Anketin sonucu şöyledir. Ankete 789 valide katılmış. Bunlar hayatlarında 3469 canlı çocuk doğurmuşlar. Bunlardan 1689’u ölmüş, 1780’i ise yaşıyor. Bu sonuçlara bakıldığında doğum ile ölüm arasında büyük bir fark olduğu görülmekte. Bu oran %48,6’dır. Ancak bu ölümler arasında büyüklerin de olduğu kabul edilmiştir. Bu oran %10 olarak kabul edilse bile ortaya çıkan oran %43’den fazladır. Milletvekilleri çocuklarında ölüm oranlarına bakıldığında, 130 mebusun, 608 çocuğu olmuş bunlardan 199’u ölmüş, 408’i sağ kalmıştır. Ölüm oranı %32’dir. Umay, kentli ve memur sınıfında ölüm oranı böyle ise köylülerimizde ki ölüm oranını tahmin etmenin güç olmadığını belirtir. Diğer taraftan, Himaye-i Etfal cemiyeti ise süt çağındaki çocukların ölüm oranını %70 olarak açıklamıştır. Umay, Himaye-i Etfal tarafından yayımlanan bu oranların çok abartılı bulunduğunu, ancak her şeye rağmen konunun önemli ve ciddi olduğu ve üzerinde de ciddiyetle durulması gereken bir konu olduğunu belirtir.

Çocuk ölümleri konusundaki tüm bu tartışma üzerine Mösyö Jakar, o dönem Ankara civarındaki 12 köyde konu üzerine bir araştırma yapar. 222 aile ile yapılan görüşmelerde ailelere kaç senelik evli oldukları, kaç çocukları olduğu, kaçının hayatta olduğu, kaçının öldüğü soruları sorulur. 222 aile ile yapılan görüşmelerde ailelerin 1334 doğumu olmuş, bunlardan 757’sinin ölmüş olduğu, 577’sinin yaşadığı, yaşayanlardan %15’inin ise sıtmalısı olduğu tespit edilir. Mösyö Jakar’ın yaptığı bu anket çalışmasında ise çocuk ölüm oranı %58 olarak belirlenir. Ancak araştırma yapılırken bir yaşın altındaki (ölüm riski taşıyan) çocuklar ve hasta olanlar da düşünüldüğünde ölüm oranının bir hayli ürkütücü bir boyutta olduğu düşünülmektedir. Köylülerle yapılan görüşmelerde “köylerin, nüfusunun gittikçe düştüğünü, mezarların sayısının ise arttığını” belirtmişlerdir. Diğer taraftan ele alınan süreçte Anadolu’nun taşrasında yaşayan insanların, hem bu bakımsız ve yoksul koşullar dolayısıyla, hem de yaygın bilgisizlik ve cehalet dolayısıyla, doğan çocuklarının %90’nın hayatını kaybettiğini, kentli insanların ise çocuk bakımının getirdiği zorluklardan dolayı fazla

çocuk sahibi olmak istemedikleri de bu süreçte yapılan tespitler arasında yer almıştır.¹⁵⁴

Araştırma sonuçları değerlendirilirken, çocukların doğdukları ve yetiştikleri fiziksel çevre ve koşulları, evlerin, ev içi mekânın, çocukların bakım ve beslenme koşulları açısından son derece yetersiz ve sağlıksız olduğu, diğer taraftan ailelerin sağlık-sıhhat üzerine bilgi ve donanımlarının yetersiz olduğu sonucuna ulaşılır. Mösyö Jakar, yüz sene evvel Belçika’da ölüm oranının %20 civarında olduğunu belirtir. Mösyö Jakar, bu konuda kendi ülkesinin deneyiminden bahsederek, “Hükümet bizde Himaye-i Etfal gibi bir kurum aracılığıyla 3-4 milyon lira harcayarak çocuk ölümlerini %10 oranına düşürmüştü” olduğunu belirtir.¹⁵⁵ Reşit Galip ise Cumhuriyet hükümetinin, çocuk doğumları ve ölümleri ile alakadar olan milletlerin en başında ve ilk safında olmak zorunluluğunu vurgular. Diğer taraftan çocuk ölümleri konusunda Avrupa’da 19. Yüzyılda yüzde %40’ları bulan bir oranın söz konusu olduğu, ancak bugün bakıldığında Batı’nın, Avrupa’nın, çocuk ölüm oranlarının düşürülmesinde oldukça büyük bir başarı kaydettiği belirtilir ki, bu oran pek çok Batılı ülkede % 15’lere kadar düşmüştür.¹⁵⁶ Bu çerçevede Fuad Umay ve Reşit Galip’in Almanya’da katıldıkları “Çocuk” konulu bir konferans sırasında yaptıkları incelemelerde Almanya’da çocuk ölüm oranının %9 civarında olduğu, Danimarka ve Stockholm’de ise uzun yıllardan beri yürütülen çalışmalar sonrasında çocuk ölüm oranlarının % 5 civarına çekildiği belirtilmektedir.¹⁵⁷ Buna karşın, Fransa’da nüfus konusunda büyük bir endişe yaşadığını zira Fransa’nın bu endişesinin temelinde ise doğum oranı azlığı bulunmaktadır.¹⁵⁸

Çocuk dergilerinde yer alan ve yeni kurulan Cumhuriyet yönetiminin en temel sorunlarından biri olarak ifade edilen nüfus meselesinin, özellikle Avrupa devletlerinde yaşanan çocuk ölüm oranları ile karşılaştırıldığında ne derece önemli bir sorun olduğu daha net görülmüştür. Diğer taraftan yaşanan nüfus sorununun en önemli

¹⁵⁴ Selim Sırrı (Tarcan), “Milletlerin En Büyük Derdi Çocuksuzluk: Fransa Ne Halde Biz Ne Haldeyiz? **Türk Çocuğu**, s. 2 (Teşrinisani 1926): 14-16.

¹⁵⁵ Fuad Umay, “Milli Facia: Çocuklarımızın Yüzde Yetmiş Ölüyor”, **Türk Çocuğu**, s. 5 (Mayıs, 1927):1-3.

¹⁵⁶ Reşit Galip, “Doğanları Ölümden Korumalı”, **Çocuk Haftası**, (1929): 259, 260.

¹⁵⁷ “Almanya’da Çocuk Vefiyatı”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 38 (22 Teşrinisani 1929): 21, 22.

¹⁵⁸ Nevzat Celal, “Fransa’nın En Büyük Endişesi Çocuk Vefiyatı”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 43 (Nisan 1930): 14, 15.

belirleyeni olarak ön plana çıkan çocuk ölümlerinin, genel sebeplerine bakıldığında, çok büyük oranda yaşanan ölümlerin sebebi olarak salgın hastalıklar görülmüştür.¹⁵⁹ Yaşanan çocuk ölümlerinde fakirliğin, sıhhsizliğin ilk önemli nedeni olmadığı, çeşitli örnekler üzerinden anlatılarak, sağlığı asıl tehdit eden faktörlerin başında temizlik alışkanlığının yeterince kazanılmamış olması ve bunun yol açtığı salgın hastalıklar bulunduğu öne sürülmüştür.¹⁶⁰ Çocuklarda temizlik ve hijyen alışkanlıklarının gelişebilmesi için okullarda sıhhat derslerinin verilmesi, bu dersin matematik Türkçe gibi zorunlu olması, derslere çocuklarla beraber annelerinin de davet edilmesi gerektiği öğütlenir. Bu dersin, bir doktor, bir de hasta bakıcı tarafından idare edilmesi gerektiği, böylece bu dersler sayesinde çocukların, hayatları boyunca ona gerekli olabilecek “yaşama usullerini” öğrenmiş olacaklardı.¹⁶¹ Okullarda, çocuklara sıhhat dersi verilmesinin diğer bir avantajının ise bir taraftan her çocuğun sağlığı ile ilgilenilirken, diğer taraftan da her çocuğa ait sıhhat cetvelinin tutulması ile okullarda, çocukların sağlık sorunlarının tespit edilip, hekimler aracılığıyla gerekli tedavilerin yapılması öngörülmüştür.¹⁶² Bunun için devlet tarafından okullarda “mektep hekimliği” uygulanmasının gerekliliğine işaret edilerek “mekteplerin hıfzıssıhha”nın ancak tüm bu tedbirlerle sağlanabileceği vurgulanmıştır.¹⁶³ Bununla beraber Cumhuriyet rejimi, geleceğin yetişkin vatandaşlarının, devletin okulundan alacağı eğitimle, bilgiyle aynı zamanda Cumhuriyetin idealize ettiği eğitilmiş, sağlıklı ve modern devletin yeni yaşamının “yaşama usullerini öğrenmiş” bireyler olarak yetişmesini sağlayacaktı.¹⁶⁴

Nüfus meselesi konusunda dönemin hekimleri, önemli bir çaba ve uğraş içerisinde olmuşlardır. Doktor Reşit Galip’te bu isimlerden biridir. Galip, yaşanan dönem içerisinde nüfus meselesine çözüm getirmeğe çalışmış, çocuk bakımı ve sağlığı

¹⁵⁹ Fatma Reşid Hanım, “Çocuk Ölümüyle Mücadele”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s.4 (Kânunusani 1927): 3-5.

¹⁶⁰ Fatma Reşid Hanım, “Çocuk Ölümüyle Mücadele”, 3-5. Aynı yönde bilgi için, Ali Rıfat, “Nüfus Tenakuzu ve Çocuk Ölümlerinin Başlıca Sebepleri ve Çareleri”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s.75 (Kânunusani, 1933): 6-13.

¹⁶¹ Fatma Reşid, “Mekteplerde Ameli Sıhhat Dersleri”, **Türk Çocuğu**, s.7 (Nisan 1927): 6-8.

¹⁶² Sabiha Zekeriya Hanım, “Mekteplerde Sıhhi Terbiye”, **Türk Çocuğu**, s. 8 (Mayıs 1927): 13-17.

¹⁶³ Yüksek Muallim Mektebi Usul-ü Tedris Muallimi İhsan, “Mektep Hekimliği, Mekteplerin Hıfzıssıhhası”, **İlk Terbiye ve Tedrisat Mecmuası**, s. 1 (Teşrinievvel 1340): 19, 20.

¹⁶⁴ M. Sadi, “Hıfzıssıhha ve Mektep”, **Terbiye**, c. VII, s. 34 (Nisan 1931): 18. “Sıhhate İtina”, **Terbiye**, c. IV, s. 19 (Teşrinisani 1929): 5.

konularında toplumu, ebeveynleri, anneleri uyarmış ve bu konuda pek çok telkinde bulunmuştur. Buna göre, çocuğun doğum ve sonrası süreçleri yakından takip edilmeli ve aileler bu konuda da bilgilendirilmelidir. Kız okullarında, bu çerçevede konunun uzmanı olan kimseler tarafından sağlık dersleri ve eğitimi verilmeli, gebelere ve fakir çocuklara karşı gerekli ve acil yardımlarda bulunabilecek araçlar sağlanmalıdır. “Anneler Birliği”, “Çocuk Bakım Evleri”, “Süt Damlaları” gibi kurumlar daha fazla güçlendirilmeliydi.¹⁶⁵

Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında, nüfusun artmamasının, hatta azalmasının gerekçelerini değerlendiren hekimler, bunun başlıca sebebinin yukarıda belirtildiği gibi çocuk ölümleri olduğunu tespit etmişlerdir.¹⁶⁶ Hem Mösyö Jakar, hem de dönemin önde gelen hekim ve bürokratlarına göre, Cumhuriyet hükümetinin bu konuya göstereceği özen, bu yönde alacağı tedbirler ve çocuk sağlığı-bakımı mekanizmalarını geliştirip güçlendirmesi ile beraber çocuk ölümlerinde bir düşüşün gerçekleşeceği üzerinde durulmuştur. Zira ele alınan dönemde Cumhuriyet yönetiminin, üzerinde ısrarla durduğu çocuk doğumu sayısının arttırılmasının önemi kadar, doğan çocukların hayatta kalmalarının sağlanmasının da bu konunun en can alıcı yönü olduğu kabul edilir. Annelerin, çocuk doğurmak kadar, doğan çocuğa en iyi şekilde bakmak görev ve sorumlulukları olduğu,¹⁶⁷ diğer taraftan da çocuk yetiştirmenin zorlukları dolayısıyla tek çocukla yetinmenin büyük bir yanlış olacağı, ailedeki tek çocuğun “hüzünlü bir aile” tablosu ortaya çıkaracağından bahsedilerek mutlaka birden fazla ve sağlıklı çocuk yapılması gereği vurgulanır.¹⁶⁸

Nüfus istatistiklerinin, Almanya’daki örneklerine bakıldığında, Almanya’da “her Alman ailesinde beş tane yoksuzlukla mücadele eden çocuk” olduğu, oysaki Fransa’da bir evin çocuk kalabalığının bir çocukla sınırlı olduğu, bu haliyle 40 milyonluk Fransa’nın önümüzdeki 25 senede 25 milyona ineceği tahmini yapılır. Dolayısıyla Almanlarla, Fransızların durumuna bakıldığında “beşin, birin, hakkından geleceği” söylemi ortaya atılarak nüfusun iki devlet arasında yarattığı orantısız güce dikkat

¹⁶⁵ Reşit Galip, “Nüfus Meselesinde Nazar-ı Dikkate Alınacak Hususlar”, **Çocuk Salnamesi**, (1927).

¹⁶⁶ Selim Sırrı, “Milletlerin En Büyük Derdi Çocuksuzluk: Fransa Ne Halde Biz Ne Haldeyiz?”, **Türk Çocuğu**, s.2 (Teşrinisani 1926): 14-16.

¹⁶⁷ “Doğum ve Çocuk Himayesi”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s.49 (Teşrinievvvel 1930): 6.

¹⁶⁸ M. F, “Ailede Tek Çocuk Hüzün Çocuğudur”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 50 (Teşrinisani, 1930): 2. “Ailede Tek Çocuk İstiraptır”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 50 (Teşrinisani 1930): (k.s).

çekilir. “Bir millet arttığında ve onunla dirsek dirseğe yaşayan bir başka millet seyrekleştiğinde, buna doğru, bir cereyan başlar. Buna halk dilinde istila deniyor.”¹⁶⁹ Nüfusun, milli sınırları savunmanın, yurt güvenliğinin olmazsa olmazı olduğu, ancak diğer yandan da nüfus gücünün, yalnızca bir savunma aracı değil aynı zamanda yayılmanın da aracı olduğu ortaya konur.

Ele alınan dönemin çocuk dergilerinde, sıklıkla sağlıklı ve gülbüz bedenli çocukların idealize edildiği görülür.¹⁷⁰ Zira çocukların gülbüz, sağlıklı, güçlü ve zinde bedenlere sahip olmaları, onları gelecekte vatan savunması ve ülkenin kalkınması konusunda başarılı kılacaktı.¹⁷¹

Cumhuriyet yönetimi, yaşanan çocuk ölümlerinin önlenmesi konusunda çeşitli politikalar geliştirerek bu yönde çeşitli tedbirler almaya çalışmıştır. Bu tedbirler aynı zamanda sosyal devlet olmanın bir sorumluluğu olarak “çocuğun devlet tarafından korunması, devletin millet saadeti için yapması zorunlu görevlerden” biri olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyet yönetiminin, sosyal alanda özellikle çocuk sağlığı ve çocuk ölümlerinin önlenmesi çerçevesinde yaptıkları, daha önceki süreçle kıyaslanmıştır. Çocuklar özelinden konuya bakıldığında, geçmişte sokaklara bırakılan “metruk çocukların” kendi hallerinde, “sokak köşelerinde sefilâne” koşullar içerisinde yaşadıkları ancak bugünkü devlete bakıldığında, devletin en temel görevlerinden biri olarak çocukların sağlığı, sağlıklı bir şekilde yetiştirilmeleri ve bakımlarının üstlendiği belirtilir. Diğer taraftan okul öğretmenlerin ya da köy-kasaba-ilçelerde-illerde idarelerin, devlet ile millet arasında bir bağ kurarak, metruk çocukların, kimsesiz ve bakıma muhtaç olan çocukların devlet tarafından korunması amacıyla gerekli girişimleri yapabildikleri üzerinde durulur.¹⁷²

Cumhuriyet yönetiminin, çocuk bakımı-sağlığı ve koruması yönünde geliştirip güçlendirdiği kurumların başında Himaye-i Etfal Cemiyeti gelmektedir. Yeni Türkiye’ye sağlıklı, sağlam bir nesil ve yeni bir hayat vermek isteyen Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin memlekette bu “muazzam davayı, çocuk davasını açan müdafaa eden”,

¹⁶⁹ Reşit Galip, “Çocuk Doğumu ve Nüfus Meselesi”, **Çocuk Haftası**, (1929): 33-34.

¹⁷⁰ Tarhan Tarıncı, “Gülbüz Çocuk Nasıl Meydana Gelir?”, **Türk Çocuğu**, s.3 (Kânunuevvel1926): 10-11.

¹⁷¹ Çocuk Doktoru Ali Şükrü Bey, “Sağlam Bir çocuk Elde Edebilmek İçin Gebelik Zamanında Yapılması Gerekenler”, **Gülbüz Türk Çocuğu** s.4 (Kânunusani 1927): 17, 18.

¹⁷² Vasfi Reşit, “Çocuk ve Devlet”, **Çocuk Haftası**, (1929): 279-280.

temsil eden ve yürüten en önemli kurum olduğu belirtilir. Bu çerçevede Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin temel amacı, Türkiye'nin içerisinde bulunduğu koşulları itibariyle “en büyük meselesi”¹⁷³ olarak kabul edilen “çocuk davasının”, yarınki Türkiye'nin temellerini sağlam kurmak, yeni medeniyetle karşı karşıya geldiğinde yıkılmayacak bir halde olması için gerekli tedbirleri almaktır. Bu davanın, tüm Türkiye'nin davası olduğu, davanın ancak toplumu oluşturan tüm kesimler tarafından sahiplenildiğinde, müşterek bir şekilde yürütülmeye başlandığında, milli bir dava haline geleceği, amacına ulaşacağı, hasımlarına karşı önemli bir güç kazanmış olacağı vurgulanır.¹⁷⁴

Bu yönde topluma;

“Sokaklarda terk edilen çocuklar, evlerinde okullarında soluk benizli hastalıklı zayıf ve çelimsiz çocuklar... Masumiyetin timsali olan bu çocukların yaşadığı zorluklardır. Ancak meselenin bu hissi ve insani yanısıdır. Bunun dışında meselenin, milli ve istikbale ait noktası vardır ki burada herkesin düşünmesi lazım gelmektedir. Çocuk, bizzat milletin vatanın istikbalidir, yarın maddi ve manevi tüm varlığı ile vatani onların ellerine teslim edeceğiz. Eğer bu el onu idare edecek kuvvette değilse, milli varlık nasıl devam ve inkişaf edebilir?”¹⁷⁵

Sorusu sorularak “topluma emanet edilen bu canlı cevherleri büyük emeklerle yetiştirmenin vatani bir borç olduğu” söylemi geliştirilmiş, bir yanıyla çocukları sağlıklı bir şekilde büyütme konusuna, vatan borcu ile eş tutulan bir kutsallık atfedilmiştir.¹⁷⁶

Nüfusun, güç ve istikrar unsuru olarak kabul edildiği bu süreçte, öyle ki genç Türkiye Cumhuriyeti, çocuk meselesini devletin en önemli meselesi olarak düşünmüş ve “çocuk düşmanı, devlet düşmanıdır”¹⁷⁷ denilerek, bu konuyu devletin varlığıyla özdeş kılmıştır. Zira devletin nüfusunun azalması, devletin, varlığının da bağımsızlığın da tehdit altına girmesi anlamına geleceği uyarısı yapılır.¹⁷⁸

¹⁷³ Yunus Nadi, “En Büyük Mesele Çocuk Davası”, **Çocuk Haftası**, (1929): 287, 288.

¹⁷⁴ Sabiha Zekeriya, “İstikbal Davası”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, 1927 (23 Nisan’a Mahsus Fevkalade Nüsha): 30-31. Aynı yönde bilgi, “Milletin Ümidi, İstikbali: Çocuklar”, **Çocuk Salnamesi** (Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi Tarafından Neşr Edilmiştir.), 1927.

¹⁷⁵ Zeki Mesut, “Çocuk Siyaseti”, **Çocuk Haftası**, (1929): 246-247.

¹⁷⁶ Zeki Mesut, “Çocuk Siyaseti”, 246-247. Cevat Hakkı, “Çocuk Vatandır”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (Nisan 1930): 235.

¹⁷⁷ **Çocuk Salnamesi**, (Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Merkezi tarafından neşr edilmiştir. 1927.)

¹⁷⁸ Siirt Mebusu Mahmut, “Size Emanet Edilen Bu Canlı Cevherleri Büyük Emeklerle Yetiştirmek Vatani Borcumuzdur.”, **Çocuk Haftası**, c.2, (Nisan 1930): 244.

Bu nedenle ülke nüfusunu arttırmanın çocuk ölümlerini engellemek, çocuk sağlığını temin etmek dışında evlilikleri teşvik etmek, hatta bu konuda “evlenme istişare odaları kurmak” evlenen çiftleri çok ve sağlıklı çocuk yapma konusunda aydınlatmak ve teşvik etmek amaçlanmıştır. Bununla beraber bekârlığın gittikçe arttığı bir ortamda bekârlığı ortadan kaldırmaya dönük en etkili tedbirin yasal yollar olduğu, örneğin “Bekârlık vergisi” gibi uygulamalarla bekârlığı azaltmanın ya da ortadan kaldırmanın mümkün olduğu üzerinde durulur.¹⁷⁹

Galip, “Vatanın şenlenmesini, yükselmesini, güçlenmesini isteyen Türk kızları ve erkeleri evlendiklerinde birbirlerine 4 çocuk sözü versinler” diyerek sahip olunması gereken çocuk sayısı konusunda da bir kriter belirlemektedir. Galip, çocuk yapmak yerine “Elbiselerinin süsü, ipeği ve elmaslarının parıltısı ile övünen kadınlara yazıklar olsun...! Türk kadını için en güzel süs ve en parlak elmas yavrularıdır. Türk anası ancak çocuklarının sayısı, gürbüzlüğü, terbiyesi ile onları, ölüme kaptırmadan büyütebilmiş olması ile övünmelidir.”¹⁸⁰ Diyerek aslında dönemin makbul kadınının tanımını yapmış, tanıma uygun olan bu kadının kendisini toplum içerisinde neyle var etmesi, hatta övünmesi gereken unsurları bile belirlemekten kendisini alamamıştır. Ayrıca Galip, yazdığı yazılarında ve nutuklarında Türk gençlerine seslenerek onlara temel görevlerini hatırlatılmaktadır.¹⁸¹ Ona göre, sağlam sıhhatli ve güçlü insanın aynı zamanda topluma, vatana ve millete faydalı iyi bir vatandaş olacağı vurgulanırken, sağlıklı bedenlere sahip olmanın neredeyse kişisel bir tercih olmaktan çıktığı, bunun daha çok bir tür vatana hizmet ve vatandaşlık görevi olduğu üzerinde durulmuştur.

Ele alınan dönemde, çocuk dergilerinde görülen ve nüfusu arttırma yönündeki teşvik uygulamalarından bir diğeri de “Çok evlatlılar müsabakası başladı” denilerek

¹⁷⁹ Reşit Galip, “Doğumu Arttırma İş, Bekârlık Düşmanlığı”, **Çocuk Haftası**, (1929): 263, 264.

¹⁸⁰ Galip yazdığı yazıda idealize ettiği Türk gencini şöyle tanımlamıştır: “Türk Genci! Mensup olduğun büyük ırkın sana verdiği baş vazife kendi sıhhatini, kurduğın ve kuracağın ailenin sıhhatini korumaktır. Aslan gibi güzel ve kudretli Türk milletini en parlak istikbale götürecek yol budur. Sağlam adam iyi çalışır, iyi kazanır, bahtiyar yaşar. Sıhatsız adam işinde geri, memleketine karşı vazifelerinde geridir. Taşlara, ağaçlara yapılmış yosunlar gibi geçirdiği hayat kendisine yüküdür. Sağlam adam aile ocağını şenlendiren, sağlıklı gülbüz evlatlar yetiştirir. Onlar aile için kuvvet, vatan ve millet için ise hem kuvvet hem de şeref olurlar.! Hasta adam, düşkün, cılız ve bir kemik külçesi kadar sevimsiz çocuklara baba olur. Böyle çocuklar aile için gözyaşı, memleket için ise hem gözyaşı hem de çorak topraklarda yetişen sıska dikenler gibi faydasız olurlar. Türk vatanın en kıymetli sermayesi, evlatlarının sıhhatidir. Vatanını seven her Türk kendi sıhhatini, ailesinin ve evlatlarının sıhhatini milli bir hazineyi bizzat vatani korur gibi korumağa mecburdur.”, Reşit Galip, “Çocukları Koruyunuz: Çocuk Bakım Öğütleri”, **Çocuk Haftası** (Nisan 1930): 284-286.

¹⁸¹ Reşit Galip, “Çocukları Koruyunuz: Çocuk Bakım Öğütleri”, 284-286.

duyurusu yapılan yarışma ve kampanyalardır. Düzenlenen bu kampanyalarda müsabakaya örnek olabilecek aileler ve onların tanıtımları yapılır. Bunlardan biri de Büyük Millet Meclisi üyesi olan Sıdkı Efendi'dir. "Dokuz çocuklu Büyük Millet Meclisi memurlarından Sıdkı Efendi'nin ailesi, 6 çocuğu bir anadan bir babadan olmak üzere 6 erkek ve üç kız çocuğu olmuştur."¹⁸² Derginin 3. sayısında duyurusu yapılan "Çok Çocukluluk" yarışmasına derginin 4. sayısında büyük bir ilgi gösterilir. Düzenlenen müsabakaya öylesine yoğun bir ilgi gösterilir ki sonrasında yeni bir müsabaka başlatılmasına karar verilir. Bu müsabaka 12 ile 18 yaş arasındaki kız ve erkek çocukları kapsayan "Gülbüz Çocuk Yarışmasıdır". "Çok Evlatlılar Müsabakasına" bu sayıdan sonraki diğer sayılarda da devam edilmiştir.¹⁸³

Bu çerçevede yürütülen yarışmaya katılan aile, "vatanın pek şerefli, pek kıymetli bir ailesi", olarak tanıtılan "vatan bir anadan ve bir babadan on bir tane küçük evlat kazanmıştır." denilerek de yüceltilen ailedir. Bunun gibi 11 çocuğu olan bir başka ailenin, sahip olduğu bu çocukların, ailenin, devlete ve topluma büyük bir kazanımı, fedakârlığı ve gururu olduğu vurgulanır.¹⁸⁴ Zira bu ailenin yetiştireceği çocuklar, gelecekte vatani koruyup-kollayacak ve kalkındıracak vatandaşlar bireyler olacaktır. Vatanın, böyle bir gününde sahip olacağı evlatların hem aileyi hem de devleti yücelteceği, bunun ise vatan için yapılacak en kutsal görev olduğu belirtilir.¹⁸⁵ Çocuk sahibi olmanın tıpkı sağlık ve sıhhat konusunda olduğu gibi, kişisel bir seçim ve tercih meselesi olmadığı, bunun bir tür toplumsal-vatandaşlık görev ve sorumluluğu olduğu aynı zamanda vatana hizmet anlamı taşıyacağı vurgulanır. Bununla beraber bir memlekette nüfusun az olmasının, terakkiye-ilerlemeye gelişmeye engel olduğu bu yüzden bir milletin "ilerlemesi" adına kadınların doğum kabiliyetlerinin arttırılması için her şeyin yapılması gerektiğini belirtilir.¹⁸⁶

Otuzlu yıllarda nüfusun beraberinde getirdiği güç ve yayılma arzusu düşünüldüğünde Avrupa'da hızla yükselmekte olan totaliter rejimler (Almanya-İtalya) karşısında,

¹⁸² **Türk Çocuğu**, s.3 (Kânunuevvel 1926): 9.

¹⁸³ **Türk Çocuğu**, s.4 (Kânunusani 1927): 9.

¹⁸⁴ "Vatanın Pek Şerefli Pek Kıymetli Bir Ailesi", **Türk Çocuğu**, s.7 (Nisan 1927): 30.

¹⁸⁵ "Bilmeyerek Yapılan Hayat Hırsızlıkları: Çocuklarımız Yalnız Bizim Değil Aynı Zamanda Vatanındır", **Türk Çocuğu** s.4 (Kânunusani 1927): 2.

¹⁸⁶ Lipmann, "İçtimai Tetkikler, Milli Nüfus Siyaseti", **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 87 (Şubat 1934): 3-5.

özellikle nüfusları azalan milletlerin var oluş ile yok oluş arasındaki hassas noktada kalacağı bu yanıyla ayakta kalmanın vazgeçilmez bir unsuru olarak güçlü nüfus yapısına sahip olmanın önemi vurgulanır.¹⁸⁷ Buna karşın Avrupa’da Fransa gibi nüfus artış hızı son derece düşük olan ülkelerin, nüfus artış hızı yüksek olan diğer devletlerin baskısı ve tehdidi altında olacağı ortaya konulur.¹⁸⁸ Böylece nüfusun, savaş sonrası dönemde, özellikle otuzlu yıllarda dünyada ve Avrupa’da devletler için savunmanın, yayılmanın ve sınırları korumanın yegâne aracı olduğu, devletler için bu derece önemli bir araçtan yoksun olmanın o devletler için her zaman tehlike ve tehdit anlamı taşıdığı vurgulanır.

Nüfus konusunda erken Cumhuriyet döneminde üzerinde durulan konulardan biri de metruk, kimsesiz ve yetim çocuklardır. Cumhuriyet döneminde neredeyse toplumsal bir sorun haline alan çocuk himayesi meselesinin, toplumun önemli açmazlarından biri olduğu, bu çerçevede cemiyeti kurtarmak için çocuk bakımı ve himaye kurumlarının çoğaltılması için büyük çaba ve uğraşlar içerisinde olunmuştur. Çocuk dergilerinde, toplumun tüm kesimlerine seslenilerek, toplumun ortak bir sorunu olarak kabul edilmesi gereken bu konuda, ortak sorumluluk alınması gerektiği sıkça vurgulanır. Diğer taraftan çocuk himayesi konusunda üzerinde durulan bir başka konu ise, çalışan kadınların çocuklarını emanet edebilecekleri çocuk bakım evleri ya da gündüz bakım evlerinin açılmasının da çocuğa dair devletin-toplumun önemli sorumluluklarından bir olduğudur.¹⁸⁹ Bu çerçevede Ankara’da Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin açmış bulunduğu 50 yataklı kreşin, çalışan anneler açısından oldukça önemli ve rahatlatıcı olacağı¹⁹⁰ “Çocuk Bakıcı” mektebinin diploma törenlerinde birer konuşma yapan Kazım (Karabekir) ve Fuat (Umay) Paşalar ise çocuk bakım merkezlerinin çoğaltılması noktasında daha fazla çaba gösterilmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır.¹⁹¹ Himaye-i Etfal Cemiyetinin bu noktada önemli bir işlevi üstelenen örnek bir kurum olduğu ve

¹⁸⁷ M. Neumark, “Milli Nüfus Siyaseti”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 90 (Mayıs 1934): 27-32. Muharrem Feyzi Togay, “Nüfus ve Politika”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s.106 (Birinciteşrin, 1935): 19-20.

¹⁸⁸ Selim Sırrı, “Milletlerin En Büyük Derdi Çocuksuzluk: Fransa Ne Halde Biz Ne Haldeyiz”, **Türk Çocuğu** s.2 (1926): 14-16.

¹⁸⁹ “Çocuklar İçin Gündüz Bakım Evleri ve Kreşler”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s.51 (Birincikanun 1931): 6.

¹⁹⁰ Falih Rıfkı Atay, “Kreş”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s.66 (Mart 1932): 1.

¹⁹¹ “Müesseselerimiz: Çocuk Bakıcı Mektebi”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s.74 (Birincikanun 1932): 1.

bu türden kurumların sayısının arttırılması gerektiği vurgulanır.¹⁹² Çocuk himayesi konusunda Himaye-i Etfal Cemiyeti dışında yine Himaye-i Etfal Cemiyetinin destekleriyle kurulmuş olan “Çocuk Sarayı” -ki açılışını Mustafa Kemal yapmıştır-bulunmaktadır.¹⁹³ Bu çerçevede kurulan kurumlardan biri de “Anneler birliği” dir. Bu kurum da Himaye-i Etfal cemiyetinin bir organizasyonu olarak, temelde anneler arasında dayanışma ve yardımlaşmayı amaçlamıştır.¹⁹⁴

Ancak çocuk himayesi konusunda faaliyet yürüten Himaye-i Etfal Cemiyeti dışında başka kurumların da açılması, yaygınlaştırılması gereği ortaya konur. Erken cumhuriyet döneminde çocuk koruma mekanizmaları düşünülürken yurt dışındaki uygulamalar da göz önüne alınmıştır.¹⁹⁵ Rusya’da devletin açmış olduğu çocuk yuvaları ile yurtlarının model alınması gerektiği, zira bu okullarda kimsesiz çocukların hem bakımlarının yapıldığı hem de açılan okullar ve alınan eğitim aracılığıyla ülke nüfusunun heba edilmeden verimli bir şekilde yetişmesinin sağlandığı üzerinde durulmuştur.¹⁹⁶ Cumhuriyet hükümetleri nüfusun artışı ve azalması konusunda yalnızca iç politika ekseninde bu konuyu ele almamışlardır. Bu süreçte, nüfus konusunda dışarıda özellikle Avrupa ülkelerindeki gelişmeleri de yakından takip etmiş, elde edilen verileri değerlendirmişlerdir.¹⁹⁷ Tüm bu örnekler üzerinden Türkiye’de “metruk çocukların” varlığı ve bunlara dönük devlet koruması ve oluşturulması gereken mekanizmaların eksikliğine dikkat çekilmiş, yersiz ve yurtsuz olan çocukların bakımları aynı zamanda sağlıklı bir nüfus elde edilmesinin bir payandası olarak düşünülmüştür.

Ele alınan dönem içerisinde, yetim ve kimsesiz çocukların korunması ve yetiştirilmesi konusunda başvuru çözümlerden biri de evlatlık çocuk uygulamasıdır. Ancak kimi zaman evlatlık olarak verilen bu çocukların yaşadıkları sıkıntılar ve sürdürdükleri dramatik hayat devletin kendisinin oluşturacağı çocuk koruma mekanizmalarının,

¹⁹² Reşit Galip, “Çocuğun Himaye Meselesi”, **Çocuk Haftası** (1929): 255, 256.

¹⁹³ **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 83 (Birinciteşrin 1933): 31, 32.

¹⁹⁴ “Fotoğraf ile Evlatlığa Kabul: Can Ana Can Baba”, **Çocuk Salnamesi**, (1927).

¹⁹⁵ Nafi Atuf, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 44 (Mayıs 1930): 9-11.

¹⁹⁶ Ferudun Vecdi, “Doğum ve Çocuk Himayesi”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 49 (Teşrinievvel 1930): 2.

¹⁹⁷ “Dünyada Nüfus Hareketleri: Almanya’da Azalma”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 85, 86 (Birinci ve İkincikanun 1933-1934): 20.

evlat edinmelerin de önüne geçeceğini düşündürmüştür.¹⁹⁸ Bu yanıyla himaye edilmek üzere evlatlık olarak verilen çocukları, himaye altına alan insanlar tarafından sıhhat-temizlik beslenme ve içtimai terbiyelerinin ihmal edilmemesi noktasında gerekli tedbirlerin alınmasından bahsedilir.¹⁹⁹ Bu noktada Yakup Kadri'de "Türk Çocuğu" Dergisinde yayımladığı yazıda Anadolu'daki "Köylü Çocukları"nın da devlet ve Himaye-i Etfal tarafından muavenet edilmeleri gerektiğinin altını çizer.²⁰⁰

Yirmili ve otuzlu yıllarda, ülkedeki çocuk nüfusun yaşadığı sorunlardan biri de okumakta olan çocukların yaşadığı ekonomik sıkıntılardır. Bu yönde Cumhuriyet yönetiminin temel hedeflerinden biri de ülke nüfusunun okuma-yazma oranlarını arttırmak, eğitim-öğretim gören yeni nesillerin eğitim düzeyinin yükselmesini sağlamaktır. Bu amaçla gerçekleştirilen girişimler sonucunda okullaşma oranı hızla artmış, her düzeyde eğitim kurumu açma çabası içerisinde olunmuştur. Ancak çok sayıda eğitim kurumunun açılması, bunun için gerekli olan kaynakların sağlanması, okuma-yazma seferberliği, öğretmen yetiştirilmesi çabaları düşünüldüğünde Cumhuriyet yönetimin daha ilk yıllarda büyük yük ve sorumluklar aldığı görülecektir. Bu süreçte açılan tüm bu kurumlarda okuyan çocuk ve genç nüfusun büyük bir çoğunluğunun yoksul ve "dirliksiz" olması, süreci zorlaştıran unsurlardan olmuştur. Bu çerçevede çocuk dergilerinde bir taraftan okumanın, ilerlemenin erdemi üzerinde durulurken, diğer taraftan da okuma erdemine sahip olan çocukların, gençlerin toplum tarafından desteklenmesi mecburiyeti telkin edilmiştir.²⁰¹

Sonuç olarak, modernleşme teorilerinde yer alan ve modern devletlerin sahip olduğu nüfusu, kontrol etmek, denetlemek ve düzenlemek çerçevesindeki en önemli araçlarından biri de nüfus politikalarıdır. Bu bağlamda modern iktidar yapıları, sistematik olarak düzenledikleri nüfus sayımları çerçevesinde, nüfusu oluşturan insanların, hayatlarını etkileyen doğum, ölüm, üreme, salgın hastalıklar, hijyen, uzun ömürlülük gibi süreçlere çeşitli yönleriyle müdahale edip, bu alanları iktidar

¹⁹⁸ Yakup Kadri, "Evlatlık ve Besleme Âdeti", **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 37 (Eylül 1929): 3.

¹⁹⁹ Ali Suat, "Çocuk Nasıl Himaye Edilir?", **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 39 (Teşrinisani 1929): 7.

²⁰⁰ **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 28 (Kânunusani 1929): 29.

²⁰¹ Neşet Halil Atay, "İstanbul Mekteplerinde 7000 çocuk", **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 97 (Birincikanun 1934): 3. Besim Ömer Paşa, "Mekteplerde Fakir, Küçük Çocukların İaşesi", **Çocuk Salnamesi** (1927). "Doğum ve Çocuk Himayesi", **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 49 (Teşrinievvel 1930): 3. "Doğum ve Çocuk Himayesi", **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 49 (Teşrinievvel 1930): 3. "Dünya da Nüfus Hareketleri: Almanya'da Azalma", **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 85-86 (1933-1934, Birinci ve İkincikanun): 20.

anlayışları çerçevesinde kontrol etmiş ve düzenlemişlerdir. Erken Cumhuriyet döneminde yapılan ilk sayımdan itibaren ortaya çıkan tabloda, ülke nüfusunun artmayışının hatta azalmasının temelinde, çocuk ölüm oranlarının oldukça yüksek olması bulunmaktadır. Bu yanıyla Cumhuriyetin nüfus politikalarının odağında - özellikle incelenen çocuk dergileri üzerinden söylemek gerekirse- neredeyse bir seferberlik halinde, çocuk ölümlerinin azaltılması ve ortadan kaldırılmasına dönük söylem ve uygulamalar bulunmaktadır. Çocuk ölümleri konusunun bileşenleri olarak sıklıkla üzerinde durulan diğer konular çocuk bakımı, beslenmesi, büyütülmesi, hijyeni, salgın hastalıklardan korunmasıdır. Dergilerde bahsi geçen konularda anneler, ebeveynler, aileler sıklıkla uyarılmış ve daha doğum öncesi süreçten başlamak üzere “sağlam bir çocuk elde etmek için yapılması gerekenler”²⁰² konusunda tüm detaylarıyla ve aşamalarıyla bilgilendirme yapılmıştır. Bu bağlamda sağlam sıhhatli ve güçlü bir bedene sahip olmanın neredeyse kişisel bir tercih olmaktan çıktığı, bunun daha çok bir tür vatana hizmet ve vatandaşlık görevinin gereği olduğu söylemi geliştirilerek, bedensel sağlığı korumanın zorunluluğuna işaret edilmiştir.

Zira aynı şekilde, çocuk sahibi olmanın, vatana ve millete yeni evlatlar kazandırmanın yalnızca vatani bir görev ve sorumluluk olmadığı, bunun dışında toplumsal bir yükümlülüğü de beraberinde getirdiği, bundan kaçınmanın ise toplumdan dışlanma ve itibarsızlaşma ile eş değer olduğu belirtilmiştir.

Diğer taraftan nüfusun arttırılması çabaları çerçevesinde çocuk dergilerinde görülen pek çok yarışma ve kampanyadan da söz edilebilir. Bunlar arasında çok çocuklu ailelerin vergi indirimlerinden yararlanmaları başta olmak üzere, çok çocuklu ailelere madalya verilmesi, bekârlık vergisi uygulaması, veraset vergisi gibi uygulamalardan söz etmek mümkündür. Bu yanıyla erken Cumhuriyet döneminde, modern devletin önemli bir iktidar aracı olan nüfus politikaları aracılığıyla, çeşitli yönleriyle nüfusa müdahale edilmiş ve bu alan düzenlenip, denetim altına alınmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet yönetiminin, nüfus konusunda odaklandığı diğer bir mesele ise dergilerde “metruk çocuklar” olarak ifade edilen yetim ve kimsesiz çocuklardır. Bu konuda başta Himaye-i Etfal Cemiyeti olmak üzere oluşturulan devlet destekli ya da sivil inisiyatifler aracılığıyla, mesele çözümlenmeye çalışılmış, çocukların sağlıklı

²⁰² Çocuk Doktoru Ali Şükrü Bey, “Sağlam Bir Çocuk Elde Etmek İçin Yapılması Gerekenler”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s.4 (Kânunusani 1927): 17, 18.

koşullarda yetiştirilmesi amacıyla çözümler üretilmiş ve bu toplumsal sorunun çözümü konusunda oldukça fazla çaba sarf edilmiştir. Böylece Cumhuriyet yönetimi hem geliştirdiği söylemlerle hem de bu yöndeki girişim ve faaliyetleri ile çocuk meselesini yalnızca bir sağlık ya da toplumsal bir mesele olarak düşünmemiştir. Nüfusun, güç ve istikrar unsuru olarak kabul edildiği bu süreçte, Cumhuriyet yönetimi, çocuk meselesini devletin en önemli “davası” olarak düşünmüş ve “çocuk düşmanı, devlet düşmanıdır”²⁰³ denilerek bu konuyu devletin varlığıyla özdeş kılmıştır. Bu meselenin aynı zamanda devletin güvenliği, bağımsızlığı ve milli kalkınması ile iç içe geçen siyasal boyutunun da çok önemli olduğu anlaşılmış ve bunu topluma anlatma ve kavratma çabası içerisinde olunmuştur.

3.1.2 “Davamızın Bir Tahlili”: Nüfusu Tespit Çalışmaları ve Nüfus Sayımları

Modern devlet yapılarının ortaya çıkışı süreçte, devlet yapılarının modernleşme-merkezileşmesi ile beraber, sahip olunan insan kaynağını tanımaya, kayıt altına almaya dönük yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımların başında nüfus sayımları gelmektedir. Nüfus sayımları, günümüzde pek çok farklı amaç ve yöntemle yapıyor olsa da modern devletlerin doğuşu ve gelişimi sürecinde temelde iki amaç doğrultusunda yapılmıştır. Bu amaçlar çerçevesinde nüfusun, belli bir zaman dilimindeki sayısı, yaşı, cinsiyeti, medeni hali, meslek grupları, sahip olunan din, inanç, dil vd. özellikleri açısından deşifre edilmeye çalışılır. Diğer taraftan yapılan sayımlar aynı zamanda nüfusun sayı ve nitelik olarak gelişimi ya da nasıl bir seyir izlediğinin, tespiti amacına da kapsamaktadır.²⁰⁴ Modern devlet yapılarının Batı’da kurulmaya başlandığı 18 ve 19. Yüzyıllarda ilk nüfus sayımlarının yapıldığı, bu tarihten sonra da modern devlet yapıları içerisinde nüfus verilerinin önemli bir yer tutmuştur. Bu konuda Anderson’un altını çizdiği gibi 1870’lerde yapılan nüfus sayımlarının, etnik ve ırksal kategoriler çizmek gibi bir amacı olmadığı, temelde bu yüzyıllarda yapılan nüfus sayımlarının, vergi ve askerlik gibi devletler için iki önemli arcın tespitine yönelik olduğudur.²⁰⁵

Osmanlı devletinin 19. Yüzyılda modernleşmesi-merkezileşmesi çabaları çerçevesindeki ilk önemli girişimlerinden biri de İmparatorluk nüfusuna dair verilerin

²⁰³ Çocuk Salnamesi, (1927).

²⁰⁴ Özer Sarper, **Demografiye Giriş**, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1980), 42.

²⁰⁵ Anderson, **age**, 187-188.

ortaya konması olmuştur. Bu çerçevede Osmanlı devletinde nüfus işlerini düzenlemek amacıyla 1889'da "Sicilli Nüfus Ahali İdare-i Umumiyesi" kurumu oluşturulmuştur. 1913'te ise Dâhiliye Nezareti, yayımladığı tüzük ile nüfus işlerini, oluşturulan Nüfus Müdüriyetine bırakmıştır. Bu kuruluş 1915'te genel müdürlük haline getirilmiş, 1918'de ise kurum, Cumhuriyete kadar "İstatistik Müdüriyet-i Umumiyesi" adıyla devam etmiştir.²⁰⁶

Erken Cumhuriyet döneminde nüfus siyaseti, ülkenin en can alıcı, önemli gündemlerinin başında yer almıştır. Zira kurulmuş olan Cumhuriyet rejimi, bir noktada kendisini yetiştireceği yeni nesillerle özdeşleştirmiştir. Cumhuriyet devrimlerinin sürekliliği bu yeni nesillerin yetişmesiyle mümkün olabilecekti. Cumhuriyet tarihi içerisinde izlenen nüfus politikaları farklı konjonktürlerde farklı yaklaşımlar çerçevesinde şekillenmiştir. Nüfus politikalarının ilk evresi olarak kabul edilen 1920-1950 döneminin temel yaklaşımı, nüfusun arttırılması yönünde yapılan teşvik, girişim ve uygulamaların olduğu bir dönem olmasıdır. Ancak devletin ve hükümetin nüfusun arttırılması yönündeki tüm teşvik, tedbir ve uygulamalarına karşın, nüfus artış hızı binde 17'yle sınırlı kalmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde nüfus artış hızındaki bu düşüklüğün temel sebepleri arasında, ölüm oranının binde 30-32 gibi yüksek bir orana sahip olması bulunmaktadır. 40'lı yılların başında sağlanan görece düzelme özellikle II. Dünya Savaşı sürecinde yetişkin erkek nüfusun önemli bir kısmının silâh altına alınması ile doğum oranlarını düşürdüğü bilinmektedir. Ancak savaş sonrası dönemde nüfus artış hızı, salgın hastalıkların kontrol altına alınması ve ölüm oranlarında

²⁰⁶ Adnan Gürbüz, **Türkiye'de Nüfus Politikası ve Hukuk Düzeni**, (Ankara: Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları, 1975) 17-20. Osmanlı devletinde, ilk nüfus verileri 15-17. Yüzyıllarda fethedilen topraklarda yapılan tahrirlere (sayım ve yazımlara) dayanmaktaydı. Bu tahrirlerin asıl amacı, vergi matrahlarını tespit etmektir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk nüfus sayımı olarak 1831 sayımı kabul edilir. Bu ilk sayımın amacı, II. Mahmut dönemi ıslahatları ve bu çerçevede devletin merkezileşmesinin bir parçası olarak görülebilecek olan askeri ve vergi amaçlı nüfus sayımıdır. Ancak bu nüfus sayımı, imparatorluğun tamamını kapsamış olmadığı gibi, sayıma tabi olan bölgelerde dahi tam bir sayım yapılmadığı yönündedir. Bu sayıma ait verilerde Osmanlı devletinin (yalnızca erkek nüfusu hesaba katılmış olup, gayri Müslim nüfus genellikle reaya olarak tasnif edilmiştir.) nüfusu, 3.615.330 olarak tespit edilmiştir. 1830 yılında İngilizce yayımlanan "Travels in European Turkey", adlı eserde Osmanlı İmparatorluğunun tüm nüfusu 25 milyon olarak gösterilmiştir. Osmanlı-Türkiye nüfusu, Sanayi İnkılabına kadar dünya nüfusu içerisinde "normal", seyrini sürdürmüştür. Ancak 19. Yüzyılda nüfus artış hızına bakıldığında, artış hızının yavaşladığı görülür. 1844'te yapılan sayımda nüfus, 36,5 milyon, 1884'te ise 29 milyondur.²⁰⁶ Cem Behar, "Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 sonrası Modernleşmesi", der. Halil İnalcık, Şevket Pamuk, **Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik**, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü, 2000), 63-69. Osmanlı dönemi nüfus sayımları, genellikle askeri ve vergi amaçlı olduğu için yalnızca erkek nüfus sayıma tabi tutulmuştur. Bu nedenle bahsi geçen nüfus sayımlarını esas alarak mutlak doğru bir sayıya ulaşmak mümkün değildir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu, 1830-1914**, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010).

yaşanan düşüşle 50'li yılların ortalarında binde 29' ulaşmıştır. Bu tarihten sonraki süreç nüfus politikalarında doğum kontrolü ve nüfus planlaması şeklinde gelişmiştir.²⁰⁷

Daha Millî Mücadele yıllarından itibaren dikkat çekilen nüfus meselesi, Cumhuriyetin ilanı sonrasında kurulmuş olan yeni devletin en temel sorunlarından biri olarak görülmüştür. Yaşanan nüfus sorununun hangi boyutta olduğunun anlaşılması ve bu yönde çözümler üretilmesinin son derece elzem olduğu bir ortamda devletin en yüksek temsilini ifade eden Mustafa Kemal Atatürk, bu konuda nüfus ve nüfusa dair istatistiklerin çıkarılmasının gerekliliğine şöyle vurgu yapmıştır;

“Efendiler, nüfus meselesi bir memleketin en önemli ve hayati işlerindendir. İdari, askeri, mali ve iktisadi işlerde memleket nüfusunun gerçek sayısını bilmek ne kadar zorunlu ise her yıl yapılacak araştırma ve istatistiklerde, nüfusun artma ve azalma miktarı anlaşılmadan, artışın devamının sağlanması ve azalma nedenlerinin ortadan kaldırılması için gereken önlemlerin alınamayacağı da açıktır. Bundan dolayı bir nüfus sayımı yapılması pek acil ve kaçınılmaz lüzumu muhakkaktır.”²⁰⁸

Mili Mücadele sürecinin başarıyla tamamlanmasıyla beraber kurulan yeni devletin, sahip olduğu nüfusun genel özelliklerine bakıldığında; nüfusun büyük bir bölümünün köylerde yaşayan halktan oluştuğu, kentsel yaşam tarzı ise yalnızca İstanbul ve İzmir gibi görece büyük şehirlerde bulunmaktaydı. Uzun süren savaşlar ve hastalıklar nedeniyle genç nüfusun, özellikle erkek nüfusun, genel nüfus içindeki oranı oldukça azalmış, nüfusun genelini çocuk, kadın ve yaşlılar oluşturmuştur.²⁰⁹

1920'ler sonrasında Türkiye topraklarında, sağlık koşullarında görece düzelmeler olmuş ve ölüm hızında önceki döneme göre düşüşler gerçekleşmiştir. Bu ivme II. Dünya savaşı kadar bu şekilde devam etmekle beraber, II. Dünya Savaşı'yla beraber yeniden olumsuz bir evreye girilmiştir. Ancak savaş sonrası süreçte ölüm hızı düşüş eğilimi içerisinde olmuştur.²¹⁰ Bu çerçevede Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardan itibaren, Cumhuriyeti kuran kadro, ülke nüfusunun arttırılmasını sağlamayı önemli bir amaç olarak benimsemiştir. Nüfus artışını sağlamak amacıyla bir taraftan nüfus artışını

²⁰⁷ Zaim, *age*, 110, 111.

²⁰⁸ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III**, 5.bs. (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi 1997), 305.

²⁰⁹ Tevfik Çavdar, “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Sorunu”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.6 (İstanbul: İletişim Yayınları 1983), 1552.

²¹⁰ Frederic C. Shorter, Miroslav Macura, **Türkiye’de Nüfus Artışı (1935-1975) Doğurganlık ve Ölümlülük Eğilimleri**, (Ankara: Yurt Yayınları, 1983), 25.

teşvik etmeye, özendirmeye yönelik politikalar geliştirilirken, diğer taraftan da nüfusu azaltan ve çoğalmayı engelleme yönündeki uygulamalar konusunda yasaklayıcı bir tutum takınılmıştır.²¹¹

Cumhuriyet döneminde, bilimsel istatistik yöntemleri kullanılarak yapılan ilk nüfus sayımı 1927 sayımıdır.²¹² Avrupa’da her 5 ya da 10 yılda bir nüfus sayımları sistematik olarak yapılmıştır. Yapılan nüfus sayımlarının temel amacı ise devletlerin sahip oldukları nüfus potansiyellerine dayanarak siyasi, içtimai, ekonomik, sıhhi alandaki politikalarının belirlenmesidir. Dolayısıyla devletler açısından sahip olunan nüfusun ne kadar olduğu ne oranda arttığı-azaldığı, yaş ve cinsiyeti, eğitim düzeyi, kısacası nüfusun niteliğinin ne olduğu son derece önemsenmiştir. Diğer taraftan özellikle 30’lu yıllarda devletlerin sahip oldukları nüfusun ırk, millet yapısı sahip olunan din ve dil gibi öğeler de belirleyici rol oynamıştır.²¹³

Bu çerçevede, 1927 nüfus sayımı, ülke nüfusu dışında nüfusun genel yapısını, ekonomik uğraşlarını, tarımsal nüfus oranını, okuma yazma oranı, okul çağındaki nüfusu vb. verileri elde etmeye çalışmıştır. 1927’de gerçekleştirilen sayımın, büyük oranda var olan durumun somut tespiti yönünde gerçek verileri ortaya koyduğu belirtilir. Zira Cumhuriyet yönetimi daha bu ilk sayım dâhil olmak üzere sayım süreçlerinde Avrupa’da da uygulanan bilimsel yöntemleri kullanmıştır. 1927 sayımında, Camille Jaquart adlı Belçikalı uzman Türkiye’ye getirtilmiş ve onun hazırladığı teknik ve ortaya koyduğu yaklaşım çerçevesinde sayım gerçekleşmiştir. 1927 sayımı, sayım sürecini planlayan “Mösyö Kâmil Jakar’a” göre son derece özenli ve titiz bir çalışma ile planlanmış ve bu sayımda yeni doğmuş, hatta sayım günü doğmuş bebeklerin dahi kayıtları yapılmıştır.²¹⁴

1927 Nüfus sayımı öncesinde basında, kamuoyunda nüfus sayımlarının modern devletler ve kurulmuş olan genç Cumhuriyet açısından önemi üzerinde durulur. Bu yazılarda nüfus sayımlarının, modern devletin kendi gücü ve kapasitesini öğrenmesi

²¹¹ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, “Nüfus Politikası ve Gelişmeler”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, s. 88 (Mayıs 2004): 2.

²¹² Çavdar, **age**, 1552.

²¹³ F. Nöymark, (İstanbul Üniversitesi Profesörlerinden) “Nüfus”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s.106 (Birinciteşrin 1935): 9-13.

²¹⁴ Mösyö Camille Jaquart, “Umumi Nüfus Tahriri ve Çocuklar”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s.13 (Teşrinievvel 1927): 2, 3.

açısından bir tür “barometre” niteliğinde olduğu bu yanıyla “istatistik işlerinin medeni milletlerin işi” olduğu söylemi geliştirilerek, yapılacak olan sayımın ülke için yararı üzerinde durulur. Ayrıca Malthus’un nüfus nazariyesine karşın, nüfusun, modern bir devlet için güç ve zenginlik anlamı taşıdığı vurgulanır.²¹⁵ “medeni milletlerin”, “ileri ülkelerin” özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında her beş yılda bir nüfus sayımlarını yaptıklarını, bu sayede hem nüfusun artışı ve gelişimin izlendiği hem de buna bağlı olarak diğer alanlardaki gelişmelerin takip edilebildiği belirtilmiştir.²¹⁶ Bu yanıyla Cumhuriyet rejiminin de nüfus sayımları ve istatistiğin önemini kavradığını ve yapılacak olan nüfus sayımları öncesinde kamuoyunu bu yönde bilgilendirerek, bunun, devletin işleyişi sürecindeki önemi anlatılır.²¹⁷

Cumhuriyet’in ilk nüfus sayımı olan 1927 sayımı öncesinde yapılan uzun hazırlıklar ve kamuoyunda yürütülen çalışmalar sonrasında toplum, sayım süreci konusunda bilgilendirilerek sayıma hazırlanmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet yönetiminin, daha bu ilk nüfus sayımına bu derece önem vermesi, yapılan tüm bu hazırlıkların, halka çeşitli yollarla anlatılmaya çalışılmasının geri planında halkın, geçmiş yönetim ve yıllardan kalma genel kabullerini ortadan kaldırma anlayışı bulunmaktadır ki bu kabuller arasında en yaygın olanı; askere alınacak nüfus ile vergi mükelleflerinin tespit edilmesidir.²¹⁸

Bu çerçevede incelenen dergilerde, “Nüfus Bayramı” olarak ifade edilen sayım gününde, “bugün ailelerin, devletlerin, milletlerin en büyük servetinin, devletlerin, milletlerin, ailelerinin yarınki umudunun da çocukları olduğu bilinmelidir. Bu yüzden çocuklarını, hatta 28 Teşri-i evvel’de doğan çocuklarını bile nüfusa kaydettirmek milli ve vatani bir görevdir.”²¹⁹ denilerek sayımlara katılımın bir noktada zorunlu vatani bir görev, vatandaşlık görevi olduğu vurgulanır. Diğer taraftan sayım gününün “Nüfus Bayramı” olarak nitelenmesi sayımı, halkın gözünde başka herhangi bir amaç

²¹⁵ Server İskit, “Nüfus ve Nüfus Sayımlarının Önemi”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 105 (Eylül 1935): 19-21.

²¹⁶ Süyeb Derbil, (Ankara Hukuk Fakültesi Profesörü) “Bu Yıl Sayımla Ulusal Bir Yoklama Yapacağız”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 105 (Eylül 1935): 26-28.

²¹⁷ H. Malik Evrenol, “İstatistik ve Nüfus”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 106 (Birinciteşrin 1935): 26-28.

²¹⁸ Server İskit, “Nüfus ve Nüfus Sayımlarının Önemi”, 19-21. Süyeb Derbil, “Bu Yıl Sayımla Ulusal Bir Yoklama Yapacağız”, 26-28. Dr. H. Malik Evrenol, “İstatistik ve Nüfus”, 26-28.

²¹⁹ Mösyö Camille Jaquart, “Umumi Nüfus Tahriri ve Çocuklar”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 13 (Teşrinievvel 1927): 2, 3.

taşımaksızın, bir tür şenlik ve iyiye yorulması gereken bir durum olarak algılanması amacı taşımıştır.

Bu yönde Başvekil İsmet İnönü'de verdiği demeçlerde, ana hatlarıyla, nüfus sayımlarının devletler için önemine değinip, nüfus sayımının amacını, devletin, halkının nüfus yapısını öğrenip, daha iyi yönetmesini sağlamak olarak ifade etmiştir. Dolayısıyla Başvekil İnönü, nüfus sayımları konusunda halkın geçmiş yıllardan ve yönetimlerden kalma genel kanılarını değiştirerek, sayımların asıl amaçlarını ortaya koymaya ve bu yönde katılımı tam ve doğru olarak sağlamaya çalışmıştır.²²⁰

1927 sayım sonuçlarına bakıldığında hem sayım günü hem de sayım sonrasında ortaya çıkan tablo genel olarak olumlu karşılanmış, Türkiye'de genel nüfusun toplamı 13, 666, 275 olarak hesaplanmıştır. Bu sayımda okul çağında olan ve okuyanların sayısı; 4,660.036'dır. Yine bu sayıma göre; 1 milyon 111 bin 496 kişinin, okuma yazma bildiği tespit edilmiş ve durum “umut verici” olarak nitelenmiştir.²²¹ 1927 sayımı verilerine göre, Türkiye'de hesaplanan doğum oranları “1,000 de 30 doğum, 19 ölüm, 100, de 13,7'ye kadar çocuk ölümü 1,000 de 1 tezayüt” olarak tespit edilmiştir. Bu rakamlar göre “davamız” olarak nitelenen nüfus meselesi, 1000 de 53 doğum, %17,9 bir yaşına kadar çocuk ölümü olarak tespit edilmiştir. Ancak yazıyı kaleme alan Neşet Halil, “Türkiye'de beklenen doğum vasatısının 1.000 de 50'den fazla olduğunu hesap ve tahmin ediyoruz.” Diyerek buna istinaden oluşturulmuş olan rakamlara ait istatistikleri ortaya koymuştur.²²²

Bu rakamlara göre ülke nüfusu, senede 1000 de 11 ile binde 16-17 arasındaki oranda artmıştır. Diğer taraftan “Akvam Cemiyetinin” neşriyatına göre senelik tezayüdümüz binde 20'dir. Tahmin edilen ve ortaya çıkan veriler ışığında çok net sayılardan bahsedilemese de nüfusun artış hızının Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında hiçte düşük olmadığı ortaya konmuştur.²²³ Ancak tüm bu veriler okunduğunda, Türkiye nüfusu için söz konusu olan problem, nüfusun artış hızı ve oranı değildir. Söz konusu sorun gerçekleşen doğumların önemli bir kısmının kaybedilmesidir. Oysaki Türkiye'de ölüm

²²⁰ **Türk Çocuğu**, s. 13 (Teşrinievvel 1927): 2, 3. **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 47 (Ağustos, 1930): 1.

²²¹ Neşet Halil, “Himaye-i Etfal Umumi Kongresi: Davamızın Bir Tahlili”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 67 (Nisan 1932): 27-31

²²² Neşet Halil, “Himaye-i Etfal Umumi Kongresi: Davamızın Bir Tahlili”, 10-12.

²²³ **Gülbüz Türk Çocuğu** s. 67 (Nisan 1932): 27-31.

oranları²²⁴ (İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya’da olduğu gibi) binde 2, 8, 10, 11 civarında gerçekleşmiş olsaydı, Türkiye’nin bir nüfus sorunu olmayacağı tespiti yapılmıştır.²²⁵ Dolayısıyla bu ilk sayım sonucunda görülmüştür ki ülke nüfusunun beklenen düzeyde artmamasının temelinde; yaşanan fazla sayıdaki çocuk ölümleri bulunmaktadır. Nüfusun arttırılması yönündeki çabaların odaklanacağı asıl konuyu göstermesi açısından yararlı olan bu sayım sonrasında, çocuk sağlığı, bakımı, himayesi, salgın hastalıklarla mücadele konusu daha da önem kazanmış ve bu yönde tedbirler alınması noktasında ki çabalar yoğunlaşmıştır.

Bu konuda Şevket Süreyya Aydemir, “Türk kadının, dünyanın en doğurgan kadını” olduğu, ancak ülkemizde çok fazla “çocuk israfı” yapıldığını belirterek bunun en kısa zamanda önlenmesi için gereken tedbirlerin alınmasından bahseder. “Türkiye’nin milli devlet siyaseti, iktisadi ve içtimai gelişmesi açısından” bunun şart olduğu belirtilirken “Bizler çok nüfus, tok nüfus, şen nüfus, zengin nüfus istiyoruz. Anadolu’yu boş, yaşlı virane yoksul görmek istemiyoruz. Dünün yönetiminden devraldığımız Anadolu, tarihinin en yoksul, en تنها ve bakımsız Anadolu’sudur. Hedefimiz ileri teknikli, tok, şen Anadolu’dur.”²²⁶ Denilerek Cumhuriyet yönetimin nüfus politikasının temelinde, olabildiğince nüfus artışını teşvik olması gerektiği ve bu yönde daha fazla tedbir alınmasının gerekliliği vurgulanmıştır.²²⁷

Cumhuriyet döneminde yapılacak olan ikinci sayım (1935 sayımları) öncesinde sayımlar, gerçekleşmeden bu konuda çeşitli yazılar yayımlanmıştır. Bu yazılarda daha çok nüfus istatistik usulleri ve yöntem konusu üzerinde durulmaktadır. Zira 1927 nüfus sayımının, ilk sayım olması dolayısıyla kimi eksik ve yetersizlikleri olduğu, 1935 yılında yapılacak olan sayımın ise bu eksikleri telafi edecek şekilde ve ihtiyaçlara göre düzenlenmesi gerektiği üzerinde durulur. Bu konuda genellikle Almanya örneği üzerinde durulmuş ve model olarak işaret edilmiştir.²²⁸ Üzerinde durulan konulardan

²²⁴ Bu konuda bir araştırmada Doktor Besim Ömer Paşa tarafından yapılmıştır. Bu araştırmada “Doğum vasatısı %53 olduğu halde 1-19 yaş aralığındaki vefiyat oranı %43,83’tür. Yeni doğan çocukların hemen beşte dördü vefat etmektedir.”, **Gülbüz Türk Çocuğu** s. 67 (Nisan 1932): 18, 19.

²²⁵ “Avrupa Nüfusunun Geçmişi ve Tahmin Edilen Geleceği”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 73 (İkinciteşrin 1932): 14.

²²⁶ Şevket Süreyya Aydemir, “Çok Nüfuslu Anadolu”, **Gülbüz Türk Çocuğu** s. 67 (Nisan 1932): 20-26. (Aydemir’in aynı başlıklı yazısı Kadro dergisinin 5. sayısında -Mayıs 1932’de- tekrar yayımlanmıştır.)

²²⁷ Kazım Nami Duru, “Sayıma Önem Verelim”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 105 (Eylül 1935): 20-26.

²²⁸ “Nüfus Tetkikleri Usulü”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 80 (Haziran 1933): 1-3.

bir diğeri ise yapılan nüfus sayımı kadar, sayım sonrası yapılan istatistiklerin ve analizlerin doğru yapılması ve bu verilerden süreçle ilgili anlamlı sonuçların çıkarılması gerektiğidir.²²⁹

Otuzlu yılların ikinci yarısı Avrupa’da savaş söylemlerinin giderek arttığı bir süreci ifade etmiştir. Bu süreçte Avrupa’da ortaya çıkacak yeni bir savaş olasılığı Türkiye’de de büyük endişe yaratmış ve halkın bu yöndeki kaygıları yükselmiştir. Tam da bu ortamda yapılan 1935 sayımının amacının halka en doğru şekilde anlatılması için 1935 Nüfus Sayımının asıl amacının; 1927-1935 yılları arasında ülke nüfusundaki hareketleri gözlemlemek ve beklenen iyi sonuçları iç ve dış kamuoyu ile paylaşmak olduğu ifade edilir.²³⁰ Bunun yanında, nüfus sayımlarının genel olarak “devletin millete karşı olan sorumluluklarını yerine getirebilmesi amacıyla, yapmak zorunda olduğu önemli görevlerden biri olduğu, zira yapılacak sayımlar sayesinde devletin, sağlık, ekonomi, eğitim gibi alanlarda nasıl bir planlama yapmasının belirlemesinin gerekliliği yönünde söylemler geliştirilmiştir.²³¹ Diğer taraftan 1935 sayımları öncesinde sayıma gereken önemin verilmesi çerçevesinde pek çok uyarıda bulunulmuş, bunun bir vatandaşlık görevi olduğu, yurt savunması dâhil olmak üzere, pek çok önemli devlet meselesi için sayıma gereken önemin verilmesinin gerektiği üzerinde durulmuştur.²³²

30’lu yılların başı Türkiye ekonomisinde ve dolayısıyla halkın gündelik yaşamında önceki dönemlerle kıyaslandığında görece iyileşmelerin olduğu bir süreç olduğu söylenebilir. Görece iyileşmelerin olduğu bu sürecin bir parçasının da yaşanan nüfus artışı ile ilgili olduğu düşünülmüştür. Bu yanıyla Malthus’un ortaya koyduğu nüfus teorisinin²³³ geçersizliği vurgulanırken, nüfus artışının milletlere yoksulluk değil, bilakis güç ve zenginlik kattığı üzerinde durulur. Zira Malthus’un belirttiği durumun

²²⁹ Süyeb Derbil, “Bu Yıl Sayımla Ulusal Bir Yoklama Yapacağız”, 26-29. Neşet Halil, “İstatistikler Niçin ve Nasıl Okunmalıdır”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 99 (Şubat 1935): 3-8. Ahmet Ağaoğlu, “Nüfus Sayımı ve Faydaları”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 105 (Eylül 1935): 16-18.

²³⁰ “Sayıma Niçin Ulusal Bir Anlam Veriyoruz”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s.104 (Ağustos 1935): 8-15. Ahmet Ağaoğlu, “Nüfus Sayımı ve Faydaları”, 16-18.

²³¹ Ahmet Ağaoğlu, “Nüfus Sayımı ve Faydaları”, 16-18.

²³² Necip Ali Küçükakağa (Denizli sayılavı), “İstatistik ve Nüfus Sayımı”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s.105 (Eylül, 1935): 14, 15. Namık Zeki, “Rakamın Kıymeti”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s.106 (Birinciteşrin 1935): 29-32.

²³³ Elif Ekin Akşit, “Geç Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Nüfus Kontrolü Yaklaşımları”, **Toplum ve Bilim**, s.118, (2010): 179.

aksine Anadolu'nun oldukça zengin kaynaklara sahip olduğu, bu zengin kaynakları işleyecek olan insan potansiyelinin henüz yetersiz olduğu dolayısıyla hızlı nüfus artışının Anadolu'nun zenginleşmesi, Türkiye'nin güçlenmesi anlamına geleceği ifade edilmiştir.²³⁴

1935 yılında yapılan 2. nüfus Sayımı sonuçlarını Başvekil İsmet İnönü, basına verdiği beyanatta duyurur. Buna göre Türkiye nüfusu 16 milyon 188 bin 767 olarak tespit edilmiştir. İnönü, sayım sonucunda ortaya çıkan tabloyu “Büyük ve kuvvetli bir netice” olarak tanımlamıştır. 1935 sayım sonuçları, 1927 nüfus sayımı ile karşılaştırıldığında, 1927 sayım sonuçlarında ülke nüfusu, 13.648, 270 olduğu hatırlanırsa aradan geçen 8 yıllık sürede Türkiye nüfusu 2.540. 449 kişi olmak üzere, binde 186 nispetinde artmıştır. Bu artış vasatı olarak senede 23 nispetine tekabül ettiği belirtilmiştir.²³⁵ 1935 sayım sonuçları genel olarak oldukça olumlu bulunmuş, “Büyük müjde” vb. gibi olumlu nitelermeler kullanılarak, 1927 yılı sayımı sonrasında nüfusun, binde 23 gibi yüksek bir artış hızına kavuştuğu ortaya konmuştur. Sayım sonuçlarındaki olumlu ve önemli düzelmenin, en başından beridir Cumhuriyet yönetiminin ülke nüfusunun arttırılması çerçevesindeki politikalarına bağlanmıştır. Cumhuriyeti kuran kadronun, nüfusun-halk sağlığının önemini anlaması ve bu konuda devlet düzeyinde aldığı çeşitli tedbirler çerçevesinde, çocuk ölümlerinin azaltılması, salgın hastalıklarla mücadele, koruyucu sağlık hizmetleri konusundaki girişim ve tedbirleri, halkın pek çok yanıyla bilgilendirilmesi çerçevesinde ki tüm faaliyetleri başta olmak üzere, nüfusun artışında etkili olduğu ortaya konmuştur.²³⁶

1935 sayımında ortaya çıkan verilerin, pek çok yönde ülke nüfusunun niteliğine göre veri sağladığı zira bu sayımda kullanılan teknik ve yöntemlerin ve vatandaşlara sorulan soruların bu verileri elde etmeye dönük olduğu belirtilir. Ülke nüfusunun önemli bir sorunu olarak görülen çocuk ölümleri, başta olmak üzere, evlenme yaşı, doğum sayıları, ölümler, ölüm yaşları gibi pek çok soru ekseninde nüfusun gelişim seyri takip edilmiştir. Elde edilen verilerle 1927 ile 1935 yılları arasındaki süreç kıyaslanmıştır.

²³⁴ Neşet Halil Atay, “İkinci Sayım”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 105 (Eylül 1935): 3-8.

²³⁵ Başbakanlık İstatistik Genel Direktörü Arsiulusal İstatistik Enstitüsü Üyesi C. Aybar, İsviçre Federal İstatistik Bürosu Direktörü Arsiulusal İstatistik Enstitüsü Üyesi Dr. C. Bruschweiler Başbakanlık İstatistik Genel Direktör Muavini Sabit Aykut, “2. Sayım”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 106 (Birinciteşrin 1935): 3, 4.

²³⁶ Resmi Tebliğ İstatistik Genel Direktörlüğünden, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 106 (Birinciteşrin 1935): 4.

Bu kıyaslamaların yapıldığı konulardan biri de sağlık meselesi ve özellikle salgın hastalıkların genel sağlık üzerindeki etkileridir. Buna göre sıtma, verem, frengi gibi hastalıkların hangi bölgelerde hangi nedenlerle etkili olduğu, üzerinde durulmuştur.²³⁷

1940 yılında yapılan 3. nüfus sayımında üzerinde durulan asıl konu, yapılacak olan nüfus sayımının, sadece nüfusun genel sayısının tespiti olmadığı, bunun aynı zamanda nüfusun yapısı ve niteliğine dair pek çok bilgiyi öğrenme amacı taşıdığı belirtilmiştir.²³⁸ Bu yanıyla 1927, 1935 yıllarında yapılan sayımlarda olduğu gibi, bu sayımda da başta ülke nüfusu olmak üzere pek çok konuda hükümetin, ülke yönetimini planlayacak ve yönetim sürecini kolaylaştıracak verilere sahip olması beklenmektedir.²³⁹

1940 sayım sonuçlarına göre, Türkiye nüfusu, 17.869,901 olarak tespit edilmiştir. Bu sayıma göre Türkiye nüfusu 1,5 milyondan daha fazla artmıştır.²⁴⁰ Bu sayım sonuçlarına göre, Türkiye'deki nüfus artış hızı, Sovyet Rusya'dan sonra Avrupa'daki en yüksek artış olarak kaydedilir. Buna göre nüfus artış hızı binde 22'dir.²⁴¹

Erken Cumhuriyet döneminde yapılan 3. sayım sonucunda da Türkiye nüfusunun önemli bir artış hızı kazandığı görülmüş, bu sayım öncesinde nüfusu arttırma yönündeki tüm yaklaşımların, girişimlerin olumlu sonuç verdiği görülmüştür. Bu yanıyla yapılan sayım sonuçlarının ortaya koyduğu tabloda, genç Cumhuriyet yönetiminin, henüz kurulma aşamasındayken ülkenin en ciddi sorunu olarak

²³⁷ İsmail Hüsrev, "Son Sayıma Göre Türkiye Nüfusunun İnkişaf Tandansı", **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 107 (İkinciteşrin 1935): 3-10.

²³⁸ Bahsi anketlerde yer alan soruların üst başlıkları itibariyle amaçları şöyle sıralanabilir; Türkiye'de yaşayan yurttaşların hakiki sayısını öğrenmek. Kadın ve erkek sayısı ile bunların muhtelif yerlere göre dağılımı, yurdun genel nüfusu ve nüfus kesafet oranı, muhtelif mntıkaların nüfusu ve nüfus oranları. Her vilayetin, kazanın ve köyün nüfusu ve nüfus oranları, medeni hal (evli-bekâr-dul ve boşanmışların) durumu. Din vaziyeti ve oranları, Ecnebi tebaası olanların miktarları. Okuma yazma bilenlerin ve bilmeyenlerin oranları ve bunların genel nüfusa muhtelif bölgelere göre dağılımı. Nüfusun ana dillere ve göre ayrılışı Nüfusun mesleklere göre ayrılışı Nüfusun muhtelif bölgelere ve genel nüfusa göre artışının ne oranda gerçekleştiği? "20 İlkteşrin 1940 Türkiye'de Genel Nüfus Sayımı Günüdür", **Çocuk**, c. 4, s. 204 (19 İlkteşrin 1940): 1.

²³⁹ "20 İlkteşrin 1940 Türkiye'de Genel Nüfus Sayımı Günüdür", **Çocuk**, c. 4, s. 204 (19 İlkteşrin 1940): 4-5. "Yarın Genel Nüfus Sayımı", **Çocuk**, c. 4, s. 204 (19 İlkteşrin 1940): 1.

²⁴⁰ 1940'ta yapılan 3. Sayım sonuçları iller düzeyinde de çok ayrıntılı olarak ilan edilmiştir, buna göre Türkiye'nin büyük şehirlerindeki nüfusu şöyledir; İllere göre artışlara bakıldığında İstanbul: 1935 sayımında 741.148, 1940 sayımında 789. 346 Ankara: 1935 seçimi 122.720, 1940 seçimi 155.544, İzmir 1935 seçimi 170.959, 1940 seçiminde ise 184. 362 olarak tespit edilmiştir. "Nüfusumuz 18 Milyona Yaklaştı", **Çocuk**, c. 4, s. 205, (20 İkinciteşrin 1940): 1.

²⁴¹ "Nüfusumuz 18 Milyona Yaklaştı", **Çocuk**, c. 4, s. 205, (20 İkinciteşrin 1940): 1.

yükseltilmesi gibi amaçlarla başta ülkenin çocuk nüfusu olmak üzere sahip olunan genel nüfusun niteliği arttırılmaya çalışılmıştır.

3.1.3 “İzdivaç Öjzeniği”: Erken Cumhuriyetin Sağlam Nesiller Yetiştirme

Anlayışı

Türkiye’de erken Cumhuriyet dönemi nüfus politikalarının diğeri bir belirleyeni de öjenik²⁴² yaklaşımlardır. Öjenik politikalar, 19. Yüzyılın son çeyreği ve 20. Yüzyıl başlarında Avrupa’da Almanya, Fransa, Britanya, Kanada, İskandinav Ülkeleri ve Sovyetler Birliğinde ve Bazı Latin Amerika ülkelerinde büyük yaygınlık kazanmıştır. Bu yanıyla 19. yüzyıl sonunda ortaya çıkmış olan öjeni düşüncesi 20. Yüzyıl başlarında Avrupa’da meşruluk ve yaygınlık kazanmıştır.²⁴³ Irk ıslahı bilimi olan, öjeni, daha mükemmel ve üstün²⁴⁴ insan toplulukları meydana getirmeyi hedefleyen politikalar geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede, evlilik muayenesi, kısırlaştırma, seçilmiş kişiler arasında evlilik, yabancılarla evlilikten sakınma, göç politikaları gibi yaklaşımlarla ırkın saflığını koruma, öjenist anlayışın temellerini oluşturmuştur.²⁴⁵

Türkiye’de Öjeni düşüncesinin geçmişi, II. Meşrutiyet dönemi tartışmalarına kadar uzamaktadır. Ancak konunun devlet ve nüfus politikaları bağlamında tartışılmaya başlanması asıl olarak Cumhuriyet döneminde, özellikle 30’lu yıllarda gerçekleşmiştir.²⁴⁶

²⁴² Öjenik, “iyi doğuş”, anlamına gelmekle beraber, insan soyunun ıslahıyla ilgili görüşlerin genel adıdır. Terim ilk olarak Darwin’in kuzeni Francis Galton tarafından 19. Yüzyılın son çeyreğinde ortaya atılmakla beraber, öjenik düşüncenin ilk izlerine antik çağlarda Platon’un “Devlet”inde iyi cins kuşların ve köpeklerin yetiştirilmesinde izlenen yöntemlerin, insanlara da uygulanmasının istendiği İ.Ö 4. Yüzyıla da rastlanmaktadır. Ancak öjenik düşüncenin gelişmesi ve bilimsel platformda tartışılmaya başlanması 19. Yüzyılın sonlarında Francis Galton’un yazmış olduğu Hereditary Genius (Kalıtsal Deha) kitabıyla yeniden canlanmış ve 20. Yüzyıl ortalarında bu düşünce başta Almanya olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde yaygınlık kazanarak, ülkelerin nüfus politikalarının önemli bir parçası, pratiği haline gelmiştir. Alaeddin Şenel, **İrk ve İrkçilik Düşüncesi**, (Ankara: Bilim ve Sanat, 1993), 64.

²⁴³ Ahmet Yıldız, “**Ne Mutlu Türküm Diyebilece**”, **Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 169.

²⁴⁴ Bahsi geçen konulardaki yaklaşımlar literatürde negatif öjenik olarak adlandırılabilir yaklaşımlar değildir. Pozitif öjenik uygulamalarında iyi soy özelliklerine sahip olan ailelerin vergi indirimi, aile yardımı yapılması gibi uygulamalarla daha fazla üremeleri ve çoğalmaları devlet tarafından desteklenmiştir. Negatif öjenikte ise biyolojik açıdan aşağı-yetersiz, sağlıksız oldukları düşünülen kimseler evlilik muayenesi, kürtaj, doğum kontrolü nihayetinde ötenazi ve ölüm şeklindeki uygulamalara maruz kalmışlardır. Yıldız, **age**, 168-169.

²⁴⁵ Yıldız, **age**, 168.

²⁴⁶ Ayça Alemdaroğlu, “Öjeni Düşüncesi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce/4, Milliyetçilik** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 414.

Cumhuriyeti kuran kadronun, yukarı da belirtildiği gibi Cumhuriyetin ilanı sonrasında karşılaştıkları ilk ciddi sorunların başında “nüfus meselesi” gelmekteydi. Zira ülke nüfusu, Balkan, I. Dünya ve Millî Mücadele savaşları süreci sonunda oldukça azalmış, salgın hastalıklarla boğuşan, zayıf, cılız bir nüfus yapısı ortaya çıkmıştır. Bu sorunu aşmak ancak yetiştirilecek, sağlıklı, gürbüz, güçlü nesillerle mümkün olabilecekti. Cumhuriyeti kuran kadro, nüfusun güçlenmesi ve sağlıklı olması oranında yeni devletin ve rejimin güçlenip, sağlamlaşacağını düşünmüştür. Bu noktada, yeni kurulmuş olan Cumhuriyet yönetimi, yetiştireceği sağlıklı, sıhhatli, güçlü ve gürbüz nesilleri hem milli güvenliğin sağlanmasının hem de ülke ekonomisinin kalkınmasının anahtarı olarak görmüştür.

CHP programlarında Türk ulusal kimliğinin bir unsuru olarak ırka ve ırkçı yaklaşımlara yer verilmemekle beraber, özellikle otuzlu yılların kimi yayınlarında (Ankara Halkevleri yayın organı olan “Ülkü” Dergisi, “Ayın Tarihi”, “Orkun” gibi) öjenist söylemler yer bulmuş ve konu ayrıntısıyla tartışılmıştır.²⁴⁷ Bu tartışmalarda özellikle otuzlu yıllarda neredeyse tüm Avrupa’yı etkisi altına alan öjeni düşüncesinin etkileri görülmüş ve bu çerçevede seçkin, sağlıklı, kaliteli nesiller elde etme düşüncesi ve çabası ortaya çıkmıştır. Bu çabalar çerçevesinde, milli ırk ıslahı politikaları geliştirilerek bu yönde çok sayıda makale ve kitap yayımlanmış, pek çok bilimsel konferans düzenlenmiştir.²⁴⁸ Avrupa’da otuzlu yıllarda özellikle Almanya ve İtalya’da ki uygulamalar “Gürbüz Türk Çocuğu” dergisine de konu olur. Dergide, Almanya’da yürütülen ırk ıslahı çalışmalarından bahsedilerek, Alman halkının, ırkın ıslahı ile hem ırk olarak daha sağlıklı nesillere ve yüksek ahlaki seviyeye sahip olacağını, hem de akıl-ruh ve bedensel hastalıklar dolayısıyla hastanelerde her yıl milyonlar harcanarak tedavi ve bakımları yapılan hastaların Alman ekonomisine getirdiği yükten kurtulmanın amaçlandığı belirtilmiştir. Diğer taraftan Alman toplumundaki sağlıklı ve hastalıklı olan kimselerin toplumdan ayıklanması ile daha sağlıklı ve nitelikli bir ırk yapısına sahip olmanın getireceği avantajlar konu edilerek, böylece gelecek Alman nesillerinin çok daha sağlıklı ve zinde olacağı beklentisi üzerinde durulmuştur.²⁴⁹ İtalya’da ise ırkın giderek saflaşması ve gelecekte yabancı, diğer unsurlardan arınması

²⁴⁷ Yıldız, **age**, 166-171.

²⁴⁸ Yıldız, **age**, 166-168.

²⁴⁹ Mim Kemal Bey, “İrkin İslahı”, **Çocuk Haftası**, 6. Kitap (23 Nisan 1934): 70-74.

için devletin öncü olduğu bir tür gençlik örgüt ve organizasyonu olan “Balilla”lar kurulmuştur. Bu kurum, İtalyan hükümetinin anne ve çocukların hıfzıssıhhası çerçevesinde oluşturmuş olduğu bir kurum olmakla beraber zamanla genişleyerek, İtalya’nın geneline yayılan çok amaçlı büyük bir organizasyon halini almıştır. Kurumda aynı zamanda sağlıklı bedenlere sahip olmak ve sağlıklı nesiller yetiştirmek amacıyla pek çok anneye, aileye bilgi verilmiştir.²⁵⁰

Pozitivist bir eğitim ve anlayışla yetişen, bilimi mutlak hakikatin kaynağı olarak gören Cumhuriyet dönemi aydınları, ırk ıslahı çalışmalarını bilimsel bir gerçeklik olarak değerlendirmişlerdir.²⁵¹ Cumhuriyet rejiminin, öjeni düşüncesine verdiği önem Mustafa Kemal’in “sağlam ve gürbüz nesil Türkiye’nin mayasıdır.” sözleriyle yansıma bulmuştur. Yine bu bağlamda Mustafa Kemal, Cumhuriyetin 10. Yıl dönümünde yaptığı konuşmada milleti soysuzlaştırıcı tehlikelerden korumayı, ruhen ve bedenen sağlıklı ve zinde bir nüfus yaratmanın Cumhuriyet inkılâplarının temel amaçlarından olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda 1930 yılında çıkarılan “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” ile 1938 tarihli “Beden Terbiyesi Kanunu” Cumhuriyet dönemi, öjenizm deneyimi olarak nitelenebilecek uygulamalardır.²⁵²

Türkiye’de öjenistlerin en genel düzeyde ortaya koydukları amaç “milli ilerlemenin” sağlanabilmesi başta olmak üzere, gelecek nesillerin ve ırkın sağlığının korunması için sağlıklı ve güçlü nesillerin yetiştirilmesi gereği idi. Bu bağlamda sağlıklı, gürbüz, disiplinli nesillerin yetiştirilmesi, bu nesilleri yetiştirecek, aile düzeni ve dolayısıyla toplumsal düzenin kurulması ile mümkün olabilecekti. Kısacası, Türkiye’de erken Cumhuriyet döneminde öjeni düşüncesi beden, aile ve devlet arasındaki ilişkiyi, milli ilerleme ve toplumsal düzen temelinde tanımlarken, aynı zamanda otuzlu ve kırklı yılların milliyetçi düşünce iklimi içerisinde güçlü bir ulusal kimlik söylemi çerçevesinde geliştirilmiştir.²⁵³

Çocuk dergilerinden *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisine otuzlu yıllarda konu olan Öjeni meselesi, ilk olarak cins kavramı, çevre koşullarının insan cinsi üzerindeki etkileri, bu çerçevede Darwin ve Lamark’ın ortaya koyduğu tezler, çocuklarda veraset

²⁵⁰ Osman Hamdi, “Balilla”, **Çocuk**, No. 1 (İkincikanun 1936).

²⁵¹ Yıldız, **age**, 169.

²⁵² Alemdaroğlu, “Öjeni Düşüncesi”, 414, 415.

²⁵³ Alemdaroğlu, “Öjeni Düşüncesi”, 415-420.

meselesinin nesiller boyunca nasıl taşınabildiği gibi konular ekseninde tartışılmıştır. Bu konu çerçevesinde üzerinde en fazla durulan meselelerden biri de evlilik öjeniği ve sağlam sıhhatli nesiller yetiştirme konusudur. Zira çocuk dergilerinde sağlıklı ve sağlam nesiller yetiştirmenin ilk önemli adımı olarak kabul edilen evlilik öjeniğinde, evlilik öncesi aşamada, çiftlerin dikkat etmeleri gereken hususlar konu edinilir ve çok ayrıntılı olarak evlenecek çiftlerin birbirlerinde aramaları gereken hususlar belirtilir. Genellikle dönemin hekimlerinin kaleme aldıkları bu yazılarda, konuya dair öğüt ve tedbirler de yer almaktadır.²⁵⁴

Ele alınan dönemde üzerinde durulan diğer bir öjenik kategori ise cemiyet ve hükümetin yapacağı öjenidir. Bu daha çok sigara, alkol vb. ile yaygın hastalıklarla mücadele etmek ve yetenekli nesillerin içtimai alanda gelişmesini aile kurmalarını sağlamaktır. Toplumu oluşturan bireylerin kişisel olarak takip edeceği öjenik” ise bireysel sağlığını en iyi şekilde korumak ve özellikle izdivaç edecek bireylerin evlenmeden önce dikkat etmeleri gereken hususları kapsamaktadır. Zira evlenecek bireylerin evlilik öncesinde sağlıklı bir hayat geçirmeleri ve sağlam, sağlıklı bedenlere sahip olmalarının sağlıklı bir evlilik ve sağlam nesiller için şart olduğu vurgulanmıştır.

Diğer taraftan Almanya’da çeşitli şehirlerde devletin açtığı “izdivaç müşavere merkezleri” bulunduğu, bu merkezlerde evliliğe uygun olan insanların evliliklerine müsaade edilip “evliliğe uygun olmayanların, hasta insanların” ise evlilikten men edildikleri belirtilir. Hatta bu yönde son zamanlarda Almanya’da kanunlar çıkarılıp yasal düzenlemeler yapıldığından bahsedilir.²⁵⁵

Doktor Hamit Bey ise, öjeni meselesinin toplum tarafından daha iyi anlaşılması bağlamında şunları belirtir;

“... Veraset sadece iyi yetenekleri ve özellikleri gelecek nesillere aktarmıyor. Aynı zamanda insan bedeninde istenmeyen hastalıklar, uzuvlardaki istenmeyen problemlerin de veraset yoluyla gelecek nesillere aktarılması söz konusu. Örneğin “kurtağzı” ya da “tavşan dudağı” gibi istenmeyen bedensel özellikler sonraki nesillere geçebiliyor. Bunun gibi göz bozuklukları, kulak hastalıkları, şeker, nakris gibi hastalıklarda genetik olabiliyor. Bu hastalıklardan belki en önemlisi emofoli diye bilinen kanın pıhtılaşmasını engelleyen hastalıktır. Bu hastalık dolayısıyla insanların ölümleri bile söz konusu olmuştur. Bir insanın bir çocuğun bünyesi deyince genellikle biz bu kişideki veraset özelliklerini anlıyoruz onun yapısal özellikleri yani. Çocukların bünyeleri ilk aylardan belli olmaz, bu durum daha çok ilerleyen yaşlarda ortaya çıkmakla beraber ancak yine de çocuğun kimi fiziksel özellikleri (uzun-kısa esmer sarışın vb.) bile bu konuda işaretler verir. Verasette sadece fiziksel özellikler ya da bedensel rahatsızlıklar

²⁵⁴ Mahmut Sadi, “Öjeni, Veraset ve Tekâmül”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 99 (Şubat 1935): 17-23.

²⁵⁵ “Verasetin Islahı (Öjeni)”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 81 (Temmuz, 1933): 3-12. Prof. Dr. Mahmut Sadi, “Öjeni, Veraset ve Tekâmül”, 17-23.

söz konusu değildir; aynı zamanda psikolojik ya da sinirsel durumda bu veraset meselesine bağlıdır.”²⁵⁶

Doktor Hamit Bey, yazının genelinde evlenecek çiftlere, evlenecekleri kişiyi seçerken çok dikkatli olmalarını tavsiye etmiş, mutlaka evlenilecek olan kişinin ailesi birkaç nesil araştırılmak suretiyle evlilik kararının alınmasını önermektedir. Yapılacak evliliklerde aranması gereken ilk özelliğin evlenilecek kişinin sahip olduğu sağlam ve iyi genetik özellikler olmasıdır. Ancak, evlenilecek olan kişinin “iyi” genetik özellikleri olsa bile birinci derece hastalıklar, tütün, alkol bağımlılığı, zehirli içecekler ve kimi gıdaların sahip olunan iyi genetiği bozabileceğinden bahsedilmiştir.²⁵⁷ Bu yanıyla evlenilecek kişinin geçmiş yaşantı ve alışkanlıklarının da evlilik süresince sahip olunacak çocukların sağlıklarını, bedensel yapılarını etkileyecek önemli bir husus olacağı gerçeğidir. Dolayısıyla Cumhuriyetin genç bireylerinin, evlenecekleri kişileri seçerken yalnızca onların aile soylarını bedensel ve ruhsal sağlıkları açısından araştırıp, seçimlerini bunun üzerinden yapmalarının yetmeyeceği, evlenilecek olan kişinin sahip olduğu kimi alışkanlıkların da evlilik konusundaki seçimlerini etkilemesi gerektiği öğütlenir.

Diğer taraftan evliliklerde dikkatle üzerinde durulması gereken bu konu için aynı zamanda yasal bir düzenlemeye de gidilmesi gerekliliğinden bahsedilir. Zira nüfusun “şuursuz bir şekilde” artmaması gerektiği, bu yanıyla bir taraftan gelecek nesli zayıf düşürecek olan kayıtsız artış önlenirken, diğer yandan da ırkın ıslahını esas alan öjeni tedbirlerinin alınması gerektiği belirtilir.²⁵⁸

“Evlilik öjeniği” olarak adlandırdığımız konunun başka bir boyutu da incelenen dergilerde “Tereddi” olarak tanımlanan “sağır, dilsiz, aptal, malül ve saralı” kimselerdir. “Tereddi” olan kimselerin Avrupa toplumları içerisinde son yıllarda gittikçe sayılarının arttığı belirtilerek buna karşı alınabilecek iki tedbir üzerinde durulur. Bunlardan biri “Tereddi” ihtimaline karşı alınacak olan tedbirler, diğeri ise “tereddinin” ilerlemesine engel olmaktır. Bunun dışında toplumda “kıymetsizler” olarak bilinen “zayıf akıllılar, psikolojik rahatsızlıkları olanlar, mecnunlar, az akıllı ve

²⁵⁶ Dr. Hamit, “Bünye Veraset ve Irk: İzdivaç Öjeniği”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 81 (Temmuz 1933): 3-12.

²⁵⁷ Dr. Hamit, “Bünye Veraset ve Irk: Tohumu Bozan Sebepler”, 3-12.

²⁵⁸ Mim Kemal Bey, “İrkin Islahı”, **Çocuk Haftası**, 6. Kitap (23 Nisan 1934): 70-74.

mecnun olanlarında” azımsanmayacak bir oranda oldukları buların, toplumun geleceği açısından evlenmelerinin sakıncalı olduğu vurgulanır.²⁵⁹

Gelecek nesillerin, sağlam, sıhhatli beden ve zihin yapılarıyla doğmalarına engel olan hususlardan biri de “yakın akraba izdivacı”dır. Ancak toplumun, bu konuda bilgi sahibi olduğu ve genel olarak yakın akraba izdivacının toplumda “istenmeyen” bir durum olarak kabul edildiği belirtilerek, toplumun, bu yönde gelişecek yaygın bir beden ve ruh sağlığı rahatsızlığı olmayacağı düşünülmüştür.²⁶⁰ İzdivaç öjeniği olarak adlandırılabilir olan evlilik sürecinde, dikkat edilmesi gereken bir diğer konu ise evlilik ve sonrası süreçte sağlıklı nesiller yetiştirmek amacıyla yapılması gerekenlerdir ki bununla ilgili ayrıntı bir sonraki bölümde ele alınacaktır.²⁶¹

Kısacası, iki savaş arası dönemde Avrupa’da yaygınlaşan öjeni düşüncesi ve uygulamaları otuzlu yıllarda Türkiye’yi de etkilemiştir. Öjenik, yukarı da bahsedildiği gibi en genel anlamıyla toplumun her anlamda en sağlıklı, nitelikli bireylerinin çoğaltılması amacı taşıyan söylem ve uygulamaları ifade eder. Buna göre, bedensel ya da zihinsel yetersizlikleri olan bireylerin çoğalmasını engellemek, hatta bilimsel yöntemler kullanılarak, kalıtım sürecine müdahale edilerek, toplumun sadece sağlıklı ve üstün özelliklere sahip bireylerden oluşması amaçlanmıştır.

Cumhuriyet dönemi öjenizmi, pozitif öjenik, (sağlık-sıhhat açısından zihnen ve bedenlen sağlıklı olan bireylerin evlenmesi ve sağlıklı nesiller oluşturulmasını teşvik politikaları) niteliğinde olup sağlıklı bir toplum ve sağlıklı nesiller yetiştirmeyi amaçlamıştır. İncelenen dergilerde, daha çok genç nesillerin, evlilik sürecine yalnızca sevgi, aşk ya da gelecek kaygısıyla bakmamaları²⁶² gerektiği, bundan daha önemli olan şeyin evlenilecek kişinin genetik özellikleri olduğudur. Dolayısıyla bir tür “evlilik öjeniği” olarak tanımlayabileceğimiz bu söylemler hem bedensel hem de zihinsel açıdan sağlıklı, gülbüz ve güçlü nesiller yetiştirilmek istenmesinin bir ürünü olarak

²⁵⁹ Dr. Hamit, “Bünye Veraset ve Irk: Hastalığa Karşı İstidat”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 81 (Temmuz 1933): 3-12. Dr. Toubouse, Henri Rouselle Hastanesi Başhekimi, “Cürüm, Irk”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s.70 (Ağustos 1932): 2-12.

²⁶⁰ Dr. Hamit, “Bünye Veraset ve Irk: Yakın Akraba İzdivacı”, **Gülbüz Türk çocuğu**, s. 81 (Temmuz 1933): 3-12.

²⁶¹ Dr. Hamit, “Bünye Veraset ve Irk: İzdivaç Öjeniği”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 81 (Temmuz 1933): 3-12. Dr. Toubouse, Henri Rouselle Hastanesi Başhekimi, “Cürüm, Irk”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s.70 (Ağustos 1932): 2-12.

²⁶² Dr. Hamit, “Bünye Veraset ve Irk: İzdivaç Öjeniği”, 3-12.

ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemi öjenizminin, en başından itibaren dillendirdiği sağlıklı-sıhhatli, gürbüz, güçlü nesiller yetiştirme anlayışı otuzlu yılların milliyetçi söylemleri ile eklemlenerek, nüfus politikalarının daha güçlü bir şekilde dillendirilmesi ve önemsenmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Diğer taraftan öjenizim söylemi çerçevesinde dönemin aydınları-entelektüelleri, nüfus politikalarının merkezinde yer alan, nüfusun arttırılması, çoğaltılması amacı kadar, üzerinde durulması, kaygı duyulması gereken başka bir konunun da nüfusun, zihinsel ve bedensel niteliklerinin önemi ile nitelikli nüfusun çoğaltılması amacı olmuştur.

3.2 Yeni Bir Beden İnşası: Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocuk Sağlığı ve Bedenin İnşası

3.2.1 Osmanlı Modernleşmesinde Sağlık Kurumlarının Gelişimi ve Çocuk Bedeni

19 ve 20. Yüzyılda modern devlet yapılarının yükselmesine bağlı olarak ulus-devletin sınırlarının korunması, savunulması ve ekonomik kalkınma yoluyla güçlendirilmesi gibi amaçlar çerçevesinde insan faktörü, hele ki üretken durumda olan neslin bedeni, sağlığı, üretkenlik kapasitesi devletler için gittikçe önem kazanan bir alana dönüşür. Modernite ile beraber daha fazla önem kazanan insan bedeninin sağlığı ve üretkenlik kapasitesinin temelde modern devletin bireylerinin, daha çocukluk yıllarından itibaren sağlıklı, güçlü ve dayanıklı olarak yetiştirilmesine bağlı olduğu anlaşılır. Foucault'un da belirttiği gibi modern iktidar yapıları, sahip oldukları biyopolitika perspektifi ile nüfusu düzenleme sorumluluğu çerçevesinde toplumların gelecek ekonomik-sosyal-siyasal refahları-güvenlikleri açısından tüm bu alanın, iktidar mekanizması tarafından “düzenlenmesini” gerçekleştiriyorlardı.²⁶³

19 ve 20. yüzyıl başlarında da modern devlet yapılarının bahsi geçen düzenleyici denetim mekanizmaları çerçevesinde odaklandıkları temel konuların başında, sahip olunan nüfusun, doğum, ölüm, yaşam süresi, doğurganlık oranları, genel sağlık düzeyi, salgın hastalıklar, hastalıkların sıklığı, hijyen ve beslenme gibi konular gelmekteydi. Dolayısıyla modern devlet yapılarında, sahip olunan nüfus ve nüfusun niceliği, niteliği, özellikleri son derece önemli bir yerde duruyordu. Zira modern devlet için nüfus hem

²⁶³ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi 1*, çev. Hülya Tufan, 2. bs. (İstanbul: Afa Yayınları, 1993), 143.

siyasal hem de ekonomik gücü belirlemektedir. ²⁶⁴ Bu bakış açısı modern iktidar yapıları açısından biyopolitiği oluşturan çıkış noktalarından birini ve onun müdahale alanlarını gösterecektir ²⁶⁵ ki konumuz açısından bakıldığında da Türkiye tarihinde, modern devletin oluşumuna paralel olarak nüfus ve nüfus ekseninde cereyan eden tüm süreçler devletin, temel müdahale alanlarının başında gelecektir. Bu çerçevede nüfus başlığında da belirtildiği gibi, başta ülke nüfusunun artırılması ve sağlıklı bir nüfusa sahip olunması çerçevesinde başlayan çözüm önerileri ile bu yöndeki düzenleme ve uygulamalar zamanla modern devletin ihtiyaç duyduğu nüfusa, bedene sahip bireyler/ vatandaşılar yetiştirme noktasında daha sistematik bir hale bürünmüştür. Ancak Cumhuriyet döneminde yapılan bu yöndeki uygulama ve girişimlerin zemini, Osmanlı devletinin son döneminde, devletin modernleşmesine paralel olarak kurulan ilk kurumlar ve uygulamalar üzerinden şekillenmiştir. Bu bağlamda Osmanlı devletinde, devletin, sahip olduğu nüfus ve nüfusun özellikleri ile ilgilenilmesinin ilk önemli işaretleri 18. Yüzyılda II. Mahmut döneminde ortaya çıkar. Bu dönem aynı zamanda devletin, Batılı anlamda yapılan yeniliklere hız kazandırdığı bir süreçtir. II. Mahmut döneminde sağlık alanında yaşanan gelişmeler Tanzimat’la beraber daha fazla gelişerek, tıp okullarının açılması ve Batıda eğitim görerek yurda dönen sağlık personelinin de çabalarıyla daha ileri bir aşamaya ulaştırılır. ²⁶⁶

19. Yüzyılda Osmanlı devletinde sağlık alanında yapılan yenilikler, İstanbul’da geleneksel tıp eğitimi veren Süleymaniye Tıp Medresesi yerine Batılı ve modern tıbbi uygulamalar çerçevesinde eğitim ve hizmet verecek olan “Tıphane”nin (Tıphane-i Amire) kurulması ile başlar. 1839’da ise hekim, cerrah ve eczacı yetiştirmek üzere Batılı anlamda açılmış olan bu kurumlar, “Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane adıyla birleştirilir. Mekteb-i Tıbbiye’yi, 1867’de kurulan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye izler. Bu kurum da sivil sağlık kurumlarına hekim, cerrah ve eczacı yetiştirmeyi amaçlamıştır. ²⁶⁷

²⁶⁴ Foucault, **age**, 31.

²⁶⁵ Michel Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, çev. Şesuvur Aktaş 6. bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 250, 251.

²⁶⁶ Erdem Aydın, “Tanzimat ve Osmanlı Sağlık Hizmetleri”, **IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003), 445-453.

²⁶⁷ Arslan Terzioğlu, “Tersane-i Amire’deki Tabibhane’den Gülhaneye Türk Tıbbının Batılılaşması”, Arslan Terzioğlu, Erwin Lucius, **Türk Tıbbının Batılılaşması, Gülhane’nin 90. Kuruluş Yılı Dönümü Anısına 11-15 Mart 1988’de Ankara ve İstanbul’da Yapılan Simpozyuma Sunulan Bildiriler**, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993) 24-30.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında, binlerce kişi açlık, kıtlık ve salgın hastalıklardan dolayı hayatını kaybetmiştir. Bunu takip eden Balkan Savaşları sürecinde baş gösteren büyük kolera salgını Trakya'dan başlayarak İstanbul'a kadar tüm bölgeyi kasıp kavurur.²⁶⁸ Birinci Dünya Savaşı ve sonrası dönemde ise, sağlık alanında başta salgın hastalıklar olmak üzere çocuk ölümleri, açlık-kıtlık ve diğer sağlık sorunları çerçevesinde yaşananlardan edinilen deneyimle özellikle orduda geniş bir aşı kampanyası başlatılmış, koruyucu sağlık önlemleri ve hizmetleri de görece yerine getirilmeye çalışılmıştır. Ancak her şeye rağmen alınan tedbirler ve yapılan uygulamalar yeterli gelmez. Savaş sonrası süreçte, nitelikli tıp hizmeti verebilecek sağlık personelinin yetişmesi ve Batıdaki sağlık reformlarının takip edilmesi için özellikle Almanya ve Avusturya'ya askeri hekimler gönderilir.²⁶⁹

Osmanlı devletinde, uzun savaş dönemlerinde hayatlarını kaybeden yetişkin insanlarla beraber geride kalan yetim, öksüz, kimsesiz çocukların sayısında da önemli oranda artış olur. Bunun yanında veba, verem, kolera ve sıtmanın başını çektiği salgın hastalıklar da çocuk ölümlerinin önemli sebepleri arasında yer alır. Bu süreçte yaşanan hastalıklar, yetersiz beslenme ve doğal afetlerden de en çok etkilenen yine çocuklar olmuştur.²⁷⁰ Dönemin genel olarak olumsuz denebilecek koşullarından dolayı bebek ve çocuk hastalıklarının, ölümlerinin yaygınlaştığı bu dönemde, çocukların sağlığını koruma ve ölümleri azaltma noktasında çeşitli tedbirler alınmaya çalışılmıştır.²⁷¹

Osmanlı modernleşmesinin sağlık alanına yansıyan özellikle çocuk sağlığı konusundaki yeniliklerine bakıldığında, çocukların henüz doğmadan önceki sürecinden başlanarak doğum ve doğum sonrası çocuk bakımı ve hastalıkları konusunda görece Batılı anlamda yenilikler yapıldığı bu konuda mesafe alındığından bahsedilebilir. Zira Osmanlı devletinde 19. Yüzyılda sağlık alanında modern tıbbi kurumların açılması ve modern

²⁶⁸ Gencay Gürsoy, "Sağlık", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.6 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985): 1717, 1718. Bu konuda ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Hikmet Özdemir, **Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2005) 49-73.

²⁶⁹ Hikmet Özdemir, **Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005), 331-347.

²⁷⁰ Araz, **age**, 76-78.

²⁷¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. **Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler**, ed: Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç, (İstanbul: Umut Kâğıtçılık, 2003). Bu çalışmada Osmanlı devletinin 19. Yüzyılından itibaren yapılan savaşlar sürecinde gittikçe sayıları artan, görünür olan yetim ve öksüz çocukların Millî Mücadele ve sonrası sürece uzayan zaman diliminde yaşadıkları, yetim öksüz çocuklar için açılan kurumlar, yapılan yasal düzenlemeler ve aynı zamanda konunun sosyal, psikolojik, kültürel boyutu etraflıca ele alınmıştır.

tıbbi uygulamaların yapılması sürecinde dahi kadın ve çocuk sağığı konusunda geleneksel tıbbi tedavi ve uygulamalar devam etmiştir.²⁷² Kadınların muayenesi ve bilhassa doğum için sadece ebe kadınlar değil, aşıcı kadınlar (aşı yapmayı bilen) ve bundan daha fazla olarak da diplomasız ve geleneksel tedavi yöntemlerini kullanan kadınlar bulunmaktaydı.²⁷³ Bu yanıyla Tanzimat'a kadar gelinen süreçte, doğum ve sonrası döneme dair çocuk bakımı konusundaki bilgi ve birikim son derece "iptidai" bilimsel olmayan yöntem, teknik ve uygulamaların olduğu bir alana sahne olmuştur. Öyle ki ebe adı verilen ve bebek doğumlarını gerçekleştiren kadınların, sahip oldukları bilgiler kulaktan dolma ve herhangi bir bilimsel dayanağı olmayan bir pratiğı içeriyordu.²⁷⁴

Tüm bu yaşananlar ekseninde devletin, gelecekte sağıklı, zinde nesillere/nüfusa sahip olabilmesi ancak, çocuk sağığı ve buna bağılı olarak doğum, doğum öncesi ve sonrası süreci kontrol etmesi ve düzenlemesi ile mümkün olabilirdi. Bu çerçevede Batılı tıbbi teknik, uygulamalarının ve tedavi yöntemlerinin uygulanması yönünde ilk adımlar atılmıştır. Devletin bu yönde attığı adımlar arasında, 1843 yılında "Fenn-i Kibale Kursu"nun açılması bulunmaktadır.²⁷⁵ Daha sonra hastaneye dönüşen bu okul ile beraber bilimsel yöntemlere uygun olarak çocuk doğurtma işlemi konusunda iyi eğitim görmüş olan hekimler de yetişmiştir. Bunlardan biri de dönemin çocuk bakımı ve sağığı konusunda yetişmiş, ilk uzman isimlerinden biri olan Besim Ömer Paşa'dır.²⁷⁶

²⁷² Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde, geleneksel tıbbi yöntemler, tabipler, eski sağık kuralları, koruyucu sağık bilgileri, halk ilaçları ve geleneksel tıbbi tedavi ve tedavi ediciler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülaziz Bey, **Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri**, 3. bs (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002), 346-358.

²⁷³ İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, 13. bs. (İstanbul: Timaş Yayınları 2012) 174, 175.

²⁷⁴ Cüneyd Okay, **Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900**, (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1998) 56, 57.

²⁷⁵ "Kibale Mektebi" adı verilen bu kurs, daha sonra bir hastaneye dönüşür. Kibale kursu ile doğum konusunda eğitimli olan iki Hristiyan ebenin İstanbul'a gelerek, Tıbbiye Mektebinde fenni tekniklere uygun olarak ebe yetiştirmelerine karar verilir. 1843'te açılmasına karar verilen kurs, 1845'te ilk mezunlarını verir. Okay, **age**, 60-61.

²⁷⁶ Besim Ömer Paşa (1861-1940), Osmanlı devletinde, doğum ve modern tekniklere uygun olarak çocuk bakımı sağığı konusunda yetişmiş olan en önemli isimlerin başında gelir. Besim Ömer Paşa, 1885'te Askeri Tıbbiyeyi bitirdikten sonra Fenni Kibale Muallim Vekilliğine atanır. 1887-1891 yıllarında Paris'te doğum konusunda ihtisas yapar. İstanbul'a döndükten sonra kazandığı bilgi ve tecrübe ile çalışmaya başlar. İlk olarak 1892 yılında Viladethane onun çabaları ile açılmış olur. 1895 yılında müdürlüğüne atandığı ebe mektebini çok kısa bir sürede modern bir eğitim kurumu haline getirmeyi başarır. 1896'da doğum kliniğı profesörü olur ve kadın-doğumu konusunda ülkenin en tanınmış doktoru haline gelir. Besim Ömer Paşa, Osmanlı devletinde kadın ve çocuk sağığı konusunda modern tıbbın el verdiği olanakları kullanarak bu konudaki önemli yeniliklerin öncüsü olur. O, Osmanlı devletinde, yalnızca kadın-doğumu ve çocuk sağığı konusundaki gelişmelerin öncüsü olmakla

Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyılında kadın ve doğum konusunda bu gelişmeler yaşanırken, bebek ve çocuk sağlığı konusunda da önemli adımlar atılır ve bu konuda da Batılı yöntem ve teknikler model alınmaya çalışılır. Öyle ki, dönemin basın ve yayın organlarında da konu, çeşitli şekillerde kamuoyunun gündemine gelir.²⁷⁷

19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı devletinde çocuk sağlığı ve çocuk hastalıkları konusunda fenni yayınlar takip edilmeye başlanır. Bunlar arasında modern tedavi usulleri, ilaç ve aşı kullanımı da bulunmaktadır. Yine bu süreçte bir taraftan çocuklar için hastaneler²⁷⁸ açılırken, diğer taraftan da çocuk hastalıkları konusunda uzman olan hekimlerin yetişmesine öncelik verilir.²⁷⁹

Bahsi geçen sağlık eksenli gelişmeler de düşünüldüğünde Osmanlı modernleşmesinin ilk döneminde özerk bir özne olarak kabul edilen çocuk, II. Meşrutiyet ile beraber giderek “kamusal özne” dönüşmeye başlamıştır. Bu yaniyla çocuğun, yalnızca doğduğu aileye ait bir varlık olduğu anlayışı terk edilerek, çocuğun aynı zamanda millete ve devlete ait bir varlık olduğu anlayışı doğar.²⁸⁰ Meşrutiyet döneminde giderek kamusal bir özne olarak kabul edilen çocukluk, dönemin yayınlarına bakıldığında beden, akıl ve ruh ekseninde inşa edilme çabası içerisindedir. Bu inşa etme sürecinde çocuk vatandaş, önce beden olarak düşünülmüş ve tanımlanmıştır. Meşrutiyet modernleşmesinin inşa etmeyi amaçladığı geleceğin vatandaşı olan çocukların, bedenlerinin sağlamlığı-zindeliği çerçevesinde çeşitli sağlık eksenli söylemler üretilmiş ve bu söylemler çerçevesinde ideal bir form yaratılmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda Meşrutiyet dönemi aydınları-hekimleri, devlet adamları her fırsatta sağlıklı- zinde, temiz ve hijyen kurallarına uyan ve bu kurallar ile örülmüş alışkanlıkları

kalmamış aynı zamanda kadınların gebelik süreci, doğum ve sonrası süreç, çocuk bakımı ve yetiştirilmesi konularında da önemli eserleri kaleme almıştır. Bu eserler için bkz. Nuran Yıldırım, “Besim Ömer Akalın”, **TOVIA**, Cilt 1, s.147'den aktaran, Okay, **age**, 57-75.

²⁷⁷ Okay, **age**, 60-64.

²⁷⁸ Osmanlı devletinde 19. Yüzyılın sonuna doğru kurulan çocuk hastanelerinin genellikle ya yabancılar tarafından kurulduğu ya da devlet tarafından kurulan genel amaçlı hastanelerin çocuk koşulları şeklinde oldukları bilinmektedir. Osmanlı devletinin doğrudan çocuklar için kurduğu ilk hastane, (Şişli) Hamidiye Etfal Hastanesidir. Operatör Cemil Topuzlu'nun önermesiyle Padişah Abdülhamit'in iradesiyle 1898'de yapımına başlanan hastane, 1899'da tamamlanarak faaliyete geçer. Cemil Topuzlu, “80 Yıllık Hatıralarım”, (İstanbul: Güven Yayınları, 1951) s.54-55'ten aktaran, Okay, **age**, 58-59.

²⁷⁹ Okay, **age**, 64-66.

²⁸⁰ Füsün Üstel, **Makbul Vatandaş'ın Peşinde**, 4. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 32.

olan bir bireyi tanımlarlar. Zira modern devletin, medeni vatandaşlarının vazgeçilmez özellikleri arasında sağlıklı-zinde ve temiz olmak bulunmaktadır.²⁸¹

Kısacası, Osmanlı devletinde, 19 ve 20. Yüzyıl başlarında yaşanan savaşlar, salgınlar, hastalıklar devletin, vatandaşları olan nesilleri bedensel anlamda güçlendirmek için çeşitli araçlar-uygulamalar geliştirmesine neden olur. Bu bağlamda sağlıklı, zinde ve güçlü bedenleri olan vatandaşlara-askerlere sahip olmanın önemli araçlarından biri de daha çocukluk yıllarından itibaren yetismekte olan nesillerin sağlıklı bir şekilde gelişmelerini sağlamaktır. Bu yanıyla Osmanlı devletinde, 19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarında modern devletin yapılanmasına bağlı olarak bir taraftan çocukluk keşfedilirken diğer taraftan da keşfedilen çocukluğun problemleri önem kazanır. Zira yaşanan dönem içerisinde, önemi anlaşılan nüfus ve var olan nüfusun niteliği göz önüne alındığında çocuk bakımı ve sağlığı konusu, devletin temel önceliklerini belirlemiştir. Bu yanıyla çocuklukların beslenmesi, bakımı, hastalıklardan korunması ve bedensel eğitimleri devletin de desteklediği, gözetlediği, kontrol ettiği ve düzenlediği bir alana dönüşmüştür.

3.2.2 Cumhuriyetin Sağlık Yaklaşımları ve Cumhuriyet Çocuğunun Bedensel Kurgusu

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, çocukluğun bedeni inşası ve bu ekseninde yapılanlar, yapılmak istenenler, aslında içerisinde yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik koşullardan oluşan konjonktürden bağımsız düşünülemez. Bu bağlamda dönemin genel konjonktürüne bakıldığında I. Dünya savaşı sonunda yenilen devletlerle imzalanan antlaşmaların, beraberinde getirdiği ağır siyasi ve ekonomik kısıtlamalarla, Avrupa’da barışı tesis etmekten çok, daha büyük gerginliklere zemin hazırlayan bir süreci ifade ettiği görülür. Bu konjonktür içerisinde başta İtalya ve Almanya’da iş başına gelen liderlerin, yayılmacı söylemleri ve girişimleri dünyayı yeni bir evreye taşımıştır.²⁸² Bununla beraber, 1929’da yaşanan dünya ekonomik krizi, başta Avrupa olmak üzere tüm dünyayı, ekonomik olarak sarsar. Bu büyük kriz ortamında yaşanan sarsıntılar ve

²⁸¹ Üstel, *age*, 73-77.

²⁸² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, (Ankara: İş Bankası Yayınları, 1988), 151-153. Aynı yönde bilgi için bkz. Oral Sander, **Siyasi Tarih, Birinci Dünya Savaşı’nın Sonundan 1980’e kadar**, (Ankara: İmge kitabevi, 1989), 9-25.

belirsizlikler Avrupa’da totaliter rejimlerin tırmanmasına, büyük ivme kazanmasına neden olur.²⁸³

Türkiye ise I. Dünya savaşı sonrası dönemde, imzalanan antlaşmalar çerçevesinde, dış politikada barışın egemen kılınmasını amaçlamıştır. Zira Kurtuluş Savaşı sonrasında ekonomik anlamda bitap düşmüş bir memleketin yeniden toparlanabilmesi için zamana ve barışa ihtiyacı vardı. İmparatorluğun dağılması sonrasında ilan edilen cumhuriyet rejiminin, yerleşmesi, yeni rejimin, kurumlarının oluşturulması açısından yapılacak inkılâpların bir an önce hayata geçirilmesi aşamasında barış süreci, olmazsa olmazlar arasındaydı.²⁸⁴ Bu bağlamda hem Mustafa Kemal, hem de İsmet İnönü dönemlerinde izlenen dış politikanın genel perspektifi barışı ve savaş sonrası sürecin, statükosunu esas alsa da²⁸⁵ yaklaşmakta olan II. Dünya Savaşı, Türkiye’nin de sınırlarını koruma noktasında çeşitli askeri ve ekonomik tedbirler almasını gerektirmiştir.²⁸⁶

Bahsedilen siyasi ve ekonomik konjonktür içerisinde, iki savaş arası dönemde, ortaya çıkan devletler ve rejimler için sahip olunan nüfus ve nüfus potansiyeli son derece önemli bir yerde durmuştur. Zira ülkelerin, var olan güvensiz ortamda bir taraftan sınırlarının güvenliği, diğer taraftan da yayılma istekleri açısından nüfus bir var oluş kaynağı olarak görülmüştür. Diğer taraftan ülkelerin kalkınma ve ekonomik refahı açısından da sahip olunan nüfus, zenginliğin ve zenginleşmenin anahtarı olarak görülür. Bahsedilen süreçte nüfusun hem siyasi ve askeri hem de ekonomik kalkınma aracı olarak görüldüğü böyle bir dönemde Türkiye’de de -nüfus bölümünde belirtildiği gibi- ülke nüfusunun arttırılması yönünde yoğun bir çaba gösterilmiştir. Ancak nüfusun arttırılması noktasındaki en temel sorun, doğum oranlarındaki azlık değil, doğduktan sonra kaybedilen çocuklar sorunuydu. Bu yanıyları Türkiye’de yirmili ve otuzlu yıllarda devletin, sağlık politikaları çerçevesinde odaklandığı temel konuların başında nüfusu arttırmak, var olan nüfusun sağlığını korumak eksenli olan halk sağlığı politikaları

²⁸³ Armaoğlu, **age**, 152-169.

²⁸⁴ Baskın Oran, **Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği**, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, ed. Baskın Oran, c. I, 6. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 47-49.

²⁸⁵ Oran, 47, 48. Cemil Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938-1945**, c.2, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 575-576.

²⁸⁶ Koçak, **age**, c. 2, 371-443. Aynı yönde bilgi için bkz. Korkut Boratav, “İktisat Tarihi (1908-1980)”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, 4.bs. (İstanbul: Cem Yayınevi, 1995), 304-310. Oran, **age**, 388-392.

gelmiştir. Ancak devletin odaklandığı halk sağlığı politikalarının merkezinde ise çocuk nüfus ve çocuk nüfusun sağlığı bulunmaktaydı.

Cumhuriyet rejimi için sahip olunan tüm nüfus içerisinde çocuk ve genç nüfus ayrıca önemsenmiştir. Zira Cumhuriyet rejimi kendisini bir noktada çocukluk ile özdeşleştirmiştir. Cumhuriyet'te tıpkı çocuklar gibi yeni doğmuş ve yaşaması, ayakta durabilmesi için korunmaya ve güce ihtiyacı vardır. Bununla beraber rejim, ancak bedensel ve zihinsel anlamda yetiştireceği sağlıklı, güçlü bedenler ile inşa edilebilecekti. Bu yanıyla da Cumhuriyetin var oluş kaynaklarının başında sahip olunan çocuk ve genç nüfus gelmektedir. Zira Cumhuriyeti yaşatacak olan nüfusun sağlığı ve gücü, devletin ve rejimin sağlıklı ve güçlü olması ile bağdaştırılırken, çocuklukla ilgili her konu devletin var oluşuyla ilintili olarak düşünülmüş ve bu yanıyla konuya “milli” bir nitelik atfedilmiştir. Bu bağlamda çocuklar, bir taraftan rejimi yaşatacak ve ayakta tutacak özneler olarak kabul edilirken, diğer taraftan da cumhuriyet modernleşmesinin sembolleri olarak tasavvur edilmişlerdir.

Bahsi geçen konjonktür içerisinde Cumhuriyet dönemi sağlık ve sosyal politika yaklaşımlarının genel çerçevesini, Osmanlı son döneminden itibaren, uzun yıllar savaşlarla boğuşmuş bu savaşlardan yorgun bitap düşmüş, nüfusunun nitelikli, üretken kısmının önemli bir bölümünü yitirmiş, kalanların ise hastalık ve salgın hastalıkların pençesinde, zayıf ve yoksul bir halk kitlesinin karşı karşıya kaldığı sorunlar oluşturmuştur. Cumhuriyet yönetimi ülke nüfusunun içerisinde bulunduğu bu tabloyu daha Millî Mücadele sürecinde fark etmiş ve eldeki nüfusun insan kaynağı açısından sağlam, sağlıklı ve nitelikli hale getirilmesi amacıyla çalışmalara başlamıştır. Bu doğrultudaki ilk girişim, henüz TBMM hükümeti döneminde, 2 Mayıs 1920'de kurulan Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti olmuştur. Bakanlığın gündemini oluşturan temel konuların başında teşkilatlı bir sağlık örgütü kurmak ve geliştirmek, salgın hastalıklarla mücadele etmek, yetim, kimsesiz çocuklar ile göçmenlere yardım etmek, çocuk ölümlerini azaltmak ve nüfusu arttırmak amaçlanmıştır.²⁸⁷ Milli Mücadele döneminde oluşturulan ve temelde halk sağlığının acilen iyileştirilmesini merkeze alan, yaklaşım ve uygulamaların temsil edildiği bu kurum, Cumhuriyet döneminde genişletilerek ve kurumsallaştırılarak varlığını devam ettirmiştir. Bu bağlamda

²⁸⁷ Cevahir Kayam, “Hükümet Programları ve Bütçe Rakamları Işığında Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları”, **Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi Bildiriler (1920-1938)**, ed. Mustafa Mutluer, Eren Akçiçek (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2009), 87.

Cumhuriyet dönemi sağlık politikalarının en öncelikli gündemini nüfusun arttırılmasına yönelik koruyucu sağlık politikaları ve salgın hastalıklara karşı önlemler oluşturmuştur.²⁸⁸

Osmanlı devleti döneminde, sağlık ile ilgili işlerin dâhiliye nezaretine bağlı olarak yürütülmesine karşın, Cumhuriyet kadrolarının daha Millî Mücadele sürecinde bir Sıhhat Vekâleti kurmuş olmaları, Cumhuriyet yönetiminin sağlık politikaları konusundaki yaklaşımlarını anlamak açısından önemlidir. Zira Cumhuriyetle beraber bir Sıhhat Bakanlığının kurulmuş olması ve ülkede yaygın bir şekilde teşkilatlanmaya başlaması, Anadolu'nun en uzak bölgelerine dahi sağlık hizmetlerini ulaştırması, halka sağlık hizmeti verme çabasının bir sonucudur. Cumhuriyet yönetiminin, o dönem dünyanın pek çok ülkesinde bulunmayan Sıhhiye Vekâletini tesis etmiş olması ve bu teşkilat çerçevesinde yaptıkları Cumhuriyetin, çocuk ve halk sağlığını koruma konusunda attığı adımların en önemlilerinden biri olarak kabul edilmiştir.²⁸⁹

Sıhhiye vekâletinin kurulduğu ilk dönemlerde, halk sağlığının korunmasına dönük imkânlar oldukça kısıtlıydı. Uzun savaş yıllarında var olan sağlık kurumları tahrip olmuş ve hizmet veremez hale gelmiştir. Bu yanı sıra Cumhuriyet yönetiminin, sağlık alanındaki ilk önemli icraatları arasında, sağlık kurumlarının merkez ve taşra teşkilatlarının yeniden organize edilmesi ve en hızlı şekilde halka sağlık hizmetlerinin götürülmesi bulunmaktaydı. Bu çerçevede bir taraftan sağlık örgütleri yeniden teşkilatlandırılırken, diğer taraftan da sağlık personelinin eğitilmesi, yetiştirilmesi, numune hastanelerinin kurulması süreci hızlandırılır. Bununla beraber halk sağlığı politikalarının merkezinde yer alan kadın ve çocuk sağlığını geliştirmek amacıyla, çocuk doğum evleri, çocuk bakım evleri açılmasına öncelik verilirken, sıtma, verem, trahom gibi salgın hastalıklarla da etkin ve yaygın mücadele edilmiştir.²⁹⁰

Cumhuriyet yönetiminin, halk sağlığı alanındaki önemli faaliyetlerinden biri de 1924 yılında kurulan “Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü”dür. Enstitü, bir taraftan halk sağlığını iyileştirme konusunda çalışmalar yaparken, diğer taraftan da salgın hastalıkları önleyici

²⁸⁸ Mehmet Temel, **Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele**, (Ankara: Nehir Yayınları 2008), 13, 14.

²⁸⁹ Mazhar Osman, **Sıhhat Almanâğı**, (İstanbul: Kader Matbaası, 1933), 37, 38.

²⁹⁰ Kemal Çelik, “Atatürk Dönemi C.H.P ve Hükümet Programlarında Sağlık”, **Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938) Bildiriler**, ed. Mustafa Mutluer, Eren Akçiçek, (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2009) 296-305. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Temel, **age**, 27-133.

tedbir ve yöntemler geliştirmeye çalışmıştır. Cumhuriyetin halk sağlığı konusundaki yaklaşımları 1930’da “Umumi Hıfzıssıhha Kanununun” çıkarılmasıyla daha geniş bir çerçeveye oturtulur. Bu kanun ile beraber sosyal alan geniş bir çerçevede tanımlanmış ve devlete bu geniş alan çerçevesinde düzenleme yapabilecek hukuki zemin oluşturulmuştur. Çıkarılan “Umumi Hıfzıssıhha Kanununun” amaçları arasında, halk sağlığının korunması ve genel sağlık koşullarının düzeltilmesinin yanında çocuk sağlığının korunması, kadın sağlığı ve doğum kontrollünü engelleyici hükümler de bulunmaktadır. Yine nüfus artışı teşvik çerçevesinde kadınlara doğum ve süt izni hakkı tanınması, çok çocuklu ailelere madalyalar verilmesi sağlanmıştır.²⁹¹

Yukarıda belirtildiği gibi, Türkiye tarihinde de modern devletin oluşumuna-yükselişine paralel olarak sahip olunan nüfus ve nüfus ekseninde cereyan eden tüm süreçler devletin, temel müdahale alanlarının başında gelmiştir. Bu çerçevede başta halk sağlığının korunması, ülke nüfusunun arttırılması, sağlıklı-nitelikli bir hale getirilmesi noktasından başlayan çözüm önerileri ile bu yöndeki girişim ve uygulamalar, Cumhuriyet yönetiminde de benimsenerek ve daha sistematik bir hale getirilerek, uygulamaya devam edilmiştir.

Cumhuriyet döneminde sağlık ve sosyal alanın düzenlenmesi çerçevesinde, bahsi geçen çalışmalar arasında üzerinde en fazla durulan konuların başında çocuk ölümlerinin azaltılması ve nüfusun arttırılması çabası bulunmaktaydı. Bu bağlamda ülke nüfusunun arttırılması, dolayısıyla doğumlar, çocuk bakımı ve hastalıklardan korunma konusu, devletin odaklandığı temel konuların başında yer almaktaydı. Öyle ki bu konunun devlet katında ne derece önemsendiği, devletin ve milletin geleceği açısından ne derece yaşamsal bir öneme sahip olduğunu ifade etmek açısından çocuk dergilerinde pek çok yazı ve söylem geliştirilmiştir. Zira aşağıdaki yazıda olduğu gibi, bu yazılarda kimi zaman Batı’daki söylem ve uygulamalar model alınıp referans edilirken, kimi zamanda içerisinde bulunan koşullardan hareket edilmiştir.

İngiltere’de 5-15 yaşındaki çocukların sağlık masraflarında ciddi artışlar söz konusu olunca, İngiliz Hükümeti, bu konuyu gündemine alır. Bu çerçevede 5 yaşından küçük olan çocukların sağlığına ve bakımına aileleri tarafından çok fazla dikkat edilmesi, bu konuda dikkatsiz, tedbirsiz, özensiz ve sıhhat kaidelerine uygun davranmayan ailelerin

²⁹¹ Çelik, *age*, 296-305.

mahkemeye verilmesi kararlaştırılınca haber, *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisinde şu şekilde konu edilir;

“İngiliz Hükümetinin bu tedbiri devlet ile çocuk arasındaki münasebetin yeni bir telakkisini ifade etmek itibariyle son derece dikkate şayandır. Yeni devlet mefhumu çocuğun sıhhat ve himayesini doğrudan doğruya umumi ve milli bir mesele olarak derpiş etmektedir. İlk evvel Bolşevik Rusya’da kabul ve tatbik edilen bu esas, ehemmiyeti itibariyle yavaş yavaş diğer memleketlerde de nazar-ı dikkate alınmağa başlamıştır. Çünkü çocuğun gerek maddi gerek manevi cepheden milli teşekkülün temelini teşkil ettiği hakikati her cepheden tamamen anlaşılmıştır. Ebeveynin çocuklarına karşı olan vazifeleri yalnızca hususi bir aile işi değildir. Bu vazifeler hiç şüphesiz umumi ve milli bir mahiyete haizdir. Milletin doğrudan doğruya bünyesine ve istikbaline taalluk eden meselelerde, devletin lakayt kalması tasavvur ve tecviz edilemez. Çocuk, cemiyet hayatının son telakki ve icaplarına göre aileden ziyade devletindir. Devletin içtimai siyasetinin ilk umdesi beden ve ruhen sağlam vatandaşlar yetiştirmektir. Devletin bu vazifesinde aileye terettüp eden bu mesuliyet nazar-ı itibara alınmadığında ebeveyne ihtar ve nihayet cezaya maruz kalması haksız ve lüzumsuz bir uygulama değildir. ... Büyük bir hayat cidaline maruz olan bugünkü devlet bünyesi geliş güzel büyüyüp kuvvetlenemez. Onun hayat ve enerji kaynaklarını daha ilk görünüşte dikkat ve itina ile kuvvetlendirmeye çalışmak lazımdır. Çocuk milli hayatın ilk ve en mühim hücreleridir. Bir milletin istikbalini büyük bir miktarda çocuklarına karşı almış olduğu vaziyetin şekli ile tespit etmek hiç de hatalı bir görüş sayılmaz.”²⁹²

Yukarıda da belirtildiği gibi cumhuriyetle beraber modern devlet yapısının daha güçlü bir hale gelmesi, devletin, sahip olduğu nüfusun sağlık sorunlarına yaklaşımını da derinleştirmiştir. Bu bağlamda devletin ailelere, ebeveynlere ulaşmak noktasındaki önemli araçlarından biri de çocuk dergileridir. Dergilerde çocukların yaşatılması, sağlıklı, sıhhatli tutulması konusuna dair yazılar oldukça geniş yer tutmaktadır. Bu yanıla çocuk bakımı konusu fiilen ailelerin denetiminde bir alan olmakla beraber devletin de bu konuda sorumlulukları olduğu vurgulanır. Bu sorumluluk çerçevesinde çocukların, yalnızca doğdukları aileye ait olmadığı aynı zamanda devlete ait oldukları fikri geliştirilerek, özellikle çocuk bakımı konusunda yapılan hataların önüne geçmek, yaşanacak olası çocuk ölümlerini engellemek ve çocuk bakımı konusunda başta anneler olmak üzere ebeveynleri, toplumu bilinçlendirmek amacıyla çeşitli uyarılarda bulunulmuştur.

Çocuk bakımı ve sağlığı konusunda ailelere, ebeveynlere ve temelde topluma yol göstermek amacıyla çocuk dergilerinde yer alan çocuk bakımı ve sağlığını korumaya dönük yazılar genellikle dönemin hekimleri tarafından kaleme alınmıştır. Bahsi geçen yazıların konusu çocuğun henüz dünyaya gelmeden önceki sürecinden itibaren başlamaktadır. Bu yazılarda temelde annelere, ebeveynlere çocuk bakımının neden bu

²⁹² Zeki Mesut, “Çocuk Sıhhati Çocuk Hakkında Günlük Arkadaşlarımız Ne Yazıyorlar?”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, s. 40 (Kânunusani 1930): 24, 25.

derece önemsenmesi ve bu konuda neler yapılması gerektiği tüm detaylarıyla anlatılır.²⁹³ Bu anlatılarda çocuk hıfzıssıhhasının, milletin müstakbel bir kuvveti olduğu, dolayısıyla bu konunun, ailevi bir konu olmaktan daha ziyade “milli” bir mesele olduğunun altı çizilir.²⁹⁴ Dolayısıyla da çocuk bakımı meselesi bu yanıyla milli devletin, “milli meselelerinden” biri olarak, yalnızca annelere, ebeveynlere, ailelere bırakılamayacak kadar ciddi ve önemli bir mesele olarak tanımlanır.²⁹⁵ Erken Cumhuriyet dönemi çocuk sağlığı konusu, devlet perspektifinde “milli bir mesele” olarak somutlaşırken, toplumu oluşturan her bir bireyin, kendi sağlığına, çocuklarının sağlığına gösterecekleri özen ile aslında toplumun, devletin sağlığı yönünde önemli bir katkı yapacakları belirtilir. Bu yanıyla “... umumun hayrı, ferdin hayrına bağlıdır.” Denilerek toplumu oluşturan bireylerin kendi sağlıklarını korumak noktasındaki sorumlulukları aynı zamanda milli-toplumsal bir sorumluluk olarak kabul edilmiştir.²⁹⁶

3.2.3 “Annelik Sanatı”²⁹⁷ : Çocuk Dergilerinde Annelere Çocuk Bakımı Öğütleri”²⁹⁸

Erken Cumhuriyet döneminde, devleti sağlam bir şekilde ayakta tutacağına inanılan nüfusun, sağlam ve sağlıklı olması konusu, daha çocuğun dünyaya gelmeden önceki süreçte gözetilmesi gereken bir durumdur. Çocuk sağlığının, annenin gebelik süreci öncesinden itibaren başlayan bir durum olduğu, zira sağlıklı bir çocuk elde etmenin ilk koşulunun her bakımdan sağlıklı olan anne ve babaya sahip olmaktan geçtiği bilgisi önem kazanır. Diğer taraftan dergilerde, gebelik sürecinde bulunan bir annenin, bu süreçte yapması ve yapmaması gerekenler konusunda oldukça ayrıntılı anlatıların bulunduğu yazılarda, yazıyı kaleme alan hekim ya da yazar, tüm anlatı içerisinde konuya dair hiç bilgisi bulunmayan birine konuyu anlatır tarzda oldukça didaktik

²⁹³ “Bilmeyerek Yapılan Hayat Hırsızlıkları: Çocuklarımız Yalnız Bizim Değil Vatanındır da”, **Türk Çocuğu**, s. 3 (Kânunuevvel 1926): 2.

²⁹⁴ Dr. Fatma Arif (Hanım), “Çocuk Hıfzıssıhhası”, **Çocuk Haftası**, 6. Kitap (Nisan Özel Sayısı 23 Nisan 1934): 75-83. Feridun Neşet Bey, “Sıhhi Sütunlar: Mukaddime”, **Yeni Yol**, s. 28, (15 Mart 1924): 2.

²⁹⁵ Zeki Mesut, “Çocuk Sıhhati Çocuk Hakkında Günlük Arkadaşlarımız Ne Yazıyorlar?” 24.

²⁹⁶ “Çocuklarınıza İyi Bakınız”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 32-33. Özmen (İstanbul Sayı 1), “Çocuk”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 102 (Haziran 1935): 9-11.

²⁹⁷ “Annelik Sanatı: Bu Kutsi Sanatı Tamim Etme Sanatıdır”, **Türk Çocuğu**, s. 14 (Teşrinisani 1927): 21.

²⁹⁸ Sevcan Başboğa, “Annelik Sanatı: Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocuğun Bedensel Kurgusu”, **İnsan & İnsan**, yıl 4, s. 12 (Bahar 2017): 6-30.

denebilecek bir üslup benimsemiştir. Dolayısıyla çocuk bakımı ve beslenmesi konusunu ele alan bu yazılarda, bir taraftan toplumda geçmişten gelen yanlış bilgilerin geçersizliğine vurgu yapılırken, diğer taraftan da bu sürecin en doğru haliyle nasıl kavranması gerektiği anlatılmaya çalışılmıştır.

Dergilerde, Türk kadınlarının çocuk bakımı konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları ve özellikle fenni-bilimsel bilgiden yoksun ve “cahil” olduklarının altı çizilirken,²⁹⁹ bu konudaki yetersizliğin kaynağında annelerin eğitimsizlikleri, çocuk yetiştirme konusunda “fenni bir usulü” bilmedikleri, takip etmedikleri gerçeğine işaret edilir.³⁰⁰ Zira çocuk bakımı konusunda, anne adaylarının, ebeveynlerin bildiklerinin kaynağında, “...Ya validesinden gördükleri, komşusundan duydukları ya da hocasından öğrendiği derme çatma, kulaktan dolma bilgiler” bulunduğu belirtilir.³⁰¹ Bilinen bu derme çatma bilgilerin de fenni-bilimsel hiçbir özelliğinin olmadığı gibi genellikle nesilden nesile aktarılan “hurafelere ve bu hurafelerden üretilen koca karı ilaçlarına” dayandığı konu edilir. Bu yanıyla temelde toplumda çocuk bakımı konusunda bilimsel yöntemlere dayalı bir bilgi birikiminin olmadığı, bu nedenle de çocuk bakımı konusunda genel olarak Türk kadınlarının zorlandıkları ve genellikle çocuklarının ya sürekli hasta olduğu ya da bir yaşını doldurmadan hayatlarını yitirdikleri belirtilir.³⁰² Bununla beraber bu konuda yapılması gereken öncelikli şeyin, annelerin-ebeveynlerin genel olarak eğitim düzeylerinin yükseltilmesi gerektiğidir. Ebeveynlerin, çocukların bakımı, temizlik-hijyen alışkanlıkları, hastalıklardan korunması konularında alacakları eğitimler ve yapılacak bilgilendirmeler ile bu konudaki sorunların zamanla aşılmasının mümkün olduğu kabul edilir.³⁰³

Çocuk dergilerinde, ele alınan dönem içerisinde, yaygın olan çocuk ölüm oranlarını azaltma, sağlıklı çocuk yetiştirme usulleri, hastalıklardan korunma, salgın hastalıklarla mücadele çerçevesinde genel olarak yirmili ve otuzlu yıllarda oldukça yoğun bir

²⁹⁹ Dr. İhsan Hilmi Bey, “Doktor İhsan Hilmi Bey Diyor ki: Çocuk Bakımında En İyi En Muvafık Usul”, c.2 **Çocuk Haftası**, (23 Nisan 1930): 72-74.

³⁰⁰ Dr. Rıza Tahir Bey, “Çocuk Bakımına Ait Öğütler”, **Türk Çocuğu**, s. 14 (Teşrinisani 1927): 18, 19. Özmen (İstanbul sayı), “Çocuk”, 9-11.

³⁰¹ Dr. Rıza Tahir Bey, “Doğumundan İtibaren Sütten Kesilinceye Kadar Çocuk Bakımı”, **Türk Çocuğu**, s. 14 (Teşrinisani 1927): 18, 19.

³⁰² “Tabibi Beklerken”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 26, 27.

³⁰³ Dr. Rıza Tahir Bey, “Doğumundan İtibaren Sütten Kesilinceye Kadar Çocuk Bakımı”, 18, 19. Dr. M.Ç, “Çocuk Nasıl Büyütülür”, **Sıhhi Sahifeler**, s. 5 (15 Mayıs 1924): 80.

bilgilendirme ve tartışma yürütüldüğü görülür. Bu bağlamda Avrupa’da, çocuk bakımı konusunda en başarılı olan ülkeler tespit edilmeye çalışılır. Bu konuda temel kriter olarak çocuk ölüm oranları esas alınır. Genel olarak Avrupa ülkelerinin, bu konuda başarılı bulunduğu, ancak ölüm oranlarının düşüklüğü ve çocuk yetiştirme usullerindeki başarı açısından Almanya ve Norveç’in ön planda olduğu görülür.³⁰⁴

Çocuk bakımı ve yetiştirilmesi konusunda ön plana çıkan ve bu konuda model alınması gereken ülkenin ağırlıklı olarak Almanya olması gerektiği belirtilir.³⁰⁵ Ancak çocuk hastalıkları mütehasısı olan Dr. Ali Şükrü Bey, Avrupa’da uygulanmakta olan bu usullerin, “ ... Memleketimizin bazı mücerrep ve faydalı olan usulleri ile birleştirerek, bu suretle çocuk büyütülmesi konusunda bir hattıhareket çizilmesi” gerektiği, bununla beraber çocuk bakımı konusunda model alınması gereken Almanların, bu konuda konuya dair en pratik ve kolay yöntemi buldukları belirtilir. Almanların, özellikle çocuk beslenmesi, çocuk terbiyesi ve çocuk eğitimi konularını inceleyip, bu yönde basit-pratik toplum için en faydalı yöntemleri geliştirmiş oldukları, zira Almanya’da annelerin çocuklarını hep bir düzen ve sistem içerisinde yetiştirdikleri vurgulanır. Alman çocuk yetiştirme usulünde, çocukların belli saatlerde uyuyup belli saatlerde uyandıkları, belli saatlerde beslenip, temizlik alışkanlıklarını da bu sistem içerisinde gerçekleştirdikleri ortaya konur. Dolayısıyla çocuk bakımı meselesinin, Almanya’da anneler ve ebeveynler tarafından belirlenmiş bir sistem dâhilinde yürütüldüğü böylece annelerin, çocukların esiri olmadıkları, bununla beraber çocukların da anneye büyüme sürecinde yük olmadıkları bir döngü tasvir edilir.³⁰⁶

Çocuk bakımı konusunda çocuk dergilerine bakıldığında, çocuk bakımı ile ilgili önem ve hassasiyetin, annenin henüz gebelik aşmasında iken başlaması gerektiği yönündedir. Zira annenin sıhhati, çocuğun sıhhatli olması yönünde de büyük önem taşımaktadır.³⁰⁷ Annenin bu süreci dengeli ve sağlıklı bir şekilde geçirebilmesi için hem beslenme ve jimnastik faaliyetlerine, hem de hastalıklardan korunmaya özen göstermesi gerektiği

³⁰⁴ Dr. Niyazi Ali Bey, “Çocuk Nasihat Yuvaları: Doktor Niyazi Ali Bey’in Fikri”, c. 2, **Çocuk Haftası**, (23 Nisan 1930): 77, 78. Bu yazıda Norveç’te çocuk ölüm oranları binde 79 olarak Avrupa ülkeleri içerisinde en düşük oran olarak gösterilir.

³⁰⁵ Dr. Niyazi Ali Bey, “Çocuk Nasihat Yuvaları: Doktor Niyazi Ali Bey’in Fikri”, 77, 78.

³⁰⁶ Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocuk Bakımı İlmi: Dr. Ali Şükrü Bey’in Mütalaası”, **Çocuk Haftası**, c.2 (23 Nisan 1930): 75, 76.

³⁰⁷ “Annelerin Sıhhati, Umumun Sıhhati”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 129, 130.

vurgulanır.³⁰⁸ Bu dönemin bahsi geçen gerekleri yerine getirildiği takdirde çocuğun gelişiminin de normal ve sağlıklı bir şekilde gerçekleşeceği belirtilirken, dergilerde bu sürece dair yapılması gerekenler konusunda Almanya ve Avusturya örneklerinden hareket edilir.³⁰⁹ Bahsi geçen bakım sürecindeki hataların, hem annenin, hem de çocuğun çeşitli hastalıklara yakalanmasına zemin hazırlayacağı, bu konudaki daha ciddi hataların ise çocuğu ölüme götürebileceği riski taşıdığı belirtilir.³¹⁰

Ancak yukarıda bahsi geçen sürecin, normal olmayan bir şekilde cereyan etmesi halinde bebeğin vaktinden önce doğmasının da mümkün olacağı, bu şekilde doğan çocuklara nasıl bir bakım yapılması gerektiği de yine Almanya’da, Berlin’deki bir hastanenin, erken doğan çocuklar için ayrılmış bölümünden hareket edilerek anlatılır.³¹¹ Bununla beraber Dr. Ali Rıfat, yeni doğan bir çocuğun sağlıklı olup olmadığını, onun fiziksel görüntüsüne bakarak anlamanın mümkün olduğunu, sağlıklı bir çocuğun, “rengi taze, cildi parlak, elleri sıkı, iştah ve uykusu iyi, hazmı mükemmel, vezni ise muntazamdır.” şeklindeki bir tanımlamayla ifade eder.”³¹²

Çocuk dergilerinde annelere çocuğun bakımı konusunda sıklıkla uyarılar yapılır. Bu uyarılar arasında, “Çocuklarınızın sıhhati konusunda gerekli fenni ve sıhhi bilgiye sahip misiniz? Bunlar yalnız nazariye halinde midir? Yoksa tatbikat halinde midir? Çocuğunuzun sıhhatindeki noksanlıkları biliyor ve bunları takip ve tedavi ettirmeye çalışıyor musunuz?” şeklindeki ifadeler bulunmaktadır. Dergilerde özellikle çocuk hekimlerinin bahsi geçen çarpıcı soru ve uyarıları aracılığıyla, anneleri ve ebeveynleri, çocuklarının sağlığı konusunda uyarak, bu konuda farkındalık yaratılmak istenmiştir.³¹³

³⁰⁸ Dr. Ali Şükrü Bey, “Yeni Doğmuş Çocukların Bazı Hususiyetleri”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 9 (1 Haziran 1927): 1-7 “Baş Başa: Doğum ve Çocuk Himayesi”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 49 (Teşrinievvel 1930): 3. “Sağlığınıza Muhafaza Etmek İsterimsiniz?”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 87, 88.

³⁰⁹ “Annelere Çocuk Bakımı”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 58 (Temmuz 1931): 8.

³¹⁰ Dr. Ali Şükrü Bey, “Sağlam Çocukların Muhtelif Aylarında Bulunması Lazım Olan Evsaf”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 8 (1 Mayıs 1927): 5-10. “Uyanıklar Mektebi Çocuklarının Sıhhat Cetveli”, **Türk Çocuğu**, s. 4 (Kânunusani 1927): 6, 7.

³¹¹ “Vaktinden Önce Doğan Çocuklar”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 66 (Mart 1932): 7, 8.

³¹² Dr. Ali Rıfat, “Çocuk Sıhhati ve Bunun Ehemmiyeti”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 81 (Temmuz 1933): 13-18.

³¹³ Fatma Reşid, “İçtimai ve Sıhhi Dertlerimizden Biri: Doğduktan Sonra Ölen Çocuklar Değil Doğmadan Ölen Çocuklar Meselesi”, **Türk Çocuğu** s. 16 (Kânunusani 1928): 1-3. Dr. Ali Şükrü Bey, “Sağlam Çocukların Muhtelif Aylarında Bulunması Lazım Olan Evsaf”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 8

Çocuk yetiştirmenin, büyütmenin dahası sağlıklı ve zinde bedenleri olan çocuklara sahip olmanın pek de kolay olmadığı, zira bu konuda mesafe kat etmenin zorluğu sıkça vurgulanmıştır. Bu zorlu konuda annelere yardımcı olmak üzere çocuk dergilerinde, sıklıkla “Annelere, çocuklar için sıhhi öğütler” başlıklı yazılarla bu konudaki zorluğu aşmak, anne ve çocuk sağlığı bakımı konusunda en sağlıklı ve bilimsel bilginin, gündelik bir dille anlatılmasına çalışılmıştır.³¹⁴ Çocuk dergilerinde çocuktan, çocuk bakımından, çocuğun yaşatılması ve sağlıklı hale getirilmesinden sorumlu asıl kişinin anne olduğu, bu zor, meşakkatli görevin verildiği annelerin, hem bir bebeğe hayat verdiği, hem de ona gerekli bakımları sağlayarak aslında kutsal bir görevi üstlendiği ortaya konur. Dergilerde sıklıkla üzerinde durulan ve “annelik” ekseninde kutsallaştırılan görev ve sorumluluklar, dönemin anne olan kadınlarının en önemli işi, görevi, hatta doğuştan getirilen bir sorumluluğu olarak vurgulanmıştır. Bu yanı sıra dönemin yaygın söyleminde, annelik, çocuk bakımı ve kutsallık arasında bağ kurularak annenin, çocuğuna iyi bakması ile kutsal bir görevi icra etmesi özdeşleştirilmiştir.³¹⁵

3.2.4 “Gülbüz Çocuk Nasıl Meydana Gelir”: Çocuğun Temizlik-Hijyen, Uyku, Giyinme Alışkanlıkları

Gebelik sürecini ve doğum aşamasını takip eden dönemde yani yeni doğmuş olan çocuklara nasıl bir bakım yapılması ve henüz doğmuş olan çocuğun “hususiyetlerinin” neler olduğu belirtilirken, yeni doğan çocuğun evde geçireceği ilk zamanlarda yapılması gerekenler, adım adım ve tüm ayrıntısıyla ebeveyne anlatılır.³¹⁶ Bu anlatıların hedefinde

(1 Mayıs 1927): 5-10. Bu konuda ayrıca bkz. “Uyanıklar Mektebi Çocuklarının Sıhhat Cetveli”, **Türk Çocuğu**, s. 4 (Kânunusani 1927): 5-10.

³¹⁴ “Annelerle Çocuklara Sıhhi Öğütler”, **Türk Çocuğu**, s. 4 (Kânunusani 1927): 33-34. “Ebeveynin Günahları”, **Türk Çocuğu**, s. 4 (Kânunusani 1927): 13-15. “Çocuğunuza Rehber Olunuz”, **Türk Çocuğu**, s. 4 (Kânunusani 1927): 1. “Ebeveynin Vazifeleri ve Ebeveynlik”, **Türk Çocuğu**, s. 2 (Teşrinisani 1926): 1.

³¹⁵ “Annelik Sanatı: Bu Kutsi Sanatı Tamim Etme Sanatıdır”, **Türk Çocuğu**, s. 14 (Teşrinisani 1927): 21.

³¹⁶ Tarhan Taraç, “Gülbüz Çocuk Nasıl Meydana Gelir”, **Türk Çocuğu**, s.2 (Teşrinisani 1926): 8-9. Ali Şükrü Bey, “Doğacak Çocuklar İçin Sıhhi Ne Gibi Hazırlık Yapılmalıdır?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 5 (Şubat 1927): 4-7. Aynı yönde bilgi için bkz. “Çocuk Bakımına Ait Öğütler”, **Türk Çocuğu**, s. 16 (Kânunusani 1928): 14-15. Selim Sırrı, “Genç Annelerle Hasbıhal: Yeni Doğan Yavrular İçin Umumi Tavsiyeler”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 28 (Kânunusani 1929): 6. Dr. Fahriye, “Çocuğun Ruhi Oluşu”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 103 (Temmuz 1935): 14-17.

genellikle anne olsa da babaların da ebeveyn olarak sorumluluk almaları gerektiği zaman zaman hatırlanacaktır.³¹⁷

Çocuk bakımı anlatısı dâhilinde; yeni doğmuş olan bir çocuğun evdeki ilk zamanlarında yapılması gerekenler ortaya konurken, sıhhi çocuk yuvası nasıl olmalıdır? Sorusu ekseninde çocuğun evdeki odasının konumu, yatağı, odada bulunması gereken eşyalar, odanın temizliği, havalandırılması gibi hususlar oldukça ayrıntılı bir şekilde belirtilir.³¹⁸ Ancak anladığımız kadarıyla bu anlatılarda resmedilen çocuk yuvası, dönemin koşulları düşünülecek olursa genellikle kentli, orta sınıf ailelerin sahip olabileceği olanaklar çerçevesinde organize edilebilecek niteliktedir. Toplumun %80'ninin köylü olduğu erken Cumhuriyet toplum yapısı içerisinde, bahsedilen çocuk bakımı ve yetiştirilmesi olanakları, sıradan bir aile için tam olarak yerine getirilmesi kolay olmayacak koşulları içermektedir. Ancak bahsi geçen dergilerde sağlıklı bir çocuğun büyütülmesi ve bakımı çerçevesinde idealize edilen tablo, kentli orta sınıf bir ailenin olanakları esas alınarak resmedilmiştir.

Yeni doğmuş çocuklar için üzerinde en fazla durulan konulardan biri de çocukların temizlik ve hijyeni meselesidir. Çocuk dergilerinde, özellikle yeni doğan çocukların, steril bir ortamda olması ve annesi dışındaki insanların çocukla temas etmemesi gerektiği konusu oldukça önemsenmiştir. Zira dönem içerisinde çocuk ölümleri açısından da “felaket” olarak adlandırılacak olan salgın hastalıkların bulaşmasının temel sebeplerinden biri ve en yaygın olanı da hastalıklı kimselerin, çocukla temas etmesidir.³¹⁹

Çocuk bakımı konusunda yapılan yanlışlardan biri de çocuğun banyosu ve temizliği ile ilgilidir. Bu konuda toplumda, bebeklere ve çocuklara ne kadar sık banyo yapılırsa o kadar sık hasta olacakları yönünde yanlış bir kanı bulunduğu belirtilir. Oysaki

³¹⁷ İhsan Hilmi, “Yeni Doğmuş Çocuk Karşısında Babanın Vazifesi”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 81 (Temmuz 1933): 19-21. **Çocuk Doktoru**, “Süt Çocuğu Bakımı”, s. 2 (Mayıs 1946): 18, 19.

³¹⁸ Bu anlatılarda henüz doğmuş olan çocukların odasının ısı derecesi, havalandırılması, güneşe olan konumu, çocuğun yatağının duruşu ve nasıl olması gerektiği, çocuğun odasında bulundurulması gereken eşyalar, çocuk odasının temizliği gibi konular tüm ayrıntısıyla ortaya konmuştur. Ali şükrü Bey, “Doğacak Çocuklar İçin Sıhhi Ne Gibi Hazırlık Yapılmalıdır?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 5 (Şubat 1927): 4-7. Aynı yönde bilgi için bkz. “Çocuk Bakımına Ait Öğütler”, **Türk Çocuğu**, s. 16 (Kânunusani1928): 14-15. Selim Sırrı, “Genç Annelerle Hasbıhal: Yeni Doğan Yavrular İçin Umumi Tavsiyeler”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 28 (Kânunusani 1929): 6.

³¹⁹ Dr. Asım İyen, “Hekim Öğütleri: Çocuk Bakımı”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 95 (Birinciteşrin, 1934):16. Hasan Ali Ediz, “1001 Soru ve Cevap: Sabun Niçin Temizler, Niçin Yıkar”, **Şen Çocuk**, s. 5 (5 Aralık 1945): 2.

bebeklerin ve çocukların mikroplardan arınması sağlıklı bir şekilde gelişmeleri açısından banyonun çok önemli bir sağlık kaynağı olduğu vurgulanır. Çocuk dergilerinde bu konudaki yazılarda çocukların hangi sıklıkta ve nasıl banyo yapmaları gerektiği de oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.³²⁰

Yeni doğan çocukların temizliği konusunda dikkat çekilen ilk konu çocuğun göbek bağının temizliği ve pansumanıdır. Zira yeni doğan çocuklarda bu bölgenin temizlik ve hijyenine dikkat edilmediği takdirde çocuğun mikrop kapması ve rahatsızlanmasının kaçınılmaz olacağı, bunun da çeşitli hastalıklara sebep olacağıdır.³²¹ Bunun dışında çocuğun gündelik temizliğinde banyonun önemli bir yeri olduğu ve bebeklerin haftada birkaç kez ılık su ile yıkanmaları gerektiği, ilerleyen süreçte ise çocuğun soğuk su ile yıkanmasının³²² vücudunun direnç kazanmasında etkili olacağı üzerinde durulur.³²³ Bununla beraber güneş banyosunun da çocuğun, başta kemik ve cilt gelişimi olmak üzere vücudu üzerinde olumlu etkileri olduğu³²⁴ ayrıca, güneş banyosu ve genel olarak güneş kürlerinin, çocuğun hastalıklardan korunmasında deniz havası, iklimi ve deniz suyunun da oldukça yararlı olduğudur.³²⁵ Ancak güneşte kalma süresinin ve güneşin konumunun, güneş banyosunda dikkat edilmesi gereken en önemli husus olduğu, çocuğun ten rengi ve yaşına göre güneşte kalma süresinin ayarlanması gerektiği belirtilir.³²⁶ Çocuklarda temizlik alışkanlıklarının oluşumunda ailenin çok önemli bir rolü olduğu, zira çocukların ilk temizlik ve yaşam alışkanlıklarını da aile içerisinde

³²⁰ Dr. Ali Şükrü Bey, “Banyonun Faiderleri ve Sıhhi Banyo Usulleri”, **Türk Çocuğu**, s.7 (Nisan 1927):15-18. Rıza Tahir, “Yeni Doğan Çocukların Temizliğine Dikkat Etmek Ana ve Babaların En Büyük Vazifesidir”, **Türk Çocuğu**, s. 29 (Şubat 1929): 12. Dr. Fahrettin Kerim, “Çocuk Banyosu”, **Sıhhi Sahifeler**, s. 8 (15 Ağustos 1923): 125. Hasan Ali Ediz, “1001 Soru ve Cevap: İnsanlar Ne Zamandan Beridir Yıkıyorlar?”, **Şen Çocuk**, s. 4 (28 Kasım 1945): 9.

³²¹ Dr. Ali Rıfat, “Çocuk Sıhhati ve Bunun Ehemmiyeti”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 81 (Temmuz 1933): 13-18.

³²² Emin Şükrü, “Çocuk Yetiştirmek Büyütmek İnce Bir Sanattır”, **Türk Çocuğu**, s.11 (Ağustos 1927): 12-15.

³²³ Dr. Rıza Tahir Bey, “Doğumundan İtibaren Sütten Kesilinceye Kadar Çocuk Bakımı”, **Türk Çocuğu**, s. 14 (Teşrinisani 1927):18-19. Dr. İhsan Hilmi Bey, “Çocuk Bakımında En İyi Usul”, c.2 **Çocuk Haftası**, (23 Nisan1930)72-74.

³²⁴ “Çocuklara Güneş Banyosu Yaptırınız”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 34 (Temmuz 1929): 5-6.

³²⁵ Dr. G. Barrund, “Çocuklarda Güneş Banyosu ve Kürlerin Tekniği”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 66 (Mart 1932): 12, 13. Lokman Hekim, “Hekim Öğütleri: Hava Banyosu”, **Çocuk Duygusu**, s. 27 (20 Eylül 1937): 13.

³²⁶ Lokman Hekim, “Güneşte Derisini Yakanlara Üzülüyorum”, **Çocuk Duygusu**, s.48 (26 Ağustos 1938): 1. “Güneş Büyük Düşman”, **Ateş**, s. 28 (7 Haziran 1938): 6 “Güneş Nasıl Çarpar”, **Yeni Yol**, s. 68 (19 Mart 1925): 709.

kazandıkları belirtilir.³²⁷ Bu yanıyla ailelerin, bebeklik sürecinden çocukluğa evirilen dönemde çocuklara gündelik yaşam içerisinde uymaları gereken temizlik ve hijyen alışkanlıklarını kazandırmaları, çocukların mikroplardan ve salgın hastalıklardan korunmaları açısından oldukça önemli olduğu üzerinde durulur.³²⁸ Bahsi geçen ve üzerinde sıklıkla durulan alışkanlıklardan biride, çocukların genel sağlığı için her gün dişlerin, yemeklerden sonra fırçalanması gerektiğidir. Zira ele alınan dönem içerisinde çocukların ve yetişkinlerin en sık yakalandıkları salgın hastalıklardan olan veremin başlaması ve bedende gelişiminde genel olarak ağız ve diş hastalıkları da etkili olmuştur. Bu nedenle ağızda oluşacak mikrobik ortamın pek çok salgın hastalığa zemin hazırlayacağı bunu önlemenin tek yolunun ise ağız ve diş bakımı, temizliğinin her gün düzenli olarak yapılması gereğidir.³²⁹

Çocuk dergilerinde, çocukların daha çocukluk yıllarından itibaren sahip olmaları gereken sağlıklı yaşama kuralları ve temizlik alışkanlıkları sıklıkla hatırlatılmıştır.³³⁰ Böylece daha çocukluk ve okul yıllarında kazanılan temizlik alışkanlıklarının, gelecek

³²⁷ “Temiz Aile Manzumeleri”, **Türk Çocuğu**, s. 2 (Teşrinievvel 1926): 4.

³²⁸ “Mehlika Ablanın Nasihatleri”, **Çocuk Sesi**, s. 69 (7 Mayıs 1931): 13. “Canını Seven Her İnsanın Bilmesi ve Uyması Gereken Kurallar”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 25 (20 Nisan 1939): 419. Sezai Bertan, “Temizlik ve İntizam”, **Çocuk Güneşi**, s. 6 (28 Ekim 1950): 5. “Hekim Aksungur Bey’in Öğütleri: Temizlik”, **Yeni Yol**, s. 66 (5 Mart 1925): 689-699.

³²⁹ “Diş Fırçası Ailesinin Hikâyesi”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 20 (Mayıs 1928): 16-17. Dr. Şadiye Muhiddin, “Diş Bakımı ve Sıhhatimiz”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 74 (Birincikanun1932): 15-17. Dr. Şadiye Muhiddin, “Dişleri Koruma Usulleri”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 87 (Şubat 1934): 30-32.

³³⁰ Bu kurallar şöyle sıralanmıştır;

“Her vakit temiz hava teneffüs ediniz.

Oynarken ve çalışırken temiz hava alınız.

Mümkün olduğu kadar temiz havada kalınız.

Uyurken pencereleri açık bırakınız.

Ağzınızla değil burnunuzla nefes alınız.

Haftada en az bir kez yıkanınız.

Elbiselerinizi temiz tutunuz.

Mektepte rahlede dik durunuz.

Evinizi ve mektebinizi kirletmeyiniz.

Yatmadan evvel dişlerinizi yıkayınız.

Yerlere tükürmeyiniz.

Ağzınıza olur olmaz şey koymayınız.

Yemeğe giderken ve abdesthaneden çıkarken ellerinizi yıkayınız.”, “Bu Kaideleri Ezberleyinceye Kadar Okuyunuz”, **Türk Çocuğu**, s. 23 (Ağustos 1928): 21.

yaşamlarında da çocukların gündelik yaşam alışkanlıklarının temellerini oluşturacağı belirtilir. Böylece Cumhuriyetin idealize ettiği ve modern toplumların gündelik yaşam alışkanlıklarını oluşturan temizlik hijyen kurallarını bilen çocuklar, gelecekte sağlıklı ve salgın hastalıklardan arınmış bir toplumun temellerini atmış olacaklardı.³³¹

Çocukların bakımı sürecinde, üzerinde durulan konulardan biri de çocukların gelişimi açısından oldukça önemli bulunan, çocukların ve bulundukları ortamın uygun aralıklarla havalandırılması meselesidir. Bu bağlamda evlerin inşası aşamasında dahi dikkat edilecek konuların başında evin havalandırılmasını kolaylıkla sağlayacak şekilde inşa edilmesi telkin edilir.³³² Bu yanıyla çocukların ilk doğdukları günden itibaren açık ve temiz havaya ihtiyacı olduğu, zira açık ve temiz havanın bütün vücut fonksiyonları için olmazsa olmaz bir önemi bulunduğu gerçeğidir.³³³ Hasta, zayıf ve çelimsiz çocuklara dönük tedavilerin de açık havada yapılması önerilirken,³³⁴ buna karşın kapalı ortamlarda yetişen çocuklarda ilk fark edilen şeyin, çocuğun yeterince büyüyüp gelişmediği ve uzuvlarının yaşlılarının gerisinde bir gelişme ortaya koyduğudur. Burada açık havadan kast edilen şeylerden birinin de, çocukların güneş alması ve başta kemik gelişimi olmak üzere beden gelişimini sağlıklı bir şekilde sağlamasıdır.³³⁵ Zira havasız ortamlarda güneş görmeden yetişen çocukların, sıklıkla hasta olduğu, ciğerleri ve bedeninin de yeterince güçlü olmadığı bundan dolayı vereme ve diğer hastalıklara da yakalanma olasılığının daha fazla olduğu vurgulanır.³³⁶ Havasız kalan çocukların aynı zamanda “güzel” çocuklar olmadığı, zira dergilerin idealize ettiği “gülbüz çocuk güzelliğinin” bu çocuklarda olmadığı, kısacası idealize edilen sağlıklı-sıhhatli ve güçlü-gülbüz Türk çocuğunu elde etmenin yollarından birinin de mutlaka çocukların açık

³³¹ Ş. Orhan, “Temizlik ve İntizam”, **Çocuk**, s.131 (24.3.1939): 12-13. Vasfi Raşit Sevig, “Temizlik”, **Çocuk**, s. 260 (22 İkciteşrin 1941): 1. “Temizlik”, **Çocuk Doktoru**, s.1 (Nisan 1946): 8, 9. “Su ve Tarak Kullanmayan Millet”, **Yeni Yol**, s. 66 (5 Mart 1925): 686, 687. “Temizliğe İhtiyaç”, **Çocuk Sesi**, s. 107 (25 Kânunusani 1932): 8, 9.

³³² Reşit Galip, **Köy Muallimleri ile Sağlık Konuşmaları**, Muallim Kitapları no 1, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1933), 3-19.

³³³ G. Ç. Öğretmeni, “Sağlığımızı Koruyalım”, **Cumhuriyet Çocuğu** s. 21 (Nisan 1938): 376. Nihal Yalaza Taluy, “Hayat Bilgisi, Aile Bilgisi: Odamızın Temizliği”, **Çocuk**, s. 5 (9 Mart 1945): 3. Nihal Yalaza Taluy, “Hayat Bilgisi, Aile Bilgisi: Odanızı Nasıl Havalandırırsınız?”, **Çocuk**, s.7 (2 Nisan 1945): 3.

³³⁴ Süreyya Asım, “Açık Havada Büyüyen Çocuk”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 30 (Mart 1929): 16.

³³⁵ Nezahat Nurettin Ege, “Sağlığımızı Koruyalım: Güneş Işığının Tılsımı”, **Doğan Kardeş**, s. 180 (9 Mart 1950): 2.

³³⁶ “Havasızlık Zayıflatır”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 104, 105.

havada ve güneş görerek büyümeleridir.³³⁷ Çocuk dergilerinde yazı yazan hekimlerin, bu konudaki telkinleri, uyarıları çocukları birinci aydan itibaren açık havaya çıkarılabilecekleri yönündedir.³³⁸

Oyun yaşına gelmiş olan çocukların ise özellikle iyi havalarda, yaz aylarında sıklıkla açık havada olmaları ve oynamaları önerilir. Açık havanın insanı zinde yaptığı, ataletten uzaklaştırdığı, müşahede ve muhakeme kudretini arttırdığı, çocuğu her daim cevval kıldığından bahsedilir.³³⁹

Çocukların bakımı, büyüme ve gelişme süreçlerindeki en önemli faktörlerden biri de zamanında ve yeterli düzeyde uyumalarıdır.³⁴⁰ İlk bir yaş içerisinde bebeklerin günde 18-20 saat uyumaları, 3-4 yaş civarında günde 12 saat kadar uyumaları gerektiğı, ancak yeterince uyuyamayan çocukların, genellikle bir rahatsızlığı ya da sağlık sorunu olduğu uyarısı yapılır.³⁴¹ Çocukların uykusu sırasında yazın pencerenin içeriye havalandıracak şekilde açık kalması, kışın ise pencerenin üzerine bir perde ya da paravan geçirilerek, ancak mutlaka çocuğun hava alacağı bir ortamda uyumasının tercih edilmesi gerektiğı belirtilir.³⁴² Çocuğun uykusunu sağlıklı bir şekilde alabilmesi için kullanılan yastığın biçimi, yükseltisi, yatağın biçimi, yerden yüksekliğı sağlamlığı duruşu gibi hususların çok önemli olduğu vurgulanmıştır.³⁴³ Konu hakkındaki oldukça ayrıntılı anlatı ile annelere bu konuda gerekli olabilecek tüm bilgi verilmiştir.

Çocuk sağlığı ve bakımı konusunda üzerinde durulan konu başlıklarından biri de çocukların giyimi meselesidir. Çocuk dergilerinde yazı yazan hekimlerin çocuk giysileri konusunda üzerinde durdukları konuların başında çocuk kundakları gelmektedir. Zira

³³⁷ Süreyya Asım, “Kapalı Odalarda Yetişen Yavru”, **Gülbüz Türk Çocuğı**, s. 31 (Nisan 1929): 9. Lokman Hekim, “Hekim Öğütleri: Temiz Hava En Önemli Gıdadır”, **Çocuk Duygusu**, s. 38 (26 Haziran 1938): 7.

³³⁸ Fatma Arif, “Çocuklarınıza Saf Hava Aldırınız Yalnız Sıhhi Tarzda Taşıyınız”, **Gülbüz Türk Çocuğı**, s. 40 (Kânunusani 1930): 12-13. Bu konuda ayrıca bkz. Dr. Ali Rıfat, “Çocuk Sıhhati ve Bunun Ehemmiyeti”, **Gülbüz Türk Çocuğı**, s. 81 (Temmuz 1933): 13-18. Dr. Fahriye, “Çocuk Beslenmesi Bakımı”, **Gülbüz Türk Çocuğı**, s. 99 (Şubat 1935): 9-13.

³³⁹ Mevhibe Ziya, “Açık, Temiz Havanın Kudreti”, **Gülbüz Türk Çocuğı**, s. 24 (Eylül 1928): 4, 5.

³⁴⁰ Tok Sözlü, “Vücut Makinesini İyi Kullanmalı”, **Resimli Mecmua**, s. 42 (13 Kânunusani 1926): 2. “Sağlığımızı Koruyalım”, **Cumhuriyet Çocuğı**, s.19 (1938): 328. Lokman Hekim, “Hekim Öğütleri: Vaktinde ve Tam Uyumak”, **Çocuk Duygusu**, s. 39 (23 Haziran 1938): 7.

³⁴¹ “Süt Çocuğı Bakımı: Uyku”, **Çocuk Doktoru**, s. 2 (Mayıs 1946): 18-20.

³⁴² Dr. Rıza Tahir Bey, “Çocuk Bakımına Ait Öğütler”, **Türk Çocuğı**, s. 14 (Teşrinisani 1927): 18-19.

³⁴³ “Nasıl Uyumalıdır?”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 102-103. Lokman Hekim, “Hekim Öğütleri: Uykuza Dikkat Ediniz”, **Çocuk Duygusu**, s. 20 (7 Nisan 1938): 12.

hekimler, bebeğe doğduktan hemen sonra giydirilen “kundak” adı verilen giysinin çocuk gelişimi açısından kimi sakıncaları bulunduğunu belirtirler. Buna göre çocukların tamamen kundaklanmasının, çocuğun ruhi ve fiziki gelişimi açısından oldukça zararlı olduğu, bunun yerine ilk aylarda yarım kundak uygulamasının tercih edilmesi, ilk birkaç aydan sonra ise bunun tamamen terk edilmesi gerektiği yönündedir.³⁴⁴ Diğer taraftan çocuklara giydirilen giysi kumaşlarının pamuktan olması, giysilerin temizliği, yıkanması, kurutulması konusunun çocuk sağlığı ve hijyeninin önemli bir parçası olduğu ve bu konuda özenli olunması gerektiği üzerinde durulur.³⁴⁵

Çocukların giyimi konusunda, Türk kadınlarının yaptıkları en yaygın hatalardan bir diğerinin de çocuğun çok kalın ve kat kat giydirilmesi konusudur. Annelerin, ebeveynlerin, çocuğun çok fazla ve kalın giydirilmesi ile hasta olmaktan korunacağı yönünde yanlış bir kanaate sahip oldukları vurgulanır.³⁴⁶ Oysaki çok kalın giydirilen ve aşırı ısıya maruz kalan çocuğun bedeni-bünyesi, soğuğa dayanıksız hale geleceğinden çocuk, hastalıklara daha kolay yakalanacaktır. Dayanıksız bir beden ve bünyeye sahip olan çocuğun soğukla karşılaşması ile bronşit, zatüre, soğuk algınlığı gibi hastalıklara yakalanma olasılığı da artacaktır. Bu yüzden ebeveynlerin çocuğa, içeri ısısına bağlı olarak basit bir fanila giydirmeleri ya da ısıya bağlı olarak giyim seçmeleri önerilir.³⁴⁷ Bu bağlamda çocuğun bulunduğu ortamın ısısı ve iklimine uygun olarak giydirilmesi gerektiği konusu giysi ve sıhhat arasında kurulan en önemli bağıdır.³⁴⁸ Bunun dışında çocuğun dışarı çıkarılması halinde daha kalın kazaklar ve kış ayları için mutlaka bir palto giydirilmesi önerilir.³⁴⁹ Dergilerde, çocukların hangi mevsimde genellikle hangi

³⁴⁴ Dr. Fahriye, “Çocuk Beslenmesi”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 99 (Şubat 1935): 9-13. Dr. Reşit Galip, “Çocukları Koruyunuz”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 9, 10.

³⁴⁵ Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocuk Çamaşırları Nasıl Olmalıdır?”, **Türk Çocuğu**, s. 6 (Mart 1927): 8-12.

³⁴⁶ Dr. Ağâh Neş’et, “Çocuk Giysisi Nasıl Olmalıdır”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 38 (Teşrinisani 1929): 12.

³⁴⁷ M. Nihat, “Çocuk Nasıl Giydirilmeli: Bir Doktorun Nasihatleri”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 34 (Temmuz 1929): 16-17. Bu konuda ayrıca bkz. Dr. Ali Şükrü, “Çocuk Çamaşırları”, **Çocuk Haftası**, c.2. (23 Nisan 1930): 91-94.

³⁴⁸ Nezahat Nurettin Ege, “Sağlığımızı Koruyalım: Niçin Mevsime Göre Giyiniriz?”, **Doğan Kardeş**, s. 186 (20 Nisan 1950): 5.

³⁴⁹ M. Nihat, “Çocuk Nasıl Giydirilmeli: Bir Doktorun Nasihatleri”, 16-17. Bu konuda ayrıca bkz. Dr. Ali Şükrü, “Çocuk Çamaşırları Nasıl Olmalıdır?”, 91-94.

kumaşları, hangi renkleri tercih etmeleri gerektiği de oldukça ayrıntılı bir şekilde resimlerle de gösterilerek anlatılmıştır.³⁵⁰

Çocuk giysilerinin temizliği ve iklime uygunluğu üzerinde sıklıkla durulurken, giysi konusunun çocuk sağlığı açısından ne derece önemli olduğu vurgulanır. Ancak bu burada bahsi geçen giyimden kast edilen temelde çocuğa lüks ve pahalı giysiler giydirilmesi değildir. Çocuk giysilerinde dikkat edilmesi gereken hususun; giysilerin temiz, düzgün ve özenli olmasıdır. Bu çerçevede çocukların giyimlerine fazla harcama yapılmaması ve çocuğun iki giysisinin olması yeterli görülmektedir. Bu giysilerden birinin okulda, diğerinin ise tatil günlerinde, hafta sonlarında ve ziyaretlerde giymesi gerektiği belirtilir.³⁵¹ Çocuk dergilerinde, çocukların giysi meselesinde de somutlaşan tasarruf ve israftan kaçınma söylemleri, bize dönemin ekonomik koşullarını hatırlatmaktadır. Zira bahsi geçen anlatılarda, iki savaş arası döneminin zorlu ekonomik koşullarında, tüketim alışkanlıkları ve genel olarak tüketim kültürü konusunda bugünden farklı olarak, daha az tüketmenin daha makbul olduğu vurgusu ağırlık kazanmaktadır. Bu çerçevede çocuk giysileri konusundan hareketle söylemek gerekirse, öne çıkarılacak düşünce tüketimin miktarının fazla olmasından ziyade, bunun sınırlı tutulması, ancak çocuğun sağlığı, bakımı, temizliği, merkeze alınarak bu konuda annelerin, ebeveynlerin özenli olması gerektiğidir.

3.2.5 Çocuk Beslenmesi

Erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde, çocuk bakımı konulu yazıların, önemli bir bölümü çocuğun beslenmesi konusunu içermektedir. Zira nüfus bölümünde de belirtildiği gibi doğan çocukların önemli bir kısmı ilk birkaç yıl içerisinde hayatını kaybetmiştir. Konu üzerine yapılan araştırmalarda çocukların hayatlarını kaybetmesinin temel nedenleri arasında salgın hastalıklar ve çocuk bakımı konusundaki yetersizlikler bulunmaktadır.³⁵² Bu nedenle erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan çocuk

³⁵⁰ Ne giymeli? sorusu çerçevesinde oldukça detaylı bir anlatı ve yanı sıra derginin tam sayfasını kaplamak üzere gösterilen resimler bulunmaktadır. Bu resimlerde hem çocuklara hem de yetişkinlere dönük giysi modelleri yer almaktadır. Dergide bahsedilen ve önerilen giysiler şöyle olmalıdır. “Yazın giyilecek giysiler pamuktan olmalı. Yazın kullanılacak renk, daha çabuk kuruduğu için kırmızı, sarı, kahverengi ve gümüşü olmalıdır. Maviyi kurutmak zordur, pembe ise gölgede kuruması gerektiği için kullanımı zordur. Çocuklarda yazın giydirilecek en iyi kumaşlar patiska, pamuk, markizet gibi ince kumaşlardır. Dikilen elbiseler kısa kollu ya da kolsuz olmalıdır. Her elbisenin içerisine aynı kumaştan bir de kilot yapmalıdır.” “Yazın Ne Giydirmeli?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 35 (Ağustos 1929): 17.

³⁵¹ Hikmet Şevki, “Çocuğun Telebbüs Tarzı”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 30 (Mart 1929): 10, 11.

³⁵² Dr. Fuad Umay, “Çocuklarımızın Yüzde Yetmiş Ölüyor”, **Türk Çocuğu**, s. (5 Mayıs 1927): 1-3.

dergilerinde (özellikle *Gülbüz Türk Çocuğu*) çocuk bakımı konusunu oldukça ayrıntılı bir biçimde ele alınmış ve konuya dair akla gelebilecek her konuda detaylı yazılar yazılmıştır. Çocuk bakımı konusunda dönemin hekimlerinin üzerinde en fazla durdukları başlık, çocuk beslenmesidir. Dönemin hekimlerinin, bu konuda en bilimsel ve doğru olduğuna inanılan bilgiler çerçevesinde ebeveynleri, toplumu aydınlatmaya çabaladıklarından bahsedilebilir. Zira çocuk bakımı sürecinde çocukların hastalanması, çeşitli rahatsızlıklar yaşamalarının en nihayetinde çocukların ölümüne kadar varan hataların yapıldığı böyle bir konuda, dönemin hekimleri, sahip oldukları bilimsel bilgiler ışığında yazdıkları yazılar ve verdikleri konferanslarla halka ulaşmaya çalışmışlardır.

Bu yanıyla dönemin hekimleri, çocuk beslenmesi konusunda temelde bir taraftan en doğru olduğunu düşündükleri bilimsel beslenme yöntemlerini³⁵³ ortaya koyarken diğer taraftan da bu konuda en fazla yapılan hataları anlatma çabası içerisinde olmuşlardır.³⁵⁴ Bu konudaki anlatılar, çocuğun henüz doğmadan önceki süreci ile başlamaktadır. Annenin bu süreçte sağlıklı ve dengeli beslenmesinin çocuğun gelişimi açısından ne derece önemli olduğu sıkça vurgulanır.³⁵⁵ Bu bağlamda çocuk beslenmesi konusunda en sık yapılan hataların başında, çocuğun doğumunu takip eden ilk dakikalarda, çocuğa hemen anne sütünün verilmesi gelmektedir.³⁵⁶ Bunun dışında çocuk beslenmesi konusunda yapılan hatalardan bir diğerinin de çocuğun dünyaya geldikten sonraki ilk haftalar ve aylarda anne sütü dışında su ve diğer gıdalar ile beslenmeye çalışılmasıdır. Zira dönemin hekimleri, çocuk beslenmesi konusunda yazdıkları yazılarda, sıklıkla çocukların 5 ya da 6. aya kadar sadece süt ile beslenmeleri gerektiğini ısrarla vurgularlar.³⁵⁷ Anne sütünün, bebeğin vücudundaki pek çok mikrop ve zararlı bakteriyi

³⁵³ Dönemin hekimleri, beslenme konusunda da oldukça “fenni”, bilimsel yöntem ve uygulamaları esas alarak ebeveynlere önerilerde bulunurlar. Çocuk dergilerinde bahsi geçen bilimselci yaklaşımın ürettiği kavramlardan biri de özellikle beslenme süreci için vurgulanan “vücut makinesi”, kavramıdır. Zira bu anlatılarda “Vücut makinesinin”, düzenli olarak çalışması noktasında beslenme önemli bir motor güç olarak ortaya konmuştur. “Vücut Makinesi Nasıl İşler Kalır?”, *Resimli Mecmua*, s. 50 (19 Mayıs 1927): 14.

³⁵⁴ “Çocuklara Bakım Yolları”, *Çocuk Salnamesi*, (1927): 60.

³⁵⁵ Dr. Rıza Tahir Bey, “Çocuk Bakımına Ait Öğütler”, *Türk Çocuğu*, s. 14 (Teşrinisani 1927): 18, 19. “Çocukların Gıda Meselesi: Bir Fransız Doktor Neler Söylüyor”, *Çocuk Duygusu*, s. 33 (12 Mayıs 1938): 2.

³⁵⁶ Dr. Fahriye, “Çocuk Beslenmesi (1)”, *Gülbüz Türk Çocuğu*, s. 36 (İkinciteşrin 1936): 11-15.

³⁵⁷ Emin Şükrü, “Çocuk Yetiştirmek Büyük Bir Sanattır”, *Türk Çocuğu*, s. 11 (Temmuz 1927): 12-14. Bu konuda ayrıca bkz. Ali Vahit, “Bebek Nasıl Beslenir (1)”, *Gülbüz Türk Çocuğu*, s. 54 (Mart 1931): 12-15. Dr. Ali Rıfât, Çocuk Sıhhati ve Bunun Ehemmiyeti, *Gülbüz Türk Çocuğu*, s. 81 (Temmuz

etkisiz hale getirdiği bu yanıyla annelerin, çocuklarını ilk altı ayda sadece anne sütüyle, 6. Aydan sonra ise anne sütünün yanında diğer gıdalar ile beslemeleri belirtilir.³⁵⁸ Anne sütü yok ise bu noktada koyun, manda, keçi sütünün iyice kaynatılması ve çok yağlı olan inek sütünün ise su ile seyreltilerek verilebileceği önerilir. Ancak anne sütüne en yakın sütün keçi sütü olduğu, sütü olmayan annelerin çocuklarını keçi sütü ile besleyebilecekleri belirtilirken,³⁵⁹ keçi sütü, aynı zamanda verem mikrobi taşımayan tek süt türü olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden kaynatılmadan da rahatlıkla içilebileceği belirtilir.³⁶⁰ Çocuk hastalıkları uzmanı olan Doktor Fahriye ise Anadolu’da, çocuklar için en kolay temin edilen sütün inek sütü olduğu, ancak bu sütün kullanımına dikkat edilmesi gerektiği, zira bebekler için oldukça yağlı ve yoğun olan bu sütün su ve şeker ile seyreltildikten sonra iyice kaynatılarak çocuklara verilmesi gerektiğidir.³⁶¹ Ayrıca üretilen sütlerin sıhhi olup olmadıklarının, devlet tarafından denetiminin de önemli olduğu vurgulanır.³⁶²

Beslenme konusunda üzerinde en fazla durulan husus, çocuğun mutlaka anne sütü ile beslenmesi gerektiğidir. Zira anne sütünün bir tür doğal ilaç olduğu ve çocuğu hastalıklardan koruyan, oldukça hayati bir besin kaynağı olduğudur.³⁶³ Anne sütü ile beslenen çocuklarda ölüm tehlikesinin daha az olduğu, kemik ve diş hastalıklarına yakalanma olasılıklarının daha düşük olduğu vurgulanır. Çocuğun, sağlıklı bir şekilde yetişmesi konusunda bu derece önemsenen anne sütü, çocuğun doğumunu takip eden süreçte mümkün olmamış ise çocuğun anne sütünden yaralanması için “sütanne” ile beslenmesi önerilir. Bununla beraber ailelere, çocukların sağlıklı beslenmeleri

1933):13-18. Dr. Kilisli Rifat, “Doğuştan Sonraki Gelişme”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 99 (Şubat 1935): 24-32. Dr. W. Feer, çev. Dr. Cihat Gürson, “Çocuğu Nasıl Beslemeliyiz”, **Çocuk Doktoru**, s.3 (Haziran 1946): 2-4.

³⁵⁸ “Süt Çocuklarında Süt Verme, Emzirme”, **Çocuk Bakımı**, s. 25-26/ 30-15 (Nisan 1934): 51, 52.

³⁵⁹ “Çocuklara Hangi Gıda İntihab Olunmalıdır?”, **Türk Çocuğu**, s. 11 (Temmuz 1927): 25-27. Aynı yönde bilgi için bkz. Dr. Fahriye, “Çocuk Beslenmesi (1)”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 36 (İkinciteşrin1936): 11-15. Dr. W. Feer, çev. Dr. Cihat Gürson, “Çocuklarımızı Nasıl Beslemeliyiz”, **Çocuk Doktoru**, s. 4 (Temmuz 1946): 2-3. Mehmed Nuri, “Çocukların Gıdası”, **Hayat ve Sıhhat**, (1 Nisan 1921): 17-21.

³⁶⁰ “Keçi Sütü”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 34 (Temmuz 1929): 12. Emin Şükrü “Anne Sütünden Mahrum Olan Çocukları Besleme Sanatı”, **Türk Çocuğu**, s. 12 (1 Eylül 1927): 6-9. Aynı yönde bilgi için bkz. Dr. Rıza Tahir Bey, “Çocuk Bakımına Ait Öğütler”, **Türk Çocuğu**, s. 14 (Teşrinisani 1927): 18, 19.

³⁶¹ Dr. Fahriye, “Ana Sütü”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 97 (Birincikanun1934): 9-12.

³⁶² “İdare-i Sıhhiye”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 134, 135.

³⁶³ “Çocukta Yürümek Kabiliyeti Yiyeyeğe Tabidir”, **Çocuk Salnamesi**, “Anne Sütü”, (1927): 63, 64.

konusunda önerilen sütannenin, seçimi konusuna çok dikkat etmeleri, zira seçilecek olan sütannenin gerekeli sağlık tetkiklerinin mutlaka yapılmış olması gerektiği belirtilir.³⁶⁴ Ancak incelenen dönem içerisinde oldukça yaygın bir uygulama olan “sütana, sütnine, mürebbiye, dadılık” geleneği çerçevesinde, insanların bireysel referanslarından hareket ederek belli kimselere ulaştıkları ve ancak devlet denetiminin olmadığı böyle bir sürecin, temelde çocukların sağlıklarını tehdit eden olasılıkları da içerisinde barındırdığıdır. Özellikle sütannelik gibi insanların kendi bireysel çabaları çerçevesinde edindikleri bu hizmetin, pek çok acı tecrübeyi de içerisinde barındırdığı ortaya konur. Bu konuda dergi yazarları, çocuklar için ülkede pek çok alanda hizmet veren önemli kurumlardan biri olan Himaye-i Etfal Cemiyetinin kurduğu “Süt Damlaları” “Ana Kucakları” “Ana Yuvaları” bulunduğu, bu kurumlardan hizmet almanın da mümkün olduğundan bahsederler.³⁶⁵

Öte yandan çocukların günlük yiyeceklerinin hazırlanması ve yiyecek listelerinin de yetişkinlerden farklı olabileceği belirtilirken “Çocuklar, yetişkinlerin yediği tüm yiyecekleri yememelidir. Çocukların başlıca yiyecekleri kızarmış ya da haşlanmış et, süt, yumurta, tereyağı, süt ürünleri, beyaz ekmek, pirinç, hazmı kolay basit sebzeler ve kompostolar olmalıdır.” Bununla beraber toplumumuzda, çok beslenen, yemek yiyen çocukların, daima iyi olacaklarına dair kökleşmiş bir kanaat bulunduğunu, oysaki bunun tamamen yanlış olduğunu çocuğun, hazmedemeyeceği ve kanına karıştığında zehir etkisi yaratacak olan yiyeceklerin çocuklara yedirilmemesi gerektiği belirtilir.³⁶⁶

Erken cumhuriyet döneminde, çocuğun yaşamında kritik olan ilk yaşları geçirdiği evreden sonraki okul çağı sürecinde de beslenmesinin önemli olduğu vurgulanır. İncelenen dergilerde çocukların dengeli ve yeterli beslenmesinin özellikle önemsendiği böyle bir dönemde okul çağına gelebilmiş olan çocukların beslenmelerinin yetersiz olduğu tespit edilmiş,³⁶⁷ öyle ki TBMM üyelerinden bir mebus, tahsisatının bir kısmını,

³⁶⁴ “Çocuk Bakımına Ait Öğütler: Çocuk Beslemek”, **Türk Çocuğu**, s. 17 (Şubat 1928): 5, 6. “Çocuk Bakımına Ait Öğütler: Annelere”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 20 (Mayıs 1928): 6. Dr. Fahriye, Ana Sütü, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 97 (Birincikanun1934): 9-12.

³⁶⁵ Mithat Ömer, “Sütanaya, Dadıya, Mürebbiye, Hizmetçiye Dair”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 31 (Nisan 1929): 3-4. Bu konuda ayrıca bkz. Dr. Fahriye, “Sütnine ile Besleme”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 98 (İkincikanun 1935): 9-11.

³⁶⁶ Emin Şükrü, “Çocuk Yetiştirmek Büyütmek İnce Bir Sanattır”, **Türk Çocuğu**, s. 11 (Temmuz 1927):12-14.

³⁶⁷ “Mekteplerde Fakir Küçük Çocukların İaşesi”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 131.

okullardaki çocuklara gıda yardımı sağlayan kurumlara verilmesi için başvuruda bulunmuştur. Ayrıca bu süreçte okul çağındaki çocukların, beslenme, gıda ihtiyacı için toplumun duyarlılığını arttırmak ve bu konuda dayanışmayı sağlamak yönünde de telkinlerde bulunulmuştur.³⁶⁸ Okul öncesi ve okul çağı çocuklarının gelişiminde ve hastalıklardan korunmasında beslenmenin çok önemli bir yeri olduğu, ancak bu yaşlardaki çocukların yeterince beslenemedikleri dolayısıyla bir “Süt teşkilatı” meselesinin bir an önce hayata geçmesi ve okullardaki çocuklara süt dağıtılmasının oldukça yararlı olacağı belirtilir. Okul çocuklarının, beslenme gereksinimleri için ortaya konan bir diğer öneri de çocukların öğle yemeklerini Kızılay’ın aş ocaklarında pişirdikleri yemeklerden sağlanması yönündedir.³⁶⁹ Bunun dışında ilk çocukluk yıllarında çocukların beslenmesinin çok önemli olduğu, çocuk bedenin bir ağaca benzetildiği ve ilk çocukluk yıllarında iyi beslenmeyen çocukların “zayıf ve cılız ağaçlar gibi” olacağı, çocukların çok değil ama yeterli ve dengeli beslenmelerinin önemli olduğu üzerinde durulur.³⁷⁰ Ancak bunun yanında beslenme konusundaki sıhhatin “balık yağı ve kuvvet şurubu ile değil” programlı ve sağlıklı “bol yemek” “bol gıda” olarak gerçekleştiğini belirten söylemler de bulunmaktadır.³⁷¹

Çocuk beslenmesi konusunda ailelerin dikkat etmesi gereken konulardan bir diğerinin de beslenmenin, çocuğun yalnızca fiziksel gelişimini değil, aynı zamanda zekâ gelişimini de olumlu/olumsuz yönde etkileyebileceğidir. Zira dergilerde sağlık konusunda genel olarak referans kaynağı olarak Batıda yapılan araştırmalar gösterilmiştir. Bu araştırmalar sonucunda vitaminlerin, çocukların tüm gelişim sürecinde çok önemli bir yeri olduğu vurgulanmıştır.³⁷² Çocukların beslenmesi konusunda Türk doktorların da benzer yönde, çocukların, büyüme ve gelişmelerinde vitaminlere dikkat çektikleri, yeterli, dengeli bir beslenmeyi telkin ettikleri görülür.³⁷³

³⁶⁸ Ahmet Rasim “Gıdasız Çocuklar”, **Türk Çocuğu**, s. 6 (Mart 1927): 14, 15.

³⁶⁹ Dr. Şemsi Mutver, “En Büyük Milli Davamız”, **Çocuk Doktoru**, s.7 (Ekim 1946): 2-5.

³⁷⁰ Hikmet Şevki, “Amcamın Köşesi, Çocuğun Gıdası”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 19 (Nisan 1928): 6-7. Bu konuda ayrıca bkz. Dr. Ali Vahit, “Bebek Ne İle Beslenir II?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 56 (Mayıs 1931): 21-23. Bahtiyar Demirağ, “Türkiye’de Çocuk Beslenmesi Meselesi”, **Çocuk Doktoru**, s. 6 (Eylül 1946): 2-4.

³⁷¹ “Sağlığımızı Koruyalım”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 19 (1938): 328.

³⁷² “Dördüncü Sınıflara Tabiat Bilgisi: Vitaminler”, **Asrın Çocuğu**, s. 24 (13 Nisan 1940): 4. “Çocuğun Zekâsı Gıdasına Bağlıdır”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 34 (Temmuz 1929): 9-11.

³⁷³ Prof. Dr. Sait Cemil Bey, “Besi İşinde Son Hakikatler”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 38 (Teşrinisani 1929): 16, 17. Lokman Hekim, “Çocukların Gıda Meselesi: Bir Fransız Doktor Neler Söylüyor”, **Çocuk Duygusu**, s. 33 (12 Mayıs 1938): 1.

Hatta beslenme sürecinde vitamini, yeteri kadar uzun süre alamayan çocukların sonunda ölümle yüz yüze gelmelerinin kaçınılmaz bir son olacağı kesin bir dille ifade edilir.³⁷⁴ Vitaminlerin, bedeni ayakta tuttuğu, sağlıklı, dinç ve enerjik kıldığı belirtilirken,³⁷⁵ bedende oluşan pek çok hastalığın kaynağında “fena beslenme” olduğu vurgulanır.³⁷⁶

Çocukların beslenmeleri çerçevesinde üzerinde durulan konulardan biri de çocukların bedenlerinin zayıf ya da şişman olması ile ilgilidir. İncelenen dönemin çocuk dergilerinde yer alan sağlık köşelerinde, toplumun-ailelerin, şişmanlığı ya da kilolu olmayı genellikle bir sağlık sorunu olarak görmedikleri, hatta bunun aksine, toplumdaki genel kanının, dolgun vücutlu ya da kilolu bedenlere sahip olmanın, görece sağlıklı olmakla eş tutulduğu, hatta yüceltildiği bir anlayıştan bahsedilir. Toplumun genel kanısının bu şekilde belirmesinin temelinde, dolgun ya da şişman olmayan bir beden zayıf, çelimsiz, güçsüz ya hastalıklı ya da hasta olmaya yatkın olması anlayışı bulunmaktadır.³⁷⁷

Ancak ele alınan dönemin çocuk dergilerinde yazı yazan hekimlerin idealize ettiği beden yapısı, halkın tanımlamasından farklıdır. Zira dönemin hekimlerinin anlatılarında şişmanlığın, sağlıklı ve istenilen bir durum olarak kabul edilmediği anlaşıyor. Şişman olan çocukların hızlı ve atik olamadıkları, genellikle “hantal ve yavaş oldukları, benizlerinin sarı ve sıhhsiz” bir görünümde olduğu belirtilirken, şişmanlığı doğuran şeyin ise genellikle sağlıksız ve dengesiz beslenme olduğu tespiti yapılır.³⁷⁸ Şişman çocukların, kimi hastalıklara daha çabuk yakalanacakları ve ilerleyen yaşlarda da pek çok hastalık ile karşılaşma olasılıklarının daha yüksek olduğu belirtilirken, çocukların ideal kilolarının, boy ve kilo arasındaki orantı ile ölçülebileceğidir.³⁷⁹ Bunu ölçmenin

³⁷⁴ “Vitamin: Çocuğun Gıdasından Vitamini Azaltmak Onu Ölüme Mahkûm Etmektir”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 56 (Mayıs 1931): 9-10. “Sağlık Bilgisi: Vitaminler”, **Çocuk Sesi**, s. 362 (30. İkcinciteşrin 1936): 19. “Vitamin, Vitamin”, **Doğan Kardeş**, s. 33 (1 Aralık 1946): 16.

³⁷⁵ Dr. Feridun Neşet Bey, “Sihhi Metinler: Vücudumuz”, **Yeni Yol**, s. 29 (22 Mart 1924): 67, 68. “Vitaminler”, **Çocuk Doktoru**, s. 4 (Temmuz 1946): 26, 27.

³⁷⁶ “Dördüncü Sınıflara Tabiat Bilgisi: Besinlerimiz”, s. 8 (23 Birincikanun 1939) 4. Çocuklara Ne Yedirmeli? (İngilizceden çeviren M.F) **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 52 (İkcincikanun 1931): 6, 7.

³⁷⁷ Dr. Fahriye, “Bol Beslenme (1)”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 108 (Birincikanun 1935): 11-15. Dr. Fahriye, “Bol Beslenme (2)”, **Çocuk**, s. 1 (İkcincikanun 1936): 14-15. Dr. Fahriye, “Bol Beslenme (3)”, **Çocuk**, s. 2 (Şubat 1936): 14-15. “Şişmanlamak İçin Yeni Bir Usul”, **Yeni Yol**, s. 45 (9 Teşrinievvel 1924): 236-239.

³⁷⁸ “Nasıl Zayıflamalı, Nasıl Şişmanlamalı?”, **Resimli Dünya**, s. 5 (Kânunuevvel 1924-1340): 6, 7. “Sihhi Malumat”, **Resimli Dünya**, s. 5 (Kânunuevvel 1924-1340): 12.

³⁷⁹ “Büyüme: Beslenme İhtiyacı”, **Çocuk Bakımı**, s. 22, 23/ (15-31 Mart 1934) 17-19.

en pratik yolunun ise dönemin hem sağlık merkezlerinde, hem de okullarında, bu konuda hazırlanmış olan tablolarda verilen standartlar olduğu, bu standartların çok altında ve çok üstünde olanların “zayıf” ya da “şişman” olarak tanımlanabileceği yönündedir.³⁸⁰ Dolayısıyla dönemin hekimleri, halkın ve halkın içerisinde geldiği geleneksel ideal beden tanımlamalarından farklılaşarak, modern dünyanın kabul ettiği standartları esas almışlardır. Erken Cumhuriyet döneminde, özellikle kırklı yıllar ve sonrası süreçte, aslında toplumun da genel kabulünde dönemin hekimlerinin dolayısıyla da rejimin öngördüğü, idealize ettiği bedenler temelde modern dünyanın kabul ettiği standartlar üzerinden şekillenecektir.

Dönemin idealize edilen beden standartlarından da anlaşıldığı üzere, Cumhuriyetin ideal bedenine sahip çocuğu, hızlı hareket edebilen, güçlü, çevik, atik ne çok şişman ve hantal ne de zayıf ve çelimsiz olmamalıdır. Bu anlatıda, erkek çocuklar ileride yurdu savunacak birer asker ve tarlada, fabrikada çalışabilecek güçlü ve dinamik bedenlere sahip olacak özelliklerle tahayyül edilmişlerdir. Bunun yanında kadın bedenleri ise gelecekte yurdun geleceğini emanet edecek, sağlıklı çocuklar dünyaya getirecek ve onları sağlıklı bir şekilde büyütecek güçlü-dayanıklı bedenlere sahip olarak resmedilmişlerdir.

Ancak yirmili ve otuzlu yıllarda idealize edilen bahsi geçen beden formu sürekli değildir. Zira yirmili yıllar, savaşlar sonrası sürecin hem azalan nüfusunu yeniden arttırmak hem ekonomik yoksunluklar ve hastalıkların pençesinde olan bir halkı yeniden sağlamlaştırmak, çoğaltmak amacıyla mümkün olan en dirençli, gürbüz ve güçlü beden söylemlerinden hareket ederek oluşturulmuştur. Ancak kırklı yıllar ve sonrası süreç, artık ülke için savaş ihtimallerinin ortadan kalktığı, salgın hastalıkların önemli oranda azaldığı yeni bir evreyi ifade etmiştir. Dolayısıyla hem siyasal ve askeri konjonktürün hem de görece ekonomik ve sosyal refahın artmasıyla beraber yalnızca hekimlerin ve sağlık görevlilerinin değil, halkın da bakışında idealize edilen beden formu görece bir değişim geçirmiştir. Bu bağlamda kırklı yıllarda yayımlanan çocuk dergilerinde, çocuğun bakımı, beslenmesi ve salgın hastalıklarla mücadele söylemi, yerini daha çok

³⁸⁰ Fatma Reşid, “Şişman Çocuk Sıhhatlimidir?”, **Türk Çocuğu**, s. 13 (1 Teşrinievvel 1927): 13.

sağlıklı ve dengeli beslenme, spor ve jimnastik³⁸¹ ve en nihayetinde kilolu-şişman olmayan, estetik bir beden anlayışına bırakmıştır.³⁸²

3.3 Salgın Hastalıklar ve Korunma Yolları

Tarih boyunca salgın hastalıklar sebep oldukları sosyal, ekonomik, kültürel sonuçlar dolayısıyla geniş insan topluluklarının, toplumların ve devletlerin, tarihsel süreçlerini etkileyen önemli olaylardır. İnsanlığın yaşadığı uzun tarihsel döneme bakıldığında salgın hastalıkların sebep olduğu felaketler temelde tarihsel bir olgu olarak da kabul edilmektedir.³⁸³ Öyle ki hastalık mikroplarının yayılması ile imparatorlukların yıkılması arasında sıkı bir bağ olduğundan bahsedilir. Bahsedilen modern öncesi dönemde, insanların kitleler halinde salgın hastalıklardan ölmesi, tarihin şekillenmesini de etkileyen bir süreç olarak kabul edilmiştir.³⁸⁴

Salgın hastalıklar, modern zamanlarda, modern dünyayı da etkilemiş ancak sağlık ve modern tıp alanında yapılan çalışmalar ile salgın hastalıkların çok uzun süre sürmesinin ve çok sayıda insanın ölümüne sebep olmasının önüne geçilebilmiştir. Salgın hastalıkların özellikle ortak kullanım alanları olan kamusal mekânlarda daha hızlı yayılması çocuk sağlığı açısından okulu bir tehlike noktası haline getirmiştir. Batı’da 19. Yüzyılda ortaya çıkan kimi bilimsel gelişmeler, okul sağlığı konusunda yeni bir ilginin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yanıyla okulda sağlık çalışmalarını başlatan ilk ülke Fransa olmuştur. 1833’te Fransa’da okul otoriteleri, okuldaki çocukların sağlık denetimlerinden sorumlu tutulurken, Fransa’dan sonra diğer Avrupa ülkelerinde de okul eksenli sağlık kontrolleri ve sağlığı sağlama merkezli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Avrupa’da okullarda uygulamaya konulan sağlık ile ilgili bu çalışmaların temel amacı, hastalıkların, salgın hastalıkların önüne geçebilmek, hijyen ve

³⁸¹ “Güzel Vücutlu Olacağız”, **Doğan Kardeş**, s. 20, c.2 (15 Mayıs 1946):1 Dr. Süreyya Hidayet, “Şişmanlık ve Bundan Korunmak Kurtulmak”, **Sıhhat Almanakı**, (İstanbul: Kader Matbaası, 1370/1951) 870. “Mehlika Ablanın Nasihatleri”, **Çocuk Sesi**, s. 69 (7 Mayıs 1931): 13.

³⁸² Mazhar Osman, “Hergünkü Yemeklerimizin Beslenme Derecesi, İnsana Ne Kadar Yemek Lazım – İnsan Nasıl Zayıflamalı – Nasıl Şişmanlamalı”, **Sıhhat Almanakı**, (İstanbul: Kader Matbaası, 1370/1951) 88-92.

³⁸³ Oya Dağlar Macar, **Balkan Savaşlarında Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri** (İstanbul: Libra Kitap, yyy.), 19.

³⁸⁴ Hikmet Özdemir, **Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918** (Ankara: Türk Tarih Vakfı, 2005), 3.

sağlıklı yaşama kuralları konusunda nesilleri bilgilendirmek, bilinçlendirmek ve temelde de sağlıklı yaşam alışkanlıkları kazandırmaktır.³⁸⁵

Osmanlı tarihinde de 20. Yüzyıl başında yaşanan savaşlar sırasında salgın hastalıklardan dolayı yaşanan ölümler, özellikle tıbbi alt yapı başta olmak üzere genel sağlık koşullarının yetersizliği dolayısıyla daha da artmış ve önemli nüfus kayıplarına neden olmuştur. Öyle ki yaşanan nüfus kayıpları gündelik hayatı kesintiye uğratacak kadar ciddi boyutlara ulaşmıştır.³⁸⁶ Özellikle Balkan Savaşları sürecinde görülen kolera³⁸⁷ çiçek, frengi, hastalıkları düşünülürse, yaşanan ölümlerin azımsanmayacak kadar fazla olduğu görülecektir.³⁸⁸ Zira I. Dünya savaşı sürecinde “... Salgın hastalıklardan gelen ölümler inanılmaz ölçüdedir.” Bu süreçte salgın hastalıklardan ölenlerin sayısı, savaş içerisinde ölümlerin, 18,3’ünü oluşturmuştur. Yine bu savaşta, tifüs hastalığına 25 milyon kişi yakalanmış, bunlardan 6 milyonu ölmüştür.³⁸⁹ Savaş sonrası dönemde, Türkiye topraklarına salgın hastalıklar açısından bakıldığında tablo oldukça iç karartıcıdır. Zira Anadolu, her türlü alt yapıdan, sağlıklı yaşam koşullarından yoksun, insanların yüzde 50’den fazlasının sıtmalılı, birkaç aileden birinin veremli olduğu, bölgesel afetler halinde, trahom, frengi, kolera, tifüs, tifo ve diğer salgın bulaşıcı hastalıklardan yatan, ölen veya sakat kalan insanların olduğu bir yer haline gelmiştir. Kısacası 20. yüzyıl başlarında

³⁸⁵ Sanem Yamak Ateş, **Asker Evlatlar Yetiştirmek, II. Meşrutiyet Dönemi’nde Beden Terbiyesi, Askeri Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 60.

³⁸⁶ Cevahir Kayam, “Hükümet Programları ve Bütçe Rakamları Işığında Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları”, **Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi Bildiriler (1920-1938)**, ed. Mustafa Mutluer, Eren Akçiçek (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2009), 87.

³⁸⁷ Osmanlı devletinde ilk karantina uygulaması 1831’de yaşanan kolera salgını dolayısıyla gerçekleşmiştir. Nuran Yıldırım, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Koruyucu Sağlık Uygulamaları”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985): 1326. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mesut Ayar, **Osmanlı Devleti’nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892-1895)**, (İstanbul: Kitabevi, 2007).

³⁸⁸ Balkan Savaşlarında Türk ordusunda koleradan ölenlerin kesin sayısı tam olarak bilinmese de bu hastalıktan ölen insanların sayısının 10.000’den fazla olduğu iddia edilebilir. Clyde Sincliar Ford, **The Balkan Wars Being A Series of Lectures Delivered At The Army Schools**, (Kansas: Press of the Army Service School, 1915’) den aktaran Oya Dağlar Macar, **age**, 83. Balkan Savaşları sırasında yaşanan salgın hastalıklarla ilgili net olarak sayılar mevcut olmasa da, örneğin İzmir’de Balkan Savaşları sürecinde 1913 yılında 19 kişinin bu hastalığa yakalanıp 2 kişinin öldüğü belirlenirken, aynı yılın Temmuz ayında 34 kişi, Ağustos ayında ise 22 kişinin hayatını kaybettiği bilinmektedir. Balkan savaşları sırasında kolera, çiçek, frengi dışında ayrıca tifüs hastalığından kaynaklı salgınların yaşandığı da bilinmektedir. Tülay Alim Baran, “Balkan Harplerinin Bitimi ile I. Dünya Savaşı Arasında Yerel Basına Göre İzmir”, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü 1989), 151-153.

³⁸⁹ Özdemir, **age**, 348-350.

özellikle savaşların yarattığı etkiyle “Anadolu hasta ve ölü insanlar diyarı” olarak adlandırılabilir bir yeri ifade ediyordu.³⁹⁰

Diğer taraftan savaş sonrasında, İstanbul’un işgal altında olduğu süreçte kentte hem çocuk ölüm oranları hem de tifüs, sıtma, difteri ve grip vakalarından ölenlerin oranları kayda değer rakamlara ulaşmıştır. Ancak verem, tüm bu bulaşıcı hastalıklardan çok daha yoğun olarak görülmüştür. 1920’de veremden ölenlerin sayısı yılda 2.640’tır. Bununla beraber 1922’de dahi İstanbul’daki 16.256 ölüm içinde her altı ölümden biri veremden olmuştur.³⁹¹

Bir önceki başlıkta da belirtildiği gibi savaş sonrası süreçte Anadolu’da, Milli Mücadelenin sürdüğü yıllarda henüz kurulmuş olan TBMM hükümetinin, bu tablo karşısında, Anadolu halkının, acilen salgın hastalıklardan kurtarılması ve sağlıklı hale getirilmesi amacıyla attığı ilk önemli adım, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti’ni kurmasıdır.³⁹² Bu yanıyları Milli Mücadele yıllarından başlanarak Cumhuriyetin ilk yıllarına dek, hükümetin siyasal ve ekonomik sahada verdiği mücadele dışında, içeride de mücadele etmesi gereken önemli konular arasında cehaletle, sefaletle olduğu gibi salgın hastalıklarla mücadele etmek bulunmaktaydı.³⁹³

Cumhuriyet yönetiminin, sağlık konusundaki temel yaklaşımı, sosyal devlet anlayışından hareket ederek oluşturduğu halk sağlığı ve koruyucu sağlık hizmetlerinin, kamu görevi olarak kabul edilmesine dayanmaktaydı. Zira dönemin zorlu ekonomik koşulları düşünüldüğünde, oluşturulan Sağlık Bakanlığı ekseninde organize olan sağlık kuruluşları ve bu kuruluşların verdikleri hizmetler dönemin koşulları içerisinde halk sağlığı yönündeki önemli çabaları ifade etmektedir.³⁹⁴

³⁹⁰ Age, 311.

³⁹¹ Bilge Criss, **İşgal Altında İstanbul 1918-1923**, 5.bs. (İstanbul: İletişim yayınları, 2005), 57.

³⁹² Kayam, “Hükümet Programları”, age, 87.

³⁹³ Kadircan Keskinbora, “Atatürk Döneminde Trahomla Mücadele Tarihçesine Bakış”, **Atatürk Dönemi Sağlık Kongresi Bildiriler (1920-1938)**, ed. Mustafa Mutluer, Eren Akçiçek, (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2009) 417.

³⁹⁴ Cumhuriyet yönetiminin halk sağlığı ve koruyucu sağlık hizmetleri arasında, açılan hastaneler (4 numune hastanesi) ve sanatoryumlar dışında, salgın hastalıklarla mücadele etmek amacıyla halka gerekli ilaç ve aşı hizmetlerinin götürülmesi, halka kinin dağıtılması bulunmaktadır. Bununla beraber halka sağlık hizmetlerinin sağlıklı ve yeterli bir şekilde ulaştırılması için bir taraftan hekim yetiştirilmesi için çaba sarf edilirken diğer taraftan da var olan hekimlerin hizmet alanını genişletme kararı alınmıştır. Kayam, “Hükümet Programları ve Bütçe Rakamları Işığında Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları”, age, 91-100.

Cumhuriyetin ilk yıllarında hem çıkarılan yasalarda hem de uygulamada, salgın hastalıklarla mücadelenin bir tür devlet politikası olarak kabul edildiği görülmüştür. Bu süreçte özellikle sıtma, verem, trahom, frengi gibi hastalıklar gündeme alınmış ve bu hastalıkların bulaşma yolları, tanı, tedavi ve yayılmasının engellenmesi noktasında çalışmalar yapılmıştır.³⁹⁵ Bu çalışmalar arasında yer alan ve salgın hastalıkların yayılmasının engellenmesi konusunda oldukça ayrıntılı bir metin olan “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” ile devlet, bulaşıcı hastalıkların yasal bir zeminde de yayılmasını engellemenin yollarını aramıştır. Ağır denebilecek cezai hükümler taşıyan “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” ile kanun hükümlerinde, belirtilen sağlık kurallarını ihlal edenler hakkında ciddi cezai yaptırımlar uygulanacağı belirtilmiştir.³⁹⁶ Devlet bu yolla salgın hastalıkların, topluma hastalık yayacakların, denetimi ve kontrolünü sağlamayı amaçlayarak, aynı zamanda devletin toplum üzerinde sosyal denetim kurma mekanizmalarını güçlendirmiştir.

Erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde sıklıkla çocukların daha doğdukları ilk günlerden itibaren yapılacak beslenme ve bakımlar çerçevesinde vücutlarının “mukavimleştirilmesi” güçlü ve dayanıklı hale getirilmesinden bahsedilir. Zira ele alınan dönem içerisinde özellikle yirmili yıllar salgın hastalıkların son derece yaygın ve öldürücü etkilere sahip olduğu bir dönemdir. Böyle bir dönemde doğan her çocuğun özellikle salgın hastalıklara kapılmadan, sağlıklı bir şekilde hayatta kalması ve güçlü bir bedene sahip olması, diğer bir deyişle “vücutlarının mukavimleşmesi”³⁹⁷ oldukça önemsenmiş ve üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda bahsi geçen dönem içerisinde insan bedenini tanımaya ve işleyişini anlamaya yönelik halkın anlayabileceği nitelikte eserler yayımlanmıştır.³⁹⁸

Çocuk dergilerinde ele alınan dönem içerisinde, yaygın olarak görülen ve öldürücü niteliği olan salgın hastalıklara karşı alınması gereken tedbirlerden sıkça bahsedilmiştir. Bu tedbirler arasında yapılması gerekenler şöyle ortaya konur; Hastalıktan korunmak amacıyla çocukların, özellikle hastalığın olduğu yerlere götürülmemesi, hasta olan

³⁹⁵ Kayam, “Hükümet Programları ...”, **age**, 91-94.

³⁹⁶ Kanunun ayrıntısı için bkz. Reşit Galip, **Köy Muallimleri ile Sağlık Konuşmaları**, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1933) 120-134.

³⁹⁷ Dr. Ali Şükrü, “Hastaliksız, Sağlam, Anlayışlı, Cesur Çocuk”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s.82 (Ağustos 1933): 3-11.

³⁹⁸ Dr. Reşit Galip, **İnsan Bedeni**, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1929).

insanlarla temas ettirilmemesi ve mikrobu eve sokmamanın önemi sıkça vurgulanır. Diğer taraftan kamusal alanda da hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla alınması gereken tedbirler ortaya konur. Bunlar arasında, hasta olan insanların ve bulaşıcı hastalığı olan çocuklu ailelerin, çocukları okula göndermemesi, diğer çocuklara bulaşmasının engellenmesi, hem kendisini, hem de hasta olan çocuğunu tedavi etmesi “herkes için bir vazifedir” denilerek salgın hastalıklara karşı hem kişisel, hem de toplumsal olarak alınması gereken tedbirlerin altı çizilir.³⁹⁹ Toplumun, salgın hastalıklara karşı duyarlılığını arttırmak amacıyla gündelik hayat içerisinde, çok sıradan olan kimi alışkanlıkların/ davranışların da konu salgın hastalık olduğunda, ne derece tehlikeli olabileceği belirtilip, bu konuda uyarılarda bulunulmuştur. Öyle ki bu duyarlılık çerçevesinde, çocuklara bakan bakım yapan kişilerin dışında çocuklara, sıklıkla dokunulması, temas edilmesi, hele ki Türk toplumunda yaygın bir davranış tarzı olarak kabul edilen çocukların öpülmesinin yanlış olduğu telkin edilmiştir.⁴⁰⁰ Zira toplumda çocuklara dönük bir tür sevgi gösterisi olarak kabul edilen bu tür davranışların, aslında çocukların sağlıklarını tehdit eden bir durum olduğu ortaya konulmaktadır. Bu konuda dergilerde sıkça uyarılar yapıldığı gibi, anlatılan küçük hikâyeye ya da kıssadan hisse tarzındaki yazı ve söylemlerle, toplumun genel kabulünde yer etmiş olan bu davranışların genel sağlık kuralları açısından ne derece tehlike oluşturduğuna dikkat çekilmiştir.⁴⁰¹ Bu konuda “medeni memleketlerdeki” uygulamalar ve davranış şekillerinden bahsedilerek, İngiltere örneğinden hareket edilir. Zira “İngiltere’de hiçbir anne ve babanın evladını sevmek için öpmediğini, çocuğu öperek gösterilecek olan sevgiyi göstermenin başka yollarını bulduklarından” bahsedilir. Bu yanıla “İngiltere’de yalnızca özel günlerde baba ve annesinden iltifat bekleyen çocukların, anne ve babaları tarafından başından saçları öpülerek, sevgi ve iltifat gösterildiği” örneklenir.

Bizde bu konuda yapılan yanlış, yani çocukları öpmek itiyadını terk etmenin faydalarını anlatmak için Himaye-i Etfal Cemiyeti üyesi bir mütehassıs şu mütalaayı yürütür;

“Bir çocuk öpüldükçe güzelliği kaçır. Çocuğa neşe veren her buse onun atideki zevklerini söndüren bir düşmandır. Ebeveyn çocuğunu öperken dudaklarının arasında mikroplardan

³⁹⁹ Doktor Rıza Tahir, “Hasta Çocuğa Bakım Yolları”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 20 (Mayıs 1928): 23, 24.

⁴⁰⁰ Lokman Hekim “Çocukları Öpmek Cinayettir!”, **Çocuk Duygusu**, s. 51 (15 Eylül 1938): 1.

⁴⁰¹ “Çocukları Öpmek Çocukları Sevmemektir”, **Türk Çocuğu**, s. 3 (Kânunuevvel 1926): 2. “Çocukları Öpmek Doğrumudur?” **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 40 (Kânunusani 1930): 20-22.

mürekkep bir muzır yuva olduğunu düşünmelidir. Bu düşünceyi benimseyen bir aile kabil midir ki ruhu sızlamadan gönlü üzülmekten öpebilsin. İşte bu nazariye çocuğunu seven, çocuğunu öldürmek istemeyen her anne ve babanın ve hatta herkesin sabit bir fikri olmalıdır. Olmadığı takdirde gelecek neslin birçoğu öpücük kurbanı olur.”⁴⁰²

Görüldüğü gibi devletin de desteklediği çocuk yayınları arasında yer alan çocuk dergilerinde, çocuk sağlığı ve hastalıklardan korunma konusunda ailelerin ve toplumun en doğru şekilde bilgilendirilmesi amaçlanmış ve bu konuda toplumsal bir duyarlılık oluşturulmaya çalışılmıştır. Tüm bu anlatılarda çocukların bakımı ve sağlığının korunması çerçevesinde onlara nasıl bakılması ve hele ki salgın hastalıklardan korunması noktasında, toplumun yerleşik tutum ve davranışlardan sıyrılarak, sağlığı ve hijyeni merkeze alan yaklaşımlar telkin edilmiştir.

Ancak çocukları salgın hastalıklardan korumak amacıyla tedbirler alıp, bu konuda hassas davranırken bir noktanın da göz ardı edilememesi gerektiği belirtilir. Zira hayatımızın her anında tehlikeler ve mikroplar bulunduğu, bunlardan her zaman tamamıyla korunmak ya da bunların olmadığı tamamen izole ortamlarda yaşamının mümkün olmadığı, bu yüzden vücudun mikroplara karşı bağışıklık kazanması noktasında doğa içerisinde, açık havada bulunmanın önemi anlatılmıştır.⁴⁰³

Diğer taraftan erken Cumhuriyet döneminde, devletin de salgın hastalıkları ortadan kaldırma çabası çerçevesinde ailelere dönük yapılan bilgilendirme amaçlı yayın ve konferanslar dışında uygulamaları olmuştur. Bunlardan biri de özellikle İngiltere’de var olan bir uygulamadan hareketle ortaya çıkarılmıştır.⁴⁰⁴ Bu bağlamda salgın hastalıklara karşı alınması gereken tedbirler için “evde bulaşık var” şeklinde bir yazı yazılarak insanların uyarılabileceğini, böylece bulaşıcı hastalığı olan evlerin, ziyaret edilmemesi

⁴⁰² “Çocukları Öpmek Doğrumudur?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 40 (Kânunusani 1930): 20-22.

⁴⁰³ Ruhi, “Tehlikeler Karşısında: Çocukları Tehlikeye Karşı Bedeni ve Ruhi Kabiliyetlerle Teçhiz Etmelidir”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 39 (Kânunuevvel 1929): 12.

⁴⁰⁴ Çocuklarda küçük yaşlardan itibaren başlayan sağlık sorunlarının bir kısmı çocuğun yaşamı içerisinde karşılaştığı olumsuz koşullar ya da bakımsızlık, yanlış bakım sonucu oluşurken bir kısmı da irsi bir şekilde gelişir. Henüz çocukken ortaya çıkan bu rahatsızlıkların giderilmesi noktasında İngiltere’de devlet, devlet okullarına her hafta düzenli olarak doktorların gönderilesi ve öğrencilerin genel bir muayeneden geçirilmesi uygulamasını ortaya koymuş. Bu uygulama sırasında her bir çocuğun kendisine ait bir kayıt defteri tutulmuş ve öğrencinin geçirdiği tüm rahatsızlıklar ve uygulanan ilaç tedavileri bu deftere kaydedilmiştir. Hasta olan çocuklardan, yoksul olanların ilaçlarını yardım kurumlarının yaptığı bağışlardan toplanan paralarla devlet tarafından ödenirdi. Bu uygulamanın titiz çalışmalar ve düzenli bir şekilde yürütülmesi ile okul çocukları arasındaki hastalık miktarı %40 azalmış. Bundan daha önemlisi okul tarafından tutulan ve her bir çocuğa ait olan hastalık kayıt defterinin velilere ulaştırılması velilerin, çocuklarının sağlıklarını takip etmelerinde önemli bir yer teşkil etmiştir. “Çocuk Hastalıkları ve Tedbirler”, (İngilizceden çeviri) **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 51 (Birincikanun 1931): 23.

ya da ille de ziyaret edilecekse gerekli tedbir alınarak, beraberinde çocuk götürülmeden ziyarete gidilmesi önerilir. Yine bu türden ziyaret ve temaslar sonrasında mutlaka giysiler ve beden gerekli temizlik ve dezenfekte işleminden geçirilmeliydi.

Ele alınan dönem içerisinde yaşanan salgın hastalıklara karşı halkın her bir hastalık konusunda ayrı ayrı bilgilendirilmesi dönemin koşulları (okuma-yazma oranlarının düşüklüğü, düzenli olarak basın ve yayını takip eden insan sayısının azlığı gibi nedenler) içerisinde oldukça zor olmuştur. Bu nedenle sıkça salgın hastalıklara karşı alınması gereken benzer ya da ortak tedbirlerin altı çizilir. Bunlar arasında şu tedbirlerden bahsedilmiştir; bulaşıcı hastalığa yakalananların misafir kabul etmemesi ve bulaşıcı hastalığı olan evlere ziyarete gidilmemesi telkin edilmiştir. Bununla beraber salgın hastalıkları önleyebilmek adına, “Bulaşıcı hastalığı olan çocuğunuzu, hastalık geçtikten sonraki yirmi günde de okula göndermeyiniz. Bulaşıcı hastalığı olan çocuk, kırk gün boyunca evde tutulmalıdır. Hükümetçe kapısına sarı kâğıt yapıştırılmış olan eve, kırk gün boyunca ve kâğıt indirilmeden girmeyiniz. Çocuklarınızla beraber hiçbir eve ziyarete gitmeyiniz ve eve gelen misafirlere, çocuklarınızı çıkarmayınız.” şeklinde uyarılarda bulunulmuştur.⁴⁰⁵

Salgın hastalıkların yayılmasının önlenmesi konusunda, okul öğretmenlerinin de önemli görevler üstlenmeleri gerektiği belirtilir; Toplumun bu konudaki bilgi eksikliğini gidermenin yegâne yolunun okullardaki eğitimden geçtiği, bunun için okul öğretmenlerinin yalnızca yetiştirdikleri öğrencileri değil, aynı zamanda aileleri, ebeveynleri, çocuk bakımıyla alakalı olabilecek herkesi, bu sürece dâhil etmesi gerektiği üzerinde durulur. Bu yanıyları sıhhat mücadelesinde ilk adımın, muallimler tarafından mekteplerde atılacağı ancak bu konudaki mücadelenin, tüm toplumun sorumluluk alması ve üzerine düşeni yapması ile kazanılabileceği vurgulanır.⁴⁰⁶

Bu bağlamda vücudun temizliği, özellikle ellerin yıkanması, çamaşırların temizliği ve çamaşırların değiştirilmesi, evin temizliği önemsenmiştir. Hasta olan insanların ayrı bir yerde bulundurulması ve onlardan etrafa saçılan mikropların dezenfekte edilmesi, kamusal alanlarda (okul, fabrika, ulaşım araçları ve insanların genel olarak toplu halde bulundukları ortamlarda) yerlere tükürmenin yasaklanması, zararlı haşaratlarla

⁴⁰⁵ Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocukların Hayatlarını Tehdit Eden Bazı Mühim Hastalıklardan Korunma Reçeteleri”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s.61 (Teşrinievvel 1931): 7-10.

⁴⁰⁶ Dr. Fatma Reşid Hanım, “Mekteplerde Ameli Sıhhat Dersleri: Çocuklarda Gizli Hastalıklar”, **Türk Çocuğu**, s. 6 (Mart 1927): 7. **Türk Çocuğu**, s. 7 (Nisan 1927): 6-8.

mücadele edilmesi amaçlanmıştır. Bunun dışında hasta olan insanların, genel olarak sağlıklı olan insanlardan ayrılması, tüm toplumsal alan ve evlerde dezenfekte işlemlerinin yapılması, aşısı bulunmuş olan hastalıklar için gerekli aşılama faaliyetlerinin yapılması önerilmiştir. Böylece hem hasta olan insanların iyileşme süreçlerinde, hem de sağlıklı olan insanların sağlıklarını koruma konusunda dikkat edilmesi ve bir tür yaşam alışkanlığı şeklinde düşünülmesi gereken şeyin; güneş almak, açık havada bulunmak ve düzenli olarak spor ve jimnastik yapmak olduğudur.⁴⁰⁷

Cumhuriyetin ilanı ve kurulan yeni devletin kurumsallaşması sürecinde Türkiye topraklarında var olan ve yaygın olarak görülen salgın hastalıklar ile bu hastalıkların çocuk dergilerine nasıl konu olduğuna yer verilecektir.

3.3.1 Ele Alınan Dönemin Belli Başlı Hastalıkları

Verem

Türkiye topraklarında özellikle I. Dünya savaşı sırasında, yaşanan felaketler, derin ekonomik sıkıntılar, sağlık koşullarının yetersizliği gibi nedenler sonucu verem hastalığından kaynaklı ölüm oranlarında artışlar görülmüştür.⁴⁰⁸ Verem sonucu hasta olan ve hayatını kaybeden insanların sayılarında ciddi artışlar söz konusu olunca, hastalığın önlenmesi noktasında çok daha ciddi tedbirler alınmış ve bu bağlamda 1918 yılında Besim Ömer Paşa'nın ön ayak olduğu "Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti" kurulmuştur. Ancak Cemiyet İstanbul'un işgaliyle beraber çalışmalarını durdurmuştur.⁴⁰⁹

1920 yılında 2640 kişi, 1922 yılında ise 2700 kişi bu hastalıktan dolayı hayatını kaybetmiştir. Yaşanan ölümler karşısında hükümet öncelikle halkı gazeteler yayımlamak ve konu hakkında konferanslar vermek suretiyle aydınlatmaya çalışmıştır. 1923 yılına gelindiğinde İstanbul İl Özel İdaresi tarafından ilk Verem Dispanseri açılırken, sahip olunan devlet hastaneleri, numune hastaneleri bünyesinde veremli

⁴⁰⁷ H. Braun, **Bulaşıcı Hastalıklar**, çev. Ziya Öktem, (Ankara: Maarif Matbaası, 1944), 45-47.

⁴⁰⁸ Özdemir, **age**, 315.

⁴⁰⁹ Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", 1331.

hastalar için hizmet verebilecek yataklı bölümler oluşturulmuştur. Aynı süreçte 17 Şubat 1923'te "İzmir Veremle Mücadele Cemiyeti Hayriye" kurulur.⁴¹⁰

Çocuk dergilerinde de üzerinde en fazla durulan hastalıkların başında verem gelmekteydi. Verem hastalığının irsi olmadığı, hastalıklı olan anne ve babadan doğan çocukların, veremli olmayacakları, ancak çocuğun doğumundan sonraki süreçte dikkat edilmesi gereken hususlara uyulmadığında, çocukların bu hastalığa rahatlıkla yakalanabilecekleri belirtilir. Zira çocukların ilk doğduğu günden itibaren veremli olan insanlarla her hangi bir şekilde temas etmemeleri gerektiği sıklıkla vurgulanır.⁴¹¹ Verem hastalığının oluşumu ve farklı şekillerdeki bulaşma yolları hakkında sıkça bilgi verilirken, verem türleri ve bunların bedende oluşumları ve etkileri de konu edilir.⁴¹² Ancak incelenen dönemin, bahsi geçen zorlu koşulları içerisinde doğan çocukların, bir süre sonra vereme yakalanmasının yaygın nedenlerinden biri de çocuklara verilen inek sütünün verem mikrobu taşımasıdır. Bu nedenle çocuklara verilecek olan sütlerin kaynatılmadan verilmemesi gerektiği ısrarla vurgulanır.⁴¹³ Diğer taraftan çocukların, veremden korunması için genel olarak beslenme ve temizlik alışkanlıklarına dikkat çekilir. Çocukların en fazla vereme yakalanma sebeplerinden biri de diş çürümesi sürecinde ağızda oluşan mikroplar nedeniyle veremin bu bölgede oluşmaya başlamasıdır.⁴¹⁴

Dergilerde sıklıkla vurgulandığı gibi irsi bir hastalık olmayan veremden hem çocukların, hem de yetişkinlerin nasıl sakınması gerektiği,⁴¹⁵ bu konuda Avrupa ülkelerinde nelerin yapıldığı, veremin bulaşmasını engellemek amacıyla yapılması gerekenler ve tedavisi

⁴¹⁰ Feridun Vecdi, "Veremle Mücadele Bir Terbiye Meselesidir", **Türk Çocuğu**, s. 23 (Ağustos 1928): 15, 16.

⁴¹¹ Selim Sırrı (Tarcan), "Verem", **Türk Çocuğu**, s.8 (Mayıs 1927): 4.

⁴¹² "Tüm Hastalıkların En Vahimi Veremdir", **Çocuk Salnamesi**, (1927): 86, 87.

⁴¹³ Dr. Şemsi Mutver, "Çocuklarda Verem Hastalığı", **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 107 (İkinciteşrin 1935): 17-25.

⁴¹⁴ Lemi Solger, "Çocuklarda Diş Çürümesi ve Verem Hastalığı", **Çocuk Doktoru**, s. 1 (Nisan 1946): 4. Feyzullah Rasiş "Ağız Diş Bakımı ve Verem", **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 75 (İkincikanun 1933):19-22.

⁴¹⁵ Tevfik Salim Paşa "Verem Savaşı", **Verem Mecmuası**, s. 1 (1 Kânunusani 1928): 9. Dr. Mehmed Emin, "Verem Mücadelesi", **Yeni Yol**, s. 2 (15 Mayıs 1339): 26. "Sağlık Düşmanlarımız: Verem", **Doğan Kardeş**, s. 38 (15 Şubat 1947): 14.

üzerinde durulmuştur.⁴¹⁶ Veremin bulaşma yolları düşünüldüğünde hem toplum olarak, hem de kişisel olarak herkesin üzerine düşen sorumluluğu aldığı hastalığın yayılmasının engelleneceği, uzun anlatılar dâhilinde çok ayrıntılı olarak ortaya konmuştur.⁴¹⁷ Ancak toplumun bu konuda genellikle vurdumduymaz tutum takındığı, hastalıklı olan insanların, hastalığı diğer insanlara bulaştırmamak adına uyması gereken kurallara uymadıkları ve bu konuda duyarlılık gösterilmediği ortaya konulmuştur. Bunun en basit örneği ise sokaklara tükürme, aksırma gibi davranışlarda ortaya çıkmıştır.⁴¹⁸

Dergilerde sıklıkla veremden korunma yolları, hastalığın bulaşma yolları ve bulaştıktan sonraki süreçte neler yapılabileceği, nasıl tedavi edileceği şeklinde birtakım kurallar ve öneriler ortaya konulmuştur. Temelde bahsedilen kuralların bir tür “hayat kaideleri” olarak kabul edilmesi gerektiği ve bu kaidelere göre yaşanıldığı takdirde, hastalıklara yakalanmadan sağlıklı bir yaşam sürülebileceği telkin edilir.⁴¹⁹ Ancak dergilerde verem

⁴¹⁶ Selim Sırrı (Tarcan) “Verem”, **Türk Çocuğu**, s.8 (Mayıs 1927): 4. Musa Kazım, “Verem Meselesinde İrsiyet ve Teşkilat-ı Bedeniye'nin Müdafaası? Muhafazası”, **Verem Mecmuası**, s. 1 (1 Kânunusani 1928): 13.

⁴¹⁷ Veremle mücadele konusunda hem devletin ve toplumun hem de kişilerin mutlak suretle öğrenmesi ve hem kamusal hayatta hem de kişisel hayatlarında uymaları gereken kuralların bir kısmı şu şekilde ortaya konmuştur. “Hükmet ve belediyeler ve belediyede ki müdürler bilumum içkiye karşı seferberlik ilan etmeli. Mahalleler, yollar, sokaklar, kahvehaneler ve diğer umumi yerler süpürülmeden önce ıslatılmalı zira veremin en fazla yayılmasına sebep olan unsurlardan biri de bu tozlardır. Sokaklara, caddelere ve tüm umumi mahallere, öteye beriye tükürmek maalesef bizde tamim etmiştir. En iptidai sağlık kurallarında bile yerlere tükürülmemesi gerektiği söylenir ve bilinir ne yazı ki bizim toplumumuzda bu henüz öğrenilmemiştir. ‘Ben veremli değilim ki yere tükürmeyeyim’ diyemezsiniz çünkü veremli olup olmadığınızı bilemezsiniz, kaldı ki veremli olmamak size yerlere tükürme hakkı vermez. Yemeklerden önce mutlaka eller yıkanmalıdır. Adetlerimizde de yer aldığı halde pek çok kez yemek yemeğe oturulduğunda unutuluyor. Sokak kunduralarıyla evlere girilmemeli, her kim olursa olsun sokak kundurası ile evinize girmeye çalışırsa kabul etmeyiniz. Veremle ilgili teşekülâtın memleketin her yerinde yer alması gerekmektedir. Verem konusunda kadınlara önemli görevler düşüyor. Zira bu hastalığa yakalananların ruh hallerinin iyi olması da iyileşme konusunda önemli bir işlev görüyormuş. Zira hanımların hasta olan bu insanlara yapabilecekleri iyiliklerden biri de onlara güzel sözler söyleyip hastalığı yenebilecekleri yönünde cesaretlendirmeleridir.”, Dr. Mehmed Emin, “Verem Mücadelesi”, **Yeni Yol**, s. 2 (15 Mayıs 1339): 8, 9.

⁴¹⁸ Feridun Vecdi, “Veremle Mücadele Bir Terbiye Meselesidir”, **Türk Çocuğu**, s. 23 (Ağustos 1928): 15, 16.

⁴¹⁹ Çocuk dergilerinde çeşitli vesilelerle konu edilen “sağlıklı yaşam kuralları”, ana hatalarıyla şu şekildedir; “Yaşanılan ortamın temiz tutulması zira pislik rutubet ve karanlık verem mikrobunun en fazla ürediği ortamlardır. “Yaşanılan ortamın bolca güneş alınmasının sağlanması ve açık havadan fazlasıyla yararlanılması. Yemeklerinizi zevk ve memnuniyet içerisinde yiyiniz. Zira saadet ve bahtiyarlık en faydalı kuvvet ilaçlarından daha müessir ve nafidir. İstirahat ediniz. Hayatınızın kaideleri şunlar olsun, Lüzumundan fazla çalışmayın yoksa vücudunuz zayıf düşer. Vücudunuzu kuvvetli ve sıhhatli tutacak yemekler yiyiniz. Mümkün oldukça açık havada yaşayınız. Çalışınız oynayınız ve istirahat ediniz. Çocuklarınıza da bunu talim ve telkin ediniz. Güneş ziyasıyla saf ve temiz hava en temiz ve nafi ilaçtır. Bunları bol bol alınız. Veremle Mücadele Cemiyetine yardımcı olunuz.”, “En Korkunç Hastalık Verem: Nasıl Gelir? Nasıl Korunmalı?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 33 (Haziran 1929):17, 18.

tedavisi konusunda, üzerinde sıklıkla durulan asıl husus, bu hastalığa hiç yakalanmamak adına yapılması gerekenlerdir. Zira var olan sağlık kurumlarının ülkedeki tüm verem hastalarını tedavi etmeye yetmeyeceği, açılmış ya da açılması planlanan sanatoryum ve prevantoryumların da ileri düzeyde veremli hastaların ancak bir kısmını tedavi edebileceğidir. Bu yanıyla sıklıkla vurgulanan şey, en iyi tedavi yolunun, hastalıklardan korunmayı öğrenmek, öğretmek ve bunları hayata geçirmek olduğu yönündedir.⁴²⁰

Diğer taraftan alkol ve benzeri zararlı alışkanlıkların, insanların bedenlerini güçsüzleştirip, pek çok hastalığa zemin hazırladığı sıklıkla vurgulanır. Alkolün, yalnızca insan sağlığı ve bedenine verdiği zarar değil, aile ve cemiyet hayatı açısından da son derece tehlikeli olduğu, bununla beraber alkolün kişinin iş yapabilme gücü ve üretkenliğini engelleyen özelliklerinden dolayı da ısrarla kaçınılması gerektiği tekrarlanır.⁴²¹

Ele alınan dönem içerisinde hem Anadolu’da hem de İstanbul’da oldukça yaygın olan verem hastalığı ile mücadele, Cumhuriyet yönetiminin sağlık politikalarının temel belirleyenlerinden biri olmuştur. Bu bağlamda hastalığın tedavisi noktasında oldukça yetersiz olan imkânlarla sürece başlanmasına karşın, bir süre sonra hastalığın tedavisi için ilk tedavi merkezleri oluşturulmuştur. Bu bağlamda ilk sanatoryum ve prevantoryumlar kurulmaya başlanırken, aynı zamanda kurulan hastane ve dispanserlerin verem klinikleri de açılır. Bununla beraber Avrupa ve Amerika’da yaygın olarak kullanılan BCG adı verilen aşının kullanımı ile bu hastalığın tedavisinde ciddi bir mesafe alınmasını sağlamıştır.⁴²²

Cumhuriyetle beraber devletin, veremle verdiği mücadele sürecinde hastalığın tedavisi amacıyla kurulan bu ilk kurumların Avrupa standartlarında olduğu, bu yanıyla da Cumhuriyetin daha kurulduğu ilk yıllardan itibaren, çocuklar ve genel olarak halk sağlığı için yapılanların dergilerde, rejimin çocuk ve halk sağlığına “gösterdiği önemin

Dr. Süreyya Asım, “Açık Havada Büyüyen Çocuk”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 30 (Mart 1929): 16. Dr. Şemsi Mutver, “Çocuklarda Verem Hastalığı”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 107 (İkinciteşrin 1935): 17-25. “Güneş ile Usul-ü Tedavi”, **Sıhhi Cidal**, no. 5 (1923): 2, 3.

⁴²⁰ “Veremden Korkun”, “Verem”, **Çocuk Salnamesi** (1927): 86.

⁴²¹ “Sakınınız Kaçınınız”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 87, 88.

⁴²² “Veremden Korunma”, **Tıbbi Sahifeler**, no. 3 (15 Ağustos 1341):1. “Küçük Çocuklara Verem Aşısı”, **Çocuk Salnamesi** (1927): 86.

en derin ifadesi olduğu” belirtilir.⁴²³ Zira içerisinde bulunulan zorlu koşullarda, veremle mücadele ve tedavisi amacıyla, eldeki yetersiz imkânlar zorlanarak prevantoryum ve sanatoryumlar açılmıştır. Hastalığın yaygınlığı karşısında açılan kurumlar yetersiz gelse de öncesi dönemle kıyaslandığında halkın görece sağlık standartlarının yükseldiği ve hastalıklar karşısında bir çare kalınmadığı görülür.⁴²⁴

Verem konusunda halkın, geçmiş zamanlardan kalma batıl inançları, kaderci yaklaşımları ile kulaktan dolma bilgileri, hastalıkla mücadele sürecini zorlaştırmıştır. Bu aşamada hem devlet bürokrasisi hem de dönemin hekimleri ve sağlık personelinin yaptığı ilk iş, halkın zihninde yer etmiş olan hurafe ve bilgilerin yanlışlığını ortaya koyarak, hastalığın, halkın genel kabulünde olduğu gibi “bir kader” olmadığını, bunun tevekkül içerisinde kabul edilmeyeceğini ortaya koymak olmuştur. Bununla beraber halkın bir tür kader olarak kabul ettiği bu sürecin, aslında hiç yaşanmayabileceği ya da hastalıkların fenni mücadele ile yenilebileceği⁴²⁵ yönünde yeni bir bilginin, halkın zihninde yer etmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla halkın, salgın hastalıklar konusunda en doğru biçimde bilgilendirilmesi amacıyla kitap ve gazetelerden daha çok afiş, duvar yazıları ve resimlerle konunun anlatılmasının tercih edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.⁴²⁶

⁴²³ Cumhuriyet döneminde ilk prevantoryum Valide Bahçe’de kurulmuştur. Dergilerde, Cumhuriyet döneminde kurulan sağlık kurumlarının, bir önceki dönemden farklı olarak propaganda amaçlı olarak belli kişilerin adına kurulmadığı belirtilir. Zira Osmanlı devletinin son zamanlarında kurulan kimi sağlık kurumlarının, belli varlıklı kimseler adına kurulduğu ve aslında kurulduğu ilk günlerden sonra bu kurumların genellikle ilgisiz, özensiz ve yetersiz hizmet veren kurumlar olduğu vurgulanır. Diğer taraftan Cumhuriyet döneminde kurulan sağlık kurumlarının sesiz sakin bir şekilde kurulduğu, hatta kimi zaman bu kurumların kurulmasından matbuatın bile haberi olmadığı ancak böyle bir kuruma ihtiyacı olan insanların bir şekilde bu yeri öğrendiklerinden bahsedilir. Valide Bahçe’de açılan Prevantoryum, verem mikrobunu almış ancak tam olarak verem hastalığına yakalanmamış olan insanların-çocukların tedavi edildiği bir yer. Özellikle kendi çabası ile tedavi olamayan yoksul insanların tedavi edildiği bir yer olması amaçlanmıştır. **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 20 (Mayıs 1928): 24.

⁴²⁴ Şevket Süreyya Aydemir, “Bozkır’da bir Prevantoryum”, **Çocuk Haftası**, (Yedinci Kitap) (23 Nisan 1935): 22-24. Mazhar Osman, “Verem Mücadelesinde Mekân Meselesi”, **Verem Mecmuası** s. 1 (1Kânunusani 1928): 6. Dr. Mehmed Emin, “Verem Mücadelesi”, **Yeni Yol**, s. 2 (15 Mayıs 1339): 8, 9. Mustafa Talat, “İçtimai Belalardan Verem ve Verem Dispanserleri”, **Sıhhat Almanakı**, ed. Mazhar Osman (Usman) (İstanbul: Kader Matbaası, 1933): 666.

⁴²⁵ Tevfik Salim Paşa, “Verem Savaşı”, **Verem Mecmuası**, s. 1 (1Kânunusani 1928): 5.

⁴²⁶ Bahsi geçen dönemde Anadolu’da okuma yazma oranları nüfusun geneli açısından bakıldığında %10’un altında olduğu için hastalıklar konusunda halkın aydınlatılması ayrıca zorlaşmıştır. Zira okuma-yazma oranlarındaki düşüklük nedeniyle halka daha çok afişler, resimler, şekiller ve duvar yazıları ile ulaşılmaya çalışılmıştır. Feridun Vecdi, “Veremle Mücadele Bir Terbiye Meselesidir”, **Türk Çocuğu**, s. 23 (Ağustos 1928): 15, 16. “Veremle Mücadele”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 48 (Eylül 1930): 17, 18.

1927’de “İstanbul Veremle Mücadele Cemiyeti” kurulur. Veremle mücadelede 1927 yılından itibaren koruyucu önlemler alınmasına da başlanmıştır. 1930 tarihli “Hıfzıssıhha Kanunu” çerçevesinde veremle mücadele zorunlu hale getirilir. Yine otuzlu yıllarda, ülkenin pek çok yerinde, veremle mücadele dispanserleri açılmış ve birkaç tane de sanatoryum kurulmuştur. Türkiye’de veremle mücadele kırklı ve ellili yıllarda da devam eder.⁴²⁷

Trahom

Trahom genellikle kuru, tozlu sağlık ve hijyen koşullarının bulunmadığı, yoksul ve kalabalık yaşam koşullarının hüküm sürdüğü yerlerde ortaya çıkmıştır.⁴²⁸ I. Dünya savaşı sürecinde yaşanan nüfus hareketleriyle beraber hastalık hem Anadolu’da hem de İstanbul’da yaygınlaşmaya başlamıştır. 1919’da İstanbul’daki yetimhanelerde 700 trahomlu çocuk bulunmuştur. Savaş yıllarında trahom hastalığı, Anadolu’nun dört bir yanına yayılmış ve pek çok insan hastalık dolayısıyla görme yeteneğini yitirmiştir.⁴²⁹ Cumhuriyetin ilk yıllarında hastalık, bazı illerde nüfusun %70’ten fazlasını etkilemiştir. Türkiye’de trahomla mücadele 1925 yılında özellikle hastalığın daha yaygın olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde yoğunlaşmıştır.⁴³⁰

Ele alınan dönem içerisinde, “insanlığın başına musallat olan iki beladan biri” olarak adlandırılan trahom hastalığı dolayısıyla dünya üzerinde, 5-6 milyon insanın görme yeteneğini yitirdiği belirtilir.⁴³¹ Ele alınan dönemde okullarda yapılan göz muayenelerinde, öğrencilerde tespit edilen hastalıklardan biride trahomdur. Bulaşıcı özelliği de olan bu hastalık el, mendil, havlu ya da yastık yüzleri aracılığıyla hasta kimseden, diğer insanlara bulaşabilmektedir. Çocuk dergilerinde trahom hastalığının bulaşmasını önlemek amacıyla, kimi toplumsal kurallara uyulması gerektiği ısrarla vurgulanır. Bunların başında insanların elini sıkmamak, başkasına ait olan mendil, yastık, havlu vb. şeylerin kullanılmaması gibi kişisel temizlik ve hijyen kurallarına

⁴²⁷ Temel, **age**, 122, 123.

⁴²⁸ Kadircan Keskinbbora, “Atatürk Döneminde Trahomla Mücadele Tarihçesine Bakış”, 417.

⁴²⁹ Özdemir, **age**, 317, 318.

⁴³⁰ Temel, **age**, 135, 136.

⁴³¹ Dr. Nuri Fehmi, “Trahom”, **Sıhhat Almanakı**, ed. Mazhar Osman (Usman) (İstanbul: Kader Matbaası, 1933): 758.

uyulması konusunda uyarılar yapılmıştır. Eğer kişi trahom hastalığına yakalanmış ise 6 ile 2 yıl arasında sürecek olan tedaviyi gerçekleştirmesi gerektiği belirtilir.⁴³²

Trahomun çocuklara bulaşmaması konusunda, özellikle çocuklarla çok yakın teması olan anneler ve çocuğa bakım yapan kimseler uyarılmıştır.⁴³³ Ancak ebeveyn ve aile üyeleri dışında hizmetçi, bakıcı, mürebbi gibi çocukla teması olan diğer kimseler de bu konuda uyarılırken, çocukların yüzüne, gözüne konan karasineklerin de bu hastalığın yayılması konusunda bir tehdit olacağı vurgulanmıştır.⁴³⁴ Diğer taraftan bu hastalığın çocuklara bulaşma yolları ve bu konuda alınması gereken tedbirlerin neler olduğu anlatılır. Çocukları trahomdan korumak noktasında hem annelerin hem de genel olarak aile ve okul sürecinde verilen eğitimlerin çok önemli olduğu, aslında bu türden bir eğitimin genel olarak toplumun sağlık bilincinin yükseltilmesinin, salgın hastalıklara yakalanma oranlarını azaltacağı belirtilmiştir.⁴³⁵

1930 yılında kabul edilen “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” çerçevesinde, hastalıkla mücadele konusu önemsenmiş ve kanuna göre trahomlu hastaların, hastalık bildirimleri zorunlu hale gelmiştir. Yine bu bağlamda hastalık konusunda, halkın aydınlatılması amacıyla çeşitli yayınlar yapılmış, konferanslar verilmiş ve afişler yoluyla konuya dair bir bilgilendirme gerçekleştirilmiştir. Trahomlu hastaların okullarda ve kamusal mekânlarda diğer insanlardan ayrılarak tedavi altına alınmaları noktasında da çaba sarf edilmiştir. Cumhuriyetin 50. Yılına gelindiğinde trahomlu hasta sayısı yok denecek kadar azalmıştır.⁴³⁶

Frengi

Osmanlı devletinde ilk kez 19. Yüzyıl başında görülmekle beraber, daha sonra özellikle savaşlar ve yaşanan göçler dolayısıyla hastalık oranında artış olur.⁴³⁷ I. Dünya savaşı

⁴³² Dr. Şükrü Ertan, “Trahomdan Nasıl Korunmalı?” **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 96 (İkinciteşrin 1934):16-19. H. Braun, **age**, 96.

⁴³³ Dr. Vefik Bulat, “Trahom: Çocuklara Hangi Yaşta Nasıl Bulaşır? Bulaşmamasının Çareleri”, **Çocuk Haftası** (Yedinci Kitap), (23 Nisan 1935): 70-73.

⁴³⁴ Vefik Hüsni, “En Korkunç Hastalık Trahom: Çocuklara Nasıl Sirayet Eder ve Nasıl Tedavi Edilmelidir?”, **Çocuk Haftası**, c.2 (23 Nisan 1930): 334-336.

⁴³⁵ Dr. Fatma Arif, “Trahom Çocuklara Hangi Yaşlarda ve Nasıl Bulaşır”, **Çocuk Haftası** (Altıncı Kitap) (23 Nisan 1934):75-84. Dr. Vefik Bulat, “Trahom: Çocuklara Hangi Yaşta Nasıl Bulaşır? Bulaşmamasının Çareleri”, **Çocuk Haftası**, (Yedinci Kitap) (23 Nisan 1935):70-73.

⁴³⁶ Temel, **age**, 134-136.

⁴³⁷ **Age**, 27, 28.

sonrası dönemde ise hem İstanbul hem de Anadolu’da yaygınlaşan hastalıkla⁴³⁸ Millî Mücadele döneminde de mücadele devam eder. Bu çerçevede “Frenginin Men ve Sirayeti Hakkındaki Kanun” teklifi 7 Mart 1921 tarihinde yürürlüğe girer. Bunu takip eden 1925 yılında “Frengi Tedavi Talimatnamesi” hazırlanıp yürürlüğe konur. Aynı yıl içerisinde kurulan özel frengi tarama ekipleri ve oluşturulan mücadele kurulları, hastalığın yaygın olarak bulunduğu bölgelerde çalışmalarını sürdürür. Frengi hastalığı ile mücadele konusunda atılan önemli adımlardan bir diğeri de 24 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” dur. Bu kanun ile zührevi hastalıkların sağlık kuruluşlarında ücretsiz tedavi edilmesi, frengi ile mücadele kurullarının yapacağı tarama ve muayenelere halkın katılımının sağlanması ve frengili olan kişinin kendisini ve çocuğunu tedavi ettirmesi zorunluluğu getirilmiştir. Aynı kanunda frengi, belsoğukluğu, şankr, cüzam ve verem hastalarının evlenmeleri yasaklanmış, bunların gerektiği şekilde tedavi edilmesi ve hastalıklarının son bulması ve hastalığın son bulduğuna dair raporu olması halinde evlenebilecekleri belirtilmiştir.⁴³⁹

Dergilerde genel olarak frengi hastalığı şöyle tanımlanmıştır; “... İnsan hayatını zehirleyen, evladını zehirleyen, neslini zehirleyen ve bi netice vefiyatı çoğaltan ve nüfusu azaltan bir hastalık vardır ki bugün ismi bile insanlığı ve beşeriyete korkunç gelen bir hastalıktır.” Frengi hastalığı bulaşıcı olduğu kadar, irsi bir hastalık olarak da görülmüştür. Bu yüzden frenginin sadece yakalanan kimseyi değil, aynı zamanda ailesi, akrabaları ve toplumu etkileyen yanına da vurgu yapılmıştır.⁴⁴⁰

Ele alınan dönem içerisindeki çocuk ve sağlık dergilerinde frengi hastalığı, diğer hastalık kategorilerinden farklı olarak görece utanç verici ya da toplum içerisinde ayıplanan bir hastalık türü olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, frengi hastalığının genellikle cinsel yolla ve “bil vasıta bulaştığı” ancak bunun dışında öpmek yoluyla, frengili annenin süt vermesi ya da frengili birine ait eşyaya ağız ile temas yoluyla da bulaştığından bahsedilmektedir. Yine frengili birine ait kişisel eşyaların (diş fırçası,

⁴³⁸ Özdemir, **age**, 318, 319.

⁴³⁹ Temel, **age**, 34-36.

⁴⁴⁰ İhsan Şükrü “Frengi”, **Sıhhi Sahifeler**, s. 6 (17 Haziran 1340): 86, 87.

sigara ağızlığı, ustura, sünger) kullanımı da bu mikrobun bulaşmasına, yayılmasına neden olduğu belirtilmiştir.⁴⁴¹

Çocuklarda görülen frengi hastalığı ise genellikle frengili olan anne ve babadan irsi olarak çocuklarına geçmek suretiyle gerçekleşmiştir. Frengili eşlerin ilk bir yılda bekledikleri çocukların, ya “düşük” şeklinde kaybedildiği ya da doğduktan sonra öldüğü belirtilir. Frengili ebeveynin çocukları ilk beş yılda doğarsa bile ya doğduktan sonra ölüyor ya da frengili olarak bir süre yaşadktan sonra ölüyorlardı. Frengili olan anne veya babadan doğan çocukların ancak altıncı yıldan sonra frengi mikrobi olmadan doğma ihtimali olduğu belirtilir.⁴⁴²

Bu nedenle frengili çiftlerin, frengi tedavisine evlilikten en az iki yıl önce başlamaları gerektiği ortaya konulur. İki yıllık bir süreçten sonra tedavi, yapılan testler sonucunda sonuç vermiş ise evliliğin mümkün olabileceği belirtilir.⁴⁴³ Ele alınan dönem içerisinde frengi hastalığının tedavisi ve tamamen ortadan kaldırılması noktasında başta Sıhhiye ve İctimai Muavenet Vekâletinin bu konudaki düzenlemeleri olmak üzere toplumu bilgilendirmek amaçlı çalışmalar yürütülmüştür.⁴⁴⁴

⁴⁴¹ Ferudun Neşet Bey, “Çocuklarda Frengi”, **Sıhhi Sütunlar**, s. 32 (12 Nisan 1340): 9-10. Ahmet Şükrü Bey, “Frengi”, **Sıhhat Almanakı**, ed. Mazhar Osman (Usman) (İstanbul: Kader Matbaası, 1933): 98. İhsan Şükrü “Frengi”, **Sıhhi Sahifeler**, s. 6 (17 Haziran 1340): 91.

⁴⁴² Mazhar Osman “Frengi Yüzünden Cinayetler”, **Sıhhi Sahifeler**, s.1 (15 Kânunusani 1923): 3. Doktor Fahri, “Frengi Belsoğukluğu ve Küçüklerin Bu Hastalıktan Korunması”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s.73 (İkinciteşrin 1932): 25-29.

⁴⁴³ Ali Vahit, “Frengi Hastalığı”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 61 (Teşrinievvel 1932):11-15. Doktor Fahri, “Frengi Hastalığı ve Küçüklerin Bu Hastalıktan Korunması”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s.73 (İkinciteşrin 1932): 25-29.

⁴⁴⁴ Frengi hastalığının ne olduğu, neden ve nasıl ortaya çıktığı, belirtileri, tedavi yolları ve bu hastalıktan korunmak adına alınması gereken tedbirler konusunda, incelenen dergilerde de çeşitli yazılar yer almıştır. Devletin de hastalığın, toplumda yaygınlaşmasının önüne geçmek ve hasta olan insanların tespit edilerek tedavi altına alınması noktasında çeşitli sosyal kontrol mekanizmaları olarak adlandıracağımız birtakım araçlarla, toplumu gözetleme ve denetleme boyutunda çalışmalar yürüttüğü anlaşılmaktadır. Bu durum çocuk dergilerine şu şekilde yansımıştır. Sıhhiye ve İctimai Muavenet Vekâletinin konu hakkında bir hayli tedbir aldığı alınan bu tedbirler arasında “Fuhuş ve zührevi hastalıkların yayılmasını men için mevzuu olan kanun ve nizamnamelerin tatbik edilmesini takip ve kontrol etmek ve bu suretle amme intizamının bozulmamasını temin etmek üzere biri zührevi hastalıklar ve fuhuşla mücadele diğeri bu heyetlere yardım etmek üzere iki komisyon teşkil etmiştir.”, Kurulan bu komisyonlar kendi aralarında idare, sıhhat ve icra kısımlarından oluşmaktadır. Komisyonların idari kısmı daha çok illerde, ilçelerde ve hatta köylerde bulunması gereken idari yetkililer ve ahlak zabıtalrı, konunun sağlık boyutuna ve genelevler ve bu yerlerde çalışan kadınların genel sağlık kontrolleri denetimleri ile ilgilenecekti. İcra Komisyonları ise bu yönde toplumda gayri nizami, gayri ahlaki durumların önüne geçecek uygulamalardan sorumlu olacaklardı. “Memleketimizde İctimai Tetkikler: Zührevi Hastalıklar ve Fuhuşla Mücadele”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 84 (İkinciteşrin 1933): 11-16.

Bu konuda “Çocuk Haftası’nda” yer alan yazısında Kazım Nami, frengili anne ve babadan doğacak çocukların hem bedeni hem ruhi olarak hasta doğacaklarını, bu şekilde doğan kimselerin ise gelecekte sokaklarda rastlayacağınız “...Çürük gövdeli, çürük kafalı, alkolik” suç işleyebilecek ve toplumun huzurunu bozabilecek kimseler olacağını belirtir. Dolayısıyla da frengili hastalar, yaratılmaya çalışılan sağlık toplumunun, sağlıklılaştırılma projesinin önündeki en ciddi engel olarak görülmüştür. Diğer taraftan bu kimselerin beden sağlıkları da son derece problemlili olacağı için “... Devletin hastanelerini işgal edecek ve ilaç imkânlarını tüketecek” ve sonunda topluma herhangi bir katkısı olmayacak ama sürekli “... Devlete, topluma zarar verecek, devletin hastane ve ceza evlerini dolduracak” olan kimseler olacakları ortaya konur. Nami, “toplumun hastaları” konusundaki iddialarını bir adım daha ileri taşıyarak şunları belirtir; “Bu kimseler hastalığa tutulmasalar bile tembel, suçlu, yalancı kıskanç ve kötülüğe düşkün olacaklardır. Devlet bunların yurda ve birçok kimseye zararı dokunmasın diye birçok polis besleyecektir, zira hapishaneler, hastaneler tımarhaneler açacaktır.”⁴⁴⁵

Salgın hastalıkların hele ki frengi gibi aynı zamanda toplumun ahlaki normlarınca da dışlanan yanıyla hasta insanların, tüm bu sağlıklı toplum yaratma anlayışının ötekileri olarak görüldükleri anlaşılıyor. Bununla beraber içerisinde yaşanılan dönemin sınırlı kaynakları ve sağlık hizmetleri düşünüldüğünde, herkesin sağlığına bireysel bir kaygıdan ziyade, toplumsal ihtiyacın bir gereği olarak dikkat etmesi ve bu konuda gereken hassasiyeti göstermesi beklenmiştir. Bir şekilde bu hassasiyeti göstermeyen ve hasta olan insanlar ise toplumun tüm bu sağlıklılaştırma söylemleri ile sağlıklı ve ideal bedenlere sahip bireyler olmamaları dolayısıyla eleştirilmişlerdir. Bu durum Nami’nin yazısında olduğu gibi sağlıklı olmayan insanların çoğalmaması yönündeki öjenist söylemlerle de zaman zaman iç içe geçmiştir.

Cumhuriyet döneminde yapılan pek çok çalışma çerçevesinde, 1947 yılı sonunda sürdürülen çalışmalarda muayene edilen 2.247.561 kişiden 862.312’sinin frengili olduğu tespit edilmiştir.⁴⁴⁶ Hastalığın tedavisi için yapılan çalışmalar sonuç vermiş ve frengi kırklı yıllara gelindiğinde oldukça azalmış ve toplum sağlığını tehdit eden bir unsur olmaktan çıkmıştır. Bu durum şöyle ifade edilmiştir; “... Geçmiş zamanlarda frengi yüzünden insanların yüzü, burnu dökük, boğazı delik ve cılk yara içinde gezen

⁴⁴⁵ Kazım Nami, “Sağlam Çocuk İstiyoruz”, **Çocuk Haftası**, Beşinci Kitap (23 Nisan 1933): 77-79.

⁴⁴⁶ Temel, **age**, 34.

köylüler olduğunu otuz kırk sene evvel duyardık. Bugün ihtiyarlar arasında tek tük eski zaman atıklarına rastlıyoruz. Bugün ilaçla hastalık hemen ilk devrelerinde sönüyor, kan temizleniyor.”⁴⁴⁷ Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumda görece yaygın olan frengi hastalığı, hastalığa dönük alınan tedbirler ve uygulanan tedaviler çerçevesinde kırklı yıllardan sonra toplum için bir tehlike olmaktan çıkmıştır.

Sıtma

Sıtma dünya üzerinde getirdiği ölümlerle bütün savaşları, kıtlıkları ve diğer ölümleri geride bırakacak kadar çok insanın ölümüne sebep olmuş salgın bir hastalıktır. Öyle ki II. Dünya savaşına kadar mezarlıkların yarısını sıtmadan ölen insanların bedenleri oluşturmuştur.⁴⁴⁸

Balkan ve I. Dünya Savaşları sırasında Osmanlı ordusunun dörtte üçü sıtma mikrobunu taşımıştır. Savaş koşulları içerisinde özellikle orduda savaşı sıtmalılar askerlere, kinin dağıtımını dışında başka herhangi bir tedavi uygulanmamış, tedbir alınamamıştır.⁴⁴⁹ I. Dünya Savaşı sonunda 11 milyona inen nüfusun büyük çoğunluğu başta sıtma olmak üzere verem, zatüre, frengi, uyuz vb. gibi hastalıklar dolayısıyla sağlıklı ve sakat kalmıştır.⁴⁵⁰ Savaş sonrası dönemde sıtma tüm şiddetiyle yayılmaya devam etmiştir. Millî mücadele sürecinde de sıtma, orduda, askerler arasında oldukça yaygındır. Aynı süreçte sivil halk arasında da hastalık yüzde 50’ye kadar yükselmiştir.⁴⁵¹

Cumhuriyet yönetimi, en başından beridir benimsediği sosyal devlet ve halk sağlığı perspektifli sağlık yaklaşımları ile sahip olduğu nüfusu sağlıklı, sağlam ve güçlü kılmaya çabalamıştır. Bu çabalar çerçevesinde sıtmaya karşı köklü ve kesin çözüm getirmek amacıyla tedbirler alınmaya çalışılmış ve sıtma ile mücadeleye girilmiştir. Zira aynı dönemde Anadolu’nun bazı yerlerinde halkın %90’a varan oranda sıtmalılar olduğu anlaşılmıştır. Sıtma hastalığı geçiren ebeveynlerin çocuklarının, sakat doğma ve ölüm olasılığı daha yüksek olduğundan, sıtmalılar oranının yüksek olduğu yerlerde çocuk

⁴⁴⁷ Mazhar Osman, “Öjenik”, **C.H.P Konferanslar Serisi**, (Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi, 1939): 2-7.

⁴⁴⁸ Andrew Nikiforuk, **Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi**, çev. Selahattin Erkanlı, (İstanbul: İletişim, 2000), 34.

⁴⁴⁹ Özdemir, **age**, 320.

⁴⁵⁰ Mazhar Osman, “Cumhuriyetin Sıhhat Siyaseti”, **Sıhhat Almanakı**, ed. Mazhar Osman (Usman) (İstanbul: Kader Matbaası, 1933): 35-43. Temel, **age**, 68.

⁴⁵¹ Özdemir, **age**, 320-323.

doğum oranları da düşük olmuştur.⁴⁵² Bu durum 1927 tarihli Çocuk Salnamesinde şöyle ifade bulmuştur;

“Ailelerin çok çocuk dünyaya getirmemesi maksadı temin etmez, sağlıklı ve gülbüz çocuk dünyaya getirmenin çaresine bakmalı. Zayıf çelimsiz, vereme yatkın, sıtmalı, frengili, şeker ve sinir hastalıklarına yatkın olan insanların çocukları da bu hastalıklara yatkın olacaklardır. Bu kimseler değil nüfusu arttırmak hastanelerin, sanatoryumların sayısını arttıracaktır. Kendi ekmeğini kazanamayacak insanların olduğu bir içtimaiyat yok olmaktan başka bir şey olmayacaktır.”⁴⁵³

Cumhuriyetin sağlık siyasetini konu alan yazısında Mazhar Osman, sıtma hastalığının, Cumhuriyet hükümetini, verem ve frengi hastalığının yanında en uzun süre meşgul etmiş ve bu bağlamda en fazla mücadele edilen hastalıklardan olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁴ Cumhuriyet döneminde sıtma ile mücadele aşamasında üzerinde en fazla durulan konulardan biri de sıtma mikrobu taşıyan sineklere karşı verilen mücadele olmuştur. Çocuk dergilerinde de sıklıkla üzerinde durulan sineklerle⁴⁵⁵ mücadele konusu, çocukların sağlığını tehdit eden unsurlardan biri olarak görülmüştür. Savunmasız ve sineklerin yaydığı mikroplara karşı genellikle korumasız, dayanıksız olan bebek ve çocukların, sineklerin yaydığı hastalık mikrobunu kaptıklarında, başta sıtma olmak üzere pek çok salgın hastalığa yakalandıkları belirtilmektedir.⁴⁵⁶ Bu nedenle salgın hastalıklarla hele ki sıtmaya karşı verilen mücadelede “... Sineklere karşı seferberlik ilan etmeli”⁴⁵⁷ şeklindeki bir yaklaşım ile “... Çocuklarımızı öldüren bu tıfil hayvanları biz öldürmeliyiz.” denilerek her yıl sineklerin yumurtlama ayı olan nisan ayında, sıtma mikrobunu başta çocuklar olmak üzere tüm halka yayan ve ülke nüfusunu zayıf, çelimsiz ve hastalıklı kılan, bu hastalıkla adeta kıyasıya savaşılmıştır. Sıtma ile mücadele çerçevesinde sıtma mikrobunu yayan sineklerin itlafı, bataklıkların kurutulması ve halkın içerisinde yaşadığı fiziki çevreyi temiz tutması, genel olarak

⁴⁵² Temel, **age**, 71-74.

⁴⁵³ “Cumhuriyetin Hıfzı Sıhhati ve Nüfus Politikası”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 36.

⁴⁵⁴ Mazhar Osman, “Cumhuriyetin Sıhhat Siyaseti”, **Sıhhat Almanakı**, ed. Mazhar Osman (Usman) (İstanbul: Kader Matbaası, 1933): 35-43.

⁴⁵⁵ Sıtmayı insanlara aşılayan Anofel adı verilen bir sivrisinektir. Kurşuni renkte olan bu sinek genellikle bataklıklarda yaşar. Dişi anofellerin bataklıklardaki su yüzeyine bıraktıkları yumurtalardan çıkan yavru sinekler 45 gün içerisinde uçmaya başlarlar. “Dördüncü Sınıflara Tabiat Bilgisi: Sıtma Malarya”, **Asrın Çocuğu**, s. 21 (23 Mart 1940): 7.

⁴⁵⁶ Feridun Vecdi, “Nisan Sineklerle Mücadele Ayıdır”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 19 (Nisan 1928): 15.

⁴⁵⁷ “Sinekler”, **Çocuk Salnamesi** (1927): 48-50.

temizlik alışkanlıklarına uyulması başta olmak üzere pek çok tedbir alınmıştır.⁴⁵⁸ Bu çerçevede çocuk dergilerinde de sıtma hastalığının bulaşma yolları, bu hastalığa yakalanmamak adına alınması gereken tedbirler, tedavi yollarına dair de öğretici yayınlar yapılmıştır.⁴⁵⁹

Cumhuriyet yöneticilerine göre toplumu zayıf, güçsüz ve bakımsız kılan bu hastalıkla mücadele devletin ve rejimin en önemli sosyal ve sıhhi hedeflerinin başında gelmektedir. Zira toplumu genel olarak bu hastalığın pençesinden kurtarmak aynı zamanda sağlıklı ve üretken bir iş gücü kapasitesine sahip olmak demektir. Sağlıklı, güçlü ve üretken bir nüfus ise cumhuriyet kadrolarının en başından beridir ulaşmayı amaçladıkları bir hedeftir. Bu yanıyla sıtma ile mücadele çerçevesinde sarf edilen çaba, zaman ve para düşünüldüğünde, elde edilecek sağlıklı nüfus ve bu nüfusun ülke ekonomisi için sağlayacağı potansiyel iş gücü ve üretim kapasitesi oldukça yararlı olacaktır. Dolayısıyla sıtma ile mücadele hem ülke nüfusunun sağlığı hem ekonomi hem de rejimin sahip olmayı hedeflediği nüfusun genel niteliği açısından oldukça önemli bir yerde durmaktaydı. Kısacası, ölümden kurtarılabilecek nüfusun iş gücü ve üretim kapasitesi düşünülecek olursa devletin, sıtma ile mücadelesi hem ekonomi hem de nüfusun genel sağlığı açısından oldukça yararlı bir girişim olarak görülmüştür.⁴⁶⁰ Bu bağlamda Cumhuriyet hükümetinin asıl gündemini oluşturan halk sağlığını koruma çerçevesinde sıtma hastalığı ile ilgili ciddi kararlar alınmış ve hayata geçirilmiştir. 2 Kasım 1924 yılında kabul edilen sıtma ile mücadele kanunu çerçevesinde tüm devlet ve özel kurum ve kuruluşların sıtma ile mücadeleye katılması ve destek vermeleri amaçlanmıştır.⁴⁶¹

Tifo

Osmanlı devletinin son dönemleri ve savaşlar sürecinde daha yaygın olarak görülmeye başlayan bir diğer hastalık ta tifodur. Ancak tifo, Balkan ve I. Dünya Savaşları sürecinde yapılan aşılama sayesinde toplum için bir tehlike olmaktan çıkmıştır. Cumhuriyet döneminde de görülen hastalığın temel nedeni; su ve yiyeceklerin lağıma bulaşması,

⁴⁵⁸ **Tıbbi Sahifeler**, s.3 (1 Teşrinievvel 1925):12. Feridun Vecdi, “Nisan Sineklerle Mücadele Ayıdır”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s.19 (Nisan 1928): 15. **Asrın Çocuğu**, “4. Sınıflara Tabiat Bilgisi”, s. 21 (23 Mart 1940): 5.

⁴⁵⁹ “Düşmanlarımızı Tanıyalım”, **Doğan Kardeş**, s. 21 (1 Haziran 1946): 12. “Güzelleşmek ve Büyümek için Kara Sineklere Ölüm”, **Doğan Kardeş**, s. 24 (15 Temmuz 1946): 16. “Kanımız”, **Doğan Kardeş**, s. 43 (1 Mayıs 1947): 13.

⁴⁶⁰ Temel, **age**, 72-74.

⁴⁶¹ **Age**, 76-78.

yeteri kadar dezenfekte edilemeyen yiyecekler ve alt yapı bozukluklarının oluşturduğu sağlıksız su çevre koşullarıdır. Cumhuriyet döneminde büyük salgın halini almayan tifo vakaları için çeşitli tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler içerisinde sağlıksız olduğu düşünülen suların satılmaması ya da içmeye ve kullanıma yasaklanması, sağlıklı içme suyunun temin edilmesi ve alt yapı çalışmalarının tamamlanmaya çalışılması bulunmaktadır.⁴⁶² Tifo hatalığı, Cumhuriyet döneminde toplumu tehdit eden ve önemli sağlık sorunları yaratan bir hastalık değildir. Bu nedenle çocuk dergilerinde de üzerinde çok fazla durulmamıştır. Ancak buna rağmen özellikle küçük yerleşim bölgelerinde alt yapı sorunları su ve kanalizasyon sorunlarının yaşandığı ve temizlik kurallarına yeterince uyulmadığında tifo vakalarına rastlanmıştır. Tifo hastalığını konu alan kimi yazılarda genel olarak tifo hastalığının yayılma sebepleri, bu hastalığa yakalanan kişilerde ortaya çıkan belirtiler, hastalıktan korunma yolları ve alınması gereken tedbirler üzerinde durulmuştur.⁴⁶³ Tifo ağız yoluyla bulaştığı için besinlerin yıkanmadan yenmemesi, yetiştirilen sebze ve meyvelerin ve genel olarak tüm yiyeceklerin sağlık koşullarına uygun olarak tüketilmesi vurgulanan konular arasında yer almıştır.⁴⁶⁴ Tifo ile ilgili üzerinde durulan bir başka konu ise çocukların, zamanı geldiğinde mutlaka tifo aşısı olmalarıdır.⁴⁶⁵

Difteri

Erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde konu edilen salgın hastalıklardan biri de difteri ya da kuşpalazı olarak anılan hastalıktır. Eski zamanlarda kuşpalazı olarak anılan hastalık, çok eskilerden beri bilinen bir hastalık türüdür.⁴⁶⁶ Avrupa’da 1926 yılında yaygınlaşan ve insanların hayatlarını etkileyen hastalık, aynı tarihlerde aşısı bulunmakla beraber yaygınlığı azalmış ve insanların hayatında bir tehdit olmaktan çıkmıştır.⁴⁶⁷ Çocuk dergilerinde hastalığın genellikle ağız, burun ve özellikle boğaz çevresinde boğazın şişmesiyle beraber ortaya çıktığı belirtilmiştir. Dergilerde ana hatalarıyla bu

⁴⁶² “Tifo Aşısı Olmayı Unutmayın!”, **Doğan Kardeş**, s. 89 (10 Haziran 1948): 3. “Düşmanlarımız: Tifo”, **Doğan Kardeş**, s. 36 (15 Ocak 1947): 8

⁴⁶³ “Köyü Ziyaret: Tifo Mikrobu ile Konuştum”, **Doğan Kardeş**, s. 21 (1 Haziran 1946): 7.

⁴⁶⁴ H. Braun, **age**, 93-95.

⁴⁶⁵ “Tifo Aşısı Olmayı Unutmayın”, **Doğan Kardeş**, s. 88 (3 Haziran 1948): 7. “Düşmanlarımız: Tifo”, **Doğan Kardeş**, s. 36 (15 Ocak 1947): 6.

⁴⁶⁶ Dr. Şemsi Mutver, “Çocuklarda Kuş Palazı (Difteri)”, **Çocuk Doktoru**, s. 3 (Haziran 1946): 16.

⁴⁶⁷ Çocuklarda Kuşpalazı (Difteri) Aşısı, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 22 (23 Mart 1934): 8. Dr. Şemsi Mutver, “Çocuklarda Kuş Palazı (Difteri)”, **Çocuk Doktoru**, s. 3 (Haziran 1946): 16.

hastalığın nasıl bulaştığı, belirtileri, tedavisinin nasıl yapılması gerektiği ve bu hastalıktan nasıl korunmak gerektiği üzerinde durulur. Diğer taraftan Cumhuriyet dönemine gelindiğinde aşısı bulunan⁴⁶⁸ bu hastalıktan korunmanın en kesin yolu, çocukken yapılması gereken aşılardır. Bunun yanı sıra ilaç tedavisinin de mümkün olduğu ve hastalığı giderme konusunda serum kullanımı da önerilenler arasındadır.⁴⁶⁹

Tifüs

Özellikle Balkan ve I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusu içerisinde yaygınlaştığı bilinmektedir. Savaş sonrası dönemde ise varlığını İstanbul ve Anadolu’da sürdürmüştür. 1917-1922 yılları arasında ise İstanbul’da 10 bin 806 kişi tifüse yakalanmış ve bunlardan 1.181’i ise tifüs hastalığından dolayı hayatını kaybetmiştir.⁴⁷⁰ Bununla beraber Tifüs Millî Mücadele yıllarında da hem cephelerde hem de Anadolu’da yaygınlığını sürdürmüştür. 1919-1922 yıllarında ise, TBMM ordusu içerisinde 3 bin 425 tifüs vakası ortaya çıkmıştır. Bunların 552’si ise ölümle sonuçlanmıştır.⁴⁷¹

Mevsim Hastalıkları

Cumhuriyet döneminde görülen ve çocukların hayatlarını kaybetmesine neden olan yaygın-salgın hastalık gruplarından biri de “mevsim hastalıkları” olarak bilinen hastalıklardır. Bu hastalıkların başında ishal, bronşit, zatüre gelmektedir.⁴⁷² Bahsi geçen hastalıkların kaynağında genellikle temizlik alışkanlıklarına uyulmaması, kötü beslenmek ve çocuğun gelişimini olumsuz yönde etkileyecek çevre, mekân ve koşullar bulunmaktadır. Çocuk dergilerinde bu hastalıklardan korunmanın en pratik yolu olarak, çocuğun doğumunu takip eden ilk günlerden itibaren temizlik ve hijyen kurallarına uyulması, sağlıklı ve dengeli beslenme olduğu vurgulanır.⁴⁷³ Ele alınan dönemde, çocukların genellikle ilk çocukluk yıllarında yakalandıkları hastalıklar dolayısıyla

⁴⁶⁸ Dr. O. Nurettin, Kuşpalazı (Difteri) Aşısı, **Çocuk Kliniği**, s.1 (Mart 1934):18.

⁴⁶⁹ Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocuklarda Difteri”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 81 (Temmuz 1933):11, 12. Konu hakkında çok ayrıntılı bilgi için bkz. “Difteri”, **Çocuk Kliniği**, s.1 (Mart 1934): 5. (Derginin 1. Sayısı tamamen difteri hastalığına ayrılmıştır.)

⁴⁷⁰ Özdemir, **age**, 316.

⁴⁷¹ **Age**, 317.

⁴⁷² Dr. Fahriye, “Vaktinden Önce Doğan Çocuklar ve Çocuklarda Mevsim Hastalıkları”, **Gülbüz Türk Çocuğu** s. 104 (Ağustos 1935): 16-21.

⁴⁷³ Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocuklarımızı Sarı Hastalıklardan Nasıl Korunmalı?”, **Çocuk Haftası** (Beşinci Kitap) (23 Nisan 1933): 94-100.

hayatlarını kaybettikleri,⁴⁷⁴ bu hastalıkların bir kısmını da mevsim hastalıklarının oluşturduğu, dolayısıyla çocukların bedenlerinin, bünyelerinin yaşadıkları ortama alışma ve bağışıklık kazanma sürecinde onların bakım, beslenme ve temizlik alışkanlıklarının oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır.⁴⁷⁵ Yine mevsim hastalıkları adı altında dergilerde kızamık,⁴⁷⁶ kızıl,⁴⁷⁷ çiçek,⁴⁷⁸ boğmaca gibi hastalıklara yer verilmekte olup bu hastalıkların nedenleri, bulaşma yolları ve bu hastalıklara karşı alınması gereken tedbirler konu edilmiştir.⁴⁷⁹

Yine Cumhuriyet döneminde çocukların sağlığını tehdit eden ve çocuk ölümlerine sebebiyet veren sağlık sorunlarından biri de ishaldir. İshal özellikle yaz aylarında mikrobik ortamlarda, temiz olmayan sular ve yiyecekler ve içecekler yoluyla, çiğ meyve ve sebzeler, sağlıklı koşullarda üretimi ve muhafazası yapılamayan sütlerle bulaşan sorunların başında gelmektedir. Çocuklara dönük yayınlarda genel olarak ishalden korunma yolları ve ishale yakalanan çocukların bunu atlatması için yapılması gerekenler ve alınması gereken tedbirler konu edilmiştir.⁴⁸⁰

Sinir Hastalıkları

Çocuk dergilerinde üzerinde durulan bir diğer konu salgın hastalık kategorisine dâhil olmamakla beraber akıl/sinir hıfzıssıhhasıdır. Bu konunun, çocuğun sağlıklı bir birey olarak hem bedensel hem de ahlaki gelişimi açısından çok önemli olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Bu yanı sıra çocuklarda akıl ve sinir rahatsızlıklarını işleyen yazılarda, "... Salim bir akıl, salim vücutta bulunur" özdeyişi sıklıkla tekrar edilmiştir. Çocukların akıl sağlığının, sinirlerinin sağlam olmasının ön koşulu, anne ve babaların sağlıklarının yerinde olmasına bağlanmıştır. Anne ve baba hem beden hem de ruhen sağlam olursa,

⁴⁷⁴ **Sıhhi Sütunlar**, s. 24 (15 Nisan 1934): 22.

⁴⁷⁵ Dr. Şemsi Mutver, Mevsim Hastalıkları, **Çocuk Doktoru**, c.1, s. 4 (Temmuz 1946): 8, 9. Dr. Şemsi Mutver, "Mevsim Hastalıkları: Süt Çocuğu İshalleri", **Çocuk Doktoru**, c.1, s. 5 (Ağustos 1946): 8, 9.

⁴⁷⁶ **Tıbbi Sahifeler**, s. 5 (13 Eylül 1341): 3. Dr. Şemsi Mutver, "Mevsim Hastalıkları: Çocuklarda Kızamık", **Çocuk Doktoru**, c.1, s. 8 (Kasım 1946): 6, 7. "Düşmanlarımız 6: Kızamık", **Doğan Kardeş**, s.39 (1 Mart 1947): 13.

⁴⁷⁷ "Düşmanlarımız 3: Kızıl", **Doğan Kardeş**, s. 37 (1 Şubat 1947): 7.

⁴⁷⁸ **Sıhhi Sahifeler**, s. 5 (15 Mayıs 1923):73. **Tıbbi Sahifeler**, s. 5 (13 Eylül 1341): 2.

⁴⁷⁹ Dr. Şemsi Mutver, "Çocuklarda Boğmaca Öksürüğü", **Çocuk Doktoru**, c.1, s. 7 (Ekim 1946): 10, 11.

⁴⁸⁰ Dr. Ali Şükrü, "Çocukların Hayatlarını Tehdit Eden Bazı Mühim Hastalıklardan Korunma Yolları ve Reçeteleri", **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 61 (Teşrinievvel 1931): 7-10. "Aman İshal Olmayalım!", **Doğan Kardeş**, s. 89 (10 Haziran 1948): 3.

onlardan doğacak nesillerinde sağlam olacağı yönünde genel bir kabul geliştirilmiştir. Diğer taraftan anne ve babanın sağlıklı olmasının yanında, annenin gebelik sürecini sağlıklı bir şekilde geçirmesi de ayrıca önemsenmiştir.

Konunun başka bir boyutu şu şekilde ifade edilmiştir; “Akıl sağlığının bir diğer önemli unsuru da terbiyedir. Terbiye çocuğun ruhi mukavemetini güçlendirdiği gibi ruhun ahenkli bir şekilde inkişafını da sağlıyor. İhtimai hayat içinde de akli ve hıfzıssıhha kaidelerine uymak gerekmektedir. İntizamsızlık ve ahlaksızlık amili olan insanlar tecrit ve tedavi olacaktır.”⁴⁸¹ Çocukların akıl ve sinir gelişimleri açısından ilk beş yılın çok önemli olduğu ve çocuğun bu zaman dilimini olabildiğince sağlıklı geçirmesi gerektiği ve çocukta zihinsel/sinirsel bir bozukluk olması halinde durumun, erken fark edilmesiyle hastalığın tedavi olanağı olabileceği belirtilir.⁴⁸² Zihinsel problemlilerle doğan çocukların aynı zamanda konuşma güçlüğü çektiği, konuşma aşamasına geçile bile, çoğu zaman bir kekeme konuşma şeklinde sürecin devam ettiği belirtilirken, bu tür çocukların hem konuşma zorluğu, hem kekeme hallerinin onlarda normalin dışında bir sinirlilik hali yarattığı tespiti yapılır.⁴⁸³ Çocuklarda görülen bu tür hastalıkların, onların hayatında genellikle olumsuz denecek etkiler bıraktığı, bu etkiler arasında dikkat dağınıklığı, öğrenme güçlüğü, gayri cinsi tabilikler, gayri ahlaki olma durumu, avarelik, uyuşukluk bulunmaktadır. Bu belirtilerin bir insanın hayatını etkileyen ve toplum içerisinde normalin dışına taşarak, kişinin hem yaşadığı aile ve çevre ilişkilerini hem de toplumun genel huzurunu bozacak etkileri olacağı vurgulanır. Bu nedenle ebeveynlerin, daha ilk günlerinden itibaren çocuklarının sağlığı, zihinsel ve psikolojik gelişimlerini takip etmeleri ve bu konuda fark edilecek normal dışı durumlarda hekime başvurmaları gerektiği belirtilir.⁴⁸⁴

Çocukların doğuştan bu türden sinir rahatsızlıklarına yakalanmalarının nedenlerinden biri de ebeveynin doğum öncesi süreçte alkol kullanmasıdır. Alkol gibi zararlı alışkanlıkları olan ebeveynin, çocuklarının da genellikle kusurlu olarak doğduğu ve

⁴⁸¹ Genl Perrin, “Akıl Hıfzıssıhhası”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 70 (Ağustos 1932): 10-23. Doktor Şükrü Yusuf, “Çocuklarda Sinir Hastalıkları”, **Çocuk Haftası**, (1929): 312, 313. Mazhar Osman, “İçki ve Sinir Hastalıkları”, **Sıhhi Sahifeler**, s. 4 (15 Nisan 1923): 48.

⁴⁸² Sante de Sanctis (Roma Dar’ül Funun Profesörlerinden), “Çocuklarda Akıl Hıfzıssıhhası”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 72 (Birinciteşrin 1932): 3-5.

⁴⁸³ “Çocuklarda Sinir Hastalıkları: Konuşmakta Güçlük Çeken Çocuklar”, **Gürbüz Türk Çocuğu** s. 20 (Mayıs 1928): 20, 21.

⁴⁸⁴ Doktor Şükrü Yusuf, “Çocuklarda Sinir Hastalıkları”, **Çocuk Haftası**, (1929): 312, 313.

çocuğun başta sinir hastalıkları olmak üzere pek çok hastalık riski taşıyabileceğidir. Bu yanıyla ebeveynin çocuk yapmaya karar verdikten sonra varsa alkol alışkanlıklarını mutlaka terk etmesi gerektiği vurgulanırken, genel olarak alkol tüketiminin insan sağlığına dönük olumsuz etkileri ayrıntısıyla konu edilir.⁴⁸⁵

Toplumda yer alan ve çoğu zaman sinirli, saldırgan tavır ve davranışları ile görülen bu çocukların bahsedilen durumda olmalarının temelinde ya irsi birtakım özellikler ya da çoğu zaman içkinin neden olduğu birtakım etkiler ve bunun oluşturduğu rahatsızlıklar bulunmaktadır. Sinir rahatsızlıkları yaşayan çocuklarda görülen dikkat eksikliğinin, uyum sorunları yanında çocukluk ve okul hayatlarını da olumsuz yönde etkileyeceği ortaya konmuştur.⁴⁸⁶ Hırçın, sinirli ve itaatsiz çocukların, bu özelliklerini genellikle çocukluk yıllarından aldıkları ve bu tür çocukların ya zekâ ya da ahlaki açıdan zaafı olduklarını belirtmiş, “Hiddet buhranları” yaşayan bu çocuklara nasıl davranılması gerektiği ve tedavi süreçleri ile ilgili de mutlaka bir hekimden yardım alınması gerektiğinin altı çizilmiştir.⁴⁸⁷

Sonuç olarak denebilir ki; Cumhuriyet yönetiminin yirmili yılların başından itibaren devraldığı nüfus yapısı, zayıf, güçsüz ve salgın hastalılarla boğuşan bir halk kitlesinden ibaretti. Ele alınan dönem içerisinde kurulan hükümetlerin, genel olarak halk sağlığını koruma ve güçlendirme merkezli yaklaşımlarının odağında, sahip olunan çocuk nüfusun, sağlığı ve bakımı süreci yer almıştır. İncelenen çocuk dergilerinde, “Bizim davamız hem sağlam, hem de çok çocuk” şeklinde yansıma bulan bu anlayışla beraber “ben çok çocuk dediğinde sorumluluğu devlete bırakırım, çocuk devletindir, böyle olunca da devlet, sağlam çocuk edinmenin yollarını arayacaktır.”⁴⁸⁸ Denilerek, Cumhuriyetle beraber daha güçlü bir şekilde beliren modern devlet anlayışı çerçevesinde, sahip olunan nüfusun çoğaltılması ve nüfusun beslenme, barınma, salgın

⁴⁸⁵ Mazhar Osman, “İçki ve Sinir Hastalıkları”, **Sıhhi Sahifeler**, s. 4 (15 Nisan 1923): 48. Mazhar Osman, “İçki ve Sinir Hastalıkları”, **Sıhhi Sahifeler**, s. 5 (15 Mayıs 1923): 54. Mazhar Osman, “İçki ve Sinir Hastalıkları”, **Sıhhi Sahifeler**, s. 6 (15 Haziran 1923): 93. Mazhar Osman, “İçki ve Sinir Hastalıkları”, **Sıhhi Sahifeler**, s. 7 (15 Temmuz 1923): 107. Mazhar Osman, “İçki Kanunun Ta’dil Edilmesi”, **Sıhhi Sahifeler** s. 1 (15 Kânunusani 1924): 8.

⁴⁸⁶ Cevat N. Zekai, “Mütereddi Çocuklar”, **Sıhhat Almanakı**, ed. Mazhar Osman (Usman) (İstanbul: Kader Matbaası, 1933): 312-318.

⁴⁸⁷ Necmettin Polvan, “Asabi Çocuklar”, **Çocuk Doktoru**, s. 1 (Nisan 1946): 5, 6.

⁴⁸⁸ Kazım Nami, “Sağlam Çocuk İstiyoruz”, **Çocuk Haftası** (Beşinci Kitap), (23 Nisan 1933): 77-79.

hastalıklardan korunma ve en nihayetinde temelde devletin temel kriterlerini belirlediği sağlık standartlarına erişmesi amaçlanmıştır.

Bu bağlamda Cumhuriyetin sahip olduğu çocuk nüfusu artırma ve sağlıklı kılma çabaları çerçevesinde en fazla mücadele ettiği konuların başında, yukarıda da bahsedildiği gibi salgın hastalıklar bulunmaktaydı. Salgın hastalıklarla mücadele edilirken, önceki dönemlerden farklı olarak, hastalığın yayılması sonrasında yapılacak tedaviden ziyade, hastalığın yayılmasını önleyecek olan koruyucu sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Yani özellikle salgın hastalıklar konusunda “tedavici” anlayıştan ziyade “koruyucu” sağlık anlayışının geçerli olduğu yeni bir sağlık perspektifi söz konusu olmuştur. Ele alınan dönem içerisinde halk sağlığını tehdit eden salgın hastalıkların başında sıtma, verem ve frengi gelmekteydi. Ancak bu hastalıkların dışında trahom, tifo, tufüs, difteri, sinir hastalıkları ve mevsimsel hastalıklar gibi pek çok hastalıkla boğuşulmuştur. Bu koşullar içerisinde devlet, bir taraftan sahip olduğu nüfusu her anlamda sağlıklı ve güçlü kılmaya çalışırken, diğer taraftan da yaratılmaya çalışılan, hastalıklardan arınmış, sağlıklı, gülbüz ve zinde nesillere sahip olma projesinin önündeki engellerle mücadele etmiştir. Zira koruyucu sağlık hizmetleri perspektifine dayanan sağlık politikası gereği, salgınların yayılmasının önlenmesi amaçlanmış ve bu zorlu amaç çerçevesinde pek çok engelle uğraşılmıştır. Bu engeller arasında “... içki düşkün, sinir hastası, frengili, verem, sıska, hastalıklı, hırslı, adam öldürmüş olan kimselerin” bulunduğu, devletin bu kimselerin evlenmeleri, çocuk sahibi olmaları başta olmak üzere⁴⁸⁹ sahip olunan nüfusun-toplumun, sağlıklılaştırılması çerçevesinde pek çok alana müdahale edebileceğini göstermiştir. Dolayısıyla toplumun sağlıklılaştırılması projesinin sınırlarının, oldukça geniş bir alanı kapsadığı ve devletin de tüm bu alanın sağlıklılaştırılması için çeşitli denetim ve düzenleme mekanizmaları kurma çabası olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹⁰ Devletin, sağlık alanındaki düzenleme ve denetim kurma mekanizmaları, zaman zaman halkın geleneksel gündelik yaşam alışkanlıkları ile daha mahrem olan hayat alanlarına da temas etmiştir.

⁴⁸⁹ Kazım Nami, “Sağlam Çocuk İstiyoruz”, 77-79.

⁴⁹⁰ Cumhuriyet döneminde çıkarılan Umumi Hıfzıssıhha Kanununun “Müeyyideler”, bölümünde halkın ve köylünün hem kendi sağlığını hem de bir başkasının sağlığını tehdit edici, sağlığı bozucu tutum ve tavırları genel olarak bir ceza ile karşılık bulacak şekilde düzenlenmiştir. Diğer taraftan oldukça ayrıntılı bir şekilde düzenlenen kanunun, “sıhhi emirlere ve nizamla riayetsizlik cürümleri”, cümlesi ile belirtilen ve tüm metin genelinde ortaya konan, hususlara karşı yapılacak hareketlerin cezasız kalmayacağı vurgulanmıştır. Dr. Reşit Galip, **Köy Muallimleri ile Sağlık Konuşmaları**, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1933) 121-134.

Cumhuriyet yönetiminin, genel olarak halk sağığı ve bunun içinde çocuk sağığını koruma çerçevesinde hastalıklarla, salgın hastalıklarla mücadele sürecinde ortaya koyduğu kimi uygulamalar ve bu noktada alınan tedbirler zaman zaman tepkiyle de karşılanmıştır. Geleneksel yaşamın ve geleneğin son derece hâkim olduğu, geleneksel ilişkiler ağı içerisinde yoğrulmuş olan bir halk kitlesini, modern tıbbi yöntem ve uygulamaların olduğu bir alana çekmek tahmin edildiğı kadar kolay olmamıştır. Bu durum dönemin hekim ve bürokratları tarafından şöyle ifade edilmiştir;

“... Bugün yaşamağı sıhhi bir hale koymak için resmi ve hususi teşkilat tarafından sarf edilen gayretlere karşı bazı halkta garip bir infial görülür. Elde mevcut birçok güzel kanunların kendilerinden ümit edilen hayırlı neticeleri vermemesine sebep halkın sıhhat yolunda içtimai bir ülküye varamamış olmasındandır. Kanunların tatbikatında hükümete müzahir olacak kuvvet yine halkın terbiye kuvvetidir. Sıhhi bir terbiye almamış halkta bu kanunlar hükümete ve kanuna karşı hürmetsizlik doğurmaktan başka bir işe yaramıyor. Eğer bunlar sağık yönünde içtimai bir terbiye ile beslenmiş olsalardı hayrihaklılıkla kendilerine tavsiye edilen bu şeylere kızmak şöyle dursun, bilakis hastalıklardan korundukları için memnun olmaları lazımdır. Fakat bazen halk sağık kaidelerini bildiğı halde şahsi bir itiyat ile bu yolda hareket etmek istemez. Ne okullarda öğretilen derslerin ve ne de verilen konferansların kati bir deva teşkil etmediğini hepimiz biliyoruz. Sıhhat meselesi muayyen bir devrin veya günün mahdud bir iki konusu olmayıp hayatın tek mil safahatında her gün için nazar-ı dikkate alınması gerekmektedir. Bu sebepten sağı kalmak için yapılacak mesai evine su geçirmez bir hazne gibi basit ve teknik bir mesele değildir. Sıhhi kaideleri bütün hayat imtidadınca temadi ettirmek yalnız bilgi ve görgü ile olmaz. Belki ülkü ile olur. Bugünün modern cemiyetleri için içtimai bir idealin lüzumu her zamankinden daha fazla lüzumludur. Eskilerin, saadeti için ortaya attıkları ‘muayyen bir araziden en çok verim elde etmek’ düsturu ile saadete ulaşmağı çalışmaktan ise sağığa azami bir kabiliyet vererek, bu suretle mesut olmak bugünün cemiyetlerinde yeni bir din ve mezhep haline gelmiştir. Fakat bu mezhep henüz kökleşmemiş olduğundan en iyi düşünenlerimiz bile bu yolda hareket etmemektedir. Filhakika bugün cemiyet için yeni bir okul olarak kabul edilerek ta beşikten ölünceye kadar öğretilmesi lazım gelen mesele saadetin para ile değil sağılıkla elde edileceğidir.”⁴⁹¹

Bu yanıla da ülkemizde, memleket ve milletin çok zor zamanlar geçirdiğı, özellikle Kurtuluş Savaşı gibi ölüm kalım savaşı verilen bir zaman diliminden sonra kurulan “Cumhuriyetin cahil ellere bırakılamayacağı” bu yüzden yetişecek olan nesillerin sağılıkla büyümesi için geçmiş göreneklerin gölgesinde kalmadan, içinde yaşanan zamanın gereklerine göre hareket edilmesi gerektiğı vurgulanır. Bu aşamada, geleceğı emanet edecek “güçsüz, cılız, hastalıklı eller yerine güçlü, sağılam, sıhhatli eller yaratıp Cumhuriyeti bu ellere teslim” etmenin, onları yetiştirenlerin elinde olduğu, böylece yetiştirilecek olan sağılıklı nesillerle “Cumhuriyeti taşıyacak ellerin kuvvetli, kafaların malumatlı olması” amaçlanmıştır.⁴⁹² Zira çocukların hastalıksız, sağılam, gürbüz ve

⁴⁹¹ Dr. Zeki Ragıp Yalın, “Modern Cemiyetlerde Saadet Ülküsü: Sağık”, (Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi 1939) **C.H.P Konferanslar Serisi, Kitap 2**, 82, 83.

⁴⁹² “Çocukları Öpmek Doğrumudur? **Gürbüz Türk Çocuğı**, s. 40 (Kânunusani 1930): 20-22.

zinde bedenlere sahip olmaları hem rejimin, hem de millet ve memleketin emanet edileceği gelecek kuşakların, sağlıklı ve güçlü beden ve zihin yapılarıyla doğrudan ilintili olarak düşünülmüştür.

Halk sağlığını koruma ve salgın hastalıklara karşı verilen mücadele sürecinde alınan tedbirler, uyulması gereken kurallar, uygulamalar ve bunların çiğnenmesi halinde uygulanacak yaptırımlara karşı da halkta zaman zaman bir tepki ortaya çıkmış olsa da bu sürekli değildir. Zira Cumhuriyetin sağlık politikalarının, halk sağlığını koruma eksenli yaklaşımlarının, halka anlatılması ve yaşanan salgınlar, hastalıklar sürecinde devletin sağladığı sağlık hizmetlerinin ve bu yönde alınan tedbirlerin, hastalıkların iyileştirilmesindeki etkileri görüldükçe var olan ön kabuller ve bu noktada geliştirilen tepkiler yerini kabule ve memnuniyete bırakmıştır. Zira kaynaklarda bu durum şöyle ifade bulmuştur. "...Eskiden hekim yüzü görmeyen, hatta hekimden kaçan, ömründe hekim görmediği ve ilaç alamadığını söyleyerek övünen halk, bugün hekimsiz, eczanesiz yaşanılmayacağını ne kadar takdir etmiştir." ⁴⁹³ "...Memleketimizin bünyesini kemiren birçok salgın hastalıklara karşı açılan mücadelelerden elde edilen başarılar bizim için de hususi ve resmi hayatta mühim değişiklikler meydana getirmiştir." ⁴⁹⁴

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uygulanan halk sağlığı eksenli sosyal politikalar hem dönemin zorlu ekonomik koşullarına hem de geçmiş geleneğin etkisinde bir yaşam süren halkın, modern tıbbi teknikler ve sağlıklı yaşam kurallarına hemen uyum sağlayamamaları dolayısıyla güçlükle de olsa yürütülmüştür. Ancak bununla beraber sağlık hizmetlerinin zamanla kurumsallaşması ve yaygınlaşması ile modern tıbbi tedavi usullerinin, uygulanma alanı bulması, nüfusun sağlıklılaştırılması çabalarını olumlu yönde desteklemiştir. Zira çocuk dergilerinde, yirmili yılların hemen başında konu olan çocuk hastalıkları, salgınlar ve mevsim hastalıkları konusunda yapılan şiddetli uyarılar, otuzlu yılların ikinci yarısından itibaren belli birkaç hastalıkla sınırlı kalmıştır. Bu hastalıklardan özellikle verem ve sıtma kırklı yıllara gelindiğinde yaygınlığını yitirmekle beraber devam ettiği anlaşılmıştır. Kırklı yıllarda savaş tehlikesinin yarattığı olumsuz koşullarda, salgın hastalıklarda görece bir artış olsa da bu yaygın değildir. Kırklı yılların özellikle ikinci yarısından sonra çocuk dergilerinde, çocukların yaşaması

⁴⁹³ Mazhar Osman, "Öjenik", 8, 9.

⁴⁹⁴ Dr. Zeki Ragıp Yalın, "Modern Cemiyetlerde Saadet Ülküsü: Sağlık", 72.

muhtemel sağlık sorunları ve salgın hastalıklara ayrılan sayfalarda genellikle sağlıklı yaşama kuralları, sağlıklı ve dengeli beslenme, oyun, spor, jimnastik ve açık havada yapılacak faaliyetler konu edilmiştir.

3.4 Bedenin Terbiyesi

3.4.1 Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Beden Terbiyesi

18.Yüzyıldan itibaren Batı’da başlayan sanayileşme ve kentleşme süreçleri, 19 ve 20. Yüzyıllarda milliyetçiliklerin yükseldiği ve kapitalizmin yeni bir evreye girdiği bir zaman dilimini ifade etmiştir. Ulus-devletler, nüfusun hem bir güvenlik unsuru hem de iş gücü ve üretkenlik kapasitesi olduğunu düşünerek, sahip olunan nüfusu her geçen zamanda daha da nitelikli bir hale getirmeyi amaçlamışlardır. Modern devlet yapılarının içine girdikleri bu yeni evrede, beden terbiyesi ve fiziki aktiviteler aracılığıyla belirli bir ahlaki ve toplumsal norm oluşturarak gençliği zararlı alışkanlıklar ve hantallıktan uzaklaştırmak, güçlü, dinamik ve zinde bedenlere sahip vatandaşlar yetiştirmek amaçlanmıştır. Bununla beraber çeşitli sosyal kontrol mekanizmaları kurmak amacıyla beden eğitimi ve terbiyesi eksenli faaliyetler, eğitim programları içerisinde de yer bulmuştur.⁴⁹⁵

Beden politikalarının ayrılmaz bir parçası olarak görülen modern beden terbiyesi programları, modern devletlerin, sahip oldukları nüfusa uyguladıkları bireysel ve genel müdahale mekanizmalarının başında gelmektedir. Beden terbiyesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan spor programları, ortaya çıktıkları dönemden itibaren hedefledikleri kitlenin genel sağlık durumunu düzeltmeyi, üretkenliğini arttırmayı ve onun direncini ve verimini düşürecek zararlı alışkanlıklardan korumayı amaçlamıştır. Öte yandan modern iktidar yapıları, sahip oldukları nüfusun becerilerini geliştirmeyi ve onlara yeni beceriler kazandırmayı, bu yolla nüfusun genelini zaman ve mekân bağlamında disipline ederek ve sosyal, ekonomik süreçlere uyumlu hale getirerek verimli olmalarını amaçlamıştır.⁴⁹⁶

Osmanlı-Türkiye tarihi modernleşmesi sürecine, modern öznenin inşa edilişini açısından bakıldığında yukarıda ifade edilen genel bağlamın dışında ifade edilmeyecek bir tablo

⁴⁹⁵ Yiğit Akın, **Gürbüz ve Yavuz Evlatlar Erken Cumhuriyette Beden Terbiyesi ve Spor**, 1.bs (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 124.

⁴⁹⁶ Akın, **age**, 41, 42.

söz konusudur. Osmanlı modernleşmesinin özellikle II. Meşrutiyet ve sonrası sürecinde, devletin, sahip olduğu nüfusun, önemini bütünüyle kavramasıyla, başta bedensel özellikleriyle olmak üzere, her anlamda sahip olunan nüfusu güçlendirme ve nitelikli hale getirme çabası içerisinde olmuştur. Zira bu çerçevede Üstel'e göre, II. Meşrutiyet dönemi ders kitapları, vatandaş "akıl ruh ve beden" ekseninde tanımlamıştır. Meşrutiyet rejimi, inşa edilmek istenen "makbul vatandaş" tanımlarken bunlar arasında ön plana çıkan kavram bedendir. Oluşturulmak istenen "makbul vatandaş" önce beden olarak inşa edilmelidir. Bu yanıyla Meşrutiyet pedagoglarının, vatandaşın bedenine dönük iradeci yaklaşımı ve sağlıklı yaşam söylemleri, Meşrutiyetin inşa etmeyi tasarladığı modern vatandaşın en öncelikli vasıfları olarak nitelenir.⁴⁹⁷ Bu yanıyla bahsi geçen, irade sahibi olarak düşünülen Meşrutiyet vatandaşı, kendi iradesi ile bedeninin sağlığını koruyabilecek durumda olarak kabul edilir. Kendi bedeni ve iradesini kontrol etme ve yönetme yeteneği olan bu yeni bireyin, bedenini yönetmesinin en etkin yolu; bedeni, fiziki olarak harekete geçiren ve bu ölçüde de kuvvetlendiren, sağlam ve dinç kıldığına inanılan spor, talim, jimnastik gibi bedensel aktivitelerdir.⁴⁹⁸

Beden eğitimi, spor ve jimnastiğin yeni nesillerin bedensel anlamda güçlü, zinde bir şekilde yetişmelerindeki rolü 19. Yüzyılda, Avrupa'da tam olarak anlaşılmış ve eğitim kurumlarındaki uygulamaları çok daha profesyonel olarak düzenlenmiştir. 19. Yüzyıldan itibaren başlayan bu süreç, 20. Yüzyıl başlarında başta İngiltere, Fransa ve Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerindeki eğitim kurumlarında, beden eğitimi ve jimnastik konusunu, gençliği fiziksel ve zihinsel açıdan güçlü kılacak şekilde, okullarda verilen eğitimin bir parçası olarak yapılandırmıştır. Yüzyıl başından itibaren bahsi geçen ülkelerde, okullarda ders müfredatının bir parçası olarak yaygınlaşan, jimnastik, talim ve beden terbiyesi eğitimi, öncelikle yapılacak savaşlarda üstün bedensel yeteneklere sahip gençler ve savaşçı bir nesil yetiştirmeyi amaçlamıştır.⁴⁹⁹

Bahsi geçen dönemde, savaşlarda alınan yenilgiler ve yapılacak yeni savaşları kazanma arzusu, beden terbiyesini temel alan milliyetçi, militarist düşünce ve amaçların yön verdiği paramiliter örgütlenmeleri ve çeşitli beden terbiyesi sistemlerini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda modern devlet yapıları, beden terbiyesini öncelikli olarak

⁴⁹⁷ Üstel, **age**, 74.

⁴⁹⁸ Üstel, 77, 78.

⁴⁹⁹ Ateş, **age**, 52.

askeri eğitimin önemli bir parçası olarak düşünmüşlerdir. Avrupa’da orduların, vatandaş ordularına dönüşmesi, güçlü kuvvetli olan nesillerin, savaş meydanları için hem beden hem de fikren hazırlanmış olmasını gerekli kılmıştır. Tam da bu nedenle askeri talimler, beden eğitimi, spor ve jimnastik gibi fiziki beden hareketleri aracılığıyla sahip olunan nüfusu, askeri sistemin temel bir dinamiği ve vazgeçilmez bir parçası olarak tasarlamışlardır. Dolayısıyla savaşların kazanılması noktasında önemli bir etmen olarak görülen, vatandaşların güçlü, dinamik ve zinde bedenlere sahip olmalarını sağlayacak olan beden eğitimi ve jimnastiğin, nüfusun geneline yayılmasına çalışılmış ve bu durum, ulus devletin çok önemsedığı beden eğitimi ve jimnastiği, ulusal eğitimin önemli bir parçası haline getirmiştir.⁵⁰⁰ Bununla beraber okullar, genel sağlık düzeyini yükseltme açısından hijyenist uygulamaların merkezi haline gelirken, beden terbiyesi de başta çocuklar olmak üzere toplumun sağlığını koruma noktasında önemli bir bileşen olmuştur. Böylece beden terbiyesi yoluyla nüfusun genel sağlık düzeyinin yükseltilmesi amaçlanırken, bu yolla güçlü ve verimli bir emek ordusu yanında, güçlü, yetenekli askerlerden oluşan bir orduya sahip olmanın mümkün olacağı düşünülmüştür.⁵⁰¹

Genç nesillerin, bedensel anlamda güçlü ve zinde olmalarını sağlayacak ve bu bağlamda jimnastikle özdeşleştirilen beden eğitimi derslerinin, Osmanlı Devleti’ne girişi II. Mahmut döneminde askeri okullar aracılığıyla olmuştur. Bunun ilk örneği Mektebi Harbiye’de 1863’te “Riyazat-i Bedeniye” adlı bir dersin, ders programına konmasıdır.⁵⁰² Bunun sonrasında 1864’te Harbiye, Askeri idadiler ile Bahriye Mektebi ders programlarında da jimnastik derslerine yer verilir.⁵⁰³ Bu yanı sıra Osmanlı devlet’inde okullarda uygulamaya konan ilk modern spor jimnastiktir.⁵⁰⁴ Osmanlı devletinde, nitelikli okulların ders programlarına spor ve jimnastiğin girmesini takip eden⁵⁰⁵ süreçte 1869 tarihli “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi”nin 23. Maddesi ile

⁵⁰⁰ Ateş, **age**, 57, 58.

⁵⁰¹ **Age**, 60, 61.

⁵⁰² **Age**, 101, 102.

⁵⁰³ Nalân Bilge, **Türkiye’de Beden Eğitimi Öğretmenin Yetiştirilmesi**, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1989), 24, 25.

⁵⁰⁴ Cem Atabeyoğlu, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Spor”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, c. 6 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985): 1506.

⁵⁰⁵ Barış Doster “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Beden Eğitimi ve Spor”, **Beden Kitabı**, Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç, (İstanbul: Kitabevi, 2009), 240.

jimnastik derslerinin, ülke genelindeki tüm rüştiyelerde zorunlu ders olarak okutulmasına karar verilir.⁵⁰⁶

Zira Meşrutiyet dönemi eğitiminin çağdaşlaştırılmasına önemli katkılarda bulunan dönemin önemli eğitimci, fikir ve eylem adamlarından olan Ethem Nejad, tüm milletin, devlete ait olan tüm okullarda terbiye-i bedeniye dersleri alması gerektiğini belirtir.⁵⁰⁷ Bununla beraber Osmanlı eğitim sistemi içerisinde beden terbiyesinin hala yeterince istenen ve olması gereken noktada olmadığı, teorik derslerin eğitim sistemi içerisinde daha önemli ve öncelikli bir yeri olduğunu serzenişle dile getirecektir. Bununla beraber, iptidai ve rüştiyelerde terbiye-i bedeniye dersleri veren kimselerin hem teorik bilgisinin hem de askeri talimler konusundaki yeterliliklerinin test edilmesi ve bu yeterliliğe sahip olmayanların okullarda öğretmenlik yapmamaları gerektiği belirtilmiştir.⁵⁰⁸

Ülkenin Batılılaşma konusunda öncü eğitim kurumlarından biri olan Galatasaray Sultanisi 1868’de açılırken, okulun ders programında bulunan jimnastik dersi için Fransa’dan M. Curel adında bir jimnastik öğretmeni getirilmiştir. Curel, okulun en büyük salonunu, spor salonu haline getirerek, okulda daha sonra içlerinde Ali Faik (Üstünidman) ve Selim Sırrı’nın da (Tarcan) bulunduğu, jimnastik, beden terbiyesi ve spor konusunda ülkeye öncülük edecek isimlerin yetişeceği yeni bir geleneğin başlamasına ön ayak olmuştur.⁵⁰⁹ Bu isimlerden özellikle Selim Sırrı Tarcan’ın⁵¹⁰,

⁵⁰⁶ Ateş, *age*, 103. Bilge, *age*, 24, 25.

⁵⁰⁷ Ethem Nejad, **Türklük nedir? Ve Terbiye Yolları**, yay. haz. Faruk Öztürk, (İstanbul: Kızıl Elma Yayıncılık, 2001).

⁵⁰⁸ Nejad, *age*, 44.

⁵⁰⁹ Cem Atabeyoğlu, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Spor”, 1506.

⁵¹⁰ Selim Sırrı Tarcan, lise eğitimini Galatasaray Sultanisinde tamamladıktan sonra Berri Hümayun’a geçer. Daha sonra İstihkâm subayı olur. Tarcan, Galatasaray Sultanisinde Faik Üstünidaman’ın etkisiyle Jimnastiğe giderek daha fazla ilgi duyar. Bu ilgisi ile önce idadilerde, daha sonra da farklı okullarda beden eğitimi ve jimnastik dersleri vermeye başlar. Tarcan, 1908 yılında beden eğitimi öğretmeni yetiştiren “Terbiye-i Bedeniye”, okulunu açar. Daha sonra jimnastik konusundaki eğitimini arttırmak üzere İsveç’e gider ve 1910 yılında yurda döndükten sonra “Osmaniye Mekatibinin”, Terbiye-i Bedeniye Müfettişi olur. Tarcan’ın Osmanlı, Türkiye tarihi açısından asıl başarılarından biri de önce Osmanlı daha sonra da Cumhuriyet Türkiye’sinin, Olimpiyat oyunlarına katılmasını sağlamış olmasıdır. O, daha sonra Türkiye Milli Olimpiyat Komitesini kurar. Selim Sırrı Tarcan yaşamı boyunca kırka yakın spor dalıyla ilgilenir ve bu spor dallarıyla ilgili çalışmalar ortaya koyar. Yine Türkiye tarihinde bir futbol federasyonu kurulması konusunda ilk girişimlerde bulunmuş kişilerden biridir. Selim Sırrı Tarcan, Cumhuriyet döneminde devletteki son görevi olan Milli Eğitim Baş Müfettişliğindeki çalışması sonrasında emekli olur. Ancak emekli olduktan sonra da çalışmaya devam eder. Zira o beden eğitiminin okullarda yaygınlaşması çalışmalarına katılarak, bu sürecin ilerlemesine katkılarda bulunur. 1933-1935 yıllarında yaptığı radyo programlarında, beden eğitimi ve spor konusunda gençlere ve halka konferanslar verir. Son olarak 1935-46 yılları arasında Ordu milletvekilliği yapacaktır. Selim Sırrı Tarcan, Türkiye’de Batılı anlamda beden eğitimi ve sporun gelişmesi için çaba sarf etmiş ve bu konuda

beden terbiyesi ve modern sporların Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde hem teorik olarak bir zemin oluşturmada, hem de tüm bu alanlardaki pratiğin gelişmesinde son derece önemli ve etkili rolü olduğu söylenebilir.

19 ve 20. Yüzyılda Avrupa ülkelerinde beden eğitimi, spor ve jimnastik ile paramiliter örgütlenmeler eşliğinde devam ettirilen eğitim faaliyetleri ve örgütlenmeler, bahsedildiği gibi özellikle eğitim boyutuyla Osmanlı Devleti’ni de etkilemiştir. Bununla beraber Osmanlı devletinde, özellikle Balkan Savaşlarında, alınan yenilgiler üzerine gençlerin, bedenlen olduğu kadar ruhen de savaşımlara hazır hale gelmeleri gerektiği konusu üzerinde durulmuştur. İttihat ve Terakki Partisi, Meşrutiyet’in güçlü, kuvvetli, milli bilinç sahibi, vatansever, savaşıma yeteneği gücü ve kapasitesi olan nesilleri yetiştirmek amacıyla beden eğitimi, izcilik ve diğer paramiliter gençlik derneklerini kurarak bu amaçları hayata geçirmeye çalışmıştır.⁵¹¹ Bu yanılla bahsi geçen amaçlar çerçevesinde Osmanlı son dönemi itibariyle eğitim kurumlarında okutulmaya başlanan dersler, hem konunun “nazari” teorik boyutunu hem de pratik kısmını ortaya koyması açısından önemlidir.⁵¹² Zira bu süreçte okul öğrencileri için beden eğitimi ve jimnastik konularında farklı yaş kategorilerine göre ayrıştırılarak son derece ayrıntılı bir şekilde hazırlanan ders kitapları bulunmaktadır. Bu kitaplar öğrencilerin okullarda gördükleri

mesafe alınmasını sağlamış olan en önemli isimlerden biridir. O, sporu bir boş zaman eğlencesi ya da üstün yetenek gerektiren az sayıda insanın uğraşacağı bir şey olarak görmemiştir. O, sporu, her insanın yapabileceği yapması gereken, insanın bedensel ve ruhsal gelişimi ve beden terbiyesinde önemli yeri olan bir etkinlik olarak görmüştür. Selim Sırrı’ya göre beden terbiyesi genel olarak terbiyenin temelidir. Bedenle ilgili sporların, jimnastiğin sportif içeriği faydası yanında pedagojik ve psikolojik olarak da faydası vardır. Hande Özkan, “Selim Sırrı Tarcan”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm** 2. bs, c.2, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002): 276-279.

⁵¹¹ Ateş, **age**, 100-101.

⁵¹² Bahsi geçen kitapların bir kısmı olduğu gibi tercüme edilerek basılmış ve okullarda özellikle Muallim Mekteplerinde okutulmak üzere hazırlanmış, bir kısmı ise Selim Sırrı Tarcan’ın yaptığı gibi Avrupa’daki örnekleri esas alınarak hazırlanmıştır. Osmanlı son döneminden itibaren yazılan ve çevrilen bu tarz kitaplar konuya dair azımsanmayacak bir literatür ortaya çıkarmıştır. Bahsi geçen kitapların içeriğine bakıldığında; genel olarak jimnastik dersinin, özellikle İsveç jimnastikleri esas alınarak, mutlaka jimnastik için ayrılmış olan bir salonda, jimnastik kıyafetleri giyilerek ve bir hoca-öğretici eşliğinde sürdürülmesi gerektiği belirtilmiştir. Ders içeriğine bakıldığında dersin hangi yaş grubunda ya da hangi sınıf düzeyinde, hangi tür hareketlerle yapılacağı, jimnastik dersinin haftada kaç saat olacağı, ders için kullanılacak aletler ve ders sırasında icra edilecek olan hareketlerin neler olacağına, bu hareketlerin hangi aşamalar sonrasında yapılacağına kadar oldukça detaylı bilgiler verilmektedir. Bahsi geçen kitaplarda genellikle dersin giriş kısmı “Terbiye-i Bedeniye”, derslerinin önemi ve terbiyevi oyun ve jimnastiklerin etkileri anlatılmıştır. Osmanlı Devleti’nin son döneminden itibaren görülen ve okullarda okutulan, bahsi geçen literatür arasında aşağıdaki eserler bulunmaktadır. Selim Sırrı, **Terbiye-i Bedeniye Tarihi: Muallim Mekteplerine Mahsus**, (İstanbul: Maarif Vekâleti, 1928.) Selim Sırrı, **Muallimlere Terbiye-i Bedeniye Rehberi**, (İstanbul: Matbaa-i Amire. 1926). Selim Sırrı, **Terbiye-i Bedeniye Nazariyatı ve Usul-ü Talim**, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1335). Ahmed Nazmi, Bekir Sıdkı, **Yeni Usul Osmanlı Terbiye-i Bedeniye Dersleri**, (İstanbul: Necm-i İstiklal Matbaası 1327).

ders programlarına uygun olarak düzenlenmiş ve ders içerikleri buna göre oluşturulmuştur. “Terbiye-i Bedeniye” ya da “Terbiye-i Jimnastikler” olarak adlandırılan bu kitapların içeriğine bakıldığında, ilkokul öğrencilerinin, ilk sınıfları için daha çok oyunla beraber iç içe geçen beden terbiyesi eğitimi verildiğinden bahsedilebilir. Bu derslerin genellikle “Oyun ve Jimnastikler” olarak anılan ilk kısmında “Kuvvet ve mukavemet oyunları”, “Yürüyüş ve koşmaca oyunları”, “Sıçrama oyunları”, “Top oyunları” olarak anılan ve daha çok çocukların hem eğlenebilecekleri hem de ders süresince yapılan hareketlerle bedenlerini güçlendirecekleri, zinde kılacakları bir planlama söz konusudur. Bu dersi okuyacak ilk sınıfların, dersin ilk aşamasında gördükleri bu içerik, sonrasında “Jimnastik” olarak adlandırılan ikinci kısımda, bir öncekine göre daha fazla bir grupta yapılabilir, daha fazla kuvvet ve iş birliği gerektiren bir hareketler bütünü olarak tasarlanmıştır.⁵¹³

Bu süreçte okullarda okutulan Beden Terbiyesi dersleri İttihat ve Terakki Partisi’nden yakın destek görmüştür. Yine bu dönemde İttihat ve Terakki Partisi’nin desteğiyle 1913’te kurulan “Türk Gücü Cemiyeti”, Alman izci örgütü olan “Pfadfinder” örnek alarak önce keşşaflık (izcilik) faaliyetleri çerçevesinde etkinlikte bulunmuştur. Cemiyet, Osmanlı gençleri arasında beden eğitiminin, spor faaliyetlerinin ve askeri eğitimin yaygınlaştırılmasını amaçlamıştır.⁵¹⁴ Türk Gücü Cemiyetine göre; ülkenin, milletin geleceğinin kurtuluşu noktasında bir çözüm olarak görülen beden terbiyesinden amaç, “... Sağlam ve aynı zamanda kahraman bir nesil vücuda getirmek ve sağlam vücutlar ile mukaddes vatanı ve mübarek muazzez, ulu milletimizin varlığını müdafaa etmek ve düşmana saldırmaktır.”⁵¹⁵ Dönemin çocuk dergilerinde, okullarda uygulanmakta olan beden terbiyesi, jimnastik faaliyetlerinin amacı şu şekilde ifade edilmiştir. “Terbiye-i bedeniye insanın kuvvetini terbiye etmek maksadına matuftur. Fakat bu terbiyede kuvvet ne maksat ne de asıldır. Çünkü jimnastik bir gaye değil bir vasıtaadır.” Bununla beraber terbiye-i bedeniye’nin bir seferde olabilecek bir şey olmadığı, aşamalı olarak gün

⁵¹³ Dikents, **Terbiye-i Bedeniye, Terbiyevi Jimnastikler ve Jimnastik Oyunlar**, Mütercimler; Selim Sırrı, Mehmet Ziya, (İstanbul: Maarif-i Umumiye Nezareti, 1330). Selim Sırrı, **Terbiye-i Bedeniye: Dokuz Yaşından On İki Yaşına Kadar Kız ve Erkek Çocuklara Mahsus İsveç Usulü**, 2. Kitap, (İstanbul: Tefeyyüz Kütüphanesi, 1332). Selim Sırrı, **Terbiye-i Bedeniye: On İki Yaşından On Beş Yaşına Kadar Kız ve Erkek Çocuklara Mahsus İsveç Usulü**, 3. Kitap (İstanbul: Tefeyyüz Kütüphanesi, 1332).

⁵¹⁴ Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c. 2, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 531, 532.

⁵¹⁵ Toprak, “II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri”, 532.

be gün gelişecek bir şey olduğu belirtilmiştir. Bahsi geçen sürecin, zaten bir kaideler ve kurallar bütünü olduğu, jimnastik ve bedeni terbiye sürecinin ahenkli bir şekilde gelişmesi, beklenen neticenin alınması için son derece düzenli bir şekilde faaliyetlerin yapılması gerektirir.⁵¹⁶

Bununla beraber Türk Gücü Cemiyeti, halkın büyük kısmının zayıf, çelimsiz, güçsüz ve sağlıksız olmasına neden olan salgın hastalıklarla mücadele ve salgından korunma çerçevesinde halkı bilgilendirme amaçlı yayınlar yapar. Yine çocuk sağlığının vazgeçilmez bir unsuru olan ve çocukların açık havada hareket ve oyun oynama ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan, oyun alanları ve parklar yapmayı da beyan etmiştir.

517

Aynı amaçlar çerçevesinde doğrudan doğruya Osmanlı Harbiye Nezareti'ne bağlı olarak 1914'te kurulan Osmanlı Güç Dernekleri, devlete bağlı tüm okullarda gönüllü olarak kurulmuştur. 1916'da Enver Paşanın ön ayak olduğu, Almanya'dan model alınarak kurulan Genç derneklerinden, 12-17 yaş arası, "Gürbüz Derneği", 17 ve üstü yaş grubunu kapsayan "Dinç Derneği" kurulmuştur. Selim Sırrı Bey'in müfettişliğine getirildiği bu derneklere, Müslim ve gayri Müslim tüm Osmanlı uyruğu olan tebaanın katılması zorunlu kılınmıştır.⁵¹⁸

Sonuç olarak, modern devlet yapılarının, sahip oldukları nüfusu her anlamda sağlıklı kılma ve güçlendirme çabalarının önemli bir bileşeni olarak görülen beden eğitimi ve terbiyesi faaliyetleri Avrupa'da modern devletin yükselişine bağlı olarak önem kazanmış ve eğitim kurumları içerisinde yer edinmiştir. Beden terbiyesi ve modern sporların Osmanlı devletindeki seyri de Batı ülkeleri ile paralel zamanlarda şekillenmiştir. Önce devlete ait nitelikli eğitim kurumlarında başlayan Beden terbiyesi faaliyetleri, zamanla diğer eğitim kurumları yanında oluşturulan paramiliter örgütlenmeler aracılığıyla toplumun geneline yayılmaya çalışılmıştır. Beden Terbiyesi faaliyetlerinin Osmanlı ülkesinde yaygınlaşmasının temel motivasyonu, girilen savaşlarda alınan yenilgiler ve kaybedilen toprakların yarattığı hezeyanın, dönemin siyasal iktidarını harekete geçirmesi ile oluşmuştur. Zira özellikle Balkan savaşları yenilgisi sonrasında girilecek olan yeni savaşlarda ordunun bedensel ve ruhsal anlamda

⁵¹⁶ Doktor İhsan, "Oyun ve Harket", **Terbiye ve Oyun**, no:1 (1 Ağustos 1912): 7, 8.

⁵¹⁷ Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", 533.

⁵¹⁸ Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", 534-536.

sağlıklı, güçlü, dinamik ve zinde olmasının sağlanması yönündeki en önemli etmenlerden birinin de ordunun fizikken ve ruhen savaşa hazırlanması olduğu anlaşılmıştır.

3.4.2 Erken Cumhuriyet Döneminde Beden Terbiyesi

Yukarıda da belirtildiği gibi Osmanlı devletinde bir taraftan 20. Yüzyıl başına kadar yaşanan savaşlar dolayısıyla kaybedilen nüfus, diğer taraftan görülen yaygın salgın hastalıklarla beraber toplumun tüm bu tablo karşısındaki umutsuz durumu ve buna eşlik eden geçmiş geleneklerin etkisindeki uyuşuk, oturgan ve hareketsiz bir toplum tablosu söz konusu idi.

Kurtuluş Savaşı sonrasında Anadolu’da kurulan Cumhuriyet rejimi, Osmanlı modernleşmesi sürecinde başlayan ve sahip olunan çocuk ve genç nüfusun sağlıklı, hareket eden ve hareket etmekten kaçınmayan, zinde ve gülbüz bir nesle sahip olmak isteğini daha güçlü bir şekilde sürdürmüştür. Dolayısıyla Osmanlı son döneminden itibaren nüfusun biopolitik bir perspektifle biçimlendirilmesi kaygısı çerçevesinde ortaya konan anlayış ve yaklaşımlar, Cumhuriyet yönetimince de benimsenerek ve daha da derinleştirilerek sürdürülmüştür.

Cumhuriyeti kuran kadrolar, toplumun bahsi geçen görünümünü değiştirmek ve yenilemek, sağlam, sağlıklı, hareket edebilen, güçlü, gülbüz ve zinde bir toplum yaratma çabaları çerçevesinde bir dizi karar almış ve uygulamaya geçirmiştir. Bu çerçevede gençlerin beden terbiyesi konusu önemsenmiş, başta okul çocukları olmak üzere toplumun genelinin beden eğitimi ve terbiyesinden yararlanması amaçlanmış hatta zorunlu kılınmıştır.⁵¹⁹ Çocukların ve gençlerin, daha okul yıllarında beden eğitimi ve terbiyesi çerçevesinde oynadıkları oyunlardan başlanarak jimnastik, izcilik ve spor gibi bedensel fiziki kültürel faaliyetlere yönelmeleri esas alınmış ve bu çerçevede çeşitli okul programları aracılığıyla eğitimler verilmeye çalışılmıştır.

Önceki kısımlarda değinildiği gibi Cumhuriyetin yönetici kadroları hem nüfus politikaları hem de halk sağlığı, hijyen, beslenme gibi sahip olunan nüfusun artırılması,

⁵¹⁹ Beden Terbiyesi Kanunu, TBMM tarafından 29. 6. 1938 tarihli oturumda kabul edilmiştir. Kanunun ayrıntısı için bkz. “Beden Terbiyesi ve Spor Mükellefiyeti Hakkında Kararname ve Beden Terbiyesi Nizamnamesi”, **Cumhuriyet İzcileri**, s. 12 (20.8.1940): 6, 7. **Cumhuriyet İzcileri**, s. 13 (20.9.1940): 7-10. “Beden Terbiyesi Kanunu”, “Beden Terbiyesi Teşkilatının Çalışma Esasları”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 1 (İkincikanun 1939): 6, 9, 36.

sağlıklı ve güçlü bir beden yapısına sahip olunması çabası çerçevesinde bir dizi uygulamayı gündeme getirmiş ve bu bağlamda tedbirler almaya çalışmıştır. Cumhuriyet yöneticilerinin, nüfusun bir an önce sağlıklı, zinde ve gürbüz kılınması çabalarının temel motivasyonu, öncelikle içerisinde yaşanan politik konjonktür ve savaş olasılıklarının dayattığı yurt savunması ve güvenliği sağlama anlayışıdır. Bununla beraber yeni kurulmuş olan devletin, özellikle erkek nüfusun bu derece azaldığı bir ortamda, ülkenin ekonomik alanda hızla canlanmasını sağlayacak ve bu yolla ekonomik kalkınmanın yolunu açmak amacıyla nüfusun hızla arttırılması ve her anlamda sağlıklı olması sağlanmalıydı. Bununla beraber bahsi geçen dönem, ulus-devletlerin güçlendikleri ve güçlerini büyük oranda sahip oldukları sağlıklı ve zinde bir nüfusa dayandırdıkları bir zaman dilimidir. Bu bağlamda Cumhuriyet rejiminin ayakta durması ve sağlam temellere oturmasının en önemli araçlarından biri de sahip olacağı sağlam, sağlıklı ve gürbüz bedenler ve nesillere dayanmaktaydı.

Cumhuriyet rejiminin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, nüfusun her anlamda sağlıklı ve zinde olmasının bir devletin geleceği açısından ne derece önemli olduğunu daha Osmanlı Genelkurmay'ına bağlı bir subay iken anlamıştı. Zira Mustafa Kemal, “Osmanlı Genç Derneklerinin” kurulması, hayata geçirilmesi sürecinde önemli rol üstlenmiş, Genç Dernekleri müfettişliği yaparak da bu konuda bilgi ve deneyim kazanmıştır.⁵²⁰

Bu çerçevede Mustafa Kemal, Cumhuriyet'in fikren olduğu kadar bedenlen de güçlü ve nitelikli nesillere ihtiyacı olduğunu şu sözlerle hatırlatmıştır; “Fikir terbiyesinde olduğu kadar beden terbiyesinde de kabiliyeti artmış ve yükselmiş olan erdemli, güçlü bir kuşak yetiştirmek ana siyasetimizin açık dileğidir.”⁵²¹

“... Her çeşit spor faaliyetlerini Türk gençliğinin milli terbiyesinin ana unsurlarından saymak lazımdır. Bu işte hükümetin şimdiye kadar olduğundan daha çok ciddi ve dikkatli davranması Türk gençliğinin spor bakımından da milli heyecan içinde, itina ile yetiştirilmesi önemli tutulmalıdır.”⁵²²

⁵²⁰ Haluk San, **Atatürk ve Spor: Belgeleri ile Türk Spor Tarihinden**, c.1, (İstanbul: Türk Spor Vakfı Yayınları 2, 1981) 37-41.

⁵²¹ A. Azmi Yetim, “Atatürk ve Spor Politikası”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi** (Beden Eğitimi ve Spor Özel Sayısı), c. 7, s. 1 (1991): 19.

⁵²² Yetim, “Atatürk ve Spor Politikası”, 20.

Mustafa Kemal'in üzerinde durduğu ve Türk gençlerinin alacağı eğitimin temel amaçlarını ortaya koyduğu bu sözlerinde işaret ettiği beden terbiyesi, jimnastik, izcilik, spor gibi tüm bedensel faaliyetlerin ilk uygulama alanları, eğitim kurumlarında çocuklar ile gençler arasında olmuştur. Zira devletin okullarında verilecek eğitimin yalnızca teorik bir eğitim olmaması, bunun yanında eğitimin hem toplumsal hem bireysel sağlıklılaştırma söylemini destekleyici özellikler ve içerikte olmasına özen gösterilmiştir. Bu kapsamda beden eğitimi ve terbiyesinin genel amaçları 18 Ağustos 1923 tarihli hükümet programında yer almıştır.

“...Maarifin terbiyevi vazifelerinden birincisi çocukların, ikincisi halkın terbiye ve talimi ve üçüncüsü milli güzidlerinin yetiştirilmesi için lazım gelen vasıtaların teminidir. Bu maksatla vusul için terbiye-i bedeniye Darü'l muallimin açılacak izcilik teşkilatına ehemmiyeti mahsusa verilecek programlar ile mekteplerin teşkilatı tedricen içtimai esasta tevcih olunacaktır.”

Programda bahsedilen amaçlar çerçevesinde, Terbiye-i Bedeniye Darülmullimini kısa bir süre sonra Gazi Terbiye Enstitüsü” olarak faaliyete geçirilmiştir. Daha sonra da bu enstitüye bağlı olarak Beden Terbiyesi bölümü oluşturularak okullarda eğitimi yapılacak olan beden terbiyesi, jimnastik ve spor gibi bedensel aktivitelerin yaygınlaştırılmasını sağlayacak bir eğitmen kadrosu oluşturulmaya çalışılmıştır.⁵²³

3.4.2.1 Oyun: Çocuk Dergilerinde Çocukların Beden Terbiyesinin İlk Önemli Aracı

Erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde, çocukların beden eğitimi ve terbiyesi konusunda, üzerinde en fazla durulan başlıklardan biri de çocuk oyunlarıdır. Çocukların doğdukları ilk andan itibaren hareket etmeye başladıkları ve ilerleyen ilk bir iki yaş içerisinde de hareket ettikçe neşelendikleri ve eğlendiklerinden bahsedilerek hareket etmenin aslında insan doğasının kaçınılmaz bir parçası olduğu vurgulanır. Bu minvalde çocukların da hareket ettikçe, oyun oynadıkça sağlık, neşe ve sıhhat bulacakları tespiti yapılır.⁵²⁴ Zira çocuk dergilerine göre; hem çocukların henüz oldukça hassas olan bedenlerini jimnastik ve spora alıştırmak, hem de çocukların yapmaktan keyif alacakları ve bu arada bedenlerini güçlendirecekleri en pratik-eğlenceli yol çocuk oyunlarıdır. Bu yanı sıra sadece çocukların değil, bebeklikten çocukluk aşamasına geçilen 2 ve 4 yaşlarında da basit bazı bedensel hareketlerin yapılması ile vücudun güçlendirilmesi

⁵²³ Yetim, “Atatürk ve Spor Politikası”, 20, 21.

⁵²⁴ “Oyun Çocuk İçin Şedid Bir İhtiyaçtır”, **Çocuk Salnamesi** (1927): 150-151. Selim Sırrı, “Mektep Oyunları”, **Terbiye ve Oyun**, no.1 (1 Ağustos 1912): 10, 11.

önerilmiştir. 4-7 yaş aralığında olan çocuklar için açık havada bu yaş aralığına uygun olabilecek oyunların oynanması üzerinde durulurken, basit jimnastik hareketlerini kapsayan jimnastik eğitiminin ise, oyunlarla vücudu uygun hale gelen çocuklar için 7 yaş ve sonrasında olması gerektiği vurgulanır.⁵²⁵

Oyunun, her yaştaki çocuk için bir hak olduğu, buna rağmen kimi ebeveynin, çocukların terbiyesi ve onların “uslu ve sakin” olmaları adına onları oyundan men ettikleri, oysaki her yaştaki çocuğun oyun hakkı olduğu hatta gençlerin ve yetişkinlerin bile oyun hakkı olduğu belirtilir. Çocukların oyun oynamalarının bir ihtiyaç olmasının yanı sıra onların, beden ve zekâ gelişimleri açısından da bir gereklilik olduğu hatırlatılır. Zira oyun oynamayan çocuğun zekâ ve bedensel gelişimi yanında ruhsal olarak da pek çok sıkıntı yaşayabileceği belirtilir.⁵²⁶

Oyun oynayan çocukların, her şeyden önce hareket yeteneği kazanarak, bedenleri ve kaslarını güçlendirdiği düşünülürse, bunun çocuklar için olan yararının azımsanmayacak kadar fazla olduğu ve çocukların hayatlarında mutlaka oyuna, harekete yer verilmesinin altı çizilir.⁵²⁷

Türk çocuklarının dünyada en az oyun oynayan çocuklardan olduğu, bu yüzden de yetişkinlikte hep “somurtkan ve neşesiz oldukları” oysaki oyun oynayan çocukların, ileri yaşlarda da neşeli bir yapıya sahip oldukları gibi, yaptıkları işlerde de yaratıcı oldukları tespiti yapılmıştır. Bu yanı sıra Türk çocuklarının da neşeli, dinamik ve yaratıcı olunması isteniyorsa onların hem aile hem de okul yaşantısı dönemlerinde mutlaka oyun oynamaya, hareket etmeye, eğlenmeye teşvik edilmeleri gerektiği üzerinde durulur. Öyle ki bizde çocukluk yıllarından itibaren somurtkan, oyunsuz ve neşesiz büyüyen çocukların fazlalığından dolayı toplumda “sanatkâr” yetişmediği tespiti yapılır.⁵²⁸ Gelecekte üretici, yaratıcı bir toplumun inşa edilmesi için çocukların, çocukluk yaşlarında oyuna, eğlenceye harekete ve neşeli olmaya ihtiyaçları olduğu, ancak

⁵²⁵ Selim Sırrı (Tarcan) “Yavrularımıza Oyun Oynatalım Jimnastik Yaptıralım”, **Türk Çocuğu**, s. 3 (Teşrinisani 1926): 12, 13. Doktor İhsan, “Hanımlar için: At, Tut”, **Terbiye ve Oyun**, no.1 (1 Ağustos 1912): 14.

⁵²⁶ Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocukların Terbiyesi”, **Çocuk Haftası**, (7. Kitap) (23 Nisan 1935): 45-53.

⁵²⁷ Mustafa Hikmet Şevki, “Çocuk Nasıl Eğlenmelidir?”, **Türk Çocuğu**, s. 11 (Temmuz 1927):15, 16. “Çocuklar Oyun Meydanlarında Sıhhat ve Afiyet Topluyorlar”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 39. Selim Sırrı, “Mektep Oyunları”, **Terbiye ve Oyun**, no.1, (1 Ağustos 1912): 10, 11. Selim Sırrı (Tarcan), “Çocuk Oyunları: Genç Muallim Arkadaşlarla Hasbihal”, **Terbiye**, c. IV, s. 21 (Kânunusani 1930): 18.

⁵²⁸ Nurullah Ata, “Çocuk ve Oyun”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (1930): 177, 178. “Oynamak Çocuğun Hem Hakkı Hem de Vazifesidir”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 39.

çocuklarını bu anlayışla yetiştiren toplumların geleceklerini güçlü bir şekilde kurabilecekleri inancı ortaya konmuştur.

Çocukluk yıllarında özellikle açık havada oyun oynayan çocukların, cesur oldukları ve yaşamı daha fazla tanıdıklarına dikkat çekilirken, oyunun, yalnızca çocuğun fiziksel gelişimi açısından değil, ahlaki ve terbiyevi açıdan da gelişimini olumlu yönde desteklediği belirtilir.⁵²⁹ Nitekim oyunun çocuğun, “ahlak terbiyesinin de bir vasıtası” olarak görülmesi gerektiği, zira oyunun, çocuğun yardımlaşma, dayanışma yönündeki sosyalleşmesini güçlendireceği, oyun vasıtası ile çocukların, “hakka, hürmete, nizam, adaba ve inzibata uymaya alıştığı” belirtilerek oyunun, çocuğun gelişimi üzerindeki ahlaki ve terbiyevi boyutuna dikkat çekilir.⁵³⁰

Ancak çocukların dışarıda, açık havada oyun oynama zamanlarında dikkat edilmesi gereken hususlar ve kaçınılması gereken haller konusunda da sıklıkla uyarılarda bulunulur. Öncelikle oynanan oyunların, çocuğun yaş ve fiziksel gelişimine uygun olması, çocukların yaşlıları ile oyun oynamaları ve oyun saatlerinde hava koşullarının dikkate alınması, örneğin günün en sıcak saatlerinde oyun oynamaktan kaçınılmasının altı çizilmiştir.⁵³¹

Çocukların, oyun oynaması ve eğlenmesi onların en doğal hakkı olarak görülürken, bu hak sonsuz ve sınırsız değildir. Zira çocuğun oyun oynamak ve eğlenmek için belli alanları seçmesi ve oyun oynarken de belli kuralları ihmal etmemesi, toplumsal normun esas aldığı, idealize ettiği sınırlar dâhilinde oynamaları ve hareket etmeleri beklenmiştir. Bu çerçevede hem Ankara’da⁵³² hem de İstanbul’da kimi semtlerdeki çocukların özellikle de Eyüp ve Kasımpaşa’da sokaklarda oynayan çocukların hem sergiledikleri hareketler hem kaba saba tavırları hem de “küfürbazlıkları” rahatsız edici ve kabul edilemez bulunmuştur. Bu yanıyları oyun oynamanın ve eğlenmenin de mutlaka sınırlarının olması gerektiği “müspet eğlence” ve menfi eğlence” kavramlarıyla ifade

⁵²⁹ “Oyun Öğütleri: Oyunda Nelere Dikkat Edilmelidir?”, **Çocuk**, no. 4 (Nisan 1936): 13, 14.

⁵³⁰ Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocukların Terbiyesi” **Çocuk Haftası**, (7. Kitap) (23 Nisan 1935): 45-53.

⁵³¹ M.B., “Çocuklara Öğütlerim: Tehlikeli Oyunlar”, **Çocuk**, no. 132 (Mart, 1939): 3-6. Selim Sırrı (Tarcan), “Çocuk Oyunları: Genç Muallim Arkadaşlarla Hasbihal”, **Terbiye**, c. IV, s. 21 (Kânunusani 1930): 18.

⁵³² Ali Nahid, “Ankara Sokaklarında Çocuklar 1: Yedi Sokakta Yetmiş İki Çocuk”, **Türk Çocuğu**, s. 18 (Mart 1928): 1-2. Ali Nahid, “Ankara Sokaklarında Çocuklar 2: Sokaklarda Oynayan Hastalıklı ve Çelimsiz Çocuklar”, **Türk Çocuğu**, s. 19 (Nisan 1928): 2, 3. Ali Nahit, “Ankara Sokaklarında Çocuklar 3: Çocuk Katillerini Nasıl Taciz Edebiliriz”, **Türk Çocuğu**, s. 22 (Temmuz 1928): 1.

edilmiş, bu konuda da toplumsal normlar ve “ahlak” kurallarına uygun davranılması gerektiği sıklıkla hatırlatılmıştır.⁵³³ Bununla beraber çocukların yollarda, yol kenarlarında oyun oynamaları aynı zamanda onların güvenlikleri için son derece tehlikeli olacağından, çocuklara özel oyun alanları yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur.⁵³⁴ Zira Eyüp çocuklarının, mahalle sokaklarında toz, bazen çamur, pislik içerisinde oldukları, mahallede gündelik hayat içerisinde gördükleri, tanık oldukları yetişkinlerin tutum, davranış ve diyaloglarını taklit ederek geliştirdikleri oyunlar olduğu, kimi zaman da, yetişkinlerin kötü olan davranışlarını model aldıkları ortaya konur. Oysaki çocukların güvenli, her anlamda sağlıklı, korunaklı ve yalnızca çocuklar için ayrılmış olan oyun alanlarında, kendi yaşlıları ile oynamaları, onların bedensel ve ruhsal gelişimlerini destekleyen bu yanıyla da oldukça gerekli-yararlı olarak nitelenmiştir.⁵³⁵

Çocuklar için özel olarak düzenlenmiş oyun alanlarının bulunmadığı yerlerde, çocukların sokak yerine, evlerinin bahçelerinde ya da oyun için uygun olabilecek alanlarda oynamaları önerilirken bu konuda Amerika’da başlatılan “Oyun Okulları” örneklenir. Amerika’da çocukların oyun ihtiyaçları yalnızca basit bir “oyun meselesi” olarak görülmemiş bunun aynı zamanda bir “sıhhat meselesi” olduğu düşünülmüştür. Oyun okulları aynı zamanda çocukların uzun yaz tatili süresinde onların, eğitim süreçlerine bir katkı olarak görülmüştür. Üstelik bu okullar, ülkenin yoksul kentleri ve mahallelerine dahi kurulmuştur. 1927 yılında açılan bu okullarda, çocukların gündelik yaşamlarında karşılaşılabilecekleri kimi sorunları çözebilmeleri için “bizdeki iş eğitimi dersi” gibi çocukların, el becerilerini, sanatsal ve bedensel yeteneklerini ortaya çıkarmayı amaçlayan çok yönlü bir eğitim verildiği belirtilmiştir.⁵³⁶

⁵³³ Mustafa Hikmet Şevki, “Çocuk Nasıl Eğlenmelidir?”, **Türk Çocuğu**, s. 11 (Temmuz 1927): 15, 16.

⁵³⁴ Bir Aile Reisi, “Oyuna Bizim Bahçeye Gelin!”, **Türk Çocuğu**, s. 23 (Ağustos, 1928):10, 11. Feridun Vecdi, “Sokakları Dolduran ve Bin Bir Tehlikeye Maruz Bırakılan Sokak Çocukları Kurtarılmalı”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 33 (Haziran, 1929): 8.

⁵³⁵ Hikmet Ferudun, “Eyip Çocukları”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 34 (Temmuz 1929): 35.

⁵³⁶ “Amerika’da Oyun Mektepleri”, **Türk Çocuğu**, s. 15 (Kânunuevvel 1927): 17-21.

Ele alınan dönem içerisinde çocukların oyun alanı ihtiyaçlarının giderilmesi, sağlıklı bir şekilde açık havada vakit geçirebilmelerinin sağlanabilmesi için oyun alanlarının bir ihtiyaç olduğu sıklıkla dillendirilmiştir.⁵³⁷

Çocuk bakımı, sağlığı, gelişimi ve yetiştirilmesi konularında, genellikle referans verilen Avrupa ülkelerinden Almanya, İngiltere ve Avusturya’da devlet, çocukların bedensel ve ruhsal sağlığı, gelişimi açısından çocuk oyun alanları ile çocuk parklarının yapımı ve yaygınlaştırılmasını önemsemiştir. Zira bu durum yetiştirilecek olan nüfusun, sağlığının ve eğitiminin bir parçası olarak görülmüştür.⁵³⁸

Bununla beraber çocuk dergilerinde okulda ve oyun alanlarında çocukların yaş ve fiziki gelişimlerine uygun olarak oynanacak oyunların neler olabileceği konusunda çocuklara önerilerde bulunulur.⁵³⁹ Çocuklar için yapılması istenen ve beklenen “çocuk oyun meydanlarının yalnızca çocukların bünyevi inkişafına değil, hayata intibakına, içtimai teavün ve tesianüt teminine faydası vardır” denilerek çocuklar için oluşturulan bu alanların onların gelişimlerini her anlamda desteklediği ve çok yönlü olarak geliştirdiği bir kez daha ortaya konmuştur.⁵⁴⁰ Kısacası yetişkinlerin, çocukların hayatlarında son derece sıradan bir etkinlik olarak gördükleri “oyun, çocukları hayata hazırlayan bir vasıta” olarak düşünülmüştür.⁵⁴¹

Çocukların, uzun yaz tatilleri sürecinde mutlaka açık havada bolca oyun oynamaları, spor yapmaları, özellikle yüzmelerinin sağlık ve bedensel gelişimleri açısından oldukça yararlı olacağı vurgulanırken,⁵⁴² güneş çarpmalarına karşı da gerekli tedbirlerin alınması gerektiğinin altı çizilmiştir.⁵⁴³ Çocukların yaz tatillerini geçirebilecekleri diğer bir yer de şehrin, tozlu ve oyuna eğlenceye imkân tanımayan mekânlarından uzak olan,

⁵³⁷ “Oyun Çocuk İçin Şedid Bir İhtiyaçtır”, **Çocuk Salnamesi**, (1927):150, 151. Kazım Nami, “Çocuk Oyun Meydanları”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 39 (Kânunuevvel 1929): 3-4. Selim Sırrı (Tarcan), “Oyun: Çocukları Hayata Hazırlayan Bir Vasıta’dır.”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 53 (Şubat 1931): 11.

⁵³⁸ “Oyun Çocuk İçin Şedid Bir İhtiyaçtır”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 150, 151. “Kopenagda Mektep Bahçeleri”, **Terbiye ve Oyun**, no, 8 (Şubat 1923): 118, 119.

⁵³⁹ “Eğlenceli Oyunlar”, **Çocuk Dünyası**, yıl 1, s. 3 (1926):12, 13.

⁵⁴⁰ Kazım Nami, “Çocuk Oyun Meydanları”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 39 (Kânunuevvel 1929): 3, 4.

⁵⁴¹ Selim Sırrı (Tarcan), “Oyun: Çocukları Hayata Hazırlayan Bir Vasıta’dır.”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 53 (Şubat 1931): 11.

⁵⁴² Hikmet Şevki, “Çocuğun Tatili”, **Türk Çocuğu**, s. 22 (Temmuz 1928): 7. Selim Sırrı, “Sıhhi Çocuk Oyunları: Kum Oyunları”, **Terbiye ve Oyun**, no, 2 (15 Ağustos 1911): 22-24. Doktor İhsan, “Sıhhi Çocuk Oyunları: At Oyunları”, **Terbiye ve Oyun**, no, 4 (1 Teşrinievvel 1327): 61.

⁵⁴³ “Yaz ve Çocuk”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 35 (Ağustos, 1929): 10-11.

çocukların doğa içerisinde rahatlıkla koşup oynayabilecekleri, temiz hava alıp, bedenlerini güçlendirebilecekleri yerler olarak nitelenen köylere gitmeleridir.⁵⁴⁴ Çocukların yaz tatillerini, yalnızca dinlenmek ve eğlenmek değil, aynı zamanda anne ve babalarına yardımcı olarak da geçirmeleri ve böylece bir taraftan çocukluk yaşlarında çeşitli işleri yapmayı öğrenirken, diğer taraftan da bedenlerini güçlendirip dayanıklı hale getirebilecekleri yönünde telkinlerde bulunulmuştur.⁵⁴⁵ Yazın deniz kenarına ya da köylerine gidemeyecek durumda olan çocukların, yaz tatillerini Himaye-i Etfal'in "yaz kamplarından" yararlanarak geçirebilecekleri bir alternatif te ortaya konmuştur.⁵⁴⁶

Görüldüğü gibi oyun, çocukların hayatında yalnızca bir oyun olmaktan ibaret değildir. Zira oyun, çocuğun bedensel, ruhsal, ahlaki ve terbiyevi gelişimini destekleyen ve çocuğu, gelecek yaşamına her anlamda daha sağlıklı bir birey olarak hazırlayan bir faaliyet olarak görülmüştür. Ancak erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerine yansıyan ve çocukların bedensel ve ruhsal gelişimlerinin vazgeçilmez bir parçası olarak düşünülen oyun için yeterince alan olmaması temel bir sorun olarak belirmiştir. Çocuk dergilerinde bir sorun olarak ön plana çıkarılan çocuk oyun alanları ve parklarının eksikliğine vurgu yapan söylemler, bir taraftan bu konudaki eksiğe dikkat çekerken, diğer taraftan da bu konuda ailelerin ve yetişkinlerin alması gereken tedbirlere işaret etmiştir. Bununla beraber çocuk sosyalleşmesinin önemli bir parçası olan oyun alanlarının, toplumsal normlara ve çocuk gelişimine uygun bir şekilde planlanması da önerilmiştir.

3.4.2.2 Çocuk Oyuncakları: Çocuğun Bedeni ve Ruhunu Besleyen Araçlar

Çocuk dergilerinde oyuncak meselesi, ele aldığımız konunun hem bedeni hem de terbiyevi boyutuyla ilintili olarak düşünülmüştür. Öyle ki bu durum "kuşkulanmadan diyebilirim ki çocuğun ilk terbiyesinde derin izler bırakan, ilk dokunduğu ve oynadığı oyuncaklardır."⁵⁴⁷ denilerek ifade edilmiştir. Bu yanılla oyuncakların, çocuk

⁵⁴⁴ "Yazı Nasıl Geçirmeli?", **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 34 (Temmuz, 1929): 18. "Sıhhat, Spor ve Oyunlar Sahifesi", **Resimli Mecmua**, s. 51 (10 Teşrinisani 1927): 8.

⁵⁴⁵ "Tatil ve Çocuk", **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 36 (Yaz Nüşası): 6, 7. Selim Sırrı, çocuklara özellikle odun yarmak, çekiç sallamak, halat çekmek gibi işlerin yaptırılabilceğini, bu türden işlerin çocukların bedenlerinin güçlenmesi ve dayanıklı hale gelmesi açısından son derece yararlı olabileceğini vurgular. Selim Sırrı, "Mektep Oyunları", **Terbiye ve Oyun**, no.1 (1 Ağustos, 1912): 11.

⁵⁴⁶ "Yazı Nasıl Geçirmeli?", **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 34 (Temmuz, 1929): 18. "Sıhhat, Spor ve Oyunlar Sahifesi", **Resimli Mecmua**, s. 51 (10 Teşrinisani 1927): 8.

⁵⁴⁷ Hilmi Malik Evren, "İyi Bir Oyuncak Muallim Değerindedir", **Çocuk Haftası**, 7. Kitap (23 Nisan 1935): 77.

terbiyesinde çok önemli bir yeri olduğu, çocuğun bedensel sağlığı kadar ruhi sağlığını da etkileyen bir yanı olduğu kabul edilir. Dolayısıyla oyuncak yalnızca bir oyun aracı değildir hem eğitici hem de çocuğun bedeni ve ruhi gelişimini destekleyen, çocuğun tüm bu gelişim sürecinde önemli yer kaplayan bir araç olarak görülmüştür.⁵⁴⁸

Oyuncaklar, çocuk eğitimi ve terbiyesi açısından bu derece önemliyken, haliyle oyuncakların seçimi meselesi de önem kazanan bir başka konu olarak kabul edilmiştir. Bu konuda dikkat edilmesi gereken önceliklerden ilkinin, çocuğa verilen oyuncağın çocuğun yaş, beden ve zihinsel gelişimine uygun olup olmadığıdır. Bu konuda altı çizilen nokta çocuğa verilecek oyuncakların çocuğun bedensel, zihinsel gelişimini olduğu kadar terbiyevi gelişimini de destekleyecek yeterlilikte olmasıdır.⁵⁴⁹ Oyuncakların, çocukların eğitimlerini terbiyevi özelliklerini destekleyen yanları ortaya konurken⁵⁵⁰ bizde ebeveynlerin oyuncak seçimi konusundaki bilgisiz, özensiz yaklaşımları eleştiri konusu edilmiştir; “... Her memleket kendi çocukları için oyuncak yapar ve bu oyuncaklar terbiyevi maksatlarla yapılır. Bizde bu cihet maalesef ihmal edilmiştir. Bizde sırf Avrupa fabrikalarının ticari endişelerle çıkarıp gönderdikleri alacalı bulacalı ve cicili bicili oyuncakları çocuklara veriyoruz.” Geleceğin yetişkinleri olacak olan çocukların henüz küçük yaşlarında “...Başka ülkelerin oyuncakları ile onların giysilerini hususiyetlerini bilip de kendi ananelerini neden sonra öğreniyorlar...” soruları çerçevesinde çocukların eğitimlerinde her anlamıyla etkili olan oyuncakların, çocuğun içerisinde yaşadığı toplumu, geleneği ve toplumsal hafızayı temsil eder nitelikte olması gerektiği belirtilir.⁵⁵¹ Bu durum Hilmi Malik Evren’in *Çocuk Haftası*’nda ki yazısında şöyle ifade bulmuştur;

“Oyuncakların Türk düşüncesini, Türk devrim prensiplerini canlandıracak ve bu canlılığı çocuğun dirimine aşılacak yolda hazırlanmalarını gönül çoktan isterdi. Bilirsiniz ki iyi ve bezenilmiş bir oyuncak, güzel bir bitik ve iyi bir muallim değerindedir. Çok geçmeden bu çeşit oyuncakların Türk işçisinin elinden çıkacağına inanıyoruz. İşte o zaman göğüslerimizi gere gere Türk işçisinin yarattığı devrim, ruhunu içine kattığı devrim, yurda yaptıklarını, başardıklarını andıran ve gösteren oyuncakları kıvançla arar bulur ve çocuklarımıza armağan ederiz. Ancak o konuma değin eli bağlı kalmayınız. Çocuklarımızın düşüncelerini açacak artıracak oyuncakları bulup çocuklarımıza vermemiz gerekir.”⁵⁵²

⁵⁴⁸ “Oyuncak ve Terbiye”, **Terbiye ve Oyun**, no. 8 (Şubat 1923): 119, 120.

⁵⁴⁹ Hilmi Malik Evren, “İyi Bir Oyuncak Muallim Değerindedir”, 79.

⁵⁵⁰ “Oyuncak ve Terbiye”, **Terbiye ve Oyun**, no. 8 (Şubat 1923): 119, 120.

⁵⁵¹ Mahmut Yesari, “Çocuk ile Oyuncak: Çocuk Ne İle Oynamalı?”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 33 (Haziran, 1929): 15, 16.

⁵⁵² Hilmi Malik Evren, “İyi Bir Oyuncak Muallim Değerindedir”, 80.

Bu yanıyla çocuklara oyuncak alma ve seçme konusu milli ve terbiyevi bir anlayışın parçası olarak düşünülürken, çocukların zihinsel, ruhsal ve bedensel gelişiminin önemli bir parçası olarak görülen oyuncakların, çocuğun milli ve kültürel kimliğinin bir parçası olarak görülmesi ve bu şekilde inşa edilmesinin önemi vurgulanmıştır.

Yukarıda bahsedildiği gibi bizde oyuncak alınırken genellikle Avrupa'dan gelen ve oldukça şık paketleri olan oyuncakların tercih edildiği ancak bu oyuncakların görüntüsündeki şıklık ve albenisine rağmen pek çok zararı bulunduğu şöyle ifade edilir;

“... Hâlbuki bu zarif en şık, en mürekkep oyuncak, çocuğun dimağında terbiyesinde en aciz, en fena hatta en muzır bir vasıta olabilir. Bu aciz, fenalık, mazarrat bazı çocuklar için diğerlerinden daha fazladır. Çarşıda görüp de almadan geçtiğimiz bu güzel saçlı, güzel gözlü, renkli bebekler çocuğun annesinin muaveneti ile evde tahtadan yaptığı bebekler terbiye noktası nazarından daha didardır. Bilhassa kuvve-i hayaliyesi kuvvetli olan çocuklarda böyle fabrikanın saçının kurdelesine, ayakkabısının noktasına kadar ihmal etmediği bir bebeğe malikiyet hayal kuvvetine bir darbedir.”

Oysaki hazır oyuncak almak yerine oyuncuğun ya ebeveyn tarafından, ya çocukların kendisi tarafından, ya da annesinin yardımıyla hep beraber yapılmasının daha sağlıklı olduğu ve böylece çocuğun yaratıcılığının ve iş yapma kabiliyetini bu şekilde geliştirerek, onun eğitime ve terbiyesine katkıda bulabileceğinden bahsedilir.⁵⁵³ Çocuklara verilecek oyuncaklarda bulunması gereken özellikler ya da dergi yazarları tarafından idealize edilen oyuncakların yapımı ya da kullanımı konusunda şunlar önerilir; oyuncakların temiz olması ya da temizlenmeye uygun bir şekilde yapılması, çocuğun yaş ve gelişimine uygun olması, çocuğun eğitimini ve yeteneklerini geliştirici özellikte olmasına dikkat edilmesi gerektiğidir.⁵⁵⁴ Yine oyuncakların sıhhi olması en belirleyici özelliği olmalıdır. Zira çocuklar sıklıkla oyuncakları ağızlarına götürdükleri için kıl, yün, tüy kapmaması, yıkanabilir özellikte olması, çocuğa zarar verecek bir aparatının olmamasının önemli olduğu vurgulanır. Çocuklara, okul çağına geldikçe, oyuncakların yanında kitapların da verilmesi gerektiği ve çocukların kitapları sevmeleri

⁵⁵³ “Her Hafta Bir Oyuncak Yapalım: Kibrit Çöpü ve Mantar Tıpayla Ne Yapılır?”, **Çocuk**, s. 145 (30 Haziran 1939): 5. “Her Hafta Bir Oyuncak Yapalım: Domino Yapalım”, **Çocuk**, s. 146 (7 Temmuz 1939): 5. “Kız Kardeşin Sayfası: Bu Hafta Bebek Yapalım”, **Çocuk**, s. 147 (15 Temmuz 1939): 12. “Elişleri”, **Arkadaş**, c. 1 s. 1 (10 İkinciteşrin 1941): 14. “El İşleri, Yürüyen Ördek, Fırıldak”, **Arkadaş**, s. 5 (7 Şubat 1941): 95.

⁵⁵⁴ “Çocuk Oynamalı: Hazır Oyuncak Öldürür”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 34 (Temmuz 1929): 25, 26.

için onların kapaklarını farklı ve renkli kumaşlarla süslemeleri, boyamaları ve çocuğun ilgisini çekebilecek hale getirilmesi yönünde öneriler sıralanır.⁵⁵⁵

Dergilerde çocuk oyuncakları konusunda üzerinde durulan diğer bir hususta oyuncakların çocuk gelişiminde özellikle de onların yaratıcılıkları, ilgileri ve yeteneklerini geliştirme konusundaki rolleridir. Öyle ki “Bir mimarın bir mühendisin bir denizcinin ruhunda ilk aşkı oyuncağı oluşturur.” denilerek çocukların gelecekte seçecekleri meslekler ya da ilgi alanlarının oluşmasında dahi oyuncakların önemli bir rolü olduğunun altı çizilir.⁵⁵⁶

Kısacası; çocuk dergilerinde, çocukların küçük yaşlarından itibaren oynadıkları oyunlar, bedensel hareketleri, sağlıkları kadar önemsenen ve üzerinde durulan diğer bir konu da çocuk oyuncakları olmuştur. Oyuncağın, çocuğun gelişiminde sanıldığından daha önemli bir yeri olduğu, zira oyuncağın, çocuğun yalnızca bedensel, zihinsel gelişimini değil aynı zamanda ruhi gelişimini de etkileyen bir araç olduğu vurgulanır. Oyuncakların, çocuğun gelecek yaşamındaki ruh halinden, yaratıcılığına ve eğitim alanındaki başarılarına kadar gelişim sürecini çok yönlü etkileyen rolü vurgulanırken, oyuncakların, çocuğun yaşadığı toplumun kültürel hafızası ve milli kimliği ile de bağ kurularak bir tür politik inşa etme aracı olarak görülmüştür.

3.4.2.3 Çocuğun Beden Terbiyesi ve Jimnastik

Cumhuriyet yönetiminin bedensel olarak sağlıklı, güçlü, gürbüz ve zinde nesiller yetiştirme anlayışının önemli araçlarından biri de beden terbiyesi, jimnastik ve fiziksel egzersizler olmuştur. Zira Cumhuriyet kadroları, iki savaş arası dönemde, dünyanın içerisinde bulunduğu belirsiz ve güvensiz siyasal iklimden dolayı diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi yalnızca çocukların ve genç nesillerin değil, genel olarak sahip olunan tüm nüfusun, beden eğitimi ve çeşitli bedensel hareketler aracılığıyla, güçlü ve dayanıklı kılınmasını amaçlamışlardır.⁵⁵⁷ Bu bağlamda Maarif Vekâleti, hem bahsi geçen siyasal konjonktürün bir gereği olarak, hem de Cumhuriyet rejiminin sahip olunan nüfusa dönük en temel yaklaşımlarından biri olarak, halk sağlığını sağlama çabalarını desteklemek, bedensel olarak sağlıklı, sağlam ve güçlü nesiller yetiştirme anlayışıyla

⁵⁵⁵ “Oyun ve Oyuncak”, **Gürbüz Türk Çocuğu** s. 35 (Ağustos 1929): 22, 23.

⁵⁵⁶ Neşet Hakkı, “Çocuk ve Oyuncak”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 40 (Kânunusani 1930): 6-8.

⁵⁵⁷ “Beden Terbiyesi ve Spor Faaliyetleri”, **Cumhuriyet İzcileri**, s. 4 (15.12.1939): 16. Selim Sırrı (Tarcan), “Ruhi Terbiye: Mücadele”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, s. 8 (1 Nisan 1918): 4, 5.

beden terbiyesini, okul eğitiminin önemli bir parçası olarak tasarlamıştır. Bu çerçevede Maarif Vekili Hasan Ali Yücel 23 Nisan dolayısıyla radyodan yaptığı konuşmada konu üzerinde durmuş, çocuğu terbiye etmede ve ona en güzel ahlakı vermede önemli olan amillerden biri olarak, çocuğun boş zamanlarını dolduracak olan beden terbiyesi ve sporun önemine vurgu yapmıştır. “...Spor ve bedeni terbiye edecek en güzel sıhhi oyunlar, ahlakın en büyük yardımcılardır. Onun için son yıllarda Cumhuriyet hükümetinin, tesis ettiği Beden Terbiyesi Mükellefiyetini, en tesirli ahlak vasıtalarından biri olarak görmeliyiz.” Yücel, konuşmasında anne ve babalardan bu sürecin getirisi olan sıhhi ve ahlaki faydaları düşünüp, çocukların okullardaki izcilik faaliyetlerine katılmalarını ve beden terbiyesi için gerekli faaliyetlerde bulunmalarını istemiştir. Zira bu faaliyetlerin, aynı zamanda “Askerliğe hazırlık derslerinin, evlatlarımızın yalnız sıhhi durumları ve vücutları için değil ahlaki ve milli terbiyeleri üzerindeki iyi tesirlerini görmek kabil değildir” denilerek, beden terbiyesi faaliyetlerinin çocuk eğitiminde çok amaçlı olarak düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır.

“Burada beden terbiyesi, vatan terbiyesi, askerlik, ahlak, irade, zekâ ve maharet terbiyesi vardır. Buradaki terbiye adeta yaşamak için gıdalardan beklenen bütün vasıtaları taşımaktadır. Bu türlü vasıtalar ki gence iyi yaşamak, iyi vatandaş ve iyi insan olarak yetişme imkânlarını verir.”⁵⁵⁸ Dönemin Maarif Vekilinin konuşmasında ifadesini bulan beden terbiyesi faaliyetleri, yalnızca çocuğun sağlıklı bir beden yapısına erişmek için değil, aynı zamanda yurt savunması için gereken becerileri kazanması bağlamında da bir tür askere hazırlık süreci olarak düşünülmüştür. Ancak beden terbiyesi eğitimi temelde çocuğun, disipline edilmesinde, toplumsal kuralları öğrenmesinde, kısacası içerisinde bulunulan siyasi ve sosyal ortamın gerektirdiği özelliklere sahip biri olarak yetişmesinde önemli bir araç olarak düşünülmüştür.

Cumhuriyet döneminde çocukların gençlerin ve temelde tüm halkın bedensel anlamda eğitilip güçlendirilmesi amacı çerçevesindeki faaliyetlere girilmeden önce bu konuda Avrupa’daki uygulamalar incelenmiştir. Avrupa’daki beden terbiyesi uygulamaları içerisinde özellikle Almanya örneği üzerinde durulmuştur.

Almanya’da beden terbiyesi teşkilatının toplumsal anlamda işlev kazanması, 1933 yılında Hitler’in iktidara gelişi sonrasında gerçekleşmiştir. Almanya’da kurulan beden

⁵⁵⁸ “Çocuk Terbiyesinde Beden Terbiyesinin Ehemmiyeti”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 29 (Mayıs 1941): 40, 41.

terbiyesi teşkilatının temel amacı, öncelikle genç nesiller başta olmak üzere genel olarak toplumu bedensel ve zihinsel anlamda sağlıklı hale getirmektir. Almanya’da kurulan beden terbiyesi teşkilatının zamanla daha örgütlü hale gelerek, okullarda da faaliyetlerini arttırdığı ve okul öğrencileri ve öğretmenlerinin bir tür idman örgütleri toplayarak, kurarak, tüm bu teşkilata eklenmelerinden bahsedilir. Diğer taraftan Alman ordusuna bir hazırlık olmak üzere talim ve terbiye faaliyetleri bir hazırlık ya da başlangıç aşaması olarak da görülmüştür.⁵⁵⁹

Beden terbiyesi faaliyetlerinin yaygınlaşması aynı zamanda toplumda yeni bir beden algısı oluşturmuştur. Bu yeni ve ideal beden formu öncekinden farklıdır. “...Eski zamanlarda adamın vücudu ister zayıf ister şişman ister biçimli ister biçimsiz olsun mükemmel tahsil görmesi yeterli gelirdi. Sonra baktılar ki hayat mücadelesinde en muvafık olan milletler beden terbiyesine fevkalade ehemmiyet veriyorlar. İngiliz, Amerikan, Alman ve İsveçliler kız ve erkek mekteplerinde kullandıkları fikir hocalarının yanında bir de beden terbiyesi muallimi bulunduruyorlardı. Bu derse de öteki dersler kadar ehemmiyet veriyorlardı.”⁵⁶⁰ Denilerek beden eğitimi ve terbiyesinin Avrupa’da olduğu gibi ülkemizde de ulus-devlet paradigmasının güçlenmesine bağlı olarak devlet ve toplum katında güç ve önem kazandığı tam da bu süreçte devlet eliyle, devletin okullarında, devletin müstakbel vatandaşlarının bu yönde eğitilmesine çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Beden eğitimi ve terbiyesinin artık modern zamanlarda yetişen yeni nesillerin mutlaka sahip olmaları gereken bir özellik olduğu, zira içerisinde yaşanılan zamanların her daim bir savaş olduğu, insanın hem hastalıklara hem de dışarıdan gelecek saldırılara karşı güçlü olması gerektiğidir. Dolayısıyla beden terbiyesi ve bu çerçevede yapılan faaliyetlerin, devletin de desteklediği, gözetlediği ve giderek kitleselleştiği bir alana dönüşmesinin temel motivasyonlarından biri de halk sağlığını temin etme çabasıdır. Salgın hastalıkların oldukça yaygın olduğu erken Cumhuriyet dönemi toplumunda, Cumhuriyet yönetiminin, hastalıklara ve salgınlara karşı en temelde yaklaşımı “tedavicilikten sıhhiyeciliğe” olarak özetleyebileceğimiz koruyucu sağlık hizmetlerinin

⁵⁵⁹ Von Tschammer und Osten (Alman Spor Nazırı), “Nasyonel Sosyalist Almanya’nın Kalkınmasında Sporun Rolü”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 4 (Nisan 1939): 16.

⁵⁶⁰ Selim Sırrı (Tarcan), “Konferanslarım: Yaşamak Cıdali”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 48 (Eylül, 1930): 6, 7. Selim Sırrı, “Mektep Oyunları: Harb Oyunları”, **Terbiye ve Oyun**, no.7 (1 Teşrinisani 1911): 110, 111.

geliştirilmesi olmuştur. Bu bağlamda sahip olunan tüm nüfusun, bedensel anlamda sağlık kazanması ve yetişmekte olan yeni nesillerin gürbüz ve zinde olmalarının en kolay, ucuz, pratik ve temin edilebilir araçlarından biri olarak beden terbiyesi faaliyetleri görülmüştür.⁵⁶¹

Çocukların okul yıllarından başlayarak gençlik evrelerine kadar uzayan süreçte, alacakları beden terbiyesi ve bu eksenindeki eğitim faaliyetleri, yeni nesillerin gelecekte hem yurt savunmasında hem de ekonomik alandaki faaliyetlerin sürdürülmesinde ve ülke kalkınmasında önemli roller üstlenecek hazır bir insan potansiyeli anlamına gelecekti. Yeni nesillerin bahsi geçen amaçlar çerçevesinde bedensel ve zihinsel olarak hazırlanmalarında hem okul hem çeşitli spor kulüplerinin hem de ordunun önemli rolü olduğu vurgulanmıştır.⁵⁶²

Okullarda verilecek beden terbiyesi eğitime geçilmeden önce çocuk bedenlerinin bu faaliyetlere hazır hale gelebilmesi için daha bebeklik ve ilk çocukluk yıllarından itibaren beden terbiyesine yönelik basit hareketlerin yapılması önerilmiştir. Zira ailelerin çocuklara yaptıracığı basit jimnastik hareketler dışında, özellikle çocuğun oynayacağı oyunlar aracılığıyla bedenini güçlendirmesi ve okul sürecindeki beden terbiyesi ve jimnastik hareketlere hazır hale getirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Bu çerçevede Alman pedagog Förbıl tarafından 80 yıl önce (1927 yılı esas alınarak kullanılmış) geliştirilen “Oyun Bahçeleri” ile çocukların hem ruhi hem de bedeni olarak gelişmelerini sağlamları amaçlanmıştır. Yani çocukların jimnastiğe, spora, dansa ya da güzel sanatlara olan yatkınlıkları ve yetenekleri bu ilk eğitimler sürecinde ortaya çıkabildiği gibi bu eğitimlerin çocuğun bedensel terbiyesi açısından da oldukça yararlı olduğu, başarılı sonuçlar ortaya koyduğu görülmüştür. Bizde de iki yaş altı çocuklarda dahi ebeveynin, çocuğun kol bacaklarını oynatarak yaptıracığı basit hareketler ile çocuğun beden terbiyesi ile tanışması ve bedenine hareket kazandırmasının mümkün olacağı belirtilmiştir.⁵⁶³ Yine okullarda yapılacak jimnastik derslerinin, çocukların bedensel ve duruş bozukluklarının giderilmesi olmak üzere, gelişim süreçlerini çok

⁵⁶¹ Niyazi Erzin, “Spor ve Akciğer Veremi”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 5 (Mayıs 1939): 26.

⁵⁶² Hayri Ragıp, “Kültür ve Fizik: Fizik ve Moral Kalkınmada Üç Mühim Müessesenin Hizmetleri, Mektep, Kışla, Klüp”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 6 (Haziran 1939): 23. Fuat Pura, “Beden Terbiyesi, Spor ve Jimnastik”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 7 (Temmuz 1939): 6. Selim Sırrı (Tarcan), “Ruhi Terbiye: Kudret”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, s. 7 (1 Mart 1918): 11.

⁵⁶³ Selim Sırrı (Tarcan), “İki Yaşından Altısına Kadar Çocukların Terbiye-i Bedeniyesi”, **Türk Çocuğu**, s. 6 (Mart 1927): 17-21.

yönlü olarak destekleyeceği, bu yüzden okullarda jimnastik ders saatlerinin arttırılması gereğine vurgu yapılmıştır.⁵⁶⁴ Okullarda, çocukların, güne başlarken yapacakları bir saatlik beden terbiyesi dersinin bile çocukların, güne fiziksel ve zihinsel anlamda zinde başlamaları için bir gereklilik olduğunun altı çizilmiştir.⁵⁶⁵

Dergilerde amaç bedeni hareketlendirmek ise oyun dâhil her türlü hareketin bilinçli olarak yapıldığı sürece genel olarak çocuğun gelişimine olumlu katkı sunacağı yönündeki yazı ve yorumlara karşın aslında tüm bu bedensel hareketler arasında farklar olduğunun da altı çizilir. Bu yanıyla çocukların daha ilk çocukluk yıllarından itibaren oynadıkları oyunların, belli bir disiplin içerisinde oynanmadığı gibi, oyun içerisinde çocuğun yapması gereken sistematik hareketler de yoktur. Bu nedenle oyun hareketleri genellikle rastgele ve her yaştaki çocuğun yapabileceği eğlenceli bedensel aktiviteler olarak nitelenmiştir. Oysaki Jimnastiğin, belli bir yaştan sonra, belli hareketleri esas alan ve bir sistematik içerisinde disiplinli bir şekilde yapılması gerektiği belirtilir.⁵⁶⁶

Çocukların beden sağlıklarının son derece önemli olduğu öyle ki bedensel sağlığı yerinde olmayan çocukların, zamanla ruh sağlıklarının da bozulabileceği yönünde bir çıkarsama yapılır. Zira bedensel anlamda hareketli olan, spor ya da jimnastik yapabilen çocukların daha sağlıklı, mutlu ve neşeli oldukları düşünülmüştür.⁵⁶⁷ Bununla beraber, çocuk dergilerinde anlatılan hikâyelerde de oyun oynayan, jimnastik yapan ve spor yapma alışkanlıkları olan çocukların, hayat içerisinde, doğa koşulları ile mücadele etme noktasında daha mücadelecı bir yapıya sahip oldukları, sahip olunan bu durumun ise onları hayat karşısında avantajlı kılacağından bahsedilmiştir.⁵⁶⁸ Bununla beraber ülkemizde Osmanlı geçmişinden başlamak üzere beden eğitimi ve terbiyesinin de

⁵⁶⁴ Selim Sırrı (Tarcan), “Çocukların Bel Kemikleri Nasıl Çarpılıyor”, **Türk Çocuğu**, s. 17 (Şubat 1928): 7, 8.

⁵⁶⁵ Şakir Sırmalı, “Maarife Dair”, **Cumhuriyet İzcileri**, s. 4 (15.12.1939): 3. Sadi Karsan, “Okul ve Spor”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 43 (Nisan 1943): 12. Selim Sırrı, “Nasıl Jimnastik Yapılmalı”, **Terbiye ve Oyun**, no.6 (15 Teşrinievvel 1327): 86-90.

⁵⁶⁶ Selim Sırrı (Tarcan) “Yavrularımıza Oyunmu Oynatalım? Jimnastikmi Yaptıralım?”, **Türk Çocuğu**, s. 5 (Şubat, 1927): 11-13. Selim Sırrı, “Mektep Oyunları”, **Terbiye ve Oyun**, no.1 (1 Ağustos 1912): 13.

⁵⁶⁷ “Çocukların Sıhhatleri Hareketlerine Bağlıdır”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 36 (Yaz Nüshası, 1929): 22-23. “Sıhhat, Spor, İzcilik Sahifesi”, **Resimli Mecmua**, no. 3 (2 Nisan 1925): 8. Selim Sırrı (Tarcan), “Ruhi Terbiye: Kudret”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, s. 7 (1 Mart 1918): 11.

⁵⁶⁸ “Oyun Spor ve Jimnastik Sahifesi”, **Çocuk Dünyası**, s. 2 (1926): 13. Selim Sırrı (Tarcan), “Ruhi Terbiye: Kudret”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, s. 7 (1 Mart 1918): 11. Selim Sırrı (Tarcan), “Ruhi Terbiye: Mücadele”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, s. 8 (1 Nisan 1918): 4, 5.

tarihsel süreçte bir seyri olduğu, artık Cumhuriyetle beraber tıpkı Batılı ülkelerde olduğu gibi beden eğitimi ve sporların okul eğitiminin bir parçası olduğu ortaya konmuştur.⁵⁶⁹

Bu kapsamda çocuk dergilerinde de beden terbiyesi ve bedensel hareketliliğin okullarda ve yeni nesiller arasında yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla yayınlar yapılmış özellikle İsveç Jimnastikleri tanıtılmaya çalışılmıştır.⁵⁷⁰ İsveç Jimnastikleri konusundaki birikimiyle tanınan Selim Sırrı Bey, (Tarcan) beden terbiyesi ve jimnastik konusunda toplumu aydınlatmaya çalışırken çocukların ve genç nesillerin jimnastik yapmalarına ön ayak olmuştur. Selim Sırrı, gündelik hayatta basit jimnastik hareketlerinin nasıl yapılması gerektiğini okullarda ve çeşitli yayınlarda anlatmaya çalışmış, yazdığı kitaplarla okullarda beden terbiyesi ve jimnastik derslerinin verilmesine dönük içerik hazırlayarak bu konuda okul öğretmenlerine yardımcı olmuştur.⁵⁷¹ Ancak okullarda yapılan beden terbiyesi ve jimnastik derslerinin, ders saatlerinin yetersizliği kadar, bu dersi veren hocaların da konu hakkında yeterince donanımlı olmadığı ve bu yüzden de bahsi geçen derslerden yeterince verim alınmadığı ifade edilir. Buna karşılık, okullarda teorik eğitimin çok yoğun olduğu, oysaki “kafa eğitimi ile vücut taliminin” denk olması gerektiği belirtilerek eğitim sisteminin teorik yoğunluğu eleştiri konusu yapılmıştır.⁵⁷² Ancak Osmanlı devletinin son dönemlerinden itibaren okutulan beden terbiyesi ve idman derslerinin aslında önemsiz görülen ve genellikle geçiştirilen derslerden olduğu, Cumhuriyet yönetimi ile beraber ise “medeni okullarda okutulan beden terbiyesi ve idmana dönük derslerin, içeriğinin zenginleştirilerek, okul dersleri içerisinde önemli dersler arasında görüldüğü ortaya konur. Zira Cumhuriyetle beraber hareket eden, koşan, spor ve idman yapan nesiller yetiştirmek, sağlıklı beden ve akla sahip nesiller yetiştirme ideali devletin ve geleceğin garantisi olarak görülmüştür.⁵⁷³

⁵⁶⁹ Cemal Gökdağ, “Beden Eğitiminin Okullara Girişi”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 1 (İkincikanun 1939): 5. Selim Sırrı (Tarcan), “Ruhi Terbiye: Mücadele”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, s. 8 (1 Nisan 1918): 4, 5.

⁵⁷⁰ “İsveç Beden Terbiyesi Teşkilatı”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 6 (Haziran 1939): 24-48. Ali Kemal Akyüz, “Milli Bünyemize En Uygun Jimnastik Ne Olabilir?”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 40 (Haziran 1942): 31-31. Celal Dinçer, “Türk Gençliği ve Onun Jimnastiği”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 40 (Haziran 1942): 32, 33.

⁵⁷¹ Selim Sırrı (Tarcan), **Muallimlere Terbiye-i Bedeniye Rehberi**, (İstanbul: Milli Matbaa, Matbaa-i Amire, 1926).

⁵⁷² Çocuk ve Spor, **Çocuk Doktoru**, c.1, s. 6 (Eylül 1946): 11. “Darül Muallimin ve Terbiye-i Bedeniye”, **Terbiye ve Oyun**, no. 4 (Teşrinievvel 1922): 54-56

⁵⁷³ “Beden ve Ruh Terbiyesi”, **Sıhhi Sahifeler**, s. 9 (15 Eylül 1923):121, 122, 126.

Selim Sırrı (Tarcan), çocuklara ve gençlere verdiği konferanslarda, yaşamı boyunca telkin ettiği beden terbiyesi, jimnastik ve sporların aslında bir tür yaşama sanatı olduğu, bahsi geçen ve önerilen tüm etkinliklerin belli bir yaşa ya da döneme özgü olmadığını belirtir. Ona göre, jimnastik temelde sağlıklı yaşamak ve zinde olmak için her insanın, her gün belli bir zaman ayırarak yapabileceği bir şeydir. Tarcan, sağlıklı ve zinde bir yaşam sürmenin “bir sanat olduğu ve sanat gibi yaşanması” gerektiğini belirtirken, bunun için günün bir kısmında basit jimnastik yapmak ve bedenin hareketlenmesini sağlamak gerektiğini şu şekilde belirtir;

“Jimnastik yapmak, tenis oynamak, kürek çekmek, ata binmek, iskrım yapmak, bunların hepsi de yolu ile yapılırsa vücut için yararlıdır. Fakat biraz külfetlidir. Hoca ister salon ister alet ister. Her mevsim de her yerde yapılamaz. Hâlbuki benim tavsiye edeceğim şeyler ne hoca ne salon nede alet ister. Hoca kendiniz, alet vücudunuz, salon ise kendi yatak odanız. Vaktimiz yok demeyiniz. Bir gün 24 saat, yani 1440 dakika kahvede gazinoda oturmaya meraklı iseniz tavlâ, iskambil, satranç oynamağa vakit buluyorsanız 15 dakikanızı da çok sevdiğiniz, ayrılmak istemediğiniz hayatın saadet ve selametine ayırınız.”⁵⁷⁴

Bununla beraber dergilerde jimnastiğin günün hangi saatlerinde, nasıl bir ortamda ve ne kadar süreyle yapılacağı⁵⁷⁵ konusunda oldukça ayrıntılı anlatılar söz konusudur. ⁵⁷⁶ Burada söz konusu olan “vücut makinesinin” düzenli olarak çalıştırılmasıdır. Bunun için herkes kendi yaş grubu ve fiziksel özelliklerine göre jimnastik, idman ve spor yapabilir. Asıl olanın hareket etmek olduğu “işlemeyen demirin pas tutacağıdır.”⁵⁷⁷ Bu yanıyla çocukların el yüz yıkamak gibi her gün jimnastik yapmaları konusunda

⁵⁷⁴ Selim Sırrı, yıllardır düzenli olarak uyguladığı spor ve jimnastik programları yüzünden yaşına göre vücudunun oldukça genç ve dinç kaldığını, bunu da sağlığı bedeni için yaptıklarına ve jimnastiğe bağlıyor. Öyle ki Sırrı, annesinin 86 yaşında öldüğünü, ölümünden bir hafta öncesine kadar kendisine vermiş olduğu jimnastik programını gerçekleştirebildiğini söylüyor. Selim Sırrı (Tarcan), “İyi Yaşamak Bir Sanattır”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 50 (İkinciteşrin 1930): 8-10. Selim Sırrı, “İdman Âleminde Kırk Sene”, **Terbiye ve Oyun**, no. 5 (Teşrinisani 1922): 79, 80. Selim Sırrı, “İdman Âleminde Kırk Sene”, **Terbiye ve Oyun**, no. 7 (Kânunusani 1923): 107, 108.

⁵⁷⁵ Muhtelif çağlarda hangi sporlarla uğraşılmalı? Sorusu ekseninde şu açıklamalara yer verilmiştir: 12 yaşına kadar olanlar mekteplerde beden terbiyesi öğretmenlerinin göstereceği idmanlarla uğraşmalı. 12’den 18 yaşına kadar olanlar vücudu fazla yoran ve adale teşekkülüne sebep olan sporlardan kaçınmalıdırlar. (Futbol boks vb. gibi) daha çok kültür-fizik ile uğraşmalıdır. 18 ile 30 arasında olanlar ise bünye teşekküllerine göre herhangi bir spor ile uğraşabilirler. 30-45 yaş arasında olanlar ise artık ağır sporları yapmamalı ve kalbi yormamalı, bunlar daha çok yürüyüş, yüzme, tenis gibi hafif sporlar yapmalı. 45’ten yukarı olanlar ise daha çok açık havada yürüyüş, avcılık ya da binicilik tarzı sporlarla uğraşmalıdır. Şakir Sırmalı, “Maarife Dair”, **Cumhuriyet İzcileri**, s. 4 (15.12. 1939): 3.

⁵⁷⁶ Selim Sırrı Tarcan, “Sağlık Öğütleri: Çocuklar Nasıl Jimnastik Yapmalı?”, **Çocuk**, no. 3 (Mart 1936):12, 13.

⁵⁷⁷ “Doktor Amca Diyor ki”, **Çocuk**, s. 262 (6 Birincikanun 1941): 4. “Sabah Akşam Jimnastik”, **Doğan Kardeş**, c.4, s. 92 (1 Temmuz 1948): 3. “Vücut Makinesi Nasıl İşler Kalır”, **Resimli Mecmua**, s. 50 (10 Temmuz 1927):10. Selim Sırrı, “Eski ve Yeni Jimnastikhaneler”, **Terbiye ve Oyun**, no.12 (15 Kânunusani 1911) 182-187. Selim Sırrı, “Yine Jimnastikhaneler”, **Terbiye ve Oyun**, no.13 (Şubat 1911) 301, 304. Selim Sırrı, “Tabi Jimnastikler”, **Terbiye ve Oyun**, no. 15 (Mart 1918): 237-239.

uyarılarda bulunuluyor, jimnastik ile belli bir forma giren vücudun da korunması için gündelik hayatta çocukların dikkat etmesi gereken kimi noktaların altı sıklıkla çizilmiştir. Bunların başında çocukların, masada ve sırada otururken dik oturmaları, dik durmaları ve özellikle çanta taşırken oluşan bedensel hasarların önüne geçebilmeleri için dikkatli olmaları tavsiye edilir.⁵⁷⁸

Erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde sıklıkla jimnastik neden ve niçin yararlıdır? Ya da jimnastik hangi koşullarda yapılmalıdır? Tarzında jimnastik hakkında gerekli olan bilgiler verilirken, jimnastik ile sağlık arasındaki sıkı bağ dillendirilir. Diğer taraftan jimnastik yapan bedenlerin ve jimnastik yapan ulusların hep uzun ömürlü olacakları yönündeki anlayış ile bu iki şey arasında güçlü bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle uzun ömürlü bedenler ve uzun ömürlü olabilecek bir ulusal yapının korunması için mutlaka sağlıklı beden bunun için de jimnastiğin yaşamın vazgeçilmez bir parçası olması gerektiğine dair retorikler ortaya konmuştur.⁵⁷⁹

Çocuklara ve ebeveynlere jimnastiğin tanıtılması amacıyla, beden terbiyesi dersi dışında çocuk dergileri aracılığıyla da eğitimler verilmiştir. Zira “Çocuk” dergisinde her hafta “Haftanın Jimnastiği” adlı bir bölüm oluşturulmuş ve bahsi geçen bölümde her hafta çocuklara (Kız ve erkek çocuklara ayrı ayrı olmak üzere) yapılacak hareketlerle beraber açıklamalı bir anlatım yapılmıştır.⁵⁸⁰ Kızların, beden terbiyesi faaliyetlerine katılmaları onların hem sağlıklarını hem de bedensel güzelliklerini destekleyeceği, beden terbiyesi ve jimnastik yapmayan kadınların bedenlerinin ise “biçimsiz” olacağı ortaya konur. Jimnastik yapmamış bedenlerin aynı zamanda zayıf, çelimsiz, sıska olacağı, bu tür bir bedenin kızlarda olduğu gibi erkekler için de sağlıklı bir görünüm oluşturmaması dolayısıyla sağlıklı bir beden yapısı ve görüntüsü için jimnastik faaliyetlerinin olmazsa olmaz olduğu vurgulanmıştır.⁵⁸¹ Kadınlarda güzelliğin tanrı vergisi olduğu, ancak

⁵⁷⁸ Selim Sırrı (Tarcan), “Sağlık Öğütleri: Dik Dur, Dik Otur”, **Çocuk**, no. 2 (Şubat 1936): 7-17.

⁵⁷⁹ Selim Sırrı (Tarcan), Jimnastik Nedir? Ve Ne İçin Yapılmalıdır? **Çocuk**, no. 1 (İkincikanun 1936): 7. “Mekteplerde İdman Bayramı, Müsabakalar, Spor, İzcilik”, **Resimli Mecmua**, s. 39 (2 Kânunuevvel 1929): 13, 14. Fuat Pura, “Günlük Jimnastik Programı”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s.1 (İkincikanun 1939): 18-19. “Kadınlar İçin Günlük Jimnastik”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 2 (Şubat 1939):17, 18. Selim Sırrı Tarcan, “Jimnastik ve İsveç Mektebi Nedir?”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 40 (Haziran 1942): 22, 23.

⁵⁸⁰ İlyas Sinal, “Haftanın Jimnastiği”, **Çocuk**, s. 241 (12 Temmuz 1941): 5, 6.

⁵⁸¹ Doktor İhsan, “Hanımlar İçin: Terbiye-i Bedeniyenin Luzum ve Ehemmiyeti”, **Terbiye ve Oyun**, no, 3 (1 Eylül 1911): 36-38. Doktor İhsan, “Hanımlar İçin: Zarafet, Tenasüb, Kuvvet”, **Terbiye ve Oyun**, no.7 (1 Teşrinisani 1911): 101-104.

bakım meselesinin de güzellik konusunda etkili olduğu belirterek, açık havada yapılacak bedensel hareketlerin, jimnastik ve sporun kadın güzelliğinde payı olduğunun unutulmaması gerektiği, “küçük hanımların biraz gayret, biraz hüsn-  niyet ve biraz da sebatla” güzelliğe eri ebilecekleri telkin edilir.⁵⁸²

Bununla beraber çocukların bedensel sağlıkları ve gelişimlerini desteklemek açısından belli bir ya a kadar beden terbiyesine dönük çalışmaların yapılması  onerilmezken, beden terbiyesi ile spor arasında da kıyaslamalar yapılarak, aradaki fark tartışma konusu edilmiştir. Buna göre; beden terbiyesi faaliyetleri devlet tarafından, devlet okullarında ve zaman zaman geniş halk kitlelerine dönük son derece kapsayıcı faaliyetleri içerirken; spor daha dar alanda bir faaliyet olarak değerlendirilmiştir. Beden terbiyesi her ya tan ve cinsten insanın rahatça yapabileceği görece daha basit hareketleri kapsarken, spor belli kuralları olan ve belli fiziki yeterlilikteki insanların yarışma ve rekabet motivasyonu ile yaptıkları hareketler bütünü olarak tanımlanmıştır.⁵⁸³ Ancak bahsi geçen dönemdeki yayınların dilinde, halka sıklıkla spor yapması gerektiği yönünde telkinlerde bulunulmuştur. Hatta  ıkarılan Beden Terbiyesi Mükellefiyeti Kanunu⁵⁸⁴ ile tüm halkın seferberlik halinde spor yapmaları teşvik edilmiştir. Ancak burada spordan kast edilen şeyin, yarışma ve rekabete dayalı bir tür profesyonellik olmadığı, bilakis çocukların, gençlerin ve genel olarak halkın severek, gönüllü olarak, eğlenerek yaptıkları bedensel hareketler olarak tasarlanmıştır. Bu çerçevede yalnızca  ocuk ve gençlerin değil, yetişkin insanların da sporu sevmeleri ve gündelik hayatlarında bunu alışkanlık edinmeleri için sporun hem sevdirmesi hem de teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁵⁸⁵

⁵⁸² Yazısında Selim Sırrı güzelliğe erişmek için yapılması gerekenleri şöyle sırlar; “Di lerinize itina ediniz. Her sabah “terbiye-i İ ve  jimnastiklerini”, kitaptaki şekliyle yapınız. Her gün kolonyalı suyla vücudunuzu siliniz. Günün muhtelif saatlerinde ağzınızın değil midenizin sevdiği yemekleri yiyiniz. Her gün sabah saatlerinde basit bir takım bedeniye-i hareket ile bütün vücudunuzu i letiniz. Günde 1 saat kadar evin bahçesinde dola ınız ve ara sıra ko unuz. Katiyen tütün içmeyiniz. Hayali vecenayi romanları okumayınız. Valide olmadan evvel bu mühim vazifeyi hakkıyla ifa edebilmek için büyük istihzaratta bulununuz.”, Selim Sırrı, “Hanımlar İçin: Güzel Olmak Sanatı”, **Terbiye ve Oyun**, no, 10 (15 Kânunuevvel 1911): 154, 155.

⁵⁸³ N zh t Abbas, “Düşünceler: Beden Terbiyesi mi? Spor mu”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 4 (Nisan 1939):19, 20. Fuat Pura, “Günlük Jimnastik Programı”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s.1 ( kincikanun 1939):18, 19.

⁵⁸⁴ Kanun hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. “Beden Terbiyesi ve Spor Mükellefiyeti Kanunu ve Beden Terbiyesi Nizamnamesi”, **Cumhuriyet İ cileri** s. 14 (20.9.1940):1-3.

⁵⁸⁵  evket Timuçin, “Beden Terbiyesi Mükellefiyeti Kanunu Münasebetiyle”, **Cumhuriyet İ cileri**, s. 10 (19.6.1940): 4. “Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğünün Memleketteki Faaliyetleri ve Spor Te kilatına Verilen  nem”, **Cumhuriyet İ cileri**, s. 10 (19.6.1940): 6, 7. Ali Ferruh Oya, “Türk Genci

Beden terbiyesi ve sporun, iki savaş arası konjonktürde, devletler açısından sahip olunan nüfusun-vatandaşların sağlıklılaştırılması çabaları dışında, siyasal konjonktürün getirdiği güvensiz ortamdan kaynaklanan gerekçeleri bulunmaktadır. Bu süreçte Avrupa ülkelerinde görülen beden terbiyesi mükellefiyeti tarzı uygulamaların en temel amacı; beden terbiyesi mükellefiyeti olan insanların, bireysel bedensel sağlıklarını temin etme çabası yanında, bedensel olarak zindelik ve mücadele yeteneği kazanmalarını sağlanarak, onlardan “yurt savunmasında, vatan ve milletin savunmasında” yararlanılmasıdır.⁵⁸⁶

Cumhuriyet döneminde özellikle de II. Dünya savaşına doğru gidilen zaman diliminde çıkarılan “Beden Terbiyesi Kanunu” (1938) ve bu çerçevede oluşturulan “Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü” benzer amaç ve motivasyonlarla ortaya çıkmıştır. Zira çıkarılan “Beden Terbiyesi Kanunu”nun amaçlarına bakıldığında, Kanunun 4. maddesi gereğince gençlerin boş zamanlarını çeşitli beden terbiyesi ve spor faaliyetlerine ayırmaları ve bu faaliyetleri düzenli bir şekilde yürütebilmeleri açısından da spor kulüplerinin kurulması gerektiği belirtilmiştir. Yazıda Kanunun, temel amaçları arasında devletin gelecekte sağlıklı ve güçlü bedenli vatandaşlara sahip olmasının amaçlandığı ve bu çerçevede vatandaşlarının gündelik hayatlarında spor ve bedensel faaliyetlere çaba harcanması gerektiği ortaya konmuştur. Zira vatandaşların boş zamanlarını bedenlerini güçlendirmeye ayırmalarının hem sıhhi, hem iktisadi hem de kültürel boyutlarından bahsedilerek konunun önemi vurgulanır.⁵⁸⁷ Cumhuriyet döneminde Beden Terbiyesi Vekâletinin kurulması ile bundan önce önemsenmeyen beden eğitimi ve terbiyesi derslerinin, konu üzerine ilgili kanun çıkarılması ve beden eğitimi ve spor faaliyetlerinin halkın geneline yaygınlaştırılması çabası, okul sürecinde beden terbiyesi derslerinin de önem kazanmasına ve daha sistematik bir şekilde yaygınlaşmasına neden olmuştur.⁵⁸⁸ Aynı zamanda beden terbiyesi derslerinin genel

ve Yeni Nesil”, **Cumhuriyet İzcileri**, s.10 (19.6.1940): 9. Lokman Hekim, “Hekim Öğütleri: Hava Banyosu”, **Çocuk Duygusu**, s. 27 (20 Eylül 1937): 8.

⁵⁸⁶ Nüzhet Alkaç, “Hayat Mücadelesi ve Vatan Müdafaasında Beden Terbiyesi ve Sporun Rolü”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 29 (Mayıs 1941): 15-17. “Okulda Beraber Orduda Beraber”, **Çocuk Duygusu**, s.19 (3 Şubat 1938): 7, 8.

⁵⁸⁷ Celal Dinçer, “Beden Terbiyesi ve Boş Zaman Meselesi”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 15 (Mart 1940): 12, 13. Mazhar Osman, “Hekim Nasihatleri: İdman İhtiyacı”, **Sıhhi Sahifeler**, s. 3 (15 Kânunusani 1923): 1. Mazhar Osman, “Hekim Nasihatleri: İdman İhtiyacı”, **Sıhhi Sahifeler**, s. 4 (15 Nisan 1923): 23, 24.

⁵⁸⁸ Kadri Yaman, “Beden Terbiyesinde Dün ve Bugün”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 29 (Mayıs 1941): 19.

olarak çocuğun terbiyesini destekleyeceği ve bir bütün olarak çocuğun terbiye edilmesinde beden terbiyesinin de olmazsa olmaz bir gereklilik olduğu vurgulanmıştır.

Bu bağlamda gazete ve dergi sayfalarında Cumhuriyetin kurucu figürlerinin de yer aldığı, toplumu beden eğitimi ve terbiyesi almaya, spor-jimnastik yapmaya özendirme çerçevesinde birtakım görseller ve retorik sözler yer almıştır. Zira amacın, okul yapar gibi stadyum yapmak olduğu ve hastane yapmamak adına daha fazla stadyum ve spor merkezlerinin yapılmasına ihtiyaç olduğu mesajı ortaya konmuştur. Ancak teşvik edilen spor ve yapılan ve yapılmakta olan stadyumların profesyonel anlamda sporu teşvik etmediği, dolayısıyla “kulüpçülük” kaygılarından hareket edilmediği tüm bu söylem ve teşviklerin geri planında en başından itibaren “sıhhatli nesil, gürbüz nesil, neşeli nesil” in amaçlandığı vurgulanmıştır.⁵⁸⁹ “Beden Terbiyesi Mükellefiyeti Kanunu” amaçları şöyle ortaya konmuştur:

“Sağlam bir vücutta her şey sağlamdır. Nesli her türlü hastalık ve fenalıklardan kurtaran spordur. Sporla kafa vücut ve ruh terbiye olur. Spor bütün temiz faaliyetlerin, duyuş görüş ve buluşların birer maderidir. Bugün mert, zinde, terbiyeli, çalışkan, nazik gençliği spor medyunudur. Spor bugünkü gençliğin seciye, karakter ve seviye-i içtimaiyesinin kaftanıdır. Sporlu olmayan memleketlerde istenilen her türlü temiz faydalı hareket durmuş demektir. Miskin battal ruhlarda hiçbir neşe bulmak imkânı yoktur. Neşe ise ruhun gıdasıdır. Hülâsa bütün maddi varlığımızı manevi varlığımıza bağlayan neşeler sporla vücut bulmuştur. Bunu düşünen Beden Terbiyesi Direktörlüğü, gençliği bugünün yüksek mevkiye çekmek için yarının büyüklerini faal, zinde ve çevik yetiştirebilmek için geceli gündüzlü çalışmış ve genç nesillere sistemli çalışmalar aşılamıştır. Bu çok değerli ödev karşısında duygularımız derindir. Memleket müdafaasına yarayacak spor hareketlerini en uzak köylere kadar götüren saygı değer direktörlük genç nesillerde göreceği muvaffakiyet hazzından dolayı ne kadar iftihar etse azdır.”⁵⁹⁰

Erken Cumhuriyet döneminde beden eğitimi ve sporun toplumun geneline yaygınlaştırılması çabaları çerçevesinde çıkarılan kanunlar ve ortaya konan uygulamaların sonuçlarına bakıldığında; bu yönde çıkarılan kanunların son derece ayrıntılı olarak düzenlenmesi ve toplumun sağlıklılaştırılması çerçevesinde büyük amaçlar gütmesine karşın, konu uygulamada yeterince başarılı olunamamıştır. Zira halkın topyekûn beden terbiyesi, jimnastik ve sportif faaliyetlerine yönlendirilmesi tahmin edildiği kadar kolay olmamıştır. Bu sonucun ortaya çıkmasındaki temel etmenler arasında; halkın, kitlesel olarak spor yapmasına uygun spor tesislerinin olmaması, iş

⁵⁸⁹ Nasuhi Baydar, “Devlet ve Spor”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s.1 (İkincikanun 1939): 6, 7. Sadi İrmak, “Spor ve Hekimlik”, **Beden Terbiyesi ve Spor** s.1 (İkincikanun 1939): 11.

⁵⁹⁰ Ali Ferruh Oya, “Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğünün Bugünkü Faaliyeti”, **Cumhuriyet İzçileri**, s.11 (10.7.1940): 1.

saatleri ve gündelik uğraşların verdiği yorgunluk içerisinde spor yapmanın zorlaşması, gerekli alt yapı hazırlığının eksikliği etkili olmuştur. Bununla beraber beden terbiyesi, spor ve jimnastik konusunda halka en doğru bilgiyi verecek ve uygulamalarda eşlik edecek yeterli sayıda personelin bulunmayışı gibi nedenler de kanunun uygulanmasının önündeki engelleri oluşturmuştur.⁵⁹¹

3.4.2.4 Spor

Çocukların bebeklik aşamasından sonra spora alışmaya başladıkları ilk evrenin, oyun oynama süreci olduğu, bu evrede oynanan oyunların, çocukları bedensel anlamda hareketlendirdiği, onlara çeviklik ve güç kazandırdığı düşünülmüştür.⁵⁹² Okullardaki spor eğitiminin küçük yaşlardan itibaren başlaması gerektiğini belirten Alman bilim adamı Prof. Dr. H. Altrock, insan bünyesinin, zekâ ile beden gelişiminin birbirinden ayırt edilmez bir bütünlük taşıdığı, aralarında sıkı bir enerji bağı olduğunun artık kabul edildiği belirtilir. Zira içerisinde yaşanılan zaman diliminde her medeni milletin zekâ terbiyesinin, beden terbiyesi ile devam etmesi gerektiğine inandığını şu şekilde ifade eder; "... Bir milletin çoğalış ve ikbale hâkim oluşu için bedeni iyi yetişmiş insanların bu çoğalışta esas rolü oynaması şarttır. Bugün zekâ kadar beden de muntazam, güzel mütenasip, sıhhatli ve kuvvetli olması lazım geldiği anlaşılmıştır"⁵⁹³ denilerek bedensel iyi olma halinin aynı zamanda öjenist kaygılarla iç içe geçtiği, yetiştirilecek sağlıklı, güçlü, zinde bedenlerin, gelecek nesillerin de bedensel anlamda güçlü olacağının bir işareti olarak kabul edilmiştir.

Bununla beraber incelenen çocuk dergilerinde çocukların mutlak suretle her türlü sporu yapmaları önerilmez. Bilakis sporun çocuklar ve gençler için hem yararlı hem de zararlı yanları olduğu üzerinde durulur. Çocukların bedensel yapıları, çok fazla kuvvet kullanmayı gerektiren ağır sporlara henüz hazır olmadığı için ağır ve çok yorucu sporların yapılmaması gerektiği belirtilirken, her gün yapılacak basit beden hareketleri ve basit sporun ise bedeni güçlü ve sağlıklı kılacağı belirtilmiştir.⁵⁹⁴ Çocukların oyun yaşını geçtikten sonra 9-10 yaşlarında spora başlayabilecekleri, ancak ağır sporların 16-

⁵⁹¹ Şevket Timuçin, "Acı Bir Hakikat Karşısında: Beden Terbiyesi Mükellefiyeti Kanunu Tatbik Edilmiyor", **Cumhuriyet İzcileri**, s.15 (30.11.1940): 1. **Birinci Maarif Şûrası, Çalışma Programı, Konuşmalar Lahikalar**, (Maarif Vekilliği, 17-29 Temmuz 1939): 124-138.

⁵⁹² Emin Şükrü, "Çocukları Spora Nasıl Alıştırmalıdır?", **Türk Çocuğu**, s. 18 (Mart 1928): 10, 11.

⁵⁹³ İskender Esat Kadaster, "Okullarda Spor", **Beden Terbiyesi ve Spor**, s.1 (İkincikanun 1939):18.

⁵⁹⁴ Emin Şükrü, "Çocukları Spora Nasıl Alıştırmalıdır?", **Türk Çocuğu**, s. 18 (Mart 1928): 10, 11.

17 yaş civarında yapılmasının onların bedensel gelişimleri açısından daha uygun olacağı belirtilirken, her yaşta yapılacak sporların da birbirinden farklı olması gerektiğine dikkat çekilir.⁵⁹⁵

Bu nedendir ki dergilerde “çocuk sporu” olarak ifade edilen bir kavram kullanılmıştır. Ancak bu kavram dâhilinde özellikle belli bir spor dalı ya da belli sporlar referans edilmiyor. Çocuk sporlarından kast edilen şey, daha çok çocukların herhangi bir şekilde hareket etmeleri ve açık havada vakit geçirmeleri olarak nitelenmiştir. Diğer taraftan çocuğun gündelik hayatında, kendisine ait işleri yapması bile onun hareketlenmesi için yeterli olarak görülmüştür. Böylece çocuğa hem sorumluluk vermek hem de kendisine ait kimi işleri yapması, ailesine ev işlerinde yardımcı olması onun, günlük sporunun bir parçası olarak düşünülmüştür.⁵⁹⁶ Zira bu şekilde, çocuk kendi sorumluluk ve görevlerini hatırlayarak- öğrenerek hem terbiye edilmiş hem de hareket kazanarak bedensel anlamda işlev ve güç kazanmış olacaktır. Çocuk dergilerinde çocukların, özellikle yaz aylarında, tatil süreçlerinde daha hareketsiz oldukları bu dönemde mutlaka her gün basit sporlar yapmaları gerektiği ve bu yolla hareketlenmeleri ve bedenlerini güçlendirmeleri gerektiği de telkin edilmiştir.⁵⁹⁷ Diğer taraftan çocukların spor yapma gereklilikleri, onların yalnızca bedenlerini güçlendirmek ve estetik bir hale getirme kaygıları dışında anlamlar taşımıştır. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi Avrupa’nın yeni bir savaş sürecine girdiği böyle güvensiz bir siyasal iklimde, çocukların, küçük yaşlardan itibaren bedenlerini spor ve jimnastik gibi bedensel hareketler aracılığıyla güçlendirmeleri, disipline etmeleri onlara, mücadele ve atiklik kazandıracaktır.⁵⁹⁸

Çok amaçlı yararları olduğu vurgulanan sporun en bilinen ve üzerinde en fazla durulan özelliği bedeni güçlendirmesi ve sağlıklı kılması yanında estetik anlamda da vücudu güzelleştirmesidir. “En ziyade hangi sporlar vücudu güzelleştirir? Sorusuna karşılık “tabi ki en tabi sporlar” olduğu cevabı verilerek, açık havada koşmak, atlamak,

⁵⁹⁵ Niyazi Eren, “Sporda Yaş ve Cinsiyet”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 4 (Nisan 1939):18-20. Hulusi Özverim, “Tıbbi Konuşma: Hıfzıssıhha Bakımından Beden Terbiyesi ve Spor”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s.13 (İkincikanun 1939): 28, 29. S.K., “13-18 Devresine Kadar İlk Gençlik Yıllarında Yapılması Faydalı Olan Sporlar”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 26 (Şubat 1941): 24, 25. Şazi Tezcan, “Spor: Mekteplerimizde Spor”, **Arkadaş**, s. 2 (17 İkincikanun 1941): 29.

⁵⁹⁶ Kadri Bahri, “Çocuk Sporları”, **Türk Çocuğu**, s. 22 (Temmuz, 1928): 8, 9.

⁵⁹⁷ Hikmet Şevki, “Çocuğun Tatili”, **Türk Çocuğu**, s. 22 (Temmuz 1928): 7.

⁵⁹⁸ H. Bahri Özdemir, “Spordan Maksat”, (Yazı Ülkü dergisinden alıntılanmış) **Beden Terbiyesi ve Spor**, s.3 (Mart, 1939): 24. “Sporcular Arasında: İdman Âleminde Kırk Yıl”, **Terbiye ve Oyun**, no.8 (Şubat 1923): 121-123.

zıplamak, sıçramak, oynamak, yürümek gibi faaliyetler, vücudun ihtiyacı olan en tabi hareketler olarak nitelenmiştir. Bununla beraber sporun yapılması zor ve zaman alan ve mutlaka aletle yapılması gerekmeyen, basit ve her yaştan insanın rahatlıkla yapabileceği bir şey olduğu anlatılmaya çalışılarak spora dair zihinlerde bulunan ön kabuller yıkılmaya çalışılmıştır.⁵⁹⁹

Çocukların, bedenleri spor yaparak bir taraftan güçlü hale gelirken, diğer taraftan da kızların oynayacakları tenis⁶⁰⁰ futbol,⁶⁰¹ voleybol ile bedenlerini daha zarif bir hale getirecekleri,⁶⁰² erkek çocuklar ise örneğin atletizm⁶⁰³ kürek gibi sporlarla bedenlerini atletik, zinde ve güçlü kılacaklardı. Zira aynı dönemde başta İstanbul olmak üzere çeşitli kentlerde kurulan, var olan yarışma ve rekabet amaçlı spor kulüplerinin, çocuklara kulüplerde spor yapmaları için “çağrı yapmaları doğrumudur?” sorusu sorulur? Zira sorunun da içinde barındırdığı eleştirel yaklaşımda olduğu gibi çocuklara dövüş, yarışma, rekabet içeren sporların yaptırılmasına karşı olunduğu gibi, çocukların çeşitli spor kulüplerine üye olmalarına da olumlu bakılmamıştır.⁶⁰⁴ Çocukların daha çok okulda, ya da devlete ait, herkese açık spor alanlarında rekabete ve kulüpçülük anlayışına dâhil olamadan tenis, futbol voleybol ve yüzme gibi bedenlerini güçlendirecek risksiz sporlar yapmaları önerilmiştir.⁶⁰⁵ Bu sporlar arasında özellikle yazın yüzmenin, çocukların gelişimlerini son derece olumlu etkileyeceği, çocuğun sağlık ve sıhhat kazanmasını destekleyeceği sıklıkla vurgulanmıştır.⁶⁰⁶ Çocukların,

⁵⁹⁹ Nüzhet Baba, “Sporun Güzellik Sıhhat ve Karakter Üzerindeki Rolü”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 2 (Şubat 1939): 8. “Hanımlar Arasında: Top Oyunu ve Voleybol”, **Terbiye ve Oyun**, no. 4 (Teşrinievvel 1922): 58, 59.

⁶⁰⁰ Selim Sırrı, “Spor Âleminde: Tenis”, **Terbiye ve Oyun**, no. 2 (15 Ağustos 1911): 26-30

⁶⁰¹ Selim Sırrı, “Mektep Oyunları: Futbol Nedir”, **Terbiye ve Oyun**, no. 19 (26 Nisan 1912): 307-316. Nazmi Tüfek, “Spor”, **Arkadaş**, s. 7 (21 Şubat 1941): 147.

⁶⁰² Nüzhet Baba, “Kadınlar Hangi Sporları Yapmalı”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s.13 (İkincikanun 1939): 11. Nüzhet Baba, “Sporun Güzellik Sıhhat ve Karakter Üzerindeki Rolü”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 2 (Şubat 1939): 8. Şazi Tezcan, “Spor: Kız Mekteplerinde Voleybol Müsabakaları”, **Arkadaş**, s. 2 (24 İkincikanun 1941): 49.

⁶⁰³ Şazi Tezcan, “Spor: Spora Atletizm Yaparak Başlayın!”, **Arkadaş**, s. 2 (24 İkincikanun 1941): 49.

⁶⁰⁴ “Talebeye Spor”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 3 (Mart 1939): 28.

⁶⁰⁵ Kadri Bahri, “Çocuk Sporları”, **Türk Çocuğu**, s. 22 (Temmuz 1928): 8, 9. Nüzhet Baba, “Voleybol Kaideleri”, **Çocuk**, s. 144 (23 Haziran 1939): 5, 6. “Güzel Vücutlu Olacağız”, **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 20 (15 Mayıs 1946): 9. “Spor Oyunları”, **Ateş**, s. 1 (26.11.1936): 12. “Spor Müsabakası”, **Çocuk Duygusu**, s. 3 (14 Birinciteşrin 1937): 6. “Hangi Sporları Seviyorsunuz”, **Çocuk Duygusu**, s. 3 (14 Birinciteşrin 1937): 12. Sıhhat Spor ve İzcilik Sahifesi: Voleybol, **Resimli Mecmua**, no. 1 (19 Mart 1341): 12.

⁶⁰⁶ “Deniz Çocuğa Sıhhat Aşılar? Çocuk Denize Güvenle Açılır”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 24 (Eylül 1928): 7, 8. Oyun Öğretmeni, “Voleybol: Top Oyunu”, **Çocuk**, No. 6 (Haziran 1936): 9. Nüzhet Baba,

özellikle açık havada spor yapmaları önerilmiş, açık havada yapılacak sporların çocukları daha sağlıklı ve zinde bir hale getirileceğinden bahsedilmiştir.⁶⁰⁷ Bununla beraber sporun yalnızca bedensel bir sağlık değil, aynı zamanda çocuğa “neşe ve sıhhat” getireceği de vurgulanmıştır.⁶⁰⁸

Sporun gençleri, ruhen ve bedenen güçlü kuvvetli ve dirençli hale getirdiği, çocukların her anlamda sağlık kazanmaları ve yaşam boyu mücadeleci bir karakter ve bedensel yapıya erişmeleri için sporun gerekliliği sıklıkla dile getirilir.⁶⁰⁹ Diğer taraftan spor yalnızca bedeni güçlendirmekle kalmaz, bununla beraber bedeni ve ruhu terbiye etme, ahlaki yetenekleri geliştirme ve çocuğa tüm bu vasıfları kazandırmada çok önemli bir araç olarak görülmüştür.⁶¹⁰

Bu yanıyla spor sahalarının, spor yapılan alanların aynı zamanda birer mektep olduğu, bu yerlerde sergilenecek tutum ve davranışlara dikkat edilmesi gerektiği, bu türden alanlarda ahlak kurallarına uygun olmayan ve diğer terbiye sınırlarını aşan durumlara müdahale edilmesi ve bu türden davranış geliştiren kimselerin cezalandırılması gerektiği belirtilmiştir.⁶¹¹ Sporcuda aranan temel özelliklerden biri de yetiştirilen diğer nesillerde olduğu gibi zararlı alışkanlıklara sahip olmamaları, özellikle sigara, alkol ve diğer zararlı madde kullanımına dayanan alışkanlıklardan olabildiğince uzak olmaları telkin edilmiştir.⁶¹²

Cumhuriyet yöneticileri, sporun yalnızca yetiştirilecek nesillerin bedensel sağlığı açısından değil, aynı zamanda uluslararası sistem ve devletlerarası spor

“Spor: Voleybol ve Koşu”, **Çocuk**, no: 131 (24.3.1939): 14-16. Nüzhet Baba, “Spor: Futbola Dair Birkaç Söz”, **Çocuk**, no, 131 (Mart 1939): 17. “Güzelleşmek ve Büyümek İçin”, **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 19 (1 Mayıs 1946): 7. “Her Türk Çocuğu Yüzmesini Bilmeli”, **Doğan Kardeş**, c.2, s. 23 (1 Temmuz 1946): 3. “Güzelleşmek ve Büyümek İçin Balık Gibi Yüzelim”, **Doğan Kardeş**, c.2, s. 25 (1 Ağustos 1946): 7. “Güzelleşmek ve Büyümek İçin: Kendi kendine Yüzme Öğrenilebilir”, **Doğan Kardeş**, c.2, s. 26 (15 Ağustos 1946): 6.

⁶⁰⁷ A. Sabiha Tunç, “Doktor Abla Diyor ki: Açık Havada Spor”, **Çocuk**, s. 269 (14 Mart 1942):4. “Yüzmeyi Öğreniyoruz”, **Doğan Kardeş**, s. 4 (1945): 6. Şazi Tezcan, “Spor: Kır Koşulları”, **Arkadaş**, s.4 (31 İkindikanun 1941): 69.

⁶⁰⁸ Charlie Tardieu, “Spor Neşe ve Sıhhattir”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, çev. M.T, s. 26 (Şubat 1941): 62.

⁶⁰⁹ Suad Bolayır, “Sporun Gayelerinden Mücadelece Ruh”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 40 (Haziran 1942): 29-31.

⁶¹⁰ Nasubi Baydar, “Spor Ne İçin”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 43 (Nisan 1943): 16.

⁶¹¹ Şevket Timuçin, Spor Terbiyesi, **Cumhuriyet İzcileri**, s. 7 (18.3.1940): 3. Ali Ferruh Oya, “Cumhuriyet Çocuğu”, **Cumhuriyet İzcileri**, s.7 (18.3.1940): 4.

⁶¹² Niyazi Erzin, “Sıhhat Meseleleri: Keyif Verici Maddelerin Sporcuda Yapacağı Tesirler”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 9 (Eylül 1939): 16.

karşılaşmalarında sergilenecek başarılar ile bir propaganda aracı olarak da etkili olabileceğini düşünmüşlerdir. Bu nedenle hem spor hem de yetiştirilecek olan nesillerin bedensel sağlığı, gücü ve zindeliği ayrıca önemsenmiştir. Zira içerisinde yaşanan otuzlu yılların konjonktüründe, devletlerin sahip olduğu nüfusun niteliği, aynı zamanda devletlerin gücünü de belirleyen bir kriter olarak düşünülmüştür. Bahsi geçen iki savaş arası dönemde uluslar yetiştirdikleri genç nüfus ve nesilleri uluslararası politikada bir tür güç gösterisi olarak da görmüşlerdir.⁶¹³ Bu bağlamda özellikle II. Dünya Savaşı öncesi süreçte Türk gençleri ve çocuklarının gücünü adeta tüm dünyaya anlatmak istercesine Cumhuriyetin yetiştirdiği nesillerin, güçlü ve kuvvetli olduğunu sıkça vurgulama gereği duyulmuştur.⁶¹⁴

Bu bağlamda sporun aynı zamanda bir propaganda aracı olarak kullanılması konusunda uluslararası sistemde en başarılı olan devletin Sovyet Rusya olduğu tespiti yapılır. Zira Sovyetlerde 1930’lu yıllarda kurulan Spor bakanlığı aracılığıyla, hem yetişmekte olan nesillerin sağlıklı, gürbüz ve zinde olmalarının sağlandığı, hem de yetişen sağlıklı nesillerin özellikle beden terbiyesi ve sportif alanda da son derece başarılı olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu yanıyları yetiştirilecek olan sporcular konusunda Sovyetlerin başarılı bir model teşkil etmesi dolayısıyla model alınabileceği belirtilmiştir.⁶¹⁵

Diğer taraftan iki savaş arası dönem içerisinde özellikle de otuzlu yılların ikinci yarısında yaşanan güvensiz konjonktür dolayısıyla devletler, beden terbiyesi ve sporu aynı zamanda yurt savunması ve askeri talimlerin bir parçası olarak düşünmüşlerdir. Bu minvalde Cumhuriyet yönetimi de bahsi geçen otuzlu yılların ikinci yarısından itibaren sporun, yeni nesiller arasında aynı zamanda disiplin ve askeri talimlerin bir parçası olarak düşünülmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu yanıyları sporun hayatın bir parçası olduğu ve her türlü koşulda aksatılmadan yapılması gerektiği, Avrupa’da, İngiltere’de

⁶¹³ Mümtaz Faik Femik, “Meseleler: Spor ve Propaganda”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s.7 (Temmuz 1939): 2.

⁶¹⁴“Kuvvetliyiz Hiçbir Şeyden Korkmuyoruz”, **Yavru Türk**, (s.b.y.) (6 Haziran 1936): 67.Tahsin Demiray, “Türkün Gücü Hakkın Gücü”, **Yavru Türk**, (s.b.y.) (25 Temmuz 1936): 151.

⁶¹⁵ Selim Sırrı Tarcan, “Spor Pedagojisi”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 8 (Ağustos 1939): 6, 7. “Sovyet Rusya’da Spor”, **Beden Terbiyesi ve Spor** s. 9 (Eylül 1939): 38, 39. “Sovyet Rusya’da Spor”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s.10 (Birinciteşrin 1939): 37. “Sporda Para ve Propaganda Meselesi”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s.13 (İkincikanun 1939): 32.

spor faaliyetlerinin savaş sürecinde de aksatılmadan devam ettiğine işaret edilerek, anlatılmaya çalışılmıştır.⁶¹⁶

Avrupa’da II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla Türkiye’de de savaş rüzgârları esmeye başlamış, İtalya’nın Akdeniz’e inmesiyle beraber Türkiye’nin savaş için 1 milyona yakın insanı silâh altına alması gündeme gelmiştir.⁶¹⁷ Bu süreçte askerlik görevi için silâh altına alınmayan insanların da sivil hayat içerisinde, bir tür askeri talim olarak kabul edilebilecek beden eğitimi ve sporları yapmaları süreci hızlandırılmıştır. Bu çerçevede sporun ve bedensel eğitimin teşvik edildiği ve toplumsal hafızada bunun, yaşanan süreçte ne derece vazgeçilmez bir önemi olduğu vurgulanır. Bahsi geçen süreçte sporun toplumda yaygınlaşması adına geçmiş Türklerin yaşamlarından da referanslar verilerek Orta Asya Türklerinin sürekli göç ettikleri ve bu göçler sırasında hayatları boyunca bin bir güçlkle karşılaştıkları, tüm bu güçlüklerle baş etmelerinin temelinde gündelik hayatlarında sporun çok önemli bir yeri olduğu vurgulanır. Diğer taraftan yine Kafkasya’nın zorlu coğrafyalarında yaşayan Rusların hem yaşamla hem de düşmanlarıyla mücadelede başarılı olmaları spora bağlanırken, Alman devlet başkanı Hindenburg’un yaşı 80 olduğu halde Bavyera dağlarında spor yaptığı anlatılır. Aynı şekilde tarihte yaşamış güçlü devletlerin ve tarihi kişiliklerin hayatlarında spor olduğu⁶¹⁸ yaşam boyu disiplinli bir şekilde yapılacak olan sporun, hem bireylerin kişisel hayatlarına sağlık ve güç katacağı, hem de mensup oldukları devletin güçlenmesine katkıda bulunacakları sonucuna ulaşılır.⁶¹⁹

Ana hatlarıyla söylemek gerekirse; Cumhuriyet döneminde çocuklar için yapılacak sporların daha çok “çocuk sporları” olarak anılan basit sporlarla sınırlandırılması söz konusudur. Zira sporun belli bir alanda yoğun-yorucu ve bir çocuğun fiziksel gelişiminin çok üzerinde bir fiziki güç gerektirmesi nedeniyle çocuklara spor, yalnızca

⁶¹⁶ Burhan Felek, “Meseleler: Harp ve Spor”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s.10 (Birinciteşrin 1939): 5, 6. “Orduda Spor”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s.10 (Birinciteşrin 1939): 1-3. Mümtaz Faik Fenik, “Harp ve Spor”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 25 (İkincikanun 1941): 21, 22.

⁶¹⁷ Korkut Boratav, “İktisat Tarihi (1908-1980)”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, 4.bs. (İstanbul: Cem Yayınevi, 1995) 304-310.

⁶¹⁸ Yarbay Halit, “Yurt Müdafaasında Sporun Ehemmiyeti”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s.12 (Birincikanun 1939): 7-9.

⁶¹⁹ Kadri Yaman, “Spor Meseleleri: Sporda ve Sporcuda Disiplin”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s.12 (Birincikanun 1939): 12.

belli spor alanlarında oldukça basit düzeyde daha çok oyun ve eğlence amaçlı olarak yapılması önerilmiştir.

Çocuk sporlarının temel amacı, çocuğu zihnen ve bedenen sağlıklı, zinde ve çevik kılmasıdır. Bunun için çocuğu özellikle açık havada hareketlendirecek sporlar önerilmiş bunun için kız ve erkek çocukların spor sahalarında ve kamusal alanlarda rahatça spor yapmaları da teşvik edilmiştir.

İki savaş arası dönem, özellikle otuzlu yılların ikinci yarısı, sporun aynı zamanda tüm dünyada militarist eğilimlerle iç içe geçtiği bir dönemdir. Bu süreçte Cumhuriyet Türkiye'sinde de çocukların ve gençlerin yapacakları sporların aynı zamanda yurt savunması ve askeri talimlerin bir parçası olarak düşünülmesi gerektiği, zira bahsi geçen dönemde sporun, yeni nesillere katacağı disiplin, mücadele etme gücü ve yeteneği ile sorumluluk duygusu ön plana çıkarılmıştır.

Çocuk sporlarının yarışma, rekabet ve kulüpçülük anlayışından uzak, çocuklar arasında dayanışma duygusunu arttıracak bir anlayıştan hareketle yapılması önemsenmiş, spor aynı zamanda çocukların terbiyevi ve ahlaki eğitimini pekiştirecek bir alan olarak tasavvur edilmiştir.

3.4.2.5 İzcilik

Avrupa'da 19. Yüzyıldan itibaren çocuk eğitiminin bir parçası olarak ortaya çıkan izcilik, beden terbiyesi ve askeri talimin bir parçası olarak düşünülmüştür. İlk olarak İngiltere'de Baden Powel tarafından başlatılmış olan izcilik faaliyetleri, daha sonra İsveç, Norveç, Almanya, İtalya, Belçika, Fransa, Danimarka ve diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır.⁶²⁰

Osmanlı devletinin son döneminde, özellikle savaşlarda alınan yenilgiler üzerine, gelecekte ordunun neferi olacak genç nesillerin, bedenen olduğu kadar ruhen de yapılacak savaşlara hazır hale gelebilmeleri konusu üzerinde durulmuştur. Bu noktada çocukların ve gençlerin eğitimlerinin bir parçası olarak görülen izcilik, çocuklara ve gençlere askeri talim yapma, disiplin, mücadele ve savaşma yeteneği kazandırmayı amaçlamıştır. Böylece Osmanlı devletinin son döneminde, Avrupa'daki örneklerine

⁶²⁰ “İzcinin Kitabı”, **Terbiye ve Oyun**, no. 9 (Mart 1923): 130, 131.

benzer bir şekilde uygulanmaya başlayan izcilik eğitimi, çocukların beden terbiyesi, spor faaliyetleri ve askeri eğitimlerinin bir bileşeni haline gelmiştir.⁶²¹

Erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde, Cumhuriyet çocuğunun bedensel inşası konusunda üzerinde durulan başlıklardan biri de izcilik olmuştur. Bu yanıyla izcilik Cumhuriyetin yetiştireceği sağlıklı, zinde ve gürbüz çocuğa erişilmesi noktasındaki önemli araçlardan biri olarak düşünülmüştür. Bununla beraber, Cumhuriyet döneminde de izcilik ve bu çerçevedeki faaliyetler Osmanlı son döneminde ortaya konan yaklaşım ve anlayışlar çerçevesinde çocuk eğitiminin bir parçası olarak da görülmüştür. İzcilik konusu, diğer bedensel faaliyetlerde olduğu gibi yalnızca çocukların okul eğitimleri için değil, aynı zamanda iki savaş arası dönemin yarattığı siyasal konjonktür içerisinde, küçük yaştaki okul çocuklarının askerlik eğitimleri ve askeri talimlerinin bir parçası olarak görülmüştür. Zira salgın hastalıkların son derece yaygın olduğu ve askere alınan gençlerin yarısının “hasta ve çürük” olduğu diğer yarısının da “dalgın ve daha başka sorunlardan muzdarip oldukları” böyle bir dönemde izcilik eğitimi ile yeni nesillerin sağlıklı, zinde olmaları sağlanarak bedensel anlamda güçlenmeleri amaçlanmıştır. Askere alınan “kuvvetsiz, kudretsiz ve hastalıklı olan bu gençlerin,” hem beden, hem de ruhen savaşa hazır hale gelmeleri için askeri eğitimin bir parçası olarak düşünülen izcilik faaliyetlerinin okullarda yaygınlaştırılması gerekliliği vurgulanmıştır.⁶²² Böylece çocuklara verilecek izcilik eğitimleri ile hem küçük yaşlardan itibaren çocuklarda vatan savunması bilincinin gelişmesi, hem de beden, sağlıklı, kuvvetli ve kudretli nesiller yaratılması amaçlanmıştır.⁶²³ Bu çerçevede çocuk dergilerinde izcilerin, gündelik hayatlarında yapmaları gereken bedensel faaliyetler ve jimnastik gibi etkinliklere yer verilmiştir.⁶²⁴

Bununla beraber izcilik aynı zamanda çocukların, itaatkâr bir yapı içerisinde, katı disiplin kurallarına bağlı bir yaşam kültürünü öğrenmeleri açısından da eğitim sistemini

⁶²¹ Toprak, “II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri”, 531, 532.

⁶²² “İzcinin Kitabı”, **Terbiye ve Oyun**, no. 9 (Mart 1923): 130, 131. “İzcinin Hıfz-ı Sıhhati”, **Terbiye ve Oyun**, no. 9 (Mart 1923): 133. Selim Sırrı (Tarcan), “İzcilik”, **Terbiye**, c. IV. s. 19 (Teşrinisani 1929): 16.

⁶²³ “İzcinin Hıfzı Sıhhati”, **Terbiye ve Oyun**, no. 9 (Mart 1923): 134. “İzcinin Hıfzı Sıhhati”, **Terbiye ve Oyun**, no.10 (Nisan 1923): 145-148.

⁶²⁴ “İzcinin Vazife-i Bedeniyesi”, **Terbiye ve Oyun**, no. 9 (Mart 1923): 132.

destekleyen bir unsur olarak düşünölmüştür.⁶²⁵ Dergilerde “izci nasıl olunmalıdır?” sorusu ekseninde izciliğin temelde çocuklara bir yaşam tarzı önerdiği ortaya konur. Buna göre izcilik, çocuklara planlı ve disiplinli olmayı gerektiren alışkanlıklar kazandırmayı amaçlamıştır. İzcilik eğitimi alan çocukların, henüz küçük yaşlardan itibaren hayatla mücadele ve iş yapabilme azmi ve becerisi kazandığı konu edilerek,⁶²⁶ bir izcinin gündelik hayatında uyması gereken kurallar sıralanır. Bu kurallar bütünü, yeni bir yaşam tarzı önerdiği gibi, bir izcinin sahip olması gereken özelliklerle de temelde yeni bir insan modeli oluşturmak amaçlanmıştır.⁶²⁷ Bununla beraber dergilerde izcilik anlatısı dâhilinde izci, genellikle mücadelecı, gündelik hayatında kendi işini kendisi yapabilen, bununla yetinmeyip etrafında bulunan insanlar ve diğer canlılara yardım eden “iyiliklerde bulunan, iyiliksever” biri olarak tanımlanmıştır. Kısacası çocuk dergilerinde izcilik ve izci olan kimse, son derece erdemli, toplumun tüm “iyi”, “doğru”, “cesur” niteliklerini kendine toplamış adeta mücadelecı bir kahraman olarak tasvir edilmiştir.⁶²⁸

⁶²⁵ Selim Sırrı (Tarcan), “Bütün Dünya İzcilerinin Toplanması: İngiltere’de Yapılan Bu Büyük Toplanmaya 42 Ülkeden 5000 Çocuk Katılmıştır.”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 37 (Teşrinievvel 1929): 12, 13. Nüzhet Baba, “Spor Köşesi: İzcilik”, **Çocuk**, no, 137 (Mayıs 1939): 14. Selim Sırrı (Tarcan), “İzcilik”, **Terbiye**, c. IV. s. 19 (Teşrinisani 1929): 16.

⁶²⁶ “İzci Sahifesi: Çocuğu Nasıl Yetiştirmeli?”, **Türk İzciler Birliği**, s. 5 (Mart 1926): 65. “Demir İzci”, **Ateş**, s. 1(26.11.1936): 8. Selim Sırrı (Tarcan), “İzcilik”, **Terbiye**, c. IV. s. 19 (Teşrinisani 1929): 16.

“İzci çalış gitsin helal

Yazılmasın sana vebal

Çalışırsan atan gibi

Vatanıma gelmez zeval!”, Mehmed Mesih, “İzcinin Öğüdü”, **Musavver Çocuk Postası**, (17 Eylül 1339): 6.

⁶²⁷ Buna göre bir izcinin sahip olması gereken en temel özellikler “İzci Kanununda”, şu şekilde ortaya konmuştur. “İzci yalan söylemez. İzci kanuna itaat eder. İzci her gün bir hayır işler. İzci müteşebbistir. İzci azimli ve sebatkârdır. İzci arkadaşlarını kardeş sayar. İzcinin kötü keyfi yoktur. İzci hayvanları sever ve himaye eder. İzci intizam perverdir. İzci anane perest, milliyet perver ve hadim-i vatandır.”, “İzcinin On Dersi”, **Terbiye ve Oyun**, no.9 (Mart 1923): 131.

⁶²⁸ Nüzhet Baba, “İzcilik”, **Çocuk**, no, 139, (17.3.1939): 6. “Yaşasın İzciler”, **Doğan Kardeş**, c. 3, s. 49 (1 Ağustos 1947): 3. “Bir İzcinin Sergüzeştleri”, **Resimli Mecmua**, s. 51 (10 Teşrinisani 1927): 14.

“İzcinin Öğüdü

Türk genciym anlı şanlı,

Özü temiz, vicdanlı!

Babam dağda kırdı yattı

Serhatlarda at oynattı.

Düşmanları bir hamlede

Enginlere döküp attı ...!

Çocuk dergilerinde, çocuklara izciliği sevdirmek, teşvik etmek ve tanıtmak adına izci giysileri ve sembollerinin neler olduğu, izcilerin, doğa içerisinde geçen hayatlarına dair anlatılara ve görsellere yer verilmiştir.⁶²⁹ Bu çerçevede dergilerde izciliğin tarihi, Avrupa'daki seyri, okul çocuklarının izcilik faaliyetleri ve izci birlikleri ile ilgili ayrıntılar konu edilir. Çocuklara ve ailelere izciliği sevdirmek, teşvik etmek amacıyla Osmanlı geçmişinden itibaren Türkiye'de izcilik faaliyetleri konu edilirken, devlet katında, bürokrasiden eğitimci, asker ve yöneticilerin izci birlikleri ve izci çocuklarla paylaşımları aktarılır.⁶³⁰ Yine dönemin önemli siyasi figürlerinin de izcilere dönük söylemleri, izcileri kabulleri, onlarla çekilmiş olan fotoğrafları dergilerde yer bulmuştur. Tüm bu çabalar çerçevesinde, izciliğin devlet katında da önemsendiği ve her Türk çocuğunun izci olabileceği ve izciliğe dair onurlandırıcı sözlerle izciliğin hem toplumda hem de çocuklar arasında kabul görmesi, özenilmesi ve yaygınlaştırılması amaçlanmıştır.⁶³¹

Dergilerde, hem izciliğin yüceltilerek anlatılması, hem de izci kulüpleri arasında yapılan müsabaka ve yarışlara fotoğraflarla yer verilmesi, bu dergilerin okuyucuları olan çocuklarda ilgi ve sempati oluşturmayı da amaçlamıştır.⁶³² Çocuk dergilerinde izcilik ile ilgili köşelere ve dizi yazılara da yer verildiği, en temelde bu yazılarda, izcilerin son

Korkmam dolu kasırgadan,

Kim edermiş bana ferman?

Kalbim iman ümit dolu

Ürkütemez hatta cihan!

Soyum ceddin kahramandır ...", Mehmed Mesih, "İzcinin Öğüdü", **Musavver Çocuk Postası**, (17 Eylül 1339): 6.

⁶²⁹ Vildan Aşır, "Türk İzciliği, Dün Bugün Yarın", **Beden Terbiyesi ve Spor**, s.40 (Haziran 1942):18-21.

⁶³⁰ "Bir İngiliz Oymak Başından Bir İzci Keşşaf Kumandanına Mektup", **Türk İzciler Birliği**, s. 2 (15 Teşrinisani 1925): 2. "İzcilik: Mösyö Baden Powel", **Türk İzciler Birliği**, s. 3 (15 Kânunuevvel 1925): 1. Şerif Ünlüer, "İzcilik", **Cumhuriyet İzcileri**, s.1 (1 Eylül 1939): 3, 4. Muzaffer İzci "İzcilik Ne Demektir ve Bizdeki İzcilik", **Cumhuriyet İzcileri**, s. 5 (15.1.1940): 8. "Küçük İzciler: Kurt Yavruları", **Çocuk Sesi**, no. 66 (16 Nisan 1931): 9.

⁶³¹ Şevket Timuçin, "Milli Şefimiz İsmet İnönü İzcilerimizi Yüksek İltifatlarla Şereflendirdi", **Cumhuriyet İzcileri**, s.3 (1.11.1939): 3. "İzciler", **Cumhuriyet İzcileri**, s. 4 (30.11.1939): 4. "Beden Terbiyesi ve Spor Faaliyetleri", **Cumhuriyet İzcileri**, s. 5 (15.12.1939): 16. Muzaffer İzgi, "İzcilik Ne Demektir Bizde İzcilik", **Cumhuriyet İzcileri**, s. 9 (18.05.1940): 8, 9. Tem Berri, "İzcilik", **Cumhuriyet İzcileri**, s. 9 (18.05.1940): 9, 10.

⁶³² "Kadıköy'de Yapılan Son Keşşaf Müsabakası", **Keşşaf**, (27 Mayıs 1923): 4, 5. "Dumlupınar İzcilerinin Anadolu'yu Keşif Seyahati", **Türk İzciler Birliği**, s. 2 (15 Teşrinisani 1925): 28, 29. "Un Kapanı Çakal Oymağının Seyahati", **Türk İzciler Birliği**, s. 3 (15 Kânunuevvel 1925) 44. "İzci İhtisasları", **Türk İzciler Birliği**, s. 3 (15 Kânunuevvel 1925): 54. "İzci Oyunları", **Türk İzciler Birliği**, s. 2 (15 Teşrinisani 1925): 27

derece zeki, cesur ve kahraman oldukları konu edilerek, izcilik ve izcilik eksenindeki her türlü faaliyet yüceltilmiştir.⁶³³ Yine izciliğin en yaygın faaliyetlerinden biri olan “izci oyunları” tanıtılarak, bu oyunlar sırasında oyunun kurallarına uygun davranılması ile disiplinli olmayı, oyunun gerektirdiği azim, kararlılık ve mücadeleyi göstererek başarılı olmayı, oyun içerisinde kazanmak için gerekli muhakemenin yapılması ile düşünme yeteneğinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Yine oyun sırasında yapılacak ekip çalışması ile de çocuklarda dayanışma, yardımlaşma anlayışının kazandırılması amaçlanmıştır. Bununla beraber denilebilir ki izcilikle, çocukların yalnızca bedensel sağlık ve yetenekleri değil, aynı zamanda muhakeme ve düşünsel yeteneklerini de geliştirerek çok amaçlı bir eğitim ön görülmüştür.⁶³⁴

Dergilerde sıklıkla okul çocuklarının izciliğe dair gezileri, kampları, kamp sırasında yapılan hem eğlenceli hem de eğitici faaliyetleri, izcilerin kullandıkları araç-gereçler, sportif etkinlikler, konu edilerek izciliğin okul çocuklarının eğitimindeki öğretici-eğlenceli yanı ön plana çıkarılmıştır.⁶³⁵ Yine izciliğe nasıl kabul olunacağı ve bir izcinin sahip olması gereken özellikler, yapması gereken işler gibi izciliğe dair pek çok konuda da bilgi verilmiştir.⁶³⁶

Sonuçta, II. Dünya Savaşına yaklaşılın zaman diliminde izcilik, askerlik ve askeri talimlerin çocuk dergilerine konu olduğu ve izcilik ile yurt savunması arasında bağ kurularak, izciliğin mücadele, azim, kararlılık kavramları ekseninde ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Bu kapsamda iki savaş arası dönemde, özellikle otuzlu yılların ikinci yarısından sonra izcilik, çocuklar arasında özendirilen, teşvik edilen bir etkinlik türü olarak kabul edilmiştir.⁶³⁷

⁶³³ Adnan Bahri (Nakleden), “İzcilerin Hafiye Teşkilatları”, **Afacan**, no. 91 (5 Temmuz 1934): 30. Adnan Bahri (Nakleden), “İzcilerin Hafiye Teşkilatları”, **Afacan**, no. 92 (12 Temmuz 1934): 31. Adnan Bahri (Nakleden), “İzcilerin Hafiye Teşkilatları”, **Afacan**, no. 94 (26 Temmuz 1934): 31. Adnan Bahri (Nakleden), “İzcilerin Hafiye Teşkilatları”, **Afacan**, no. 96 (9 Ağustos 1934): 32. Adnan Bahri (Nakleden), “İzcilerin Hafiye Teşkilatları”, **Afacan**, no. 97 (16 Ağustos 1934): 33.

⁶³⁴ “İzci Oyunları”, **Terbiye ve Oyun**, no. 9 (Mart 1923): 134.

⁶³⁵ “Kadıköy’de Yapılan Son Keşşaf Müsabakası”, **Keşşaf**, (27 Mayıs 1923): 4, 5. “Dumlupınar İzcilerinin Anadolu’yu Keşif Seyahati”, **Türk İzciler Birliği**, s. 2 (15 Teşrinisani 1925): 28, 29. “Un Kapanı Çakal Oymağının Seyahati”, **Türk İzciler Birliği**, s. 3 (15 Kânunuevvel 1925) 44. “İzci İhtisasları”, **Türk İzciler Birliği**, s. 3 (15 Kânunuevvel 1925): 54. “İzci Oyunları”, **Türk İzciler Birliği**, s. 2 (15 Teşrinisani 1925): 27.

⁶³⁶ “İzciliğe Suret-i Kabul ve Müracaat”, **Türk İzciler Birliği**, s. 2(15 Teşrinisani 1925): 25.

⁶³⁷ R.İ.E, “Bugün İzci, Yarın Asker: Ağabeylerimizin İlk Kampı”, **Çocuk**, s. 198 (31 Ağustos 1940): 37.

Görüldüğü gibi geç Osmanlı'dan erken Cumhuriyete Türkiye tarihinde izcilik ve izcilik bağlamında çocuklara dönük ortaya konan yaklaşım ve çabalar önemli oranda bir süreklilik taşımaktadır. Zira çocukların hem bedensel sağlıklarını koruma hem izcilik eğitiminin bir parçası olarak görülen disiplin, mücadele ve dayanışma duygusunu çocuklara öğretmek ve bunun pratiğini sağlamak adına izci eğitimleri önemsenmiş ve teşvik edilmiştir. Yine iki savaş arası konjonktürün dayattığı bir gerçeklik olarak, çocuk ve genç nesillerin eğitiminin vazgeçilmez bir parçası olarak görülen beden terbiyesi ve askeri talimler, çocukların yaşamında izcilik pratiği ile hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

3.5 Çocuk Dergilerinde Cumhuriyetin İdealize Ettiği Çocuğun Bedensel Özellikleri

Cumhuriyetin ilk yıllarında sahip olunan çocuk nüfusun, ölüm oranlarının yüksekliği, bununla beraber hem çocuk hem de yetişkin nüfusun önemli bir kısmının salgın hastalıklar içerisinde zayıf, çelimsiz, güçsüz bir halk kitlesinden ibaret olması, Cumhuriyet yönetiminin temel sağlık yönelimlerini belirlemiştir. Bu yanılla Cumhuriyetin sağlık politikalarının odağında, sosyal devlet anlayışından hareket ederek oluşturduğu halk sağlığı ve koruyucu sağlık hizmetlerinin kamu görevi olarak kabul edilmesi bulunmaktaydı.⁶³⁸ Zira erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde idealize edilen çocuk bedenlerinin en belirgin özelliği sağlıklı, güçlü ve gürbüz olmasıdır. Bu anlayış çerçevesinde çocukların, daha doğdukları ilk günden itibaren sağlıklarına dikkat edilmesi, vücutlarının “mukavimleştirilmesi” güçlü ve dayanıklı hale getirilmesi amaç edinilmiştir.⁶³⁹

Cumhuriyeti kuran kadrolar, nüfusun, bahsi geçen hastalıklı, zayıf ve güçsüz görünümünü değiştirmek, sağlam, sağlıklı, hareket edebilen, güçlü, gürbüz ve zinde bir toplum yaratma çabaları çerçevesinde bir dizi karar almış ve uygulamaya geçirmiştir.

⁶³⁸ Cumhuriyet yönetiminin halk sağlığı ve koruyucu sağlık hizmetleri arasında, açılan hastaneler (4 numune hastanesi) ve sanatoryumlar dışında, salgın hastalıklarla mücadele etmek amacıyla halka gerekli ilaç ve aşı hizmetlerinin götürülmesi, halka kinin dağıtılması bulunmaktadır. Bununla beraber halka sağlık hizmetlerinin sağlıklı ve yeterli bir şekilde ulaştırılması için bir taraftan hekim yetiştirilmesi için çaba sarf edilirken diğer taraftan da var olan hekimlerin hizmet alanını genişletme kararı alınmıştır. Kayam, “Hükümet Programları ve Bütçe Rakamları Işığında Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları”, 91, 100.

⁶³⁹ Dr. Ali Şükrü, “Hastaliksız, Sağlam, Anlayışlı, Cesur Çocuk”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 82 (Ağustos 1933): 3-11. Kazım Namî, “Sağlam Çocuk İstiyoruz”, **Çocuk Haftası** (Beşinci Kitap) (23 Nisan 1933): 77-79.

Bu çerçevede gençlerin beden terbiyesi konusu önemsenmiş, başta okul çocukları olmak üzere toplumun genelinin beden eğitimi ve terbiyesinden yararlanması amaçlanmış, hatta zorunlu kılınmıştır.⁶⁴⁰ Çocukların ve gençlerin daha okul yıllarında, beden eğitimi ve terbiyesi çerçevesinde oynadıkları oyunlardan başlanarak, jimnastik, izcilik ve spor gibi bedensel fiziki kültürel faaliyetlere yönelmeleri esas alınmış ve bu kapsamda çeşitli okul programları aracılığıyla eğitimler verilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyetin, sahip olduğu çocuk ve genç nesillerin bedensel sağlıklarını, zindeliklerini temin etme çabasının önemli bir parçasını oluşturan beden terbiyesi yönelimli faaliyetler II. Dünya Savaşına gidilen süreçte giderek daha fazla önem kazanmıştır. Zira iki savaş arası sürecin yarattığı güvensiz konjonktür, ülkelerin, beden terbiyesi yönelimli faaliyetlerinin, yurt savunması ve ekonomik kalkınma amaçlarıyla iç içe geçtiği bir dönemi ifade etmiştir. Cumhuriyeti kuran kadrolar da sahip olunan nüfusun, her anlamda sağlam, sağlıklı bir yapıya erişmesini sağlamak amacıyla oldukça küçük yaşlardan itibaren çeşitli beden terbiyesi araçlarından yararlanmışlardır. Bu araçların başında oyun, izcilik, jimnastik ve spor faaliyetleri gelmiştir. Bununla beraber Cumhuriyet kadroları, beden terbiyesi yönelimli faaliyetleri, yalnızca yurt savunması ve ekonomik kalkınmanın bir parçası olarak değil, aynı zamanda çocuklara ve gençlere belli bir toplumsal ve ahlaki normun kazandırılması noktasında da sosyal kontrolün önemli araçlarından biri olarak düşünmüşlerdir. Bu yanılla beden terbiyesi ve çeşitli sportif faaliyetleri, sahip olunan nüfusun özellikle de çocukların ve gençlerin, bedeni ve ahlaki anlamda güçlenmelerini sağlayacak birer terbiye aracı olarak da görmüşlerdir.

Tüm bu ortaya konanlardan hareketle, çocuk dergilerinde idealize edilen çocuk bedenleri, özellikle dergilerin düzenledikleri “sıhhatli, güçlü, gürbüz” betimlemelerine bakılırsa, çocuklarda aranan ilk şartın yarışmanın isminde olduğu gibi “gürbüz” ve “güzel” olmaktır. Ancak dergilerde ifade edildiği gibi, “... Burada kast edilen güzellik sırf yüz güzelliği değildir. Herhangi bir şekilde kuvvetli, güler yüzlü, sağlıklı olan vücut da güzel demektir.” Bununla beraber gürbüz sağlıklı ve güçlü bir beden yanısıra “... Çehre güzelliğinin de nazar-ı dikkate alınacağı” belirtilmiştir.⁶⁴¹ Ancak dergilerin

⁶⁴⁰ Beden Terbiyesi Kanunu, TBMM tarafından 29. 6. 1938 tarihli oturumda kabul edilmiştir. Kanunun ayrıntısı için bkz. “Beden Terbiyesi ve Spor Mükellefiyeti Kanunu ve Beden Terbiyesi Nizamnamesi”, **Cumhuriyet İzcileri**, s. 12 (20.8.1940): 6-7. s. 13 (20.9.1940): 7-10. “Beden Terbiyesi Kanunu”, **Beden Terbiyesi ve Spor**, s. 1 (İkincikanun 1939): 6-36.

⁶⁴¹ “Gürbüz Güzeller Müsabakası”, **Türk Çocuğu** s. 4 (Kânunusani 1927): 17.

idealize ettiği çocukların özelliklerine bakıldığında genel olarak sağlıklı, coşkulu, gülbüz, zinde, çocuklar betimlenmiştir. ⁶⁴² Yukarıda çocuk bakımı kısmında da belirtildiği gibi “gülbüz” ve “güzel” olan çocuk, genellikle sağlıklı olan çocuk olarak görölmüştür. Sağlam ve gülbüz çocuktan kast edilen şey “... Hastalısız daima gelişen ve olgunlaşan bir dimağ, bunun altında çalışan arızasız ahenkli, uzun ömürlü ve kendisinden istenen en yüksek randımanı verebilen bir vücuttur.” Sağlıklı olmak, güzel bir bedene sahip olmak için düzenli beslenmenin yanı sıra düzenli bir şekilde uyku alışkanlığı da edinmenin gerekliliği vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, düzenli bir şekilde beslenen, düzenli uyku uyuyan spor-jimnastik yapabilen çocukların zayıf, çelimsiz ya da şişman ve hantal bir vücuda değil, ⁶⁴³ çocuk dergilerinde sıklıkla fotoğraflarla da gösterildiği gibi atletik, güçlü ve gülbüz bir bedene sahip olabileceklerdi. ⁶⁴⁴ Dolayısıyla Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle idealize edilen, “Güzel çocuk” sağlıklı olan çocuk olarak tasavvur edilmiştir. Dergilerde şu husus özellikle vurgulanır; “Türk gençliğine ithaf: Güzellik işaret-i mahsusadan mühlet yalnız gözlerin renginden, kirpiklerin uzunluğundan saçların...” denilerek bildik güzellik klişeleri sıralanır, ancak denerek, güzelliğın tek tarifinin bu olmadığının da altı çizilir. Dönemin hekimleri için “... eğer teniniz soluksa, benziniz atmışsa, zayıf, çelimsiz ve sağlıksız bir beden varsa ortada bu güzellik değildir.” Diyerek dönemin anlayışı çerçevesinde ortaya konulan ve makbul olan güzellik anlayışından bahsederler. Onlara göre; “Asıl güzellik, sağlam bir güzellik aranacaksa izdivaçta sağlam bir mahsul alabilmek için yumuşak bir cilt, taze ve pembe bir yanak, parlak ve neja? bir nazar, intizam ve sıhhatli bir hayat yaşamış olan...” denilerek güzellik hususunda, “Vücudun zindeliği, çevikliği, güzellik şeraitinden önde olmalıdır.” ⁶⁴⁵ Şeklindeki önerme ile sağlıklı bir bedene sahip olmanın, aynı zamanda öjenist vurgular kazandığı bir betimleme söz konusudur.

Çocuk dergilerinde sağlıklı olduğu düşünölen çocuğın görünürdeki en belirgin özelliği, çocuğın neşesi, gülmesi ve güler yüzlü olmasıdır. Zira gülmenin sağlıklı ve bakımlı çocukların yüzlerinde eksik olmamamsı gereken, adeta bu sağlık ve sıhhat tablosunu

⁶⁴² “Yarının Güneşleri”, **Türk Çocuğu** s. 24 (Eylöl 1928): 6-8.

⁶⁴³ Ata Özkal, “Sağlam ve Gülbüz Çocuk”, **Çocuk Doktoru**, c.1, s.7 (Ekim 1946): 6, 7, 27.

⁶⁴⁴ “Güzelleşmek ve Büyüme İçin”, **Doğan Kardeş**, s. 19 (1 Mayıs 1946): 7. “Güzel Vücutlu Olacağız”, **Doğan Kardeş**, s. 20 (16 Mayıs 1946):1. “Güzelleşmek ve Büyüme İçin”, **Doğan Kardeş**, s. 21 (1 Haziran 1946): 5. “Güzelleşmek ve Büyüme İçin”, **Doğan Kardeş**, s. 22 (15 Haziran 1946): 8. “Güzelleşmek Büyüme İçin”, **Doğan Kardeş**, s. 23 (1 Temmuz 1946): 6.

⁶⁴⁵ Hekim Başızade, Mahi Alleaddin, “Hakiki Güzellik”, **Sıhhi Sahifler**, s. 5 (15 Mayıs 1924): 72.

bütünleyen bir unsur olduğu düşünölmüştür. Bu nedenle dergilerin sağlıklı çocuk anlatılarında gülme, güler yüzlü, neşeli olma halleri ile sağlıklı sıhhatli olmaları arasında güçlü bir anlam bağı kurulmuştur.

Bu bağlamda çocuk dergilerine göre, sağlıklı ve bakımlı olan çocuk, derisi parlak ve gülüşü canlı, cildi elastiki olan çocuktur. Sağlıklı çocuk çok sık ağlamadığı gibi ⁶⁴⁶ aynı zamanda mütemadiyen gülebilen çocuktur. Zira incelenen dergilerde, çocukların gülmesi ile ilgili konu nerdeyse bir tür slogan haline getirilerek “Gülen çocuk sıhhatli çocuktur” ⁶⁴⁷ ya da “Çocuğun neşesi sıhhatidir” ⁶⁴⁸ şeklindeki sözlerle sürekli tekrarlanmıştır. Gülmenin insana ait bir şey olduğu, insanın gülerken rahatlayacağı, gülmenin aynı zamanda bir tür jimnastik olduğu, gülerken özellikle teneffüs uzuvlarının da çalıştığı belirtilerek Cumhuriyet çocuklarının mutlu ve güler yüzlü olması idealize edilir. ⁶⁴⁹ Çocuk dergileri çocuklara gülmeyi önerirken bunun aynı zamanda sağlık için bir ihtiyaç olduğu vurgusunu şöyle ifade ederler:

“Bugün her vakitkinden ziyade gülmeğe ihtiyacımız vardır. Gülmek bir nevi ruhun hıfzıssıhhasıdır. Tüm dünyanın bedbinliğın kara örtüsüyle sarıldığı böyle sıralarda gülmek bir şifa vasıtasıdır. Yaşamak kudretini gülmekten alacağından bol bol gülmeliyiz” Gülmeye güzellemenin yapıldığı yazılarda ancak denerek, gülmenin de sınırları olduğu ve “terbiye” sınırları dâhilindeki gülmenin makbul bir gülme olacağı da vurgulanmadan geçilmez.

“... Gülmek derken münasebetsiz, müstehzi yersiz biçimsiz kakhahaları tay’ib etmekte olduğumu da zikretmeliyim. Ben kimseyi rencide etmeyen bilakis etrafındakilere de gülmek neşelenmek arzusu veren bir gülmeden bahsediyorum. Gülmek saıyan-ı gayretin en birinci mevaiki yorgunluğun en başlıca müdafidir. Gülmeliyiz çocuklarımızı gülmeye alıştırmalıyız. Gülmek için de bir terbiye usulü vardır, bu usule riayetle gülmek çok gülmek lazımdır.” ⁶⁵⁰

Zira çocukların gülmesi, eğlenmesi ve mutlu olmaları, temelde onların sağlıklı olduklarının göstergeleri olarak kabul edilmiştir. Buna karşın sağlıklı olan insan, hayatın neşesini de kaçırmış kişidir. Bedeni yeterince huzurlu olmadığı için sinirleri ve

⁶⁴⁶ Dr. Rıyazeddin, “Çocuk Bakımına Dair Küçük Öğüdler”, **Türk Çocuğu**, s. 14 (Teşrinisani 1927): 18, 19. Bu konuda ayrıca bkz. Dr. Ali Rıfat “Çocuk Sıhhati ve Bunun Ehemmiyeti”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 81 (Temmuz 1933): 13-18.

⁶⁴⁷ **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 35 (Ağustos 1929): 1.

⁶⁴⁸ “Çocuğun Neşesi Sıhhatidir.”, **Gülbüz Türk Çocuğu** s. 39 (Kânunuevvel 1929):16.

⁶⁴⁹ “Gülmek Güldürmek”, **Çocuk Sesi**, s. 229 (14 Mayıs 1943): 7.

⁶⁵⁰ Kazım Nami, “Gülmeliyiz”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 28 (Kânunusani 1929): 3, 4.

ruh hali de buna paralel olarak mutlu, neşeli olamamaktadır. Çocuk dergilerinde, üzerinde sıklıkla durulan ve ısrarla öğütlenen neşeli, güler yüzlü ve güleç olma hali temelde, “neşeli ve mutlu insanların hayatta her sahada ilerleyebileceği”⁶⁵¹ vurgusuyla açıklanmaktadır. Zira ilerleme düşüncesi, modernizmin önemli kavramlarından biridir. Cumhuriyet modernleşmesi de sahip olunan çocuk nesillerin yetişmelerinde hem kendilerinin hem de ülkenin “ilerlemesinin” ancak beden ve ruhen sağlıklı, güçlü, azimli ve neşeli insanlar ile mümkün olacağını düşünmektedir. Dolayısıyla ülkenin ilerlemesi ile Cumhuriyetin sahip olmayı umut ettiği sağlıklı, mutlu, neşeli, güler yüzlü nesiller arasında kurulan bağla ilerlemenin mümkün olacağı vurgulanmıştır.

Diğer taraftan, çocuk dergilerinde gülmek, neşeli olmak, nasıl bir sağlık ve sıhhat işareti ise, çocuk ağlamaları ya da somurtkanlığı da benzer yönde bir sağlıksızlık ve rahatsızlık işareti olarak düşünülmüştür. Bu noktada ağlayan çocuğun belli bir rahatsızlığı ya da rahatsızlıkları olduğu, söz konusu durumdaki püf noktanın ise çocuğun ağlamasının doğru okunması gerektiğidir.⁶⁵²

Erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde çocuk bakımı ve sağlığı konusu, çeşitli boyutlarıyla konunun uzmanı olan hekimler tarafından oldukça ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Söz konusu anlatılar çerçevesinde ortaya konanlardan hareketle, beden sağlığı ve bedensel özellikleri açısından ideal bir form ortaya konur. Dolayısıyla tüm bu çocuk bakımı, sağlık, sıhhat, gülbüz, güçlü, dirençli beden söylemleri bir araya getirildiğinde idealize edilen bir beden tasviri ortaya çıkmaktadır. Dergilerde farklı boyutlarıyla idealize edilen çocuk bedenlerinin en net ifadesini, yine dönemin çocuk dergilerinde düzenlenen sağlık/sıhhat eksenli yarışmalarda görebilmekteyiz.

Çocuk dergilerinde sıklıkla düzenlenen sağlıklı, güçlü, gülbüz bedenli çocukların seçimi ve teşvikine dayalı olan bu yarışmaların en bilinen ve uzun soluklu olanı *Türk Çocuğu* dergisinin düzenlemiş olduğu yarışmadır. Ancak bunun dışında incelenen

⁶⁵¹ Şevket Timuçin, “Serbest Sütun: Neşeli Olmakta Beden ve Ruh Münasebeti”, *Cumhuriyet İzçileri*, s.1 (1Eylül 1939): 5.

⁶⁵² Dr. Rıza Tahinci, “Çocuk Ağlaması”, *Gülbüz Türk Çocuğu*, s. 29 (Şubat 1929): 3-4. “Çocuk Niçin Ağlar? Her Ağlayan Çocuk Hastamıdır? Ağlamanın Ruhi Sebepleri”, *Gülbüz Türk Çocuğu*, s. 42 (Mart 1930): 5, 6, 35.

döneme dair diğer dergilerin bir kısmında da benzer nitelikte, çeşitli adlarla yapılan yarışmalar olduğu görülmüştür.⁶⁵³

Bu yarışmalarla bir taraftan toplumda sağlık ve sağlıklı olma durumu, yüceltilen istenen ve sahip olunması gereken bir değere dönüşürken, diğer taraftan da idealize edilen çocuğun sahip olması gereken bedensel özellikler, çocuk dergileri aracılığıyla aslında rejimin sahip olmayı istediği çocukların, genç nesillerin bedensel özelliklerine dönüştürmüştür.

Bu çerçevede çocuk dergilerinde yapılmış olan yarışmalarda bahsi geçen özelliklere sahip olan çocuklar idealize edilmiştir. *Türk Çocuğu* dergisinin daha ikinci sayısından itibaren konu ettiği “Gülbüz Çocuk Müsabakası” çerçevesinde “Gülbüz Nasıl Meydana Gelir” sorusu sorulur. Cevap olarak da “... Ebeveynlerin gülbüz evlat sahibi olmaları için zevç ve zevcenin kavi olması” gerekliliği, bunun dışında, doğacak olan çocukların “gülbüz” olarak yetiştirilmeleri için ise çocuğa gerekli olan bakım ve itinanın gösterilmesi gerektiği belirtilir.⁶⁵⁴ Dolayısıyla çocuk dergilerinde düzenlenen yarışmalar aracılığıyla idealize edilen “gülbüz çocuk” formuna sahip olabilmek amacıyla nüfus kısmında da üzerinde durulduğu gibi “pozitif öjenist”⁶⁵⁵ söylemler geliştirilir. Bu kapsamda sağlam, sağlıklı ve gülbüz bir çocuğa sahip olmanın ilk adımının, sağlam genlere sahip, sağlıklı ebeveynlerin olması gerektiği işaret edilerek genetik yapıya atıfta bulunulur. Ancak doğan çocuğun sağlıklı, sağlam ve gülbüz olması

⁶⁵³ Erken Cumhuriyet döneminde yapılmış olan ve “sağlıklı, güçlü, dinç, dirençli, gülbüz” çocukların yetişmesini, teşvik etmeyi ve en nihayetinde seçmeyi amaçlayan yarışmalardan ilkinin *Türk Çocuğu* dergisi 2. Sayıdan itibaren “Gülbüz Çocuk Müsabakası”, adıyla başlatmıştır. **Türk Çocuğu**, s. 2 (Teşrinisani 1926) Yapılan müsabakaya derginin her bir sayısında gösterilen yoğun ilgi üzerine derginin 4. Sayısında “Gülbüz Güzeller Müsabakası”, adıyla yeni bir müsabaka başlatılmıştır. **Türk Çocuğu** “Gülbüz Güzeller Müsabakası”, s. 4 (Kânunusani 1927): 17. Dergide yarışmanın şartları sıralanırken şu ifadelerle yer verilir; 12 yaşından 18 yaşına kadar olan kız ve erkek çocukların katılımını amaç edinen yarışmada, “gülbüz güzellerin”, seçileceği belirtilmiştir. Ancak burada güzellikten kast edilen şeyi şu şekilde ifade ederler. “Gülbüz güzellerden kast edilen güzellik, sırf yüz güzelliği değildir. Herhangi bir şekilde kuvvetli, mutlu sağlıklı olan vücut da güzel demektir. **Türk Çocuğu**, s. 4 (Kânunusani 1927): 17. Bunun dışında farklı zaman dilimlerinde yayımlanmaya başlayan çocuk dergilerinde çeşitli adlar altında, temelde sağlıklı, bakımlı, güçlü ve gülbüz çocuğun yetiştirilmesini teşvik eden yarışmalar düzenlenmişlerdir. Bunlar arasında *Resimli Mecmua*, “Büyük Sıhhat Müsabakası”, no.2. (2 Nisan 1341) adıyla bir yarışma başlatmıştır. **Resimli Mecmua**, no.2. (2 Nisan 1341). *Çocuk Sesi* dergisi çocuklar için “Spor Müsabakası”nı başlatır. Dergi, müsabakanın sonuçlarını da kısa zaman içerisinde okuyucuları ile paylaşır. **Çocuk Sesi**, no 40 (22 Mayıs 1930) *Doğan Kardeş* Dergisi ise, “Kız Erkek Bütün Mektepliler Arasında Büyük Sıhhat Müsabakası”, “Güler Yüzlü Fotoğraf Yarışması”, ve “Yüzme Yarışması”, gibi çocukların hem sağlıklı hem de güçlü bir bedene sahip olmalarını teşvik eden yarışmalar düzenlemiştir. **Doğan Kardeş**, s. 24, (15 Temmuz 1946).

⁶⁵⁴ Tarhan Taraç, “Gülbüz Nasıl Meydana Gelir”, **Türk Çocuğu**, s. 2 (Teşrinisani 1926): 7, 8.

⁶⁵⁵ Ahmet Yıldız, “Ne Mutlu Türküm Diyebilene”, **Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 168, 169.

için yalnızca iyi nitelikteki genler yetmez, bunun yanında modern devletin standartlaştırdığı “ilmi usullere” dayalı çocuk bakımına ve bu bakımı özenle uygulayacak nitelikte ebeveynlere, sağlık personeline, sağlık kurumlarına ihtiyaç vardır.⁶⁵⁶ Bu bağlamda çocuk dergilerinde, annelerin-ebeveynlerin sıklıkla bahsi geçen “sıhhatli ve gürbüz” bedenli çocuklara sahip olmaları için çocuklarına gündelik yaşamlarında kazandırmaları gereken alışkanlıkların neler olduğu sıralanır.⁶⁵⁷

Çocuk dergilerinde sadece çocuklara değil aynı zamanda yetişkinlere de sağlıklı yaşam formülleri sunulmuştur. Bu yazılarda daha çocukluk yıllarından itibaren sağlıklı yaşama formüllerinin bir tür yaşam felsefesi, yaşam tarzı haline getirilmesinden bahsedilmiştir. Bahsedilen sağlıklı yaşam önerilerinin yerine getirilmesi halinde insanların, yaşam sürelerini hem sağlıklı hem de uzun yaşayacakları yönündedir.⁶⁵⁸

Görüldüğü gibi ideal çocuğun bedeni tasvir edilirken güzelliğin ilk ve en önemli ölçütü sağlıklı, güçlü ve gürbüz bir bedene ve görünüme sahip olmasıdır. Zira bunun dışında kalan ve toplum klişesinde güzellik olarak algılanan özelliklere sahip olmanın, beden sağlıklı ve güçlü, gürbüz değilse, güzellik olarak düşünülemeyeceği, bedeni güzel kılan asıl unsurun, her anlamda sağlıklı, güçlü ve gürbüz olduğu vurgusudur.

⁶⁵⁶ Emin Şükrü, “Çocuk Yetiştirmek Büyük Bir Sanattır”, **Türk Çocuğu**, s. 11 (1 Temmuz 1927): 12-15.

⁶⁵⁷ Dergilerde çocuklara kazandırılması gereken sıhhat alışkanlıkları ya da ideal çocuğun sahip olması gereken sıhhat alışkanlıkları arasında; “Haftada en az bir kez banyo yapmak. Dişleri günde bir kez fırçalamak. Geceleri açık pencere ile uyumak. Çay ve kahveden ictinab ile mümkün mertebe fazla süt içmek. Günde ekseri 4 bardak süt içmek. Günde birkaç saat açık havada oyun oynamak”, bulunmaktadır. “Çocuklara Sıhhat Nasıl Tedris Edilir?”, **Türk Çocuğu**, s.16 (Kânunusani 1928): 14.

⁶⁵⁸ Sağlıklı ve uzun yaşamının sırları şu şekilde sıralanmış:

“Az gıda çok hareket,

Kâfi derecede uyku (en az 8 saat)

Gıdayı makul miktarlarda ve yeterince almak lazım, fazla ya da az olmamalı.

Kahve, sigara ve çay içmekte itidalden ayrılmayınız.

Belli aralıklarla doktora gidiniz ve doktora gitmekten çekinmeyiniz.

Oturduğunuz her odayı havalandırınız. Cereyanlı yerlerden uzak durunuz.

Günün birkaç saatini mutlaka açık havada geçiriniz.

Eğlencede ifrata düşmeyiniz.

Vücudumuz için gerekli olan belli başlı vitaminleri her gün almalıyız.” “Sıhhi: Fazla Yaşamak İçin”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 57 (Haziran 1931): 23.

4. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ÇOCUK DERGİLERİNDE AHLAKİ VE TERBİYEVİ ÖZELLİKLERİYLE İNŞA EDİLEN ÇOCUKLUK

4.1 Erken Cumhuriyet Döneminde Terbiye Kavramı ve Terbiyenin Temel Referansları

Çalışmanın giriş kısmında da değinildiği gibi sanayi toplumunun, ulus-devlet paradigmasını güçlendirmesi modernleşme sürecinin en önemli dinamiklerinden birini oluşturmuştur. Bu bağlamda Anderson, modernizmin doğuşunu, bu yeni evreyi, ulusların doğuşu ve gelişimini, dinsel cemaatlerle hanedanlıkların çöküşüyle, kapitalizmin gelişmesiyle ilişkili olarak düşünmüştür.⁶⁵⁹ Giddens ise, moderniteyi 17. Yüzyıldan itibaren Avrupa’da başlayan ve sonrasında dünyanın önemli bir bölümünde etkisini hissettiren toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimi olarak tanımlar.⁶⁶⁰ Diğer taraftan Giddens, modernizmin bu özelliklerinin yanında belli bir tarihsel dönemde ve belli bir coğrafyada ortaya çıkmasını, tüm toplumların modernizmi benzer zaman diliminde ve benzer karakteristikler içerisinde yaşadıkları anlamına gelmediğini ortaya koyar.⁶⁶¹ Başka bir deyişle modern toplumsal gelişimin bir “süreksizlik” içinde şekillendiği sonucuna varılır. Giddens, bu yanıyla da modern toplumsal kurumların bazı açılardan benzersiz olduklarını belirtir.⁶⁶² Hobsbawm, bu konuda, toplumların hızlı dönüşümlerinin, “eski” geleneklerin tasarlandığı, toplumsal kalıpların zayıflatıldığı ya da yok ettiği, yeni kalıplara, paradigmaya uygun düşmediği veya eski gelenekle bunların kurumsal taşıyıcı ve yayıcılarının şartlarının uyumu ve esnekliği yitirdiği zamanlarda bu türden bir değişimin daha hızlı yaşandığı ya da yeni “gelenek icatlarının” mümkün olduğunu belirtir.⁶⁶³

⁶⁵⁹ Anderson, **age**, 27-36.

⁶⁶⁰ Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, 4. bs. çev. Ersin Kuşdil (İstanbul: Ayrıntı, 2010), 9-11.

⁶⁶¹ **Age**, 9-12.

⁶⁶² **Age**, 11-13.

⁶⁶³ Eric Hobsbawm, Terence Ranger, **Geleneğin İcadı**, çev. Mehmet Murat Şahin, (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006) 1-6.

Bu türden “gelenek icatları”, siyasal-toplumsal değişimler son 200 yılda özellikle yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla yeni geleneklerin hızla formelleşmesi bu süreç içerisinde mümkün olabilmiştir ⁶⁶⁴ ki ulus devletlerin kuruluşunda önemli bir yeri olan resmi bayramlar ve törenlerin 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyılda ortaya çıkması bununla açıklanabilir. ⁶⁶⁵

Ancak Giddens, burada geleneksel ile modern arasında süreklilikler bulunduğunu ve bunların birbirlerinden tamamen ayrı parçalar olmadığını da belirtir. Buna rağmen, bu noktada, modern toplumsal kurumları, geleneksel toplumsal düzenlerden ayıran süreksizlikler nasıl belirlenmelidir? ⁶⁶⁶ Sorusuna Anderson’ın yazdıkları üzerinden cevap aradığımızda, O, bu süreksizliğin merkezinde ulus-devlet oluşumunu görmektedir. Ona göre, ulus-devletin yaygınlaşması ve güçlenmesi sürecinde ortaya çıkan siyasal, ekonomik, toplumsal değişim ve dönüşümler bu süreksizliklerin en fazla belirginleştiği noktalardır. Diğer taraftan, ulus-devletin kendisini yeniden tanımlarken ve üretirken ortaya koydukları -ki burada Anderson, ulusal dillerin ve edebiyatın güçlenmesi, yeni bir zaman ve tarih tasavvuru ve tüm bu oluşturulmak istenen yeni hafızayı, kapitalizm aracılığıyla da güçlenen matbaa ve yayın yoluyla geniş kitlelere ulaştırılması- süreksizliği besleyen unsurlar olmuştur. ⁶⁶⁷

Anderson, bahsi geçen süreksizlikle güçlenmeye başlayan modern devletin gelenek icadı sürecinin, özellikle eski siyasal yapıyı ve bu yapıya ait olan kültürel kodların ve geleneklerin izlerinin silinmesine dönük olduğunu vurgular. Ona göre, modern devletin temel unsuru olan ulus-devlet yapısını güçlendirmeye dönük olarak milliyetçilik güçlendirilmeliydi. ⁶⁶⁸

Bu noktada modern devletin, tüm bu siyasal icat sürecinde son derece özenli ve bilinçli olması gerekmektedir. Tüm bu değişim ve dönüşümlerin, icat edilen geleneklerin, ulus devletin yönetmeğe çalıştığı halk kitleleri tarafından kabul edilmesi son derece önemliydi. Yeni devletin sembollerini oluşturan bu yeni gelenek -bayramlar, resmî tatiller,

⁶⁶⁴ Age, 4-7.

⁶⁶⁵ Age, 1.

⁶⁶⁶ Giddens, age, 13, 14.

⁶⁶⁷ Anderson, age, 53-62.

⁶⁶⁸ Age, 25-45.

kahramanlar, semboller- popüler bir yankı uyandırmazsa, sürecin başarılı olma olasılığı da aynı oranda azalabilirdi.⁶⁶⁹

Devletin sınırlarında, yönetim şeklinde, kurumlarında ve dahi geleneğindeki bu değişim, vatandaşları adına önemli ve kalıcı maddi sonuçlar doğurmuştur. Ulus devletin kurulması ile beraber yönetimdeki değişim, bununla birlikte hukukun standartlaşması ve özellikle ulusal eğitimin yaygınlaşması, ulusal devletin sınırları içerisinde yaşayan insanları bulundukları statüden vatandaşa dönüştürülmesinde etkili olmuştur.⁶⁷⁰

Böylece modernleşmeyle beraber güçlenen ulus-devlet yapılarının önceki dönemlerde ortaya konan, ulusların doğal bir miras, ya da ırk, dil, din gibi özsel bir varlık üzerinden yükseldiği tezini esas alan yaklaşımlar büyük ölçüde zayıflatılır. Bunun yerine ulusların yukarıda da değinildiği gibi “kurgulanmış”, “hayal edilmiş”, “icat edilmiş” oldukları varsayımından hareket eden modernist yaklaşımlar ulus, millet ve milliyetçilik araştırmalarında ağırlık kazanır.⁶⁷¹

Böylece ulusal kimliklerin verili, sabit, öncesiz ve sonrasız olmadıkları, bilakis ulusal kimliklerin tarihsel olarak inşa edildiği, sürekli ve yeniden üretilen bir doğası olduğu kabul edilmiştir. Dolayısıyla milli kimliklerin oluşumu da özgül milliyetçi oluşumların bir parçası olarak düşünülmüştür.

Bununla beraber milliyetçi hareketlerin oluşumunda milli devletin kuruluş süreci belirleyici bir rol üstlenir. Zira bu hareketlerin oluşum evresindeki söylemler, imgeler, anlatılar, milli kimliğin biçimlenmesinde son derece etkilidir. Bu süreçte milli devlet ve onunla beraber teşekkül etmiş olan modern iktidar, söylemleriyle ve icraatlarıyla bir millet ve bir kimlik kurar. Bu kimliğin kapsamında yer alan “aslında kimiz?” ve “nasıl olmalıyız” soruları cevaplanmaya çalışılırken, bulunan cevaplar da sabitlenmeye uğraşılır.⁶⁷²

Osmanlı Türkiye tarihine baktığımızda Osmanlı son döneminden itibaren başlayan modernleşme çabaları, imparatorluğun dağılması ve yerine kurulan, Cumhuriyet rejimini esas alan ulus-devlet yapısı ile yeni bir evreye girer. Yeni kurulan ulus-devletin, kendisinden önceki ulus-devlet deneyimlerinde olduğu gibi milli kimlik inşası sürecinde

⁶⁶⁹ Hobsbawm, **age**, 306.

⁶⁷⁰ **Age**, 307.

⁶⁷¹ Eric J. Hobsbawm, **Milletler ve Milliyetçilik**, çev. Osman Akınhay, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993), 29.

⁶⁷² Tanıl Bora, “İnşa Döneminde Türk Milliyetçiliği”, **Toplum ve Bilim**, s. 71 (Kış 1996): 168.

peşine düştüğü “aslında kimiz?” ve “nasıl olmalıyız” soruları, bizi inşa edilmek istenen toplumun, temelini teşkil edecek olan çocukların, genç nesillerin nasıl bir eğitim/terbiye almaları gerektiği sorusu ile karşı karşıya getirecektir. Dolayısıyla tüm bu modernleşme sürecinde ortaya çıkan ve “ulusların icadının” temelini teşkil edecek olan ulus inşa süreci büyük oranda gelecek ulusu kurması beklenen yeni nesillerin, oluşturulmak istenen ulusun ilkeleri, sembolleri ve söylemleri doğrultusunda yetiştirilmeleri ile mümkün görülmüştür.

Modernleşme sürecinde, ulus-devlet yapılarının şekillenmesinde etkili olan “Aslında kimiz ve nasıl olmalıyız” soruları Türkiye’de de ulus-devletleşme sürecinde yanıtı aranan sorulardan olmuştur. Hayatlarını bahsi geçen iki soru çerçevesinde yazdıkları ve ortaya koyduklarıyla geçiren Cumhuriyet tarihinin önemli düşünür ve yazarları arasında yer alan Ziya Gökalp ile İsmail Hakkı Baltacıoğlu,⁶⁷³ düşünceleriyle, yazdıklarıyla Cumhuriyetin kimlik, terbiye/eğitim anlayışını biçimlendirmeye çalışmışlardır. Temelde onların yazdıklarıyla biçimlendirmeye çalıştıkları bu alan üzerine, onlarla paralel zamanlar ya da onlardan sonra yazan yazarlar ve eğitimcilerin de onların, ortaya koyduğu temeller üzerinden konuyu ayrıntılandırmaya çalıştıkları söylenebilir.

Cumhuriyet dönemi çocuk terbiyesi başlığını ele alırken bu konuda dikkat çeken hususların başında çocukluğun, dönemin eğitimci, pedagog ve yazarları arasında toplumsal bir kategori olarak kabul edilmesi gelir.⁶⁷⁴ Önceki dönemin çocukluk ve terbiye anlayışının aksine,⁶⁷⁵ Cumhuriyet dönemine gelindiğinde çocuk terbiyesinin öznesi olarak kabul edebileceğimiz çocuk kimdir? Sorusuna Baltacıoğlu, ilk olarak geçmiş dönemlere göndermede bulunarak, çocuğun, bir yetişkin olmadığını ifade eder. Onun deyimiyle çocuk “... Büyük adamın küçüğü değildir.” Zira ona göre, çocuğun da kendisine ait bir şahsiyeti,

⁶⁷³ İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun hem biyografisi hem de onun terbiye anlayışı üzerine daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Aytaç “Baltacıoğlu’nun Eğitim Sisteminin Ana Gelişimi”, **Yeni Adam**, s. 921 (Mayıs 1978): 4-8.

⁶⁷⁴ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), “Çocuk”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 92 (Temmuz 1934): 3-6. Kazım Nami, “Çocuk ve Terbiye: Çocuk Devletin Demek, Çocuk Halkın Demektir”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 58 (Temmuz 1931): 1-4. Hasan Ali Bey (Maarif Müfettişi) “Terbiyede Birlik ve Ahenk”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 60 (Haziran 1931): 2-6.

⁶⁷⁵ Cumhuriyetle beraber çocukluk anlayışındaki değişimin göstergelerinden biri de çocukluk yaşının tanımlanması ile ilgilidir. Çocuk suçluluğu ile ilgili makalede yer alan ve Cumhuriyet öncesinde suçlu olma yaşının “Yedi mi? On yaş mı? olduğu, Suçlu çocuğun cezasının kırbaç mı, hapis mi, para cezası mı”, olduğu tartışmalarının yapıldığı bir anlayıştan, Cumhuriyetle beraber suçlu çocukların ceza evlerinde değil, terbiye evlerinde, cezalandırılmasına değil, terbiye edilmesi anlayışına evrilen yeni bir süreç söz konusu olmuştur. Suçlu olma yaşı ise 18 olarak kabul edilmiştir. Neş’et Halil Atay, “Çocuk Mahkemeleri-Çocuk Sinemaları”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 98 (İkincikanun 1935): 3.

zekâsı ve mantığı vardır.⁶⁷⁶ Kazım Nami (Duru)⁶⁷⁷’de çocuğun, geçmiş toplumların anlayışında yer aldığı üzere “... Na tamam doğmuş bir mahlûk” olmadığını şöyle ifade etmiştir; “... Ana rahminden çıkan çocuk tam bir mahlûktur. Uzviyetinde tamam olmayan hiçbir şey yoktur. Çocuk ne noksan ne de büyümüş de küçülmüş adam değildir. O, nevi şahsına mahsus tam bir mevcuttur.”⁶⁷⁸ Çocuğun kendine has bir doğası olduğu, onu yetiştiren, terbiye eden insanlar tarafından anlaşılmadığı takdirde çocuk terbiyesinde başarının mümkün olamayacağı belirtilir.⁶⁷⁹ Maarif Müfettişi olan Hasan Ali (Yücel) ise çocuk terbiyesi dendiğinde, çocuğun bedeni, fikri ve ahlaki terbiyesinin akla gelmesi gerektiği üzerinde durur. Oysaki bunun böyle olmadığı belirtilir. Bunu anlamak için de iki temel prensibin kabul edilmesi gerektiği, bunlardan birinin, çocuğun yetişkin insanın küçüğü olmadığı, yani “çocuğun küçülmüş bir büyük olmadığı” ikincisi ise çocuğun, bir yetişkinin sahip olduğu özelliklere sahip olmadığı ifade edilir.⁶⁸⁰ Bu yanıyla Cumhuriyet dönemi eğitimci, pedagog ve yazarlarının nazarında paralel dönemlerde Batı’daki çağdaşlarında olduğu gibi çocuk, kendine has doğası, özellikleri olan ve yetişkin insandan farklı olarak görülmesi gereken bir varlıktır. Dolayısıyla çocuğa dönük tüm yaklaşımların bu perspektif ekseninde değerlendirilmesi ve uygulanması da esas, kabul edilmiştir.

Yetişkinden farklı ve kendisine ait bir doğası olduğu kabul edilen çocukluğun, nasıl inşa edilmesi gerektiği sorusu dönemin eğitim ve terbiye anlayışını biçimlendiren en önemli sorudur. Baltacıoğlu’nun “Nasıl Bir Terbiye? Nasıl Bir Adam”⁶⁸¹ sorusu ekseninde kaleme

⁶⁷⁶ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), “Çocuk”, 3-6.

⁶⁷⁷ Kazım Nami Duru, yazdıkları ve ortaya koyduğu düşüncelerle II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde Türk eğitim sistemini etkilemiştir. Duru, aynı zamanda Osmanlı Devleti’nde, Selanik’te açtığı ilk anaokulu ile bilinen bir eğitimcidir. Cumhuriyet döneminde ise eğitim, çocuk terbiyesi, pedagoji, öğretme teknikleri, öğretmenlerin yetiştirilmesi ve ahlakı üzerine gazete ve dergilerde -ki özellikle çocuk dergilerinde terbiye konusu üzerine en fazla yazan yazarların başında gelir- yazdığı yazıların yanı sıra çok sayıda çocuk kitabı ve kitapçığı da yazmıştır. Duru’nun eğitim üzerine olan görüşleri, 1930’lu yıllarda CHP’ programında yer almış ve böylece görüşleriyle Türk eğitim sisteminin şekillenmesine katkı sunmuştur. Duru, aynı zamanda TBMM’nin 5 ve 6. Dönemlerinde CHP Manisa milletvekili olarak görev yapmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma Dinçer, “Kazım Nami Duru Hayatı, Eserleri ve Türkçe Öğretimine Katkıları”, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2007.), 29-59.

⁶⁷⁸ Kazım Nami, “Çocuk ve Terbiye: Çocuk Devletin Demek, Çocuk Halkın Demektir”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 58 (Temmuz 1931): 1-4.

⁶⁷⁹ Kazım Nami, “Terbiye ve Çocuk: Artık Çocukları Eski Tarzda Terbiyeye Müsaade yoktur.”, **Türk Çocuğu**, s. 2 (Teşrinisani 1926): 20-21. Abidin Daver, “Önce Fikirleri Hazırlamalı”, **Çocuk Haftası** 7. kitap (23 Nisan 1935): 27-28.

⁶⁸⁰ Hasan Ali Bey (Maarif Müfettişi) “Terbiyede Birlik ve Ahenk”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 60 (Haziran 1931): 2-6.

⁶⁸¹ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), “Terbiye Bahisleri: Nasıl Terbiye-Nasıl Adam?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 73 (İkinciteşrin1932): 1-10.

aldığı yazıda, temelde çocuklara, yeni nesillere verilecek terbiye ile sahip olunmak istenen “yeni adamın” nasıl ve ne şekilde oluşturulması gerektiğini ortaya koyar. Zira onun, konuya dair sorusu şu şekilde ifade bulur;

“Terbiyenin gayesi adam yetiştirmektir diyorlar, fakat düşününüz hangi adam? Asıl halledilmesi lazım gelen nokta ‘adam’ kelimesine vereceğiniz manadır. Evet, terbiyenin gayesi hangi adamdır?”⁶⁸² Baltacıoğlu’nun sorusuna, -genel olarak düşünceleri, özelde de terbiye konusunda yazdıklarıyla ilham veren- Gökalp’in yazdıkları üzerinden cevap aradığımızda O, bu konuda öncelikle kavramların taşıdığı içeriklerin netleştirilmesi gerektiğini, terbiye ve öğretim kavramlarının birbirinden farklı anlamlar içerdiğini ortaya koyar. Buna göre, Gökalp “Terbiye”⁶⁸³ kavramını şöyle açılır; “Bir kavmin vicdanında yaşayan kıymet hükümlerinin toplamı, o kavmin kültürüdür. Terbiye ise bu kültürü o kavmin fertlerinde ruhi melekeler haline getirmektir.” Gökalp’e göre, bir toplumda yaşayan fertlerin “kıymet hükümlerinde” hâkim olan unsur “ferdi şuur” değil, “sosyal vicdandır.” Bu nedenle her toplumun “kıymet hükümleri” birbirinden farklıdır.⁶⁸⁴ Baltacıoğlu da benzer bir ifadeyle terbiye kavramının, bireylerin kendiliğinden icat ettikleri bir şey olmadığını, terbiyenin, bir toplumun tarihinden süzülüp gelen, toplumun içtimai yapısı ve ihtiyaçları çerçevesinde zaman içerisinde şekillenen, siyasi, ahlaki, lisanî, birbirinden farklı veçheleri olan bir konu olduğunu ifade eder.⁶⁸⁵ Yine Gökalp ve Baltacıoğlu gibi Kazım Nami (Duru)’de Gökalp gibi toplumda terbiye kavramının anlamı

⁶⁸² İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) “Terbiye Bahisleri: Nasıl Terbiye-Nasıl Adam?”, 1.

⁶⁸³ Terbiye kavramı konusunda hem dönemin çocuk yayınlarında hem de çocuk ahlakı ve terbiyesini esas alan eserlerde farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlar arasında Dönemin Vefa Mektebi Müdürü Reşid’in yazdığı kitapta Fransız pedagog ve düşünürlerin terbiye konusundaki tanımlamalarını şöyle ifade etmiştir; “19. Asrın zihniyetine göre terbiye, her şahsi beden, ruh ve kalbin en mükemmel inkişafına vasil kılmaktır. (E. Laboulay, Les Méthodes d’enseignement’den aktaran Vefa Mektebi Müdürü Reşid). Compayré göre ise terbiye; insanın ahlakı, fikiri ve bedeni kuvvetlerinin inkişafında tabiata yardımcı olan musavver gayretlerin heyet-i umumiyesidir. (Compayré: Cours de pédagogie théorique et pratique) Bir başka tanıma göre terbiye; “Nevi beşerin inkişaf-ı tamı ile teşkil-i maneviyesi ve hayat-ı içtimaiyenin amel ve icapları arasındaki rabıtayı taht emniyete almak mecburiyetindedir.” (Pédagogie générale par L. Augé) İçtimaiyatçılara göre terbiye; “insanın, asrından şekil alıp, asrı için yetiştirilmesidir. Başka bir nokta-i nazardan ise terbiye, insanı hayat için medeni bir devlet dâhilinde onun esası sıfatıyla mevkinin icabına göre işe yarar kılınmasıdır.” Vefa Mektebi Müdürü Reşid, **Milli Terbiye ve Hedefleri**, (İstanbul: Amedi Matbaası, 1927), 5. Cumhuriyet döneminde ise terbiyenin genel amacı, “İnsanı hayat için medeni bir devlet halinde onun azası sıfatıyla mevkinin icabatına göre işe yarar kılmaktır veya terbiye, insanın asrından şekil alıp, asrı için yetiştirilmesidir.” Vefa Mektebi Müdürü Reşid, **age**, 8. Dönemin eğitimci yazarlarından Münir Reşit Öymen ise terbiyeyi, çocuğun, cemiyete uydurulması işi olarak tanımlamıştır. Münir Reşit Öymen, **Bugünün Ahlak Terbiyesi Meseleleri**, (İstanbul: Matbaacılık Okulu, 1955), 9.

⁶⁸⁴ Ziya Gökalp, **Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I**, Hazırlayan: Ziya Kardaş, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1973), 27.

⁶⁸⁵ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) “Terbiye Bahisleri: Nasıl Terbiye-Nasıl Adam?”, 4.

konusunda tam bir netlik olmadığı tespitinde bulunur. O, bu durumu şöyle ifade etmiştir; “Terbiye deyince yalnızca zihni inkişafın anlaşılması kadar yanıltıcı bir şey olmaz, asıl terbiye çocukta seciye⁶⁸⁶ yaratmaktır.” Duru, “seciye” kavramının da sadece bireyle ilgili bir kavram olmadığını “içtimai” seciyenin de unutulmamamsı gerektiğini hatırlatır. Ona göre “seciye” içtimai faziletlerin bir toplamı olarak da görülmelidir, bu nedenle çocuk, toplumun ihtiyaçları doğrultusunda içtimai faydalarla yetiştirilmelidir. Bu yetiştirme, terbiye etme tarzının hem okul yaşamı için hem de aile yaşamında bu şekilde olması gerektiğinin de altı çizilir.⁶⁸⁷ Bu yanıyla Duru, “seciye” kavramı ile en temelde “milli karakteri” ifade etmektedir.

Dönemin aydın ve yazarlarından olan ayrıca kadın ve çocuk sorunu üzerine yazdığı yazılarıyla bilinen, Sabiha Zekeriya (Sertel)’ya göre ise, “Terbiye içtimai bir ameliyedir. Çocuğa, dâhil olduğu muhite göre istikamet ve inkişaf yollarını çizer. Cemiyet içerisinde mevcut hayatın şekline ve cinsine göre değişir. Terbiye, içtimai müesseselerin yeni nesle telkini ve çocuğun içtimai muhite tevfiği demek olmasına nazaran terbiyenin her cemiyete göre değişmesi gayet tabidir.”⁶⁸⁸ Bununla beraber terbiyenin başlıca amaçları arasında; insanı hayat için hazırlarken, medeni bir devletin üyesi olarak onu işe yarar kılmak,⁶⁸⁹ aynı zamanda çocuğa, millet, aile, iman, ahlak, kanun gibi insan-ı beşerden, mezara kadar etkisi olacak olan kültürün geneli olarak da tanımlanmıştır.⁶⁹⁰ Zira çocuk terbiyesinden beklenen en güçlü amaçların başında; çocuğu faziletli bir insan yapmak, “cemiyet-i insaniyeye karşı müfit, meslek ve maharet sahibi insan olmanın yanı sıra kuvve-i bedeniye ile kabiliyet-i fikriye ve ahlakiyenin tekâmülünü sağlamaktır.”⁶⁹¹

⁶⁸⁶ Fransızca karakter anlamına gelen bir kelimedir. Fransızcada olduğu gibi Türkçe de farklı anlamlar taşımaktadır. Geniş anlamda seciye; Bir ferdin fikirleri, hisleri, temayüllerinin toplamını ifade ederken, dar anlamda ise ferdin hassasiyet ve faaliyet tarzını ifade etmektedir. Bazen de mizaç seciye içerisinde tanımlanmıştır. Ancak incelenen kaynakların dilinde seciye kavramı, genel olarak bir topluma ait olan yaygın kültür, gelenek ve alışkanlıkların toplamının, o toplumu oluşturan bireylerin karakterlerinde kristalize olması halini ifade ederken, Baltacioğlu ise seciye kavramını, toplumun genel karakteri “Milli karakteri”, olarak da ifade etmiştir. İsmail Hakkı (Baltacioğlu), **Mürebblere**, (İstanbul: Sühulet Kütüphanesi: Semih Lütfü, 1932), 242- 245.

⁶⁸⁷ Kazım Nami, “Asıl Terbiye Çocukta Seciye Yaratmaktır”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 4 (Kânunusani 1927): 11.

⁶⁸⁸ Sabiha Zekeriya, “Yatı Mektebinin Gayesi”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 45 (Haziran 1930):16, 17.

⁶⁸⁹ Zeki Mesud, “Maarif Vekâleti Müfettişliği Tetkik ve Düşünceleri: Talim ve Terbiyenin Ferdi ve İçtimai Hayattaki Ehemmiyeti”, **Maarif Vekâleti Mecmuası**, s. 7 (1 Mayıs 1926): 74-96.

⁶⁹⁰ Abdülfeyyaz Tevfik, “Terbiye ve İlmi Terbiye”, **Gürbüz Türk Çocuğu** s. 3 (Kânunuevvel 1926): 24.

⁶⁹¹ Burhaneddin, “Terbiye ve Ehemmiyeti”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, 15 (1 Ağustos 1919): 12, 13.

Dönemin bilinen eğitimci ve yazarlarının, terbiye konusunda ortaya koydukları tanımlarda, terbiyenin en nihayetinde bir topluma ait olan ortak değerler, toplumun kültürü ve kültürel hafızasından süzülüp gelenler olduğu yönündeki ifadeleri, Gökalp'in "hars ve medeniyet"⁶⁹² kavramları arasında ortaya koyduğu ayrımı hatırlatır. Zira bahsi geçen "terbiye" "hars" kavramını, "medeniyet" ise öğretim kavramını karşılamaktadır. Burada kullanılan hars kavramının, toplumu oluşturan tüm fertlerin geçmişten getirdikleri ortak değerleri ifade ettiğini, bunun da terbiyenin tanımında ortaya konan ve bir toplumda yaşayan fertlerin "ferdi şuuru" değil, "sosyal vicdanı" olduğudur. Burada toplumun "kıymet hükümleri" ve "sosyal vicdan" olarak ifade edilen kavram, Gökalp literatüründe "içtimaiyatçılık" olarak anılan, toplumdaki tek tek fertlerin vicdanlarının ötesinde, bağımsız bir ortak vicdanın önemini vurgular ki bu durum hem toplumun ortak aklını ve değerlerini, hem de toplumdaki oluşu belirlemektedir.⁶⁹³ Ona göre, bir toplumun gelişmesi ve ilerleyebilmesi ancak bu ortak şuur "içtimaiyatçılık" sayesinde ve ortak bir "mefkûreye" bağlılıkla mümkün olabilirdi. Gökalp'in "mefkûre" "ülkü" kavramı ise "kolektif bir vicdana"⁶⁹⁴ sahip olan toplumun aynı "ideal" ve "ülkü" etrafında birleşmesini ifade ediyordu. Toplumun sahip olduğu ortak "mefkûre" "ülkü" "idealler" özellikle ulusların yıkıma uğramaları, tehlike ve tehdit altında bulundukları dönemlerde ya da inkılâp ortamında, ulusun bireylerinin kişiliklerinde bütünleşir. O zaman kamunun ruhunda bir ulusal kişilik meydana gelir. Bu karışıklıklar sırasında bireyler kendi bağımsızlıklarını değil, uluslarının bağımsızlığını düşünürler. İşte toplumu oluşturan tüm bireylerde oluşan bu duygu ve amaç birliği "ülkü" "ideal" olarak adlandırılmıştır.⁶⁹⁵ Bu durum, "ülkünün" yoktan var olması, bilinçsiz bir evreden bilinçli evreye geçmesi demektir.⁶⁹⁶ Zira Gökalp, büyük felaketlerin, ulusların yaşamında her şeyi kaplayan bir "ulusal ideal" doğuracağını, felaketlerin atlatılması sonrasında ise bu idealin, ulusun toplumsal kurumlarında "içtimai

⁶⁹² Gökalp "Harsi", ve "Medeni", müesseseleri şöyle ifade etmiştir. Bir cemiyetin bütün fertlerini birbirine bağlayan yani aralarında tesanüt husule getiren müesseseler, "Harsi müesseselerdir.", Bu müesseselerin mecmuu o cemiyetin harsını teşkil eder. Bir cemiyetin üst tabakasını başka cemiyetlerin üst tabakalarına rapteden müesseselerde "Medeni müesseselerdir", Bu neviden olan bu gibi müesseseler yekûnu medeniyeti oluşturmaktadır. Ziya Gökalp, **Hars ve Medeniyet** 2. bs. (Ankara: İş Matbaacılık, 1972): 1. Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, 6. bs (İstanbul: Deniz Yayınları, 2009), 67-70.

⁶⁹³ Ziya Gökalp, **Hars ve Medeniyet**, 2. bs. (Ankara: İş Matbaacılık, 1972): 1, 2.

⁶⁹⁴ Duygu Köksal, "İsmail Hakkı Baltacıoğlu İnkılâp ve Terbiye: Ulusun 'Çocukluğu'", **Toplumsal Tarih**, s. 40 (Nisan 1997): 9.

⁶⁹⁵ Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Çağdaşlaşmak ve Doğru Yol**, (İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri 1976), 63, 64.

⁶⁹⁶ Gökalp, **age**, 83.

inkılâp” yoluyla yaşayacağını ortaya koyar.⁶⁹⁷ Ulusların doğuşu ve yaşayış süreçlerinde etkili olan ulusal ideallerin, ülkülerin, toplumun içtimai bünyesinde yaşamasını sağlayan önemli araçlardan biri de toplumun terbiye anlayışıdır. Bu nedendir ki uluslar, uluslaşma süreçlerinde yetişmekte olan yeni nesillerin ulusun ideal ve ülkülerini öğrenmelerini ve bu idealleri bünyelerinde yaşatmalarını esas alırlar. Bahsi geçen idealleri, genç nesillerde var etmenin en pratik yolu Gökâlp’in sıklıkla vurguladığı “milli terbiyedir”.

Gökâlp’in eğitim anlayışının merkezinde yer alan “terbiye” kavramının net olarak anlaşılması için O, özellikle çocuk eğitiminde terbiye ve öğretim kavramlarının birbirinden farklı kavramlar olduğunun anlaşılması gerektiğini vurgular. Ona göre, öğretim faydaya dayanan ve çocuklara okullarda meslek ve ihtisas sahibi olmak adına gerekli olan bilgilerin sağlanmasıdır.⁶⁹⁸

Ancak terbiyenin bundan farklı olduğu, temelde “fertlerin milli kültürü benimsemesini” sağlamayı amaçladığını ortaya koyar.⁶⁹⁹ Bu çerçevede terbiyenin temel amacı “asker, marangoz, mühendis, âlim, aktör, ressam yetiştirmekten ziyade vatandaş yetiştirmektir.”⁷⁰⁰ Buna göre “ferdin kültüre intibakına terbiye, teknolojiye intibakına ise öğretim” denilmektedir. Bu haliyle “terbiye milli, öğretim ise lamillidir.”⁷⁰¹

Terbiye ve öğretim farkı Gökâlp’e göre fen ve tekniğe ait olan konuların çocuklara öğretilmesi, yani öğrenim işleri “lamilli” olabilir, ancak “kıymet hükümleri” her toplum için farklı olduğundan milli bir özellik taşınmalıdır. Bu nedenle ona göre, topluma ait olan kültürün, çocukların ruhuna aşılmasından ibaret olan terbiye, milli olmalıdır.

Ulus-devletlerin inşa sürecinde son derece önemli bir yeri olan ve yukarıdaki bölümde aktardığımız “aslında kimiz” sorusu ekseninde cevabı aranan ve milli terbiyenin temeli olarak kabul edilen ulusal/milli kültür, Gökâlp’in, “milli kültür” kavramı çerçevesinde üzerinde durduğu hususlardan biridir. Ona göre, Türk toplumuna dair ilmi usullerle yapılacak araştırmalarla, milli kültür keşfedilerek dinde, ahlakta, hukukta, lisanda,

⁶⁹⁷ Gökâlp, **age**, 27. Köksal, “İsmail Hakkı Baltacıoğlu İnkılâp ve Terbiye: Ulusun ‘Çocukluğu’”, 9.

⁶⁹⁸ Ziya Gökâlp, **Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I**, Hazırlayan: Ziya Kardaş, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1973), 44, 45.

⁶⁹⁹ Gökâlp, **age**, 44, 45.

⁷⁰⁰ Baltacıoğlu, “Terbiye Bahisleri: Nasıl Terbiye-Nasıl Adam?”, 4.

⁷⁰¹ Gökâlp, **Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I**, Hazırlayan: Ziya Kardaş, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1973), 57.

estetikte, iktisatta nasıl bir şahsiyete sahip olduğumuz anlaşıldıktan sonra, kesin bir surette milli terbiye devrine girilebilecektir.⁷⁰²

Gökalp, milli terbiyenin yani toplumun “kıymet hükümlerinin” temelinde “idealler” bulunduğunu bu nedenle, okullarda çocukların terbiyesi sürecinde, onların “cansız medeniyetlerinin, cansız gelenekleri yerine, milli vicdanımızda yaşayan dini, ahlaki, hukuki, estetik, kıymet duyguları ile doldurulduğu takdirde oradan milli fertler çıkmağa başlayacağını ...”⁷⁰³ ortaya koyar.

Bu çerçevede okullarda görülen öğrenimin amacının, yalnızca belli konularda bilgi vermek ve bilgi edinmek, belli konularda ihtisaslaşmak olduğu, buna karşın terbiyenin, çocuğa ahlak ve karakter kazandırma amacı güttüğü belirtilir. Buna göre “... Bilgi kafa işidir. Terbiye ise kalp işi, ahlaki değerler ise duygu işidir. Kafanın kalple birleşmesi, öğrenimin aynı zamanda derli toplu ve devamlı bir terbiyeye tabi tutulması ile mümkündür. Terbiye alışkanlık, inanma ve sevmeye işidir. Terbiye için küçük yaştan itibaren çocuklara ahlaki hareketleri yaptırarak alışkanlıklar kazandırmak ve bu suretle topluma yararlı insan yetiştirmek lazımdır.”⁷⁰⁴

Baltacıoğlu, terbiye için yapılan teorik tanımların aşılması gerektiğini belirterek terbiyenin amacını “hayata sormak şeklinde” gündelik hayatın pratiğinden hareket edilerek tayin edilmesi gerektiğini ortaya koyar. Ona göre, en ilkel kavimlerden, en gelişmiş milletlere kadar bütün cemiyetlerin terbiye anlayışları ve bir terbiye sistemleri vardır. Buna göre “...Terbiye içtimai sebeplerden doğar, yaşar ve ölür. Terbiye muayyen bir içtimai maksadın husulüne çalışır. Bu maksat muayyen itiyatları yani muayyen düşünce duyma ve işleme tarzlarına haiz bir insan yetiştirmektedir.”⁷⁰⁵ Baltacıoğlu’na göre terbiye, içerisinde yaşadığı toplumun kültüründen kaynak almalıdır ve toplumun ihtiyaçları çerçevesinde şekillendirilmelidir. Çocuklara ve genç nesillere verilecek olan terbiye de böyle bir perspektife sahip olmalıdır. Baltacıoğlu’nun bu perspektifle ortaya koyduğu “İçtimai

⁷⁰² Gökalp, **age**, 36.

⁷⁰³ **Age**, 48, 49.

⁷⁰⁴ Halil Fikret Kanad, **Ailede Çocuk Terbiyesi**, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1969) 1.

⁷⁰⁵ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) “Terbiye Bahisleri: Nasıl Terbiye-Nasıl Adam?”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 73 (İkinciteşrin 1932): 2.

mektep” olarak adlandırdığı okul anlayışında okul,⁷⁰⁶ kendisini muasır bir cemiyet gibi duyan ve bünyesinde yarattıkları ile de cemiyete ön ayak olan mekteptir. Bu yanıyla “İçtimai mektep” ortaya koyduğu terbiye anlayışı ile yeni yönetim anlayışının, yeni bireylerini inşa edecekti. Baltacıoğlu’na göre “...Yeni idarenin mukadderatından mesul olan artık yeni terbiyenin mahiyetidir.”⁷⁰⁷

Baltacıoğlu’nun çocuklara dönük terbiye anlayışında; “Terbiye, içtimai hüviyeti, şahsiyeti hazırlamaya memurdur. Bu içtimai hüviyet, bu şahsiyet henüz terbiye alamamış olan insanda yani çocukta yoktur. Çocuk, insan yavrusu olmak suretiyle her şeye müsait, fakat henüz hiçbir şeye muktedir olmayan ham ve alestiki bir mahlûktur.” Terbiye tam da bu noktada henüz “ham” işlenmemiş olan çocuğun zihnini, bedeni ve ruhunu toplumun ihtiyaçları doğrultusunda işler ve şekil verir. Dolayısıyla terbiye, toplumsal bir süreklilik olarak değerlendirilir. Ancak bu süreklilik ebedi değildir, zira toplumlar da zamanla farklı faktörlere bağlı olarak farklı pek çok yönüyle değişim geçirmektedirler.⁷⁰⁸

Baltacıoğlu’na göre, çocukların terbiye edilmesinde gündelik yaşamın çok önemli bir yeri olduğu, zira terbiye, ancak yaşayarak ve uygulayarak öğrenilebilirdi. Terbiye ihtiyacı da çocuğun içerisinde yaşadığı içtimai toplumun gereksinimleri çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Yani toplum içtimai terbiyesini oluştururken, içerisinde yaşanan zamanın çeşitli gereksinimleri çerçevesinde aynı zamanda toplumsal terbiyeyi de oluşturmaktaydı.⁷⁰⁹ Bu yanıyla Baltacıoğlu’na göre, terbiyenin en doğru anlamının, çocuğu hayata hazırlamak demek olmadığı, bilakis, terbiyenin “hayatın ta kendisi” olduğu, zira terbiye, “hayata hazırlanacak bir şey değil, yaşanacak bir mevzudur.”⁷¹⁰

Tıpkı Baltacıoğlu’nun “Nasıl bir terbiye? Nasıl bir adam”⁷¹¹ sorusunda olduğu gibi Meşrutiyet döneminin tanınan eğitimcisi Mustafa Satı Bey’de çocuklara ve gençlere nasıl bir terbiye verilmeli sorusundan önce “... Biz nasıl zihniyete sahibiz?” ve terbiye edilmesi

⁷⁰⁶ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), **İçtimai Mektep Nazariyesi ve Prensipleri**, (İstanbul: Semih Lütfü Sühulet Kütüphanesi, 1932)145-147. Aynı yönde bilgi için bkz. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), **Mürebblere**, (İstanbul: Sühulet Kütüphanesi: Semih Lütfü, 1932), 107, 108.

⁷⁰⁷ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), **Mürebblere**, (İstanbul: Sühulet Kütüphanesi: Semih Lütfü, 1932) 107, 108.

⁷⁰⁸ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), “Terbiye Bahisleri: Nasıl Terbiye-Nasıl Adam?”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 73 (İkinciteşrin 1932): 2.

⁷⁰⁹ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), “Terbiye Bahisleri: Nasıl Terbiye-Nasıl Adam?”, 7.

⁷¹⁰ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), “Terbiye Bahisleri: Nasıl Terbiye-Nasıl Adam?”, 8.

⁷¹¹ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), “Terbiye Bahisleri: Nasıl Terbiye-Nasıl Adam?”, 1-10.

beklenen çocukların nasıl bir terbiye anlayışı ile inşa edilmeleri gerektiği sorusunu gündeme getirir. Bu soru oldukça önemli bir yerde duruyor, zira çocuklara ve gençlere verilmek istenen terbiye hangi zihniyet ile inşa edilmelidir? İmparatorluğun dağıldığı ve yeni bir sürecin başladığı böyle bir zaman diliminde, inşa edilecek olan yeni terbiye anlayışı Batılı bir zihniyeti mi? Yoksa Osmanlı geçmişinden süregelen geleneksel anlayışı mı esas alacaktır? Minvalinde yeni sorular ortaya konulur. Satı Bey bu noktada, Batı eğitim geleneğinde Orta Çağ süresince yapılan ve terbiyenin akli mi, nakli mi olması gerektiği tartışmasına girmeden, çocuklara verilecek olan yeni terbiyenin temelinde, akıl ve mantığın olması gerektiğini belirtir. Ona göre, yüzyıllarca süren, medrese geleneğinden gelen insanların ürettikleri eğitim ve terbiye anlayışının, içerisinde yaşanılan zamana cevap vermediği, yetersiz kaldığı, bu nedenle yeni terbiye anlayışının, içerisinde yaşanılan zamanın ihtiyaçlarına uygun olması ve bu zamanın ihtiyaçlarına uygun bireyler yetiştirmeyi amaçlaması gerektiğini vurgular.⁷¹² Bahsi geçen amaçların Ziya Gökalp literatüründe “ideal” olarak tanımladığı ve “fikri” olan nesiller yetiştirmek olması gerektiği şöyle ifade edilir; “... Memleketimizde de fikri için yaşayacak fikri için ölecek, fikrine hiçbir şeyini fedadan çekinmeyecek, fakat fikrini hiçbir şeye feda etmeyecek bir harbi nesil yetişmesini bekleriz.”⁷¹³ Denilerek terbiyenin temel amaçları arasında çocukların, yeni nesillerin belli bir “fikir” veya “ideal” “ülkü” çerçevesinde yetiştirilmesi gerektiğinin altı çizilir. Anadolu’da Millî Mücadele’nin devam ettiği yıllarda, dönemin terbiye temalı yayınlarında, terbiye amaçlı yazılan yazıların temel vurgusu, terbiyenin temel gayesinin içtimai ve milli menfaatlerin sağlanmasına dönük olması gerektiğidir, bununla beraber milli irade hâkim kılınırken kişisel ihtiras ve çıkarlar ortadan kaldırılmalıdır.⁷¹⁴

Ele alınan dönemin çocuk dergilerinde genel olarak Osmanlı geçmişindeki terbiye anlayışının, çocukların irade sahibi, sağlıklı birer birey olarak gelişimlerinin desteklenmesi ve sürdürülmesi açısından ne derece yetersiz olduğu eleştiri konusu yapılmıştır.⁷¹⁵ Bahsi geçen eleştirilerin odağında; “aileye tam bağımlı, anasının dizinin dibinden ayrılmayan” aile içerisinde babasını bir otorite ve “korku” kaynağı olarak gören ve bu kültürle yetişen

⁷¹² Satı, “En Ziyade Muhtaç Olduğumuz Zihniyet”, **Terbiye Mecmuası**, no. 2 (12 Eylül 1918): 20-22.

⁷¹³ “Fikri İçin Yaşamak: Terbiyenin Gayeleri”, **Terbiye Mecmuası**, no.4 (31 Teşrinievvel 1918): 122-127.

⁷¹⁴ Ali Canib, “Anadolu Yavrusuna Verilecek Terbiyenin Gayesi”, **Genç Anadolu**, s. 1 (30 Kânunuevvel 1337): 3, 4.

⁷¹⁵ Halil Neşet, “Büyük Vatandaşlar”, **Çocuk Haftası**, c. 2, (23 Nisan 1930): 326, 327.

çocuğun son derece bağımlı, itaatkâr, korkak ve ürkek yetiştirilmesi, dönemin terbiye anlayışının doğrudan bir sonucu olarak görülmüş ve eleştirilmiştir.⁷¹⁶ Osmanlı devri geleneksel okul sistemine bakıldığında, çocuğun yalnızca ailede değil, okulda da terbiye edilme usullerinin son derece “İptidai” ve çocuğun sağlıklı bir birey olarak gelişimine engel teşkil edecek şekilde olduğu vurgulanır. Zira çocuk terbiyesinin başlıca amaçları arasında yer alan “İtaatkârlık” ve “Uysallığın” sağlanabilmesi için okullarda dayak, falaka ve bunun gibi şiddet içeren cezai uygulamaların eksik olmadığı ortaya konulur.⁷¹⁷ Hatta öyle ki “... Zavallı Türk çocukları hiçbir şey bilmeyen ve öğretemeyen hocalarının ellerinde kıymetli senlerini boşa geçirmişlerdir. Öğrencilerin terbiyeden yana nasipleri, yalnızca hocaların 3 metrelik sopaları idi.” Denilerek çocukların okul terbiyesinin de temelde son derece içeriksiz ve niteliksiz olduğu vurgulanır.⁷¹⁸

Cumhuriyetle beraber yeni terbiye anlayışına bir “intikal” yaşandığını “Çocuk meselesi memleket meselesidir” denilen, “herkesin varını yoğunu bu uğurda” ortaya koyması gerektiğinin belirtildiği bir ortamda çocuğa verilecek terbiyenin önem ve ehemmiyetine dikkat çekilir.⁷¹⁹ Zira bu konuda “Büyük bir hayat cidaline maruz olan bugünkü devlet bünyesi gelişi güzel büyüyüp kuvvetlenemez. Onun hayat ve enerji kaynaklarını daha ilk görünüşte dikkat ve itina ile kuvvetlendirmeğe çalışmak lazımdır. Çocuk milli hayatın ilk ve en mühim hücresidir. Bir milletin istikbalini büyük bir miktarda çocuklarına karşı almış olduğu vaziyetin şekli ile tespit etmek hiç de hatalı bir görüş sayılmaz.” Denilerek Cumhuriyetle beraber devletin hem varlık kaynağı hem de geleceğin garantisi olarak görülen çocuğun ve çocuklukla ilgili tüm süreçlerin devletin dikkat ve gözetiminin odağında olduğu ortaya konur.⁷²⁰

⁷¹⁶ Kazım Nami, “Çocuk ve Terbiye: Çocuk Devletin Demek, Çocuk Halkın Demektir”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 58 (Temmuz 1931): 1-4. Selim Sırrı Tarcan, “Doğan Çocuklar”, **Çocuk Haftası**, 7. Kitap (23 Nisan 1923) 43-45. Dr. Ali Şükrü Bey, (Çocuk Hastalıkları Mütahassısı), “Çocukların Terbiyesi”, **Çocuk Haftası**, 7. Kitap (23 Nisan 1935): 45-48. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), **Mürebblere**, (İstanbul: Sühulet Kütüphanesi: Semih Lütfü, 1932), 206-208.

⁷¹⁷ Kazım Nami, “Çocuk ve Terbiye: Çocuk Devletin Demek, Çocuk Halkın Demektir”, 1-4. Abidin Daver, “Önce Fikirleri Hazırlamalı”, **Çocuk Haftası**, 7. Kitap (23 Nisan 1935): 27, 28. “Eski Mektep-Yeni Mektep”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 47 (Ağustos 1930): 8, 9.

⁷¹⁸ Server Rıfat, “Mahalle Mektebinde Nasıl Okudum”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 29 (Şubat 1929): 14-15. “Eski Mektep-Yeni Mektep”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 47 (Ağustos 1930): 8, 9.

⁷¹⁹ Şüküfe Nihal “Çocuklarımız”, **Çocuk Haftası** 5. kitap (23 Nisan 1933): 67-69.

⁷²⁰ Zeki Mesut, “Çocuk Hakkında Günlük Arkadaşlarımız Ne Yazıyor: Çocuk Sıhhati”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 40 (Kânunusani 1930): 22.

Kazım Nami ise tam da bu “intikal” devresi sürecinde çocuk terbiyesi konusundaki değişim ve dönüşümü şöyle ortaya koyar; “Bugün (Cumhuriyetle beraber) çocuk üzerinde ebeveyn sultanı, devlet sultanı menfaatine azalıyor. Çocuğun, ebeveyninden ziyade devlete ait olduğu fikri ilerliyor ve şüphesiz daha iyi oluyor. Bugün her şeyde olduğu gibi çocuk konusunda da bir intikal devresi yaşanıyor, bunun ne kadar süreceğini katiyetle tayin edemeyiz.”⁷²¹ Buna karşın yeni terbiye anlayışının, “medeni memleketlerin” model alınarak düzenlenmesi gerektiği ortaya konurken, yetiştirilecek olan yeni nesillerin, Cumhuriyeti her alanda daha ileri bir aşamaya taşıması umut edilmiştir.⁷²² Zira Batı’da çocuk terbiyesi konusunun, devlet açısından son derece önemsendiği ve bu konuda bir yandan aileler bilinçlendirilirken, diğer taraftan da devletin farklı kurumlarının uğraş içerisinde olduğu da üzerinde durulur.⁷²³

Cumhuriyetin ilk yıllarında oluşturulmak istenen yeni Terbiye anlayışı çerçevesinde hem konuya dair yazılan metinlerde hem de zaman zaman Türkiye’ye davet edilen Batılı eğitimciler aracılığıyla yeni terbiyenin temel referans kaynakları da oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede New York Darü’l fûnunu içtimaiyat profesörü Thrasher Türkiye’de “Demokrasi Terbiye” konulu bir konferans vermiştir. Konferansta genel olarak çocuğun, beden, ruhen ve zihnen sağlıklı gelişiminin esas alınması gerektiği, yetiştirilecek olan çocukların, Cumhuriyete, demokrasiye, vatana millete sadık, çalışkan ve zeki fertler olarak yetiştirilebilmeleri için her vatandaşın olduğu gibi devletin de tüm çocukların eğitim ve terbiyesine gereken önemi vermesi gerektiğinin altı çizilmiştir.⁷²⁴ Bununla beraber Dr. Haşmet, Cumhuriyetin “... Yeni terbiye hareketinin” temel yaklaşımını şöyle ortaya koymuştur;

“... Yeni terbiyenin en mümeyyiz sıfatı, çocuğun ve gencin şahsiyeti, benliği karşısında mürebbinin derin bir hürmetle mütehasis olmasıdır. Yeni terbiyeciler yeknesak ve yekcihet yapan eski otorite yerine mekteplerde müşterek mesai içinde serbestçe inkişafı temin eden, şahsi kabiliyetlere göre faaliyet isteyen ve bu iş birliği içinde tebarüz eden benliklerin müşterek otoritesini ikame etmektedirler. Burada mürebbinin, muallimin vazifesi adeta bir orkestra şefi yaptığı işe münhasır kalır.”⁷²⁵

⁷²¹ Kazım Nami, “Çocuk ve Terbiye: Çocuk Devletin Demek, Çocuk Halkın Demektir”, 1-4.

⁷²² N. H., “Yepyeni Mektep”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 39 (Kânunuevvel 1929): 17-18. “Eski Mektep-Yeni Mektep”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 47 (Ağustos 1930): 8-9. Halil Neşet, “Büyük Vatandaşlar”, 326, 327.

⁷²³ Abidin Daver, “Önce Fikirleri Hazırlamalı”, **Çocuk Haftası**, 7. Kitap (23 Nisan 1935): 27.

⁷²⁴ Thrasher (New York Dar’ül Fûnun İçtimaiyat Profesörü), Aktaran: N. H. “Demokraside Terbiye”, **Gülbüz Türk Çocuğu** s. 51 (Birincikanun 1931): 4.

⁷²⁵ Dr. Haşmet, “Yeni Terbiye Hareketi”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 51, 52.

Böylece Cumhuriyetle beraber yeni bir terbiye anlayışının net olarak ortaya konduğu görülür. Bahsi geçen terbiye anlayışıyla çocuğun her anlamda çok yönlü gelişimi amaçlanmıştır. Bu amaçlar çerçevesinde tüm bu terbiye sürecinde, evde ve okulda çocuğun terbiyesinden sorumlu olan kimselerin otoriter tutum ve yaklaşımları yerine, çocuğa yol gösteren, ona rehberlik eden ve onun bedensel, zihinsel, ruhsal gelişimini destekleyen bir yaklaşım içerisinde olmaları gerektiği vurgulanır.

Sonuç olarak; Batı modernleşmesinde olduğu gibi Türkiye modernleşmesinde özellikle II. Meşrutiyet döneminde başlayan ancak Cumhuriyet döneminde çok daha güçlü bir ivme yakalayan toplumsal, siyasal ve kültürel değişim ve dönüşümler pek çok alanda olduğu gibi çocukluğa da farklı bir perspektifle bakılması ihtiyacını ortaya koymuştur. Zira II. Meşrutiyet döneminde siyasal bir özne olarak kabul edilen çocukluk erken Cumhuriyet döneminde hızla modernleşen devlet perspektifiyle inşa edilmeye çalışılmıştır.

Erken Cumhuriyet döneminde çocukluğun, yetişkinlikten farklı, kendine has doğası, gelişim evreleri ve özellikleri olduğu kabul edilen bu sürecin, nasıl inşa edilmesi gerektiği sorusu Batı’da modern devletlerin doğuşu sürecinde yeni toplumun inşasının nasıl ve ne yönde olması gerektiğini hatırlatan “aslında kimiz ve nasıl olmalıyız” sorularını gündeme getirir. Bu sorular Cumhuriyetle beraber inşa edilecek olan yeni nesillerin nasıl bir terbiye anlayışı ile yetiştirilmeleri gerektiği konusunda da belirleyici bir yere sahip olur. Dolayısıyla çocukların terbiyesi konusu aynı zamanda milli kimlik inşa sürecinin önemli bir bileşeni olarak ele alınır.

Erken Cumhuriyet döneminde Batılı bir eğitim ve öğrenimle yetişmiş ve Batı modernitesini kavramış olan Cumhuriyetin önemli eğitimci, pedagog ve yazarları arasında yer alan Ziya Gökalp ile İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun çocuk terbiyesi üzerine yazdıkları yazılar ile ortaya koydukları düşünceler, dönemin terbiye anlayışını biçimlendirmiştir. Bu yanılla dönemin terbiye anlayışının temellerinde Batılı referansın daha esaslı bir yer tuttuğu söylenebilir.

Bahsi geçen isimler, dönemin terbiye anlayışının ne olduğunu ortaya koyarken toplumda sıkça karıştırılan terbiye ile öğretimin birbirinden farklı işlevlere sahip, farklı kavramlar olduğunu anlatmaya çalışmışlardır. Zira öğrenim/talim/tedris olarak da adlandıracağımız kavramların temel amacı, çocuğu belli konularda ya da belli bir alanda ihtisaslaştırmak, ona belli bilgi ve becerilerin, mesleki ve teknik bilginin kazandırılmasını sağlamaktır. Buna

karşın terbiye çok daha derinlikli ve çok katmanlı bir anlama sahiptir. Dönemin kavrayışında terbiye; toplumun tarihi ve kültürel geçmişinden süregelen ve içerisinde yaşanılan toplumun içtimai yapısı ve ihtiyaçları çerçevesinde zaman içerisinde şekillenen siyasi, sosyal, kültürel, ahlaki boyutları olan çok katmanlı bir kavram olarak ifade edilmiştir.

Dönemin kavrayışında terbiye bu haliyle yeniden şekillenmeye başlayan yeni toplumun, yeni bireyin inşası sürecindeki siyasi, kültürel ve ahlaki değerlerin bir toplamı olarak görülmüştür. Dönemin siyasal ve sosyal konjonktürü içerisinde çocuklara kazandırılması gereken terbiye anlayışının en önemli amacının ise “Milli terbiye” olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Çocuklara verilecek terbiyenin amacının ise çocukta “Milli bir seciye”, “Milli bir karakter” oluşturmaları sağlamasıdır.

Bununla beraber içerisinde yaşanılan siyasal ve sosyal konjonktürün bir sonucu olarak terbiyenin en temel amaçlarından bir diğeri ise çocuğu bir taraftan hayat için hazırlarken onu, aynı zamanda “Medeni bir devletin üyesi olarak işe yarar kılmayı” amaçlamasıdır. O halde dönemin terbiye anlayışının temelinde, yeni kurulan ulus-devlet ve Cumhuriyet rejiminin ihtiyaç duyduğu milli bir terbiye ile bu terbiyenin, çocuğu, içerisinde yaşanılan zamanın gerekleri çerçevesinde “Medeni” bir anlayışla inşa etmesi bulunmaktadır.

Böylece Cumhuriyet modernleşmesi çocukların terbiyesi konusunda bir taraftan Gökalp’in toplumsal hafıza ve kültürü ifade ettiği *hars* kavramı ile *medeniyeti* bir araya getirme çabasının yanında, bundan daha güçlü olarak *medeniyet* kavramı çerçevesinde içerisinde yaşanılan zamanın gereklerinden hareket etmiştir. Bu yanılla Cumhuriyet modernleşmesinin terbiye kavramı, girişte Giddens ve Hobsbawm’dan hareketle üzerinde durulduğu gibi, modern toplumsal gelişimin hem bir sürekliliği hem de belli bir noktada süreksizliği içinde şekillenmiştir. Bu süreçte yaşanan hızlı dönüşümler eski geleneğin tasarladığı ancak siyasal konjonktür ile toplumsal kalıpların zayıflattığı, içerisinde yaşanılan zamana ve paradigmaya uyumu ve esnekliği yitirdiği noktada yeni “gelenek icatlarını”, yeni kavramlar ve yeni içeriklerle ortaya çıkarmıştır. Tüm bu değişim ve dönüşümlerin ortaya çıkardığı tabloda, dönem içerisinde üzerine önemli tartışmaların yapıldığı çocuk terbiyesinin temel karakterini belirleyen kavramlar arasında Batı’da diğers ulus-devlet modernleşmelerinde olduğu gibi *millilik* ve *modernlik* kavramları ön plana çıkmıştır. Bu durum Cumhuriyet öncesi, geleneksel terbiye anlayışı ile bir kopuşu ifade ederken, Meşrutiyet dönemi Osmanlı modernleşmesi sürecinde ki terbiye anlayışı ile de hem bir kopuş hem de bir süreklilik içerisinde olmuştur.

4.1.1 Milli Terbiye

Yukarıda erken Cumhuriyet dönemi yazar, düşünür ve pedagoglarının çocuk terbiyesi konusunda üzerinde durdukları temel kavramlar ortaya konulurken altı çizilen en önemli iki kavramdan birinin *milli terbiye* olduğu vurgulandı. Zira milli terbiye yeni kurulmuş olan ulus-devletin hem kendisinden önceki siyasal rejim ile farkını ortaya koyacak anlayışta nesiller yetiştirmeli, hem de Cumhuriyet ve ulus-devletin niteliklerini bünyesinde toplayacak özellikte olmalıydı. Yukarıda da belirtildiği gibi Cumhuriyetin eğitim ve terbiye anlayışının biçimlenmesinde önemli rol oynayan isimler arasında yer alan Ziya Gökalp ile İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun üzerinde durdukları, çocukların, genç nesillerin kısacası *yeni adamın* terbiyesinin odağında olması gereken kavramların başında *milli terbiye* yer almaktaydı.

Dönemin yazınında milli terbiye genel olarak; "... İstikametini milli şuurdan, milli ideallerden alan, istikbalini milli bünyede bulan ve onun ihtiyaç ve arzularına cevap veren bir terbiye sistemi ..." olarak tanımlanmıştır.⁷²⁶ Bununla beraber, milli terbiyenin amacı ise bireye ne sadece milliyet ideolojisi kazandırmak ve milliyet fikri aşılacak, ne de sadece milliyet duygusu taşıyan insan yetiştirmektir. Milli terbiye asıl olarak, bireyin milli vazifelerini yapmasını sağlamak, milli hayatı bütün hürriyet ve zaruretleriyle yaşamaya gücü yeten insan yetiştirmektir. Kısacası dönemin kaynaklarında milli terbiyenin amacı, fikri, hissi, melekeler yekûnu bir insan değil, fiili bir şahsiyet yaratmak olduğu vurgulanmıştır.⁷²⁷ Bu yanıyla milli terbiye umumi terbiyeden tamamen ayrı değildir. Yalnızca umumi terbiyenin en önemli hedeflerinden biri olarak milli terbiye, umumi terbiye içerisinde tanımlanmıştır. Milli terbiyenin unsurları arasında, millet olma şuuruna erişmek, aynı vatana sahip olma duygusu taşımak, müşterek maziye sahip olmak ve birlikte yaşama arzusu taşıma amacı da bulunmaktadır.⁷²⁸

⁷²⁶ Satı, "Terbiye-i Milliye Hakkında Birkaç Mülâhaza", **Terbiye Mecmuası**, no. 2 (12 Eylül 1918): 41, 42. Vefa Mektebi Müdürü Reşid, **Milli Terbiye ve Hedefleri**, (İstanbul: Amedi Matbaası, 1927), 13.

⁷²⁷ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Halkın Evi**, (Ankara: Ulus Basımevi, 1950), 94.

⁷²⁸ Vefa Mektebi Müdürü Reşid, **Milli Terbiye ve Hedefleri**, (İstanbul: Amedi Matbaası, 1927) 13, 14.

Ele alınan kaynaklarda “Ferdi egoizma” olarak ifade edilen bencillik ve “bireycilik” “milliyet kültürünün en korkunç düşmanlarından” biri olarak nitelenmiştir.⁷²⁹ Zira bu durumun, çocuk terbiyesinde üzerinde özenle durulması gereken bir konu olduğu hatırlatılarak, çocuğun yetişme sürecinde bencil ve “egosantrik” hislere sahip olmasının önüne geçilmesi için bu konuda dikkatli bir biçimde terbiye edilmesinin altı çizilir.⁷³⁰

Çocuk terbiyesi sürecinde üzerinde durulması gereken “Milli ve vatani sorumluluk” ve “Vazifelere bağlılık” duygusu sıkça hatırlatılırken Osmanlı geçmişine bir gönderme yapılarak durum şöyle ifade edilir; “... Bize öyle bir terbiye lazım ki, mazinin bütün kötülüğünü üzerimizden atsın, menfaat-i şahsiden gayri bir terbiye olsun. Komiteci ahlakı değil, milliyet telkin eden, milletimizin elim hal-i içtimaiyesinde çaresaz olsun. Düşmanlarımızın muhaciminden bizi korusun.” Denilerek aslında Cumhuriyet ile beraber Osmanlı geçmişinden farklı yeni bir terbiye anlayışından hareket edilerek vatansever, milliyetperver, içerisinde yaşadığı devlet, millet ve toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarının önünde tutan sorumluluk sahibi bireyin yetiştirilmesi amaçlanmıştır.⁷³¹

Dönemin yazınında bu durumun çocuk terbiyesinde atlanmaması, üzerinde titizlikle durulması gereken bir konu olarak işlendiğini görüyoruz. Zira çocukların ve gençlerin milli terbiyesi sürecinde, onlara kazandırılması gereken en önemli bilincin, milli varlığa ait olan her hakkı, kendi haklarından üstün tutmak ve milli varlığı korumanın kutsallığının benimsenmesi gerektiğidir.⁷³²

Milli varlığın çocuğun bilincinde bir yer oluşturması için hem aile hem okul hem de topluma önemli görevler düştüğü, çocukların, devlete ve millete karşı bağlılık ve sorumluluk bilinciyle hareket etmelerinin önemi şöyle hatırlatılmıştır; “... Milli esaslara müstenit, kolektif ve tesianütçü bir terbiye vermek ile mükellefiz. Mektep yaşından evvel çocuk bahçelerinde toplu yaşayış, müşterek oyunlarla çocuktaki diğer gamlık duygularını arttırmak ve ‘Birimiz hepimiz için hepimiz birimiz için’ prensibini aşılacak vazifemizdir.” Çocuğa ilk yaşlarından itibaren toplu, müşterek yaşam, çalışma, cemiyet ve vatan sevgisi

⁷²⁹ Zeki Mesud, “Maarif Vekâleti Müfettişliği Tetkik ve Düşünceleri,” **Maarif Vekâleti Mecmuası**, s. 7 (1 Mayıs 1926): 74-96. Baltacıoğlu, **age**, 96.

⁷³⁰ Fahreddin Kerim Gökay, “Çocuk Terbiyesinde Düşünülecek Noktalar”, **Çocuk Haftası**, 7. Kitap (23 Nisan 1935): 40-42.

⁷³¹ Mehmed Emin, “Saygı ve Terbiye”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, s. 14 (1 Temmuz 1919): 4, 5.

⁷³² Zeki Mesud, “Maarif Vekâleti Müfettişliği Tetkik ve Düşünceleri”, 74-96. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **age**, 96. Mehmed Emin, “Saygı ve Terbiye”, 4-5. Fahreddin Kerim Gökay, “Çocuk Terbiyesinde Düşünülecek Noktalar”, 40-42.

duygularının öğretilmesi ve çocuğun bu doğrultuda terbiye edilmesinin önemi vurgulanır. Böylece topluma gelecekte “iyi temiz seciyeli, metin iradeli vatandaşlar yetişmiş olur.” Denilerek aslında milli terbiyenin temel unsurları da belirtilmiştir.⁷³³

Ancak çocukların terbiyesi sürecinde bahsi geçen niteliklere sahip çocuklar yetiştirilmesi amaçlandığı takdirde, milletin medeniyet dairesinde yer edinebileceği ve yine modern zamanların ilerleme anlayışına da ancak bu şekilde erişilebileceği de şöyle ifade edilmiştir. “Tüm millet, milletin istikbali için azim ile sebat ile çalışmalıdır. Ancak bu şekilde bu medeniyet devrinde kimseden geri kalmayacağımızı ispat edelim. Bıkıp usanmadan çalışalım. Milletin saadetini temin etmek ve istikbali hazırlamak için metin ahlaklı ve nefse hâkim kimselere ihtiyaç vardır.”⁷³⁴ Denilerek milli terbiyenin temelinde vatan, millet sevgisi olduğu kadar görev ve vazife bilinci ile çok çalışarak medeniyet dairesinde ilerlemenin mümkün olacağı hatırlatılır.

Dönemin kaynaklarında milli terbiyenin, soyut, hayali veya sadece zihni süreçlerin ürünü olan bir şey olmadığı, bilakis çocukların, hayatlarında uygulayarak öğrenecekleri değerler bütünü veya bir düşünüş ve yaşam tarzı olması gerektiği vurgulanır. Zira milli terbiyenin yalnızca soyut ve zihni bir kavrayış meselesi olmadığı, hayatını ülkesine adanmış, düşünceleriyle, yaptıklarıyla ortaya koyduğu cesaret ve fedakârlıkla bunu kanıtlamış, ulusun kurtarıcısı ve kahramanı olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk örneği üzerinden anlatılmıştır. Onun, sahip olduğu milliyeti bilmekle, düşünmekle ve sevmekle yetinmediği, milli vazifelerini en yüksek görev bilinciyle yerine getirdiği hatırlatılarak,⁷³⁵ Atatürk ve İnönü’nün, kişiliklerinde, milli terbiyeyi yaşatmış ve en ideal haliyle var etmiş olan iki önemli kişi oldukları vurgulanmıştır.⁷³⁶ Dolayısıyla çocuklara ve gençlere verilecek olan terbiyenin odağında, onları gündelik ve gelecek hayatlarına hazırlayacak olan bilgi ve terbiye ile donanmaları olmalıdır. Zira yarının vatandaşları olacak olan çocukların, gündelik hayat pratiklerinde kullanmayacakları bilgi ve terbiyenin hem onların hem de vatanın ve milletin menfaatine olmayacağının da altı çizilir.⁷³⁷

⁷³³ Fahreddin Kerim Gökay, “Çocuk Terbiyesinde Düşünülecek Noktalar”, 40-42.

⁷³⁴ Mehmed Emin, “Saygı ve Terbiye”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, s. 14 (1 Temmuz 1919): 5.

⁷³⁵ Baltacıoğlu, **age**, 94.

⁷³⁶ **Age**, 87.

⁷³⁷ Bahsi geçen çocuk ve genç nesillerin terbiyesinde onlara verilecek olan terbiye sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlar ve yöntem CHP’nin 1931 programında da yer almıştır. Taha parla,

Dönemin milli terbiye temalı metinlerinin ortak vurgusu, çocukların ve gençlerin terbiyesi konusunun odağında *milli terbiyenin* olması gerektiğidir. Ancak tüm milletlerin, tek bir terbiyeye ya da teorik olarak kabul edilebilecek bir tek terbiye sistemine tabi olmayacakları belirtilir ki, bu vurgu yukarıda da ortaya konduğu gibi ulus-devletlerin oluşum sürecinde, ulusal kimliklerin tarihsel olarak inşa edildiği ve bu kimliğin her bir tarihsel dönem ve konjonktürde yeniden üretildiği, dolayısıyla da milli kimliklerin oluşumunun, özgül milliyetçi oluşumların bir parçası olarak görülmesi gerektiğidir.⁷³⁸ Bu yanılla Cumhuriyetin milli terbiye anlayışı da diğer ulus devlet deneyimlerinde olduğu gibi milletin kendi özgül karakteri, tarihi tekâmülü, söylemleri, sembolleri ile içerisinde yaşanan zamanın ihtiyaçları çerçevesinde şekillenmiştir.⁷³⁹ Gökalp'e göre, ulusların, içinden geçtikleri buhranların sona ermesi ile ortaya çıkan idealler ile bu ideallerin sembollerinin, milli terbiyenin temellerini oluşturduğunu, bu yanılla Cumhuriyetin milli terbiye anlayışının temelinde de, yaşanan savaşlar, buhranlar sonrasında ortaya çıkan ideallerin, milli değerleri temsil ettiği gerçeği bulunmaktadır.⁷⁴⁰ Bu değerler, Anadolu halkının yüzyıllardan beri milli seciyelerinde oluşturduğu ancak şimdi içerisinde bulunan zamana göre tanzim edilerek faaliyete geçirilmesi amacıyla olunmalıdır.⁷⁴¹

Dönemin yazınında milli terbiyenin en temel unsurlarından biri de “medenilik” ya da “asri terbiye” olarak ifade edilen, içerisinde yaşanan zamanın ihtiyaçlarının esas alınarak oluşturulması gerektiğine inanılan *medeni terbiye* anlayışdır. Osmanlı geçmişinde, özellikle Batı'da yaşanan gelişmelerin de gerisinde kalınmasına neden olan eski terbiye anlayışının statik, muhafazakâr tutumu eleştiri konusu yapılmıştır. Cumhuriyetle beraber, yetiştirilecek olan cumhuriyet nesillerinin, cumhuriyetin değerleri ve ülküsü çerçevesinde

Türkiye’de siyasal kültürün resmi kaynakları Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u, c. 3, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 71.

⁷³⁸ Bora, “İnşa Döneminde Türk Milliyetçiliği”, 168.

⁷³⁹ Ağah Sırrı Levend (Aydın Mebusu), **Maarifimiz ve Milli Terbiyemiz**, (İstanbul: Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi Neşriyatından XVI, 1940), 83. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) “Terbiye Bahisleri: Nasıl Terbiye-Nasıl Adam?”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 73 (İkinciteşrin 1932): 7. Ziya Gökalp, **Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I**, Hazırlayan: Ziya Kardaş, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1973), 48, 49.

⁷⁴⁰ Gökalp, **age**, 48, 49.

⁷⁴¹ (Yazan) Müdüriyet, “Genç Anadolu Niçin Çıkıyor”, **Genç Anadolu**, s. 1 (30 Kânunuevvel 1921): 1.

milli ve medeni dünyanın gereklerini kabul eden bir terbiye anlayışıyla yetişmesinin amaçlandığı ortaya konur.⁷⁴²

Çocuklarda oluşturulması beklenen milli değerlerin milli bir seciye ile mümkün olabileceği, ancak milli seciyenin her zaman, her millette sabit olmadığı, içtimai toplumu oluşturan bireylere milli seciye kazandıran şeyin, ferdin içerisinde yaşadığı içtimai muhit olduğu belirtilir. Bu nedenledir ki bireyin içerisinde yaşadığı içtimai muhitten, aldığı terbiyeden dolayı “iyi, kötü, iptidai ya da müttekâmil bir seciyeye” sahip olabileceği vurgulanır.⁷⁴³ Bu noktada bireyin seciyesi onun içtimai varlığının bir parçası olarak düşünülmelidir. Kısacası fertteki seciyenin kaynağı, içerisinde yaşadığı içtimai muhit, cemiyet ve millettir.⁷⁴⁴

Bahsi geçen milli terbiyenin esasları “Bizim milli terbiyemizin esasları nedir?” sorusu çerçevesinde şöyle cevap bulur;

“... Eski devirlerde dini ve ananevi ahlaka dayanan bir terbiye sistemimiz vardı. Esaslarını bu ahlakın emir ve hükümlerinden alırdı. Bugün milli terbiyemizin esasları tabii ana prensiplere dayanacaktır. Bu prensipler mücerret birer mefhum olmadığına göre, bunların hayat ve cemiyetle olan alakası göz önünde tutulacak ve gencin maneviyatında hiçbir boşluğa yer vermeyecek bir ahenkle, terbiye esasları milli prensiplere bağlanmış olacaktır.”⁷⁴⁵

Böylece oluşturulmaya çalışılan milli terbiyenin, ulus devletin yapısıyla, niteliğiyle aynı zamanda devletin siyasi karakteriyle, içinde bulunduğu şartlara ve milletin içtimai bünyesine uygun olması da milli terbiyenin temel yaklaşımları arasında sayılmalıdır.⁷⁴⁶

Her toplum, milli ideallerini yeni yetişmekte olan çocuk ve genç nesillerde yeşermesini istediği, bununla beraber toplumların zamanla geçirdikleri değişim ve dönüşümler sonucu her yeni değişim sürecinin, özlenen ideallerinin de yeni nesillerde var olmasına uğraşıldığı

⁷⁴² Özmen (İstanbul sayı), “Çocuk”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 102 (Haziran 1935): 9-11. “Çocuk ve Terbiye: Çocuğun İçtimai Himayesi”, **Türk Çocuğu** s. 2 (Teşrinisani 1926): 18, 19. Ağah Sırrı Levend (Aydın Mebusu), **age**, 83.

⁷⁴³ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Tarih ve Terbiye**, (İstanbul: Semih Lütfü Sühulet Kütüphanesi, 1933), 59.

⁷⁴⁴ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), **Mürebblere**, (İstanbul: Sühulet Kütüphanesi: Semih Lütfü, 1932) 244, 245.

⁷⁴⁵ Levend, **age**, 83.

⁷⁴⁶ Mesud, “Maarif Vekâleti Müfettişliği Tetkik ve Düşünceleri”, 74-96. Levend, **age**, 88.

belirtilir. Bu çerçevede Osmanlı geçmişinden, Cumhuriyete uzayan süreçte toplumun talep ettiği, idealize ettiği terbiyenin değişimine şöyle dikkat çekilir;

“... Muhafazakâr yahut mutaassıp veya dindar bir cemiyetin tasavvur ettiği mütakâmil ve faziletli genç tipi ile inkılâpçı ve idealist bir cemiyetin aynı vasıflara haiz olmasını istediği genç tipi arasında elbet büyük fark vardır. Bugün ne Tanzimat’la İstibdadın türedi ve veya âtıl tipine, ne de Meşrutiyetin yarı Osmanlı, yarı Müslüman, kararsız ve mütereddit tipine tahammülümüz vardır. Cumhuriyet devri, idealini tespit etmiş ve onu muayyen prensiplere bağlamıştır. Gençten, Cumhuriyete bağlı, devlet otoritesine hürmetkâr, taassuptan uzak, inkılâbı benimsemiş, halkı bir kudret kaynağı olarak tanımış, bir milliyetçi olmasını istiyor. Bu vasıflarla yetişen genç, elbette her an çağrıldığı vazifeye koşmağa hazır, şuur ve iradesine sahip, kendi gücüne inanmış, hür ve sadık bir vatandaş olacaktır.”⁷⁴⁷

Bahsi geçen idealin gerçekleşmesi için mutlaka çok fazla çaba sarf edilmesi gerektiği, milli terbiyenin çocuk ve gençlere muntazam bir teşkilat içinde ve bir sistemle verilmesiyle onlarda oluşması beklenen ideallerin “sabit birer karakter” halini alacağının da altı çizilir.⁷⁴⁸

Çocuklarda sosyal ve milli terbiyenin okul hayatından önce ailede başladığı ve bu konuda aileye çok önemli görevler düştüğü, zira aile sosyal ve milli ruhu bünyesinde yaşattığı sürece aile içerisinde yaşayan çocukların terbiyesinde, bu durumun etkili olabileceği vurgulanır.⁷⁴⁹

Ancak yalnızca ailenin bu konuda vereceği terbiyenin yeterli olmayacağı, milli terbiyenin aileden başlayarak okullara ve diğer müesseselere kadar genişlemesi gerektiği şöyle ortaya konur; “... Bütün gençliği bir nizam içinde tek terbiye, tek kanat ve tek ülke etrafında toplayacak teşkilat lazımdır. Bu teşkilat ki hiçbir evi, hiçbir müesseseyi ve buralarda barınan hiçbir genci dışında bırakmasın. Bu maddi ve manevi birliği temin edecek, enerjiyi yükseltecek gururu ve emniyeti arttıracak ahlaki kuvvetlendirecek tek çaredir.”⁷⁵⁰ Denilerek aslında milli terbiyenin, bir fiil devletin ve toplumun işin içerisinde olduğu, oluşturulacak kurumlar aracılığıyla çok daha kapsamlı bir toplumsal proje olarak tasavvur edilmesi ve uygulanması gerektiğidir.

Bahsi geçen milli ve ahlaki terbiyenin temellerinin ailede kurulması gerektiği, ailenin tam olarak tamamlayamadığı ve başlatılan öğrenme sürecinin, daha sonra okul terbiyesi ile

⁷⁴⁷ Levend, **age**, 86, 87.

⁷⁴⁸ Mesud, Maarif Vekâleti Müfettişliği Tetkik ve Düşünceleri”, 74-96. Levend, **age**, 88.

⁷⁴⁹ Halil Fikret Kanad, **Ailede Çocuk Terbiyesi**, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1969), 163.

⁷⁵⁰ Levend, **age**, 13.

devam ettirilmesi amaçlanmıştır. Ancak okul ve muhit terbiyesinin, milli ve içtimai terbiyeyi kuvvetlendirmesi, bunu genç nesillerde bir ideal haline getirmesinde, aile terbiyesinden çok daha etkili ve önemli bir görev üstlendiği de şöyle vurgulanır,⁷⁵¹

“... İdeal bir ateştir, feyizli bir hareket kaynağıdır. Bu hareketle tutuşan kalplerde irade akıllara hayret verecek derecede kudret kazanır ve ahlaki istidatlar son derece gelişir. En cılız ve hasta insanların bile ideal sayesinde fedakâr ve kahraman oldukları vakidir. Dünya tarihinde nam bırakmış olan milletler şöhretlerini birinci derecede müşterek ideallere borçludurlar. Cemiyetlerin müşterek idealleri kadar dünyada dinamik ve yaratıcı bir kuvvet tasavvur etmek güçtür.”⁷⁵²

Çocuğun terbiyesinde sosyal ve milli ruhun gelişmesini, canlanmasını sağlamak adına üzerinde durulan hususlardan biri ortak vatan, ortak dil, müşterek mazi ve vatan sevgisidir. Ailede başlayan ve sonrasında çocuğun okul sürecindeki terbiyesinde bahsi geçen kavramlar çocuğa anlatılıp, öğretildiği sürece çocukta milli ve sosyal terbiye başlamış ve gelişmiş olacaktır.⁷⁵³ Milletlerin genç ve dinç kalabilmeleri, tarihsel sürekliliği devam ettirebilmeleri onların, çocuklarını milli terbiye anlayışıyla milli ruhta yetiştirmelerine bağlanmıştır. Zira dönemin kavrayışında “Milli terbiyesi kuvvetli olmayan gençlerin ahlaki ve içtimai meziyetleri ve bilhassa karakterleri esaslı bir köke dayanmadığından dolayı her zaman bozulmağa ve yıkılmaya mahkûm olacaklardır.” Söylemiyle ⁷⁵⁴ genç nesillerde oluşturulacak olan terbiyenin bir milletin hayatında ne derece önemli bir yer tuttuğuna şöyle dikkat çekilmiştir;

“Tarihte milletlerin uzun müddet genç ve dinç kalmaları veyahut çabuk ihtiyarlamaları ve ölmeleri birinci derecede genç neslin terbiyesine verdikleri ehemmiyete tabidir. Zira terbiye yetişkin neslin yaşatıcı kıymetlerini genç nesle telkin etmekle millete mütemadiyen gençlik aşısı yapıyor, milletin bünyesini durmadan tazeliyor demektir. Bu bakımlardan yeni neslin terbiyesini ihmal etmeyen milletler her zaman genç ve dinç kalırlar.”⁷⁵⁵

Çocuklara verilecek milli terbiyenin en önemli esasları arasında sahip olunan vatan ve millete karşı her dem en yüksek derecede sorumluluk duygusu ve bilinci içerisinde olmak, vatanın ve milletin yüceltilmesini sağlamak noktasında fikir ve fiillere sahip

⁷⁵¹ İbrahim Hakkı, “Terbiyeye Doğru”, **Genç Mektepliler**, s. 3 (21 Mayıs 1924): 2, 3. H. Fikret Kanat, **Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye**, (Ankara: Çankaya Matbaası, 1942), 145.

⁷⁵² Kanat, **age**, 19.

⁷⁵³ Satı, “Terbiye Hakkında Birkaç Mülâhaza: Terbiye-i İçtimaiyenin 12 Temmuz 1322 Tarihinde Tevdi Edilmiş Raporu”, **Terbiye Mecmuası** No, 1 (29 Ağustos 1918): 2-3. Halil Fikret Kanat, **Ailede Çocuk Terbiyesi**, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1969), 163, 164.

⁷⁵⁴ Kanat, **age**, 148.

⁷⁵⁵ Kanat, **age**, 5.

olmaktır. Ancak çocukların en üst düzeyde vatan ve millet bilinciyle yetişmelerinin, başka milletleri küçümsemek ve onlardan “nefret” etmek olmaması gerektiği, zira vatana ve millete duyulan bağlılığın ötekisinin başka milletleri düşmanlaştırmak olmadığı şöyle vurgulanır;

“... Vatanperverlik hislerini zaafa uğratan, vatandaş milletlere karşı mütecaviz bir vaziyet alan, asri terakkinin icabatına karşı gelen bir terbiye bizim için zararlı bir terbiye olur. Bize lazım olan terbiye-i milliye ‘başka milletlerden nefret’ değil, kendi milletine muhabbet esası üzerine müesses ve terakki perver bir terbiye-i milliyedir.”⁷⁵⁶

Milli terbiyenin hangi esaslar ve ilkeler çerçevesinde okul öğrencilerine öğretilmesi gerektiği 1936 tarihli “ilkokul müfredat programında” yer almıştır. Milli terbiyenin ortaya konan programdaki haliyle öğrenilmesi ve uygulanabilmesi için özellikle öğretmenlere çok önemli görevler düştüğü üzerinde durulmuştur.⁷⁵⁷

Bahsi geçen okul müfredat programlarında çocuklarda oluşturulması beklenen milli terbiyenin hedefleri ana hatlarıyla şu şekilde tespit edilmiştir. Milli terbiye dünyevi, natüralist mücadeleci olmalı, kadını erkek gibi hayata yetiştirmeli, muhakemeci ve tetkikçi olmalıdır.⁷⁵⁸ Milli terbiye teşebbüsçü ve içtimaiyatçı, zulme ve fenalığa karşı isyankâr ve mücadeleci olmalı ve milli şuur vermelidir.⁷⁵⁹ Denilerek aslında Cumhuriyetin terbiye anlayışı çerçevesinde inşa etmek istediği bireyin, tabulara bağlı kalmaksızın, ilerlemeye inan, milli bilinç sahibi, milliyetçi ve vatansever, toplumsal dayanışmaya inanan, mücadeleci olması idealize edilmiştir.

Sonuç olarak; Cumhuriyet dönemi eğitimci ve yazarlarının çocuk terbiyesi konusunda ortaya attıkları ve peşine düştükleri “Aslında kimiz” ve “Nasıl olmalıyız” soruları *yeni adam* söylemini doğurmuştur. *Yeni adamın* nasıl ve ne şekilde oluşturulması gerektiği sorusu ise tüm Cumhuriyet dönemi eğitim ve terbiyesinin ana sorunsallarından biri olmuştur.

⁷⁵⁶ Satı, “Terbiye-i Milliye Hakkında Birkaç Mülahaza”, **Terbiye Mecmuası**, no. 2 (12 Eylül 1918): 41, 42.

⁷⁵⁷ 1936 tarihli “İlkokul Müfredat Programı”, nın ayrıntısı için bkz. Vefa Mektebi Müdürü Reşid, **Milli Terbiye ve Hedefleri**, (İstanbul: Amedi Matbaası, 1927), 21-27. Satı, “Terbiye Hakkında Birkaç Mülahaza: Terbiye-i içtimaiyenin 12 Temmuz 1322 tarihinde tevdi edilmiş raporu”, 2-3. H. Fikret Kanat, **Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye**, (Ankara: Çankaya Matbaası, 1942) 83, 145, 151, 152. Halil Fikret Kanad, **Ailede Çocuk Terbiyesi**, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1969), 163, 164.

⁷⁵⁸ Vefa Mektebi Müdürü Reşid, **age**, 21, 22.

⁷⁵⁹ Vefa Mektebi Müdürü Reşid, **age**, 27. H. Fikret Kanat, **Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye**, (Ankara: Çankaya Matbaası, 1942), 152, 153.

Bu sorunsal, ulusal ve milli kimliğin çocuklar bağlamında nasıl inşa edilmesi gerektiğine de işaret etmiştir. Zira inşa edilecek olan *yeni adamın* alacağı terbiyenin en önemli unsurlarından biri kurulmuş olan ulus-devlet paradigması ile uyumlu olması beklenen milli terbiye anlayışıdır. Ele alınan dönem içerisinde, *milli terbiye* kavramı, çocuklarda vatan, millet sevgisini olduğu kadar görev ve vazife bilinci ile çok çalışarak vatana, millete ve çocuğun içerisinde yaşadığı topluma olan katkısı, yararı olarak düşünülmüştür. Milli terbiyenin olmazsa olmazları arasında yer alan çocukların görev ve çalışma sorumluluğu, ulus devletin ilerlemesinin ön koşulu olarak görülmüştür. İlerleme, gelişme ve güçlü olma kavramları çerçevesinde örülen milli terbiye anlayışının temel hedefleri arasında *medenileşme* ve medeni devletlerin sahip olduğu standartlara erişme isteği de bulunmaktadır.

Bahsi geçen hedeflere erişilmesi için bireyci ve bencil yaklaşımların terk edilerek, kolektif bir ruha sahip olmanın önemi üzerinde durulmuş, bununla beraber içerisinde yaşanılan toplumun ve milletin çıkarlarını sağlama ve koruma anlayışının amaç edinilmesi gerektiği sıklıkla vurgulanmıştır. Bu çerçevede milli terbiyenin çocuklara ve genç nesillere kazandırması gereken temel amacı; oluşturulmak istenen yeni toplumun amaçlar ve davranışlar açısından bir bütünlük ve ahenk içerisinde olmasıdır. Böylece milli terbiye aracılığıyla toplumsal amaç ve davranışlarda bir bütünlük sağlanarak bir tür toplumsal bir homojenleşme sağlanmış olacaktı.

Dönemin yazınında milli terbiyenin en temel unsurlarından biri de *medenilik* ya da *asri terbiye* olarak ifade edilen ve içerisinde yaşanılan zamanın ihtiyaçlarının esas alınarak oluşturulması gerektiğine inanılan medeni terbiye anlayışıdır. *Asriliğin*, *medeniliğin* ilerlemeyi, “Muasır medeniyete erişmeyi” ifade ettiği düşüncesinden hareketle, medeni, asri bir terbiye ile yetiştirilmesi beklenen çocukların, genç nesillerin, ülkenin ve toplumun ilerlemesini sağlayacak unsurlar oldukları düşünülmüştür.

Çocukların terbiyesinin vazgeçilmez unsuru olarak düşünülen *milli terbiye* ile yanı sıra çocuklara kazandırılmak istenen *asri-medeni terbiye* inşa edilmek istenen yeni çocukluğun, *yeni adamın* kimliğinin başlıca unsurları arasında yer almıştır.

4.1.2 Aile Terbiyesi

Dünya tarihinin önemli toplumsal değişim ve dönüşüm dönemlerinde toplumsal değişimi arzulayan siyasal hareketlerin, yeni bir toplum inşa etme yönündeki çabalarının önemli araçlarından bir de aile olmuştur. Zira modern ulus-devletlerin kuruluş

aşamalarında, modern bir toplum inşa etmenin en pratik yollarından biri de yeni bir aile inşa etmekten geçmiştir.⁷⁶⁰ Bu nedenle ulus devletlerin kuruluş sürecindeki önemli retoriklerinden biri de milletin, sıklıkla aile metaforuyla ifade edilmiş olmasıdır.⁷⁶¹ Böylece ulus, büyük bir aileyi ifade ederken, ulusu oluşturan vatandaşlar arasında akrabalık bağı kurularak aynı zamanda homojen bir devlet ve toplum tahayyülü de ortaya konmuştur.

Aile, aynı zamanda modern devletin topluma dönük sosyalizasyonunda önemli bir araç olarak görülmüş, ulus-devlet, aile ve okul gibi çocuğun hayatında ve yetişmesinde son derece önemli yeri olan kurumlar aracılığıyla toplumu yeniden inşa etme, denetleme, düzenleme ve iktidar olma çabası içinde olmuştur.⁷⁶² Bu çerçevede aile ve okulun çocuğa verdiği sosyalizasyonun temel amacı, “iyi vatandaş”, “iyi kişi” tanımlamalarına uyan, devletle, toplumla ve toplumsal değerlerle örtüşen bireyler yetiştirmektir.⁷⁶³

Modernizmin oluşumunda önemli bir işleve sahip olan modern ailenin, tarihsel oluşumu ile ilgili anlatının merkezinde çocukluk tasarımı bulunmaktadır. Bu nedenle çocukluk fikri modern aile ile beraber gelişmiş bir icat” olarak da kabul edilmiştir.⁷⁶⁴ Modern devlet yapılarında aile, bir taraftan toplumsal değişim, dönüşüm ve toplumu düzenlemenin en önemli araçlarından biri olarak kabul edilirken,⁷⁶⁵ diğer taraftan da modernizmin önemli kavramlarından biri olan ilerleme, aile ile özdeşleşmiş olan çocukluğun taşıyıcı kurumu olarak görülmüştür. Zira modernizmin ilerleme kavramı, modern toplum yapıları ve aile ilişkilerinin merkezinde yer alan çocuklukla özdeşleştirilmiştir. Buna göre, ilerleme söylemi “geleceğin bugünden, bugünün geçmişten daha iyi olduğu” inancına dayanmaktaydı. Bu yanıyl modern toplumlar için gelecek aynı zamanda çocuklukla özdeşleştirildiğinden ilerlemenin merkezinde, çocukluk görülmüştür. Dolayısıyla aile, gelecek toplumun nüvesi olan çocukları

⁷⁶⁰ Serpil Sancar, **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti**, 2. bs. (İstanbul: İletişim, 2013), 197.

⁷⁶¹ Selda Şerifsoy, “Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950”, **Vatan Millet Kadınlar**, Der. Ayşe Gül Altınay, 5. bs. (İstanbul: İletişim, 2013), 197.

⁷⁶² Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, 145.

⁷⁶³ Şerifsoy, “Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950”, 197.

⁷⁶⁴ Ahmet Murat Aytaç, **Ailenin Serencamı Türkiye’de Modern Aile Fikrinin Oluşması**, (Ankara: Dipnot yayınları, 2007)198, 199.

⁷⁶⁵ Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, 247, 251. Foucault, **Cinselliğin Tarihi c. 1**, 143, 144, Foucault, **Özne ve İktidar**, 16, 17.

şekillendirmenin de önemli araçlarından biri olarak kabul edilmiştir.⁷⁶⁶ Böylece modern devletler için bir değişim, dönüşüm ve düzenleme aracı olan ailenin korunması, desteklenmesi, düzenlenmesi aynı zamanda devletin sahip olmayı arzuladığı, geleceğin vatandaşları olacak olan çocukluğun inşası anlamı taşımaktaydı.

Modern aile aynı zamanda bir bioiktidar stratejisiydi. Buna göre aile aynı zamanda cinselliğin ve doğurganlığın düzenlendiği bir alan olarak görülmüştür. Bununla beraber aile; beslenme, hijyen ve estetiğin üretim merkezlerindendir. Modern devlet, modern aile aracılığıyla, ailenin kurulması, sürekliliğini sağlaması, ev kadınlığının üretilmesi ve makbul kadın-erkek ilişkilerinin düzenlenmesi, çocuk yetiştirme tekniklerinin modernleştirilmesi, eğitim ve cinselliğin de düzenlenmesi gibi kültürel pratiklerle, yeni aile modelini oluşturmaya girişmiştir.⁷⁶⁷ Ancak aile, modern devlet için yalnızca bir bioiktidar alanı olarak görülmemiş, aynı zamanda ahlaki açıdan da bir kontrol mekanizması olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla ulus devletlerin kuruluş süreçlerinde ailenin, bir kurum ve metafor olarak çok yönlü kullanımı söz konusudur. Bununla beraber ulus devlet için ailenin kurum olarak değeri, yukarıda da belirtildiği gibi nüfusun fizyolojik olarak üretimini sağlaması ve denetlenmesi ile temel sosyalizasyon araçlarından biri olarak görülmüş olmasıdır.⁷⁶⁸

Erken Cumhuriyet döneminde de Cumhuriyeti kuran kadrolar, yeni bir toplum inşa etmenin temelinde yeni bir aile ve yeni bir çocukluk paradigması kurulması gerektiğini düşünmüşlerdi. Bu çerçevede hem yeni toplumun temeli olarak görülen aile, hem de devletin ve rejimin geleceği olarak tasavvur edilen çocukların, yeni bir devlet ve rejim anlayışıyla inşa edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde “milli terbiye” başlığında da üzerinde durulduğu gibi çocukların aile içerisinde aldığı ilk terbiyeden başlayarak tüm yaşamları boyunca edinecekleri terbiyenin temelinde içtimai ve milli menfaatlerin savunulması ve korunması olmalıydı. Zira çocuğun edineceği terbiye milli ve içtimai iradeyi hâkim kılarken, kişisel ihtiras ve çıkarları ortadan kaldırmalıydı.⁷⁶⁹ Bunun için çocuğun terbiyesinde modern/milli devletin ve içerisinde yaşanan toplumun temel değerleri, kısacası devletin ve toplumun makbulü olan düşünüş ve

⁷⁶⁶ Foucault, *Cinselliğin Tarihi c. 1*, 143, 144. Foucault, *Özne ve İktidar*, 16, 17. Aytaç, *age*, 198, 199.

⁷⁶⁷ Sancar, *age*, 209.

⁷⁶⁸ Şerifsoy, “Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950”, 169.

⁷⁶⁹ Ali Canib, “Anadolu Yavrusuna Verilecek Terbiyenin Gayesi”, *Genç Anadolu*, s. 1 (30 Kanunuevvel 1921):1-4.

davranışlar çocuğa benimsetilmeliydi. Zira bu durum şöyle ifade bulmuştur; “... Terbiyede esas iyi ve güzel hareketlerdir. Çocuk terbiyesinden mesul olanların işi de çocuğun iyi ve güzel hareketlerini takip ederek onların inkişafına çalışmak, fena hareketleri evvelden sezip, onların ortaya çıkmasına mâni olmak ve ona rehberlik etmektir.”

Çocuğun iyi ve güzel hareketleri öğrenme sürecinin ne yalnız ailenin, ne de yalnız okulun başarabileceği bir şey olmadığı, temelde çocuk ve çocuğun terbiyesi meselesinin, “Memleket davası” olarak kavranması gerektiği ve bu konuda mutlaka aile, okul ve toplumun, işbirliğinin gerekliliğine işaret edilir.⁷⁷⁰ Ancak çocukların aile içerisinde almış oldukları “İyi terbiye” okul, sokak ve arkadaş çevresinde devam ettirilip pekiştirilirse bunun bir kazanca dönüşebileceği, aksi takdirde “İyi alışkanlıkların” uygulanmaması, terk edilmesi halinde başka alışkanlıklar kazanılabileceği uyarısı yapılır.⁷⁷¹ Çocuk ve gençlerin terbiyesinde hem bir amaç, hem de bir yöntem olarak “terbiyenin aileden başlayarak mekteplere ve diğer müesseselere kadar genişleyerek bütün gençliği bir nizam içinde tek terbiye, tek kanat ve tek ülke etrafında toplayacak teşkilat lazımdır. Bu teşkilat ki hiçbir evi, hiçbir müesseseyi ve buralarda barınan hiçbir genci dışında bırakmaması...”⁷⁷² Gerektiği vurgulanır. “Çocuk bir ulusun bir kurumun kökünü yapar. Çocuğa ne kadar büyük bir değer verirsek o kökte o kadar sağlam ve sarsılmaz esaslara dayanır.”⁷⁷³ Denilerek aslında aileden başlayan terbiye sürecinin, devletin oluşturacağı kurumlar aracılığıyla devam ettirilmesi gerektiği ancak çocuğun terbiyesinde aile, okul ve toplumun iş birliği ve sürekliliği ile istenen terbiye anlayışının çocukta yer etmesinin mümkün olacağı belirtilir. Dolayısıyla ancak böyle bir yöntem ve anlayışla inşa edilecek olan terbiyenin, gelecek toplumu amaç ve davranışlar açısından homojen bir hale getirmesinin mümkün olacağı düşünülmüştür.

Çocuğa verilecek terbiyenin temellerinin, adeta bir binanın temeli olduğu şöyle ifade edilmiştir;

“... Yüksek ve mükemmel yapılmış olan bir binanın temelinin zayıf yapılmış olması o binanın kıymetini nasıl azaltırsa, çocuk bünye ve terbiyesinin zayıf kalması da milletlerin yarını için

⁷⁷⁰ Ağah Sırrı Levend (Aydın Mebusu), **Maarifimiz ve Milli Terbiyemiz**, (İstanbul: Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi Neşriyatından XVI, 1940), 13.

⁷⁷¹ Halil Fikret Kanad, **Ailede Çocuk Terbiyesi**, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1969) 9.

⁷⁷² Levend, **age**, 13. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), “Terbiye Bahisleri: Nasıl Terbiye-Nasıl Adam?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 73 (İkinciteşrin1932):1-10.

⁷⁷³ Özmen (İstanbul Saylavı), “Çocuk”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 102 (Haziran 1935): 9.

büyük bir korku olur. Çocuğunu küçükten büyük bir özenle, sağlam bir terbiye ile yetiştiren uluslar daima geleceklerine daha güçlü bir şekilde sahip çıkarlar. Çocuğun bünye ve terbiyesinin iyiliği ve sağlamlığı, hayat kavgasında büyük bir enerji ve üstün bir seciye gücünün esasları da çocuğun ana kucağındaki terbiyesine dayanır.”⁷⁷⁴

Terbiyenin, bir binanın temelleri olduğu şeklindeki metaforla ortaya konan yukarıdaki anlatıda olduğu gibi ulus-devletlerin sağlam temellere oturtulması ve ulus-devletin inşa sürecinde ortaya koyduğu ilkeler ve idealler ekseninde inşa edilmesinin ancak yeni nesillerin tüm bu ilkeler, erdemler ve ideallerle yetiştirilmesi ile mümkün görülmüştür.

Bu yanıla çocuğun ilk terbiyesi sürecinde aileye çok önemli görevler düştüğü, okul sürecine kadar olan zaman diliminde, ailenin vereceği terbiye anlayışı ile şekillenen çocuğun, ilk terbiyesinin, çocuğun tüm yaşamında belirleyici bir yeri ve önemi olduğu vurgulanır.⁷⁷⁵ Bu yanıla “... Aileler çocuğa ne kadar büyük bir değer verirse o, kökte o kadar sağlam ve sarsılmaz esaslara ...” dayanır.⁷⁷⁶ Çocuğun okul sürecinde devlet, çocuğu yeni bir terbiye anlayışı ile şekillendirmeye çalışsa bile ailenin bu konuda yeterince bilinçli olmaması ya da konunun önemini bilse dahi, bu konuda “lakaydı” tutum takınmasının alınan tüm tedbirlerin yarım kalması anlamına geleceği tespiti yapılır.⁷⁷⁷

Ele alınan dönem içerisinde yayımlanan çocuk, kadın ve aileye yönelik yayınların genelinde bahsi geçen amacın izini sürmek mümkündür. Bu yanıla Cumhuriyetin yeni çocuğunun, ailesinin de modern devletin idealize ettiği *yeni aile* olması gerektiği, *eski aile* anlayışına göndermeyle şöyle ifade edilmiştir;

“Her şeyden evvel yeni ailenin içinde yaşadığı kültür havası, artık Orta Çağın havası değildir ve olamaz. Zamanımızda gittikçe kuvvetlenip artan tabiat bilgisi ve bu bilginin tesiriyle doğan tabi haklar şuuru ve bu şuura katılan ilim kafasının izafi hakikat telakkisinin arayıcı ve tahkikçi zihniyetini, metodik şüphesini ve bunların daha ilkökul terbiyesinden kazanılmağa başlayan zihniyetini düşünürsek, yeni ailede nasıl insanların yaşadığını ve ne haysiyette yaşamak isteyeceklerini esas itibarı ile kolayca tahmin edebiliriz. Yeni ailedeki inzibat ve itaat herhalde mutlakıyetin istediği şekilde olmayacak. ‘Ferdîyet’ ve ‘hürriyet’ şuurlarından doğan kuvvetli bir haysiyet hassasiyetine dikkat etmek lazım gelecek aile efradı arasındaki münasebet ve mertebelerin ruhu değişecektir”⁷⁷⁸

⁷⁷⁴ Özmen (İstanbul Sayı 1), “Çocuk” 10, 11.

⁷⁷⁵ Kazım Nami, “Terbiye İhtiyacı”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 19 (Nisan 1927):27, 28.

⁷⁷⁶ Özmen (İstanbul Sayı 1), “Çocuk” 9.

⁷⁷⁷ İbrahim Ali, “Ailelerde Çocukluk Tetkikatı”, **Terbiye Mecmuası**, no. 5 (14 Teşrinisani 1918):176.

⁷⁷⁸ Mustafa Şekip Tunç, “Eski Aileden Yeni Aileye”, **Aile**, c. 1, s. 1 (İlkbahar, Nisan 1947): 13, 14.

Böylece *yeni ailenin* yeni bir zihniyetle, yeni bir terbiye ve ahlak anlayışıyla inşa edileceği ortaya konurken onun, geçmişin ailesinden ve anlayışında farklı olacağının altı çizilmiştir. Ancak çocuk dergilerinde bahsi geçen geleneksel aile yapısı ve bununla beraber bu aile içerisinde, eskinin, zamanın dışında kalmış geleneğine bağlı olarak şekillenen çocukluk anlayışının değişmesinin pratikteki zorlukları konu edilmiştir. Bahsi geçen geleneksel ya da “eski ailenin” çocuk yetiştirme anlayışının en fazla eleştirilen yanı; dünyaya gelen çocuğa dair, ailenin tek ve en önemli görevinin çocuğun sağlığı ile ilgilenilmesi gerektiğine dair olan kanıdır.⁷⁷⁹ Ancak bu anlayışta çocuk yetiştirmeye çalışan ailenin, asıl olarak kaçırdığı, unuttuğu ya da görmezden geldiği şeyin, terbiye olduğu vurgulanır. Buna göre, ailelerin büyük bir kısmının, bu meseleyi umursamadıkları gibi terbiyenin yarattığı ihtiyaç ya da açığı genellikle ya çocuğu azarlamak ya da çocuğu dövmekle çözmeye çalıştıkları, diğer bir kısmının ise terbiye ihtiyacını fark etse dahi, bunu okul sürecine bıraktıkları şeklindedir. Oysaki okul yaşına gelen çocuğun, aile içerisinde alacağı terbiyenin, çocuğun hem aile hem okul hem de yaşamı açısından çok önemli olduğu ve çocuğa, ailede verilecek olan terbiyenin, çocuğun tüm gelişim süreci ve terbiyesinin temelini teşkil edeceğidir. Bununla beraber ailenin, çocuğun terbiyesi konusunda doğru bir yol izleyebilmesi için öncelikle hem kendilerinin hem de çocuğun terbiyesi için doğru olan, yol ve yöntemi öğrenmelerinin gerekliliğine işaret edilmiştir.⁷⁸⁰

Çocukların, devletlerin ve toplumların yarınını ifade ettiği böyle bir zaman diliminde çocuk terbiyesinin son derece önemli bir yerde durduğu, “medeni memleketlerdeki” ülkeler ve toplumların, yarınlarını daha sağlıklı kurmak amacıyla çocuğun terbiyesi konusunu çok fazla önemsedikleri ve bu konuda uzmanların yetiştiğinden bahsedilmiştir. Zira “Çocuğun başlı başına bir âlem olduğu” ve bu âlemi anlamanın da son derece önemli olduğu vurgulanır. Bu nedenle çocukların terbiye sürecine, öncelikle

⁷⁷⁹ J. Truimp, “Oyun Çocuğunun Bakımı”, çev. Cihat Tahsin Gürson, **Çocuk Doktoru**, s. 18 (Eylül 1948) 15-20. Kazım Nami, “Terbiye İhtiyacı”, 27, 28. Burhaneddin, “Terbiye ve Ehemmiyeti”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, 15 (1 Ağustos 1335):12, 13.

⁷⁸⁰ Kazım Nami, “Terbiye İhtiyacı”, 27, 28. Tomris Kayaalp “Çocuk Terbiyesinde Esaslı Bilgiler”, **Çocuk Doktoru** s. 27 (Haziran 1948): 2, 3. Semiha Hızal (Trabzon Mebusu) “İlk Tahsilden Önceki Tahsil ve Terbiye”, **Çocuk**, (6 Haziran 1936): 7, 8. Bahtiyar Demirağ, “Çocuk Terbiyesinde Annenin Vazifesi”, **Çocuk Doktoru**, s. 2 (Mayıs 1946): 2, 3, 4, 29. İbrahim Hakkı, “Terbiyeye Doğru”, **Genç Mektepliler**, s. 3, (21 Mayıs 1340): 2, 3. Ahmed Rasim Bey, “Çocuk Ne Bilir?”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 5 (Şubat 1927): 14-16.

terbiyenin, çocuğun, ailenin, toplumun ve devletin geleceği açısından bakılması gerektiğinin altı çizilir.⁷⁸¹

Aileden beklenen ve çocuğa verilmesi istenen terbiyenin, doğru bir şekilde ebeveynler tarafından öğrenilmesinde devletin önemli bir rol üstlenmesi gerektiği şöyle hatırlatılmıştır; “... müterakki cemiyetlerde ailenin ve muhitin telkinlerine mutlaka milletin umumi hayatını organize eden devlet kuvvetinin karışması ve devletin aileye ve muhite de kayıtsız kalmamak şartı ile bütün milletin topyekûn terbiyesine ehemmiyet vermesi lazımdır. Başka türlü milleti yenileştirmek ve ıslah etmek mümkün değildir.”⁷⁸²

Çocuğun karakterinin ilk şekillendiği yerin aile olduğu, “... Dünyanın en tabi terbiye ocağı ailedir. Çok mükemmel olan terbiye müesseseleri normal bir ev terbiyesiyle mukayese edilecek olursa üstünlük mutlaka evde kalır.” Şeklindeki hatırlatmalarla ailenin çocuğun terbiyesinde oynadığı rol vurgulanırken, yukarıda da belirtildiği gibi ailelerin, çocuk terbiyesi konusunda yeterli olmadıkları da hatırlatılır. Ailelerin, çocuk terbiyesi konusunda “gelişigüzel” bir anlayışları olduğu, buna rağmen çocuklarını yetiştirirken uyguladıkları terbiye tarzının “mükemmel ve kusursuz” olduğuna dair olan inançları, eleştirel bir dille ortaya konulur.⁷⁸³ Dolayısıyla yeni ve modern bir anlayışla çocuk yetiştirebilmek için öncelikle eski anlayış ve alışkanlıkların yetersizliğinin anlaşılması, ancak bu şekilde çocuklara dönük yeni bir terbiye anlayışını inşa etmenin mümkün olacağı vurgulanır.⁷⁸⁴

Çocuğun, ailede kazandığı terbiye anlayışının, onun tüm huyları ve alışkanlıklarını biçimlendirdiği, çocukların doğuştan “iyi” ve kötü huylar” ya da alışkanlıklarla doğmadıkları, çocuğun tüm iyi ve kötü huylarını sonradan kazandığı tespiti yapılır.⁷⁸⁵

⁷⁸¹ Abidin Daver, “Önce Fikirleri Hazırlamalı”, **Çocuk Haftası** 7. kitap (23 Nisan 1935): 27, 28. J. Truimp “Oyun Çocuğunun Bakımı”, Çeviren Cihat Tahsin Gürson, **Çocuk Doktoru**, s. 18 (Eylül 1948) 15-20. Abdülfeyyaz Tefvik, “Terbiye ve İlmi Terbiye”, **Gürbüz Türk Çocuğu** s. 3 (Kanunuevvel 1926): 23-26.

⁷⁸² H. Fikret Kanat, **Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye**, (Ankara: Çankaya Matbaası, 1942), 8.

⁷⁸³ Kanat, **age**, 7.

⁷⁸⁴ Abdülfeyyaz Tefvik, “Terbiye ve İlmi Terbiye”, **Gürbüz Türk Çocuğu** s. 3 (Kanunuevvel 1926): 23-26. Bahtiyar Demirağ, “Çocuk Terbiyesinde Annenin Vazifesi”, **Çocuk Doktoru**, s. 2 (Mayıs 1946): 2, 3, 4, 29. Ahmed Rasim Bey, “Çocuk Ne Bilir?”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 5 (Şubat 1927): 14-16.

⁷⁸⁵ Naci Somersan, “Süt Çocuğunda Huy Terbiyesi”, **Aile** c. 2, s. 7 (Sonbahar 1948): 29, 30. İhsan Hilmi, “Küçüklerin Eğitimi”, **Türk Çocuğu**, s. 102 (Haziran 1935):15-17. İbrahim Hakkı, “Terbiyeye Doğru”, **Genç Mektepliler**, s. 3, (21 Mayıs 1340): 2, 3. Yazan Hıfzı Tefvik “Çocuklarımız ve Çocuk Terbiyesi”, c. 2, **Çocuk Haftası** (1930): 310, 311.

Dolayısıyla “... terbiyenin netice itibariyle muayyen yaşayış itiyatlarının ve huyların yekunu” olarak görülmesi gerektiği belirtilir. Zira okul ve muhit yaşamına karışan çocukların orada ortaya koydukları tavırlarının, aslında onların aile içerisinde aldıkları terbiyenin bir yansıması olduğu şöyle ifade edilir; “... Huysuz, intizamsız yahut derbeder ve yalancı bir talebenin bu fena itiyatları nasıl aldığını anlamak için ailesinin vaziyetini araştırmak kâfidir. Bu araştırma, bu kötü itiyatların kökenlerinin aile içinde olduğunu bize gösterecektir.” Böyle bir aile içerisinde yetişen çocuğun “yalancı”, “saygısız” ve “aykırı fikir ve hallerinin” olmasının olası olduğu, “...Hoyrat, merhametsiz ve yalancı olarak tanıdığımız çocukların bu kabil ailelerden yetişmiştir.” tespitiyle de ailenin, çocuk terbiyesindeki çok önemli olan sorumluluğu vurgulanır.⁷⁸⁶

Ele alınan dönemin metinlerinde ailenin, çocuğa vermesi gereken terbiyenin temel amaçları arasında; çocuğun iyi huyları ve yeteneklerini geliştirmek ve ilerletmek, çocuğun zayıf yanları varsa hatalarının tekrar etmemesi yönünde onu terbiye edip, iyi yanlarının gelişmesini sağlamak bulunmalıydı. Bununla beraber “itaat, intizam, temizlik ve söz dinlemenin” çocuk terbiyesinde ihmal edilmemesi gereken önemli kavramlar olduğunun da altı çizilir.⁷⁸⁷ Bu kavramlardan özellikle itaatin önemli olduğu, çocuğa verilecek terbiyede ilk olarak itaatin benimsetilmesi gerektiği, zira ancak itaati öğrenen çocukların tam olarak terbiye edilmelerinin mümkün olacağı hatırlatılır. Çocukların terbiyesinde çok önem verilen itaat konusunda, aile tam olarak sorumlu görülürken, çocuğun söz dinlememesi ve ileride hem okul hem de toplum içerisinde toplumsal ahengi bozacak tutum ve davranışlarından kaçınmasında ailenin vereceği itaat alışkanlığının önemli bir yeri olduğu vurgulanır.⁷⁸⁸

Ancak çocuk terbiyesinin vazgeçilmez bir unsuru olarak görülen itaatin, çocuk tarafından kabul edilebilmesi için çocuk üzerinde fiili ya da psikolojik baskı kurmadan, çocuktan beklenen itaatin gerekçesi anlatılarak, onun bizatihi konuya dair bilgilendirilmesi ve onun, zihin dünyasında konunun anlaşılmasını ve kabul edilmesinin sağlanması gerektiği tavsiye edilir. Ancak bu şekilde henüz ailesine bağlı olarak

⁷⁸⁶ Levend, *age*, 24, 25.

⁷⁸⁷ J. Truimp, “Oyun Çocuğunun Bakımı”, 17.

⁷⁸⁸ J. Truimp, “Oyun Çocuğunun Bakımı”, 17-19.

yaşayan çocuk üzerinde bir “nizam” ve “intizam” kurulmasının mümkün olacağına işaret edilir.⁷⁸⁹

Dolayısıyla çocuk terbiyesinin önemli bir bileşeni olarak görülen itaat konusunda üzerinde durulan ve altı çizilen noktalardan biri de çocuğun “Muhabbetini ve hürmetini” kazanmak ve kaybetmemektir. Çocuğa “hürmet” etmek demenin onun, tüm istek ve arzularını yerine getirmek demek olmadığı, burada kast edilen şeyin; çocuğun hakkı olan oyun oynamak ya da çok sevdiği bir şeyden onu alıkoymamak olduğudur.⁷⁹⁰

Bununla beraber çocuktan körü körüne bir itaat beklenmesi ve aslında oyun gibi hakkı olan şeylerin dahi ondan esirgenmesi onun hürriyetini kısıtlayan ve onu aciz bir duruma düşüren, gelecekte iradesini kullanmasını da engelleyecek bir durum olarak görülmüş ve bununla beraber ortaya çıkacak muhtemel durum şu şekilde ifade edilmiştir;

“.... İdrak ve anlayışın ve tedbirin olmadığı yerde nizam ve intizama karşı bulunulur. Körü körüne itaat ve itimat çocukta her cihetçe büyüklere bağlanmak gibi fena ve muzır bir halet-i ruhiyenin meydan gelmesine neden olur. Çocuğu kendi hürriyeti ve iradesini kullanmaktan aciz bırakır. Binaenaleyh ana baba ve mürebbinin vazifesi, çocuğu böyle bir felakete sürüklemekten içtinap etmektir...”⁷⁹¹

Dolayısıyla çocuktan istenen itaatin belli bir dereceye kadar olması gerektiği, zira kurallara, düzene, intizama uyma noktasındaki itaatin olumlulandığı, buna karşın körü körüne bir itaat anlayışının çocuğu alabildiğine edilegen ve kendi benliğine sahip bir birey olmaktan uzaklaştıracağı uyarısı yapılmıştır.

Çocukların iyi ahlaklı ve itaatkâr olması için nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiği konusundaki ilk önemli unsurlardan birinin, ebeveynlerin tüm tavır ve davranışları ile çocuklara örnek olmaları gerektiği, yani “İtaatkâr ve hüsnü ahlak” sahibi olunması gerektiğidir. Ancak bu konuda ebeveynin “İtaatkâr ve hüsnü ahlak sahibi olması yetmez.” denilerek, çocuk terbiyesinde çocuklardan beklenen itaatin sağlanması için

⁷⁸⁹ G.M “Çocukların Halet-i Ruhiyesi ve Terbiyesi: Çocuklardan İstenilen İtaat nedir?”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 14 (Teşrinisani 1927): 7, 8.

⁷⁹⁰ G. M, “Çocuğun Halet-i Ruhiyesi ve Terbiyesi: Çocuklardan İstenilen İtaat nedir 2”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 15 (Kanunevvel 1927): 5.

⁷⁹¹ G. M, “Çocuğun Halet-i Ruhiyesi ve Terbiyesi: Çocuklardan İstenilen İtaat nedir” 2-6.

“Çocuklara zaman zaman ikazda bulunmak, iyi telkinler yapmak veya cezalar vermekte lazım geldiği” belirtilir.⁷⁹²

Çocuğun terbiyesinde vazgeçilmez bir unsur olarak görülen itaat konusunda, dönemin eğitimci ve yazarları arasında görece bir farklılık olduğu ve çocuktan istenen itaate dönük eleştirel bir yaklaşım da söz konusu olmuştur. Buna göre, çocuklardan beklenen ve çocuk terbiyesinin bir unsuru olarak kabul edilen itaatın, Cumhuriyet’ten önceki dönemlere ait “Otokratik” terbiye anlayışının bir uzantısı olduğu, Cumhuriyetin, “Yeni terbiye” anlayışı ile beraber bunun terk edilmesi gerektiği savunulmuştur. Zira “... Eski sistemin bakiyesi olan itaat ve korku, mektepten atılırken yerini hürriyet ve muhabbete terk etmeğe mecburdur.” denilerek çocuk terbiyesinde de demokrasinin, bir yaşam kültürü ve alışkanlığı olarak kazandırılması gerektiği üzerinde durulur.⁷⁹³ Yine itaat kültürünün hâkim olduğu eski geleneğin terbiye anlayışında, çocuğun aileye tam bağımlılığı ile edilgen çocuk profili idealize edilmiştir. Bahsi geçen çocuğun, ailede babasının yüksek ve genellikle “korkutan” otoritesi ile yetiştiği, “Çocuk korkmalı ki adam olsun” anlayışının egemen olduğu bir terbiye anlayışı olduğu ortaya konur.⁷⁹⁴ Eski terbiye anlayışının, içerisinde yaşanan zamanın ihtiyaçlarına cevap vermediği eleştiri konusu yapılırken,⁷⁹⁵ Oysa ki “Bugün çocuk üzerinde ebeveyn sultanının, devlet sultanı menfaatine azaldığı ve çocuğun ebeveyninden ziyade devlete ait olduğu fikrinin ilerlediği ...” bir anlayışın hakim olduğu bir değişim sürecinin yaşandığı ortaya savunulur.⁷⁹⁶

Sonuçta, çocuk terbiyesinin önemli bir bileşeni olarak görülen itaatın amacı, çocuktan körü körüne bir bağlılık ve boyun eğme yerine, ona verilen terbiyenin gereklerini yerine getirmek ve sorumluluğunu almak olduğu vurgulanır. Bahsi geçen durum şöyle ifade edilmiştir; “... Gelecekte cesur, sağlam, fedakâr, iyi düşünen ve anne-babaya itaat etmesini bilen, dolayısıyla hükümet kanunlarına itaat eden, yurda ve Türk hükümetine

⁷⁹² Dr. Ali Şükrü Bey, (Çocuk Hastalıkları Mütahassısı), “Çocukların Terbiyesi”, **Çocuk Haftası**, 7. Kitap (23 Nisan 1935): 49.

⁷⁹³ Sabiha Zekeriya, “Yatı Mektebinin Gayesi”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 45 (Haziran 1930):16, 17.

⁷⁹⁴ Kazım Nami, “Çocuk ve Terbiye: Çocuk Devletin Demek, Çocuk Halkın Demektir”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 58 (Temmuz 1931): 2.

⁷⁹⁵ Halil Neşet, “Büyük Vatandaşlar”, **Çocuk Haftası**, c.2 (23 Nisan 1930): 326.

⁷⁹⁶ Kazım Nami, “Çocuk ve Terbiye: Çocuk Devletin Demek, Çocuk Halkın Demektir, 1, 2. Kazım Nami, “Terbiye ve Çocuk: Artık Çocukları Eski Tarzda Terbiyeye Müsaade yoktur.”, **Türk Çocuğu**, s. 2 (Teşrinisani 1926): 21, 22. Kazım Nami, “Çocuk ve Terbiye: Çocuk Devletin Demek, Çocuk Halkın Demektir, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 58 (Temmuz 1931): 1-4.

bağlı, çalışkan, her iyi şeyi takdir eden ve bunları yapmayı azmeden çocuklar lazımdır.”⁷⁹⁷

Çocuğun terbiyesi sürecinde izlenmesi gereken belli bir yöntem ve kural olması gerektiği ortaya konurken, bu konuda ebeveynin, çocuğun terbiyesinde dikkat etmesi gereken diğer bir hususun ise çocuğa verilmeye çalışılan terbiye alışkanlıklarının başarılı olabilmesi için ebeveynlerin bu konuda tutarlı olmaları ve “İrade göstermeleri” gerektiğinin altı çizilir. Çocuğun terbiyesi konusunda kararlı ve istikrarlı olan ebeveynlerin, bu konuda başarılı olmalarının mümkün olabileceği belirtilir.⁷⁹⁸

Erken cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde çocukların terbiyesi konusunda üzerinde durulan başlıklardan biri de çocuk terbiyesinde izlenecek yol ve yöntemdir. Çocuk dergilerinde çocukların terbiyesi konusunda temelde iki yöntemden bahsedilmektedir.

Bunlardan ilki çocuğun büyümesi sürecinde onun “doğru” olduğuna inanılan davranışları öğrenerek büyümesini sağlayacak olan tutum, davranış ve düşüncülerin ona anlatarak, açıklayarak telkin ve ikna edilerek benimsetilmesinin sağlanmasıdır.

Çocuk terbiyesi sürecinde çocuklara her anlamda “iyi” ve “olumlu” ya da toplumsal değer ve normlar çerçevesinde kabul görmesi beklenen tutum ve davranışların öğretilmesi amacıyla çocuğun yaşının ilerlemesini beklemeden hemen doğduktan sonraki süreçte çocuğun yaşı ve gelişimine uygun olan tutum davranış ve değerlerin öğretilmesi gerektiğidir. Buna göre; çocuğun her olumlu ve kabul gören davranışı takdir edilip, övülürken, kimi zaman da ödüllendirilmeliydi. Buna karşın, çocuğun, olumsuz ve yanlış davranışları uygun bir dille çocuğa anlatılmalı ve bu davranış ya da davranışlarından vazgeçmesi sağlanmalıydı.⁷⁹⁹

Çocukların terbiye sürecinde onlara kazandırılan “itiatların” (alışkanlıkların), çocuğun tüm yaşamında iz bırakacak kadar önemli olduğu hatta çocuklukta kazanılan “itiyadların” ömür boyu devam edeceği, “... itiyadlar insanın ikinci bir tabiatıdır.” şeklindeki retorik ile anlatılmaya çalışılır. Böylece çocukluk yıllarında edinilen alışkanlıkların, insanların yaşamlarında yer ettiği ve değiştirilmesi zor alışkanlıklar

⁷⁹⁷ Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocukların Terbiyesi”, 46.

⁷⁹⁸ J. Truimp, “Oyun Çocuğunun Bakımı”, 17-19. Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocukların Terbiyesi”, 47. İhsan Hilmi, “Küçüklerin Eğitimi”, **Türk Çocuğu**, s. 102 (Haziran 1935): 17. Öğretmen M. A., “Çocuk Terbiyesi”, **Çocuk Doktoru** s. 3, (Haziran 1946) 12, 13. Tomris Kayaalp, “Çocuk Terbiyesinde Esaslı Bilgiler”, 2, 3.

⁷⁹⁹ İhsan Hilmi, “Küçüklerin Eğitimi”, 15-17.

olduğu belirtilmiştir.⁸⁰⁰ Çocukların edindikleri iyi ya da kötü alışkanlıkların kaynağında kimi zaman aile, kimi zaman muhit, kimi zamanda okul ve arkadaşlarının bulunduğu ancak bunlar içerisinde özellikle ilk çocukluk yıllarında aile içerisinde öğrenilen alışkanlıkların daha kalıcı olduğu belirtilir.⁸⁰¹

Çocuk terbiyesinde izlenecek yöntem konusunda Batı ülkelerine bakılması gerektiği zira “Medeni ülkelerde” çocuk terbiyesinde izlenen yöntemin odağında, çocukların toplum yararı çerçevesinde, gelecekte işe yarar birer birey olarak yetişmelerinin amaçlandığı ortaya konulur. Oysaki bizim terbiye sistemimizde hala çocukları, yetişkinlerin sultanı altında ve genellikle korkutarak ya da cezalandırarak terbiye etmenin geçer bir yöntem olduğu anlayışına dikkat çekilir. Çocukların terbiyesinde yetişkinlerin önemli bir rolü olduğu ancak bunun, çocuğu ezmek, ya da onun üzerinde cezalandırıcı bir güç olarak bulunmak hakkı vermeyeceği, zira terbiye konusunda başta ebeveynler olmak üzere toplumun, öğrenecek çok fazla şeyi olduğu bu konuda da en doğru adresin Batı terbiye sistemi olduğu vurgulanır.⁸⁰² Oysaki bizde terbiye anlayışının, toplumun önemli bir kısmında hala eski geleneğe dayandığı, okullarda verilen terbiyenin, “Medeni memleketler” model alınarak oluşturulmasına karşın, hâlihazırda aile içerisindeki terbiyenin yeterli düzeyde olmadığı şu şekilde ortaya konmuştur; “... Bugünkü neslin babası muasır bir mücadele terbiyesi almış değildir. Onu bir imparatorluk terbiye etti ve şüphe yok ki iyi terbiye etmedi.”⁸⁰³ Çocuk terbiyesinde ilmi ve fenni yöntemlerin kullanılmasının önerildiği kaynaklarda yine Batı referanslı terbiye sistemine göndermeyle çocuğun terbiyesini, çocuğun içerisinde yaşadığı zamanın koşullarına uygun bir anlayışla ilmi ve fenni yöntemlerin uygulanmasıyla gerçekleşmesi gerektiği vurgulanır.⁸⁰⁴

Ancak terbiye konusunun son derece hassas bir konu olduğu zira “ebeveynin doğa kanunları gibi kanunları çocuklara uygulayarak” bu konuda başarılı olamayacağı, çocuk

⁸⁰⁰ Kazım Nami, “Çocuklara Nasıl İyi İtiyatlara Öğretilir”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 18 (Mart 1928): 6. Tomris Kayaalp, “Çocuk Terbiyesinde Esaslı Bilgiler”, 2, 3.

⁸⁰¹ Abdülfeyyaz Tevfik, “Terbiye ve İlmi Terbiye”, **Gürbüz Türk Çocuğu** s. 3 (Kanunevvel 1926): 23-26.

⁸⁰² Kazım Nami, “Asıl Terbiye Çocukta Seciye Yaratmaktır”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 4 (Kanunusani 1927): 11, 12. İbrahim Ali “Ailelerde Çocukluk Tetkikatı”, **Terbiye Mecmuası**, no. 5 (14 Teşrinisani 1334/1918): 176-182.

⁸⁰³ Halil Neşet, “Büyük Vatandaşlar”, **Çocuk Haftası**, c.2 (23 Nisan 1930): 326, 327.

⁸⁰⁴ Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocukların Terbiyesi”, 47. Satı, “Fikri İçin Yaşamak: Terbiyenin Gayeleri”, **Terbiye Mecmuası**, s. 4 (31 Teşrinievvel 1334-1918): 121-126.

terbiyesinde istenen sonuca ulaşabilmenin ancak çocuğun “ruhi” dünyasının anlaşılması ile mümkün olacağı üzerinde durulur.⁸⁰⁵ Bu konuda Baltacıoğlu, terbiyenin toplumdan topluma, kültürden kültüre hatta muhitten muhite değiştiğini, bu nedenle evrensel bir terbiye anlayışından bahsetmenin mümkün olamayacağını, terbiyenin, içtimai toplumun ortak değerlerini ifade eden bir içeriğe yol ve yöneme sahip olması gerektiğini belirtir.⁸⁰⁶ Bununla beraber dönemin bilinen eğitimcilerinden Satı, çocuk terbiyesi konusunda, Baltacıoğlu’nun, terbiyenin, toplumların kendi kültürel yapılarına has olması gerektiği tezini bir adım daha ileri götürür. Ona göre, bu konuda yapılması gereken şey, çocuğun hem ruhi yapısını keşfetmek hem de zekâsı ve yeteneklerini öğrenerek buna uygun bir terbiye anlayışının geliştirilmesini sağlamaktır.⁸⁰⁷ Batı terbiye sisteminde, ailenin çocuğu tanınması ve onun ilgi ve eğilimlerini bilmesinin terbiye sürecini kolaylaştıracağını, ancak bunun için de çocukla yeterince zaman geçirilmesi ve çocuğun terbiyesi konusunda dikkatli ve özenli olunması gerektiği vurgulanır. Bu konuda aile ve okulun çocuğun gelişimi sürecinde tuttuğu “jurnallerin” çocuğun ilgi ve eğilimlerini, kişilik yapısını çözümlemeye buna dönük bir terbiye anlayışının geliştirilmesinde katkısı olduğu vurgulanır.⁸⁰⁸ Ancak bu şekilde çocuğun, bahsi geçen yönleriyle tanınması ve buna uygun olarak terbiye edilmesinin mümkün olacağı anlayışı ortaya konur.⁸⁰⁹

Ele alınan dönemin yayınlarında çocuk terbiyesinin tarzı ve yönetimi konusunda yürütülen tartışmada terbiyenin, çocuğun içerisinde yaşadığı toplumsal ve kültürel çevrenin değerleri ekseninde şekillendirilmesi gerektiğini belirten anlayıştan ziyade, çocuk terbiyesinde hem çocuğun bireysel özellikleri hem de Cumhuriyetle beraber daha fazla önemsenmeye başlayan evrenselci yaklaşımlar daha baskın bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu yanıyları Cumhuriyetle beraber çocuk terbiyesinde tam da içerisinde yaşanan çağın, zamanın ihtiyaçlarına uygun Batı modernitesini referans alan bir terbiye anlayışından hareket edildiği söylenebilir.

⁸⁰⁵ Yazan Kemal Nafi, “Hayatıyat: Terbiye Manası”, **Yeni Nesil**, no. 9 (23 Haziran 1337): 2.

⁸⁰⁶ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), “Terbiye Bahisleri: Nasıl Terbiye-Nasıl Adam?”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 73 (İkinciteşrin 1932):1-10.

⁸⁰⁷ Satı, “Fikri İçin Yaşamak: Terbiyenin Gayeleri,” 125-128.

⁸⁰⁸ İbrahim Ali, “Ailelerde Çocukluk Tetkikatı”, **Terbiye Mecmuası**, no. 5 (14 Teşrinisani 1334/1918):176, 177.

⁸⁰⁹ Satı, “Fikri İçin Yaşamak: Terbiyenin Gayeleri,” 125-128.

Çocuklarda istenmeyen ya da “Kötü itiyadlar” olarak adlandırılan davranışların oluşması halinde ailenin bunu görmezden gelmesinin var olan olumsuz davranışın daha da büyümesine neden olacağını, ancak çocuktaki olumsuz davranışın fark edilmesiyle tekdir, dayak ve ceza ile konuyu çözmeye çalışmanın ise çocukta kötü alışkanlıkları azaltmak yerine, daha da arttırabileceği uyarısı yapılır. Bu nedenle dayakla, şiddetle ve azarlamayla çocuğun edindiği kötü alışkanlıklardan uzaklaşmasının mümkün olmadığının altı çizilir.⁸¹⁰

Buna karşın çocuk terbiyesinde çok sık “mükâfat ve ceza” ya yer verilmemesi, bunun en uygun durumlarda ve gerektiğinde kullanılması üzerinde durulur. Buna karşın çocuğun terbiyesinde dayak ve şiddete yer verilmemesi gerektiği belirtilirken ancak kimi durumlarda “Çocuğun canını acıtmadan kimi vurmalarla yer olması” gerektiği vurgulanır. Bunu yaparken, başkalarının yanında ve çocukları yaralayarak yapılmaması gerektiği de ilave edilir.⁸¹¹

Dönemin çocuk hekimlerinden Ali Şükrü Bey, çocukların terbiyesi konusunda gündelik hayatından gördüğü örnekler üzerinden aktardığı yazısında, pek çok ebeveynin çocuğu terbiye etmek ve ona iyi alışkanlıklar kazandırmak adına uyguladıkları yöntemleri üç grupta toplar. Ona göre, “korkutma yöntemi” olarak anılan yöntemde, ebeveyn ya da çocuğun terbiyesinden sorumlu olan kimse, çocuğun yanlış davranışlarını düzeltmek amacıyla doğru olduğuna inandığı dayak ve şiddete başvurur. Çocuk terbiyesinde, terbiyeden sorumlu olan kimselerin sıklıkla başvurduğu ikinci yöntemin ise “arsızlaştırma terbiyesi” olduğu, bu yöntemi uygulayan ebeveynin, çocuğun her istediğini her şeye rağmen yapma iddiasında olan ve yapmaya çalışan ve bu yolla çocuğun olumsuz-yanlış olan tutum ve davranışlarını engellemeye çalışır. Bahsi geçen iki terbiye yöntemi yanında bir de çocuğu yaptıklarından dolayı sürekli suçlayan ve çocuğu bu şekilde bir korku içerisinde tutarak onu yaptığı hatadan dolayı yalana iten “yalana alıştırma terbiyesi” olduğundan bahseder.⁸¹²

⁸¹⁰ Kazım Nami, “Çocuklara Nasıl İyi İtiyatlar Öğretilir”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 18 (Mart 1928): 6. “Yedi Günde Bir Başbaşa: Tatil Günlerinde En Terbiyeli Çocuklar Olalım”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 136 (24 Haziran 1937): 16. Naci Somersan, “Süt Çocuğunda Huy Terbiyesi”, **Aile** c. 2, s. 7 (Sonbahar 1948): 29-3. Yazan Tomris Kayaalp “Çocuk Terbiyesinde Esaslı Bilgiler”, **Çocuk Doktoru** s. 27 (Haziran 1948): 2-3. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), **Mürebblere**, (İstanbul: Sühulet Kütüphanesi: Semih Lütfü, 1932), 206-208.

⁸¹¹ İhsan Hilmi, “Küçüklerin Eğitimi”, 15-17.

⁸¹² Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocukların Terbiyesi”, 45, 46.

Çocukları terbiye etme konusunda başvurulmuş bu yöntemlerin artık hiçbir geçerliliği kalmadığı gibi bahsi geçen eski terbiye yöntemlerinin, çocuğun anne ve babasına olan *muhabbetini* de olumsuz yönde etkileyeceği anlatılır. Bununla beraber çocuğun bir süre sonra bahsi geçen terbiye yöntemlerinden dolayı “Yalancı, korkak, ürkek, uyuşuk, beceriksiz ve teşebbüs kabiliyeti olmayan abdal bir insan” haline geleceği, temelde hiçbir ebeveynin, çocuğunun terbiyesinde bu tür olumsuzluklara yol açacak yöntemleri kullanmak istemeyecekleri de hatırlatılır.⁸¹³ Benzer yönde bir tasnifi Selim Sırı Bey’de yaparak çocuk terbiyesi konusunda Türk toplumunda genellikle iki yöntemin benimsendiğine dikkat çeker; çocuk ya çok sevilir, çok şımartılır, her istediği yapılır ki böyle yetişen çocukların “Hodbin, mütehakkim, inatçı ve şımarık” olduklarını belirtir. İkinci yöntemde de birincinin aksine çocuk yoğun bir baskı, korku ve hatta şiddete maruz kalır. Bu şekilde yetişen çocukların da “Korkak, miskin, beceriksiz, ikiyüzlü ve yalancı” olabilecekleri üzerinde durulur.⁸¹⁴

Evde ya da okuldaki ceza uygulamaları ki özellikle dayak tarzı şiddetin, çocuğun ruhunda derin izler bırakacağı ve ruhsal gelişimini sarsacağı, bu türden cezalara maruz kalan çocukların, gelecek okul yaşamlarında ya şiddete meyilli ya da asosyal çocuklar olacağı uyarısı yapılmıştır.⁸¹⁵ Çocuğa ceza verilecekse bu nasıl olmalı? Öncelikle verilecek cezanın, çocuğun zihinsel ve ruhsal gelişimine uygun olmasının yanı sıra çocuğun, kendisine verilen cezayı anlayabilecek durumda olmasının gerekliliği belirtilir. Bununla beraber verilen cezanın neden verildiği çocuğa anlatılmalı, aksi takdirde cezanın bir caydırıcılığı ya da çocuğun terbiyesinde bir etkisi olmayacağının altı çizilir.⁸¹⁶

Dönemin eğitimci ve yazarları, dayanın çocuk terbiyesinde yeri olmadığı, “falaka devri”nin artık sona ermesi gerektiğini sıklıkla vurgularken⁸¹⁷ “O halde çocuk iyi ahlakı ve

⁸¹³ Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocukların Terbiyesi”, 45-48. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), **Mürebblere**, (İstanbul: Sühulet Kütüphanesi: Semih Lütfü, 1932), 206-208.

⁸¹⁴ Selim Sırı Tarcan, “Doğan Çocuklar”, **Çocuk Haftası**, 7. Kitap (23 Nisan 1923) 43-45. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), **Mürebblere**, (İstanbul: Sühulet Kütüphanesi: Semih Lütfü, 1932), 206-208.

⁸¹⁵ Azime Reşid, “Çocuklarımıza Ceza Vermek Mümkünümüdür?”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 20 (Mayıs 1928): 30, 31.

⁸¹⁶ Azime Reşid, “Çocuklarımıza Ceza Vermek Mümkünümüdür?”, 32, 33.

⁸¹⁷ Abidin Daver, “Önce Fikirleri Hazırlamalı”, **Çocuk Haftası** 7. Kitap (23 Nisan 1935): 27, 28. Öğretmen M. A., “Çocuk Terbiyesi”, **Çocuk Doktoru** s. 3, (Haziran 1946) 12, 13. Dr. Ali Şükrü Bey, (Çocuk Hastalıkları Mütehassısı), “Çocukların Terbiyesi”, **Çocuk Haftası**, 7. Kitap (23 Nisan 1935): 45-48. Bertrand Russell “Dayak Terbiye Vasıtası Değildir”, (Essais Sceptiques’ten alıntı) **Aile**, c. 2. s.

terbiyeyi ve emirlere itaat etmesini nasıl öğrenir?” soruları sorulur. Ele alınan dönemin yayınlarında yazı yazan hekim ve eğitimciler, çocuklara verilen şiddet içerikli tüm cezaların çocuk terbiyesinde öğretici ya da terbiye edici bir yanının olmadığını kesin bir dille ifade ederler. Zira çocuğa mutlaka bir ceza verilmesi gerekiyorsa, ceza verilmeden önce ve sonra çocuğun hatalı davranışı ve verilen cezanın gerekçesi çocukla, çocuğun anlayacağı şekilde, konuşulmalıdır. Çocuğa, istenmeyen tutum ve davranışlarından dolayı verilen ceza sonrası süreçte de aynı ya da benzer konular söz konusu olduğunda, ebeveynin ya da çocuğun terbiyesinden sorumlu olan kimsenin, bu konudaki tutum ve davranışlarında tam bir tutarlılık içerisinde olması gerektiği savunulur.⁸¹⁸

Yine çocuğa verilecek ceza konusunda çocuğun, hatalı davranışından dolayı “Hemen dövülüp azarlanmaması” gerektiği gibi çocuğun, yaptığı hatalar da görmezden gelinmemeli. Çocuk, hatalı davranışından sonra sükûnetle ona yaptığı hata ya da hatalar anlatılmalı ve doğru olan davranışlara yönlendirilmelidir. Çocuğa yaptığı hatadan dolayı af dilemesi ve bir daha bu tür bir hata yapmayacağına dair söz vermesinin istenmesi gerektiği de hatırlatılır.⁸¹⁹

Maarif müfettişi olan Hasan Ali Bey’e göre “... Dayakla korkutarak temin edilen itaat devamsız ve şuursuz bir itaattir. Hür bir iradenin şuuruna müracaatla verilecek itiyatlar neticesinde tahassul eden mutemil bir itaattir ki cemiyetleri hakiki istiklale kavuşturur. Evlatlarımıza vereceğimiz terbiyenin vahdet noktası bu olmalıdır.”⁸²⁰ Dayağın sadece çocuk terbiyesi konusunda değil insanla ilgili herhangi bir konuda ve hiçbir nedenle kabul edilmezliği de şöyle vurgulanmıştır. “... Dayak, atanın, hayvani hislerini tatminden başka bir fayda vermeyen vahşiyane bir cezadır. Dayağın terbiyevi faziletinden bahsedenler hayvani hareketlerini mazur göstermek isteyenlerdir. Dayak insanların ceza tarihinde iflas etmiş bir ceza usulü olarak tanınmıştır.” Bu yanılla

6 (Yaz 1948): 43. Server Rıfat, “Mahalle Mektebinde Nasıl Okudum”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 29 (Şubat 1929): 14-15. “Eski Mektep-Yeni Mektep”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 47 (Ağustos 1930): 8, 9.

⁸¹⁸ Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocukların Terbiyesi”, 49-52. J. Truimp, “Oyun Çocuğunun Bakımı”, 19-20. Naci Somersan, “Süt Çocuğunda Huy Terbiyesi”, 29-31. “Aile de Çocuk: Disiplin Nedir?”, (Parent’s Magazin’den) **Aile**, c. 2 s. 8 (Kış 1949): 33-35. Öğretmen M. A., “Çocuk Terbiyesi”, **Çocuk Doktoru** s. 3, (Haziran 1946) 12-13. Bertrand Russell “Dayak Terbiye Vasıtası Değildir”, (Essais Sceptiques’ten alıntı) **Aile**, c. 2. s. 6 (Yaz 1948): 43. Server Rıfat, “Mahalle Mektebinde Nasıl Okudum”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 29 (Şubat 1929): 14, 15. “Eski Mektep-Yeni Mektep”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 47 (Ağustos 1930): 8, 9.

⁸¹⁹ J. Truimp, “Oyun Çocuğunun Bakımı”, 19, 20.

⁸²⁰ Hasan Ali Bey (Maarif Müfettişi), “Terbiyede Birlik Ve Ahenk”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 60 (Haziran 1931): 2-6.

medeni bir ailede dayağın olamayacağı, yüzünü medeniyete dönen Cumhuriyet ailesinde de dayağın hiçbir yerinin olmayacağına dair çok güçlü bir vurgu söz konusudur.⁸²¹ Bununla beraber çocuklara, yaptıkları hatalı davranışlardan dolayı evde, okulda ya da sokakta söylenen “Arsız, terbiyesiz, utanmaz, ahlaksız ...” gibi sözlerin, çocuk terbiyesinde son derece olumsuz, yıkıcı etkileri olacağı da konu edilmiştir.⁸²²

Çocukların terbiyesi sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlardan birinin de “Güç ıslah edilen çocuklar” konusu olduğudur. Bu çocukların önemli bir kısmını manen ve aklen hasta çocukların teşkil ettiği, aklen zayıf olan bu çocuklar için itiyadlar tesisinin, yeni terbiyenin başlıca unsurlarından birini teşkil etmesi gerektiği belirtilir. Zira kurulacak böyle müesseselerin aileler ile yakın ilişkide olmasının önemine işaret edilirken, kabul edilen en yeni *Ahkâm-ı Kanuniye* ile özellikle çocukları, gençleri himaye ile “Metruk yahut ahlaksız” çocuklar üzerinde devletin himaye görevinin kabul edildiğinin altı çizilir.⁸²³

Çocuk terbiyesinin, işlenmemiş bir toprağa ya da yaş bir ağaca benzetildiği deyimlerden de hareketle çocuğun, nasıl bir terbiye anlayışı ile biçimlendirilmeye çalışılırsa o yönde şekil alacağı tezi sıklıkla işlenir. Buna göre “doğru” bir terbiye anlayışıyla yetişen çocukların, verilen terbiyenin “iyi”leri ve “doğru”larına uygun olarak şekilleneceği ve ancak bu şekilde ailenin, toplumun ve devletin istediği “İyi bireyler” ve “Doğru vatandaşlar” olacağı tespiti yapılır.⁸²⁴

Çocuklara verilecek olan terbiyenin en önemli araçları arasında sinema ve tiyatronun da olması gerektiği hatırlatılır. Zira çocukların çok sevdiği, güldüğü, eğlendiği, keyif aldığı bu araçların doğru kullanımına dikkat çekilir. Sinema ve tiyatro çocuk için yapılmış ve çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişimini esas almış ise çocuğun muhakeme yeteneğini arttırdığı, mukayese yapma fırsatı verdiği, nihayetinde çocuğun karar verebilme kudretini arttırdığı belirtilir. Ancak çocuk terbiyesinde önemli birer araç olarak düşünülen çocuk sineması ve tiyatrosunun, ele alınan dönem içerisinde ya olmadığı ya

⁸²¹ Samim Kılıçaslan, “Sosyal Bahisler: Niçin Dayak Atıyoruz?”, **Çocuk Doktoru**, c.3, s. 33 (Aralık 1948): 9, 10.

⁸²² Şukufe Nihal, “Çocuklarımız”, **Çocuk Haftası** 5. Kitap (23 Nisan 1933): 69.

⁸²³ Yazan M. F “Güç ıslah Edilen Çocuklar İçin ıslah ve Tedip Terbiyesi”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 65 (Şubat 1932): 4, 5.

⁸²⁴ Abdülfeyyaz Tevfik, “Terbiye ve İlmi Terbiye”, 25-26. Öğretmen M. A, “Çocuk Terbiyesi”, 12, 13.

da oldukça sınırlı sayıda ve yetersiz olduğu eleştiri konusu yapılmıştır.⁸²⁵ Buna karşın özellikle büyük şehirlerdeki sınırlı sayıdaki sinema ve tiyatroya, çocukların tamamen ailenin denetimi ve gözetimi altında gitmesi gerektiğinin de altı çizilir.⁸²⁶

Türk modernleşmesi reformcuları yeni Türk ulusunun inşa edilmesinde aile ve evin, kadınlar eliyle ve yeni bir çocuk yetiştirme tarzı üzerine oturması gerektiğini düşünmüşlerdir. “Erkeklerin modern bir ulus-devlet, kadınların modern aileler/yuvalar kurmak” ve modern nesiller yetiştirmek için seferber oldukları bir modernizm projesi kabul görmüş ve uygulanmıştır. Dolayısıyla Türkiye modernleşme projesinde kadınlardan, modern aileler, evler, çocuklar ve modern bir gündelik yaşam inşa ederek, modern bir toplum kurma projesine katkı sunmaları beklenmiştir.⁸²⁷

Kadın ve aile ilişkileri düşünüldüğünde ve aile içerisindeki kadın bağlamıyla Türkiye modernleşmesi sürecine bakıldığında, bu süreçte ortaya çıkan farklı ideolojik akım ve eğilimlerin tamamında kadınlar, onların, büyük toplumsal projelerinin birer nesnesi konumundadır. Ancak bunlardan bazıları, kadının kamusal alana girişine imkân tanısa ya da bunu teşvik etse de temelde kadının asıl alanının ve uğraşısının, aile ve ev alanı ile sınırlı olması gerektiğini düşünmüşlerdir.⁸²⁸

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, modern ve Batılı bir toplum inşa etme amacıyla olan Cumhuriyetin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, kurulacak olan yeni devlet içerisinde kadınların her anlamda son derece önemli görevler üstlenmeleri gerektiğini pek çok yerde ve durumda ifade etmiştir. O, kadınların önemli görevlerinden biri olarak gördüğü anneliğin, geleceğin nesillerini yetiştirmede, gelecek modern toplumu inşa etme konusunda son derece önemli bir görev ve sorumluluk olduğunu düşünmüş ve özellikle annelerin yetiştirecekleri çocukların terbiyesi konusunda şunları ifade etmiştir;

“Anaların bugünkü evlatlarına vereceği terbiye; eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünün anaları için evsafi lazımevi haiz, evlat yetiştirmek, evlatlarını bugünkü hayat için faal bir unsur haline koymak; pek çok yüksek evsafın hamili olmağa mütevakıftır. Binaenaleyh

⁸²⁵ Hikmet Şevki, “Çocuklara Telkin Vasıtaları”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 33 (Haziran 1929): 21, 22. “Sinema Terbiye İçin”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 71 (Eylül 1932): 6-10. Neş’et Halil Atay, “Çocuk Mahkemeleri-Çocuk Sinemaları”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 98 (İkincikanun 1935): 3-8. Nusret Kemal, “Çocuk ve Sinema”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 41 (Şubat 1930): 14, 15.

⁸²⁶ “Çocuğun Terbiyesini Bir Zaruret Olarak Görmek Meselesi”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 12 (Eylül 1927): 12.

⁸²⁷ Sancar, **age**, 191-194.

⁸²⁸ Ayşe Kadioğlu, “Cinselliğin İnkârı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998), 93.

kadınlarımız; hatta erkeklerden daha münevver, daha feyizli, daha fazla bilgili olmağa mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa...”⁸²⁹

Cumhuriyet döneminde yukarıda da belirtildiği gibi kadın, hem kadınlık rolleriyle ev içerisinde geleceğin modern vatandaşı olacak olan çocukların yetiştirilmesinde, onların ahlaki ve terbiyevi kişiliklerinin gelişimindeki rolleri ile hem de kamusal alandaki görevleri ve rolleri ile idealize edilmiştir. Ancak çocuk dergilerinde resmedilen kadına bakıldığında, bu kadın daha çok aile içerisinde ve genellikle kadınlık ve anne rolleriyle betimlenmiştir.⁸³⁰ Buna göre kadınlar, çocuklarının yalnızca bedensel ve fiziksel gelişiminden değil, aynı zamanda ruhsal gelişimleri ile ahlaki ve terbiyevi gelişim süreçlerinin de en doğru şekilde şekillenmesinden sorumluydular.⁸³¹ Bu yanı sıra annenin, karakteri ve sahip olduğu alışkanlıkların da son derece önemli olduğu, zira çocuğu en doğru şekilde terbiye etmesi beklenen ve ona “İyi ve doğru” alışkanlıkları kazandıracak olan kişinin bizzat kendisinin “İyi terbiye” görmüş olması ve “İyi itiyadlara” sahip olması idealize edilmiştir.⁸³²

Bununla beraber, çocuklarının talim ve terbiyesi konusunda istekli, arzulu olan annelerin, çocuklarının hem terbiyesi, okul yaşamı, hem de okul dersleri konusunda daha özenli, teşvik edici ve yardımcı oldukları düşünülmüştür.⁸³³ Çocuk dergileri her ne kadar çocuklar için çıkıyor olsa da aslında bu dergilerin hedef kitlesi arasında kadınlar ve çocukların yetiştirilmelerinden, terbiye ahlak ve görgüsünden sorumlu tutulan anneler de bulunmaktaydı. Zira terbiyenin en kuvvetli ve sağlam temelini, aile ocağında ve aile içerisinde de anne kucağında kurulacağına düşünülmüştür. Bu yanı sıra

⁸²⁹ “Çocuk Halet-i Ruhîyesi: Her Türk Annesi Büyük Gazi’nin Sözlerini Bir Düstur Olarak Kabul Etmelidir”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 41 (Şubat 1930): 18.

⁸³⁰ Mustafa Şekip Tunç, “Eski Aileden Yeni Aileye”, 14.

⁸³¹ Bahtiyar Demirağ, “Çocuk Terbiyesinde Annenin Vazifesi”, **Çocuk Doktoru**, s. 2 (Mayıs 1946): 2, 3. Ahmed Rasim Bey, “Çocuk Ne Bilir?”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 5 (Şubat 1927): 14-16. Emin Münir, “Evlat Terbiyesi”, **Asar-ı Nisvan**, s. 13 (15 Eylül 341): 2-4. “Çocuğun Terbiyesini Bir Zaruret Olarak Görmek Meselesi”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 12 (Eylül 1927):12. Özmen (İstanbul sayı), “Çocuk”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 102 (Haziran 1935): 9-11.

⁸³² Bahtiyar Demirağ, “Çocuk Terbiyesinde Annenin Vazifesi”, 2, 3, 4, 29. Emin Münir, “Evlat Terbiyesi”, **Asar-ı Nisvan**, s. 13 (15 Eylül 341): 2-4. Özmen (İstanbul sayı), “Çocuk”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 102 (Haziran 1935): 9-11. “Çocuğun Terbiyesini Bir Zaruret Olarak Görmek Meselesi”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 12 (Eylül 1927): 12. Eyüp Hamdi, “Pestalozziye Aile ve Mektep Terbiyesi”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, (3 Haziran 1929): 19, 20.

⁸³³ Lora’dan Mary’e “Talim ve Terbiye Hakkında”, **Asar-ı Nisvan**, s. 20 (1 Şubat 1926): 3-4. Ömer Hulusi “Aile ve Mektep”, **Şen Yuva**, no. 10 (24 Nisan 1341): 6.

Cumhuriyetin idealize ettiği çocukluğun, aslında modern anneliğin inşa edilmesi ile mümkün olacağı sonucuna ulaşılır.⁸³⁴

Bahsi geçen dönemde annelerin, çocuğa dönük yaklaşımlarında genel olarak iki tür tutumdan söz edilir. Bunlardan ilki, annenin, ya çocuğun evdeki tüm tutum davranışlarını son derece sıkı bir şekilde denetlediği, hatta kimi zaman “annenin usluluk telakkisinin” çocuğun evde gülmemesi, oynamaması ya da hızlı bir şekilde hareket etmesinin dahi önüne geçtiği, bu durumun ise çocuğun yaşama şevki ve zengin hissiyatını öldürebileceğine dikkat çekilir.⁸³⁵ Bununla beraber evde sürekli baskı ve sindirmeye maruz kalan çocukların zamanla asabileştikleri, asabileşen çocukların ise hem ruh sağlığının bozulacağı hem de terbiyesinde ciddi sorunlar yaşanacağı tespit edilmiştir.⁸³⁶

İkinci tür yaklaşımda ise annenin, çocuğu pek çok konuda tamamen yalnız ve serbest bıraktığı, böyle bir durumda olan çocuğun karşılaştığı kimi sorunlar ve sıkıntılar ile tek başına, kimi zaman yanlış yollara saparak mücadele ettiği belirtilir. Oysaki idealize edilen yaklaşımın bahsi geçen iki tutumun bir dengesi olduğu belirtilir; yani validelerin, çocukların terbiyesi sürecinde onları ne çok sıkımaları ne de çok serbest bırakmadan dengeli bir iletişim içerisinde olmaları beklenmiştir.⁸³⁷

Ancak valideler konusunda idealize edilen bu tablonun gündelik pratiğine bakıldığında, tablonun pek de böyle olmadığı, zira validelerin çocukların bakımı, sağlığı konusundaki yetersizlikleri dışında, çocuk terbiyesi ve çocukların yetiştirilmeleri konusunda da oldukça eksik ve yetersiz oldukları şöyle ifade edilmiştir; “... Ancak maalesef ki bizde validelerin genelinin çocukla zıtlasmaktan ve çocukların bütün isteklerine muhalefet etmelerinden dolayı çocukların genellikle nefretini kazandıklarını” oysaki olması

⁸³⁴ Ömer Hulusi, “Aile ve Mektep”, **Şen Yuva**, no. 10 (24 Nisan 1341): 6. Abdülfeyyaz Tevfik, “Terbiye ve İlmi Terbiye”, **Gülbüz Türk Çocuğu** s.3 (Kanunuevvel 1926): 23-26. Bahtiyar Demirağ, “Çocuk Terbiyesinde Annenin Vazifesi”, 2, 3, 4, 29. Ahmed Rasim Bey, “Çocuk Ne Bilir?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 5 (Şubat 1927): 14, 15, 16. Hıfzı Tevfik, “Çocuklarımız ve Çocuk Terbiyesi”, **Çocuk Haftası** c. 2 1930 s. 310-311. Emin Münir, “Evlat Terbiyesi”, **Asar-ı Nisvan**, s. 13 (15 Eylül 341): 2-4. “Çocuğun Terbiyesini Bir Zaruret Olarak Görmek Meselesi”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 12 (Eylül 1927): 12.

⁸³⁵ Benal M. İftar (İzmir Saylavı), “Çocuk Terbiyesinde kadın”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 102 (Haziran 1935): 12-14.

⁸³⁶ Muhammed Ali, “Çocuklarda Gülmek ve Güldürmek”, **Terbiye Mecmuası**, no. 6 (15 Kânunuevvel 1334): 201-211.

⁸³⁷ Benal M. İftar, “Çocuk Terbiyesinde kadın”, 12-14.

gerekenin bir validenin “...Çocuğunun kalbinde ebeveyninden korkmak hissi değil, hürmet ve muhabbet hissi uyandırmak..”⁸³⁸ Olması gerektiği telkin edilir.

Ancak tüm bu görevlerin validelere bırakılmasının onlardan, fazlaca şeyler beklendiği anlamını taşıdığı, oysaki dönemin koşulları içerisinde ancak belli sayıda, genellikle kentli orta sınıf kadınların okuma-yazma bildikleri ve çocuklarının eğitimi konusunda görece bunun için gerekli olan eğitim ve bilgiye sahip oldukları ortaya konur. Bu koşullarda yapılması gereken en önemli işlerden birinin, validelerin eğitilmesinin sağlanması ve konu üzerine bilgilendirilmeleridir. Özellikle çocuğun terbiyesi konusunda validelerin dışında çocuklarla ilgili olan kurumlar ki bunlar arasında Himaye-i Etfal başta olmak üzere oluşturulacak olan ve devlete bağlı kurumlarda hem çocukların himayesi hem de çocukların ihtiyacı olan terbiyenin verilmesinin sağlanması hatta bu konuda bir “seferberlik” başlatılması gerektiği önerilmiştir. Bahsi geçen ve çocuklara terbiye vermesi amacıyla kurulması talep edilen kurumların, kurulmasının yanında ailelere, çocuk terbiyesinin en az çocuk bakımı kadar önemli bir konu olduğunun kavratılması gerektiği de ortaya konur.⁸³⁹

“İlk terbiye ocağının aile ocağı” olarak kabul edildiği⁸⁴⁰ aileyi oluşturan ebeveynin çocuk terbiyesinde son derece önemli bir yeri olduğu sıkça hatırlatılırken Cumhuriyetin idealize edilen ailesi şöyle betimlenmiştir; Cumhuriyet çocuğunun ailesi, “Sağlam, sakin, nizamı, samimiyeti, iş güç sevgisi, düzgünlük, çocukta iyi bir kalp, işe rağbet ve sadelik hasletlerini yaratır.” Bununla beraber ailenin tam bir “hürriyet, karşılıklı itimat, içerisinde” kendi doğal halinin dahi çocuğun terbiyesinde çok önemli bir yeri olduğu belirtilir. Ailenin kendi içinde aile üyeleriyle kurulan iyi diyalogun, gündelik hayat alışkanlıklarının (örneğin evlerinde güzel sanatlara ait eserler bulunması, musiki geceleri, masal ve kitapları, bayramlık itiyatları, meşgale ve eğlenceleri.) çocuğun ruhi olarak beslenmesini, terbiye edilmesini belli bir intizam dâhilinde belli alışkanlıklarla yetişmesini sağladığı görüşü savunulmuştur.⁸⁴¹

⁸³⁸ “Lora’dan Mary’e” “Talim ve Terbiye Hakkında”, **Asar-ı Nisvan**, s. 20 (1 Şubat 1926): 3, 4.

⁸³⁹ Hıfzı Tevfik, “Çocuklarımız ve Çocuk Terbiyesi”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan, 1930): 310, 311.

⁸⁴⁰ Hıfzı Tevfik, “Çocuklarımız ve Çocuk Terbiyesi”, 310.

⁸⁴¹ Haşmet, “Hayat için Terbiye”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 42 (Mart 1930): 2. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), **Mürebilere**, (İstanbul: Sühulet Kütüphanesi: Semih Lütfü, 1932), 206-208.

Çocukların aile yaşamları içerisinde aldıkları terbiye ve görgünün onların tüm tavır ve davranışlarına yansıdığını, bunu iş yaparken de oyun oynarken de gözlemenin mümkün olduğu belirtilir.⁸⁴² Zira aile, “yalnız bedenleri için değil, kalpleri ve ruhları için de bir yurt, bir bark olmalıdır” denilerek ailenin, çocukların çok yönlü olarak yetismelerinde onların, terbiye, görgü, kültürel birikimleri, eğitim ve okul başarıları dahi pek çok konuda oldukça önemli bir rolü olduğu vurgulanmıştır.⁸⁴³

Sonuç olarak; dünya üzerinde yaşanan tüm modernleşme süreçlerinde olduğu gibi Cumhuriyet dönemi modernleşmesinde de aile, toplumun değişim ve dönüşümünde önemli bir araç olarak görülmüştür. Zira modernleşme ile beraber gelişmeye başlayan ulus-devlet yapılarında, ulus ile aile arasında sıkı bir bağ kurulmuş, bu bağ, ulusun, aynı zamanda büyük bir aile olduğu metaforuyla desteklenmiştir. Ele alınan dönemde ailenin, modern devlet yapısı içerisinde önemli bir sosyalizasyon aracı olarak kabul edilmesiyle, aile kurumunun toplumsal yapı içerisindeki yeri ve işleyişi devletin, denetim, gözetim ve düzenleme süreçlerinin merkezinde yer almasına neden olmuştur. Bu çerçevede kurulacak yeni ve modern aileler aracılığıyla aynı zamanda devletle, toplumla ve rejimle uyumlu olabilecek modern ve makbul çocukluğun da inşası amaçlanmıştır.

Bu amaçlar çerçevesinde giriş bölümünde de ortaya konduğu gibi geç Osmanlı toplumunda başlayan modernleşme süreci Cumhuriyetin ilk yıllarında girilen kapsamlı yenileşme hareketleri ile beraber yeni bir evreye girmiştir. İçerisine girilen bu yeni evrede devletin, toplumun ve toplumsal süreçlerin, kurulmuş olan yeni yapı ile eşgüdümlü işleyebilmesi için tüm bu süreçlerin merkezinde yer alan ailenin ve bu aile içerisinde yetişecek olan yeni nesillerin, modern devlet paradigması çerçevesinde inşa edilmesi amaçlanmıştır.

Kurulacak modern aileler, yeni toplumun ilerleme anlayışına uygun olarak devletle, toplumla ve toplumsal değerlerle biçimlenecek olan yeni çocukluğun üretim merkezi olacak ve yeni çocukluğun yeni bir zihniyetle ve yeni değerlerle inşa edilmesini sağlayacaktır. Bu yanıyl aile aynı zamanda elverişli bir bioiktidar alanı olarak kabul edilmiştir.

⁸⁴² Muallim İbrahim Hakkı, “Terbiyeye Doğru”, **Genç Mektepliler**, s. 1 (1 Nisan 1340): 2, 3.

⁸⁴³ Haşmet, “Hayat için Terbiye”, 2.

Ele alınan dönem içerisinde yayımlanan çocuk dergilerinde, inşa edilmesi beklenen yeni ailenin, geçmiş geleneksel toplumun ailesinden farklı olarak çocukların yalnızca bedeni ihtiyaçları ve bakımı ile değil bir bütün olarak çocuğun hem bedeni hem terbiyevi hem de ahlaki gelişiminden sorumlu tutulmuştur. Bu yanıyla yeni ailenin, yeni çocukluğu inşası sürecinde üzerinde durulan anahtar kavramların başında “terbiye” gelmektedir. Zira ailenin çocuğa kazandırması gereken terbiye anlayışının merkezinde çocuğun “içtimai” ve “milli” değerlere bağlı olarak yetiştirilmesi bulunmaktaydı. Bahsi geçen içtimai değerler, çocuğun içerisinde yaşadığı toplumun ihtiyaçları çerçevesinde milli devletin, milli çıkarlarına uygun olarak yetiştirilmesini ifade etmekteydi. Çocuğun, doğduktan sonraki ilk yaşlarından itibaren başlaması gereken terbiye süreci, onun ilkokul hayatına kadar ailenin denetim ve gözetiminde gerçekleştirilmeliydi. Çocuğun aile içerisinde edineceği bu ilk terbiyevi alışkanlıklar ile “İyi bir evlat”, “Doğru bir insan” ve “Makbul bir vatandaş” olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

Çocuğa bahsi geçen amaçlar çerçevesinde aile tarafından kazandırılması beklenen terbiye anlayışı ile alışkanlıklar belli bir yöntem ve anlayışla ortaya konmalıydı. Bu yöntem ve anlayışın, geçmiş geleneksel toplumun çocuk terbiyesi konusunda izlediği yöntemden farklılaşması gerektiği üzerinde durulmuş ve geleneksel toplumun ürettiği terbiye modeli yerine temelde Cumhuriyet yenileşmesinin esin kaynağı olan Batı referanslı everensel yaklaşımlar benimsenmiştir.

Ele alınan dönem içerisindeki yayınlarda ailelerin çocuğa kazandırması gereken öncelikli terbiyevi alışkanlıklar arasında *itaat*, *intizam*, *disiplin* ve *uysallık* gelmektedir. Ancak ele alınan kaynaklarda konu üzerine yazan çocuk doktorları, eğitimci ve yazarlar bu kavramların tamamı konusunda tam bir mutabakat içerisinde olmamışlardır. Zira çocuğun bağımsız, hür bir kişilik geliştirebilmesi için ailenin, çocuğun özerkliğini belli bir noktaya kadar tanıması gerektiği, katı, körü körüne bir itaat ve disiplin içerisinde yetiştirilecek olan çocukların hür bir irade geliştirmeyecekleri anlayışından hareket etmişlerdir. Zira buna göre çocuklardan beklenen itaat, “Anaya-babaya, hükümete, kanunlara” itaat ile bağlılık üzerine kurulmalıydı. Buna karşın çocuğun belli bir terbiye alışkanlığı edinebilmesi ve bunun sürdürülebilmesi için çocuğun bir ölçüye kadar itaatkâr olması gerektiği de savunulmuştur. Bu anlayışa göre çocuğun belli bir intizam, disiplin çerçevesinde, belli alışkanlıkları kazanabilmesi için itaat, çocuğa verilecek olan terbiyenin vazgeçilmez en önemli kavramlarından biri olarak ön plana çıkmıştır. Yine bahsi geçen terbiyevi alışkanlıkların aile tarafından çocuğa öğretilmesi, davranışların

çocukta kalıcı olacağı anlamına gelmeyeceği, çocuğun ilk yaşlarından itibaren aile içerisinde öğrenmiş olduğu terbiyevi alışkanlıkların ve davranışların yerleşmesi ve pekişmesi için çocuğun, ilerleyen yaşlarında içerisinde bulunacağı okul ve çevre tarafından da bunların pekiştirilmesi gerekmektedir.

Ele alınan kaynaklarda ailenin çocuğa vereceği terbiye konusunda üzerinde durulan konulardan biri de çocuğun terbiyesinde izlenecek olan yöntem meselesidir. Buna göre geçmiş toplum yapısının, çocuk terbiyesi konusunda izlediği en bildik yöntem olarak benimsenen dayak, şiddet ve bunun gibi ağır cezalandırma yöntemleri terk edilmeliydi. Ele alınan metinlerden anlaşıldığı kadarıyla ailelerin, ebeveynlerin, çocuklarının terbiyesi konusunda elden bırakmadıkları bu türden yöntemlerin, çocuk terbiyesinde, çocuğun bedensel ve ruhsal gelişimi açısından son derece tehlikeli ve caydırıcılığı olmayan ceza yöntemleriydi. Çocukların terbiyesi konusunda konunun uzmanı olan kimselerin genel olarak önerileri, çocukları, yapacakları hatalar konusunda uygun bir dille uyarılmaları ile verilecek cezanın anlamı ve mantığının açıklanması esasına dayanmalıydı. Ancak çocukların terbiyesinde bir yöntem olarak dayak ve şiddetin yeri olmadığı ifade edilmiş olsa da gerektiğinde çocuklara duruma uygun kimi cezaların verilmesi gerektiği de savunulmuştur.

Çocukların aile terbiyesi sürecinde, üzerinde durulan ve merkezi bir rol atfedilen asıl kişi, çocukların bakımı, beslenmesi ve terbiyesinden, hatta okul süreci ile beraber derslerinden de sorumlu olan annedir. Bu konuda erken Cumhuriyet modernleşmesi sürecinde ayrıca önemsenen ve inşa edilmek istenen yeni ve modern toplumun temel dinamiklerinden biri olarak görülen kadınların bu süreçte önemli roller üstlenmesi beklenmiştir. Zira modern bir toplumun, modern bir çocukluğun inşası ile mümkün olacağı, modern çocukluğun ise modern aileler ve anneler aracılığıyla kurulacağı düşüncesi kadınların, annelerin bu süreçteki rolünü ortaya koymuştur. Bu çerçevede ele alınan kaynaklarda anneden bağımsız bir çocukluk tasavvuru söz konusu değildir. Bu nedenle idealize edilen kadınların ilk ve en önemli görevlerinin annelik, çocuk bakımı ve terbiyesi olduğu anlaşılmaktadır. Gelecek modern toplumun, modern çocukluğun inşasının, modern anneliğin inşası ile mümkün olabileceği düşüncesi kadınların eğitilmelerini de bir zorunluluk olarak dayatmıştır.

4.1.3 Okul Terbiyesi

Girişte, Batı’da çocukluğun kısa tarihine yer verilen kısımda Batı’da modern çocukluğun 16. Yüzyıldan itibaren ortaya çıktığına değinilmişti. Bunun nedeni olarak 15 ve 16. Yüzyılda tüm dünyayı etkileyen büyük siyasal, sosyal ve ekonomik dönüşümlere dikkat çekilmişti. Yine Yeniçağ başlarında Batı’da özellikle ekonomik alanda yaşanan gelişmelerle beraber, giderek zenginleşen bir orta sınıfın güçlenmesinin, bu süreci etkilediği söylenebilir. Zira Batı’da giderek güçlenen orta sınıfın, çocukluğu, yetişkinlikten bağımsız, kendine has bir gelişim süreci ve özellikleri olan bir dönem olarak kavramasıyla modern çocukluğun keşfedildiğinden bahsedilmişti. Zira modern çocukluğun keşfi beraberinde modern okul sistemini de doğurmuştur. Dolayısıyla modern devletin güçlenmesi, modern çocukluğun inşasına zemin hazırlarken bu durum aynı zamanda modern okul ihtiyacını doğurmuştur.⁸⁴⁴

Batı’da modern çocukluğun keşfedilmesinde modern okul sisteminin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasının çok önemli bir etmen olduğu, bu yanıyla okullaşmanın artması ile modern çocukluk paradigması arasında güçlü bağ kurulmuştur. Zira bu bağ, okul sisteminin yaygınlaşması sürecinde, çocukların, yetişkinlerden bağımsız ve ayrı bir dünyaları olduğu ve büyüme aşamasında çocukların, yetişkinlerin yardımına ihtiyaçları olduğunu kabul etmelerine, bu haliyle de dikkatlerini onların büyüme süreçlerine, ilgi ve ihtiyaçlarına yöneltmeleriyle, açıklanmaktadır.⁸⁴⁵

Böylece Batı’da orta sınıfın da güçlenmesine bağlı olarak ortaya çıkan okul kavramı ve çocukların eğitimi konusu, giderek yaygınlaşarak modern devletin, modern vatandaşları inşa etme noktasında, tıpkı aile kurumunda olduğu gibi önemli bir sosyalizasyon aracına da dönüşmüştür. Zira aile ve okulun çocuğa verdiği sosyalizasyonun temel amacı, “İyi vatandaş” “İyi kişi” tanımlamalarına uyan, devletle, toplumla ve toplumsal değerlerle örtüşen bireyler yetiştirmektir.⁸⁴⁶

Osmanlı modernleşmesi sürecinde, okul sisteminin gelişimine bakıldığında Batı’dakine benzer bir şekilde, okul sisteminin, giderek merkezileşen ve modernleşen devlet

⁸⁴⁴ Postman, *age*, 53-70.

⁸⁴⁵ Bekir Onur, **Çocuk Tarih ve Toplum**, (Ankara: İmge Kitabevi, 2007), 27.

⁸⁴⁶ Şerifsoy, “Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950”, 197.

yapısına paralel bir seyir izlediği görülmektedir.⁸⁴⁷ Tanzimat döneminde varlığı kabul edilen ya da Osmanlı topraklarında da “keşfedilen” çocukluğun, devletin nazarında ve kamusal hayatta bir özne olarak kabul ve inşa edilmesine başlanması II. Meşrutiyet döneminde gerçekleşir.⁸⁴⁸

Erken Cumhuriyet döneminde ise okul hem yeni rejimin hem de bununla beraber yeni çocukluğun, dolayısıyla da yeni vatandaşın inşasında en önemli araçlardan biri olarak görülmüştür. İnşa edilmek istenen yeni toplumun, yeni bireylerinin üretileceği en önemli alanlardan birinin de okul olması, okulun, okullaşmanın ve okulla ilgili tüm süreçlerin dikkate değer bir şekilde ele alınmasını sağlamıştır.

Bu yanıyla Cumhuriyetle beraber okul sistemi ve çocukların eğitimi meselesi, devletin en önemli gündemlerinden birini oluşturmuş ve bu konuda oldukça önemli adımlar atılmış, eğitimin parasız ve herkesin erişebileceği koşullara ulaştırılması için çaba sarf edilmiştir. Bu çerçevede bir taraftan okul sistemi yaygınlaştırılmaya çalışılırken, özellikle ilköğretim çağındaki çocukların, okullaşmasının arttırılmasına ve tüm halkın okuma yazma seferberliği dâhilinde okuma yazmayı öğrenmesine yönelik yoğun bir çaba içerisinde olunmuştur.⁸⁴⁹

⁸⁴⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için tez çalışmasının “Giriş” kısmı içerisinde yer alan “Tarihsel Arka Plan: Batı’da ve Osmanlı’da Çocukluğa Genel Bir Bakış.” bkz.

⁸⁴⁸ Füsun Üstel, “II Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcad’ı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**, c. 1 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001):176, 177.

⁸⁴⁹ Cumhuriyet Döneminde hem yapılan devrimlerin geniş halk kitleleri tarafından anlaşılabilmesi hem de toplumsal modernleşmenin vazgeçilmez bir unsuru olarak okul sistemi ve okulun niteliği yükseltilmeye çalışılırken, bir taraftan da okullaşma oranları ve okuma-yazma oranları hızla arttırılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede 1928’de Latin Alfabesinin kabul edilmesi ve okullaşma çabalarının hızlandırılmasına çalışılır. 1927 yılına gelindiğinde, 1927 nüfus sayımı verilerine göre, nüfusun ancak %11’nin okur-yazar olduğu görülmüştür. Bu oran 1920’lerin başında altı yaşından büyük Müslüman nüfus arasında %10’u bile bulamıyordu. Bu çerçevede reform hareketlerinin, Anadolu’nun taşrasında da anlaşılabilmesi yetişkinlerin de okuma yazmayı öğrenebilmesi için *Millet Mektepleri*, köylere de *Halk Odaları* kurulur. Okullaşma çalışmaları yaygınlaştırılarak modern-aydınlanmacı eğitim anlayışı desteklenir. Diğer taraftan okuma-yazma sorununu çözmek amacıyla önce ordu mensuplarının, halka okuma-yazma öğretimi esas alınmış, daha sonra da *Köy Enstitüleri* kurularak yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Tüm bu çabalar sonunda 1935’te okuma-yazma oranı %30’ları bulmuştur. Dönemin eğitim ve okuma-yazma oranlarına bakıldığında ise 1924-1950 arasında Türkiye nüfusunun, 10.000 kişiye düşen ilkokul öğrenci sayısı üç kat artarak 266’dan 759’a, orta öğretim kurumlarındaki öğrenci sayısı, altı kat artmış, yüksek öğretim öğrenci sayısı da hızla yükselerek altı katlık bir artışa ulaşmıştır. Okur-yazar oranı ise aynı dönemde üç kat artmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, (Bugünkü dille yay. haz. Ali Sevim, İzzet Öztoprak, M. Akif Tural) (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006), 732-735. Murat Katoğlu, “Cumhuriyet Türkiye’nde Eğitim, Kültür, Sanat”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, yay. yön. Sina Akşin (İstanbul: Cem Yayınevi, 1992), 404-423. Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, çev. Yasemin Saner, 24. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 276-287 Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, çev.

Dönemin çocuklara dönük yayınlarında çocukların okul eğitimi kapsamında sıklıkla “Çocuğun terbiyesi” kavramı kullanılmıştır. İncelenen kaynakların dilinde, çocukların makbul birer insan ve vatandaş olarak yetiştirmelerine göndermeyle kullanılan “Çocuk terbiyesi” kavramı ile çocuğu iyi bir evlat, iyi bir öğrenci ve toplumun taleplerini karşılayabilecek nitelikte iyi bir birey ve vatandaş olarak yetiştirilmeleri ifade edilmiştir.⁸⁵⁰ Zira çocukların okul terbiyesi kavramı da bu konu çerçevesindeki bir dizi tartışma, söylem ve açıklama dâhilinde ele alınmıştır.

Çocuk dergilerinde de çocuk terbiyesi konusunda aileden sonraki en önemli kurumun okul olduğu, refah düzeyine erişmiş olan devletlerin ve milletlerin, terbiye konusunda kurumsallaştıkları ortaya konur. Batı’da başta ilköğretim olmak üzere çocukların tüm eğitim süreçlerinde gerekli olan terbiyenin devlet tarafından, devletin okullarında verildiği, çocuğa verilen bu terbiyenin de toplumun gelişmesi, kalkınması ve ilerlemesinde olumlu etkileri olduğu vurgulanır.⁸⁵¹ Zira okul terbiyesinin odağında çocuğa kimi “faydalı” alışkanlıklar kazandırmak bulunmakla beraber, çocuk terbiyesinin asıl işlevi, “... Devlete ve millete olgun vatandaşlar yetiştirilmesi” olduğu vurgulanmıştır.⁸⁵²

Çocuk terbiyesinde, ailenin inşa etme rolünü tamamlayan kurumun okul olduğu, okul yaşamının, çocukların ailede öğrendikleri “İyi itiyatları” geliştirme ve güçlendirme noktasında önemli bir yer tuttuğu şöyle hatırlatılmıştır; “Mektep, çocuk ruhunun, verim ve terbiyesinde daha büyük bir disiplin yaratandır. Memleketini sevmek, vazifeye bağlılık, büyüklerine saygı ve sevgi, arkadaşlarına yardım hissi mektep muhitinin, çocuğun küçük ruhuna telkin edeceği en büyük duygulardır.” Bununla beraber okul hayatının çocuğun yarınki hayatına daha “kavi” daima “kudretli” çıkabilmesinde son derece kapsayıcı bir rolü olduğu vurgulanır.⁸⁵³ Bu yanıyla da yeni okulun, yeni

Yavuz Alogan, 2. bs. 1994. (İstanbul Sarmal Yayınevi, 1995), 120. Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950**, (Ankara: Yurt Yayınevi, 1982), 119.

⁸⁵⁰ Hasan Ali Yücel, **İyi İnsan İyi Vatandaş**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956), 164. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), **İçtimai Mektep Nazariyesi ve Prensipleri**, (İstanbul: Semih Lütfi: Suhulet Kütüphanesi, 1933), 144.

⁸⁵¹ Kazım Nami, “Terbiye İhtiyacı”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 19 (Nisan 1927): 27, 28.

⁸⁵² İbrahim Hakkı, “Terbiyeye Doğru”, **Genç Mektepliler**, s. 3 (21 Mayıs 1924): 2, 3. Halil Fikret Kanad, **Ailede Çocuk Terbiyesi**, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1969), 137.

⁸⁵³ Fakihe Öymen (İstanbul sayı), “23 Nisan Çocuk Haftasında Ankara Radyosunda Verilen Konferanslardan: Mektep ve Ailenin Çocuk Terbiyesindeki Tesirleri”, **Çocuk**, no. 6 (Haziran 1936): 13, 14.

çocukluğun inşa edilmesinde çok katmanlı bir rolü olduğu, okulun, çocuğun, bedensel, ruhsal ve toplumsal gelişiminde önemli bir rol oynaması gerektiği sıklıkla hatırlatılır.

854

Cumhuriyet dönemi terbiye anlayışının odağında, yukarıda da vurgulandığı üzere çocukların toplumsal yaşam sürecinde birer özne oldukları kabul edilmekle beraber çocukluğa dair temel sorunun, söz konusu öznenin nasıl inşa edilmesi gerektiği meselesidir. Bu yanıyla okul sistemi ve çocukların terbiyesi meselesinin, inşa edilmek istenen yeni çocukluğun, yeni bireyin ortaya çıkışındaki önemli rolü, dönemin eğitimci ve yazarları tarafından da tartışılmıştır.

Dönemin oluşturulmak istenen yeni okulu ile bu okulun terbiye anlayışı konusundaki tartışmaların odağında Baltacıoğlu'nun ortaya koyduğu “İçtimai Mektep” nazariyesi bulunmaktadır.

Baltacıoğlu, Cumhuriyetin okul sistemini, kendisinin ortaya koyduğu “içtimai mektep” teziyle açıklamıştır. Buna göre “...Yeni mektep eskinin müstehlikler mektebi olacak yerde bir müstahsiller mektebi haline gelmiştir...”⁸⁵⁵ “... En yeni ve en mefkûreci şekliyle bizzat mektep hayatını cumhuriyetleştirmek ve demokratlaştırmak meselesinin halli budur.” denilerek aslında cumhuriyet ve demokrasinin okul hayatında bir fiil yaşatılarak okulun, yeni rejimin kurmak istediği anlayışın merkezi olarak kabul edilmesi amaçlanmıştır. Bununla beraber okul hayatının aynı zamanda toplumun ve içerisinde yaşanan siyasal, sosyal ve kültürel konjonktürün bir yansıması ve onun bir pratiği olduğundan hareket edilmiştir. O, yeni okulun işlevini “... Mektep öyle olmalıdır ki hayatın bütün kurumları ve ihtiyaçlarını bünyesinde toplamalıdır.”⁸⁵⁶ sözüyle ifade etmiştir. Dolayısıyla eski okulun yalnızca izleyen, dinleyen, edilgen olan mektep ve öğrencisi yerine daha katılımcı, hayata değen yanları olan, teori ve pratiğin iç içe olduğu,

⁸⁵⁴ Neş’et Halil Atay, “Çocuk Mahkemeleri-Çocuk Sinemaları”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 98 (İkincikanun 1935): 3. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), “Çocuk”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 92 (Temmuz 1934): 3-6. Kazım Nami, “Çocuk ve Terbiye: Çocuk Devletin Demek, Çocuk Halkın Demektir”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 58 (Temmuz 1931):1-4. Kazım Nami, “Terbiye ve Çocuk: Artık Çocukları Eski Tarzda Terbiyeye Müsaade Yoktur.” **Türk Çocuğu** s. 2 (Teşrinisani 1926): 20, 21. Abidin Daver, “Önce Fikirleri Hazırlamalı”, **Çocuk Haftası** 7. kitap (23 Nisan 1935): 27, 28. Hasan Ali Bey (Maarif Müfettişi), “Terbiyede Birlik ve Ahenk”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 60 (Haziran 1931): 2-6. Azime Reşit, “Vatanda Bir Tek Çocuğun Terbiyesinden Bütün Vatandaşlar Mesul müdür? **Çocuk Haftası** c. 2 (23 Nisan 1930): 3, 4.

⁸⁵⁵ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), **age**, 158.

⁸⁵⁶ **Age**, 145.

aktif bir okul ve öğrenci modelinden bahsedilmiştir.⁸⁵⁷ Zira Baltacıoğlu'na göre; “İçtimai mektep kendisini muasır bir cemiyet gibi duyan, ilim, sanat, iktisat mesleklerini kabul eden, zümre ve meslek teşkilatını kendi bünyesinde yaşatan mekteptir.” Bu nedenle içtimai mektebin düsturu “...Hayata doğru’ değil, daha içtimai daha muasır mektebe doğru” dur. Zira “... Hayat bu mütekâmil mektebin kendi hayatıdır, kendi içindedir...”⁸⁵⁸ denilerek yeni hayatın, ancak yeni bir okul anlayışı çerçevesinde yetiştirilecek olan çocuklar ve genç nesiller ile mümkün olacağının altı çizilmiştir.

Yeni bir nesli inşa edecek olan yeni okulun, geçmiş geleneksel okul anlayışından sıyrılarak daha geniş bir perspektifle öğrenciyi yetiştirmesinin amaçlanması şöyle ifade edilmiştir;

“Binası kitapları, dersleri, muallim ve mürebbileriyle gencin maneviyatını yaratacak olan mektep, ona daima güzeli, doğruyu ve iyiyi göstermeğe çalışmalıdır ki vazifesini hakkıyla yapabilmiş olsun. Mektep bu hedefe varmak için hiçbir vasıttan istifade etmeyi ihmal edemez. Genci, bütün işi okutulan dersi belletmek ve söylenen sözü dinletmekten ibaret, makineleşmiş hareketlerin esiri, basit ihtiyaçlı bir mahlûkat sanmak, onu tanımamak demektir.”⁸⁵⁹

Yeni okul tasavvurunun en temel özelliklerinden biri de onun “asri” özelliğidir. Geçmiş geleneğin eski okul anlayışının karşısında, yeni okulun temel amaçlarından biri de “...yarının büyüklerine namzet olan talebelerin fikirlerine asrın son terakki tahmillerini saçmak, onları yeniliğe doğru götürmek gayesi beslemesi ...” gerektiğidir. Bu yanıyla yeni mektep, “Talebelerin (erkek-kız) terbiye-i ahlakiye ve fikirleri üzerinde asra uygun bir inkılâp hissi uyandırmak amacını taşıması gerektiği vurgulanır. Ancak inkılâb-ı içtimaiyenin gerçekleşmesi anlamına da gelecek olan yeni okul sisteminin, bir anda gerçekleşmesinin mümkün olmadığı, bunun ancak aile, okul ve muhitçe desteklenmesi halinde başarıya ulaşmasının mümkün olacağı savunulur.⁸⁶⁰

Yeni okulu, geçmişin geleneksel okul anlayışından ayıran “asri” özelliklerden biri de terbiye anlayışının merkezinde, vatan, millet bilincine sahip nesiller yetiştirmeyi amaçlamasıdır. Böylece “Asri okulun” öğrenciyi vereceği terbiye ile bir “Milli şuur” oluşturulmak istenmekte, oluşturulacak olan milli şuur ile de geleceğin, homojen

⁸⁵⁷ Age, 155.

⁸⁵⁸ Age, 146, 147.

⁸⁵⁹ Ağah Sırrı Levend (Aydın Mebusu), **Maarifimiz ve Milli Terbiyemiz**, (İstanbul: Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi Neşriyatından XVI, 1940), 48, 49.

⁸⁶⁰ Ahmed Hilmi, “Birkaç Söz”, **Genç Mektepliler**, s. 1 (1Nisan 1924): 1.

yapıdaki milleti inşa edilecekti. Bu çerçevede yeni okul ve yeni terbiye sisteminin nasıl kurulması gerektiği ayrıntılı olarak şöyle tanımlanmıştır;

“Memleket için her şeyden evvel aynı sistem altında, aynı ülkeye sahip gençlerin, hususiyle memleket meselelerini anlayış ve kavrayışta aynı düşünceye sahip olması ve aynı emeli beslemesi lazımdır. İşte normal dediğimiz mektep bunu yapacaktır. Bu bir program ve talimat meselesi değildir. Belki terbiyede birliği meydana getirecek milli bir sistem ve o sistemi tatbik edecek mürebbi meselesidir. Mektep, bu sisteme ve bu sistemi tatbik edecek unsura malik olduğu gün, dürüst, ahlaklı, sağlam karakterli gençler yetiştirici müessesese haline gelmiş olur. Bu ne kadar lazımsa, mekteplerin de iş ve çalışma birliği yapması o derece lazımdır. Ta ki mektep, bir yandan öğretme işini yaparken, öbür yandan da çocuktaki kötü temayülleri değiştirip düzelterek, iyi temayüllerin gelişip hızlanmasına çalışarak, onu aynı şartlar içinde, aynı bilgi ve duygularla yurt için faydalı bir unsur haline getirmek işini layıkıyla becerebilmiş olsun.”⁸⁶¹

Bahsi geçen “İçtimai mektep” ya da yeni okul hayatı, “...Ne sadece bir köyün yahut bir mahallenin, milletin, devletin hayatı değildir. Diğer bütün müesseseler gibi milletin mefkûresi, iradesi ile meşumdur. Hayat-ı umumi ile milli hayatın bir cüzüdür. Binaenaleyh büyük cemiyet zümresinin işlerine iştirak etmesi de zaruridir.”⁸⁶² Böylece tasavvur edilen yeni okulun yalnızca bir öğretim kurumu olmadığı, yeni okulun aynı zamanda milli karakteri olan bu yanılla ülkenin, devletin milli hayatına dâhil ve tüm dinamikleriyle hayatın içinde olan bir kurum olması gerektiği ortaya konmuştur.⁸⁶³ Böylece yeni okulda, “... Bayramlar, ayinler dâhili ve umumi ve milli danslar, hep mektebi alakadar edecek işler ve vazifelerdir. Bu münasebetle mektep, hep beynelmilel ve beşerî hayatın içinde kalacaktır.”⁸⁶⁴ Yine “Yeni okulun” mensup olduğu medeniyet,

⁸⁶¹ Levend, **age**, 49, 50.

⁸⁶² İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), **age**, 155.

⁸⁶³ Satı, “Terbiye-i Milliye Hakkında Birkaç Mülâhaza”, **Terbiye Mecmuası**, no. 2 (12 Eylül 1918): 41, 42. Fakihe Öymen (İstanbul sayı), “23 Nisan Çocuk Haftasında Ankara Radyosunda Verilen Konferanslardan: Mektep ve Ailenin Çocuk Terbiyesindeki Tesirleri”, **Çocuk**, no. 6 (Haziran 1936): 12-14. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Halkın Evi**, (Ankara: Ulus Basımevi, 1950), 94. Vefa Mektebi Müdürü Reşid, **Milli Terbiye ve Hedefleri**, (İstanbul: Amedi Matbaası, 1927), 13, 14.

⁸⁶⁴ Erken Cumhuriyet döneminde okulun tek işlevinin eğitim ve öğretim olmadığı, tıpkı Batı’daki örneklerinde olduğu gibi okul, modern devlet yapısı içerisinde aynı zamanda yeni toplumun gelenek icadının da merkezi olarak kabul edilmiştir. Bu yanılla okul, ulusal bayramlar, törenler, kutlamalar ve bu kapsamdaki tüm mitlerin üretildiği kurumlardan biri olarak kabul edilmiştir. Zira yukarıda da belirtildiği gibi ulus-devletlerin doğuşu ve yaygınlaşması sürecinde, bu süreci yaşayan toplumlarda modern devletin kurumsallaşması ile beraber yaşanan “gelenek icatları”, geçmişle bir süreksizliği beraberinde getirmiştir. Bahsi geçen süreksizlikle güçlenmeye başlayan modern devletin gelenek icadı sürecinin, özellikle eski siyasal yapıyı ve bu yapıya ait olan kültürel kodların ve geleneklerin izlerinin silinmesinde modern devletin, modern okul sistemi öncü bir rol oynamıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması** 5. bs. çev. İskender Savaşır (İstanbul: Metis, 2009), 53, 62. Eric Hobsbawm, Terence Ranger, **Gelenek İcadı**, çev. Mehmet Murat Şahin, (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006), 301. Eric J. Hobsbawm, **Millîyetler ve Milliyetçilik**, çev. Osman Akinhay, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993), 29.

yaşadığı asrın ihtiyaçları, davaları, mücadeleleri ve mefkûrelerinin hep okulu alakadar edecek olan hadiseler olduğu ortaya konarak, yeni okulun devlet ve toplum hayatı içerisindeki amaçları ve görevleri tanımlanmıştır.⁸⁶⁵ Okul terbiyesinin en önemli amaçlarından biri olan “Milli gayeleri”, “Milli ülküleri” çocuklara ve gençlere neden ve nasıl aşılması gerektiği şöyle ortaya konmuştur;

“İlkokul milli bir eğitim kurumudur. İçindeki çocukların milli varlığın birer uzvu olduğu, onların her birinin ileride hangi mesleğe girerlerse girsinler, milli ödevlerini başaracak, milli ülküleri tahakkuk ettirecek birer Türk vatandaşı olarak yetiştirilmesi lazım geleceği bir dakika bile hatırdan çıkarılmamalıdır. Bunun için ilkokul, çocuklara milli kültürü aşılama mecburiyetindedir. İlkokul, içinde yetişen bütün vatandaşların aynı milli ülkülere, aynı gayelere bağlamak için lazım gelen bütün bilgileri, itiyatları, alakaları, ülküleri hizmet arzusunun en verimli bir şekilde kendilerine vermesi ve telkin etmesi en önemli ödevidir. Millet hayat ve istikbali için zaruri gördüğü bütün kıymetleri ve ülküleri vatandaşlarına aşılama her şeyden önce ilkokuldan bekler. Okulda her derse milli gayeleri tahakkuk ettirecek bir vasıta olarak bakılmalıdır.”⁸⁶⁶

Böylece Cumhuriyet okulunda terbiyenin ilk önemli koşulu milli ülkülere ve milli kültüre sahip olabilecek geleceğin vatandaşlarının inşa edilmesidir. Dolayısıyla Cumhuriyet ailesinde başlayan ve terbiyenin en temel prensibi olarak kabul edilen milli idealler ve kültüre sahip olma arzusunun diğer bir önemli aracı okul ve okul terbiyesi olarak görülmüştür. Bununla beraber okul terbiyesinin çocuğa öğretmesi, kazandırması gereken değerler arasında hak, adalet ve kanun fikrini aşılması ile çocuğun okul hayatı içerisinde öğrendiği bu kuralları gelecek yaşamında da sürdürmesi bulunmalıdır.⁸⁶⁷

Yeni okul sistemi içerisinde, okul terbiyesini çocuk açısından değerli ve önemli kılan şey, çocuk terbiyesinde, ailenin eksik bıraktığı noktaların okul tarafından tamamlanmasıdır. Zira okulun çocuğa terbiye alışkanlıkları kazandırmada aileye göre önemli avantajları bulunduğu, bunlar arasında, okulda gerek bilgi gerekse terbiye alışkanlıkları açısından belli bir plan ve bir sistematığın takip edilmesi bulunmaktadır. Bununla beraber okul eğitimi veren kimselerin bu işin uzmanı olan profesyonel insanlar olmaları, okul eğitimi, çocuk açısından gerekli ve önemli kılmıştır.⁸⁶⁸ Zira

⁸⁶⁵ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **İçtimai Mektep Nazariyesi ve Prensipleri**, (İstanbul: Semih Lütüf: Suhulet Kütüphanesi, 1933), 155.

⁸⁶⁶ H. Fikret Kanat, **Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye**, (Ankara: Çankaya Matbaası, 1942), 152.

⁸⁶⁷ Halil Fikret Kanad, **Ailede Çocuk Terbiyesi**, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1969), 138.

⁸⁶⁸ Kanad, **age**, 135.

çocuğun aile içerisinde edindiği olumlu terbiyevi alışkanlıkların, ancak okulda pekiştirilmesi ile bu davranışların çocukta bir yaşam alışkanlığına dönüşmesinin mümkün olacağına vurgu yapılır.⁸⁶⁹

Çocuğun terbiyesi konusunda okul ile aile arasındaki işbirliğinin, eski geleneğe yapılan bir göndermeyle ailenin, okul eğitimi ile beraber çocuğun talim ve terbiyesini tamamen okula ve öğretmenlere bıraktığı, “Eti senin kemiği benim” tarzındaki “kasap” anlayışının terk edilerek 20. Yüzyılın “asri” terbiye anlayışının benimsenmesi gerektiğinin altı çizilir.⁸⁷⁰ Okul terbiyesinin asrileşmesinin diğer önemli bir unsurunun da çocuğun terbiyesi sürecinde dayanın bir terbiye aracı olarak görülmemesi hususudur.⁸⁷¹ Ancak ele alınan dönemin gündelik yaşam pratiklerinden de anlaşıldığı kadarıyla hem ailede, hem de okulda çocuğu terbiye etmenin en bildik, en yaygın yöntemlerinden biri de dayaktır. Buna karşın ele alınan dönemin yayınlarında dayanın ve şiddetin, çocuğun her anlamda gelişimini olumsuz etkilediği ve çocuk terbiyesinde yeri olmayan bir uygulama olduğu belirtilerek, bunun terk edilmesi noktasında ebeveyn ve öğretmenlere uyarılarda bulunulmuştur.⁸⁷²

Okul eğitiminin, çocukta yer etmesi ve bir süreklilik kazanması için okulda verilen terbiyenin aile ve muhit tarafından devam ettirilmesi gerektiği, aynı şekilde ailede çocuğa kazandırılan terbiyevi alışkanlıkların da okulda pekiştirilerek devam ettirilmesinin amaçlanması gerektiğinin altı çizilmiştir.⁸⁷³ Dolayısıyla mektep ve tüm “terbiyevi müesseselerin”, çocukların tüm ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde oluşturulması ve “eski idare ve okulun” “idare-i maslahat” anlayışının terk edilerek, oluşturulmak istenen “asri mektebin” “içtimai, sıhhi ve terbiyevi” boyutlarıyla çocukların ihtiyaçlarını karşılamasının amaçlanması gerektiği üzerinde durulmuştur.⁸⁷⁴

⁸⁶⁹ Kanad, **age**, 135-136. Aynı yönde bilgi için bkz. Levend, **age**, 48.

⁸⁷⁰ Kazım Nami, “Çocuk ve Terbiye: Çocuk Devletin Demek, Çocuk Halkın Demektir”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 58 (Temmuz 1931):1-4.

⁸⁷¹ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) (Darülfünun Müderrislerinden) “Terbiye Bahisleri: Nasıl Terbiye-Nasıl Adam?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 73 (İkinciteşrin 1932):1-10.

⁸⁷² Dr. Ali Şükrü Bey, (Çocuk Hastalıkları Mütahhasısı), “Çocukların Terbiyesi”, **Çocuk Haftası**, 7. Kitap (23 Nisan 1935) 45, 46. Abidin Daver, “Önce Fikirleri Hazırlamalı”, **Çocuk Haftası** 7. kitap (23 Nisan 1935): 27, 28. Öğretmen M. A., “Çocuk Terbiyesi”, **Çocuk Doktoru**, s. 3 (Haziran 1946): 12, 13. Bertrand Russell, “Dayak Terbiye Vasıtası Değildir”, (Essais Sceptiques’ten alıntı) **Aile**, c. 2. s. 6 (Yaz 1948): 43.

⁸⁷³ Eyüp Hamdi, “Pestalozziye Aile ve Mektep Terbiyesi”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, (3 Haziran 1929): 19, 20.

⁸⁷⁴ Sabiha Zekeriya, “Yatı Mektebinin Gayesi”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 45 (Haziran 1930):16, 17.

Zira “... Okul teşkilatının her türlü içtimai kalkınmanın belki en kuvvetli ve en tesirli vasıtası...” olduğu kabul edilmiştir.⁸⁷⁵

Cumhuriyetin yeni okulu ile bu okulun terbiye anlayışının merkezinde “İçtimai hayat” yer almıştır. Cumhuriyetle beraber, çocuk ve gençleri yaşadıkları toplumun ihtiyaçları çerçevesinde, içerisinde yaşanılan zaman ve hayatın gereksinimleri ile biçimlenen bir terbiye anlayışı ile yetiştirmek amacı söz konusu iken, öncesi dönemin, “Eski mektebi” ve onun, terbiye anlayışı şu şekilde eleştirilmiştir;

“... Eski mektep ve bu mektep hayatının tedris şekli talebe ile münasebettir. İdare adamı, okul hayatının bu muhtelif şekillerini yaşamak suretiyle birtakım tecrübeler ve bilgiler kazanır. Bu halde olan idare adamına tecrübeli müdür, ‘tecrübeli muavin, tecrübeli idare adamı derler’ Sanki mektebin en önemli gayesi, bu tedris heyetinin terbiyesi imiş gibi bütün teşkilatın hakiki eseri muallimlerde, hakiki idare şahsiyetlerinin teşekkülüdür. Yine mektebin bütün emeli talebede dinleme, okuma ve inanmadan ibaret olan menfi bir şahsiyet vücuda getirmek imiş, bütün eski teşkilat dâhil talebe namına ortaya koyduğu eser de bundan ibarettir. Hâlbuki talim heyetinin, şahsiyet istihsaline talebenin de teşvik edilmesi yalnız bir imkân değil, aynı zamanda bir zarurettir. İktisadî tedris eden fakat talebesini iktisat hayatına karıştırmayan, sanat okutan fakat talebesini bedii teşebbüsler haricinde bırakan bir mektep anlaşılması güç bir maksadın hamidir.”⁸⁷⁶

Böylece eski okul anlayışının, hayata temas etmeyen, millet ve toplum hayatından uzak, yalnızca teorik ders bilgisi üzerine kurulduğu belirtilmiştir. Bahsi geçen okul anlayışı içerisinde yetişen kimsenin de yalnızca okulun vereceği teknik bilgiye odaklı olarak, edilgen, pasif ve itaatkâr bir şekilde yetiştiği savunulmuştur.

Yine geçmiş okul sisteminin terbiye anlayışına dönük eleştirilerden bir diğeri de önceki dönemin itaatkâr nesiller yetiştirmeyi hedefleyen “otokratik” terbiye anlayışıdır. Ancak yeni mektep ve terbiye anlayışı ile beraber, yeni terbiyenin, otokrasiden demokrasiye geçerken itaat edenler ve itaat edilenler arasındaki bu ikiliğin ortadan kaldırarak tam anlamıyla demokratik denilebilecek olan bir terbiye sistemine geçişin esas alınması gerektiği vurgulanır. Böylece eski sistemin bakiyesi olan “itaat” ve “korku” okuldan atılırken yerini “hürriyet” ve “muhabbete” bırakması gerektiği savunulur.⁸⁷⁷ Çocukların terbiyesi konusunda itaati, vazgeçilmez bir unsur olarak kabul edenlerin, bu konularda Batı’daki uygulamalara da mutlaka bakmaları gerektiği ve bununla ilgili olarak “asri

⁸⁷⁵ Eyüp Hamdi, “Pestalozziye Aile ve Mektep Terbiyesi”, 19-20. Kanad, **age**, 140, 141.

⁸⁷⁶ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), **age**, 144.

⁸⁷⁷ Sabiha Zekeriya, “Yatı Mektebinin Gayesi”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 45 (Haziran 1930): 16, 17.

terbiye” anlayışlarının incelenmesi ve bundan hareket edilmesi gerektiğinin de altı çizilir.⁸⁷⁸

Ancak çocuğun terbiyesi sürecinde üzerinde durulan ve çocuğun hem aile hem de okul terbiyesinin vazgeçilmez bir unsuru olarak savunulan itaat konusunda, dönemin eğitimci, yazar ve aydınları arasında farklı yaklaşımlar söz konusudur. Zira itaatin, “otokritik”, demokratik olmayan sistemlerin eğitim anlayışlarının, bir uzanımı olarak görülmesi gibi, itaatin, aynı zamanda çocuk terbiyesinin, vazgeçilmez bir unsuru olduğunu vurgulayan anlayışlar da söz konudur. Dönemin yaygın terbiye anlayışı içerisinde “itaat ve intizamın” çocukta terbiye sürecinin başlaması ve sürdürülebilmesi için çocuğun edinmesi gereken en kritik alışkanlıklardan biri olarak kabul edilmiştir. Zira “İntizam” çocuğun daha ilkokul yıllarından başlayarak onun, hem kendi okul işleri ve sorumlulukları, hem de aile ve muhit içerisinde üstlenmesi gereken işleri aksatmadan belli bir zaman ve düzen içerisinde sistematik olarak yapma alışkanlığı kazanması olarak tanımlanmıştır.⁸⁷⁹ Yine çocuğun, kendi hayatı, ailesi ve içerisinde yaşadığı muhit için yararlı olan alışkanlıkları kazanması sürecinde, tüm bu sürecin gerçekleşebilmesi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için çocuğa verilmesi gereken terbiyenin ilk önemli koşulunun itaat terbiyesi olduğu vurgulanmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi itaati bilmeyen bir çocuğun hayatında, bir intizam oluşturması, gündelik işlerini ve sorumluluklarını belli bir disiplin içerisinde sürdüremeyeceği düşüncesi söz konusudur. Okul hayatına başlayan çocuğun, bu hayat içerisinde iken içinden gelen “coşku ve arzuyu” dizginleyip “emir ve isteklere” itaat etmesi, okul hayatının, çocuğa kazandırması gereken önemli vasıflardan biri olarak nitelenmiştir.⁸⁸⁰

Çocuğun okul terbiyesi sürecinde ondan istenen itaatin derecesinin çok önemli olduğu, çocuktan yalnızca her söyleneni yapan, sorgusuz sualsiz yalnızca emirler karşısında boyun eğmeyi ve kabullenmeyi öğreten terbiye anlayışının “totaliter” anlayışın “terbiye usulü” olduğu, oysaki demokratik terbiyede amacın; “iyi vatandaş ve iyi insan

⁸⁷⁸ Kazım Nami, “Asıl Terbiye Çocukta Seciye Yaratmaktır”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 4 (Kânunusani 1927): 11, 12.

⁸⁷⁹ Kanad, **age**, 137. G. M., “Çocuğun Halet-i Ruhîyesi ve Terbiyesi: Çocuklardan İstenilen İtaat Nedir? 2” **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 15 (Kanunuevvel 1927): 5, 6.

⁸⁸⁰ Kanad, **age**, 140, 141.

yetiştirmek” olduğu vurgulanır. Fakat bu telakkide “iyi vatandaş ve iyi insanın” ancak ‘hür’ olarak yetiştirilebilen insan olması gerektiği savunulur.⁸⁸¹

“...Haylazlığı, yaramazlığı, tembelliği, intizamsızlığı ve türlü türlü terbiyesiz ve küstah hareketleriyle göze çarpan çocukların hemen hepsi evlerinde fena terbiye görmüş ve birçok fena alışkanlıklar edinmişlerdir...” İşte tam da bu noktada okulun temel işlevlerinden biride okula bu tür kötü alışkanlıklarla başlayan çocukların, kötü alışkanlıkları terk etmesi ve iyi alışkanlıklar edinmesini sağlanmasıdır.⁸⁸² Bu yanıyla okulun ve okul terbiyesinin temel işlevlerinden biri de çocukta iyi seciye oluşturmaktır. “Çocukları menfaat-ı umumiye için içtimai bir tarzda yetiştirmeye alıştırmak” gerektiği belirtilerek terbiyenin en önemli özelliklerinden birinin de çocuğu, toplumun ve içerisinde yaşanan zamanın ihtiyaçları çerçevesinde şekillendirmeye çalışması gerektiği ortaya konmuştur.⁸⁸³

Erken Cumhuriyet dönemi okul sisteminin terbiye anlayışı çerçevesinde çocuklarda oluşması istenen niteliklerden biri de çocukta “sosyal ruhun” uyanmasını sağlamaktır. Çocuklar için okulun aynı zamanda sosyal bir ortam sağladığı, bu ortam içerisinde bulunan çocuğun “müşterek hayatın icapları ve zaruretlerini” öğrenmeye başladığı, böylece çocukların başkaları ile bir arada yaşamının getirisi olan sorumluluğu öğrenerek, toplumsal hayatın kurallarına uyma konusunda da bir deneyim yaşayacağı ifade edilmiştir.⁸⁸⁴

Çocuğa okul sürecinde verilen terbiyenin en belirleyici özelliklerinden birinin de okulun çocuğa iş ve çalışma alışkanlığını kazandırmayı hedeflemesidir. Çocuğun, okulda dersleri ve ödevleri için çalışması yeterli görülmezken, asıl önemli olanın; çocukların ödev ve iş yapma sorumlulukları çerçevesinde dikkatle ve özenle çalışmaları olduğu, bu

⁸⁸¹ Hasan Ali Yücel, **İyi Vatandaş İyi İnsan**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956), 164, 165. G. M., “Çocuğun Halet-i Ruhiyesi ve Terbiyesi: Çocuklardan İstenilen İtaat nedir? 2”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 15 (Kanunevvel 1927): 6.

⁸⁸² Kanad, **age**, 143. Eyüp Hamdi, “Pestalozziye Aile ve Mektep Terbiyesi”, 19-20. Fakihe Öymen (İstanbul Saylavı), “23 Nisan Çocuk Haftasında Ankara Radyosunda Verilen Konferanslardan: Mektep ve Ailenin Çocuk Terbiyesindeki Tesirleri”, **Çocuk**, no. 6 (Haziran 1936): 12-14.

⁸⁸³ Kazım Nami, “Asıl Terbiye Çocukta Seciye Yaratmaktır”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 4 (Kanunusani 1927): 11, 12.

⁸⁸⁴ Kanad, **age**, 139. Fakihe Öymen (İstanbul saylavı), “23 Nisan Çocuk Haftasında Ankara Radyosunda Verilen Konferanslardan: Mektep ve Ailenin Çocuk Terbiyesindeki Tesirleri”, 12-14.

durumun onlarda giderek daha fazla “vazifeye bağlılık ve işte titizlik ruhunu” arttıracaktır.⁸⁸⁵

Okulda verilen terbiyenin, çocuğun zihninde, karakterinde ve gündelik pratiğinde yer edebilmesi için çocuğun, okulu sevmesinin ön koşul olduğu öne sürülmüştür. Zira mektep terbiyesi, aile terbiyesini “ıslah ve ikmal” edecektir. “... Şirazesini bozulmaya yüz tutan aile duygusunun takviyesini de mektepte yapabiliriz..” denilerek okulun çocuk için “bir yurt bir aile yuvası” kadar sıcak bir ortama sahip olması gerektiği, ancak bu şekilde çocuklara ulaşmak ve onlara yeni şeyler öğretmek, yeni alışkanlıklar kazandırmak mümkün olacaktır.⁸⁸⁶ Zira çocuk terbiyesinde vazgeçilmez bir ilke olarak çocuğa yeni bir şeyler öğretmek ve ona yeni davranışlar kazandırmak amacıyla öncelikle çocuğun “muhabbeti ve hürmetinin” kazanılması gerektiğine vurgu yapılır. Ancak bunun sadece çocuğun isteklerini yerine getirmek demek olmadığı, yalnızca çocuk ruhu ve terbiyesinin bir ön koşulu olduğu hatırlatılır.⁸⁸⁷

Aileler, çocuklarının okul süreçlerinde yalnızca “talim ve tedrisi” önemserken, temelde okul eğitiminin, çocuğun talim ve tedrisi konusunda olduğu kadar fikri ve içtimai terbiyevi alışkanlıklar kazanmasında da etkili olması gerektiğinin altı çizilir.⁸⁸⁸ Okul, çocuğun fikri ve içtimai terbiyesini geliştirmesinin yanı sıra ahlak ve karakterinin şekillenmesinde de etkili bir rol üstlenmelidir.⁸⁸⁹ Çocuğun okul terbiyesinde asıl olarak üzerinde durulması ve dikkat edilmesi gereken hususun tedristen önce terbiye olması gerektiği şöyle ifade edilmiştir;

“En sevimli çocuklar terbiyeli ve bilgili olanlardır. Bilgiden evvel terbiye, terbiyeyi söylüyorum. Çünkü çamur layıkıyla terbiye edilmedikçe bir küp yapılamayacağını, toprak terbiye edilmedikçe bereketli mahsul alınamayacağını, her vakit her yerde her herkes gibi ben de görüyorum ve biliyorum. Terbiyesiz çocuk çorak ve kumsal araziye benzer, ekilenler ve dikilenler çürür, kaybolur ne çimenden ne çiçekten ne de meyveden eser görülmez. Çocuk

⁸⁸⁵ Kanad, **age**, 140, 141. Eyüp Hamdi, “Pestalozziye Aile ve Mektep Terbiyesi”, 19, 20. Fakihe Öymen (İstanbul Saylavı), “23 Nisan Çocuk Haftasında Ankara Radyosunda Verilen Konferanslardan: Mektep ve Ailenin Çocuk Terbiyesindeki Tesirleri”, 12-14.

⁸⁸⁶ Kazım Nami, “Asıl Terbiye Çocukta Seciye Yaratmaktır”, 11, 12. Fakihe Öymen (İstanbul Saylavı), “23 Nisan Çocuk Haftasında Ankara Radyosunda Verilen Konferanslardan: Mektep ve Ailenin Çocuk Terbiyesindeki Tesirleri”, 12.

⁸⁸⁷ G. M., “Çocuğun Halet-i Ruhıyesi ve Terbiyesi: Çocuklardan İstenilen İtaat nedir? 2”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, S. 15 (Kanunuevvel 1927): 5, 6.

⁸⁸⁸ Kazım Nami, “Asıl Terbiye Çocukta Seciye Yaratmaktır”, 11, 12 Fakihe Öymen (İstanbul Saylavı), “23 Nisan Çocuk Haftasında Ankara Radyosunda Verilen Konferanslardan: Mektep ve Ailenin Çocuk Terbiyesindeki Tesirleri”, 12.

⁸⁸⁹ Kanad, **age**, 140, 141.

terbiyesini, söz söylemesinde, gezip yürümesinde, çalışmasında oyunlarında, istirahat etmesinde, her yerde her şeyde gösterir.”

“Terbiyeli çocuk”, birinin söz söylemesine uyarmasına gerek kalmadan kendi sorumluluklarını yerine getiren çocuk olarak tanımlanmıştır. Mektepli çocuğun alacağı en doğru terbiye ile anne-baba ve mürebbisine, kardeşlerine, sokaktaki arkadaşlarına örnek olabileceği ve onların yapacakları hatalı ya da terbiyesiz davranışlar karşısında, terbiyeli ve doğru olan davranışları gösterip onlara örnek olmalıdır.⁸⁹⁰

Çocukların okul terbiyesi kapsamında üzerinde durulan konulardan biri de okul terbiyesi sürecinin temel aktörü olarak görülen öğretmenlerdir. Okul terbiyesinin çocukların hayatında çok önemli ve belirleyici bir rolü olduğu, zira ailelerin büyük çoğunluğunun, çocuklarına dair en temel sorumluluklarının, onların beslenmesi, bakımı ve sağlığı ile ilgili konulardan ibaret olduğunu düşünmeleridir. Ailelerin, ebeveynlerin, çocuklarının terbiyesine dönük ihmalkâr olan bu tutumları dolayısıyla okul terbiyesinin, çocukların hayatında önemli bir yer kapladığı vurgusu yapılır.⁸⁹¹ Bu koşullarda okula başlayan çocukların ilk ve en önemli terbiyesinin okul tarafından çocuğa verilmesi beklenir. Ancak kimi zaman okulun da çocuğun “... Tam ve sağlam bir seciye ile yetişmesi için lazım gelen vasıtalar ve unsurlara malik olmadığı”, mektepten yeni mezun olan muallimlerin kendilerini yalnızca ders vermekle yükümlü gördüğü ve “mürebbilik” görevi yapmaktan kendilerini uzak gördükleri, tam da bu noktada çocuğun terbiyesi ile kimin meşgul olacağı sorusu sorulur?⁸⁹² Okul terbiyesi sürecinin temel aktörü olarak öğretmenlerin ki özellikle “İlk mektep muallimlerinin” çocuğun hayatında, terbiyevi alışkanlıkların öğrenilmesi ve uygulanması sürecinde ihmal edilmemesi gereken rolleri olduğu hatırlatılır. Zira bu çerçevede okul öğretmenlerinin, görevlerini büyük bir sorumluluk duygusuyla yerine getirmeleri gerektiği şu şekilde ifade edilmiştir; “... Hâlbuki bir terbiye müessesesi olan mektepte muallim her şeyden önce bir mürebbidir ve ancak bu haysiyetiyle mektebin en ehemmiyetli bir unsurudur. O, mektebin umumi hayatına karışacak, talebeyi derste olduğu kadar, ders haricinde de takip ederek tanıyacak, karakterinin normal bir halde teşekkülü için çalışacak, sivrilen

⁸⁹⁰ Muallim İbrahim Hakkı, “Terbiyeye Doğru”, **Genç Mektepliler**, s. 1 (1 Nisan 1924): 2, 3.

⁸⁹¹ Burhaneddin, “Terbiye ve Ehemmiyeti”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, s. 15 (1 Ağustos 1919):12, 13. İhsan Hilmi, “Küçüklerin Eğitimi”, **Türk Çocuğu**, s. 102 (Haziran 1935):15-17. Ahmed Rasim Bey, “Çocuk Ne Bilir?”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 5 (Şubat 1927): 14-16.

⁸⁹² Levend, **age**, 12, 48, 49.

taraflarını yumuşatacak, aksayan taraflarını düzeltecek, teşvik ve takdirle onun hayatına müspet bir istikamet verecektir.”⁸⁹³

Bu nedenle terbiye işinin “Her şeyden önce bir müellif işi ...” olduğu, dolayısıyla “İşin ehli” olan kimseler tarafından belli bir programa tabi olarak, planlı bir şekilde yürütülmesi gerektiğinin altı çizilir.⁸⁹⁴ Öğretmenlerin görevinin, çocuğa yalnızca okulda tedris ve terbiye vermesi ile sınırlı olmadığını, özellikle ilk mektep öğretmenlerinin yaptıkları her derste anlatılan dersi aynı zamanda bir terbiye “vasıtası” olarak görmeleri ve derste olduğu kadar ders dışında da çocuğun hayatını, terbiyesi sürecini takip etmesi gerektiği vurgulanır.⁸⁹⁵

Okul terbiyesinin en önemli belirleyenin öğretmen olduğu bu sistem içerisinde öğretmenlerin okul terbiyesi çerçevesinde “Milli ve vatani” konuları merkeze alan bir anlayış çerçevesinde “milli, dini ve medeni hayatımızın bu milli terbiye içerisinde” düşünmeleri gerektiği üzerinde durulur.⁸⁹⁶ Ayrıca ülkede çok önemli inkılâpların yapıldığı, yapılmış olan inkılâpların en temel amaçlarından birinin de inkılâbın ruhunu taşıyacak olan “yarının nesillerini” yetiştirmek olduğu şu şekilde hatırlatılır; “Bu mesut ve şerefli inkılâbın tohumunu atmak gibi gurur verici bir vazifeyi ifa eden bütün neslin yarına ait işini de idrak etmek zaruretindedir.” Denilerek okul ve öğretmenlerin görevinin ve bu kapsamda çocuklara verilecek terbiyenin, ülkenin geleceği ve rejimin inşasında ne derece önem taşıdığı da ortaya konmuştur.⁸⁹⁷ Dolayısıyla Cumhuriyetin Okulu, aynı zamanda idealize edilen devlet, toplum yapısı ile inşa edilmesi amaçlanan yeni insanın sosyalizasyonunda vazgeçilmez bir yere ve öneme sahip bir kurum olarak tasavvur edilmiştir.

Ancak ele alınan dönem içerisinde, çocukların terbiyesinde okul eğitimi ve öğretmenlerin yeterlilikleri sıkça sorgulanmış⁸⁹⁸ ve bu konuda kayda değer eleştiriler ortaya konmuştur. Bir kısmına yukarıda da yer verilen eleştirilerin yanı sıra öğretmenlerin yetiştirilmeleri sürecine daha fazla özen gösterilmesi ve oldukça fazla

⁸⁹³ Levend, **age**, 69.

⁸⁹⁴ Satı, “Terbiye Hakkında Birkaç Mülâhaza”, **Terbiye Mecmuası**, no.1 (29 Ağustos 1918): 2, 3.

⁸⁹⁵ Levend, **age**, 69.

⁸⁹⁶ Satı, “Terbiye Hakkında Birkaç Mülâhaza”, 2, 3.

⁸⁹⁷ Hıfzı Tevfik “Çocuklarımız ve Çocuk Terbiyesi”, **Çocuk Haftası** c. 2 (23 Nisan1930): 310, 311.

⁸⁹⁸ Ahmed Rasim Bey, “Çocuk Ne Bilir?”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 5 (Şubat 1927):15, 16. Ahmed Hilmi, “Birkaç Söz”, **Genç Mektepliler**, s. 1, 2 (1Nisan 1924): 1.

ihmal edilen ilkokul öncesi eğitiminin, yani anaokulu eğitimi verecek eğitim programları ile üniversitelerde okul öncesi eğitimi için bölümler açılmasının zorunluluğuna işaret edilmiştir.⁸⁹⁹

Okullarda çocukların terbiyesi sürecinde görülen plansızlık, eğitimin bir program ve sisteme tabi olmaksızın yürütülmesi de üzerine eleştiri yapılan başka bir konudur. Buna bağlı olarak çocuğun terbiyesi sürecinde uygulamada çocuğu, ya çok sıkarak “sert ve haşın” davranmak ya da son derece esnek uygulamaların doğru olmadığı, çocuğun terbiyesi sürecinde okul düzenini, disiplinini “sevdirecek ve saydıracak” bir anlayışla hareket edilmesi gerektiği vurgulanır.⁹⁰⁰

Eleştirisi yapılan diğer bir konu ise eski ve yeni terbiye anlayışları çerçevesinde yürütülen tartışmalar sürecinde “... Eskilik ve yenilik cereyanları arasında uzviyet-i ahlakîyesi felce uğrayan gençliktir.” denilerek Eğitim kurumlarında ve okulda bugün ilmiye ve fenniyeden ziyade ahlak ve terbiye konularında “bu hastalığı tedaviye” ihtiyaç olduğunu belirtilerek konuya dikkat çekilmeye çalışılmıştır.⁹⁰¹

Yine öğretmenlerin mesleki yeterliliklerinin eksikliğine dikkat çekilen başka bir konu da öğretmenlerin, kendilerine ait bir yayınlarının olmadığı konusudur.⁹⁰² Öğretmenlerin, kendilerini geliştirmeleri için Batı’da yayılmanmış olan terbiye ile ilgili yayınların çevirilerinin yapılmasıyla onlara ulaştırılması ve terbiye konusundaki yeni ve asri bilginin öğrenilmesinin zorunluluğuna dikkat çekilir.⁹⁰³

Sonuç olarak; geç Osmanlı’dan erken Cumhuriyete uzayan süreçte çocukluk konusunda önemli denebilecek bir mesafe kat edilmiştir. Zira modern devlet paradigmasının inşasında önemli bir yeri olan okul sistemi, Batı’da olduğu gibi Türkiye modernleşmesi sürecinde de önemli bir yer tutmuştur. Türkiye’de, Osmanlı geçmişinin Tanzimat döneminde keşfedilen ve II. Meşrutiyet döneminde siyasal ve toplumsal sürecin bir öznesi olarak kabul edilen çocukluğun politik inşası, imparatorluğun dağılması ve yerine yeni bir ulus-devletin kurulması ile yeni bir evreye girmiştir.

⁸⁹⁹ Ahmed Rasim Bey, “Çocuk Ne Bilir?”, 15, 16.

⁹⁰⁰ Levend, **age**, 48, 49.

⁹⁰¹ (Yazan) Müdüriyet, “Genç Anadolu Niçin Çıkıyor?”, **Genç Anadolu** s. 1 (30 Kânunuevvel 1921):1.

⁹⁰² Ahmed Hilmi, “Birkaç Söz”, 1.

⁹⁰³ “Talim ve Terbiye Dairesi Talimnamesi Vezâifi”, **Maarif Vekâleti Mecmuası**, (1 Mayıs 1926): 48-51.

Cumhuriyet döneminde çocuk terbiyesi bağlamıyla ele alınan okul sistemi ve bu sistem içerisindeki okul terbiyesi, yeni kurulan devletin ve rejimin inşasında önemli bir araç olarak görülmüştür. Ele alınan dönem içerisinde çocuklara ve okul öğrencilerine dönük eserler ve süreli yayınlarda okul terbiyesi kavramı ile anlatılmaya çalışılan şey; genel olarak çocuğun, devletin, toplumun ve içerisinde yaşanan muhit ve ailenin ihtiyaçları doğrultusunda “İyi bir evlat”, “Doğru bir insan” ve “Makbul bir vatandaş” olarak inşa edilmesidir.

Ele alınan dönemin okul terbiyesini biçimlendiren kavramların başında, dönemin ünlü pedagog ve eğitimcisi olan Baltacıoğlu’nun “İçtimai Mektep Nazariyesi” bulunmaktadır. Buna göre, Cumhuriyetin yeni okulunun, yeni terbiye anlayışında içtimai mektep teziyle terbiye edilecek olan çocuk, geçmiş geleneğin okul terbiyesinden farklı bir şekilde yetişmeliydi. İçtimai mektepte öğrenci çok yönlü olarak içtimai, sıhhi ve terbiyevi bir anlayış içerisinde, yalnızca teorik derslerle değil, ondan daha önemli olarak terbiyeyi ve pratik eğitimi merkeze alan bir anlayışla yetiştirilmeliydi. Böylece “İçtimai mektep” Cumhuriyetin yeni okulu ile geçmişin geleneksel okulu arasında bir kesintiyi ifade etmiştir. Buna göre, geçmiş geleneksel okul yapısında öğrenci yalnızca dinleyen, itaat eden, edilgen ve pasif bir konumda iken, Cumhuriyetle beraber, “İçtimai mektepte” öğrencinin, aktif, çok yönlü bilgi ile yetişen, öğrendiklerini uygulayan, içerisinde yaşadığı dünyanın, zamanın ve toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenebilen, hayatın içinden, bir terbiye anlayışı ile yetişmesi amaçlanmıştır. Bununla beraber Cumhuriyetin “asri” okulunun terbiye anlayışı, geçmiş geleneksel okulun terbiye anlayışından farklı olarak, ulus devlet paradigması çerçevesinde, vatana ve millete bağlı, “milli ülküleri” olan ve “milli şuura” sahip nesiller yetiştirmeyi terbiye anlayışının merkezine koymuştur.

Ele alınan dönemin kaynaklarında, Cumhuriyetin yeni okulu, çocukların terbiyesi konusunda uygulamayı amaçladığı yöntemler ile eski okul geleneğinden farklılaşmıştır. Zira Cumhuriyetin yeni okul anlayışı, çocukların terbiyesinde despot bir anlayışın uzanımı olan dayağı ve şiddeti eleştirmiş bununun yerine daha demokratik bir yöntem olarak “hürriyet” ve çocukla “muhabbeti” önermiştir. Ancak buna rağmen dayak, dönemin eğitimcilerinin teorik olarak reddettikleri bir uygulama olmasına rağmen ele alınan metinlerden anlaşıldığı kadarıyla pratikte varlığını sürdürmüştür.

Cumhuriyet okulunun terbiye anlayışı çerçevesinde üzerinde durulan diğer kavramlardan biri de çocuğun itaati konusudur. İtaat konusunda dönemin eğitimci ve

yazarları arasında tam bir mutabakat olmasa da en nihayetinde çocuğun terbiye edilebilmesi için bir dereceye kadar itaati öğrenmesinin gerekliliği savunulmuştur. Zira “itaat, intizam ve disiplin” yeni okulun terbiye anlayışını biçimlendiren temel kavramlar arasında yer almakla beraber geçmiş geleneğin okul terbiyesi ile de bir sürekliliğe sahiptir.

4.1.4 Muhit Terbiyesi

Bir önceki başlıkta da yer aldığı üzere, modern devlet paradigmasında ve modern çocukluğun inşası sürecinde temel sosyalizasyon araçları arasında aile ve okul önemli bir yer kaplamaktaydı. Aile ve okul gibi çocuğun içerisinde yaşadığı siyasal, sosyal ve kültürel çevre de çocuğun sosyalizasyonunda önemli bir etmen olarak kabul edilmiştir.⁹⁰⁴

Cumhuriyet dönemi modernleşmesinde de önceki iki başlıkta değinildiği gibi aile ve okulun modern çocukluğun inşasında önemli bir yer tuttuğu belirtilmişti. Zira dönemin idealize edilen çocukluğunun inşasında temel sosyalizasyon araçları arasında “muhit” olarak ifade edebileceğimiz, çocuğun içerisinde doğup büyüdüğü çevrenin de çocuğun terbiyevi, ahlaki şekillenişinde önemli bir yeri olduğu düşünülmüştür. Dolayısıyla “muhit” terbiyesi, erken Cumhuriyet döneminde çocuk terbiyesinin önemli bileşenlerinden biri olarak görülmüştür. Zira incelenen dergilerin dilinde muhit terbiyesinin, idealize edilen çocuğun oluşturulmasında etkili ve oldukça önemli bir yeri olduğu dile getirilmiştir.⁹⁰⁵ Muhit terbiyesinin, çocuğun terbiyesindeki yeri ve etkisi, çocuğun muhite karıştığı ilk çocukluk yıllarından itibaren başlamaktadır. Çocuk terbiyesinde önemli bir yeri olduğu düşünülen muhitin, çocuk açısından güvenli ve çocuğun terbiyevi gelişimini destekleyen verimli bir yer haline gelmesinin sorumluluğu devlete bırakılmıştır. Devlet tarafından yeniden şekillendirmesi ve etki edilmesi beklenen bir durum olarak görülen konu şöyle ifade edilir;

“İptidai cemiyetlerde terbiye, birinci derecede ailenin işidir. Muhit, ailenin telkinlerini tamamlamakla iktifa eder. Hâlbuki müterakki cemiyetlerde ailenin ve muhitin telkinlerine mutlaka milletin umumi hayatını organize eden devlet kuvvetinin karışması ve devletin aileye

⁹⁰⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Çiğdem Kağıtçıbaşı, **İnsan Aile Kültür**, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994), Türker Alkan, Doğu Ergil, **Siyaset Psikolojisi**, (Ankara: Turhan Kitabevi, 1980), Türker Alkan, **Siyasal Toplumsallaşma**, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979).

⁹⁰⁵ “Çocuk ve Muhit”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 42 (Mart 1930): 9-11.

ve muhite de kayıtsız kalmamak şartı ile bütün milletin topyekûn terbiyesine ehemmiyet vermesi lazımdır. Başka türlü milleti yenileştirmek ve ıslah etmek mümkün değildir.”⁹⁰⁶

Çocukların gelişimi ve sağlıklı bir şekilde sosyalleşmeleri için mutlaka toplum içine karışmalarının gerekliliği vurgulanırken, çocuğun, karakterinin şekillenmesinde ve olumlu kişilik özellikleri kazanmasında çevre faktörünün, genetik faktörden çok daha etkili olduğu tezi savunulmuştur. Çocuğun terbiyesinde iyi bir aile ve iyi bir muhitte yetişmesinin onu nasıl şekillendireceği şöyle ifade bulmuştur;

“İnsan yavrularının yetişmelerinde tekâmül etmelerinde muhit ve cemiyetin tesiri çoktur. Katil bir anadan ve babadan doğan çocuğun terbiyesi iyi bir muhitte verilirse şüphe yoktur ki cemiyetine iyi ve faydalı bir uzuv olarak yetişecektir. İyi bir aile, terbiyesi, kültürü, asaleti, yüksek bir ailenin küçük bir çocuğu eşkıyalık, hırsızlık veya fuhşiyat ve ahlak fasitliği ile iştihar etmiş bir grup gibi bir muhitin içine düşecek atılacak ve uzun bir müddet için o muhite bırakılacak olursa, tabidir ki cemiyetin ve milletin zararına çalışacaktır.”⁹⁰⁷

Buna göre, çocukların, aile ya da okulda aldıkları terbiye ne kadar iyi olursa olsun bu terbiye, çocuğun içerisine karışacağı muhit tarafından sürdürülmez, pekiştirilmezse çocuk, terbiyevi, ahlaki açıdan olumsuz denebilecek özellikler ve alışkanlıklara sahip olacaktır.

Dolayısıyla çocuğa, aile ya da okul sürecinde verilen olumlu terbiye, çocuğun içerisine girdiği diğer alanlarda pekiştirilmedikçe, bahsi geçen olumlu terbiyevi özelliklerin, çocukta yerleşik birer tutum ve alışkanlığa dönüşmesinin mümkün olamayacağına işaret edilir.⁹⁰⁸ Bu yanıla erken Cumhuriyet dönemi eğitimci, yazar ve pedagogları, çocuğun terbiyesinde genetik ve soya bağlılığın belirleyici olmadığını, bu konuda asıl belirleyici olan unsurun; aile, okul ve muhitin çocuğa vereceği terbiye olduğu şöyle ortaya konur;⁹⁰⁹ “... Çocuğu muhite ve muhiti çocuğa adapte ettirecek uyduracak amil, ebeveynin vereceği terbiyedir. İlk terbiyenin müspet ve müsmir neticeler verebilmesi; ancak çocuğun halet-i ruhiyesini anlamak ve bilmekle kabil olur.”⁹¹⁰

⁹⁰⁶ H. Fikret Kanat, **Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye**, (Ankara: Çankaya Matbaası, 1942), 8.

⁹⁰⁷ “Çocuk ve Muhit”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 42 (Mart 1930): 9-11.

⁹⁰⁸ Ağah Sırrı Levend, (Aydın Mebusu), **Maarifimiz ve Milli Terbiyemiz**, (İstanbul: Burhaneddin Matbaası, 1940), 11.

⁹⁰⁹ Öğretmen M. A, “Çocuk Terbiyesi”, **Çocuk Doktoru** s. 3 (Haziran 1946) 12, 13.

⁹¹⁰ “Çocuk Halet-i Ruhiyesi: Her Türk Annesi Büyük Gazi’nin Sözlerini Bir Düstur Olarak Kabul Etmelidir”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 41 (Şubat 1930): 18.

Çocuk dergilerinde çocuğun içerisine doğduğu muhitin, çocuğun farklı pek çok yönüyle şekillenmesinde önemli bir yeri olduğu, çocuğun büyüme sürecinde içine doğduğu toplumun "... Din, ahlak, zevk, sanat, ilim ve tecrübe gibi insanlığa şeref veren fikir ve duygulara kısa bir müddet içinde..." toplum aracılığıyla sahip olacağı belirtilmiştir. "Çocuğun ehlileşmesi" ve içerisinde yaşadığı topluma uyumlu olabilecek bir birey olarak yetişmesinde toplumun önemli bir rolü olduğu şöyle ifade edilmiştir; "... Sosyete içinde uyanan insan zekâsı ve insan iradesi yine orada biliniyor, parlıyor ve en yüksek eserlerini gösteriyor."⁹¹¹ Bununla beraber bireyin, cemiyet içerisinde bulunması ve etkileşim içerisinde olmasının, bireyin içerisinde yaşadığı cemiyetin, kurallarını öğrenmesi, uyum sağlaması sürecini kolaylaştırdığının da altı çizilir. Bu yanılla çocuğun içerisinde yaşadığı toplumsal çevrenin kurallarını, değer yargılarını öğrenmesi ve buna uyumlu bir hale gelmesi çocuğun, muhit terbiyesinin önemli bir amacı olarak görülmüştür.⁹¹²

Çocuğun, "Okul terbiyesi" başlığında belirtildiği gibi dönemin eğitimcilerinin, çocuğun terbiyesi konusunda üzerinde durdukları ve dikkat çektikleri temel kavramların başında çocukların "İçtimai" bir terbiye anlayışı ile yetiştirilmeleri gelmekteydi. Buna göre çocuk, içerisinde yaşadığı toplumun sosyal ve kültürel değerleri ile içerisinde yaşanan zamanın gerekleri ve ihtiyaçları çerçevesinde yetiştirilmeliydi.⁹¹³

Diğer taraftan çocuğun toplumsallaşmasının, yalnızca içerisinde yaşadığı toplumun kurallarını, değer yargılarını öğrenmesi demek olmadığı, çocuğun toplumsallaşması aynı zamanda çocuğun, içerisinde yaşadığı toplumla kaynaşmayı, dayanışmayı ve yardımlaşmayı öğrenmesi demek olduğudur. Çocuk dergilerinde ele alınan süreçte, üzerinde durulan ve altı sıklıkla çizilen dayanışma ve yardımlaşma⁹¹⁴ konusu iki ana nedenden dolayı önemsenmiş ve üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki, ele alınan

⁹¹¹ Türkan Baştuğ, "Çocuk ve Eğitim", **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 102 (Haziran 1935): 5.

⁹¹² "Çocuğun Muhakemesi Nasıl İnkışaf Eder?", **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 35 (Ağustos 1929): 15, 16. İbrahim Hakkı, "Terbiyeye Doğru", **Genç Mektepliler**, s. 3 (21 Mayıs 1340): 2, 3. Kazım Nami, "Asıl Terbiye Çocukta Seciye Yaratmaktır", **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 4 (Kânunusani 1927): 11, 12. Kazım Nami, "Cemiyetlerin Terbiyevi Tesirleri", **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 45 (Haziran 1930): 4. Şüküfe Nihal, "Çocuklarımız", **Çocuk Haftası**, 5. kitap (23 Nisan 1933): 67, 68, 69. Hikmet Şevki, "Çocuk Nasıl Eğlenmelidir?", **Türk Çocuğu**, s. 11 (1 Temmuz 1927):18.

⁹¹³ Kazım Nami, "Asıl Terbiye Çocukta Seciye Yaratmaktır", **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 4 (Kânunusani 1927): 11, 12.

⁹¹⁴ Erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde Çocuk ahlak ve terbiyesinin önemli kavramları arasında yer alan dayanışma ve yardımlaşma konusu ayrıca ve kapsamlı olarak aşağıdaki bölüm içerisinde yer alan "Dayanışma ve Yardımseverlik", başlığıyla ele alınacaktır.

dönemin aynı zamanda dünya üzerinde iki savaş arası dönemi ve bu dönemin tüm gerginliklerini, kırılganlıklarını taşıyor olmasından kaynaklanan zorlukları barındırmasıdır. İkincisi ise bahsi geçen gergin ve kırılgan konjonktür içerisinde Cumhuriyet Türkiye'sinin oldukça uzun savaşlar sonrası bir süreçte kendine özgü tarihsel, sosyal ve ekonomik dinamiklerle bu süreci her anlamda, oldukça zorlu koşullar içerisinde yaşamış olmasıdır. Bu sürecin, sosyal ve ekonomik alanda, toplum ve bireyler üzerinde yarattığı zorlukların aşılmasında geleceğin toplumunu oluşturacak olan çocukların, genç nesillerin, dayanışma ve yardımlaşma bilinciyle yetişmeleri oldukça önemsenmiştir. Çocuğun, bahsi geçen kavramlar çerçevesinde toplumla kaynaşması, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın önemini anlaması aşağıda vurgulanan cümlelerde şöyle ifade bulmuştur;

“... İnsan, hotgam doğar, ancak cemiyet içinde diğerkam olur. Cemiyet tekin, mantığı, ahlakını, vicdanını yaparken ona başkalarını düşünmeği, onlara karşı bazı ödevler duymayı da öğretmiştir. Bu suretle cemiyet, terbiyesi ile insanın hodgam tabiatı üzerine ikinci bir tabiat kurmuş demektir.”⁹¹⁵ “... Çocuğu mümkün olduğu kadar çabuk ve derin surette sosyalize etmek için eğitmek cemiyet tesirlerine bağlamak gerekir. Çocuk ancak cemiyet içinde kendinden başkalarını düşünür, fedakârlığa alışır. Bu haller bizim hotgam tabiatımızın eseri değil, sosyete içinde gelişen vicdanımızın ahlakımızın eseridir. İşte çocuğa ödevlerini bildiren bir vicdana sahip kılmak gerekir.”⁹¹⁶

Çocukların muhit terbiyesinin önemli bir bileşeni olarak düşünülen yardımlaşma ve dayanışma bilincine sahip olmaları hem çocukların ve ailelerinin hem de toplumun bir kazancı olarak düşünülmüştür. Zira böylece çocukların içerisinde yaşadıkları topluma katılarak sosyalleşmeleri, onların, yaşadıkları toplumu ve hayatı tanımalarına imkân tanırken, aynı zamanda bir arada yaşamının getireceği dayanışma, iş birliği duygusu kazanmalarına da yardımcı olacaktı.⁹¹⁷

Çocuğun terbiyesi sürecinde muhitin etkilerinden bahsedince bunun, sadece çocuğun içerisinde yaşadığı çevre ile sınırlı olmadığı, bununla beraber, çocuklarla ilgili olan kurumların ki özellikle Himaye-i Etfal, Hilal-i Ahmer gibi kurumlar ve onların çalışmalarının da göz önüne alınması gerektiğinden bahsedilir.⁹¹⁸ Bununla beraber

⁹¹⁵ Baştuğ, “Çocuk ve Eğitim”, 6.

⁹¹⁶ Baştuğ, “Çocuk ve Eğitim”, 8.

⁹¹⁷ Kazım Nami, “Asıl Terbiye Çocukta Seciye Yaratmaktır” 11-12. Şüküfe Nihal “Çocuklarımız”, **Çocuk Haftası** 5. kitap (23 Nisan 1933): 67-69.

⁹¹⁸ Kazım Nami, “Cemiyetlerin Terbiyevi Tesirleri”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 45 (Haziran 1930): 4. Abidin Daver, “Önce Fikirleri Hazırlamalı”, **Çocuk Haftası** 7. kitap (23 Nisan 1935): 27, 28.

Halkevlerinin de hem çocukların ve genç nesillerin, hem de tüm vatandaşların, etkinliklerine katılabilecekleri ve sosyalleşebilecekleri önemli alanlardan biri olduğu hatırlatılır. Zira Halkevlerinin, ülkedeki tüm vatandaşlara açık yereler olduğu, Halkevlerinde, halka bir yanıla Cumhuriyetin ilkeleri, erdemleri anlatılırken, diğey yanıla da Cumhuriyetin erdemli, makbul vatandaşı olmayı öğretmek amaçlanmıştır. Bahsi geeyen bu kurumların, toplum için göstermiş olduğu dayanışma ve iş birliğı faaliyetlerinin hem toplumun hem de bu kurumlarla temasları olan çocukların hayatlarında olumlu terbiyevi özellikler ve alışkanlıkların inşa edilmesinde etkili olduğu vurgulanır.⁹¹⁹ Zira çocukların ve genç nesillerin toplumsallaşmaları için ieyerisine girdikleri muhitin onları ne derece güçlü bir şekilde etkilediğı şöyle belirtilir;

“Muhtelif muhitler, muhtelif bünyeler yetiştirirler. Muhitin temizliğı, besleyip büyüttüğü bünyeyi de temiz olarak çıkarır. Gençler, fena itiyatlardan, fena muhitlerden kaçmalıdır. Fena öğreticiler, fena arkadaşlar, sâri hastalıklar gibidirler. Fena itiyatları çiğneyen, onların harabesi üzerinde yürüyen gürbüz bir genç, iyi muhitlerde, iyi yetiştirdiğı ideal bir insan örneğı iftihara değer bir varlıktır.”⁹²⁰

Çocuk, ailede ve okulda ne kadar iyi bir terbiye ile yetiştirilmiş olursa olsun, çocuğun belli bir yaştan sonra ieyerisine karıştığı muhitin, çocuğun ailede ve okulda aldığı terbiyeyi sürdürmemesi, bunu pekiştirmemesi halinde çocuğun terbiyevi alışkanlıklar açısından olumsuz etkileneceğı ortaya konmuştur. Bu nedenle aile ve okulda iyi bir terbiye ile yetişen çocuğun, ieyerisine karışacağı sokak, mahalle ve diğey çevrelerde aynı terbiyeyi sürdürmesinin zorunluluğına işaret edilir.⁹²¹

Bu çerçevede çocuklarını olumlu terbiyevi alışkanlıklarla yetiştiren aileler, ebeveynler için sokak ya da mahalle daima çekinilen ve çocukları için bir tür tehdit olarak algılanan bir yer olarak görölmüştür. Zira sokak, ailelerin kolayca kontrol edebilecekleri bir yer değildir. Çocuğun, sokakta görüp yaşadıkları ile aile terbiyesi arasında bir tezat oluşması halinde çocuğun bir süre sonrakdan daha fazla etkilenebileceğı tespiti yapılır.⁹²² Bu etki çerçevesinde çocuğun kimi zaman sokakta öğrendiğı yalan, hırsızlık gibi olumsuz davranış ve durumların kaynağında muhit bulunuyorsa, çocuk derhal o

⁹¹⁹ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Halkın Evi**, (Ankara: Ulus Basımevi, C.H.P Halkevleri Bürosu, Kılavuz Kitaplar: 29), 87-117.

⁹²⁰ “Haftadan Haftaya: Gençlik ve Görenek”, **Ateş**, s. 20 (11 Nisan 1938): 2

⁹²¹ Levend, **age**, 11. İbrahim Hakkı, “Terbiyeye Doğru”, **Genç Mektepliler**, s. 3 (21 Mayıs 1340): 2, 3. Abidin Daver, “Önce Fikirleri Hazırlamalı”, 27, 28. Şukufe Nihal, “Çocuklarımız”, 69.

⁹²² Levend, **age**, 34, 35.

muhitten çekilip çıkarılarak uzaklaştırılması gerektiği vurgulanır.⁹²³ Kimi zamanda ailenin ya da ebeveynin çocuğa yeterince ilgi göstermemesi ve ona olumlu terbiyevi alışkanlıkları kazandırmamasının çocuğu sokağa iten bir neden olarak görülmüştür.⁹²⁴ Çocuğun, sokaktan men edilmesinin doğru olmadığı, ancak sokakta özellikle çocuğun kendi yaşlıları olan çocuklar ve ebeveynlerin tanıdıkları çocuklarla oyun oynanmasına dikkat edilmesi gerektiği de hatırlatılır.⁹²⁵

Çocuğun terbiyesinde ideal olan durumun, çocuğun, aile ve okulda aldığı terbiyenin sokakta pekişmesi durumudur. Ancak sokağın ebeveynleri kaygılandıran yanına rağmen, çocuğun dış dünyayla tanışması ve dış dünyada yaşama şartlarını öğrenmesi, yaşadığı muhiti tanınması açısından da son derece önemli olduğu da sıklıkla hatırlatılmıştır.⁹²⁶

Kısacası; erken Cumhuriyet dönemi çocuk terbiyesinin önemli bileşenlerinden bir diğeri de çocuğun içerisinde yaşadığı çevre, yani “muhit”tir. Zira ele alınan kaynaklarda çocuğun içerisinde yaşadığı ve sosyalleştiği alanlardan biri olarak görülen muhitin, çocuğun terbiyesinde çok yönlü bir etkiye sahip olduğu düşünülmüştür. Çocukların sosyalizasyonunda önemli bir araç olarak düşünülen muhit terbiyesinin ilk ve en önemli amacının, çocuğun içerisinde yaşadığı toplumu tanınması, bu toplumun kültürel yapısı ve kurallarını öğrenerek buna uyumlu hale gelmesidir. Bununla beraber ele alınan dönemin sosyal, siyasal ve özellikle ekonomik koşullarından ötürü çocuğun, içerisinde yaşadığı toplumla kaynaşması farklı pek çok konuda dayanışma, yardımlaşma ve iş birliği içerisinde olabilmesinin de muhit terbiyesi ile mümkün olacağı savunulmuştur.

Çocuk terbiyesinde önemli bir yeri olan muhitin, çocuk açısından güvenli olması ve çocuğun hem sosyalleşmesi hem de aile ve okulda kazandığı olumlu terbiyevi alışkanlıkları pekiştireceği bir yer olabilmesi için devletin bu alanı da denetlemesi,

⁹²³ Öğretmen M. A, “Çocuk Terbiyesi”, 12, 13. Tomris Kayaalp “Çocuk Terbiyesinde Esaslı Bilgiler”, **Çocuk Doktoru** s. 27 (Haziran 1948): 2, 3.

⁹²⁴ Abidin Daver, “Önce Fikirleri Hazırlamalı”, 27, 28.

⁹²⁵ Bahtiyar Demirağ, “Çocuk Terbiyesinde Annenin Vazifesi”, **Çocuk Doktoru**, s. 2 (Mayıs 1946): 2-4, 29. Emin Şükrü, “Çocuk Yetiştirmek Büyütmek Bir Sanattır”, **Türk Çocuğu**, s. 11 (1 Temmuz 1927): 4, 5.

⁹²⁶ Tomris Kayaalp, “Çocuk Terbiyesinde Esaslı Bilgiler”, 2-3. Aichhorn (Terbiye Mütahassısı), “Çocuk Terbiyesi Hakkında Bir Konferans ve Aichhorn”, (Almancadan Tercüme) **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 75 (İkincikanun 1933): 16, 17.

Levend, **age.** 34, 35.

düzenlemesi ve kontrol etmesi gerektiği savunulmuştur. Bu çerçevede devlet aile ve okul sürecinde olduğu gibi muhit terbiyesi sürecini de düzenleme anlayışı çerçevesinde Himaye-i Etfal ve Halkevleri gibi kurumlar aracılığıyla yalnızca çocukların değil, genç nesillerin de Cumhuriyetin idealize ettiği sosyal terbiyeyi kazanmaları yönünde çaba sarf etmiştir.

Böylece, çocuğun terbiyesi sürecinin uzun bir döneme yayılan, farklı etmenler ve koşullar çerçevesinde biçimlenen, çok yönlü bir süreç olduğu tespit edilerek aile, okul ve muhitin, çocuğun terbiye sürecinde son derece önemli bir yeri olduğunun altı çizilmiştir. Cumhuriyetin idealize edilen çocuklarının, beklenen ve istenen terbiye anlayışı ile yetişmeleri, biçimlenmeleri için çocuğun içerisinde büyüdüğü ve çocuğun hayatında son derece önemli yeri ve rolü olduğu düşünülen aile, okul ve muhit terbiyesinin birbirini pekiştiren ve süreklilik içerisinde gelişmesi gereken bir süreç olduğu vurgulanmıştır.

4.2 Yeni Bir İnsan İnşa Etmek: Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyete Dönemin Ahlak ve Terbiye Anlayışı

4.2.1 Geç Osmanlı Döneminde Ahlaki Alanın Yeniden Düzenlenmesi ve Okul Programlarında Ahlak Eğitimi

Osmanlı klasik döneminde çocukların yetiştirilmesi meselesi ile ilgilenen Osmanlı bilginleri-eğitimcileri, genellikle kendilerinden önce İslam dünyasında yazılan edep, ahlak ve terbiye kitaplarını esas alarak bu alanda önemli bir kaynak meydana getirmişlerdir.⁹²⁷ Osmanlı klasik dönem ilim dünyasında ahlak-terbiye konulu eserlerin içerisinde çocuk ahlakı ile ilgili bölümler de bulunmaktadır. Bu bölümlerin içeriğinde genel olarak çocuk eğitimi ve terbiyesi ile gündelik yaşam içerisinde çocuğun uyması gereken “adab-ı muaşeret” olarak anılan genel görgü kuralları bulunmaktadır.⁹²⁸ Çocuğun doğumundan sonra başlayacak terbiye sürecinde öncelikle çocuğun yemek ve sofrada adabını öğrenmesi, giyim ve kuşamda dikkat edilmesi gereken hususlar, beden ve çevre temizliği gibi konular önemli yer tutmaktaydı.⁹²⁹

⁹²⁷ Araz, *age*, 100, 101.

⁹²⁸ Hatice Toksöz, “Osmanlı Klasik Dönem Ahlak Eserlerinde Çocuk Eğitimi”, **Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak**, ed. Haşim Şahin, Nurdan Şafak (İstanbul: Dem, 2012), 59, 60.

⁹²⁹ Toksöz, “Osmanlı Klasik Dönem Ahlak Eserlerinde Çocuk Eğitimi”, 61.

Osmanlı klasik dönemine dair yayımlanmış olan çocuk terbiyesi ve ahlakı temalı kitapların konuya dair yaklaşımları kimi yorum farklılıkları dışında genel olarak ortak bir paydada birleşmektedir. İslam toplum yapısı içerisinde, ebeveynler, hem çocuğun yetiştirilmesi ve eğitilmesi konusunda, hem de onun toplum içerisinde birey olarak kabul edilmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Bu yanıyla da İslam dininde ana-babaya itaat etmek “nafile namaz, nafile oruç ve nafile hac etmekten hayırlıdır.” şeklinde buyrulmuştur. Bu yanıyla çocukların gündelik hayatlarında, en az yapacakları ibadet kadar değerli olan diğer bir husus, ebeveynlerine dönük saygı, sevgi, itaat ve bağlılıklarıydı.⁹³⁰

İslam âlimleri çocuğun eğitiminde ailenin, anne ve babanın çok önemli bir rol üstlenmesi gerektiğinden bahsederler. Onlara göre, anne ve babanın fikri ve ahlaki yapısı büyük oranda çocuğun alacağı ilk eğitim ve terbiyenin temelini oluşturur.⁹³¹ Öyle ki bu konuda Hz. Muhammed, çocuğun hem dünya hem de ahret mutluluğunu amaçlayan böyle bir terbiye için, ana babanın çocuğuna bırakacağı “en güzel miras” olduğundan bahsetmiştir.⁹³² Bu yanıyla İslam bilginleri ve eğitimcileri çocuğun yetiştirilmesi ve ilk eğitimi sürecinde anneye ve yanı sıra aileye merkezi bir yer vermişlerdir. Buna göre, çocuğun gündelik yaşam alışkanlıklarından, nezaket kurallarına, dinsel ahlak ve öğretinin öğretilmesinden, sağlıklı bir bedene sahip bir birey olarak yetişmesine kadar pek çok konuda annenin-ailenin sahip olduğu bilgi, görgü ve eğitim onların, yetiştireceği çocuğun niteliğini belirleyecekti.⁹³³

İslam ahlakı ve terbiyesi konusunda referans alınan isimlerden olan Tüsi, çocuğun alçakgönüllü, mütevazı yetiştirilmesi, hırs ve ihtirastan uzak, akranlarına ve büyüklerine özellikle anne-baba ve hocalarına karşı saygı, hürmet ve itaat içerisinde olması gerektiğini belirtir.⁹³⁴ Bunun dışında dürüstlük, çalışkanlık, yardımseverlik, gibi faziletlerle özendirilmeli, küçüklere karşı sevgi ve şefkatle davranmaya alıştırılmalıydı.⁹³⁵

⁹³⁰ H.H Rahmi Şenses, **İslam Terbiyesi**, (İstanbul: Hamle Matbaası, 1959), 14, 15.

⁹³¹ Toksöz, “Osmanlı Klasik Dönem Ahlak Eserlerinde Çocuk Eğitimi”, 59, 60.

⁹³² Hayati Hökelekli, “Çocuk”, **İslam Ansiklopedisi** (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993): 356.

⁹³³ Araz, **age**, 101, 102. Aynı yönde bilgi için bkz. Hayati Hökelekli, “Çocuk”, **İslam Ansiklopedisi** (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993) 355, 356.

⁹³⁴ Toksöz, “Osmanlı Klasik Dönem Ahlak Eserlerinde Çocuk Eğitimi”, 77.

⁹³⁵ Hökelekli, “Çocuk”, 357.

Yine İslam ahlakı konusundaki fikirleriyle bilinen Karaçelebizade'ye göre, çocuk eğitimi ve terbiyesine dikkat edilmemesi çocukların, aile ve toplum tarafından olumsuz sıfatlarla anılmasına “arsız ve küstah” olarak görülmesine sebep olacaktır. Ona göre, ebeveynlerin çocuğa vereceği terbiyenin temelinde itaat ve bağlılık olmalıydı. İslam âlimlerinden “Kınalızade'ye göre utanma, çocuklarda ilk gelişen duyguydu. Bunun göstergesi de ilişkilerde “ölçülü ve mesafeli” olmaktı. Büyüklere saygı göstermek ve onların yanında “baş eğmek, kabul görmeyen davranışlardan kaçınmak” çocukta utanma duygusunun geliştiğinin göstergesi olarak kabul edilmiştir.⁹³⁶ Bu konuda İslam ansiklopedisinde, çocuğun ahlak ve terbiyesinde dikkat edilmesi gereken hususlarda; çocuğa yanlış davranışları konusunda uyarılarda bulunurken bağırıp-çağırmadan, aleyhte kıyaslamalar yapmadan, kıskandırmadan, söylenecek sözler çocuğu incitmeden, yapıcı ve yönlendirici düzeyde olmalıdır uyarısı yer almaktadır.⁹³⁷

Kınalızade'ye göre, terbiyenin ilk aşamasında çocuğun tüm iyi davranışları övülmeli, kötü davranışları ise yerinip kınanmalıdır.⁹³⁸ Gülşeni'ye göre ise, öğretmen çocuğu yanlış yaptığı davranışları konusunda uyarmak ve “çocuğu yetiştirmek için belli hususlarda dövebilirdi”.⁹³⁹

Yine İslam âlimleri, kız çocuklarının eğitimine mutlaka çok dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. İslam ahlakı müellifleri, kız çocuğunun eve bağlılık, örtünme, ağırbaşlılık, iffet, hayâ ve kadınlar için beğeni olarak görülen hüneler konusunda iyi yetiştirilmesi, ergenlik çağına geldiğinde dengi ile evlendirilmesi ve ancak okuma ve yazmadan men edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.⁹⁴⁰

Kısacası klasik dönem Osmanlı eğitim sistemi içerisinde çocuğun yetiştirilmesi sürecinde, ahlak ve terbiyesinin temel referansı İslam dini ve geleneğidir. Çocuğa terbiye ve ahlak konusunda ilk önemli eğitimin annesi-ailesi tarafından verilmesi sonrasında yine çocuğun, okul eğitimi sürecinde de İslam terbiye ve ahlak anlayışı çerçevesinde şekillendirilmesi söz konusudur. İslam âlimlerinin, çocuğun ahlak ve terbiyesi konusunda üzerinde durdukları ve altını çizdikleri kavramların başında

⁹³⁶ Araz, **age**, 104, 105.

⁹³⁷ Hökelekli, “Çocuk”, 358.

⁹³⁸ Toksöz, “Osmanlı Klasik Dönem Ahlak Eserlerinde Çocuk Eğitimi”, 77.

⁹³⁹ Toksöz, “Osmanlı Klasik Dönem Ahlak Eserlerinde Çocuk Eğitimi”, 89.

⁹⁴⁰ Toksöz, “Osmanlı Klasik Dönem Ahlak Eserlerinde Çocuk Eğitimi”, 69. Aynı yönde bilgi için bkz. Hayati Hökelekli, “Çocuk”, **İslam Ansiklopedisi**, c.8 (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993): 358.

ebeveynlerine, büyüklerine karşı mutlak bir itaat içerisinde olmaları, onlara her daim saygı hürmet ve bağlılık içerisinde bulunmaları gelmektedir.

Osmanlı devletinin modernleşme sürecine bakıldığında, 19. Yüzyılda içerisinde girilen yeni dönemde, önceki yüzyıllarda başlayan modernleşme hareketlerinin bu yüzyılda yalnızca siyasi, askeri, ekonomik alanı kaplamadığı, bunun yanında toplumsal, kültürel özellikle eğitim alanındaki önemli atılımlar ve “laik hukuka” geçiş konusundaki gelişmelerle önemli bir ivme kazanmıştır.⁹⁴¹ Osmanlı devletinin, özellikle askeri ve eğitim alanındaki hamleleri ile başlayan modernleşme süreci 18. Yüzyılın sonlarına doğru diğer alanlara doğru bir genişleme içerisinde olmuş ve nihayetinde 19.Yüzyılın başlarında siyasal alandaki hamlelerle merkezileşme evresine girmiştir.⁹⁴² Bu merkezileşme süreci ile beraber öncesi dönemlerde, Osmanlı devlet yapısında çocukların eğitilmesi-yetiştirilmesi devletin özellikle ilgilendiği ve üzerine politika geliştirdiği bir alan olarak görülmezken,⁹⁴³ 19. Yüzyılda çocuk eğitimi devletin de işin içerisinde olduğu ve süreci yönlendirdiği yeni bir boyut kazanmıştır. 19. Yüzyıla kadar Osmanlı toplumu için eğitim, yetiştirilecek olan yeni nesillerin terbiyesi anlamını ifade ederken, terbiye sözcüğü de çocuğun, genellikle İslam geleneği içerisinde, aile ve toplumsal duyarlılıklar çerçevesinde yetiştirilmesi, eğitilmesi anlamını taşımaktaydı.

19. Yüzyılda bahsi geçen değişim ve dönüşümler, devletin, çocukluğa bakışını yeniden şekillendirecektir. Tanzimat dönemi itibariyle şekillenmeye başlayan bu yeni çocukluk paradigması ekseninde, çocuklara ve gençlere yönelik eserler ortaya konur.⁹⁴⁴ Hem bu

⁹⁴¹ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 24. bs. (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2005), 167-195.

⁹⁴² Füsun Üstel, “II Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcad’ı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**, c. 1 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001) 167. Aynı yönde bilgi için bkz. Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, 19. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009) 25-28.

⁹⁴³ Araz, **age**, 100.

⁹⁴⁴ Bu eserlerden biri İbrahim Edhem Paşa’nın 1830’larda basılan eseri olan “Terbiye ve Talim Adab-ı ve Nesayihü’l-ı-ettal”, dir. İbrahim Edhem Paşa’nın bu kitabında, çocuklara ve gençlere adab-ı muaşeret ve davranış kuralları, sağlık bilgisi, çalışma ve okuma yöntemini öğretmeye dönük metinler yer almaktadır. Ortaylı’nın deyişiyle bu kitap “değişme ve kendini değiştirmenin bilincine ulaşmış bir Tanzimat adamının dünya görüşünü yansıtmaktadır.”, Aynı dönemde İbrahim Edhem Paşa’nın bu eseri dışında, eserler de basılmıştır. Bu bağlamda dönemin eğitim ve terbiye konulu “ilginç”, eserlerinden biri de Ahmet Mithat Efendi’nin “Ana Babanın Evladı üzerinde Hukuk ve vezaifi ile Çocukdur”, adlı eseridir. İki risaleden oluşan bu eserde Ahmet Mithat Paşa hem kendi gözlemleri hem de Batı’da ki eğitim süreçlerini gözeterik, çocuğun eğitiminin nasıl olması gerektiğine dair görüşlerini belirtir ki çocuğun yabancı dil öğrenmesi gerektiği de bu eğitim anlayışının kapsamında bulunmaktadır. Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, 147.

eserler, hem de 19. Yüzyılda çocuk eğitimi ve yetiştirilmesi ile beraber devletin de işin içerisinde olduğu yeni bir süreç başlayacaktır.⁹⁴⁵ Çocuk eğitiminin bir parçası olarak düşünölen, çocuklara yönelik olarak yapılan yayınlar çerçevesinde, ortaya belli bir toplum ve çocukluk modeli konduğu, dolayısıyla Tanzimat’la beraber modernleşen devlet yapısının yeni bir çocukluk ve eğitim paradigmasını da dayattığı söylenebilir.⁹⁴⁶

Devletin nazarında çocuk eğitiminin en önemli unsurlarından biri de onlara kazandırılması beklenen tutum, davranış, alışkanlıklar ile bundan da önemlisi ahlaki kodları olan belli değler ekseninde yetişmeleri ydi. Tanzimat öncesinde çocukların terbiye ve ahlaki açıdan gelişimlerini esas alan kitaplarda temel referans noktası dini metinler iken, Tanzimat sonrası dönemde ise benzer içerikteki metinlerin, kimi zaman dünyevi denebilecek ve hatta görece Batı sekülaritesine atıf olarak kabul edilebilecek metinlerden oluştuğu görölecektir.⁹⁴⁷

Tanzimat döneminde, devletin okullarında eğitim gören çocuklar için yazılan terbiye ve ahlak içerikli kitaplarda onların, yapmaları gereken görevler anlatılırken üzerinde durulan temel noktalar “Kavanin-i Memlekete Riayet” de yer almaktaydı ki, bu kısımda örneğin vatana karşı üstlenilmesi gereken görev ve sorumluklar sıklıkla hatırlatılanlar arasındadır.⁹⁴⁸

Tanzimat sonrası dönemde, eğitim kurumlarında, din ve ahlak içerikli derslerin arttırıldığı görölmüşür. Bu süreçte iptidai, rüştiye, idadi ve sultaniler olmak üzere eğitimin her aşamasında din ve ahlak içerikli derslerin okutulması söz konusu olmuştur. Yine din ve ahlak içerikli derslerin arttırılması devlete en fazla üst düzey memur yetiştiren okullarda, yani askeri ve mülki okullarda gerçekleşmiştir. Bu yanıyla gelecekte devlet hizmetine girecek olan öğrencilerin, dini ve ahlaki niteliklerinin arttırılması için “dini terbiye” ve “akaid” dersine ağırlık ve önem verilmiştir. Bahsi geçen dönemde okullarda okutulan din ve ahlak kitaplarının içeriğinde Kant’ın “ödev

⁹⁴⁵ Bu konuda yakın zamanda çalışılmış ve Tanzimat dönemi çocukluğunu dönemin süreli çocuk yayınları ekseninde oldukça detaylı bir biçimde ele alan doktora çalışmasının detaylar için bkz. Eray Yılmaz, “Türkçe Çocuk Gazetelerinde Osmanlı Kimliği (1869-1908) (Ahlak, İlim, Dil, Tarih ve Coğrafya)” (Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015).

⁹⁴⁶ Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, 149. Tanzimat döneminde yayımlanan çocuk dergileri için ayrıca bkz. Cüneyd Okay, **Eski Harfli Çocuk Dergileri**, (İstanbul: Kitabevi, 1999).

⁹⁴⁷ Mehmet Alkan, “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**, c.1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001): 384.

⁹⁴⁸ Alkan, “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, 386.

ahlakı” dışındaki içeriğin, neredeyse tamamı dinsel ve geleneksel bir kapsama sahiptir. Kitaplarda anlatılan ve idealize edilen “ideal kul” tüm bu dini öğreti ve söylem dâhilinde Allaha, peygambere ve padişaha mutlak bir sadakat ve itaat içerisinde olmalıydı. Dolayısıyla padişaha itaatsizliğin, aynı zamanda Allaha itaatsizlik olarak anlaşılabileceği bir tablo söz konusudur.⁹⁴⁹

Tanzimat ve sonrası süreçte devlet bürokrasisinin karar ve uygulamalarına bakıldığında öncelikli amaç, temelde devleti dönüştürmektir. Ancak sonraki süreçte iktidarı ele alacak olan Jön Türkler, sadece devleti değil, aynı zamanda toplumu da dönüştürmeyi hedeflemişlerdir. Toplumun dönüşümünü esas alan böyle bir projede, aile ve çocuk son derece merkezi bir yer kaplamaktaydı.⁹⁵⁰

II. Meşrutiyet dönemi, İttihat ve Terakki’nin iktidar üzerinde tam olarak denetim kurduğu bir dönemdir. Dönem içerisinde yaşanan iç ve dış siyasal olaylar, (özellikle Balkan Savaşları, dönemin ideolojik ve politik biçimlenmesinde bir kırılmayı ifade edecektir.) Abdülhamit döneminde “İslam-Türk” olan ideolojik yaklaşımı, Türklüğün daha fark edilir bir düzeyde ön planda tutulduğu, Türk milliyetçiliğinin etkin olduğu yeni bir döneme evrilir.⁹⁵¹ Bu süreçte yönetim gücünü elinde bulunduran İttihat ve Terakki Partisi kadroları, savaşlarda verilen kayıpları, alınan yenilgileri, yetişmekte olan nesillere verilen eğitimin “milli” nitelikte olmamasına bağlamışlardır.⁹⁵² Bu yanı sıra İttihat ve Terakki Partisi, içerisinde yaşanan siyasal konjonktürün de etkisiyle, sahip olunan çocuk ve genç nüfusun eğitiminde, onlara verilecek ahlak ve terbiye anlayışında rejime, devlete ve en nihayetinde vatana bağlılığı esas almıştır. Bu çerçevede “vatanperver”, “milliyetperver” nesiller yetiştirmek dönemin terbiye ve ahlak anlayışını biçimlendiren temel kavramlar olmuştur. Zira bahsi geçen dönem içerisinde çocuk ve genç nesillere verilen eğitimde olduğu gibi dönem içerisinde yapılan popüler yayınlarda da benzer bir eğilim ve çaba söz konusudur.⁹⁵³ Çocuklara verilecek olan eğitimin odağında okullarda, çocuk dergi ve kitaplarında, çocuklar için düzenlenen şenlik ve

⁹⁴⁹ Alkan, “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, 387, 388.

⁹⁵⁰ Ortaylı, **age**, 185.

⁹⁵¹ Alkan, “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, 394, 395. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, yay. haz. Ahmet Kuyaş, 7. bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 435-439.

⁹⁵² Füsün Üstel, **Makbul Vatandaş’ın Peşinde**, 4. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 95-105.

⁹⁵³ Cüneyd Okay, **Meşrutiyet Çocukları**, (İstanbul: Bordo Kitaplar, 2000), 38.

bayramlarda, milliyetçilik ekseninde, Türkçü temalar eşliğinde “milli nesil” yaratma gayreti bulunmaktadır.⁹⁵⁴ Türklük bilincini uyandırma ve “milli nesil yaratma” çabaları, dönemin çocuk dergilerinde de kendisine yer bulmuştur.⁹⁵⁵ Zira Balkan savaşları sürecinde yaşanan travmanın da etkisiyle yetişmekte olan yeni nesillerin, çocukların bir an önce dönemin politik yaklaşımları çerçevesinde ortaya konan vatan, millet, Türklük bilinci, kahramanlık, yurt sevgisi ve yurt savunması çerçevesinde oluşturulan siyasal iklimden beslenebilmeleri ve çocuklara bu kavramları ulaştırmanın bir aracı olarak çocuk dergileri kullanılmıştır ki Balkan savaşları sürecinde çocuk dergi ve yayınlarının sayısında da önemli oranda artışlar görülmüştür.⁹⁵⁶

İttihat ve Terakki Partisi’nin egemen olduğu Meşrutiyet dönemi yeniliklerine bakıldığında, toplumu dönüştürme projesinin merkezinde okul yer almıştır. Zira önemi gittikçe daha fazla anlaşılan çocukluk konusunda, yapılması gereken en önemli işlerin başında geleceğin nesilleri olan çocukların, yeni devlet paradigması ile uzlaşmasını sağlayacak olan okul eğitiminin verilmesi gerekiyordu ki bu süreç aynı zamanda modern öznenin inşa edildiği bir süreçtir.⁹⁵⁷ Bununla beraber inşa edilmek istenen modern vatandaşa erişmenin en pratik yolu eğitim kurumlarından, kısacası okuldan geçmekteydi. Bahsi geçen okul kurumu içerisinde özellikle önemsenmesi gereken süreç ilköğretimdi.⁹⁵⁸ Bu çerçevede II. Mahmut döneminde çıkarılan bir kanunla zorunlu hale getirilmeye çalışılan ilköğretim eğitimi,⁹⁵⁹ 1869 da çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile bir ölçüde hayata geçirilmiştir. Meşrutiyet döneminde ise okul sisteminin görece kurumsallaşması ile beraber okullarda okutulacak derslerle de bahsi geçen “meşrutiyet vatandaşını” inşa etmek esas alınmıştır. Bu çerçevede ilk ve orta öğretimin vazgeçilmez dersi “Yurttaşlık Bilgisi Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye ve İktisadiye” dir. Dersin çocuklara kazandırması beklenen amaçları şu şekilde ortaya konmuştur; “... Bedence ve ruhça sağlam itiyatlara sahip olmasını temin edecek hayat

⁹⁵⁴ Okay, **age**, 44.

⁹⁵⁵ Meşrutiyetin ilanına kadar (24 Temmuz 1908) geçen kırk yıllık sürede 20 çocuk dergisi yayımlanmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Cüneyd Okay, **Eski Harfli Çocuk Dergileri**, (İstanbul: Kitabevi, 1999).

⁹⁵⁶ Okay, **Meşrutiyet Çocukları**, 46-50. Aynı yönde bilgi için bkz. Okay, **Eski Harfli Çocuk Dergileri**.

⁹⁵⁷ Üstel, **age**, 29-31

⁹⁵⁸ Üstel, “II Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcad’ı”, 168.

⁹⁵⁹ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, yay. haz. Ahmet Kuyaş, 7. bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları), 2004-180.

için lüzumlu olan bilgileri vererek, onları karakterli, gayretli, hamiyetperver birer vatandaş olarak gelişmelerini sağlamaktır.” Yine Üstel’in belirttiği gibi söz konusu talimatname “makbul vatandaşı”, dinine bağlı, milliyetini tanıyan, eğitilmiş ve aydın bir vatansever olarak tanımlamıştır. Tüm bu yurttaş eğitimi çalışmalarının odağında, en nihayetinde belli bir aidiyet kimliği oluşturarak “yurttaşların” devlete sadakati amaçlanmıştır.⁹⁶⁰

Tanzimat ve Islahat Fermanlarında ortaya konan⁹⁶¹ ve Kanun-ı Esasi’nin getirdiği yasalar önünde eşitlik ilkesi, bir yanıyla Meşrutiyet yönetiminin, vatandaşlarına sunmayı vaat ettiği fırsat eşitliğinin de bir güvencesi olarak görülmüştür. Bahsi geçen vatandaşlar arasındaki fırsat eşitliği, aynı zamanda okullarda okutulan “Malumat-ı Medeniye” derslerinde geleceğin “makbul vatandaşları” olması beklenen çocuklara, sahip olacakları fırsatlara erişmek için onlardan beklenen vatandaşlık görevlerinin yerine getirilmesi ile mümkün olabilecekti. Zira Meşrutiyetin yaratılmak istenen yeni makbul vatandaşının bu noktada en temel özelliği; devlete ve kanunlara itaat ve sadakatin yanı sıra vatandaşlık görevleri arasında sayılan askere gitmek ve vergi ödemekte bulunmaktaydı.⁹⁶²

Meşrutiyet döneminde “makbul vatandaşın” inşa edilmesi hem devlet katında çıkarılan kanunlarla tanımlanırken, hem de okul eğitiminin önemli bir parçası olarak yapılmıştır. Okul eğitimi sürecinde devletin vatandaşı olan cinsler arasında kız çocukları ayrıca önemsenmiş, kızlara dönük olarak “Kızlara Mahsus Terbiye-i Ahlakiye ve Medeniye” kitaplarında makbul kızların nasıl olması gerektiği betimlenmiştir. Meşrutiyetin makbul kızı, hem meşrutiyetin kurum ve değerlerini bilebilecek bir noktaya getirilmeli, hem de gelecekte “valide” olması beklenen bu kızın, çocuklarını bahsi geçen meşrutiyet değerleri, kuralları ve ahlakı çerçevesinde eğitmesi düşünülmüştür.⁹⁶³

II. Meşrutiyet dönemi anlayışında ahlak, dini değil, dünyevi bir kavrayışla ele alınmıştır. Dönemin okullarında din ve ahlakla ilintili olan derslerin içeriğinde, ahlakça toplumsal

⁹⁶⁰ Üstel, “II Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcad’ı”, 169.

⁹⁶¹ Berkes, **age**, 216-218.

⁹⁶² Üstel, “II Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcad’ı”, 174. Berkes, **age**, 407, 408. Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, Çev. Yasemin Saner, 24. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 99.

⁹⁶³ Üstel, “II Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcad’ı”, 176. Aynı yönde bilgi için bkz. Zürcher, **age**, 186.

vazifeler başlığı altında vatan, millet, vatanperverlik, vatandaşlık, hissiyat-ı vataniye, meşrutiyet, inkılâp, hürriyet, müsavat, adalet gibi bölümler yer almaktaydı.⁹⁶⁴ Bununla birlikte dini içerikli olan derslerde, padişaha sadakat belirtilmekle beraber asıl üzerinde durulan ve vurgulanan konu, vatana bağlılıktır. Bu bağlamda vatanın kutsallığı, vatan için yapılacak olan kahramanlıklar, askerlik, bayrak, sancak, çalışmak ve genel olarak vatan ve millet eksenindeki kavramların biçimlendirdiği yeni bir dil ve söylem geliştirilecektir.⁹⁶⁵

Yine bahsi geçen süreçte, okullarda din ve ahlak içerikli olan derslerin içeriklerinde değişimler olduğu görülmüştür. Bu yönde yapılan düzenlemelerin en ilgi çekici olanı din derslerinin saat sayılarının ve içeriğinin değiştirilmesinin yanında okullarda ibadet zorunluluğunun kaldırılmış olmasıdır. Yine II. Abdülhamit döneminde dini içerikli olan ahlak dersi “milli” bir içerik kazanmıştır. Alkan’ın da belirttiği gibi dinin ahlak içerisindeki içerik ve ağırlığının azalması ile “ahlak dinin değil, din ahlakın bir alt başlığı” haline gelmiştir.⁹⁶⁶

II. Meşrutiyet dönemine, içerisinde yaşanan siyasal iklimden bakıldığında ahlak ve terbiye konusunun da bu bağlam içerisinde gelişen bir tartışma ile devam ettiği görülecektir. Zira dönemin önemli düşünür ve eğitimcileri, konu üzerine yazdıkları eserlerde, çocuk eğitiminde Batılı pedagog ve eğitimcilerin eserleri ve yöntemlerini göz önünde bulundurmakla beraber, Meşrutiyet okullarında çocuklara verilecek terbiye ve ahlakın temel belirleyenin kaçınılmaz olarak “milli terbiye” ve ahlak olması gerektiğini savunmuşlardır.⁹⁶⁷ Bu doğrultuda çocukların terbiyesinde temel amaç; “çocukları uslandırmak” ve onların kafalarını “malumatla doldurmak” olmadığı, asıl amacın; onları “hayata hazırlamak” kendisinin, millet ve memleketinin çıkarlarını koruyabilecek nitelikte insan yetiştirmek olduğudur.⁹⁶⁸ Çocukları hayata hazırlayacak

⁹⁶⁴ Alkan, “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, 396.

⁹⁶⁵ Ancak burada kullanılan “Milli”, ve “Millet”, kelimeleri çoklu anlamlarda kullanılmıştır. “Milli”, ve “Millet”, kelimesi, kimi zaman imparatorluk içerisinde yaşayan çeşitli ulusların birlikteliğini ifade etmek üzere kullanılırken, kimi zaman da İslam ümmetini çağrıştıracak bir kullanıma sahip olmuştur. Ancak kelimenin daha yaygın anlamı dönemin başat akımı haline gelen ulusçuluk anlamındaki milliyetçilik-Türkçülük anlamıyla kullanılmıştır. Alkan, “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, 398, 399.

⁹⁶⁶ Alkan, “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, 400. Ayrıca bkz. Berkes, **age**, 455, 456.

⁹⁶⁷ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, 275-288. Alkan, “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, 399.

⁹⁶⁸ Üstel, **age**, 40.

olan eğitimcilerin görevi de “okutmak, ezberletmek ve dayak atmak” değil, yetiştirmekte olan nesilleri, “fikirce, ahlakça ...” geliştirmek olmalıydı.⁹⁶⁹

Meşrutiyet vatandaşının kamusal çehresinin arka planında, ondan sahip olması beklenen ahlaki erdemler, “iyi” ve “kötü” olarak kabul edilen tutum, davranışlar şeklinde betimlenmiştir. “İyi insan-iyi vatandaş” kurgusu Üstel’in deyimiyle seküler kamusal bir ahlakın inşasında ve yeniden üretiminde işlevsel bir role sahip olmuştur.

Meşrutiyetin sahip olmak istediği modern özne, aynı zamanda kişisel hayatının sorumluluğunu da bahsi geçen söylemler çerçevesinde yerine getirmelidir. Zira o, aynı zamanda sağlam bir bedene sahip olmalıdır. Bunun için her gün spor, jimnastik yapmanın yanı sıra, hastalıklardan korunmak adına alınması gereken tedbirleri almalı ve gündelik hayatında temizlik ve hijyen kurallarına uymalıdır. Sağlıklı bir bedene sahip olmak aynı zamanda yapılması gereken işlerde çalışkanlık ve üretkenlik sağlayacaktır. Dolayısıyla çalışkan bireylere sahip olmanın ön koşulu, bir yanıyla sağlıklı ve zinde bedenleri olan bireylere sahip olmaktan geçecektir.⁹⁷⁰

Yine Meşrutiyetin makbul vatandaşı aynı zamanda toplumsal ve kamusal alandaki davranışlarını “medenilik” çerçevesinde denetlemelidir. Yetiştirilecek olan bireylerin her düzeyden ve herkesle bahsi geçen “medenilik” ölçütleri, nezaket ve görgü kuralları çerçevesinde ahenkli bir yaşam kurması ve sürdürmesi beklenmektedir.⁹⁷¹

Sonuç olarak; Osmanlı modernleşmesinin miladı olarak kabul edilen Tanzimat döneminin önemli yeniliklerinden biri de devlet katında da çocukluğun fark edilmesi “keşfedilmesidir.” Bu süreçte çocukluk ekseninde üzerinde durulan ana konu, çocuk eğitimi ile devletin geleceği arasında kurulan bağla beraber bunun nasıl inşa edilmesi, şekillenmesi gerektiğidir. Tam da bu bakış açısı ile beraber Tanzimat ve sonrası Osmanlı modernleşmesi ile beraber çocuk eğitiminin önemli bir belirleyeni olarak düşünülen terbiye ve ahlak konusu devletin içerisine girdiği her bir konjonktürde yeni bir biçim almıştır.

Tanzimat yöneticileri, sahip oldukları çocuk nüfusun, yeni devlet paradigması ile uzlaşır nitelikte yetişmesini sağlamak amacıyla bir dizi karar ve uygulamaya yönelmişlerdir.

⁹⁶⁹ Berkes, *age*, 453, 454.

⁹⁷⁰ Üstel, “II Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcad’ı”, 176. Alkan, “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, 397.

⁹⁷¹ Üstel, “II Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcad’ı”, 177.

Zira dönemin çocukluğunu inşa etmenin bir yolu olarak devlet okullarında ahlak ve terbiye konulu dersler uygulamaya konmuştur. Bahsi geçen derslerdeki ahlak ve terbiye anlayışının temelinde Allaha, peygambere, padişaha bağlılık ve itaat esas alınmıştır.

Osmanlı devletinde Tanzimat döneminde “keşfedilen” çocukluk, Meşrutiyet dönemi itibariyle daha sistematik olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Meşrutiyet döneminde kamusal bir özne olarak kabul edilen çocukluk, bir önceki dönemde olduğu gibi siyasal rejimin amaçları doğrultusunda inşa edilmeye çalışılır. Bahsi geçen inşa sürecinde okul sisteminin önemini anlayan Meşrutiyet yönetimi, çocukların eğitimi ve yetiştirilmesi sürecinde okulu merkezi bir konuma taşırlar.

II. Meşrutiyet dönemi siyasal konjonktürü, çocuklara verilecek eğitimin terbiye ve ahlak sisteminin ne olması gerektiği konusunda son derece öğretici olmuştur. Zira önemi anlaşılan okul sistemi aracılığıyla bu süreç ve sonrasında yetiştirilecek olan çocukların rejime, vatana, millete ve bayrağa bağlılığı en üstün değer olarak kabul edilmiştir. Bu yanıla Meşrutiyet dönemi itibariyle çocuklara verilen terbiye, ahlak anlayışı dinsel-geleneksel boyuttan, seküler bir boyuta evrilirken, öncesi dönemlerde din referanslı olan terbiye ve ahlak anlayışı seküler ve “milli” bir boyut kazanmıştır.

4.2.2 Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyete Batılılaşma ve Seküler Ahlak Anlayışının Tarihsel Arka Planı

Atatürk dönemi inkılâplarının fikri temelleri, Tanzimat döneminden itibaren başlayan ve Meşrutiyetle beraber zenginleşen bir arka plana sahiptir. Osmanlı devletinde Batılı anlamda ilk fikri akımların Osmanlı aydınları arasında ortaya çıkması ve bu konuda görece canlı bir tartışma ikliminin başlaması Tanzimat ve onu takip eden süreçte ortaya çıkmış ve devam etmiştir. Osmanlı devlet bürokrasisi ve dönemin aydınları arasında başlayan bahsi geçen Batı eğilimli modernleşme eksenli tartışmalar, eğitim ve ahlak alanında yapılması gereken reformları da kapsamıştır.⁹⁷²

Tanzimat’la başlayan Yeni Osmanlılarla devam eden devlet ve toplum yapısını Batılı anlamda reformlarla dönüştürmeyi esas alan tartışmalar sonucunda, “ilk laik yasalar ve laik eğitim” düşüncesi ortaya çıkmış ve bu durum, Osmanlı devlet ve toplum yapısının sekülerleşmesi yönündeki düşüncelerin de ilk nüvesini oluşturmuştur.⁹⁷³ Osmanlı

⁹⁷² Berkes, **age**, 282,-295. Mardin, **age**, 11-14.

⁹⁷³ Berkes, **age**, 282, 295. Mardin, **age**, 21-79. Zürcher, **age**, 99-102.

devletinde özellikle askeri okullar ve diğer Batılı anlamda eğitim veren okullarda eğitim gören öğrenciler aracılığıyla ilk nüvesi bu şekilde oluşturulmaya başlayan bilimsel ve sekülerist düşünce, ilerleyen süreçte onların, devlet ve toplum tasavvurlarının merkezinde yer almıştır.⁹⁷⁴

Ülken, II. Meşrutiyetin beraberinde oldukça zengin fikir akımlarını getirdiği, bunun da Osmanlı-Türkiye Batılılaşmasında önemli bir safhayı ifade ettiğini ortaya koyar. Ancak bahsi geçen fikir akımlarının çeşitliliği, aynı oranda bir derinlik oluşturmamış, dönemin aydınlarının önemli bir kısmının çabası, Batı'dan gelen bu akımları anlamayla sınırlı olmuştur.⁹⁷⁵ Ancak buna rağmen II. Meşrutiyetin birikimi, bundan sonraki süreçte fikir sentezi yapabilecek düzeyde düşünce insan yetiştirmeyi, bununla beraber Batı fikir dünyasına açılan pencerenin daha da genişlemesi ile dönemin aydınlarının zihinsel ufuklarının zenginleşmesine katkı sağlamıştır.⁹⁷⁶

II. Meşrutiyet dönemi aydınları arasındaki en güçlü fikir akımlarının kaynağı genellikle Fransa olmuş, bu konuda özellikle Jön Türklerin fikri devamlılığını temsil eden İttihatçıların, Fransız Pozitivistlerden etkilenerek pozitivizm, biyolojik materyalizm, sosyal darwinizm anlayışlarını benimsemişlerdir.⁹⁷⁷ Jön Türklerin düşünsel mirasını devralarak bunu geliştiren İttihatçılar ise bilim ile devletin kurtuluşu arasında bağ kurarak, devletin kurtuluşunu da topluma bilimsel yöntem ve teknikler çerçevesinde müdahale ederek, bir tür sosyal mühendislik ile çözmeyi tasarlamışlardır.⁹⁷⁸ Batılılaşmanın/modernleşmenin toplumun yalnızca belli alanlarına yönelik, belli konularda uygulanacak bir yöntem olmadığı, bilakis Batılılaşmanın topyekûn bir toplumsal projeye dönüşmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.⁹⁷⁹

⁹⁷⁴ Mardin, *age*, 32-33.

⁹⁷⁵ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, (İstanbul: Ülken Yayınları, 1979), 481-482- Berkes, *age*, 374.

⁹⁷⁶ Ülken, *age*, 482.

⁹⁷⁷ M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985): 51-56.

⁹⁷⁸ (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Hilmi Ziya Ülken, *age*, 482. M. Hanioğlu *Bir Siyasal Örgüt olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 54. M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Abdullah Cevdet ve Dönemi*, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966), 129-140.

⁹⁷⁹ M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 41.

Bir zihniyet altyapısı oluşturmaının dışında fazla bir etkinliği olmayan bu süreç, II. Meşrutiyet ve sonrasında siyasal bilincini oluşturan en önemli gerçeklik olarak ortaya çıkacaktır. II. Meşrutiyet döneminden başlayarak, Cumhuriyete dek uzayan süreçte siyasal bilincin temelini oluşturan bu yaklaşım, varlığını ve etkinliğini değişik tonlarda tüm erken Cumhuriyet dönemi boyunca devam ettirecektir.⁹⁸⁰ Bu yanıyla Cumhuriyet dönemi Atatürk inkılâplarının fikri temelleri, büyük oranda Meşrutiyet dönemi birikiminde aranmalıdır. Abdullah Cevdet'in "...bir ikinci medeniyet yoktur, medeniyet Avrupa medeniyetidir, bunu gülü ile diken ile isticlas etmek mecburidir." sözünde temsilini bulan ve Cumhuriyet dönemi içerisinde, Cumhuriyet yöneticilerinin dillendirdiği "her alanda Batılılaşma" söylemi ile örtüşen bu ifade, Batı medeniyetini maddi kültür unsurları, kurumları ve değerleriyle her anlamda kabulü anlamını taşımaktadır. Cumhuriyet dönemi önemli inkılâpları içerisinde yer alan medreselerin kapatılması, Latin alfabesinin kabulü, fesin kaldırılması, şeri'ye mahkemelerinin kaldırılarak Medeni Kanun'un kabul edilmesi, kadınlara verilen haklar konusunda yaşanan gelişmeler, temelde Osmanlı son dönem aydınlarının Batılılaşma çerçevesinde dillendirdikleri devlet ve toplum modeli tasavvurlarının içinde yer alması muhtemel gelişmelerdi.⁹⁸¹

Ancak Batılılaşma konusunda dönemin düşünce akımları arasında farklı yaklaşımlar geliştirilmiş ve bu konuda farklı anlayışlar söz konusu olmuştur. Batıcılar, Batının kültüründen ahlakîyat ve içtimaiyatından da ihtiyaçlar çerçevesinde, gelişmeyi destekleyecek oranda yararlanılmasına taraftar olmuşlardır. Buna karşın İslamcılar ise muasırlaşmada sadece Batı'nın fen ve tekniğini almakla yetinmenin gerektiği üzerinde durmuş, ahlaki değerler konusunda ise "manevi çöküş içinde olan Avrupa'nın kültürüne karşı kapılarımızı kapatmak" şeklinde tutum takınmışlardır.⁹⁸²

II. Meşrutiyet döneminde bu eksenle yapılan tartışmalar çerçevesinde farklı pek çok yaklaşım geliştirilmiştir. Bu bağlamda dönemin ahlak, terbiye konuları da tartışmaya açılmış, devletin ve toplumun geleceğini temsil eden çocukların nasıl bir ahlak anlayışı

⁹⁸⁰ Hasan Bülent Kahraman, "Bir Zihniyet, Kuram ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batılılaşma**, c.3, 6.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 127.

⁹⁸¹ Osman Kafadar, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batılılaşma**, c.3, 6.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012) 351, 352.

⁹⁸² Tunaya'dan aktaran Kafadar, **age**, s. 157, 158.

ile inşa edilmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede çocuk ahlak ve “terbiyesi” konusunda, üzerinde durulması gereken unsurların başında, çocuğun içerisinde yaşadığı çevrenin etkilerine karşın, yeni bir insan olarak yetiştirilmesinin esas alınması gelmekteydi. Bu noktada çocuğun ahlak terbiyesinden sorumlu olan öğretmenin görevi, ona sadece teorik dersler vermek, okutmak ve ezberletmek, değil aynı zamanda fikirce ve ahlakça gelişimine katkı sunmaktı. Dönemin eğitimci yazar ve aydınları bu konuda farklı anlayışlar içeren farklı eğitim modellerini gündeme getirmişlerdir. Bunlardan biri de Tevfik Fikret’in “Yeni Mektep”idir. Öyle ki Fikret, ekonomik ve sosyal ilerleme için şart olan yeni bir eğitim sistemine rehberlik edecek yeni bir eğitim kurumu açmayı bile tasarlamıştır. Fikret’in düşündüğü “Yeni Mektep” de yetişecek olan genç nesiller, toplumun, zamanın dışında kalmış olan geleneklerinden sıyrılarak, onlara bu geleneklerin dışında meslek ve uygarlık erdemlerinin kendi kişiliklerinden doğmasını sağlayacak yeni bir eğitim vermeyi amaçlamıştır.⁹⁸³

Ülken’in Osmanlı materyalistlerinden biri olarak nitelediği, II. Meşrutiyet’in sıra dışı fikirleriyle tanınan düşünürlerinden olan Baha Tevfik’de ahlak üzerine yazılar yazmıştır. Tevfik, çeşitli yayınlardaki ahlak temalı yazıları dışında “Yeni Ahlak”⁹⁸⁴ adıyla bir de kitap yayımlamıştır. O ahlakı en genel hatlarıyla şu şekilde açıklamıştır;

“Ahlak iyiyi kötüyü bilmek değildir. Zira insanların içinde bulundukları şartların üstünde, değişmez, metafizik, iyi ve kötü yoktur. Şu hâlde ahlak, metafizik gibi görünen iyi ve kötüyü ayırmaktan ziyade iyi olduğu kabul edilen hareketlerin icrası, kötülüğü görülen hareketlerin de yapılmaması azmini kuvvetlendirmekle uğraşır. Yani ahlakın hedefi teori değil aksiyondur. İyi ve kötünün belirlenmesine gelince, bu ahlakın değil bütün ilim ve tekniklerin en esaslı görevidir. Türlü ilimler, içtimai hayatın değişmelerine, şartlarına göre iyi ve kötünün ne olduğunu araştırırlar. Fakat ahlak yalnız iyi şeyleri gerçekleştirmek için insanda nefis hayatının nasıl doğduğunu, düşünceden harekete nasıl geçileceğini gösterir.”⁹⁸⁵

Baha Tevfik, ahlakın buyurduğu “iyi” ve “kötü” erdemlerin kaynağını din ve tanrıya dayandırmadan, ahlakın kaynağının toplum olduğunu vurgulamıştır. Zira bireyin içerisinde yaşadığı toplumun ürettiği değerler çerçevesinde her toplumun “iyi” ve “kötü”lerinin birbirinden farklı olabileceğini, bu nedenle ahlaki davranışın teorik ve sonsuza dek değişmeden devam edemeyeceği, bilakis ahlaki erdemlerin pratiğe dayalı

⁹⁸³ Berkes, **age**, 454.

⁹⁸⁴ Baha Tevfik’in ahlak anlayışı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Baha Tevfik, **Yeni Ahlak ve Ahlak Üzerine Yazılar**, der. ve haz. Faruk Öztürk (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002).

⁹⁸⁵ Ülken, **age**, 236, 237.

ve değişken olabileceğidir. Burada söz konusu olan ahlaki tutum, bireylerin içerisinde yaşıadıkları toplumun normlarına ve ahlaki değerlerine uygun davranmalardır.

İçerisinde yaşıadığı Osmanlı toplumu için “radikal ve cesur düşünceleri” ile dikkat çeken Tefvik, geçmiş ve geleneklere körü körüne dayandırılan bir anlayışa sahip olmadan, önemli olanın, çağın gereklerine uygun düşünceleri ve idealleri benimsemek olduğunu vurgulamıştır.⁹⁸⁶

II. Meşrutiyetin en önemli felsefecisi olarak görülen Rıza Tefvik ise “pozitivizm, maddecilik ve evrimci” düşüncenin etkisinde kalmış “bilim” ve “ilerleme” düşüncesini felsefesinin temel kavramları haline getirmiştir. O, Osmanlı toplumunun ilerlemesinin önündeki en ciddi engellerin başında; ulusallaşma, ulusal amaçlar, ulusal eğitim konusundaki sorunlar ve kadın sorununu görmüştür. Batılılaşma çabaları konusundaki çalışmalar ve özellikle çocukların eğitimi konusunda bizdeki birey ile Batı’daki birey arasındaki farka değinen Tefvik, toplumların, insan ideallerinin birbirinden farklı olduğunu ortaya koyar. Ona göre Batı’nın insan ideali, yaratıcı, iradeci ve mücadeleci insandır. Doğudaki ideal insan ise kendisine verilenle yetinen ve alınyazısına inanıp bağlanan insandır. Batılılaşma çabalarının, bu önemli farkı gözden kaçırmaması gerektiği de vurgulanmıştır.⁹⁸⁷

II. Meşrutiyetin önemli düşünürlerinden biri de Ziya Gökalp’tır. Gökalp, Tanzimat’tan itibaren süregelen Batılılaşma çabaları çerçevesinde ne bütünüyle Batıcıları ne de İslamcıların ortaya koyduğu anlayışları benimsememiş, bu konudaki toptancı yaklaşımları eleştirmiştir. O, İslamcıların dayandığı temel yaklaşımların dine dayalı olduğunu ve bir ulusun değil, ümmetin idealleri olduğunu hatırlatmıştır. Oysaki Türk toplumu “ümmet” döneminden “millet” dönemine geçiyordu. Bundan dolayı İslamcıların yaklaşımlarını toplumun ilerlemesini engelleyen idealler olarak görmüştür. Ona göre, İslam dini ancak ulusal kültürün canlı bir parçası olduğu ölçüde ayakta kalabilirdi. Bununla beraber toplumun ilerleyebilmesi için Batı bilimi ve tekniği olduğu gibi alınmalıydı, buna karşın Batı’nın kültürü ancak Türk kültürünün geliştirilmesinde model alınabilirdi. Yani modernleşme topyekûn Batılılaşmaktan değil, Türkleşmekten

⁹⁸⁶ Selahattin Hilav, “Düşünce Tarihi 1908-1980”, **Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980**, c. 4, yay. yön. Sina Akşın, 4. bs. (İstanbul: Cem Yayınevi, 1995): 377.

⁹⁸⁷ Hilav, “Düşünce Tarihi 1908-1980”, 378, 379.

geçiyordu.⁹⁸⁸ Gökâlp'in nihai amacı, Durkheim sosyolojisi prensiplerine göre toplumu inceleyerek yeni toplumu bir "millet" toplumu olarak kurmaktır. Ona göre "millet" toplumuna erişmek ancak yeni nesillerin eğitim ve terbiyesi ile mümkün olabilirdi. Zira Gökâlp terbiye kavramını, Durkheim'ın "kolektif şuur" kavramından hareket ederek elde ettiği "hars"ın fertlere kazandırılması şeklinde açıklar.⁹⁸⁹ Ona göre terbiyenin gayesi, milli fertler yetiştirmektir. Bunun için milli bir eğitim ve terbiye anlayışından hareket edilmelidir. Burada milli terbiye kültürü esas almalıdır. Bu yanıyla Gökâlp, terbiye meselesini ilk zamanlarda "kültürleşme" çerçevesinden ele alırken, daha sonra Cumhuriyetle beraber "Türkçülüğün esasları" çerçevesinde ortaya koyduğu fikirlerde, terbiye meselesini medenileşmenin bir yönü olarak değerlendirir. Kısacası O, milliliği, terbiyenin, çağdaşlığı ise talimin/tedrisin amacı olarak görmüştür.⁹⁹⁰

Böylece Tanzimat döneminde devlet, ordu ve idari sistemle ilgili sorunların çözümünde bir yöntem olarak başvurulmuş Batılılaşma yaklaşımı, 19. yüzyıla gelindiğinde daha bütünlükçü bir yaklaşım içerisinde "Eğer Batı model alınacaksa ve eğer model alınacak olan Batı bir bütündür" bu noktada değişimin topyekûn olması gerektiği anlayışına ulaşılır. Bahsi geçen yaklaşımın ilk nüveleri Tanzimat döneminde bulunmakla beraber hayata geçirilmesini mümkün kılan ideolojik donanım, II. Meşrutiyet dönemi Jön Türk hareketi içerisinde oluşmuş ve Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren de çeşitli yaklaşım ve uygulamalarla hayata geçmiştir.⁹⁹¹ Gökâlp'in "ılımlı" Batılılaşma olarak adlandırılabilir olan yaklaşımı 20. Yüzyıl başlarından itibaren "topyekûn" Batılılaşmanın egemen anlayış olarak benimseneceği yeni bir sürece evrilir.⁹⁹² Bu bağlamda Cumhuriyetle beraber, Osmanlı son döneminde Batılılaşma-modernleşme-ilerleme ekseninde yürütülen Osmanlı tarzı "ılımlı" ya da "uzlaşmacı" Batılılaşmanın, yanlış ve yetersiz olduğu ve beklenen iyileşmenin sağlanamadığı sonucuna ulaşılır. Bu nedenle Cumhuriyet tarihi boyunca izlenen Batılılaşma politikası, yukarıda da bahsedildiği gibi, kendisinden önceki dönemden farklılaşarak, daha da "radikal" bir söylem ve içerik kazanır. Bu yanıyla Cumhuriyet dönemi devlet adamları ve

⁹⁸⁸ Hilav, "Düşünce Tarihi 1908-1980", 364.

⁹⁸⁹ Osman Kafadar, **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, (İstanbul: Vadi, 2016), 275.

⁹⁹⁰ Kafadar, **age**, (İstanbul: Vadi, 2016), 278-280.

⁹⁹¹ Nilgün Toker, Serdar Tekin, "Kamusuz Cumhuriyet'ten Kamusuz Demokrasiye", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, c. 3, 6. bs. (İstanbul: İletişim yayınları, 2012), 83.

⁹⁹² Toker-Tekin, "Kamusuz Cumhuriyet'ten Kamusuz Demokrasiye", 82, 83.

yöneticileri, Cumhuriyet ideolojisinin temel taşlarından biri olarak gördükleri Batılılaşma konusunda, öncüllerinin aksine, Batılılaşmanın hem maddi kültür ve devlet kurumsallaşmasında, hem de kültürel alanda olması gerektiği anlayışıyla hareket ederler.⁹⁹³Cumhuriyet dönemi devrimlerinde -ki burada bahsedilen daha çok Atatürk devrimleridir- devletin siyasal egemenliğinin topluma kabul ettirilmesi noktasında “ortak bir iynin” yaratılması amaçlanır. Bu gereklilik söz konusu “ortak iynin” hedeflenen ve uygulanmakta olan Batılılaşma programının bünyesinde yer alan unsurlardan türetilmesi sonucuna yol açmıştır. Dolayısıyla toplumsal düzeyde milli bir kimlik, kültürel düzeyde pozitif bilime dayalı, seküler zihniyet, laiklik, iktisadi düzeyde ise kalkınma, devlet güdümlü “ortak iynin” temel unsurları olarak kabul edilir. Bu unsurların her biri temelde Batılı devlet ve toplum modelini oluşturan değerlere atıfta bulunmaktadır. Zira milli kimlik tanımlaması, Batılı toplumlar gibi bağımsız olmayı, seküler bakış açısı, laik Batılı toplumlar gibi medeni olmayı ve nihayetinde kalkınmak ise Batılı toplumlar gibi müreffeh olma” idealini ifade eder.⁹⁹⁴

4.2.3 Erken Cumhuriyet Dönemi Ahlak Anlayışının Fikri Temelleri ile Dönemin Ahlak Anlayışı

Yeni bir toplumun kuracağı yeni bir ahlak anlayışı konusunda hem II. Meşrutiyet, hem de Cumhuriyet dönemlerinde ortaya koyduğu fikirlerle konuya belli bir perspektif kazandıran ve bu yanıyla yeni ahlak anlayışının inşasında önemli katkılar sağlayan isimlerin başında Ziya Gökalp gelmektedir.

Gökalp’in hem ahlak ve terbiye hem de gelecek toplumun nüvelerini oluşturacak olan çocukların eğitimi konusundaki düşüncelerinin kaynağı, büyük oranda Emile Durkheim’e ve onun eğitim sosyolojisine dayanmaktadır. Bu nedenle Gökalp’in yeni toplumun, yeni ahlak anlayışının nasıl inşa edilmesi gerektiği konusundaki düşüncelerinin kaynağı konusunda Durkheim’in konu üzerine ortaya koyduğu yaklaşımlarına bakıldığında; O, ahlakı her zaman için toplumsal bir olgu olarak nitelemiştir. Zira ona göre; tarihin belli bir anında yine toplumsal bir olgu olarak tek tanrılı dinlerin, ahlakı sahiplenmiş olması, onun toplumsal boyutunun göz ardı edilmesine yol açmaz. Asıl yapılması gereken, ahlak konusunda metafizik düşüncenin

⁹⁹³ Murat Belge, “Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.1 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983): 260.

⁹⁹⁴ Toker-Tekin, “Kamusuz Cumhuriyet’ten Kamusuz Demokrasiye”, 91, 92.

tekeline son vermektir. Bunun tek yoluysa bilimsel düşünce ve yöntemdir. Buna göre laik, rasyonel ahlak, eğitim yoluyla topluma, gelecek nesillere öğretilenilecektir.⁹⁹⁵ Durkheim'in ortaya koyduğu düşüncelerin şekillendiği siyasal ve sosyal konjonktür ile içerisinde yaşadığı Fransız toplumuna bakıldığında onun önerdiği “yeni ahlak” anlayışının nasıl bir siyasal, ekonomik ve toplumsal ortamda ortaya çıktığı görülecektir. Zira Durkheim'in yeni ahlak anlayışı Fransa'da doğmakta olan toplumbilim, sanayileşmenin hızla ve travmatik bir şekilde dönüştürdüğü toplumsal dokunun parçalanması karşısında temelleri ortaya çıkmıştır. Bahsi geçen yeni ahlak anlayışı, organik dayanışma, kolektif bilinç ve bütünleşme, yükselen anomi ortamının olumlu yönde dönüştürülmesi için önerilen bir çözüm olarak görülmüştür. Zira Cumhuriyet dönemi yeni ahlak anlayışının temel belirleyenleri, tarihsel dinamikleri, özel koşulları, sanayileşme ve kapitalizmle ilişkisi epeyce farklı olsa da parçalanmakta olan Osmanlı toplumunun yeniden düzenlenmesi için gereksinim duyulan fikirler bu aşamada Durkheim'in tarif ettikleriyle uyuşmaktaydı.⁹⁹⁶ Sanayi toplumunun, modernliğin, hızlı değişme ve kentleşmenin doğrudan ve dolaylı yıkıcı etkileri üzerinde duran Durkheim, kendi kültürel bağlamında düşüncelerini oluştururken bu başlıca toplumsal buhran konularından yola çıkan ve yeni bir toplum ahlakı önermeyi hedefleyen bir çözümleme yapmıştır. Böylelikle aslında evrensel, doğal ve soyut bir toplum imgesi inşa ediyordu. Gökalp bunu Durkheim'den ödünç alarak, Durkheim'in soyut toplumunu, kendi çözümlemesinde “millete” dönüştürmüştür. Gökalp, toplumun ortak paydası olarak milleti aldığını ve milleti ortak ülküye yönelmiş, üretim temelinde tasavvur ettiğini ortaya koymuştur. Durkheim'in ortaya koyduğu yeni ahlak anlayışı ile kendi toplumundan evrensel bir sanayi toplumu ahlakı çıkarma çabasına karşın Gökalp, dağılmış olan imparatorluktan ortaya çıkacak olan ulus-devlet toplumunun yeni ahlakını, yeni ekonomik ilişkiler çerçevesinde ve “millet” ekseninde kendi kavramlarıyla üretmeye çalışmıştır.

Dolayısıyla hem Durkheim hem de Gökalp'te çeşitli tarihsel değişim ve dönüşümler geçirmiş olan toplumların yeni üretim ilişkileri çerçevesinde yeni bir ahlak anlayışı inşa etme çabası söz konusudur. Durkheim'in toplumsal bilinç (toplumsal irade) olarak

⁹⁹⁵ Emile Durkheim, **Ahlak Eğitimi (1902-1903)**, çev. Oğuz Adanır, (İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 2004), 9.

⁹⁹⁶ Ali Ergur, “Türkiye’de Siyasi Düşüncenin Gelişmesinde Fransız Etkisi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Dönemler ve Zihniyetler**, c. 9, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009): 930.

adlandırdığı şey Gökalp'ta “milliyet” ve “hars-kültür” olarak ifade ettiği milli kültür şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Ancak bu millileşme, milli kültür ekseninde inşa edilmek istenen yeni ahlak anlayışı 1936 ve sonrasında bir kırılmaya uğrayarak Gökalp'in “harsi millet” fikrinden ziyade hümanist eğilimlerin ön planda olduğu yeni bir ahlak anlayışına dönüşmüştür.⁹⁹⁷

Durkheim'ın yeni bir toplumsal ahlakın inşası çerçevesinde ortaya koyduğu düşünceler Avrupa'da değişen ve dönüşen sosyal ve ekonomik yapı ekseninde yeni tartışmalara kapı aralamıştır. Bu çerçevede Kazım Nami (Duru), özellikle I. Dünya savaşı sonrası dönemde ahlakın nerdeyse tüm dünyanın medeni memleketlerinde yeniden ele alınarak, dikkatle izlendiği ve bunda ekonomik süreçlerin de oldukça etkili olduğunu ortaya koyar. Bunun temel nedeni ise özellikle savaş sonrası dönemde insanların yaşadıkları buhran ve buhranın, ülkelerin ve genç nesillerin eğitimleri açısından yarattığı gerekliliktir.⁹⁹⁸

Gökalp, Osmanlı devletinde Meşrutiyet döneminden itibaren süregelen ve Cumhuriyet döneminde de devam eden ahlak tartışmasının, temelde modernleşen devlet yapılarında görülen bir ahlak tartışması olduğunu, bunun da kökeninde dinin, toplum ve birey üzerindeki etkisinin zayıflaması olduğu tespitini yapar. Ancak yaşanan bu tartışmanın çözümünün, okullarda din eğitimi vermek olmadığı, zira ahlakını, dinin emir ve yasaklarına dayandıran toplumun ahlakının, züht (ibadetçilik) ahlakı olduğu, böyle bir ahlakın, bütün ahlaki değerlerini dinden alan bir toplum var oldukça olumlu bir rol oynayabileceğini ortaya koyar. Ona göre, çağımızda ahlak değerlerinin kaynağı artık din değildir.⁹⁹⁹ Bu durum şu şekilde gerekçelendirilir;

“... Hala dine dayanan ahlakı kurmaya çalışanlar bilmeyerek ahlaksızlık cereyanına kuvvet veriyorlar. Bugün müspet olmayan bir harekete, ilmi olmayan bir kaideye kimse ehemmiyet vermez. Ahlaki kaidelere uyabilmemiz için bu kaidelerin sosyal gelişme sürecinde ne şekilde meydana geldiklerini, sonra da bunların fonksiyon ve faydalarının nelerden ibaret olduğunu bilmemiz gerekir. Bunları araştırıp ortaya koyacak pozitif bir ilme ve bu ilmin mekteplerimizde öğretilmesine ihtiyaç vardır. Bu ilim sosyolojidir ve ahlak buhranının tedavisini ancak sosyolojiden bekleyebiliriz.”¹⁰⁰⁰

⁹⁹⁷ Ergur, “Türkiye’de Siyasi Düşüncenin Gelişmesinde Fransız Etkisi”, 931, 932.

⁹⁹⁸ Kazım Nami (Duru), **Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli**, (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1925), 4.

⁹⁹⁹ Berkes, **age**, 456.

¹⁰⁰⁰ Kafadar, **age**, 284. Ziya Gökalp, **Türk Ahlakı**, yay. haz. Mustafa Görgen, (İstanbul: Türk Kültür Yayını, 1975), 34, 35.

Gökalp, yukarıda ifade edilen cümlelerde Durkheim'ın sosyal iş bölümü ve meslek ahlakının derin etkisi altındadır. Zira modernleşen ve sosyal hayatında iş bölümünü gerçekleştiren toplumlarda “züht ahlakını” hâkim kılmak mümkün değildir. Bu nedenle Türkiye modernleşmesinin yeni evresini ifade eden ve Cumhuriyet toplumu ile beraber değişen ve dönüşen toplumsal yapı, hızla gelişen ekonomik yaşam ve iş bölümü “züht ahlakının” toplumsal yapıya olan hâkimiyetini zayıflatmıştır.¹⁰⁰¹ Gökalp'e göre, Türk toplumu, bir ümmet toplumu olmaktan, ulus toplumu olmaya geçiş aşamasındadır, buna göre, “... eski ahlak değerlerinin dinsel temeli, artık eskiden yaptığı görevi yapamıyor. Bu yüzden bugün ahlak değerlerini dine dayandırmak isteyenler, bilmeden ahlaki çöküşe katkıda bulunuyorlar.” Şeklindeki değerlendirmesiyle yeni sürecin, yeni bir ahlak anlayışını dayattığını vurgulamıştır.¹⁰⁰² Gökalp, konu üzerine yürütülen tartışmada “... o halde modern çağdaş ahlakın temeli ne olacaktır? Okulların bunu yaratmada rolü olacak mıdır?” Sorularını ortaya atar.¹⁰⁰³

Gökalp'in sorularını Durkheim'ın yazdıkları üzerinden anlamlandırmaya çalıştığımızda O, ahlakın her şeyden önce toplumsal bir olgu olduğunu, modern toplumda tanrı-mümin ilişkisi, yerini birey-toplum ilişkisine bırakmalıdır. Ona göre, modern-laik toplumlar, birey-toplum ilişkisinin önemini kavramış ve bu bağlamda büyük bir dönüşüm ve sıçrama gerçekleştirmişlerdir. O, modern toplumun yeni ahlak anlayışında, ahlakın kişisel bir şey olamayacağını, ahlaklı olmak için özverili, kendini bir şeylere adayabilecek bir varlık olunması gerektiğini savunmuştur. Zira O, ahlaki eylemi, kişisel ya da belli bir topluluğun çıkarına hizmet etmeyen, bunun dışında bireyler üstü ve toplumun çıkarlarını hedeflemesi gerektiğini, ancak bu şekilde toplumsal, kolektif çıkarlara, amaçlara uygun olarak ahlaklı davranmanın mümkün olacağını belirtir.¹⁰⁰⁴

Gökalp ise Durkheim'ın üzerinde durduğu, yeni toplum yapısının ahlak anlayışı olarak tanımladığı toplumsal ahlakı, “içtimai ahlak” olarak kavramsallaştırmıştır. Buna göre Gökalp, modern devlet sisteminin ortaya çıkması ile değişen ve dönüşen siyasal, sosyal ve ekonomik yapı ile geleneksel toplum yapısından kaynaklanan gerilimler dolayısıyla ortaya çıkan ahlak konusundaki sorunların çözümü için “içtimai ahlakı” önermiştir. Ona

¹⁰⁰¹ Kafadar, **age**, 284.

¹⁰⁰² Berkes, **age**, 455.

¹⁰⁰³ **Age**, 456.

¹⁰⁰⁴ Durkheim, **age**, 13.

göre, ilmi ve müspet ahlak yalnız içtimai ahlak olabilir. Zira bu ahlakın esasları hayatın içindendir ve bugün yaşanan ahlak buhranı yalnızca içtimaiyat ilminin tedavisi ile çözüm bulabilecektir.¹⁰⁰⁵ Ele alınan dönem içerisinde ilim ve ahlak üzerine geçmişten süregelen uzun tartışmalar yapıldığı konu edilerek, “ahlakın mı ilimden üstün olduğu, ilmin mi ahlaktan üstün olduğu”¹⁰⁰⁶ şeklindeki kısır tartışmalara girmeden modern ilmin ve sosyolojinin verilerinden yararlanılarak içerisinde yaşanan zamanda toplumsal, içtimai ahlakın inşa edilmesinin ve bunun öneminin kavranması gerektiğini vurgular.

Gökalp, içerisinde yaşanan siyasal ve sosyal konjonktürün dayattığı içtimai ahlakın, toplum için ne derece yararlı ve gerekli olduğunu şöyle gerekçelendirir; “Bir millet ahlaklı olduğu nispette dinine ve kanunlarına hürmet eder. Lakin bir milletin manevi bir inkılâp geçirdiği bu devirde, ahlak ihtiyacı ne kadar büyük olursa olsun ihtiyaca cevap vermeyen, eski bir ahlakı tekrar idameye çalışmak da o kadar tehlikelidir. Yaşanılmayan bir ahlak, zorla kabul ettirilmek nispetinde buna karşı içtimai bir mukavemet şeklinde olan ahaksızlık ve fertçilik cereyanı da o kadar kuvvetlenmiş olur.” Yine ona göre, bir toplumda kimi zaman ahaksızlık kendini haklı bir nazariye olarak ortaya koyabiliyorsa temelinde tam da yukarıda bahsedildiği gibi “ölmüş olan bir ahlakın tahakküm ve istibdadı” bulunmaktadır.¹⁰⁰⁷

Gökalp, tam da bu noktada yürütülen tartışmada, yeni toplumun değişen ve dönüşen yapısı ile yeni dinamikleri çerçevesinde ortaya konması gerekenin “yeni ahlak” yani “içtimai ahlak” olduğunu, zira toplumun dayattığı ihtiyaçlar ile içerisinde bulunan siyasal ve sosyal konjonktürün yeni bir toplumsal normu ve bu norma uygun ahlak kurallarını gerektirdiğini ortaya koyar. Bahsi geçen yeni ahlak anlayışının, ne geleneksel toplumun “züht” (ibadetçilik) anlayışı olduğu, ne de bireysel çıkarların ve “egoizmin” ön planda olduğu başka bir anlayış olamayacağını vurgularken, içtimai ahlakı ve onun toplum için gerekliliklerini şöyle nitelemiştir;

“... Şüphesiz bugün makul olmayan yahut makuliyeti ilmi tetkikler neticesinde ortaya konulmayan kaidelere kimse itibar göstermez. Bu asır ilim asrı, tarassut (gözlem) ve tecrübeye müstenit akıl asrıdır. Bugün müspet olmayan bir hakikate ilmi olmayan bir kaideye kimse ehemmiyet vermez. Ahlaki kaidelere riayet edebilmemiz için bu kaidelerin evvel emirde, içtimai tekâmül esnasında ne suretle vücuda geldiklerini sonrada bunların içtimai hizmet ve faydalarının nelerden ibaret olduğunu bilmemiz lazımdır. Mamafih bu bilgi iskolastik bir bilgi

¹⁰⁰⁵ Ziya Gökalp, **Türk Ahlakı**, yay. haz. Mustafa Görgen, (İstanbul: Türk Kültür Yayını, 1975), 36-38.

¹⁰⁰⁶ Satı, “İlim İle Ahlak: Fikri Ders”, **Terbiye Mecmuası**, sene 1, no, 1 (Kânunuevvel 1333): 1-15.

¹⁰⁰⁷ Gökalp, **age**, 34-36.

ya da edebi bir bilgi suretinde olamaz. Mutlaka müspet ilimlerin usulü dâhilinde olmalıdır. Çünkü bugün ahlaki kaidelere hücum edenler, münhasıran müspet ilimlere istinat ediyorlar. Ahlak da hakikaten müspet ilim suretinde tesis edilmelidir ki ahlaki kaidelerin bu hücumlara karşı devamlı ve kat’i mukavemeti mümkün olabilsin.”¹⁰⁰⁸

Gökalp’ın “yeni ahlak” olarak nitelediği “içtimai ahlak” tam da onun düşünce evreninin geliştiği ve kaynaklarını Tanzimat modernleşmesinden alan ve içerisinde yaşadığı Meşrutiyet dönemi siyasal ve kültürel ikliminde pekişen, Cumhuriyetle beraber uygulanma alanı bulan bir doğrultuya sahiptir. Bahsi geçen yeni ahlak ya da içtimai ahlakın en temel özelliği, içerisinde yaşanılan zamanın ihtiyaçları ve gereklerine cevap verebilecek nitelikte ve mutlak olarak ilmi bir temele dayalı, pozitivist bir yaklaşımın bir ürünü olmasıdır.

Ahlak ve ahlaki erdemler, ahlakın doğruları ve yanlışları, makbulleri, makbul olmayanları her geçen zamanda değişmekle beraber tüm ahlaki kurallar ve doğruların, yanlışların toplumdan topluma da tamamen ya da kısmen değişebileceği ancak söz konusu olan şeyin, aynı toplumun doğruları ve yanlışları konusundaki ortaklıklarıdır.¹⁰⁰⁹

Kazım Nami’de Gökalp gibi çocukların ahlaki doğrularının ve alışkanlıklarının oluşturulmasında dini ahlakın referanslarından ziyade içerisinde yaşanılan toplumun ve zamanın ihtiyaçlarını esas alarak, onlara evrensel insanlık değerlerinin kazandırılmasının gerekliliğini şöyle açıklamıştır;

“Tek başına yaşayan bir fert mevcut olsaydı onun için ahlak tasvirine dahi ihtiyaç olmazdı. Ahlak, ancak cemiyet hayatının mevcududur. Cemiyet içinde, cemiyet için mevzu bahis olabilir. Binaen aleyh ahlakın, bu içtimai olan esasını göz önüne getirmek, ferdi cemiyet için hayırlı kılacak bir şekilde yetiştirmek din, mezhep, tarikat, sınıf, mevki farklarının tevellüd ettirmeden, çocuklarımızın taze yüreklerini korumak, oraya insani ahlakın itiyatlarını yerleştirmek lazım gelir.”¹⁰¹⁰

Dolayısıyla Nami’de, Durkheim ve Gökalp gibi ahlak konusunda, yeni modern devletin doğası ile sosyal ve ekonomik süreçlerin, yeni üretim ilişkilerinin göz ardı edilemeyeceği gerçeğinden hareket ederek, ahlakın toplumsal bir olgu olduğunu ve ancak toplumsal ilişkiler içerisinde var olabileceğinin altını çizmiştir.

¹⁰⁰⁸ Gökalp, **age**, 35.

¹⁰⁰⁹ M. Cesim, “İçtimaiyat 1: Ahlakçılık Ahlaksızlık”, **Yeni Nesil**, sene 2, s. 6 (24 Ağustos 1922): 2, 3.

¹⁰¹⁰ Kazım Nami (Duru), **age**, 9. Muallim Ahmet Nihat, **İstikbalde Halk ve Ahlak**, (İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1930), 115.

Gökalp, toplumu sınıf çatışmalarından uzak, farklı mesleki zümrelerin, meslek örgütlerinin dayanışma içerisinde olduğu korporatist bir anlayışla kavramıştır. Gökalp'ın bahsi geçen sınıf ve sınıf çatışmalarının olmadığı, mesleki örgütlerin dayanışmasına dayalı olan anlayışı siyasal politika düzeyinde korporatist, toplum felsefesi düzeyinde ise solidarizm (dayanışa-tesanüt) ile açıklanabilir.¹⁰¹¹ Onun solidarist ahlak anlayışında birey, toplum içerisinde anlam kazanır.¹⁰¹² Buna göre, uyumlu bir toplumun ve uzlaşmaya dayalı bir siyasetin harcı toplumsal birlik ve dayanışmadır. Dayanışmanın temelinde ise “ortak vicdan” ve “ahlaki mefkûreler” bulunmaktadır. Ona göre bu mefkûrelerin en önemlisi “vatani ahlaktır.” (Gökalp'ın vatani ahlakının temel referansı coğrafya değil kültürdür.) Dolayısıyla vatani olan “ulusal ahlakın” yüksek olması “milli tesanütün” temelidir. O “milli” “vatani ahlakın” temelinde milli vazifeleri görmüştür.¹⁰¹³

Bu bağlamda, dönemin ahlak temalı yazılarında ahlakın temel belirleyeni, toplumsal ortaklıklar, toplumsal ve milli çıkarlardır. Buradan hareketle ifade edilecek olursa ele alınan dönemin genel ahlak kabulleri bağlamında, toplum ahlakının dışladığı ve “ahlaksız” olarak nitelediği en kusurlu davranışlar, bireylerin kendi çıkarlarını, toplumun genel çıkarlarından üstün tutmaları halidir. Bu durum ele alınan dönem içerisinde ortaya konan ahlak temalı bir yazıda şöyle ifade edilmiştir;

“Ferdî menfaati için topluma zarar verenler birer cani gibi teşhir edilmeli ve bunun en büyük ahlaki suç ve günah olduğu sarsılmaz bir inanç haline getirilmelidir. Sosyal faydayı kendi özel faydasına feda edenlerin, bir toplumda yaşama hakkına sahip olması ve hele bu suçundan dolayı toplumun nefret ve tepkisine uğramaması egoizmi teşvik eder. Bu tipler yalnız cemiyete zarar vermekle kalmazlar, aynı zamanda ahlaksızlığı, ahlak haline getirirler. Böyle insanları eğer cemiyetin baskı ve müeyyidesi yola getirmese hiçbir din yola getiremez. Sosyal faydaya ahlakın ön planında sarsılmaz bir kutsallık verildiği o cemiyet, her türlü manevî sarsıntı ve buhrandan kendisini kurtarır.”¹⁰¹⁴

Ele alınan dönemin metinlerinde, içtimai ahlakın en yaygın olarak kabul gördüğü ve gündelik hayatlarında bu ahlakın kurallarına sıkı sıkıya bağlı olduğu düşünülen Avrupa

¹⁰¹¹ Hilav, “Düşünce Tarihi 1908-1980”, 368. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, 6. bs. (İstanbul: Deniz Yayınları, 2009), 135-156

¹⁰¹² Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, 6. bs. (İstanbul: Deniz Yayınları, 2009), 143.

¹⁰¹³ Parla, **age**, 133-134.

¹⁰¹⁴ Cahit Tanyol, **Sosyal Ahlak Laik Ahlaka Giriş I**, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960), 203.

lkeleri idealize edilir.¹⁰¹⁵ Bu konuda özellikle İngiliz toplumu örneklenerek içtimai ahlakın, Batı toplumlarının hayatında, bireyin zenginliğinin, toplumun zenginliği olduğu, toplumun zenginliğinin ise bireyin zenginliği anlamına gelen bir temel kavrayış çerçevesinde şekillendiği ortaya konulur. Öyle ki bu toplumlarda, “Sosyal saadet ve sosyal fayda, ahlaki şuurun kendiliğinden ‘spontane’ bir tavır” olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁰¹⁶

Böylece Batı toplumları gündelik hayatlarında, içtimai-toplumsal ahlakın kurallarına uyan, bu kuralların gereklerini yerine getiren böylece büyük bir dayanışma içerisinde, toplumsal düzeni sağlam bir şekilde kurmuş ve iktisadi refaha erişmiş toplumlar olarak resmedilmişlerdir. Zira içtimai-toplumsal ahlakı kuvvetli olan toplumların tüm zorluklar ve felaketler karşısında daima güçlü bir biçimde ayakta kaldıkları şöyle savunulmuştur;

“İstinat duvarı kuvvetli olan ahlaki itiyatlar, içtimai bora ve fırtınalara karşı elik gibi mukavemet edecek bir kuvvet ve sağlamlık kazanırlar. Aksi takdirde fertlerin ahlakları dar ve sıkışık vaziyetlerde çabuk bozulmağa ve yıkmaya mahkûm kalır. İşte bu yaratıcı ve bağlayıcı unsur, fertlerin müşterek bir ideale, müşterek bir dünya ve hayat telakkisine malik olmalarıdır. Fertlerin ruhlarını perçinleyen, ahlakı elikleştiren, birlik ve kudret yaratan başlıca kuvvet kaynağı budur.”¹⁰¹⁷

Toplumun çıkarlarının, bireylerin çıkarlarının üzerinde olması gerektiği anlayışı, erken Cumhuriyet dönemi ahlak ve terbiyesinin de temel belirleyenlerindendir. Zira daha çocukluk yaşlarından itibaren her bireye verilecek olan terbiyenin ve ahlaki erdemlerin özünde her şeyden önce çocuğun içerisinde yaşadığı cemiyeti, vatani ve milletin çıkarlarını düşünmesi gerektiği telkin edilmeliydi. Öyle ki bu durum çocuğun “seciyesinin” (karakterinin) bir parçası haline getirilmeliydi. Toplumsal ahlak ilkelerini gündelik hayatlarında başarıyla sürdüren ve bu konuda idealize edilen Batı toplumlarının, bu meseleye büyük önem verdikleri ve çocukların ahlaki terbiyelerinde toplumsal ahlak ilklerinin belirleyici bir rol üstlendiği vurgulanmıştır.¹⁰¹⁸

Yukarıda ortaya konan söylemlerden de anlaşılacağı üzere içtimai ahlaka sahip olan toplumların, ortak ideallere bağlılıkları çerçevesinde oluşturdukları toplumsal

¹⁰¹⁵ Münir Reşit ymen, **Bugünün Ahlak Terbiyesi Meseleleri**, (İstanbul: Matbaacılık Okulu, 1955), 8. Muallim Ahmet Nihat, **İstikbalde Halk ve Ahlak**, (İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1930), 115-117.

¹⁰¹⁶ Tanyol, **age**, 204.

¹⁰¹⁷ H. Fikret Kanat, **Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye**, (Ankara: ankaya Matbaası, 1942), 10.

¹⁰¹⁸ Lapira, “Ahlaki Seciye”, ev. F. Fikret, **Terbiye Mecmuası**, no, 5, (14 Teşrinisani 1334): 182-184.

dayanışma ve iş birliği ile bu toplumların geleceklerini daha güçlü kuracakları vurgulanmıştır. Bu durumun ise hem toplumsal bağları güçlü bir toplum yapısı, hem de güçlü bir devlet yapısının inşası anlamına geleceği şu şekilde ifade edilmiştir; “Müşterek idealler insanları birbirine yaklaştırır. Onlarda mukadderat birliği hislerini ve tesanüt hislerinin canlanmasına vesile olur. Müşterek idealler sayesinde insanlarda her türlü ahlaki hareketler ve fedakârlıklara karşı müsait bir ruh uyanır ve bu suretle cemiyeti teşkil eden fertler perçinlenmiş bir bütünlük halinde kudretli bir hale gelir.”¹⁰¹⁹

Sonuç olarak erken Cumhuriyet dönemi ahlak anlayışının temeli, Tanzimat ile başlayan ve II. Meşrutiyetle beraber gittikçe güçlenen ve kaynağını Batı modernleşmesinden alan laik-seküler, pozitivist, ilerlemeci bir anlayışa dayanmaktadır. Bu yanıylı özellikle II. Meşrutiyet döneminde ilk nüveleri ortaya çıkan laik-seküler toplumcu ahlak anlayışı ile Cumhuriyetin inşa etmeye çalıştığı ahlak anlayışı görece düşünsel bir sürekliliğe sahiptir.

Ele alınan dönemin ahlak anlayışı, temelde Batı modernleşmesinde olduğu gibi siyasal, sosyal ve ekonomik süreçlerin değişimiyle beraber, hızla değişen ve dönüşen toplumsal yapıyı karşılayacak yeni bir ahlak anlayışını inşa etmeye dönüktür. Bahsi geçen yeni ahlak anlayışını en vurgulu şekilde ortaya koyan, hem II. Meşrutiyet’in, hem de Cumhuriyet döneminin önemli düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Ziya Gökalp’tır. Zira O, ahlakı toplumsal bir olgu olarak nitelemiştir. Gökalp’ın Durkheim’e dayandırdığı “yeni” “içtimai” ahlak anlayışı, içerisinde yaşanan zamanın ve toplumun ihtiyaçları ve gereklerine cevap verebilecek nitelikte ve mutlak olarak ilmi bir temele dayalı rasyonel laik-seküler, pozitivist bir yaklaşımın bir ürünüdür.

Durkheim gibi Gökalp’ta yeni modern devletin doğası ile sosyal ve ekonomik süreçlerin, yeni üretim ilişkilerinin göz ardı edilemeyeceği gerçeğinden hareket ederek, ahlakın toplumsal bir olgu olduğunu ve ancak toplumsal ilişkiler içerisinde var olabileceğinin altını çizmiştir. Bahsi geçen toplum ve toplumsal ilişkiler, sınıf kavramından ve sınıf çatışmalarından uzak, farklı mesleki örgütlerin iş bölümüne dayalı, dayanışma içerisinde olunan korporatist ve solidarist bir tasavvura dayandırılmıştır. Dolayısıyla tarihi değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, yeni bir siyasal ve toplumsal yapının kurulmaya başlandığı bir süreçte, yeni toplumun ahlak anlayışının temeli, “milleti” oluşturan farklı mesleki zümrelerin ortak amaçlar çerçevesinde

¹⁰¹⁹ Kanat, **age**, 11.

kuracakları dayanışmacı toplumdur. Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmeye çalışılan içtimai ahlaka sahip dayanışmacı toplumda, bireyin ancak toplum içerisinde değer kazandığı ve toplumun “ortak vicdanı” ve “ahlaki mefkûrelerine” sahip olduğu oranda varlığı kabul edilmiştir. “Vicdani ahlak” ya da “vatani ahlak” olarak kavramsallaştırılan ahlakın temel belirleyeni, “milli-ulusal” olmasıdır. Buna göre birey içerisinde yaşadığı topluma, mesleki zümresine, ailesine ve nihayetinde vatanına karşı sorumludur. İçtimai ahlaka ve milli mefkûrelere bağlı olan bireyin, tüm bu sorumlulukları ve toplumsal-mesleki-ailevi görevlerini yerine getirebildiği ölçüde ahlaklı olduğu savunulmuştur.

4.2.4 Dönemin Ahlak Temalı Yayınlarında Ahlak nedir? Ahlakın Esasları Nelerdir?

Önceki bölümlerde ifade edildiği gibi Cumhuriyetin ilanını takip eden günlerde yeni kurulan devletin ve rejimin devamlılığı, ekonomik kalkınma, büyüme, yurt sınırlarının korunması ve savunulması gibi konularda, sahip olunan çocuk nüfus, geleceğin vatandaşları olarak görülmüş ve “milli servet”¹⁰²⁰ olarak tanımlanmıştır. Milli servet olarak anılan çocuğu, toplumun içtimai yapısı çerçevesinde, içtimai yapının ihtiyaç duyduğu bir şekilde “yoğurmak” ancak çocuğun yetişmesi sürecinde, onun ahlak ve terbiyesine verilecek önem ve gösterilecek hassasiyet ile mümkün olabilirdi. Ancak bu hassasiyetin yalnız aile, okul ya da muhit tarafından sağlanması değil, çocuğun hayatında önemli rolleri olan tüm bu unsurların her birinin aynı amaç ve ilkelerle hareket etmesi ile idealize edilen çocuğun, istenen şekilde yetişmesinin mümkün olacağından bahsedilir. Bu yanıyla çocuk yetiştirmenin bir sanat olduğu ve bu sanatın sırlarına vakıf olunduğu” ölçüde bu konuda başarı sağlanabileceği vurgulanır.¹⁰²¹

Bahsi geçen ve toplum tarafından ahlaki özellikleriyle idealize edilen çocuğun “doğru” ahlaki vasıflarla yetişmesi yönündeki kaynak da yine toplum olarak görülmüştür. Zira dönemin yayınlarında ahlak tanımlanırken “felsefi ve kuramsal” açıklamalar yerine gündelik pratikler açısından ahlakın ne olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Ele alınan dönemde çocuk eğitimi, terbiyesi, pedagoji ve ahlak alanında yazdığı yazılarla bilinen Kazım Nami’nin (Duru), tanımlamaya çalıştığı yeni ahlak anlayışının, içerisinde

¹⁰²⁰ Muallim Ahmet Nihat, **İstikbalde Halk ve Ahlak**, (İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1930), 110.

¹⁰²¹ Muallim Ahmet Nihat, **age**, 111-113.

yaşanılan cemiyetin, ihtiyaçlarını esas alacak şekilde bilgiler içerdiğini “şimdiki toplumun” ihtiyaçlarına dönük kurallar olarak tanımlamıştır. Zira O, ahlak konusunda Durkheim’den esinlenerek ahlakın temelini topluma dayandığını, “tek başına yaşayan bir insanın ahlaka ihtiyacı olmayacağını” ortaya koyarak, ahlakın içtimai (toplumsal) boyutunu vurgular. Durkheim ise ahlakın insan davranışlarını düzenleyen kurallar bütünü olduğunu, yani ahlaklı olmanın belli durumlarda, belli bir tutum ve davranış şeklini benimsemek olduğunu, bu yanıyla da ahlakın en önemli işlevinin davranışlarımızı belirlemek ve onlara süreklilik kazandırmak ve kişisel olmaktan çıkarmak olduğu tespitini yapar.¹⁰²²

Bu çerçevede çocuklara öğretilecek olan ahlaki “umdelerin” toplumun ihtiyaçlarını esas alması ve topluma dayanması gerektiği ve bu konuda asıl üzerinde durulması gerekenin, toplumun da ortak doğrusunu temsil eden ahlaki ilkelerin çocukta alışkanlık haline getirilmesidir.¹⁰²³ Ahlakın toplumsallığı konusunda Kanat, durumu şöyle ifade eder; “Malumdur ki ahlak, bir arada yaşayan insanların karşılıklı olarak üzerlerine almağa mecbur oldukları birtakım vazifelerden ibarettir. Fertlerin vazifelerini sadakatle yapmasına ya da yapmamasına göre cemiyetin intizamı ve kuvveti çoğalır veya azalır. Bu itibarla ahlak bir arada yaşayan insanların hayatlarını intizama koymağa yarayan en önemli vasıtalarından biridir.”¹⁰²⁴ Kanat’ın bahsettiği ve ahlakın önemli vurgularından biri olarak görülen, bireylerin görevlerine, “ödevlerine” ve yapmakta oldukları “vazifelere” bağlılıkları, onların en önemli ahlaki erdemlerinden biri olarak kabul edilmiştir.¹⁰²⁵ Zira Baştuğ’a göre “eğitilmiş insan istediğini değil, görevini yapan kimsedir.”¹⁰²⁶ Dolayısıyla dönemin yayınlarında toplumsal ödevlerin, kişisel sorumlulukların, her bir bireyin sahip olduğu vazifeyi yerine getirmesi ahlakın en önemli belirleyenlerinden biri olarak tanımlanmıştır.

Kazım Nami’ye göre ise,

“Ahlak hayır istemek hayrı işlemektir. İnsanın hem nefesine hem de bütün canlı mahlûkata karşı hayırlı hisler beslemesi hayırlı işler görmesi ahlaktır. Adam öldürmemek, hayırsızlık etmemek,

¹⁰²² Durkheim, **age**, 40-41.

¹⁰²³ Kazım Nami (Duru), **Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli**, (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1925), 3-6.

¹⁰²⁴ Halil Fikret Kanad, **age**, 31.

¹⁰²⁵ Türkan Baştuğ, “Bizim Ödevimiz”, **Çocuk**, s. 143 (9.6.1939): 1. M. R. Ö, “Çocuk ve Eğitim”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 102 (Haziran 1935): 3-8.

¹⁰²⁶ Türkan Baştuğ, “Bizim Ödevimiz”, **Çocuk**, s. 143 (9.6.1939): 1.

yalandan sakınmak, anaya babaya hürmet etmek, kendinden gayrilerini düşünmek gibi birçok filer elbette ahlaktır. Fakat bütün bunları yapmakla beraber yapılması icap edenleri fikre getirmek, hüsnü niyet beslemek de ahlaktır.”¹⁰²⁷

Gökalp’e göre, içerisinde yaşanılan zamandaki toplumsal sorunların çözümünde izlenmesi gereken en makul yol, en müspet ahlak içtimai ahlaktır. Zira içtimai ahlakın esasları hayatın içinden olduğu için, içerisinde yaşanılan zamanda ortaya çıkan sorunlar yalnızca içtimaiyat ilminin tedavisi ile mümkün olabilirdi.¹⁰²⁸

Tanyol laik ahlakı, “... dine dayanmayan, emir ve otoritesini dinden almayan ahretsiz bir ahlak” olarak tanımlar. O, laik ahlakın Durkheim’in ortaya koyduğu gibi “akıldan çıkan ve ona dayanan” teorik bir akıl olamayacağını, laik ahlakın bir “aksiyon” ahlakı olduğunu belirtir. Bu ahlak türünün kökenini teorik ve felsefi metinler değil, bir fiil toplumun içerisinde çıkan ferdi aksiyonlar oluşturur.¹⁰²⁹ O, laik ahlakı şöyle tanımlar; “... bir kelime ile otoritesini tanrıdan almayan, onun yerine cemiyetten veya bir derece ferdi vicdandan alan ahlak, dine karşı menfi bir tavra sahip değildir.” Laik ahlak tüm cemaatlerin üzerinde, toplumların ortak talebi olabilecek, toplumların geneline hitap edebilecek nitelikte universal bir ahlak oluşturma çabası içindedir.¹⁰³⁰ Ataç ise ahlakı, güzel-çirkin, iyi-kötü, doğru-yanlış, salim-sakat, fazilet-fezahat telakilerinin dayandığı kaide ve müeyyidelerden ibaret bir “yol” olarak tanımlamıştır. Ona göre, yaradılış ve yaşayışın iyi yolu ahlak, kötü yolu ise ahlaksızlıktır.¹⁰³¹ Ahlakın sınırları konusunda tam bir sınır çizmenin güçlüğünden bahsedilmişse de bunun genel kuralının aslında toplumun, cemiyetin oluşturduğu kurallar olduğu ve dolayısıyla da sınırların aslında cemiyetlerin kendi içtimai yapıları doğrultusunda çizdikleri kurallar olduğu belirtilir.¹⁰³² Türkmen’e göre ahlak, insanların dünyaya verdikleri kıymetin ve yaşamaktan anladıkları maksat ve mananın da bir ifadesidir. Bir kelime ile ahlak dünya telakkisi demektir. Bir taraftan da vatan, millet, ordu hizmetleri demektir.¹⁰³³ Ahlakı bir yanıla

¹⁰²⁷ Kazım Nami (Duru), **age**, 8, 9.

¹⁰²⁸ Ziya Gökalp, **Türk Ahlakı**, yay. haz. Mustafa Görgen, (İstanbul: Türk Kültür Yayını, 1975) 36-38.

¹⁰²⁹ Cahit Tanyol, **Sosyal Ahlak: Laik Ahlaka Giriş**, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960), 104.

¹⁰³⁰ Tanyol, **age**, 188-202.

¹⁰³¹ Cemal Ataç, **İş Ahlakı ve Mesuliyet Duygusu**, (İzmit: Selüloz Basımevi, 1950), 13.

¹⁰³² Ataç, **age**, 13.

¹⁰³³ Faik Türkmen, **Milli ve Askeri Ahlak**, (İstanbul: Askeri Liseler Neşriyatından: No. 2, 1943) 19.

yaşamın amacı, yaşam çerçevesinde örülen bir amaçlar, anlamlar bütünü olduğunu belirterek ahlakın dünyeviliğini vurgulamıştır.

Bununla beraber Türkmen'e göre, dünyevi bir şekilde anlamlandırılan ve tasavvur edilen ahlakın hedefi, çocuklara ve genç nesillere askeri duygu ve milli bir ülkü kazandırmak olmalıdır. Ona göre, bir milletin çocukları ve gençlerine ülkü kazandırılmazsa o ülkenin gelecek nesilleri ahlaki anlamda eksik ve yetersiz bir şekilde yetişmiş olacaktır. Ahlakın temeli milli ülküdür ve ahlak, çocuklara milli ülküler kazandırmalıdır.

Yazar, sıklıkla çocukların ve gençlerin ahlaki terbiyelerinde pratik, tecrübî ahlakın önemini vurgulamış, bu olmadığı takdirde çocuklara ve gençlere nazari olarak ezberletilen ahlaki ilkeler ve erdemlerin bir değer ifade etmediğini vurgulamıştır. Dolayısıyla ona göre, ahlak terbiyesinde çocukların öğrendikleri ahlaki erdemleri gündelik yaşamlarında uygulamaları esas alınmalıdır.¹⁰³⁴

Sonuç olarak, ele alınan dönem içerisinde yayımlanan ahlak temalı metinlerden anlaşıldığı kadarıyla ahlak, din ve din eksenli söylem ve buyrukların dışında ele alınarak değerlendirilmiştir. Zira ele alınan kaynakların, ahlakın tanımı ve kaynağı konusundaki ortak vurgusu toplumdur. Buna göre ahlak kaynağını toplumdan, toplumun içtimai yapısından ve içerisinde yaşanan zamanın ve toplumun ihtiyaçlarından almaktadır. Bu yanıyla ahlak durağan ve değişmez buyrukları olmayan, zamana ve koşullara, toplumun ihtiyaçlarına göre değişebilen dünyevi, işlevsel ve rasyonel bir özelliğe sahiptir. Bundan dolayıdır ki ele alınan dönemde ahlakın temel özelliğinin, “nazari” teorik olmaktan ziyade “aksiyonel” pratik ve uygulanabilir olmasıdır. Çocukların ahlaki eğitimlerinde de üzerinde durulması önerilen temel husus, ahlaki erdemlerin çocuk ve toplum hayatı için birer alışkanlık haline dönüştürülmesidir. Zira ahlakın amacı, toplumsal yarar ve düzenin sağlanmasıdır. Kısacası Dönemin ahlak temalı literatürüne bakıldığında kaynağını toplumdan, toplumsal ihtiyaç ve kurallardan alan bahsi geçen ahlak anlayışını seküler, toplumsal bir ahlak olarak nitelemek mümkündür.

¹⁰³⁴ Türkmen, *age*, 22, 23.

4.2.5 Dönemin Yayınlarında Dini Ahlak

Ele alınan dönem içerisinde çocuklara dönük yayımlanan ahlak temalı metinlerde, toplumsal ahlak bağlamında üzerinde durulan başlıklardan biri de dini ahlak konusudur. Dönemin yayınlarında, geçmiş toplum yapısında ahlakın tamamen din temelli olduğu anlayışta, ahlaki doğruları gerçekleştirmek daha çok “korku-ümit” “cennet-cehennem” kavramları çerçevesinde ele alındığı ortaya konmuştur.¹⁰³⁵ Yani din temelli ahlak anlayışında çocuklar korku ve ümit içerikli söylemlerle iyi ve doğru davranışlara yönlendirilmeye çalışılmıştır. Oysaki Cumhuriyetle beraber dinsel alan yeniden düzenlenirken laiklik ilkesi kabul edilir. Bununla beraber din “telakkisi” her vatandaşın kendine ait vicdani ve şahsi bir mesele olarak görülmüştür. Yine “... Dinin bu asırda bir milletin hayatında müşterek bir ideal olamayacağı” bunun yerine ulus-devletin ortak değerleri olarak kabul edilen vatan, millet, bayrak sevgisi ile vazifeye bağlılığın ve bu bağlamdaki ortak ideallerin dinden önce ve daha güçlü bir ortaklık paydası olduğu kabul edilmiştir.¹⁰³⁶ Ancak bu durum İslam’ın bir dini ahlak kaynağı olarak tamamen devre dışı bırakılamayacağını zira İslam dininin, içtimai ve ahlaki yönden kuvvetli bir temeli olduğu, “hakiki bir Müslüman’ın” içtimai ahlakın da buyurduğu yardımseverlik, çalışkanlık, kanaatkârlık, hak ve adaletten ayrılmamak gibi erdemlerinin, içtimai ahlakla iç içe olduğu hatırlatılır.¹⁰³⁷ Bununla beraber Hazreti Muhammed’in sözlerinde ifadesini bulan “ İyi ahlak Allah’ın yarattığı şeylerin en büyüğüdür.” Sözüyle dinin en önemli buyrukları arasında ahlakın bulunduğu vurgulanır. Zira dinin temel amacının, insanın iyi ahlak sahibi olarak gelişimini sağlaması olduğu Hazreti Muhammed’in “İslam iyi ahlaktan ibarettir.” Sözüyle hatırlatılarak, ahlakın fenalıklardan kaçınarak, en güzele ve en doğruya varmak için sahip olunması gereken en önemli insanlık erdemi olduğunun altı çizilir.¹⁰³⁸

Dönemin çocuk temalı yayınlarında, çocuklara toplumsal hayatın gereklilikleri olan ahlaki erdemler telkin edilirken, İslam’ın ahlaki referanslarından da yararlanılmıştır. “Bedii ahlak” olarak adlandırılan güzel ahlaki erdemlerin çocuklarda bir “iman

¹⁰³⁵ Hasan Tanrıkkurt, “Ahlak İdeali”, **Cumhuriyet İzçileri**, s. 5 (15. 1. 1940): 7.

¹⁰³⁶ Kanat, **age**, 30.

¹⁰³⁷ Cemal Ataç, **İş Ahlakı ve Mesuliyet Duygusu**, (İzmit: Selüloz Basımevi, 1950), 37. Kanat, **age**, 26. Tanyol, **age**, 188.

¹⁰³⁸ General Pertev Demirhan, **Türk Çocuğuna Öğütlerim**, 2. bs. (İstanbul: Matbai Ebüzziya, 1942), 26, 27.

meselesi” haline getirilmesi amaçlanmış ve bu durum şöyle ifade edilmiştir. “Ahlak, hangi şekli ile olursa olsun bir iman meselesidir ve insanı istila eden egoizm, gösteriş, gurur, menfaatçilik gibi duyguların yenilmesini istihdaf (hedeflediği) ettiği için bu duyguların mağlup edilmesindeki güçlüğe binaen ruhumuzun en asil an yüksek tezahürüdür.”¹⁰³⁹ Denilerek İslam dininin biçimlendirdiği dini ahlak anlayışının, Cumhuriyetin inşa etmek istediği bireyin sahip olması beklenen kişisel ve toplumsal ahlaki erdemlerle kesiştiği noktada benimsendiğinden bahsedilebilir.

Bununla beraber dini ahlak söz konusu olduğunda dini, dünya işlerine karıştırmadan, onun, akide, inanç ve isteklerine topluluğu manen bağlı tutmakla beraber, hem din duygusunu yaşatmak ve yükseltmek, hem de dünya işlerini daha üstün bir ahlaki anlayışla sürdürmek amaç edinilmiştir.¹⁰⁴⁰

Din ve ahlak temasını ele alan Ataç, dini tamamen ahlaki alanın dışına atmamakla beraber bu konuda dinlerin, insanlığın sahip olduğu ahlaki erdemlerin gelişimine önemli bir katkısı olduğunu belirtir. Ancak bu durum, din ve ahlakın birbirinden ayrılmaz iki olgu olarak kabul edilmeyeceğini, ahlakın dinden bağımsız insanlığın onur ve erdemi açısından başlı başına önemli bir değeri ifade ettiğini şöyle belirtmiştir;

“... Büyük küçük her din, kendi mensuplarına her şeyden evvel iyi ahlaklı olmayı telkin eder. Bununla beraber din ve ahlak ayrılmaz iki olgu değildir. Nice dindarlar görülmüştür ki hiçte iyi ahlak sahibi olamamışlardır. Şurası da muhakkaktır ki, dinlerin zuhurundan önce de insanların bir takım ahlak prensipleri mevcut idi. Din, ahlakı tezhîp edici, besleyici biraz da ilahileştirerek esrarlı ve cazip kılıcı bir unsurdur. Ahlak ise başlı başına ve kendi kendine insani bir müessese, huzur, güven, saadet ve emniyet sığınağıdır. Tam ve kâmil ahlak, en yüce insanlık mertebesidir. İyi ve kusursuz ahlak sahibi olan birisi hiçbir dine mensup olmasa bile hem tanrının nazarında hem de cemiyet içerisinde makul ve muteber bir insan olur. Tarih - yalnızca- koyu dindar olan cemiyetlerin değil, sağlam ve iyi ahlaklı cemiyetlerin daha üstün varlıklara sahip, daha çok mesut ve daha uzun ömürlü olduklarını göstermektedir.”¹⁰⁴¹

Cumhuriyet döneminde ahlak konusu din bağlamıyla tartışılırken genel olarak dinlerin, daha özellikli olarak da İslam’ın, ahlaki alanda buyurdukları ile insanlığın evrensel değerlerine yaptığı katkı vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu konuda erken Cumhuriyet dönemi maarif vekillerinden Hasan Ali Yücel,¹⁰⁴² İslamiyet öncesinde var olan tek

¹⁰³⁹ Tanrıkkurt, “Ahlak İdeali”, 7.

¹⁰⁴⁰ Ataç, *age*, 36, 37.

¹⁰⁴¹ *Age*, 14.

¹⁰⁴² Hasan Ali Yücel, Daha Millî Mücadele yıllarından itibaren (1922) Maarif Vekâleti bünyesinde başladığı öğretmenlik görevini, Türk Dil Kurumu içerisinde üstlendiği görevlerle sürdürmüş, daha sonra 1938’de kurulan Celal Bayar hükûmetine Milli Eğitim bakanı olmuştur. Daha sonraki süreçte iş başına gelen Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükûmetleri dönemlerinde bu görevini sürdürmüştür.

tanrılı ve felsefi yönelimli Uzak Asya inançlarının (Budizm, Konfüçyüs vd.) ya da ilk çağ Yunan filozoflarının (Sokrates ve Diogenes) ahlak temelli söylemlerinin temelde insanlığı yüceltecek ortak, evrensel değerler üzerine kurulduğunu belirtir.¹⁰⁴³ Son büyük din olarak İslam'ın temel amacı; insanı 'tekva' yolu ile ahlak ve iyi insan olma yönünden saadete erdirmektir."¹⁰⁴⁴ İslam ahlakının aynı zamanda "bilim, tevazu ve halka yakınlığı emrettiğini" İslam'ın, ne "ifrat" ne "tefriti" emretmediği asıl emredilenin "itidal" olduğu belirtilir.¹⁰⁴⁵ İslam'ın emrettiği ahlaki erdemlerin, tüm insanlığın evrensel değerlerini temsil ettiğini bu yanıyla da Cumhuriyet döneminde inşa edilmeye çalışılan yeni ahlakın, insanlığın tüm bu evrensel ahlaki erdemlerini referans alması gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Yücel, İslam'ın iyi ahlakla saadete erişilmesi söylemini, Cumhuriyetin yeni, toplumsal ahlak anlayışı çerçevesinde şöyle ifade etmiştir; "Saadet hayatını başkasının hayatı ile muvazeneleyen, (dengelemek) kendi yaşamını başkalarını yaşatmakla ahenkli kılan fertlerden mürekkep bir toplulukta aranabilir. Ahlak, bu muvazene ve ahenkten doğar. Fazilet, başkalarını en aşağı kendi kadar düşünebilmektir."¹⁰⁴⁶ Diyerek İslam'ın toplumsal yaşam ve bu yaşantı içerisindeki dayanışmayı ifade ettiği ölçüde toplum hayatını ahlaki kılabilceğini vurgulamıştır.

Bununla beraber, "... Ahlakın bir terbiye meselesi, küçük yaştan itibaren yapılan telkinlerin bir neticesi olduğunu düşünürsek hiçbir yere istinat etmeğe lüzum kalmadan da insanlara ahlaki itiyatlar aşılana bileceği akla gelebilir. Ahlakın asıl ehemmiyetli vasfı aktif olması, muhitin iyiliğine karşı ilgili bulunması ve fenalıklarla mücadele edecek bir iradeye malik olmasıdır."¹⁰⁴⁷ Bu yanıyla insanlık geçmişinden bugüne toplumların ve dinlerin kaynağını oluşturduğu ahlaki erdemlerin, bugün modern toplumların devlet ve toplum hayatını düzenleyen birer hukuki kuralı ifade ettiği bu yanıyla da insanlığın evrensel normlarını teşkil ettiği şöyle vurgulanır;

Üniversite Reformu, Köy Enstitülerinin kurulması, Tercüme Bürosunun kurularak dünya klasiklerinin Türkçeye çevrilmesi, ilk Türkçe ansiklopedi olan Türk Ansiklopedisinin ilk çalışları da onun başkanlığı döneminde başlamıştır. Yine Cumhuriyet döneminin önemli kültürel faaliyetleri arasında yer alan Devlet Konservatuarının kurulması, Türkiye'nin UNESCO'ya girişi ve Üniversiteler yasasının çıkartılmasında önemli katkıları olmuştur. Hasan Ali Yücel, **İyi Vatandaş İyi İnsan**, 9. bs. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016).

¹⁰⁴³ Hasan Ali Yücel, **İyi Vatandaş İyi İnsan**, 9. bs. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 3-8.

¹⁰⁴⁴ **Age**, 90, 91.

¹⁰⁴⁵ **Age**, 106.

¹⁰⁴⁶ **Age**, 250, 251.

¹⁰⁴⁷ Kanat, **age**, 32.

“Birçok ahlak emirleri artık medeni insanlık için birer hukuk kaidesi olmuştur. Vatandaşın hak ve vazifelerini devlet tayin etmekte, onların müeyyidelerini devlet kullanıp yerine getirmektedir. Tayin edilmiş hak ve vazifeler, vatandaşın diğer vatandaşlar ve devletten neler isteyebileceğini, diğer vatandaşların ve devletin de o vatandaş, nelerle vazifeli kılacağını tespit etmiştir.” Bu bağlamda Yücel, modern devletin vatandaşı açısından ahlakı “ferdin ruhunda doğan, dinlerin ve her türlü yüksek beşerî kıymetlerin bilinip duyulmasıyla gelişen, fert gibi cemiyetleri, milletler ve devletleri karşılıklı taahhütlerle birbirine bağlayan bir nizamın ifadesi ve sistemi...”¹⁰⁴⁸ olarak yorumlamıştır. Dolayısıyla hem İslam dini hem de geçmişten süregelen diğer din ve inançların ortaya koyduğu ahlaki esasların bugünün modern toplumlarında, devlet ve toplum hayatını düzenleyen birer hukuki norma dönüşmüş olduğu ve bu yanıyla da evrensel bir nitelik kazandığının altı çizilmiştir.

Ele alınan dönem içerisinde sürdürülen din ve ahlak temalı tartışmada dinlerin, tüm insanlığın ortak değerleri olarak görülen ahlaki erdemleri kabul edilmekle beraber din ve ahlak alanının birbirinden bağımsız iki olgu olarak ele alınması gerektiği özenle vurgulanmıştır. Zira ele alınan dönemde ortaya konan metinlerde çocukların ahlak anlayışları şekillendirilirken din ve ahlakın birbirinden farklı kavramlar olduğu, modern devletin ahlakının, tüm toplumun ve hatta insanlığın ortak değerlerini esas alması gerektiği üzerinde durulmuştur.¹⁰⁴⁹ Yine Cumhuriyet döneminde çocukların dini eksenli ahlaki eğitimlerinin aileye ait bir sorumluluk olarak düşünüldüğü bir ortamda, dönemin muhafazakâr isimlerinden biri olarak bilinen Mustafa Şekip Tunç, ailenin, çocuğa vereceği ahlaki terbiye konusunda şunları ifade etmiştir; “...ailenin tüm değer ve meziyetlerinin hep dinden geldiğini sanmamalıyız. Çünkü aile ve millet, ahlaki dinlerden çok eski olan içtimai varlıklar olmak ve uzun uzun asırlar boyunca kazanılmış hayat tecrübelerine sahip bulunmak dolayısıyla dinden müstakil olarak da yaşayan esaslı bir takım ahlak prensiplerinden mahrum olamazlar. Bunun için aile ve milletlerin ahlakını sadece dinden beklemek çok eski olan insanlık tarihini ve onun tecrübelerini unutmak olur.”¹⁰⁵⁰ Dolayısıyla Tunç’un da vurguladığı gibi, ailelerin çocuklara kazandırması beklenen ahlaki erdemlerin, geçmiş toplumların binlerce yıllık

¹⁰⁴⁸ Yücel, **age**, 251.

¹⁰⁴⁹ Nami, **age**, 22. 173 Halil Fikret Kanat, **Ailede Çocuk Terbiyesi**, (Ankara Çankaya Matbaası, 1941), 173.

¹⁰⁵⁰ Mustafa Şekip Tunç, “Eski Aileden Yeni Aileye”, **Aile**, s. 1, c. 1, (İlkbahar- Nisan- 1947): 13.

pratiginden ve toplumsal ihtiyaclarından süzülen bir yanı olduğu, ahlakın bu yanıyla hem kültürel hem de içinden çıktığı toplumsal, içtimai yapının bir yansıması olduğudur.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ise din meselesinin özünde, içtimai bir mesele olduğunu bu nedenle de konunun ilmi bir şekilde tetkik edilmesi gerektiği üzerinde durur. Ona göre; “... dinsiz bir cemiyet, cemiyetsiz bir din düşünülemez. İçtimaiyat nazariyatında din ne inkâr edilebilir ne de atılabilir.”¹⁰⁵¹ Diyerek dinin toplumsal boyutunun önemi üzerinde durur. Zira bir toplumda dini yaşatacak olan o, toplumu oluşturan bireylerdeki din duygusudur. Ancak bir dinin toplum hayatında var olabilmesi için o toplumun içtimai yapısı ve ihtiyacları ile örtüşmesi gerekmektedir. Bu noktada dinin toplumsal yapı ve ihtiyaclarla iç içe geçen yanının, toplumu oluşturan bireylere telkini ancak dini terbiye ile mümkündür.¹⁰⁵²

Tanyol ise “laik ahlak” ile “dini ahlakı” kıyaslar; dini ahlakın bir cemaat ahlakı olmasına karşın, laik ahlakın bir vatandaşlık ahlakı olduğunu belirtir. Ona göre modernleşen devlet yapılarında, modern vatandaş ahlakının temeli laik ahlaktır.¹⁰⁵³ Dini ahlak ve akidelerin, aileler tarafından istenildiğinde çocuklara öğretilmesine karşın, laik ahlak, devletin laik okullarında, öğretmenler aracılığıyla çocuklara öğretilir. Çocukların ilk tahsil ve terbiyesinin temel amacı da bu ahlakın erdemlerine sahip olacak şekilde terbiye edilmeleridir.¹⁰⁵⁴ Laik ahlakta insan, ahlaki değerlerin merkezindedir. Laik ahlak, kaynağını törelerden almakla beraber kendisini yenileme ve içerisinden çıktığı, kaynak aldığı törelere karşı hükümler geliştirebilir niteliktedir. Bu yanıyla laik-rasyonel ahlak anlayışı, içerisinden çıktığı toplumun ihtiyacları ile içerisinde yaşanan zamanın gerekleri çerçevesinde kendini yenileyebilmektedir. Dolayısıyla toplumun içerisinde bulunduğu koşullar, ahlaki doğrunun yeniden şekillenmesine neden olur.¹⁰⁵⁵ Bu yanıyla rasyonel-laik ahlak yalnızca teorik bir ahlak anlayışı olmaktan ziyade

¹⁰⁵¹ İsmail Hakkı, “Terbiye ve Ahlak Meseleleri: Din ve Hayat”, **Terbiye Mecmuası**, no. 4 (31 Teşrinievvel 1334): 141.

¹⁰⁵² İsmail Hakkı, “Terbiye ve Ahlak Meseleleri: Din ve Hayat”, 142, 143.

¹⁰⁵³ Tanyol, **age**, 105.

¹⁰⁵⁴ Kazım Nami, “Çocuk ve Terbiye: Çocuk Devletin Demek Çocuk Halkındır Demektir”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 58 (Temmuz 1931): 1.

¹⁰⁵⁵ Tanyol, **age**, 105.

insanların yaşadıkları yaşamla bağ kuran, gündelik hayatta temelleri olan, içtimai bir realitenin ürünüdür.¹⁰⁵⁶

Sonuç olarak; Cumhuriyetin ilanı ile beraber imparatorluktan ve ümmet toplumundan ulus-devlet yapısına, bununla beraber cemaat ahlakından, vatandaşlık ahlakına geçiş yaşanmıştır. Bu bağlam içerisinde Cumhuriyetle beraber dini alan, yeniden düzenlenirken din ve ahlakın birbirinden farklı iki olgu olduğu, dini inancın her vatandaşın kendi vicdani ve şahsi meselesi olduğu kabul edilerek, dini referanslı ahlaktan laik-seküler, rasyonel, toplumsal ahlak anlayışına geçiş yaşanmıştır. Bu nedenle yeni ahlak anlayışının inşasında temelde, dini referansların yerini ulus-devletin ortak değerleri olarak kabul edilen vatan, millet, bayrak, toplumsal dayanışma, vazife bilinci gibi yeni söylem ve kavramlar oluşturmuştur. Ele alınan dönem içerisinde “laik, “içtimai, tesanüt ahlakı” gibi farklı kavramlarla anılan yeni ahlak anlayışı, önceki dönemin ahlak anlayışından farklılaşmıştır. Zira inşa edilmeye çalışılan yeni ahlak anlayışı, içerisinde yaşanan zaman ve koşullar ekseninde, yeniden şekillenebilen bu yanılla da statik, dogmatik ve zaman dışı olmayıp, ahlaki doğrunun değişen zamana ve koşullara göre şekillendiği, rasyonel ve pratik/uygulanabilir özellikte olduğu ifade edilebilir.

Ancak bu durum İslam’ın toplum yapısından dışlanması anlamı taşımadığı gibi dinlerin, insanlığın ortak değerlerinin, ahlaki erdemlerinin de oluşumunda önemli katkıları olduğu kabul edilmiştir. Bununla beraber İslam’ın içtimai ve ahlaki yönden kuvvetli bir temeli olduğu, dönemin çocuk temalı yayınlarında, çocuklara toplumsal hayatın gereklilikleri olan ahlaki erdemler telkin edilirken, İslam’ın ahlaki referanslarından da yararlanılmıştır.

Dolayısıyla hem İslam dini hem de geçmişten süregelen diğer din ve inançların ortaya koyduğu ahlaki esasların, bugünün modern toplumlarında, devlet ve toplum hayatını düzenleyen birer hukuki norma dönüşmüş olduğu ve bu yanılla da evrensel bir nitelik kazandığının altı çizilmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet’in inşa etmeyi amaçladığı ahlak anlayışı, modern vatandaşlık ahlakı olarak da kavramsallaştırılabilir.

¹⁰⁵⁶ Tanyol, **age**, 185.

4.2.6 Dönemin Yasal Düzenlemeleri ve Ders Programlarında Din ve Ahlak Eğitimi

Cumhuriyetin ilanını takip eden süreçte yapılan devrimlerin temel karakteri, denebilir ki devleti, eğitimi ve hukuku laikleştirme, modernleştirme yönündedir. Bu süreçte toplumsal yaşam ciddi bir reform sürecine tabi tutulurken, yerine inşa edilmeye çalışılan, Batılı, modern bir yaşamdır. Bu yanıyla 1924-1930 yıllarında siyasal ve toplumsal alanda yapılan inkılâplar temelde laik-seküler ve Batı modernitesiyle uyumlu olabilecek niteliktedir.¹⁰⁵⁷

Cumhuriyeti kuran kadro, eğitim alanında yaptığı reformlarla -ki bunların başında 1924 yılında kabul edilen “Tevhid-i Tedrisat Yasası” gelmektedir.¹⁰⁵⁸ beraber dinsel-geleneksel eğitimden, laik ve milli bir eğitime geçmeyi amaçlamıştır.¹⁰⁵⁹ Bu nedenle Cumhuriyet döneminde yapılan ilk ve orta öğretim eğitim programlarının odaklandığı asıl konu, yeni nesillerin, milli bir eğitim ve ulusal bilinç ekseninde yetiştirilmesi olmakla beraber “evrensel, hümanist, laik-pozitivist” bir eğitim anlayışı da erken Cumhuriyet dönemi eğitim programlarının temel niteliğini belirlemiştir.¹⁰⁶⁰

Cumhuriyetin kurmak istediği yeni devlet ve toplum yapısının odağında çocuklar bulunmaktadır. Çocukların bahsi geçen yeni devlet ve toplum projesine eklenmesinde okul son derece önemli bir rol üstlenmekteydi. Bu nedenle Cumhuriyetin okullarında uygulanacak eğitim sistemi, ders programları ile bu sistem içerisinde yetişecek olan yeni nesillerin, Cumhuriyetin erdemlerine sahip nitelikte bireyler olması beklenmiştir. Zira Cumhuriyet okulunun ders programları da genellikle bu bakış açısı ile şekillenmiştir.¹⁰⁶¹ Bu nedenle okul ders müfredat ve programlarının

¹⁰⁵⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, (Bugünkü dille yay. haz. Ali Sevim, İzzet Öztoprak, M. Akif Tural) (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006) 651-661. Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1924-1930 Devrimler ve Tepkiler**, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007) 3-205. Hasan Rıza Soyak, **Atatürk’ten Hatıralar**, c. I, (Basım Yeri Bilgisi yok- 1973) 249-303. Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 228-232.

¹⁰⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Kaplan, **Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi**, 7. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 159, 160.

¹⁰⁵⁹ Tunçay, **age**, 240.

¹⁰⁶⁰ Murat Katoğlu, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Eğitim, Kültür, Sanat”, **Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye 1908-1980**, c. 4, yay. yön. Sina Akşin, 4. bs. (İstanbul: Cem Yayınevi, 1995), 473, 474. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Kaplan, **Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi**, 7. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 161- 189.

¹⁰⁶¹ Osman Kafadar, **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, 2.bs. (İstanbul: Vadi Yayınları, 2016), 192

hazırlanmasında ahlaki özellikleriyle inşa edilmek istenen yeni insanın biçimleneceği içerikte dersler, programa ilave edilmiştir. Bu yöndeki düzenlemelerden ilki 1924 yılında Malumat-ı Vataniye dersinin programa girmesidir. 1926 yılında yapılan köklü bir değişiklik sonrasında düzenlenen yeni eğitim programında “Malumat-ı Vataniye” dersi, “Yurt Bilgisi” olarak değiştirilmiştir. Bu düzenlemeyle beraber okul eğitimi sürecinde üzerinde önemle durulan kısmın özellikle ilk öğretim olduğu belirtilmiştir. Çocukların okulla ve eğitim-öğretimle tanıştıkları bu süreç çocukların sosyalizasyonunda önemli bir aşama olarak görülmüştür. Bu nedenle 1926 tarihli ilköğretim müfredatı oluşturulmak istenen yeni toplumun, yeni bireyinde sahip olunmak istenen ideal çocuğun özelliklerini tanımlamaktadır. Buna göre bahsi geçen dersler aracılığıyla çocukta sosyal bilinci geliştirmek, böylece aile, toplum, devlet ve millet ile dayanışmasına dayanan ahlaki düşünce ve hisleri güçlendirmek amaçlanmıştır.¹⁰⁶²

1936 tarihli İlk “Mektep Müfredat Programı” ile “Yurt Bilgisi” dersi okul hayatında yayınlattırılırken, derslerin sayısında da bir artış olmuştur.¹⁰⁶³ “Yurt Bilgisi” dersinin 1926 programında “Devlet, millet ve aile tesanütüne dayanan sağlam bir ahlakıyat hissi tevlit etmek. Genç talebede devlet, yurt, millet ve milliyet hakkında esaslı bilgi oluşturmak çocuğa en geniş mana ile yurdunu ve milletini sevdirmek...” amaçlanmıştır.¹⁰⁶⁴ Ortaöğretimde ise, 1931-1932 “Orta Müfredat Programı”nda yer alan Tarih ve Yurt bilgisi derslerinde okutulmak üzere yazılan yeni kitaplarda bahsi geçen millileşme ve millilik anlayışları bu dersler dâhilinde işlenecek olan konuların ana temasını oluşturmuştur.¹⁰⁶⁵

¹⁰⁶² 1926 yılına kabul edilen “İlk Mektep Müfredat Programında”, şu esaslar üzerinde durulmuştur. Çocuğa etrafında olup biten işlerin, olayların ahlaki, iktisadi, hukuki, toplumsal yönlerinin idrak edilmesinin fark ettirilmesini sağlamak. Onda devlet, milliyet ve aile dayanışmasına dayanan bir ahlaki hissi vermek ve bunun çocuğun gündelik davranışlarına yansımaları sağlamak. Çocuğa içerisinde yaşadığı toplumda kendisine uygun ve toplum yararına olabilecek davranışlar kazandırmak, ona demokratik bir devlette sahip olabileceği hak ve görevleri esaslı bir şekilde fark etmesini sağlamak. Çocuğu en geniş anlamda yurdunu ve milliyetini sevdirmek. Çocuğa verilecek bilgi ile beraber çocuğun “Türkün iktisadi ve medeni kudret ve kabiliyeti hakkında itimat ve iman tevlit etmek ve yaşatmak.”, Çocukta içerisinde yaşadığı devlet ve hükümet hakkında “esaslı fikirler ve malumata sahip etmek.”, yazıda tırnak dışındakiler cümlelerin anlamı korunmak suretiyle kısaltılmıştır. Füsün Üstel, **Makbul Vatandaş**, in **Peşinde II. Meşrutiyetten Bugüne Vatandaş Eğitimi**, 4. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 132-133.

¹⁰⁶³ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Füsün Üstel, **Makbul Vatandaş**, in **Peşinde II. Meşrutiyetten Bugüne Vatandaş Eğitimi**, 4. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 127-145.

¹⁰⁶⁴ Üstel, **age**, 135.

¹⁰⁶⁵ Kafadar, **age**, 193.

Ele alınan dönem içerisinde çocukların bedeni, ahlaki, toplumsal ve akademik gelişimlerini esas alan ve bir noktada eğitim ve öğretim konusunda yapılacak düzenlemeler ile alınacak kararların oluşturulduğu çalışmalardan biri de Maarif Şuarası Kongreleridir. 1943 yılında yapılan II. Maarif Şurasında, okul eğitimi sürecinde çocuklara kazandırılması beklenen öncelikli ahlaki erdemlerin neler olduğu tespit edilmiştir. II. Maarif şurasında alınan kararlarda idealize edilen ahlak anlayışı ile yetiştirilmesi beklenen çocuklarda bulunması gereken ahlaki erdemler “idealimiz Türk Çocuğu” başlığındaki kısımda şöyle ortaya konmuştur;

“... Türk çocuğu İyi doğru ve güzel olan manevi değerleri benimseyerek yaşar ve etrafındakileri yaşatmaya çalışır. Kendi günlük hayatında çalışma ve başarılarıyla milletine en çok faydalı olur. Kendi menfaat ve saadetini milletin menfaat ve saadetinde arar ve bulur. Vazifesinde titizdir. Kendi hakları gibi başkalarının haklarını aramakta da uyanıktır. Milli egemenliğin ifadesi olan kanunlara bilgi ve sevgi ile uyar. İyi ve doğru işlere kendi teşebbüsü ile sarılır. Bilgi ve karakterine dayanarak çalışır ve işin sorumluluğunu çekinmeden üzerine alır. İyi ve doğru bildiği şeyleri cesaretle müdafaa eder. Cemiyet işlerinde yurttaşlarıyla el ve emek birliği yapar. Geçmiş nesillerin maddi, manevi ve insani değerlerini korur ve geliştirir. Milletini en üstün medeniyet seviyesine çıkarmayı bilir.”¹⁰⁶⁶

Bahsi geçen ahlaki erdemlere sahip olarak resmedilen Türk çocuğunun bu hedeflere erişebilmesi için ciddiyetle çalışması ve ödevlerine bağlı olması, her yerde, her işte ve her zaman doğruluğa bağlı olması, yurttaşını seven ve ona güvenip ona yardım etmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Cumhuriyet eğitim sisteminin, inşa etmek istediği makbul ve erdemli insanın temel özelliklerinden biri de “medeni” bir birey olmasıdır. Bahsi geçen “medeni” çağdaş nesillerin inşa edilmesinin en önemli araçlarından olan okul ve okulda uygulanacak olan eğitim sistemi ve ders müfredatıdır. Bu amaçlar doğrultusunda geleneksel okul sisteminin temel belirleyenlerinden olan din ve dini ağırlıklı eğitim anlayışı terk edilerek laik bir eğitim ve okul anlayışı kurulmaya çalışılmıştır.¹⁰⁶⁷ Bu bağlamda 1926 tarihli “İlk Mektep Programında” yer alan din dersi programdan kaldırılmıştır. 1930 programında yalnızca ilkokulların beşinci sınıfında öğrenci ve velilerin isteğine bağlılık kaydıyla görülen din dersi, bu tarihten sonra şehir ilkokullarından da kaldırılmıştır. Köy

¹⁰⁶⁶ İkinci Maarif Şuarası 15-21 Şubat 1943 Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar (Ankara: Maarif Vekilliği, 1943), 104, 105. (Maddeler sadeleştirilerek metne alınmıştır.)

¹⁰⁶⁷ Kafadar, **age**, 193.

ilkokullarında ise din dersi 1939 yılına kadar devam etmiş ve I. Maarif Şurasında beş yıla çıkarılan bu okulların programlarında da kaldırılmıştır.¹⁰⁶⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren eğitim alanında yapılan reformlar ile bahsi geçen ders programları ve ders içeriklerinin düzenlenmesinin temel amacı tasavvur edilen yeni “medeni ve milli” toplumun inşa edilmesidir.¹⁰⁶⁹ Bu konunun devlet ve millet katında ne derece önemli olduğu Atatürk’ün 1921’de Maarif kongresi açılış konuşmasında şöyle ifade bulmuştur;

“...Memleketi milleti kurtarmak isteyenler için, hamiyet, hüsnüniyet, fedakârlık elzem olan evsiftandır. Fakat bir heyet-i içtimaiyedeki marazı görmek, onu tedavi etmek heyet-i içtimaiyeyi asrın icabına göre terakki ettirmek için bu evsaf kâfi gelmez. Bu evsafın yanında ilim ve fen lazımdır. İlim ve fen teşebbüsünün merkezi faaliyeti mekteptir. Mektep namını hep beraber hürmetle tazimle zikrederim. Mektep genç dimağlara, insanlığı hürmeti, millet ve memleket muhabbeti, şerefi ve istiklali öğretir. İstiklal tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmak için takip-i muvaffak olan en salim yolu bellettir. Memleket ve milleti kurtarmağa çalışanların aynı zamanda mesleklerinde birer namuskâr mütehassıs birer âlim olmaları lazımdır. Bunu temin eden mekteptir.”¹⁰⁷⁰

Mustafa Kemal Atatürk’ün de sözlerinde ifade bulduğu gibi okul eğitimi ve hele ki okulun çocuğa kazandıracığı ahlaki vasıfların hem çocuğun kendi hayatına hem içerisinde yaşadığı topluma ve milletine her anlamda çok önemli katkılar sağlayacaktır. Dolayısıyla Cumhuriyetin inşa etmeyi amaçladığı toplumun temelleri, okulda ve okulun çocuklara sağlayacağı ahlaki eğitimde olmalıydı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yukarıda ifade edilmeye çalışılan ahlaki ve bir oranda da dini eğitim alanının yeniden biçimlendirilmesi çabaları II. Dünya Savaşı’nın sona erdiği 1945 yılından itibaren yeni evreye girmiştir. Zira savaşın Avrupa’da, totaliter güçlerin yenilgisiyle sonuçlanması ve savaş sonrası dönemde ortaya çıkan tabloda, savaşın kazanan iki tarafı olarak ABD öncülüğündeki Batı Bloğu ve SSCB öncülüğündeki Doğu Bloğu, soğuk savaşın iki kutbundaki yeni dengeleri ifade edecektir.¹⁰⁷¹

1945 yılından itibaren uluslararası politikada hızla değişen güç dengesi Türkiye’nin savaş boyunca izlediği hassas denge politikasını artık bir noktada olanaksız kılmıştır.

¹⁰⁶⁸ Kafadar, **age**, 194. Tunçay, **age**, 238.

¹⁰⁶⁹ Kafadar, **age**, 192.

¹⁰⁷⁰ Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, 6. bs. (İstanbul: Deniz Yayınları, 2009), 285.

¹⁰⁷¹ Cemil Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, c. 2, 6. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 546.

Savaş sonrası süreçte Türkiye'nin savaş süresince izlemiş olduğu dış politika Türkiye'yi Batı Bloğuna daha da yakınlaştırmıştır.¹⁰⁷² Türkiye'nin Batı Bloğu içerisindeki yalnızlığı, özellikle 1947 de ABD'nin Truman Doktrini çerçevesindeki yaklaşımlarıyla güçlü bir müttefiklik ilişkisine dönüşecektir.¹⁰⁷³

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrası süreçte dış politikada yönünü ABD eksenli Batı Bloğuna dönmesi iç politikayı da etkilemiştir. Zira II. Dünya savaşı yıllarında izlenen ekonomik politikaların yarattığı ağır ekonomik ve sosyal sorunlar toplumun çeşitli kesimlerinin, CHP iktidarına tepki duymasına ve görece bir muhalefet zeminine ortam hazırlamıştır.¹⁰⁷⁴ Bununla beraber, savaş sonrasında Türkiye'nin Batı kapitalizmi ve Batı demokrasisi ile kurmuş olduğu yeni ilişki, 1945 sonrasında büyük oranda dış politikadaki tercihlere bağlı olarak iç politikada görece bir siyasal liberalleşme eğilimini beraberinde getirecektir. Savaş sonrası süreçte CHP içerisinde ortaya çıkan muhalefet, özellikle dış politikada yaşanan yalnızlığın aşılması ve Batı demokrasileriyle uzlaşır bir çizginin yakalanması açısından çok partili hayata geçmeyi zorunlu kılmıştır. Bu koşullar içerisinde Demokrat Parti 7 Ocak 1946'da resmen kurulur. 1946'da kurulan Demokrat Parti, 1950 seçimlerinde çoğunluğu sağlayarak tek başına iktidara gelir.¹⁰⁷⁵

CHP'nin savaşın bitimini takip eden 1945 sonrası dönemde hem dış politikanın hem de iç politikanın dayattığı koşullarda yaşadığı görece liberalleşme sürecinde attığı adımlardan biri de okullardaki din eğitimiyle ilgiliydi. Bu süreçte din derslerinin ilköğretim programlarında yeniden yer alması çok partili yaşama geçişin sağlandığı 1946 yılında gerçekleşmiştir.¹⁰⁷⁶ CHP, 1948 de aldığı bir kararla ilkokullarda okutulacak olan din derslerini yürütmek amacıyla "din âlimleri" yetiştirilmesine karar vermiştir. Bu çerçevede, "İslam Din Fakültesi" kurulması kararı alınmış, 1949 da ilkokulların 4 ve 5. Sınıflarına seçmeli din dersi konmuş, aynı yıl içinde Ankara

¹⁰⁷² Koçak, **age**, 546-548.

¹⁰⁷³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Korkut Boratav, "İktisat Tarihi (1908-1980)", **Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980**, c. 4, yay. yön. Sina Akşin, 4. bs. (İstanbul: Cem Yayınevi, 1995), 304-310. Hasan Bülent Kahraman, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi – II 1920-1960**, (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010), 229-235.

¹⁰⁷⁴ Boratav, "İktisat Tarihi (1908-1980)", 304-307. Koçak, **age**, 562. Kahraman, **age**, 170-186.

¹⁰⁷⁵ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş 1946-1950**, (İstanbul: Kaynak Yayınlar, 1982), 34-38.

¹⁰⁷⁶ Kafadar, **age**, 193-194.

Üniversitesine bağlı bir İlahiyat Fakültesi ile Ankara ve İstanbul’da İmam Hatip kursları açılmıştır.¹⁰⁷⁷

Yukarıda da ifade edildiği gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında inşa edilmeye çalışılan laik-seküler ve milli bir toplum kurmayı amaçlayan yeni ahlak/içtimai ahlak anlayışı 1940’ların ikinci yarısından itibaren görece bir değişime uğramıştır. Zira 1940’lı yılların ikinci yarısından itibaren değişen iktidar yapısı ile berber dinsel alanda farklılaşmaya başlayan söylem ve uygulamalar çocuk dergilerinde de yansıma bulmuştur. Zira dönemin çocuk dergilerinden olan Çocuk Âlemi dergisi, çocukların İslam dini çerçevesinde bilgilendirilmeleri ve çocukların ahlaki terbiyelerinde İslami ahlakı ve onun akidelerine yer vermiştir. Çocuk Âlemi dergisinde “Müslüman Çocuğun Köşesi” adıyla anılan yazılarda, çocuklara İslamiyet’in doğuşu, Hz. Muhammed’in hayatı, ilk Müslümanlar ve halifeler, onların savaşları ve İslam dinini yaymak için verdikleri mücadele anlatılmıştır. Bununla beraber abdest almak, namaz kılmak gibi “Müslüman bir çocuğun bilmesi gereken” ibadetlerin de öğretilmesi amaçlanmıştır.¹⁰⁷⁸ Bahsi geçen yazılarda, İslam dininin önde gelen isimlerinin hayatlarından anekdotların süslediği yazılar ile İslam dininin esasları, İslam dininin ahlak öğretisindeki iyilik ve kötülük kavramlarının çocuklara öğretilmesine de yer verilmiştir.¹⁰⁷⁹ Yine Çocukların ahlaki terbiyelerinde ailenin de önemli bir rolü olması gerektiği savunulmuş, “çocuklara manevi değerler kadar maddi hayatın da yeni ailenin huzur ve selametindeki rolü” anlatılarak, “hesaplı olmak, ölçülülük, çalışkanlık” gibi kavramların eski aile ile yeni ailenin ortak değerleri olduğu, tüm bu değerlerin aktarımında ailenin rolüne dikkat çekilmiştir.¹⁰⁸⁰

Erken Cumhuriyet döneminde bahsi geçen kırklı yılların ikinci yarısından itibaren siyasal alanda değişen dinsel söylemin ahlaki alanda da yansıma bulduğu görülmektedir. Zira ellili yıllarda iş başına gelen Demokrat Parti’nin, dinsel ve geleneksel değerleri, siyasal söylemin ana motifi haline getirmekle beraber, ele alınan dönem içerisinde ahlak konusu yeniden gündeme getirilmiş ve çocukların dini eğitimlerinin bir parçası olarak din ve geleneksel ahlaki değerler konu edilmiştir. Bu bağlamda “Türk gelenekleri

¹⁰⁷⁷ Kahraman, **age**, 227.

¹⁰⁷⁸ “Müslüman Çocuğun Köşesi”, **Çocuk Âlemi**, s. 20 (13 Ağustos 1949): 14.

¹⁰⁷⁹ “Müslüman Çocuğun Köşesi”, **Çocuk Âlemi** s. 21 (20 Ağustos 1949): 14. “Müslüman Çocuğun Köşesi Tufan Nasıl Oldu?”, **Çocuk Âlemi**, s. 24 (10 Eylül 1929): 14.

¹⁰⁸⁰ Mustafa Şekip Tunç, “Eski Aileden Yeni Aileye”, **Aile**, s. 1, c. 1, (İlkbahar- Nisan- 1947): 13, 14.

dünyanın en güzel, en iyi ve en insani olanlarıdır” denilerek geleneğe göre yetiştirilecek olan çocukların ahlaki anlamda da güçlü olacakları sonucuna varılmıştır.¹⁰⁸¹

Sonuç olarak, geç Osmanlı’dan erken Cumhuriyete uzayan tarihsel süreçte devlet ve toplum hayatının düzenlenmesi noktasında yapılan tüm reformların temel referansı Batı ve Batı modernleşmesidir. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren genel olarak eğitim alanında yapılan reformlar ile dinsel-geleneksel eğitimden, laik ve milli bir eğitime geçmeyi amaçlamıştır. Cumhuriyetin kurmak istediği yeni devlet ve toplum yapısının odağında çocuklar bulunmaktadır. Çocukların bahsi geçen yeni devlet ve toplum projesine eklenmesinde okula merkezi bir rol verilmiştir. Bu çerçevede yeni bir toplum ve bireyin inşası ancak okul eğitimi ve bu eğitimin içeriği, niteliği ile mümkün olabilirdi. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren okul eğitimi, ders programları çerçevesinde yapılan düzenlemelerle beraber, geçmiş dönemin dinsel ve geleneksel eğitim ve ahlak anlayışı terk edilmiştir. Bunun yerine Cumhuriyet çocuğunun, Cumhuriyetin erdemlerine, içerisinde yaşadığı topluma, yurduna ve milletine bağlılık duyan, medeni, milli, laik/seküler ve aynı zamanda evrensel ahlakın erdemlerine sahip bireyler olarak inşa edilmesi noktasında önemli adımlar atılmıştır.

Kırkılı yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye’nin, II. Dünya Savaşı sonrası süreçte dış politikada yönünü ABD eksenli Batı Bloğuna dönmesi iç politikayı da etkilemiştir. Zira iktidar partisinin, 1945 sonrası dönemde hem dış politikanın hem de iç politikanın dayattığı koşullarda yaşadığı görece liberalleşme sürecinde attığı adımlardan biri de okullarda din ve dini ahlak eğitimin yeniden ders müfredatı ve programına girmiş olmasıdır. 1946 sonrası iç ve dış politikanın değişken dinamikleri ile çok partili hayata geçiş, bundan sonraki süreçte dinsel ve geleneksel ahlak anlayışının, hem okul sistemi ve eğitim sürecinde, hem de çocuklara dönük yayınlarda yaygınlık kazanmasını beraberinde getirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Mustafa Kemal’in öncüsü olduğu diğer inkılâplarda olduğu gibi eğitim alanındaki düzenlemelerde de önemli bir ivme yakalanmıştır. Konumuz açısından Cumhuriyet kadrolarının yirmili yıllardan, kırkılı yılların ilk yarısına dek okul ders programları çerçevesinde yaptıkları düzenlemelerle ortaya koydukları ahlak anlayışı, Osmanlı devletinin dinsel ve

¹⁰⁸¹ Bu gelenekler arasında “Büyüğe saygı, küçüğe sevgi, düşküne merhamet, zayıfa yardım, öksüze yardım ve şefkat, komşuya hürmet, kadına itibar ve hürmet etmek, işsize iş vermek, cesur olmak, mağlubu tutmak, hakkı sevmek, hileden nefret edip mertliği şiar edinmek, verdiği sözü tutmak, vatana silaha sadık kalmak.”, Ataç, **age**, 45.

geleneksel ahlak anlayışı ile bir kopuşu ifade etmiştir. 1946 sonrası siyasal konjonktürün içerisine girdiği yeni evrede, hem eğitim sistemi ve ders programlarında yapılan düzenlemelerde, hem de çocuklara dönük yayınlarda, ahlak anlayışı yeniden dinsel bir içerik ve söyleme sahip olmuştur. Bu yanıyla erken Cumhuriyet döneminde kırklı yılların ikinci yarısından itibaren ahlak anlayışının yeniden dinsel bir niteliğe sahip olması Osmanlı geleneksel ve dinsel ahlak anlayışı ile de bir sürekliliğe sahip olmuştur.

4.2.7 Okulda Ahlak Eğitimi ve Çocuklara Ahlakı Öğretim Yöntemi

Durkheim, modern zamanlardaki modern devlet yapısının, bütünüyle akılcı bir ahlak eğitimi yalnızca mantıksal açıdan değil, aynı zamanda tarihsel gelişim açısından da bir zorunluluk olduğunu vurgular. Ona göre, geleneksel ahlakla, laik ahlak arasındaki en temel ayrım, laik ahlakın rasyonel bir düşünce üzerine oturuyor olmasıdır.¹⁰⁸² O, modern toplumun, geleneksel toplumdaki farklı bir toplumsal yapılanmaya ve zihniyete sahip olduğunu, geleneksel toplumun, kalabalık ailelere sahip olup, iş bölümüne uzak olduğunu ortaya koyar. Böyle bir yapılanma içerisinde kişilerin ahlaki eğitimi genellikle aile içerisinde oluşturulmuştur. Oysaki modern toplumdaki çekirdek aile birkaç kişiden ibaret olduğu için, çocuğun ahlak eğitimi büyük çoğunlukla birey-devlet ilişkisine bırakılmıştır. Böyle bir durumda çocukların ahlak eğitimi, ailelerinden daha çok devlet aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Böylece modern toplumlarda okul, bir taraftan devletin çocukla olan bağını kurarken, diğer taraftan da bireyi, içinde yaşadığı topluma hazırlayan en önemli kurum olarak kabul edilmiştir. Okul bu yanıyla modern toplumsal ve ahlaki ilişkilerin merkezindedir.¹⁰⁸³

Modern-laik ahlaka sahip bir toplumun oluşmasında eğitimcilere hayati bir rol yükleyen Durkheim, bu konuda eğitimcinin, geçmişi korumasının yeterli olmayacağını, onun, geleceği de hazırlamak zorunluluğu olduğunu belirtir ki ahlak eğitiminin ancak bu şekilde mümkün olacağı savunulmuştur. Toplumların entelektüel ve ahlaki örgütlenmesi gelişip karmaşıktıkça buna uygun kaynaklar oluşturulmalıdır. Bu aşamada “... yeni ahlak alanlarının yaratılması gerekmektedir. Bu yüzden öğretmen kendisine emanet edilmiş çocukları bu yeni keşif alanları için hazırlamak

¹⁰⁸² Durkheim, **age**, 9.

¹⁰⁸³ Durkheim, **age**, 11, 12, 33, 34. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), **İçtimai Mektep Nazariyesi ve Prensipleri**, (İstanbul: Semih Lütfü Sühulet Kütüphanesi, 1932),145-147. Muallim Ahmet Nihat, **İstikbalde Halk ve Ahlak**, (İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1930), 108, 109.

durumundadır.” Durkheim, bu yanıyla yeni rasyonel ahlak anlayışı çerçevesinde oluşturulan ahlaki ilkeler ile yalnızca geçmiş geleneğin ortaya koyduklarıyla yetinilmeden, içerisinde yaşanılan zamanın gerekleri doğrultusunda geleneksel ahlaka eklenecek yeni şeyler olduğunun düşünülmesi gerektiğini belirtir.¹⁰⁸⁴

Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim konusundaki birikim ve deneyimlerinden yararlanılmak üzere Türkiye’ ye davet edilen, John Dewey’e göre, çocukların ahlaki terbiyesinde okul eğitiminin önemli bir yeri vardır. Okullarda çocukların, toplumun amaç ve ülküleri çerçevesinde yetiştirilmeleri için okul terbiyesi ve okulda öğrenilen kuralların, çocukların yaşam alışkanlıkları haline getirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bahsi geçen ahlaki erdem ve alışkanlıkların hayata geçmesi için başta okul öğretmenlerinin konuya dair eğitimleri ve yetkinliklerinin olması ve okul öğrencilerinin ders programları ve derslerinin buna göre düzenlenmesi gerektiği savunulmuştur.¹⁰⁸⁵

Bu bağlamda Cumhuriyet modernleşmesinin ilk yıllarından itibaren dönemin pedagog ve eğitimcilerinin altını çizdikleri konulardan biri de çocukların okul eğitimi süreçlerinde terbiye ve ahlak konularının yalnızca teorik boyutuyla değil, çocuklara öğretilen tüm ahlaki ve terbiyevi erdemlerin gündelik pratiklerinde de ortaya koyacak şekilde pekiştirilmesidir.¹⁰⁸⁶ Zira Cumhuriyet döneminde düzenlenen II. Maarif Şurası kararlarında bu durum şöyle ifade edilmiştir; “Ahlakı, eylemden ayırmak imkânsızdır. İnanılmayan ve yaşamayan ahlak olmaz. İnsan, yaptığı şeye daha iyi inandığı gibi, benimsediği bir şeye de başkasını daha kuvvetle inandırır. Ahlaki karakterin ve şahsiyetin teşekkül edebilmesi için okuldan önce, okul dışında ve okulda iş birliği temelinden hareket etmek lazım geldiğine inanıyoruz.”¹⁰⁸⁷ Dolayısıyla ahlak eğitiminde söz konusu asıl önemli unsurun, çocuğa ahlaki erdemleri öğretmek ve kavratmaktan ziyade, tüm bu anlayış ve kuralların çocuğun okulda, ailede ve yaşadığı muhit içerisindeki tüm toplumsallaşma süreçlerinde fiilen uygulanarak pekiştirilmesidir.

¹⁰⁸⁴ Durkheim, *age*, 10, 11.

¹⁰⁸⁵ John Dewey, **Terbiyede Ahlak Prensipleri**, çev. Belkis Halim, (İstanbul: Hüsnotabiat Matbaası, 1934) 4, 5.

¹⁰⁸⁶ Faik Türkmen, **Milli ve Askeri Ahlak**, (İstanbul: Askeri Liseler Neşriyatından: No. 2, 1943), 22, 23. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), **İçtimai Mektep Nazariyesi ve Prensipleri**, (İstanbul: Semih Lütfü Sühulet Kütüphanesi, 1932), 146, 147. Cemal Ataç, *age*, 41. Trabzon Mebusu Semia Hızal, “Tahsil ve Terbiye”, **Çocuk**, no. 6 (Haziran 1936): 7, 8.

¹⁰⁸⁷ **İkinci Maarif Şûrası 15-21 Şubat 1943 Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar** (Ankara: Maarif Vekilliği, 1943), 107.

Mustafa Kemal'in Kütahya'da 1924 tarihinde, Muallimler Birliği kongre üyelerine yaptığı konuşmasında bu durum şöyle ifade edilmiştir;

“Muallimler ... Memleket evladı, her tahsil derecesindeki iktisadi hayatta amil, müessir ve muvaffak olacak surette teşhiz olmalıdır. Milli ahlakımız, medeni esaslarla ve hür fikirlerle tenmiye ve takviye olunmalıdır. Bu çok mühimdir, bilhassa nazar-ı dikkatinizi celbelerim. Tehdit esasına müstenit ahlak, bir fazilet olmadıktan başka itimada da şayan değildir.”¹⁰⁸⁸

Durkheim'e göre, modern toplumların her geçen zamanda değişen ve dönüşen bir doğası olduğu, modern-rasyonel ahlak anlayışının da genellikle değişen ve dönüşen toplumun ortak çıkarlarının kesiştiği noktalarda yeniden oluştuğu, bu nedenle rasyonel ahlak, bir yandan toplumun doğasındaki durağanlığı, diğer yandansa sonu gelmez bir değişimi ifade etmiştir.¹⁰⁸⁹ Bu bağlamda Baltacıoğlu'nun da belirttiği gibi Cumhuriyetin yeni okulu ile bu okulun terbiye ve ahlak anlayışının merkezinde “içtimai hayat” yer almıştır. Cumhuriyetle beraber, çocuk ve gençleri yaşadıkları toplumun ihtiyaçları çerçevesinde, içerisinde yaşanan zaman ve hayatın gereksinimleri ile biçimlenen yeni bir terbiye sistemi ile yeni bir ahlak anlayışı ile yetiştirmek amaçlanmalıdır.¹⁰⁹⁰ Yücel ise aileden sonra çocukların içerisine karıştıkları en önemli kurumun okul olduğu, okulun çocuk için cemiyet kurallarını öğrenmeye başladığı ve yine toplumsal ahlaki telakileri tecrübe ettiği bir yer olarak nitelemiştir. Çocuğun, okul cemiyeti içerisinde aldığı ahlaki terbiye ve öğrenmiş olduğu ahlaki (itimatlar) alışkanlıklar ile gelecek toplum yaşamında “iyi vatandaş iyi insan olmanın” kurallarını öğrenmiş olacaktı.¹⁰⁹¹

Cumhuriyetin okulu, inşa etmek istediği yeni nesilleri, ahlaki anlamda da biçimlendirirken onları, ilim ve irfan ekseninde “kuvvetli seciyeli” bireyler olarak yetiştirme amacı gütmüştür. Buna göre, okulun esas aldığı ahlaki terbiye ve erdemler ile yetiştireceği nesiller; “... İlim, irfan ve terbiye hazırlığının kuvvet ve kudretine göre yarının kuvvetli seciyeli veya seciyesiz, mütefessih ruhlu adamları olacaklardır.” Denilerek gelecek toplumu kuracak olan nesillerin inşasında okulun vazgeçilmez bir

¹⁰⁸⁸ Mustafa Kemal Atatürk'ün Kütahya'da Muallimler Birliği Kongre Üyelerine yaptığı konuşmadan (II,173, 1924) *Hâkimiyeti Milliye* 26 Ağustos 1924'den aktaran, Taha Parla, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku**, c. 3, 3. bs. (İstanbul: Deniz Yayınları, 2008), 290.

¹⁰⁸⁹ Durkheim, **age**, 16.

¹⁰⁹⁰ Baltacıoğlu, **age**, 144. Kazım Nami, “Çocuk ve Terbiye: Çocuk Devletin Demek Çocuk Halkındır Demektir”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 58 (Temmuz 1931): 1.

¹⁰⁹¹ Yücel, **age**, 151, 152.

sosyalizasyon aracı olduğu vurgulanmıştır.¹⁰⁹² Zira okulun, çocuğın, yeni bireyin, şekillenmesindeki güçlü rolü şöyle ifade edilmiştir;

“... Bizde çocuğın tek mil karakterini yapmak ve yoğurmak işi tamamen okulun himmetine kalmıştır. Üstelik cehalet ve görgü darlığı da çocuğu bir an evvel evden okula atmayı, okula atılamayanları ise sokağa atmayı düşündürür. Okul, ailenin yapamadığını veya büsbütün bozduğunu, muhitin hiçbir surette ilgilenmediğini, eline alacak, tanzim edecek ve ona, zamanın ihtiyaç ve isteğine göre bir ahlak karakter ve bilgi verecektir. Bu muhakkak ki çok zor, çok ağır ve çok büyük bir iştir.”¹⁰⁹³

Cumhuriyetle beraber inşa edilmek istenen yeni toplumun, yeni nesilleri yetiştirilirken, çocuğu içerisinde yaşadığı zamanın ve toplumun ihtiyaçlarına uygun ve insanlığın evrensel erdemlerine sahip olarak yetiştirilmeliydi.¹⁰⁹⁴ Zira bu konuda Durkheim gibi Öymen’de “Ahlak davamız bu noktadan da ele alınınca, çocuk ve gençlik terbiyesiyle fiilen meşgul olmak vazifelerini üzerlerine alan her tedris kademesindeki öğretmen ve idarecilerimizi bu müspet ilim ve felsefe bilgileriyle sürekli olarak yetiştirmek mecburiyetindeyiz.”¹⁰⁹⁵ Diyerek modern devletin, laik ahlak anlayışı çerçevesinde inşa edilmesi tahayyül edilen nesilleri, yine devletin okullarında, devletin “ilim, bilim ve fennin” gerektirdiği bilgi ve görgüyle donanmış olan öğretmenleri aracılığıyla gerçekteştirilmeliydi. Okul eğitimi sürecinde öğretmenlerin, öğrencilerine verecekleri eğitim, terbiye ve ahlak anlayışının merkezinde yalnızca içerisinde yaşadığı toplumun içtimai değerleri bulunmayacak, bununla beraber evrensel ahlaki normlar ve değerler de kazandırılacaktı. Cumhuriyet öğretmeninin, yalnızca okul hayatı içerisinde öğrencileri değil, bütün bir toplumun yenileşmesinde, “değerışmesi ve ilerlemesi” açasından da son derece dinamik bir rol üstlenmesi beklenmiştir. Zira bu durum şöyle ifade edilmiştir; “İnkılâbı yapan nesil, inkılâbı yaşatacak neslin dimağı, ahlaki kudretini temin vazifesiyle mükellef ve bugün olduğu kadar yarından da mesuldür.” Bunun için öğretmenlerden okul eğitimi sürecinde öğrenciye kazandırması beklenen en önemli ahlaki erdemlerden biri de okuma alışkanlığına sahip bireyler yetiştirilmesidir. Buna göre;

“Bilgili olmak, ahlaklı olmak ancak okuma sayesinde mümkün olabilir. Bir keder, bir mahrumiyet, kalbinizi burktuğu zaman sığınabileceğiniz en samimi dost okumadır. Birkaç

¹⁰⁹² Tonguç, “Çocuk ve İstikbal”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 42 (Mart 1930): 32.

¹⁰⁹³ Ataç, **age**, 4.

¹⁰⁹⁴ Muallim Ahmet Nihat, **age**, 115-127. Münir Reşit Öymen, **Bugünün Ahlak Terbiyesi Meseleleri**, (İstanbul: Matbaacılık Okulu, 1955), 8. Yücel, **age**, 250, 251.

¹⁰⁹⁵ Öymen, **age**, 8.

sahife okuduktan sonra hafiflediğinizi hissedersiniz. Adeta yeniden doğmuş olursunuz. Fakat bütün bunların üstünde olarak okumayı bir vatan ödevi olduğu için de severiz. Vatanını gerçekten seven onun için yararlı olabilir. Vatana hizmet bilgisizlikle kabilmidir? Okumadan bilgili olduklarını iddia edenlere şarlatan denir. Bunlar en tehlikeli ve en fena insanlardır.”¹⁰⁹⁶

Cumhuriyetle beraber, inşa edilmesi beklenen yeni toplumun ancak yeni alışkanlıklara sahip bireylerin inşası ile mümkün olabileceği bunun en pratik yolunun, çocuklardan başlayarak tüm toplumun, okul eğitiminden geçirilmesi ve okuma alışkanlığı kazanması ile mümkün olacağı sıklıkla belirtilmiştir.¹⁰⁹⁷ Bilgisizliğin cehaleti, cehaletin ise ahlaksızlığı tetikleyen bir durum olduğu hatırlatılarak, ahlaki erdemlere sahip bir toplum inşa etmenin yollarından biri de, toplumu “cehaletten” kurtararak bilmenin, yeni şeyler öğrenmenin, bilimsel ve eleştirel düşünmenin erdemine kavuşturmadır.¹⁰⁹⁸

Durkheim, ahlakın toplum için olduğunu ve ancak toplumsal ilişkiler içerisinde var olabileceğini ortaya koyarken, toplum içerisinde yaşayan bireylerin ahlaki tutum geliştirebilmeleri için içerisinde yaşadıkları sosyal topluluğa uygun ve ona bağlı olarak yaşamaları gerektiğini vurgular. Zira ahlakı yaratan şey toplum yaşamıdır, bu nedenle her toplum tipinin kendine özgü bir ahlak anlayışı bulunmaktadır. Şu hâlde ahlakı toplum üretir ve toplumsal yapı üretilen bu ahlakın kusursuz bir yansımasıdır. Toplumun ürettiği bahsi geçen ahlaki kurallar bütünü, o toplumda yaşayan bireylere bir “ideal” dayatır. Durkheim’e göre ancak bu şekilde toplumu oluşturan bireyler, değişik düzeylerde aynı idealin temel amaçlarına sahip olabilirlerse ayakta kalabilirler ki ona göre bunun adı “kolektif idealden” başka bir şey olamaz.”¹⁰⁹⁹

Gökalp, bu bağlamda yeni toplumun yeni ideallerinden bahseder. O, yeni toplumun ideallerini Türk ahlakının da esaslarını oluşturan vatan, millet, meslek ve aile mefkûreleriyle temellendirmiştir. Ona göre, yeni toplum yapısını gerçekleştirecek olan sosyal inkılâbın hedefi millileşmek olmalıdır. O, gerçekleşmesini umduğu sosyal inkılâbı şöyle tanımlamıştır; “Eski hayatı beğenmeyerek, yeni bir hayat yaratmak ‘yeni

¹⁰⁹⁶ Sadi Irmak, “Okumanın Tadı”, **Çocuk**, c. 5, s. 250 (13 Eylül 1941): 1.

¹⁰⁹⁷ Irmak, “Okumanın Tadı”, **Çocuk**, c. 5, s. 250 (13 Eylül 1941): 1. Selim Sırrı Tarcan, “Ahlak Dersleri: Bilmek ve Yapmak”, **Çocuk**, no, 4 (Nisan 1936): 16, 17. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar**, der. ve yay. haz. Kemal Aytaç, (Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, No. 4, 1948), 13.

¹⁰⁹⁸ Selim Sırrı Tarcan, “Ahlak Dersleri: Bilmek ve Yapmak”, **Çocuk**, no, 4 (Nisan 1936): 16, 17.

¹⁰⁹⁹ Durkheim, **age**, 87, 88.

hayat' demek, yeni iktisat, yeni aile, yeni estetik, yeni felsefe, yeni ahlak, yeni hukuk, yeni siyaset" demektir.¹¹⁰⁰

Afet İnan, Cumhuriyetin inşa etmek istediği yeni toplumun üreteceği yeni vatandaşı tanımlarken bahsi geçen ideal vatandaşta bulunması gereken en yüce ahlaki erdemin onun sahip olacağı "milli his" olduğunu belirtmiştir. Zira ona göre, ahlakın temel amacı çocuğa milli ahlak ve milli his kazandırmak olmalıdır. Çocuklara kazandırılması umulan içtimai ve milli hislerin onda toplumsal bir milli ideal oluşturacağını bu durumun ise toplumun "...istikbaldeki refahı, selameti, masuniyeti ve medeniyette terakki ve tealisi için..." gerekli olduğu savunulmuştur. Bununla beraber İnan, toplumda milli ideal ve milli hissin oluşması için "... Millet analarının, millet babalarının, millet hocalarının ve millet büyüklerinin, evde, mektepte, orduda, fabrikada her yerde ve her işte millet çocuklarına, milletin her ferdine bıkmaksızın ve mütemadiyen verecekleri, milli terbiyenin gayesi işte bu yüksek milli hissi sağlamlaştırmak olmalıdır."¹¹⁰¹ "Mili his" bütün milletin fertlerini birbirine bağlarken "bir milletin fertlerini kaynaştıran, birbirine perçinleyen unsurların başında, en önde gelenlerden birinin de güzel ahlak olduğu, bu şekilde tüm fertleri birbirine bağlanan milletlerin çelikleşen bünyeleri ile bütün tehlikelere karşı sağlam bir şekilde durur ve muzaffer olduğu..." vurgulanmıştır.¹¹⁰²

Gökalp ise, ortak değerler ve ortak aklın toplumu ortak "ideal" ve "ülkü" etrafında birleşmesini ve bu durumun, milli devleti güçlendirecek en önemli unsurlardan biri olarak tasavvur etmiştir.¹¹⁰³ Zira ahlakın temelinin "milli ülkü" olduğu bir milletin çocukları ve gençlerine milli ülkü kazandırılmamasının, o ülkenin gelecek nesillerinin ahlaki anlamda eksik ve yetersiz yetişeceği anlamı taşıyacağını da altı çizilir.¹¹⁰⁴ Cumhuriyetle beraber, yetiştirilecek olan cumhuriyet nesillerinin, cumhuriyetin

¹¹⁰⁰ Kafadar, **age**, 285, 286. Türkan Baştuğ "Çocuk ve Eğitim", **Gürbüz Türk Çocuğu** s. 102 (Haziran 1935): 7, 8.

¹¹⁰¹ Afet İnan, **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**, I. Kitap, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1933), 11, 12.

¹¹⁰² **İkinci Maarif Şûrası 15-21 Şubat 1943 Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar** (Ankara: Maarif Vekilliği, 1943), 104. Nevzat Akaltın, **Ahlak ve Terbiye Rehberi**, (İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1961), 5.

¹¹⁰³ Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Çağdaşlaşmak ve Doğru Yol**, (İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri 1976) 63, 64.

¹¹⁰⁴ Faik Türkmen, **Milli ve Askeri Ahlak**, (İstanbul: Askeri Liseler Neşriyatından: No. 2, 1943), 20-21. **İkinci Maarif Şûrası 15-21 Şubat 1943 Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar** (Ankara: Maarif Vekilliği, 1943), 104.

değerleri ve “ülküsü” çerçevesinde “milli” ve “medeni” dünyanın gereklerini kabul eden bir terbiye ve ahlak anlayışıyla yetişmesinin amaçlandığı ortaya konur.¹¹⁰⁵

Çocuklara daha ilk çocukluk yıllarından itibaren öğretilmesi önerilen ahlaki erdemlerin, çocuk tarafından öğrenilmesi sürecinde ailenin, bu kuralları zorlayıcı, sert bir üslupla öğretmesi ve onun her türlü isteklerini reddeden ve ona karşı sürekli despot bir tutum takınan ebeveynin, çocukları gelecekte kural tanımaz, sorumsuz kişiler olabilecektir. Bu nedenle çocuklara ahlaki ve toplumsal kuralların öğretimi, ılımlı bir üslupla ve sevecen bir yaklaşım içerisinde olunarak öğretilmesi önerilmiştir. Toplumsal yaşam içerisinde ortaya çıkan ahlak ve ahlaksızlık tutumlarının bir kaynağı da çocuklara tüm bu ahlaki kuralları öğretme sürecinde yaşanan problemler olduğu düşünülmüştür.¹¹⁰⁶ Bununla beraber çocuklara ahlaki erdemlerin yüceliği ve insan hayatı için ne derece vazgeçilmez olduğunun öğretilmesindeki en etkili yöntemlerden biri de çocuklarla yapılacak olan konuşmalar ve sohbetlerdir. Zira çocuklara ahlaki faziletlerin “anlatıldığı musahabelerde (sohbetler, konuşmalar) yüksek ahlaki fazilet numunelerini gösterecek büyük milli kahramanların menkıbelerini büyük alim ve kaşiflerin bilhassa çocuk kahramanlarının hayat ve faaliyet ve sergüzeştlerini cazip hikayeler şeklinde” anlatması önerilmiştir.¹¹⁰⁷

Yine çocukların ahlak eğitimi sürecinde, dönemin ahlak temalı yayınlarının üzerinde hassasiyetle durdukları konuların başında, çocuklara öğretilmesi ve onlarda birer alışkanlığa dönüşmesi beklenen ahlaki erdem ve alışkanlıkların pratik yani “tecrübî” yolla öğretilmesi bulunmaktadır. Zira deyimde belirtildiği gibi “fazilet öğretilmez” denilerek bu konuda teoriden çok pratiğin önemine dikkat çekmişlerdir.¹¹⁰⁸ Ahlak, ahlak kitaplarında yazılanlardan ziyade gündelik pratiklerdeki varlığıyla, toplum hayatına

¹¹⁰⁵ Özmen (İstanbul Saylavı), “Çocuk”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 102 (Haziran 1935): 9-11. “Çocuk ve Terbiye: Çocuğun İçtimai Himayesi”, **Türk Çocuğu** s. 2 (Teşrinisani 1926): 18-19. Levend, **age**, 83.

¹¹⁰⁶ Kazım Nami, “Ebeveynin İlk Vazifesi”, **Türk Çocuğu**, s. 9 (1 Haziran 1927): 22.

¹¹⁰⁷ Kazım Nami, **Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli**, (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1925), 15-16.

¹¹⁰⁸ Kazım Nami (Duru), **age**, 60-67. Selim Sırrı Tarcan, “Ahlak Dersleri: Bilmek ve Yapmak”, **Çocuk**, no. 4 (Nisan 1936): 16, 17. M. Şekib, “Edebiyat, Ruhیات Terbiyesi”, **Terbiye Mecmuası**, no. 1 (29 Ağustos 134): 1. **İkinci Maarif Şûrası 15-21 Şubat 1943 Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar** (Ankara: Maarif Vekilliği, 1943), 107. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar**, der. ve yay. haz. Kemal Aytaç, (Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, No. 4, 1948.), 17. John Dewey, **age**, 32-45. Selim Sırrı (Tarcan), “Konferans: 7-15 Yaşındaki çocuklarla Ahlakı Musahabe”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 32 (Mayıs 1929): 5, 6. Nevzat Akaltın, **Ahlak ve Terbiye Rehberi**, (İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1961), 4.

değer ve anlam katmıştır. Bu yanıyla ahlaki olanın bir yanıyla zorunlu, bir yanıyla da gönüllü olarak yapılması gerekenler olarak ifade edilmiştir.¹¹⁰⁹ Çocuklara “iyi” hareketler öğretmek değil, gösterilerek yaşatılmalıdır. Buna göre çocukta karakter terbiyesindeki önemli noktalardan biri alıştırma ve alışkanlık oluşturmaktır. Çocukta, ahlaki karakter oluşumunda alışkanlıkların önemli bir payı vardır. Çocuğun “iyi alışkanlıklar” kazanmasında da ailenin çocuğa kazandırdığı “iyi alışkanlıklar” olarak kabul edilen değerlerin önemli bir yeri olduğu kabul edilir. Çocuğun karakterinin şekillenmesinde rol oynayan belli başlı değerler arasında; çocuklara nefislerine hâkim olmanın öğretilmesi, çocuğun bencillikten uzak olması ki “terbiyenin en büyük düşmanı” “bencillik” olarak nitelenmiştir. Zira “ahlaklığın temeli, iyi hareketler ve iyi yaşayışlar olarak” olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla çocuğa “ahlak prensiplerini” kabul ettirmenin ve onda bunların birer yaşam alışkanlığına dönüşmesinin temelinde çocuğa bahsi geçen ahlaki değer ve anlayışların anlatılarak, sevdilerek ve uygulatarak benimsetilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹¹¹⁰

Okulda ahlaki faziletleri öğrenciye öğretmesi beklenen öğretmenin, bunu yalnızca ahlak dersinde değil, tarih, coğrafya ve edebiyat gibi derslerin işleniş sırasında da sıklıkla buna yer vermeleri gerektiği telkin edilmiştir.¹¹¹¹ Örneğin tarih dersinde çocuklara milletin geçmiş zamanlarda yaşadıkları zorluklar, toplumun dayanışması ve mücadele ruhları hatırlatılarak, tarihi kahramanların, kişilik yapıları ve ahlaki erdemlerinin de bu ders içerisinde vurgulanmasının, çocukta ahlaki terbiyenin gelişmesine önemli bir katkı yapacağı vurgulanmıştır.¹¹¹²

Bununla beraber, okul eğitimi çerçevesinde çocuklara ahlaki erdem ve alışkanlıklar telkin edilirken bu ahlakın, laik bir niteliğe sahip olup, milliliği esas alması gerektiğinin altı çizilmiştir.¹¹¹³ Öğretmenlerin çocukların ahlaki eğitimleri konusundaki tek görevlerinin yalnızca çocuklarda yeni ahlaki erdem ve alışkanlıkları inşa etmek olmadığı aynı zamanda okula kötü ahlaki alışkanlıklarla “ahlaksızlıkla” başlayan

¹¹⁰⁹ Afet İnan, **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**, I. Kitap, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1933), 10, 11. Dr. Lapira-Darülfünunundan F. Fikret “Ahlaki Seciye”, **Terbiye Mecmuası**, no, 5, (14 Teşerin-i sanî 1334): 188.

¹¹¹⁰ Halil Fikret Kanad, *Ailede Çocuk Terbiyesi*, 172.

¹¹¹¹ Nami, **age**, 82-87.

¹¹¹² Nami, **age**, 85.

¹¹¹³ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar**, der. ve yay. haz. Kemal Aytaç, (Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, No. 4, 1948.),14-17.

çocukların olumsuz ve gayri ahlaki olan alışkanlıkları bırakarak olumlu ve ahlaki tutumlar kazanmaları sağlanmalıdır.¹¹¹⁴

Çocuklarda inşa edilmesi beklenen iyi ahlaki itiyatlar (alışkanlıklar) nasıl kazanılır? Ya da iyi ahlak çocuklara nasıl telkin edilir? İşte okul öğretmenlerinin ahlak terbiyesi sürecinde asıl olarak üzerinde durdukları konunun bu olduğu, bu konuda genellikle nasihat ve musahabe yöntemlerini kullandıkları ancak çocukların ahlaki kurallara uymamaları halinde en yaygın olarak kullanılan yöntemin dayak olduğu hatırlatılır. Oysaki çocukların ahlaki terbiyeyi edinmesinde dayağın hiçbir etkisi ve faydasının olamayacağı bilakis korkutma yönteminin bu konuda çocuğun kazanacağı olumlu davranışları bile olumsuz bir şekle sürükleyeceği ifade edilmiştir.¹¹¹⁵ Çocukların farklı yaş düzeylerinde farklı öğrenme becerileri olduğu ancak bundan da öte çocuklara ahlaki erdem ve alışkanlık kazandırmak noktasında çocukları tanıyıp, çocukların kişilik, ilgi ve eğilimlerine göre farklı öğretme yöntemlerinin seçilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹¹¹⁶

Çocukta bahsi geçen alışkanlık ve eğilimlerin oluşabilmesi için dayak tercih edilmesi gereken bir yöntem olarak kabul edilmezken, öğretmenin çocuklara tüm bu ahlaki tutum ve davranışları öğretme ve bunların onda birer alışkanlık haline gelmesi aşamasında okulda sıkı bir “disiplin” kurması ve çocukları “itaate alıştırmayı” gerektiği savunulmuştur.¹¹¹⁷ Yine çocuklara öğretilen tutum ve davranışların çocukta birer alışkanlığa dönüşebilmesi için sıklıkla tekrar ettirilmesi ve hatta onların gündelik rutinlerinin bir parçası haline getirilmesi gerektiğinin de altı çizilmiştir.¹¹¹⁸

Sonuç olarak, her siyasal projede olduğu gibi Cumhuriyet’te Osmanlı sonrası süreçte yeni bir siyasal ve toplumsal proje ortaya koymuştur. Cumhuriyetin ilan edilmesi, imparatorluk sonrası süreçte ulus-devlet projesinin ilanıydı. Cumhuriyetin ulus-devlet ve laik-seküler temelli devlet ve toplum modeli beraberinde bu siyasal ve toplumsal projeyi meşrulaştıracak yeni bir ahlak anlayışına dayalı olan, yeni “iyi” ve “doğru”ları kapsayan ahlaki erdem ve alışkanlıklar da üretmeyi amaçlamıştır. Kurulmak istenen

¹¹¹⁴ Öymen, **age**, 12-20.

¹¹¹⁵ Nami, **age**, 7.

¹¹¹⁶ Selim Sırrı (Tarcan), “Konferans: 7-15 Yaşındaki çocuklarla Ahlaki Musahabe”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 32 (Mayıs 1929): 5, 6.

¹¹¹⁷ Nami, **age**, 107.

¹¹¹⁸ Nami, **age**, 108. Muallim Ahmet Nihat, **age**, 103.

yeni devlet ve toplumun merkezinde inşa edilmek istenen yeni insan bulunmaktaydı. Cumhuriyetle beraber bahsi geçen yeni ahlaki erdem ve özellikleriyle inşa edilecek yeni insan ve toplumu kuracak olan en önemli kurum okuldu.

Bu bağlamda kurulmak istenen yeni toplum ve yeni insanın geçmiş geleneksel ve dinsel toplumun izlerini taşımayan, ulus-devletin ve cumhuriyet rejiminin idealize ettiği milli bir kimliğe, laik seküler, pozitivist bir anlayışa ve toplumsal dayanışma ruhuna sahip olarak resmedilmiştir. Bu yanıyları Cumhuriyetin sahip olmayı umduğu yeni insan ve yeni toplumun ilk nüvelerinin inşa edileceğı yer, gelecek nesilleri yetiştirecek olan eğitim ve okul sistemiydi. Cumhuriyetin inşa etmeyi amaçladığı yeni insan, bedeni, terbiyevi özellikleriyle olduğı kadar ahlaki nitelikleriyle de Cumhuriyetin okulunda inşa edilmeliydi.

Yukarıda da değinildiğı gibi Cumhuriyetin ilanını takip eden süreçte rejimin inşası noktasında üzerinde dikkatle durulan kurumların başında eğitim sistemi ve okul gelmekteydi. Bu çerçevede önemli bir reformdan geçen eğitim sistemi, ders programları ve ders içerikleri yenilenerek Cumhuriyetin idealize ettiği yeni insanı oluşturmayı amaçlamıştır. Amaçlanan yeni insanın inşası hem okuldaki genel eğitim hem de ahlak içerikli olan dersler ile bu derslere değışik oranlarda kaynaklık eden diğery derslerin toplamı ile mümkün olabilecekti. Genel olarak okul eğitiminin ve bahsi geçen derslerin çocuğı kazandırması beklenen en önemli ahlaki erdemlerin başında milli bir “seciye”ye, (karakter, benlik) kolektif şuura, toplumsal bilinç ile dayanışma ruhuna sahip olması gelmektedir. Bununla beraber yeni insanın sahip olması beklenen diğery temel özelliğı, yeni ahlak anlayışının temel karakteristiğı olarak da görülen akla, bilime, rasyonaliteye ve laik, seküler düşünceye sahip olmasıdır. Zira Mustafa Kemal’in sözlerinde ifadesini bulan ve Cumhuriyetin okullarında yeni insanı yetiştirmesi beklenen Öğretmenlere ifade edildiğı gibi “...Hiçbir zaman hatırınızdan çıkmasın ki Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister.” Sözleriyle Cumhuriyetin yeni insanının hangi temel ahlaki erdemlerle inşa edilmesi gerektiğini retorikleşen bir bu ifadesinde ortaya koymuştur.

Okul eğitiminin, bahsedilen yeni özellikleriyle idealize edilen yeni insanı oluştururken geçmiş geleneksel okul sisteminin ürettiğı insandan farklı ahlaki değerylere sahip olarak inşa edilmeliydi. Cumhuriyetin yeni bireyi, yeni topluma, yeni rejime onun temel ilklerine ve tasavvur edilen yeni devlet ve toplum kurallarına uyumlu, görev ve sorumluluklarına bağılı olmalıydı. Bu çerçevede önemli amaçlar yüklenen eğitim ve okul

sisteminin en önemli aşaması ilköğretimdi. Zira çocukların okulla, yeni eğitim ve ahlaki anlayışla karşılaşacakları ilk aşamanın ilköğretim olması ve bu süreçte öğrenilen, kazanılan alışkanlıkların birer yaşam alışkanlığına dönüşmesinin elverişli yanı, bu süreci önemli kılmıştır.

Bu ilk aşamada çocuklara içerisinde yaşadıkları zamanın, toplumun ve siyasal sistemin ihtiyaçları çerçevesinde sahip olmaları beklenen bilgi, görgü ve ahlaki erdemler öğretilmeliydi. Zira bilgisizliğin cehaleti, cehaletin ise ahlaksızlığı tetikleyen bir durum olduğu düşünülerek, ahlaki erdemlere sahip bir toplum inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle yeni ahlaki erdemlere erişmenin en pratik yollarından biri de geçmişin dinsel ve geleneksel toplumunun alışkanlıklarını yıkarak, bilmenin, öğrenmenin, düşünmenin erdemine sahip olunması gerektiğinin kavratılması olmuştur.

Cumhuriyet okulu, diğer modern siyasal yapılarda olduğu gibi inşa edeceği yeni insanı ve yeni toplumu oluştururken ortak amaçlar ve “ortak bir iyi” yaratma ve onu öğretme anlayışıyla hareket etmiştir. Okul eğitimi sürecinde toplumun ortak değerlerini yansıtan “iyi” ve “doğru” alışkanlıklara sahip ahlaklı bireyin yetiştirilmesinde, ona, bu kural ve alışkanlıkların, hiçbir baskı, zorlama ve katı disiplin uygulamadan öğretilmesi gerektiği telkin edilmiştir. Zira baskı ve zorlama öğrenmeyi güçleştirdiği gibi buna karşı tepkiyi de arttırabilirdi. Bununla beraber okul eğitimi sürecinde, çocuklara öğretilecek olan ahlaki erdemlerin sevgiyle, sevecenlikle, içtenlikle öğretilmesi tavsiye edilmiştir. Çocuklara öğretilmeye, kavratılmaya ve onlarda birer alışkanlığa dönüşmesi beklenen tüm davranışların, nedenleri, toplumsal gereklilikleri, yararları açıklayıcı anlatımlarla ortaya konmalı ve bu haliyle çocuklara benimsetilmeliydi. Bu konuda okul öğretmenlerinin, çocuklara ahlak içerikli dersler ve bu derslerin dışında tarih, coğrafya, edebiyat gibi derslerde, konuların temas ettiği noktalarda, ahlaki erdemleri ön plana çıkaracak “musahabeler” sohbetler gerçekleştirerek, konuya ilgi çekmeleri ve öğrenme sürecini canlı ve kalıcı kılmaları önerilmiştir. Böylece sevgiyle, içtenlikle, canlı ve ilgi çekici hem sohbet hem anlatımla gerçekleştirilecek ahlak eğitiminin işlevsel bir rolü olacağı savunulmuştur.

Çocukların, rejimin ön gördüğü ulusal ve evrensel ahlaki erdemlerle inşa edilmesi sürecinde uygulanması ısrarla telkin edilen en önemli yöntem, “tecrübî” yani “pratik” yöntemidir. Bu konuda “fazilet öğretilmez” deyiimi hatırlatılarak ahlaki erdemlerin salt okunarak ya da torik bilgi kazanılarak öğrenilemeyeceği vurgulanmıştır. Buna göre, ahlaki erdemlerin, çocukların gündelik pratiklerine yansıtacak şekilde oluşturulması ve

onlarda sıklıkla tekrar ettirilerek, gündelik rutinlerinin bir parçası haline getirilmeliydi. Bu konuda başta okul öğretmenleri olmak üzere çocuğun hayatındaki aile, muhit ile okul sürecinin çocuklara örnek olacak tutum ve davranışlar geliştirmesi tavsiye edilmiştir. Böylece çocuğa kazandırılmak istenen ahlaki erdemler, temelde onların yaşam alışkanlıkları haline gelmeliydi.

4.3 Erken Cumhuriyet Döneminde Ahlak Anlayışını Biçimlendiren Temel Kavramlar

4.3.1 Ulus ve Ulusçuluk: Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyete Ulusçuluk ve Çocuk Dergilerinde Ulus Sevgisi

Türkiye’de erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmek istenen yeni çocuğun, sahip olması beklenen ahlaki erdemlerinin başında, vatan, millet sevgisi kavramlarıyla ortaya konan ve ele alınan dönemin kaynaklarında vatan, millet, bayrak sevgisi, dil ve tarih bilinci şeklinde beliren kavramlar yer almaktadır. Ele alınan dönem içerisinde, inşa edilmek istenen yeni çocuğun hem ahlaki erdemlerinin başında gelen hem de oluşturulmak istenen milli kimliğin temelinde yer alan bu kavramların, erken Cumhuriyet döneminde, ele alınan kaynaklarda nasıl tartışıldığına, hangi yönleriyle ön plana çıkarıldıklarına değinilecektir. Bahsi geçen ve çocuğun ahlaki erdemlerinin vazgeçilmez temel öğeleri olarak kabul edilen vatan, millet, bayrak sevgisi ile dil ve tarih bilincinin, ele alınan dönem içerisinde, her bir siyasal ve sosyal konjonktürde hangi nedenlerle, nasıl bir değişim geçirdiği, bunun hangi kavramlar eksenine, hangi söylem ve uygulamalarla ortaya konduğu anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede Türkiye modernleşmesinin başat kavramı olarak ortaya çıkan ve konumuz bağlamında vatan, millet sevgisi ve bağlılığı şeklinde ifade edilen, milli kimlik inşa sürecinin, dünyadaki modernleşme deneyimlerinin de önemli bir vechesini oluşturması nedeniyle ulus-devletlerin doğuşu ile beliren milli kimlik inşa etme deneyimlerinin modernleşme kuramlarına nasıl yansıdığına kısaca değinilecektir. Bu bağlamda ele alınan dönemin çocuk temalı yayınlarında, dönemin ahlak anlayışının önemli belirleyenlerinden biri olarak da görülen vatan, millet sevgisi, ulusal sembollere bağlılık ve bu çerçevede kurgulanmaya çalışılan milli kimliğin temel kodları anlaşılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın giriş bölümünde de değinildiği gibi ulus-devletlerin ortaya çıkışı ve gelişimleri büyük oranda tarımsal ve dini topluluktan endüstriyel topluma geçişle

açıklanmıştır. Tüm dünyada modernleşme süreçlerinin önemli aşaması olarak görülen ulus devletlerin ortaya çıkışı ve gelişimi ulusal/milli hareketlerin 19. Yüzyılın sonlarından itibaren mutlakıyetçi rejimlere karşı özgürlükçü bir söylem olarak ortaya çıkması ile başlamış bu süreç aynı zamanda ulusal/milli kimliklerin inşa edilmesi süreci olarak kabul edilmiştir.¹¹¹⁹

Bugün ulus-devletlerin ortaya çıkışı, ulusçuluk ve milli kimliklerin nasıl oluşturulduğu konuları, temelde bu konuda ortaya konan iki tez çerçevesinde ele alınmıştır. Bunlardan ilki ulus ve ulusçuluğun doğuşu ve gelişimini, ulusların, din, dil, ırk gibi özsel bir varlık üzerinden yükseldiği tezine dayandıran “özcü” “ilkçi” yaklaşımdır.¹¹²⁰ Bu anlayış, kaynağını Alman idealizminden alan, ulusu, ortak bir tarih ve kültür bilinci olan, doğal, organik bir gerçeklik olarak gören ve bu gerçekliğin halkların iradesinden bağımsız olarak varlığını sürdürdüğü düşünülen “organik” ulusçuluk anlayışıdır.¹¹²¹

Bunun karşısında yer alan ve ulusu, öncesiz ve sonrasız, verili bir varlık olarak görmeyen, ulusun, belirli bir siyasal toplulukça “olumsal yapay ideolojik bir icat”,¹¹²² “icat edilmiş gelenek”¹¹²³ “kurgu” ve “hayal edilmiş bir topluluk”¹¹²⁴ olduğunu ortaya koyan “iradi” (voluntarist) ulusçuluk anlayışıdır. Bu anlayış, temelde vatandaşlığın eşitliği, eşit hakları ve ödevleri bulunduğu ilkesine dayanan ve Fransız Devriminin yarattığı ulusal egemenlik anlayışına dayalı olan modernist-milliyetçi yaklaşımların temel çerçevesini belirlemiştir.¹¹²⁵ Modernist yaklaşıma göre, nihayetinde ulusal kimliklerin verili, sabit, öncesiz ve sonrasız olmadıkları, bilakis ulusal kimliklerin tarihsel olarak inşa edildiği, sürekli ve yeniden üretilen bir doğası olduğu kabul edilmiştir. Modernist, “inşacı” yaklaşımın önemli

¹¹¹⁹ Ulus ve ulusçuluk konusunda yazdığı ve ortaya koyduğu düşüncelerle adından sıkça söz ettiren Gellner, bu konuda ortaya koyduğu düşüncelerle her geçen zamanda giderek genişleyen ulusçuluk/milliyetçilik temalı geniş literatüre önemli oranda kaynaklık etmiş ve ilham vermiştir. Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusculuk**, çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1992), 70-73.

¹¹²⁰ Literatürde “özcü, ilkçi, organik”, milliyetçilik olarak da tanımlanan bu anlayış hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Craig Calhoun, **Milliyetçilik**, çev. Bilgen Sütçüoğlu, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007), 25-27.

¹¹²¹ Büşra Ersanlı Behar, **Tarih ve İktidar: Türkiye’de “Resmi Tarih”, Tezinin Oluşumu (1929-1937)**, (İstanbul: Afa Yayınları, 1992), s. 62.

¹¹²² Gellner, **age**, 104, 105.

¹¹²³ Eric Hobsbawm, Terence Ranger, **Geleneğin İcadı**, çev. Mehmet Murat Şahin, (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006), 24.

¹¹²⁴ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması** 5. bs. çev. İskender Savaşır (İstanbul: Metis, 2009).

¹¹²⁵ Ersanlı Behar, **age**, 62.

isimlerinden biri olan Ernest Gellner'e göre, "ulus, ulusçuluğun icadıdır." "Ulusları insanlar yaratır. Ulus, insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının bir ürünüdür." diyerek temelde ulusçuluğun, modern bir yaratım olduğu varsayımından hareketle bunun, ulus-devletlerin, endüstrileşme ve şehirleşme sürecine paralel olarak ülkeyi, insanları, kültürü ve toprağı, devlet egemenliği ile bütünleştirme çabası olduğunu ortaya koyar.¹¹²⁶ Benzer bir yaklaşıma sahip olan Calhoun ise "araçsal"cı "icad"cı olarak adlandırdığı modern milliyetçi iktidarların, iktidarlarını sağlamlaştırmak için peşlerinden gelenleri, milliyetçi ideoloji temelinde seferber ederek yürüttükleri, çoğunlukla bilinçli ve yönlendirilen bir proje olduğunu savunur.¹¹²⁷ Bahsi geçen "ulus icadı" projesinin başarısını Gellner, Ernest Renan'ın ulus tanımında ortaya koyduğu, "Eğer ulusları bir topluk halinde var olmayı kendi iradeleri ile seçen gruplar olarak tanımlarsak ..." şeklindeki ifadesiyle ulus-devletin "icad" projesinin temelde "iradi" bağlanmayı esas aldığını ortaya koyar.¹¹²⁸ Zira Gellner, bu bağlanmayı "İki insan ancak ve ancak birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak tanıyorlarsa aynı ulusa mensupturlar demektir." Diyerek açıklamıştır. Bir başka deyişle de yukarıda da değinildiği gibi ulusları, insanlar yaratır. Uluslar, insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünü olduğunu, bir ülkenin sakinleri veya belli bir dili konuşan insanların, ancak aynı gruba mensup olmalarından dolayı birbirlerine karşı bazı ortak hak ve görevleri olduğunu kabul ettikleri takdirde bir ulus olabilecekleri sonucuna ulaşırlar.¹¹²⁹ Gellner, ulusların icadında, oluşumlarında bahsedilen bu ortaklıkların yanı sıra "ortak kültür" kavramına da büyük önem atfeder. O, "ortak kültür" kavramı ekseninde oluşturulan tanımların¹¹³⁰ ve "ortak kültür" söyleminin, ulus-devletlerin oluşumunda, ulusu oluşturan toplum açısından kapsayıcı bir rolü olduğunu ön plana çıkarır. Zira ulus-devletlerin ve ulusçuluğun icadında büyük önem atfedilen "kültür" ün çeşitli, düşünceler, işaretler, çağrışımlar, semboller, ritüeller, davranış ve iletişim sistemi anlamı taşıdığı, söz konusu ulusçuluğun güçlendirilmesinin tam da bahsedilen bu kavramların toplum tarafından benimsenmesi ile mümkün olacağı vurgulanır.¹¹³¹ Ulus-devletler, ulusun inşası sürecinde ortak bir kültür inşasını, oluşturmayı amaçladıkları milli kimliğin ortak bir

¹¹²⁶ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusculuk**, çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan (İstanbul: İnsan Yayınları, 1992), 105, 106.

¹¹²⁷ Calhoun, **age**, 42, 43.

¹¹²⁸ Gellner, **age**, 102, 103.

¹¹²⁹ Gellner, **age**, 28.

¹¹³⁰ **Age**, 102.

¹¹³¹ **Age**, 103.

hafızası olarak kurgularlar. Böylece ulus-devletlerin oluşumunda milli kimliklerin oluşumu da özgül milliyetçi oluşumların bir parçası olarak düşünülmüştür. Bununla beraber milliyetçi hareketlerin oluşumunda milli devletin kuruluş süreci belirleyici bir rol üstlenir. Zira bu hareketlerin oluşum evresindeki söylemler, semboller, anlatılar, milli kimliğin biçimlenmesinde son derece etkili olmuştur. Ancak bu süreç içerisinde üretilen milli kimliğin ve bu yöndeki söylem ve sembollerin statik olmadığı, ulus-devletlerin içerisine girdiği her bir tarihsel dönemde icat edilmiş olan “geleneklerin” toplumsal kalıpların zayıflattığı ya da yok ettiği, yeni kalıplara, paradigmaya uygun düşmediği veya eski gelenekle bunların kurumsal taşıyıcı ve yayıcılarının, şartlarının uyumu ve esnekliği yitirdiği zamanlarda yeni “gelenek icatlarının” mümkün olduğu vurgulanır.¹¹³² Diğer taraftan, ulus-devletin kendisini yeniden tanımlarken ve üretirken ortaya koyduğu söylem, sembol ve ritüellerin, önceki dönemle ve gelenekle olan süreksizliği, uluslaşma sürecini besleyen unsurlardan olduğu kabul edilmiştir.¹¹³³

Anderson, bahsi geçen süreksizlikle güçlenmeye başlayan modern devletin, gelenek icadı sürecinin, özellikle eski siyasal yapıyı ve bu yapıya ait olan kültürel kodların ve geleneklerin izlerinin silinmesine dönük olduğunu vurgular. Ona göre, modern devletin temel unsuru olan ulus-devlet yapısını güçlendirmeye dönük olarak milliyetçilik güçlendirilmeliydi.¹¹³⁴ Bahsi geçen milliyetçiliğin, ulus-devletin, milli kimlik inşasında ortaya koyduğu ortak bir kültür icat etme çabası noktasında, Gellner’in ifade ettiği kültüre dayanan ulusçu hareketler için “iki insan ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyorsa aynı ulustan sayılırlar.”¹¹³⁵ Söylemi tam da bu sürecin ne derece önemli olduğu vurgusunu taşımaktadır.

Kısacası, 18. Yüzyıldan itibaren sanayi toplumlarının ortaya çıkışı ve milliyetçi düşüncenin yaygınlaşması, milliyetçi hareketler ile ulus-devlet oluşumlarının ivme kazanmasında etkili olmuştur. Bu durum sonraki yüzyıllarda mutlakiyetçi yönetimlere karşı özgürlükçü bir söylem olarak ortaya çıkmış, beraberinde ulus-devlet yapılarının kurulması, güçlenmesi ve milli kimlik inşası sürecini getirmiştir.

¹¹³² Hobsbawm, Ranger, **age**, 1-7. Tanıl Bora, “İnşa Döneminde Türk Milli Kimliği”, **Toplum ve Bilim**, s. 71 (Kış 1996): 168.

¹¹³³ Anderson, **age**, 53-62.

¹¹³⁴ Anderson, **age**, 25-45.

¹¹³⁵ Gellner, **age**, 103.

Ulus-devletlerin ortaya çıkışına dair söz yaklaşımlar çerçevesinde Osmanlı'dan Cumhuriyete evrilen sürece kısaca bakıldığında; Milliyetçiliğin, 19. Yüzyıl sonlarından başlayarak, 20. Yüzyıl başlarında giderek artan oranda Osmanlı/Türkiye coğrafyasında da etkili olduğu ve giderek yeni siyasal ve toplumsal sürecin de temel belirleyeni haline geldiği görülecektir. Zira Türkiye tarihinde Osmanlı modernleşmesi ile başlayan kimlik tartışmaları ve bu bağlamda yeni bir kimlik inşası sürecinin II. Meşrutiyet- ki özellikle Balkan ve I. Dünya Savaşlarında- ve Cumhuriyet döneminde, içerisine girilen her bir siyasal, sosyal konjonktür dahilinde yeni boyutlar kazanarak yeni bir söyleme sahip olduğu, bahsi geçen söylem aracılığıyla da ulusal kimliğin yeniden tanımlanarak, üretildiğinden bahsedilebilir.

Bu bağlamda Türkiye'de erken Cumhuriyet döneminde milli devletin inşa sürecinin vazgeçilmez bir unsuru olarak biçimlendirilen milli kimlik ve milliyetçiliğin, yukarıda bahsi geçen ve milliyetçilik teorilerindeki iki tez arasındaki gerilimlere tabi olduğu söylenebilir.¹¹³⁶ Zira ele alınan süreçte, Milli Mücadele yıllarından başlanarak, erken Cumhuriyet dönemini kapsayan uzun dönmede, milliyetçilik anlayışının mutlak anlamda bu iki tezden birine tabi olmaksızın, değişen her bir siyasal ve sosyal konjonktürde, inşa

¹¹³⁶ Milliyetçilik anlatılarında yer bulan bu iki yaklaşıma biraz daha ayrıntılı bakıldığında etnik ve vatandaşlık temelli milliyetçiliklerin köklerini Hans Kohn'un Doğulu ve Batılı milliyetçilikler arasındaki ayırmda bulunabilir. Kohn'un bu konudaki sınıflandırması, Sovyetlerin 1989'da dağılmasıyla beraber Doğu Avrupa'da milliyetçiliğin yeniden "dirilişiyle", hayat bulmuştur. Yeni haliyle Batılı ve Doğulu milliyetçilikler sırasıyla "vatandaş temelli ve etnik temelli", olarak tanımlanmıştır. Vatandaş temelli milliyetçiliğin çoğu formülasyonunda millet, devletin ve sivil toplumun kamusal kurumlarına ortak bağlılık temelinde tanımlanır. Buna göre vatandaşlık temelli milliyetçilik, "millet – ırk, renk, inanç, cinsiyet, dil veya etnisiteye bakılmaksızın – milletin siyasi akidesini paylaşanların tümünden oluşmalıdır.", Bu milliyetçilik türü vatandaşlık temellidir, çünkü "milleti ortak bir siyasi pratikler ve değerler kümesine vatansever bağlılık esasında birleşmiş, eşit, hak sahibi vatandaşlar olarak tasavvur eder. Bu milliyetçilik aynı zamanda demokratiktir, zira egemenlik yetkisini halkın tümüne verir. Etnik temelli milliyetçilik ise bunun aksine kan bağı ve kültürel benzerliği vurgular. Dışlayıcı nitelikte bu milliyetçilik, milletin birliğini sağlayan, onu bir "yuva", yapan ortak haklar düzeni değil, halkın eskiden beri var olan (dinleri, dilleri, örf ve adetleri) nitelikleridir. Bu nedenle etnik milliyetçilik, bireyin en derin bağlılıklarının seçim sonucu olmadığı, bunun miras alındığını savunur. Bu nedenle bir millete üyelik irade meselesi değildir, ancak doğumla, kan bağı ile edinilebilir. Konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale**, çev. Yetkin Başkavak (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 21-25. Benzer yönde tanımlamaların kullanıldığı bir başka tasnifte vatandaşlık temelli milliyetçilik "Fransız milliyetçiliği", olarak adlandırılmıştır. Buna göre, Fransız milliyetçiliğinin en temel özellikleri, kozmopolitik, evrensellik ve Aydınlanma felsefesinin temellerine oturmuş bir "medeniyetçilik", olarak tanımlanmıştır. Buna karşın Etnisist temelli "Alman milliyetçiliği", itici gücünü Aydınlanma felsefesinden değil, bu felsefesinin bir eleştirisi olma özelliği taşıyan "Romantizmden", almıştır. Dolayısıyla da "kültürçüdür.", Türk milliyetçiliği bu kategorik tanımlamadan hareketle değerlendirilirse hem Aydınlanma felsefesinin hem de Romantizmin temel prensiplerinden esinlenerek hem medeniyetçi hem de kültürçü olarak kabul edilebilir. Ayşe Kadioğlu, "Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türk Milliyetçiliğinin Çelişkisi ve Seçkinlerin Tavrı", **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, yay. haz. Nuri Bilgin (Ankara: Bağlam Yayıncılık, 1997), 277-279. Füsun Üstel, **Makbul Vatandaş'ın Peşinde**, 4. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 158.

edilmek istenen milli kimlik ve bu yöndeki söylem ve uygulamalara bağlı olarak, bahsi geçen iki tez arasında daima bir salınım halinde olduğu görülecektir.¹¹³⁷ Dolayısıyla Türk milliyetçiliği, hem Aydınlanma felsefesinin medeniyetçi söyleminden, hem Alman romantizminin kültürcülüğünden etkilenmiştir. Bu yanıyları Osmanlı son döneminden itibaren başlayan ve Cumhuriyet döneminde de devam eden milliyetçi anlayışın temellendirilmesi noktasındaki tartışmanın odağında yer alan “medeniyet” ve “kültür” kavramları ekseninde beliren milliyetçilik ve milli kimlik inşası, en net olarak Ziya Gökalp’ın hars (kültür) ve medeniyet¹¹³⁸ kavramlarında yansıma bulmuştur.¹¹³⁹ Türk milliyetçiliğinin inşa süreci, bahsi geçen iki milliyetçilik arasındaki çelişkileri aştığını ve onları çelişki olmaktan çıkarttığını varsaymıştır. Zira modernleşme/Batılılaşma ülküsü ile millilik vasfını koruma ülküsü arasında kurulan mutlak bağ, milli kimliğin inşa sürecindeki tüm gerilimleri (evrensellik-yerellik, Batıllık-Doğululuk, modernlik-geleneksellik) ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

Tez çalışması dâhilinde ele alınan süreç, aslında tüm bu milli kimlik kurgusuna dair yapısal çelişkileri aşma girişimlerine de tanık olmuştur. Türk milli kimliğinin inşa sürecinde, bu yönde üretilen en bildik kabul edilen yaklaşım; Ziya Gökalp’ın meşhur Batı uygarlığının yalnızca maddi kültür unsurlarının alınması, buna karşın yerel/milli kültürün korunmasını amaçlayan ve “kültür (hars)/medeniyet” ikileminde ortaya konan yaklaşımıdır. Buna göre yerli/milli kültürel özü korumakla, evrensel medeniyete erişme hedefi arasında uyumu sağlamanın tipik yolu, Batı (evrensel) medeniyeti ile yerli/milli kültürü sentezlemek olmuştur. Erken Cumhuriyet dönemi milliyetçiliğinin, Batılılaşmak, ancak bununla beraber antiemperyalist tutumu ile yerlilik/millilik arasındaki gerilimi bu sentez yoluyla aşılmaya çalışılmıştır.¹¹⁴⁰

Türkiye tarihinde milli kimlik inşasına tarihsel süreçten bakıldığında; yukarıda da belirtildiği gibi milli kimliğe ilişkin yaklaşımın verili bir yapı olmadığı, İmparatorluktan

¹¹³⁷ Tanıl Bora, “Cumhuriyetin İlk Döneminde Milli Kimlik”, **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, yay. haz. Nuri Bilgin (Ankara: Bağlam Yayıncılık, 1997), 53. Ayşe Kadioğlu, “Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türk Milliyetçiliğinin Çelişkisi ve Seçkinlerin Tavrı”, **age**, 277-279.

¹¹³⁸ Ziya Gökalp’ın “Hars ve Medeniyet”, kavramları çerçevesinde ortaya koyduğu tezlerin ayrıntısı için, çalışmanın bundan önce yazılan “Erken Cumhuriyet Döneminde Terbiye Kavramı ve Terbiyenin Temel Referansları”, “Milli Terbiye”, ve “Okul Terbiyesi”, başlıklarına bakılabilir.

¹¹³⁹ Bu konuda ayrıca ayrıntılı bir tartışma için bkz. Ayşe Kadioğlu, “Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türk Milliyetçiliğinin Çelişkisi ve Seçkinlerin Tavrı”, 277-279.

¹¹⁴⁰ Bora, “İnşa Döneminde Türk Milli Kimliği”, 173-175.

Cumhuriyete uzayan her bir tarihsel dönemde, inşa edilen ve sürekli yeniden inşa edilen bir yapıya sahip olduğu vurgulanmıştır. Zira Osmanlı modernleşmesinin miladı olarak kabul edilen Tanzimat döneminde, inşa edilmeye çalışılan “Osmanlılık” kimliği etrafında bir “yurttaşlar cemaati” yaratılması amaçlanmıştır.¹¹⁴¹ Bu amaçla imparatorluk dâhilinde yaşayan farklı dinsel ve etnik grupları tek bir “Osmanlı milleti” olarak kabul eden ve bu unsurları ortak imparatorluk ideali çerçevesinde birleştirme yaklaşımı ortaya konmuş, bu çerçevede yapılan reformlar ve uygulamalarla süreç desteklenmiştir.¹¹⁴² Tanzimat modernleşmesinin ve eğitiminin temel amacını da oluşturan ve “Osmanlılık” “resmi ideolojisi” ile toplum, milliyetçi ideolojinin etkilerine karşı Osmanlıcılık ideolojisi ve kimliği etrafında bütünleştirilmeye çalışılmıştır.¹¹⁴³ Böylece Osmanlılık kimliği ile Osmanlı İmparatorluğu’nda cemaat ve milliyet farklılıklarını aşan ve tüm Osmanlı topluluklarına aynı anda hitap eden ilk ideolojik yaklaşım geliştirilmiş ve bu ideolojinin inşasına girişilmiştir.¹¹⁴⁴

Mehmet Alkan’ın Tanzimat’tan Cumhuriyete dek süren uzun tarihsel süreci, dönemin ders kitapları ve ders programları üzerinden oldukça detaylandığı çalışmada, II. Abdülhamit döneminde, yönetsel ve ideolojik bir inşa aracı olarak görülen eğitimin, aynı zamanda yeni bir Osmanlı kimliği inşa etmenin en pratik yollarından biri olarak görüldüğünü ifade eder. Zira bu süreçte eğitim ve eğitim eksenindeki tüm uygulamaların, mutlak monarşinin kendisini yeniden üretmesini sağlayacak bir kurum olarak tasarlanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda II. Abdülhamit, başta eğitim olmak üzere ülke yönetiminde İslam’ın ideolojik bir perspektifle ele alınmasında, siyasal bir otorite olarak padişaha (kendisine) bağlı ve sadık bir kuşak yetiştirme projesine girişmiştir. Yetiştirilmesi umulan

¹¹⁴¹ Füsün Üstel, “II Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcad’ı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**, c. 1 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001): (167-179): 167.

¹¹⁴² Somel, 1839’dan 1913’e kadar görülen Osmanlıcılık düşüncesinin Tanzimat döneminde dört aşama dâhilinde ele alınabileceğini ortaya koymuştur. Buna göre; Bunlardan ilki Bab-ı Ali’nin otoriter ve merkezîyetçi siyaset izlediği 1839-1875 dönemidir. 2. Yeni Osmanlı Muhalefeti ve meşrutiyetçi pragmatizm çerçevesinde şekillenen Osmanlıcılık yaklaşımı 1868-1878 dönemi. 3. II. Abdülhamit mutlakîyetine karşı Jön Türk muhalefetine görülen Osmanlıcılık. 4. II. Meşrutiyet döneminde Osmanlıcılık düşüncesi. Selçuk Akşin Somel, “Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**, c. 1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 20001): 88, 89.

¹¹⁴³ Masamı Arai, “Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**, c. 1 (İstanbul: İletişim yayınları, 2001): 180-195.

¹¹⁴⁴ Somel, “Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913)”, 115. Füsün Üstel, **Makbul Vatandaşın Peşinde**, 4. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 39, 40.

yeni kuşak, dönemin iç ve dış politika gerçekleri çerçevesinde ortaya konan “İslam-Türk sentezi” olarak ifade edilen yeni bir kimlikle inşa edilmeye çalışılmıştır.¹¹⁴⁵

II. Meşrutiyet döneminde yaşanan siyasal gelişmeler (ki özellikle Balkan Savaşları ve sonrası süreç) II. Abdülhamit döneminde beliren “İslam-Türk sentezi” eksenli, İslam coğrafyasını ve Müslüman nüfusu merkeze alan kimlik yaklaşımının işlevsizliğini ortaya koyarken, yerini “Türk-İslam Sentezi”ne dayalı “militer Türk ulusçuluğuna” bırakmıştır.¹¹⁴⁶ Böylece Balkan Savaşları sonrasında giderek güçlenen ve yeni siyasal özne olan “vatandaşın” yeni kimlik tanımı ile onun romantik, özcü milliyetçi cephesini oluşturan “vatanseverliğin” giderek güçlendiği görülür.¹¹⁴⁷ II. Meşrutiyet vatandaşının aidiyet eksenlerinin oluşturulmasında devlet, vatan, millet üçlemesi ve bunların kavramsallaştırılması önem taşımıştır. Bu süreç aynı zamanda devletin parçalanma sürecine girdiği, “millet” kavramının Batı’da yükselen milliyetçilik akımlarının etkisiyle siyasallaştığı ve yitirilen topraklarla vatanın yeniden tahayyül edilmesi gereken bir gerçeklik olarak ortaya çıktığı bir dönemdir.¹¹⁴⁸ Bu gerçeklik, dönemin okullarındaki eğitim anlayışını da yeniden şekillendirmiş, II. Abdülhamit dönemi eğitim kurumlarında dinsel yükümlülükleri yerine getirmeye zorlanan öğrenciler, II. Meşrutiyet döneminde militer milliyetçiliğin yükümlülüklerini yerine getirmeye zorlanmışlardır. Kısacası II. Abdülhamit Döneminde “Padişahım çok yaşa!” diye bağırان öğrenciler, II. Meşrutiyet döneminde ilahilerle birlikte vatan ve millet şarkıları söylemeye başlamışlardır.¹¹⁴⁹

II. Meşrutiyet döneminde yaşanan siyasal ve sosyal gelişmeler bir taraftan ideolojik kırılmaları beraberinde getirirken, diğer taraftan da eğitim kurumları, okul müfredatları ve ders içeriklerinin, yeniden ele alınarak, yeni konjonktürel süreç çerçevesinde şekillendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu çerçevede dönemin ders programlarında, siyasal kültür açısından önemli olduğu düşünülen modern toplum ve ulusçu değerleri aktarmaya yönelik dersler ilave edilmiştir. Tarih, coğrafya ve din dersi gibi programda var

¹¹⁴⁵ Mehmet Ö. Alkan, “İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, **Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si**, Derleyen, Kemal H. Karpat, çev. Sönmez Taner (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004): (73-242.) 194-198.

¹¹⁴⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ö. Alkan, “İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, **Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si**, Derleyen, Kemal H. Karpat, çev. Sönmez Taner (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004): 198-225.

¹¹⁴⁷ Üstel, “II Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcad’ı”, 177-178.

¹¹⁴⁸ Üstel, **Makbul Vatandaşın Peşinde**, 95.

¹¹⁴⁹ Alkan, “İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, 198-205.

olan derslerin içerikleri değiştirilerek, militer ulusçuluk temasının baskın olduğu yeni ders içerikleri, okul kitaplarına ve ders programlarına yansımıştır.¹¹⁵⁰ Vatan, millet ve ittihat gibi kavramlar, dönemin gerçekliği çerçevesinde yeni anlamlar kazanarak, yoğun bir şekilde özenle işlenmiş, kişilerin vatana karşı olan görevleri, vatanperverlik, itaat, askerlik hizmeti gibi konular ön plana çıkarılmıştır.¹¹⁵¹

Bu süreçte yaşanan ideolojik, zihinsel ve kavramsal değişimin odağında “vatan ve millet” kavramları yer almış, bu kavramlar süreçle beraber yeni anlamlar kazanarak dönüşme uğramıştır. Zira vatan kavramı, Namık Kemal’in “Vatan” başlıklı makalesinde görüldüğü gibi yalnızca maddi/somut, toplumsal bir gerçekliğin ötesinde “duygu” üzerinden kurgulanan bir yerdir. Üstel, II. Meşrutiyet döneminde “vatan” kavramı konusundaki bu zihinsel algının, Ernest Renan’ın “Bir Millet Nedir?” başlıklı konuşmasını hatırlattığını belirtir. Zira Renan’da olduğu gibi Namık Kemal’de de “vatan”, coğrafi olmanın ötesinde “içinde ecdadın hatıralarının, insanın kendi gençlik anılarının ve en eski deneyimlerinin tümünün bir yere sahip olduğu bağlayıcı bir mekândır.” Namık Kemal’in kendi kişisel ve duygusal hafızası ekseninde kurguladığı “vatan”ın yanı sıra dönemin “Malumat-ı Medeniye” ders kitaplarında vatan kavramı, en yakın fiziksel ve beşeri çevreden başlayarak (köy, kasaba, şehir) en uzak çevreye kadar çok katmanlı bir anlam taşımaktaydı.¹¹⁵² Bu süreçte üzerinde durulan vatan tahayyülü ve ona yönelik “muhabbet” aynı zamanda vatanseverlik duygusunun seferber edilmesine de zemin hazırlaması amacı taşımıştır.¹¹⁵³ Zira bahsi geçen dönem içerisinde vatan, bahsedildiği gibi hem duygusal hafızanın hem de rasyonel gerçekliğin bir ifadesiyken, “Millet” kavramı ise dar anlamda ortak vatanın, ortak kanunları altında yaşayan ve o hâkimiyetten memnun veya geçici bir nedenle o hâkimiyetten zorla çıkarılmış ise de kalben ona bağlı bulunan kardeşlerin toplamından oluşmaktadır. Bu süreçte sıklıkla dillendirilen “millet” kavramı, geniş anlamda ise Müslümanların toplamı olarak tanımlanmıştır.¹¹⁵⁴

Sonuçta, II Meşrutiyet’in modern vatandaş kimliği etrafında ördüğü vatansever-milliyetçi-Türkçü anlayış, beraberinde devlete bütünüyle sadakat ve aidiyetin ifadesi olan militan

¹¹⁵⁰ Alkan, “İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, 206.

¹¹⁵¹ Alkan, “İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, 227-228.

¹¹⁵² Üstel, **Makbul Vatandaşın Peşinde**, 96-98.

¹¹⁵³ Üstel, **age**, 104.

¹¹⁵⁴ Alkan, **age**, 229.

yurttaşlığı doğurmuş, bu durum, Balkan Savaşları ve sonrasında güç kazanarak “Türkçü-milliyetçi” bir ideoloji ve onun ulus tasavvurunun organik-etnik boyutunu hazırlamıştır.¹¹⁵⁵ Böylece II. Meşrutiyet’in “Türk-İslam sentezine” dayalı olan ideolojik ulus anlayışı, erken Cumhuriyet döneminde “Türk-İslam sentezinden”, Türk ulusçuluğuna” evirilecek yeni siyasal zemini hazırlamıştır.¹¹⁵⁶

II. Meşrutiyet ile Cumhuriyet dönemi arasındaki Millî Mücadele süreci, inşa edilmek istenen ulus ve milli kimlik tasarımlarının yaşanan savaşlar dolayısıyla kesintiye uğradığı bir süreçtir. Bu süreç, içerisinde barındırdığı kendine özgül koşullardan dolayı Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinden farklı, hatta bu yanıyla da iki dönem arasındaki süreksizliğe işaret etmektedir. Cumhuriyet dönemi milli kimlik inşası sürecinin hemen öncesinde, Millî Mücadele yıllarında, ortaya konan söylemler ve dönemin siyasi-hukuki metinleri söz konusu edildiğinde “Türklük, Türk milleti ve Türk milliyetçiliği” kavramlarının kullanılmadığı, dönemin söylemlerinin temelde çoğulculuğu esas alan bir dil üzerine kurulduğu görülecektir. Zira bu dönemde, milli topluluk daha çok İslam ve Osmanlılık kavramları ve bu kavramların referans verdiği (bilcümle anasır-ı İslami’ye) dinsel, geleneksel kavramlar etrafında örülmüş bir dizi söylemle ifade edilmiştir. Bu yanıyla Mili Mücadele süreci, temelde Türk milliyetçi hareketin damgasını taşımakla beraber bahsi geçen dönemde milliyetçi söylemden özenle kaçınılmış olması, dönemin siyasal ve sosyal gerçeklerinin biçimlendirdiği konjonktür bu konjonktür karşısında takınılan pragmatik tutumla ilintilidir.¹¹⁵⁷ Bununla beraber Milli Mücadele yıllarında Anadolu’da Büyük Millet Meclisi etrafında örgütlenen milliyetçiliğin birleştiği nokta, yabancı egemenliği ve işgallerine karşı durulmasını sağlayarak eldeki toprakların bütünlüğünü korumaktır.¹¹⁵⁸ Bu durum, dönemin söylemi içerisinde “irade-i milliye” olarak kavramsallaştırılan ve Misak-ı Milli’nin çizdiği sınırlarla belirlenecek olan “vatan” sınırlarının korunmasını amaçlayan yeni bir irade olarak belirecektir. Zira bahsedilen “milli irade” dönemin hem bir eğitimcisi hem de gazeteci ve yazarı olan Vasıf Çınar’ın Millî Mücadele dönemi yayınlarından olan

¹¹⁵⁵ Üstel, “II Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcad’ı”, 179.

¹¹⁵⁶ Alkan, “İmparatorluktan Cumhuriyet’e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, 234-242.

¹¹⁵⁷ Ergun Özbudun, “Millî Mücadele ve Cumhuriyetin Resmî Belgelerinde Yurttaşlık ve Kimlik Sorunu”, **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, yay. haz. Nuri Bilgin (Ankara: Bağlam Yayıncılık, 1997), 65.

¹¹⁵⁸ Eren Deniz (Tol) Göktürk, “1919-1923 Dönemi Milliyetçilikleri”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, c. 4 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002): 113.

“İzmir’e Doğru Gazetesine” 7 Mart 336 (1920) tarihinde yazdığı yazıda şöyle ifade bulmuştur;

“Mukaddes şahsiyetler, kahraman vücutlara esir olan bu zavallı halkın başına çöken kâbus felaketlere artık nihayet verilmelidir. Senelerden beri kendi benliğini unutarak hep başkaları uğrunda varlığını feda eden Türk milleti için nihayet mukadder bir hayatı-ı hakikiye vardır. Bu hayatın en la-yetezelzel esasatı irade-i milleyenin daima hâkim ve amil olması uknumudur.”¹¹⁵⁹

Vasıf Çınar’ın belirttiği, Osmanlı geçmişinde Türk milletinin benliğini unutması, hatta Osmanlı son döneminde aydınlar ve birkaç okul dışında toplumun genelinde “Türküz demekten utanılan”¹¹⁶⁰ ve imparatorluk nüfusu içerisinde “ecnebi” tebaanın yanında görece daha az önemsenmesi hatırlatılarak, Türk milletinin asıl olarak “itibar” kazanması ve devlet nazarında önemsenmesinin Cumhuriyetle gerçekleştiği vurgulanır. Bu yanıyla Cumhuriyet dönemi aynı zamanda Türk milli kimliğinin fark edildiği, önem kazandığı bir dönem olarak ifade edilmiştir.¹¹⁶¹ Milli kimliğin keşfedilmeye başlandığı bu süreç aynı zamanda vatan kavramı, sınırların savunulması, bağımsızlık gibi yeni kavramlar ve söylemler etrafında yeni bir zihinsel sürecin üretildiği bir dönemdir.¹¹⁶²

Mustafa Kemal, bu durumu 1924’te Dumlupınar’da yaptığı bir konuşmada şöyle ifade eder;

“Efendiler, asırlardan beri Türkiye’yi idare edenler çok şey düşünmüşlerdir; fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir, Türkiye’yi. Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin duçar olduğu zararları ancak bir tarzda telafi edebiliriz: O da artık Türkiye’de Türkiye’den başka bir şey düşünmemek. Ancak bu zihniyetle hareket ederek her türlü selamet ve saadet hedeflerine vasıl olabiliriz.”¹¹⁶³

¹¹⁵⁹ Tülay Alim Baran, **Vasıf Çınar ve İzmir’e Doğru Gazetesi Yazıları** (İstanbul: Arma Yayınları, 2001), 71.

¹¹⁶⁰ Kazım Nami, “Çocuk ve Terbiye: Çocuk Devletin Demek, Çocuk Halkın Demektir, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s.58 (Temmuz 1931):1-4.

¹¹⁶¹ Nedim Tuğrul, “Genç Türk Milliyetçidir”, **Yeni Yol**, s. 91 (19 Teşrinisani 1341): k.s. “Genç Mekteplilere: Türk Türk”, **Genç Mektepliler**, s. 3 (21 Mayıs 1340): s.s.y. Tevfik Abdurahman, “Yalnız Türklük”, **Yeni Yol**, s. 112, (Teşrinisani, 1341): 1449. Nüzhet Sabit, “Türk Uşağı”, **Bizim Mecmua**, s. 3 (20 Nisan 1922): 42-47. Nüzhet Sabit, “Türk Uşağı”, **Bizim Mecmua**, s. 4 (27 Nisan 1922): 49-50. Nüzhet Sabit, “Türk Uşağı”, **Bizim Mecmua**, s. 5 (4 Mayıs 1922): 63-66. Nüzhet Sabit, “Türk Uşağı”, **Bizim Mecmua**, s. 6 (11 Mayıs 1922): 81, 82. Nüzhet Sabit, “Türk Uşağı”, **Bizim Mecmua**, s. 7 (18 Mayıs 1922): 100. Nüzhet Sabit, “Türk Uşağı”, **Bizim Mecmua**, s. 9 (1 Haziran 1922): 132, 133. Nüzhet Sabit, “Türk Uşağı”, **Bizim Mecmua**, s. 10 (8 Haziran 1922): 148-150. Nüzhet Sabit, “Türk Uşağı”, **Bizim Mecmua**, s. 11 (15 Haziran 1922): 168, 169.

¹¹⁶² Karaman Muallim İzzet İlhan, “Türk Kahramanlığının Yüksek Misallerinden”, **Yeni Yol**, s. 105 (29 Nisan 1926): 1322. Doktor Fazıl Barkı, “Türküm Büyüğüm”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 21, 22.

¹¹⁶³ Parla, **age**, 172.

Millî Mücadele yılları, Balkan ve I. Dünya Savaşları ile İmparatorluktan-Cumhuriyete geçiş sürecinde Türk milli kimliğinin, “milli iradenin” keşfi açısından önemli bir kırılmayı ifade etmektedir. Zira bu süreç, bundan sonraki sürecin planlanmasını daha rasyonel bir noktaya doğru dönüştürmüştür. Yukarıda belirtildiği gibi Millî Mücadele dönemi metinleri ve söylemlerinde kimi zaman çok kimlikliliği ve İslami söylemleri ön plana çıkaran ve bununla beraber Anadolu’daki tüm İslami unsurları içeren çoğulcu bir söylem geliştirilmiştir.¹¹⁶⁴ Bu durum, 1923 sonrasında milliyetçi bir söyleme dönüşecek ve kendisini milliyetçi olarak tanımlayacak olan bir hareket haline gelecektir. Bu hareket, Anadolu’da Millî Mücadelenin kazanılması ile mücadeleyi yürütenler arasında, başlangıçta “Müslüman-milliyetçi” olarak kurgulanan formülün, mücadelenin kazanılması sonrasında “laik-milliyetçi” bir formüle dönüştürülmesini esas almıştır.¹¹⁶⁵

Kısacası; Millî Mücadele yılları, II. Meşrutiyet dönemi sonlarından itibaren giderek belirginleşen Türk milli kimliği ile erken Cumhuriyet yılları milli kimlik inşası arasında ara bir dönemi ifade etmektedir. Millî Mücadele yılları, yönetici kadrolar açısından milliyetçi bir karaktere sahip olsa da içerisinde bulunan siyasal konjonktürün dayattığı koşullar çerçevesinde ülke topraklarının bir an önce işgallerden korunması ve savunulması amacıyla Anadolu’daki tüm kimlikleri kucaklayan çoğulcu bir söyleme sahip olmuştur. Ancak söz konusu sürecin zaferle sonuçlanması ile başından itibaren harekete egemen olan milliyetçi düşünüşün, bundan sonraki süreçte ulus-devlet paradigması çerçevesinde milliyetçiliği hâkim ideoloji olarak ön plana çıkarttığı görülecektir.

Cumhuriyet dönemi hukuki-siyasi metinlerinde ve söylemlerinde milliyetçiliğin ve milli kimliğin nasıl inşa edildiğine bakıldığında; bu konuda Millî Mücadele döneminde olduğu gibi mutlak tek bir ideolojik yaklaşım ya da bu yönde üretilmiş olan tek yünlü, homojen içerikli metin ve söylemlerle karşılaşılmaz. Zira çalışma çerçevesinde ele alınan erken Cumhuriyet dönemi, aynı zamanda iki savaş arası süreci ifade eden ve kendi içerisinde farklı siyasal, sosyal ve ekonomik konjonktürlerin belirlediği, farklı süreçlerin yaşandığı bir dönemdir. Dolayısıyla Cumhuriyeti kuran kadrolar, içerisine girilen farklı konjonktürlerde, gündelik siyasetin rotasını farklı değişkenlere göre değiştirebildikleri gibi, devlet eksenli siyasetin söylem ve uygulamaları da benzer yöndeki değişkenlere yöre yeniden biçimlendirilmiştir.

¹¹⁶⁴ Özbudun, “Millî Mücadele ve Cumhuriyetin Resmî Belgelerinde Yurttaşlık ve Kimlik Sorunu”, 65.

¹¹⁶⁵ Göktürk, “1919-1923 Dönemi Milliyetçilikleri”, 114, 115.

Osmanlı-Türkiye tarihinde milli kimlik inşası, II. Meşrutiyet döneminde özellikle Balkan Savaşları sonrasında politik ve ideolojik zemini giderek güçlendirilmeye çalışılmış olsa da, bahsi geçen süreçte yaşanan savaşlar dolayısıyla -özellikle Milli Mücadele döneminde işgaller karşısında bir koalisyon yaratma ihtiyacından dolayı- kesinti olarak adlandırılabilir bir döneme girilmiştir. Ancak Millî Mücadele sonrası süreçte, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte milli kimlik inşasını amaçlayan milliyetçilik giderek güçlendirilmeye çalışılır. Bu süreçte, milliyetçi ideoloji ve bu ideolojinin bileşenleri, içerisine girilen her bir siyasal ve sosyal konjonktürde bileşimindeki ideolojik argümanlardan biri diğerlerine göre daha ağırlık kazanarak, milliyetçi ideolojinin hâkim rengini oluşturmuştur.¹¹⁶⁶

Millî Mücadele yıllarının çok kimlikliliği merkeze alan çoğulcu söyleminden, Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden yirmili yıllara bakıldığında, rejimin inşa edilmesi sürecinde yapılan inkılâplar ve alınan mesafeye paralel olarak rejimin konsolidasyonu sağlandıkça, çoğulcu söylemin, yerini Türk milliyetçiliğinin giderek daha fazla vurgulandığı yeni bir söyleme bıraktığı görülecektir. Zira bu çerçevede Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya konan siyasi ve hukuki metinlerin en önemli sembollerinden biri olarak kabul edilen 1924 Anayasasına bakıldığında, çok uluslu, yarı feodal imparatorluğun, nüfusunu tanımlarken kullandığı tebaa kavramı yerini vatandaş kavramına bırakır. 1924 Anayasasının ifadesiyle “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın, vatandaşlık itibarıyla Türk ıtlak olunur.” Denilmiştir.¹¹⁶⁷ Cumhuriyetin, millet tanımına bakıldığında 1926 yılında Mustafa Kemal’in tuttuğu notlarda durum şöyle ifade edilmiştir; “Millet aynı toprak parçası üzerinde oturan, aynı kanunlara tabi, ahlak ve dil birliği halinde yaşayan insan topluluğuna denir.” Mustafa Kemal, temelde bu cümlelerinde Ernest Renan’a atıfta bulunarak “... Millet hakkında geçici ve yetersiz unsurları ikinci derecede unsurlar kabul ederek, insan topluluklarının iki şeyin birleşmesiyle millet haline geldiğini açıklamaktadır. Bunlardan birincisi zengin bir geçmişin mirasını paylaşmak, diğeri beraber yaşamak hususunda arzu ve fikir birliğidir. Beraber yaşamak hususundaki istek ve karşılıklı anlaşma sahip olunan mirasın korunmasında devam eden irade birliğinin sonucudur.”¹¹⁶⁸

¹¹⁶⁶ Alkan, “İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, 234, 235.

¹¹⁶⁷ Bülent Tanör, **Kurtuluş, Kuruluş**, 5. bs. (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2003), 243.

¹¹⁶⁸ Parla, **age**, 180-181. A. Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 351-355.

Mustafa Kemal'in millet tanımında ortaya koyduğu ve milleti oluşturan esaslardan biri olarak kabul edilen ahlakın, erken Cumhuriyet toplumunda, yeni toplumun inşasındaki belirleyici rolüne bundan önceki başlıklarda değinilmişti. Mustafa Kemal'in de millet tanımını içerisinde yer verdiği ahlak kavramını Afet İnan şöyle açıklamıştır; "Ahlakın, millet teşkilinde yeri çok büyüktür, mühimdir." Ancak burada bahsedilen ahlakın kitabî ya da teorik bir ahlak anlayışı olmadığı, bilakis gündelik yaşam içerisindeki "tecrübî" ahlak olduğu üzerinde durulur. O bu durumu şöyle ifade eder:

"Fihakika, ahlakîyat hususî fertlerden ayrı ve bunların fevkinde, ancak içtimai ve millî olabilir. Millet'in içtimai nizam ve sükûnu hal ve istikbalde refahı, saadeti, selameti ve masuniyeti, medeniyette terakki ve teâlîsi için insanlardan her hususta alaka gayret nefsin feragatini ve icap ettiği zaman seve seve nefsinin fedasını talep eden millî ahlaktır. Mükemmel bir millette ahlakîyat icapları, o millet efradı tarafından adeta muhakeme edilmeksizin vicdani, hissi bir saikle yapılır. En büyük millî his, millî heyecan, işte budur. Millet analarının, millet babalarının, millet hocalarının ve millet büyüklerinin, evde, mektepte, orduda, fabrikada, her yerde her işte millet çocuklarına, millet'in her ferdine bırakmaksızın ve mütemadiyen verecekleri millî terbiyenin gayesi işte bu yüksek millî hissi sağlamlaştırmak olmalıdır."¹¹⁶⁹

Burada millet kavramının en önemli bileşenlerinden biri olarak kabul edilen ahlakın, dini bir ahlak olmaktan öte, millî ve içtimai (toplumsal) bir değer olarak, toplum tarafından benimsenmesi ve içselleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Cumhuriyet toplumunun millî kimliği oluşturulurken, bahsedilen ahlaki erdemlerin, toplumun tüm bireylerine kazandırılması o toplumun refahı, saadeti, huzuru ve ilerlemesi için vazgeçilmez bir durum olarak nitelenmiştir. Toplum hayatı açısından millet kavramının en önemli esaslarından biri olarak görülen ahlakın, öğreticisi yalnızca aile içerisinde ebeveynler ve okulda öğretmenler değil, tüm toplumun, toplumsal yaşamın her anında millî ahlakı telkin edecek millî bir terbiye ile donanmasıyla toplumun her bireyinin millî hislerinin güçlendirilebileceği vurgulanmıştır.

CHP'nin 1947'deki programında, "Millî karakter ve millî geleneğimize uygun bir ahlakı her vasfın üzerinde tutmak."¹¹⁷⁰ Amaçlanmıştır, ifadesiyle beraber, Cumhuriyetin "milliyet idealinin ülküsünün ancak yüksek bir gaye etrafında fikir, his ve irade kuvvetlerinin muvazeneli ve derin bir tarzda insanın bütün ruhunu sarmasıyla teşekkül eder." İfadesinde idealize edilen ahlakın, millî irade ve his etrafında örülen bu yanıyla

¹¹⁶⁹ İnan, **age**, 20, 21.

¹¹⁷⁰ Parla, **age**, 81.

millilik niteliği atfedilen bir özelliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁷¹ Kanat, Bir toplumda milliyet idealinin ahlaki bir veçhe kazanması ve bunun ahlaki bir doğru olarak vicdanlara yerleşmesi gerektiğini şöyle ifade eder;

“İdeal bir ateştir, feyizli bir hareket kaynağıdır. Bu hareketle tutuşan kalplerde irade akıllara hayret verecek derecede kudret kazanır ve ahlaki istidatlar son derece gelişir. En cılız ve hasta insanların bile ideal sayesinde fedakâr ve kahraman oldukları vakidir. Dünya tarihinde nam bırakmış olan milletler şöhretlerini birinci derecede müşterek ideallere borçludurlar. Cemiyetlerin müşterek idealleri kadar dünyada dinamik ve yaratıcı bir kuvvet tasavvur etmek güçtür.”¹¹⁷²

Burada bahsedilen ideal, ülkü, “irade” ve “ihtiras” kavramlarının bir milletin bağımsız olmak ve var olmak mücadelesi ve azmi anlamında kullandığı belirtilerek, Türk çocuklarına verilecek olan ahlaki terbiyenin temel gayesinin milli ideal, irade ve ihtiras olması gerektiğinin altı çizilir. Zira bu konuda Balkan ve I. Dünya savaşlarının, göz önünde bulundurarak, “Alman Filozof Kant’ın nasıl Alman milletine, vazife duygusunu telkin ettiyse, bizim ahlaki terbiye anlayışımızda da çocuk ve genç nesillere vatani, milletini güçlü kılacak vazife, ideal, irade ve ihtiras bilincinin aşılması gerektiği” vurgulanır. Zira Kurtuluş Savaşı’nın milli ve içtimai iradeyi hâkim kılarak, kişisel ihtiras ve çıkarları ortadan kaldırmasıyla bunun genç nesillere ahlaki terbiye açısından verilecek en güzel örneği oluşturduğunu belirtir.¹¹⁷³ Türklerin uzun tarihlerinde vatan ve millet için mücadelenin “istiklal” ve “istikbal” kavramlarının mukaddes olduğu, bunun için yapılan mücadelelerin, tarihsel sürece bakıldığında bunu doğrulayan örneklerle dolu olduğu hatırlatılır.¹¹⁷⁴

¹¹⁷¹ H. Fikret Kanat, **Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye**, (Ankara: Çankaya Matbaası, 1942), 18.

¹¹⁷² Kanat, **age**, 19.

¹¹⁷³ Ali Canib, “Anadolu Yavrusuna Verilecek Terbiyenin Gayesi”, **Genç Anadolu**, s. 1 (30 Kanunu evvel 1337):1-4.

¹¹⁷⁴ İlk Tedrisat Müfettişi Ömer Hulusi, “İstiklal ve İstikbal”, **Şen Yuva**, no. 8 (1 Şubat 1341): 1. “İstiklal Harbi”, **Sevimli Mecmua**, no. 11 (27 Mayıs 1341):182. Fazıl Berki, “Türküm Büyüğüm”, **Yeni Yol**, s. 111-10. (6 Teşrinisani 1926): 109. Satı, “Aile Kucağında Vatan Terbiyesi: Düşman Orduları İstanbul Kapılarında İken – Hanımlara Verilecek Olan Bir Konferanstan”, **Terbiye Mecmuası**, no. 1 (15 Mart 1330): 30-39. “Müşahade ve Tetkikler: “Muhtelif Mekteplerde Vatani Terbiyeye Mütcellik İttihaz Edilen Hususi Tedbirler”, **Maarif Vekâleti Mecmuası**, (1 Teşrinisani 1341): 25-16. “Jandark Vatani İçin Diri Diri Yanarak Feda Olmuştur”, **Sevimli Mecmua**, no. 2 (11 Haziran 1341):181. Şükrü Turgut, “Çocuk Neşideleri: Küçüklere Yurt Sevgisi”, **Genç Mektepliler**, s. 1 (1 Nisan 1340): s.s.y. “İstiklal Harbi”, **Sevimli Mecmua**, no. 12 (11 Haziran 1341): 186. “İstiklal Harbi”, **Sevimli Mecmua**, no. 13 (25 Haziran 1341): 209. “Kahraman Hasan Çavuş”, **Yeni Yol**, s. 24 (13 Şubat 1340): 119. Nedim Tuğrul, “Türk Vatanına Hor Bakan Gözleri Her Vakit Çıkarabiliriz”, **Yeni Yol**, s. 105 (29 Nisan 1926): k.s.

Yukarıda ifade edilmeye çalışılan ve milliyetçilik kuramlarında yer alan iki temel tez ekseninde Cumhuriyetin ilk yıllarında ve Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün millet kavramını tanımlamak üzere kaleme aldığı notlara bakıldığında, iradi ve inşacı bir ulus tasarımı görülecektir. Zira Mustafa Kemal, bu yaklaşımı ile ulusu öncesiz ve sonrasız, verili bir varlık olarak görmeyen, ulusun, belirli bir siyasal toplulukça “icat edilmiş gelenek”¹¹⁷⁵ “hayal edilmiş bir topluluk”¹¹⁷⁶ olduğunu ortaya koyan “iradi” (voluntarist) ulusçuluk anlayışına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu anlayış, temelde vatandaşlığın eşitliği, eşit hakları ve ödevleri bulunduğu ilkesine dayanan ve Fransız Devriminin yarattığı ulusal egemenlik anlayışına dayalı olan modernist-milliyetçi yaklaşımı ifade eder.

Erken Cumhuriyet döneminde, milli kimlik bağlamında bakılması gereken kültürel metinlerden biri de Afet İnan'ın yazdığı “Vatandaş İçin Medeni Bilgiler” kitabıdır. Metin, erken Cumhuriyet döneminde devleti, toplumu, ekonomiyi kısacası inşa edilmek istenen toplum ve bireyi tanımlamasının yanı sıra Mustafa Kemal'in de kitabı dikkatle inceleyerek düzeltmeler ve ilaveler yapması dolayısıyla da üzerinde durulmayı gerektirmektedir. “Medeni Bilgiler” kitabında millet şu şekilde tanımlanmıştır;

“...Müşterek milli fikrin ahlakın, hissin, heyecanın hatıra ve ananelerinin millet efradında meydana gelmesini ve kökleşmesini temin eden, müşterek mazinin, birlikte yapılmış tarihin, vicdanları ve zihinleri doğrudan doğruya birleştiren müşterek dilin, milletlerin teşekkülünde en mühim amiller olduğunu bir defa daha kaydettikten sonra millet hakkında ikinci derecede unsurları kale almayarak mümkün olduğu kadar her millete uyabilecek bir tarifi biz de alalım.”¹¹⁷⁷

İnan'ın belirleyici kriterleri sıralayarak oluşturduğu millet tanımına bakıldığında; zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan, beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan ve sahip olunan mirasın muhafazasına, beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden vücuda gelen cemiyet millet olarak tanımlanmıştır. İnan, bununla beraber “milletin” ortak bir geçmiş ve ortak bir gelecek hayal etmesinin, “beraber sevinmiş” ve “aynı ümitleri beslemiş olmanın” bugünün medeni zihniyetinde diğer her türlü şartın üzerinde bir önemi olduğunu vurgulamıştır.¹¹⁷⁸ İnan'ın

¹¹⁷⁵ Hobsbawm, Ranger, **age**, 24.

¹¹⁷⁶ Anderson, **age**, 1.

¹¹⁷⁷ İnan, **age**, 23.

¹¹⁷⁸ **Age**, 23, 24.

millet tanımına bakıldığında, milletin öncesiz ve sonrasız verili bir yapı olmadığını bilakis, Anderson'un söyleminde olduğu gibi ortak bir geçmiş, ortak bir gelecek tahayyülüne sahip, bu yönde üretilecek olan kolektif bir hafızayla birlikte “inşacı millet” anlayışı ön plana çıkarılmıştır.

Erken Cumhuriyet dönemi milliyetçiliği ve bu yönde inşa edilmek istenen milli kimlik anlayışının nasıl belirdiği ve beliren bu kimlik anlayışının süreç içerisinde nasıl bir değişim geçirdiğinin en net ve nesnel kaynağı, dönemin politik iklimine egemen olan ve süreci yönlendiren iktidar partisi olarak Cumhuriyet Halk Partisi program ve tüzükleridir. Parla'nın CHP kongre, tüzük ve programlarını incelediği çalışmasında, CHP'nin 1923 programında millet yerine “halk” ifadesi kullanılmış ve bu ifade şekli dışlayıcı etnik bir milliyetçilik değil, hukuki, kültürel bir milliyetçilik ekseninde ele alınmıştır. Yine 1927 tarihli CHP tüzüğünün genel esaslarında millet ve milliyetçilik anlayışlarına yer verilmiş, burada milleti tanımlarken yurttaşlar arasındaki en güçlü bağın dil, duygu ve fikir birliği olduğuna işaret edilmiştir. Bu yanıla 1923 tarihli metinde olduğu gibi 1927 tarihli metinde de millet ve milleti oluşturan fertlerin milli kimliği tanımlanırken, siyasi-hukuki vatandaşlığı esas alan kültürel bir kimlik tanımlanmıştır.¹¹⁷⁹

Ulusallık/millilik kavramı erken Cumhuriyet döneminde hem ahlakın temel belirleyenlerinden biri hem de kurulan laik/seküler devletin omurgasını oluşturan ana özelliği oluşturmuştur. Ulus-devletin, uluslaşma ve milli kimlik inşası sürecinde vazgeçilmez araçlarının başında okul ve okul ders kitapları ile ders programları gelmiştir. Bu çerçevede özellikle ilköğretim ders programlarında düzenlemeler yapılmış, bunlardan 1926 tarihli “İlk Mektep Müfredat Programı” yeni devletin, yeni nesillerini inşa ederken Cumhuriyetin ilke ve inkılapları doğrultusunda, onları bir taraftan “millileşmek” diğer taraftan “medenileşmek”, hedefleri yönünde eğitmeyi amaçlamıştır.¹¹⁸⁰ 1926 “İlk Mektep Müfredat Programıyla”, ders programı ve ders içeriklerinde değişimler olmuş, bu yönde Tarih, Coğrafya, Tabiat ve özellikle Yurt Bilgisi derslerinin temel amacının, Cumhuriyete “yurttaş yetiştirmek” olduğu ifade edilmiştir. İlköğretim eğitimi büyük oranda bu amaca göre düzenlenmiştir. Zira bu durum bahsi geçen amacı şu özlü cümleyle ortaya koymuştur. “İlk tedrisatta vazife pek büyüktür, çünkü bu ders- “Yurt Bilgisi”- diğer dersler için bir

¹¹⁷⁹ Taha Parla, **Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u**, c. 3, 3. bs. (Deniz Yayınları: 2008), 28-30.

¹¹⁸⁰ Füsün Üstel, **Makbul Vatandaşın Peşinde**, 130. Osman Kafadar, **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, (İstanbul: Vadi, 2016), 192-201.

telakki ve temerküz sahası teşkil eder. İlk tahsilin maksadı, vatandaş yetiştirmek, gençleri mensup oldukları vatan ve millete intibak ettirmektir.”¹¹⁸¹

Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulamaya konan ders programları ki özellikle Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi dersleri ile çocukları, genç nesilleri, “vatan ve millete intibak” ettirmek amacı, Cumhuriyet kadrolarının okuldan bekledikleri sosyalizasyonun temel amacını oluşturmuştur. Kısacası, okul ve okul dersleri, ders programları, Cumhuriyetin, çocukları, inşa edilmek istenen yeni toplum projesine uyum sağlamaları yönünde bu projenin gerektirdiği norm ve değerlerin, geleceğin yurttaşları tarafından içselleştirilmesi amacını taşımıştır.¹¹⁸²

Sonuç olarak; yukarıda ortaya konan ve Cumhuriyetin ilk yıllarında milleti tanımlamak üzere belirlenen esaslara bakıldığında, girişte modernleşme kuramlarında “inşacı” (iradeci) olarak ifade edilen ve ulusun, ulusu oluşturan bireylerin zihin ve hayal dünyalarında, belli bir tarihsel köken anlatısına dayalı ortak bir hafızadan kaynak almasıyla oluştuğu vurgulanmıştı. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilk yıllarında resmi metinlerde yer alan millet tanımlamalarına bakıldığında benzer vurgular ön plana çıkmıştır. Bu metinlerde millet, ortak bir tarihi mirasa, ortak bir geçmiş hafızaya ve bu hafızanın ürettiği sembollere, ritüellere sahip olarak resmedilmiştir. Milleti oluşturan kavramlardan biri olarak vurgulanan ahlak, milli irade ve mili hissin bir bileşeni olarak görülmüş ve bu noktada ahlak, son kertede ulusal/milli irade ve ülkeye sadakatle bağlı olmakla beraber ulusal, laik/seküler bir ekseninde tanımlanmıştır. Bununla beraber sınırları çizilmiş belirli bir fiziksel alan “vatan” üzerinde duyguları, sevinçleri, heyecanları, ümitleri dahi ortaklaştıran, ortak dil, kolektif bir zihinsel ve duygusal hafıza temelinde kurgulanan bir gelecek tahayyülü esas alınmıştır. Böylece ulusallık/millilik, ekseninde ortaya konan millet anlayışı ve bu çerçevede kurulmaya çabalanan milli kimlik, Cumhuriyetin, inşacı (iradeci) yaklaşımı ve Batı modernitesiyle olan uyumu çerçevesinde şekillenmiştir.

4.3.2 Otuzlu ve Kırklı Yıllarda Yayımlanan Çocuk Dergilerinde Millet, Milliyetçilik ve Millet Sevgisi

Cumhuriyetin ilk yıllarının geride bırakılması, özellikle siyasal ve toplumsal devrimlerin önemli bir kısmının gerçekleştirilmesi ile rejimin konsolidasyonu bir noktada sağlanmış ve

¹¹⁸¹ Üstel, *age*, 130, 131.

¹¹⁸² *Age*, 132.

bu tarihten sonra rejimin ideolojik inşasına odaklanılmıştır. Bu bağlamda erken Cumhuriyet döneminin önemli kırılma noktalarından biri de otuzlu yıllardır. Zira yirmili yıllarda gerçekleştirilen çok partili hayata geçiş denemelerinin başarısızlıkla sonuçlanması ve CHP'nin tek partili bir sistem kurma yoluna girmesi, bahsi geçen ideolojik inşâ süreci açısından elverişli bir zemin hazırlamıştır. Otuzlu yıllar, aynı zamanda tüm dünyada içerisine girilen yeni siyasal ve ekonomik konjonktürün yarattığı gerilimlerin, (Avrupa'da totaliter liderlerin ve rejimlerin yükselmesi, 1929 Dünya Ekonomik Krizinin yarattığı olumsuz iklim) Türkiye'de de hissedilmesi ve Millî Mücadele yıllarından başlanarak ortaya konan çoğulcu söylemin, giderek Türk milliyetçiliğinin vurgu kazandığı, milliyetçi söylem ve uygulamalara evrilmesine neden olmuştur.

Bahsi geçen bağlam içerisinde CHP'nin 1931 tarihli programında “vatan” ve “millet” kavramları üzerinde durulmuş, vatan hem tarihi, hem de siyasi kriterlerle tanımlanırken, millet, “dil kültür, mefkûre (ülkü) birliği ile birbirlerine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasal ve içtimai bir heyet” olarak nitelenmiştir.¹¹⁸³ Bununla beraber 1931 tarihli Parti programında, toplumsal dayanışma ve kamu yararına saygılı bir solidarist ahlak anlayışını aşan, milliyetçi-devletçi bir ahlak anlayışının izleri söz konusudur. Yine milli kimlik tanımlanırken otuzlu yılların siyasal konjonktürünün belirlediği, milliyetçi söylem ve uygulamaların etkilerini taşıdığı ve bu yanı sıra “makul ve dafansif” bir kültürel milliyetçilik ekseninde “üstün bir milli karakter” oluşturulması amaçlanmıştır.¹¹⁸⁴

CHP'nin 1935 ve 1943 programlarında millet ve milliyetçilik kavramları 1931 programında ortaya konan kavramlar çerçevesinde tanımlanır. Bununla beraber uluslararası ilişkilerde ve diğer milletler söz konusu olduğunda, irredantist, saldırgan söylem ve isteklerden uzak, dünya milletlerini insancıl ve barışçı bir perspektifle kavrayan, ulusal sınırları ve milletlerin, uluslararası eşitliğini savunan bir yaklaşıma sahip olunmuştur.¹¹⁸⁵

Cumhuriyetin milli kimlik inşasının, daha fazla önem kazandığı otuzlu ve kırklı yılların siyasal ve sosyal konjonktürü içerisinde yapılan ders programları konusundaki değişikliklere bakıldığında, bu konudaki en kapsamlı düzenlemenin 1936'da gerçekleştiği görülecektir. Zira 1936 tarihli “İlk Mektep Müfredat Programında” ilkokulun, yurttaş

¹¹⁸³ İnan, **age**, 18. Parla **age**, 30, 31.

¹¹⁸⁴ Parla, **age**, 74, 75, 167.

¹¹⁸⁵ Parla, **age**, 30-42.

eğitimindeki merkezi önemi vurgulanmıştır. Bu programda eğitimin başat hedefi ve pedagojik düsturu “milliliktir.” Dolayısıyla da yetiştirilmesi planlanan yeni nesillerin, milli bir terbiye ile yetiştirilmeleri eğitimin temel amacı olarak benimsenmiştir. Bahsi geçen millilik kavramının odağında ise “Türklük” vurgusu yer almıştır.¹¹⁸⁶

Türkiye’de özellikle otuzlu yılların ikinci yarısı yaklaşmakta olan savaşın hem siyasal iklimi hem de gündelik yaşamı giderek daha fazla etkilediği bir süreçtir. Bahsedilen süreçte yayımlanan çocuk dergilerine bakıldığında, savaşın yarattığı gerilimin belirgin bir şekilde hissedildiği görülecektir. Zira tam da bu gerilimin egemen olduğu iklim içerisinde, çocuk dergilerinde yaygın temanın, askerlik, savaş, mücadele ruhu, kahramanlık, vatan, millet, bayrak sevgisi ve bağımsızlık ekseninde şekillendiği görülecektir.¹¹⁸⁷

Bahsi geçen dönemin, bünyesinde barındırdığı koşullar içerisinde, Türklük söylemleriyle milliyetçiliğin,¹¹⁸⁸ milliyetçilikle beraber askerliğin, savaşçı ruhun, mücadele ve kahramanlık söylemlerinin yaygınlık kazandığı görülmüştür.¹¹⁸⁹ Bu süreçte çocukları,

¹¹⁸⁶ Üstel, *age*, 137-142.

¹¹⁸⁷ “Türk Kızı ve Askerlik”, *Ateş*, s. 23 (22 Mayıs 1938): 18. T. Demiray, B. Çalapala, “10 Yaşında Mehmetçik”, *Yavru Türk*, c. 5 s.124, (30 Eylül 1938): 331. Hüseyin Tokgöl, “Askerim”, *Arkadaş*, s. 3 (24 İkincikanun 1941): s.s.y. F. Kırıkan (1194 1-E), “Türklük”, *Arkadaş*, s. 5, (7 Şubat 1941): 96. “Türküm”, *Türk Çocuğu*, s. 12 (15 Ekim 1945): s.s.y. Afacan, “Eğer Asker Olursam”, *Afacan Çocuk Gazetesi*, no. 26 (15 Nisan 1937): 10. “Türküm”, “Türk Kızı”, “Türk Oğlu”, *Çocuk*, s. 9 (23 Nisan 1945): 5. H. İ Yurtseven, “Yarına Bırakma”, *Çocuk*, no. 3 (Mart 1936): 12.

¹¹⁸⁸ “Türk Oğluyum

Türk oğluyum dünyada zafer için yaşarım.

Zafer için bir hızda nice savaş açarım.

Öğrensin bilmeyenler: beşeriyet tacıyım.

Cenk yerine gelince tanrının kırbacıyım.

Türk oğluyum! Ecdadımın mert bir soyuyum ben.

Dünyaya kol kanat salmış olan Oğuzlardanım ben.

Türk oğluyum! Erliğin erbabıyım ehliyim.

Vatanım uğruna fedadır gençliğim.”, Sabahattin Sami Özer, “Türk Oğluyum”, *Çocuk*, s. 199 (15 Eylül 1940): 1.

¹¹⁸⁹ “Türk’ün Çocuğu

Türk çocuğu kahramandır.

Sevimli ve çalışkandır.

Zorluklardan hiç yılmamak

ATA’sından armağandır.

Kafa sağlam, vücut acar;

Tuttuğunu söküp atar.

genç nesilleri, kısacası toplumu olası bir savaşa hazırlamak son derece önemliydi. Ele alınan dönem, uzun savaş yıllarını yaşamış ve yaşadığı savaşların derin yaralarını henüz tam olarak iyileştirememiş bir toplumsal tabloyu ifade etmekteydi. Tam da bu koşullar içerisinde, muhtemel yeni ve büyük bir savaşa toplumu hazırlamanın çok da kolay olmadığı bir toplumsal tablo söz konusuydu. Böyle bir ortamda toplumu olası bir savaşa, ruhen ve bedenen hazırlamak adına dönemin basınında olduğu gibi çocuk yayınlarında da Türklerin, savaşçılığı¹¹⁹⁰ askerlik yetenekleri¹¹⁹¹ kahramanlıkları¹¹⁹², ordu-millet anlayışları çeşitli

Damarında o akıncı

Dedesinin öz kanı var...!

Milli Şef'i sever candan.

Kalbindedir millet, vatan.

O yarın bir Mehmetçik ki

Göğsü yurda çelik kalkan.

Ne mutlu ki ben Türküm der.

Çünkü bir Türk cihan değer.

Türklüğünü değişmez

Dünya senindir deseler...”, Zeki Tunaboğlu, “Türk’ün Çocuğu”, **Çocuk**, s. 216 (18 İkincikanun 1941): 1.

¹¹⁹⁰ Bir ilkokul öğrencisinin “Arkadaş”, dergisinde yayımlanan şiirinde bu durum şöyle ifade bulmuştur;

“Biz Bu yurdu kanımızla yoğurduk.

Her yana Türklük damgasını vurduk.

Asya’dan kalktık, her yana ün saldık.

Vatanımız için pala salladık. Boyadık biz sancağı kanımızla

Taç yaptık ay yıldızı başımıza

Nice düşman önümüzde eğildi.

Türklük karşısında gökler titredi.”, F. Kırıkan (1194 1-E), Türklük, **Arkadaş**, s. 5 (7 Şubat 1941): 96.

¹¹⁹¹ Türk çocuğunun askerlik konusundaki mahareti “Askerim”, şiirinde ise şöyle anlatılmıştır;

“Ben bir askerim

Şanı büyük askerim.

Geceyi gündüze katarak

Vatanımı beklerim.

Sınırdan gezerim. Vatanıma göz diken

Düşmanları ezerim.”, Hüseyin Tokgöl, “Askerim”, **Arkadaş**, s. 3 (24 İkinci Kanun) 1941: s.s.y.

¹¹⁹² “Türküm Büyüğüm

“Kopdum ana yurttan koca seller gibi taşdım.

Baktım güneşe dağları deryaları aşdım.

Yollardaki engellerle şanlı savaştım.

mitlerle, destansı anlatılarla, “Ordu bir milletin mayasıdır.” Şeklindeki retoriklerle, haması bir dille anlatılmaya çalışılmıştır.¹¹⁹³

Dönemin çocuk dergilerinde askerlik konusu ele alınırken askerliğin vatan görevi olduğu, vatana olan bağlılık duygusunun kutsallığı, bunun ise pek çok duygudan üstün tutulması gerektiği, vatana duyulan bağlılık duygusunun, vatanın her türlü tehdit ve tehlikeden kurtarılması yönündeki tüm çabaların kutsallığı ve ulviyeti sıklıkla konu edilmiştir.¹¹⁹⁴ Zira bu bağlamda çocuklara ve genç nesillere kazandırılması beklenen ahlakın hedefinde de askeri duygu ve milli bir ülkünün olması gerektiği, bir milletin çocukları ve gençlerine vatan ve millet ülküsünün kazandırılmaması halinde o ülkenin, gelecek nesillerinin ahlaki anlamda eksik ve yetersiz olacakları vurgulanmıştır. Çocukların, genç nesillerin ahlaki terbiyelerinin vazgeçilmez bir unsuru olarak görülen vatan ve millet ülküsünün mutlaka “tecrübî” tatbiki olması gerektiği, “nazari” olarak ezberletilecek olan ahlaki ülkülerin yersiz olacağı telkin edilmiştir.¹¹⁹⁵

Çocukların ve genç nesillerin ahlaki terbiyelerinin vazgeçilmez bir unsuru olarak düşünülen vatan ve millet ülküsünün çocuklara benimsetilmesi için onların küçük yaştan

Türküm büyüğüm var mı eşim, söyle biliyorsan!

Tarihlere sor, al haberi şüphelenirsen.!

Ben kaç taç uçurdum, ne kadar tahtı devirdim.

Kaç imparator, kaç beği devirdim!

Tarihi bile istediğim seyre çevirdim.

Türküm büyüğüm var mı eşim, söyle biliyorsan!

Tarihlere sor, al haberi şüphelenirsen.!

Balkanda, Büyük Harbe bana öldü diyenler!

Mirası Yunan milletin oldu diyenler!

Haç parladı, yıldız hilal söndü diyenler

Türküm büyüğüm var mı eşim, söyle biliyorsan!

Tarihlere sor, al haberi şüphelenirsen.!", Doktor Fazıl Barkı, “Türküm Büyüğüm”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 21-22.

¹¹⁹³ “Ordu Bir Milletin Mayasıdır”, **Çocuk** s. 198 (31 Ağustos 1940): 2-4.

¹¹⁹⁴ T. Demiray, B. Çalapala, “10 Yaşında Mehmetçik”, **Yavru Türk**, c. 5 s.124, (30 Eylül 1938): 331. “Asker Olacağım”, **Çocuk**, s. 154 (1 Eylül 1939): k.s. Nurettin Artam, “Haftanın Güzel Şiirleri: Küçük Asker”, **Çocuk**, s. 388 (23 Birinciteşrin 1944): 12. Nurettin Artam, “Haftanın Güzel Şiirleri: Hazır Ol”, **Çocuk**, s. 388 (23 Birinciteşrin 1944): 12.

¹¹⁹⁵ Faik Türkmen, **Milli ve Askeri Ahlak**, (İstanbul: Askeri Liseler Neşriyatından: No. 2, 1943), 20-23.

itibaren asker olmaya özendirilmesi amaçlanmıştır. “Her Türk askerdir”¹¹⁹⁶ retoriğinde olduğu gibi askerliğin, bir yaşam şekli olması gerektiği hatırlatılmıştır. Çocuk dergileri, çocukları, genç nesilleri savaşa ve savaşın olası tehlikelerine, tehditlerine karşı hazırlamak amacıyla yalnızca psikolojik değil, aynı zamanda pratikte de çeşitli hazırlıklar yapmışlardır. Dergilerde yayımlanan yazı ve görseller aracılığıyla, savaşlarda kullanılan savaş silahlarından, top kovanlarına, mermilere, mayınlara, mayın tarayıcılara kadar çeşitli savaş gereçlerinin işlevleri ile bunların kullanımı ve özelliklerine yer verilmiştir.¹¹⁹⁷

Çocukları, genç nesilleri savaşa, askerliğe ve yurt savunmasına hazırlamanın en güçlü motivasyonlarından biri de geçmişte, özellikle de Millî Mücadele döneminde yapılan savaşlarda gösterilen cesaret ve kahramanlıklar ile kazanılan başarıların anlatımı olmuştur.¹¹⁹⁸

Çocuk dergilerinde askerliğin nasıl bir iş, nasıl bir meslek olduğu, nasıl bir bilinç ve sorumlulukla yerine getirilmesi gerektiğinin anlatılması için kimi zaman onların gündelik yaşamlarından hareket edilmiştir. Zira çocukların, ilk çocukluk ve okul yaşantılarının bir parçası olarak görülen izciliğin, askerlik hayatı ile olan bağından bahsedilerek, çocukların izcilik deneyimlerinin, onların asker olmalarında yardımcı olacağı ve bu süreci kolaylaştıracağı konu edilerek, izcilik süresince öğrenilenlerin vatanın savunulmasında ve korunmasında önemli katkıları olacağının altı çizilir.¹¹⁹⁹

¹¹⁹⁶ T. Demiray, B. Çalapala, “10 Yaşında Mehmetçik”, **Yavru Türk**, s. 111, c. 5 (13 Haziran 1938): 100, 101. T. Demiray, B. Çalapala, “10 Yaşında Mehmetçik”, **Yavru Türk**, s. 112, c. 5 (19 Haziran 1938): 116, 117. T. Demiray, B. Çalapala, “10 Yaşında Mehmetçik”, **Yavru Türk**, s. 115 (9 Temmuz 1938): 158, 159.

¹¹⁹⁷ “Çocuğun Harp Notları”, **Çocuk**, s. 247, (23 Ağustos 1941): 10. “Çocuğun Harp Notları”, **Çocuk**, s. 249 (6 Eylül 1941): 9. T. Demiray, B. Çalapala, Münir Hayri Egeli, “Asker Çocuk”, **Çocuk**, c. 4, s. 198 (31 Ağustos 1940): 211. “Asker Olacağım”, **Çocuk**, s. 154 (1 Eylül 1939): k.s. “10 Yaşında Mehmetçik”, **Yavru Türk**, c. 5 s.124 (30 Eylül 1938): 331. Enver Bolayır, “Kurtuluş Savaşında İnebolu Çocukları Düşman Ateşi Altında”, **Afacan**, no. 20 (Nisan 1939): 6.

¹¹⁹⁸ Afacan, “Eğer Asker Olursam”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, no. 26 (15 Nisan 1937): 10. “Türküm”, **Türk Çocuğu**, s. 12 (15 Ekim 1945): s.s.y. Muallim Süleyman Edib, “Milli Hikâye: İstiklal Harbi Hatırlarından”, **Yeni Yol**, s. 102 (18 Mart 1926): 1379. Kemalledin, “Milli Hikâye: Türk Kızının Dersi”, **Resimli Mecmua**, no. 4 (30 Nisan 1341): 14. Sezai Attila, “İstiklal Harbi Romanı: Koca Ahmet”, **Çocuk Sesi**, no. 214 (29 Kanunusani 1934): 4. “Ulusal Masal: 30 Ağustos Savaşında Türk Ali”, **Çocuk Duygusu**, s. 49 (1 Eylül 1938): 13. “İstiklal Madalyası”, **Çocuk Gözü Afacan**, s. 45 (23 Nisan 1946): s.s.y. Tahsin Demiray, “Ordular! İlk Hedefiniz Akdenizdir İleri !.. 30 Ağustos 1922”, **Yavru Türk**, s. 18 (30 Ağustos 1936): 168. M. Kemallettin, “İstiklal Harbi Hatıraları: Bir Türk Çocuğunun Orduya Hizmeti”, **Çocuk Sesi**, no. 111 (22 Şubat 1932):16, 17.

¹¹⁹⁹ “Bugün İzci Yarın Asker”, **Çocuk**, c. 4, s. 198 (31 Ağustos 1940): 211. Münir Hayri Egeli, “Asker Çocuk”, **Çocuk**, c. 4, s. 198 (31 Ağustos 1940): 211. “Asker Olacağım”, **Çocuk**, s. 154 (1 Eylül 1939): k.s.

Savaş yıllarında ülkede üretken durumda olan erkek nüfusun önemli bir kısmının silâh altına alınması, ülke ekonomisi ve üretim açısından oldukça zorlu bir süreci beraberinde getirmiştir. Bunun aşılabilmesi için askerlik mesleğinin yalnızca erkekler tarafından yapılmadığı, aynı zamanda kadınların da asker olabileceği ve yurt savunmasında geçmişte olduğu şimdide yararlı işler yapabilecekleri ortaya konurken, kadınların aynı zamanda farklı meslek dallarında hizmet vererek de vatana çok önemli hizmetlerde bulunabilecekleri vurgulanmıştır. Zira erkeklerin yaptığı pek çok işin kadınlar tarafından da yapılmasından duyulan gurur ortaya konurken, Türk kızlarının vatana, millete ve yardıma ihtiyacı olan ulus üyelerine yardım ederek vatanseverliklerini göstermiş oluyorlardı. Böylece Cumhuriyet Türkiye'sinde erkekler kadar kadınların da askerlikten, hekimliğe kadar pek çok meslek dalında vatana hizmet edebilecekleri belirtilmiştir. Sahip olunan kadın nüfusun, bu şekilde vatana, millete olan sevgi ve bağlılıklarını ortaya koyduklarının altı çizilirken, temelde Cumhuriyet rejiminin de Osmanlı geçmişinden farklılaşarak, kadınlara kamusal hayatta, yurt savunmasında ve farklı pek çok meslek dalında onlara yer açarak, onları, sahip olunan erkek nüfusla eşitleme çabası içerisinde olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.¹²⁰⁰

Ulusal kimliğin pekiştirilmesi, vatan ve vatan savunması kavramı çerçevesinde üzerinde durulan ve altı çizilen kavramlardan biri de kahramanlıktır. Çocuk dergilerindeki çeşitli anlatılarda ve görsel figürlerde kahraman çocuklar ve kahraman askerler güçlü, kuvvetli, cesur, kimi zaman doğüstü güçleri olan korkusuz, vatansever, kahraman Mehmetçikler olarak resmedilmişlerdir. Bu yanılla ülkesini düşmana karşı korkusuzca savunan, gözü pek Mehmetçik figürünün en bilinen özelliği, onun kahramanlığıdır. Çocuk dergilerinde bahsi geçen kahraman figürü kimi zaman bir Mehmetçik iken, kimi zaman Türk tarihinin kahramanlıklarıyla, kazandığı zaferlerle verdiği olağanüstü mücadelesiyle bilinen asker, komutan ve liderleri olmuştur.¹²⁰¹

¹²⁰⁰ “Mektepli Kızlar Asker Olunca”, **Çocuk Sesi**, no. 210 (1 Kânunusani 1934): 12, 13. “Türk Kızı ve Askerlik”, **Ateş**, s. 23 (22 Mayıs 1938): 18. (İstanbul Çapa 345) Mustafa, “Türk Kızı”, **Çocuk Duygusu**, s. 27 (31 Mart 1938): 8. “Türk Kızı”, **Çocuk**, s. 9 (23 Nisan 1945): 5. Ahmet Rifat, Türk Kızı, **Yeni Yol**, s. 111 (6 Teşrinisani 1926): 1423. Muallim Sungur Alp, “Türk Kızına”, **Yeni Yol**, s. 35 (3 Mayıs 1340): 180.

¹²⁰¹ “Ben Bir Kahraman Olacağım”, **Çocuk Duygusu**, s. 23 (3 Mart 1938): 3-7. Mahmut Atilla Aykut, “Kahraman Kardeşler”, **Çocuk Gözü Afacan**, s. 43 (11 Nisan 1946): 15, 16. “Hikâye: Düşmana Teslim Olmaktansa Ölürüm”, **Çocuk Sesi**, No. 358 (2 İkinciteşrin 1936): 8. “Küçük Kahraman”, **Yavru Türk**, s. 19 (30 Ağustos 1936): 211. “Yedi Günde Bir: Kahraman Ordumuz Trakya’da Manevralar Yapıyor”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, no. 144 (19 Ağustos 1937): s.s.y. Feridun Solmaz, “Türk Yurdu ve Türk Askeri”, **Türk Çocuğu**, s. 12 (15 Ekim 1945): 5.

Bununla beraber çocukların içerisinde yaşadıkları bu zorlu süreçte yalnızca kendi yaşamlarının sorumluluğu değil, bununla beraber vatanın, milletin geleceğini de düşünceleri beklenmiştir. Zira çocukların her gün yapmaları gereken kişisel bakım, temizlik, beslenme ve okul işleri gibi rutinlerinin, yalnızca kendileri için değil, sahip oldukları vatan ve millete karşı olan sorumluluklarının gereği olarak, yerine getirmeleri beklenmiştir. Bu bağlamda okul öğrencilerinin her sabah okudukları “Ulusal Ant”¹²⁰² hatırlatılarak “Varlığım Türk varlığına armağan olsun.” Retoriğinde olduğu gibi çocuğun kendinden önce varlığını dahi vatana ve millete adanması beklenmiştir.¹²⁰³ Bahsi geçen dönem içerisindeki metinlerde idealize edilen çocuk, görev ve sorumluluk bilinci içerisinde olan, vatani, milleti ve ulusal kimliği için her türlü zorluğu göze alabilen bir çocuk olarak resmedilmiştir.¹²⁰⁴

Bahsedildiği gibi özellikle otuzlu ve kırklı yılların ilk yarısında ulusal kimliğin gereği olarak ön plana çıkarılan “vatan, millet, Türklük, kahramanlık, savaşçılık” gibi kavramlar ekseninde tanımlanan ulusal kimlik, bazen organik bir ulusa, bazen de etnisist söylemlere sahip olmuştur. Ancak Avrupa’da savaş yıllarının sona erdiği, totaliter rejimler ve liderlerin kaybettiği bir ortamda Türkiye’de de milliyetçi söylemlerin dozu düşürülmüş ve ulusal kimlik görece daha ılımlı olabilecek kavramlarla tanımlanmaya başlamıştır. “Doğan Kardeş” dergisinde 1948’de yayımlanan bir yazıda, çocuklardan sahip olması beklenen ve idealize edilen özellikler sıralanırken bunun, aynı zamanda inşa edilmek istenen “Türk çocuğunun” “Türklük” kimliğinin de bir parçası olduğu şöyle anlatılmıştır;

¹²⁰² “Türk Çocuğunun Türesi: Her sabah uyanınca ve akşam yatarken derim ki: Türküm, Doğruyum, çalışkanım! Yaşam küçüklerimi sevmek, büyüklerime saygı göstermek, yurdumu, budunumu özümden çok sevmektir. Ülküm; yükselmek, ileri gitmektir. Varlığım Türk varlığına armağan olsun.”, Doktor Reşit Galip, “Türk Çocuğunun Türesi”, **Çocuk**, s. 2 (28 Ekim 1946): 2.

¹²⁰³ Arkadaş, “Ulusa Armağan”, **Arkadaş**, s. 6 (14 Şubat 1941): 103.

¹²⁰⁴ “Türk Öğün Çalış Güven

Türksün! Senin hakkındır her ne kadar övünsen!

Dünyaya ışık salan bir millet oğlusun sen.!

Örnek al Atatürk’ten, Kahraman İnönü’dan.

Unutma bu öğüdü: Türk Öğün Çalış Güven.

Türksün! Sana Yakışır hiç durmadan çalışmak

Boş lafa kulak asma elindeki işe bak!

İnsanlığa nur saçan kutlu meşaleni yak!

Unutma tarihini Türk Öğün çalış güven.”, Rakım Çalapala, “Türk Öğün Çalış Güven”, **Çocuk Haftası**, no. 14 (3 Nisan 1943): 16.

“Ben Türküm demek yaşanan yerin bir Türk yurdu olduğunu bilmek, yurdunu korumak, kollamak, fedakârlık yapmak ve bu uğurda canını seve seve vermek demektir. Ben Türküm demek, ben sağlığını severim çünkü bilirim ki hastalıkla insanlar memleketlerine faydalı olmazlar. Güzel vücutlu, sağlam bir insan olmak için kendime iyi bakarım demektir. Ben Türküm demek vazifelerimi severek yaparım. Çünkü iyi bir vatandaş olmak istiyorum. İyi bir vatandaş olmak demek memlekete faydalı olabilen vatandaş demektir. Cahil insanlar ellerinden bir iş gelmeyen insanlar faydalı olamazlar. Ben işe yarar bir insan olmak için çalışıyorum demektir. Ben Türküm demek, milletimin bütün varlıklarını, mallarını güzelliklerini sever ve korurum. Hiçbir şeyi israf etmem. Defterlerime, üstüme başıma, okuldaki sıralara iyi bakarım. Ağaçlara kıyamam. Yerlere tükürüp kirlletmem. Her şeyi temiz tutarım demektir. Ben Türküm demek, milletimin daima daha ileri, daha varlıklı, vatanımın daima daha medeni, daha güzel daha yüksek olmasını isterim. Onun için cehaletin salgınların, geriliğin, pisliğin, çirkinliğin, amansız düşmanıyım. Terakkinin, ilerlemenin, güzelliğin, iyiliğin dostuyum demektir.”¹²⁰⁵

II. Dünya Savaşının hemen öncesi ve savaş yıllarında, savaşın da yarattığı siyasi ve askeri gerilim ortamında, ulusal kimlik ve bu ekseninde Türklük kavramı daha çok askerlik, savaşçılık, cesaret ve kahramanlık ekseninde tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda dönemin idealize edilen çocukları da bahsi geçen kavramlarla yoğrulmuştur. Zira dönemin idealize edilen vatansever, milliyetperver çocuğu, askerlik sanatını bilen, cesur, kahraman, savaşçı nitelikleriyle ön plana çıkarılmıştır. Ancak savaşın sona ermesiyle beraber hem siyasal hem de sosyal yaşamda görece bir rahatlamanın sağlandığı savaş sonrası süreçte, vatan ve milliyetperver çocuk, yeniden tanımlanmıştır. Bu tanımlamada milliyetperverliğin merkezinde yer alan yukarıdaki alıntıda da bahsedildiği gibi “Türk olmanın” vatansever, milliyetperver olmak olduğu, milliyet ve vatansever çocuğun ise sağlığını koruyan, güzel vücutlu olan, çok çalışan, vazifelerini yerine getiren kısacası “iyi bir vatandaş” olan biri olarak tanımlanır. Bununla beraber Türk olmanın, kendine, doğaya, sahip olduklarına saygılı olmakla beraber cehaletin, geriliğin, hastalıklı olanın karşısında ilerlemenin, iyilik ve dostluğun yanında olmak anlamları taşıdığı vurgulanmıştır. Kırklı yılların ikinci yarısında yapılan bu tanımlamalardan hareketle, Türklük kavramı vatan ve milliyetperverlikle tanımlanmış, bunun ise savaş yıllarındaki organik ulus ve etnisist söylemlerden uzak, modern ve medeni bir vatandaşlığı merkeze alan yeni bir kimlik tasarımı ortaya koymuştur. Bu tasarım çerçevesinde idealize edilen çocuk ise en yalın haliyle söylemek gerekirse modern vatandaşlık anlayışıyla şekillenmiş milli ve ilerlemeci değerlere sahip olarak resmedilmiştir.

¹²⁰⁵ “İyi Yurttaşlık Bilgileri: Ben Türküm Demek Ne Demektir? **Doğan Kardeş**, s. 111 (11 Kasım 1948): 6.

Sonuç olarak, I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye topraklarında işgallere karşı başlayan Millî Mücadele süreci II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet arası dönemde ulusal kimliğin inşa sürecinin bir kesintisi olarak ifade edilebilir. Zira Millî Mücadele süreci konjonktüründe mücadelenin, topyekûn sürdürülme ihtiyacı, mücadeleye katılması beklenen tüm kesimleri kapsayacak çoğulcu bir söylemi dayatmış, bu durum ise ulus-devlet ekseninde inşa edilecek ulusal kimliğin inşasının kesintisi olarak ifade edilecek olan bir süreci doğurmuştur.

Cumhuriyetin ilanını takip eden süreçte ulus-devlet paradigmasına bağlı olarak ulusal kimliğin inşası sürecine girilmiştir. Zira Cumhuriyetin yirmili yıllarında ortaya çıkan metinlerdeki millet tanımlamalarına bakıldığında genel olarak millet, ortak bir tarihi mirasa, kolektif bir hafızaya ve bu hafızanın ürettiği sembollere, ritüellere sahip olarak resmedilmiştir. Cumhuriyetin millet tanımı içerisinde yer alan ve milleti oluşturan kavramlardan biri olarak vurgulanan ahlakın en güçlü bileşenleri arasında yer alan “milli irade”, “milli his”, milli ülkülere bağlı olunması amaçlanmış böylece ulusal kimlik aynı zamanda laik/seküler bir ekseninde tanımlanmıştır. Böylece ulusallık/millilik, ekseninde ortaya konan millet anlayışı ve bu çerçevede kurulmaya çabalanan milli kimlik, Cumhuriyetin, “inşacı” (iradeci) yaklaşımı ve Batı modernitesiyle olan uyumu çerçevesinde şekillenmiştir.

Cumhuriyetin otuzlu yıllarında, milli kimlik tanımlanırken, otuzlu yılların siyasal konjonktürünün belirlediği, milliyetçi söylem ve uygulamaların etkisinde olunmasına rağmen, uluslararası ilişkilerde, dış dünyaya karşı irredantist, söylem ve uygulamalardan uzak, ulusal sınırların ve milletlerin, uluslararası eşitliğini savunan bir yaklaşıma sahip olunmuştur. Buna karşın II. Dünya Savaşı öncesi süreçte Batı’da hem Dünya Ekonomik Krizi hem de Avrupa’da hızla tırmanan ırkçı/milliyetçi, yayılcı söylem ve uygulamalar Türkiye iç politikasını da etkilemiş, savaş olasılığının giderek arttığı otuzlu yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye iç kamuoyu savaşa ve savaşın yarattığı gerilimlere hazırlanmaya çalışılmıştır. Zira tam da bu gerilimin egemen olduğu iklim içerisinde, çocuk dergilerinde yaygın temanın, vatan, millet, bayrak sevgisi, bağımsızlık, askerlik, savaş, mücadele ruhu, kahramanlık, ekseninde şekillendiği görülecektir.

Dönemin çocuk yayınlarında gözlemlenen bahsi geçen kavramlar ortaya konulurken askerliğin vatan görevi olduğu, vatana olan bağlılık duygusunun kutsallığı, vatanın her türlü tehdit ve tehlikeden kurtarılması yönündeki tüm çabaların kutsallığı ve ulviyeti

vurgulanmıştır. Bu çerçevede hem vatan ve millet ülküsünün hem de ulusal kimliğin bir bileşeni olarak düşünülen milli ahlakın güçlendirilmesi amaçlanır. Bu süreçte çocuklara kazandırılması beklenen milli ahlakın gereği olan tutum ve davranışların çocukların gündelik pratiklerinin bir parçası olabilecek şekilde onlara öğretilmesi sıklıkla telkin edilir. Bununla beraber millet ülküsünün, çocuklara benimsetilmesi için onlar, küçük yaştan itibaren asker olmaya özendirilmeliydi. Zira bu bağlamda “Her Türk askerdir”¹²⁰⁶ retoriğinde olduğu gibi askerliğin, bir yaşam şekli olması gerektiği “Ulusal Ant”ta¹²⁰⁷ “Varlığım Türk varlığına armağan olsun.” ifadesinde yer aldığı gibi çocuğun, kendinden önce varlığını vatana ve millete adaması gerektiğini telkin eden bir milli ahlak anlayışından hareket edilir.¹²⁰⁸

Bahsi geçen dönem içerisindeki metinlerde idealize edilen çocuk, görev ve sorumluluk bilinci içerisinde olan, vatani, milleti ve ulusal kimliği için her türlü zorluğu göze alabilen bir çocuk olarak resmedilmiştir. Bu bağlamda özellikle otuzlu ve kırklı yılların ilk yarısında ulusal kimliğin gereği olarak ön plana çıkarılan vatan, millet, Türklük, kahramanlık, savaşçılık gibi kavramlar ekseninde tanımlanan ulusal kimlik, bazen “organik bir ulusa” ve “kültürel vatana”, bazen de etnisist söylemlere sahip olmuştur. Ancak Avrupa’da savaş yıllarının sona erdiği, totaliter rejimler ve liderlerin kaybettiği bir ortamda Türkiye’de de milliyetçi söylemlerin dozu düşürülmüş ve ulusal kimlik görece daha ılımlı olabilecek kavramlarla tanımlanmaya başlamıştır. Kırklı yılların ikinci yarısında yapılan bu tanımlamalardan hareketle, Türklük kavramı vatan ve milliyetperverlikle tanımlanmış, bunun ise savaş yıllarındaki organik ulus ve etnisist söylemlerden uzak, modern ve medeni bir vatandaşlığı merkeze alan yeni bir kimlik tasarımı olarak ortaya çıkmıştır. Bu tasarım çerçevesinde idealize edilen çocuk ise en yalın haliyle söylemek gerekirse modern vatandaşlık anlayışıyla şekillenmiş, milli ve ilerlemeci değerlere sahip olarak resmedilmiştir.

4.3.2.1 Türk Çocuğunun Amentüsü ¹²⁰⁹: Vatan Sevgisi

¹²⁰⁶ T. Demiray, B. Çalapala, “10 Yaşında Mehmetçik”, **Yavru Türk**, c. 5, s. 111 (13 Haziran 1938): 100, 101.

¹²⁰⁷ Doktor Reşit Galip, “Türk Çocuğunun Türesi”, **Çocuk**, s. 2 (28 Ekim 1946): 2.

¹²⁰⁸ Arkadaş, “Ulusa Armağan”, **Arkadaş**, s. 6 (14 Şubat 1941): 103.

¹²⁰⁹ Bu kısmın başlığı İhsan Ragıp’ın “Genç İstidatlar: Türk Oğlunun Amentüsü”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 28 (Kânunusani 1929): 14. Makalesindeki başlıktan esinlenerek oluşturulmuştur.

Ulus devlet ideali, soyut ve sınırlı bir mekânda kültürel ve siyasal sınırların bütünleştirilmesidir. Bu nedenle devlet, bürokratik ve ideolojik boyutunun yanında belirli bir coğrafyada varlığını ve hâkimiyet alanını, ulusal sembol ve imgelerle ortaya koyar.¹²¹⁰ Anderson'a göre uluslar, hayal edilmiş bir topluluğu ifade ediyordu. Ulusun inşası, ancak ulusu oluşturan bireylerin zihninde inşa edilecek sınırlar, semboller ve ortak bir hafıza ile mümkün olabilirdi. Bu yanıyla ulusal kimlikler, bütünleştirici, soyutlayıcı ve sembolleştirici etkiye sahiptir. O, büyük bir ülkeye yayılmış olan insanların kendilerini aynı ve tek bir grubun üyesi olarak hayal etmelerinin ancak imgeler yoluyla gerçekleşebileceğini belirtirken, ulus-inşasının, ulusun zihninde, hayalini taşımasını beklediği en önemli imgelerden biri vatan ve vatanın tahayyül edilen sınırlarıdır.¹²¹¹

Burada bahsedilen vatan, fiziki sınırları çizilmiş olan coğrafya, zihinlerde üretilen sembolik sahip olunan yer, ulusun üyelerinde ortak bir imge ve kolektif bir bilinç yaratmayı amaçlar. Bir başka deyişle, vatan kavramı ve ulus kimliğinin tesisi için toplumsal hafızada ortak bir mekân ve köken anlatısına ihtiyaç vardır. Dolayısıyla vatanlaştırma aynı coğrafya ve tarih anlatısının, ulus üyelerinin zihinlerinde, kolektif bir hafızanın yaratılması ile mümkün olur. Bununla beraber devletin kuruluşu ile toprağın vatanlaştırılması paralel bir süreç olmakla beraber özdeş değildir. İktidarın mekân üzerindeki hâkimiyetini tesis etmesi, sınırların çizilmesi ile başlar. Ama coğrafyanın kitlelerin zihninde vatanlaşması belirli bir süre gerektirir. Devlet, bu yüzden ulusçuluk söylemi ile varlığını, coğrafya üzerinde meşrulaştıracak tarihsel ve mekânsal anlatıları resmileştirme gayretine girer.¹²¹²

Ulusçuluk çerçevesinde kurgulanan köken anlatısının bu şekilde fiziki ve sembolik boyutları olduğu söylenebilir. Ulusçuluğun köken anlatısında üzerinde durulan ve altı çizilen iki önemli kavramdan biri ulusun üzerinde yaşadığı, egemen olunan yurt/vatan, diğeri ise ulusun atalarının yaşadığı ve tarihi kökünün dayandığı anayurttur. Bu anlatıda anavatan, vatan kavramından farklı olarak fiziki ve siyasi sınırları değil, imgesel ve zihinsel bir haritaya denk gelmektedir. Anavatan kavramı, hissiyat doludur. Bu hissiyatı ifade eden kavramlar, fiziksel coğrafyanın ötesinde duygusal aidiyet mekânını ifade

¹²¹⁰ Sezgi Durgun, **Memalik-i Şahane'den Vatana**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 60-61.

¹²¹¹ Anderson, **age**, 15-22.

¹²¹² Durgun, **age**, 70, 71.

eder. Ulusçuluk söylemlerinde anavatan, ulusun atalarının yaşadığı mekân olarak mitolojik ve masalsı boyutlarıyla var olan bir anlatıya sahiptir. Bir yerin anavatan olabilmesi için insanların, mekâna dair zihinsel bir kök anlatısı kurmaları beklenir. Ulusun, bir kök mekân üzerinde sembolik olarak birleşmesi anavatan kavramı ile mümkün olabilmektedir.¹²¹³

Cumhuriyet döneminde bir “yurttaşlar topluluğu” oluşturma ideali, özellikle söz konusu topluluğa ait bir mekân (vatan/yurt) tasavvurunun, ulus-devlet bağlamında kurgulanması ve kurgulanan bu mekâna dönük sadakat duygusu/yurtseverliğin inşa edilmesi amaçlanmıştır. Böylece vatanseverlik, yalnızca belli bir toprak parçasına yönelik sadakat olmasının ötesinde, “ulus” ve “yurttaş” kimliğinin sınırlarını çizen ve üzerinde devletin otoritesini uyguladığı “siyasal” bir toprak haline gelecektir. Üstelik bu toprak üzerinde Cumhuriyetin öngördüğü ulusal/siyasal entegrasyonun ötesinde, kültürel ve toplumsal bir entegrasyonun da gerçekleşmesini amaçlamıştır.¹²¹⁴

Bu bağlamda erken Cumhuriyet döneminde Türk yurdunun sınırlarının tanımlanması noktasında Cumhuriyetin devlet, teşkilat ve kurumsal niteliğini oldukça açık bir dille anlatan Afet İnan, “Medeni Bilgiler” kitabında devletin sınırlarından bahsederken, ulus-devletin siyasal sınırlarını esas alarak bu konuda, devletin rasyonel tutumuna işaret etmiştir. O, Türk milletinin tarih boyunca farklı coğrafya ve kıtalara ulaşmasına, o yerleri yurt edinmesine karşın şimdi asıl yurdun içerisinde yaşanılan ve siyasi sınırları belirlenmiş olan coğrafya olduğunu vurgular. O, bu durumu şöyle ifade eder; “Vatanımız, Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde mevcudiyetlerini muhafaza eden, eserleri ile yaşadığı bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki yurttur.”¹²¹⁵

Ele alınan dönem temelde imparatorluktan, ulus devlete geçiş evresi olmakla beraber vatan tahayyülünün de zihinlerde ve fiziki sınırlarda hızla bir değişim ve dönüşüm geçirdiği yeni bir evreyi ifade etmiştir. Zira vatan bu haliyle, sınırlarının daraldığı, küçüldüğü, kimi zaman üzerinde doğulan ve yaşamın geçirildiği yerin ötesinde olmayı da gerektiren bir durumdur. Bu yanılla ele alınan dönem, vatan kavramının tam olarak neyi karşıladığı, bunun nasıl anlaşılması gerektiği, vatanın neresi olduğu konusunda kimi zaman zihinsel bir kargaşanın, zorlukların yaşandığı bir süreci ifade etmiştir.

¹²¹³ Age, 71-73.

¹²¹⁴ Üstel, age, 156, 157.

¹²¹⁵ İnan, age, 19.

Selim Sırrı (Tarcan), ele alınan dönem içerisinde vatan kavramı konusundaki bu zihinsel karmaşanın önüne geçmek ve vatanın neresi olduğu ve nasıl algılanması gerektiğini şöyle ifade etmiştir;

“Vatan evvella ev, sonra mahalle, sonra köy veya şehir, sonra vilayet daha sonra bütün memleketlerdir. Vatan muhabbeti, aşkı ana baba muhabbeti gibi yakından başlar ve uzaklara yayılır. Anasını babasını bilmeyen insanlar akraba ve dostlarına da büyük bir muhabbet, his beslemezler. Kendi evini sevmeyen birinin gönlünde memleket ve millet sevgisi de yer tutmaz. Vatan muhabbetinin şekli alışkanlıkla başlar. Buna sevk diyoruz. Kuşlar yuvalarına, arılar kovanlarına, tavuklar kümeslerine nasıl bağlıysa, insanlar da doğduğu, büyüdüğü yere öyle bağlanırlar. Vatan muhabbeti, maziye ait hatıralar, ananelerle mukaddes bir şekli alır. Mazi ile atıyı birbirine bağlayan topraktır vatan. Bizden ayrılan ve ebediyete karışan, büyüklerimizi, kahramanlarımızı, sevgililerimizi altında saklayan toprak ebetteki mübarektir.”¹²¹⁶

Tarcan’ın ifade ettiği vatan kavramı, üzerinde yaşanılan, sınırları belli olan yakın yerden başlayarak, (Köy ya da kasabadan tüm vatana) uzağa doğru yayılan bir sevgi, bağlılık ve alışkanlık olarak tanımlanan “iradeci”, “inşacı” vatan tasavvurudur. Bir başka deyişle vatan, önceden belirlenmiş siyasal sınırları olan, zihinlerde kurulan, büyük bir aşkla bağlanan, aidiyet hissedilen bir yer olarak kurgulanır. Tarcan, bir yerin vatan olarak kabul edilmesi için ona duyulan bağlılığın kaynağında, geçmiş ataların yaşadığı toprakların, gelecek nesillere bırakılacak uzun bir tarihsel sürece tanıklık etmesi gerektiği, dolayısıyla vatan olarak kabul edilen toprakla bir kök bağı kurulmasının geçmişle, şimdi ve gelecek arasındaki sürekliliği sağlayacağını düşündürmüştür.

Tarcan, “Lamartin”den alıntıyla “Vatanı vücuda getiren, ölümlerin külüdür.” sözünden hareketle, vatan topraklarının geçmiş atalar ile ulus üyeleri arasında bir bağ kurduğunu, vatanın, ulusun üyeleri ile geçmiş ecdadın ortak bir değeri olduğunu hatırlatır. Zira bugün üzerinde yaşanılan vatan toprakları için savaşanların isimleri bilinmese, kim oldukları anlaşılmasa da “Cumhuriyet hükümetinin” vatan için canını veren kahramanlar için diktiği “meçhul asker” anıtlarının bugün isimleri bilinmeyen askerlere olan muhabbet, minnettarlığın birer sembolü olduğu vurgulanmıştır.¹²¹⁷

Anderson, “meçhul asker anıtlarının” her milliyette rastlanılan ve ulusun inşasının, ulusal ve kültürel semboller yaratılarak, ortaya konan bu imgeler ve semboller aracılığıyla, zihinsel olarak inşa edildiğini savunmuştur.¹²¹⁸ Tarcan’da vatan kavramını

¹²¹⁶ Selim Sırrı (Tarcan), “Konferans: Vatan Nedir?”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 42 (Mart 1930): 7.

¹²¹⁷ Selim Sırrı (Tarcan), “Konferans: Vatan Nedir?” 7.

¹²¹⁸ Anderson, **age**, 24, 25.

açıklarken, vatanın geçmiş “ecdat” ile bugünkü nesiller arasında ortak bir bağ olduğunu, geçmişte vatan için hayatlarını kaybeden “meçhul askerlerin” varlığına duyulan saygı ve sevginin, vatan kavramının ortak bir değer olarak ulusun bireylerinde, ulusun inşasının önemli bir sembolü olduğunu ifade etmiştir.

Ele alınan dönemin metinlerinde de ulusun inşasında son derece önemli yeri olduğu düşünülen vatan kavramı başta olmak üzere, ulusal semboller, imge ve anlatıların, ulusun yeni nesillerine aktarımı oranında ulus inşasının güçleneceği vurgulanmıştır. Bir başka deyişle ulus inşasının güçlenmesi, ulusun fertlerinin, ulusa, ulusal değer ve sembollere olan bağlılığının artması ile mümkün olabilecekti. Zira Tarcan’ın ifadesinde olduğu gibi bu bağlılık duygusu ve bilinci, Cumhuriyetin inşa etmek istediği, idealize edilen ahlaki değerlerin de ulusun bireylerinde ortaya çıkmasını sağlayacaktı.

“Sevgili çocuklar, vatan topraklarını düşmanlara çiğnetmek istemezsiniz. Ona gönül bağlayın, onun itilasına çalışın, ona hizmet edecek kemal-i iktisaba çalışın. Çalışkan, vazifeşinas, doğru, fedakâr insanların vatani cennet haline koyacağına ve bilakis tembel, yalancı, hilekâr, fena adamların vatani mahvedeceğine imanınız olsun. İyi biliniz ki insan ancak sevdiklerini düşünür. Vatani severseniz onu selamete erdireceğinize hiç şüphem yok.”¹²¹⁹

Dönemin çocuk dergilerinde, vatan sevgisinin çocuklara anlatımında en sık rastlanılan kavramların başında vatanın “kutsallığı” ve “mukaddes” bir varlık olduğu yönündeki ifadeler yer almaktadır. Zira “Türk vatani Türkün en mukaddes varlığıdır. Her Türk okula giden mini minilerden büyük çocuklara ağabeylere, ihtiyarlara, kızlara ve kadınlara kadar hepsi vatanın en sağlam bekçileri ve onu göz bebeği gibi koruyan çelikten kalelerdir. Vatanımızı kalbimizden eksik etmeyelim ve onu her zamankinden daha fazla sevelim.”¹²²⁰ Minvalinde ortaya konan cümlelerde olduğu gibi ulus-devletin kutsalı, başta vatan ve millet olmak üzere ulusal varlıklar, semboller ve imgelerdir. İhsan Ragıp’ın “Genç İstidatlar: Türk Oğlunun Amentüsü” adlı şiirinde “Cumhuriyet, istiklaldir imanım. Vatan cennet, millet hâkim kur’anım.”¹²²¹ Olarak ifade ettiği

¹²¹⁹ Selim Sırrı (Tarcan), “Konferans: Vatan Nedir?” 7, 8.

¹²²⁰ “Vatan Sevgisi”, **Çocuk**, s. 209 (30 İkciteşrin 1940): 1.

¹²²¹ “Türk Oğlunun Amentüsü

Türk oğluyum, adle hakka taparım.

Sanmayınız haksızlığa saparım

Hakikate ilme kurban olurum.

Cahilliğe yaman düşman olurum.

Milletimin haddiyim rençperim.

cümlede olduğu gibi Cumhuriyetin, ulus-devlet paradigması ekseninde oluşturmaya çabaladığı değerler ulusun, vatanın ve rejimin korunması, bağımsızlığı ve egemenliği temelinde kavramsallaştırılan yeni kutsalları ifade etmiştir. Böylece, Osmanlı geçmişinde çocukların dini sembollere, Padişaha, hanedana, halifeye olan bağlılıkları ve kutsallık atıfları, yerini Cumhuriyet döneminde vatanın, milletin, kutsallığı ile vatana, millete, rejime ve ulusun sembollerine olan bağlılığa bırakmıştır.¹²²²

Cumhuriyet çocuklarının vatan sevgisi, ele alınan dergilerde soyut ve yalnızca zihni bir kavram olarak inşa edilmemiş, bilakis vatanın siyasal sınırları (Misak-ı Milli sınırları) olduğunun belirtilmesi kadar, vatan sevgisi ve bağlılığının da hamasi ve hissi olmaktan öte çocuğun gündelik pratiklerinin bir parçası olması gerektiği sıklıkla vurgulanmıştır. Zira bir çocuk için yurdunu sevmek demek, üzerine düşen görev ve sorumluluğu yerine getirmek demektir. Gelecek yaşamlarında her biri farklı görevler alacak olan çocukların, yapacakları işlerde her zaman vatanın büyük ve güçlü olması için uğraş vermeleri amaçlanmalıydı. Dolayısıyla ilkokul sıralarındaki bir çocuğun vatanı koruması, sevmesi demek aslında görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi ve bunları alışkanlık edinmesi anlamı taşımaktadır.”¹²²³ Çocukların, vatana olan sevgi ve bağlılıkları yalnızca çocukların gündelik yaşamları içerisinde onlardan beklenen, ya da onlara, hayatlarındaki yetişkinler tarafından telkin edilen bir husus değildir. Çocukların vatan ve millete olan bağlılıklarının nasıl, ne şekilde ve hangi kavramlar etrafında

Vatanımın bekçisiyim askerim.

Yabancıdan lütuf, Kerem dilemem

Esirliğe miskinliğe gelemem

Cumhuriyet, istiklaldir imanım.

Vatan cennet, millet hâkim kur'anım.”, İhsan Ragıp, “Genç İstidatlar: Türk Oğlunun Amentüsü”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 28 (Kânunusani 1929): 14.

¹²²² “Vatan Sevgisi”, **Afacan**, no. 220 (2 Şubat 1938): 12. “Vatan Sevgisi”, **Çocuk**, s. 209 (30 İkinciteşrin 1940): 1. Nurettin Kıvaner, “Vatan Uğrunda”, **Ateş**, s. 5 (27 Birincikanun 1937): 18. “Bütün Dünya Çocuklarına Memleket ve Millet Sevgisi Aşılıyor”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 70 (19 Mart 1936): 2. “Vatan İçin”, **Çocuk Âlemi**, s. 24 (10 Eylül 1949): s.s.y. “Altın Halka: Yurt Sevgisi”, **Çocuk**, s. 4 (11 Kasım 1946): 7.

¹²²³ H. Sıddık, “Vatan Aşkı”, **Çocuk Sesi**, c. 3, no. 67 (23 Nisan 1931): 9. M. B, “Yurdunu Sev!”, **Çocuk**, no. 118 (23. 12. 1938): 1. İhsan Ragıp, “Genç İstidatlar: Türk Oğlunun Amentüsü”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 28 (Kânunusani 1929): 14. “Altın Halka: Yurt Sevgisi”, **Çocuk**, s. 4 (11 Kasım 1946): 7. Necdet Rüştü, “İstiklalin Çocuğu”, **Çocuk Sesi**, no. 113 (7 Mart 1932): 7. Selim Sırrı (Tarcan), “Konferans: Vatan Nedir?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 42 (Mart 1930): 8. “Vatan Sevgisi”, **Afacan**, no. 220, (2 Şubat 1938): 12. “Vatan Sevgisi”, **Çocuk**, s. 209 (30 İkinciteşrin 1940): 1. Nurettin Kıvaner, “Vatan Uğrunda”, **Ateş**, s. 5 (27 Birincikanun 1937): 18. “Vatan Sevgisi”, **Çocuk**, s. 209 (30 İkinciteşrin 1940): 1. Zuhiri Danışman, “Yurduna Tapan Çocuklar”, **Çocuk**, no. 127 (24. 2. 1939): 6.

düşünülmesi ve gerçekleştirilmesi gerektiği dönemin eğitim sisteminin de temel belirleyenleri arasında yer almıştır. Bu çerçevede 15-21 Şubat 1943 tarihinde toplanan II. Maarif Şuarasında alınan kararlarda;

“Türk yurdu varlığımızın temeldir. Her şeyimizi feda ederek Cumhuriyetimizi istiklalimizi korumak en büyük ödevimizdir. Milli istiklale dayanamayan hayat Türk için ölümden beterdir. Yurdunu seven Türk, memleket için faydalı bir iş tutar ve o meslekte en ileri olmaya çalışır. Tuttuğu işi seve seve titizlikle metotla tam zamanında usanmadan yapar ve yarım bırakmaz. Çalışmak en büyük saadet kaynağıdır. Tembellik cemiyet için fertler için felakettir. Yurdun varlığının devamı için yapılması gereken işler vardır bunların her birini iyi ve namusuyla yapan her kişi aynı derecede saygıya değer el işi görenlerin, millete hizmetleri kafa ile çalışanların ki kadar büyüktür.¹²²⁴

Maarif Şûrası kararlarında da yer aldığı üzere Cumhuriyetin idealize ettiği, inşa etmek istediği vatansever çocuk, gündelik pratiklerinde, çok çalışarak, yaptığı işte başarılı olarak, üzerine düşen görev ve sorumlulukları sonuna kadar en doğru şekliyle yerine getiren çocuktur. Böylece inşa edilmek istenen, vatanseverlik, vatana bağlılık, soyut ve söylemsel bir kavram olmaktan öte ulusun tüm vatandaşlarının ve okul sıralarındaki çocuklarının zihninde ve gündelik pratiklerinde karşılığı olan bir kavram olarak ifade edilmiş ve altı çizilmiştir. Bu haliyle vatanseverlik; vatana, millete ve rejime bağlılık, çok çalışmak, üretmek, yapılan işte “namuslu” ve doğru olmak, görev ve sorumluluk bilinci içerisinde olarak üzerine düşen ödevleri yerine getirmek çerçevesinde tanımlanmıştır.

Erken Cumhuriyet dönemi çocuk yayınlarında ulus sevgisi, vatana, ulusa bağlılığı ifade eden en güçlü sembollerden biri olarak ön plana çıkan kavramlar arasında ulusun bayrağı ve bayrak sevgisi de yer almaktadır. Zira ulus-devletlerin ve ulusçuluğun icadında, inşa edilmek istenen ulusun bireylerinin ortak dili olarak “ulusal kültür” yaratılması, uluslaşmanın önemli bir aşaması olarak görülmüştür. Bu yanıyları ulus devletlerin oluşum süreçlerinde büyük önem atfedilen “kültür” ün çeşitli, düşünceler, işaretler, çağrışımlar, semboller, ritüeller, davranış ve iletişim sistemi anlamı taşıdığı, söz konusu ulusçuluğun güçlendirilmesinin tam da bahsedilen bu kavramların ulus tarafından benimsenmesi ile mümkün olacağı çalışmanın giriş kısmında vurgulanmıştır. “Ortak kültür” söyleminin, ulus-devletlerin oluşumunda, ulusu oluşturan toplum açısından kapsayıcı rolü olduğu, ulusların, inşa sürecinde kurulmak istenen “ortak kültür” ile ulusun, milli kimliğinin kurulması amaçlanmıştır. Bahsi geçen amacın hayata

¹²²⁴ İkinci Maarif Şûrası 15-21 Şubat 1943 Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar (Ankara: Maarif Vekilliği, 1943), 104, 105.

geçirilmesinde, genellikle ulus-devletin oluşumu sürecindeki, savaşlar, kahramanlar, semboller, ritüeller ve çeşitli imgelerden hareket edilmiştir. Tüm bu sembol ve imgeler, ulus-devletin geçmiş yapıyla olan süreksizliğini ifade ederken, ulus devletin de uluslaşma sürecini besleyen, pekiştiren unsurlar olarak kabul edilir.¹²²⁵

Tez çalışması dâhilinde ele alınan dönem, tam da Türkiye tarihinde uluslaşmanın temel sembol, söylem ve imgelerinin inşa edilmesine çalışılan dönemdir. Bu süreçte ortaya çıkan ulusal sembollerin başında ulusu temsil eden “ulusal bayrak” bulunmaktaydı. Ele alınan dönemin çocuk yayınlarında en önemli ulusal sembollerden biri olarak görülen bayrak ve bayrak sevgisi, vatan ve millet kavramlarını kapsayan ve taçlandıran bir anlama sahip olmuştur. Zira bayrak, ulusun bağımsızlığını, egemenliğini, ifade eden ulusun kutsallarından biri olarak kabul edilmiştir.¹²²⁶ Türk çocukları, vatan ve millet sevgisi kadar bayrağını sevmeli ve korumalıydı. Çocuk dergilerindeki anlatılarda, bayrak konusunda üzerinde durulan ve altı çizilen kavram, bayrağın varlığının, ulusun bağımsızlığı ve egemenliği anlamını taşıdığı, bu nedenle ulusun sembolü olan bayrağın ne savaşta ne savaşı dışı bir zamanda, hangi koşulda olursa olsun varlığının, -göklerde dalgalanmasının- sağlanmasıydı. Ulusun en yüce değerlerinden olan bayrağın, hiçbir surette indirilmemesi ve rast gele taşınmaması gerektiği telkin edilmiştir.¹²²⁷ Bununla beraber, ulusu simgeleyen bayrağın aynı zamanda “Yurda en büyük bağım bayrağımdır” sözlerinde ifade edildiği gibi millet ile vatan arasındaki en güçlü bağ kurduğu sıklıkla vurgulanmıştır.¹²²⁸

Sonuç Olarak; tüm modernleşme süreçlerinde olduğu gibi Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin de ulus-devlet bağlamında üzerinde durduğu ve özenle inşa etmeye çalışıldığı kavramların başında vatan/yurt kavramı gelmiştir. Vatan, ulus-devlet için siyasal sınırların belirlendiği kültürel bir mekân olarak tasarlanmıştır. Bu yanıyla vatan,

¹²²⁵ Gellner, **age**, 103.

¹²²⁶ Muhittin Ertan, “Bayrağım”, **Çocuk**, c. 4, s. 172 (15 Sonkanun 1940): 1.

¹²²⁷ M. A. A., “Bayrak Sevgisi”, **Çocuk Gözü Afacan**, s. 23 (22 Kasım 1945): 6. “Bayrağımız Canımızdır”, **Doğan Kardeş**, c. 4, s. 113 (25 Kasım 1948): 7, 8. “Yardımcı Sayfamız: Bayrağımız Canımızdır!”, **Doğan Kardeş**, c. 4, s. 113 (25 Kasım 1948): 7. İzmir Dar’ül Mualliminden Vasi İlhan, “Türk Bayrağı”, **Yeni Yol**, s. 25 (23 Şubat 1340): 116. Nüzhet Usta, “Talebe Yazıları, Bayrak”, **Çocuk Dünyası**, s. 24 (10 Mart 1938): s.s.y.

¹²²⁸ Muhittin Ertan, “Bayrağım”, **Çocuk**, c. 4, s. 172 (15 Sonkanun 1940):1. Melahat Sezener, “Bayrak”, **Çocuk**, s.1 (12 Şubat 1945): 4. “Kurtulmuş Bayrak”, **Çocuk**, s. 2 (28 Ekim 1946): 12. İsmet İnönü, “Türk Bayrağı Şeref Direğinde”, **Yavru Türk**, s. 16 (15 Ağustos 1936): 187.

ulusal kimliğin, ulusun zihninde, kolektif bir geçmiş üzerinden kurgulanan ortak mekân anlatısına dayandırılmıştır.

Ancak Cumhuriyet dönemi İmparatorluktan, ulus devlete ve milli sınırlara (Misak-ı Milli) geçiş evresini oluşturan bir dönemi ifade etmekle beraber, ulus kavramı gibi vatan kavramının da yeniden ele alınması, tanımlanması ve ulusun zihninde inşa edilmesi gereken bir durum olarak kabul edilmiştir. Zira vatan, İmparatorluk sonrası siyasal sınırların yeniden çizildiği, ulus-devletin egemen olduğu yeni mekânı ifade etmekteydi. Cumhuriyet döneminde inşa edilmek istenen, idealize edilen ulus ve ulus üyelerinin bahsedilen, vatan tasavvuru çerçevesinde oluşturulacak olan kolektif bir hafızaya sahip olmaları amaçlanmış, bu çerçevede yeni vatani, toplumsal hafızada oluşturacak yeni bir tarihi köken anlatısı kurulmuştur.

Ele alınan dönem içerisinde, ulusun kolektif hafızasında inşa edilmek istenen vatan tasavvuru, geçmiş ataların kanlarını uğruna akıtarak, mücadele edilerek kazanılan kutsal/mukaddes toprak olarak görülmüştür. Cumhuriyet döneminde ulusun, ulusal kimliğinin en önemli belirleyeni olarak ön plana çıkan vatan kavramı kutsallık ekseninde tanımlanmış bir değer olmakla beraber, bu soyut ve yalnızca zihni bir kavramdan ibaret değildir. Zira vatan varlığı kabul edilen, büyük bir sevgi ve aşkla bağlanan, aidiyet hissedilen bir yer olarak görülmekle beraber, inşa edilmek istenen Cumhuriyet çocuğunun sahip olması amaçlanan en önemli değerlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyet çocuklarının, en önemli kutsallarından biri olarak görülen vatan, vatana bağlılık, vatan sevgisi, soyut ve hamasi bir tanımlamanın ötesinde vatani için çalışan, üreten, tembellik yapmayan, üzerine düşen görevleri layıkıyla yerine getiren, her yaptığı işte başarılı olmayı hedefleyen, bu haliyle de vatanın bağımsızlığı ve ilerlemesinin sağlanması olarak ele alınmıştır. Bununla beraber Cumhuriyet döneminde inşa edilmek istenen vatan sevgisi ve vatana bağlılık yalnızca soyut ve söylemsel bir kavram olmanın ötesinde çocukların ve yeni nesillerin gündelik pratiklerinde yansıma bulan bir gerçeklik olarak kavranmıştır. Böylece Osmanlı geçmişinde çocuklardan istenen, hanedana, padişaha, halifeye ve dini sembollere olan bağlılık ve sevgi, yerini Cumhuriyetle beraber vatana, millete ve ulusal sembollere bırakırken, vatani sevmenin ve ona bağlı olmanın en önemli kriterleri arasında çok çalışmak, üretmek, görev ve vazife bilincine sahip olarak üstlenilen görevleri layıkıyla yerine getirerek vatanın, devletin ilerlemesini sağlamak yer almıştır.

4.3.2.2 Dil Bilinci

Cumhuriyetin kült metni olan “Medeni Bilgiler” kitabında Türk milletinin teşekkülündeki amillerin başında Türk dilinin geldiği ifade edilmiştir. “Dünyanın en güzel, en zengin ve en kolay” dili olarak tanımlanan Türkçe, Türk milletinin dilidir. Metne göre; “Türk dili, Türk milleti için mukaddes bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz badireler içinde, ahlakının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin, velhasıl bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir.”¹²²⁹

Cumhuriyetin ilanını takip eden süreçte yukarıda da ifade edildiği gibi ulus-devletleşme aşamasında milletin oluşumundaki “amillerden”, “mukaddeslerden” biri olarak görülen Türkçe dili, aynı zamanda Cumhuriyetin millet tanımının ana bileşenlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu durum Cumhuriyet Halk Fırkasının 1927 Nizamnamesinin 5. Maddesinde Türk dilinin, ulusun kurucu unsurlarının başında geldiği şöyle ifade edilmiştir;

“Fırka vatandaşlar arasında en kavi, rabitanın, dil birliği, his birliği, fikir birliği olduğuna kani olarak Türk dilini ve Türk kültürünü bihakkın tamim ve inkişaf ettirmeğe ve bütün şüabat-ı faaliyette bu esası mevki-i itibar ve meriyette bulundurmaya ve vaz’edilecek kanunların velayet-i ammesini ve her ferde seyyanen tatbikini umde-i esasiye olarak tahrir eder.”¹²³⁰

Erken Cumhuriyet döneminde, Cumhuriyet rejimi ve ideolojisi çerçevesinde ortaya konan bu metinlerde Türkçe dili, Türk ulus-devletinin kurucu temel unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir. Buna göre ulus-devletin yurttaşları arasındaki en güçlü bağın dil, duygu ve fikir birliği olduğu vurgulanarak Türk milliyetçiliğinin, ulus devletin kimlik inşasının kültür ekseninde tanımlandığı anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet döneminde ulusçuluğun önemli parametrelerinden biri olarak kabul edilen dilin, ulusun tüm üyeleri tarafından benimsenmesi ve kullanılması, ulus inşa sürecinin önemli aşamalarından biri olarak görülmüştür. Erken Cumhuriyet döneminde dil alanında yapılan çalışmaların önemli kısmı rejimin inşası ve konsolidasyonun sağlandığı otuzlu yıllara denk gelmiştir. Ancak bunun öncesinde, yirmili yıllarda, dil ve yazı alanında yapılan en önemli inkılâp, 1928 de gerçekleştirilen harf inkılâbıdır. Cumhuriyetin hem uluslaşma/ulusal kimlik inşa çalışmalarının, hem de sekülerleşme sürecinin önemli adımlarından biri olarak kabul edilen harf inkılâbı ve dilde sadeleşme çalışmaları temelde

¹²²⁹ İnan, **age**, 19.

¹²³⁰ Parla, **age**, 25.

bu konuda Osmanlı son döneminden itibaren başlayan, bu yöndeki çalışmaların radikal bir sonucudur.¹²³¹

Harf inkılâbının başarısı, dilde reform çalışmalarını da cesaretlendirmişti. Zira henüz 19. Yüzyılın sonlarında okuryazar Osmanlı seçkinleri, Osmanlıca yazı dili ile halkın gündelik konuşma dili arasındaki farklılaşmaya dikkat çekmişlerdir. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyetinin önemli isimleri ki bunlardan biri olan Ziya Gökalp'ta dildeki Arapça ve Farsça dilbilgisi unsurları yerine Türkçe unsurların kullanılması gerektiğini savunmuştur. Dilde sadeleşme çabaları yönündeki tartışmalar, Cumhuriyet döneminde, otuzlu yılların başında yeniden gündeme gelir ve bu yönde bizzat Mustafa Kemal ilk Türk Dil Kurultayının toplanması için girişimde bulunmuştur.¹²³² Bu girişim sonrasında Türk Dili Tetkik Cemiyeti Kurulur. Cemiyetin amacı, Türk dilinin tüm dünya dillerinin ortaya çıkışı ve gelişiminde ne derece önemli bir role sahip olunduğunun kanıtlanmasıdır. 26 Eylül 1932'de toplanan Birinci Türk Dil Kurultayında amaç; Türk dilinin tüm dünya dilleri içerisindeki güzelliği ve zenginliğinin açığa çıkarılması ve dilde sadeleşme çabalarına girişilmesi olmuştur. Sonuçta bu süreçte, özellikle Arapça ve Farsça sözcüklerin dilden atılması çabalarına girişilirken, 1400 yeni “Öz Türkçe” sözcük halka tanıtılmıştır.¹²³³ 1934 yılında toplanan İkinci Türk Dil Kurultayı sürecinde, dilde sadeleştirme çabaları devam ederken, ortaya çıkan tabloda dilden çıkarılan kelimeler ve yeni bulunan Öz Türkçe kelimelerin kullanıldığı yeni dil anlaşılabilir ve çıkmaz bir durum yaratır. Ancak sonraki süreçte uygulanması konusunda ciddi zorluklar yaşanan dilde sadeleşme çalışmalarına son verilirken, gündelik dilin kullanımında da bir rahatlama sağlanır.¹²³⁴

Ele alınan dönemin yazı ve dil alanındaki çalışmaları ulus-devletin inşası sürecinde girilen ve farklı siyasal konjonktürlerde farklı noktalara doğru savrulan bir süreci ifade etmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi özellikle otuzlu yıllarda yoğunlaşan dil alanındaki çalışmaların milliyetçi bir vurgu kazanarak zaman zaman dışlayıcı niteliğe büründüğü

¹²³¹ Selçuk Akşin Somel, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Kimliği”, 80. Soner Çağaptay, “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk Dil ve Etnisite”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, c. 4, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002): 245-249.

¹²³² Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, çev. Yasemin Saner, 24. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları 2009), 279, 280.

¹²³³ Soner Çağaptay, “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk Dil ve Etnisite”, 246-254.

¹²³⁴ Soner Çağaptay, “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk Dil ve Etnisite”, 254-257. Zürcher, **age**, 280-282.

görülmüştür.¹²³⁵ Dilin sadeleşmesi ve Öz Türkçe bir karakter kazanması yönündeki çabalar dönemin eğitim politikalarına yön veren Maarif Şurası kararlarına da yansımış, bu yönde 1943 tarihinde toplanan 2. Maarif Şurasında “Türk diline kültürüne inkılâbın eser ve esaslarına umumiyetle Türklük idealine bağlı bir Türk”¹²³⁶ genci yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Çocukların ve gençlerin dil konusunda hem dönemin okul eğitimi sürecinde¹²³⁷ hem de okul dışında özellikle Halkevleri aracılığıyla düzenlenen “Muhasebeler, konferanslar, milli dil ve anane tetkikleri, neşriyat çalışmaları” ile çocuk ve gençlerin eğitilmesi, genç istidatların himayesi esas alınmıştır.¹²³⁸

Dil konusunda yapılan çalışmaların çocuk dergilerine yansması yukarıda bahsedilen ve özellikle otuzlu yıllarda yapılan çalışmalar ekseninde gerçekleşmiştir. Otuzlu yıllar, belirtildiği gibi tüm dünyada savaş rüzgârlarının estiği ve özellikle Batı’da totaliter rejimlerin ırkçı, yayılmacı, organik, milliyetçiliklerin egemen olduğu bir süreci ifade etmiştir. Bahsi geçen siyasal konjonktür içerisinde Cumhuriyet rejimi, hem iç politik süreçlerin ve rejimin konsolidasyonu, hem de dışarıda gelişen tüm bu ırkçı-yayılmacı söylemlere karşı Türk milliyetçiliğinin giderek daha fazla vurgulanmasını esas alan söylem ve uygulamalara girişmiştir. Bu bağlamda dil, ulus ve ulusal kimliğin inşasında ve milliyetçiliğin vurgulanmasında önemli bir araç olarak görülmüştür. Bu süreçte inşa edilmek istenen Türklük bilincinin en önemli bileşenlerinden birinin dil olduğu, Türk olmanın Türkçe bilmek ve konuşmak üzerinden tanımlandığı durum şöyle ifade edilmiştir; “Ben Türküm demek, dilim Türkçedir. Dilimi de yurdum gibi severim. Konuşurken yazarken haz duyarım. Onu iyi konuşmasını ve yazmasını öğrenmek en büyük vazifemdir. Dilimiz atalarımızın bize kattığı en değerli mirastır.”¹²³⁹

Çocuk dergilerinde “Türkçenin dünyanın en güzel lisanı” olduğu sıklıkla vurgulanırken¹²⁴⁰ “Yalnız Türkçe konuş ve güzel dilimizden başka bir lisanla

¹²³⁵ Üstel, *age*, 166, 167.

¹²³⁶ **İkinci Maarif Şûrası 1943**, 104.

¹²³⁷ **İkinci Maarif Şûrası 1943**, 39-100.

¹²³⁸ Ankara Halkevi, Dil Edebiyat ve Tarih Şubesi (Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1932), 3-16.

¹²³⁹ “İyi Yurttaşlık Bilgileri: Ben Türküm Demek Ne Demektir?”, **Doğan Kardeş**, s. 111 (11 Kasım 1948): 6.

¹²⁴⁰ “Türk Dili Dillerin En Güzelidir”, **Çocuk**, s. 106 (30 Eylül 1938): 4, 5. Bekir Altan, “Öz Dil”, **Çocuk** s. 106 (30 Eylül 1938): 6. Fazıl Ahmet, “Öz Türkçe: Soyumuz Dilimiz”, **Çocuk Sesi**, no. 259 (İkincikanun 1934): 2. “Arkadaş’ın Büyük Bir Teşebbüsü: Ben Türkçe Konuşacağım!”, **Arkadaş**, s. 2 (17 İkincikanun 1941): 22.

konusanları görürsen milli vazifenin icabını yapmaktan çekinme.” Şeklindeki uyarılarla yalnızca ulusal dil olan Türkçenin konuşulmasının zorunluluğuna işaret edilmiştir.¹²⁴¹ Türkçenin yaygınlaştırılması ve doğru kullanımının ulusal bir görev hatta “dil savaşı” olduğundan hareketle, okula başlayan ve okullu olan çocukların hayatında en önemli eğitimlerden birinin de Öz Türkçe savaşına başlamak olduğu, bu savaşın ise okullu olan her çocuk tarafında sürdürülmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Zira her Türk çocuğunun Öz Türkçe okumak ve yazmak zorunda olduğunun bilinmesi gerektiğine işaret edilir. Bununla beraber Öz Türkçe kullanımının yalnızca ulusal kimliğin inşası açısından değil, kalkınmanın, ilerlemenin ve güçlü bir millet olma yolunda da ne derece önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmıştır.¹²⁴²

Çocuk dergilerinde çocukların dil konusunda bilinç kazanmalarının, ulusallaşma yönündeki çabaların temellerinden birini oluşturduğu, bu nedenle çocuk dergilerini okuyan çocuklara dergiler aracılığıyla dilin en doğru şekliyle öğretilmesi de hedeflenmiştir.¹²⁴³

Yukarıda da ifade edildiği gibi Otuzlu yıllarda Türk Dil Kurumunun başlattığı dilde sadeleşme çalışmaları ile Öz Türkçe kelimelerin kullanımı ve yaygınlaştırılması çabaları çocuk dergilerine de yansımış ve çocuk dergilerinin bir kısmı yayımladıkları dergilerin belli sayfa ve sütunlarını Öz Türkçe kelimelere, Türkçenin yapısal ve gramer özelliklerinin öğretilmesine ayırmışlardır.¹²⁴⁴

Çocukların, dil bilincinin gelişmesi ve Türkçenin hem gündelik konuşma diliyle hem de yazı dili olarak en doğru şekliyle kullanımının sağlanması amacıyla dönemin çocuk dergileri çeşitli yazı yarışmaları düzenlenmiştir. Düzenlenen bu yarışmalarda çocukların

¹²⁴¹ Ağaben, “Türk Oğlu!”, **Yeni Yol**, s. 111 (6 Teşrinisani 1926): 1423.

¹²⁴² Yazan Çalışkan Çocuk, “Benden Size Mektuplar: Dil Savaşı”, **Çalışkan Çocuk**, s. 5 (13 Birinciteşrin 1934): 3.

¹²⁴³ “Güzel Yazılar: Çalışkan Çocuk”, **Çocuk**, s. 19 (19 Sonkanun 1935): 3. Çalışkan Çocuk, “Benden Size”, **Çalışkan Çocuk**, s. 10 (İkinciteşrin 1934): 2. Fazıl Ahmet, “Öz Türkçe: Soyumuz Dilimiz”, **Çocuk Sesi**, no. 259 (İkincikanun 1934): 2. “Arkadaş’ın Büyük Bir Teşebbüsü: Ben Türkçe Konuşacağım!”, **Arkadaş**, s. 2 (17 İkincikanun 1941): 22.

¹²⁴⁴ “Öz Türkçe Köşesi”, **Çalışkan Çocuk**, s. 6 (20 Birinciteşrin, 1934): 2. “Öz Türkçe Köşesi”, **Çalışkan Çocuk**, s.7 (29 Birinciteşrin 1934): 3. “Öz Türkçe Dil Bilgisi Boşkutları”, **Çocuk Sesi**, no. 262 (31 Birincikanun 1934): s.s.y. “Öz Türkçe: Kelimeleri Belirleyelim ve Cümle İçinde Kullanalım”, **Afacan**, s. 26 (30 Mayıs 1935): 11. Fazıl Ahmet, “Öz Türkçe: Soyumuz Dilimiz”, **Çocuk Sesi**, no. 259 (İkincikanun 1934): 2. Arkadaş “Güzel Konuşmak”, **Arkadaş**, s. 3 (24 İkincikanun 1941): 42. “Öz Türkçe: Her Hafta 5 Kelime”, **Afacan**, s. 29 (6 Haziran 1935): 11. “Öz Türkçe: Her Hafta 5 Kelime”, **Afacan**, s.32 (27 Haziran 1935): 11. “Öz Türkçe: Her Hafta 5 Kelime”, **Çocuk Sesi**, no. 288 (Temmuz 1935): 17. “Öz Türkçe: Her Hafta 5 Kelime”, **Çocuk Sesi**, 295 (5 Ağustos 1935): 15.

dilde sadeleşme çalışmaları sonucunda dilden atılan kelimeleri kullanmaksızın, bunun yerine Türk Dil Kurumu tarafından bulunan öz Türkçe kelimeleri kullanma becerilerinin gelişmesine çalışılmıştır.¹²⁴⁵ Bununla beraber Türk Dil Kurumu tarafından ilan edilen “dil bayramı” ile başta çocuklar olmak üzere tüm vatandaşların Türkçeyi konuşma, yazma ve öz Türkçe kelimeleri yalnızca yazı dilinde değil, gündelik pratiklerle de kullanımının sağlanması konusunda tüm vatandaşlar arasında bir bilinç oluşturulması amaçlanmış ve bu yönde bahsi geçen uygulamalara girişilmiştir.¹²⁴⁶

Kısaca; Cumhuriyet dönemi millet tanımlamalarının ve ulusçuluğunun önemli bileşenlerinden biri olarak kabul edilen dilin, ulusun tüm üyeleri tarafından benimsenmesi ve kullanılması, ulus inşa sürecinin önemli aşamalarından biri olarak görülmüştür. Zira kurulmak istenen ulus-devletin yurttaşları arasındaki en güçlü bağın dil, duygu ve fikir birliği olduğu vurgulanarak, Türk milliyetçiliğinin, ulus devletin kimlik inşası kültür ekseninde tanımlanmıştır.

Erken Cumhuriyet döneminde dil alanında yapılan çalışmaların önemli kısmı rejimin inşası ve konsolidasyonun sağlandığı otuzlu yıllara denk gelmiştir. II. Dünya Savaşı konjonktüründe hem iç politikanın değişkenleri hem de dış politikadaki ırkçı ve yayılcı söylemlere karşı Türk milliyetçiliğinin giderek daha fazla vurgulanmasını esas alan söylem ve uygulamalara girilen bu dönemde dil, ulus ve ulusal kimliğin inşasında ve milliyetçiliğin vurgulanmasında önemli bir araç olarak görülmüştür. Dönemin çocuk dergilerinde çocuklarda oluşması amaçlanan dil bilinci, temelde Türkçenin kullanımının yaygınlaştırılması, dilin, kurallarına bağlı olarak doğru kullanımı ve özellikle öz Türkçe kelimelerin kullanımının yaygınlaştırılması konusuna odaklanmıştır. Böylece erken Cumhuriyet döneminde, özellikle otuzlu yıllarda ulusal kimliğin önemli bileşenlerinden biri olarak kabul edilen dil, bir taraftan ulus inşasının önemli araçlarından biri olarak görülürken, diğer taraftan da ulusun, laik/seküler kimliğinin pekiştirilmesini sağlamıştır.

4.3.2.3 Tarih Bilinci

¹²⁴⁵ “Öz Türkçe Yazı Yarışı”, **Çalışkan Çocuk**, s. 4-5 (Birinci teşrin, 1934): 1. “Öz Türkçe Yazı Yarışı”, **Çocuk**, s. 19 (19 Sonkanun 1935): 3. “Öz Türkçe Köşesi”, **Çalışkan Çocuk**, s. 6 (20 Birinciteşrin, 1934): 2. Öz Türkçe Köşesi, **Çalışkan Çocuk**, s. 7 (29 Birinciteşrin 1934): 3. “Güzel Yazılar: Çalışkan Çocuk”, **Çocuk**, s. 19 (19 Sonkanun 1935): 3.

¹²⁴⁶ “Dil Bayramı: Bütün Memleket 26 Eylül Cumartesi Günü Dil Bayramını Büyük Bir Törenle Kutladı.”, **Çocuk Sesi**, no. 353 (Eylül 1936): 2.

Türkiye modernleşmesi sürecinin önemli bir kırılma noktası olarak görülen erken Cumhuriyet dönemi, diğer ulus devlet deneyimlerinde olduğu gibi uluslaşma/ulusal kimliğin inşası kapsamında ortaya konan ve bu yöndeki çeşitli uygulamalara tanıklık eden bir dönemi ifade etmektedir. Cumhuriyet modernleşmesinin, ulus-devlet ve ulusal kimlik inşasının önemli bir boyutu, geçmiş siyasal yönetimle bir süreksizlik içerisinde yeni bir mekân, yeni bir zaman, yeni semboller ve imgeler içeren yeni bir tarih tasavvuru çerçevesinde yeni bir anlatının kurulması ile mümkün görülmüştür.

Anderson, ulus-devletin, kendisini yeniden tanımlarken ve üretirken, ulusal dillerin ve edebiyatın güçlenmesini, yeni bir zaman ve tarih tasavvurunun kurgulanması ve kurgulanan yeni tarihsel anlatının, ulusun tüm üyelerinin hafızasında canlandırılması gerektiği üzerinde durur.¹²⁴⁷ Zira ulus devletin değişen sınırları, sembolleri, ancak bu yönde yeni bir tarihsel anlatının kurgulanması ile anlam kazanacaktı. Bu aşamada oluşturulması beklenen yeni tarihsel anlatının geçmiş siyasal yapı ile bu yapıya ait olan kültürel kodların ve geleneklerin izlerinin silinmesine dönük olmalıydı.¹²⁴⁸ Bunun en pratik yolu, ulus devletin yeni bir tarihsel hafıza, yeni ulusal kahramanlar ve yeni bir kök anlatısı ile mümkün olabilirdi.

Erken Cumhuriyet döneminde tarih alanında yapılan çalışmalarda bu yanıyla ulus-devletin inşası ve ulusal kimliğin tanımlanması ve güçlendirilmesini amaçlamıştır. Bu bağlamda ulusal hareketin doğuşu sürecinde, Millî Mücadele dönemi merkeze alınarak, bu süreçte ortaya çıkan söylemler, imgeler, anlatılar, kahramanlar, ulusun inşası ve milli kimliğin biçimlenmesinde yeni bir tarihsel anlatıyı mümkün kılmıştır.

Cumhuriyet döneminde özellikle Osmanlı geçmişi ve bu siyasal iktidarın sembolleri, imgeleri ve tarihsel anlatısına dayalı olan kimlikle bir kopuş içerisinde olunmaya çalışılmıştır. Zira Cumhuriyetle beraber toplumsal hafızada ulus kimliğinin tesisi için, yapılan savaşlar, verilen mücadeleler, kazanılan zaferler ve bağımsızlık ekseninde gelişen süreci, yeni semboller, sınırlar, imgeler ve yeni bir tarihsel anlatı oluşturarak, kolektif bir hafıza ile beraber tarihsel bilincin inşa edilmesi çalışılmıştır.

Bu bağlamda erken Cumhuriyet dönemi siyasal iktidarını temsil eden Cumhuriyet Halk Partisi'nin Üçüncü Kurultayında, (1931) otuzlu yılların Türk milliyetçiliğinin ve milli

¹²⁴⁷ Anderson, *age*, 53-62.

¹²⁴⁸ *Age*, 25-45.

kimlik inşasının sembollerinden biri olarak görülen “Türk Tarih Tezi” geliştirilir. “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti” tarafından ortaya konan Türk Tarih Tezinde, Türklerin Orta Asya’da büyük ve güçlü bir uygarlık kurdukları ancak iklimsel koşullar nedeniyle dünyanın başka yerlerine göç eden Türklerin bu yüksek uygarlığı gittikleri yerlere taşıdığı savunulmuştur. Buna göre Türkler dünya üzerinde yüksek uygarlıkları yaratan bir kavim olarak resmedilmiştir.¹²⁴⁹ Bu tez, Türklerin, tarihin en eski kavimlerinden ve uygarlık yaratan uluslarından biri olarak kendilerine yeniden güven ve gurur duymayı, görüntülerini düzeltmeyi, kültürlerinin sürekliliği ve büyüklüğünü kanıtlamayı, Anadolu’daki varlıklarının eskiliğini ve meşruluğunu, binlerce yıllık devlet kurma yeteneklerini göstermeyi amaçlamıştır.¹²⁵⁰ Bu süreçte üretilen, “Türk Tarih Tezi”nin odaklandığı diğer önemli konu ise Türklerin tarihinin Orta Asya’dan kaynak aldığı, dolayısıyla tarihi köklerin izinin sürülmesi gereken asıl bölge ve zamanın Orta Asya Türkleri ve İslam’dan önceki Türklerin tarihi ile bu tarihi dönemde yaratılan medeniyet olmalıydı. Böylece Osmanlı geçmişi gölgede bırakılarak, Osmanlı öncesi Türklerin tarihi ön plana çıkarılacaktı.¹²⁵¹

Türk Tarih Tezi’nin oluşumunda oldukça önemli roller üstlenen Afet İnan, Türk milletinin teşekkülündeki amilleri ortaya koyarken, “Türklerin menşei ve teşekkülleri tarzına”¹²⁵² dikkat çekmiş, Türklerin tarihi oluşumundaki etmenleri “siyasi varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve menşe birliği, tarihi karabet, (soyca yakınlık, akrabalık) ahlaki karabet.” Olarak sıralamıştır.¹²⁵³

Cumhuriyetin tahayyül ettiği ulus devlet paradigmasına bağlı, ulusun tarihi geçmişini bilen ve bu yanılla güçlü bir ulusal kimliğe sahip vatandaşların yetiştirilmesi devlet katında önemsenmiş ve bu yönde çalışmalar yapılmıştır. Otuzlu yıllarda “Türk Tarih Kurumunun” kurulması ile kurumsallaşmaya başlayan tarih çalışmaları aynı zamanda Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde düzenlenen çalışmalarda ve okul müfredatlarında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çerçevede İkinci Maarif Şurasında tarih ders

¹²⁴⁹ Soner Çağaptay, “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk Dil ve Etnisite”, 245-261. Zürcher, **age**, 282, 283.

¹²⁵⁰ Etienne Copeaux, **Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine: Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993)**, çev. Ali Berktaş, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), 39-53.

¹²⁵¹ Soner Çağaptay, “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk Dil ve Etnisite”, 245-261. Ersanlı Behar, **age**, 89-118. Zürcher, **age**, 282, 283.

¹²⁵² İnan, **age**, 20, 21.

¹²⁵³ **Age**, 21.

kitaplarının incelenmesi, tarih öğretmeni yetiştirilmesi ve tarih öğretimi meselesi tartışılmıştır. Okullarda tarih ders programları ele alınmış, ders programları ve ders kitaplarının, “...Çocuğun fikri gelişimini, ruh yapısı, milli duygu ve karakterinin yoğruluşunu sağlayacak” nitelikte olması amaçlanmıştır. Okullarda okutulan tarih ders kitaplarının ve ders içeriklerinin millilik üzerine kurulması ve milli bir tarih anlatısının inşa edilmesi hedeflenmiştir.¹²⁵⁴

Çocuklarda tarih bilincinin geliştirilmesi noktasında ele alınan dönemin çocuk dergilerinin de iddia sahibi oldukları, zira dönemin çocuk dergilerinde yer verilen tarih sayfalarında, dönemin inşa edilmek istenen milli kimlik anlayışına uygun olarak çeşitli tarihi dönemler, kahramanlar ve olaylar ön plana çıkarılmıştır. Ele alınan dönemin uzun erimli çocuk dergilerinden olan “Çocuk”, çocukların sınıf düzeylerine uygun olan konuları içeren temaların işleneceği tarihi yazıları okuyucularıyla paylaşarak, çocukların hem derslerine yardımcı olmak hem de tarih bilgisi ve bilincini pekiştirmeyi hedeflemiştir.¹²⁵⁵

Neşet Halil Atay, *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisinde milli bir tarih bilgisi ve bilincinin, inşa edilmek istenen yeni çocuğa hangi yönleriyle öğretilmesi gerektiği konusunu ele aldığı yazısında Türk tarihinin Osmanlı’dan ibaret olmadığı ve özellikle Osmanlı öncesi Türk tarihinin oldukça eski ve görkemli bir tarih olduğu üzerinde durmuştur. Türklerin Orta Asya’dan başlayan tarihlerinin ve göçlerinin bugün pek çok Avrupa, Anadolu, Hindistan ve Mezopotamya’daki uygarlıkların temelini teşkil ettiğini belirterek, tarih öğretiminde asıl odaklanılması gereken dönemin Osmanlı öncesi özellikle Orta Asya Türklerinin tarihi olması gerektiğidir.¹²⁵⁶

Yine otuzlu yılların Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’de de hissedilen ırkçı, milliyetçi ikliminde gerçekleştirilen tarihsel anlatılarda, Türklerin yeryüzünde savaşçılık özellikleriyle beraber hakkın üstünlüğünü de koruyan bir millet olarak görüldükleri, tüm insanlığın barışının, huzurunun Türkün üstünlüğü ile mümkün olabileceği anlatılarına

¹²⁵⁴ İkinci Maarif Şûrası 15-21 Şubat 1943, 198-240.

¹²⁵⁵ Can’ın Babası, “Dörtlerin Sayfası: Benim Tarihim, *Çocuk*, s. 201 (28 Eylül 1940): 3. Neşet Halil Atay, “Çocuk Eğitiminde Tarih”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, s. 104 (Ağustos 1935): 3- 6.

¹²⁵⁶ Atay, “Çocuk Eğitiminde Tarih”, 3- 6.

yer verilmiştir.¹²⁵⁷ Türklerin özellikle savaşlardaki kahramanlıkları, mücadele azimleri, dirençleri, vatanseverlikleri ile diğer uluslara örnek teşkil ettikleri vurgulanmıştır.¹²⁵⁸

Bu çerçevede ele alınan dönemin çocuk dergilerinde yer alan tarih konulu yazılara ve sütunlara bakıldığında özellikle otuzlu ve kırklı yıllarda yayımlanan yazılarda genel olarak Orta Asya Türkleri ve İslam öncesi Türklerin siyasi ve kültürel tarihleri konu edilmiştir. Bu yazılarda genel olarak Orta Asya Türklerinin yaşantıları, kurulan devletler ve bu devletlerin güçlü liderleri ile onların savaşçılıkları, cesaretleri, kahramanlıkları, halkı için yaptıkları fedakârlıklar, tarihsel süreçte üstlendikleri önemli rollere dikkat çekilmiştir.¹²⁵⁹

Yeni Yol dergisinde dizi yazı olarak yer alan “Türk Dünyasının Kabesi” adlı yazıda bir seyyahın anılarından hareket edilerek Türk yurtları tanıtılmıştır. Bahsi geçen yazıda Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Orta Asya coğrafyası ile kültürü anlatılmıştır. Bu anlatılarda Türklerin en eski yurtları olan bu yerlerde kurulan devletlerin ve bu coğrafyada yaşayan toplumlar ile olan kimi farklılıklarına rağmen temelde tarihi ve kültürel bağa dikkat çekilmiş, özellikle Türk toplumları arasındaki benzerlikler, kültürel ortaklıklar vurgulanmıştır.¹²⁶⁰

Orta Asya Türklerinin tarihi konu edilirken, yalnızca geçmiş tarihi olay ve kahramanlar değil aynı zamanda çocukluğun tarihi de geçmiş Türklerin yaşantısı üzerinden anlatılmıştır. Zira bu anlatılarda Orta Asya tarihi ve toplumunda çocukluğun nasıl yaşandığı şöyle konu edilmiştir;

¹²⁵⁷ Tahsin Demiray, “Türkün Gücü Hakkın Gücü!”, **Yavru Türk**, s. 13 (25 Temmuz 1936): 151.

¹²⁵⁸ M. Göksel, “Savaş Destanı”, **Kurt Yavrusu**, s. 4-6 (21.11. 1935): 5. “Türküm”, **Türk Çocuğu**, s. 12 (15 Ekim 1945): s.s.y. Nuri Güllü, “Türklük”, **Çocuk**, s. 388 (Birinciteşrin 1944): 12. Nuri Güllü, “Ulusal Marş”, **Çocuk**, s. 388 (Birinciteşrin 1944): 12. Nurettin Artam, “Haftanın Güzel Şiirleri”, **Hazır Ol**, **Çocuk**, s. 388 (23 Birinciteşrin 1944): 12. Nurettin Artam, “Haftanın Güzel Şiirleri”, **Küçük Asker**, **Çocuk**, s. 388 (23 Birinciteşrin 1944): 12.

¹²⁵⁹ Mehmet Faruk, “Oğuzhan: Oğuzhan’ın Gençliği”, **Çocuk Sesi**, no. 27 (Teşrinisani 1929): 9. Bahadır Ragıp, “Güney Asya’da Türk Erleri”, **Kurt Yavrusu** s. 4-6 (Ay bilgisi yok, 1935):11. “Eski Zamanların Sonu ve Atilla”, **Doğan Kardeş**, c. 4 s. 110 (4 Kasım 1948): 18. Osman Bacaklı, “Okuyucularımızın Güzel Yazıları: Türküm”, **Çocuk**, s. 9 (23 Nisan 1945): 10. Zeki Tunaboğlu, “Türk’ün Çocuğu”, **Çocuk**, s. 216 (18 İkincikanun 1941): 1. “Haftadan Haftaya: Avrupa ve Türk Medeniyeti”, **Ateş**, s. 29 (4 Haziran 1938): 4. H. Refet Tanışık, “Türküm”, **Çocuk**, s. 173 (12 Sonkanun 1940): 1. Sabahattin Sami Özer, “Türk Oğluyum”, **Çocuk**, s. 199 (15 Eylül 1940): 1. Tahsin Demiray, “Türkün Gücü Hakkın Gücü!”, **Yavru Türk**, s. 13 (25 Temmuz 1936): 151. Ertekin Bayoğlu, “Tanrının Kırbağı: Atilla”, **Çalışkan Çocuk**, s. 31 (11 Nisan 1936): 4.

¹²⁶⁰ “Türk Dünyasının Kabesi”, **Yeni Yol** s. 103 (1 Nisan 1926): 1266. “Türk Dünyasının Kabesi”, **Yeni Yol** s. 104 (15 Nisan 1926):1282. “Türk Dünyasının Kebesi: Türkistanlıların Garib Adetleri ve Tabiatları”, **Yeni Yol**, s. 105 (29 Nisan 1926):1308.

“Eski çağlar içinde Orta Asya’nın en büyük imparatorluğunu kuran Hun Türkleri medeniyet bakımından bütün dünyanın en üstün milleti idi. Hun Türkleri hükümet idaresi, fen sanat işlerinde bütün cihana medeniyet ışıkları saçtığı gibi aile hayatında da bugünkü sosyal hayat kanunlarına örnek bir hayat yaşıyordu. Hun Türkleri aile hayatında en büyük kıymeti çocuğa vermişlerdir. Çocuk ailenin yurdun en kıymetli varlığı idi. Hun kanunlarına göre her aile ocağı çocuklarını yurt için yetiştirmeğe mecburdur. Çocuk aileden ziyade yurdun malı sayılırdı.”¹²⁶¹

Bununla beraber Orta Asya’da yaşamış olan diğer Türk devletlerinin hayatında da çocukların, içerisinde yaşadıkları Türk toplumu tarafından çok önemsendikleri vurgulanmıştır.¹²⁶²

Cumhuriyet döneminde çocukların, ulusun üyelerinin, ulusal kimliklerinin bir parçası olarak inşa edilmeye çabalanan tarih anlayışının tarihi kök anlatısı dâhilinde önemsenen bir diğer dönemi ise Türklerin Anadolu’daki tarihi süreçlerini başlatan Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletleri¹²⁶³ ile uygarlık tarihi anlatılarıdır.¹²⁶⁴

Böylece Cumhuriyetin otuzlu yıllarında resmi tarih anlayışını biçimlendiren “Türk Tarih Tezi”nde, Türklerin tarihi köklerini ve anayurt söylemini besleyen Orta Asya Türk tarihi anlatısı önemli bir yer tutmuştur. Zira Türklerin uzun tarihsel dönemlerinde ilk ortaya çıktıkları ve uygarlıklarının temeli olarak görülen bölgenin Orta Asya olduğu kabul edilerek burası “anayurt” olarak adlandırılmıştır. Bu bölgenin, bugün fiziki ve siyasi sınırlara dâhil olmamasına karşın, oluşturulmaya çabalanan milli tarih anlatısının kökünü oluşturduğu, bu haliyle de ulusun bireylerinde anayurt, zihinsel, imgesel ve duygusal olarak bağlı olunması beklenen yer olarak görülmüştür.

Cumhuriyet döneminde çocukların, yeni nesillerin, oluşturulmak istenen milli kimliğin önemli bileşenlerinden biri olarak görülen tarih eğitimi ve onlara kazandırılmak istenen tarih bilinci, bahsedildiği gibi özellikle otuzlu yıllarda “Türk Tarih Tezi” ekseninde şekillendirilmeye çalışılmıştır. Zira bu anlayış içerisinde şekillenen tarih öğreniminin ana konularını, İslamiyet öncesi Türklerin tarihi, Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemi

¹²⁶¹ C. Ç, Öğretmen, “Tarihten Yapraklar: Türk Tarihinde Çocuk”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 26 (27 Nisan 1939): 472.

¹²⁶² C. Ç, Öğretmen, “Tarihten Yapraklar: Türk Tarihinde Çocuk”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 26 (27 Nisan 1939): 472. Bahadır Ragıp, “Çocuklar İçin Resim ve Hikâye: Güney Asya’da Türk Erleri”, **Kurt Yavrusu**, s. 4-6 (ay bilgisi yok. 1935): s.s.y.

¹²⁶³ R. C Arkin, “Yaptıkları Unutulmayan Türk Büyükleri Kimlerdir? Alpaslan ve Nizamü’l Mülk Kimdir?”, **Çocuk** (23. 12. 1938): 13.

¹²⁶⁴ “Dörtlerin Sayfası: Tarih İkinci Ders”, **Çocuk**, s. 391 (2. Teşrin 1944): s.s.y. “Tarih Dersleri: Çocuklarım”, **Çocuk**, s. 389 (Birinciteşrin 1944): 2.

gelişmeleri oluşturmuştur. Tüm bu tarihsel anlatı içerisinde genel kabulde yer aldığı üzere Osmanlı tarihi ve kültürüne yer verilmediği söylemi hâkimdir.¹²⁶⁵ Bu söylem, ele aldığımız dönem içerisinde kırklı yılların ikinci yarısına kadar olan dönem için bir haklılık payı taşıyorsa da çalışma dâhilinde ele alınan çocuk dergilerinde özellikle 1945 ve sonrası süreçte Osmanlı tarihi konularına yer verildiği görülmüştür.¹²⁶⁶ Osmanlı tarihi konularını içeren yazıların, özellikle 1945 sonrası süreçte görece daha yoğun bir şekilde çocuk dergilerinde yer alması dönemin siyasal konjonktürü ile açıklanabilir. Zira kırklı yılların ikinci yarısı II. Dünya savaşının sona erdiği, Cumhuriyet rejiminin görece konsolidasyonunun sağlandığı, Türkiye'nin Batı'ya ve Batı liberal demokrasilerine daha yakın durmaya çalıştığı bir süreci ifade ediyordu. Dolayısıyla böyle bir siyasal iklimde, bunun öncesi süreçte Cumhuriyet rejiminin ötekisi olarak görülen Osmanlı siyasal sistemi ve Osmanlı tarihi, bu tarih itibarıyla çocuk dergilerinde yer bulabilmiştir. Dergilerde yer verilen Osmanlı tarihi konularının genellikle padişahların ve önemli

¹²⁶⁵ Atay, “Çocuk Eğitiminde Tarih”, *age*, 3- 6. Mehmet Faruk, “Oğuzhan: Oğuzhan'ın Gençliği”, *Çocuk Sesi*, no. 27 (Teşrinisani 1929): 9. Bahadır Ragıp, “Güney Asya'da Türk Erleri”, *Kurt Yavrusu* s. 4-6 (Ay bilgisi yok, 1935):11. “Eski Zamanların Sonu ve Atilla”, *Doğan Kardeş*, c. 4 s. 110 (4 Kasım 1948): 18. Nuri Güllü, “Ulusal Marş”, *Çocuk*, s. 388 (Birinciteşrin 1944): 12. “Haftadan Haftaya: Avrupa ve Türk Medeniyeti”, *Ateş*, s. 29 (4 Haziran 1938): 4. H. Refet Tanışık, “Türküm”, *Çocuk*, s. 173 (12 Sonkanun 1940): 1. Sabahattin Sami Özer, “Türk Oğluyum”, *Çocuk*, s. 199 (15 Eylül 1940): 1. Tahsin Demiray, “Türkün Gücü Hakkın Gücü!”, *Yavru Türk*, s. 13 (25 Temmuz 1936): 151. Ertekin Bayoğlu, “Tanrının Kırbağı: Atilla”, *Çalışkan Çocuk*, s. 31 (11 Nisan 1936): 4.

¹²⁶⁶ “Türküm,

“Ben Atamdan Öğüt aldım.

Soyum sopum Türktür benim.

Her tarafa ünler saldı

Soyum sopum Türktür benim.

Babam Fatih dedem Cengiz.

Tarihimiz engin deniz.

Yeri göğü titrettik biz.

Soyum sopum Türktür benim.

Altaylarda biz dolaştık.

Viyana'da biz savaştık.

Tarihlere biz yol açtık.

Soyum sopum Türktür benim.

Turanlarda gezen benim Avrupa'yı ezen benim.

Altın destan yazan benim.

Soyum sopum Türktür benim.”, Osman Bacaklı, “Okuyucularımızın Güzel Yazıları: Türküm”, *Çocuk*, s. 9 (23 Nisan 1945): 10.

devlet adamlarının tarihi ve siyasi başarılarına odaklandığı, yergiden uzak olan bu anlatılarda, genellikle övünç, gurur, takdir ve sahiplenici bir söyleme sahip olunmuştur.

1267

Yukarıda da değinildiği gibi erken Cumhuriyet döneminde tarih alanında yapılan çalışmalar, ulus-devletin inşası ve ulusal kimliğin tanımlanması ve güçlendirilmesini amaçlamıştır. Bu bağlamda Cumhuriyet kadroları, kurmak istedikleri toplumun temelini teşkil edecek olan çocukların, vatana, millete, rejime ve içerisinde yaşadıkları topluma sadakat ve bağlılıklarını amaçlamışlardır. Tüm ulus-devlet deneyimlerinde olduğu gibi Cumhuriyet rejimi de çocukların aidiyet duyguları çerçevesinde biçimlenecek, ulusal kimliklerini dayandıracakları yeni bir tarih anlatısının inşasına girişmiştir. Cumhuriyet dönemi tarih çalışmaları kurgulanmak istenen yeni tarih anlatısının kök noktasını Orta Asya Türklerine bağalarken, bahsedilen ve yeni toplumun, ulusal kimliğini biçimlendirecek olan asıl tarihsel hafıza ve tarihsel anlatının odağında Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet dönemi yer almaktaydı. Bu bağlamda ulusal hareketin doğuşu sürecinde, Millî Mücadele¹²⁶⁸ ve Cumhuriyet dönemi gelişmeleri merkeze alınarak, bu süreçte ortaya çıkan söylemler, imgeler, anlatılar, kahramanlar, savaşlar, inkılâplar,

¹²⁶⁷ Reşat Ekrem Koçu, “İstanbul’u Nasıl Aldık 5 Nisan 1453 Perşembe”, **Çocuk Gözü Afacan**, s. 12 (13 Eylül 1945): 11. Muallim Rıfat Necdet, “İstanbul’un Fethi”, **Talebe Mecmuası**, s. 2 (19 Nisan 1339): 5. Muallim Faik Doğan, “Tarih Tefrikası: Ankara Muharebesi”, **Yeni Yol**, s. 28 (15 Mart 1340): 63. Muallim Faik Doğan, “Tarih Tefrikası: Ankara Muharebesi”, **Yeni Yol**, s. 32 (12 Nisan 1340): 118. “Fatih İstanbul’u Nasıl Aldı”, **Doğan Kardeş**, s. 214. C. 6 (12 Kasım 1950): 4. “Türk Büyükleri: Fatih Sultan Mehmet”, **Türk Çocuğu**, s. 2 (İkincikanun 1945): 8. “Türk Büyükleri: Koca Sinan”, **Türk Çocuğu**, s. 6 (1 Mart 1945): 8. “Türk Büyükleri: Kanuni Sultan Süleyman”, **Türk Çocuğu**, s. 7 (16 Mart 1945): 10. “Türk Büyükleri: Yavuz Sultan Selim”, **Türk Çocuğu**, s. 9 (16 Nisan 1945): 10. Kâmil Özbayrak, “Bunları Biliyormusun: Tarihten Sayfalar”, **Çocuk Gözü Afacan** s. 45 (23 Nisan 1946): 7. Yavrukurt, “Barbaros ve Preveze Muharebesinin 400. Yıldönümü”, **Yavru Türk**, s. 124 (30 Eylül 1938): 327. Arif Avcı, “Türk Büyükleri: Koca Sinan”, **Türk Çocuğu**, s. 6 (1 Mart 1945): 3. Arif Avcı, “Türk Büyükleri: Kanuni Sultan Süleyman”, **Türk Çocuğu**, s. 7 (16 Mart 1945): 3. Arif Avcı, “Türk Büyükleri: Yavuz Sultan Selim”, **Türk Çocuğu**, s. 9 (16 Nisan 1945): 3.

¹²⁶⁸ Enver Bolayır, “Kurtuluş Savaşında İnebolu Çocukları: Düşman Ateşi Altında”, **Afacan**, No. 20 (Nisan 1939): 6. Muallim Süleyman Edib, “Milli Hikâye: İstiklal Harbi Hatırlarından”, **Yeni Yol**, s. 102 (18 Mart 1926): 1379. Kemalleddin, “Milli Hikâye: Türk Kızının Dersi”, **Resimli Mecmua**, no. 4 (30 Nisan 1341): 14. Sezai Attila, “İstiklal Harbi Romanı: Koca Ahmet”, **Çocuk Sesi**, no. 214 (29 Kanunusani 1934): 4. İshak Refet İşıtman, “Dün ve Bugün”, **Çocuk** (Özel sayı), (29 1939): 2. İsmet İnönü, “Türk Bayrağı Şeref Direğinde”, **Yavru Türk**, s. 16 (15 Ağustos 1936): 187. T. D., “Resimli Makale: 20. Yüzyılda Ana”, **Ateş**, s. 27 (31 Mayıs 1938): 2. “Ulusal Masal: 30 Ağustos Savaşında Türk Ali”, **Çocuk Duygusu**, s. 49 (1 Eylül 1938): 13. “İstiklal Madalyası”, **Çocuk Gözü Afacan**, s. 45 (23 Nisan 1946): 7. “İstiklal Savaşı: Ya İstiklal Ya Ölüm”, **Şen Çocuk** s. 3 (28 Kasım 1948): k.s. “İstiklal Savaşı”, **Şen Çocuk**, s. 5 (12 Aralık 1948): k.s. R. Gökalp Arkın, “Türk Tarihinde Canlı Yapraklar: İstiklal Savaşı”, **Şen Çocuk**, s. 6 (18 Aralık 1946): k.s. Tahsin Demiray, “Ordular! İlk Hedefiniz Akdenizdir İleri !.. 30 Ağustos 1922”, **Yavru Türk**, s. 18 (30 Ağustos 1936): 226.

kısacası bu süreç içerisinde oluşan tüm siyasal ve kültürel gelişmeler ulusun inşası ve milli kimliğin biçimlenmesinde yeni bir tarihsel anlatıyı mümkün kılmıştır.¹²⁶⁹

Sonuç olarak; Cumhuriyet modernleşmesinin, ulus-devlet ve ulusal kimlik inşasının önemli bir boyutu, geçmiş siyasal yönetimle bir süreksizlik içerisinde yeni bir mekân, yeni bir zaman, yeni semboller ve imgeler içeren yeni bir tarih tasavvuru çerçevesinde yeni bir anlatının kurulması ile mümkün görülmüştür. Bu yanıylar erken Cumhuriyet döneminde tarih alanında yapılan çalışmalar, ulus-devletin inşası ve ulusal kimliğin tanımlanması ve güçlendirilmesini amaçlamıştır. Bu bağlamda ulusal hareketin doğuşu

¹²⁶⁹ “Cumhuriyet Çocukları”, **Çocuk**, s. 118 (23. 11. 1938): 6, 15. H. İ Yurtseven, “Yarına Bırakma”, **Çocuk**, no. 3 (Mart 1936): 12. Çocuk Dergisi, “Harp Durumu İçinde Çocuk”, **Çocuk**, s. 173 (12 Sonkanun 1940): 1. “Haftadan Haftaya: Avrupa ve Türk Medeniyeti”, **Ateş**, s. 29 (4 Haziran 1938): s.s.y. İsmet İnönü, “Türk Bayrağı Şeref Direğinde”, **Yavru Türk**, s. 16 (15 Ağustos 1936): 187. Kabataş Lisesi A. Faruk, “Türk Oğluna”, **Çocuk Sesi**, no. 108 (1 Şubat 1932): 15. İshak Refet İşıttman, “Dün ve Bugün”, **Çocuk** (Özel sayı), (29 İlkteşrin 1939): 2. H. İ Yurtsever, “Erdemin Dizgelerinden Çok Yaşasın”, **Çocuk**, no. 4 (Nisan 1936): 13 T. D, “Haftadan Haftaya: Atatürk Akdeniz Kıyısında”, **Ateş**, s. 27, (31 Mayıs 1938): 2. Arkadaş, “Ulusa Armağan”, **Arkadaş**, s. 6 (14 Şubat 1941): 103. T. D, “Resimli Makale: 20. Yüzyılda Ana”, **Ateş**, s. 27, (31 Mayıs 1938): 2. “1939’a Giderken Dünya Çocukları”, **Cumhuriyet Çocukları**, s. 10 (4 Sonkanun 1939): 128. Doğan Tuzcuoğlu, “Cumhuriyet”, **Türk Çocuğu**, s. 12 (Ekim 1945): 12. Sabahattin Sami Özer, “Türk Oğluyum”, **Çocuk**, s. 199 (15 Eylül 1940): 1. Ö. A, “Cumhuriyet Bayramı”, **Çocuk Güneşi**, s. 6 (28 Ekim 1950): 3. “Okulda Cumhuriyet Bayramı”, **Küçük Kardeş**, s. 10 (27 Ekim 1947): 5. “Okuyucularımızın Güzel Yazıları: Türküm”, **Çocuk**, s. 9 (23 Nisan 1945): 10.” Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Ozan Yazıları: Atatürk”, **Çocuk**, s. 114 (25.11.1938): 8. Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Cumhuriyet”, **Çocuk**, s. 114 (25.11.1938): 8. H. İ Akçoban, “En Büyük İnsan”, **Çocuk**, s. 117 (16. 12. 1938): 2. H. Refet Tanışık “Ebedi Şef”, “Ebedi Atamız: Atatürk En Büyük Bayramımızda Yine Bizimle Berabersin”, **Çocuk** s. 118 (29 İlkteşrin1940): 1. Halide Nusret Zorlutuna, “Türk Çocukları”, **Türk Çocukları**, s. 1 (9 Ocak 1950): 1.

sürecinde, Millî Mücadele dönemi merkeze alınarak, bu süreçte ortaya çıkan söylemler, imgeler, anlatılar, kahramanlar, ulusun inşası ve milli kimliğin biçimlenmesinde yeni bir tarihsel anlatıyı mümkün kılmıştır.

Cumhuriyet döneminde inşa edilmesi amaçlanan ulusal kimliğin önemli bir bileşeni olarak görülen tarih çalışmaları ve bu bağlamda oluşturulacak olan tarih bilgisi ve bilincinin, tarihsel kimliğin kökenlerini anayurt bağlamında kavramsallaştırılan Orta Asya'ya bağlarken, bahsedilen anlatının merkezinde, Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemi gelişmeleri, sembolleri ve imgeleri yer almıştır. Bu anlatıda çocuk dergilerinden de hareketle söylemek gerekirse Osmanlı geçmişi ve bu siyasal iktidarın sembolleri, imgeleri ve tarihsel anlatısına dayalı olan kimlikle bir kopuş içerisinde olunmaya çalışılmış, bu durum kırklı yılların ikinci yarısına kadar devam etmiştir. Savaş sonrası süreçte siyasal ve sosyal konjonktürün değişimi, bununla beraber yaşanan liberalleşme ile Cumhuriyetin, Osmanlı geçmişini ulusal kimliğin ve oluşturulmaya çabalanan tarih anlatısının bir parçası olarak görme yönündeki eğilimi görece güçlenmeye başlamıştır.

Cumhuriyet döneminde çocukların, yeni nesillerin oluşturulmak istenen milli kimliğinin önemli bileşenlerinden biri olarak görülen tarih eğitimi ve onlara kazandırılmak istenen tarih bilinci özellikle otuzlu yıllarda “Türk Tarih Tezi” ekseninde şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu tez ile beraber Türklerin tarihi kökleri Orta Asya'ya dayandırılmış, İslamiyet öncesi Türk tarihi ön plana çıkarılmış, Cumhuriyet ile İslam öncesi Türk tarihi arasında bağlar kurulmuştur. Bahsedilen tarihsel anlatı ile bir taraftan otuzlu yılların iç ve dış siyasal konjonktürünün dayattığı Türklük temelli milli kimlik tanımlamaları ağırlık kazanırken, diğer taraftan da Cumhuriyet dönemi dil çalışmalarında olduğu gibi tarih çalışmalarının da odağında olan, ulusal kimliğin inşası ile laik/seküler vurgular yer almıştır.

4.3.3 Dayanışma Yardımlaşma

Avrupa'da 18 ve 19. yüzyıllarda yaşanan devrimler, siyasal, sosyal ve ekonomik yapıyı köklü bir değişime uğratmıştır. Sanayi Devrimi sonrasında keskinleşen sınıf kavramı ve sınıf çatışmaları, bu sınıflara ait farklı dünya tasavvurlarını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda 19. Yüzyılda şekillenmeye başlayan kapitalizm ve sosyalizm dışında korporatizm, bir “üçüncü yol” projesi olarak ortaya konmuştur. Korporatizm, gerek ekonomide ve siyasette, gerekse toplumsal ilişkilerde insanların bireyselleşmelerinin önüne geçmek amacıyla onları, yaşadıkları cemaatlere zorunlu olarak katılmaları

gereken kurumlar içinde tutmayı hedefleyen bir toplum projesi olarak şekillenir.¹²⁷⁰ Bir toplum ve ekonomi modeli olarak korporatizm, toplumu, birbirine karşılıklı olarak bağımlı ve işlevsel bakımdan birbirini tamamlayan parçalardan oluşan organik ve kendi içinde uyumlu bir bütün olarak tasavvur etmiştir.¹²⁷¹

Tüm bu süreçte korporatizm, kıta Avrupa'sında ciddi bir biçimde tartışılmıştır. Özellikle Almanya ve Fransa'da akademik çevrelerde itibar gören korporatizm, Almanya gibi giderek merkezileşen bir ülkede neredeyse devlet politikası olarak uygulanmaya konmuştur. Fransa'da ise korportizmin daha ılımlı bir yaklaşımı olarak görülen dayanışmacılık (Solidarizm) yaygınlık kazanırken, I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası süreçte ülkenin, resmi politikası olarak uygulanır.¹²⁷² Liberal ve sosyalist düşüncede varlığı doğal kabul edilen sınıf ve sınıfların çıkar çatışmasını temelden reddeden solidarizme göre, güçlü bir toplum yapısı kurmanın ve ideal toplumsal yaşamın ancak toplumsal gruplar arasında uzlaşma ve dayanışmanın ön plana çıkarılması ile mümkün olacaktır.¹²⁷³

Türkiye tarihine bakıldığında solidarist olarak nitelenen ancak dönemin terminolojisinde halkçılık olarak anılan pratikler, farklı konjonktürlerde farklı anlamlar kazanmıştır. Halkçılık söylemi, tesanütçülük adı verilen Fransız Üçüncü Cumhuriyeti'nin Solidarizminin (dayanışmacılık) de önemli etkilerini taşır.¹²⁷⁴ Osmanlı geçmişinde, Jön Türkler arasında halk ve halkçılık kavramının gündeme geldiği, sonrasında İttihat ve Terakki'nin bunu farklı bağlamlarda politik bir yaklaşım olarak benimsediğinden bahsedilebilir.¹²⁷⁵ Bahsi geçen halkçılık kavramını da içerisine alan korporatist ve solidarist düşünceler, Türkiye'de Emil Durkheim'ın sosyolojik yöntemi ve toplum modelinden etkilenen Ziya Gökalp öncülüğünde, I. Dünya Savaşı sonlarında özellikle Milli Mücadele yıllarından itibaren “milli birlik, beraberlik ile milli

¹²⁷⁰ Aykut Kansu, “Türkiye’de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm**, c. 2, 2. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 254.

¹²⁷¹ Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, yay. haz. Füsun Üstel, Sabir Yücesoy, 6. bs. (İstanbul: Deniz Yayınları, 2009), 105.

¹²⁷² Kansu, “Türkiye’de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları”, 254.

¹²⁷³ Kansu, “Türkiye’de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları”, 258. Parla, **age**, 135-140.

¹²⁷⁴ M. Asım Karaömerlioğlu, “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm**, 2. bs. c. 2, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 281.

¹²⁷⁵ Karaömerlioğlu, “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, 272-274.

egemenlik” kavramları etrafında tartışılmıştır.¹²⁷⁶ Milli Mücadele sürecinde halkçılık kavramının önem ve değer kazanmasında, bu süreçte farklı toplum kesimlerini ortak bir mücadele etrafında mobilize etmenin amaçlanmış olması bulunmaktadır. Bununla beraber Millî Mücadele yıllarında, Sovyetlerle kurulan iyi ilişkiler ve bu ilişkilerin geliştirilmesi notasında halkçılık belirgin bir şekilde ön plana çıkarılmış ve vurgulanmıştır.¹²⁷⁷

Solidarist halkçı söylemler, Cumhuriyetin ilanı ve sonrası süreçte özellikle önemsenmiş ve politik söylemin vazgeçilmez retoriği haline gelmiş, bu haliyle de Cumhuriyetin farklı siyasal ve sosyal konjonktürlerinde farklı bağlamlarda vurgu kazanmıştır. Zira halkçılık daha 1921 de yapılan Anayasanın içeriğinde gözlemlenebilmekteydi.¹²⁷⁸ Yine Nisan 1923’te kabul edilen Dokuz Umde’de ve CHP’nin 1927’deki İkinci Kurultayında, halkçılık düşüncesinin izlerini görmek mümkündür. Nihayetinde CHP’nin 1931’deki Üçüncü ve 1935’teki Dördüncü Kurultaylarında halkçılık, diğer ilkelerin yanında partinin temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmiştir.¹²⁷⁹ Cumhuriyet döneminde halkçılık farklı siyasal ve sosyal konjonktürlerde farklı anlamlar ve vurgular kazanmış olsa da en genel ve değişmeden süre giden anlamı, halkçılığın, cumhuriyetçilikle olan ilişkisiydi. Erken Cumhuriyet döneminde halkçılık anlayışının en belirgin özelliği, “hâkimiyet-i milliye” kavramında somutlaşmış ve bu kavram, cumhuriyetçilik ilkesinin altyapısını oluşturmuştur. Bu haliyle Cumhuriyetin halkçılık anlayışı, cumhuriyetçilikle olduğu kadar milliyetçilikle de örtüşmüştür.¹²⁸⁰

Cumhuriyetle beraber egemenliğin kaynağının millete ve halka dayandığı, bu haliyle milletin ve halkın tek ve bölünmez olduğu, içerisinde tezatların, sınıf farklılıklarının en aza indirgendiği bir halk ve millet tasavvur edilmiştir. Böylece Cumhuriyetle gündeme gelen “sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz” söylemi tarihsel bağlama oturtulduğunda burada “sınıfsız ve kaynaşmış bir kitle” tasavvuru sosyalist ya da komünist hareketlerden çok

¹²⁷⁶ Aykut Kansu, “Türkiye’de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları”, 258-261. Parla, **age**, 97.

¹²⁷⁷ M. Asım Karaömerlioğlu, “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, 272-275.

¹²⁷⁸ Bu konuda Afet İnan’ın Vatandaş İçin Medeni Bilgiler, kitabının “Müsavat”, ve “İş Bölümü”, kısımlarına bakılabilir. Afet İnan, **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**, I. Kitap, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1933), 95-100. Karaömerlioğlu, “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, 275.

¹²⁷⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Taha Parla, **Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Oku**, c. 3, 3.bs. (İstanbul: Deniz Yayınları, 2008).

¹²⁸⁰ Karaömerlioğlu, “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, 275.

Osmanlı'nın toplumsal ve siyasal yapısına karşı öne çıkarılmış, milliyetçi bir söylemin unsurlarından biri haline gelmiştir.¹²⁸¹

Bahsi geçen “sınıfsız ve kaynaşmış bir toplum” tasavvuru Erken Cumhuriyet döneminde yaygınlaşan solidarist toplum anlayışının bir uzantısıdır. Durkheim’a atfedilen solidarist düşünceye göre, toplum kendi içinde çatışan değil, birbirini tamamlayan unsurların oluşturduğu bir bütünlük anlayışı üzerine temellenir. Toplumda çatışma değil ahenk ve uyum esastır. Gökalp gibi Osmanlı aydınlarını derinden etkilemiş olan dayanışmacı, tesanütçü toplum anlayışı, Cumhuriyet aydınlarının da önem verdikleri bir düşünce sistemi olmuş, bu haliyle de halkçı düşüncenin toplum tasavvurunu biçimlendirmiştir.¹²⁸² Zira uygarlığın bireyciliğini temsil eden, liberal ve Batılı toplum modeline karşı, solidarist model, ulusun birlik ve dayanışmasını ifade etmiştir. Gökalp’a göre, solidarist sistem tam da bu noktada kültür ile uygarlık arasında bir denge kurarak, Türk milliyetçiliği ile İslam ahlakı arasındaki dengeyi de ifade ediyordu.¹²⁸³

Gökalp’e göre, solidarist ve dayanışmacı ahlakın egemen olduğu bu toplumda eğitimin amacı, işlevi, geleceğin bireyleri olan çocukları toplumsallaştırarak onlarda, dayanışma ruhu ve ulusal-kolektif değerler yaratarak, ahlaksal ve kültürel normlar eşliğinde onları yetiştirmek ve onların tüm bu norm ve değerleri içselleştirmelerini sağlamak olmalıdır.¹²⁸⁴ Parla, onun, bireyin kişiliğini ve gelişimini kolektif vicdanda temellendirme, bireyi, toplum içinde yoğurma eğilimi ve eğitimi toplumsallaştırma çabasını, bir genel toplumsal iradenin dayatılması olarak anlaşılmaması gerektiğini belirtirken, Gökalp’in bu şekilde toplum ve bireyi karşı karşıya koymadığını, Onun, toplumu, kişiliğin eksiksiz yani toplumsal gelişimin ön koşulu olarak gördüğünü ifade eder.¹²⁸⁵

Gökalp’in toplumsal dayanışma ve solidarist devlet ve toplum modeli konusundaki fikirlerinden etkilendiği Durkheim’e göre; çocukların ahlak eğitimi konusunda üzerinde durulması gereken önemli hususların başında, çocukların içerisinde yaşadıkları sosyal gruplara olan bağlılıkları gelmelidir. Buna göre, iradi açıdan bağlı olduğumuz tek

¹²⁸¹ Karaömerlioğlu, “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, 276, 277.

¹²⁸² Karaömerlioğlu, “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, 282.

¹²⁸³ Taha Parla, Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, yay. haz. Füsun Üstel, Sabir Yücesoy, 6. bs. (İstanbul: Deniz Yayınları, 2009), 77.

¹²⁸⁴ Parla, **age**, 116.

¹²⁸⁵ **Age**, 117.

psikolojik ve ahlaki varlık toplumdur. Öyleyse ahlaki eylem toplumu amaçlamalıdır.¹²⁸⁶ O, ahlakın, “toplumsal yaşamın başladığı yerde başladığını” bu yanıyla çocukların ahlaki eğitimlerinde üzerinde durulması gereken hususun, insanların daha çocukluk yıllarından itibaren, ahlaki bir varlık olabilmesi için kendi dışında, çevresinde bulunan varlıklara bağlanması ve düzeyi ne kadar basit olursa olsun bu toplumla dayanışma içinde olması gerektiğidir. Bu nedenledir ki ahlaki eğitimin ilk görevi, çocuğu en yakınında bulunan grup olan aileden başlayarak, içinde yaşadığı topluluğa bağlamaktır. Böylece, insanlar, içine doğdukları toplum ve bağlı olduğu çeşitli toplumsal gruplarla dayanışma içinde olduğu sürece “iyi ahlaklı” olduğunu göstermiş olacaklardır.¹²⁸⁷ Bununla beraber bağlı bulunduğu toplumun çıkarlarına uygun davranmayan, yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden ve toplumun genel dayanışmasının dışında kalan kişiler “egosit” olarak nitelenmiştir. Onun yaklaşımında, toplumla insan arasında akla gelebilecek en sıkı ve yakın ilişkiler kurulabilmiş olunmasının temel nedeni; toplumun, insanın tözünün bir parçası olması, bir anlamda insandaki en iyi yanları yansıtır olmasıdır. Bu yanıyla “egoist” bir yaşantı insan doğasına aykırıdır. Durkheim’a göre, egoist insan, kendi varlık nedenini kendinde bulabilen ve kendine yetebilen biri gibi yaşamaktadır. Oysaki toplumsal bir varlık olan insan için böyle bir şey mümkün değildir.¹²⁸⁸

Kısacası, Durkheim, ahlakın bireyi bir ya da birden çok toplumsal gruba bağlamayı amaçladığını savunur. Buna göre, onun ahlak anlayışının temel belirleyeni, bireyin içerisinde yaşadığı toplumsal grup ya da gruplarla kurduğu bağ ve toplumsal yapı içerisinde kazandığı varlıktır. Toplumsal yapı ve toplumsal gruplarla kurduğu bağ oranında varlığı kabul edilen bireyin, ahlaklı davranışının kaynağında, bireyin içerisinde yaşadığı, varlık bulduğu toplumsal gruplarla dayanışması ve içerisinde yaşadığı toplumun norm ve değerlerini içselleştirmesi bulunmaktadır. Birey ancak toplumun değer ve normlarına uygun olduğu oranda ahlaklı olacaktır. Bu yanıyla ahlak toplumsal bir fenomendir ve toplum için vardır. Ancak ahlak toplum için varsa, toplumda onu yaratmak ve yaşatmak için vardır. Zira ahlakı yaratan şey yaşamdır, bu nedenle her

¹²⁸⁶ Durkheim, **age**, 71, 72.

¹²⁸⁷ Durkheim, **age**, 80-83.

¹²⁸⁸ **Age**, 76-83.

toplum tipinin kendine özgü bir ahlak anlayışı bulunmaktadır. Şu hâlde ahlakı toplum üretir ve toplumsal yapı üretilen bu ahlakın kusursuz bir yansımasıdır.¹²⁸⁹

Erken Cumhuriyet döneminde, toplumsal bağlılık ve dayanışma konusu, dönemin ahlak anlayışının temel kavramları arasında yer almıştır. Afet İnan, Medeni Bilgiler kitabında “bağlılık” (solidarite) kavramını ele almış ve toplumsal bağlılık kavramını, güçlü bir devlet ve toplum yapısı oluşturma anahtar kavramı olduğunu vurgulamış, bu kavramın içerisinde barındırdığı içtimai ve iktisadi yanları üzerinde durmuştur.¹²⁹⁰ Ona göre, ahlakın temelinde kişisel sorumluluk duygusu bulunmaktadır. Bağlılık yaklaşımının ise bireyin sorumluluk bilincini zayıflatabileceği ve bu yanıyla da ahlaka çok sağlam bir temel teşkil etmeyeceği düşüncesine karşın sorumluluğun, pratik yaşamda bireylere şunları öğrettiği üzerinde durulur. “Başkasının iyiliğinin, bizim iyiliğimiz olduğu, başkasının kötülüğünün ise bizim kötülüğümüz olacağı, bu nedenle iyiliği sevmek, kötülükten kaçınmak gerektiği...” vurgulanır.¹²⁹¹ Toplumsal bağlılık, sorumluluk ve toplumsal iş bölümünün, insanları hem gündelik yaşamlarında hem de bilincinde birbirlerine ihtiyaç duyan ve toplumsal “borç” kavramı ekseninde birbirlerine bağlılıklarını pekiştiren bir unsurdur. İnsanların içine doğdukları topluma “borçlu” oldukları varsayılarak bireye, vatandaşa düşen en önemli ahlaki görevlerden biride de bu borcu ödemesidir. Bahsi geçen “borcun” neden ve ne şekilde ödenmesi gerektiği hususunda, insanların sahip oldukları oranda, devlete ve topluma katkıda bulunmaları gerektiği belirtilirken, devlete vergi ödenmesi, yardım kurumlarına, okullara, yaşlı ve hastalara, ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesi gibi çabaların, toplumsal borcun ödenmesinin ve toplumsal bağlılığın sağlanmasının önemli araçları olduğu hatırlatılır. Bu haliyle toplumsal bağlılığın, “herkes kendi için” yerine “herkes herkes için” anlayışını getireceğini, bu düşünüşün ise toplumu içtimai, milli ve insani kılacağı savunulmuştur.¹²⁹²

Ziya Gökalp ise toplumsal bağlılığı vurgulamak adına “fert yok, cemiyet var” düsturundan hareket etmiştir.¹²⁹³ Ancak bu sözün bireyi toplum karşısında hiçleştirmek

¹²⁸⁹ Age, 87, 88.

¹²⁹⁰ İnan, age, 101.

¹²⁹¹ Age, 104.

¹²⁹² İnan, age, 101-104.

¹²⁹³ Ağah Sırrı Levend (Aydın Mebusu), **Maarifimiz ve Milli Terbiyemiz**, (İstanbul: Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi Neşriyatından XVI, 1940), 88.

“eritmek” anlamı taşımadığı burada kast edilen şeyin; bireyin kendi kişisel çıkar ve beklentileri karşısında toplum için “fedakârlık yapan, tesianüt ihtiyacıyla hareket eden” kendisiyle beraber içerisinde yaşadığı toplumu düşünen, sosyal yardım bilinciyle çalışan bir birey olduğundan bahsedilmiştir. Bahsi geçen ve toplumsallık bağlamıyla, toplum içerisinde değer kazanan bireyin, sahip olması beklenen temel özelliklerinden biri de aynı zamanda hiçbir yardım almadan kendi başına iş yapma becerisine sahip olmasıdır. Bu durum şu şekilde ifade edilmiştir;

“... Hulusa, Türk cemiyetinde fert içtimai bir nizam içinde vakur bir şahsiyettir. O, ne hudutsuz ve hudutsuz olduğu için lüzumsuz bir merhamet sahibidir; ne de merhamet hissinden uzak, iptidai bir hodkâmlık içinde sert ve haşin bir tabiata maliktir. Ferden romantik bir hassasiyet değil, realiteye uygun ölçülü bir hassasiyet aranır. Şahsi liyakat her zaman takdir edilir ve istenir. Buna mukabil fert de saadetini cemiyetin menfaatinde arar ve memleket kaygusunu her endişenin üstünde tutar.”¹²⁹⁴

Dolayısıyla Erken Cumhuriyet dönemi ahlak anlayışının temel belirleyenlerinden olan tesianütçülük, toplumsal bağlılık ve toplumsal dayanışma konusunda bireyin, belli bir ölçüye kadar topluma ve onun çıkarlarına hizmet etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bununla beraber bireyin toplumsal çıkarlar için de olsa, özellikle kendi başına iş yapabilme yeteneğini geliştirmesi ve bir ölçüde bağımsız bir iradeye ve toplumsal özerkliğe sahip olması gerektiği savunulmuştur.

Cumhuriyetin gelecek toplum tahayyülünde dayanışma, yardımlaşma ve iş birliğinin öneminin vazgeçilmez olduğu vurgusunun odağında çocuklar ve onlara bu yönde verilecek olan ahlaki terbiye bulunmaktadır. Bu terbiye sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de çocuğun bencil “egosantrik” hislerle yetişmesinin önüne geçmektir. Zira çocuğun terbiyesinde “milli esaslara müstenit, kolektif ve tesianütçü bir terbiye vermek ile mükellefiz. Mektep yaşından evvel çocuk bahçelerinde toplu yaşayış, müşterek oyunlarla çocuktaki diğer gamlık duygularını arttırmak ve ‘birimiz hepimiz için hepimiz birimiz için’ prensibini aşlamak vazifemizdir.”¹²⁹⁵ Denilerek çocuk terbiyesi konusunda da daha en başından günden itibaren bu durumun gözetilmesi ve çocuğun terbiyesinin bu söylem doğrultusunda şekillendirilmesi gerektiğinin altı çizilir.

¹²⁹⁴ Levend, **age**, 90.

¹²⁹⁵ Fahreddin Kerim Gökay, “Çocuk Terbiyesinde Düşünülecek Noktalar”, **Çocuk Haftası**, 7. Kitap (23 Nisan 1935) s. 40-42.

Bu anlayış, beraberinde ahlaki bir alan yaratmakta, bunun da toplumsal yaşam açısından belli ahlaki yükümlülükler doğuracağı, bu yükümlülüklerin ise toplumda bir “ideal” oluşturup, bunu toplumu oluşturan bireylere dayatacağı kabul edilir. Zira Durkheim’e göre ancak bu şekilde toplumu oluşturan bireyler değişik düzeylerde aynı idealin temel amaçlarına sahip olabilirlerse ayakta kalabilirler ki ona göre, bunun adı “kolektif idealden başka bir şey olamaz.”¹²⁹⁶ Durkheim’in “kolektif ideal”, Gökalp’ın “milli mefkûre (ideal)” “vatani ahlak”¹²⁹⁷ olarak adlandırdığı, İnan’da ise “milli his” “milli ahlak” olarak adlandırılan¹²⁹⁸ anlayışın, toplumda var olabilmesi için bunun daha çocukluk yaşlarından itibaren öğretilmesi gerektiği vurgulanır. Çocukların bu yöndeki sosyal ve milli terbiyesinin okuldan önce ailede başlaması gerektiği, bu konuda aileye önemli görevler düştüğü, zira ailenin ancak çocukta sosyal ve milli ruhu var edebildiği ölçüde toplum hayatına olumlu katkıda bulunabileceği üzerinde durulur. Çocuğun aile içerisinde kazandığı sosyal bilincin dayanışma, iş birliği ve yardımlaşma gibi toplumsal değerlerin “milli değerler” olduğu, bu değerlerle yetiştirilmeyen çocukların okul sürecindeki eğitimlerinin de zorlaşacağı hatırlatılır.¹²⁹⁹ Zira milletin büyük bir aile olduğu metaforundan hareketle; “Millet büyük bir aile gibidir. Ailede herkes birbirini sever, birbirine yardım etmeği tabi görür. Ailede, bir ferdin hasta olması bütün aile uzuvlarını müteessir eder, birinin sevinmesi bütün aileyi neşelendirir. Ailede iş birliği ve iş bölümü küçük fakat ideal bir şekilde mevcuttur. Her fert ailenin refahı için çalışır ve her fert kendine düşen vazifeyi severek yapar.”¹³⁰⁰ Denilerek aile içerisinde çocuğun kazanacağı bağlılık duygusu, yardımlaşma ve dayanışmanın gelecekte toplum yaşamı içerisinde olacak olan bireyin toplumsal eğitimi ve ahlaki erdemlerinin şekillenmesindeki rolü vurgulanır.

Çocuklara sosyal bilinci aşılamanın zor olduğu, ancak “yardımlaşma, iş bölümü, iş birliği, fedakârlık, vazife ve umumi menfaatin, şahsi menfaate, üstünlüğü, vb. gibi meselelerin ancak gençlerin ve olgun yaştaki kimselerin anlayabileceği kavramlar olduğu hatırlatılır. Bu nedenle bu kavramların çocuklara teorik olarak anlatılmasının,

¹²⁹⁶ Durkheim, **age**, 88.

¹²⁹⁷ Parla, **age**, 125-134.

¹²⁹⁸ İnan, **age**, 11.

¹²⁹⁹ Halil Fikret Kanad, **Ailede Çocuk Terbiyesi**, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), 163.

¹³⁰⁰ H. Fikret Kanat, **Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye**, (Ankara: Çankaya Matbaası, 1942), 142.

kavratılmasının ve teorik olarak anlatılan bu kavramların, çocuklar tarafından öğrenilmesinin güçlüğüne dikkat çekilir. Böyle bir durumda çocuklara sosyal bilinç yaşatılarak, “tecrübe ettirilerek” tatbik edilerek, telkin edilerek öğretilmelidir.¹³⁰¹ Zira yeni terbiye anlayışı çerçevesinde eğitim yapılan okullarda, çocuklara sosyal bilinç, dayanışma ve yardımlaşma konuları teorik bir şekilde anlatmaktan ziyade “vazife, fedakârlık, dayanışma” gibi konular çerçevesinde uygulamalı olarak “yaptırılarak, yaşatılarak” kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu konuda, çocuğun aile hayatı içerisinde “anasına, babasına, dedesine ve kardeşlerine bol bol yardım etmesi için her vesileden yararlanması lazımdır.” Böylece toplumsal bağlılığın önemli kavramları olan dayanışma, yardımlaşma, fedakârlık ve iş birliğinin anacak çocuğun gündelik hayatında aile ve çevresinde yaşayan insanların bu yöndeki pratikleri ile öğrenebileceği vurgulanmıştır. Aile hayatında böyle bir ahlak ve terbiye anlayışıyla yetiştirilen çocuğun, gelecek toplum hayatında da diğer insanlarla dayanışma, yardımlaşma ve iş birliği çerçevesinde ailede edindiği anlayışı gündelik pratiklerine yansıtacağı kabul edilmiştir.¹³⁰²

Baltacıoğlu, yeni toplumu kuracak olan anlayışın böyle bir ahlak anlayışı üzerinden şekilleneceği ve yeni toplumun ahlakının “tesanüt ahlakı” olduğunu vurgular. Ona göre, yeni toplumu kuracak olan bireyin, “kendisini bütün cemiyetin cüzü duyan ve cüzü gibi yaşayan vatandaşın ahlakına...” sahip olması gerektiği bu noktada “Bize zümrevi hayatın bütün icaplarını tanıyan ve yaşayan vatandaşın hayatı lazımdır.” denilerek, “ukala ve sathi adamın” oluşturulmak istenen “yeni adam tipinin tamıyla zıddı olduğunu” ortaya koyar. Baltacıoğlu, yeni cemiyetin ahlakının tesanüt ahlakı olduğunu, bu ahlaka sahip yeni vatandaşı yaratacak olan kurumun okul olduğunu şöyle vurgulamıştır;

“Yeni cemiyetin ahlakı tesanüt ahlakıdır. Bu yeni tipin hamurunu yoğuracak olan muhit, mekteptir, aile değil... Aile vasıtasıyla mektebi ıslah etmek fikri sakattır.! Aile muktedir ise kendi kendini ıslah etsin.! Bugünkü çocuğun, aile hayatı dar ve mahduttur. Mektep hayatı ise geniş, devamlı ve feyizlidir. Mektep bu yaratıcı tesirini yapabilmek için her şeyden evvel ve her şeyden ziyade şu hakikate dikkat etmelidir. Tesanütçü bir ahlakın ve istihsalci bir irfanın hakikati ona dışarıdan başka bir yerden gelmeyecektir. Kendisinden çıkacaktır. Öyle ise mektep her şeyden evvel tesanütçü bir hayata mazhar olmalıdır. Talebe ve muallimler denilen zümreler, müstait oldukları zümrevi hayatı azami derecede yaşamalıdır. Mektep canlı bir

¹³⁰¹ Kanad, **Ailede Çocuk Terbiyesi**, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), 166, İnan, **age**, 10.

¹³⁰² Kanad, **age**, 165-167. H. Fikret Kanat, **Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye**, (Ankara: Çankaya Matbaası, 1942), 143.

mevcuttur. Kendi kendini ıslah edemeyen bir mevcut başkalarını ıslah edemez. Cumhuriyeti yaratan irade mekteplerin binalarında teveccüh etmelidir.”¹³⁰³

Ona göre, oluşturulmak istenen yeni toplumun yeni bir ahlak ve irade ile inşa edilmesi gerekmektedir. Bahsi geçen yeni ahlakı inşa edecek olan irade, topluma yön verecek yenilik ve dinamikleri bünyesinde barındıracak olan okul ve öğretmenlerdir. Bu yanıylı Baltacıoğlu, bu konuda, Gökalp ve Kanad’ın aksine başta tesanüt ahlakı olmak üzere inşa edilmek istenen toplumun, sahip olması beklenen ahlaki erdemlerinin, eski toplumun, geleneksel ahlak anlayışının sürdürücüsü olarak görülen aileden bekleminin yanlış olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla ona göre, yeni toplumun, yeni ahlakını ve bu yönde yeni bireyi inşa edecek olan irade, okul ve okul öğretmenleridir.

Yeni toplumu inşa edecek olan yeni nesillerin, aile tarafından değil, okul tarafından yetiştirilmesi gerektiği ayrıca şu şekilde savunulmuştur;

“Dünya tarihinde eşsiz bir devrim yapmış ünlü ulusumuz, bugünün değerlerini yarına anlatacak tanıtacak sevgili cumhuriyeti daima en büyük bir zafer aylası gibi taşıyacak yarının büyükleri olan küçüklerdir. Çocuklarımızı terbiye ederken onların sadece bünyelerini değil, ruhlarını kafalarını karakter ve enerjilerini de yaratacağız. Çocuklarımızı büyütürken onlara sendelemeyen, yılmayan bir azim vereceğiz. Çocuklarımızı yetiştirirken Türk ulusunun geçirdiği hayat kasırgalarında olduğu gibi sarsılmayan, daima ülküsü için yaşayan ve ülküsü için canını vermeyi ulusal bir ödev bilen bir inan vereceğiz.”¹³⁰⁴

Okul bu yanıylı çocuğun, yeni toplumun değer ve anlayışı çerçevesindeki sosyalizasyonunda önemli bir rol üstlenmiştir. Böylece çocuk ancak cemiyet içinde kendinden başkalarını düşünerek, fedakârlığa alışıarak, hodkâm tabiatını yenerek, toplumun ahlaki erdemleri çerçevesinde üzerinde düşen ödevleri ona bildiren bir vicdana sahip olacaktır.¹³⁰⁵

Geçmiş toplum yapısının tesanüt konusunda oldukça yetersiz olduğu ve toplumun içtimai yapısında bulunan tesanütün ise bozulmağı yüz tuttuğı belirtilerek, geçmiş toplum yapısının bu şekilde belirmesinde siyasi iradelerin sorumlu olduğu tespiti yapılmıştır.¹³⁰⁶ Zira “... Çözük cemiyetlerde herkes herkes için değil, yalnız kendisi

¹³⁰³ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), “Cumhuriyetin Adam Numunesi”, **Mürebblere**, (İstanbul: Sühulet Kütüphanesi: Semih Lütfü, 1932), 107, 108.

¹³⁰⁴ Özmen (İstanbul Saylavı), “Çocuk”, **Gürbüz Türk Çocuğı**, s. 102 (Haziran 1935): 9, 10.

¹³⁰⁵ Türkan Baştuğ “Çocuk ve Eğitim”, **Gürbüz Türk Çocuğı** s. 102 (Haziran 1935): 3-8.

¹³⁰⁶ Kazım Nami (Duru), **Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli**, (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi 1925), 91.

için çalışır ve gariptir ki bu zamanlarda genç neslin terbiyesi ailelerde ve okullarda ya tamamen ihmal edilir veya onlara da her vesile ile fani ve zahiri kıymetler telkin edilir. Bu sebeple çözüklük umumi ve devamlı bir hal almış olur.”¹³⁰⁷ “Mutlakıyet ve Meşrutıyet” dönemlerinde toplumun farklı pek çok noktada ayrıştırıldığı ve ferdiyetçiliğin yükseldiği böyle bir ortamdan, milletin bir araya geldiği ve kurtuluşunu sağlamak adına yeniden birlik olduğu dönemde, vahdet mefhumu yeniden söz konusu olmuştur.¹³⁰⁸ Zira “Anadolu’daki milli hareket ve içtimai faaliyet halka doğru gitmek, köylüye doğru itmek suretiyle manevi ve içtimai tesanütü yeniden canlandırmış ve “milli ahlak” bu hareketle beraber doğarak istikbale uzanmıştır. Söz konusu olan içtimai ve siyasi hareket yeni ahlakın da istikbalini çizmiştir. Millî mücadele sürecinde halk arasında yaygınlaşan tesanüt şu şekilde tarif edilmiştir; “... Mademki bugünkü tesanüt ahlakı ibresi şahsiyet ve hürriyete doğru dönmüş veya onlara daha fazla yaklaşmıştır. Kıymet mefhumu da orada ve hürriyet içindedir. O halde bugünkü tesanüt mevcut olmakla beraber bu tesanüt düne nazaran daha kıymetli ve daha samimidir.”¹³⁰⁹ Zira Anadolu halkının bin bir zorluk ve yoklukla kazandığı mücadelenin değerinin bilindiği, bu büyük zaferin arakasında halkın tesanütünün yattığı ve bunun kıymetinin anlaşıldığı hatırlatılır.¹³¹⁰ Milli Mücadele’nin başlamasıyla halk kitlesinde şursuz bir şekilde var olan tesanüt, dayanışma ve işbirliğinin harekete geçerek sağladığı fayda düşünüldüğünde bunun öneminin anlaşılması gerektiği ortaya konur. Bu bağlamda toplumda, “içtimai bir ahlakı bize vahdetin esaslarını mektepte kurmak icap eder.” Denilerek okulun yeni ahlakın inşasındaki rolü vurgulanır.¹³¹¹

Bu aşamada yeni okulun, gelecek toplumu kuracak olan çocukların ahlaki eğitimindeki yeri ve onlara kazandırması beklenen ahlaki erdemlerinin neler olması gerektiği konusunda Nami, okullarda ahlakın esaslarını nazari bir şekilde gösterecek pek çok faydalı ders olabileceğini ancak bundan daha önemli olanın, “tatbikat” yani uygulamanın olması gerektiği üzerinde durur. Zira ona göre, “Ameli neticelerden çıkarılan nazariyelerin kıymeti şüphesiz daha büyüktür. Amelden mahrum olan bilgi unutulmaya mahkûmdur.” Denilerek ahlak terbiyesinde teoriden ziyade pratiğin

¹³⁰⁷ Kanat, **age**, 6.

¹³⁰⁸ Kazım Nami (Duru), **age**, 91, 92.

¹³⁰⁹ M. Cesim, “İçtimaiyat 1: Ahlakçılık Ahlaksızlık”, **Yeni Nesil**, Sene 2, s. 5 (9 Ağustos 1922): 2.

¹³¹⁰ Nedim Tuğrul, “Anadolu’nun Yaralarını Saralım”, **Yeni Yol**, s. 2 (15 Mayıs 1339): 38.

¹³¹¹ Kazım Nami (Duru), **age**, 91, 92.

önemine vurgu yapılır.¹³¹² Buna göre çocuğun okul hayatında her gün, her dakika gelişen gerek ferdi gerek içtimai olaylar karşısında ahlak esaslarını canlı bir hale getirerek, iyilik umdelerini çocukların vicdanlarına yerleştirmek için yol gösterici olunmalıdır. Bu konuda Nami yazdığı kitabın son bölümünde “Ders Numuneleri” olarak adlandırdığı metinlerde çocuklara öğretilmesi, kazandırılması beklenen ahlaki esaslar ve erdemlerin neler olabileceğini çeşitli olaylar, hikâyeler ve anekdotlar eşliğinde açıklamıştır.¹³¹³ Bununla beraber okullarda çocuklara ahlaki esas ve erdemler öğretilirken bunun pratiğin en canlı olacağı yer “mektep cemiyetleridir.” Okullarda bu cemiyetlerin en yaygın olanları spor cemiyetleri olsa da çeşitli adlarla kurulan yardım cemiyetlerinin de çalışmaları ile okul ortamında ve çocuklar arasında yardımlaşma, dayanışma ve iş birliğini arttırdığının altı çizilmiştir.¹³¹⁴

Erken Cumhuriyet dönemi yayınlarında toplumsal dayanışma temelinde üzerinde en fazla durulan konuların başında toplumun yoksulları, yardıma ihtiyacı olan aileler ile yetim, öksüz, bakımsız, hasta ya da himaye edilmeye muhtaç olan çocuklar gelmektedir. Milli Mücadele’nin kazanılması sonrası, “yüzyıllarca bakımsız, aç, sefil ve yoksulluk, bin bir salgın hastalık içerisinde yaşayan Anadolu’nun..” yaralarının sarılması konusunda yalnızca devletin değil halkın kendi arasındaki dayanışmasının tüm bu zorlu süreci atlattırma önemli olduğu ifade edilir.¹³¹⁵ Cumhuriyetin gelecek yeni toplumunu kuracak olan çocukların, bu süreçte ayrıca önemsenmesi ve onların bakımlı ve sağlıklı koşullarda yetişmeleri için herkesin üzerine düşen görevleri yerine getirmesi gerektiği, bunun için varlıklı olunması gerekmediği, örneğin kurban derilerinin çocukların yararına faaliyette bulunan kurumlara bağışlanması, bayramlarda yapılacak olan yardımlarla çocukların sevindirmesinin önemi hatırlatılır. Böylece idealize edilen “mili mefkûreleri tahkik ve temin edecek vasıtaları uzaklarda aramaya lüzum olmadığı”, asıl

¹³¹² **Aage**, 89.

¹³¹³ **Aage**, 105-117.

¹³¹⁴ M.B. “Çocuklara Öğütlerim: Birbirinize Yardım Ediniz”, **Çocuk**, no. 134 (14.4.1939): 2, 3. Kaklıce 39’uncu Mektep Müdürü Tevfik “Tehlikede Olanlara Yardım Ediniz”, **Yeni yol**, s. 102 (18 Mart 1926): 1278. Kazım Nami (Duru), **age**, 90-95.

¹³¹⁵ Nedim Tuğrul, “Anadolu’nun Yaralarını Saralım”, **Yeni Yol**, s. 2 (15 Mayıs 1339): 38. Nedim Tuğrul, “Kardeşlerimize Yardım Edelim”, **Yeni Yol**, s. 39 (31 Mayıs 1340/1924): 231. Selim Sırrı, “Ruh Terbiyesi: Dostluk, Dostlarla Rabıtamız- Dostlara Neden Muhtacı? - Dostlardan Ne Bekleriz “, **Osmanlı Genç Dernekleri**, Sene, 1 s. 12 (1 Ağustos 1334): 1, 2. “Sokaklardaki Küçük Serseriler Nasıl Yaşıyor Düşündünüz mü?”, **Sevimli Mecmua**, no. 1 (Kanunusani 1341/1925): 1, 2. Oktay Akbal, “Hayattan Görüşler: Yoksulluk!”, **Çocuk Duygusu**, c. 2, s. 43 (21 Temmuz 1938): 1.

olanın, şimdi acil olanın vatan, millet ve vatanın değerleri olan çocuklar için gereken fedakârlıkların toplumca yapılması olduğudur.¹³¹⁶

Bahsi geçen yardımlaşma, toplumsal dayanışma konusunda yalnızca milli devletin, milli idealleri doğrultusunda büyük ve güçlü bir toplum kurmak şeklindeki söylemlerden hareket edilmemiş, bu meselenin insani erdemler ve dini faziletler açısından da son derece önemli olduğu hatırlatılmıştır. Zira insanlar, sahip olduklarının bir kısmını ihtiyaç sahipleriyle paylaştıkları oranda büyüdükleri, insanlıklarını güçlendirdikleri, iyilik yapmanın erdemi ve huzurunu yaşayarak hem toplumsal görevlerini yapmış hem de ahlaki yönden kendilerini yüceltmış olacaklardı. Bu durum Zeki Tunaboylu'nun şiirinde şöyle ifade edilmiştir;

“İyilik

Yalnız kendin için yaşarsan eğer,
Olamaz manası böyle bir ömrün,
İnsan yüzündeki gamlı çizgiler,
İyilik edersen elbet gülümser.

Göklerde ışıklar söndüğü zaman,
Herkesler evine döndüğü zaman,
O gün sildiyse bir damla gözyaşı,
Bahtiyarlık duyar gönlünde insan.”¹³¹⁷

Ele alınan dönem içerisinde toplumsal yardımlaşmanın önemi vurgulanırken zaman zaman dini söylemler de kullanılmıştır. Bu konuda İslam dininin farzlarından olan zekât vermek ile bunun yanı sıra fitre ve sadakanın da hem toplumsal yardımlaşma ve kaynaşmayı sağladığı, hem de dini bir vecibe olduğu hatırlatılarak konunun önemine dikkat çekilmiştir. Bununla beraber İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed ile İslam

¹³¹⁶ “Çocuk ve Terbiye: Çocuğun İctimai Himayesi”, **Türk Çocuğu** s. 2 (Teşrinisani 1926): 18-19. M. B., “Gelecek Pazartesi Bayram”, **Çocuk Sesi**, no, 108 (1 Şubat 1932): 2. Hikmet Şevki “Çocuklara Öğütlerim: Kurban Bayramı Geliyor Vazifenizi Unutmayınız”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 123 (27.1.1939): 3. Selim Sırrı, “Ruh Terbiyesi: Dostluk, Dostlarla Rabitamız- Dostlara Neden Muhtacız?- Dostlardan Ne Bekleriz”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, sene, 1, s. 12 (1 Ağustos 1334): 1, 2. “Bizim Mecmua”, dergisinin ana sayfasında Ramazan ayı dolayısıyla çocuklara yapılan çağrıda “Çocuklar her biriniz bir kelle şeker bir küçük mendil veya bir tatlı sözle bir yetimi bir fakiri sevindireceksiniz”, şeklinde öğütte bulunulmuştur. **Bizim Mecmua**, s. 8 (20 Mayıs 1922): 113. k.s.

¹³¹⁷ Zeki Tunaboylu “İyilik”, **Çocuk**, c.5, s. 246 (16 Ağustos 1941): 4.

tarixinin önemli kişileri konu edilerek, onların hayatlarından örneklerle toplumsal yardımlaşmanın yalnızca milli değerler açısından değil, dini ritüel ve akideler açısından da önemi ortaya konmuştur.¹³¹⁸ Aşağıda yer alan dizelerde olduğu gibi muhtaç durumda olanlara yardımın hem insani hem de dini yönden insanı yücelten yanı şöyle vurgulanmıştır;

Fukarayı i'bad addetmek,
Kimsesiz bir yetimi şad etmek,
Namuradı bermurat etmek,
Hem bir icab-ı ademiyeettir.
Hem büyük, pek büyük ibadettir.¹³¹⁹

Çocuklara yapılacak olan yardım ve bağışların yalnızca dini bayram ve günlerle ve yalnızca para ve yiyecek, giyecek şeklinde sınırlandırılmaması gerektiği, herkesin bütçesi ve olanakları oranında farklı şekillerde de yardımların yapılabileceği hatırlatılır. Zira Çocuk Haftasının da çocukları hatırlamak, düşünmek ve onları sevindirmek adına önemli günlerden olduğu,¹³²⁰ bazen çocukların hayatında yapılan bu tür yardımların küçükte olsa onların hayatlarında önemli değişikliklere kapı aralayabileceği ortaya konmuştur.¹³²¹

Bu konuda çocuk sesi dergisi çocuklara şöyle seslenir; “... Onu en küçük bir muavenetinizle sevindirmiş iseniz siz dünyada en büyük ve en âlicenap bir harekette bulunmuşsunuz demektir. Arkadaşlarınızı düşününüz, fakir kardeşlerinize yardıma koşunuz. Hiçbir yardımda bulunmak kudretine sahip değilseniz bile ona bayram hediyesi olarak okuduğunuz şu ‘Çocuk Sesi’ni de verebilirsiniz.”¹³²² Bunun gibi *Doğan*

¹³¹⁸ Kazım Nami, “Sadaka”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 38 (Teşrinisani 1929): 7-8. **Yeni Yol**, “Ramazan Tebriki”, s. 102 (18 Mart 1926): k.s.

¹³¹⁹ Faik Ali, “Hemcinsine İmdat ile İnsan Olur İnsan”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 42 (Mart 1930): 4.

¹³²⁰ “Yedi Günde Bir Baş Başa: Çocuk haftası Yaklaşıyor”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 71 (26 Mart 1936): 2.

¹³²¹ M. Hülagü, “Yardım”, **Çocuk Haftası**, s. 13 (27 Mart 1945): 11. “Çocuklar İçin: Küçük Bir Yardım Hissi Büyük Bir Eser Yaratabilir”, (Almancadan çeviri), **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 75 (İkincikanun 1933): 14, 15.

¹³²² M. B, “Gelecek pazartesi Bayram”, **Çocuk Sesi**, no. 108 (1 Şubat 1932): 2.

Kardeş dergisi de varlıklı bir okuyucusunun, on yoksul çocuğu *Doğan Kardeş* abonesi yaparak onları sevindirmiş olduğundan bahseder.¹³²³

Modern toplumlarda toplumsal dayanışma ve yardımlaşma konusunda önemli mesafe kat edildiği, çeşitli yardım kurumlarının, yardıma muhtaç insanlarla, muhtaçlara yardımda bulunmak isteyenler arasında köprü kurarak, toplumsal dayanışmayı sistematik ve kurumsal bir hale getirdiği şöyle ifade edilmiştir;

“Medeni memleketlerin hepsinde bir takım içtimai teşkilat vardır ki, fakirler, maluller bu hayır teşkilatından müstefit olurlar. Zenginler sadakalarını öyle münferit kimselere dağıtıp heder etmezler; O hayır teşkilatına verirler. Sizin bir dilenciye acıyıp vereceğiniz üç beş kuruş neye yarar? O dilenciye doyurur mu? Asla! Hâlbuki üç beş kuruş bir hayır sandığına atılsa birçok gözyaşlarının dindirilmesine sebep olur. Medeni milletlerin şevket ve kudretleri yalnız ordu ve donanmalarında görülmemeli, bilinmeli ki onların en büyük kıymet ve kudretleri içtimai teşkilatlarının intizam ve mükemmeliyetinde ve bu teşkilat sayesinde idame ve takviye edilen milli tesanütlerindedir.”¹³²⁴

Ülkemizde de hayırsever insanların, muhtaç durumda olanlara yardımlarını sadaka şeklinde değil de modern ülkelerde olduğu gibi yardımın sistematik bir şekilde ve bu konuda hizmetleriyle bilinen Himaye-i Etfal, Hilali Ahmer ve Darüşşafaka, Darülaceze gibi kurumlar aracılığıyla gerçekleştirmelerinin önemine işaret edilir.¹³²⁵

Himaye-i Etfal kurumunun, yardıma muhtaç yetim ve öksüz çocukların yardımı için canla başla çalıştığını ancak bu kurumun bakacağı sınırlı sayıdaki çocuk dışında özellikle okullarda yardıma ve bakıma ihtiyacı olan çocukların muaveneti konusunda hem topluma, hem de okul yönetimleri ve öğretmenlere önemli görevler düştüğü belirtilir.¹³²⁶ Bu çerçevede okullardaki yoksul ve yardıma muhtaç çocuklara yardımlarıyla bilinen Paşabahçe'nin “Yoksul Çocukları Koruma Birliği” adı altında okullara yaptıkları yardımlar özellikle çocukların iâşe sorunu konusundaki çabaları, Çocuk Duygusu dergisindeki fotoğraflarla da ortaya konmuştur.¹³²⁷

¹³²³ “Fakir Arkadaşlarınızı Düşünün!”, *Doğan Kardeş*, c. 4, s. 122 (27 Ocak 1949): 12.

¹³²⁴ Kazım Nami, “Sadaka”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, s. 38 (Teşrinisani 1929): 7, 8.

¹³²⁵ Nami, “Sadaka”, 8.

¹³²⁶ “Mekteplerde Fakir Küçük Çocukların İâşesi”, *Çocuk Salnamesi* (1927): 131. Kazım Nami, “Çocuk ve Terbiye”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, s. 58 (Temmuz 1931):1-2. Hikmet Şevki “Çocuklara Öğütlerim: Kurban Bayramı Geliyor Vazifenizi Unutmayınız”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, s. 123 (27.1.1939): 3.

¹³²⁷ “Yoksul Çocukları Koruyalım”, *Çocuk Duygusu*, s. 19 (3 Şubat 1938): 2.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti de cuma ve bayramlarda, hayır hasenat sahibi insanların, yoksul ve yardıma muhtaç olanlara yardımı için girişimlerde bulunmuş ve onları yardıma çağırmıştır. Hayır sahibi olan kişilerin, yardımlarını, muavenet edecekleri kişilere doğrudan ulaştırabileceklerine dikkat çekilmiştir. Hâlihazırda Avrupa ve Amerika'nın kimi şehirlerinde ikamet etmekte olan Türk ve İslam cemaatlerinin camileri olamasa da cumaları ve bayram günlerinde bir araya geldikleri, bu cemaatlerin bu zamana kadar Hilal-i Ahmer aracılığıyla Türkiye'deki ihtiyaç sahiplerine gönderdikleri yardımların önemine dikkat çekilir.¹³²⁸

Kızılay, Çocukları Koruma Cemiyetleri, Düşkünler Evi" gibi yardım cemiyetlerinin, ülkede yaşayan ve yalnızca gözle görülür büyük yoksulluk içinde olan ve tamamen yardıma muhtaç olan insanların himayesi ve onlara dönük yardımları amaçlayabilmişlerdir. Oysaki toplumda bu kadar büyük bir yoksulluk içerisinde olunmasa da yardıma ihtiyacı olan fazlaca insan, aile ve çocuk olduğu tespiti yapılır. Söz konusu kişilere da yardımlar yapıldığı, bu yardımların, içerisinde yaşanan toprakların bir geleneği olduğu, zira bir mahallede, sokakta yaşayan insanların, akrabaların kendi aralarında, komşular arasında oldukça yaygın olan bir yardımlaşma ve dayanışma ruhu olduğu ifade edilir. Toplumun kendi içindeki dayanışması, yardımlaşması ile toplumun büyük bir bağlılık ve birlik duygusu da geliştirmiş olacağı vurgulanır. Ancak yardıma muhtaç olanlara yapılacak yardımlar konusunda dikkat edilmesi gereken en önemli hususun, bu yardımların usulünce ve kimselere bildirmeden, yardım edilen bir aile ise ailenin, çocuklarına bunun sezdirilmeden yapılması gerektiği ifade edilir.¹³²⁹

Ülkemizde yaşanan savaşlar, kuraklıklar ve iktisadi buhran dolayısıyla on binlerce çocuğun maddi ve manevi olarak korunmaya muhtaç olduğu, bu çocukların korunması ve desteklenmesi konusunda devletin yanında, ülkede yaşayan her vatandaşın bu meseleyi kendi meselesi olarak sahiplenip elinden gelen çabayı sarf etmesi beklenmiştir.¹³³⁰ Zira böyle bir konuda fedakârca çalışan ailelerin "milli ahlak" sahibi oldukları,¹³³¹ asıl ahlaki değer ve erdemlerin, toplumun dayanıştığı böyle bir konuda

¹³²⁸ "Hilal-i Ahmer'den: Cuma ve Bayram Günleri", **Genç Anadolu**, s. 7 (Nisan 1338): 1.

¹³²⁹ Arkadaş, "Küçük Yardımlar", **Arkadaş**, s. 8 (28 Şubat 1941): 143.

¹³³⁰ Kazım Nami, "Çocuk ve Terbiye", **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 58 (Temmuz 1931): 1, 2.

¹³³¹ "Çocuk ve Terbiye: Çocuğun İctimai Himayesi", **Türk Çocuğu** s. 2 (Teşrinisani 1926): 18, 19.

olması gerektiği, konu çerçevesindeki dayanışmayı devlet katında çıkarılacak olan “çocuk vergisi” kanunu ile de desteklenebileceği önerisi ortaya konur.¹³³²

Diğer taraftan, tüm bu yardım amaçlı söylem ve çabalara bir de eleştiri vardır. Zira ülkedeki tüm yardım müesseselerinin, yardımlarını ve yardım amaçlı çalışmalarının, genellikle şehirlerde yaşayan ve himayeye muhtaç kimseler, fakir yoksul, yaşlı ve melüller ya da eytamı kapsadığı ortaya konur. Oysaki köylerde yaşayan insanların da savaşlarda hayatını kaybeden şehitleri, gazileri, yetim, öksüz ve yoksul yardıma muhtaç insanları olduğu belirtilerek onlara da gerekli “muavenetin” yapılması ve bu kahramanlar için köylerde kütüphaneler kurulması ve anlaşılır bir dille eserler yazılması gerektiği belirtilmiştir.¹³³³

Buna karşın *Cumhuriyet Çocuğu* dergisi, toplumsal dayanışmanın erken Cumhuriyet dönemindeki en kritik konularından olan çocuklara yardım meselesini şu şekilde değerlendirmiştir; “Genç Cumhuriyetimiz devletin geleceğini sağlamlaştırmak ve milletin sonsuz ömrünü düzenlemek için durmadan çalışıyor. Bunun için de en çok çocuğa önem veriyor. Milletin geleceği demek olan çocuklar için hükümet adamları ile bütün yetişkin yurttaşları el ele vermiş çalışıyor.” Bununla beraber Cumhuriyetin, devletin ve rejimin teminatı olacak olan çocukları, nasıl himaye etmeye çabaladığı 1938 yılına ait olan şu istatistikî bilgiyle ortaya konur;

“Bir yandan bütün Türk çocukları okulların çatısı altında toplanırken diğer yandan da bu toplanan yüz binlerce çocukta yoksul ve bakımsız olanları da bir ana ve bir baba sevgisi ile sarılıyor. Bu büyük insanlık duygusu, bu eşsiz milli birlik hareketi Türkiye okulları çerçevesinde güzel bir görünüm meydana getiriyor. Yalnız İstanbul şehrinde 1938 yılında yoksul çocuklara yardım örgütlerinin topladığı para (43365) liradır. Buna resmi bütçelerden de yapılan (10.000) liralık yardımla beraber (50.000) liralık yardım kuvveti (10869) çocuğun dertlerine yetmiştir. Bu miktar çocuk İstanbul’da yardıma muhtaç olan çocukların %80’idir. Gerçi alınan sonuç tam değildir. Fakat az da sayılmaz. Çünkü bu değerler daha bir yıl kadar önce ancak bunun yarısı kadardı.”¹³³⁴

Ancak İstanbul’daki yardımlar bununla sınırlı kalmamış, şehrin birçok semtlerinde “Barındırma Odaları” kurulmuştur. Adı “Oda” olan bu yurtların temelde “koca koca binalar olduğu” ve oldukça da teşkilatlı oldukları anlatılmıştır.¹³³⁵ Yine okullarında

¹³³² “Mekteplerde Fakir Küçük Çocukların İaşesi”, *Çocuk Salnamesi*, (1927): 131.

¹³³³ Emine Münir, “Köylere Muavenet Farzdır”, *Asar-ı Nisvan*, s. 14 (Teşrinievvel 1925) 2, 3.

¹³³⁴ “Cumhuriyet Çocuklarını Korumak Yetiştirmek için Bugünün Büyükleri Nasıl Çalışıyorlar?”, *Cumhuriyet Çocuğu*, s. 12 (19 Sonkanun 1939): 132.

¹³³⁵ “Cumhuriyet Çocuklarını Korumak Yetiştirmek için Bugünün Büyükleri Nasıl Çalışıyorlar?”, 132.

başarılı olan çocukların, Maarif müdürlükleri, okul idareleri ve öğretmenleri tarafından çeşitli şekillerde ödüllendirildikleri etkinlikler düzenlenmiştir. Bu etkinliklerden birinde konuşan dönemin önemli bürokrat ve hekimlerinden olan Doktor Besim Ömer Bey, çocukların bir ülke için ne derece önemli olduğunu, “...Çocukları sağlıklı ve güçlü olmayan ulusların yıkılmaya mahkûm olacağını” belirterek ortaya koymuştur. Bu nedenle çocukların korunması ve himayesi konusunda devlet kurumları ve cemiyetler ve vatandaşların iş birliği, dayanışma ve yardımlaşma içerisinde olmaları gerektiği savunulmuştur.¹³³⁶

Sonuç olarak; Batı’da Toplumsal dayanışma, yardımlaşma kavramı daha çok Sanayi Devrimi sonrası süreçte giderek keskinleşen sınıfsal ayrımların ortaya çıktığı tabloda belirtmeye başlamıştır. Dayanışmacı (solidarist) toplum anlayışı, sınıfların çıkar çatışmasını temelden reddetmiş, güçlü bir toplum yapısı kurmanın ve ideal toplumsal yaşamın ancak toplumsal gruplar arasında uzlaşma ve dayanışmanın ön plana çıkarılması ile mümkün olacağını savunmuştur.

Türkiye tarihinde ise bahsi geçen solidarist toplum yaklaşımı, Erken Cumhuriyet döneminde Durkheim’ın sosyolojik yöntemi ve toplum modelinden etkilenen Ziya Gökalp öncülüğünde, I. Dünya Savaşı sonlarında, özellikle Millî Mücadele yıllarından itibaren toplumu ortak bir amaç etrafında birleştirmek noktasında “milli birlik, beraberlik ile milli egemenlik” kavramları etrafında ortaya konmuştur. Bu dönemde solidarist toplum modeli daha çok halkçılık düşüncesi etrafında örülen bir dizi söylemle ortaya konmuştur. Ancak Cumhuriyet döneminde dayanışmacı toplum anlayışını esas alan söylemler, her değişen siyasal, sosyal ve ekonomik konjonktürde değişime uğramış ve içerisinde girilen yeni konjonktürlerde farklı kavramlar etrafında geliştirilen farklı söylemlerle yeniden biçimlendirilmiştir.

Erken Cumhuriyet dönemi ahlak anlayışının temel belirleyenlerinden olan dayanışma, yardımlaşma kavramları dönemin yayınlarında genellikle “bağlılık, dayanışma ve tesanüt ahlakı” olarak adlandırılmıştır. Bahsi geçen “tesanüt ahlakı” ya da dayanışmacı söylemin odağında; uzun süren savaşlar sonrası süreçte, önemli kayıplar vermiş, ciddi

¹³³⁶ “Çocukların Birbirine Yardımı ve Yetimler Arasında Ziyafet”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 158, 159. Aynı yönde bilgi için bkz. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), **Mürebblere**, (İstanbul: Sühulet Kütüphanesi: Semih Lütfü, 1932), 67-69.

yaralar almış, zayıf, güvensiz ve bir noktada bıçare olan toplumun yeniden ayağa kalkması, yaralarını sarması, kayıplarını telafi etmesini sağlayacak yeni bir anlayışın topluma telkin edilmesi bulunmaktaydı. Bununla beraber oluşturulmak istenen yeni toplumun, geçmişin geleneksel ve köhnemiş toplumundan farklı olarak, ulusun ve içerisinde yaşanan toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarının önünde tutan, yeni bir birey inşa etmeyi tasavvur etmiştir. Dolayısıyla erken Cumhuriyet dönemi hem ahlak anlayışının hem de politik yaklaşımının, topluma dönük temel belirleyenlerinden olan bağlılık, dayanışma, yardımlaşma ve iş birliğinin tam da içerisinde yaşanan imparatorluktan, ulus devlete geçiş süreci ile güçlendirilmeye çalışılan milli anlayış ile dönemin ekonomik koşullarının belirleyiciliği içerisinde şekillenmiştir.

Bahsi geçen koşullar dâhilinde Cumhuriyet toplumunda egemenliğin kaynağının millete, halka dayandığı, bu haliyle milletin bir bütün olduğu, içerisinde tezatların, sınıf farklılıklarının en aza indirgendiği, toplumsal olarak kaynaşmış bir halk tasavvur edilmiştir. Bu tasavvur dâhilinde toplumda yaşayan her ferdin, topluma borçlu olduğu, toplumsal dayanışma, sorumluluk ve bağlılık duygusuna sahip olması beklenen tüm fertlerin en önemli ahlaki görevlerinin başında topluma olan borcun ödenmesi bulunmaktaydı.

Solidarist-dayanışmacı ahlakın egemen olduğu erken Cumhuriyet toplumunda çocuklara verilecek ahlak eğitiminin amacı, geleceğin vatandaşları olacak olan çocukları toplumsallaştırarak onlarda, bağlılık, dayanışma ruhu, ulusal-kolektif değerler yaratarak, ahlaksal ve kültürel normlar eşliğinde, onların tüm bu norm ve değerleri içselleştirmelerini sağlamaktır.

Erken Cumhuriyet toplumunda ahlakın temel belirleyici unsurlarından biri olarak yardımlaşma ve dayanışmanın ön plana çıkarıldığı oranda, ahlaksızlığın da bunun karşısı olarak ortaya konan “egoistlik” ve bu bununla ilintili olan tutum ve davranışlar çerçevesinde tanımlandığı görülmüştür. Zira idealize edilen toplumun bireyi, kendisinden önce vatanın ve toplumun çıkarlarını düşünüp, toplumun çıkarlarını, kendi çıkarlarının üzerinde görmeliydi. Kendi çıkarlarını toplumun çıkarlarından üstün tutmanın hem vatani ve milli değerlere hem de ortaya konan dayanışmacı tesanüt ahlakına aykırı olduğu kesin bir dille ifade edilerek ahlaksızlığın sınırı ve tanımı da ortaya konmuştur.

Cumhuriyetin gelecek toplum tahayyülünde dayanışma, yardımlaşma ve iş birliğinin öneminin vazgeçilmez olduğu vurgusunun odağında çocuklar ve onlara bu yönde verilecek olan ahlaki terbiye bulunmaktadır. Dönemin kavramsallaştırmasında “milli mefkûre (ideal)” “vatani ahlak” “milli his” “milli ahlak” olarak adlandırılan ahlaki ideallerin, toplumda var olabilmesi için çocukların okul yaşamından önce bunu ailede öğrenmeleri gerektiği savunulmuştur. Ancak dönemin eğitimcilerinin bir kısmı, çocuğun ahlak eğitiminin de aileden çok okul tarafından verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Zira cumhuriyet çocuğuna kazandırılması beklenen sosyal ve milli ahlakın, içerisinde yaşadığı zamanın gereklerini esas alan, toplumsal ihtiyaçları farkında olan, topluma yön verecek yenilik ve dinamikleri bünyesinde barındıran ve cumhuriyet erdemlerine sahip bir kurum olarak tanımlanan okul tarafından verilmeliydi. Dolayısıyla inşa edilmek istenen yeni toplumun ahlak anlayışı, toplumun gerisinde olduğu düşünülen aile tarafından değil, yeni toplumun, yeni ahlakının ve bu yönde yeni bireyi inşa edecek olan iradeye sahip olan okul ve okul öğretmenleri tarafından verilmeliydi. Okul bu yönüyle yeni ahlaki erdem ve alışkanlıklarla inşa edilmek istenen yeni toplumun ve yeni bireyin sosyalizasyonunda önemli bir rol üstlenmiştir.

Cumhuriyet okulunun, yeni ahlaki değerlerle inşa etmeyi amaçladığı çocukların, ahlak eğitimlerinin en önemli özelliği, ahlakın yalnızca teorik ve anlatıya dayalı olmadığı, bilakis teoriden ziyade pratiğin ve uygulamalı etkinliklerin işin içerisinde olduğu bir anlayış üzerine kurulmuş olmasıdır. Buna göre okuldaki ahlak eğitimi çerçevesinde çocuklardan sahip olmaları beklenen, “vazife, fedakârlık, dayanışma” gibi ahlaki erdem ve alışkanlıklar, çocuklara, okul eğitimlerinin bir parçası olarak gösterilerek, “yaptırılarak, yaşatılarak” ve alışkanlık kazandırılarak öğretilmeliydi.

Erken Cumhuriyet dönemi yayınlarında, toplumsal dayanışma temelinde üzerinde en fazla durulan konuların başında; toplumun yoksulları, yardıma ihtiyacı olan aileler, yetim, öksüz, bakımsız, hasta ve himaye edilmeye muhtaç olan çocuklar gelmekteydi. Bu yayınlarda bahsi geçen yardıma muhtaç olan çocuklar ve diğer toplum kesimlerine gerekli yardımların sağlanması amacıyla çağrılar yapılmış, özellikle dönemin önemli yardım kurumları arasında yer alan Himaye-i Etfal, Hilali Ahmer, Darüşşafaka ve Darülacezeler aracılığıyla yapılacak yardımların, yardım bekleyenlere ulaştırılması amaçlanmıştır.

Dönemin çocuk dergilerinde toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın yalnızca milli, ahlaki değerler açısından değil aynı zamanda İslam dini ve faziletleri açısından da farz

olduğu vurgusunu taşıyan yayınlar yapılarak bu konuda dini söylemler de geliştirilmiştir. Bu bağlamda hayırsever insanların, dini bayram ve günler dâhil olmak üzere sahip olduklarının bir kısmını yardıma muhtaç olanlarla paylaşımlarının dini vecibeler açısından önemine vurgu yapılmıştır.

Kısacası; Cumhuriyet dönemi ahlak anlayışının odağında toplum bulunmaktadır ve bu yanıyla ahlaki eylem toplumu amaçlamıştır. Ahlakın, “toplumsal yaşamın başladığı yerde başladığı” kabulünden hareket edilerek, çocukların kazandırılması beklenen toplumsal dayanışma yardımlaşma ve iş birliği, bu kabul üzerinden biçimlenmiştir.

4.3.4 Çalışkanlık ve Vazife Bilinci

“...Yurttaşlarım az zamanda çok ve büyük işler yaptık... Fakat yaptıklarımızı asla kâfi görmeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz. Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Milli kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız. Bunun için zaman ölçüsü, geçmiş asırların gevşetici zihniyetine göre değil, asrımızın sürat ve hareket mefhumuna göre düşünülmelidir. Geçen zamana nispetle, daha çok çalışacağız. Daha az zamanda daha büyük işler başaracağız. Bunda muvaffak olacağımıza şüphem yoktur. Çünkü Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır...”¹³³⁷

Mustafa Kemal’in Onuncu Cumhuriyet Bayramındaki, “Cumhuriyet’in 10. Yıl Nutkunda” ortaya koyduğu sözlerle çalışmanın, iktisadi kalkınmanın, ulaşılmaya çalışılan modern ve ilerlemeci devlet ve toplum ideali açısından ne derece hayati öneme sahip olduğuna işaret etmiştir. Zira işaret edilen muasır medeniyet seviyesine ulaşmak ve bunu geçmek için her anlamda güçlü bir devlet ve toplum yapısının kurulması gerektiği vurgulanmıştır. Ortaya konan medeni, muasır, güçlü, devlet ve toplum yapısına ulaşılmasının yolu, geçmiş asırların, geçmiş toplum yapısının, yavaş, yilgın ve “gevşetici” zihniyetinden sıyrılarak içerisinde yaşanılan zamanın, siyasal, sosyal ve ekonomik konjonktürün getirisi olan hıza ve üretkenliğe sahip olunması ile mümkün olacağı savunulmuştur.

Cumhuriyetin, içerisine kurulduğu siyasal ve sosyal konjonktür açısından da sürece bakıldığında, ortaya konan hedeflere ulaşılmasının ne derece güç olduğu da görülecektir. Zira I. Dünya Savaşı öncesi süreçte başlayan yıkım ve ekonomik kayıplar hem devlet ve toplum hayatını hem de insanların gündelik yaşamlarını oldukça zorlayan bir aşamaya ulaşmıştı. Kurtuluş Savaşı döneminde de önemli kayıplara uğrayan

¹³³⁷ Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Oku*, c. 3, 3.bs. (İstanbul: Deniz Yayınları, 2008), 163, 164.

Anadolu toplumu, “beşerî sermaye” açısından hayli yoksullaşmıştır.¹³³⁸ Kurtuluş Savaşı’nın sona ermesiyle 10 yıllık savaş süreci geride kalmış, ülkede, nüfusun üretken olan önemli bir kısmı kaybedilmiş, yoksullaşmış, bitap düşmüş, büyük çaplı göç ve ölümlerin yaşandığı bir tablo ortaya çıkmıştır. Anadolu’daki yüksek ölüm oranı, sadece savaşlar ve savaş süreci içerisinde yaşanan göç ve diğer etmenlerden dolayı değil, aynı zamanda savaş süreci içerisinde yetersiz koşulların tetiklediği, salgın hastalıklara bilhassa da verem, kolera, sıtma ve tifoya sebebiyet vermiştir. Diğer taraftan özellikle Rum ve Ermeni göçü ile beraber sanayi ve ticarete yeri kısa zamanda doldurulamayacak ustalık ve bilgi birikimi de gitmişti.¹³³⁹ Bununla beraber, temelde sanayinin zayıf olduğu bu toplum yapısında, köylülük ve tarımsal üretim, ekonominin önemli belirleyenydi. Ancak Osmanlı son döneminden itibaren başlayan sürekli savaş süreci, beraberinde ciddi bir nüfus kaybını da oluşturmuştu. Bu durum, tarımsal iş gücü alanında da ciddi denebilecek bir eksikliği açığa çıkarmıştır.¹³⁴⁰

Tam da bu koşullar içerisinde kurulan yeni devletin ve rejimin, siyasal, toplumsal ve ekonomik anlamda sağlam temellere oturması, nüfusun sağlam, sağlıklı, güçlü ve toplumun da refah içerisinde yaşaması için toplumun tüm üyelerinin dayanışması, çalışması, üretmesi ulusal bir amaç ve ulusun tüm üyelerinin benimsemesi gereken bir hedef olarak tespit edilmiştir.¹³⁴¹ Zira çok çalışmanın, üretmenin, iktisadi kalkınmayı, zenginliği ve refahı getireceği, bunun da devletin ve rejimin kuruluş ilkelerinde ortaya koyduğu, muasır medeniyete erişmenin en önemli araçlarından olduğu gerçeğinden hareketle çalışmanın önemi şu şekilde ifade edilmiştir;

“... Parti, (çalışıkça nefesine güven ve milletle ve işle övün) umdesini yaymakla her türlü enerjiyi kıran kötü duyguların ortadan kalkmasına yol açmıştır. Parti, sınıf kabul etmemekle sosyal nimetlerden faydalanmanın (kabiliyet ve çalışma derecesiyle mütenasip olacağını) programına koymakla işi ve çalışmağı faziletlerin başında görmüş ve millet ahlakının miyarını da doğrudan doğruya veya bilvasıta milletçe faydalı işe yarayıp yaramama olarak kabul etmiştir. Bu bakımdan çalışma ahlakının kökleşmesine yarayacak manevi bir muhiti hazırlamıştır.”¹³⁴²

¹³³⁸ Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950**, (Ankara: Yurt Yayınevi, 1982), 90, 91.

¹³³⁹ Zürcher, **age**, 243-245.

¹³⁴⁰ Tezel, **age**, 88.

¹³⁴¹ **Afet İnan, Vatandaş İçin Medeni Bilgiler, I. Kitap, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1933)**, 105, 106. Nedim Tuğrul, “Anadolu’nun Yaralarını Saralım”, **Yeni Yol**, s. 2 (15 Mayıs 1339): 38.

¹³⁴² Parla, **age**, 151.

Ele alınan dönemin metinlerinde, çalışmanın, üretmenin yalnızca ulusal bir yükümlülük ve vatandaşlık görevi olmadığı ahlaki açıdan da bir zorunluluk olduğu sıklıkla vurgulanmıştır.¹³⁴³ Zira modern devletin rasyonel ahlak anlayışı, milli devletin çıkarlarını korumayı, vatan ve milletin birlik ve bütünlüğünü sağlamayı bir yanıyla, toplumsal zenginlik ve refahla ifade etmiştir. Dolayısıyla modern devletlerin, toplumsal refah ve zenginliğe erişmesinin anahtar kavramı olarak gördükleri çalışmak, üretmek, vazife ve mesuliyet (sorumluluk) bilinci, ele alınan dönemin ahlak anlayışının temel belirleyenlerinden olmuştur.¹³⁴⁴

Gökalp'in "yeni ahlak" anlayışı çerçevesinde üzerinde durduğu temel kavramlardan olan çalışmak, mesuliyet ve vazife konularında şunları ifade etmiştir; "Yeni hayatın neşretmek istediği ahlak telakkileri, ahlak, vazife, vefa ve diğer manzumelere" bakarak, "Türk ahlakının temelinde, hak yok vazife vardır." anlayışının bulunduğunu ortaya koyar. Buna göre; kişi başka bir şey düşünmeden "vazifeden gelen emirlere uymalıdır, kendisi için tok gözlü olmalıdır, fakat milleti için çok hırs beslemelidir. Ferdiyetçe, milletçe fedakâr olmalıdır."¹³⁴⁵ Gökalp, vazife ve sorumluluk bilinci içerisinde çalışmanın, bireysel amaç ve çıkarlardan ziyade vatan, millet ve toplumun genel refahı amacı taşıması gerektiğinin altını çizmiştir. Gökalp, vatanın, milletin ve toplumun yararına olan çalışmanın, vazife ve sorumluluk bilincinin, hem milli ve modern devletin makbul vatandaşının doğal bir görevi, hem de bunun eski Türk ahlakı ile bağı kurularak ahlaki bir görev olduğunu savunmuştur.

İnşa edilmek istenen yeni toplumun, yeni ahlakının en önemli belirleyenlerinden biri olan çalışmak ve vazifeye bağlılığın ilk şartı, "vazife-i vataniye-i milliye"nin her şeyin üzerinde olduğu bilincini çocuklara ve genç nesillere kazandırmak olmalıdır.¹³⁴⁶ Bunun için yapılması gereken şeyin; "...Bize öyle bir terbiye lazım ki, mazinin bütün

¹³⁴³ Ziya Gökalp, "Kitaplar Arasında: Terbiye Ahlak Meseleleri, Yeni Hayat-Ahlak Telakkileri", **Terbiye Mecmuası**, no. 3 (26 Eylül 1334): 111-115. Kazım Nami, **Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli**, (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1925), 17, 18. Cemal Ataç, **İş Ahlakı ve Mesuliyet Duygusu**, (İzmit: Selüloz Basımevi, 1950), 59. Afet İnan, **age**, 105-108. Hasan Ali Bey (Yücel), "Terbiyede Birlik ve Ahenk", **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 60 (Haziran 1931): 2-5.

¹³⁴⁴ Ak Doğan, "Çalışmak", **Yeni Yol**, s. 57 (1 Kânunusani 1340): s.s.y. S. Urgan, "Ulusal Endüstri", **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 8 (21 İlkkanun 1938): 6.

¹³⁴⁵ Ziya Gökalp, "Kitaplar Arasında: Terbiye Ahlak Meseleleri, Yeni Hayat-Ahlak Telakkileri", **Terbiye Mecmuası**, no. 3 (26 Eylül 1334): 113.

¹³⁴⁶ "Haftadan Haftaya: Emniyet, sükûn, ilerleme", **Ateş**, s. 18 (28 Mart 1938): 2. Nedim Tuğrul, "Anadolu'nun Yaralarını Saralım", **Yeni Yol**, s. 2 (15 Mayıs 1339): 32.

kötülüğünü üzerimizden atsın, menfaat-i şahsiden gayri bir terbiye olsun. Komiteci ahlakı değil, milliyet telkin eden, milletimizin elim hal-i içtimaiyesinde çare saz olsun.”¹³⁴⁷ Denilerek çocuklara kazandırılacak vazife bilincinin odağında vatani, milleti ve cumhuriyeti koruması gerektiği olmalıdır.¹³⁴⁸ Zira çocuğa daha okul sıralarından itibaren verilecek olan vatani, milleti ve cumhuriyeti koruma, kollama, savunma, vazifesi ve bilinci, onun, gelecek yaşamındaki diğer vazifelere de nasıl yaklaşması, vazifeyi gerçekleştirmek için nasıl mücadele etmesi gerektiği şöyle vurgulanmıştır;

“Hayat baştan sona kadar bir mücadele alanıdır. İşimiz ve vazifelerimiz ise yaşama savaşımızın cephesidir. Her iş ve vazife adamı bu cephede görev almış bir asker gibidir. Cepheyi tutmak, kazanma ve yaşama alanını ehemmiyete alabilmek mesuliyet duygumuzun iyi ve tam işlemesine bağlıdır. Her ferdin şahsi hayat nasibi de taşıdığı mesuliyet duygusu ile mütenasip olur. Tuttuğu işi ya zafere götürüp muzaffer ve mesut olmak hakkını kazanır yahut da akamete uğratarak bedbaht ve sefil olur.”¹³⁴⁹

İş ve vazife ahlakının toplum ve birey tarafından önemsenmesi gereken en önemli ahlaki meziyetlerden olduğu hatırlatılarak bireyin sahip olması gereken ferdi ve içtimai yanları bulunan ahlaki vasıflar şu şekilde sıralanmıştır; “Kişinin yaptığı işte bilgi ve ihtisas sahibi olması, işte sabır ve sebat sahibi olması, işini sevmesi ve sevdirmesi, doğruluk, iyi, temiz ve çok iş yapabilmek, nefse hakimiyet, kanun ve nizamlara saygı, hakkına razı ve faziletli olmak, mensup olduğu iş topluluğuna sadakat ve bağlılık ..”¹³⁵⁰ Zira çalışma, vazife ve sorumluluk bilincine sahip olan kimselerin yalnızca insani, vatani-milli ve toplumsal ahlaka sahip olmadığı bununla beraber dini akideye de uygun faziletli kimseler oldukları ortaya konmuştur. Çalışmanın dini açıdan da önemli bir fazilet olduğu şöyle ifade edilmiştir;

“... Ferdi, içtimai ve medeni ahlak esaslarıyla, insanlık vasıf ve prensiplerini nefsimizde toplamaya çalışmakla gerek şahsımıza ve gerek içinde yaşadığımız topluluğa temin edeceğimiz şeref, şöhrat, haysiyet ve itibar dolayısıyla sağlanacak refah ve saadet bizim mükâfatımız olacaktır. Bu ise hayatta olduğumuz sürece bizi huzur ve emniyet içinde yaşatacağı gibi inancımıza göre ahret âleminde de bize aynı huzur ve emniyeti, ebedi saadeti temin edecektir. Yani mesuliyetimiz hem dünyevi hem de uhrevidir.”¹³⁵¹

¹³⁴⁷ Mehmed Emin, “Saygı ve Terbiye”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, s. 14 (1 Temmuz 1335): 4, 5.

¹³⁴⁸ Ali Ferruh Oya, “Cumhuriyet Çocuğu”, **Cumhuriyet İzcileri**, s. 7 (18.3.1940): 4.

¹³⁴⁹ Ataç, **age**, 85.

¹³⁵⁰ **Age**, 59.

¹³⁵¹ **Age**, 80.

Ele alınan metinlerde meselenin dini ahlak açısından önemi vurgulanmış olsa da bu konuda asıl olarak üzerinde durulan hususun, Cumhuriyetin her bir ferдинin, her şeyden önce yapılan işin doğruluğuna, insanlığa, topluma vatana ve millete getireceği faydaya aklen ve vicdanen inanmasının gerekliliğidir. Bu durum şöyle ortaya konmuştur;

“Ahretteki akıbetimizi de dünyadaki hayatımız hazırladığına göre dünya işlerimizdeki mesuliyetimizin temel mesuliyetimiz olduğunu kabul etmek lazımdır. İşimizi iyi, dürüst, temiz ve muntazam yapıyorsak yaptığımız işten dolayı gayrilerin de faydalanıp iyilik bulacağını inanıyorsak böyle olmaktan memnuniyet duyuyorsak, bunu herhangi bir karşılık beklemeden sırf iş ve vazife ahlakı ve insanlık şiarı olarak tatbik ediyorsak yüreğimizde geniş bir ferahlık, ruhumuzda geniş bir inşirah her zaman mevcut olur. Cesaretli ve imanlı bir benliğe sahip bulunuruz. Alnımız açık, yüzümüz ak, şerefimiz üstün, kadir ve itibarımız büyük olur, böylece İyi ve hayırlı bir insan olarak yaşarız.”¹³⁵²

Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda çalışmanın, üretmenin, vazife ve sorumluluk bilincinin insani, vatani, milli ve dini yönden bu derece yükseltildiği, ulvi anlamlar yüklendiği bir ortamda, toplumun, toplumu oluşturan her bir bireyin bu bilince sahip olmasının nasıl sağlanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Çalışma, vazife ve sorumluluk bilincinin toplum hayatında eksiksiz, kusursuz bir şekilde var olmasının sağlamanın en pratik yolunun, çocukların bu yönde eğitilmeleri ve bilinçlendirilmeleri olduğu tespit edilmiştir.¹³⁵³ İkinci Maarif Şurasında, çocukların okul eğitimlerinin önemli bir parçası olarak düşünülen ahlaki ve terbiyevi alışkanlıkların en başında, çocuklarda vazife bilincini uyandırmak, “vazife hissini kuvvetlendirmek, vazife disiplinini arttırmak ve vazife mesuliyetini şiddetlendirmek” gelmelidir.” Denilerek konuya dikkat çekilmiştir.¹³⁵⁴ Okul eğitimi sürecinde, çocukların ahlaki ve terbiyevi yönden gelişimlerinde onlara verilecek olan görev ve sorumlulukların başında, kendi hayatlarının belli bir ölçüde sorumluluğunu almak, bununla beraber yakınında bulunan ve onun yardımına ve işbirliğine ihtiyaç duyan insanlarla çalışmak gelmeliydi.¹³⁵⁵ Bu şekilde çocuğun ruhunda, “teşebbüs-ü şahsi” geliştirilerek, gelecek yaşamında kendi hayatı ve toplumsal sorumlulukları konusunda alışkanlık kazanmış olacaktı.¹³⁵⁶

¹³⁵² Age, 80, 81.

¹³⁵³ İkinci Maarif Şûrası, 15-21 Şubat 1943, (Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar), (Ankara: Maarif Vekâleti, 1943), 130.

¹³⁵⁴ İkinci Maarif Şûrası, 15-21 Şubat 1943, 130.

¹³⁵⁵ John Dewey, **Terbiyede Ahlak Prensipleri**, Çev. Belkis Halim, (İstanbul: Hüsnutabiat Matbaası, 1934), 16. Ali Ferruh Oya, “Cumhuriyet Çocuğu”, **Cumhuriyet İzcileri**, s. 7 (18.3.1940): 4.

¹³⁵⁶ Emin Şükrü, “Çocuk Ruhunda Teşebbüssü Şahsi”, **Türk Çocuğu**, s. 16 (Kânunusani 1928): 6, 7.

Çocukta vazife bilinci ve sorumluluk duygusunun geliştirilmesi için okul eğitimi ve çocuğun terbiyesi sürecinde çocuktan, “körü körüne itaat ve inkıyat istemenin” onların anlamadıkları bir nizamı tabi tutulmalarının, çocuğun “şahsiyet ve seciyesinin” gelişimini olumsuz etkileyeceği gibi vazife ve sorumluluk alma becerilerini kazanmalarını da engelleyici bir durum olarak nitelenmiştir. Oysaki çocuklara okul sürecinde onların, üstesinden gelebileceği sorumluluklar verilmesi, onların hem kişilik gelişimlerini hem de olumlu ahlaki ve terbiyevi alışkanlıklar edinmelerinin en önemli yolu olduğu kabul edilmiş ve bu durum şöyle ifade edilmiştir;

“... Çocukları mektebin maddi ve manevi hayatıyla alakadar olan bütün meselelerin münakaşasına ve halline iştirak ettirmek, kendilerine idrak ve kabiliyetleri nispetinde vazifeler tevdi etmek, hürriyetlerini istimal, şahsiyetlerini inkişaf ettirecek fırsat ve imkânlar hazırlamak lazımdır. Çocuklar bu suretle fikri düşüncelerini serbest söylemek, haklarını müdafaa ve vazifelerini ifa etmek, içtimai mesuliyetlerden haslarına düşen kısmını almak, umumi işlere karşı alakadar olmak, şahsi menfaatlerini cemiyetin müşterek menfaatlerine karşı feda edebilmek, kanunlarla nizamlara müdrik bir surette itaat etmek itiyatlarını kazanır.”¹³⁵⁷

Böylece çocuğa okul içerisinde verilecek olan görev ve sorumluluk ile çocuğun çalışmayı, iş yapmayı, karar almayı, uygulamayı, öğrenerek irade kazanması ve böylece hem kendi yaşamı içerisinde hem de toplum hayatında etkin roller üstlenmesi istenmiştir.

Çocuğun, çalışma ve iş yapmaya alıştırılması konusundaki diğer yaklaşım ise Gökalp’ın “Gözlerimi kaparım vazifemi yaparım” retoriğinde olduğu gibi söz konusu önemli olanın, çocuğa verilecek her türlü iş ve görevin çocuk tarafından sorgulanmaksızın kabul edilerek onu eksiksiz bir şekilde yapmasının sağlanmasıdır. Bu anlayışta çocuk çalışma, iş yapma ve sorumluluk alma konusunda son derece edilgen, itaatkâr kılınmalıydı.¹³⁵⁸ Hasan Ali Yücel ise bu konuda, “hürriyet mefhumu” ile “mesuliyetin” birbirinden ayrılmaz olduğunu, çalışmanın iş yapmanın bir sorumluluk bilinci gerektirdiği, bunun için de iş verilen kimsenin o işin idraki, ehemmiyeti ve önemini kavrayıp buna göre edilgen olmayan bir tutumla iş yapması ve sorumluluk alması gerektiğini savunmuştur.¹³⁵⁹ Buna göre, çocuklara okul hayatının dışında belli bir yaşa

¹³⁵⁷ Kazım Nami, *age*, 17.

¹³⁵⁸ Hasan Ali Bey (Yücel), “Terbiyede Birlik ve Ahenk”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 60 (Haziran 1931): 2.

¹³⁵⁹ Hasan Ali Bey (Yücel), “Terbiyede Birlik ve Ahenk”, 2-5.

geldiğinde, aile hayatı içerisinde de sorumluluk verilerek, çocuk kendi iş ödev ve sorumluluklarını alama konusunda cesaretlendirilmeli, teşvik edilmelidir.¹³⁶⁰

Ele alınan dönemde yayımlanan çocuk dergilerinde, çocukların okul hayatı içerisinde iş yapabilme ve “mesuliyet alma” konusundaki en önemli görevlerinin ders çalışmak ve bu konuda başarılı olmak zorunda oldukları sıkça vurgulanmıştır.¹³⁶¹ Hatta bu konuda çocuğun, ahlaklı ve terbiyeli olması ile çalışkanlığı arasında sıkı bir bağ kurularak, ahlaklı ve terbiyeli çocuğun, çalışkan ve başarılı olduğu kabulü geliştirilmiştir.¹³⁶² Çocuğun, çalışması, iş yapması, sorumluluk alması konusundaki en önemli kriter olarak ön plana çıkan okul süreci ve ders başarıları öylesine önemsenmiştir ki, okul derslerinde başarılı olan çalışkan çocukların, çalışmalarını teşvik etmek ve bunun diğer çocuklara örnek olması ve ilham vermesi amacıyla kimi çocuk dergilerine karne notlarını, fotoğrafıyla gönderen çocukların, fotoğrafları dergi sayfalarını süslemiştir.¹³⁶³

Çocuk dergilerinde yayımlanan hikâye, masal, piyes ve bunun gibi kıssadan hisse niteliğinde anekdotlarda, sıklıkla okul başarısı ya da başarısızlıklarının çocukların gelecek yaşamlarında da farklı alanlarda kazanacakları başarı ya da başarısızlığın bir işareti olacağı ön kabulü ortaya konmuştur. Zira “Yeni Yol” dergisinin uzun erimli dizi piyes şeklindeki yazısında okul hayatlarından başlanarak biri tembel diğeri çalışkan olan iki çocuğun yaşamları konu edilmiştir. Söz konusu biri tembel diğeri çalışkan olan iki çocuğun, yaşamlarının ilerleyen süreçlerinde askerlik, iş yaşamı, aile hayatı ve hatta sosyal ilişkilerindeki başarı ve başarısızlıklarının onların çalışma, azmi, vazife bilinci, sorumluluk duygusu ve tembellik, iş bilmezlik, sorumsuzluk kavramları çerçevesinde ele alınarak değerlendirilmiştir. En nihayetinde ilkokul sıralarından itibaren çalışkan,

¹³⁶⁰ Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocukların Terbiyesi”, **Çocuk Haftası**, 23 Nisan 1935 (7. Kitap): 51. H. Refet Tanışık, “Ekonomi Haftası Hazırlığı”, **Çocuk**, s. 209 (İkinciteşrin 1940): 8.

¹³⁶¹ Avni, “Çocuklara El İşleri: El İşleri”, **Terbiye Mecmuası**, no. 2 (1 Nisan 1330): 88, 89. “Çalışkan Bir Milletin Çalışkan Çocukları”, **Resimli Dünya** s. 15 (12 Mart 1925): 4. /281. “Çalışkan Olacağım”, **Çocuk Sesi**, no, 264 (6 İkincikanun 1943): 6. “Çalışkanlık Yarışı”, **Doğan Kardeş**, s. 54, c. 3 (9 Ekim 1947): 3. Sezai Bertan “Sorumluluk: Okul Hayatı”, **Çocuk Güneşi**, s. 5 (5 Ekim 1950): 3.

¹³⁶² Sezai Bertan “Sorumluluk: Okul Hayatı”, **Çocuk Güneşi**, s. 5 (5 Ekim 1950): 3. H. Refet Tanışık, “Ekonomi Haftası Hazırlığı”, **Çocuk**, s. 209 (İkinciteşrin 1940): 8.

¹³⁶³ “Çalışkanlık Yarışı”, **Doğan Kardeş**, c. 3, s. 54 (9 Ekim 1947): 3. “Çalışkan Yavrularımız”, **Yeni Yol**, s. 43 (25 Eylül 1340): 299. “Çalışkan Yavrularımız”, **Yeni Yol**, s. 62 (Şubat 1341): 602. “Çalışkan Yavrularımız”, **Yeni Yol**, s. 64 (19 Şubat 1341): 641. “Çalışkan Arkadaşlarımız”, **Çocuk**, s. 209 (9 İkinciteşrin 1940) 18. “Arı Gibi Çalışkan Olalım”, **Ateş**, s. 29, (4 Haziran 1938): (s.s.y) “Mekteplerinde Temayüz Eden Yavrularımız”, **Yeni Yol**, s. 44 (2 Teşrinievvel 1340): 319. Çalışkan Yavrularımız, **Yeni Yol**, s. 46 (16 Teşrinievvel 1340): 351. Vasfi Raşit Sevig, “Çalışma”, **Çocuk**, s. 259 (15 İkinciteşrin 1941): 1. Muharri, Muallim Salih Zeki, “Vazife 2: İctimai ve Ahlaki Piyas”, **Yeni Yol**, s. 45 (9 Teşrinievvel 1340): 321.

düzenli, sorumluluk sahibi ve başarılı olan çocuğun, hayatının diğer aşamalarında da bu özellikleri sayesinde başarı, kazanç, saygınlık ve mutluluğu yakaladığı, buna karşın temel olanın ise bir o kadar talihsiz, sorunlu ve mutsuz bir hayat yaşadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Böylece çalışmanın, sorumluluk sahibi olmanın, vazife bilincinin yaşamda kazanmakla kaybetmek arasındaki durumu belirlediği tespitine ulaşılmıştır.¹³⁶⁴

Çocuğun daha ilk çocukluk yıllarından itibaren ev ve okul hayatında düzenli ve sorumluluk sahibi olmasında annenin, ebeveynin ve öğretmenlerinin çok önemli rolü olduğu vurgulanmıştır.¹³⁶⁵ Zira sorumluluk bilinciyle yetişen çocukların gelecek hayatlarında da kendilerine verilen vazifelerde her dem “vazife bilinci” taşıyarak ve başarıyla görevlerini yerine getirecekleri var sayılmıştır.¹³⁶⁶

Çocukların çalışkan, sorumluluk sahibi olmaları ve onlara verilen görevleri üstün bir “vazife bilinciyle” yerine getirmeleri, ele alınan dönemin siyasal, sosyal ve ekonomik koşulları içerisinde en önemli ahlaki erdemlere “meziyetlere” “faziletlere” sahip olmaları anlamını taşımıştır. Zira bu durum şöyle ifade edilmiştir;

“... Mesuliyet duygusu, ferdi ve içtimai hayatımızı asilleştirerek, idame ettiren çok ulvi bir haslettir ve tam manasıyla bir ahlak ve seciye meselesidir. Ahlakı sağlam ve temiz olanların mesuliyet duyguları da tam ve kâmindir. İyi ahlak her çağda hayatımızın süsü, sevimlik, istenmek, aramak ve beğenilmenin teminatı, itimat ve saygının kaynağı, kadir ve itibarımızın mihrakıdır. İnanılır, beğenilir, sevilir ve aranır insan olabilmek ise mazhariyetlerin en büyüğü, şeref ve haysiyet mertebesinin yükseğidir.”¹³⁶⁷

¹³⁶⁴ Muharriri, Muallim Salih Zeki, “Vazife: İctimai ve Ahlaki Piyes”, (1) **Yeni Yol**, s. 44 (2 Teşrinievvel 1340): 310. Muharriri, Muallim Salih Zeki, “Vazife: İctimai ve Ahlaki Piyes (3)”, **Yeni Yol**, s. 46 (16 Teşrinievvel 1340): 351. Muharriri, Muallim Salih Zeki, “Vazife: İctimai ve Ahlaki Piyes (6)”, **Yeni Yol**, s. 49 (6 Teşrinievvel 1340): 384. Muharriri, Muallim Salih Zeki, “Vazife: İctimai ve Ahlaki Piyes” (7) **Yeni Yol**, s. 50 (13 Teşrinisani 1340): 414. Muharriri, Muallim Salih Zeki, “Vazife: İctimai ve Ahlaki Piyes”, (8) **Yeni Yol**, s. 51 (20 Teşrinisani 1340): 428. Muharriri, Muallim Salih Zeki, “Vazife: İctimai Ahlak ve Ahlaki Piyes”, **Yeni Yol** (10) s. 53 (4 Kanunusani 1340): 462. Muharriri, Muallim Salih Zeki, “Vazife: İctimai ve Ahlaki Piyes”, **Yeni Yol**, (11) s. 54 (Kânunuevvel 1340): 478. Muharriri, Muallim Salih Zeki, “Vazife: İctimai ve Ahlaki Piyes”, (12) **Yeni Yol**, s. 55 (18 Kanunuevvel 1340): 498. “Vazife: İctimai ve Ahlaki Piyes”, **Yeni Yol**, s. 52, (27 Teşrinisani 1340): 446. “Vazife: İctimai ve Ahlaki Piyes”, **Yeni Yol**, (14) s. 57 (1 Kanunusani 1340): 524. “Vazife: İctimai ve Ahlaki Piyes”, **Yeni Yol**, (15) s.58, (8 Kânunusani 1340): 526. “Vazife: İctimai ve Ahlaki Piyes”, (16) **Yeni Yol**, s. 60 (22 Kanunusani 1341): 567. “Vazife: İctimai ve Ahlaki Piyes”, (17) **Yeni Yol** s. 62 (5 Şubat 1341): 600. “Vazife: İctimai ve Ahlaki Piyes”, (18) **Yeni Yol**, s. 63 (12 Şubat 1341): 619. “Vazife: İctimai ve Ahlaki Piyes”, (19) **Yeni Yol**, s. 68 (19 Mart 1341): 641.

¹³⁶⁵ Hikmet Şevki, “Çocuklarda Mesuliyet Hissi”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 33 (Haziran 1929): 13, 14.

¹³⁶⁶ Ziya Gökalp, “Kitaplar Arasında: Terbiye Ahlak Meseleleri, Yeni Hayat-Ahlak Telakkileri”, **Terbiye Mecmuası**, no. 3 (26 Eylül 1334):111-115. Cengiz Kan, Gazi Terbiye Enstitüsü Öğretmenlerinden “Yaşamak Çalışanların Hakkıdır”, **Çocuk**, s. 254 (11 İlkteşrin 1941): 4, 5. “Nerede Hareket Orada Bereket!”, **Resimli Dünya**, s. 10 (5 Şubat 1925): 2. Avni, “Çocuklara El İşleri: El İşleri”, **Terbiye Mecmuası**, no. 2 (1 Nisan 1330): 88, 89. Selim Sırrı Tarcan (ordu sayılayı), “OKUV”, 1 “Söz Namus Demektir”, **Çocuk**, no. 1 (1 İkincikanun 1936): 5-13

¹³⁶⁷ Ataç, **age**, 84.

Ele alınan dönemin çocuk dergilerinde farklı türlerde kaleme alınan pek çok yazıda çalışmanın, üretmenin, yaşamın döngüsünü ve devamlılığını sağlayan, insanları sağlıklı ve mutlu kılan yanına sıklıkla vurgu yapılmıştır.¹³⁶⁸ Bununla beraber çalışmanın ve üretmenin yalnızca bireylerin hayatına zenginlik, sağlık, saadet ve mutluluk getirmediği, bundan daha değerli olarak, bireyin ahlaki erdemlerini ve faziletlerini güçlendirdiği vurgulanır.¹³⁶⁹ Ancak tüm bunların yanında çalışmanın, üretmenin asıl önemi, devlete, millete ve topluma kazandırdığı, refah, zenginlik ve gücün bir milleti, devleti diğer milletler ve devletler karşısında ne derece güçlü kıldığıdır.¹³⁷⁰

Çalışmanın, üretmenin, iş yapmanın, hareket etmenin, hız kazanmanın ilerlemeyi ifade ettiği, ilerlemenin ise modernleşmenin anahtar kavramı olduğu erken Cumhuriyet toplumunda çalışmak ve üretmek, milli bir vatandaşlık görevi olarak kabul edilmiştir. Çalışarak, sorumluluk alıp bir işi layıkıyla yerine getirmenin, vazife bilincinin, vatani, milli, toplumsal ve ahlaki değerler açısından bu derece övüldüğü, yüceltildiği, kutsandığı bir ortamda, çalışmanın aksi durumu olarak tembellik de bir o kadar yerilmiş, dışlanmış ve kötülenmiştir.¹³⁷¹ Çalışmanın insanın cismani, zihni, bedeni, ruhi inkişafını sağlayan bir durum olduğu, bununla beraber çalışmanın, insanın hem kendi bedeni ve hayatı için hem de içtimai vazifeleri gereği yapmak zorunda olduğu en önemli iş olduğu vurgulanır. Buna karşın tembelliğin ise “... Tüm fenalıkların anasıdır...”¹³⁷² “... yüz karartan bir ayıptır ...”, “...Boş oturan, hazır yiyen insanlar hayvandan aşağı sayılır ...”

¹³⁶⁸ “Yedi Günde Bir: Arkadaşlar Çok Çalışıyoruz Daha da Çalışacağız”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, no. 68 (5 Mart 1936): 9. “Altın Halka: Çalışmak”, **Çocuk**, s. 7 (Aralık 1946): 16. Vasfi Raşit Sevig, “Çalışma”, **Çocuk**, s. 259 (15 İkinciteşrin 1941): 1. Muharriri, Muallim Salih Zeki, “Vazife: İçtimai ve Ahlaki Piyes”, (1) **Yeni Yol**, s. 44 (2 Teşrinievvel 1340): 310. İsviçreli Terbiyeci Erica Boss’dan çev. Yaşar Sihay “Dünya Terbiye Edebiyatından: Saadeti Arayan Genç”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 93 (27 Ağustos 1936): 10. Sezai Bertan “Okula Dönüş”, **Çocuk Güneşi**, s. 4 (21 Eylül 1950): 3.

¹³⁶⁹ Selim Sırrı Tarcan (ordu saylavı), “OKUV”, 1 “Söz Namus Demektir”, **Çocuk**, no. 1 (1 İkincikanun 1936): 5-13. Selim Sırrı, “Konferans: Tenbellik: 7 Yaşından 15 Yaşına Kadar Olan Çocuklarla”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 38 (Teşrinievvel 1929): 7, 8.

¹³⁷⁰ Satı, “Faaliyet Zevki”, **Terbiye Mecmuası**, no. 1 (15 Mart 1330): 1-6. “Amcanız Konuşuyor: Arttırma ve Yerli Mallar Haftası”, **Doğan Kardeş**, c.1, s. 9 (1 Aralık 1945): 3.

¹³⁷¹ **Ziya Gökalp**, “Kitaplar Arasında: Terbiye Ahlak Meseleleri, Yeni Hayat-Ahlak Telakkileri”, **Terbiye Mecmuası**, no. 3 (26 Eylül 1334): 111-115. Akil Emrullah, “Terbiye: Çocuk ve Tembellik”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 61 (Teşrinievvel 1931): 4, 5. “İşi Yenmek Gerek”, **Ateş** s. 18 (28 Mart 1938): 4. N. Kızılay, “Tembel Adam”, **Afacan**, no. 236 (24 Mayıs 1939): 8. İsmet Hulusi, “Monolog: Tembellik”, **Çocuk Sesi**, no. 238 (16 Temmuz 1934): s.s.y. Âdem Şakar, “Hikâye: Tenbel Gelin”, **Doğan Kardeş**, S. 71, c. 3 (5 Şubat 1948): 8.

¹³⁷² İnan, **age**, 107, 108.

denilerek, tembelliğin toptan reddedildiği ve toplumsal hayatta kabulü olmayan “fena” “yüz karartan” bir durum olarak nitelenmiştir.¹³⁷³

Çalışkanlığın, azimli ve üretken olmanın, görev ve sorumluluk bilinci taşıyarak iş yapmanın kutsandığı erken Cumhuriyet dönemi toplumunda tembellik, yerilmiş, dışlanmış ve çocukların ahlaki terbiyelerinde olmaması gereken bir utanç durumu olarak nitelenmiştir. Zira tembel çocuğun, bu özelliği ile hem aile ve okul hayatında hem de gelecek yaşamında başarısız olacağı öngörülmüş, bu durumun ise hem devlet ve toplum hayatına hem de kişinin kendisi ve ailesi açısından neredeyse bir yıkım olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Çocuğun tembellikten sakınmasının en pratik yolunun ise daha ilk çocukluk yıllarından itibaren ev ve okul yaşamında ona sorumluluklar verilerek ödevlerini yapması aile içerisinde ev yaşamında ve okul sürecinde üzerine düşen görevleri yapmasının sağlanması olmalıdır.¹³⁷⁴

Kısacası, Cumhuriyetin ilk yılları, uzun süren savaşlar, yıkıntılar, salgın hastalıklar, göçler, pek çok alandaki yetersizliklerle mücadeleyle geçmiştir. İçerisinde bulunan siyasal, sosyal ve ekonomik koşulların dayattığı sorunların hızlıca çözümlenebilmesi, devletin ve rejimin sağlam temellere oturtulması için nüfusun sağlam, sağlıklı, güçlü olması devletin ve toplumun refaha erişmesi hedeflenmişti. Bunun için toplumun tüm üyelerinin çalışması, üretmesi ve dayanışması amaçlanmıştır. Böyle bir siyasal ve sosyal konjonktür içerisinde çok çalışmanın, üretmenin, iş ve vazife bilincinin, sorumluluk yüklenmenin hayati önemde olduğu görülmüş, bahsi geçen çalışmak, üretmek, dayanışma ve vazife bilinci etrafında üretilen kavram ve söylemlerle konuya hem vatani ve milli hem de dini ve ahlaki bir boyutlar kazandırılarak konunun ne derece hayati önemde olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda inşa edilmek istenen yeni toplumun, yeni ahlak anlayışının temel belirleyenlerinden biri de çalışmak, üretmek, görev sorumluluğu ve bilinciyle hareket

¹³⁷³ Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 37, 38.

¹³⁷⁴ Satı, “Faaliyet Zevki”, **Terbiye Mecmuası**, no. 1 (15 Mart 1330): 1-6. Muharriri Muallim Salih Zeki, “Vazife: İctimai ve Ahlaki Piyas”, (1) **Yeni Yol**, s. 44 (2 Teşrinievvel 1340): 310. “Altın Halka: Çalışmak”, **Çocuk**, s. 7 (Aralık 1946): 16. Akil Emrullah, “Terbiye: Çocuk ve Tembellik”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 61 (Teşrinievvel 1931): 4, 5. N. Kızılay, “Masal: Tembel Adam”, **Afacan**, no. 236 (24 Mayıs 1939): 8. Hamit Tarlan, “Tembel Veli”, **Yavru Türk**, c. 3, s. 75 (Eylül 1937): 243. Selim Sırrı, “Konferans: Tembellik 7 Yaşından 15 Yaşına Kadar Olan Çocuklarla”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 38 (Teşrinievvel 1929): 7, 8. Arkadaş, “Bana Ne !..”, **Arkadaş**, s. 12 (28 Mart 1941): 223.

ederek devletin ve toplumun ekonomik ve toplumsal kalkınmasını sağlayacak anlayışta yeni nesiller yetiştirmektir. Bu çerçevede çocukların hem ev-aile yaşamında, hem de okul eğitimi sürecinde bu konudaki teorik anlatılar ve pratiklerle yetiştirilmesi ve geleceğe hazırlanması esas alınmıştır.

Ele alınan kaynakların bir kısmı, çocuğun çalışması, belli bir işi yapması, onun görev ve sorumluluğunu alması konusunda yöntem olarak “gözlerimi kaparım vazifemi yaparım.” söylemindeki edilgenliği ve itaati ön plana çıkarmış. Diğer bir kısım ise çocuğun alacağı sorumluluk ve yapacağı iş konusunda, kararlılığı ve kendi başına iş yapabilme iradesini ortaya koymasına fırsat verilmesi gerektiğinin yararına inanmışlardır. Böylece çocuğa ev ve okul içerisinde verilecek olan görev ve sorumluluk ile çocuğun çalışmayı, iş yapmayı, karar almayı, uygulamayı, öğrenerek irade kazanması ve böylece hem kendi yaşamı içerisinde hem de toplum hayatında etkin roller üstlenmesi istenmiştir.

Ele alınan çocuk dergilerinde çalışmak, vazife bilinci ve sorumluluk kavramlarının çocukların hayatına temas eden en güçlü yanı, ders çalışmak ve çok başarılı olmak şeklinde ortaya çıkmıştır. Öyle ki çocukların çalışkanlığı okul ve ders başarıları ile onların ahlaklı ve terbiyeli olmaları arasında sıkı bir bağ kurularak ahlaklı ve terbiyeli çocuğun, çalışkan ve başarılı olduğu kabulü geliştirilmiştir.

Çalışmanın, azmin, sorumluluk sahibi olmanın, vazife bilincinin bu derece önemsendiği, milli ve ahlaki değerlerle kutsandığı kabul edilirse çalışmanın ve üretmenin aksi olan tembellik ise bir o kadar yerilmiş, dışlanmış ve çocukların ahlaki terbiyelerinde olmaması gereken bir utanç durumu olarak nitelenmiştir.

4.3.5 Disiplin ve İntizam

Tezin giriş bölümünde de üzerinde durulduğu gibi modern devlet yapılarının güçlenmeye başladığı 18. Yüzyıldan itibaren, ortaya çıkan yeni siyasal, sosyal ve ekonomik düzen beraberinde yeni bir iktidar ve yönetim anlayışını ortaya çıkarmıştır. Foucault’un modern devletin ortaya çıktığı ilk evrelerde “disiplinci” olarak adlandırdığı bu iktidar şekli, sahip olunan nüfusu, disipline ederek, yeteneklerini geliştirerek, verimli ve uysal kılarak, ekonomik denetim sistemleriyle eşgüdümlü kılmayı amaçlamıştır.¹³⁷⁵

¹³⁷⁵ Michel Foucault, **Özne ve İktidar Seçme Yazılar 2**, 3. bs. çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 16.

Modern iktidar yapılarının giderek güçlendiği sonraki yüzyıllarda, modern devletlerin sahip olunan nüfusu, hem modern devletin siyasal ve toplumsal normları, hem de ekonomik üretim süreçleriyle uyumlu hale getirebilmesi amacıyla “düzenleyici denetim mekanizmaları” uygulamıştır.¹³⁷⁶ Modern devletlerin düzenleyici denetim mekanizmalarının başında okul sistemi gelmekteydi. Zira okul, çocukların siyasal ve toplumsal normları öğrendiği, bu yanıyla çocukların sosyalizasyonu gerçekleştiren kurumların başında yer almıştır.

Modern devletin ortaya çıkması, yönetim şeklinin değişmesi, hukukun standartlaşması, özellikle ulusal eğitim gibi bir ülkede yaşayan insanları bulundukları statüden vatandaşa dönüştürülmesinde etkili olan bu süreksizlikler ve gelenek icadı içerisinde, mevcut alışılmış gelenekler ya tamamen terk edilmiş ya da belli bir değişim ve dönüşüm sonrasında yeni biçimleri ile ritüelleştirilmişlerdir.¹³⁷⁷

Türkiye modernleşmesinde de geç Osmanlı’dan erken Cumhuriyete dek uzayan süreçte yukarıda ortaya konduğu gibi modern devlet ve iktidar yapısının geçirdiği değişimler beraberinde siyasal, toplumsal ve ekonomik bir dizi değişimi getirmiştir. İmparatorluktan ulus-devlete geçişin de yaşandığı bu süreç aynı zamanda toplumsal ve kültürel yaşamda çeşitli konulardaki süreklilik ve kopuşları da içerisinde barındırmıştır. Bu bağlam içerisinde erken Cumhuriyet dönemi toplumuna bakıldığında, ele aldığımız çocuk ahlak ve terbiyesinin önemli bileşenlerinden olan disiplin, düzen (intizam) anlayışının, önceki dönemle olan süreklilik ve kopuşları ile disiplin ve intizamın çocuk ahlak ve terbiyesindeki anlamı, yeri ve önemi modern devletin oluşumu ve kurumsallaşması ekseninde değerlendirilecektir.

Erken Cumhuriyet döneminde idealize edilen çocuğun sahip olması beklenen en önemli terbiyevi ve ahlaki erdemler arasında belli bir disiplin ve intizam (düzen) anlayışına sahip olması bulunmaktaydı. Devletin, milletin ve toplumun geleceğini ifade eden çocukların, gelecek okul, iş ve çalışma yaşamlarında, onların hem kendi hayatlarına hem de içinde bulundukları topluma gerekli katkıları sunmaları ve özellikle iş-çalışma verimlilikleri açısından kendilerini disipline etmeleri ve bunu bir yaşam alışkanlığı olarak benimsemeleri önemsenmiştir. Baltacıoğlu bu konuda, “yaşamak azminde bulunan bir milletin tek amacının, çocuklarını hayata en doğru şekilde hazırlaması”

¹³⁷⁶ Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, c.1, 143.

¹³⁷⁷ Hobsbawm, **age**, 307, 308.

gerektiğini ifade eder. Zira O, bir milletin istikbali olan çocukların hayata hazırlanmalarında okula ve okul eğitime merkezi bir rol atfeder.¹³⁷⁸ Ona göre, “hayat için en önemli sermaye” olan okul eğitimi sürecinde çocukların karakterlerinin oluşumuna etki eden önemli etmenler arasında disiplin ve intizam alışkanlığına sahip olmak bulunmaktadır.¹³⁷⁹

Gökalp, bir milletin istikbali olarak gördüğü çocukların ahlaki terbiyesinde hem okul hem de sonrası toplumsal yaşamlarında, onlara kazandırılması gereken ahlaki ve toplumsal alışkanlıklara işaret eder. Ona göre eğitimin toplumsal işlevi, bireyleri toplumsallaştırmak, ulusal ve kolektif vicdanda yer alan ahlaksal ve kültürel normları içselleştirmelerini sağlamaktır.¹³⁸⁰ Durkheim’ın sosyolojik yaklaşımları, ahlak ve terbiye üzerine olan söylemlerinden etkilenen Gökalp,¹³⁸¹ bu bağlamda Durkheim gibi modern ahlak anlayışı içerisinde disiplin, düzen, (intizam) anlayışı ile toplumsal gruplara bağlılık anlayışını çocukların ahlaki terbiyesinin başlıca unsurları olarak düşünmüştür.¹³⁸² Disiplin, Durkheim’ın ahlak anlayışında tüm ahlaki eylemlerimizin ortak bir belirleyenidir. Buna göre tüm ahlaki eylemler daha önceden düzenlenmiş kurallara uygun olmalıdır. Bu yanıyla temelde ahlaklı davranmak demek, belli bir norma göre davranmak demektir. Bu norm, belli bir durumda kişisel görüşümüzü sormadan uyulması gereken davranış biçiminin ne olması gerektiğini söyler. Buna göre, “ahlak demek görev demektir. Görev ise önceden belirlenmiş bir davranıştır.” Dolayısıyla ahlaki kurallar, insanların gündelik hayatlarında karşılaştıkları durumlarda, onlara nasıl davranmaları gerektiğini belirten kurallar, kaideler bütünüdür. Bu kurallar, bir taraftan aile içi ilişkileri düzenleyebilecek kadar öznel alanı kapsamakta, diğer taraftan da insanların ortak yaşam alanlarında, belli durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini belirleyecek kadar kamusal niteliktedir.¹³⁸³

¹³⁷⁸ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), **İçtimai Mektep Nazariyesi ve Prensipleri**, (İstanbul: Semih Lütfi: Suhulet Kütüphanesi, 1933).

¹³⁷⁹ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Talim ve Terbiyede İnkılâp**, Hazırlayanlar: Rıdvan Canım, Remzi Yavaş Kıncal, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995), 15-23.

¹³⁸⁰ Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, 6. bs. (İstanbul: Deniz Yayınları, 2009), 116, 117. Durkheim, **age**, 10.

¹³⁸¹ Ziya Gökalp, **Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I**, Hazırlayan, Rıza Kandaş, 1. bs. (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973), 99, 100.

¹³⁸² Parla, **age**, 97-99, 116-117. Durkheim, **age**, 10.

¹³⁸³ Durkheim, **age**, 38, 39.

Durkheim, ahlakın yalnızca bir alışkanlıklar sistemi değil, bir “emirler” sistemi olduğunu, bu yanıyla düzensiz yaşam süren birinin, ahlaki açıdan da yetersiz olacağını belirtmiştir. Çocukların eğitimi sürecinde, onların, belli bir düzen içerisinde, belli alışkanlıklar edinerek bu alışkanlıklara bağlı bir yaşam sürmeleri, onların, ahlak eğitiminin bir parçası olarak görülmüş ve bu durum disiplinle, intizamla açıklanmıştır. Bu yanıyla disiplin “belli koşullarda yinelenen eylemleri içerir ve otoriteden yoksun bir disiplin söz konusu olamaz”. Durkheim’e göre disiplin, yararlı eylemleri dayatan bir araçtan başka bir şey değildir.¹³⁸⁴ Zira bahsi geçen disiplin anlayışı ikili bir amaca hizmet eder; disiplin bir taraftan bireylerin davranışlarında belli bir düzenlilik sağlarken, bunun yanı sıra davranışları belli bir amaca hizmet ederek sınırlandırılmasını sağlar. Dolayısıyla bu kurallar bütünü çocukluktan itibaren bireylerin hayatında ölçülü olmayı öğretmeyi amaçlar.¹³⁸⁵

Erken Cumhuriyet döneminde çocuk pedagojisi ve çocukların ahlaki terbiyeleri konusunda yazdıklarıyla bilinen Dr. Halil Fikret Kanat, çocukların, ahlaki ve terbiyevi alışkanlıklarının oluşumu ve gelişiminde disiplinin önemli bir rolü olduğunu vurgulamıştır. Ona göre disiplin, “çocukların muayyen içtimai nizamlara ve kurallara bağlı olmasıdır. Bu da ya içten gelen bir istekle ya da isteksiz olarak gerçekleşir. Her iki ihtimalde de disiplin, ruhi kuvvetlerin, başıboş temayüllerin denetim altına alınmasının görünür ilk şeklidir.¹³⁸⁶ Ona göre, iradeli ve kurallara uygun yaşayan kimseler, “mazbut ve muntazam” bir yaşam sürerler, buna karşın “başıbozukluk ve serserilik” ise çoğu zaman disiplinli bir hayat yaşamamaktan ileri gelir. O, “iyi itiyatlar (alışkanlıklar) ve ahlaki karakterin en büyük düşmanının, sabit olmayan hareketler ve kaideler” olduğunu belirtir. Ahlaki terbiyenin, ahlaki erdemlerin çocukta yer edinmesi ve onda birer alışkanlığa dönüşmesi adına söz ve hareket bütünlüğünün yanı sıra bu konuda disiplinli davranılması ve her durumda bahsi geçen kurallara, ilklere bağlı kalınması gerektiğini vurgulanmıştır. Kanat, çocuklara öğretilen ahlaki erdemlerin, onların yaşamında birer alışkanlığa dönüşmesini, disiplinli ve kurallara uygun bir düzen kurulmasına bağlamıştır.¹³⁸⁷

¹³⁸⁴ Age, 44, 45.

¹³⁸⁵ Age, 56-59.

¹³⁸⁶ H. Fikret Kanat, **Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye**, (Ankara: Çankaya Matbaası, 1942), 196.

¹³⁸⁷ Kanat, age, 198.

Cumhuriyet çocuğunun, kişisel ve toplumsal yaşamının vazgeçilmez bir ahlaki erdemi olarak kabul edilen disiplinin anlamı tam olarak anlaşılmadığında kulağa hoş gelmeyen ve pek de sevilmeyen bir kavram olarak görülmüştür. Ancak disiplin kavramına ulusların, toplumların yaşamı açısından bakıldığında ne derece önemli ve temelde çocukların ahlaki terbiyeleri açısından da vazgeçilmez olduğu şöyle ifade edilmiştir;

“... Sırası düştükçe gördük ve esefle kaydedeyim ki disiplin kelimesi tamamıyla mana ve mefhumunun aksi olarak düşünülerek korkunç fena bir şeyden kaçınıldığı, çekinildiği, gibi çekinilmiştir. Hâlbuki ulusun içtimai terbiyesinde en önde olarak nazara alınması lazım gelen şey şüphesiz ki disiplindir. Yanlış manası ile hürriyeti takyit eder gibi düşünülüyor. Bağlılık körü körüne itaat gibi anlatılmak isteniyor. Hakikatte hiç böyle değildir. Umumi olarak kaydedelim ki başboş serbestiyet bugün dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Hürriyeti bile tarif ederken, başkalarının hürriyetleri sahasına tecavüz etmemek üzere serbestiyedir diye takyit ederek alıyoruz. Hakikatte disiplin hürriyeti takyit etmek şöyle dursun, hatta onu itmam eder. Disiplinsiz hürriyeti düşünmek imkânsızdır. Yani demek istiyoruz ki disiplin hürriyettir. Disiplin olmazsa hürriyette olmaz. Bütün bu düşüncelere göre disiplinin tarifini yapmak istersek; disiplin sosyetenin devamı için zaruri olan kurallar, nizamlardır diye söylemek icab eder. Başka bir deyişle disiplin intizam demek, beraber hareket etmemiz demektir.”¹³⁸⁸

Yukarıdaki metinden de hareketle söylemek gerekirse, disiplin kavramına modern devletin toplumsal yaşam tasavvuru perspektifiyle bakıldığında disiplin sanıldığı gibi “korkunç” “kaçınılan” ya da “çekinilen” bir kavram olarak görülmemelidir. Zira burada kast edilen disiplin, kamusal hayatın dayattığı toplumsal normlar ve modern devletin tüm vatandaşlarının gündelik yaşam içerisinde özellikle kamusal yaşamda uyması beklenen kurallar bütünü olarak görülmüştür. Toplumsal yaşamı düzenleyen bu kuralların, bireylerin yaşamını sınırlamaktan ziyade temelde herkesin hak ve hukukunu gözeten kurallar koyarak belli bir düzen yaratmayı amaçladığı, bu haliyle de disiplinin korkulan ya da kaçınılması gereken bir kavram olmaktan ziyade hürriyeti temin eden bir araç olarak görülmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Ele alınan dönemin metinlerinde, çocuk ahlak ve terbiyesinin önemli bileşenlerinden biri olarak görülen disiplin kavramı, bahsi geçen metinlerin ortaya çıktığı siyasal ve kültürel konjonktür içerisinde değerlendirilmelidir. Bu çerçevede Cumhuriyetin ilanı sonrasında inşa edilmek istenen yeni toplumun, yeni vatandaşının, modern devlet sistemi ile modern devletin yasa ve normlarına uyumlu olabilecek bir anlayışla biçimlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle çocuklara hem ev hem de okul yaşamlarında uymaları gereken kurallar ve üstlenmeleri beklenen sorumluluklar

¹³⁸⁸ Orhan Doğaner, “Disiplin”, **Çocuk**, no. 121 (13.1.1939): 5.

konusundaki disiplin alışkanlıkları, onları, gelecek toplum yaşamı ile iş ve çalışma yaşamına hazırlayıcı nitelikte olması amaçlanmıştır.

Çocukların hem aile ve okul yaşamında hem de gelecek toplum yaşamlarında bahsi geçen ahlaki erdemlere sahip olmaları ve buna uygun bir yaşam sürebilmeleri için disiplinli ve düzenli olmaları gerektiği vurgulanmıştır. Ancak çocukların ahlaki ve toplumsal normları benimsemeleri ve belli bir disiplin anlayışı ile bunu sürdürebilmeleri için itaate alıştırmalarının önemi ifade edilir. Zira aile ve okul terbiyesinin, çocuğa kazandıracığı itaat ve intizamın, ona öğretilen ahlaki ve terbiyevi alışkanlıkları belli bir disiplin ve intizam içerisinde sürdürmesini sağlayacaktı.¹³⁸⁹ Çocuklardan öğrenilmesi ve yaşamı içerisinde uyması, alışkanlık haline getirilmesi beklenen davranışların öğretimi sürecinde, son derece dikkatli davranılması gerektiği belirtilir. Zira çocuğun, itaat, intizam ve disipline alıştırılmasının çok kolay olmadığı böyle bir süreçte, çocuk üzerinde katı bir otorite kurmak yerine bahsi geçen kavramların öğretiminde “muhabbete” önem verilerek, çocukla diyalog kurularak çocuğun, muhabbeti ve sevgisinin kazanılmasının son derece önemli olduğu vurgulanır.¹³⁹⁰

Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmek istenen yeni bireyin, vatandaşın, sahip olması beklenen ahlaki erdemlerden olan disiplin ve intizamın kurulacağı en önemli kurum okuldur. Ancak geçmiş toplum yapısının bir yansıması olarak görülen “eski okulun” bahsi geçen ahlaki erdemlere sahip olarak inşa edilmek istenen yeni insanı yetiştiremeyeceği şöyle ifade edilmiştir;

“... Her şeyde planla, tam bir şuur ve yüksek bir bilgi ile hareket eden, bugünkü idare, nasıl dünün kötü ve bozuk müesseselerini yıkıp yerine bugünün ihtiyacına uygun olan yeni müesseseler meydana koyduysa, elbette gençliği de bu halde bırakmayacak, onu her memleketin gençliğinden daha kuvvetli, daha disiplinli bir hale getirecektir. Türk genci her memleketin gencinden daha zeki ve daha kabiliyetlidir. Nizam ve intizam altında çalışmağa daha müsaittir. Yüksek bir idare ve direktif altında iyi hareketleri kolayca kabul edip benimseyecek kadar hassastır.”¹³⁹¹

¹³⁸⁹ G.M, “Çocukların Halet-i Ruhîyesi ve Terbiyesi: Çocuklardan İstenilen İtaat nedir?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 14 (Teşrinisani 1927): 7, 8. G. M, “Çocuğun Halet-i Ruhîyesi ve Terbiyesi: Çocuklardan İstenilen İtaat Nedir? 2”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 15 (Kanunuevvel 1927): 5, 6. Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocukların Terbiyesi”, **Çocuk Haftası**, (7. Kitap), (23 Nisan 1935): 45-53.

¹³⁹⁰ G. M, “Çocuğun Halet-i Ruhîyesi ve Terbiyesi: Çocuklardan İstenilen İtaat Nedir? 2”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s.15 (Kanunuevvel 1927): 5-6. Sabiha Zekeriya, “Yatı Mektebinin Gayesi”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 45 (Haziran 1930): 16-17. “Aile de Çocuk: Disiplin Nedir?”, (Parent’s Magazin’den), **Aile**, c. 2 s. 8 (Kış 1949): 33-35.

¹³⁹¹ Ağah Sırrı Levend, **Maarifimiz ve Milli Terbiyemiz**, (İstanbul: Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi Neşriyatından XVI, 1940), 16-17.

Levend'in ortaya koyduğu gibi modern bir iktidar gücü olarak Cumhuriyet yönetimi, pek çok alanda olduğu gibi içerisinde yaşanan zamanın ihtiyaçlarından hareket ederek toplumsal yaşamın düzenlenmesini sağlayacak yeni kurallar ve kurumlar inşa etmiştir. Cumhuriyet yönetimi, bununla beraber sahip olduğu çocuk ve genç nüfusu içerisinde yaşanan zamanın ve toplumsal düzenin ihtiyaçları çerçevesinde belli bir “nizam ve intizam” anlayışı ile inşa etmeyi amaçlayarak, geçmiş yönetim anlayışının hem kurumları hem de sahip olduğu nüfusun düzen ve intizam anlayışı ile bir kopuş içerisinde olmuştur.

Kanat'a göre, çocukların, disiplini öğrenmelerinde ve bunu yaşam alışkanlığına dönüştürmelerinde en etkili kurumların başında gelen okulun, önemli görevlerinden biri de öğrencinin, okulun düzen ve kurallarını sevmesini sağlamakla beraber bundan daha önemli olanın, öğrencinin okul disiplinini öğrenmesi ve buna uymasının sağlanmasıdır. “Bunun için her okulun birinci vazifesi, okulda saat gibi işleyen bir disiplin temin etmektir.”¹³⁹²

Cumhuriyetin özellikle ilk yıllarında, eğitim alanındaki reformların hazırlanması ve uygulanması sürecinde bir fiil uğraş vermiş olan Mustafa Kemal Atatürk, eğitimin, inşa edilmek istenen yeni insanın oluşturulmasındaki rolüne dikkat çekmiştir. Mustafa Kemal, 1925 yılında yaptığı bir konuşmada, hayatın her çalışma alanında olduğu gibi özellikle de öğretim hayatında başarının esasını disiplin olarak düşünmüş, okul hayatı içerisinde eğitimcilerin disiplini sağlamaya, öğrencilerin ise disipline uymaya mecbur olmaları gerektiğini vurgulamıştır.¹³⁹³ Cumhuriyet dönemi Maarif Şuralarında da disiplin konusu ele alınmış, çocukların hem okul eğitimlerinin ve ders başarılarının sağlanması, hem de onlara kazandırılması beklenen en önemli toplumsal alışkanlıklardan biri olarak disiplinin gerekliliği savunulmuştur.¹³⁹⁴

Ele alınan dönemde yayımlanan çocuk dergilerinde yazılan çeşitli türdeki yazılarda, çocuklara kazandırılması istenen ahlaki erdemler arasında doğruluk, dürüstlük, iş yapma, çalışma, görev ve sorumluluk bincine sahip olma ve disiplinli bir yaşam sürme

¹³⁹² Kanat, *age*, 198, 199.

¹³⁹³ Bahsi geçen konuşma, 2. Meclis, 2. Dönem, 3. Toplantı yılını açarken yapılmıştır. Taha Parla, **Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Oku**, c. 3, 3. bs. (İstanbul: Deniz Yayınları, 2008), 291-297.

¹³⁹⁴ **Birinci Maarif Şûrası Çalışma Programı Komisyon Raporları Konuşmalar**, (T.C. Maarif Vekilliği: 17-23 Temmuz 1939), 18. **İkinci Maarif Şûrası, 15-21 Şubat 1943**, (Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar), (Ankara: Maarif Vekâleti, 1943), 130.

alışkanlığına sahip olunması gerektiği sıklıkla telkin edilmiştir.¹³⁹⁵ Zira çocukların okul sıralarında kazanacakları iş yapma, çalışma görev bilinci, sorumluluğu ile disiplinli olabilmenin onlara okul yaşamlarında başarı, okul sonrası yaşamlarında ise saygınlık, güvenilirlik ve kazanç sağlayacağı üzerinde durulmuştur.¹³⁹⁶

Çocuk ahlakı ve terbiyesinin vazgeçilmez bir unsuru olarak görülen disiplinin çocuğa nasıl kazandırılması, çocuğun disipline nasıl alıştırılması gerektiği konusunda Selim Sırrı (Tarcan) şu tavsiyelerde bulunmuştur;

“Disiplin, muallim ve mürebbilerin çocukları adam etmek için okuturken, terbiye ederken kullandığı vasıtaadır. Bu vasıta mürebbilerin kendilerinin aldıkları terbiye ile mütenasıptir. Bazı mürebbiler yetiştirmesini üzerine aldıkları çocukları dayakla, bazıları sözle, bazıları taltifle adam ettiklerini iddia ederler. Bazı kimseler dayanın cennetten çıktığına, dayaksız çocukların yola gelemeyeceğine kanidirler. Bazıları ise dayanın çok muzır olduğuna, hayvanların bile dayakla yola getirilemeyeceğine, çocuk terbiyesinde en müessir vasıtanın söz olduğuna iman ederler. İşte sizlere tahlil etmek arzusunda olduğum mesele budur. Terbiyede hem vakarlı hem de munis olmanın yolu bilinmeli. Disiplin, korkuya değil, sevgiye istinat etmeli. Çocuk, mürebbinin samimi bir dost, hayırhahlı bir baba veya şefkatli bir anne olduğuna inanmalı. İlim ve terbiye tehditle dayakla değil, şefkat ve muhabbetle öğretilir. Şiddetle, ceza ile elde edilecek her netice sunidir, muvakkattir, devamsızdır.”¹³⁹⁷

Anlaşıldığı üzere, çocukların hem okul hem de gelecek yaşamlarında onlara iş ve toplum hayatında saygınlık, güvenilirlik, başarı ve kazanç sağlaması amacıyla birer yaşam alışkanlığı olarak kazandırılmak istenen disiplin ve intizamın çocuğun hayatında yer etmesi istenmiştir. Ancak disiplinin çocukta yer etmesi, bunu gündelik pratiklerine gönüllü bir şekilde isteyerek ve bilerek yansıtabilmesi için disiplinin yararlarının ona anlatılarak, açıklayarak ve sevdirilerek öğretilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Buna karşın çocukla, sevgi ve muhabbet dili kurulmadan, çocuğu korkutarak, zorla, hatta dayakla ve şiddetle disiplin ve intizamın öğretilmeyeceği gerçeği vurgulanmıştır.

Çocukların ahlaki terbiyesinin önemli unsurlarından biri olarak görülen disiplin kavramını tamamlayan ve disiplinle anlatılmaya çalışılan durumu açıklayıcı bir kavram olarak intizamdan (düzen) bahsedilir. Zira bir işi yaparken, bir çalışmayı yürütürken belli bir nizam, intizama uyulması beklenmiştir. Yapılan işin mümkün mertebe nizam

¹³⁹⁵ Bedriye Yeginsoy, “Ulusal Hikâye: Sadık Uşak”, **Çocuk Duygusu**, c. 2, s. 29 (14 Nisan 1938). Selim Sırrı Tarcan (ordu sayı) “OKUV”, 1 “Söz Namus Demektir”, **Çocuk**, no. 1 (1 İkincikanun 1936): 5-13. Selim Sırrı, “Mürebbiler-Disiplin”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 40 (Kânunusani 1930): 4-5. Orhan Doğaner, “Disiplin”, **Çocuk**, no. 121 (13.1.1939): 4-6.

¹³⁹⁶ Selim Sırrı, “Mürebbiler-Disiplin”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 40 (Kânunusani 1930): 4-5. Selim Sırrı Tarcan (Ordu Sayı), “OKUV”, 1 “Söz Namus Demektir”, **Çocuk**, no. 1 (1 İkincikanun 1936): 5-13.

¹³⁹⁷ Selim Sırrı, “Mürebbiler-Disiplin”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 40 (Kânunusani 1930): 4, 5.

ve intizam içerisinde gerçekleştirilmesi başarısı, işi yürütme disiplinine bağlanmıştır. “Buna göre intizam temin eden vasıta disiplindir.”¹³⁹⁸ Devlet ve toplum hayatının, sağlıklı ve düzenli işlemesi yine intizama bağlanmıştır. İntizam alışkanlığı da çocukların ev, okul yaşamlarında aldıkları terbiye dâhilinde şekillenebilmekte ve toplum yaşamı içerisinde ise pekişmektedir.¹³⁹⁹

Foucault’un bio-iktidar kavramı çerçevesinde değindiği modern iktidarın, nüfusun “denetimi” ve “düzenlenmesi” ve disipline edilmesi çerçevesindeki pratiklerinin en önemli merkezi ordu ve okuldur.¹⁴⁰⁰ Cumhuriyet döneminde de disiplin ve intizamın hem öğretildiği hem de muntazam haliyle uygulandığı kurumların başında ordu ve okul gelmektedir. Zira ordu ve okul sistemi içerisinde merkezi öneme sahip olan disiplin ve intizam, bahsi geçen iki kurumda başarının sağlanmasının anahtarı olarak görülmüştür.¹⁴⁰¹ Cumhuriyet okul sistemi içerisinde, disiplin ve intizam anlayışı inşa edilmeye çalışılırken, geçmiş toplum yapısının bir yansıması olarak görülen “eski okulda” olduğu gibi¹⁴⁰² geçmiş toplumun disiplin ve intizam konusunda yetersiz bulunan ordusu eleştirilmiştir. Zira disiplin ve intizamdan yoksun bir okulun ve ordunun ne başarı ne de zafer kazanmasının mümkün olamayacağı çeşitli örneklerle ortaya konmuştur.¹⁴⁰³

Bununla beraber disiplin ve intizama toplumsal yaşam içerisindeki gündelik hayatta da dikkat edilmesi gerektiği belirtilerek, toplumsal yaşamın getirdiği düzene uymayanların “iptidai” bir yaşam sürerek “medeniyetten”, “nezaketten”, toplum düzeninden uzaklaşacakları uyarısı yapılarak, intizamın “medeni” bir toplumsal yaşamın önemli sembollerinden biri olduğu savunulmuştur.¹⁴⁰⁴

¹³⁹⁸ Selim Sırrı, “Mürebbiler-Disiplin”, 4, 5.

¹³⁹⁹ Orhan Doğaner, “Disiplin”, **Çocuk**, no. 121 (13.1.1939): 4-6.

¹⁴⁰⁰ Foucault, **Cinselliğin Tarihi** 1, 144.

¹⁴⁰¹ İl Tedrisat Müfettişi Ömer Hulusi, “Çocuk İçin İstiklal ve İstikbal”, **Şen Yuva**, no. 8 (1 Şubat 1341): 1.

¹⁴⁰² Levend, **age**, 16, 17.

¹⁴⁰³ Mustafa Asım, “Genç Derneklerinde Terbiye: İntizam”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, s. 2 (1 Teşrinievvel 1333-1917): 3, 4.

¹⁴⁰⁴ Mustafa Asım, “Genç Derneklerinde Terbiye: İntizam”, 4. Sezai Bertan, “İntizam ve Temizlik”, **Çocuk Güneşi**, s. 6 (28 Ekim 1950): 10. “Çocuklar Muntazam Olmaya Alıştırılabilirler”, (Parents Magazine’den), Çev. Şeküre Basman, **Aile**, c. 2, s. 5 (İlkbahar 1948): 35-36. Hikmet Şevki, “Eğlencede İntizam”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 22 (Temmuz 1928): 4.

Ancak çocukların ahlaki terbiyeleri sürecinde onlara makbul birer ahlaki erdem olarak kazandırılmak istenen disiplin, itaat ve intizamın ölçüsünün çok önemli olduğu, her iyi, faydalı şeyde olduğu gibi ölçüsü kaçırılmış olan disiplin, itaat ve intizamın, çocuğun hayatını olumlu olmaktan ziyade olumsuz bir şekilde etkileyebileceği hatırlatılmıştır. Zira ele alınan kaynaklarda disiplin ve intizamın yaşamı kolaylaştırdığı, ancak bu “yemekteki tuz ve biber gibidir, münasip miktarı lezzet verir. Fazlası hayatın tadını kaçıır.” Şeklindeki ifadeyle de aşırı disiplinin zararlarına dikkat çekilmiştir.¹⁴⁰⁵ Çocuklara intizamı öğretirken aşırıya kaçmadan, çocuğun belli bir yaşatan sonra odasını toplaması, okul işleri ve ödev sorumluluğunu alması, oyun ve eğlence saatlerini planlayabilmesi, kişisel bakım ve temizliğine önem vermesi ve bunları yaşamında birer alışkanlığa dönüştürmesinin yeterli görülmesi gerektiği telkin edilir.¹⁴⁰⁶

Çocuklara kazandırılmak istenen, disiplin, itaat ve intizam konusunda zaman zaman hem ailelerin hem de öğretmen ve okul yöneticilerinin, baskıcı, yıldırıcı, aşırı ısrarcı ve zorlayıcı olabildikleri konu edilerek bu durum eleştirilmiştir. Çocukların anlam veremedikleri bu derece sert, katı söylem ve uygulamaların, çocukları disipline etmek, nizam, intizam ve itaate alıştırmak yerine, onlarda bunun aksi bir tutum geliştirebileceği savunulmuştur. Bu konuda çocuğun ahlaki terbiyesinden sorumlu olabilecek ebeveyn ve öğretmenlere ciddi uyarılarda bulunularak, bahsi geçen zorlayıcı, katı ve sert tutum, açık bir dille eleştirilmiş ve Cumhuriyet okul terbiyesinde de yerinin olamayacağı ifade edilmiştir.¹⁴⁰⁷

Kısacası, tüm modern devlet yapılarında olduğu gibi Cumhuriyet modernleşmesi sürecinde de inşa edilmek istenen yeni toplum ve yeni bireyin, modern devletin siyasal, toplumsal ve ekonomik hayata dair ortaya koyduğu normlara, kurallara uygun olarak inşa edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Cumhuriyetin sahip olmak istediği yeni bireyin, vatandaşın, sahip olması beklenen temel toplumsal ve ahlaki değerlerin başında

¹⁴⁰⁵ “Çocuklar Muntazam Olmaya Alıştırılabilirler”, (Parents Magazine’den), çev. Şeküre Basman, **Aile**, c. 2, s. 5 (İlkbahar 1948): 35, 36.

¹⁴⁰⁶ Sezai Bertan, “İntizam ve Temizlik”, **Çocuk Güneşi**, s. 6 (28 Ekim 1950): 10. “Çocuklar Muntazam Olmaya Alıştırılabilirler”, 35, 36. Hikmet Şevki, “Eğlencede İntizam”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 22 (Temmuz 1928): 4.

¹⁴⁰⁷ Kazım Nami (Duru), **Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli**, (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1925), 17, 18.

belli bir düzen (intizam) ve disiplin anlayışına uygun olarak inşa edilmesi bulunmaktaydı.

Ele alınan dönemin çocuklara dönük yayınlarında, geçmiş toplum yapısından farklı olarak çocukların disiplin ve intizam anlayışı ile inşa edilmeleri temelde onların okul eğitimleri sürecinde, edinmeleri beklenen toplumsal ve ahlaki bir erdem olarak görülmüştür. Cumhuriyet yönetiminin, inşa etmeyi planladığı yeni toplumun geleceğini ifade eden, geleceğini emanet ettiği çocukların, okul eğitimleri sürecinde edinecekleri disiplin ve intizamın, onların hem okul hem de gelecek toplum ve iş yaşamlarında üstlenmeleri gereken görev ve sorumlulukları gerçekleştirmeleri için vazgeçilmez olduğu savunulmuştur. Bu yanıyla çocukların gelecekte içerisinde yaşadıkları topluma gerekli katkıları sağlamları, özellikle iş-çalışma verimlilikleri açısından kendilerini disipline ve intizama uymaları ve bunu bir yaşam alışkanlığı olarak benimsemeleri amaçlanmıştır. Çocukların belirgin bir disiplin ve intizam alışkanlığı ile inşa edilmeleri Cumhuriyet okulu ile geçmiş toplumun okul yapısı arasında bir tür kesintiyi de ifade etmektedir.

Modern iktidarların toplumu denetleme ve düzenleme çerçevesindeki en önemli araçlarından biri de okuldur. Okul terbiyesi sürecinde çocukların, üstlenmesi gereken sorumlulukları, beklenildiği şekilde yerine getirmesi ve kurallara uygun davranmasının öğretilmesi, disiplin ve intizamın temini ile mümkün görülmüştür. Dolayısıyla tüm bu süreçte çocukların belli bir disiplin ve düzene uygun alışkanlıklar edinmesi, onların ahlak eğitiminin vazgeçilmez bir parçası olarak düşünülmüştür.

Dönemin metinlerinde, disiplin ve intizam kavramları sanıldığı gibi “katı, sert, korkulan ve çekinilen” kuralları ifade etmediği, bilakis disiplin ve intizamın, “medeni” toplumlarda toplumsal ve gündelik yaşamı düzenleyen kurallar bütünü olarak görülmesi gerektiği, bu yanıyla da herkesin sahip olacağı sorumluluk, hak ve hürriyetleri ifade ettiği tespit edilmiştir.

Çocuklara kazandırılmak istenen disiplin ve intizama dayalı ahlaki erdemlerin, alışkanlıkların, çocuklar tarafından benimsenmesi ve onlarda yer etmesinin sağlanması için mutlaka diyalog yolunun seçilmesi gerektiği savunulmuştur. Çocuğa disiplin ve intizam alışkanlıklarının kazandırılması sürecinde katı, baskıcı bir tutum takınılması yaklaşımı eleştirilerek, bu konuda çocuğa anlatarak, açıklayarak, sevgiyle, muhabbetle yaklaşılması gerektiği telkin edilmiştir.

4.3.6 Tutum-Tasarruf

Osmanlı devletinin I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası dönemi pek çok alanda olduğu gibi ekonomide de büyük yıkımlara sahne olmuştur. Savaş sonrası süreçte Anadolu’da başlayan Millî Mücadele tam da bu ekonomik yıkıntıların içerisinde, bin bir yoklukla yürütülmüş ve kazanılmıştı. Cumhuriyetin ilanı ile beraber kurulan yeni devletin, özellikle ekonomi alanında uygulamaya koyduğu politikaların, ülkenin yaralarını saracak ve ulus-devletin ekonomik alanda kalkınmasını sağlayacak nitelikte olması için uğraş verilmiştir. İzmir İktisat Kongresinde kabul edilen “Milli Ekonomi İlkesi” ile ekonominin milli, yerel kaynaklara dayandırılarak kalkınmaya öncelik verilmesi amaçlanmıştır.¹⁴⁰⁸

Ele alınan dönemin çocuklara dönük yayınlarında, ekonomi konusu, farklı boyutlarıyla çocukların da gündelik yaşamlarının bir parçası olarak düşünülmüş, çocuklar bu konuda, sıklıkla bilgilendirilmiş ve uyarılmışlardır. Bu yayınlarda genellikle çocukların, ülkenin içerisinde bulunduğu zorlu ekonomik koşulları dikkate alarak, gündelik yaşamlarında nasıl davranmaları, neye dikkat etmeleri gerektiği üzerinde durulmuş, böylece çocukta gündelik hayatın ekonomisine dair bir bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. Çocuklara, daha ilk çocukluk yaşlarından itibaren kazandırılmaya çalışılan ekonomik bilinç ve alışkanlıkların, onların hayatında aynı zamanda ahlaki terbiyelerinin temel bir unsuru olarak kabul edilmesi, yerleşmesi bunun bir yaşam alışkanlığına dönüşmesi amaçlanmıştır.¹⁴⁰⁹

Bu bağlamda henüz Kurtuluş Savaşı’nın devam ettiği yıllarda yayımlanan çocuklara yönelik dergilerde, I. Dünya Savaşı ve öncesi dönemden itibaren sürmüş uzun savaş yıllarında verilen kayıplarla, ekonomik alanda içerisinde bulunulan zorlu koşullar konu edilerek, bu alanda yalnızca düşmanla değil aynı zamanda zorlu ekonomik koşullarla da

¹⁴⁰⁸ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, I. bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015).

¹⁴⁰⁹ Muallim İbrahim Memduh, “Milli İktisat”, **Yeni Nesil**, sene 1, s. 4 (19 Mayıs 1337/1921):1-2. Akçura Yusuf, “Çocuklarımıza İktisat Terbiyesi”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 175-176. İsmail Hüsrev, “Çocuklar Paranızı Biriktiriniz”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 29 (Şubat 1929): 17. M. Faruk, “İktisada Riayet Edelim”, **Çocuk Sesi**, c. 4, s. 183 (16 Teşrinisani 1931): 1. Akçura Yusuf, “Çocuklarımıza İktisat Terbiyesi”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 175-176. Latif Öktem, “Yerli Mallar Savaşı”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s.7 (14 1. Kanun 1938): 104. İsmail Hüsrev, “Çocuklar Paranızı Biriktiriniz”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 29 (Şubat 1929): 17. “İktisat Haftası”, **Ateş**, s. 3 (13 Birincikanun 1937): 2.

mücadele edilmesi gerektiği ortaya konmuştur. Zira “hayat bir mücadeledir” denilerek, tüm bu zorlu koşulların ancak her alanda verilecek mücadele ile aşılabileceği ifade edilmiştir.¹⁴¹⁰ Bu konuda Yusuf Akçura’nın 1922’de Bursa Türk Ocağında verdiği bir konferansta, Kurtuluş Savaşı’nda verilen büyük muharebeleri hatırlatarak, iktisadi alanda da verilen muharebenin en az silahlı muharebe kadar önemli olduğuna şöyle dikkat çekmiştir; “Bu büyük meydan muharebesinin silahları orak, tırpan, mala, örs, çekiç, mancınık, tezgâh, buhar ve makinelerdir. İşte Türk milleti, asıl bu iktisat meydan muharebesini kazandığı zamandır ki hür, müstakil, müreffeh milletler arasına girmiş olacaktır.” Akçura’nın yazıyı kaleme aldığı 1930 yılına kadar ülkede aynı zamanda bir “iktisadi harp” verildiğini ve iktisadi harplerin, kısa süreli ya da gelip geçici olmadığı, bilakis milletlerin hayatı boyunca devam eden bir süreç olduğunun altı çizilmiştir. Akçura’ya göre, İktisadi harpte yenilmemek adına sürekli olarak bir seferberlik haline olunmalı, iktisadi seferberliğe ise millet efradının ilk terbiyesinden başlanmalıdır.¹⁴¹¹

Cumhuriyetin ilanını takip eden süreçte ülkenin yeniden yapılanması, hem insan kaynağının nitelikli hale getirilmesi, sağlık, gıda, beslenme koşullarının iyileştirilmesi, hem de ülkenin her alanda ilerleyebilmesi, kalkınması, ekonominin bağımsızlığı ile mümkün görülmüştür.¹⁴¹² Ankara’da kurulan Milli Hükümetin siyasal alanda olduğu gibi, daha ilk günlerden itibaren ekonomide de bağımsızlığı esas aldığı vurgulanmıştır. Bu yönde Lozan Antlaşmasının büyük bir kazanım olduğu, kapitülasyonların kaldırılması, ekonomik alanda bağımsızlığın sağlanması ile milli ekonominin kurulmasına uğraş verilmiştir. Ekonomi alanında verilen mücadele ile bu alanda çok önemli başarılar kazanıldığı, ülkenin kısa bir zamanda dünya devletlerini de şaşırtacak şekilde ilerlemesi şöyle ifade edilmiştir. “O günden bu yana birçok fabrikalar kurduk, yurdun her tarafını demir ağlarla ördük, paramızın değerini yükselttik, milli

¹⁴¹⁰ Manyaszade Derfi? “Terbiye-i İktisadiye: İktisadiyat Yarına Doğru 1”, **Yeni Nesil**, sene 2, no. 2 (14 Mart 1337): 7-9. Muallim İbrahim Memduh, “Milli İktisad”, **Yeni Nesil**, sene 1, s. 4 (19 Mayıs 1337): 1-2. Kadriye Abdülaziz, “Hayat-ı İktisadi”, **Asar-ı Nisvan**, s. 1 (26 Kânunusani 1925): 12-13.

¹⁴¹¹ Akçura Yusuf, “Çocuklarımıza İktisat Terbiyesi”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 175, 176. (Yazı, Yusuf Akçura’nın Bursa Türk Ocağında 5 Kânunuevvel 1338’de verdiği konferanstan derlenmiştir.)

¹⁴¹² İsmail Hüsrev, “Çocuklar Paranızı Biriktiriniz”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 29 (Şubat 1929): 17. “Ekonomi Haftası”, **Çocuk Sesi**, s. 209 (İkinciteşrin 1940): 12-14.

bankalardaki paraları çoğalttık, köyü canlandırdık; ziraatta, ticarete, maliyede, gümrükte, kültürde, teknikte ve her işimizde sayısız başarı kazandık.”¹⁴¹³

Cumhuriyet döneminde ekonomi alanındaki mücadelenin kazanılması, devletin ve halkın yoksulluğunun sonlandırılması, ekonominin canlandırılması ve kalkınmanın sağlanması yönündeki çabaların odağında, yerli malı kullanımının teşvik edilmesi ve arttırılması çabaları bulunmaktaydı. I. Dünya Savaşı ve sonrası süreçte Kurtuluş Savaşı yıllarından itibaren milli ekonomi ilkesi çerçevesinde tüm ülkede milli bir ekonominin kurulması amaçlanmış ve bunun için olağanüstü bir çaba sarf edilmiştir.¹⁴¹⁴

Ele alınan dönemin yayınlarında milli ekonominin kurulabilmesi için tüm vatandaşların ve geleceğin vatandaşı olacak olan çocukların yerli malı kullanmayı ve yabancı malları, yabancı markalı ürünleri almamaları ve “... Memleketin servetinin, memleketten dışarı çıkarmamak” şeklinde bir tutumun benimsenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.¹⁴¹⁵ Yusuf Akçura, kendisinin çocukluk ve ilk gençlik yıllarında, Meşrutiyet döneminde, azınlıklara ve gayrimüslimlere uygulanan boykotu hatırlatarak, bunların hatırlanmasının çocuklarda bir bilinç oluşturabileceği üzerinde durmuştur.¹⁴¹⁶

İlk çocukluk yıllarından itibaren çocuklara verilecek olan iktisadi ve ahlaki terbiye ile bu yöndeki tüketim alışkanlıklarının gelecek süreçte ülke ekonomisinin kalkınması yönünde atılacak en önemli adımlardan biri olacağı vurgulanmıştır.¹⁴¹⁷ Çocuk dergilerinde, çocukların yerli malı tüketim bilincini oluşturmak ve bu yönde alışkanlıklar kazandırmak amacıyla sıklıkla yayınlar yapılmış, özellikle çocukların anlayabileceği şarkılar¹⁴¹⁸, yazılar, fotoğraflar, retorik sözler, şiirler, piyesler aracılığıyla inşa edilmeye çalışılan bilinç, bu yolla canlı tutulmaya çalışılmıştır.¹⁴¹⁹

¹⁴¹³ “Ekonomi Haftası”, **Çocuk Sesi**, s. 209 (İkinciteşrin 1940): 12-14.

¹⁴¹⁴ Muallim İbrahim Memduh, “Milli İktisad”, **Yeni Nesil**, sene 1, s. 4 (19 Mayıs 1337):1, 2. Akçura Yusuf, “Çocuklarımıza İktisat Terbiyesi”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 175, 176. (Yazı, Yusuf Akçura’nın Bursa Türk Ocağında 5 Kânunuevvel 1338’de verdiği konferanstan derlenmiştir.)

¹⁴¹⁵ İ. H., “Yerli Malı Kullanalım”, **Çocuk Sesi**, c. 4, no. 84 (20 Ağustos 1931): 2.

¹⁴¹⁶ Akçura Yusuf, “Çocuklarımıza İktisat Terbiyesi”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 175, 176. Latif Öktem, “Yerli Mallar Savaşı”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s.7 (14. 1. Kanun 1938): 104.

¹⁴¹⁷ M. Faruk, “İktisada Riayet Edelim”, **Çocuk Sesi**, c. 4, s. 183 (16 Teşrinisani 1931): 1. Latif Öktem, “Yerli Mallar Savaşı”, 104.

¹⁴¹⁸ N. Nafiz, “Yerli Malı”, **Çocuk Sesi**, no. 207 (11 Kânunuevvel 1933): 13.

¹⁴¹⁹ “Ulusal Ekonomi Haftası Kapanırken”, **Çocuk**, c. 4, s. 168 (18 İlkanun 1939): 1. İ. H., “Yerli Malı Kullanalım”, **Çocuk Sesi**, c. 4, no 84, (20 Ağustos 1931): 2. “Yerli Malı ve Arttırma Haftasındaki Vazifelerimiz”, **Çocuk**, c. 5, s. 211 (14 Birincikanun 1940): 1. “Yerli Mallar Revüsü”, (piyes), **Çocuk Sesi**, no. 207 (11 Kanunuevvel 1933): 3. “Türk Malı”, **Çocuk Sesi**, no. 207 (11 Kanunuevvel 1933): 3

Bununla beraber hem çocukların, hem de tüm vatandaşların neden yerli malı tercih etmeleri gerektiği şu şekilde ifade edilmiştir;

“Yurdun her yerinde sergilenen yerli mallar ile tam bir şölen ve şenlik yaşıyor. Her sözüne ve işine güvenilen biricik alışverişçi olan Türk tüccarının dürüst hareketi, Türk malını her yerde aranan çok kıymetli bir mal haline getirmiştir. Çünkü Türk malı, her bakımdan üstün, her zaman tükenmez bir kaynaktır.” Denilerek ülkede yerli malı tüketme bilinci ve alışkanlığına sahip olan herkesin, “yerli malı aradığını, çarşılarda satılan her şeyin en sağlamı, en güzeli, en iyisi ve en ucuzunun yerli malı olduğuna artık her yurttaş inanmıştır. Herkes yerli malı alıyor, her Türk, Türk malı kullanıyor.” Yerli malı kullanmanın aynı zamanda bir yurttaşlık görevi olduğu, ülkesini seven, “yurdunu şenlendirmek ve yurttaşın güzünü güldürmek” isteyen herkesin yerli malı kullanması gerektiği telkin edilir.¹⁴²⁰ Söz konusu çocuk dergilerinin asıl okuyucuları çocuklar olduğu için onlara verilmek istenen mesajlar, kimi zaman son derece etkileyici bir biçimde yazılmış bir şiirin dizelerinde de yer bulmuştur.¹⁴²¹

Ancak yerli malı fiyatlarının yüksek olması ve buna karşın “yabancı malların” fiyatlarının daha düşük olmasına kanılmaması gerektiği, bu konuda yerli malın, her halükârda yerli malı alan kimseye, ülkeye, ülke insanına kazandıracakları avantajlar düşünülmeliydi. Zira “Pahalı da olsa yerli malın” alınması gerektiği, Türk mallarının

M. Faruk, “İktisada Riayet Edelim”, **Çocuk Sesi**, c. 4, s. 183 (16 Teşrinisani 1931): 1. “Yerli Mallarımız Dilleniyor”, (piyes) , **Çocuk Sesi**, no. 311 (9 Birinciteşrin 1935): 3. H. Refet Tanışık, “Ekonomi Haftası Hazırlığı”, **Çocuk**, s. 209 (İkinciteşrin 1940): 8.

¹⁴²⁰ “Bir Hafta Süren Şenlik: Ekonomi Bayramı”, **Çocuk**, c. 4, s. 166 (4 İlkanun 1939): 14.

¹⁴²¹ “Yerli Mallar Savaşı

Türk çocuğu yaban malı giyemez.

Parasını yabancıya vermez.

Yurt işinde hiç şakaya gelmez.

Andımız var iş başına

Yerli mallar savaşına

Bu savaşla ulusumuz onanacak.

Başımıza devlet kuşu konacak.

Her savaşta üstün geldik ne mutlu,

Olsun sana bu savaşın da kutlu.

Yerli mala bağlanmak ülkümüzdür.

Yerli malı almak yükümüzdür.”, Latif Öktem, “Yerli Mallar Savaşı”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s.7 (14. 1. Kanun 1938): 104.

kaliteli, sağlam olduğu, yabancı malların ise kalitesiz olduğu hatırlatılarak, ülkeye kaçak yollarla giren bu mallarla mücadelenin en pratik yolunun “birkaç kuruş pahalı da olsa Türk malı alınarak paramızın yabancı keselere gitmesinin” engellenmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁴²²

Yerli malı kullanmanın, bir vatanperverlik ve yurttaşlık görevi olduğu kadar toplumsal dayanışmanın da önemli bir göstergesi olduğu kabul edilmiştir. Zira ülkedeki tüm vatandaşların yaşadıkları sokaklar, mahalleler, köyler ve kentlerin yerli malı satan pazarları ve dükkânlarından yapacakları her alışverişin komşularını, hemşerilerini, yurttaşlarını dolayısıyla da vatani ve milleti güçlendireceği şu sözlerle ortaya konmuştur; “Milli servetimiz yerli malı almakla yükselir. Çocuklar her lazım olan şeyi alırken Türk malı olmasına dikkat ediniz.” “On paralık bir şey alırken bile yerli malını tercih et.” “Yerli malı kullanmak bir inkılâp borcudur.”¹⁴²³ Denilerek yerli malı tüketmek ile vatanperverlik, dayanışma ve inkılâplara olan bağlılık arasında bağ kurularak, yerli malı almanın yalnızca basit ekonomik bir tutum olmadığı, bunun içerisinde yaşanan devlete, topluma ve rejime olan bağlılığı ifade ettiği vurgulanmıştır.

Erken Cumhuriyet toplumunda, nüfusun çok önemli bir kısmının köylerde yaşadığı ve köylerde yaşayan insanların en önemli gelir kaynaklarının başında tarım geldiği düşünülürse, ülkenin tarımsal üretiminin, iç pazarda tüketimi özellikle yerli malı tüketimi çerçevesinde sıklıkla gündeme getirilmiştir. Ülke nüfusunun, sağlık sorunlarıyla cebelleştiği böyle bir dönemde, çarşı ve pazarlara ulaştırılan yerli meyve ve sebzelerin tüketiminin aynı zamanda sağlıklı yaşamın da bir gereği olarak tüketilmesi gerektiği sıklıkla hatırlatılmıştır.¹⁴²⁴

1929 yılında yaşanan ve başta Batı ülkeleri olmak üzere tüm dünyayı ekonomi alanında büyük bir krizin eşiğine getiren, Dünya Ekonomik Krizinin yıkıcı etkilerini aşmak amacıyla çeşitli ekonomik tedbirler alınmıştır. Özellikle Batılı devletlerin, krizi aşma

¹⁴²² “Bir Hafta Süren Şenlik: Ekonomi Bayramı”, **Çocuk**, c. 4, s. 166 (4 İlkanun 1939): 14.

¹⁴²³ “Yerli Malı ve Arttırma Haftasındaki Vazifelerimiz”, **Çocuk**, c. 5, s. 211 (14 Birincikanun 1940): 1.

¹⁴²⁴ H. Sıddık, “Yerli Malı”, **Çocuk Sesi**, c. 3, no. 66 (16 Nisan 1931): 2. İ. H., “Yerli Malı Kullanalım”, **Çocuk Sesi**, c. 4, no. 84 (20 Ağustos 1931): 2. N. Nafiz, “Yerli Malı”, **Çocuk Sesi**, no. 207 (11 Kânunuevvel 1933): 13. Türk Malı, **Çocuk Sesi**, no. 207 (11 Kânunuevvel 1933): 3. “Ulusal Ekonomi Haftası Kapanırken”, **Çocuk**, c. 4, s. 168 (18 İlkanun 1939): 1. “Fındık Üzüm İncir”, **Çocuk Sesi**, no. 207 (11 Kânunuevvel 1933): 12. S. Ugan “Ulusal Endüstri”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 8 (21 İlkanun 1938): 129.

noktasında çeşitli çözüm önerileri geliştirdikleri, bunlar içerisinde en bilinen ve en sık uygulanan çözümün, yerli malı tüketiminin teşvik edilmesi ile pek çok alanda uygulamaya konan sıkı tasarruf tedbirleri olduğu görülmüştür.¹⁴²⁵

Dünya Ekonomik Krizi, Türkiye’yi de görece etkilemiş, krizin olası olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla öncelikle tasarruf tedbirlerine başvurulmuştur. Böyle bir ortamda her bir yurttaşın yapacağı tasarrufun, “Cumhuriyetin milli serveti” olacağı, yarının yetişkinleri olacak olan çocukların, hem tasarruf-arttırma, hem de yerli malı kullanımı konusundaki terbiyesinin ülke ekonomisi açısından oldukça önemli olduğu savunulmuştur.¹⁴²⁶

Çocukların, tasarruf-biriktirme konusunda atacakları ilk önemli adımın bir kumbara sahibi olmak olduğu, sahip olunan kumbara aracılığıyla elde edilecek olan tüm harçlıkların, bu kumbarada birikmesi ile hem kendilerinin hem de ülkenin milli servetini arttıracaklardı.¹⁴²⁷ Zira çocuklara bu yönde şu telkinlerde bulunulmuştur; “Paranızı fazla sarf etmeyerek, ecnebi oyuncakları malları almayarak arttırınız. Tasarrufa bugünden itibaren başlayınız.” Böylece çocukların hem kumbara aracılığıyla edinecekleri tasarruf terbiyesi, hem de yerli malı edinme, tüketme alışkanlığı ile ülkesi ve milletine olan bağlılığı geliştirilmiş olacaktı.¹⁴²⁸

Türkiye’de erken Cumhuriyet dönemi aynı zamanda iki savaş arası dönemi ifade etmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllar, Osmanlı son döneminden itibaren süren uzun savaş yılları ile Kurtuluş Savaşı süreci sonrası dönemin zorlu ekonomik koşulları içerisinde geçmiştir. Cumhuriyet hükümetlerinin uygulamaya koydukları ekonomik programlar, hem bahsi geçen dönemin zorlukları, hem 1929 Dünya Ekonomik Krizi, hem de özellikle 40’lı yılların ikinci yarısında gittikçe keskinleşen II. Dünya Savaşı’nın dayattığı zorlayıcı koşullar içerisinde uygulanmaya çalışılmıştır. Türkiye II. Dünya Savaşına fiilen katılmamış olsa da daha savaşın ilk

¹⁴²⁵ “Bugün Tasarruf Haftasının Birinci Günüdür”, **Çocuk Sesi**, no. 154 (12 Kânunuevvel 1932): 3.

¹⁴²⁶ “Bugün Tasarruf Haftasının Birinci Günüdür”, **Çocuk Sesi**, 3.

154 (12 Kânunuevvel 1932): 3. “Amcanız Konuşuyor: Arttırma ve Yerli Mallar Haftası”, **Doğan Kardeş**, c.1, s. 9 (1 Aralık 1945): 3. “Harp İçinde Çocuk”, **Çocuk**, c. 4, s. 163 (13 Senteşrin 1939): 1.

¹⁴²⁷ “Tasarruf ve İktisad Hakkında Ahval-ı Hâkime”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 57-58. “Tasarruf Haftası”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 50 (İkinciteşrin 1930): 33. “Mektepli Tasarrufu, Çocuk Tasarrufu”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 200, 201.

¹⁴²⁸ “Bugün Tasarruf Haftasının Birinci Günüdür”, **Çocuk Sesi**, no. 154 (12 Kânunuevvel 1932): 3.

yıllarından itibaren savaşın dayattığı tüm zorlukları ekonomik ve sosyal yaşamda bir fiil yaşamıştır.

Tüm bu değişen siyasal, sosyal ve ekonomik konjonktür içerisinde, ele alınan dönemin çocuk dergileri de bahsi geçen koşullara uygun söylemler geliştirerek, çocukları içerisinde yaşadıkları zorlu ekonomik ve sosyal sorunlarla nasıl baş etmeleri gerektiği konusunda bilgilendirmiş ve çözüm yolları sunmuştur. II. Dünya Savaşı'nın başladığı süreçte “Çocuk” dergisi çocuklara şu öğütlerde bulunmuştur;

“Asıl iş harbe girmeden tedbirli davranmak değişlidir? O halde bizim de ödevimiz var: Hava korunması için öğretmenlerimizin söylediklerini iyice öğreneceğiz. Bu Öğütlerin önemli yerlerini yazacağız. Bunları bilmeyenlere anlatacağız. Kâğıdımızı, kalemimizi, defterimizi, kitabımızı daha temiz ve daha sakınarak kullanacağız. Gündeliklerimizden daha az harcayacağız. Elbisemizi, ayakkabımızı, çantamızı, kasketimizi kirletmemeye, yırtmamaya daha çok dikkat edeceğiz. Daima daha tutumlu daima daha dikkatli olalım çocuklar.”¹⁴²⁹

Ele alınan dönem içerisinde bahsi geçen zorlu ekonomik koşullarda çocuklara tasarruf terbiyesinin öğretilmesi ve bunun çocukların hayatında hem ahlaki bir erdem hem de özellikle okul terbiyesinin bir parçası olarak görülmesi için çaba sarf edilmiştir.

Okullarda, çocuk ahlak ve terbiyesinin önemli bir bileşeni olarak görülen tasarruf terbiyesinin çocuklara öğretilmesi “en mühim vazife-i milliye” olarak adlandırılmış ve okul öğretmenleri bu vazife ile görevlendirilmişlerdir. Cumhuriyete kadar okulların, yalnızca memur ve asker yetiştiren yerler olduğu düşünülmüş ve çocukların terbiyesi ihmal edilmiştir. Oysaki okulların, çocuklara kazandıracakları ahlaki ve terbiyevi alışkanlıkların daha önemli olduğu vurgulanmıştır. Zira okul terbiyesi çerçevesinde vatanını ve milletini sevmeyi öğrenmeyen, bunun gerektirdiği terbiyeyi almayan bir çocuğun gelecekte memur ya da iyi silah kullanan biri olmasının, ülke açısından bir kazanç olmayacağı savunulmuştur. Okulun asıl işlevinin, çocuklara başta vatan ve milleti sevmek olmak üzere, bunun gerektirdiği ahlaki ve terbiyevi alışkanlıkları kazandırmak olduğu vurgulanmıştır.¹⁴³⁰ Okullarda çocuklara kazandırılması beklenen tasarruf terbiyesi ve alışkanlığının aynı zamanda okul pratiği içerisindeki etkinliklerle pekiştirilmesi amacıyla çeşitli faaliyetler yapılması önerilmiştir. Bu faaliyetlerin en

¹⁴²⁹ “Harp İçinde Çocuk”, **Çocuk**, c. 4, s. 163 (13 Sontesrin 1939): 1. Emin Şükrü, “Çocuk Ruhunda Teşebbüssü Şahsi”, **Türk Çocuğu**, s. 16 (Kânunusani1928): 6, 7.

¹⁴³⁰ Akçura Yusuf, “Çocuklarımıza İktisat Terbiyesi”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 175, 176. Muallim İbrahim Memduh, “Milli İktisad”, **Yeni Nesil**, sene 1, s. 4 (19 Mayıs 1337):1, 2. “Amcanız Konuşuyor: Arttırma ve Yerli Mallar Haftası”, **Doğan Kardeş**, c.1, s. 9 (1 Aralık 1945): 3. “Yardımcı Sayfamız İyi Yurddaşlık Bilgileri: Vergileri”, **Doğan Kardeş**, c. 4, s. 112 (18 Kasım 1948): 7.

bildik olanını, 1930 yılında kurulan Ulusal Ekonomi Kurulu¹⁴³¹ ya da “Yeni ve Çok Kıymetli Bir Teşekkülümüz” olarak tanıtılan “Milli Tasarruf ve İktisat Cemiyeti” geliştirmiştir.¹⁴³² Cemiyetin, okullarda her 12 Aralık günü ile başlayan “Tasarruf-Tutum-Arttırma-Biriktirme-İktisat-Yerli Mallar Haftası” gibi isimlerle anılan bu haftayı daha bilindik adıyla Tasarruf ve Yerli Mallar haftası olarak ilan etmiştir.¹⁴³³

“Tasarruf ve Yerli Mallar Haftası” *Çocuk Sesi*’nde şu şekilde resmedilmiştir; “Bu hafta ekonomik erkinliğimizi gerçekleştiren büyük iktisat davamızın bayramıdır. Bu hafta içinde memleket baştanbaşa canlı ve manalı gösterilerle şenlik yapar. Önce başvekilliğimiz Cumhuriyet hükümetinin başarılı elinde ekonomik kalkınmamızın gelişimini anlatan ve radyo ile neşredilen değerli bir nutukla haftayı açar. Sonra büyüklerimiz günün önemi dolayısıyla konferanslar verirler.”¹⁴³⁴

Yine Tasarruf ve Yerli Malı Haftası içerisinde, gazete ve dergiler özlü yazılar, resimler ve grafiklerle o güne kadar başarılı olmuş olan işlerin kıymet ve ehemmiyetini anlatmaya çalışmış, okullarda öğretmenler ve öğrenciler söylevler vermiş, okul müsamere kolu temsillerde bulunmuş ve okullarda okul gazetesinde konuya dair yazılar, şiirler ve resimler yayımlanmıştır.¹⁴³⁵

Tasarruf ve Yerli Mallar Haftası içerisinde yalnızca okullarda değil, tüm ülkede bir seferberlik halinde çeşitli etkinlikler yapılmıştır. Okullarda, sokaklarda, mağazaların vitrinleri yerli mallarla süslenmiş, caddelere sokaklara asılan afişler, levhaların yanı sıra yapılan okul müsamereleri, şenlikler, eğlenceler ve tasarruf haftası dolayısıyla gösterilen filmler, tiyatrolar, gazeteler, dergiler,¹⁴³⁶ radyo programları, konferanslar ile bu haftanın anlamı, önemi anlatılmaya çalışılmıştır. Bu yolla hem çocuklarda hem de toplumun genelinde milli ekonomi anlayışına uygun olarak tasarruf ve yerli malı

¹⁴³¹ “Ekonomi Haftası”, *Çocuk Sesi*, s. 209 (İkinciteşrin 1940): 12-14.

¹⁴³² “Tasarruf Haftası”, *Gülbüz Türk Çocuğu*, s. 50 (İkinciteşrin 1930): 33.

¹⁴³³ “Tasarruf Haftası”, *Gülbüz Türk Çocuğu*, s. 50 (İkinciteşrin 1930): 33. “İktisat Haftası”, *Ateş*, s. 3 (13 Birincikanun 1937): 2. H. Refet Tanışık, “Ekonomi Haftası Hazırlığı”, *Çocuk*, s. 209, (İkinciteşrin 1940): 8. “Amcanız Konuşuyor: Arttırma ve Yerli Mallar Haftası”, *Doğan Kardeş*, c.1, s. 9 (1 Aralık 1945): 3. “Tutum Haftası”, *Doğan Kardeş*, c. 2, s. 33 (1 Aralık 1946): 14, 15. “Biz Tutumlu Çocuklarız”, *Doğan Kardeş*, c. 6, s. 219 (7 Aralık 1950): 6.

¹⁴³⁴ “Ekonomi Haftası”, *Çocuk Sesi*, s. 209 (İkinciteşrin 1940): 12-14.

¹⁴³⁵ “Ekonomi Haftası”, *Çocuk Sesi*, s. 209 (İkinciteşrin 1940): 12-14.

¹⁴³⁶ H. Refet Tanışık, “Ekonomi Haftası Hazırlığı”, *Çocuk*, s. 209, (İkinciteşrin 1940): 8.

tüketme alışkanlığı kazandırılmaya uğraşmıştır.¹⁴³⁷ Hafta dolayısıyla okul çocuklarına tutumlu olmanın, yerli malı kullanmanın, israftan kaçınmanın, bolca ve gereksiz tüketme alışkanlığı yerine ihtiyaç olduğunda tüketmenin, az ve yerli yerinde tüketmenin ahlaki bir erdem olarak benimsenmesi telkin edilmiştir.

Özellikle II. Dünya Savaşı'nın dayattığı oldukça zorlu ekonomik koşullarda devletin ve toplumun tüm bu zorlukları daha az zararla atlatabilmesi amacıyla dönem içerisindeki çocuk yayınlarında sıklıkla tasarruf temalı yazılar yazılmış ve bu yönde söylemler geliştirilmiştir. Zira bu metinlerde “harp ekonomisi” olarak anılan kavramın ne olduğu, bu süreçte ekonomik alanda nelere niçin dikkat edilmesi gerektiği sorularından hareket edilerek, “ekonominin, tutumlu olmak” olduğu, ekonomik yaşamının ise “çok çalışmak, çok kazanmak ve hesaplı yaşamasını bilmek” olduğu telkin edilmiştir.¹⁴³⁸

Ülke ekonomisi ve sermaye birikimi açısından önemli araçlardan biri olarak görülen tasarrufun, halkın muhtelif kesimlerinden katılımlarla “köylü tasarrufu, şehirli, amale, müstahdem ve mektepli çocuk tasarrufu” olmak üzere çeşitli şekillerde adlandırılmıştır. Bunlar arasında özellikle “mektepli çocuk tasarrufu” olarak anılan tasarruf bilincinin, “milli tasarruf faaliyetinin en kuvvetli ve en emin cephesi” olduğu, çocuklarda sürekli bir tasarruf bilincinin oluşması ve gündelik hayatta da bunun uygulanabilmesi için bunun çocuk terbiyesinin önemli bir bileşeni olması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁴³⁹

Tutum, tasarruf konusunda çocukların terbiye edilmesinde ve bunun bir ahlaki erdem olarak kabul edilmesinde yalnızca okul sorumlu tutulmamış, bunun yanı sıra ailelerin de, ebeveynlerin de çocuğun, ilk yaşlarından itibaren onun, tasarrufa alıştırılması ve bu yöndeki terbiyesinden sorumlu tutulmuşlardır.¹⁴⁴⁰ Zira çocukların, tüketim alışkanlıklarının oluşmasında, tasarruf ve tutumlu bir yaşam sürebilmelerinde aile üyelerinin özellikle ebeveynlerin gündelik pratiklerinin çok önemli olduğu üzerinde durulmuştur. Çocuğun, ilk önemli alışkanlıkları edindiği, aile efradının tutumlu, tasarruflu ve rasyonel harcama yapan kimseler olması çocuğun, gelecek yaşamı

¹⁴³⁷ **Çocuk Sesi**, s. 209 (İkinciteşrin 1940): 12-14.

¹⁴³⁸ “Ekonomi Haftası”, **Çocuk Sesi**, s. 209 (İkinciteşrin 1940): 13. “İktisat Haftası”, **Ateş**, s. 3 (13 Birincikanun 1937): 2. Okuyucularımızın Güzel Yazıları: Ercan Tarhan, “Tutum Haftası”, **Çocuk**, s. 353 (6 Birincikanun 1943): 2.

¹⁴³⁹ Avni (İktisat Vekâleti Ticareti Hariciye Müdürü), “Mektepli Tasarrufu, Çocuk Tasarrufu”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 200, 201.

¹⁴⁴⁰ Muallim İbrahim Memduh, “Milli İktisad”, **Yeni Nesil**, sene 1, s. 4 (19 Mayıs 1337):1, 2. “Ailenin Tasarruf ve Terbiyedeki Ehemmiyeti”, **Türk Çocuğu**, s. 13 (Teşrinievvel 1927): 18.

açısından nasıl olumlu bir rol model ortaya koyuyorsa, aynı şekilde çocuğun, israf ve savurganlık içerisinde olan bir ailede yetişmesinin de bu konuda bir o kadar olumsuz etkileri olacağı savunulmuştur.¹⁴⁴¹

Ailelerin, yetişkinlerin, tasarrufu tüm incelikleriyle öğrenmeleri ve bunu gündelik yaşamlarında uygulayabilmeleri için Batı’da gittikçe yaygınlaşan “penseignement Pour la vie” adı verilen “Hayat Mektepleri”nin en küçük kasabalara varıncaya kadar kurulmuş olduğu belirtilir. “Ameli Hayat Mektepleri” olarak da anılan bu okullar, özellikle Fransa’da bir hayli talep görmüştür. Fransa’da aileler, bir süre sonra özellikle kız çocuklarını yalnızca bu okullara göndererek, iktisadi hayatı, ev idaresi, idare-i bütçe, tasarruf ve tutumun nasıl, neye göre yapılması gerektiği gibi tüm konuları bu okulda öğrenebilmişlerdir. “Ameli Hayat Mektebi”nin ülkemizde de okulların bünyesinde açılacak dersler ve kurslar aracılığıyla uygulanmasının yararlı olacağı belirtilmiştir.¹⁴⁴²

Ailelerin ve okulun, çocuğa, tasarruf terbiyesi vermesi ve bu konuda hem aile içerisinde ebeveynlerin çocuğa dönük telkinleri, hem okulun bu yöndeki terbiye kazandırma çabalarının, mutlaka gündelik pratiklerle desteklenmesi ve çocuğa öğretilen tasarruf terbiyesinin, onda bir yaşam alışkanlığına dönüşmesi vurgulanmıştır. Ele alınan dönemin çocuk dergilerinde, çocukların gündelik hayatlarındaki en görünür tasarruf pratiği, dönemin oldukça popüler bir nesnesi olan kumbaralardır. Çocuklarını tasarrufa alıştırmak isteyen ailelerin, çocuklara mutlaka bir kumbara hediye etmeleri gerektiği, böylece çocuk edindiği harçlıkları, kumbarada biriktirme alışkanlığına sahip olacaktı.¹⁴⁴³ Zira kumbara usulünün, mektepli çocukların tasarruf bilinci ve motivasyonunu arttırdığı tespit edilmiştir.¹⁴⁴⁴ Çocuklara ve ailelerine, gelecek

¹⁴⁴¹ “Ailenin Tasarruf ve Terbiyedeki Ehemmiyeti”, **Türk Çocuğu**, s. 13 (Teşrinievvel 1927): 18. “Tasarruf ve İktisad Hakkında Ahval-ı Hâkime”, **Çocuk Salnamesi** (1927): 57, 58. Avni (İktisat Vekâleti Ticareti Hariciye Müdürü), “Mektepli Tasarrufu, Çocuk Tasarrufu”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 200, 201. “Tasarruf Haftası”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 50 (İkinciyeşrin 1930): 33. Emin Şükrü, “Çocuk Ruhunda Teşebbüssü Şahsi”, **Türk Çocuğu**, s. 16 (Kânunusani 1928): 6-7. “Bol Paranın Tehlikesi”, **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 37 (Şubat 1947): 5.

¹⁴⁴² Kadriye Abdülaziz, “Hayat-ı İktisadi”, **Asar-ı Nisvan**, s. 1 (26 Kânunusani 1925): 12, 13.

¹⁴⁴³ Safi Necip, “Selman’ın Kumbarası”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 28 (Kânunusani 1929): 18. **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 200, 201. Hikmet Şevki, “İlk Adım: Bugün Arttıran Yarın Rahat Eder”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 35 (Ağustos 1929): 23. Hikmet Şevki, “Çocuklar Para Biriktirin”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 27 (Kânunuevvel 1928): 22. İsmail Hüsrev, “Çocuklar Paranızı Biriktiriniz”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 29 (Şubat 1929): 17. “Canlı Kumbara”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 30 (Mart 1929): 24. Hikmet Turhan Dalıoğlu, “Biriktirme”, **Çocuk**, s. 168 (18 İlkkanun 1939): 12.

¹⁴⁴⁴ Avni (İktisat Vekâleti Ticareti Hariciye Müdürü), “Mektepli Tasarrufu, Çocuk Tasarrufu”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 200, 201.

yaşamlarında rahat etmeleri ve hatta “zengin olmanın yolunun” tasarruftan, birikim, tutumluluktan geçtiği telkin edilerek, tasarrufun faydaları ve getirisi, milyonlarca lirayı kontrol eden ünlü zenginlerin hayatı üzerinden anlatır.¹⁴⁴⁵ Bununla beraber Paranın, insanların gelecek kaygısını azalttığı, insanların hayatlarına saygınlık ve itibar getirdiği çeşitli hikâye, anekdot ve retorik sözlerle süslenerek anlatılmıştır.¹⁴⁴⁶

Dönemin çocuk dergilerinde, tasarruf yoluyla çocuklarda “milli ekonomik şuurla ile iktisadi terbiyenin oluşmasına” önemli katkı sunan kurumların başında İş Bankası gelmektedir. İş Bankasının, çocuklarda tasarruf alışkanlığını başlatması ve sürdürmesi amacıyla “çok ameli bir vasıta” olan İş Bankası Tasarruf Kumbaralarını yapması yurdun, milletin ve ailelerin bütçelerine katkı yaparak, milli servetin artmasını desteklemesini sağlamıştır.¹⁴⁴⁷

Çocukların gündelik yaşamlarında tasarruf yapmalarının tek yolunun, kumbara ve para biriktirmek olmadığı, bilakis bunun dışında tasarruf yapabilmelerinin pek çok yolu olduğu, bu konuda asıl olanın, tasarruf bilinci ve terbiyesine sahip olmak olduğu üzerinde durulmuştur.¹⁴⁴⁸

Tasarrufun yalnızca para biriktirmek ile olmadığı, kişilerin sahip oldukları eşyaları özenle kullanmalarının, gereksiz yere sarf edilen kaynakların (elektrik lambalarının kullanılmadığı halde açık bırakılması, muslukların açık bırakılması, unutulması ya da sürekli damlaması gibi) tasarruf edilmesinin de çok önemli olduğunun altı çizilir.¹⁴⁴⁹ Yine yapılacak olan tüm lüzumlu harcamaların bir “masraf defterine” kaydedilmesi gerektiği, böylece lüzumsuz olabilecek şeylerin alınmasının önüne geçilerek, israftan kaçınılabilecekti.¹⁴⁵⁰ Zira okullarda, devletlerin iktisadi olarak ayakta durabilmeleri, toplanan vergiler ve bunların en makul şekilde nasıl harcandığının çocuklara öğretilerek,

¹⁴⁴⁵ “Zengin Olmanın Bir Tek Yolu Kumbara, Kumbara, Kumbara, Kumbara...”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 41 (Şubat 1930): 20.

¹⁴⁴⁶ Hikmet Şevki, “Çocuklar Para Biriktirin”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 27 (Kânunuevvel 1928): 22. Safi Necip, “Selman’ın Kumbarası”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 28 (Kânunusani 1929): 18.

¹⁴⁴⁷ İsmail Hüsrev, “Çocuklar Paranızı Biriktiriniz”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 29 (Şubat 1929): 17. “Zengin Olmanın Bir Tek Yolu Kumbara, Kumbara, Kumbara, Kumbara...”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 41 (Şubat 1930): 20. Hikmet Şevki, “İlk Adım: Bugün Arttıran Yarın Rahat Eder”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 35 (Ağustos 1929): 23.

¹⁴⁴⁸ “Çocukta İktisat Fikri”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 65.

¹⁴⁴⁹ Tutum ve Ekonomi Haftası”, **Ateş**, s. 7 (14 Birincikanun 1938): 104, 105.

¹⁴⁵⁰ “Tasarruf ve İktisad Hakkında Ahval-ı Hâkime”, **Çocuk Salnamesi** (1927): 57, 58.

çocukların bütçe yapmayı öğrenmesinin mümkün olacağı savunulur.¹⁴⁵¹ Bu tür bir bütçe yapabilme becerisi, gelecekte işçi, çiftçi, memur olacak olan çocukların hayata hazırlanmasını sağlayacaktı.¹⁴⁵²

Çocukların gündelik hayatlarında tasarruf yapabilecekleri asıl konuların, onların sahip oldukları eşyaları dikkatli kullanmaları, bu konuda özenli ve tedbirli olmaları olduğu şöyle ifade edilmiştir; “İktisada riayet etmeye mecburuz. Milletimizi kurtaracak olan yegâne yol iktisattır. Boş yere koparılan defter yaprakları, boşa harcanan tebeşirler, elbiseleri eskitmemek, ayakkabıları dikkatli kullanmanın birer iktisat olduğu” ortaya konur.¹⁴⁵³ Yine çocukların sofrası terbiyesi çerçevesinde yiyebilecekleri kadar yemek almaları, gıdaları israf etmemeleri gerektiği, özellikle ekmeğin en fazla israf edilen yiyecek olduğu, ekmeğin tüketimine önem verilmesi, bayatlamış ekmeklerin dahi farklı usullerle değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.¹⁴⁵⁴

Bununla beraber okullarda okuyan iki milyona yakın çocuğun her yıl giysi, okul araç-gereçleri vb. üzerinde alışverişlerde yapılacak tasarrufun önemli bir yekûn tuttuğu ve tüm eşyaların yerli malları tercih edilerek alınmasının (iki milyon çocuğun bir yıllık tüketimi düşünüldüğünde) yüz milyon liralık bir kazanç sağlayacağı hesaplanmıştır.¹⁴⁵⁵

Çocukların tasarruf yapmaları, tutumlu olmalarının onlara yalnızca maddi kazanımlar sağlamayacağı, bunun, onları aynı zamanda Cumhuriyetin idealize ettiği terbiyeye, ahlaki erdemlere sahip birer insan ve ideal birer vatandaş haline getirecekti. Bu durum şöyle ifade edilir; “Tutumlu ol. Tutumluluk insanı iyiliğe ve zenginliğe götürür. Lüzumsuz hiçbir şeyi harcama, eline geçen her şeyin değerini bil. Eşyaya iyi bak, onu iyi kullan, onu hor kullanma. Yabancı malı alma, her zaman yerli malı al ve kullan. Böylelikle yabancılara değil, yurttaşlarına kazandırmış olursun.”¹⁴⁵⁶

İdealize edilen Cumhuriyet çocuğu yalnızca kendi eşyaları ve sahip oldukları konusunda tutumlu tasarruflu olan bir çocuk değildir. O, aynı zamanda eğitim gördüğü okulu,

¹⁴⁵¹ “Yardımcı Sayfamız: İyi Vatandaşlık Bilgileri Bütçe Nedir?”, **Doğan Kardeş**, c. 4, s.9 (28 Ekim 1948): 5.

¹⁴⁵² “Bir Monolog”, **Doğan Kardeş**, c. 5, s. 168 (15 Aralık 1949): 4.

¹⁴⁵³ M. Faruk, “İktisada Riayet Edelim”, **Çocuk Sesi**, c. 4, s. 183 (16 Teşrinisani 1931): 1

¹⁴⁵⁴ “Ekmeğin Kıymetini Biliniz”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 42.

¹⁴⁵⁵ “Tutum Haftası”, **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 33 (1 Aralık 1946): 14, 15.

¹⁴⁵⁶ “Tasarruf ve Yerli Mallar Haftası”, **Türk Çocuğu**, s. 1 (16 Birincikanun 1944): 2.

içinde büyüdüğü mahalleyi, sokakları, temiz tutan, korunmasına özen gösteren, içerisinde yaşadığı doğanın diğer canlılarına saygı duyan, ağaçlara, hayvanlara sevgiyle yaklaşan ve onları her dem koruma bilincine sahip biri olarak tasavvur edilmiştir.¹⁴⁵⁷

Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda, tasarruf, biriktirme, arttırma ve tutumlu olmanın, çocuklara kazandırılması gereken önemli bir terbiye alışkanlığı ve ahlaki bir erdem olarak kabul edilmesine karşın, israf etmenin ve müsrifliğin de bir o kadar gayri ahlaki olduğu savunulmuştur. Zira müsrif olan, ihtiyacından fazlasını tüketen, israf edenin, devletin milletin kaynaklarını yok yere heba ettiği, bu kişilerin kaynakları yalnızca israf etmedikleri aynı zamanda “gasp” ettikleri belirtilerek bunun hem cumhuriyetin ahlaki erdemleri hem de toplumsal değerler açısından kabul edilemezliğinin altı çizilmiştir.¹⁴⁵⁸

Bununla beraber tasarruf ve tutumun hiçbir zaman cimrilik, hasislik olmadığı ve bununla karıştırılmaması gerektiği belirtilir. Hasis insanların, sırf para biriktirmek adına yaşam için gerekli sarfiyatı yapmadıkları, çocuklarının gıdasından ve sağlık harcamalarından kısıntıya giderek parayı başlı başına bir amaç olarak düşündükleri “âdete paranın esiri” oldukları tespiti yapılır.¹⁴⁵⁹

Tasarrufun asıl amacının, gereksiz sarfiyatın önüne geçerek, planlı ve tutumlu hareket etmek olduğu, bunun ise yalnızca parayı tasarruf etmek ve paranın harcanmasında

¹⁴⁵⁷ “Biz üstümüzü başımızı temiz tutarız.

Pabuçlarımızı hor kullanmayız.

Defterlerimizi kalemlerimizi çarçur etmeyiz.

Kitaplarımıza iyi bakarız.

Okulumuzu kirletmeyiz

Sokaklara tükürmeyiz çöp atmayız.

Ağaçları yolmayız.

Hayvanlara eziyet etmeyiz.

Sağlığımızı koruruz.

Elimize geçen paradan daima bir parçasını biriktiririz.” “Biz Tutumlu Çocuklarız”, **Doğan Kardeş**, c. 6, s. 219 (7 Aralık 1950): 6.

¹⁴⁵⁸ “Tasarruf ve İktisad Hakkında Ahval-ı Hâkime”, **Çocuk Salnamesi** (1927): 57, 58. “Bol Paranın Tehlikesi”, **Doğan kardeş**, c. 2, s. 37 (Şubat 1947): 5. “Tutum ve Ekonomi Haftası”, **Ateş**, s. 7 (14 Birincikanun 1938): 104, 105. “Yerli Malı ve Arttırma Haftasındaki Vazifelerimiz”, **Çocuk**, c. 5, s. 211 (14 Birincikanun 1940): 1. “Tasarruf ve Hayat”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 63 (Birincikanun 1931): 1.

¹⁴⁵⁹ “Tutum ve Ekonomi Haftası”, **Ateş**, s. 7 (14 Birincikanun 1938): 104-105. “Bir Hafta Süren Şenlik: Ekonomi Bayramı”, **Çocuk** c. 4, s. 166 (4 İlkkanun 1939): 14. “İşten mi Artar Dişten mi Artar?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 36 (Yaz Nüshası): 29.

tutumlu olmak demek olmadığı hatırlatılır. Yalnızca parayı değil, “zamanı, enerjiyi, zevk ve eğlenceyi” hatta “heyecanın” da tasarruf edilip, sağlığın ve mutluluğun da çok önemli olduğunun unutulmaması gerektiği vurgulanır.¹⁴⁶⁰ Özellikle sağlık, mutluluk ve hayatın neşesini kaçırmadan, bunların yaşamdaki anlam ve önemini fark ederek hareket edilmesi gerektiği, varlıklı olup da her şeyden yoksun bir hayat sürmenin bir kazanç olmadığını da hatırlatılır.¹⁴⁶¹

Tüm bu anlatılarda tasarruf ve tutumun yalnızca para biriktirmek demek olmadığı, bu metinler aracılığıyla Cumhuriyetin sahip olmak istediği çocuklara öncelikle kendilerini ve çevresindeki insanları sevmeyi, içinde yaşadıkları ülkeye ve topluma, doğaya duydukları sevgi ve bağlılığın ancak var olan kaynakların israf edilmeden, doğru ve rasyonel kullanımı olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Zira Tutum ve Tasarruf Haftasının bir çocuğun gözünden ona neler öğrettiğine bakıldığında tüm bu söylemlerin bir yanı sıra amacına ulaştığından bahsedilebilir.

“Tutum Haftasından Öğrendiklerim
Sağlığın en büyük servet olduğu
Daima temiz olacağım
Daima Güler yüzlü olacağım
Her şeyin kıymetini bileceğim
Kitaplarımı defterlerimi kalemlerimi iyi ve temiz tutmam gerektiği
Üstüme başıma iyi bakacağım.
Devlet ve Belediye mallarını kendi mallarım gibi koruyacağım.
Ağaçları seveceğim.
Hayvanlara acıyacağım.
Damlaya damlaya göl olur.”¹⁴⁶²

¹⁴⁶⁰ “Zevk ve Eğlencenizi Tasarruf Ediniz”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 63 (Birincikanun 1931): 13. “Heyecanınızı Tasarruf Ediniz”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 63 (Birincikanun 1931): 11.

“Çocuk Halet-i Ruhîyesi ve Terbiyesi: Para Nasıl Kullanılabilir”, **Türk Çocuğu**, s. 11 (Ağustos 1927): 21. “Tutum ve Ekonomi Haftası”, **Ateş**, s. 7 (14 Birincikanun 1938): 104, 105. “Tutum Haftası”, **Doğan Kardeş**, c. 4, s. 114 (Aralık 1948): 3.

¹⁴⁶¹ “İşten mi Artar Dişten mi Artar?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 36 (Yaz Nüshası): 29. Toksözlü, “Düşmanın Baktığı Yerden”, **Ateş**, s. 17 (21 Mart 1938): 2. “Tutum Haftasına Girerken”, **Doğan Kardeş**, c. 4, s. 115 (Aralık 1948): 3. Aziz Nesin, “Monolog: Arttırma Haftası”, **Şen Çocuk**, s. 6 (18 Aralık 1946): 5, 6.

¹⁴⁶² “Tutum Haftasından Öğrendiklerim”, **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 33 (1 Aralık 1946): 14.

Sonuç olarak; Türkiye tarihinde erken Cumhuriyet dönemi aynı zamanda iki savaş arası dönemi ifade etmektedir. İki Savaş arası bu süreç yalnızca Türkiye açısından değil aynı zamanda tüm dünya açısından zorlu zamanları ifade etmiştir. Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllar, Osmanlı son döneminden itibaren süren uzun savaş yılları ile Kurtuluş Savaşı süreci sonrası dönemin zorlu ekonomik koşulları içerisinde geçmiştir. Cumhuriyet hükümetlerinin uygulamaya koydukları ekonomik programlar, hem bahsi geçen dönemin zorlukları, hem 1929 Dünya Ekonomik Krizi, hem de özellikle 40’lı yılların ilk yarısında gittikçe keskinleşen II. Dünya Savaşı’nın dayattığı zorlayıcı koşullar içerisinde uygulanmaya çalışılmıştır. Türkiye II. Dünya Savaşına fiilen katılmamış olsa da daha savaşın ilk yıllarından itibaren savaşın dayattığı tüm zorlukları ekonomik ve sosyal yaşamda bir fiil yaşamıştır.

Cumhuriyet’in kurucu kadroları, bahsi geçen zorlu siyasal ve ekonomik konjonktür içerisinde bir taraftan uzun savaş yıllarının her anlamda yıpratığı, tükettiği insan kaynağını sağlıklı ve nitelikli hale getirmeye uğraşmış, diğer taraftan da ülke kaynaklarını yeniden işler hale gelebilmesini sağlamaya çalışmışlardır. Bununla beraber, ülkenin kalkınması, güçlenmesi ve ilerlemesi, ekonominin bağımsızlığı ile mümkün görülmüş, ekonomik alanda bağımsızlığın sağlanması ile milli ekonominin kurulmasına uğraş verilmiştir. Millî Mücadele dönemi öncesi süreçte başlayan milli bir ekonominin kurulması abaları, Millî Mücadele’nin kazanılması sonrasında toplanan İzmir İktisat Kongresi kararlarıyla pekiştirilmiştir. Ülkede milli iktisat temelli bir ekonominin kurulması ile devletin ve halkın yoksulluğunun sonlandırılması, ekonomik kalkınmanın sağlanması yönündeki çabaların odağında, yerli malı kullanımının teşvik edilmesi ve arttırılması çabaları bulunmaktaydı.

Bu bağlamda ele alınan dönemin ocuk dergileri, tam da bahsi geçen siyasal, sosyal ve ekonomik konjonktürün bir yansıması olan söylem ve içeriğe sahiptir. Dönemin ocuk dergileri aracılığıyla, çocukların içerisinde yaşadıkları zorlu ekonomik ve sosyal sorunlarla nasıl baş etmeleri gerektiği, neye ve nasıl dikkat etmeleri gerektiği konusunda pek çok tavsiye ve telkinde bulunulmuştur. Zira bahsi geçen zorlu ekonomik koşullarda, çocuklara hem ev hem de okul yaşamlarında tasarruf terbiyesinin öğretilmesi ve bunun çocukların hayatında ahlaki bir erdem ve özellikle de okul terbiyesinin bir parçası olarak görülmesi için çaba sarf edilmiştir.

Dönemin ocuk dergilerinde yer alan gündelik yazılar, edebi metinler, grsel malzeme ve retorik söylemlerin odağındaki temel mesaj, ilk çocukluk yıllarından itibaren

çocuklara verilecek olan iktisadi ve ahlaki terbiye ile bu yöndeki tüketim alışkanlıklarının gelecek süreçte ülke ekonomisinin kalkınması ve refaha erişmesi yönünde atılacak en önemli adımlardan biri olacaktır. Dolayısıyla geleceğin vatandaşları olarak görülen çocuklardan iktisadi terbiye ve aynı zamanda ahlaki birer erdem olarak edinmeleri beklenen iki temel tutum yerli malı tüketimi ile tutumlu, tasarruflu olunmasıdır.

Yerli malı tüketimi ile tutum-tasarruf alışkanlığının çocuklarda yer etmesi, bu konuda yeterince bir bilinç oluşturulması, bununla kalınmayıp çocukların gündelik pratiklerinde yerli malı tüketimi ile tasarruf alışkanlığını pekiştirecek uygulamalar geliştirilmiş bu yolla çocuklarda inşa edilmeye çalışılan iktisadi terbiye canlı tutulmaya çalışılmıştır.

1929 yılında yaşanan ve başta Batı ülkeleri olmak üzere tüm dünyayı ekonomi alanında büyük bir krizin eşiğine getiren, Dünya Ekonomik Krizinin yıkıcı etkilerini aşmak amacıyla çeşitli ekonomik tedbirler alınmıştır. Krizin hemen sonrasında korumacı-devleti ekonomi politikası daha güçlü bir şekilde uygulamaya konmuş, milli ekonominin güçlendirilmesi, ulusal sermayenin arttırılması yönündeki tasarruf ve tutum eksenli söylemler, daha güçlü bir şekilde dille getirilerek, oluşturulmaya çabalanan milli kimliğin bir parçası olarak düşünülmüş ve bu bağlam etrafında örülmüştür.

Zira Okullarda, çocuk ahlak ve terbiyesinin önemli bir bileşeni olarak görülen tasarruf terbiyesinin çocuklara öğretilmesi “en mühim vazife-i milliye” olarak adlandırılmış ve okul öğretmenleri bu vazife ile görevlendirilmişlerdir. Ekonomik Krizin hemen ertesinde, Ulusal Ekonomi Kurulu tarafından kurulan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti aracılığıyla 1930 da 12 Aralık günü ile başlayan “Tasarruf-Tutum-Arttırma-Biriktirme-İktisat-Yerli Mallar Haftası” olarak kabul edilmiştir. Bu yolla hem çocuklarda hem de toplumun genelinde milli ekonomi anlayışına uygun olarak tasarruf ve yerli malı tüketme alışkanlığı toplumsal bir kampanyaya dönüştürülürken, yabancı mallar ve markaların tüketimiyle de mücadeleyle tutuşulmuştur.

Kısacası; erken Cumhuriyet döneminde ülkede milli ekonominin kurulması, milli sermayenin arttırılması, bu yolla kalkınmanın sağlanması amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde ele alınan dönemin çocuk dergileri başta olmak üzere dönemin iktisadi politikalarının ve söylemlerinin odağında, çocuklara, genç nesillere ve aslında tüm vatandaşlara yerli malı tüketimi ile tutum tasarruf alışkanlığının kazandırılması amaçlanmış, öyle ki bu durum çocuk ahlak ve terbiyesinin en önemli bileşenlerinden

biri olarak kabul edilmiştir. Dönemin çocuk temalı dergilerinde tutum, tasarruf ve yerli malı kullanımının iktisadi ve ahlaki terbiyenin bir gereği olarak kabul edilmesinin yanında, bunun aynı zamanda “vatanperverlik, dayanışma ve inkılâplara olan bağlılığı” ifade ettiği sıklıkla vurgulanmıştır. Böylece yerli malı tüketimi, tutumlu ve tasarruflu olmanın, Cumhuriyetin idealize ettiği çocuğun yalnızca ahlaki ve terbiyevi bir tutumu olmadığı, bunun aynı zamanda içerisinde yaşanılan devlete, topluma ve rejime olan bağlılığın bir sembolü olduğu vurgulanmıştır.

5 ADAB-I MUAŞERET: MAKBUL ÇOCUĞUN GÜNDELİK YAŞAMDA UYMASI GEREKEN KURALLAR

5.1 Uygarlaşma: Erken Cumhuriyet Dönemi Adab-ı Muaşeretinin Modeli Olarak Batı’da Modern Adab-ı Muaşeretin Gelişimi ve Uygar Çocuğa Adab-ı Muaşeret Eğitimi

Batı’da uygarlaşma, kültür, bununla beraber adab-ı muaşeret ve gündelik davranış kalıplarındaki incelme, doğal ihtiyaçlarla ilgili tavırların, değer ölçütlerinin değişimi, duygu denetim modelleri ve standartları ile utanma ve sıkılma sınırlarındaki değişim konularındaki ilk önemli çalışma, Norbert Elias’ın bu alanda “başyapıt” olarak kabul edilen “Uygarlık Süreci” adlı eseridir.

Elias’ın Batı’da uygarlaşma sürecinin önemli bir bileşeni olarak gördüğü gündelik davranış kalıplarının değişimi, adab-ı muaşeret kuralları ile utanma ve sıkılma konusundaki eşiğin değişimini de konu alan bu eseri, ilk olarak 1939 da yayımlanmasına karşın eserin, sosyal bilimler alanındaki değeri ve öneminin anlaşılması 1976 baskısı sonrasında gerçekleşmiştir.¹⁴⁶³

Elias, bu eserinde temelde Batı’da gündelik hayattaki davranışların incelenmesi ya da görgü kurallarının gündelik yaşamın bir parçası olarak görülmeye başlamasını uygarlaşma sürecinin bir uzanımı olarak gördüğünü ifade eder. Zira O, uygarlığı bir halkın geleneklerindeki incelme, nezaket ve genel insan ilişkilerindeki karşılıklı anlayışın yaygınlaşması, rahat ve huzur arayışının bunlarla ifade edilmesi ve bu kuralların yazılı olmayan yasa düzeyine erişmesi olarak ifade etmiştir.¹⁴⁶⁴

¹⁴⁶³ Norbert Elias, **Uygarlık Süreci**, çev. Ender Ateşman, c. 1, 7. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 9-13

¹⁴⁶⁴ Elias, **age**, 115.

Batı'da uygarlık, (literatürdeki yaygın ifadesiyle) “civilisation” “politesse” kavramının oluşması ve yerleşmesinde Fransa'nın öncü rolüne işaret edilir.¹⁴⁶⁵ Davranışlardaki incelme, terbiye ve nezaket, “civilité” Fransa'da önce aristokrat toplum içerisinde oluşmuş ve zamanla orta sınıf arasında yaygınlaşarak nihayetinde 18 ve 19. yüzyıl toplumsallaşması sürecinde ulusal bir karakter kazanmıştır.¹⁴⁶⁶

Elias, “civilité” kavramının Batı'da “şövalye toplumunun” çöktüğü ve Katolik Kilisesinin dağıldığı bir dönemde anlam kazandığını, bu kavramın, “uygarlık” ya da Batı geleneğinin özgün bir biçimi olarak belirecek olan ve Feodal süreçten ve bu sürecin toplumsal yapısından kopuşu ifade eden, yeni bir toplumsal yapının inşası anlamını taşıdığını ortaya koyar. Dolayısıyla Batı tarihinde “civilité” kavramı, bahsedilen özgün karakteri ve işlevini 16. Yüzyılın ikinci yarısında kazanacaktır.¹⁴⁶⁷ Batı'da “civilité” ya da uygarlaşmanın, bahsi geçen tarihi, siyasi dinamikleri dışında kavramın, toplum tarafından kabul edilen anlamının şekillenmesinde Rotterdamlı Erasmus'un 1530'da yayımlanan “De civilitate morum puerilium” (Çocukta Geleneklerin Nazikleşmesi Üzerine) adlı kısa yazısı oldukça belirleyici bir role sahip olmuştur. Elias, bahsi geçen Erasmus'a ait eserin, yayımlandıktan sonraki süreçte baskı üstüne baskı yaptığını, hatta metnin çevirileri, taklitleri ve eklerinin de sayılmakla bitmeyeceğini ilave eder. Bahsedilen metnin, kısa süre sonra Almanya'da olduğu gibi İtalya ve Fransa'da da etkili olduğu, İngilizce, Almanca, Çekçe'ye çevrildiği, bununla beraber bu metinden etkilenecek benzer içerikteki metinlerin diğer dillerde yayımlanması ile “civilité” kavramının Batı toplumları için yeni bir içerik ve anlam kazandığını ortaya koyar.¹⁴⁶⁸

Erasmus'un Batı uygarlaşmasında önemli bir yeri olduğu kabul edilen eseri, temelde oldukça basit bir sorunsaldan hareketle oluşturulmuştur. Erasmus bu eseri, soylu bir çocuğa, bir prensin oğluna ithaf etmiş ve onun eğitimi için kaleme almıştır. Eser, bu

¹⁴⁶⁵ Age, 116.

¹⁴⁶⁶ Age, 112.

¹⁴⁶⁷ Elias, age, 133-134. Batı'da 16. Yüzyıla kadar devam eden bu süreç tarih çalışmalarında farklı disiplinler tonlamalara dayalı olarak farklı kavramsallaştırmalarla ifade edilmiştir. Zira Werner Sombart, “saray kapitalizmi”, Norbert Elias, “saray sosyitesi”, Jürgen Habermas, “saray kamusalılığı”, kavramlarını kullanmıştır. Süleyman Seyfi Ögün, “Kamusal Hayatın Kültürel Kökleri üzerine: Sennet, Habermas ve Abdülaziz Efendi”, **Doğu-Batı**, Yıl, 2, s. 5 (Kasım Aralık Ocak 1998-1999): 50.

¹⁴⁶⁸ Elias, age, 134, 135, 164. Erasmus'un “De civilitate morum puerilium”, (Çocukta Geleneklerin Nazikleşmesi Üzerine) üzerine olan kısa eseri Elias'ın belirttiği üzere yayımlandıktan sonraki süreçte toplamda tespit edilen 130 baskıya erişmiştir. Eserin, 13 baskısının yalnızca 18. Yüzyıla ait olduğu, bunu takip eden süreçte de çeşitli Avrupa dillerine çevrilerek ve yeni baskılar yaparak dönemin en popüler metinlerinden biri haline gelmiştir.

eğitimin yalnızca vücudun dış görünüş biçimlerini değil, insanların toplum içindeki davranış biçimlerini de konu almıştır. Elias, eserin büyük bir ciddiyetle ancak hayli keyifli, alaycı bununla beraber oldukça duru ve anlaşılır bir dille yazıldığını ve temelde basit düşünceler içerdiğini belirtir. Eserin, bugünkü dünyanın bildik davranış kuralları ve eğitimi amaçlamış olması ve bu yönde bilgiler içermesi, o günün dünyasında oldukça yeni ve ilgi çekici bulunmuştur. Eserde, çocuklara davranışlardaki inceliğin, nezaketin, hijyen ve temizlik kurallarının anlatıldığı, böylelikle çocuğun, vücudunun duruş biçimi, davranışları, mimikleri, giysileri, masa başı alışkanlıkları ile yemek masası alışkanlıklarının nasıl olması gerektiği tüm detaylarıyla anlatılmıştır.¹⁴⁶⁹

Jagues Revel ise, Erasmus'un yazdığı bu eserin bir tür “çocuklar için adab-ı muaşeret” kaynağı olduğunu, çocuklar için eğitici ve temelde pedagojik olan kaynağın “medenilik” kavramını yeniden tanımlamakla kalmayıp bundan sonraki 300 yıllık adab-ı muaşeret ve pedagojik yazına da kaynaklık ettiğini belirtir.¹⁴⁷⁰ Revel, Erasmus'un yazdığı bu eserle, Yeni Çağ başlarında Avrupa'da yaşanan siyasal ve toplumsal dönüşümün, dini ve ahlaki alana dair değerleri yeniden biçimlendirdiğini, bahsi geçen yeni değerlerin, çocukların ahlaki ve pedagojik eğitimlerinin de bir parçası olarak görüldüğünü ve bu bağlamda adab-ı muaşerete dönük uygulamaları da konu ettiğini ortaya koyar.¹⁴⁷¹

Batı'da, Erasmus'un da bahsedilen eseriyle önemli katkıda bulunduğu uygarlaşma süreci, Elias'ın sıklıkla kullandığı ve uygarlaşmanın, “civilité”nin önemli bir göstergesi olarak kabul edilen, “sıkılma eşiği ve utanma sınırına” yaklaşıldığını göstermiştir. Bu süreçte Erasmus ve diğer hümanistler tarafından yazılan görgü kitapları Orta Çağ ile Yeni Çağ arasında bir köprü oluşturmuş, bahsi geçen kitaplar bir yanıyla Orta Çağ geleneğini devam ettirirken, diğer yandan da yeni bir görgü geleneğinin temelleri oluşturulmuştur. Bu bağlamda Yeni Çağ başlarında oluşturulan yeni geleneğin en belirgin özelliği, insanların birbirlerine karşı duyarlılıklarının artması ve birbirlerinden

¹⁴⁶⁹ Erasmus, eserinde, insan davranışlarını, görgülü toplumsal yaşamın en önemli anlarını büyük bir titizlikle ele alır. İnsan ilişkilerinin en temel olanlarından, en hassas olanlarına dek, bütün sorunlara aynı doğallıkla değinir. Erasmus, eserin birinci bölümünde; “Bütün Vücudun Uygun ve Uygun Olmayan Duruş Biçimlerinden”, ikinci bölümde, “Vücut Bakımı”, ndan”, üçüncü bölümde, “Kilisedeki Davranış Biçimleri”, nden, dördüncü bölümde “Sofra Kuralları”, ndan, beşinci bölümde, “Selamlaşmalar”, dan, altıncı bölümde, “Oyunlar”, sırasındaki davranışlardan ve yedinci bölümde, “Yatak Odası”, davranışlardan bahsetmiştir. Elias, *age*, 136-141.

¹⁴⁷⁰ Jagues Revel, “Adab-ı Muaşeretten Yararlanma Yolları”, Hazırlayan: Philippe Ariés, George Duby, **Özel Hayatın Tarihi 3 Rönesans'tan Aydınlanmaya**, çev. Devrim Çetin Kasap, (İstanbul: Yapı kredi yayınları, 2006), 187.

¹⁴⁷¹ Jagues Revel, “Adab-ı Muaşeretten Yararlanma Yolları”, *age*, 189-228.

uzaklaşmalarıdır.¹⁴⁷² Böylece Erasmus, Avrupa’da “üst tabaka” arasında zamanla oluşmaya başlayan yeni bir “utanma ve sıkılma standardının kurucusu” olarak kabul edilmiştir.¹⁴⁷³

Yeni Çağ başlarında Batı’da yaşanan siyasal, ekonomik ve sosyal değişimler beraberinde yeni ve güçlü bir sınıfın ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁴⁷⁴ Bu süreçte Avrupa’da yaşanan ekonomik dönüşümün, gündelik yaşama getirdiği yenilikler ve maddi kültür unsurlarındaki değişim, üretim ve tüketim kalıplarını etkilediği gibi, gündelik davranış ve görgü kurallarında da bir değişimi beraberinde getirmiştir.¹⁴⁷⁵ Bu süreç, geçmişte saray ve çevresine ait olduğu düşünülen nezaket ve görgü kurallarının ve bu yöndeki kalıplaşmış davranış şekillerinin, artık burjuvalar dolayısıyla orta sınıflara doğru yaygınlaşması sonucunu ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bu durum “üst tabakanın” kendisini diğer sınıf katmanlarından ayırt etme aracı ve bir ayrıcalığı olarak düşündüğü davranışların, bir ölçüde yitirilmesi ve değer kaybına uğraması olarak da görülmüştür. Böylece Batı’da “üst tabakanın” genellikle aristokrasinin bir ayrıcalığı olarak görülen davranışlardaki “incelme”, “kibarlaşma” ya da “uygarlık” olarak adlandırılan “sıkılma ve utanma sınırı” giderek alt sınıflara doğru yaygınlık kazanmıştır.¹⁴⁷⁶ Ancak Batı’da başlangıçta saray ve aristokrasi merkezli olan görgü kurallarının, zamanla burjuva sınıfının güçlenmesi ile tabana doğru yayılma süreci, her yerde ve her dönemde benzer bir eğilim göstermemiştir. Kaba bir genellemeyle ifade etmek gerekirse Avrupa’da 17 ve 18. Yüzyıllardan itibaren burjuvaların, siyasal ve ekonomik yaşamda belirgin bir güç kazanmalarına rağmen, kimi kaynaklarda bu zaman dilimi hala “aristokrat yüzyılları” olarak anılmıştır. Buna karşın Avrupa’da 19. Yüzyıl, “katıksız bir burjuva yüzyılı” olarak belirlemiştir.¹⁴⁷⁷ Avrupa’da özellikle Yeni Çağ süreci, soyluların ve burjuvazinin, davranış tarzlarının birbiriyle karışması ile de karşılaşılan bir zamanı ifade etmiştir. Bu karşılaşmada genellikle güç oranlarına bağlı

¹⁴⁷² Elias, **age**, 155.

¹⁴⁷³ **Age**, 236.

¹⁴⁷⁴ Yeni Çağ başlarında Avrupa’da yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik değişim ve dönüşümler gelecekte “Dünya Sisteminin”, temellerinin atılmasına neden olacaktır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Immanuel Wallerstein, **Sosyal Bilimleri Düşünmemek: Ondokuzuncu Yüzyıl Paradigmasının Sınırları**, çev. Taylan Doğan, (İstanbul: Avesta Yayınları, 1997), 37-114.

¹⁴⁷⁵ Peter Burke, **Yeni Çağ Başında Avrupa Halk Kültürü**, çev. Göktuğ Aksan (Ankara: İmge Kitabevi, 1996): 278-291.

¹⁴⁷⁶ Elias, **age**, 194-196.

¹⁴⁷⁷ Ögün, “Kamusal Hayatın Kültürel Kökleri üzerine: Sennet, Habermas ve Abdülaziz Efendi”, 51.

olarak birbirine nüfuz etmenin neticesinde, önceleri saray ve aristokrasi ya da “üst tabaka”nın davranış ve görgü kurallarına denk gelen modeller hâkim iken, burjuvanın güçlenmesi ile kimi zaman burjuvazinin davranış tarzları ile “üst tabakanın” davranış tarzları birbirine karışmıştır. Diğer bir deyişle bahsedilen bağlamda uygarlaşma sürecinde öncü rolü “üst tabakalar” üstlenmiş olsa da sonraki süreç, farklı sınıfsal ve toplumsal kesimlerin de biçimlendirmesiyle oluşumunu devam ettirmiştir.¹⁴⁷⁸ Dolayısıyla Batı tarihsel sürecinde toplumsal davranış tarzları, yalnızca yukarıdan aşağıya değil, sosyal ağırlıkların dağılımına göre kimi zaman aşağıdan yukarıya doğru da aktarılmıştır.¹⁴⁷⁹

Batı’da bahsi geçen ve Yeni Çağ başlarında yaşanan siyasal ve sosyal dönüşüm, sosyal-politik mücadelelerin arenası olarak kamusal alanın yeniden biçimlenerek, burjuva kurgulanışı itibariyle tarafların sosyal köklerinin kendisini hissettirdiği yeni bir bağlama oturmuştur. Bu yanıyl Batı’da kamusal hayatın derin bir diyalektik doğurmaya başladığı 18. Yüzyıl sonu ve 19. Yüzyıl burjuva entelektüalizmi ve kültüralizminin özellikle de püriten-viktoryen etik dâhilinde bütün özellikleriyle şekillenmeye başladığı bir zamanı ifade etmiştir.¹⁴⁸⁰

Böylece Batı’da bahsi geçen siyasal ve toplumsal değişim ve dönüşümler, kamusal alanın yeniden tanımlandığı ve biçimlendiği yeni bir sürece evrilmiştir. Bu süreç bireylerin hem kişisel gündelik yaşamlarında hem de kamusal alanda “sıkılma ve utanma sınırının” gittikçe yaygınlaşmasını sağlamış, bu durum toplumsal süreçlerde “iyi” ve “kötü” davranış kodlarını daha belirgin hale getirmiştir. Bununla beraber başkalarından beklenen saygı derecesi giderek artmış ve davranışlarla ilgili her şey giderek daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Bahsedilen süreçte nezaket kuralları temelde “iyi davranışlara” ve nezaket kurallarına sahip olarak, sonradan kendini suçlayacak hiçbir şey yapmamak ve “kötü davranışlardan” kaçınmak üzerine inşa edilmiştir.¹⁴⁸¹

¹⁴⁷⁸ Norbert Elias, **Uygarlaşma Süreci**, çev. Erol Özbek, c. 2, 5. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 333.

¹⁴⁷⁹ Elias, **age**, 417, 418.

¹⁴⁸⁰ Ögün, “Kamusal Hayatın Kültürel Kökleri üzerine: Sennet, Habermas ve Abdülaziz Efendi”, 50-51.

¹⁴⁸¹ Elias, **age**, 168-174.

Elias, Avrupa’da bu süreçte yaşanan değişim ve dönüşümlerle davranışlarda “utanma ve mahcubiyet sınırının” ilerlemesinin aynı zamanda davranışlardaki “rasyonelleşmeyi” getirdiğini, bu durumun ise insan davranışlarında “öz denetim” süreçlerini tetiklediğini ortaya koyar.¹⁴⁸²

Bugün uygarlık sürecinin geldiği aşamada “öz denetim” yalnızca yetişkinlere özgü bir durum olarak görülmeyip, çocukların da sahip olması beklenen bir duygu durumu olarak nitelenmiştir. Zira çocuklar yüzyıllar süren uygarlaşma süreci sonunda “yakınlaşan utanma ve sıkılma duygularına” çocukluğun ilk yaşlarında ulaşmak zorundadırlar. Elias, bugün modern toplumlarda çocuk eğitiminin önemli bir bileşeninin, ona masaya konan bir yiyeceğe hemen saldırmaması gerektiği, sofrada kaşınmamak, kulak ve göz gibi organlara dokunmamak, sofrada dolu bir ağızla konuşulmaması ya da sofrada yayılarak oturulmaması, dirseklerin masaya dayandırılmaması gerektiği gibi görgü kurallarının öğretilmesi olduğunu ifade eder. Böylece modern toplum yapılarında, çocukların toplum tarafından ortaya konan kurallara uyması ve toplumun onu biçimlendirmek istediği davranışlara sahip olması amaçlanmıştır. Bu bağlamda modern toplumlarda çocuklar ya da bireyler, modern toplumun, normları, görgü ve davranış kalıpları dışına çıktığında “ahlaklı toplum” dan dışlanacaklardır. Toplumun istediği duygusal standarda ulaşmayan çocuk, içerisinde bulunduğu belirli bir toplumsal tabaka, kast ya da sınıf tarafından değişen ölçülerde dışlanarak, “anormal”, “hasta”, “cani” ya da “ıflah olmaz” bulunarak ötekileştirilecektir.¹⁴⁸³

Elias son kerte de Orta Çağ’dan, Yeni Çağa ve bugüne kadar devam eden uzun uygarlaşma sürecinin temelde duygulara ve dürtülere hâkimiyet ve denetim esası üzerine kurulduğunu tespit eder. Ona göre, aile ve toplumsal yapının biçimlendirmeye çalıştığı birey, çocukluk süreciyle beraber edindiği bilgi, görgü ve diğer davranış kurallarını içselleştirecek şekilde ortaya koymalıdır.¹⁴⁸⁴

¹⁴⁸² Elias, **age**, 374-383.

¹⁴⁸³ Norbert Elias, **Uygarlık Süreci**, çev. Ender Ateşman, c. 1, 7. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 243-245.

¹⁴⁸⁴ Elias, **age**, 257.

5.1.1 Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyete Modernleşme ve Adab-ı

Muaşeretin Genel Çerçevesi

Osmanlı devletinde 18. Yüzyıldan başlayarak giderek kurumsallaşan Batılılaşma hareketleri, 19. Yüzyılda yalnızca siyasal alandaki önemli değişim ve dönüşümleri tetiklememiş, bununla beraber toplumun sosyal yaşantısının önemli bir veçhesi olan gündelik yaşam pratiklerinin de değişim ve dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Kaynağını Batı, daha özelde Avrupa kültür ve medeniyetinin oluşturduğu tüm bu değişim ve dönüşümlerin, gündelik pratiklerdeki izdüşümü adab-ı muaşeret olarak anılan ve benimsenmesi gereken gündelik “medeni” davranış kalıpları olarak ortaya konmuştur.

Geç Osmanlı modernleşmesinden başlayarak erken Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin önemli bir bileşeni olarak görülen ve Cumhuriyet döneminde toplumun ve toplumu oluşturan bireylerin hem gündelik kişisel davranış kalıpları hem de toplumsal yaşam içerisinde uyması beklenen davranış modellerini belirleyen Adab-ı muaşeret kitapları bu konuda yol gösterici olmuştur.¹⁴⁸⁵

Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin bir sürekliliği olarak karşımıza çıkan adab-ı muaşeret ya da gündelik görgü ve nezaket kuralları olarak adlandırılan bu konu, temelde Osmanlı-Cumhuriyet modernleşmesinin Batılılaşma bağlamındaki temel tartışmalarının kapsamı içerisinde yer almıştır. Zira “giriş” kısmında Türkiye modernleşmesinin genel çerçevesi bağlamında yer verilen başlıkta yer aldığı üzere bu süreç, temelde Osmanlı devletinin 18. Yüzyılda Batı karşısındaki askeri üstünlüğünü yitirmesini fark etmesiyle, başlangıçta askeri gibi dar bir alanda başlayan Batılılaşma çabası, daha sonra genişleyerek devletin ekonomik, politik ve kültürel alanlarına doğru yayılmıştır. Böylece Batılılaşma çabaları zamanla kurumsallaşarak bir tür “devlet politikası” olarak benimsenmiştir.¹⁴⁸⁶ Bu bağlamda Şerif

¹⁴⁸⁵ Geç Osmanlı'dan erken Cumhuriyete dek uzayan süreçte yayımlanan ve görece geniş denebilecek bir adab-ı muaşeret literatürü mevcuttur. Konu hakkında bahsi geçen adab-ı muaşeret literatürünü değerlendiren çeşitli tez çalışmaları, makale ve kitap yayınları söz konusudur. Bunlar arasında; Fatma Tunç Yaşar, **Alafranga Halleri Geç Osmanlı'da Adab-ı Muaşeret**, (İstanbul: Küre Yayınları, 2016), Nevin Meriç, **Adab-ı Muaşeret: Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi (1894-1927)**, 2. bs. (İstanbul: Kapı Yayınları, 2007). Tülin Ural, “1930-1939 Arasında Türkiye’de Adab-ı Muaşeret, Toplumsal Değişme ve Gündelik Hayatın Dönüşümü”, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Sosyoloji Programı), 2008. Adli doktora tez çalışması bulunmaktadır.

¹⁴⁸⁶ Murat Belge, “Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.1 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983): 260.

Mardin, Osmanlı devletinde 18. Yüzyıl başlarında, ilk önemli kayıpların yaşanmasıyla başlayan Batılılaşma sürecini, “Batıya rağmen Batılılaşmak” olarak tanımlar.¹⁴⁸⁷ Batılılaşmanın, Osmanlı son döneminden, Cumhuriyete dek uzayan 150 yıllık sürecine bakıldığında tüm bu sürecin iki temel özelliği ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki Belge ve Mardin’in tespitlerinde olduğu gibi Batı yayılması-ilerlemesine karşı devletin korunup kollanması ve yeniden güçlendirilmesi noktasında ortaya çıkan ilk reflekstir. Ancak daha sonra başlangıçta kısmi hareketler olarak ortaya çıkan Batılılaşma perspektifinin giderek “topyekûn bir Batılılaşma” hamlesine dönüşmesidir.¹⁴⁸⁸ Batılılaşmanın, Osmanlı geçmişinde, daha çok uygulamaya dönük bir zihniyet üretmiş olması, yaşanan sorunların da kısmi reformlarla çözümlenebileceği görüşünün benimsenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durumun yarattığı bir sonuç olarak “Batı” olarak algılanan sistemin yani askeri, idari ve siyasi olarak Batı’dan ithal edilen tüm teknik ve modellerin, aslında bir bütün sistemin parçaları olduğu gerçeğinin geç anlaşılmasına neden olmuştur. Bu durum tüm 19. Yüzyıl boyunca Batılılaşma ekseninde yapılan -yeni kurumlarla, geleneksel değerlerin uzlaştırılması noktasındaki tartışmaların da odağında bulunmuştur.¹⁴⁸⁹

Türkiye tarihinde modernleşmenin miladı olarak kabul edilen Tanzimat Fermanı ve sonrasında yapılan tüm bu tartışmalar en somut ifadesini Ziya Gökalp’ın medeniyet-hars söyleminde bulacaktır. Gökalp, modernleşme-Batılılaşma tartışmaları ekseninde ifade ettiği medeniyet-hars ayrımı kavrayışı ile kendisinden sonraki süreci de etkileyecektir. Gökalp için “medeniyet”, maddi kültür unsurları olan bilim-teknoloji ve üretim yöntemleri demektir, buna karşın “hars” ülkeye özgü olan kaynağını din ve gelenekten alan “kültür”dür. Onun ve aslında dönemin aydınlarının genel kabulünde, Batı’nın bilim ve teknoloji gibi maddi hayata dair unsurlarının alınmasında, taklit edilmesinde bir sakınca görülmezken, millete has olan kültürün ve ahlakın korunması gerekmektedir. Gökalp’ın bu söylemi bir taraftan modernizmde ifadesini bulan bilim-teknik, ilerleme anlayışı ile örtüşüyorken, diğer taraftan da yerel-milli kimliklerin ortak

¹⁴⁸⁷ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi, Makaleler 4**, 19. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009) 9-13.

¹⁴⁸⁸ Nilgün Toker- Serdar Tekin, “Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: Kamusuz Cumhuriyet’ten Kamusuz Demokrasi’ye”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık**, c.3, 6. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012): 82.

¹⁴⁸⁹ Toker-Tekin, “Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: Kamusuz Cumhuriyet’ten Kamusuz Demokrasi’ye”, 82, 83.

değeri olan “kültürün” korunmasının en pratik yolu olarak sunulmuştur. Böylece Gökalp’ın bu yaklaşımı, aynı zamanda dönemin Batılılaşmasının hem yayılma alanını hem de sınırlarını belirlemiş oluyordu.¹⁴⁹⁰ Dolayısıyla dönem içerisinde yapılan tartışmalara bakıldığında, Batılılaşmanın amaçları ve sınırları, maddi hayatın değişim ve dönüşümü ile teknolojik gelişmelerin takibe alınması ve taklit edilmesiyle sınırlı tutulmuştur.¹⁴⁹¹

Türkiye tarihinde, modernitenin kurucu iradesinin ilk aşamasını, yukarıda bahsedilen ve Batılılaşmayı bir zorunluluk olarak dayatan askeri ve siyasi nedenler oluştururken, ikinci aşamasında, zihinsel yapının oluşturulması-dönüştürülmesi gelmekteydi ki, bu aynı zamanda modernitenin zihinsel, siyasal-kültürel olarak kendisini inşa ettiği bir süreç olarak düşünülebilir.¹⁴⁹² Erken Cumhuriyetin kurucu kadrolarının yetiştiği II. Abdülhamit dönemi eğitim kurumları, aynı zamanda bahsi geçen zihinsel dönüşümün temellerinin atıldığı bir süreçtir. Mardin, bu dönemi Osmanlı aydınları arasında “Batı fikirlerinin iyice anlaşılmaya başlandığı bir devre” olarak niteler.¹⁴⁹³

Bir zihniyet altyapısı oluşturmanın dışında fazla bir etkinliği olmayan bu süreç, II. Meşrutiyet ve sonrasının siyasal bilincini oluşturan en önemli gerçeklik olarak ortaya çıkacaktır. II. Meşrutiyet döneminden başlayarak, Cumhuriyete dek uzayan süreçte siyasal bilincin temelini oluşturan bu yaklaşım, varlığını ve etkinliğini değişik tonlarda tüm erken Cumhuriyet dönemi boyunca devam ettirecektir.¹⁴⁹⁴ Bu yanı sıra Cumhuriyet dönemi Atatürk inkılâplarının fikri temelleri, büyük oranda Meşrutiyet dönemi birikiminde aranmalıdır. Abdullah Cevdet’in “... Bir ikinci medeniyet yoktur, medeniyet Avrupa medeniyetidir, bunu gülü ile diken ile isticlas etmek mecburidir.” Sözünde temsilini bulan ve Cumhuriyet dönemi içerisinde, Cumhuriyet yöneticilerinin dillendirdiği “her alanda Batılılaşma” söylemi ile örtüşen bu ifade, Batı medeniyetini

¹⁴⁹⁰ İlhan Tekeli, “Türkiye’de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batılılaşma**, 6.bs. c.3, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012): 31, 32.

¹⁴⁹¹ Belge, “Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma”, 260.

¹⁴⁹² Hasan Bülent Kahraman, “Bir Zihniyet, Kuram ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batılılaşma**, 6.bs. c.3, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012): 126, 127.

¹⁴⁹³ Mardin, **age**, 12-16.

¹⁴⁹⁴ Kahraman, “Bir Zihniyet, Kuram ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma”, 127.

maddi kültür unsurları, kurumları ve değerleriyle her anlamda kabulü anlamını taşımaktadır.

Dolayısıyla Türkiye modernleşmesinde 19. yüzyılın sonlarında Batılılaşmayı bir yöntem olarak öneren “ılımlı” yaklaşımın yerine, 20. Yüzyıl başlarından itibaren “topyekûn” batılılaşmanın egemen anlayış olarak benimseneceği yeni bir durum söz konusu olmuştur. Aslında bu zihinsel değişim, “Batının bir bütün olduğu” fikrinin bir sonucudur. Yapılacak devrimlerde model alınacak Batı ise ve model alınacak Batı bir bütün ise o halde uygulanacak yeniliklerin de topyekûn bir değişim ve dönüşümü esas alması gerekmektedir.¹⁴⁹⁵ Bu bağlamda Cumhuriyetle beraber, Osmanlı son döneminde Batılılaşma- modernleşme-ilerleme ekseninde yürütülen Osmanlı tarzı “ılımlı” ya da “uzlaşmacı” Batılılaşmanın, yetersiz olduğu ve beklenen iyileşmeyi sağlayamadığı, beklenen sonuca ulaşılmadığına kanaat getirilir. Bu nedenle Cumhuriyet tarihi boyunca izlenen Batılılaşma politikası, yukarı da bahsedildiği gibi, kendisinden önceki dönemden farklılaşarak, daha da “radikal” bir söylem ve içerik kazanır. Bu yanıyları Cumhuriyet dönemi devlet adamları ve yöneticileri, Cumhuriyet ideolojisinin temel taşlarından biri olarak gördükleri Batılılaşma konusunda, öncüllerinin aksine, Batılılaşmanın hem maddi kültür ve devlet kurumsallaşmasında hem de kültürel alanda olması gerektiği anlayışıyla hareket etmişlerdir.¹⁴⁹⁶

Böylece cumhuriyet dönemi modernleşmesinin önemli bir söylemi olarak ön plana çıkan “her alanda Batılılaşma” anlayışı önceki dönemlerden farklı olarak gündelik hayatın ve kültürel alanın modernleşmesi/Batılılaşması sürecini biçimlendirmiştir.

5.1.2 Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyete Adab-ı Muaşeret ve Gündelik Yaşamın Değişimi

Osmanlı modernleşmesinin miladı olarak kabul edilen Tanzimat’la beraber Batı’dan aktarılan yeniliklerle siyasal alanda devletin merkezileşmesi amaçlanırken, askeri alanda modern ve sürekli bir ordu kurmak, sosyal ve kültürel alanı biçimlendirmek amacıyla da Batılı davranış kalıpları ya da adab-ı muaşereti model alınmıştır. Tanzimat’la beraber Osmanlı toplum hayatına Avrupai tarzda giyim kuşam, moda,

¹⁴⁹⁵Toker-Tekin, “Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: Kamusuz Cumhuriyet’ten Kamusuz Demokrasi’ye”, 82, 83.

¹⁴⁹⁶ Belge, “Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma”, 260.

müzik, tiyatro, mimari yenilikler girmiş, toplumsal hayatın pratiğinde Batılı davranış kalıpları görülmeye başlamıştır.¹⁴⁹⁷

Tanzimat ve sonrası dönemde girilen tüm bu modernleşme/Batılılaşma sürecinin taşıyıcı sınıfı, sarayla beraber dönemin askeri ve bürokrasisi ile ailelerinden oluşmaktaydı. Zira bu süreçte, Osmanlı sarayı ve “üst tabaka” aileleri, gündelik yaşamları ve kamusal alandaki giyim, kuşam ve davranış kalıplarıyla, Batılı davranış ve giyim biçimlerini, Osmanlı kültürüne katmaya çalışmışlardır.¹⁴⁹⁸

Böylece 19. yüzyıl başında II. Mahmut yenilikleriyle başlayan, Tanzimat’la hızlanan ve sonrasındaki bir yüzyıl içerisinde saray ve üst tabakada önemli etkinlik kazanan Batılılaşma çabaları, bundan sonraki süreçte Osmanlı şehirleri ile orta tabakaya yayılmıştır. Bu süreçte Osmanlı yazın hayatında gazete, dergi ve romanların yaygınlaşması ile Avrupalı yaşam, davranış ve tüketim kalıpları, Osmanlı kentli sınıfın hayatına girmeye başlamış, özellikle gazete ve dergilerdeki reklamlar ile Avrupa malları ve Avrupalı yaşam alışkanlıkları, Osmanlı ailesine girmiştir.¹⁴⁹⁹

Tanzimat’la beraber toplumsal hayatta, giyim-kuşam, eğlence ve gündelik davranışların değişimi şeklinde beliren Batılı yaşam tarzı ve davranış kalıpları, Meşrutiyet döneminden itibaren toplumu oluşturan bireylerin, zihinsel ve düşünsel alandaki değişimlerine kapı aralamıştır. Dönem içerisinde yaşanan siyasal, toplumsal, kültürel ve teknolojik alandaki gelişmelerle ortaya çıkan Batılı yaşam tarzı biçimleri, toplumsal hayatı etkisi altına alarak ve Osmanlı orta sınıfını etkileyerek, onların, gündelik yaşam alışkanlıkları ile davranışlarında belirgin bir değişimi başlatmıştır.¹⁵⁰⁰ Bu durum, klasik dönem Osmanlı toplumunda din ve gelenekle örülü olan gündelik hayatın tüm pratiklerini etkilemiştir. Bu süreç, bir taraftan toplumsal ilişkilerin yeniden biçimlenmesini sağlarken, diğer taraftan da öznel alan olarak kabul edilen aile ve

¹⁴⁹⁷ Nevin Meriç, **Adab-ı Muaşeret: Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi (1894-1927)**, 2. bs. (İstanbul: Kapı Yayınları, 2007), 32, 33.

¹⁴⁹⁸ Meriç, **age**, 35, 36.

¹⁴⁹⁹ Alen Duben – Cem Behar, **İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile, Doğurganlık 1880-1940**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.), 218, 219.

¹⁵⁰⁰ Meriç, **age**, 36.

bireysel hayata dair ayrıntıların da değişimini beraberinde getiren yeni bir adab-ı muaşeret¹⁵⁰¹ ya da görgü ve nezaket kültürünün gelişimine zemin hazırlamıştır.

Osmanlı klasik döneminde adab-ı muaşeret kurallarının temel referansı, İslam dini ve ahlakı olmuş hem ahlaki hem de toplumsal görgü kuralları bu temel referanstan hareketle oluşturulmuştur. Bu yanıyla Osmanlı klasik döneminde, toplumsal yaşayışın kuralları, çocukların ve en temelde toplumu oluşturan tüm bireylerin, nerede, nasıl ve ne şekilde davranmaları gerektiği konusunda İslam dini ve ahlakı referansından hareket edilerek, tüm bu alan, kutsallık içeren bir dizi kural ve söylem çerçevesinde örülmüştür.¹⁵⁰²

Buna karşılık bireyin toplum içerisinde nasıl bulunması gerektiği, hangi durumda nasıl bir davranış sergilemesi gerektiğini konu alan geç Osmanlı modernleşme dönemine ait adab-ı muaşeret literatürünün dünyevi bir yapıya sahip olduğu, bu yanıyla da genellikle seküler bir perspektife dayandığı kabul edilmektedir.¹⁵⁰³ Ancak Tunç Yaşar'a göre, ne klasik dönem Osmanlı adab-ı muaşeretini ya da davranış literatürü sanıldığı kadar

¹⁵⁰¹ Meriç, adab-ı muaşeret kavramını tanımlarken Arapçada edep kelimesinin çoğulu olan adap kelimesinin kökeninde “davet etmek”, anlamı bulunduğunu, ancak bu kavramın çok kapsamlı bir içeriğe sahip olduğunu, en genel anlamıyla adap/edep kelimesinin insanı “iyiye, güzele ve estetiğe davet etmek”, anlamı taşıdığını ortaya koyar. Bununla beraber işret kökünden türetilen muaşeretin ise “birlikte yaşama insanlarla kaynaşıp, ülfet etme ve güzel geçinme”, anlamı taşıdığını belirtir. Dolayısıyla Adab-ı muaşeretin; belli bir toplum içerisinde yaşayan insanların birbirleriyle olan ilişkilerini, iyi güzel, doğru kabuller çerçevesinde belli bir estetik kaygı gözetererek gerçekleştirmeyi hedeflediğini ifade eder. Nevin Meriç, **Adab-ı Muaşeret: Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi (1894-1927)**, 2. bs. (İstanbul: Kapı Yayınları, 2007), 2. Tunç Yaşar ise İslam Ansiklopedisinin edep maddesinden hareketle, içtimai yaşayış bilgisi ve usulleri anlamına gelen adab-ı muaşeret; saygı, nezaket ve utanma anlamları taşıyan edep ile bir toplumda örf, adet ve kural halini almış, iyi tutum ve davranışlar veya bunları kazandıran bilgi anlamında kullanıldığını ifade eder. Ona göre, bu haliyle bir tamlama olarak adab-ı muaşeret, “insanlarla iyi geçinmenin yolları”, anlamı taşımaktadır. Fatma Tunç Yaşar, **Alafranga Halleri Geç Osmanlı'da Adab-ı Muaşeret**, (İstanbul: Küre Yayınları, 2016), 46. Selçuk Esenbel ise bu konuda İslam ve Osmanlı dünyasında hatta Cumhuriyetin ilk yıllarında adap kavramının sadece “iyi”, davranışı tanımlamakla kalmayan, “kültürlü, iyi yetiştirilmiş, ahlaklı ve nazik anlamlarını”, içerdiğini ortaya koymuştur. Selçuk Esenbel, “Medeni Davranışın Aczi II Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, **Toplumsal Tarih**, c. 8, s. 48 (Aralık 1997): 12.

¹⁵⁰² İslam dini ve ahlakı açısından çocukların gündelik yaşamlarında, eğitim süreçleri, aile ve toplumsal yaşamlarında uymaları gereken ahlaki kurallar ile yine bu kuralların bir parçası olarak kabul edilen adab-ı muaşeret kuralları konusunda İslam âlimlerinden Nasiruddin Tusi, Kınalızade Ali, Muhyi-i Gülşeni gibi İslam'ın çocuk ahlak ve terbiyesi konusundaki görüşleriyle bilinen İslam âlimlerinin bu konuda ortaya koydukları ayrıntılı bilgi için bkz. Hatice Toksöz, “Osmanlı Klasik Dönem Ahlak Eserlerinde Çocuk Eğitimi”, **Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak**, ed. Haşim Şahin, Nurdan Şafak, (İstanbul: Dem, 2012), 55-94.

¹⁵⁰³ Fatma Tunç Yaşar, **Alafranga Halleri Geç Osmanlı'da Adab-ı Muaşeret**, (İstanbul: Küre Yayınları, 2016), 69, 70.

tamamıyla din ve gelenek üzerine kurulu, ne de geç dönem Osmanlı adab-ı muaşeret literatürü idealize edildiği kadar Batılı ve seküler bir forma sahip olmuştur.¹⁵⁰⁴

Bununla beraber Tunç Yaşar'a göre, geç dönem Osmanlı adab-ı muaşeretinde nezaket ve ahlak açık bir şekilde birbirinden ayrılmaktaydı. Zira geç dönem adab-ı muaşeret yazarlarının önemli bir kısmı ahlak ve nezaket arasındaki ayrımı belirginleştirerek, nezaketin, medeni bir dünyada yaşamının seküler standartlarını ifade ettiğini, buna karşın ahlakın, din ve geleneğe dayalı manevi değerleri ifade ettiğini ortaya koymuşlardır.¹⁵⁰⁵

Öte yandan geç dönem Osmanlı adab-ı muaşeret literatüründe ortaya çıkan ahlak anlayışı, önceki dönemlerin ahlak anlayışından farklılaşarak hem dış görünüş ve davranışlarda hem de gerçekte erdemi gerekli kılmıştır. Bu yanıyla adab-ı muaşeret kuralları, yalnızca zorunlu bir toplumsal dayatmanın oluşturduğu incelik ve nezakete sahip olmanın ötesinde, en temelde ahlaki tutum ve davranışı esas alması üzerine kurulmuştur. Bu anlayışa göre, toplumsal kurallara uyan kimse aynı zamanda ahlaki bir tutum da takınmış olacaktır.¹⁵⁰⁶ Esenbel'de görgü kurallarının, sadece medeni bir davranış biçimi olmayıp, bireyin ahlaki üstünlük ve erdeminin doğrudan bir yansıması olarak görüldüğünü, bu bakımdan adap ve görgü kuralları, toplumsal ilişkilerin hiyerarşisine uygun davranış kuralları vasıtasıyla bireyi, toplumla bağdaştıran önemli bir işlev görmekteydi.¹⁵⁰⁷

Meriç, adab-ı muaşereti, modern toplumun geleneksel ahlaki tavırlarını “medeni” olarak yeniden tanımlanması olarak açıklamıştır. Ancak söz konusu değişikliğin, ahlaktan, medeniliğe geçerken zihinde ve davranışlarda yaşanan sekülerleşme olduğunu ortaya koyar. Böylece din, bireyin özel alanı ile sınırlandırılırken, adab-ı muaşeret, modern sosyal yaşamın nasıl kurgulanması gerektiğini göstermiştir.¹⁵⁰⁸ Böylece Osmanlı modernleşmesi sürecinde inşa edilmek istenen modern birey için ahlaki alan, “din terbiyesi” ve “adab-ı muaşeret/sosyalleşme” olarak ikiye ayrılmıştır. Bu ayrışmada din ve dini ahlak ile terbiye özel alanın sınırları içerisinde düşünülerek çocuğa verilecek din

¹⁵⁰⁴ Tunç Yaşar, **age**, 70.

¹⁵⁰⁵ **Age**, 77, 78.

¹⁵⁰⁶ **Age**, 77.

¹⁵⁰⁷ Esenbel, “Medeni Davranışın Aczi II Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, 10.

¹⁵⁰⁸ Meriç, **age**, 10, 11.

ve terbiye aile ekseninde, adab-ı muaşeret ise kamusal alan kapsamında, toplumsal ilişkiler bağlamıyla tahayyül edilmiştir. Kamusal alanda -kamu binaları, cemiyet hayatı, sokak- davranışlar yeni Avrupai adab-ı muaşeret kabulleri çerçevesinde şekillenmiş ve kamusal alan bir noktada Batılı davranış modellerinin aktarıldığı mekânlar olarak kurgulanmıştır. Meriç'e göre bu haliyle din, kamusal alandan çekilip, dini sembollerden arındırılırken, laikliğe geçiş süreci başlamıştır.¹⁵⁰⁹

Osmanlı modernleşmesi sürecinde özellikle Meşrutiyet ve sonrası dönemde, çocukların terbiyesi ve onların toplumsallaşmalarında önemli bir yeri olduğu kabul edilen adab-ı muaşeret kurallarının, çocuklara okul eğitimi sürecinde öğretilmesi amaçlanmıştır. Zira devletin nazarında çocuk eğitiminin en önemli unsurlarından biri de onlara kazandırılması beklenen tutum, davranış, alışkanlıklar ile bundan da önemlisi ahlaki kodları olan belli değerler ekseninde yetişmeleri idi. Tanzimat öncesinde, çocukların terbiye ve ahlaki açıdan gelişimlerini esas alan kitaplarda temel referans noktası yukarıda da değinildiği gibi dini metinler iken, Tanzimat sonrası dönemde ise benzer içerikteki metinlerin, kimi zaman dünyevi denebilecek ve hatta görece Batı seküleritesine atıf olarak kabul edilebilecek metinlerden oluştuğu görülecektir.¹⁵¹⁰ Bunu takip eden süreçte, Meşrutiyetin inşa etmek istediği yeni “makbul vatandaşın” kamusal hayat içerisinde ondan beklenen ve sahip olması istenen en temel ahlaki erdemi, devlete ve kanunlara itaat ve sadakatidir.¹⁵¹¹

II. Meşrutiyet dönemi anlayışında ahlak, dini değil, dünyevi bir kavrayışla ele alınmıştır. Dönemin okullarında din ve ahlakla ilintili olan derslerin içeriğinde, ahlakça toplumsal vazifeler başlığı altında vatan, millet, vatanperverlik, hürriyet, müsavat, adalet gibi bölümler yer almaktaydı.¹⁵¹² Bununla birlikte dini içerikli olan derslerde, padişaha sadakat belirtilmekle beraber asıl üzerinde durulan ve vurgulanan konu, vatana bağlılıktır.¹⁵¹³ Kısacası Meşrutiyet vatandaşının kamusal çehresinin arka planında, ondan sahip olması beklenen ahlaki erdemler, “iyi” ve “kötü” olarak kabul edilen tutum,

¹⁵⁰⁹ Age, 38, 39.

¹⁵¹⁰ Mehmet Alkan, “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, 384. Bu konuda ayrıca ayrıntılı bilgi için tezin önceki bölümünde yer alan ilgili başlığa bkz. “Geç Osmanlı Döneminde Ahlak Alanının Yeniden Düzenlenmesi ve Okul Programlarında Ahlak Eğitimi”.

¹⁵¹¹ Üstel, “II Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcad’ı”, 174.

¹⁵¹² Alkan, “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, 396.

¹⁵¹³ Alkan, “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, 398, 399.

davranışlar şeklinde betimlenmiştir. “İyi insan-iyi vatandaş” kurgusu Üstel’in deyimiyle seküler kamusal bir ahlakın inşasında ve yeniden üretiminde işlevsel bir role sahip olmuştur.¹⁵¹⁴

Meşrutiyetin makbul vatandaşı aynı zamanda toplumsal ve kamusal alandaki davranışlarını “medenilik” çerçevesinde denetlemelidir. Yetiştirilecek olan bireylerin her düzeyden ve herkesle bahsi geçen “medenilik” ölçütleri, nezaket ve görgü kuralları çerçevesinde ahenkli bir yaşam kurması ve sürdürmesi beklenmektedir.¹⁵¹⁵ Esenbel’e göre ise, Osmanlı modernleşmesi sürecinde oluşturulmak istenen “Osmanlı çocuğu hiyerarşiye dayanan dünyasında büyüklerini, ebeveynini, akrabalarını, sultanı ve elbette Allah’ı sevmek ve ona itaat etmek zorundaydı.” Kısacası idealize edilen modern çocuk, “sadık, erdemli, topluma ve vatana bağlı” hayırlı bir çocuk olmalıydı.¹⁵¹⁶

Meşrutiyetin sahip olmak istediği modern özne, aynı zamanda kişisel hayatının sorumluluğunu da bahsi geçen söylemler çerçevesinde yerine getirmelidir. Zira o, aynı zamanda sağlam ve zinde bir bedene sahip olmak için hem adab-ı muaşeretin bir gereği olarak, hem de hastalıklardan korunmak, sağlıklı bir yaşam sürmek adına alınması gereken tedbirleri almalı ve gündelik hayatında temizlik ve hijyen kurallarına uymalıydı.¹⁵¹⁷

Yukarıda da vurgulandığı gibi Meşrutiyetin inşa edilmek istenen makbul çocuğunun, hem toplumsal tutum, davranış ve alışkanlıklarında, hem de zihinsel ve bedensel kurgusu çerçevesinde okul programları ve ders içeriklerinde yaşanan değişimler bu süreçte yayımlanan çocuklara yönelik yayınların da içeriklerini etkilemiştir. Zira bu bağlamda Osmanlı modernleşmesi sürecinde çocukların hem gündelik temizlik ve hijyen alışkanlığı kazanması hem de aile, okul ve toplum hayatında genel adaba uygun “doğru” davranış kalıplarını öğrenmeleri konusunda yazılmış olan ayrıntılı kaynaklardan biri de İbrahim Ethem (Paşa) in kaleme aldığı “Terbiye ve Talim Adab ve Nesayihü’l Etfal” (Çocuklara Öğütler Risalesi) adlı eserdir. İbrahim Ethem’in oğlu için kaleme aldığı bu

¹⁵¹⁴ Üstel, “II Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcad’ı”, 176. Alkan, “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, 397.

¹⁵¹⁵ Üstel, “II Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcad’ı”, 177.

¹⁵¹⁶ Esenbel, “Medeni Davranışın Aczi II Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, 12.

¹⁵¹⁷ Üstel, “II Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcad’ı”, 176. Alkan, “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, 397.

eserde çocuklara genellikle sağlık, temizlik, hijyen konularında ayrıntılı bilgiler verilirken, aynı zamanda evde, okulda, toplum içerisinde nasıl davranılması gerektiğine dair dönemin adab-ı muaşeret usullerine uygun bilgiler verilmiştir. Cumhuriyet döneminde İbrahim Ethem (Paşa)in bahsi geçen eserini yeniden yayına hazırlayan Reşit Öymen, kitapta yer alan kısa hikâye ve öğütlerin temelde “... İnsaniyet ve medeniyetçe bilinmesi lazım olan maddeleri kapsayan ve çocukların güzel ahlak kazanmalarına dair ...” olduğunu belirterek bu türden kitapların, dönemin ahlak anlayışı ile adaba uygun davranışlarını, başka bir deyişle adab-ı muaşeret kurallarının öğretimini amaçladığını ortaya koyar.¹⁵¹⁸

İbrahim Ethem Paşa yazdığı bu eserde, genel olarak çocuğun, ana ve babası, arkadaşları ve toplum tarafından sevilmesinin ön koşulu olarak, özellikle büyüklerine karşı itaat içinde olması, bununla beraber “bilgili ve erdemli” kişilerin yanında olması öğüdünü vermiştir. Eserde, çocuğun sahip olması beklenen en önemli erdemler arasında “okuyup yazmaya çalışan ve bilgi öğrenen, iki dünyada beğeni kazanır”¹⁵¹⁹ denilerek bilgi ve öğrenme süreci kutsanmıştır. Yine çocuğun yalan söylememesi, çalışarak kazanması, tutumlu olması, dostluğun değerini bilmesi, hem dinin, hem de uygarlığın gereği olarak temiz olunması ve sağlığını korumak için gerekli olan davranışları yerine getirmesi öğütlenmiştir.¹⁵²⁰ Böylece İbrahim Ethem Paşa’nın bahsi geçen eserinde de yer aldığı üzere II. Meşrutiyet döneminde inşa edilmek istenen makbul çocuğun sahip olması beklenen ahlaki tutum ve davranışları ile ona kazandırılmak istenen adab-ı muaşeretin temeli, dini olmaktan ziyade dünyevi bir içerik kazanmış, bahsedilen dünyevi ahlak ile adab-ı muaşeretin niteliği ise dönemin siyasal ve sosyal konjonktürü içerisinde şekillenmiştir.

Geç Osmanlı modernleşmesi sürecinde yayımlanan adab-ı muaşeret kitaplarının temel amacı, “medeni hayata” dâhil olma çabası çerçevesinde Avrupa muaşeretini topluma öğretmektir. Zira Osmanlı modernleşmesi sürecinde “alafranga” adab-ı muaşeret konusunda eser veren yazarlardan olan Ahmet Mithat, Lütfi Simavi, gibi yazarlar “nasıl medeni olunur” sorusu çerçevesindeki sorunsalı büyük oranda Avrupa görgü, nezaket

¹⁵¹⁸ Ethem İbrahim Paşa, **Davranış Kurallarının Eğitimi ve Öğretimi ve Çocuklara Öğütler**, yay. haz.: Hıfzırrahman Raşit Öymen, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), VII, VIII. (Kitabın ilk baskısı 1285/1868’de İstanbul’da yapılmıştır.)

¹⁵¹⁹ Ethem İbrahim Paşa, **age**, 11-12.

¹⁵²⁰ **Age**, 13-28.

ve adab-ı muaşeretî kaynaklı kitap ve yayınlardan yaptıkları tercüme ve teliflere dayandırmışlardır. Tunç Yaşar’a göre Osmanlı son dönem adab-ı muaşeret yazarlarının ortaya koydukları eserlerde, görünüşte medeni, özünde Osmanlı adabına bağlı kalma konusunda ısrar ederek, içeriden bir medenilik anlayışı geliştirmeye gayret ettiklerini savunmuştur.¹⁵²¹ Bu bağlamda Osmanlı adabının en karakteristik özelliklerine bakıldığında temelde, otoriteyi temsil eden büyüklere, yaşlılara saygıyı esas almıştır.¹⁵²²

Buna karşın bir kısım adab-ı muaşeret yazarı ise adab-ı muaşeret konusunda, Avrupalıları tüm toplum olarak idealize ederek bu konuda, her bir Avrupalının gündelik hayatında adab-ı muaşeretin tüm kurallarını uygulayabildikleri kabulünden hareketle onlara mükemmel bir medenilik atfetmişlerdir.¹⁵²³

“Alafranga tarzı adab-ı muaşeret” hayatın her alanında belli bir hiyerarşi gözetilerek oluşturulmuştur. Zira bahsi geçen hiyerarşi en temelde insanların cinsiyetleri ve sahip oldukları statü ekseninde şekillenmiştir. Buna göre insanların sahip oldukları statü ekseninde bir dereceleme yapılarak, örneğin yemek masasında kimin nerede oturacağı, tokalaşmalarda kimin önce kime el uzatacağı, selamlaşmada kime önce kimin selam vereceği gibi konuların, belli bir düzen ve hiyerarşi ekseninde gerçekleşmesi esas alınmıştır.¹⁵²⁴

Meşrutiyet ve sonrası modernleşme sürecindeki değişim ve dönüşümleri aile odaklı olarak ele alan Duben ve Behar, Batılılaşmanın, topluma ve toplum içerisinde aileye yansımalarının en görünen yüzlerinden birinin de kuşaklar arası çatışma olduğunu ortaya koymuşlardır. Onlara göre, toplumsal Batılılaşma, geleneksel toplumsal rollerdeki değişimi, kuşaklar arası çatışmayı ve özellikle kadınların ahlaki açıdan sorgulanmalarını ve ahlaksızlık temasını gündeme getirmiştir. Genç kuşaklar, Batılı ahlakın ve adab-ı muaşeretin temsilcisi, yaşlılar ise “saati geri döndürme çaresizliği içinde” olmuşlardır. Zira geleneksel yaşamın en sadık savunucuları olan yaşlılar, modernleşen devlet ve toplum yapısı içerisinde kadının da modernleşmesini “kadınların kontrolden çıkması” olarak görmüş ve kadınların, geleneksel rollerine dönemleri

¹⁵²¹ Tunç Yaşar, **age**, 61, 62.

¹⁵²² Selçuk Esenbel, “Medeni Davranışın Aczi II Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, **Toplumsal Tarih**, c. 8, s. 48 (Aralık 1997): 12.

¹⁵²³ Tunç Yaşar, **age**, 61, 62.

¹⁵²⁴ **Age**, 67, 68.

gerektiğini savunmuşlardır. Bu süreç bir yandan cinsler arası ilişkiler ve rollerin kültürel çerçevesini, diğer yanda geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet toplumlarında evlilik, aile ve çocuklarla ilişkileri vurgulayan temel sembolik anlamları sarsmış, adeta “tabiat tersine dönmüş” gibi algılanmıştır.¹⁵²⁵

Sonuç olarak; klasik dönem Osmanlı toplumunda, çocukların ve temelde tüm toplumun, hem özel alan olarak kabul edilen aile ve bireysel yaşayışta, hem de toplumsal yaşayış pratiklerinde uymaları gereken adab-ı muaşeretin temel referansı İslam dini ve İslam ahlakı olmuştur. Bu yanıyla dönemin hem ahlak hem de adab-ı muaşeret kuralları İslam’ın belirlediği bir dizi kutsallık içeren kavram çerçevesinde tanımlanmıştır.

Buna karşılık Geç Osmanlı modernleşme dönemine ait adab-ı muaşeret literatürünün, özellikle kamusal alanı içeren yanı dünyevi bir perspektife sahip olmuş, bu yanıyla da genellikle seküler bir anlayışa dayandığı kabul edilmiştir. Buna karşın, geç dönem Osmanlı Adab-ı muaşeret literatürünü derinlemesine bir şekilde inceleyen Tunç Yaşar’a göre, ne klasik dönem Osmanlı adab-ı muaşereti ya da davranış literatürü sanıldığı kadar tamamıyla din ve gelenek üzerine kurulu, ne de geç dönem Osmanlı adab-ı muaşeret literatürü idealize edildiği kadar Batılı ve seküler bir forma sahip olmuştur.

Yine geç dönem Osmanlı adab-ı muaşeret literatüründe ahlak ile nezaket ve görgü kuralları arasındaki ayrımın belirgin bir şekilde vurgulandığı, buna göre nezaket ve görgü kuralları, medeni bir dünyada yaşamının seküler standartlarını ifade ederken, ahlak, din ve geleneğe dayalı manevi değerleri ifade etmiştir.

Meriç ise adab-ı muaşereti, modern toplumun geleneksel ahlaki tavırlarını “medeni” olarak yeniden tanımlanması olarak açıklarken, söz konusu değişikliğin, ahlaktan medeniliğe geçerken zihinde ve davranışlarda yaşanan sekülerleşme olduğunu ortaya koymuştur. Böylece din bireyin özel alanı ile sınırlandırılırken, adab-ı muaşeret, modern sosyal yaşamın nasıl kurgulanması gerektiğini göstermiştir.

Dolayısıyla klasik dönemde din referanslı olan ahlak ve adab-ı muaşeret kuralları, geç Osmanlı modernleşmesi sürecinde, özellikle kamusal alan pratiklerinde, seküler bir boyut kazanmıştır. Bahsi geçen dönem içerisinde inşa edilmek istenen çocuğun sahip olması beklenen adab-ı muaşeret ile nezaket ve görgü kuralları da bu yanıyla genel olarak seküler bir kavrayışa sahip olmuştur.

¹⁵²⁵ Duben-Behar, *age*, 214, 215.

Kılık Kıyafet

Bir maddi kültür ögesi olarak kıyafet sadece tarihsel bir dönemin moda, giyim, estetik ekonomisi hakkında değil, hayat tarzı, hijyen standartları, ahlak anlayışı, inançları, kutsallık ve sekülerlik üzerine olan kavramlar ile toplumsal cinsiyet ilişkileri hakkında da fikir vermektedir. Bununla beraber bir toplum açısından kıyafet, hem o toplumun tercihleri ve bu yanıyla kimliğiyle ilgili olup, hem de içerisinde yaşanan zamanın, toplumsal, kamusal ve sınıfsal pozisyonunun dışavurumu olarak kabul edilmiştir.¹⁵²⁶

19. yüzyılda Osmanlı modernleşmesinin adab-ı muaşeret alanındaki değişimlerinden biri de kılık ve kıyafette yaşanmıştır. Osmanlı toplumunda kıyafet değişikliğine saray öncülük etmiş, II. Mahmut'tan itibaren devlet bürokrasisi, asker ve memurların “Avrupalı kıyafet” giymeleri zorunlu kılınmıştır.¹⁵²⁷ Esenbel'e göre, bu kıyafet değişimi ile kavuk, kaftan ve bol elbiseler yerine, Tanzimat ve Nizam-ı Cedid Türklerinin İstanbulun ve fesleriyle modern bir kıyafet içerisinde olmayı tercih etmişlerdir.¹⁵²⁸ Bu giyim tarzı başlangıçta daha çok üst tabaka tarafından tercih edilmiş, zamanla bu Batılı kıyafetin kamusal alanda bulunan erkekler arasında giyimi yaygınlık kazanmıştır.¹⁵²⁹

II. Meşrutiyet döneminde, giyim ve kıyafette yapılan yeniliklerle beraber Tanzimat döneminde Redingota bir alternatif olarak getirilen İstanbulun yerine, Avrupalı ceket, pantolon giyilmesi esas alınmış, fes yerine ise kalpak giyimi tercih edilmiştir.¹⁵³⁰ Tüm bu değişim ve dönüşüm sürecinin toplumda yerleşmesi ve bir noktada kabul edilmesi adına kamusal alan ve devlet dairelerinde, kılık-kıyafette Avrupalı ölçülere uyma zorunluluğu getirilmiş, bir başka deyişle kamusal alanın görünür yanı kıyafet değişimini mecburi kılmıştır.¹⁵³¹

¹⁵²⁶ Tunç Yaşar, **age**, 82, 83.

¹⁵²⁷ Meriç, **age**, 40. Duben Behar, **age**, 218. Selçuk Esenbel, “Medeni Davranışın Aczi I Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, **Toplumsal Tarih**, c. 8, s. 47 (Kasım 1997): 13.

¹⁵²⁸ Esenbel, “Medeni Davranışın Aczi I Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, 12.

¹⁵²⁹ Bahsedilen kıyafetteki değişimin ayrıntıları için ayrıntıları için bkz. Dilaver Cebeci, **Tanzimat ve Türk Ailesi**, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1993), 131-135.

¹⁵³⁰ Esenbel, “Medeni Davranışın Aczi I Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, **age**, 13.

¹⁵³¹ Meriç, **age**, 39. Esenbel, “Medeni Davranışın Aczi I Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, 13-14. Esenbel, Osmanlı modernleşmesi sürecinde yaşanan değişimin yalnızca kıyafetlerle sınırlı kalmadığını, özellikle seçkin evlerde Avrupalı mobilya döşemesi, çocuk ve yatak odalarıyla, harem ve selamlık ayırımının kalkmasıyla

Bu yanıyla Osmanlı modernleşmesinin/Batılılaşmasının görünür yüzü ilk olarak kıyafet değişimi ile göze çarpmıştır. Kıyafetteki değişim, toplum hayatının değişiminin de önemli bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Meriç'e göre bu bağlamda kıyafet, aynı zamanda bir toplumun zihni şekillenişinin, topluma hâkim anlam haritalarının neler olduğuna dair bir dizi felsefi/kültürel argümanın taşıyıcısı ve aktarıcısıdır. Osmanlı modernleşmesi sürecinde kamusal alan, devlet bürokrasisinin temsil alanı olduğu kadar, sıradan insanların dış mekân merkezli yaşam alanlarını oluşturmuştur. Dolayısıyla sokakta, parkta, medeni kıyafet giymek, “medeni görünmek” gerekmektedir. Bu yanıyla hem Osmanlı modernleşmenin sembollerinden biri olan devlet bürokrasisi ve memur sınıfı, hem de sivil insanların, kamusal alana çıkarken ve devlet kurumlarına girerken Avrupalı kıyafet giymesi “medenileşen” Osmanlı ahalisi için aynı zamanda bir statü sembolü olarak görülmüştür.¹⁵³²

Böylece Osmanlı erkek kıyafetlerinde yaşanan değişimin sergilendiği alan daha çok kamusal ve özel alanda mümkün olsa da kadın kıyafetlerindeki değişim daha çok “özel” alanda gözlemlenebilmiş, bu alanda özellikle “seçkin zümre kadınlarının” Batı formlarını hızla kabul etikleri görülmüştür.¹⁵³³ Zira sıradan bir Osmanlı kadını için dinsel, geleneksel normlar dâhilinde kamusal alanın erkek egemen bir alan olması dolayısıyla O, gündelik yaşamında kamusal alandan uzak, ev içerisinde ve genellikle küçük bir mahalle alanıyla sınırlı bir yaşam sürmüştür.¹⁵³⁴ Osmanlı kadının, kamusal alanda görünür hale gelmesi II. Meşrutiyet döneminde söz konusu olmuş, bu süreçte kadınların toplumsal hayat içerisinde Batılı bir görünüm kazanması, erkekte olduğu gibi Batılılaşmayı taklit düzeyinde ele alması ve yalnız özel alanlarda sergileyebilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Yani Osmanlı kadını, Avrupalı ya da modern denebilecek giysilerini, sokakta, çarşaf altında giyebilmiş, bu türden Batılı kıyafetleri ve saç modellerini ancak özel alanda sergileyebilmiştir.¹⁵³⁵

Batılılaşmanın özel hayat alanını da kapsayacak şekilde genişlediğini ortaya koyar. Selçuk Esenbel, “Medeni Davranışın Aczi II Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, **Toplumsal Tarih**, c. 8, s. 48 (Aralık 1997): 9.

¹⁵³² Meriç, **age**, 39-43.

¹⁵³³ Selçuk Esenbel, “Medeni Davranışın Aczi I Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, **Toplumsal Tarih**, c. 8, s. 47 (Kasım 1997): 14.

¹⁵³⁴ Meriç, **age**, 43.

¹⁵³⁵ Meriç, **age**, 44. Esenbel, “Medeni Davranışın Aczi I Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, 14. Cebeci, **age**, 125.

Giyim kuşam konusu, dönemin adab-ı muaşeret konulu kitaplarının başlıklarında¹⁵³⁶ “doğru davranış” kuralları içerisinde yer almış ve en temelde tüm bu alan, ahlak ve erdem kavramları ile ilintili bir şekilde açıklanmıştır. Zira Osmanlı dönemi ahlak kitaplarında hem yetişkinler hem de çocuklar için genel olarak giyim kuşam ferdi ve içtimai ahlak ile ilişkilendirilerek, giyim-kuşam konusu temelde temizlik, sadelik, iktisat ve kibirden kaçınma ve mütevazılık gibi kavramlar eşliğinde ele alınmıştır.¹⁵³⁷

Kıyafet konusunda dikkat çekilen bir diğer husus ise insanların bulunacakları yerlere göre, “nerede, nasıl giyinilmesi gerektiği” sorusudur. Bu sorudan hareketle, bahsi geçen adab-ı muaşeret kitaplarında ziyaretler, yemekler, davetler, balolar, gece partileri ve toplanma etkinliklerinde, ortama uygun erkek ve kadın kıyafetlerinin nasıl olması gerektiği anlatısına yer verilmiştir.¹⁵³⁸ Bu anlatıların özünde kamusal hayatta daha fazla görünür olan Osmanlı erkeğinin, modadan uzak olması tavsiye edilirken, “medeni” bir Osmanlı erkeğinin giymesi beklenen kıyafetin üç temel unsuru olduğu vurgulanır. Buna göre kıyafetin giyim ve tasarımı, kişinin yaşı, statüsü ve girilen ortama uygun olması, fazlaca abartıdan uzak, sade ve temiz olmalıdır. Sokakta giyilecek kıyafetin ise yine sade ve temiz olması, genellikle ceket ve pantolondan oluşan takım elbiseden oluşması idealize edilmiştir.¹⁵³⁹

Sofra Adabı

Yemek yeme şekli, yemeğin kendisinin hazırlanma ve sunulma şekli, sofra adabı ve buna dair olan her şey temelde toplumların geleneksel, kültürel ve yaşam şekilleriyle doğrudan ilişkilidir.¹⁵⁴⁰ Zira geç Osmanlı modernleşmesi sürecinde, tüm bu değişim ve dönüşümlerin gündelik hayatta en görünür pratiklerinden biri de sofra adabı ve yemek yeme davranışlarındaki değişimde gözlenmiştir. Osmanlı sofra adab-ı muaşeretinde, Batlı geleneğin etkisiyle başlayan değişiminin öncüsü Osmanlı sarayı ve bürokrasi olmuştur. Osmanlı saray mutfuğı, ziyafetleri, yemek menüleri ile yemeklerin

¹⁵³⁶ Bahsi geçen kitaplar ve yazarları, Resulzade, Çençenzade ve Mehmed Emin kitaplarının içeriğinde ve kurgusunda doğru davranış biçimleri açıklanırken referans noktası genellikle ahlak ve erdem kavramları çerçevesinde oluşturulmuştur. Tunç Yaşar, **age**, 97.

¹⁵³⁷ Tunç Yaşar, **age**, 96, 97.

¹⁵³⁸ **Age**, 97.

¹⁵³⁹ **Age**, 106-119.

¹⁵⁴⁰ **Age**, 161.

sunumunun gerçekleştirildiği yemek masası ritüelleri bu süreçte önemli bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir.¹⁵⁴¹

19. Yüzyıla kadar geleneksel bir Osmanlı evinde hangi sınıftan olursa olsun, bir odanın ortasında kurulan bir sininin etrafında, bağdaş kurularak veya çömülerek yemek yenmiştir. Genellikle tek bir kaptan yenilen yemeğe ailenin en yaşlı kişisi başlamadan başlanmaması dönemin sofrada adabının önemli kuralları arasında yer almıştır.¹⁵⁴²

Klasik dönem sofrada adabında, çatal, bıçak yerine kaşık ve el, yemek yeme aracı olarak kullanılmıştır. Ancak elle yemenin de yalnızca iki ya da üç parmağı kısıkaç gibi kullanmak adabı bulunmaktaydı. Besmeleyle başlayıp, şükür duası ile tamamlanan yemek sırasında başın fes ya da şalla örtülmesi gerekmektedir. Yemek sonrasında aileye mensup kız ya da gelinin getirdiği bir ibrik ve leğende el ve ağız yıkanır.¹⁵⁴³ Herkesin ortada bulunan aynı tabaktan yemek yediği geleneksel Osmanlı sofrasında muaşeretin esasını temizliğe riayet ve başkalarını tiksindirecek davranışlardan kaçınmak oluşturmaktadır.¹⁵⁴⁴

Osmanlı modernleşmesi ile beraber sofrada kullanılmaya başlanan çatal, bıçak ve tabakla yemek yeme adabı geleneksel Osmanlı bireyi için sıkıntılı bir duruma neden olmuş, “...Öğünler bir zevk olmaktan çıkmış, adeta bir an önce bitirmeye çalışılan bir eziyet halini almıştır.” Ancak bir süre sonra “alafranga sofrada adabını” benimseyenler için alaturka usuller ve yemek yeme alışkanlığı “tikindirici” bir hal olarak nitelenmiştir.¹⁵⁴⁵

Salon Adabı ve Selamlaşmalar

Salon hayatının en önemli özelliği kadın ve erkeklerin aynı ortamı paylaşmalarıdır. Bu durum Osmanlı toplumu için oldukça yeni ve daha çok Osmanlı askeri ve üst tabaka sınıfları için söz konusu olmuştur.¹⁵⁴⁶ Bu tür kapalı mekânlarda adab-ı muaşeret konusunda ilk öne çıkan konu selamlaşmalarıdır. Buna göre kapalı bir mekân ya da bir

¹⁵⁴¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Fatmagül Demirel, **Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında Son Ziyaretler Son Ziyafetler**, (İstanbul: Doğan Kitap, 2007), 149.

¹⁵⁴² Cebeci, **age**, 136.

¹⁵⁴³ Cebeci, **age**, Duben-Behar, **age**, 225.

¹⁵⁴⁴ Tunç Yaşar, **age**, 173.

¹⁵⁴⁵ Duben-Behar, **age**, 224, 225. Tunç Yaşar, **age**, 173.

¹⁵⁴⁶ Tunç Yaşar, **age**, 146.

salona girildiğinde ilk selam verilecek kişi ev sahibesi ve ev sahibidir. Çıkarken de ilk onlardan izin alınır. Salona giren kişi bir kadın ise bütün erkekler ayağa kalkarak onu selamlar ve o oturuncaya kadar ayakta beklerler. Kadınlar ise gelen kişiyi oturdukları yerden selamlar ya da selama mukabele ederler. Tokalaşmalarda el uzatma konusunda öncelik her zaman büyüğe aittir. Mevki ve yaş itibarıyla küçük olan birinin, büyüğe el uzatması terbiyeye aykırı bir davranış olarak kabul edilmiştir. Yine her bakımdan hiyerarşinin en üstünde olduğu kabul edilen kadınların, el uzatmadan kendilerine el uzatılması uygun görülmemiştir.¹⁵⁴⁷

Sosyal Hayatta Adab-ı Muaşeret: Sokak, Yolculuk ve Eğlenceler

Geç Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesi süreçlerinde yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümlerin en somut olarak gözlenebildiği alan kentlerin ve yaşam alanlarının görünür yüzü olan sokaklar, meydanlar, kamu binaları ile kamuya ait alanlar ve kamu araçlarında yapılan yolculuklardır. Zira geç Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin pek çok alanda bir süreklilik oluşturduğu düşünülürse, tüm bu kamusal alandaki değişim ve dönüşümler, insan davranışlarına da yansımış, insanlar bu süreçte nerede ve nasıl davranmaları gerektiği konusunda adab-ı muaşeret kitapları ve dönemin yazılı basını aracılığıyla bilgilendirilmişlerdir. Bahsi geçen yeni davranış kalıplarının edinilmesi ile ilgili tüm alan yeniden tanımlanmaya başlanmış ve bu konudaki yeni usuller toplumsal yaşam ve toplumsal ilişkiler sürecinde yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Geç Osmanlı modernleşmesinde kamusal alan, kamu binaları ve kentlerin görünür yüzü olan cadde ve sokaklar, bahsi geçen Batılılaşma eksenli değişim ve dönüşümün temsil bulduğu alanlar olmuştur. Tüm bu değişim ve dönüşümlerin belki de en tipik örneği başkent olan İstanbul'da yaşanmıştır. Semt ölçeğinde Beyoğlu bahsi geçen değişimlerin öncüsü, taşıyıcısı ve bir ölçüde belirleyicisi olmuştur. Meriç'e göre bunda Beyoğlu semtinin hem Gayri Müslim ve Levanten nüfusun yoğun olarak yaşadığı bir yer olması, hem de siyasi merkeze uzak olması etken olmuştur. Zira kentlerin sokakları bağlamında yaşanan değişime bakıldığında parklar, gezi alanları, pastane, lokanta, fotoğrafçı ve

¹⁵⁴⁷ Tunç Yaşar, *age*, 146-148.

kitapçılarıyla Beyoğlu semti Osmanlı'nın Batılılaşan yüzünü göstermesi açısından bir “prototip” olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁴⁸

Semtlerin, sokakların, caddelerin, binaların belirgin bir değişim ve dönüşüm geçirdiği bir süreçte, bahsi geçen kamusal alanlarda sergilenmesi gereken davranış kalıpları ile riayet edilmesi gereken en temel adab-ı muaşeret kurallarında da değişim söz konusu olmuştur.

Bunların başında sokakta selamlaşma konusu gelmekteydi. Sokakta selamlaşma konusunda bilinmesi gereken en temel husus, kimin önce selam vereceğidir. Bu konuda adab-ı muaşeret kitaplarında büyük, küçük yaşa sahip olma ve cinsiyetin hiyerarşiyi belirlediği, bu hiyerarşide önceliğin her zaman cinsiyete, daha sonra yaş, rütbe, makam, statü ve servete bağlı olduğu ortaya konur. Osmanlı toplumunda sokakta karşılaşılan iki kişiden büyük olan küçüğü selamlamaktaydı. Büyüğün küçüğü selamlaması iltifat olarak kabul edilmekte, küçüğün, büyüğün iltifatını beklemeden selam vermesi “hadsizlik” olarak görülmüştür.

Sokakta birbirini tanıyan kadın ve erkeğin karşılaşması halinde erkeğin saygılı bir şekilde selam vermesi gerekmekte, el uzatma konusunda hiyerarşide daha üstte olan kadının el uzatmadan, kadını selamlamak üzere el uzatılmaması ise terbiyeye aykırı bulunmuştur.¹⁵⁴⁹

5.1.3 Erken Cumhuriyet Dönemi Yayınlarında Çocuklara Yönelik Adab-ı Muaşeretin Genel Çerçevesi

Cumhuriyet adab-ı muaşeretinin aksine Osmanlı adab-ı muaşeretinin sivil karakterini oluşturan başlıca etken, merkeziyetçi bir motivasyondan yoksun oluşu ve buna paralel gelişen her toplum kesiminin kendi normlarını çağdaş ilkeye uyarlayabilme esnekliğini saklı tutmasıydı. Bu birbirinden farklı ve çok parçalı durum Cumhuriyetçilerin gözünde tutarlı bir çağdaşlaşmadan uzaktı.¹⁵⁵⁰ Tam da bu eleştiri üzerinden şekillenen Cumhuriyetin modern devlet paradigması çerçevesinde kurduğu merkezi yapı etrafında, Osmanlı dönemindeki gibi birbirinden farklı toplum tasarımları yaratmak yerine, farklı

¹⁵⁴⁸ Meriç, **age**, 73-77.

¹⁵⁴⁹ Tunç Yaşar, **age**, 191-193.

¹⁵⁵⁰ Ekrem Işın, “Abdullah Cevdet’in Cumhuriyet Adab-ı Muaşeret”, **Tarih ve Toplum**, c. 8, s. 48 (Aralık 1987): 14, 15.

toplum kesimlerini aynı tasarım çerçevesinde toplamayı amaçlamıştır. Bu durum Cumhuriyet modernleşmesinin resmi karakterini biçimlendiren temel motivasyonlardan biri olarak kabul edilir. Böylece Osmanlı döneminde kişisel bir deneyim sorunu olan modern adab-ı muaşeret, Cumhuriyet yöneticileri tarafından kolektif katılıma açık bir uygarlık modelinin gündelik hayata yansıma biçimi olarak görülmüştür.¹⁵⁵¹

Cumhuriyet döneminde adab-ı muaşeret, aynı zamanda toplumsal bir hedef olarak görülmesi gereken “muasır medeniyet” ülküsünü gerçekleştirmenin önemli araçlarından biri olarak görülmüştür. Zira Cumhuriyeti kuran kadroların, çağdaş toplum düzenine dair en dikkate değer gözlemleri, gündelik hayatın geleceğe dönük her yeni adımında kolektif katılımla elde edilen bir çeşit yaşam enerjisinden alınan kuvvet olduğudur.¹⁵⁵²

Bu bağlamda Batı “medenileşme” sürecine bakıldığında, en temelde bu süreç Batı için “modern” bireye ulaşma, birey olma mücadelesi ile toplumsal alanın geleneksel dönemden farklı olarak yeniden tanımlanması ve bu alanın kullanım hakkının nasıl ve ne şekilde olacağının yeniden belirlenmesi anlamını taşımıştır.¹⁵⁵³ Esenbel’e göre, tam da inşa edilmek istenen Batılı birey, toplumsal gereksiniminden ötürü ve oluşturulmak istenen “medeni” “modern” insan imajı gereğince, kamu alanında etkin olması beklenen “rasyonel” ile özel alanda etkin olması uygun olan “duygusal” arasında ortaya çıkan gerilimle yaşamıştır. Modern birey, tam da bu gerilim içerisinde toplumsal ve kişisel yaşamı arasında bir denge bulun kişi olarak görülmüştür.¹⁵⁵⁴

Batı’da uzun yıllara yayılan bu modernleşme sürecine karşın, Batı dışı toplumların, Batı’yı model alarak modernleşmeleri daha kısa bir sürede gerçekleşmiş bu yanıyla da bahsi geçen modernleşme süreci daha çok taklit düzeyinde bir etkileşimle sınırlı kalmıştır.¹⁵⁵⁵ Cumhuriyet yönetimi de, uygar dünya ile arasındaki uzaklığı bir an önce kapatmak amacıyla programladığı altı ilkeyi, devlet felsefesinin dayanak noktası

¹⁵⁵¹ Işın, “Abdullah Cevdet’in Cumhuriyet Adab-ı Muaşeret”, 15, 16.

¹⁵⁵² Işın, “Abdullah Cevdet’in Cumhuriyet Adab-ı Muaşeret”, 14.

¹⁵⁵³ Meriç, **age**, 4.

¹⁵⁵⁴ Esenbel, “Medeni Davranışın Aczi I Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, 7.

¹⁵⁵⁵ Esenbel, “Medeni Davranışın Aczi I Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, 6, 7. Meriç, **age**, 4.

yaparak, toplumsal enerjiyi harekete geçirebilecek modern toplum tasarımı bir an önce inşa etmeyi amaçlamıştır.¹⁵⁵⁶

Erken Cumhuriyet döneminde bahsi geçen Batılılaşma ve bunun toplumsal alanda yarattığı kültürel karmaşa ile bu karmaşanın yarattığı gerilim hem aile hem de toplum hayatında belli bir ölçekte devam etmiştir. Bu durum özellikle yirmili ve otuzlu yılların adab-ı muaşeret biçimleri, kılık kıyafet, konuşma, yazı şekli ve medeni hukuk gibi şehir halkının günlük yaşantısına doğrudan dokunan temel konularda radikal bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir.¹⁵⁵⁷

Cumhuriyet, bahsi geçen toplumsal değişim ve dönüşüm projesini hayata geçirirken öncelikle kamusal alanlarda, modern devleti temsil edecek yeni ve modern bir kamusal alan oluşturma gayreti içerisinde olmuştur. Bu alandaki kamu binaları ile modern devletin görünür yüzünü temsil eden kamu çalışanları olan memurlar, sakallarını kesmiş, çarşaf ve fesini çıkarmış, takım elbiseli, kravatlı modern bir çehre kazanmıştır. Kamusal alanda ve kamu binalarında modern devletin temsilcisi olan bu topluluğun, modern adab-ı muaşeretten anladığı, dış görünüş kadar, iç dünyanın da laik bir zihin yapısı ile örülü tavır, jest ve hareketlerde kendini gösterebilmesiydi.¹⁵⁵⁸

Bahsi geçen siyasal ve toplumsal alanda yaşanan modernleşmenin hem geç Osmanlı, hem de erken Cumhuriyet dönemlerindeki en temel süreklilik noktalarından biri de tüm bu siyasal ve toplumsal projenin, devlet merkezli bürokrasi ile memur ve askerlerden oluşan bir öncü gruba sahip olmasıdır.¹⁵⁵⁹ Ancak Cumhuriyetin, toplumsal modernleşme yönündeki önemli projelerinden biri olarak kabul edilen Batılı/modern adab-ı muaşeretin toplumsal alanda yaygınlaştırılması çabası, Osmanlı modernleşme sürecinden farklı olarak yalnızca saray, bürokrasi ve seçkin denebilecek bir kesimi hedef almaksızın, tüm toplum kesimlerine ulaşmayı hedefleyen bir amaca ve sivil bir karaktere sahiptir.¹⁵⁶⁰ Safveti Ziya, bu yanılla Cumhuriyet adab-ı muaşeretinin, toplumun geneli için uygulanması zor ve anlaşılmaz kurallar bütünü olduğunu ortaya koyan yorumlara katılmadığını belirtir. Zira O, “medenileşmenin” bir Cumhuriyet

¹⁵⁵⁶ Işın, “Abdullah Cevdet’in Cumhuriyet Adab-ı Muaşeret”, 14.

¹⁵⁵⁷ Duben-Behar, **age**, 217.

¹⁵⁵⁸ Işın, “Abdullah Cevdet’in Cumhuriyet Adab-ı Muaşeret”, 15.

¹⁵⁵⁹ Meriç, **age**, 49.

¹⁵⁶⁰ Işın, “Abdullah Cevdet’in Cumhuriyet Adab-ı Muaşeret”, 14.

projesi olduğunu ve bu projenin, İstanbul'dan, Anadolu'ya tüm ülkeyi kapsamayı hedeflediğini, dolayısıyla yeni toplumun davranış kodlarını oluşturacak olan adab-ı muaşeretin, tüm halkın, tüm bireyleri tarafından kabul edilmesi ve uygulanmasının amaçlandığını ortaya koyar.¹⁵⁶¹

Cumhuriyetin, Batılı ve çağdaş bir devlet ve toplum yapısı inşa etmesi yönünde hareket eden kurucu kadrosu, toplumun medenileşmesinin ve bu yöndeki adab-ı muaşeretin öncüsü olmuştur. Bu kurucu kadro, aileden başlayarak, toplumun bu yöndeki eğitiminin laik niteliğine dikkat çekerek, laik eğitimi, modern adab-ı muaşereti, aile içerisinde bireye kazandıran bir araç olarak da düşünmüşlerdir.¹⁵⁶² Yeni toplumu biçimlendirecek olan bu bütün, toplum düzeni ve medeni yaşam için olduğu kadar, toplum yaşamı içerisinde de “nezaket ve hüsn-ü ahlakın” inşası ve devamı açısından da bir zorunluluk olarak görülmüştür.¹⁵⁶³

Savfeti Ziya, Cumhuriyetin bir milli devlet projesi olduğunu dolayısıyla medeni ve milli toplumlarda adab-ı muaşeret ve nezaket kurallarının toplumun dayanışması içerisinde, toplumun tüm kesimlerini kapsayacak şekilde inşa edildiğini ifade eder. Toplumun tüm kesimlerini kapsayan bu kuralların, aynı zamanda tüm toplum tarafından uyulması gereken bir yanı olduğunu, zira Cumhuriyetin, inşa etmeyi amaçladığı toplumda, herkesin bahsi geçen kurallara uyması ve eşit düzeyde “hürmet görmeğe” değer olduğu kabul edilmiştir. Toplumu oluşturan bireylerin de “medenî ve millî kaideleri” öğrenerek hem cemiyete uyum sağlamaları hem de itibar kazanmalarının bireylerin toplumsallaşmalarında önemli rolü olduğu vurgulanır.¹⁵⁶⁴

Ele alınan dönemin adab-ı muaşeret literatüründe “adab-ı muaşeret”, “terbiye” “edep”, “nezaket” ve “görgü” kavramları arasında çok net ayrımlara gidilmeksizin, bu kavramlar birbirini bütünleyen bir anlayış içerisinde kullanılmıştır.¹⁵⁶⁵ Bu bağlamda “edep ve nezaket” kaidelerinin aynı anlayışa dayandığı, nezaketin asıl anlamının

¹⁵⁶¹ Safveti Ziya, **Adab-ı Muaşeret Hasbihalleri**, (Ankara: Türk Ocağı Matbaası, 1927), 4.

¹⁵⁶² Işın, “Abdullah Cevdet'in Cumhuriyet Adab-ı Muaşereti”, 17.

¹⁵⁶³ Safveti Ziya, **age**, 5.

¹⁵⁶⁴ **Age**, 7, 8.

¹⁵⁶⁵ Safveti Ziya, **age**, 7-8. Gottfried Andreas, **Görgü: En Yeni ve En İleri Muaşeret Usulleri**, Çeviren ve Tertip Eden: Turan Aziz Beler, 2. bs. (İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1943), 17. Hasan Deniz, **En Yeni Muaşeret Kaideleri**, (İstanbul: Aka Kitabevi ve Anten Yayınevi, Dizgi ve Baskı Marifet Matbaası, 1961), 54. General Pertev Demirhan, **Türk Çocuğuna Öğütlerim**, 2. bs. (İstanbul: Matbai Ebüzziya, 1942), 33-39.

gündelik hayat içerisinde temas edilen insanlara karşı, kişilerin kendi şahıslarını öne sürmeksizin, onlara hürmet ve riayet etmeleri olarak tanımlanmıştır. Zira nezaket, görünüş ve sırf öğrenmek suretiyle elde edilen bir şey değildir. Nezaket en temelde insanların birbirlerine göstermek durumunda oldukları “âlicenaplık, hassasiyet ve anlayışın” bir mahsulüdür.” Dolayısıyla nezaket, kişilerin gündelik hayatlarında yaş, statü ve derecelerine bakılmaksızın insanların sahip oldukları, görgü ve anlayışın bir yansıması olarak görülmüştür. Bununla beraber nezaket, insanın gün içerisinde ya da karşılaştığı durumlarda, girdiği ortamlarda, nasıl davranması, nerede ne söylemesi, nasıl hareket etmesi gerektiğini telkin eden kurallar bütünüdür.¹⁵⁶⁶

Terbiye, nezaket ve kibarlık kaidelerinin, her zaman değişmez ve mutlak olamayacağı zira bu tür kuralların duruma göre uygulanabileceği, bazen bunların harfiyen uygulanabileceği ortamlar olabileceği gibi, kimi durumlarda esnetilebileceği de vurgulanır. Bu konuda muaşeret kaidelerinin iyi bilinmesinin önemli ancak daha belirleyici olanın, bilinenlerin uygulanması olduğu vurgulanır.¹⁵⁶⁷

Cumhuriyet modernleşmesinin odağında bulunan ve toplumun modernleşmesinin hem temel dinamiği hem de en önemli bir parçası olarak görülen aile, modern adab-ı muaşeretin topluma yaygınlaştırılmasının en önemli aracı olarak görülmüştür. Zira Abdullah Cevdet’e göre modern adab-ı muaşeret, çocuğun, küçük yaşta aile içerisinde, aile terbiyesiyle kazanabileceği kurallar bütünüdür. Cevdet, çocuğun aile içerisindeki sosyalleşmesini, bu yönde önemli bir adım sayar. Kuşkusuz burada bahsedilen aile, laik ve çocuklarını modern adab-ı muaşeret ekseninde biçimlendiren bir ailedir. Aileler, çocuklarını modern ve seküler hayata hazırlarken, bunun ancak onlara bu yaşlardaki gündelik alışkanlıklar ve çeşitli pratiklerle kazandırılacak alışkanlıklar bütünü olduğunu düşünmüşlerdir. Zira Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren düzenlenmeye başlayan “çocuk baloları” “doğum günü partileri” gibi etkinlikler, çocukların hem eğlence hem de modern adab-ı muaşereti öğrenmelerinin pratik bir yolu olarak görülmüştür.¹⁵⁶⁸

¹⁵⁶⁶ Gottfried Andreas, **Görgü: En Yeni ve En İleri Muaşeret Usulleri**, Çeviren ve Tertip Eden: Turan Aziz Beler, 2. bs. (İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1943), 17.

¹⁵⁶⁷ Andreas, **age**, 23.

¹⁵⁶⁸ Işın, “Abdullah Cevdet’in Cumhuriyet Adab-ı Muaşeret”, 17, 18.

Bu çerçevede yeni toplumu kuracak olan genç nesillerin ve özellikle çocukların, aile yaşamı içerisinde başlamak üzere toplumsal ilişkilerde bahsedilen “medeni” muâşeretini öğrenmeleri ve bunu yaşamlarının rutin pratikleri içerisinde gerçekleştirmeleri amaçlanmıştır. Çocukların bahsedilen “muâşeret kaidelerini” öğrenmeleri ve buna riayet etmeleri, hem onların aile içerisinde edindikleri “terbiye”, hem de okul eğitimleri ile toplumsal yaşamın bu yöndeki pratikleri ile mümkün görülmüştür.¹⁵⁶⁹ Zira çocuk dergilerinde çocukların aile içerisindeki yaşamlarında sabah güne başlama zamanından, akşam yataklarına yatıncaya kadar geçen zaman diliminde hangi anda ve durumda modern muâşeretin gereği olarak nasıl davranmaları gerektiği oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.¹⁵⁷⁰ Çocuklara ev içerisinde, aile üyeleriyle selamlaşmalarından, kişisel temizlik, hijyen kurallarına nasıl uymaları gerektiği, ev içerisinde hem kendi okul ve ders sorumlulukları, hem de eve dair sorumlulukları anlatılarak en temelde onların nezaket sahibi, görgülü ve “terbiyeli” çocuklar olmaları öğütlenmiştir.¹⁵⁷¹

Çocuğa verilecek, adab-ı muâşeret terbiyesinin evde başlamasına karşın, okulda geliştiği, okulun, çocuğun toplumsallaşmasında önemli bir yeri olduğu ortaya konur. Başka bir deyişle okul, çocuğa toplumsal ve kişisel yaşamında onun ihtiyaç duyacağı bilgi, görgü ve nezaketi kazandıran önemli bir sosyalizasyon aracı olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁷² Çocuk dergilerinde, Cumhuriyetin idealize edilen çocuğunun, okulda hangi durumda nasıl davranması gerektiğine dair tüm kurallar ayrıntılı bir şekilde konu edilerek okul adab-ı muâşeretini tanımlanmaya çalışılmıştır.¹⁵⁷³ Bu bağlamda Adab-ı muâşeretin okullarda öğretimi Cumhuriyet döneminde toplanan ve okul eğitim ve öğretimine yön veren “Maarif Şuraları”na da konu olmuştur. Zira bu toplantılarda adab-ı muâşeretin, çocukların ahlak eğitimlerinin önemli bir veçhesini oluşturduğu kabul edilerek, Cumhuriyet çocuklarına kazandırılmak istene adab-ı muâşeretin ve temel ahlaki erdemlerin, okul ders programlarında özellikle “Yurttaşlık Bilgisi” dersi ile bu

¹⁵⁶⁹ Safveti Ziya, **age**, 4, 5.

¹⁵⁷⁰ “Sosyal Hayat Bilgileri: Evde ve Aile İçinde”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 17 (23 Şubat 1939): 298.

¹⁵⁷¹ Kazım Nami, “Çocuklara Nasıl İyi İtiyatlara Öğretilir”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 18 (Mart 1928): 5, 6. “Sosyal Hayat Bilgileri: Evde ve Aile İçinde”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 17 (23 Şubat 1939): 298. “Haftadan Haftaya: Evde Okulda Sokakta”, **Ateş**, s. 9 (24 Sonkanun 1938): 2.

¹⁵⁷² Nazım Sıllanoğlu, **Mukayeseli Muâşeret (Görgü)**, (İstanbul: Aka Kitabevi, 1962), 225.

¹⁵⁷³ “Sosyal Hayat Bilgileri: Okulda”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 25. (20 Nisan 1939): 432. “Haftadan Haftaya: Evde okulda Sokakta”, **Ateş**, s. 9 (24 Sonkanun 1938): 2.

konuda okul bünyelerinde düzenlenecek, konferans, toplantı ve sunumlarla öğretilmesi amaçlanmıştır.¹⁵⁷⁴

Bununla beraber çocuklardan sahip olmaları beklenen adab-ı muaşeretin ilk ve vazgeçilmez kuralı öncelikle kendi sağlıklarına dikkat etmeleridir. Bunun için gündelik yaşamlarında temizliğin, temiz olmanın önemine vurgu yapılarak, sağlıklı olmanın, diğer insanların sağlığını da korumanın bir yolu olduğu, temiz, sağlıklı bir insanın ancak hem kendisi, hem de başka insanlar için yararlı işler yapabileceği vurgulanır.¹⁵⁷⁵ Yine çocukların gündelik yaşamlarında sabah kalktıklarında el ve yüzlerini, yıkamaları dişlerini fırçalamaları, vücut temizliğini düzenli olarak yapmaları gerekmektedir.¹⁵⁷⁶ Bununla beraber kız öğrencilerin makyaj yapmaları, erkek öğrencilerin dağınık ve özensiz saçlarla dolaşmaları, hem kız hem de erkek öğrencilerin kendi yaşlarına uygun olmayan takı takmaları ve kıyafet giymeleri adab-ı muaşerete uygun bulunmamıştır.¹⁵⁷⁷ Böylece çocuğun “temiz yürekli, doğru sözlü, güzel vücutlu” olması idealize edilir. Bu durum şu sözlerle ortaya konmuştur; “Kemale erişen insan, sıhhatini koruyan, dimağını zenginleştiren, vicdanını huzur içerisinde yaşatan, ruhunu bir mabed gibi nezih tutan kimsedir.”¹⁵⁷⁸ Çocukların çalışkan, hızlı, becerikli olup, nazlı, şımarık olmamaları gerektiği de şöyle ifade edilmiştir; “Sakın tembel olma, çevik ol. Yumuşak ve nazlı büyüme. Küçük yaşından itibaren sert ve zahmetli bir hayata alış, vücudunu çelikleştir ki her türlü mihnet meşakkate tahammül edebilesin”¹⁵⁷⁹

Erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan çocuklara yönelik adab-ı muaşeret konulu eserlerde çocukların aile, okul ve toplumsal yaşam içerisinde uymaları gereken kurallar oldukça ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Ancak tüm bu ifadelerde belirleyici olan ve altı çizilen husus, Türk çocuklarının alacakları terbiye ve bu bağlamdaki adab-ı

¹⁵⁷⁴ **İkinci Maarif Şûrası 15-21 Şubat 1943 Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar** (Ankara: Maarif Vekilliği, 1943), 109-130.

¹⁵⁷⁵ General Pertev Demirhan, **Türk Çocuğuna Öğütlerim**, 2. bs. (İstanbul: Matbai Ebüzziya, 1942), 65. Eser ilk olarak 1939 yılında “Ömer Oğlum İlhan’a Öğütlerim”, adıyla basılmış, ancak eserin yoğun bir ilgi ile karşılanması üzerine 1942 yılında bu kez yapılan ilavelerle beraber “Türk Çocuğuna Öğütlerim”, başlığı ile tekrar basılmıştır.

¹⁵⁷⁶ Sılanoğlu, **age**, 242, 243. “Sosyal Hayat Bilgileri: Evde ve Aile İçinde”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 20. (14 Mart 1939): 348. Kadriye Abdülreşid, “Evlerimizi Temizlemek: Bir Hanenin Güzelliği Onun Nezafeti İle Kaimdir.”, **Asar-ı Nisvan**, s. 1 (26 Kânunusani 1341): 13.

¹⁵⁷⁷ Sılanoğlu, **age**, 242-245. Demirhan, **age**, 66.

¹⁵⁷⁸ Demirhan, **age**, 66.

¹⁵⁷⁹ **Age**, 69.

muaşeretin en temelde, çocuğun, başta anne ve babası olmak üzere öğretmenleri ve büyüklerine karşı duyması gereken itaat ile kurallara bağlı bir yaşam sürmesi olmalıdır. Zira çocuğun sahip olacağı itaat anlayışı ile kurallara bağlılığı onun hem okul hem de gelecek yaşamında başarılı, nezaketli ve makbul bir insan olması yönünde sahip olması beklenen ilk önemli özellik olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁸⁰

Çocuklara bu türden kuralların öğretilmesi, tüm bu kural ve alışkanlıkların, onların gündelik yaşam alışkanlıklarının bir parçası olabilmesi için çocuğa, öncelikle ondan beklenen ve makbul davranış ve alışkanlıklar olarak kabul edilen kuralların öğretilmesi, aile, okul ve çevrenin de öğretilen kurallara uyumu ile bunun gündelik pratikteki önemine dikkat çekilmiştir.¹⁵⁸¹ Bu yanılla çocuklara öğretilmesi amaçlanan davranış ve alışkanlıkların öğretiminde, “tembih, nasihat, şiddet ve cezanın” anlamlı bir yöntem olmadığı, buna karşın yetişkinlerin, çocuklara karşı her daim müşfik, olgun, teşvik edici ve anlayışlı bir tutum içerisinde olmaları önerilmiştir.¹⁵⁸²

Bir topluluk içerisinde insanların sevilen ve sevilmeyenleri olduğu, sevilen insanların ortak yanının bu insanların “terbiye ve nezaket” sahibi olmaları olduğudur. Bunun aksi olarak toplumda sevilip sayılmayan insanların ise yine genellikle nezaket ve terbiye yoksunu oldukları ortaya konur.¹⁵⁸³ Zira sevilen insanların başlıca hususiyetleri saygılı, nazik ve muaşeret kaidelerine uygun davranışlarıdır.¹⁵⁸⁴

Erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan çocuklara dönük eserlerde, çocuklardan sahip olmaları beklenen adab-ı muaşeret kurallarından bahsedilirken “nezaket ve görgü” kavramlarının yanı sıra ahlaki erdemlerden de söz edilmiştir. Zira çocukların sahip olmaları gereken adab-ı muaşeretin temelinde içtimai-toplumsal ahlakın bir gereği olarak kabul edilen “iyilik, seciye kuvveti, fazilet ve asalet” olması ve bu ahlak

¹⁵⁸⁰ Kazım Nami, “İçtimai Nizam Terbiyesi”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 31 (Nisan 1929): 2. “Sosyal Hayat Bilgileri: Evde ve Aile İçinde”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 17 (23 Şubat 1939): 298. Selim Sırrı, “Ruhi Terbiye: Merak”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, s. 9 (1 Mayıs 1334): 13, 14. “Sosyal Hayat Bilgileri: Okulda”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 25. (20 Nisan 1939): 432. Selim Sırrı, “Ruhi Terbiye: Maharet”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, s. 6 (1 Şubat 1334): 13, 14. Kazım Nami, “Çocuklara Nasıl İyi İtiyatlara Öğretilir”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 18 (Mart 1928): 5, 6. General Pertev Demirhan, **age**, 59-61.

¹⁵⁸¹ Sılanoglu, **age**, 206-209. Kazım Nami, “Çocuklara Nasıl İyi İtiyatlara Öğretilir”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 18 (Mart 1928): 5, 6.

¹⁵⁸² Sılanoglu, **age**, 216, 217.

¹⁵⁸³ Hasan Deniz, **En Yeni Muaşeret Kaideleri**, (İstanbul: Aka Kitabevi ve Anten Yayınevi, Dizgi ve Baskı Marifet Matbaası, 1961), 5.

¹⁵⁸⁴ Andreas, **age**, 17.

anlayışının, haktan, hakikatten yana olması, adalet, insaf duygusu taşıması, zulümden uzak durmayı esas alması üzerine kurulduğu ortaya konur.¹⁵⁸⁵

Çocukların “terbiyeli, izzeti nefis sahibi” ve etrafında sevilen, beğenilen, takdir edilen çocuklar olabilmesi ancak “iyi terbiye edilmesi”, başka bir deyişle de içerisinde yaşanılan toplumun normlarına, uygun davranışlar geliştirmesi ve bunun için de gerekli olan görgü, nezaket ve en temelde adab-ı muaşerete sahip olması ile mümkün görülmüştür.¹⁵⁸⁶

Türk çocuklarının sahip olması beklenen hem ahlaki erdem hem de adab-ı muaşeretin gereği olarak kabul edilen ve yeni toplum yapısının inşa etmek istediği çocukta, idealize edilen özellikler arasında bazı kavramların öncelik kazandığı görülür. Bu kavramlar arasında “Samimiyet, vefa, ahde vefa, söze sadakat, vazife hissi, evvela vazife sonra hak, namus, şeref, haysiyet, iyi kalplilik, sadelik, dostane olmak, tevazu, vakar, gurur, azamet, kibirli olmama, nefse hâkimiyet doğruluk” gibi kavramların daha fazla bir vurgu kazandığı görülür.¹⁵⁸⁷

Nazik ve terbiyeli bir çocuğun her zaman sevimli ve saygıdeğer bir şekilde bulunduğu, nazik ve terbiye görmüş, nezaket sahibi olan kimsenin tüm tavırlarında, başkalarına olan davranışlarında kendisini onların yerine koyarak ve davranışlarını kontrol ederek başkalarını rahatsız etmemeyi öğrendiği vurgulanır. Yine “hoşgörülük” ve “alçakgönüllülük” bir başka deyişle tevazu sahibi olmak terbiye ve nezaketin temellerindendir.¹⁵⁸⁸

Kısacası Cumhuriyetin idealize ettiği makbul çocukta bulunması gereken adab-ı muaşeretin başlıca özellikleri arasında; centilmen olmak, terbiye, nezaket sahibi olunması bulunmaktadır.¹⁵⁸⁹ Zira iyi bir terbiye görmüş olan bir çocuğun, tutum, tavır ve gündelik alışkanlıkları ile aldığı iyi terbiye sayesinde görgü ve nezaket kurallarına

¹⁵⁸⁵ Demirhan, **age**, 33-39.

¹⁵⁸⁶ Sılandoğlu, **age**, 205.

¹⁵⁸⁷ Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 10-14, 40-43, 49-53, 53-56. General Pertev Demirhan, **age**, 40-48.

¹⁵⁸⁸ “Ailede Çocuk: Büyüklere Yapmadığınızı Küçüklere de Yapmayınız”, (Parents Magazine’den), **Aile** c.3, s. 10 (Yaz 1949): 45-46. Deniz, **age**, 6-8.

¹⁵⁸⁹ Kadriye Abdülreşid, “Adab-ı Umumiyye Riayet: Türkler Şarkın Centilmenleridir”, **Asar-ı Nisvan**, s. 16 (Teşrinisani 1341): 1-3. Demirhan, **age**, 53.

bağlılığını, giyimi, yemek yeme biçimi, konuşması, tavır ve hareketleri ile bunu göstereceği vurgulanır.¹⁵⁹⁰

5.2 Erken Cumhuriyet Dönemi Yayınlarında Çocuklara Yönelik Adab-ı

Muaşeret Kuralları

5.2.1 Sokak Adab-ı Muaşeret

Osmanlı modernleşmesinde olduğu gibi sokaktaki gündelik hayat Cumhuriyet modernleşmesinde de önemli bir yer tutmuştur. Cumhuriyeti kuran kadrolar, “modernleşmenin vitrini olarak kabul ettikleri sokak ile gündelik hayat arasındaki rasyonel kültür transferini sağlamada” öncülerine göre daha tutarlı bir yol izlemişlerdir.” Zira Osmanlı reformcuları, gündelik hayatın sokak dokusunda oluşan çeşitliliği ve bunun yansıması olan kültürel farklılıkları etkileyememişlerdir. Cumhuriyet yöneticileri ise var olan çeşitliliği etkileyerek, bunun belli bir disiplin altına alınmasında kısmen başarı göstermişlerdir. Bu kültürel çeşitlilik, Cumhuriyet adab-ı muaşeret ile sokakta görülen belli davranış kuralları arasında yer alan selamlaşmalar, jest ve hareketler, giyim-kıyafet gibi konularda belli bir standardın oluşmasını sağlamıştır.¹⁵⁹¹

Abdullah Cevdet’e göre, sokağa çıkmak, Cumhuriyet vatandaşı için toplumun modern görüntüsünü, Avrupa dünyası karşısında bir tür temsil anlamı taşımıştır. Bu nedenle Abdullah Cevdet’in “İnsan sokakta bulunduğu vakit dahi, bir cemiyette, bir salonda bulunduğu gibi olmalıdır. Sokakta bulunan bir kimse bir cemiyet içinde bulunuyor demektir” görüşünü, Işın, sokağın gündelik hayata vurulan damgası olarak nitelemiştir. Zira sokakta yapılacak bir hata Avrupalının dikkatinden kaçmayacağı için milli gururun incinmemesi adına son derece dikkatli olunmalıydı. Bu yanıyları Abdullah Cevdet yazdığı adab-ı muaşeret kitabında salon elitizminin katı kuralcılığını sokağa taşımakta bir sakınca görmez. Onun adab-ı muaşeret anlayışına göre, Cumhuriyet vatandaşı sokağa çıkarken tam bir aristokrat olmalıdır. Ancak Cumhuriyet yönetimi bu konuda, Abdullah Cevdet ile aynı fikirde olmamış ve hiçbir zaman bu türden katı bir elitizmi onaylamamıştır.¹⁵⁹²

¹⁵⁹⁰ Demirhan, *age*, 53.

¹⁵⁹¹ Işın, “Abdullah Cevdet’in Cumhuriyet Adab-ı Muaşeret”, 18.

¹⁵⁹² Işın, “Abdullah Cevdet’in Cumhuriyet Adab-ı Muaşeret”, 19.

Cumhuriyet çocukları açısından sokağa bakıldığında sokak, çocukların terbiyesi ile ilgilenen ebeveynler için daima bir tehlike ve çekinilen bir yeri ifade etmiştir. Zira sokak ailelerin kolayca kontrol edebilecekleri bir yer değildir. Çocuğun, sokakta görüp yaşadıkları ile aile terbiyesi arasında bir tezat oluşması halinde çocuğun, bir süre sonra sokaktan daha fazla etkilenebilme ihtimali ailelerin, sokak konusundaki kaygılarının kaynağı olmuştur.¹⁵⁹³ Çocuğun terbiyesinde ideal olanın, çocuğun, aile ve okulda aldığı terbiyenin sokakta pekişmesi durumudur. Ancak sokağın, ebeveynleri kaygılandıran yanına karşın, çocuğun dış dünyayla teması ve dış dünyada yaşama şartlarını öğrenmesi, yaşadığı muhiti tanıması açısından da önemli bir yer olduğu hatırlatılmıştır.

Bununla beraber çocuğun sokak terbiyesi sürecinde, çocuk sokaktaki yaşama şartlarını öğrenirken, aynı zamanda sokak kurallarını ve adab-ı muaşeretini de öğrenmiş olacaktır. Zira bu kurallar çocuğun toplumsal yaşamı öğrenmesi açısından son derece önemli bulunmuştur.¹⁵⁹⁴

Cumhuriyeti kuran kadrolar, Cumhuriyet sokağının, sokakta nasıl ve ne şekilde bulunması gerektiğini bilen insanların olduğu, güvenilir olan, dahası yukarıda da ifade edildiği gibi modernleşmenin bir tür vitrini olarak inşa edilmesi gereken bir alan olarak tasarlamışlardır. Dolayısıyla oluşturulmak istenen yeni toplumun üyeleri olacak çocukların, sokakta nasıl ve ne şekilde bulunmaları gerektiği konusunda hayli ayrıntılı denebilecek tanımlamalar ve kurallara yer verilmiştir. Sokak adab-ı muaşere olarak ifade edilen kuralların, oluşturulmak istenen modern vatandaşın hangi zamanda, hangi yerde, nasıl ve ne şekilde bulunması gerektiğini ortaya koymuştur.¹⁵⁹⁵

Ele alınan dönemin çocuk dergilerinde “Sokakta yürümek bir sanattır. Şakaya hiç gelmez” söyleminden hareket ederek “öyleyse bu sanatın sırlarını sana öğreteyim.” gibi başlıklarla sokakta bulunmanın ve orada sergilenecek davranışların oldukça incelikli

¹⁵⁹³ Ağah Sırrı Levend (Aydın Mebusu), **Maarifimiz ve Milli Terbiyemiz**, (İstanbul: Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi Neşriyatından XVI, 1940), 33, 34.

¹⁵⁹⁴ Levend, **age**, 35.

¹⁵⁹⁵ “Sosyal Hayat Bilgileri: Sokakta”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 21 (21 Mart 1939): 373. “Sosyal Hayat Bilgileri: Her Yerde”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 29 (18 Mayıs 1939): 526. “Sokakta”, **Doğan Kardeş**, c. 3, s. 55 (16 Ekim 1947): 3. “Sokakta Yürümek Sanatı”, **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 28 (15 Eylül 1946): 3. “Haftadan Haftaya: Evde okulda Sokakta”, **Ateş**, s. 9 (24 Sonkanun 1938): 2. Lokman Hekim, “Hekim Öğütleri: Sokaklarda İtişmek Çok Ayıptır.”, **Çocuk Duygusu**, s. 49 (1 Eylül 1938): 1. k.s. Kadriye Abdülreşid, “Adab-ı Umumiyye Riayet: Türkler Şarkın Centilmenleridir”, **Asar-ı Nisvan**, s. 16 (Teşrinisani 1341): 1-3. Kadriye Abdülreşid “Adab-ı Umumiyye Riayet”, **Asar-ı Nisvan**, s. 18 (15 Kânunuevvel 1341): 1-2. Andreas, **age**, 27. Silanoğlu, **age**, 244.

kuralları olduğu hatırlatılarak bunun ancak “bir sanat olduğu” ve sokakta, sokak adab-ı muaşeretine uygun davranışlar sergileyerek bulunmanın ancak bu sanatın sırlarını öğrenmekle mümkün olacağı vurgulanmıştır.¹⁵⁹⁶

Bu bağlamda çocukların sokakta bulunurken uyması gereken kuralların başında, küçük çocukların, umumi yerlerde ve sokaklarda, yanlarında bulunan büyüklerin nezaretinde olduklarını unutmadan, onlara tabi olmaları, onların sözlerini, dinlemeleri ve yersiz isteklerde bulunmamaları gelmektedir.¹⁵⁹⁷ Çocuklar, sokağa çıkarken temiz giysi ve temiz ayakkabılarını giymeli, sokakta yetişkin biri ile yürünüyorsa onun sol tarafından yürünmelidir. Kasketli bir öğrencinin, sokakta kasketini eline alarak dolaşması yakışık görülmemiştir.¹⁵⁹⁸ Bununla beraber sokakta yürürken, otururken ve dururken ne fazla gergin durmak, ne de fazlaca gevşek durulmaması gerektiği belirtilmiş, omuzların yüksek bacakların düşük, yürüyüşün ise aheste ve muntazam olmasına özen gösterilmeliydi.¹⁵⁹⁹ Sokakta caddede her zaman büyükler gibi ağır başlı ve daima yaya kaldırımından yürünmeli ve sokakta asla sağa, sola koşulmamalı, yoldan geçen insanlara çarpmamaya dikkat edilmeliydi.¹⁶⁰⁰ Çocukların sokağa çıkarken asla ev giysileriyle sokağa çıkmamaları gerektiği, hatta gece yakın bir yere dahi gidilecek olsa mutlaka sokak giysisinin giyilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.¹⁶⁰¹

Sokakların, caddelerin temizliğinin hem medeni bir toplum, hem de sağlık ve hijyen açısından son derece önemli olduğu bir süreçte çocukların sokakta hiçbir yere çöp, yemiş kabuğu atmamaları gerektiğinin altı çizilirken, yerlere hiçbir surette sümürülmemesi, tükürülmemesi gerektiği, şehrin temizliğini ve sağlığını korumanın yalnızca çocukların değil, her yurttaşın vazifesi olduğu vurgulanır.¹⁶⁰² Ele alınan dönemin sağlık koşulları ve yaşanan salgın hastalıklar, özellikle de verem hastalığının oldukça yaygın bir bulaşıcı hastalık olması toplumun, sokakların temizliği ve hijyeni konusundaki hassasiyetini arttırmıştır. Sokakların temizliği, hijyeni ve sokağa

¹⁵⁹⁶ “Sokakta Yürümek Sanatı”, **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 28 (15 Eylül 1946): 3.

¹⁵⁹⁷ Silanoğlu, **age**, 244.

¹⁵⁹⁸ **Age**, 234.

¹⁵⁹⁹ Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 9, 10. Andreas, **age**, 27.

¹⁶⁰⁰ Toksöz, “Haftadan Haftaya: Gençler ve Aksaçlılar”, **Ateş**, s. 21 (18 Nisan 1938): 2.

¹⁶⁰¹ “Sosyal Hayat Bilgileri: Sokakta”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 21 (21 Mart 1939): 373.

¹⁶⁰² “Ailede Çocuk: Büyüklere Yapmadığınızı Küçüklere de Yapmayınız”, (Parents Magazine'den), **Aile** c. 3, s. 10 (Yaz 1949): 45, 46. “Sosyal Hayat Bilgileri: Sokakta”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 21. (21 Mart 1939): 373. Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 10.

tükürüldüğünde veremin başka insanlara da rahatlıkla bulaştığı bilgisi bu konudaki hassasiyeti güçlendirmiştir. Dönemin çocuklara dönük yayınlarında, sıklıkla sokağın kullanımında, hem bir adab-ı muaşeret usulü, hem de oldukça önemli bir sağlık kuralı olarak sokaklara tükürülmemesi gerektiği üzerinde durulmuştur.¹⁶⁰³

Büyük caddelerde, yollarda, karşıdan karşıya geçilirken yola dikkatle bakılması, yolda herhangi bir araç yok ise koşmadan tabi bir yürüyüşle yolun karşısına geçilmeliydi. Yine sokakta tramvayda, vapurda ve bunun gibi yerlerde bağırmmalı, yüksek sesle konuşmamalı,¹⁶⁰⁴ özellikle sokakta yürürken herhangi bir şey okunmamalıydı.¹⁶⁰⁵ Duran tramvayın ve otomobilin, kamyonun önünden geçmeli, hareket halindeki araçlardan atlanmamalı, özellikle tramvaya ve otomobillere, otobüslere asılmanın yalnızca nezaket ve görgü açısından değil, yaşamsal tehlike açısından da sakınılmalıydı.¹⁶⁰⁶

Son olarak sokaklarda rastlanılan akıl sağlığı bozuk ya da yardıma muhtaç durumda olan insanlara karşı daima anlayışlı ve yardımsever bir tutum takınılmalıydı.¹⁶⁰⁷

5.2.2 Selamlaşma

İnsan davranışlarının ve kültürün giderek incelenmesi bugünkü selamlaşma usullerinin ortaya çıkmasında etken olmuştur. Selam tüm kültürlerde farklı pek çok söz ve davranışla ifade edilmesine karşın, insanlar arasında selam alıp verme insanlığın ortak bir dili olarak da kabul edilir.¹⁶⁰⁸ Selam, saygının, sevginin, sempati ve nezaketin

¹⁶⁰³ Feridun Vecdi, “Veremle Mücadele Bir Terbiye Meselesidir”, **Türk Çocuğu**, s. 23 (Ağustos 1928): 15, 16. Dr. Mehmed Emin, “Verem Mücadelesi”, **Yeni Yol**, s. 2 (15 Mayıs 1339): 8, 9. “En Korkunç Hastalık Verem: Nasıl Gelir? Nasıl Korunmalı?”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 33 (Haziran 1929): 17, 18. “Çocuklarda Verem Hastalığı”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 107 (İkinciteşrin 1935): 17-25. “Veremden Korkun”, **Çocuk Salnamesi** (1927): 86. “Veremden Korunma”, **Tıbbi Sahifeler**, no. 3 (15 Ağustos 1341): 1. Mazhar Osman, “Verem Mücadelesinde Mekân Meselesi”, **Verem Mecmuası** s. 1 (1 Kânunusani 1928): 6. Dr. Mehmed Emin, “Verem Mücadelesi”, **Yeni Yol**, s. 2 (15 Mayıs 1339): 8, 9.

¹⁶⁰⁴ “Sosyal Hayat Bilgileri: Sokakta”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 21 (21 Mart 1939): 373. “Sokakta”, **Doğan Kardeş**, c. 3, s. 55 (16 Ekim 1947): 3. “Haftadan Haftaya: Evde okulda Sokakta”, **Ateş**, s. 9 (24 Sonkanun 1938): 2.

¹⁶⁰⁵ “Sokakta”, **Doğan Kardeş**, c. 3, s. 55 (16 Ekim 1947): 3. “Sokakta Yürümek Sanatı”, **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 28 (15 Eylül 1946): 3.

¹⁶⁰⁶ Sokakta Yürümek Sanatı”, **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 28 (15 Eylül 1946): 3. “Sokakta”, **Doğan Kardeş**, c. 3, s. 55 (16 Ekim 1947): 3. “Sosyal Hayat Bilgileri: Her Yerde”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 29. (18 Mayıs 1939): 526. “Sosyal Hayat Bilgileri: Sokakta”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 21. (21 Mart 1939): 373. Lokman Hekim, “Hekim Öğütleri: Sokaklarda İtişmek Çok Ayıptır.”, **Çocuk Duygusu**, s. 49 (1 Eylül 1938): 1.

¹⁶⁰⁷ Sosyal Hayat Bilgileri: Sokakta”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 21. (21 Mart 1939): 373.

¹⁶⁰⁸ Andreas, **age**, 76.

sembolü olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla dünya üzerinde selam, farklı kültürlerin farklı bedensel ritüelleri ve sözcükleri ile ifade edilse de genel olarak iyi niyet, güzel dilekler ile insanlar arasında sevgi ve nezaketi ifade eden anlamlar taşımıştır.¹⁶⁰⁹

Cumhuriyet döneminde, gündelik hayatın Batılılaşma yönündeki değişimi sürecinde, adab-ı muaşeret ya da görgü ve nezaket anlayışının biçimlenmesinde yalnızca şekilsel yeniliklerle sınırlı bir anlayıştan hareket edilmemiştir. Her biçimsel yenilik, içeriğe ilişkin yeni düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Zira fes yerine şapka giymek, görünüşte bir süs ögesinin biçimsel değişimidir. Fakat şapkanın geleneksel selamlama adabını geçersiz kılması, toplumsal kültürün içeriğine ilişkin bir sorundur. Osmanlı son dönemine kadar tanıştırılan iki insan arasında el sıkışma olmazken, Cumhuriyetle beraber tanışmalardaki önemli kurallardan biri de el sıkışma geleneği olmuştur.¹⁶¹⁰

Tüm kültürlerde olduğu gibi Cumhuriyet dönemi görgü ve nezaket kültürünün önemli bileşenlerinden biri de aynı zamanda toplumsal yaşayışın önemli ritüellerinden biri olarak kabul edilen selamlaşma konusundaki inceliklerdir. Toplumsal yaşamın önemli gündelik ritüellerinden biri olarak Cumhuriyet dönemi selamlaşmalarındaki inceliklere bakıldığında; selam verme konusundaki en temel kurallar arasında, her zaman küçüğün büyüğe, astın üste, erkeğin kadına, sonradan gelenin hazır bulunana selam vermesi, kadının, erkeğin selamına hafif bir baş eğmesiyle cevap vermesi yer almıştır. Ancak kadını selamlayan yaşlı bir kişi ise bu baş eğmesi, daha derin bir şekilde olmalıydı.¹⁶¹¹

Bir salonda bulunan çocuklar kendinden büyüklere oturdukları yerden selam veremez, selamlaşmak için mutlaka ayağa kalkılır, toplanılır ve ondan sonra uzanan el sıkılır. Yine bir salonda bulunan kadınların yaşı küçükte olsa, önce erkek başı ile öne biraz eğilerek selam verir. Kadın, elini uzatırsa eli çabuk sıkılıp bırakılır. Yalnız kız ve erkek çocuklar, büyükler elini uzatmadan ellerini uzatamazlar. Bir küçük, büyüğe rastladığı vakit elinde eldiven varsa çabucak çıkarır. Kendinden büyüğün elini, eldivenle sıkmak

¹⁶⁰⁹ Deniz, **age**, 52.

¹⁶¹⁰ Işın, “Abdullah Cevdet’in Cumhuriyet Adab-ı Muaşeret”, 20. “Muhtelif Milletlerde Sual-i Hatır”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 149.

¹⁶¹¹ Deniz, **age**, 52. Andreas, **age**, 77.

“ayıp” kabul edilmiştir. Buna göre, kız çocuklar, yaşlı kimselere eldivenle el vermezler.¹⁶¹²

Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda çocukların da selamlaşma konusundaki görgü ve nezakete uymaları önemsenmiş, bu konuda ele alınan kaynaklarda onlara selamlaşma konusundaki inceliklerin öğretilmesi amaçlanmıştır. Buna göre; çocukların, küçük yaştaki çocukları selamlamaları, küçüklerin ise bu selamı almaları, “zorunluluk” olarak nitelenmiştir. Selamlaşmalarda, kız çocukların önce selam vermesinin beklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Okuldaki selamlaşmalarda önce öğretmenlere, sonra okul arkadaşlarına selam verilmesi gerektiği, el sıkışmada ise önce büyüklerin, sonra küçüklerin ellerinin sıkılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.¹⁶¹³ Selam verilirken, selam verilen kimsenin yüzüne “mütebessim bir çehre göstererek”, yüzüne bakılarak selam verilmesi makbul görülürken, selamlaşma sırasında ellerin cepte ve ağızda sigara bulunması, “laubali ve terbiyesizlik” olarak nitelenmiştir.¹⁶¹⁴

Sokaktaki selamlaşmalarda ise birbirine rastlayan iki kişiden önce küçük yaşta olan şapkasını çıkarıp büyüğünü selamlar. Yalnız yaşı küçük olduğu halde derecesi yüksek olanlara karşı, yaşı büyük olsa da küçük olana karşı, şapka çıkarması gerektiği belirtilmiştir.¹⁶¹⁵ Çocukların herhangi bir yerde rastladıkları aile büyükleri, akrabaları, öğretmenleri, okul arkadaşlarını ve tanıdıklarını selamlamaları görgü ve nezaketin gereği olarak kabul edilmiştir.¹⁶¹⁶

Bu selamlaşmalarda, bir erkek, şapkasını çıkararak bir kadını selamladıktan sonra kadın, müsaade etmedikçe şapkasını giymez. Tabi nazik bir kadın şapkanın hemen giyilmesini ister.¹⁶¹⁷ Selamlaşma sırasında baş açıksa, zarif bir şekilde başın öne hafifçe eğilmesi,

¹⁶¹² Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Şapka”, **Çocuk**, no. 2 (Şubat 1936): 1, 15. **Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muaşeret Usulleri**, (İstanbul: Sevimli Ay Neşriyatı: 8, Resimli Ay Matbaası, Türk Limited Şirketi, 1927), 20, 21.

¹⁶¹³ Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Şapka”, **Çocuk**, no. 2 (Şubat 1936): 1, 15. Silanoğlu, **age**, 231. Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi”, **Çocuk**, no. 3 (Mart 1936): 1, 15.

¹⁶¹⁴ Andreas, **age**, 78.

¹⁶¹⁵ Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Rehberi: Nasıl Selam Vermeli -1-”, **Çocuk**, no. 1 (İkincikanun 1936): 1. “Sosyal Hayat Bilgileri: Sokakta”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 21. (21 Mart 1939): 373. Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 43, 44.

¹⁶¹⁶ Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Şapka -2-”, **Çocuk**, no. 2 (Şubat 1936): 1, 15.

¹⁶¹⁷ Deniz, **age**, 44. Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 44. **Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muaşeret Usulleri**, (İstanbul: Sevimli Ay Neşriyatı: 8, Resimli Ay Matbaası, Türk Limited Şirketi, 1927), 11.

başta okul kasketi bulunuyorsa sağ el, kasketin sağ kenarına parmaklar yukarıya doğru götürülmek suretiyle yapılır. Kız öğrenciler ise selamı yalnızca başlarını hafifçe öne doğru eğerek verirler. Bununla beraber kasketli okul öğrencilerinin kapalı yerlerde kasketlerini çıkarmaları gerektiği belirtilmiştir.¹⁶¹⁸

Yine sınıfa giren öğretmenin ayağa kalkılarak selamlanması da hem okul hem de nezaket kuralı olarak kabul edilmiştir.¹⁶¹⁹ Çocuğun, dışarıdan eve geldiğinde ev ahalisinin saygı ile selamlanması, hal ve hatırlarının sorulması da nezaket ve adab-ı muaşeretin gereği olarak kabul edilmiştir.¹⁶²⁰

Selamlaşma konusunda kapalı mekânlar ve salonlar söz konusu olduğunda biraz daha farklı selamlaşma biçimlerinden bahsedilir. Zira bir salona girildiğinde ilk önce ev sahibi olan kadın selamlanır. Evden ayrılırken de ilk önce evin sahibine veda edilir. Bir toplantıdan ayrılırken erkekler, bütün kadınların önünde saygı ile eğilir. Fakat kadınlar çok kalabalıksa yalnızca ev sahibini selamladıktan sonra çıkarlar.¹⁶²¹ Bir kadın, bir sofraya geldiğinde önce kadınları, sonra erkekleri selamlar. Selamı kim verirse versin bunun, büyük bir nezaket ve olgunluk olduğu düşünülmeli ve aynı olgunluk ve nezaketle karşılanmalıdır.¹⁶²²

Selamlaşmalarda el sıkışmak selamın pekiştirilmesi ve dostluğun ifadesi olarak görülmüştür. El sıkıma konusunda öncelik kadınlardadır. El sıkışmak her zaman sağ elle yapılır. Kadın, el sıkışma konusunda, erkekten önce elini uzatmalıdır. Kadından önce selamlaşmak için el uzatmak uygun bulunmamıştır. Ancak bir genç kız ve bir genç kadın, yaşlı biriyle selamlaşırken öncelikle yaşlı kişinin el uzatması beklenmelidir.¹⁶²³ “Bir kadının elini sert sıkıkmak veya sıkarken havaya kaldırmak ya da çok sarmak

¹⁶¹⁸ Sıanoğlu, **age**, 230, 231. Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Rehberi: Nasıl Selam Vermeli -1-”, **Çocuk**, no. 1 (İkincikanun 1936): 1. Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi”, **Çocuk**, no. 3 (Mart 1936): 1, 15. Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 44.

¹⁶¹⁹ Sıanoğlu, **age**, 232. Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi”, “, **Çocuk**, no. 3 (Mart 1936): 1, 15.

¹⁶²⁰ Sıanoğlu, **age**, 220-222. Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi”, 1, 15.

¹⁶²¹ Deniz, **age**, 53. Andreas, **age**, 78.

¹⁶²² Deniz, **age**, 44.

¹⁶²³ Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 44. Deniz, **age**, 28. Andreas, **age**, 80, 81.

züppeliktir.”¹⁶²⁴ Ayrıca selamlaşmada el uzatmak yerine birkaç parmak uzatmak “terbiyesizlik” olarak nitelenmiştir.¹⁶²⁵

Selamlaşmalardaki ritüellerden biri de el öpmektir. Türk kültüründe el öpmek oldukça eski bir gelenektir. Ancak Türklerde ve Avrupa’da öpülen ellerin sahipleri farklıdır. Türk geleneğinde yalnız küçükler ailenin, toplumun, yaşlı ve saygın kişilerinin elini öperken, Batı kültüründe zarafet ve nezaketin bir ifadesi olarak kadınların eli öpülür. El öpme konusunda hem Doğu hem de Batı toplumlarında genellikle, bütün evli kadınların ellerinin öpülebileceği, genç kızların eli hiç öpülmezken bekâr kadınlarda ise kadın belli bir yaşta ve statü sahibi ise elinin öpülebileceği belirtilir. El öpmede erkek, kadının elini öper, bunun için erkek, kadının uzatılan elinin üzerine eğilerek, eli sıkmadan biraz kaldırıp, dudaklar kapalı bir biçimde öpülür.¹⁶²⁶ Kadınlar birbirlerinin ellerini öpmezler, yalnızca genç kadınlar kendilerinden yaşlı kadınların ellerini öpebilirler.¹⁶²⁷ Yine selamlaşmada el öpülecekse, elini öpülmek üzere uzatan büyüğe doğru hafifçe eğilerek el öpülmelidir. Selamlaşma sırasında yaşlı olan insanların ve kadınların eli öpülürken vücut biraz öne doğru eğilmelidir.¹⁶²⁸

Erken Cumhuriyet toplumunda gündelik yaşam içerisinde selamlaşmalardaki bir diğer ritüel de reverans yaparak selamlaşmaktır. Reverans konusunda, erkeklerin kadınlara, genç kızların yaşlı kadınlara reverans yapması uygun bulunmuştur. Reverans da başın ve vücudun üst kısmının hafifçe öne doğru eğilmesi, erkeklerde ayaklarda topukların kapalı, ayakuçlarının dışarıya açık olması gerekmektedir.¹⁶²⁹ Zira bir çocuk okuldan ya da dışarıdan eve geldiğinde evde misafir varsa önce salona girer, kasketini çıkarır ve yaşlı olan bayanların önünde toplanıp ayaklarını bitiştirerek, başı ve gövdesini öne doğru bükerek selam verir ve bu sırada annesi oğlunu tanıtır. Eğer misafir el uzatırsa, çocuk uzanan eli ya sıkar ya da hafifçe dudaklarına götürüp öper. Kız çocuklar da aynı

¹⁶²⁴ Terbiyeciler Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Şapka”, **Çocuk**, no. 2 (Şubat 1936): 1, 15.

¹⁶²⁵ Andreas, **age**, 80.

¹⁶²⁶ **Age**, 81, 82.

¹⁶²⁷ Deniz, **age**, 56.

¹⁶²⁸ Sıllanoğlu, **age**, 232. Deniz, **age**, 55.

¹⁶²⁹ Andreas, **age**, 78, 79. Deniz, **age**, 30.

şekilde salona girer ve sol dizlerini sağdan daha fazla bükerek misafire selam verirler.

1630

5.2.3 Takdim ve Tanıştırılma

Tanıştırmada esas olanın, küçüğü büyüğe, genci yaşlıya, astı, üste, madunu, mafevke, erkeği, kadına, genç kızı yaşlı kadına ve erkeğe takdim edilir.¹⁶³¹ Tanışmalarda tanıştırılan kişi Cumhurbaşkanı, devlet başkanı, kral gibi üst düzey devlet görevlisi olmadıkça her zaman erkekler, kadınlara takdim edilir. Bir erkeğin kadına takdim edilmesi birkaç şekilde olur. Genellikle kadının müsaadesi alınarak bir dostu tarafından tanıştırılır.¹⁶³² Oturan bir kimse birine takdim edildiğinde, ya da biri oturan kişiye takdim edildiğinde iki tarafın da mutlaka yerinden kalkarak tanışmaya katılması beklenir.¹⁶³³

Bir kadına, bir erkek tanıştırılıyor ise kadının, olduğu yerden kalkmadan yalnızca elini uzatmasının uygun olduğu belirtilir. Kadınlar kendi evlerinde bir konuk ağırlıyorlar ise o zaman konuklarını ayakta ve ellerini sıkarak karşılayabilirler.¹⁶³⁴ Eğer bir kadın, bir erkeğe tanıştırılıyor ise erkek, olduğu yerden kalkarak tanışmaya katılır ve kadın elini uzatırsa kadının elini sıkar. Muaşeret kaidelerini bilen bir kadın, kendisine önemli bir kişi takdim edildiğinde yerinden kalkarak o kişiye doğru hafifçe yaklaşarak tanışır.¹⁶³⁵

Tanıştırmalarda erkekler, karşılarındaki kimsenin sosyal statüsüne göre, az ya da çok bir eğilişle reverans yaparlar. Tanıştırılanlar aynı cinsten ise her anlamda en büyük olan elini uzatır. Uzatılan el hafifçe sıkılır. Bayanlar takdimde reverans yapmazlar. Yalnız başlarını hafifçe eğerler. Topukları birbirine vurarak yerlere kadar eğilerek yapılan reverans oldukça “abartılı ve gülünç” olarak nitelenmiştir. Yine el sıkılırken elin çok sıkılarak acıtılması, ya da çok hafif sıkılması da makul görülmemiştir.¹⁶³⁶

¹⁶³⁰ Terbiyeci Tarcın, “Yaşama Terbiyesi: Şapka”, **Çocuk**, no. 2 (Şubat 1936): 1, 15. Andreas, **age**, 78, 79. Deniz, **age**, 30.

¹⁶³¹ Andreas, **age**, 77, 83. Deniz, **age**, 24, 25. Sılanoğlu, **age**, 241. **Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muaşeret Usulleri**, (1927), 18, 19.

¹⁶³² Deniz, **age**, 24, 25.

¹⁶³³ Andreas, **age**, 84.

¹⁶³⁴ Deniz, **age**, 28.

¹⁶³⁵ **Age**, 28, 29.

¹⁶³⁶ **Age**, 30.

Çocukların ev içerisinde yetişkinlerle olan ilişkileri açısından tanışma adab-ı muaşeretine bakıldığında çocukların, aileyi ziyaret eden misafirin yanına çıkma mecburiyeti yoktur. Ancak aile, çocuğu misafire tanıştırmak isterse çocuğu, misafire takdim eder. Misafir sıkılmak ya da öpülmek üzere elini uzatmadığı takdirde çocuğun, misafiri yalnızca başı ile selamlaması gerektiği belirtilmiştir. Sohbet sırasında çocuk, yalnızca kendisine sorulan soruları cevaplayıp kısa bir süre sonra izin isteyerek, büyüklerin yanından ayrılması nezakete uygun görülmüştür.¹⁶³⁷ Tanışmalarda üzerinde durulan ve altı çizilen bir diğer görgü kuralı ise yeni tanışılan ya da tanıştırılan insanlara karşı “siz” hitabının kullanılması gereğidir. Çocukların kendilerinden büyük olan yakın ve uzak dereceli aile büyükleri, okul ve sosyal çevrelerinden olan insanlara karşı da “siz” hitabının kullanılması gerektiği hatırlatılır. “Sen” hitabının ise ancak yakın dostlar, samimi ve çok yakın çevreden insanlara hitaben kullanılması gerektiği vurgulanır.¹⁶³⁸

5.2.4 Davranışlarda Terbiye ve Nezaket

Erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan adab-ı muaşeret, görgü ve nezaket temalı yayınlarda, gündelik hayata dair her bir durumda, nasıl bir tutum takınılması, nasıl bir davranışta bulunulması gerektiği sorusuna cevap aranırken tüm bu davranış kalıplarının özünde vurgu kazanan kavramın, “saygı” olduğu, bunun bazen “terbiye” kavramıyla da ifade edildiği görülmüştür. Zira saygı hem geleneğe hem de dünyevi görgü ve nezakete referans edilebilecek çok katmanlı bir kavram olarak düşünülmüştür. Saygı olmaksızın görgü ve nezaketin de olamayacağı, buna karşın saygının olduğu ancak görgü ve nezaket kurallarının eksik uygulandığı davranış kalıplarının kabul edilebileceği varsayılmıştır.

Selim Sırrı Tarcan, çocuklara ahlak görgü ve nezaketin temelinde “saygı” kavramının bulunduğunu belirterek bu konuda şunları telkin etmiştir; “Çocuklar yaşama savaşında başkalarına karşı yüreğinizde beslemek mecburiyetinde olduğumuz bir his vardır ki ona saygı derler. Saygı ahlaka ait olan işlerin adeta zembereğidir.”¹⁶³⁹ Saygılı olan çocukların toplumda ne kadar çok sevildikleri, beğenildikleri konu edilerek, saygının toplumda daima takdir edilen iyi şeylere işaret eden bir durum olarak görüldüğü

¹⁶³⁷ Sıllanoğlu, **age**, 241.

¹⁶³⁸ Andreas, **age**, 86.

¹⁶³⁹ Ordu Mebusu Selim Sırrı Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Saygı -6”, **Çocuk**, no. 6 (Haziran 1936): 2-6. Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 18-29. Sıllanoğlu, **age**, 227-229.

vurgulanmıştır.¹⁶⁴⁰ Tarcan, çocukların, cesarete, fedakârlığa, feragate, saya, doğruluğa olduğu kadar acizlere hastalara, malullere karşı da saygı duymaları gerektiğini belirtir. O, toplumsal yaşamın olmazsa olmaz bir kuralı olarak üzerinde durduğu saygı konusunda çocuklara; “... Şunu biliniz ki insanların birbirlerine karşı yaptıkları kusurların, işledikleri fenalıkların kökü hep saygısızlıktadır. Onun için evde, mektepte, sokakta her yerde herkese karşı saygılı olunuz. Siz başkalarını sayarsanız, biliniz ki o zaman siz de sayılmaya layık bir insan olursunuz.” Diyerek en temelde adab-ı muaşeret, nezaket ve görgünün ötesinde kendisine saygılı olan, etrafında beraber yaşadığı insanlarla barışçı ilişkiler kuran, böylelikle saygı temelinde dostane ilişkilerin, barışın egemen olduğu bir toplum inşa etmenin ancak bireylerin kendilerine ve birbirlerine duyacakları saygı ile mümkün olacağı ortaya konmuştur.¹⁶⁴¹ Tarcan, gündelik yaşamda çocukların, hem saygı, hem de nezaket ve görgü kuralı olarak uymaları gereken davranış kalıplarından örnek verirken şunları ifade eder;

“Saygılı çocuk kendisinden büyüklere karşı gelmez. Onlara daima siz diye hitap eder. Onların sözünü kesmez. Daima aradaki mesafeyi muhafaza eder. Tramvayda, otobüste bir beklenti yerinde onlara yerini verir. Büyüklerin karşısında daima terbiyeli hareket eder. Büyükler oturmadan sofraya oturmaz. Onlar kalkmadan kalkmaz. Büyüklerin karşısında fazla laubali olmaz. Bu saygı insanlara karşı olduğu gibi mektepte, sokakta, evde de olmalıdır. Sokakta yere tükürmek, vapurda fındık, fıstık, portakal yiyip kabuklarını yere atmak, mektepte sınıfı kirliletmek, bir konserde konuşmak, bir tiyatrodaki gürültü etmek, tramvayda otobüste yayılıp oturmak veya bağıra bağıra konuşmak saygısızlıktır. Nerede olursa olsun başkalarını rahatsız etmek saygılı çocuklara yakışmaz.”¹⁶⁴²

Çocuklarda saygının öğrenilmesinde ailenin son derece belirleyici bir rolü olduğu, aile içerisindeki tüm bireylerin büyüklerine saygı, küçüklerine sevgi duymayı öğrenmesi ile aile içerisinde oluşturulacak olan bağlılık ve dayanışma duygusunun artacağı belirtilmiştir. Böylece çocuğun, gelecek toplum ve aile yaşamında saygı, dayanışma ve yardımlaşma kültürüne sahip bir birey olarak yetişmesi sağlanacaktır.¹⁶⁴³

Çocukların gündelik yaşamları içerisinde, ailede kazandıkları saygı adabı, nezaket ve görgünün gereği olarak aile içerisinde, rutin olarak tekrarlanan davranış kalıpları ve konuşmaların nasıl olması gerektiği şu şekilde ortaya konmuştur;

¹⁶⁴⁰ Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Saygı 6” 2-6. Arkadaş, “Sevilmenin Şartı”, **Arkadaş**, s. 11 (21 Mart 1941): 203.

¹⁶⁴¹ Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Saygı 6” 2-6.

¹⁶⁴² Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Saygı 6” 2-6.

¹⁶⁴³ Sıllanoğlu, **age**, 220-222.

“Sabahleyin okulunuza gitmek üzere evden çıkarken annenize babanıza kısaca büyüklerinize ve küçüklerinize ‘esen kalınız’ demeyi sakın unutmayınız. Evinizden güler yüzle ayrılıңыз. Akşam eve döndüğünüz vakit gene eve girerken evdekileri tünaydın diyerek selamlayınız. Gerek sabahleyin okula gitmeden gerek akşam döndükten sonra kendi işlerinize başlamadan evvel anne ve babanıza ‘bana yaptıracağınız bir işiniz var mı’ diye sorunuz. Bu yardım yapma isteğiniz anne ve babanızın size olan sevgisini daha da kuvvetlendirecektir. Evinizde derslerinize çalışacağınız zaman size gösterilen odaya veya köşeye çekilerek ortalığı dağıtmadan ve kirletmeden düzenli olarak çalışınız.”¹⁶⁴⁴

Buna karşın yetişkinlerin de çocukları sevmeleri, saymaları ve onlara saygı duymaları gerektiği şu şekilde ifade edilmiştir; “Çocuklara iyi muamele etmek, onların yanında keyif verici şeyler içmemek, onları hakir görmemek ve onların mevcudiyetini hiçe saymamak...” Böylece erken Cumhuriyet toplumunda toplumsal görgü ve nezaketin en temel kavramı olarak ön plana çıkan saygının, toplumda yaşayan bireylerin, çocukların ve yetişkinlerin karşılıklı olarak, ancak farklı davranış kalıplarıyla yerine getirilmesi gereken bir zorunluluk olduğu ortaya konurken, bunun çok küçük yaşlardan itibaren kazanılmasının da önemine işaret edilir.¹⁶⁴⁵

Ele alınan dönemin kaynaklarında, çocukların gündelik hayatlarında uymaları gereken görgü ve nezaket kuralları ile yetişkinlere göstermeleri gereken saygının yalnızca içerisinde yaşanan topluma ait bir özellik olmadığı, Batı toplumlarında çocukların gündelik davranış kalıplarına göndermeyle açıklanır. Zira Batı tarihi ve gündelik hayatında da çocukların uymaları gereken saygı, katı nezaket ve görgü kuralları olduğu ve bu kuralların ihmal halinde uygulanan cezaların da oldukça ağır olduğu şöyle ortaya konur;

“... Bütün hallerde büyükler vakarlı olarak büyüklüklerini, küçükler ise hürmetkâr durarak küçük olduklarını göstermek zorunda idiler. Aile hayatının samimiyetinde bile aynı şey vardı: ana baba, papa ve prensler gibi ilahi haklara dayanarak hüküm sürüyor, çocuklar ancak teb’a muamelesi görüyordu. Kalven ‘in Cenevre’de teokratik bir idare kurduğu devirde babasını tokatlamak cüretini gösterdiği için bir çocuğun gözü önünde kafası kesilmiştir. Çocukların büyüklerin yanında uzanmış bir şekilde oturmaları belki idamı gerektiren bir suç olmamakla beraber gayet kaba bir hürmetsizlik sayılır, falaka, aç bırakılma ve oda hapsi ile cezalandırılırdı. Daha hafif bir saygısızlık gösterdiği, mesela şapkasını çıkarmağı ihmal ettiği için Vespasiano Gonzaga biricik oğlunu öldürünceye kadar tekmelemişti. Bu genç tembel tembel uzanmış olsaydı babasını nasıl bir harekete sevk etmiş olacağını hayal etmek bile insanı ürpertiyor.”¹⁶⁴⁶

¹⁶⁴⁴ “Sosyal Hayat Bilgileri: Evde ve Aile İçinde”, **Cumhuriyet Çocuğı**, s. 18 (29 Şubat 1939): 320.

¹⁶⁴⁵ Ordu Mebusu Selim Sırrı Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Saygı -6-“, **Çocuk**, no. 6 (Haziran 1936): 2-6.

¹⁶⁴⁶ Aldus Huxley, “Konfor ve Ruhi Hayat”, Tercüme Eden: Vahit Turhan, **Aile**, c. 2, s. 2 (Yaz 1947): 20-21.

Yukarıda ifade edilen durumun oldukça abartılı bir durum olduğu, çocuk terbiyesi açısından ise uygulanan yöntemin insanlık dışı denebilecek bir cezai yöntemi içerdiği kabul edilir. Buna karşın erken Cumhuriyet dönemi toplumunda, çocukların terbiye süreçlerinde onlara hem saygı hem de gündelik nezaket ve görgü kurallarının öğretiminde olumlu bir dil kullanılmasının esas alınması gerektiği belirtilir. Bahsi geçen kurallara uyulmadığında şiddet içermeyen yöntemlerin, özellikle açıklama ve ikna temelli bir dil kullanılması yönünde tutum takınılmasının, çocuğun tüm bu kuralları öğrenme ve saygı anlayışını kazanmasında etkili olduğuna işaret edilir.¹⁶⁴⁷

“Terbiyeli ve ince duygulu bir kişinin sakin ve emniyetli hareketleri ile temeyyüz ettiği” bu tür bir kimsenin hareketlerinde münasebetsizliğe yer vermeyeceği¹⁶⁴⁸ vurgulanırken hem saygılı¹⁶⁴⁹, hem de nezaket ve görgü kurallarına uygun davranan insanların hayatlarında dikkat etmeleri gereken hususlar arasında şunlara yer verilmiştir;

Ev yaşamı içerisinde başkalarını rahatsız etmeden, gürültü yapmadan konuşulması veya müzik, radyo dinlenmesi, kapıların açılması ve kapanmasında kaba saba tutum takınmadan kapıların çarpılmadan kapatılması, evin derli toplu ve düzenli yapısını bozarak, masa, sandalye ve bunun gibi eşyaları özensiz ve başkalarını rahatsız edecek bir şekilde hareket ettirilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Yine ev içerisinde ya da kapalı ve açık yerlerde gülmeye ve neşeli olmaya gayret edilmesi ancak gülerken yüksek sesle ve ağzın fazlaca açılarak gülünmesinden sakınılması gerektiği.¹⁶⁵⁰ Bir yere girerken gürültü etmekten ve ortamın rahatını bozmaktan çekinmeli, yeni bir ortama girildiğinde mümkün mertebe ortamın ahengini, konuşmaları bölmekten kaçınılması ve insanların dikkatlerini dağıtmadan mümkün mertebe sessizce hareket edilmesinin görgü ve nezakete uygun olacağı üzerinde durulmuştur.¹⁶⁵¹

Yine öksürük aksırık ve burun silmelerde fazlaca gürültü edilmemesi, etrafın dikkatinin çekilmemesi, öksürme aksırma durumunda burun ve ağzın bir mendille silinmesi veya hiç değilse ağzın kapatılması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁶⁵² Bununla beraber, okulda

¹⁶⁴⁷ Monologcu, “Monolog: Mahsus Yapmadım ki”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 91 (1 Birinciteşrin 1936): 10.

¹⁶⁴⁸ Andreas, **age**, 20.

¹⁶⁴⁹ Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 18-21.

¹⁶⁵⁰ Andreas, **age**, 103. Deniz, **age**, 8, 9.

¹⁶⁵¹ Andreas, **age**, 20.

¹⁶⁵² Deniz, **age**, 20. Andreas, **age**, 28, 29.

öğrencilerin, arkadaşlarıyla iyi geçinmeleri gerektiği, dedikodu yapmanın, iftira ve şikâyetlerde bulunmanın doğru olmadığı, çocukların iyi ahlaklı, çalışkan, terbiyeli ve nazik olmaları gerektiği, arkadaşlarına, anlayış, sevgi ve saygı göstermeleri gerektiğinin altı çizilir. “Tembel, şımarık, geveze, yalancı, şikâyetçi ve görgüsüz kimselerin değil okulda, toplum hayatında hiçbir zaman yeri bulunmadığı bilinmelidir.”¹⁶⁵³ Bununla beraber çocukların, başta kız arkadaşları olmak üzere tüm arkadaşlarına karşı daima nazik ve nezaketli davranmaları, güler yüzlü, iyi niyetli, dürüst ve ahlaklı olmaları, kavga ve kıskançlıktan kaçınılması öğütlenmiştir.¹⁶⁵⁴

Davranışlarda nezaketsizlik olarak adlandırılan bir diğer tutum ise insanların kibirli ve fazla gururlu tutumlarıdır. Bahsedilen kibir, kimi zaman servet, akıl, bilgi ya da güzelliğe dayalı olsa da en nihayetinde bunun kimi insanların kendilerini, diğer insanlardan üstün görmeleri sonucunu doğurduğunu, bu durumun ise genellikle nezaketsizlik ve kimi zaman kabalıkla iç içe geçen bir durumu ifade ettiği ortaya konmuştur.¹⁶⁵⁵ Zira kibir, kurum ve çalının ahlak, nezaket, saygı ve görgüye aykırı olduğu da vurgulanır.¹⁶⁵⁶

Yine gündelik yaşam içerisinde insanlara herhangi bir konuda söz verip sözde durmamanın da bir yanıyla nezakete ve adaba aykırı olduğu, verilen söze sadakatin insanın kendisine ve bir başkasına olan saygısının göstergesi olarak da kabul edildiği belirtilir.¹⁶⁵⁷

Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda adab-ı muaşeretin en önemli kurallarından biri de “nefse hâkimiyet” olarak kabul edilmiştir. Zira bir insanın hiddete kapılması ya da çok fazla kızdığı öfkelenildiği anlarda bile davranışlarını, tepkilerini kontrol edebiliyor olması nezaket ve görgünün/ adab-ı muaşeretin önemli kurallarından biri olarak görülmüştür.¹⁶⁵⁸ İstemeyerek de olsa bir kişinin dahi rahatsız olmasına neden olan tüm

¹⁶⁵³ Sılanoglu, **age**, 229.

¹⁶⁵⁴ Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 10, 11. Sılanoglu, **age**, 244.

¹⁶⁵⁵ Tarcan, **age**, 10-14. Andreas, **age**, 20.

¹⁶⁵⁶ Deniz, **age**, 10.

¹⁶⁵⁷ Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 45-47. Andreas, **age**, 20. Deniz, **age**, 11.

¹⁶⁵⁸ Andreas, **age**, 22.

davranışlar için hiç çekinilmeden hemen özür dilenmesi, ya da “affedersiniz” ya da “pardon” demenin, gündelik nezaket ve görgünün vazgeçilmezi olduğu vurgulanır.¹⁶⁵⁹

Gündelik hayat içerisinde insanların birbirleri için yaptıkları ufak tefek de olsa iyilikler, yardımlar ve bazen de gösterilen nezakete karşı mutlaka teşekkür etmenin şükran duymanın ihmal edilmemesi gereken bir görgü, nezaket kuralı olduğunun altı çizilir. Kendimizin bir şekilde insanlara yardımcı olmak amacıyla yaptığı küçük iyilikler karşılığında da teşekkür ve minnettarlık beklenmemesi gerektiği de hatırlatılır.¹⁶⁶⁰

Gündelik davranışların nezaket ve görgüye uygunluğu açısından dikkat çekilen başlıklardan biri de çocukların oturuş şekilleridir. Buna göre çocuklar, büyüklerin bulunduğu bir odaya girdiklerinde başköşeye geçip oturmamalı ve büyüklerin bulunduğu bir ortamda bacak bacak üstüne atmamalı, otururken bacakları fazla açmadan, dizleri birbirinden ayırmadan, ayakları oturlan sandalyenin etrafına dolamadan oturulması gerektiği belirtilir. Yine “büyüklerin” bulunduğu bir ortamda onlara arkası dönük olarak oturmanın nezaketsizlik olduğu, büyüklerin önünden, oturulacak yere doğru geçilirken hafifçe eğilerek ve saygılı bir tavırla geçilmesi gerektiği, bulunulan ortamdan ayrılırken öncelikle büyüklerin kalkması, küçüklerin ise onlara yol vermesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁶⁶¹ Çocukların, büyüklere olduğu gibi engelli, hasta ve yardıma ihtiyacı olan insanlara da gerekli saygıyı göstermeleri ve onlara yardımcı olmalarının hem bir görev, hem de saygı ve nezaketin gereği olduğu kabul edilmiştir.¹⁶⁶²

Kısacası, erken Cumhuriyet dönemi toplumu açısından, çocukların, gündelik yaşamlarında evde ve okulda veya başka bir yerde uymaları gereken ve toplumun ortak “doğru”sunu temsil eden davranış kalıplarının, en temelde toplumun ortak kabulü olan ahlaki erdemler, terbiye, saygı ve nezaket ve görgünün bir yansıması olduğu ortaya konmuştur. Toplumun ortak “doğru”sunu temsil eden tüm bu davranış kalıplarına uymayanların ise ortak “doğru”yu, makbul olanı temsil etmeyen “öteki”yi oluşturduğu

¹⁶⁵⁹ Toksöz, “Haftadan Haftaya: Gençler ve Aksaçlılar”, *Ateş*, s. 21 (18 Nisan 1938): 2. Andreas, *age*, 26. Deniz, *age*, 19.

¹⁶⁶⁰ Selim Sırrı Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Saygı-6-”, *Çocuk*, no. 6 (Haziran 1936): 2-6. Andreas, *age*, 26, 101. Deniz, *age*, 26.

¹⁶⁶¹ Sıllanoğlu, *age*, 229, 230. Andreas, *age*, 28. Deniz, *age*, 19.

¹⁶⁶² Selim Sırrı Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Saygı-6-”, *Çocuk*, no. 6 (Haziran 1936): 2-6. Andreas, *age*, 26-101.

olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ulaşılmak istenen makbul çocuğun gündelik davranışlarında ebeveyn ve aile büyüklerine, kendilerinden yetişkin insanlara, arkadaşlarına, engelli ve hasta insanlara karşı olan tüm tutum ve davranışlarında, toplumun kadim kültüründen gelen adab-ı muaşerete “saygı”, nezaket ve görgüye uygun davranmaları esas alınmıştır.

5.2.5 Konuşma Görgü ve Adabı

Çocuklara konuşma konusundaki adab-ı muaşeret, görgü ve nezaket kuralları öğretilirken bu konuda ilk bilmeleri gereken şeyin, az konuşmanın “hikmet” olduğudur. Bu durum şöyle ifade edilmiştir; “Az söylemek bir hikmet eseridir. Çok hataya düşmemek için çok söz söylemekten kaçın. Çok söyleyen çok yanılır. Az söyleyip çok dinle. Atalarımızın ‘bir söyle iki dinle.’ sözünü unutma. Bilmediğini sor, söylenen sözleri kendi kendine düşün. Onlardan faideli olacakları zapt et. Faidesiz ve zararlı olanları bırak.”¹⁶⁶³ Denilerek aslında çocukların konuşmaktan ziyade dinlemeleri ve öğrenmeleri gerektiği vurgulanmış, zira “insanların başına ne gelirse dilinden geleceği” de hatırlatılarak az ve öz olmakla beraber ancak yerli yerinde konuşmanın da gerekliliğine işaret edilmiştir.¹⁶⁶⁴

Konuşmanın, insanın manevi değerini ortaya koyan, nezaket ve terbiyesini gösteren bir “ölçü” olduğu bundan dolayı insanların ancak söyledikleri sözlerle değer kazanacakları vurgulanır.¹⁶⁶⁵ Bu nedenle bir topluluk içerisinde, insanların lafa nasıl karıştıkları, nasıl konuştukları, onların terbiye ve nezaketleri ile ilintili bir durum olarak açıklanmıştır. İnsanların toplu olarak bulundukları bir sohbet sırasındaki konuşmada “orada bulunan insanları kızdırmadan, incitmeden, tartışmalara neden olmadan” daha keyifli vakit geçirilmesi amaçlanmalıdır.¹⁶⁶⁶

“Akıllı çocukların” hem gündelik davranışlarında hem de konuşmalarında adab-ı muaşerete, görgü ve nezaket kurallarına uymasının onun, içerisinde bulunduğu toplulukça sevilmesi ve sayılmasının da ön koşulu olarak görülmesi şöyle ifade edilmiştir;

¹⁶⁶³ Demirhan, **age**, 96.

¹⁶⁶⁴ Monologcu: “Monolog: Dil”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 133 (3 Haziran 1937): 10.

¹⁶⁶⁵ Sılanoğlu, **age**, 224.

¹⁶⁶⁶ Andreas, **age**, 18.

“...İnsan ne kadar akıllı çalışkan olursa olsun çocuklar, yine bir iş yaparken birisi ile konuşurken, yemek yerken bazı kaidelere uymak zorundadır. Bir insanın hareketi ve konuşması onun aynasıdır. Bir insan ne kadar terbiyeli ve nazik olursa o kadar çok muvaffak olur ve o kadar çok sevilir. Bir şey yaparken ve konuşurken dikkat edin çocuklar, insan ne kadar fena bir hareket yapmaktan veya fena bir söz söylemekten çekinirse etrafındakiler onu o kadar çok sever, metheder. Sevilmenin ilk şartı güzel olmak değil, temiz ve terbiyeli olmaktır.”¹⁶⁶⁷

Konuşma konusundaki en önemli kuralların başında, yapılan konuşmanın dikkatle dinlenmesi gelir. Bunun dışında konuşma ve dinleme konusunda diğer kurallara bakıldığında; hiçbir zaman konuşan birinin sözü kesilmemeli, bir toplanma halinde konuşma yapılmadan ya da sohbete, söze karışmadan önce söylenecek sözler iyi düşünülmüş olarak ifade edilmeli, konuşurken, daima konuşulanı dinleyen kişilerin/kişinin yüzüne bakılmalıdır.¹⁶⁶⁸ Yine biri ile konuşurken muhatabın yüzüne bakılmalı, konuşma sırasında yere veya çevreye bakılmadan ve konuştuğumuz kişiye fazlaca yakınlaşmadan, onun konuşmasına odaklanılmalıdır. Konuşan birinin sözünü kesmek, ya da sözünü bitirmesini beklemeden söze girmek, ya da bu esnada bağırıp çağırarak, ya da konuşurken muhatabımızı dürtmek ve ona konuşma sırasında olur olmaz bir şekilde dokunmanın da uygun olmadığı altı çizilir.¹⁶⁶⁹

Çocuklara gündelik hayatlarındaki konuşmaları konusunda yapılan uyarılardan bir diğeri de çocuğun, “gıybet” ten uzak durması gerektiğidir. Zira çocukların herkes hakkında “hüsnü zan da bulunması” hiç kimse hakkında fena sözler etmemesi, “bir insanın yüzüne karşı söyleyemeyeceğini arkasından dahi söylemekten sakınması gerektiği, çocukların müzevirlikten, fitne ve fesattan katiyen çekinmeleri gerektiği öğütlenir.¹⁶⁷⁰ Yine bu minvalde konuşmalarda yalan ve dedikodudan kaçınılmalı, dürüstlük ve hakikatten ayrılmamalı, kaba ve kırıcı olunmaktan kaçınılmalıdır.¹⁶⁷¹

Gündelik hayat içerisinde yapılan konuşmalarda büyüklere nezaketle, küçüklere sevgi ve anlayışla hitap edilmeli, konuşmalarda “laubali” argo kelimeler ve yapmacıklıktan uzak olunmalıdır. Evde, okulda, sokakta nerede olunursa olunsun, nezaket ve terbiye ölçüsü içinde konuşmak esas alınmalıydı. Hitaplarda daima “siz” kelimesi kullanılmalı,

¹⁶⁶⁷ Arkadaş, “Sevilmenin Şartı”, **Arkadaş**, s. 11 (21 Mart 1941): 203.

¹⁶⁶⁸ Deniz, **age**, 64, 65. Sılandoğlu, **age**, 213.

¹⁶⁶⁹ Andreas, **age**, 32.

¹⁶⁷⁰ Demirhan, **age**, 99, 100. Selim Sırrı Tarcın, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 43.

¹⁶⁷¹ Sılandoğlu, **age**, 213-224. Deniz, **age**, 14.

tüm istek ve ricalarda nezaket en temel unsur olarak görülmelidir.¹⁶⁷² Konuşmalarda ne çok bağırarak ne de anlaşılmayacak kadar alçak sesle konuşulmamalı, konuşmalarda muhatabın “mevkii” bilinip ona göre konuşulmalıdır.¹⁶⁷³

Konuşma sırasında içerisinde bulunulan ortam ve duruma uygun davranılmalı, ortamdaki insanların duyarlıklarına göre tavır alınması, (örneğin hasta birinin yanında hastalığından sıkça bahsedilmesi ya da kendi sağlığını konu etmenin doğru olmadığı) ve münasebetsiz şakalar yapılmaması gerektiği belirtilmiştir. Ancak topluluk halinde bulunma esnasında ve buradaki konuşmalar ve sohbetlerde dikkat edilmesi gereken asıl konunun; insanların fikirlerine, siyasi, milli ve dini inançlarına saygı duyulması ve bizden farklı düşünen ve inanan insanların düşüncelerini hakir görmeden bunlara hürmet edilmesidir.¹⁶⁷⁴

Sohbetlerde terbiyeli ve nazik bir kimsenin, sürekli olarak kendisinden, yeteneklerinden ve sahip olduklarından bahsetmeyeceği gibi içinde bulunduğu durumdan da sürekli şikâyet etmeyeceği belirtilir. Yine başkalarının kusurlarını görmemenin de terbiye icabı olduğu, bir sohbet ya da toplanma sırasında, başkalarının bulunduğu bir yerde, yanındakilerin kulağına bir şeyler fısıldamanın nezaketsizlik olarak addedileceği de hatırlatılmıştır.¹⁶⁷⁵ Konuşma sırasında argo ya da küfürlü konuşmanın da mutlak surette adab-ı muaşerete aykırı olduğu vurgulanmıştır.¹⁶⁷⁶

5.2.6 Sofra Adabı

Erken Cumhuriyet döneminde, çocukların gündelik hayatta uymaları gereken adab-ı muaşeret, görgü ve nezaket kuralları söz konusu olduğunda bu konunun en önemli bileşenlerinden birini de sofrada adabı ile yeme-içme konusu oluşturmuştur.

Tez çalışması çerçevesinde ele alınan erken Cumhuriyet dönemi aynı zamanda iki savaş arası dönemi kapsayan, bu yanı sıra da hem siyasi hem de sosyal ve ekonomik konjonktürün dayattığı bir dizi zorluğu içermektedir. Zira tez çalışmasının ilk

¹⁶⁷² Sılandoğlu, **age**, 224.

¹⁶⁷³ Deniz, **age**, 14, 15.

¹⁶⁷⁴ Andreas, **age**, 18-19. Deniz, **age**, 9.

¹⁶⁷⁵ Andreas, **age**, 19. Selim Sırrı Tarcın, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 42, 43.

¹⁶⁷⁶ Sılandoğlu, **age**, 213.

kısımlarında¹⁶⁷⁷ üzerinde ayrıntısıyla durulduğu gibi Cumhuriyet rejiminin, inşa etmek istediği sağlıklı, güçlü, “gülbüz” zinde bedenlere sahip çocuğun inşasının, tüm bu zorlu koşullara rağmen gerçekleştirilmesinin amaçlanması ve bu minvalde yapılan çalışmalar ile ortaya konanlar konu edilmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hem devlet politikalarının bir belirleyeni hem de sağlık politikalarının odağındaki ana konuların başında; nüfusun/çocukların salgın hastalıklardan arındırılarak, gerekli sağlık ve hijyen olanaklarına kavuşturulması, bununla beraber yeterli ve dengeli beslenmenin sağlanması gelmekteydi. Bu amaç çerçevesinde Cumhuriyet yönetimi, sahip olunan nüfusun salgın hastalıklardan korunması, yeterli sağlık ve hijyen olanaklarına kavuşturulması ile çocukların dengeli ve yeterli beslenmeleri konusunda tüm bu sorunların aşılması noktasında, ortaya konan çalışmalarla oldukça önemli bir mesafe kat etmiştir.

Ele alınan dönemin çocuklara dönük adab-ı muaşeret kaynaklarının, yeme-içme ve sofrada alışkanlıkları tam da bu bağlam içerisinde şekillenen bir söylem ve içeriğe sahip olmuştur. Zira bu dönemde çocuklara bahsi geçen yeme-içme ve sofrada adab-ı muaşereti ile nezaket ve görgü kurallarını öğretme gayreti ile sağlıklı beslenme, temizlik, hijyen konularındaki sağlıklı yaşam öğütleri iç içe geçmiştir. Dolayısıyla bu konu tam da Cumhuriyetin inşa etmek istediği modern çocuğun, hem bedeni, sağlığı ve hijyeni, hem de onun bu bağlamdaki beslenme, görgü ve nezaketini ele alan ve bu yanı sıra da çocuğu, oluşturulmaya çabalanan politik insanın nesnesi olmaktan çıkarıp onu bir özne olarak var etme çabasının bir sonucu olarak görülmelidir.

Çocuk dergilerinde, çocuklara gündelik temizlik, hijyen, yeme-içme konusundaki incelikler anlatılırken, çoğu zaman amaç hem sağlık hem de gündelik nezaket ve görgü alışkanlıklarını onlara kazandırmak olmuştur.¹⁶⁷⁸ Pek çok toplumda olduğu gibi erken

¹⁶⁷⁷ Tez çalışmasının, “Yeni Bir Beden İnşası: Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocuk Sağlığı ve Bedenin İnşası”, üst başlığı çerçevesinde “Cumhuriyetin Sağlık Yaklaşımları ve Cumhuriyet Çocuğunun Bedensel Kurgusu”, “Annelik Sanatı: Çocuk Dergilerinde Annelere Çocuk Bakımı Öğütleri”, “Gülbüz Çocuk Nasıl Meydana Gelir Çocuğun Temizlik-Hijyen, Uyku, Giyinme ve Beslenme Alışkanlıkları Salgın Hastalıklar ve Korunma Yolları”, konusunda oldukça detaylı anlatılara yer verilmiştir.

¹⁶⁷⁸ M. S, “Çocuklara Öğütlerimiz”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930):190. “Sağlık: Hastalık Hekimin Sağlık Bilgisi, Sağlık Bilgisinin On Buyruğu”, **Çocuk**, s. 264 (20. Birincikanun 1941): 6. Sezai Bertan, “Temizlik ve İntizam”, **Çocuk Güneşi**, s. 6 (28 Ekim 1950.) **Yeni Yol**, “Hekim Aksungur Bey’in Öğütleri: Temizlik”, s. 66 (5 Mart 1925): 689-699. Ş. Orhan, “Temizlik ve İntizam”, **Çocuk**, s.131 (24.3.1939): 12, 13. Vasfi Raşit Sevig, “Temizlik”, **Çocuk**, s. 260 (22 İkcinceşrin 1941):1. “Temizlik” **Çocuk Doktoru**, s.1 (Nisan 1946): 8, 9. “Su ve Tarak Kullanmayan Millet”, **Yeni Yol**, s. 66 (5 Mart 1925): 686-687. “Temizliğe İhtiyaç”, **Çocuk Sesi**, s. 107 (25 Kânunusani 1932): 8, 9.

Cumhuriyet dönemi toplumunda da gündelik nezaket ve görgü kurallarının sergilendiği önemli alanlardan biri de insanların yeme-içme alışkanlıklarını ortaya koydukları sofrabaşı davranışları olmuştur. Sofra başı alışkanlıklar toplumlar tarafından öylesine önemsenmiş ki bir insanın yeme-içme alışkanlıklarının o insan hakkında fikir yürütmeye varacak derecede belirleyici önemde olduğu, bir insanın yemek yeme alışkanlığının, onun nasıl biri olduğu, nasıl bir terbiye alarak yetiştiği konusunda fikir verebileceği şu şekilde ortaya konmuştur;

“... Sokakta gördüğünüz bir hamal, bir şehirli, bir okul öğretmeni, bir çocuk, bir bayan, bir artist, bir kumandan görgülerine göre ve çocukken aldıkları terbiyeye göre yer ve içerler. Küçükler, büyüklere baka baka yeme içmeyi öğrenirler. Bunun ayrıca mektebi yoktur. Ancak terbiyeli yiyip içmek bir marifettir. Ancak bazı şeyler hayat içerisinde görüp öğrenilerek kazanılır. Hayat görgü de öğretir, bu insanların kusurlarını düzeltmesi için bir fırsattır. Dikkat sayesinde insan güzel tertipli terbiyeli yiyip içmesini öğrenir.”¹⁶⁷⁹

Çocukların yeme-içme alışkanlıkları ile sofrabaşı konusunda hem sağlık ve hijyen hem de nezaket ve görgüyü öğrenmeleri konusundaki ilk önemli rol aileye bırakılmıştır. Bu yanı sıra aile içerisinde çocukların, nezaket ve görgü kuralları çerçevesinde sofraya alıştırılmaları ne kadar erken yaşta başlarsa çocuğun bu konudaki bilgi ve görgüsünün artması ve onda alışkanlığa dönüşmesinin de o kadar erken olacağı kabul edilmiştir. Çocukların sofrabaşı kurallarını öğrenmesi konusundaki en pratik yöntemin, bu konuda aile büyüklerinin sofradaki davranışlarının taklit edilerek öğrenilmesi olduğu üzerinde durulmuştur.¹⁶⁸⁰

Çocukların gündelik yaşamlarında, sofraya oturmadan, bir şey yemeden hemen önce mutlaka ellerini yıkamaları ve temiz olmaları gerektiği, bunun hem sağlık hem de adabı muaşeret için vazgeçilmez bir kural olduğu vurgulanır. Bu çerçevede yemeklerden önce ellerin sabunla bol suyla yıkanması, yemek sonrasında ağzın yıkanması, dişlerin fırçalanması, yemekte yiyeceklerin, iyice çiğnenerek yenmesi, haddinden fazla yiyip-içilmemesi, yenilenin hazmedilmesi, yakılması tavsiye olunmuştur.¹⁶⁸¹

¹⁶⁷⁹ Terbiyecisi Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Yiyip-İçmek -5-”, **Çocuk**, no. 5 (Mayıs 1936): 1-11.

¹⁶⁸⁰ Andreas, **age**, 109-111.

¹⁶⁸¹ Terbiyecisi Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Yiyip-İçmek -5-”, **Çocuk**, no. 5 (Mayıs 1936): 1-11. “Sağlık: Hastalık Hekimin Sağlık Bilgisi, Sağlık Bilgisinin On Buyruğu”, **Çocuk**, s. 264 (20 Birincikanun1941): 6. M. S, “Çocuklara Öğütlerimiz”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 190. Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 21-24. General Pertev Demirhan, **age**, 65, 66.

İntizamlı bir evde yemeklerin belli bir saatte yeneceği, bu saatte aile efradının yemek öncesinde el ve yüzlerini yıkayarak temiz bir şekilde sofraya geldikleri ve bu sofrada yemek masasına önce büyüklerin oturduğu vurgulanır. Yemeğe başlanmadan evvel, peçetenin halkasından çıkarılıp kucak üzerine örtüldüğü, peçeteyi boyun ve yakalık olarak kullanmanın ise uygun olmadığı,¹⁶⁸² ancak sekiz yaşına kadar olan küçük çocukların peçeteyi boyunlarına asarak kullanmaları uygun görülmüştür.¹⁶⁸³ Sofrada yemeğe herkesten önce başlamanın “terbiyesizlik” olduğu, yemeğin, “kıtlıktan çıkmış gibi acele ile çiğnenmeden ve ağzın şapırdatılarak yenmesinin de “görgüsüzlük” olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁸⁴ Yine yemek masasında parmak yalamak, ağız şapırdatmak kadar çatal, bıçak ve kaşıkla oynamak da “ayıp” olarak nitelenmiştir.¹⁶⁸⁵

Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda sofrada adabı konusunda özellikle sofranın kurulması, şekli, düzenlenmesi ve sofrada kullanılan araçlar (masa, peçete, kaşık, bıçak, çatal, tabak) açısından Batılı geleneğin daha baskın olduğu, buna karşın sofradaki davranışlar açısından ise hem geleneksel toplumun hem de Batılı formların iç içe olduğu yeni bir anlayışın hâkimiyetinden bahsedilebilir.

Bu bağlamda sofrada uyulması gereken kurallara bakıldığında; sofraya, büyükler oturmadan oturulmaması, büyüklerden evvel yemeğe el uzatılmaması, tabağa konan yemeğin büyükler yemeğe başladıktan sonra yenmesi ve yine büyüklerden önce sofradan kalkılmaması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁶⁸⁶ Sofradaki duruş şekilleri açısından ise sofrada kambur bir şekilde oturulmaması, ellerin başa, yüze, burun ve kulağa sürülmemesi, dirseklerin de sofraya dayanmaması gerektiğinin altı çizilmiştir.¹⁶⁸⁷

¹⁶⁸² Andreas, **age**, 106, 107.

¹⁶⁸³ Sılanoglu, **age**, 233.

¹⁶⁸⁴ Andreas, **age**, 103- 112. Deniz, **age**, 30.

¹⁶⁸⁵ Monologcu, “Monolog: Mahsus Yapmadım ki”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 91 (1 Birinciteşrin1936): 8. Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), Deniz, **age**, 30.

¹⁶⁸⁶ Terbiyecisi Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Yiyip-İçmek -5-”, **Çocuk**, no. 5 (Mayıs 1936): 1, 11. “Sosyal Hayat Bilgileri: Evde ve Aile İçinde”, **Cumhuriyet Çocuğu**, s. 18 (29 Şubat 1939): 320. Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), Sılanoglu, **age**, 233. Andreas, **age**, 107.

¹⁶⁸⁷ Terbiyecisi Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Yiyip-İçmek -5-”, 1-11. Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 8, 9. Andreas, **age**, 110. **Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muşeret Usulleri**, (1927), 11.

Bununla beraber ağzın yemeğe götürülmeden, yemeğin ağza götürülmesi, her yenilen lokmada başın masaya yaklaştırılmasının da uygun olmadığı hatırlatılmıştır.¹⁶⁸⁸

Çocukların sofrada düzeni, yemek yeme adab-ı muaşeretini ile sofradaki duruş ve davranış şekillerinin yanı sıra sofrada bir arada bulundukları yetişkinlerle ne zaman ve nasıl diyalog halinde olmaları gerektiği de ayrıca belirtilmiştir. Buna göre, yetişkinlerle sofrada bir aradayken yetişkinlerin sözlerine karışılmamalı, ancak aile büyükleri ya da yetişkinler soru sorduklarında ağızdaki lokma bitirildikten sonra cevap verilmelidir.¹⁶⁸⁹

Yemek sırasında tabağa konulan yemeğin mutlaka bitirilmesi, eğer tabağa çok yemek konulmuşsa ve bu yenilemeyecekse bunun önceden söylenmesi ve yemeğin azaltılması, yemek sırasında ağza büyük bir lokma alınıp avurdun şişirilmesinin de sağlığa ve adab-ı muaşerete uygun olmadığı belirtilmiştir. Yemeğin ağız kapalı bir biçimde çiğnenmesi, ağızda lokma varken konuşulmaması, yemek sırasında kullanılacak tabak, çatal, kaşık ve bıçağın, yenilecek yemeğe göre kullanılması ve başkasına ait olmaması gerektiğine de dikkat çekilmiştir.¹⁶⁹⁰

Et ve balık yerken bıçak kullanılması, kesilen etin çatalla yenmesi önerilmiştir.¹⁶⁹¹ İhtiyaç duyulursa balık bıçağı kullanılması, çatal bıçak ve tabak kullanılırken hiç ses çıkarmamaya dikkat edilmesi, yemek sırasında diş arasına kırıntı sıkışırsa ve bu rahatsız ederse bunu elle çıkarmaya çalışmadan kürdan kullanılması, ancak kürdan kullanırken de diğer elle ağzın kapatılmasına dikkat edilmesi gerektiği belirtilir.

Yemek sırasında su içmeden önce peçete ile bir kez ağzın silinmesi, su içerken hiç gürültü çıkarmadan, suyun hafifçe içilmesinin de sofrada adabının önemli kuralları arasında olduğu vurgulanmıştır. Sofrada ortak bir servis tabağı ya da bunun gibi bir kaptan, salata, çorba, hoşaf gibi yiyecek bir şey alınacaksa mutlaka servis tabağı içerisindeki kaşık, çatal ya da bıçağın kullanılmasının sofrada adabının önemli kurallarından olduğu vurgulanmıştır.¹⁶⁹²

¹⁶⁸⁸ Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Yiyip-İçmek -5-”, 1-11.

¹⁶⁸⁹ Sılanoglu, **age**, 233. Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Yiyip-İçmek -5-”, **Çocuk**, no. 5 (Mayıs 1936): 11. Andreas, **age**, 107, 108.

¹⁶⁹⁰ Sılanoglu, **age**, 233. Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Yiyip-İçmek -5-”, 11. **Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muaşeret Usulleri**, (1927), 7-9.

¹⁶⁹¹ **Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muaşeret Usulleri**, (1927), 7-9.

¹⁶⁹² Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Yiyip-İçmek -5-”, 11. **Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muaşeret Usulleri**, (1927), 7-9.

Sulu bir yemiş yerken elleri bulaştırmamağa gayret edilmesi, kiraz şeftali, erik gibi meyveleri yerken çekirdeğini tabağın içine tükürür gibi çıkarılmaması, bu tür meyvelerin çekirdeklerinin çatalın ucu ile tabağın kenarına konulması gerektiği belirtilir. Yine sofrada öksürür veya aksırırken mutlaka bir eli veya bir havluyu ağza doğru kapatarak ve başı bir yana doğru çevirerek öksürülmesi ya da hapşırılmasının hem sağlık hem de nezaket ve görgünün bir gereği olduğu hatırlatılır.

Sofrada hizmet eden biri varsa ya da sofradaki birinden bir şey isterken daima rica ederek istenmesi, istek yerine geldiğinde de mutlaka teşekkür edilmesi gerektiği de hatırlatılmıştır.¹⁶⁹³

Çocukların yalnızca evde ya da başka bir evdeki sofrada değil, okul yemekhanesinde de yukarıda ortaya konan sofra adabına, görgü ve nezaketine uygun davranmaları gerektiği belirtilir. Bununla beraber okul yemekhanesinde, gürültü etmek, şakalaşmak, sofrayı kirletmek, yerlere öteberi atmak, garson ve hademelerle laubali olmanın doğru olmadığı, yemekhaneye girerken ve otururken acele edilmemesi, sıraya riayet edilmesi, çıkarken de aynı şekilde davranılması gerektiği vurgulanır.¹⁶⁹⁴

5.2.7 Giyim Kuşam

Yukarıda da değinildiği gibi bir maddi kültür ögesi olarak kıyafet, yalnızca tarihsel bir dönemin moda, giyim ve estetiğini ortaya koyan bir anlayışın ürünü olmadığı, bununla beraber aynı zamanda bir toplumun hayat tarzı, hijyen standartları, ahlak anlayışı, inançları, kutsallık ve sekülerlik üzerine olan kavramlar ile toplumsal cinsiyet ilişkileri hakkında da fikir vermektedir.¹⁶⁹⁵

Osmanlı devletinin 19. Yüzyılda yaşadığı modernleşme sürecinin önemli bileşenlerinden biri de kılık ve kıyafette yaşanan değişimle ortaya çıkmış, bu değişimin öcülüğünü daha çok saray, asker ve sivil bürokrasi yapmıştır.¹⁶⁹⁶ Bu süreçte kamusal ve

¹⁶⁹³ Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Yiyip-İçmek -5-”, **Çocuk**, no. 5 (Mayıs 1936): 11. Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 21-24. **Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muşeret Usulleri**, (1927), 9. Andreas, **age**, 103-112. Silanoğlu, **age**, 233, 234.

¹⁶⁹⁴ Monologcu, “Monolog: Mahsus Yapmadım ki”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 91 (1 Birinciteşrin1936): 8. Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi”, **Çocuk**, no. 3 (Mart 1936): 1, 15. Silanoğlu, **age**, 227.

¹⁶⁹⁵ Tunç Yaşar, **age**, 82, 83.

¹⁶⁹⁶ Meriç, **age**, 40. Duben Behar, **age**, 218. Selçuk Esenbel, “Medeni Davranışın Aczi I Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, 13.

özel alanlarda giyilmesi gereken giysiler, Batılı yaşam tarzını sembolize eden ceket, pantolon, kalpak gibi Batılı giysilerden oluşurken, giyim kuşam konusundaki adab-ı muaşeret ise bahsi geçen değişim ve dönüşüm sürecinde yeniden şekillenmiştir. 19. Yüzyıl Osmanlı modernleşmesinin/Batılılaşmasının toplumsal hayattaki görünür yüzü, kıyafet değişimi ile göze çarpmış, kıyafetteki değişim, toplum hayatının değişiminin de önemli bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.¹⁶⁹⁷

Cumhuriyet döneminde ise modernleşmenin önemli söylemlerinden biri olarak ön plana çıkan “her alanda Batılılaşma” anlayışı önceki dönemlerden farklı olarak gündelik hayatın ve kültürel alanın modernleşmesi/Batılılaşması sürecini biçimlendirmiştir. Zira Cumhuriyet yönetimi Batılı/seküler bir devlet ve toplum yapısı inşa etmeyi hedeflerken bunun önemli bileşenlerinden biri de gündelik hayat ve gündelik hayatın maddi kültür unsurları olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı devletinin 19. Yüzylında, gündelik hayat ve kültürel alanın Batılılaşması yönünde saray ve devlet bürokrasisinin öncülük ettiği değişim ve dönüşüm süreci, Cumhuriyet döneminde daha da ileri bir aşamaya taşınarak modernleşme projesi, toplumun tüm katmanlarını kapsayacak şekilde genişletilerek, geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede Osmanlı devletinin 19. Yüzylında, kılık ve kıyafet konusunda devlet katında başlayan modernleşme/yenileşme hamleleri Cumhuriyet döneminde geniş halk kitlelerini kapsayacak şekilde kapsamı genişletilerek bir süreklilik kazanmıştır.

Erken Cumhuriyet dönemi çocuk yayınlarında giyim, kıyafet ve bu konu eksenindeki görgü ve nezaket söz konusu olduğunda üzerinde durulan ve altı çizilen konuların başında çocukların her gün okulda, sokakta, evde giydikleri giysilerin “temiz ve düzgün” olması gelmektedir. Bununla ifade edilmeye çalışılanın, çocukların giydikleri kıyafette dikkat edilmesi gereken ana unsurun giysinin, temiz, lekesiz ya da kirli olmaması, ütülü ve düzgün bir duruşa sahip olmasıdır.¹⁶⁹⁸ Sılandoğlu bu konuda, kıyafetin pahalı olmasındansa asıl olarak temiz, lekesiz, buruş buruş olmamasının makbul olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁹⁹ Selim Sırrı Tarcan, giyilen elbisenin eski olmasının “ayıp olmadığı”, ancak lekeli buruşuk veya düğmelerin kopuk olmasının “ayıp

¹⁶⁹⁷ Meriç, **age**, 39. Esenbel, “Medeni Davranışın Aczi I Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, **age**, 13, 14.

¹⁶⁹⁸ Sılandoğlu, **age**, 223. Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Kılık Kıyafet -4-”, **Çocuk**, no. 4 (Nisan 1936): 1-13.

¹⁶⁹⁹ Sılandoğlu, **age**, 223.

olduğunu” belirtmiştir. Ele alınan dönemin adab-ı muaşeret kuralları üzerine yazı yazan yazarları, çocuk giysileri konusundaki adab-ı muaşeretini ortaya koyarken dönemin ekonomik, sosyal ve sağlık koşulları açısından meseleyi ele almış ve dönemin giyim, kuşam adabı muaşeretini bu bağlam içerisinde değerlendirmişlerdir.¹⁷⁰⁰

Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda, ele alınan dönemin çocuk dergilerinde, özellikle çocuk giysileri söz konusu olduğunda, konuya dair yaklaşımın odağında, sağlık perspektifinin ağırlık kazandığı görülmüştür. Zira Cumhuriyetin ilk yılları özellikle yirmili ve otuzlu yılların ilk yarısında, toplumun genelinde olduğu gibi çocuklar açısından da süreç çeşitli salgın hastalıkların, bunlardan kaynaklı ölümlerin yaşandığı zorlu sağlık koşullarını ifade etmiştir.¹⁷⁰¹ Tam da bu koşullar içerisinde, çocuklar açısından giyim ve kıyafet söz konusu olduğunda konunun odaklandığı temel nokta, sağlık ve bunun yanında sürecin ekonomik ve sosyal koşulları olmuştur. Bu bağlamda çocuk giysilerinin pamuktan olması, giysilerin temizliği, yıkanması, kurutulmasının çocuk sağlığı ve hijyeninin önemli bir parçası olduğu ve bu konuda özenli olunması gerektiği üzerinde durulmuştur.¹⁷⁰² Yine çocuk giysilerinde temizliğin yanı sıra iklime uygunluğa dikkat çekilmiş, giysi meselesinin çocuk sağlığı açısından ne derece önemli olduğu vurgulanmıştır. Ancak bu burada bahsi geçen giysiden kast edilenin, çocuğa lüks ve pahalı giysiler giydirilmesi değildir. Çocuk giysilerinde dikkat edilmesi gereken asıl konunun; giysilerin temiz, düzgün, iklime uygun ve özenli olmasıdır. Bu çerçevede çocukların giyimlerine fazla harcama yapılmaması ve çocuğun iki giysisinin olması yeterli görülmüş, bu giysilerden birinin okulda, diğerinin ise tatil günlerinde, hafta sonlarında ve ziyaretlerde giyilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁷⁰³ Bunun dışında çocuğun dışarıda giyeceği giysilerin özellikle kış aylarında kalın kazaklar ile palto şeklinde olması önerilmiştir.¹⁷⁰⁴ Dergilerde, çocukların hangi mevsimde genellikle

¹⁷⁰⁰ Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Kılık Kıyafet -4-”, **Çocuk**, no. 4 (Nisan 1936): 1-13.

¹⁷⁰¹ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için tezin “Yeni Bir Beden İnşası: Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocuk Sağlığı ve Bedenin İnşası”, bölümü ile bölüm alt başlıklarına bakınız.

¹⁷⁰² Dr. Ali Şükrü Bey, “Çocuk Çamaşırları Nasıl Olmalıdır?”, **Türk Çocuğu**, s. 6 (Mart 1927): 8-12.

¹⁷⁰³ Hikmet Şevki, “Çocuğun Telebbüs Tarzı”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 30 (Mart 1929):10, 11. Nezahat Nurettin Ege, “Sağlığımızı Koruyalım: Niçin Mevsime Göre Giyiniriz?”, **Doğan Kardeş**, s. 186 (20 Nisan 1950): 5. Ayrıca bu konuda ayrıntılı bilgi edinmek için tez çalışmasının ilgili başlığına bkz. “Yeni Bir Beden İnşası: Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocuk Sağlığı ve Bedenin İnşası”.

¹⁷⁰⁴ M. Nihat, “Çocuk Nasıl Giydirilmeli: Bir Doktorun Nasihatleri”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 34 (Temmuz, 1929): 16-17. Bu konuda ayrıca bkz. Dr. Ali Şükrü, “Çocuk Çamaşırları”, **Çocuk Haftası**, c.2. (23 Nisan 1930): 91-94.

hangi kumaşları, hangi renkleri tercih etmeleri gerektiği, mevsime göre giysilerin kalınlık ve inceliklerinin nasıl ayarlanması gerektiği konusunda oldukça ayrıntılı tanımlamalar yapılarak, bahsi geçen giysiler resimlerle de gösterilerek anlatı desteklenmiştir.¹⁷⁰⁵

Ele alınan dönemin ekonomik ve sosyal koşulları içerisinde çocuklara giyim ve kuşam konusunda öğretilmesi ve onlarda birer alışkanlık olarak benimsetilmesi gereken kuralların başında, onların, sahip oldukları oyuncak, giyim eşyası ve kullandıkları tüm eşyaların titizlikle korunması ve bunun birer alışkanlık haline getirilmesi bulunmaktaydı.¹⁷⁰⁶ Böylece erken Cumhuriyet dönemi toplumunda, içerisinde bulunan ekonomik ve sosyal konjonktür çerçevesinde beliren koşullar çocukların giyim ve kuşamlarının nasıl olması, gerektiği konusunda belirleyici bir yere olmuştur. Bu koşullar içerisinde çocukların giyim ve kuşam konusundaki adab-ı muaşeretî dönemin tutum, tasarruf ve sağlık eksenli yaklaşımları çerçevesinde ortaya konan söylemler çerçevesinde şekillenmiştir. Tarcan, bu konuyu örnekleyecek şekilde çocukların ayakkabı kullanımları konusunda şu öğütlerde bulunmuştur;

“İskarpin veya potinlerin bağları sağlam yüzleri ise boyalı olmalıdır. Kirlî yüzölçü potinle gezmek doğru değildir. Kışın potin üstüne lastik giyilmelidir. Yağmurlu ve karlı havadan korunmak amacıyla ayaklar ıslandığında romatizma olur. Bunun yanında mektebe, bir otele, bir dostunuzun evine veya kendi evinize girerken kunduralarınızın tozunu veya çamurunu iyice temizlemek lazımdır. Bilhassa altları çok temiz olmalıdır. İnsan sokakta farkına varmadan bir veremlinin tükürüğüne basar kundurasını temizlemeden o eve girerse mikropları oraya taşır.”¹⁷⁰⁷

Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda hem çocuklar hem de yetişkinler açısından giyim-kuşam konusuna adab-ı muaşeret bağlamından bakıldığında, üzerinde durulan ve altı çizilen bir diğer başlığın giyilen kıyafetin içerisine girilen ortama uygun olmasıdır. Bu konuda “Nazik ve görgülü insanlarda ilk göze çarpan unsurların başında, onların

¹⁷⁰⁵ Aynı yönde ayrıntılı bilgi için tez çalışmasının ilgili başlığına bkz. “Gülbüz Çocuk Nasıl Meydana Gelir: Çocuğun Temizlik-Hijyen, Uyku, Giyinme ve Beslenme Alışkanlıkları”, Çocuk dergilerinde “Ne Giymeli?”, sorusu çerçevesinde oldukça detaylı bir anlatı ve yanı sıra derginin tam sayfasını kaplamak üzere gösterilen resimler bulunmakta. Bu resimlerde hem çocuklara hem de yetişkinlere dönük giysi modelleri yer almaktadır. Dergide bahsedilen ve önerilen giysiler şöyle olmalıdır. “Yazın giyilecek giysiler pamuktan olmalı. Yazın kullanılacak renk, daha çabuk kuruduğu için kırmızı, sarı, kahverengi ve gümüşü olmalıdır. Maviyi kurutmak zordur, pembe ise gölgede kuruması gerektiği için kullanımı zordur. Çocuklarda yazın giydirilecek en iyi kumaşlar patiska, pamuk, markizet gibi ince kumaşlardır. Dikilen elbiseler kısa kollu ya da kolsuz olmalıdır. Her elbisenin içerisine aynı kumaştan bir de kilot yapmalıdır.”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, “Yazın Ne Giydirmeli?”, s. 35 (Ağustos 1929): 17.

¹⁷⁰⁶ Sıllanoğlu, **age**, 223.

¹⁷⁰⁷ Terbiyecî Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Kılık Kıyafet -4-”, **Çocuk**, no. 4 (Nisan 1936): 1-13.

gittikleri ortama göre giyinmeleri gelir.” söyleminden hareketle gidilen yerin sosyal ve ekonomik koşullarına göre ya da katılım gösterilen etkinliğin niteliğine göre giyinmenin nezaket ve görgüye uygun olacaktır.¹⁷⁰⁸ Dolayısıyla, giyilecek olan giysi ortama göre seçilmeli ve içerisine girilecek ortama göre hareket edilmeliydi. Zira bu konuda ortama göre hareket edilmediğinde kimi zaman “gülünç” denebilecek durumların da söz konusu olacağı belirtilir. Bu konuda örnekler verilerek, bir operaya spor bir giysi ile gitmenin ya da “fakir” insanların yaşadığı bir mahalleye oldukça “süslü ve şatafatlı” giysilerle gitmenin aynı şekilde “abes” gülünç olacağı vurgulanmıştır.¹⁷⁰⁹ Bunun gibi ev yaşamında, ev içerisinde “gecelik kıyafet” ya da “rob dö şambr ve terlikle” misafir kabul edilmeyeceği gibi uygunsuz kıyafetle misafiri karşılamamanın saygısızlık ve nezaketsizlik olacağı belirtilmiştir.¹⁷¹⁰

Ancak bununla beraber “Zarafet doğrudan doğruya terbiye ve nezaketle münasebattar değildir. Nasıl fakir bir muhitte ipekli ve süslü giysilerle dolaşılması terbiye ve nezakete aykırı ise aynı şekilde dağlarda ve bayırlarda melon şapka ve uzun ütülü pantolon ile dolaşmak da...” “Çirkin” ve bir o kadar da “görgüsüzlük” olarak nitelenmiştir.¹⁷¹¹ Paltoyu omuza veya sırtı alarak sokaklarda dolaşmanın “ayıp”, ceketsiz bir şekilde evde yelekle dolaşmanın veya bir misafirin karşısına çıkmanın da “doğru” olmadığı vurgulanmıştır.¹⁷¹²

Kıyafet konusunda yalnızca sokakta ve okulda değil, evde de son derece özenli olunması gerektiği, evde yatak giysileri ile dolaşmaması, pencere ya da balkonda bu kıyafetlerle bulunulmasının görgü ve nezakete uygun olmayacağı belirtilmiştir.¹⁷¹³ Tarcan, bu konudaki hassasiyeti çocuklara anlatmak amacıyla durumu şu şekilde ifade etmiştir;

“Gece yatağa yatarken ya gecelik entarisi veya pijama denilen kumaştan mamul pantolon giyilir ve sabah kalkınca çıkarılıp bohçaya konur. Bu kıyafetle evin içinde dolaşmak ve sofraya oturmak ayıptır. Ayıp olmasa bile doğru değildir. Temiz bir yatağa girilen elbise ile iskemlede minderde oturulmaz. Gecelik elbise ile yalnızca kimseye görünmeden ayak yoluna gidilir.”¹⁷¹⁴

¹⁷⁰⁸ Deniz, **age**, 10.

¹⁷⁰⁹ **Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muaşeret Usulleri**, (1927), 4-6. Andreas, **age**, 20.

¹⁷¹⁰ Andreas, **age**, 101.

¹⁷¹¹ **Age**, 22.

¹⁷¹² Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Kılık Kıyafet -4-”, **Çocuk**, no. 4 (Nisan 1936): 1-13.

¹⁷¹³ Sıllanoğlu, **age**, 223.

¹⁷¹⁴ Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Kılık Kıyafet -4-”, 1-13.

Ele alınan dönemin yayınlarında çocukların ve gençlerin nasıl giyinmeleri ve bir noktada nasıl giyinmemeleri gerektiği konusunda dikkat çekilen konu başlıklarından bir diğeri de “Genç erkeklerin zevksiz ve züppece giyinişleri” ile “Genç kızların aşırı derecede gösterişli elbiseler” giymeleridir. Bu konuda, umumi yerlerde giyilecek kıyafetin duruma uygun olacak şekilde sade, temiz ve gösteriştan uzak olması gerektiği telkin edilirken, genç kızların ise gösterişli elbiseler yerine sade ve zarif giysiler giymeleri makbul bulunmuştur.¹⁷¹⁵

Çocukların, yetişkinlere ait giysileri giymelerinin doğru olmadığı bir çocuğun çocuk gibi giyinmesi gerektiği, erkek çocukların kısa pantolon yiyebilecekleri, kız çocukların ise çocuklara uygun sade elbiseler giymelerinin uygun olacağı belirtilmiştir.¹⁷¹⁶ Çocukların giysileri konusunda özellikle yaşa uygun giysilerin giyilmesi gerektiği, “parmaklara yüzük, boyunlara madalyon, kollara birçok bilezik takmanın” uygun görülmediği belirtilirken, temelde hem kız hem de erkek çocukların yaşlarına göre kıyafet giymeleri ve bu kıyafetlerinde abartılı ve süsten kaçınılması, kıyafetin sade ve zarif olması gerektiği ısrarla telkin edilmiştir.¹⁷¹⁷

Öğrencilerin, okullardaki temsillerde, konferans, konser, tiyatro, sinema ve spor gösterilerinde uyulması gereken kurallara uymaları, bu gibi etkinliklerde görev almışlar ise etkinlikler süresince giyim, kıyafet ve nezaket konusunda duruma uygun davranılmalıydı.¹⁷¹⁸

Son kertede Tarcan’a göre kılık ve kıyafetine bakılarak bir çocuğun “... kibar mıdır, temiz midir, tertipli midir, dikkatli midir, adi midir, görgüsüz müdür, derbeder midir, pis midir derhal belli olur. Görüyorsunuz ki elbise az çok sizin kim olduğunuzu haber verir. Onun için rubanızı tertipli giymeye temiz tutmağa kirletmemeğe dikkat ediniz.” Diyerek kıyafetin yalnızca giyilen bir giysiyi ifade etmediği bundan çok daha fazlası olduğunu açıklıkla ortaya koymuştur.¹⁷¹⁹

¹⁷¹⁵ Sılandoğlu, **age**, 223-245. **Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muaşeret Usulleri**, (1927), 7-9.

¹⁷¹⁶ Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, (Ankara: Maarif Matbaası, 1942), 17, 18.

¹⁷¹⁷ Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Kılık Kıyafet -4-”, **Çocuk**, no. 4 (Nisan 1936): 1-13. Selim Sırrı Tarcan, **Yaşama Bilgisi**, 17, 18. Sılandoğlu, **age**, 227.

¹⁷¹⁸ Sılandoğlu, **age**, 227.

¹⁷¹⁹ Terbiyeci Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: Kılık Kıyafet -4-”, **Çocuk**, no. 4 (Nisan 1936): 1-13.

Kısacası; geç Osmanlı döneminde toplumun Batılılaşmasının/modernleşmesinin önemli bileşenlerinden biri olarak görülen giyim ve kıyafetteki modernleşme çabası Cumhuriyet dönemi modernleşmesi sürecinde daha da ileri bir aşamaya taşınarak, toplumun tüm katmanlarını kapsayacak şekilde genişletilmiş, bunun geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesi amaçlanmıştır.

Bu çerçevede ortaya konulan anlatılarda çocukların, en temelde toplumu oluşturan tüm bireylerin nerede, nasıl ve ne şekilde bulunmaları, giyinmeleri gerektiği oldukça ayrıntılı bir biçimde tanımlanarak yeni toplumun giyim-kuşam konusundaki adabı muaşeret ve görgüsü biçimlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çevrede çocukların giyim ve kuşamı konusunda üzerinde durulan ve altı çizilen konu, çocuk giysilerinin temiz, mevsime uygun ve düzgün bir görünüm içerisinde olmasıdır. Yine çocukların yaşlarına göre ve oldukça sade bir giyim ve kuşam içerisinde olmaları idealize edilmiştir.

Bununla beraber ele alınan dönemin iki savaş arası dönemi ve bu dönemin zorlu sosyal ve ekonomik koşullarına sahip olması dolayısıyla çocuk giysileri, giyim-kuşam ve adab-ı muaşeret bu konjonktür dahilinde ortaya konmuştur. Bu çerçevede ele alınan dönemin adab-ı muaşeret kuralları üzerine yazı yazan yazarları, çocuk giysileri konusundaki adab-ı muaşeret ortaya koyarken dönemin ekonomik, sosyal ve sağlık koşulları açısından meseleyi ele almış ve dönemin giyim, kuşam adabı muaşeretini bu bağlam içerisinde değerlendirmişlerdir. Bu çerçevede çocuk giysileri konusunda israftan kaçınılarak, sağlık ve hijyenin temel alındığı anlayış, dönemin ekonomik koşulları ve tasarruf söylemleriyle iç içe geçmiştir. Çocuk giysilerinde bugünün aksine fazla ve çeşitli tüketim anlayışı yerine çocuğun, sağlığı, hijyeni ile girilecek ortama ve yerine uygun kıyafetler giyilmesi, giyim ve kuşamda süs ve abartıdan kaçınılarak sadeliğin makbul olanı temsil ettiği bir anlayış öne çıkarılmıştır.

Sonuç olarak; erken Cumhuriyet döneminde, inşa edilmek istenen modern toplumun özneleri olarak kabul edilen çocukların, gündelik hayatta, hangi durumda, nasıl bir tutum takınmaları, ne tür bir davranış kalıbı içerisinde, nasıl bir davranışta bulunmaları gerektiği dönemin adab-ı muaşeretince ortaya konmuştur. Cumhuriyetin inşa etmek istediği yeni insanın gündelik tutum ve davranışlarını biçimlendirecek olan adab-ı muaşeretten bahsedilirken bunun önceki dönemin tarihsel, siyasal ve toplumsal süreçlerinden bağımsız ele alınamayacağı, zira Osmanlı-Türkiye tarihinin uzun bir sürekliliğe sahip olduğu tez çalışmasının farklı konu başlıkları çerçevesinde ele alınmış ve ortaya konmuştur. Bu bağlam içerisinde tez çalışmasının erken Cumhuriyet

döneminde ahlak ve terbiye konulu bölümün¹⁷²⁰ ilgili başlıklarında yer verildiği üzere Osmanlı klasik dönem ahlak anlayışı ve adab-ı muaşeret kurallarının temel referansı, İslam dini olmuş, bu çerçevede hem ahlaki hem de toplumsal görgü kuralları bu temel referanstan hareketle oluşturulmuştur. Bu yanıyla Osmanlı klasik döneminde, toplumsal yaşayışın kuralları, çocukların ve en temelde toplumu oluşturan tüm bireylerin, nerede, nasıl ve ne şekilde davranmaları gerektiği konusunda İslam dini ve ahlaki referansından hareket edilerek, tüm bu alan, kutsallık içeren bir dizi kural ve söylem çerçevesinde örülmüştür.

Osmanlı modernleşmesinin miladı olarak kabul edilen Tanzimat'la beraber toplumsal hayatta, gündelik davranış kalıplarının değişimiyle başlayıp, zamanla giyim, kuşam, yeme, içme alışkanlıkları ile devam eden bu değişim ve dönüşüm süreci, Meşrutiyet döneminden itibaren toplumu oluşturan bireylerin, zihinsel ve düşünsel alandaki değişimine zemin hazırlamıştır. Başlangıçta Osmanlı sarayı, bürokrasisi ve askeri sınıfıyla sınırlı olan gündelik hayat ve gündelik davranış kalıplarındaki değişim özellikle Meşrutiyet döneminde yaşanan siyasal, toplumsal ve kültürel gelişmelerle, Osmanlı sarayı ve bürokrasisi dışındaki orta sınıflara doğru yaygınlaşmıştır. Bu süreç, bir taraftan toplumsal ilişkilerin yeniden biçimlenmesini sağlarken, diğer taraftan da öznel alan olarak kabul edilen aile ve bireysel hayata dair ayrıntıların da değişimini beraberinde getiren yeni bir adab-ı muaşeret/görgü ve nezaket kültürünün gelişimine zemin hazırlamıştır.

Osmanlı modernleşme sürecinin önemli toplumsal göstergelerinden biri olarak kabul edilen gündelik davranış kalıpları ile kimi yaşam alışkanlıklarının da değişimini beraberinde getiren Batı kaynaklı modern görgü ve nezaket kuralları ile bu kuralları konu alan literatürün dünyevi bir yapıya sahip olduğu, bu yanıyla da genellikle seküler bir perspektife dayandığı kabul edilmektedir.¹⁷²¹ Ancak dönemin bu yöndeki tüm metinleri ve bu metinlerin detaylarına inildiğinde ne klasik dönem Osmanlı adab-ı muaşereti ya da davranış literatürünün sanıldığı kadar tamamıyla din ve gelenek üzerine

¹⁷²⁰ Konunun detayları için bkz. Tez çalışmasının “Yeni Bir İnsan İnşa Etmek: Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyete Dönemin Ahlak ve Terbiye Anlayışı”, ve diğer alt başlıklarda konu detaylı bir biçimde incelenmiştir.

¹⁷²¹ Tunç Yaşar, **age**, 69, 70.

kurulu olduğu, ne de geç dönem Osmanlı adab-ı muaşeret literatürünün idealize edildiği kadar Batılı ve seküler bir forma sahip olmadığı anlaşılmıştır.¹⁷²²

Osmanlı modernleşmesi sürecinde gündelik hayatın, davranış kalıplarının, toplumsal ve kamusal alanın sekülerleşmesi çerçevesinde yaşanan değişim ve dönüşüm dönemin ahlak anlayışı içerisinde görülen adab-ı muaşeret olarak anılan davranışların, nezaket ve ahlak olarak birbirinden ayırt edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Zira geç dönem adab-ı muaşeret yazarlarının önemli bir kısmı ahlak ve nezaket arasındaki ayrımı belirginleştirerek, nezaketin, medeni bir dünyada yaşamının seküler standartlarını ifade ettiğini, buna karşın ahlakın, din ve geleneğe dayalı manevi değerleri ifade ettiğini ortaya koymuşlardır.¹⁷²³ Böylece din, bireyin özel alanı ile sınırlandırılırken, adab-ı muaşeret ile görgü ve nezaket kuralları modern sosyal yaşamın nasıl kurgulanması gerektiğini göstermiştir. Bir başka deyişle Osmanlı modernleşmesinin en radikal evrelerinden biri olarak görülen Meşrutiyet döneminde hem çocuklar hem de tüm toplumu oluşturan bireyler öznel alanda, din ve gelenek referanslı davranış kalıpları ile iç içe bir yaşam sürerken, kamusal alan pratiklerinde seküler bir anlayış egemen kılınmaya çalışılmıştır.

Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmek istenen modern öznenin gündelik davranış kalıplarını biçimlendiren, dönemin adab-ı muaşereti/görgü ve nezaket kuralları ele alınırken bu konu tez çalışmasının ikinci bölüm başlığını oluşturan¹⁷²⁴ dönemin ahlak ve terbiye anlayışı bağlamıyla ele alınmıştır. Bu çerçevede tezin ikinci bölümü içerisinde yer alan başlıklarda yer verildiği üzere, erken Cumhuriyet dönemi ahlak anlayışının temeli, Tanzimat ile başlayan ve II. Meşrutiyetle beraber gittikçe güçlenen ve kaynağını Batı modernleşmesinden alan laik-seküler, pozitivist, ilerlemeci bir anlayışa dayanmaktadır. Bu yanıyla özellikle II. Meşrutiyet döneminde ilk nüveleri ortaya çıkan laik-seküler, toplumcu ahlak anlayışı ile Cumhuriyetin inşa etmeye çalıştığı ahlak anlayışı görece düşünsel bir sürekliliğe sahip olmuştur.

¹⁷²² Age, 70.

¹⁷²³ Age, 77, 78.

¹⁷²⁴ Konunun detayları için bkz. Tez çalışmasının “Yeni Bir İnsan İnşa Etmek: Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyete Dönemin Ahlak ve Terbiye Anlayışı”.

Ele alınan dönemin ahlak anlayışı, temelde Batı modernleşmesinde olduğu gibi siyasal, sosyal ve ekonomik süreçlerin değişimiyle beraber, hızla değişen ve dönüşen toplumsal yapıyı karşılayacak yeni bir ahlak anlayışını inşa etmeye dönüktür. Bu yanıyla da ahlak, ele alınan dönem içerisinde toplumsal bir olgu olarak nitelenmiştir.

Cumhuriyet yönetimi önceki siyasal yapıyla olan kimi sürekliliklerine karşın Osmanlı sonrası süreçte yeni bir siyasal ve toplumsal proje ortaya koymuştur. Cumhuriyetin ilan edilmesi, imparatorluk sonrası süreçte ulus-devlet projesinin ilanıydı. Cumhuriyetin, ulus-devlet ve laik-seküler temelli devlet ve toplum modeli beraberinde bu siyasal ve toplumsal projeyi meşrulaştıracak yeni bir ahlak anlayışına dayalı olan, “iyi-kötü”, “doğru-yanlış”, “makbul ve makbul olmayanı” kapsayan yeni ahlaki erdem, alışkanlıklar ve davranış kalıpları üretmeyi amaçlamıştır. Bu yanıyla kurulmak istenen yeni devlet ve toplumun merkezinde, inşa edilmek istenen “yeni insan” bulunmaktaydı. Cumhuriyetin “yeni insanının” yeni bir ahlak anlayışı çerçevesinde, içerisinde yaşanan zamanın ve toplumun ihtiyaçları ve gereklerine cevap verebilecek nitelikte, rasyonel laik-seküler, pozitivist bir yaklaşımla inşa edilmesi amaçlanmıştır.

Bu amaç çerçevesinde Cumhuriyet yönetimi, imparatorluktan ve ümmet toplumundan ulus-devlet yapısına, bununla beraber cemaat ahlakından, vatandaşlık ahlakına geçiş sağlarken dini alan, yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemede din ve ahlakın birbirinden farklı iki olgu olduğu, dini inancın her vatandaşın kendi vicdani ve şahsi meselesi olduğu kabul edilerek, dini referanslı ahlaktan laik-seküler, rasyonel, toplumsal ahlak anlayışına geçiş yaşanmıştır. Bununla beraber İslam’ın içtimai ve ahlaki yönden kuvvetli bir temeli olduğu, dönemin çocuk temalı yayınlarında, çocuklara toplumsal hayatın gereklilikleri olan ahlaki erdemler telkin edilirken, İslam’ın ahlaki referanslarından da görece yararlanıldığı görülmüştür.¹⁷²⁵

Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmek istenen yeni toplum ve yeni bireyin ahlak anlayışının biçimlenmesi konusunda yapılan tartışmalarda en temelde, “yeni ahlakın” “içtimai” toplumsal bir ahlak olması vurgusunun ön plana çıkmasında, toplumun dayattığı ihtiyaçlar ile içerisinde bulunan siyasal ve sosyal konjonktürün yeni bir

¹⁷²⁵ Konunun detayları için tez çalışmasının “Yeni Bir İnsan İnşa Etmek: Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyete Dönemin Ahlak ve Terbiye Anlayışı”, bölümü içerisinde yer alan “Dönemin Yayınlarında Dini Ahlak”, bakınız.

toplumsal normu ve bu norma uygun ahlak kurallarını gerektirdiği düşüncesi bulunmaktadır.

Geç Osmanlı'dan erken Cumhuriyet dönemine dek devam eden siyasal ve toplumsal alanda yaşanan modernleşmenin en önemli veçhelerinden biri de kamusal/toplumsal alanı yeniden düzenleyen ve yeni davranış kalıplarını kapsayan adab-ı muaşeret, nezaket ve görgü kurallarıdır. Osmanlı-Cumhuriyet modernleşmesinin önemli bir veçhesi olan ve topluma yeni bir duruş ve davranış kalıpları kazandırmayı amaçlayan adab-ı muaşeret kuralları geç Osmanlı modernleşmesinde olduğu gibi erken Cumhuriyet döneminde de dönemin asker, sivil bürokrasisi ile memurlarının öncülüğünde hayata geçmiştir. Dolayısıyla bu konuda hem geç Osmanlı hem de erken Cumhuriyet dönemlerindeki en temel süreklilik noktalarından biri de tüm bu siyasal ve toplumsal projenin, devlet merkezli bürokrasi ile memur ve askerlerden oluşan öncü bir gruba sahip olmasıdır.

Ancak Cumhuriyetin, toplumsal modernleşme yönündeki önemli projelerinden biri olarak kabul edilen Batılı/modern adab-ı muaşeretin toplumsal alanda yaygınlaştırılması çabası, Osmanlı modernleşme sürecinden farklı olarak yalnızca saray, bürokrasi ve seçkin denebilecek bir kesimi hedef almaksızın, tüm toplum kesimlerine ulaşmayı hedefleyen bir amaca ve bu yanıyla da sivil bir karaktere sahip olmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet modernleşmesi, yeni bir toplumsal yapı ve bunun içinde yeni ve modern bir birey inşa etmeyi amaçlarken, tüm bu projeyi toplumun geneline yayarak, daha da ileri bir aşamaya taşımış, böylece modernleşme projesinin, toplumun tüm katmanlarını kapsayacak şekilde genişletilmesi ve geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesi amaçlanmıştır. Bu durum, Osmanlı-Cumhuriyet modernleşme projesinin, uzun sürekliliği içerisinde belirgin bir fark yaratarak, sürecin bir kesintisi/süreksizliği olarak ön plana çıkmıştır.

Cumhuriyetin, Batılı/modern bir devlet ve toplum yapısı inşa etmesi yönünde hareket eden kurucu kadrosu, toplumun “medenileşmesinin” ve bu yöndeki adab-ı muaşeretin öncüsü olmuştur. Bu kurucu kadro, aileden başlayarak, toplumun bu yöndeki eğitiminin laik niteliğine dikkat çekerek, laik eğitimi, modern adab-ı muaşereti, aile içerisinde bireye kazandıran bir araç olarak da düşünmüşlerdir. Cumhuriyet çocuklarının, aile yaşamı içerisinde edinmeleri beklenen adab-ı muaşeret, görgü ve nezaket kurallarının, çocukların sonraki yaşamlarında okul ve kamusal hayat içerisindeki süreçte pekişmesi ve onlarda yerleşik birer davranış kalıbı olarak oluşması amaçlanmış ve bu yönde çaba sarf edilmiştir.

Zira ele alınan dönemin çocuk dergilerinde, çocukların aile içerisindeki yaşamlarında sabah güne başlama zamanından, akşam yataklarına yatıncaya kadar geçen zaman dilimine kadar olan süreçte hangi anda ve durumda, modern muaşeretin gereği olarak nasıl davranmaları gerektiği oldukça ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır. Bununla beraber çocukların aile yaşamları dışında, onların sosyalleşmeleri ve bahsi geçen davranış kalıplarını hem öğrenmeleri hem de öğrenilen yeni davranış kalıplarının sergilendiği alanlar olarak okul, sokak ve sosyal cemiyetlerin önemine de dikkat çekilmiş ve bu alanlarda nasıl bulunulması ve ne şekilde davranılması gerektiği de tüm detaylarıyla ortaya konmuştur.

Erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan adab-ı muaşeret, görgü ve nezaket temalı yayınlarda, çocukların gündelik hayatlarında, karşılaşacakları farklı durumlarda, nasıl bir tutum takınmaları, nasıl bir davranışta bulunmaları gerektiği sorusuna cevap aranırken tüm bu davranış kalıplarının özünde vurgu kazanan kavramın, “saygı” olduğu, bunun bazen “terbiye” kavramıyla da ifade edildiği görülmüştür. Zira saygı hem geleneğe hem de dünyevi görgü ve nezakete referans edilebilecek çok katmanlı bir kavram olarak düşünülmüştür. Saygı olmaksızın görgü ve nezaketin de olamayacağı, buna karşın saygının olduğu ancak görgü ve nezaket kurallarının eksik uygulandığı davranış kalıplarının kabul edilebileceği varsayılmıştır. Dolayısıyla dönemin adab-ı muaşeret kurallarının en temel ögesi “saygı” kavramıyla ifade edilirken, görgü, nezaket ve bununla ilgili ritüellerin ise daha ikincil bir önemi ifade ettiği anlaşılmıştır.

Ele alınan dönemin adab-ı muaşeret literatüründe “adab-ı muaşeret” kavramı ile beraber iç içe kullanılan “terbiye” “edep”, “nezaket” ve “görgü” kavramları arasında çok net ayrımlara gidilmeksizin, bu kavramlar birbirini bütünleyen bir anlayış içerisinde kullanılmıştır. Bununla beraber nezaket, insanın gün içerisinde ya da karşılaştığı durumlarda, girdiği ortamlarda, nasıl davranması, nerede ne söylemesi, nasıl hareket etmesi gerektiğini telkin eden kurallar bütünü olarak düşünülmüştür. Ele alınan dönemin yayınlarında bahsedilen Batılı davranış kalıpları farklı kavramlar çerçevesinde ifade edilmiş olsa da en temelde tüm bu kavramlarla anlatılmak istenen, seküler/dünyevi referanslı çağrışımları olan tutum, davranış ve jestlerdir.

Tez çalışması içerisinde yer verilen dönemin adab-ı muaşeret kuralları, tez çalışmasının temel sorunsallarından olan erken Cumhuriyet dönemi çocukluğunun ahlaki ve terbiyevi inşasının gündelik hayat ve kültürel yaşam bağlamıyla ortaya konmuştur. Zira erken Cumhuriyet dönemi ahlak anlayışı tez çalışmasının “4. Bölüm” içeriğinde de

vurguyla belirtildiği gibi içerisinde yaşanan zamanın, toplumun, ihtiyaçlarından kaynak alan ve bu yanıyla “içtimai, tesianut ahlakı” gibi adalarla anılan seküler/dünyevi bir karaktere sahiptir. Erken Cumhuriyet dönemi toplumunun ihtiyaçlarını merkeze alan ve “içtimai ahlak” olarak da adlandırılan ahlak anlayışı, statik, mutlak, değişmez ve dogmatik niteliğe sahip bir ahlak anlayışının çok ötesinde, tam da belirtildiği gibi içerisinde yaşanan zamanın, toplumun ve koşulların biçimlendirdiği ihtiyaçlar ekseninde şekillenmiştir. Zira ele alınan dönemin çocuklara dönük yayınlarında ortaya konulan adab-ı muaşeret kuralları, Cumhuriyetin iki savaş arası süreçte yaşadığı sosyal ve ekonomik zorlukların izlerini de barındırmıştır. Öyle ki çocuk dergilerinde, özellikle giyim, kuşam ile sofrada adab-ı muaşeret ekseninde ortaya konulan söylemlerde, bahsedilen sürecin zorlukları karşısında, çocukların gündelik hayatlarında uymaları gereken pratik kurallara yer verilmiştir. Bu kuralların temel amacı, bahsedilen iki savaş arası sürecin yarattığı sosyal ve ekonomik konjonktürün zorluklarını aşmaya dönüktür. Bu çerçevede ele alınan dönemin adab-ı muaşeret kuralları üzerine yazı yazan yazarları, çocuk giysileri, sofrada adabı ve toplumsal yaşamda uyulması gereken adab-ı muaşeret kurallarını ortaya koyarken dönemin ekonomik, sosyal ve sağlık koşulları açısından meseleyi ele almış ve dönemin adabı muaşeretini bu bağlam içerisinde değerlendirmişlerdir. Bu çerçevede şekillenen dönemin adab-ı muaşeret kuralları, israftan kaçınılması, yeterli ve dengeli beslenme, sağlık ve hijyenin merkeze alındığı bir anlayış çerçevesinde şekillenmiş ve bu yanıyla dönemin ekonomik koşulları ve tasarruf söylemleriyle iç içe geçmiştir.

Erken Cumhuriyet dönemi yayınlarında ortaya konan adab-ı muaşeret, görgü ve nezaket kuralları, geç Osmanlı modernleşmesinde olduğu gibi Batılı görgü ve nezaket kuralları referans alınarak oluşturulmuştur. Batılı görgü ve nezaket kurallarının egemen olduğu bu anlayışta gündelik hayatta uyulması gereken nezaket kurallarında önceliğe sahip bulunması gerekenler konusunda daima cinsiyet, statü ve yaş belirleyici bir etmen olarak ön plana çıkmıştır. Ancak erken Cumhuriyet dönemi adab-ı muaşeret kuralları, Batı referanslı geleneği esas almış olsa da kimi durumlarda¹⁷²⁶ bunun esnetildiği ve

¹⁷²⁶ Selamlaşma başlığında yer verildiği üzere reverans yapma ve selamlaşmada kadınların elinin öpülmesi Batılı görgü ve nezaket kurallarının önemli bir bileşeni iken, erken Cumhuriyet dönemi toplumunda reverans yaparak selamlaşma ve her yaştan kadının elinin öpülmesi yaygın bir selamlaşma adab-ı muaşeretini olarak görülmemiştir. Buna karşın el öpme konusunda geleneksel toplumun kabulü olarak bilinen, yalnızca aile büyükleri ve önceden tanınan yaşlı kimselerin ellerinin öpülebileceği adab-ı muaşeretini kabul edilmiş yaygın bir gelenektir.

geleneksel/alaturka adab-ı muaşeretin esas alındığı durum ve davranış kalıpları da söz konusu olmuştur.

Kısacası, erken Cumhuriyet dönemi toplumu açısından, çocukların, gündelik yaşamlarında evde ve okulda, sokakta, kamusal alanda, uymaları gereken ve toplumun ortak “doğru”sunu temsil eden davranış kalıplarının, en temelde toplumun ortak kabulü olan ahlaki erdemler, terbiye, saygı ve nezaket ve görgü çerçevesinde şekillenmiştir. Bahsi geçen değerlerin kaynağında hem Batılı görgü ve nezaket kuralları hem geleneksel toplumun genel kabulleri hem de içerisinde yaşanılan zamanın, koşulları ve ihtiyaçları yer almıştır.

5.3 Makbul Olmayan Davranışlar

Erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan çocuklara yönelik yayınlarda inşa edilmek istenen Cumhuriyet çocuğunda olması istenmeyen, bir başka deyişle makbul olmayan çocuğun özellikleri olarak tanımlayabileceğimiz davranışlar, ele alınan yayınlarda farklı söylem ve anlatılar çerçevesinde ortaya konmuştur. Tüm bu söylem ve anlatılar dâhilinde çocukların olumlu, olumsuz, makbul ve makbul olmayan özelliklere sahip olmaları, temelde onların içerisinde yetiştikleri aile, okul, sokak gibi sosyal çevre ile ilintili olarak düşünülmüştür. Zira çocuğun içerisinde yetiştiği sosyal çevre ile bu çevreden edindiği ahlaki, terbiyevi alışkanlıklar, sahip olduğu görgü ve nezaket kültürü, onların hem kişiliğinin oluşumunda hem de gelecekte toplum içerisinde nasıl birey olarak belireceğinin zeminini oluşturacağı varsayılmıştır.¹⁷²⁷ Ancak buna karşın çocuğun mizacının oluşumunda “verasetin tesirinin” de oldukça önemli bir yeri olduğu kimi yazılarda ortaya konmuştur. Zira “mücrim çocuklar” olarak adlandırılan ve doğuştan olumsuz, “kötü ve kusurlu” olarak ifade edilebilecek huy ve tutumlara sahip olan bu çocukların, genellikle “asabi hastalıkları” olan, alkolik, frengili ya da bunu gibi bulaşıcı hastalığı olan ailelerin çocukları olabildiği üzerinde durulmuştur.¹⁷²⁸ Bununla beraber doğuştan çeşitli mizaç özelliklerine sahip olarak doğduğu düşünülen çocukların,

¹⁷²⁷ Alaeddin Mutver, “Çocuklarda Görülen Belli Başlı Ahlaki Kusurlardan: İNAD”, **Çocuk Doktoru**, s. 11 (Şubat 1947): 9.

¹⁷²⁸ Emil Loranda’ın Tercüme “Mücrim Çocuklar: Çocuk Ruhı”, Tercüme eden: Doktor Mustafa Şakir, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 34 (Temmuz 1929): 22, 23. Emil Loranda’ın Tercüme “Mücrim Çocuklar: Çocuk Ruhı 2”, Tercüme eden: Doktor Mustafa Şakir, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 35 (Ağustos 1929): 22, 23. Emil Loranda’ın Tercüme “Mücrim Çocuklar: Çocuk Ruhı 3”, Tercüme eden: Doktor Mustafa Şakir, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 36 (Yaz Nüshası 1929): 22.

kusurlu olarak kabul edilen bu mizaç özelliklerinin hem doğru bir terbiye anlayışı, hem de içerisinde bulunduğu sağlıklı bir sosyal ortamda değişebileceğine şöyle işaret edilmiştir.“... Binaenaleyh çocuk haşarı doğar, fakat ruhu yumuşak bir balmumuna benzer. Terbiye ile istenilen şekli alır. İyi anlaşılmış olan bir terbiye onu fazilet yoluna sokabilir.”¹⁷²⁹ Dolayısıyla erken Cumhuriyet döneminde, inşa edilmek istenen yeni toplum yapısının nüvesini oluşturacak olan çocukların makbüllük sınırı ve standardını belirleyen temel unsur, önemli oranda Cumhuriyet değerleri çerçevesinde oluşturulan ve çocuğun içerisinde yetiştiği sosyal ortam ile onun bu ortamdan edindiği ahlaki, terbiyevi alışkanlıklar ile genel nezaket ve görgü kuralları olarak görülmüştür.

Bu çerçevede Tarcan, Cumhuriyetin inşa etmek istediği yeni nesilleri, Cumhuriyetin ortaya koyduğu modern/seküler ahlak ve terbiye anlayışı ile bu eksendeki Batılı görgü ve nezaket kuralları çerçevesinde onlara öğretilecek olan “yaşama sanatı” ile inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur. Zira O, yaşama sanatının da öğrenilebilir bir şey olduğunu, çocukların, gündelik yaşamlarında edindikleri teorik bilgi ile gündelik pratiklerin, onların yaşayış şeklini biçimlendirdiğini ortaya koyar. Ona göre çocuğun erdemli, ahlaklı, görgü ve nezaket kurallarına bağlı bir yaşam sürmesi ancak onda, çocukluk yaşlarında oluşturulacak olan alışkanlıklar ile mümkün olabilecektir.

Tarcan’ın “yaşama sanatı” olarak adlandırdığı yaşayış şeklinin anahtar kavramları vicdan ile onun içerisinde yer alan iyilik ve kötülük kavramları ekseninde ortaya çıkan yaşama biçimleridir. O, bu durumu şöyle ifade etmiştir;

“...Yaşama sanatında ilk harekete gelen vicdanımızdır. Vicdan iyilik ve kötülüğü ayırt eden bir duygudur. Bakınız vicdan nasıl harekete geçeri de bir örnek üzerinden anlatayım. Bir meyve ağacından meyve alma mevzuu, işte vicdan tam da burada devreye giriyor. Yani insanın kendi nefsinin kontrol etmesi, iyi ile fenayı ayırt etmeye vicdanın alıştırılması gerekmektedir. İşte çocukların da buna alıştırılması lazım. Yaşama yolunda en tehlikeli olan riyakârlık ve yalancılıktır. Riyakârlık iyi olan bir şeye fena, fena olan bir şeye ise iyi demektir. Fena fenadır, iyi iyi demektir.”¹⁷³⁰

Çocuklara yaşama dair ilk temel bilgiler “doğrular” ve “yanlışlar” öğretilirken ortam ve şartlara bakılmaksızın da doğrunun doğru, yanlışın da yanlış olarak öğretilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Bununla beraber Tarcan, Cumhuriyetin idealize ettiği

¹⁷²⁹ Emil Loranda’ın Tercüme “Mücrim Çocuklar: Çocuk Ruhı”, Tercüme eden: Doktor Mustafa Şakir, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 34 (Temmuz 1929): 22.

¹⁷³⁰ Selim Sırrı Tarcan, “Çocuklarla Başbaşa: Yaşama Sanatı”, **Arkadaş**, s. 6 (14 Şubat, 1941): 106.

çocukların sahip olmaları gereken ahlaki ve terbiyevi erdemlerin dâhilinde olmayan bir başka değişle makbul olmayan davranışları şöyle tanımlamıştır;

“Yavrularım, henüz hayatın başlangıcındasınız. Siz çok iyi olabildiğiniz gibi çok fena da olabilirsiniz. İyiye kötünden ayırt edip, iyiliği sevdiğiniz ve kötülükten nefret ettiğiniz zaman yaşamak sanatını öğrenmeye başlamışsınız demektir. Fenalık insanı alçaltır, iyilik ise yüceltir. Tembellik, yalancılık, fitnelik, kıskançlık, iftiracılık, dalkavukluk, riyakârlık, dolandırıcılık, hırsızlık, bunların hepsinin bir adı vardır: Fenalık. Çalışkanlık, doğruluk hayırseverlik, âlicenaplık açık kalplilik, kıymet bilmek cömertlik bunların da bir adı var; İyilik. Yaşama sanatında ilk alacağınız ders budur. İyiliği sevmek, fenalıktan nefret etmek !”¹⁷³¹

Tarcan’ın “yaşama sanatının” anahtar kavramları olarak ortaya koyduğu “iyilik ve fenalık” kavramları en temelde tüm dini ve seküler ahlak anlayışlarının ortaya koyduğu evrensel olarak niteleyebileceğimiz insanlık erdemleridir. Zira O, doğru, dürüst ve insanlığı yücelten erdemlere sahip olarak yaşamının tek olağan formülünün iyilikten yana olmak ve fenalığın-kötülüğün karşısında yer almak olduğunu vurgulamıştır.

Erken Cumhuriyet döneminde, yeni toplumu kuracak olan genç nesillerin, ancak çocukluk yaşlarından itibaren bahsi geçen ahlaki ve terbiyevi erdemler çerçevesinde yetiştirilmeleri onların, ancak çocukluk yaşlarından itibaren belli bir itaat ve intizama alıştırmaları ile mümkün görülmüştür. Zira çocuklara kazandırılmak istenen ahlaki, terbiyevi alışkanlıklar ile toplumsal yaşamın vazgeçilmezi olarak kabul edilen adab-ı muaşeret, görgü ve nezaket kurallarının çocuğa öğretilmesi ve onda yerleşik birer alışkanlığa dönüşmesi için öncelikle çocuğun, belli bir itaate alıştırılması gerektiği vurgulanmıştır. Zira ele alınan dönemin çocuk ahlak ve terbiyesine dönük metinlerin ortak vurgusunda makbul çocukta sahip olması beklenen en temel özellik itaattir.¹⁷³²

Ancak çocukların özellikle ilk çocukluk yaşlarında oldukça inatçı ve hırçın olabildikleri, onlara itaat ve intizam dahil olmak üzere belli alışkanlıkları kazandırmanın çok da kolay olmadığı, çocuğa itaat dahil olmak üzere kimi olumlu ve yaşam için elzem olan alışkanlıkların kazandırılmasında zor kullanmaktan, sertlik ve şiddetten uzak durularak, sabırlı, özverili, ilgili ve ılımlı bir yaklaşım içerisinde olunması tavsiye

¹⁷³¹ Tarcan, “Çocuklarla Başbaşa: Yaşama Sanatı”, 106.

¹⁷³² “Çocuk İtaat Etmezse Ne Yaparsınız”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 35 (Ağustos 1929): 18, 19. Emil Loranda’an Tercüme “Mücrim Çocuklar: Çocuk Ruhu 2”, Tercüme eden: Doktor Mustafa Şakir, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 35 (Ağustos 1929): 22, 23. Kazım Nami, “Asıl Terbiye Çocukta Seciye Yaratmaktır”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 4 (Kânunusani 1927): 11, 12. G. M., “Çocuğun Halet-i Ruhîyesi ve Terbiyesi: Çocuklardan İstenilen İtaat Nedir? 2”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 15 (Kânunuevvel 1927): 5-6. G. M., “Çocuğun Halet-i Ruhîyesi ve Terbiyesi: Çocuklardan İstenilen İtaat nedir? 2”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 15 (Kânunuevvel 1927): 6.

edilmiştir. ¹⁷³³ Ancak ahlaki, terbiyevi ve toplumsal normun belirlediği kimi alışkanlıkların öğrenilmesi sürecinde, oldukça inatçı ve hırçın olan bir çocuğa karşı sürekli ılımlı tutum takınılması çocuğun, bahsi geçen davranış ve alışkanlıkları öğrenmesinde bir engel olacağı üzerinde durulmuştur. Zira bu durumun, onun inatçı, hatta hırçın mizacını güçlendireceği ve gelecek yaşamında da onun mizacının olumsuz bir yanını oluşturacağı vurgulanmıştır. Dolayısıyla inatçı olmak, inat ve hırçınlık özelliği “ahlaki kusur”¹⁷³⁴ olarak görülmüş, bu yanıyla da makbul olmayan çocukların sahip olduğu bir davranış şekli olarak tanımlanmıştır. ¹⁷³⁵

Çocuklarda ilk çocukluk yaşlarında görülen ve çocuğun hem kendisine hem de etrafına zarar vermesine, etrafını rahatsız etmesine neden olan davranışlardan bir diğeri de “öfke”dir. Öfkenin kimi zaman genetik olarak çocukta bulunduğu, kimi zamanda içerisinde bulunduğu ortam ve koşullar ile ilgili olarak ortaya çıktığından bahsedilir. Çocuklarda öfkenin, çocuğun kendisine olan zararı üzerinde durularak, örneğin okuldaki eğitim ve öğretim sürecinin emek, sabır ve çaba gerektirdiğini, bunlara sahip olmayan ve basit bir başarısızlık durumunda bile öfkeye kapılan çocuğun defter ve kitabını yırtıp etrafa zarar verebildiği konu edilir. Öfkeyle hareket eden çocukların, bu huylarını yenemedikleri takdirde hem okul ve sosyal yaşamlarında hem de gelecek yaşamlarında başarı kazanamayacakları da vurgulanır. ¹⁷³⁶

Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda hem çocuklar hem de yetişkinler söz konusu olduğunda bir insanın sahip olabileceği en fena ve olumsuz kişilik özelliklerinin başında “gaddarlığın” geldiği şöyle ifade edilmiştir; “Umumiyetle gaddarlık insani vasıfların en büyüğü olan merhamet duygusunun yokluğudur. Gaddar olan biri kendisinden daha küçük ve kuvvetsiz olan kimselere karşı son derece acımasız bir şekilde davranır. Bu nedenle cemiyette ve insan hayatında gaddarlık kadar fena ve muzır olan bir ahlaki

¹⁷³³ “Çocuk İtaat Etmezse Ne Yaparsınız”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 35 (Ağustos 1929): 18, 19. Alaeddin Mutver, “Çocuklarda Görülen Belli Başlı Ahlaki Kusurlardan: İNAD”, **Çocuk Doktoru**, s. 11 (Şubat 1947): 9. Emil Loranda’an Tercüme “Mücrim Çocuklar: Çocuk Ruhu 2”, Tercüme eden Doktor Mustafa Şakir, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 35 (Ağustos 1929): 22, 23. “Ana ve Babalara Bazı Vasaya”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 63-65.

¹⁷³⁴ Alaeddin Mutver, “Çocuklarda Görülen Ahlaki Kusurlardan: Hırçınlık”, **Çocuk Doktoru**, s. 12 (Mart 1947): 4.

¹⁷³⁵ Alaeddin Mutver, “Çocuklarda Görülen Belli Başlı Ahlaki Kusurlardan: İNAD”, **Çocuk Doktoru**, s. 11 (Şubat 1947): 9. Alaeddin Mutver, “Çocuklarda Görülen Ahlaki Kusurlardan: Hırçınlık”, **Çocuk Doktoru**, s. 12 (Mart 1947): 4, 5. “Ana ve Babalara Bazı Vasaya”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 63-65.

¹⁷³⁶ M. B, “Çocuklara Öğütlerim: Öfke”, **Çocuk**, no. 108 (14. 10. 1938): 6. “Ana ve Babalara Bazı Vasaya”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 63-65.

kusur tasavvur edilemez.”¹⁷³⁷ Denilerek “acımasız, merhametsiz ve gaddarlığın” bireysel ve toplumsal yaşam açısından ne derece olumsuz olduğu ve aynı zamanda kötülüğe temsil ettiği vurgulanmıştır.

Bununla beraber çocukların doğduktan sonraki ilk yaşlarında gaddarlık temayüllerine yatkınlıkları belirtilmekle beraber, çocuğun zamanla terbiye edilmesi, sevgi, şefkati öğrenmesi, insana, hayvana ve doğaya karşı sevgi ve şefkat beslemesini sağlayacak bir ahlak ve terbiye anlayışının çocukta inşa edilmesi amaçlanmalıydı. Çocukların özellikle ilk çocukluk yaşlarında hayvanlara karşı gaddar davrandıkları konu edilerek, bu konuda çocukların hayvanlara, diğer canlılara saygı, sevgi ve şefkatle yaklaşmaları gerektiği gündelik pratiklerle pekiştirilecek şekilde onlara öğretilmesi amaçlanmıştır.¹⁷³⁸

Çocukların hem aile ve okul hem de sokak ile içerisine girdikleri tüm sosyal ortamlarda onları istenmeyen ve sevilmeyen ve bir tür makbul olmayan kişi olarak görülmesine neden olan davranışlar arasında “huysuzluk”,¹⁷³⁹ “yaramazlık”¹⁷⁴⁰ ve “muziplik” de¹⁷⁴¹ sayılmıştır. Aynı zamanda “haylazlık” olarak da nitelenen bu tür davranışları sergileyen çocuklar, genellikle “sokak çocuğu” olarak görülmüş, hatta “ahlaksız ve küstah” olarak nitelenmişlerdir.¹⁷⁴² Zira bu tür bir mizaca sahip olan çocukların, olumsuz olarak nitelenen mizaç özelliklerini yenemedikleri takdirde yalnızca çocukluk yaşları değil, gelecek okul, iş ve sosyal yaşamlarında da hem kendileri için hem de içerisinde bulundukları ortam için sorun olabilecekleri konu edilmiştir.¹⁷⁴³

¹⁷³⁷ Alaeddin Mutver, “Çocuklarda Görülen Ahlaki kusurlardan 4: Gaddarlık”, **Çocuk Doktoru**, s. 14 (Mayıs 947): 21.

¹⁷³⁸ Sabiha Zekeriya Hanım, “Bazı Çocuklar Neden Zulümden Hoşlanır”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 9 (Haziran 1927): 17-20. Alaeddin Mutver, “Çocuklarda Görülen Ahlaki kusurlardan 4: Gaddarlık”, **Çocuk Doktoru**, s. 14 (Mayıs 947): 21.

¹⁷³⁹ M. B, “Çocuklara Öğütlerim: Huysuzluk”, **Çocuk**, no. 131 (17. 4. 1939): 2, 3.

¹⁷⁴⁰ “Yaramaz Çocuk”, **Çocuk Âlemi**, s. 20 (13 Ağustos 1949): s.s.y.

¹⁷⁴¹ Kadıköy Lisesi Ziya Üstündağ, “Terbiye Yazıları: Muzipliğin Sonu”, **Çocuk Duygusu**, s. 29 (14 Nisan 1938): 13.

¹⁷⁴² İshak Ferdi, “Sokak Çocukları: Bir Sokak Muharebesi”, **Çocuk Dünyası**, no. 6 (21 Birinciteşrin 1937): 12.

¹⁷⁴³ M. B, “Çocuklara Öğütlerim: Huysuzluk”, **Çocuk**, no. 131 (17. 4. 1939): 2, 3. “Yaramaz Çocuk”, **Çocuk Âlemi**, s. 20 (13 Ağustos 1949): s.s.y. Kadıköy Lisesi Ziya Üstündağ, “Terbiye Yazıları: Muzipliğin Sonu”, **Çocuk Duygusu**, s. 29 (14 Nisan 1938): 13. İshak Ferdi, “Sokak Çocukları: Haylaz Çocukların Romanı”, **Çocuk Dünyası**, s. 8 (4 İkinciteşrin 1937): 12. İshak Ferdi, “Sokak Çocukları: Haylaz Çocukların Romanı”, **Çocuk Dünyası**, s. 19 (3 Şubat 1938): 12. İshak Ferdi, “Sokak Çocukları: Haylaz Çocukların Romanı”, **Çocuk Dünyası**, s. 23 (Mart 1938): 12. “Küçük Hikâye: Ali’nin yaramazlığı”, **Çocuk Güneşi**, s. 5 (Ekim 1950): 8. “Çocukların kavgalarına Mani Olunmalıdır?”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 35 (Ağustos 1929): 14. Mahmut Atilla Aykut, “Sokak Çocukları”, **Çocuk**

Nami'ye göre, genellikle çocuklarına yeterince ilgi gösteremeyen ailelerin, onların terbiyevi alışkanlıkları edinmelerinde yetersiz kalmalarına neden oldukları, bu tür ailelerin çocuklarının, genellikle “hotgam” ve “kavgacı” olduklarını belirtmiştir.¹⁷⁴⁴ Çocukluk yıllarında içerisinde yetiştikleri aile ve sosyal çevre tarafından ihmal edilen bu çocukların, ahlaki ve terbiyevi alışkanlıkları edinmeleri ve topluma yararlı bireyler olmalarının devletin, okulun ve öğretmenlerin görevi olduğunun altı çizilir.¹⁷⁴⁵ Zira okul ve öğretmenlerin, çocuğun sosyalizasyonu noktasında son derece önemli bir görev üstlendikleri konu edilerek, sorunlu olan çocukların farklı terbiye usulleri denenerek, normalleştirici mekanizmalara tabi tutularak topluma kazandırılmaları gerektiğinin altı çizilmiştir.¹⁷⁴⁶ Nami, kimi zaman mizaçlarının bir parçası olarak ortaya çıkan, ancak genellikle sokakta yetişen ya da aile ve içerisinde yetiştikleri sosyal çevre tarafından yeterince “terbiye edilmeyen” bularıyla ahlaki ve terbiyevi özellikleriyle yetersiz olan çocukların, normalleştirilmesi ve topluma kazandırılması noktasında okul sisteminin önemli bir araç olduğunu şöyle vurgulamıştır;

“... İşte burada milli cemiyete düşen çok mühim, mesuliyetli bir vazife vardır. Milli cemiyet bu vazifesini açtığı mekteplerle yerine getirmeği üzerine almıştır. Yerden bitme çocukları milli cemiyet hayatı için faydalı unsur yapmak mektebin başlıca işidir. Birçok kimseler mektebi okutma yazdırma yeri diye sayıyorlar. Hâlbuki mektep sokak hayatının hazırladığı gençleri tehlikeli yollara dökülmeden önce milli cemiyetin istediği yolda yürütmek için açılmıştır. İlk önce düşünülecek şey okutma yazdırma değildir. Zaten bunların birer gaye değil vasıta olduğunu biliyoruz. Mektepten okutma-yazdırmadan önce ondan çok daha ileri milli bir terbiyeyi bekleriz.”¹⁷⁴⁷

Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda makbul çocuğun sahip olması istenmeyen alışkanlıkların başında sigara, alkol ve bunun gibi çocukta bağımlılık yaratacak ve onun hem beden hem de ruhsal sağlığını tehdit edecek olan alışkanlıklar gelmektedir. Zira

Gözü Afacan, s. 16 (4 Ekim 1945): 8. Mahmut Atilla Aykut, “Sokak Çocukları”, **Çocuk Gözü Afacan**, s. 14 (20 Eylül 1945): 8,14.

¹⁷⁴⁴ “Çocukların kavgalarına Mâni Olunmalımıdır?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 35 (Ağustos 1929): 14. Kazım Nami, “Yerden Bitme Çocuklar”, **Çocuk Haftası**, 6. Kitap (23 Nisan 1934): 62. Sabiha Zekeriya Hanım, “Bazı Çocuklar Neden Zulümden Hoşlanı”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 9 (Haziran 1927): 17-20.

¹⁷⁴⁵ Ahmed Hilmi, “Yapılması İstenmeyen Şeyleri Çocuğa İfade Etme”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 5 (Şubat 1927): 33. Sabiha Zekeriya Hanım, “Bazı Çocuklar Neden Zulümden Hoşlanı”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 9 (Haziran 1927): 17-20.

¹⁷⁴⁶ “Haylaz Çocukları Islah Eden Bir Okul”, **Çocuk Doktoru**, s. 21 (Aralık 1947): 22, 23. Kazım Nami, “Yerden Bitme Çocuklar”, **Çocuk Haftası**, 6. Kitap (23 Nisan 1934) 62. Sabiha Zekeriya Hanım, “Bazı Çocuklar Neden Zulümden Hoşlanı”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 9 (Haziran 1927): 17-20. Mahmut Atilla Aykut, “Sokak Çocukları”, **Çocuk Gözü Afacan**, s. 16 (4 Ekim 1945): 8. Cemil Cevdi, “Çocuk Mahkemesi Reisinin Hatıratı”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 20 (Mayıs 1928): 9, 10.

¹⁷⁴⁷ Kazım Nami, “Yerden Bitme Çocuklar”, **Çocuk Haftası**, 6. Kitap (23 Nisan 1934) 62.

çocuklar arasında bir oyun şeklinde başlayan sigara alışkanlığının zamanla bağımlılığa dönüştüğü, sonrasında bunu başka zararlı alışkanlıkların takip ettiği vurgulanır. Çocuğun tüm bu bağımlılıklar sürecinde bedensel ve ruhsal olarak yaralanabileceği, bunun da aileye, toplumsal yaşama olan olumsuz etkileri konu edilerek, çocukların bu türden alışkanlıklardan korunması için devletin ve toplumun tüm tedbirleri alması, bu türden zararlı alışkanlıkları konu edinen etkinliklerin yaygınlaştırılmasının önemine işaret edilmiştir.¹⁷⁴⁸ Bahsedilen dönem içerisinde çocukların zararlı alışkanlıklardan korunması adına pek çok tedbirin alındığı öyle ki dönemin Sağlık Bakanı Fuat Umay'ın küçük yaştaki çocukların sinema salonlarına girişini yasaklayan bir karar hazırladığı konu edilir. Zira çocukların kimi olumsuz, zararlı alışkanlıkları sinema aracılığıyla da kazanabileceği tehlikesine dikkat çekmek amacıyla bu yönde tedbir alındığı ancak bununla beraber çocuklara özel sinema salonlarının yapılması ve sinema aracılığıyla da çocuklar için yararlı olabilecek yayınların yapılması gerektiği de vurgulanmıştır.¹⁷⁴⁹

Ele alınan dönemin çocuklara dönük yayınlarında, dönemin idealize edilen çocuğunda olması istenmeyen ve çocuğun içerisinde yaşadığı toplumda hem dini ahlakın hem de içtimai-toplumsal ahlakın hiçbir şekilde onaylamadığı, hatta kesin bir dille reddettiği alışkanlıklardan biri de hırsızlık ya da çalmadır. Ele alınan dönemin çocuk yayınlarında, çeşitli türdeki yazılar çerçevesinde ele alınan bu konunun çocuklar açısından başlangıçta muzırlık, ya da küçük birkaç şeyin çalınması şeklinde başlayan bir oyun olarak düşünüldüğü konu edilir. Ancak çocukta başlangıçta bir oyun olarak başlayan hırsızlık ya da çalmanın zamanla önü alınmaz olumsuz bir alışkanlığa dönebileceği hatırlatılarak, çocuğun bu yöndeki ilk davranışlarının kontrol edilerek, yapılan davranışın olumsuz yönleri çocuğa izah edilerek, onu çalmaya iten duruma son verilmesi için ebeveynlerin ve okulun bu yönde tedbir alması gerektiği vurgulanmıştır. Zira çalmaya alışan bir çocuğun, gelecekte hem kişisel, hem de toplumsal yaşamda zorluklar yaşayacağı konu edilerek, çocukluk yaşlarında, çocuklarda ortaya çıkan bu tür olumsuz temayüllerin,

¹⁷⁴⁸ Ferudun Vecdi, “Cığara İçen Çocuklar”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 18 (Mart 1928): 12. “İngilizceden: Alkol ve Medeniyet 2”, **Türk Kadın Yolu**, no. 22 (1 Teşrinisani 1926): 8, 9. Ateş “Haftadan Haftaya: Gençlik ev Görenek”, **Ateş**, s. 20 (11 Nisan 1938): 2. Muhariri Fuad Refik, “Çocukları Fenalıklardan Koruyabilmek”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 12 (Eylül 1927): 22-24. Fuad Refik, “Çocukları Fenalıklardan Koruma Cemiyeti”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 17 (Şubat 1928): 10, 11. Monologcu, “Monolog: Boğuluyordum”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 95 (10 Eylül 1936): 10. “Sıhhi: Fazla Yaşamak İçin”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 57 (Haziran 1931): 23. Kazım Nami, “Çocuklara Nasıl İyi İtiyatlar Öğretilir”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 18 (Mart 1928): 5, 6.

¹⁷⁴⁹ Burhan Cahit, “Bugünün Çocuğu Nasıl Yetişir”, **Çocuk Haftası**, 7. Kitap (23 Nisan 1935): 32.

zaman kaybetmeden ortadan kaldırılmasının gerekliliğine işaret edilmiştir.¹⁷⁵⁰ Bunun gibi çocuklarda küçük yaşlarda çeşitli amaçlarla başlayan yalan söyleme davranışının da nedenleri tespit edildikten sonra bunun sakıncaları ortaya konularak ve neden yalan söylememsi gerektiği çocuğa ayrıntılıca izah edilerek onun, bu olumsuz davranıştan kurtarılması öğütlenmiştir.¹⁷⁵¹

Çocuklarda olması makbul görülmeyen özelliklerden biri de “kibir ve kıskançlıktır.” İlk çocukluk yıllarında diğer olumsuz alışkanlıklarda olduğu gibi kıskançlığın da sıklıkla görülebileceği üzerinde durulur. Ancak çocukluk yaşlarında masum gibi görünen bu durumun ileriki yaşlarda ciddi sorunlara yol açabileceğine işaret edilir. Bu nedenle aile içerisinde, evde, okulda ve çocuğun bulunduğu diğer ortamlarda çocuğun kıskançlık geliştirebileceği durumlara karşı temkinli olunması özellikle evde kardeşler arasında ve okulda diğer öğrenciler arasında çocukta kıskançlık geliştirebilecek durumların oluşmaması adına dikkatli davranılmalıydı. Kıskanç çocukların bu huylarını yenemedikleri takdirde gelecek yaşamlarında da hep mutsuz ve tatminsiz bir yaşam sürecekleri, bununla beraber arkadaşlık ilişkileri ve toplumsal yaşam açısından da makbul görülmeyen bu özelliğin onlara ve çevrelerine zarar vereceği vurgulanır.¹⁷⁵²

Kıskançlıkla beraber makbul çocuklarda olması istenmeyen bir diğer özellikte kibir ve şımarıklık içeren davranışlardır. Sahip oldukları zenginlik, güzellik ya da bunun gibi toplumda bir tür üstünlük olarak kabul edilen kimi durumların çocukları da etkileyebileceği konu edilerek böylesi durumlarda çocukta belirmeye başlayan kibir ve şımarıklığa mahal verilmemesi gerektiği, çocukta bu tür davranışlara neden olabilecek söz ve tutumlardan da sakınılması gerektiği üzerinde durulur. Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda içerisinde yaşanan toplumsal ve ekonomik koşulların zorlayıcılığı karşısında sıklıkla yardımlaşmanın, dayanışmanın, iş birliğinin önemi

¹⁷⁵⁰ Necdet Rüştü, “Afacanın Gülünç Öyküleri: Hırsızlığın Sonu”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 89 (31 Temmuz 1936): 12. “Çocuklar Ne Vakit ve Niçin Çalarlar”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 16 (Kânunusani 1928): 28, 29. “Küçük Ali Hırsızlığa Nasıl Tövbe Etti?!” , **Resimli Dünya**, s. 7 (15 Kânunusani 1925): 1.

¹⁷⁵¹ “Yalancı Çocuklar”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 39 (Kânunuevvel 1929): 13. “Masal: Yalancı Amca”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 98 (Birinciteşrin 1936): 13. “Ana ve Babalara Bazı Vasaya”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 63-65.

¹⁷⁵² M. B, “Kıskançlık”, **Çocuk**, no. 115 (2 İlkkanun 1938): 5. “Resimli Makale: Kıskançlık”, **Ateş**, s. 1 (29 İkinciteşrin 1937): 2. Âdem Şakir, “Masal: Kıskançlık”, **Doğan Kardeş**, c. 3, s. 48 (15 Temmuz 1947): 14. T. D, “Resimli Makale: İfrat Ateşi”, **Ateş**, s. 15 (7 Mart 1938): 2.

vurgulanmıştır.¹⁷⁵³ Dayanışma, yardımlaşma ve iş birliğinin toplumsal bir değer olarak kabul edildiği böyle bir ortamda kibrin, kıskançlığın ve şımarıklığın dışlandığı, bu tür alışkanlıkları olan çocukların ne çocukluk sürecinde ne de ileriki yaşlarında, bu özellikleriyle toplumda kabul görmeyecekleri de hatırlatılmıştır.¹⁷⁵⁴

Ele alınan erken Cumhuriyet dönemi toplumunda, inşa edilmek istenen makbul yeni insanın ilk nüvesi olarak kabul edilen dönemin çocuklarında olması istenmeyen özelliklerden biri de “aç gözlülük” ya da “oburluk” tur. Zira ele alınan dönemin çocuklara yönelik yayınlarında çeşitli yazı ve anlatılar dâhilinde ele alınan “oburluk” ya da “açgözlülüğün” hem dini ve toplumsal ahlak açısından bir zaaf olduğu, bunun “ahlaki bir kusur”¹⁷⁵⁵ olarak kabul edildiği görülür. Bununla beraber özellikle yemek sofrasında çocukların açgözlü ve obur bir şekilde davranmaları, sofrada adab-ı muaşeretini ve yeme-içme konusundaki görgü ve nezakete de aykırı bulunmuş, bu tür davranışları ev sofrasında sergileyen çocuğun ev dışında, okulda ve gelecek yaşamında da bu davranışları sürdürebileceği vurgulanmıştır.¹⁷⁵⁶ Diğer taraftan oburluğun, açgözlülüğün çocuğun hem bedensel sağlığı, hem de gelecek yaşamında toplumsal ilişkileri açısından oldukça olumsuz etkileri olabilecek bir yanı olduğu konu edilerek çocuğun oburluktan, açgözlülüğünden vazgeçirilmesinin büyük oranda aile içerisinde edineceği ahlaki terbiye, görgü ve nezaketle mümkün olacağını altı çizilmiştir.¹⁷⁵⁷

Dönemin yayınlarında üzerinde durulan ve hem ahlaki birer zaaf, hem de içerisinde yaşanan toplumun ihtiyaçları ve sosyal yapısı ile uyumlu olmadığı düşünülen ve bu noktada makbul bir çocukta olması istenmeyen özellikler arasında, çocuğun üzerine

¹⁷⁵³ “İyi Çocuklar Ne Yaparlar: Biz Ev İşlerine Yardım Ederiz!”, **Küçük Kardeş**, s. 14 (15 Mart 1948): (kapak sayfası.)

¹⁷⁵⁴ “Artık Okuyoruz: Kendini Beğenmişin Sonu”, **Küçük Kardeş**, s. 10 (27 Ekim 1947): 3. Yazan Bayan Nine, “Masal: Kibirli Prenses”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 122 (18 Mart 1938): 13. M. B, “Kıskançlık”, **Çocuk**, no. 115 (2 İlkkanun 1938): 5. Alaettin Mutver, “Çocuklarda Görülen Ahlaki Kusurlardan: Hırçinlik”, **Çocuk Doktoru**, s. 12 (Mart 1947): 4-5. “Resimli Makale: Kıskançlık”, **Ateş**, s. 1 (29 İkinciteşrin 1937): 2. Ruşen Eşref, “Meşhur Yazılardan: Şımarık Çocuk”, **Terbiye Mecmuası**, no. 4 (1 Mayıs 1330): 175-177. A. K, “Monolog: Sıkılanlar”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 112 (7 İkincikanun 1937): 20. “Çocuklarımızı Niçin Nazlı Büyütmemeli, Şımarık Yapmamalıyız?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 23 (Ağustos 1928): 2. Muazzez Tahsin Berkand, “Çocuklara Öğütlerim: Düşüncesizlik”, **Çocuk**, no. 12 (Mayıs 1939): 2-3. Ali Ulvi Elöve, “Büyüklik Taslamak”, **Çocuk**, s. 251 (20 Eylül 1941): 14.

¹⁷⁵⁵ Selim Sırrı, “Aç Gözlü Çocukları Bu Huyundan Nasıl Geçirmeli?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 19 (Nisan 1928): 3.

¹⁷⁵⁶ Muallim A. Memduh, “Oburluğun Cezası”, **Yeni Nesil**, s. 7 (Haziran 1337/1921): 8.

¹⁷⁵⁷ Selim Sırrı, “Aç Gözlü Çocukları Bu Huyundan Nasıl Geçirmeli?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 19 (Nisan 1928): 3. M. B, “Çocuklara Öğütlerim: Oburluk”, **Çocuk**, no. 117 (16. 12. 1938): 18.

düşen görev ve sorumluluğu yerine getirmemesi, sorumsuz ve tembel olması da bulunmaktadır.¹⁷⁵⁸ Buna karşın çocuğun aşırı hırslı,¹⁷⁵⁹ bencil ve cimri olması da makbul olmayanlar arasındadır.¹⁷⁶⁰ Yine başkaları hakkında olmadık konuşmalar yapmak, iftira etmek de ahlaki olduğu kadar adab-ı muaşerete de aykırı bulunmuştur.¹⁷⁶¹

Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda, çocukların gündelik hayatlarındaki alışkanlıklarda olduğu gibi tüm tutum ve davranışlarında da en temelde kendilerine, büyüklerine ve içerisinde yaşadıkları topluma, çevreye¹⁷⁶² ve arkadaşlarına karşı saygılı olmaları gerektiği vurgulanmıştır. Dönemin ele alınan metinlerinde, çocuklara öğretilmesi gereken alışkanlık ve davranışların temel belirleyeni olarak üzerinde durulan ve altı çizilen kavram “saygı”dır. Öyle ki çocukların en sıradan halleri olarak görülen şakalaşmalarında bile belli bir ölçülülüğün olması gerektiği konu edilerek, “ağır şakaların” ya da “el şakalarının” hem görgü ve nezaket kurallarına hem de saygının sınırlarını zorlayıcı yanına işaret edilmiştir. “İnce ve kibar şaka”nın makbul çocuğun güzel özelliği olduğu, buna karşın “muzip” olan ve “ağır şaka” yapan çocukların ise makbüllüğün sınırında olmadıkları anlaşılmıştır.¹⁷⁶³

Sonuç olarak; ele alınan dönemin metinlerinde çocuklar özelinde yapılan makbüllük tanımı ve sınırı, tez çalışmasının daha önce erken Cumhuriyet dönemi ahlak anlayışını ele alan bölümünde üzerinde durulduğu gibi genel olarak içerisinde yaşanılan zamanın gerekleri ile toplumun içtimai yapısı çerçevesinde ortaya konmuştur. Bununla beraber

¹⁷⁵⁸ “Tenbel Bir Adamın Hikâyesi”, **Doğan Kardeş**, c. 1, s. 17 (Nisan 1946): 8. N. Kızılay, “Tembel Adam”, **Afacan**, no. 236 (24 Mayıs 1939): 8. İsmet Hulusi, “Monolog: Tembellik”, **Çocuk Sesi**, no. 238 (16 Temmuz 1934): s.s.y. Âdem Şakar, “Hikâye: Tenbel Gelin”, **Doğan Kardeş**, s. 71, c. 3 (5 Şubat 1948): 8. Ana ve Babalara Bazı Vasaya”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 63-65. Akil Emrullah, “Terbiye: Çocuk ve Tembellik”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 61 (Teşrinievvel 1931): 4-5. “İşi Yenmek Gerek”, **Ateş** s. 18 (28 Mart 1938): 4.

¹⁷⁵⁹ Mahmud Celal, “Hırs ve Dikkatsizlik”, **Yeni Yol**, s. 29 (Mart 1341): 188.

¹⁷⁶⁰ “Masal: Cimri Kadın”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 81 (5 Haziran 1936): 13. M. Cesim, “İçtimaiyat 1: Ahlakçılık Ahlaksızlık”, **Yeni Nesil**, Sene 2, s. 5 (9 Ağustos 1922): 2. M.B. “Çocuklara Öğütlerim: Birbirinize Yardım Ediniz”, **Çocuk**, no. 134 (14.4.1939): 2, 3. Kaklice 39’uncu Mektep Müdürü Tevfik “Tehlikede Olanlara Yardım Ediniz”, **Yeni yol**, s. 102 (18 Mart 1926): 1278. Fahreddin Kerim Gökay, “Çocuk Terbiyesinde Düşünülecek Noktalar”, **Çocuk Haftası**, 7. Kitap (23 Nisan 1935) s. 40-42.

¹⁷⁶¹ Necdet Rüştü Efe, “İftira Etmeyiniz!..”, **Çocuk Alemi**, s. 3, (16 Nisan 1949): s.s.y. Kocaelili Talat Tuğrul, “İftira”, **Yeni Yol**, s. 25 (23 Şubat 1340): 115.

¹⁷⁶² “Tutum Haftasından Öğrendiklerim”, **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 33 (1 Aralık 1946): 14. Selim Sırrı, “Mürebber-Disiplin”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 40 (Kanunusani 1930): 4, 5. Selim Sırrı Tarcan (ordu sayı), “OKUV”, 1 “Söz Namus Demektir”, **Çocuk**, no. 1 (1 İkincikanun 1936):5-13.

¹⁷⁶³ M. B, “Çocuklara Öğütlerim: Ağır Şaka Yapmayınız”, **Çocuk**, no. 127 (24. 2. 1940): 3. “Çocuklara Öğütlerim: Ağır Şaka Yapmayınız”, **Çocuk**, no. 121 (24. 2. 1939): 3. O. D, “Hukukçu Ağabeyin Öğütleri: El Şakası Yapmayın”, **Çocuk**, no. 140 (26 Mayıs 1939): 6, 7.

makbullüğün sınırı aynı zamanda genel görgü nezaket ve adab-ı muaşeret ekseninde ortaya konulan iyi-kötü, doğru-yanlış davranışlar esası üzerinden değerlendirilmiştir.¹⁷⁶⁴ Bu bağlamda ele alınan dönemin yayınlarında makbul çocuğun en önemli vasfının, her daim iyiliğin yanında, kötülüğün karşısında yer alması olarak tanımlanmıştır. Burada iyilik ahlaki olanı, toplumun genel normları, ihtiyaç ve toplumsal yapısı ile uzlaşır olan ve genel edep ve adab-ı muaşerete uygun olanı temsil etmiştir. Kötülük ise gayri ahlaki olanı, toplumsal norm ve ihtiyaçların ötekisini temsil eden olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle Cumhuriyet çocuğu hem kişisel yaşamında hem de toplumsal yaşamda, üzerine düşen görev ve sorumluluğu yerine getiren, toplumsal ahlakı, toplumun çıkarları ve ihtiyaçlarını gözetken ve toplumca “iyi ve doğru” olarak nitelenen tutum ve davranışları sergileyen biri olarak idealize edilmiştir.¹⁷⁶⁵ Buna karşın Cumhuriyet çocuğunun ötekisi olarak kavramsallaştırabileceğimiz “makbul olmayan çocuk” ise tüm iyi niteliklerin dışındakileri temsil eden öteki olarak görülür. Zira Cumhuriyetin makbul olmayan çocuğunun en belirgin özelliği dönemin ahlak ve terbiyesinin de temel belirleyeni olan itaat ve intizama uymamasıdır. Zira itaate alışmayan bir çocuğun iyi bir terbiye edinmesi mümkün görülmemiştir. Bununla beraber makbul olmayan çocuğun diğer özellikleri arasında bulunan inatçı, hırçın, öfkeli, gaddar, kavgacı, hodkâm, acımasız, merhametsiz olması gayri ahlaki olarak nitelenmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde, inşa edilmek istenen yeni toplum yapısının nüvesini oluşturacak olan çocukların makbüllük sınırı ve standardını belirleyen diğer unsurlar arasında dini ve seküler ahlakın da makbul bulmadığı yalan, hırsızlık, kibir, kıskançlık gibi davranışlar bulunmaktadır. Ancak bununla beraber ele alınan dönem içerisinde yaşanan sosyal ve ekonomik konjonktürün dayattığı koşullarda tembellik, açgözlülük, oburluk, aşırı hırslılık, bencillik, cimrilik ile zararlı alışkanlıklar olarak anılan (sigara, alkol vd.) makbul olmayanı, “fena”yı temsil etmiştir.

¹⁷⁶⁴ Bu konuda tez çalışmasının, “Yeni Bir İnsan İnşa Etmek: Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyete Dönemin Ahlak ve Terbiye Anlayışı”, ile “Adab-ı Muaşeret: Makbul Çocuğun Gündelik Yaşamda Uyması Gereken Kurallar”, bölümüne bkz.

¹⁷⁶⁵ M. Hülagu, “İyilik ve Fenalık”, **Çocuk Haftası**, no. 33 (19 Şubat 1945): 5-14. Mehmet Tuğrul, İyilikle Kötülük, “Masal Dünyası: İyilikle Kötülük”, **Türk Çocuğu**, s. 11 (1 Ekim 1945): 10. “Güzel Bir Hikâye: Kötülüğe İyilik”, **Doğan Kardeş**, s. 28 (15 Eylül 1946): 34. “Fenalık Cezasız Kalmaz”, **Yeni Yol**, s. 100 (18 Şubat 1926): s.s.y. “Yaşasın Cumhuriyet Çocukları”, **Doğan Kardeş**, s. 7 (1 Kasım 1945): 3. Muhariri Fuad Refik, “Çocukları Fenalıklardan Koruyabilmek”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 12 (Eylül 1927): 22-24.

5.4 Yeni Bir Hayat Yeni Bir Çocuk: Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk

Yayınlarında Cumhuriyetin İdealize Edilen Makbul Çocuğu

Erken Cumhuriyet döneminde güçlü bir ulus-devlet kurma amacı çerçevesinde siyasal, toplumsal ve kültürel alanda yapılan pek çok yenilikte olduğu gibi Cumhuriyetin idealize ettiği değerler ekseninde yeni bir toplum kurmak ve kurulan yeni toplumun değer ve ihtiyaçlarına uygun yeni bir birey inşa edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde yeni toplumu kuracak olan çocukların, Cumhuriyetin kurmak istediği modern devlet yapısı ile ulus-devleti pekiştirecek, toplumsal yapının ihtiyaçlarına ve Cumhuriyetin terbiyevi ve ahlaki erdemlerine uygun olarak inşa edilmesi noktasında başta eğitim ve okul sistemi olmak üzere pek çok araç kullanılarak bahsi geçen amaçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Zira yeni toplumu kuracak olan Cumhuriyet çocuklarının, modern bir devlet ve toplum yapısı ile Cumhuriyet erdemlerine bağlı nesiller olarak inşa edilmelerinde, bu çalışma kapsamında ele alınan çocuk dergileri de tüm bu yeni çocukluk ve dolayısıyla Cumhuriyetin yeni bireyinin oluşturulması amacının popüler yayın bağlamındaki araçları arasında yer almıştır.

Tez çalışmasının ilk bölümünde de üzerinde durulduğu gibi ele alınan dönemin çocuk dergilerinde özellikle yirmili ve otuzlu yıllarda güçlü bir devlet ve toplum yapısı ile güçlü bir ekonomi yaratmanın ancak tüm bu süreçlerle uyumlu olabilecek yeni bir beden, yeni bir birey inşası ile mümkün olabileceği düşünülmüştür. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilanını takip eden süreçte, özellikle çocuk konusunda dönemin bürokratları, sağlık çalışanları ve eğitimcilerinin üzerine odaklandıkları ve en fazla yazı yazıp, gündemde tuttukları konuların başında çocuk sağlığı, bakımı ve hastalıklardan korunması gelmekteydi. Cumhuriyeti kuran kadroların, kurmak istedikleri toplumun öncelikle bedensel sağlığının iyileştirilmesi, güçlü, gürbüz, hastalıktan arınmış ve zinde bedenlere sahip çocuklardan, nesillerden oluşması amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde alınan kararlar, tedbirler ve yapılan çalışmalar ile konuya dair uygulamaların çocuk dergilerine nasıl yansıdığı ve çocuklardan başlanarak toplumun sağlıklılaştırılması çabaları ile Cumhuriyetin idealize ettiği beden kurgusu tez çalışmasının ilk bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.¹⁷⁶⁶

¹⁷⁶⁶ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. “Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocukluğun Bedensel İnşası”, bölümü ile konunun alt başlıkları bu içeriğe ayrılmıştır.

Cumhuriyetin idealize ettiği ve gelecek Cumhuriyet toplumunu kuracak olan çocukların yalnızca bedensel sağlığı ve bu yöndeki iyi olma hali ile değil, aynı zamanda en az bunun kadar güçlü bir talep olarak ön plana çıkan ve Cumhuriyet çocuğunu içerisinde yaşıadığı çağın, zamanın ve şartların gerekleri çerçevesinde inşa edilmesi amaçlamıştır. Bu amaç çerçevesinde oluşturulmak istenen yeni bireyin, geçmiş dönemlerin dinsel ve geleneksel ahlak ve terbiye anlayışından ziyade modern, ulus-devlet paradigmasıyla uyumlu olabilecek seküler bir ahlak anlayışı ile inşa edilmesine çalışılmıştır. Zira Cumhuriyeti kuran kadrolar, daha Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ortaya koydukları yeni bir insan inşa etme projelerinde seküler ahlakın temel referanslarından hareketle oluşturdukları kavram ve söylemleri ön plana çıkarmışlardır. Bu kavramlar ekseninde ortaya konulan “yeni ahlak”, “içtimai ahlak” ya da “tesanüt ahlakına” göre, ahlak belli bir kişinin, belli bir topluluğun çıkarlarına hizmet etmeksizin, içerisinde yaşanılan, devletin, milletin ve toplumun ortak çıkarlarını gözeten, kolektif çıkarlara hizmet eden bir anlayışa sahiptir. Bu anlayışla inşa edilmeye çalışılan Cumhuriyet çocuğunun, toplumun çıkarlarını, kendi çıkarlarının üzerinde tutmayı, gündelik tutum ve davranışlarında bu temel anlayışın yanı sıra aklın ve bilimin egemen olduğu pozitivist bir düşünce yapısına sahip olması bu yolla toplumun ilerlemesine katkı sunması beklenmiştir. Bu yanıyla erken Cumhuriyet dönemi toplumunda bahsi geçen ve oluşturulmak istenen yeni insanın terbiyevi alışkanlık ve özellikleri, ahlaki çehresi ile sahip olması beklenen ahlaki-insani erdemler, ortaya konan bu kavramlar ve söylemler ekseninde örülmüştür.¹⁷⁶⁷

Bununla beraber Cumhuriyet çocuklarının yalnızca terbiyevi ve ahlaki erdemlerle değil, aynı zamanda gündelik yaşamdaki pratiklerinde de Batı modernitesinin referanslarını taşıyan görgü ve nezaket kurallarına uygun davranış kalıpları içerisinde olmaları idealize edilmiştir. Zira erken Cumhuriyet döneminde, beden terbiyesi, sağlık ve gündelik yaşamın görgü ve nezaket kuralları çerçevesinde yazdıklarıyla bilinen Selim Sırrı (Tarcan) Cumhuriyetin inşa etmek istediği yeni nesilleri, Cumhuriyetin ortaya koyduğu modern/seküler ahlak ve terbiye anlayışı ile bu eksenindeki Batılı görgü

¹⁷⁶⁷ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için tez çalışmasının “Yeni Bir İnsan İnşa Etmek: Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyete Dönemin Ahlak ve Terbiye Anlayışı”, bölümü ile bu bölümün “Erken Cumhuriyet Dönemi Metinlerinde Ahlak Anlayışını Biçimlendiren Temel Kavramlar”, üst başlığı ile “Ulus ve Ulusçuluk: Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyete Ulusçuluk ve Çocuk Dergilerinde Ulus Sevgisi “Dayanışma ve Yardımlaşma, Çalışkanlık ve Vazife Bilinci, Disiplin ve İntizam, Tutum ve Tasarruf”, alt başlıklarına bakınız.

ve nezaket kuralları çerçevesinde onlara öğretilecek olan “yaşama sanatı” ile inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur. O, bahsedilen “yaşama sanatının” da öğrenilebilir bir şey olduğunu, çocukların, gündelik yaşamlarında edindikleri teorik bilgi ile gündelik pratiklerin, onların yaşayış şeklini biçimlendirdiğini ortaya koyar. Ona göre çocuğun erdemli, ahlaklı, görgü ve nezaket kurallarına bağlı bir yaşam sürmesi ancak onda, çocukluk yaşlarında oluşturulacak olan alışkanlıklar ile mümkün olabilecekti.¹⁷⁶⁸

Yeni toplumu kuracak olan genç nesillerin, çocukluk yaşlarından itibaren bahsi geçen ahlaki ve terbiyevi erdemler çerçevesinde inşa edilmeleri onların, ancak çocukluk yaşlarından itibaren belli bir itaat ve intizama alıştırmaları ile mümkün görülmüştür. Zira tez çalışması dâhilinde ele alınan başlıkların içeriklerinde de vurgulandığı gibi Cumhuriyet toplumunda da idealize edilen çocuğun sahip olması beklenen en belirleyici ahlaki ve terbiyevi erdemlerin başında, “itaat ve intizam” gelmekteydi. Makbul çocukta bulunması idealize edilen itaat ve intizamın, çocuğun, ahlaki, terbiyevi alışkanlıklar ile toplumsal yaşamın vazgeçilmezi olarak kabul edilen adab-ı muaşeret, görgü ve nezaket kurallarını öğrenmesi ve bu kuralların onda yerleşik birer alışkanlığa dönüşmesi için vazgeçilmez olduğu vurgulanmıştır.¹⁷⁶⁹ Bu yanıyla itaatkâr olan çocuk aynı zamanda saygılı, terbiyeli, nezaket ve görgü sahibi olarak nitelenmiş ve eğitime uygun olarak bulunmuş, bununla beraber da toplumun genel normları ekseninde makbul çocuk olarak kabul görmüştür.

Tarcan, Cumhuriyetin, idealize edilen makbul çocuğunu “Adam nasıl olunur?” sorusu çerçevesinde ele aldığı yazıda şöyle betimlemiştir;

“Ananıza, babanıza kendinizden küçük ve kendinizden büyüklere faydalı olmak istiyorsanız, ekmeğini yediğiniz, suyunu içtiğiniz havasını aldığınız, güneşi ile ısındığınız vatanınıza hizmet etmek istiyorsanız bunun yalnız bir yolu vardır: adam olmak!” Adam nasıl olunur işte bugün size onu anlatacağım. Adam olmanın üç büyük sırrı; sağlam vücut, işlek zekâ, temiz yürektir.”¹⁷⁷⁰

¹⁷⁶⁸ Selim Sırrı Tarcan, “Çocuklarla Başbaşa: Yaşama Sanatı”, **Arkadaş**, s. 6 (14 Şubat 1941): 106.

¹⁷⁶⁹ “Çocuk İtaat Etmezse Ne Yaparsınız”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 35 (Ağustos 1929): 18, 19. Sezai Bertan, “İntizam ve Temizlik”, **Çocuk Güneşi**, s. 6 (28 Eylül 1950): 10. Emil Loranda’ın Tercüme “Mücrim Çocuklar: Çocuk Ruhı 2”, Tercüme eden: Doktor Mustafa Şakir, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 35 (Ağustos 1929): 22, 23. Kazım Nami, “Asıl Terbiye Çocukta Seciye Yaratmaktır”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 4 (Kanunusani 1927):11, 12. G. M., “Çocuğun Halet-i Ruhıyesi ve Terbiyesi: Çocuklardan İstenilen İtaat Nedir? 2”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 15 (Kanunuevvel 1927): 5. G. M., “Çocuğun Halet-i Ruhıyesi ve Terbiyesi: Çocuklardan İstenilen İtaat nedir? 2”, 6. Selim Sırrı Tarcan, “Çocuklara Konferans: Kendi Kendinizi İdare Ediniz!”, **Çocuk**, s. 387 (1944): s.s.y.

¹⁷⁷⁰ Selim Sırrı Tarcan, “Türk Çocuklarına Öğütlerim: Sağlam Vücut- İşlek Zekâ, Temiz Yürek”, **Çocuk**, no. 9 (Eylül 1936): 3.

Tarcan, bahsedilen bu üç özellikten biri ya da ikisine sahip olmanın yeterli olmayacağını, asıl olanın bu üç özelliğe birden sahip olunması olduğunu vurgular. Sağlam bir vücut için çok küçük yaşlardan itibaren sağlıklı yaşam alışkanlıklarının kazanılması gerektiğini belirterek, bunun için vaktinde yatıp, vaktinde kalkılması, yemeklerin vaktinde yenmesi, abur cubur yenmemesi, havası bozuk olan yerlerde oturulmaması, açık havada gezilmesi, mümkünse her gün banyo yapılması, sigara vb. zararlı alışkanlıklardan uzak durulması ve spor yapılması önerilmiştir. Bununla beraber işlek bir zekâyâ sahip olunması için bolca çalışılması gerektiği, “işleyen demir ısıldar” sözüyle ifade edilmiştir.¹⁷⁷¹

Tarcan “adam olmanın” üçüncü ve önemli koşulunun “temiz yürekli” olmaktan geçtiğini şöyle ifade etmiştir;

“Temiz yürek, doğruluğu seven iyilik yapmaktan hoşlanan fenalıktan kaçınan, yalandan nefret eden, insanlara temiz yürekli denir. Temiz yürekli olanlar daima başkalarının iyiliğini düşünürler. Zayıfa düşküne yardım ellerini uzatırlar. Temiz yürekli olanların vicdanı da rahattır. Yürek de zekâ gibi işleyerek gündün güne temizleşir. Nasıl yalana alışanlar adam aldatmadan duramazlarsa, iyilik yapmağa alışanlar da başkalarının yardımına koşmadan duramazlar. Temiz yürekli olanlar yalan söylemezler, kimseye fenalık etmezler, kalp kırmazlar, onların özü ve sözü doğrudur.”¹⁷⁷²

Tarcan, Cumhuriyet çocuğunda bulunması arzu edilen bu üç özelliğin, onun hem bedensel ve zihinsel hem de ahlaki ve terbiyevi özellikleri dolayısıyla sahip olması idealize edilen özellikler olarak resmeder. Bununla beraber Cumhuriyetin makbul çocuğunda bulunması istenen tüm bu özelliklerin, en temelde onun, içerisinde yaşadığı topluma, vatana ve millete hizmet etmesinin ön koşulu olduğu kabulünden hareket edilmiştir. Bu durum, Tarcan’ın anlatımında şöyle ifade bulur; “Ey Türk çocuğu, göreyim seni! Adam ol! ...Sağlam vücudunla, işlek zekân ve temiz yüreğinle aziz vatana, sevgili milletine faydalı olmağa çalış. Bu üç şart ile insan yükselir ve etrafındakileri yükseltir. Hadi bakalım sen de yüksel sen de yükselt.”¹⁷⁷³

Tarcan’ın ifadesinde yer aldığı üzere ele alınan dönemin idealize edilen makbul çocuğu, her şeyden önce ailesi, toplumu, vatani ve milleti için yararlı olmalı ve sahip olduğu vasıfları toplum yararına kullanmalıydı. Yine Tarcan’ın ifadesinde yer aldığı

¹⁷⁷¹ Tarcan, “Türk Çocuklarına Öğütlerim: Sağlam Vücut- İşlek Zekâ, Temiz Yürek”, 3.

¹⁷⁷² Tarcan, “Türk Çocuklarına Öğütlerim: Sağlam Vücut- İşlek Zekâ, Temiz Yürek”, 4.

¹⁷⁷³ Tarcan, “Türk Çocuklarına Öğütlerim: Sağlam Vücut- İşlek Zekâ, Temiz Yürek”, 4.

üzere idealize edilen Cumhuriyet çocuğunun, yaşamı kurgularken en temelde ailesine, içerisinde yetiştiği topluma, vatan ve millete olan borucunu ödemesi için üzerine düşen tüm görevleri yerine getirmesi gerektiği vurgulanır.¹⁷⁷⁴ “Toplumsal borç” kavramı çerçevesinde ifade edilen ve makbul çocuğun olmazsa olmaz özellikleri ve görevleri olarak ifade edilecek olan özellikler arasında çocuğun yurduna, vatani ve milletine olan bağlılığı ve hizmeti yanında, dayanışma ve yardımlaşma, çalışkanlık ve vazife bilinci, disiplin ve intizama sahip olması, tutum ve tasarruf bilinciyle hareket etmesi bulunmaktadır.¹⁷⁷⁵

Cumhuriyetin, idealize edilen makbul çocuklarına rol-model olarak sunulan çocukların özellikle Kurtuluş Savaşı sürecinde ortaya koydukları kahramanlıklar¹⁷⁷⁶ ile vatani ve milleti için çalışan, vatanını seven ve koruyan çocuk anlatılarında ortaya konmuştur.¹⁷⁷⁷ Bu anlatılarda idealize edilen çocuk resmedilirken, içerisinde yaşanan zamanın çocuklarına düşen görev ve sorumluluklar da şöyle hatırlatılır; “Bu büyük emanetler senindir. Ne mutlu sana cumhuriyet çocuğu. Ey vicdanı temiz, duygusu yüksek, tunç ayaklı, çelik kollu kahraman Türk çocuğu! Yarının omuzlarına yükleyeceği vazifeler ağırdır, bugünden kendini her cefaya alıştırsın, geleceğe hazırlansın, çok çalış, fikri terbiyeye beden terbiyeni ekle...”¹⁷⁷⁸

Bununla beraber Cumhuriyet çocuklarının, vatani ve milletiyle beraber yurdunu kurtaran ve Cumhuriyet esasına dayalı ulus-devleti kuran başta Mustafa Kemal

¹⁷⁷⁴ Selim Sırrı Tarcan, “Çocuklara Konferans: Kendinize ve Başkalarına Borcunuzu Ödeyiniz”, **Çocuk**, s. 386 (1944): 13-14. Selim Sırrı Tarcan, “Çocuklara Konferans: Kendi Kendinizi İdare Ediniz!”, **Çocuk**, s. 387 (1944).

¹⁷⁷⁵ Erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde idealize edilen makbul çocuğun özellikleri olarak tanımlanan kavramlar için tez çalışmasının, “Erken Cumhuriyet Dönemi Metinlerinde Ahlak Anlayışını Biçimlendiren Temel Kavramlar”, üst başlığı ile “Ulus ve Ulusçuluk: Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyete Ulusçuluk ve Çocuk Dergilerinde Ulus Sevgisi “Dayanışma ve Yardımlaşma “Çalışkanlık ve Vazife Bilinci”, “Disiplin ve İntizam”, “Tutum ve Tasarruf”, konulu alt başlıklara bakınız.

¹⁷⁷⁶ Hakkı Tezel, “Türk Çocuğunun Hikâyesi: Küçük Kahraman”, **Türk Çocuğu**, s. 1 (16 Birincikanun 1944): 3-14. Monologcu, “Monolog: Yiğitlik Buna Derler!”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 110 (24 Birincikanun 1936): 10. “Hikâye: Kahraman Çocuk”, **Çocuk Sesi**, no. 116 (28 Mart 1932): 13. M. B, “Çocuklara Öğütlerim: Korkak Olmayınız”, **Çocuk**, no. 124 (3. 2. 1939): 3.

¹⁷⁷⁷ Nedim Tuğrul, “Genç Türk Milliyetçidir”, **Yeni Yol**, s. 91 (19 Teşrinievvel 1341): k.s. Ali Ferruh Oya, “Cumhuriyet Çocuğu”, **Cumhuriyet İzcileri**, s. 7 (18. 3. 1940): 4. Necdet Rüştü, “İstiklalin Çocuğu”, **Çocuk Sesi**, no. 113 (7 Mart 1932): 7. Halil İbrahim Yurtseven, “Devrim Çocuklarına”, **Çocuk**, no. 305 (28 İlkteşrin 1936): 1.

¹⁷⁷⁸ Ali Ferruh Oya, “Cumhuriyet Çocuğu”, **Cumhuriyet İzcileri**, s. 7 (18. 3. 1940): 4.

Atatürk¹⁷⁷⁹ olmak üzere İsmet İnönü¹⁷⁸⁰ ve diğer Türk büyüklerinin yurt sevgisi, cesaretleri, kahramanlıkları, fedakârlıkları, çalışkanlıkları ile azim ve kararlılıklarının örnek alınması gerektiği vurgulanır.¹⁷⁸¹ Çocuk Haftası'nda 23 Nisan çocuk bayramı kutlamalarında İsmet İnönü'nün kaleme aldığı bir yazıda Cumhuriyet çocuklarına şöyle seslenir;

“Doğru sözlü, temiz yürekli, vatan için kahraman ve fedakâr, çalışkan ve bilgili olmaya çalışınız. Ancak bu ahlakla ve vatan için canınızı feda etmek ülküsü ile ve birbirinizi severek Türk adını göklerde tutabilirsiniz. Büyük Gazinin Türk Cumhuriyetini ve vatan istiklalini emanet ettiği gençlik sizsiniz. Türk tarihinin hiçbir devrinde çocuklarımız o kadar yüce bir elden bu kadar değerli bir armağan bulamadı. Ne mutlu size!”¹⁷⁸²

Ele alınan dönemin çocuk dergilerinde İdealize edilen Cumhuriyet çocuğunun en önemli ahlaki ve terbiyevi erdemlerinin başında vatan sevgisi ve vatana olan bağlılığı

¹⁷⁷⁹ Çocuk Dergilerinde konu edilen ve Cumhuriyet çocuklarının tanınması ve bilmesi istenen bir rol-model olarak yeni devletin ve Cumhuriyetin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün, hayatı boyunca pek çok güçlüklerle karşılaşmasına rağmen bunları nasıl yendiği konu edilir. Mustafa Kemal'in karşılaştığı güçlüklerle karşılaşma ve dayanışma faaliyetleri, derslerdeki başarısının yanında oldukça “faal”, bir öğrenci olması, sonrası süreçte yurdu ve vatanı uğruna girdiği büyük mücadele konu edilmiştir. “Atatürk Çocukların Arasında”, **Afacan**, no. 260 (10 İkinciteşrin 1939): 9. “Ulusun Büyüklerini Tanıyalım: Kemal Atatürk”, **Olgun Çocuk**, s. 1 (7 Şubat 1935): 3. “Ulusun Büyüklerini Tanıyalım: Kemal Atatürk”, **Olgun Çocuk**, s. 3 (Mart 1935): 3. “Ulusun Büyüklerini Tanıyalım: Kemal Atatürk”, **Olgun Çocuk**, s. 4 (16 Mart 1935): 2. “Ulusun Büyüklerini Tanıyalım: Kemal Atatürk”, **Olgun Çocuk**, s. 6 (30 Mart 1935): 2. “Atatürk Çocukların Arasında” **Afacan**, no. 260 (10 İkinciteşrin 1939): 9. “Sevgi Türk Çocuğu”, **Çocuk**, no. 305 (28 İlkteşrin 1936): 1. “Atatürk'ün Çocukluk ve Mektep Hayatı”, **Afacan**, no. 260 (10 İkinciteşrin 1939): 8. T. Demiray, “Atatürk” **Yavru Türk**, s. 1 (2 Mayıs 1936): s.s.y Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Ozan Yazıları: Atatürk”, **Çocuk**, s. 114 (25.11.1938): 8. Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Cumhuriyet”, **Çocuk**, s. 114 (25.11.1938): 8. H. İ Akçoban, “En Büyük İnsan”, **Çocuk**, s. 117 (16. 12. 1938): 2. H. Refet Tanışık “Ebedi Şef”, “Ebedi Atamız: Atatürk En Büyük Bayramımızda Yine Bizimle Berabersin”, **Çocuk** s. 118 (29 İlkteşrin 1940): 1. “Atatürk ve Çocuklar” **Türk Çocukları**, s. 1 (9 Ocak 1950): 6-7.

¹⁷⁸⁰ Hulüsi Mercan, “Milli Çocuk Hikâyesi: İnönü Çocuğu” **Afacan**, no. 231 (20 Nisan 1939): 4. Hulüsi Mercan, “Milli Çocuk Hikâyesi: İnönü Çocuğu” **Afacan**, no. 232 (27 Nisan 1939): 4. T. Demiray, “İsmet İnönü”, **Yavru Türk**, s. 2 (8 Mayıs 1936): s.s.y. İsmet İnönü, “Sevgili Bayram”, **Çocuk Haftası** 6. Kitap (23 Nisan 1934): 1. “Ulusun Büyüklerini Tanıyalım: İsmet İnönü”, **Olgun Çocuk**, s. 10 (28 Nisan 1935): 3. “İsmet İnönü ve Çocuklar” **Türk Çocukları**, s. 2 (16 Ocak 1950): 3. Arif Avcı, “Türk Büyükleri: Milli Şefimiz İsmet İnönü” **Türk Çocuğu**, s. 2 (1 İkincikanun 1945): 3.

¹⁷⁸¹ Necdet Rüştü, “İstiklalin Çocuğu”, **Çocuk Sesi**, no. 113 (7 Mart 1932): 7. “Büyük Adamlar: Fatih”, **Yavru Türk**, c. 3, s. 66 (30.07.1937): s.s.y. “Büyük Adamlar: Tevfik Fikret”, **Yavru Türk**, s. 67 (07. 08. 1937) s.s.y. “Büyük Adamlar: Sokollu Mehmet Paşa”, **Yavru Türk**, s. 72 (11 Eylül 1937) s.s.y. “Büyük Adamlar: Yavuz Sultan Selim”, s. 75 (18 Eylül 1937) s.s.y. “Fatih İstanbul'u Nasıl Aldı?”, **Doğan Kardeş**, s. 214. c. 6 (12 Kasım 1950): 4. “Türk Büyükleri: Fatih Sultan Mehmet”, **Türk Çocuğu**, s. 2 (İkincikanun 1945): 8. “Türk Büyükleri: Koca Sinan”, **Türk Çocuğu**, s. 6 (1 Mart 1945): 8. “Türk Büyükleri: Kanuni Sultan Süleyman”, **Türk Çocuğu**, s. 7 (16 Mart 1945): 10. “Türk Büyükleri: Yavuz Sultan Selim”, **Türk Çocuğu**, s. 9 (16 Nisan 1945): 10.

¹⁷⁸² İsmet İnönü, “Sevgili Bayram”, **Çocuk Haftası** 6. Kitap (23 Nisan 1934): 1.

gelmektedir.¹⁷⁸³ Cumhuriyet çocuğunun sahip olması beklenen en önemli ahlaki ve terbiyevi vasfı olan vatan ve millet sevgisi, onun tüm yaşamını kuşatan ve gündelik pratiklerinin tamamında etkisini göstermesi beklenen, yaşamın farklı veçhelerini kapsayan çok katmanlı bir kavram olarak kullanılmıştır.

Toplumsal yaşamın gündelik pratiklerinde genellikle “terbiyeli çocuk” “terbiyeli insan” olarak adlandırılan kimselerde bulunduğu düşünülen ve pek çok ahlaki ve terbiyevi erdem ve davranışı içerisinde barındıran “terbiyeli olma” halinin de erken Cumhuriyet dönemi toplumunda oluşturulmak istenen yeni insanın en önemli vasfı olduğu sıklıkla vurgulanmıştır.¹⁷⁸⁴ Tez çalışmasının ikinci bölümünde ayrıntılı bir biçimde ele alınan terbiye kavramını Vasfi Raşit Sevig şöyle tanımlamıştır;

“Terbiyeli insan kimdir? Terbiyeli insan, büyüğünü sayar. Kendi yaşında ve kendi derecesinde olanlara alçak gönüllülük, “tevazu” gösterir. Kendisinden aşağı bulunanlara ise hoş muamele eder, yani onlara hoş davranır, hoş söyler. Terbiyeli insan tatlı söyleyen, tatlı konuşan insandır. Terbiyeli insan herkesin hakkını haysiyetini tanır. Kadir ve kıymetlerini tanır, hatırlarını gözetir. Elinden geldiği kadar yardım eder. İnsanlığa yakışan her türlü ödevi yerine getirir, kendi haddini bilir. Vazifesi olmayan şeylere karışmaz. Terbiyeli insan, hiçbir kimsenin ırzına namusuna kadir ve itibarına dokunmaz, kazancına durgunluk getirmez, işine mâni olacak harekette bulunmaz. Terbiyeli insan her sözü hale vakte ve yerine göre söyler. Boş lakırdı etmez. Her sözünde her işinde fayda bulunur. Terbiyeli insan ahlaki bozuk olan adamlarla görüşmez. Vicdanına aykırı şeyler yapmaz. Doğruluktan ayrılmaz. Üzerine aldığı şeyi hakkı ile yapar. Yapmayacağını üzerine almaz. Vaat ettiğini yapar. Yani verdiği sözü tutar. Birinden iyilik görse unutmaz.”¹⁷⁸⁵

Ele alınan dönemin metinlerinde terbiye kavramının, aslında idealize edilen çocukta bulunması istenen ahlaki erdemleri de kapsadığı, çoğu zaman ahlak ile terbiye kavramının geçişken ve birbirini kapsayan anlamlar taşıdığı görülmüştür. Zira yukarıda terbiye kavramı ekseninde ortaya konulanların, idealize edilen Cumhuriyet çocuğunun sahip olması beklenen ahlaki erdemleri de ifade ettiği görülmektedir. Dönemin çocuk dergilerinde ahlakın, “ilmi” temellere dayandığı, seküler ve dünyevi bir boyutu olduğu kabul edilmekle beraber, ahlakın, insanı iyi ve doğru olan erdemlere

¹⁷⁸³ Selahaddin Arıkan, “Türk Çocuğunun Hikâyesi: Alnımdaki Toprak Üstümdeki Bayrak” **Türk Çocuğu**, s. 4 (1 Şubat 1945): 2.

¹⁷⁸⁴ Vasfi Raşit Sevig, “Terbiyeli İnsan”, **Çocuk**, s. 261 (29 ikinciteşrin 1941):16. Fahreddin Kerim Gökay, “Çocuk Terbiyesinde Düşünülecek Noktalar”, **Çocuk Haftası**, 7. Kitap (23 Nisan 1935): 40-42. Mehmed Emin, “Saygı ve Terbiye”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, s. 14 (1 Temmuz 1919): 4, 5. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) “Terbiye Bahisleri: Nasıl Terbiye-Nasıl Adam?”, **Gülbüz Türk Çocuğu**, s. 73 (ikinciteşrin 1932): 7.

¹⁷⁸⁵ Vasfi Raşit Sevig, “Terbiyeli İnsan”, **Çocuk**, s. 261 (29 ikinciteşrin 1941): 16.

yaklaştırdığını, bireyin içerisinde yaşadığı topluma uyum sağlaması ve toplumsal dayanışmasının da önemli bir belirleyeni olduğu savunulmuştur.¹⁷⁸⁶

Cumhuriyetin idealize ettiği makbul çocuğun sahip olması istenen ahlak ve terbiye anlayışını, Tarcan, “yaşama sanatı” olarak kavramsallaştırmış ve konu üzerine yazdığı yazılarda üzerinde vurguyla durduğu ve yaşama sanatının anahtar kavramları olarak vicdan ile onun içerisinde yer alan iyilik ve kötülük kavramları ekseninde ortaya çıkan yaşama biçimlerini ön plana çıkarmıştır.¹⁷⁸⁷

Ele alınan dönemin metinlerinde idealize edilen makbul çocuğu tanımlamak üzere kullanılan ahlaki ve terbiyevi erdemlerin önemli bir belirleyeni olarak ifade edilen vicdan sahibi, temiz yürekli, doğru, dürüst, iyiliğin yanında kötülüğün karşında yer alan bir insanın, hangi durumda, nasıl davranması gerektiğinin çocuklara anlatılması konusunda ahlak ve terbiyenin görece soyut anlamlarından sıyrılarak, bunun, bir çocuğun gündelik yaşamındaki pratiklerinde nasıl somut anlamlar kazandığı şöyle ortaya konmuştur;

“Hayata kıyamamak, fenalıktan kaçınmak, zararlı olmamak, hıyanetlik etmemek pek çok doğru bir harekettir. Yalnız iyi bir insan olmak için bunlar yetmez, hayata saygı göstermek, her fırsatta iyilik etmek, zavallılara acımak, düşkünlerin elinden tutmak insanlığın vazifesidir. Yıkamak kırmak, öldürmek, ne kadar çirkinse yapmak, yardım etmek, yaşatmak o kadar güzeldir. Bazı çocuklar vardır, eziyet etmekten, can yakmaktan zevk duyarlar. Bunlara gaddar zalim, hıyanet ismi verirler. Bunlar karıncaların yuvalarını bozar, el sapanı ile kuşları öldürürler. Kedilerin köpeklerin durduk yerde canını yakar merhamet nedir bilmezler. Bu fena çocuklar büyüdükleri zamanda taş yürekli fena bir insan olurlar. Kuşlara, hayvanlara, ağaçlara karşı gösterdikleri katı yürekliliği kendi cinsinden olan insanlara karşı da gösterirler.”¹⁷⁸⁸

Tarcan buna karşın iyi yürekli olan insanların hayat karşısında her zaman iyilikten ve güzel olandan yana tutum aldıklarını şöyle somutlaştırır;

“... Hayatları tehlikede olan bu biçare mahlûklara karşı iyi yürekli bir insan mutlak merhamet duyar, onların haline acır. Bu his nereden geliyor? İyi ve temiz bir yürekten. Çünkü acıyan ve yardıma koşan insan böyle bir halin kendi başına geldiğini ve bir felakete uğradığı zaman yardımcı bir elin ne büyük bir teselli olacağını düşünür. Başkalarından iyilik görmek için başkalarını düşünmek, onların acılarını hafifletmek için elinden gelen yardımı esirgememek lazımdır. Bazen denizde boğulmak, bazen bir yangında yanmak, bazen bir tramvay altında kalmak tehlikesinde olan bir çocuğu kurtarmak için kendi hayatını tehlikeye koyan insanlara tesadüf edilir. Hiçbir mükâfat, hiçbir menfaat beklemeden başkalarının hayatlarını kurtarmak için kendi hayatlarını tehlikeye koyan bu insanlar birer fedakârlık hatta kahramanlık

¹⁷⁸⁶ Hasan Tanrıkkurt, “Ahlak İdeali”, **Cumhuriyet İzcileri**, s. 5 (15. 1. 1940): 5.

¹⁷⁸⁷ Selim Sırrı Tarcan, “Çocuklarla Başbaşa: Yaşama Sanatı”, **Arkadaş**, s. 6 (14 Şubat, 1941): 106. Selim Sırrı Tarcan, “Hayatı Seviniz”, **Çocuk**, no. 3 (Mart 1936): 3.

¹⁷⁸⁸ Selim Sırrı Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: İnsanlığın Vazifesi”, **Çocuk**, no. 7 (Haziran 1936): 3.

örneğidirler. Yalnız bu adamları örnek almalısınız ve her hareketinizde onları taklide çalışmalısınız. Kötülere değil iyilere benzemelisiniz.”¹⁷⁸⁹

Yukarıdaki alıntılardan da anlaşıldığı üzere ele alınan dönemde ahlak ve terbiye anlayışının temel kodları olarak ön plana çıkan kavramlar arasında; yaşam karşısında daima iyilik ve doğruluktan yana tutum alınması bulunmaktaydı. Dönemin metinlerinde iyilik ve doğruluk kavramlarının içeriğinde genellikle, zayıf olanın yanında yer almak, adaletli ve merhamet sahibi olmak, fedakârlık, dayanışma, yardımseverlik, iş birliği içerisinde olunması,¹⁷⁹⁰ yaşama, doğaya ve tüm canlılığa saygı duyulması gibi insani, ahlaki erdemler ön plana çıkarılmıştır.¹⁷⁹¹

Cumhuriyetin inşa etmek istediği yeni insanın en önemli özelliklerinden biri de onun hem kendi yaşamına hem de içerisinde yaşadığı topluma, toplumun üyelerine, içerisinde yaşadığı everene ve evrendeki tüm canlılığa saygı duyması, kısacası toplumun, tabiatın ve insanlığın yararını gözeten, iyi olmanın evrensel dilini yakalamış bir dünya insanı tasavvur edilmiştir.¹⁷⁹² Zira bu durum bir çocuğun anlayabileceği en duru haliyle şöyle ifade edilmiştir;

“Her kime olursa olsun bir böceğe, bir kuşa, bir kediye, bir köpeğe, bir ata, bir ağaca, bir çiçeğe, bir insana karşı kalbinizde daima iyi hisler beslemelisiniz. Bir karıncayı incitmekten sakınmalısınız. Biliniz ki insan ne ekerse onu biçer. Türklerin meşhur darbimeselini unutmayın; “iyilik iste komşuna, iyilik gelsin başına” iyi yürekli olunuz, muhtaç olanların imdadına yetişiniz. Kendinizden daha aciz olanların yardımından zevk alınız. Bir iyilik yaparken ondan ne maddi ne manevi hiçbir mükâfat beklemeyiniz ve kendi kendinize daima şöyle söyleyiniz. Ben insanım, vazifem iyilik etmektir.”¹⁷⁹³

¹⁷⁸⁹ Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: İnsanlığın Vazifesi”, 3, 4.

¹⁷⁹⁰ Ercümen Ekrem, “Merhamet”, *Lane*, no. 2 (1 Kanunusani 1335): 3. Monologcu, “Monolog: Buna Derler!”, *Afacan Çocuk Gazetesi*, s. 110 (24 Birincikanun 1936): 10. “Hikâye-Masal: Fedakâr Genç”, *Çocuk*, s. 1 (4 İkincikanun 1939): 8. Vahdet Gültekin, “Güldürücü ve Düşündürücü Bir Hikâye: Fedakâr Arkadaş”, *Çocuk Haftası*, no. 31 (Temmuz 1943): “Arkadaş Sevgisi”, *Çocuk Güneşi*, s. 6 (28 Eylül 1950): 8.

¹⁷⁹¹ Selim Sırrı Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: İnsanlığın Vazifesi”, *Çocuk*, no. 7 (Haziran 1936): 3, 4. Reşat Nuri, “Amicis’den ‘Hayırlı Çocuk’”, *Gülbüz Türk Çocuğu*, s. 45 (Haziran 1930): 15. “Fenalığa Karşı İyilik”, *Çocuk Duygusu*, s. 38 (16 Haziran 1938): 8. “İyi Kalpli Çocuk”, *Çocuk*, no. 141 (Haziran 1939): 2. “Masal: İyilik Karsız Kalmaz!...”, *Afacan Çocuk Gazetesi*, s. 82 (11 Haziran 1936): 13. “İyilik Etmeli mi?”, *Aile*, s. 9, c. 3 (İlkbahar 1949): 12. Bayazıt Muallimlerinden Fuad, “İyilik Bizi Bulur”, *Talebe Mecmuası*, s. 2 (19 Nisan 1923): 16. “İki İyi İnsan”, *Çocuk Gözü Afacan*, s. 16 (4 Ekim 1945): 12. “Masal: İyilik Anıtı”, *Afacan Çocuk Gazetesi*, no. 162 (1. Kanun 1937): 12. Ozan, “İyilik Yaşar”, *Arkadaş*, s. 2 (17 İkincikanun 1941) k.s. “Küçük Hikâye: İyi Kalpli Çocuk”, *Çocuk Güneşi*, s. 4 (21 Eylül 1950): 4.

¹⁷⁹² Sadi İrmak, “Haftanın Konusu: Tabiat Sevgisi”, *Çocuk*, s. 244 (Ağustos 1941): 1. Selim Sırrı Tarcan, “Hayatı Seviniz”, *Çocuk*, no. 3 (Mart 1936): 3. M. B. Selim Sırrı Tarcan, “Çocuklarla Başbaşa: Yaşama Sanatı”, *Arkadaş*, s. 6 (14 Şubat, 1941): 106. “Çocuklara Öğütlerim: Hayvanları Seviniz!”, *Çocuk*, no. 130 (17. 3. 1939): 5. T. D. “Resimli Makale: İtiyatlarımız”, *Ateş*, s. 2 (1. Kanun 1937): 2.

¹⁷⁹³ Selim Sırrı Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: İnsanlığın Vazifesi”, *Çocuk*, no. 7 (Haziran 1936): 4.

Çocuklara, hayata, insanlığa, everene, everendeki tüm canlılığa, doğaya ve asıl olarak da içerisinde yaşanılan topluma saygı duymanın en öncelikli yolunun insanın önce kendisini ve hayatı sevmesinden geçtiği vurgulanır. Kendisini seven insanların hem kendilerine hem de içerisinde yaşadıkları çevreye, topluma yaklaşımlarının son derece özenli ve saygı dolu olmasına karşın, kendisini, dolayısıyla mensup olduğu toplumu da sevmeyen özensiz insanların birbirlerinden nasıl daha farklı olduğu şöyle ortaya konmuştur;

“Şöyle bir etrafınıza bakın yüzü gözü çıbanlı, öksürüklü, soluk benizli, suratı asık, hastalıklı kimseler görürsünüz. Onların yanında yüzleri renkli, bakışları canlı, sağlam neşeli, biçimli insanlar varda vardır. Öncekiler temizliğe, intizama dikkat etmediklerinden kendine bakmayı ihmal ettiklerinden, bilerek bilmeyerek hayata kast etmişlerdir. Sonrakiler ise yiyeceğine içeceğine, dikkat ederek, vaktinde yatıp vaktinde kalkarak, vücuda lazım olan su, hava, güneş hareket gıdalarını yol ile alarak sağlığını diriliğini, kuvveti ve kudreti elde etmişlerdir. Her gün yıkanan daima açık havada gezen, her mevsimde güneşten istifade eden, her sabah vücudunu on beş dakika işleten dişlerini fırçalayan, temizliği seven, abur cubur ile midesini doldurmayan kimselere hastalık sokulmaz. Böyle hayatın kıymetini bilen insanlar hem rahat hem çok yaşarlar. Çocuklar hayatı seviniz! Hayatı severseniz onun kıymetini bilirsiniz. Onu boşuna harcamazsınız. O zaman hem kendinize hem etrafınızdakilere hem yurdunuza faydalı insanlar olursunuz. Biliniz ki hastaneleri, tımarhaneleri, hapishaneleri dolduran kimselerin çoğu hayatı sevmeyen, onun kıymetini bilmeyen, ona karşı saygı göstermeyenlerdir. Bir memlekette fenalıkların, kötülüklerin, hastalıkların azalması için insanların daha küçük yaşta hayata gönül bağlaması, onu candan sevmesi lazımdır. Çocuklar hayatı çok seviniz! Çok yaşmaya daima sağlam, neşeli olmaya gayret ediniz.”¹⁷⁹⁴

Yaşamı seven, yaşam sevinci taşıyan insanların kendilerine, ailelerine, topluma, tüm insanlığa ve tabiata uyumlu bir şekilde yaşayacağı ve ancak bu anlayışla hareket edildiğinde toplumun, insanlığın gelişimine katkı sağlayabilecek nesillerin inşa edilebileceği vurgulanmıştır. Zira yaşama sevinci duyan insanın sağlıklı, neşeli, güler yüzlü, yardımsever, dayanışmacı olduğu, sahip olduğu işi, görevi layıkıyla yerine getirme azmi taşıdığı bu haliyle de hem kendisine hem de içerisinde yaşadığı devlete ve topluma karşı olan görevlerini yerine getirdiğine olan inanç vurgulanmıştır.¹⁷⁹⁵ Ele alınan dönemin çocuk dergilerinde çocuklara yaşama sevincinin öğretilmesi, hissettirilmesi, gülen, gülebilen, hayatın neşesini çocukluk yıllarında yakalayıp bunu bırakmayan, hayatı neşeyle yaşayan insanlar olmaları sıklıkla telkin edilmiştir. Cumhuriyetin idealize ettiği makbul çocuğun çehresi, bahsi geçen bu sıfatlarla

¹⁷⁹⁴ Selim Sırrı Tarcan, “Hayatı Seviniz”, **Çocuk**, no. 3 (Mart 1936): 3.

¹⁷⁹⁵ Şevket Rado, “Yaşama Sevinci”, **Aile**, c. 1, s. 2 (Yaz 1947): 1. Sadi Irmak; “Neşeli insan”, **Çocuk**, s. 251 (20 Eylül 1941): 1. M. S., “Hocalara Öğütlerimiz”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 194. Selim Sırrı Tarcan, “Hayatı Seviniz”, **Çocuk**, no. 3 (Mart 1936): 3. Selim Sırrı Tarcan, “Çocuklarla Başbaşa: Yaşama Sanatı”, **Arkadaş**, s. 6 (14 Şubat, 1941): 106.

çizilirken¹⁷⁹⁶ “yeni çocuğa” dolayısıyla da idealize edilen “yeni insana” erişmede okul eğitime ve öğretmelere önemli bir görev düştüğü şöyle belirtilmiştir;

“Çocuk terbiyesinde gaye üçtür, vücudun terbiyesi, kafanın terbiyesi, seciye. Talebene onu saadete eriştiren hakiki yolu öğret. Başına gelecek her felaket önünde metin olmayı, her gecenin bir gündüzü olduğunu öğret. Ona güler yüzün manasını anlat. Hayatı sevmenin, insanları sevmenin güzelliği, sevmenin manasını anlat. Ona de ki; ‘içki ve sigara kudretini azaltır, çalışmak ise çoğaltır.’ Memleketine sağlam bir nesil hediye etmek istiyorsan, talebenin zekâsına, ahlakına, sıhhatine itina et.”¹⁷⁹⁷

Bununla beraber okul öncesi süreçten başlayarak yaşamı boyunca sahip oldukları çocuklara yol gösterdiği düşünülen ebeveynlerin, çocuklarına, tüm yaşamları boyunca onlara öğretilen kuralları ve davranışları uygulayabilmeleri için öncelikle itaat ve intizamı öğretmesi gerektiği telkin edilir. Ebeveynlerin, çocuklarına kazandırmaları gereken en önemli alışkanlıkların başında “çocuklarınızda bilhassa dört huyu uyandırınız. Adalet, iyilik, çalışma, (çalışkanlık), sevmek ve kendisine sahip olmak.” Olduğu vurgulanır.¹⁷⁹⁸

Cumhuriyetin idealize edilen makbul çocuğuna erişmede daha ilk çocukluk yaşlarından başlanarak çocuklara her koşulda ne pahasına olursa olsun “doğru olmanın” doğruyu söylemenin, doğruluktan ayrılmamanın, yalana yeltenmemenin en önemli ahlaki erdemlerden biri olarak kazandırılması gerektiği ¹⁷⁹⁹ şöyle ifade edilmiştir: “Bir çocukta aranan en kıymetli vasıflar doğruluk, samimiyet, açık yürekliliktir.! İşte bu güzel vasıfları kendinde toplayan insan karakter sahibidir derler. Bu vasıflar yaşama savaşında muvaffak olmak için herkese lazımdır.” Zira “medeni

¹⁷⁹⁶ “Gülmek Gönül Açar”, **Çocuk Gözü Afacan**, s. 18 (18 Ekim 1945): s.s.y. Dr. Şenol Mutver, “Doktor Amcanın Öğütleri: Yavrular! Güler Yüzlü Olunuz!”, **Çocuk**, no. 126 (27.2.1939): 15. “Aferin Yaşar Kardeş! İşte Güler Yüzlü Fotoğraf”, **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 24 (15 Temmuz 1946): 1. “Güler Yüzlü Fotoğraf Yarışı”, **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 24 (15 Temmuz 1946): 1. “Güler Yüzlü Fotoğraflarınızı İstiyoruz”, **Doğan Kardeş**, c.2, s. 25 (1 Ağustos 1946): 3. “Güler Yüzlü Fotoğraflarınızı İstiyoruz”, **Doğan Kardeş**, c.2, s. 25 (1 Ağustos 1946): 3. “İkinci Sanat Müsameremiz!”, “Resim Yarışımız”, **Doğan Kardeş**, c. 1, s. 11 (11 Ocak 1946): 1. “Güler Yüzlü Fotoğraf Yarışımız”, **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 33 (1 Aralık 1946): 1.

¹⁷⁹⁷ M. S, “Hocalara Öğütlerimiz”, **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 194.

¹⁷⁹⁸ “Ana ve Babalara Bazı Vasaya”, **Çocuk Salnamesi**, (1927): 63-65.

¹⁷⁹⁹ Necdet Rüştü, “Doğruluğun Mükâfatı”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 66 (20 Şubat 1936): 12. Monologcu, “Monolog: Bülbülün Çektiği hep Dili Balasıdır”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 85 (2 Temmuz 1936): 12. Vaiz Efendi, “Yalan Söylememek”, **Lane**, no. 2 (1 Kanunısani 1335): 8. Mustafa Asım, “Genç Derneklerinde Terbiye-i İntibakiye: Doğruluk Olduğu Gibi Görünmek”, **Osmanlı Genç Dernekleri**, s. 3 (1 Teşrinisani 1331): 1-3. Monologcu, “Monolog: Yiğitlik Buna Derler!”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 110 (24 Birincikanun 1936): 10. Necdet Rüştü, “Afacanın Gülünç Öyküleri: Yalan Söylemeyin!..”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 79 (21 Mayıs 1936): 11. “Doğru Söylemek”, **Çocuk Güneşi**, s. 4 (21 Eylül 1950): 9.

insanların” bir arada ve geçim içerisinde yaşamasının ön koşulunun bu insanlar arasında güven ve samimiyetin tesis edilmesi gerektiğini belirtir. “İşte bunun için insanların doğruyu sevmesi ve doğrulukla iş görmesinin”¹⁸⁰⁰ yaşamda ne derece önemli bir yeri olduğunun altı şu cümlelerle çizilmiştir;

“Öyle açık kalpli, doğru sözlü, samimi olmağa bakınız. Eğer böyle yapmaya alışsanız evde küçük kardeşleriniz, mektepte arkadaşlarınız sonra hayat arayışında yoldaşlarınız sizin sözlerinize bel bağlar. Size itimat ederler. Bu sayede hem yaptığınız işlerde muvaffak olursunuz hem de kader kıymetiniz yükselir. Biliniz ki doğruluk temiz hava ve güneş gibidir. Bir söz ister imzalı bir kâğıtta ister kâtibi adlilikte ister bir büyük adam huzurunda, isterse sadece arkadaş arasında geçsin, o mukaddes bir şeydir. Söze kıymet vermek, onu doğru söylemek, karşınızdakinin emniyetini sui istimal etmemek insanlığın birinci vazifesidir.”¹⁸⁰¹

Erken Cumhuriyet dönemi toplumunda çocuklar söz konusu olduğunda, onlarla beraber akla gelen ve idealize edilen makbul çocuğun sahip olması beklenen en önemli erdemlerden biri de çocuğun okuması ve okul başarısı ile beraber okur-yazar olarak gelecekte bir işe sahip olmasıdır. Bu nedenle çocukların çok küçük yaşlardan itibaren okuma alışkanlığına sahip olmaları, onların yalnızca okul dersleri ve okul başarısı açısından değil, hayatı anlamak ve anlamlandırmanın da önemli araçlarından birine sahip olmaları açısından önemsenmiştir.¹⁸⁰² Zira Cumhuriyet, kuruluş felsefesinde olduğu gibi aydınlanmacı değerleri devlet ve toplum anlayışının merkezine koymuştur. Bu yanıyla Cumhuriyetin inşa etmek istediği erdemli vatandaş, bahsi geçen aydınlanmacı geleneğe yaslanarak, okuyan, düşünen, sorgulayan, cehalete, batıl olana, tabulara karşı bilime, özgür düşünceye inanan bir düşünsel geleneğe sahip, yeni bir insan inşa etmeyi amaçlamıştır.¹⁸⁰³

¹⁸⁰⁰ Selim Sırrı Tarcan, “Doğru ve Doğruluk”, **Çocuk**, no. 8 (Ağustos, 1936): 3, 4.

¹⁸⁰¹ Tarcan, “Doğru ve Doğruluk”, 4.

¹⁸⁰² M. B, “Çocuklara Öğütlerim: Hayat Kitabı”, **Çocuk**, no. 114 (25. 11. 1938): 5. “Dosta Kitap”, **Arkadaş**, s. 10 (14 Mart 1941): 183. Arkadaş, “Niçin Kitap”, **Arkadaş**, s. 2 (17 İkincikanun 1941): 23. Vedat Günyol, “Neler Okumalıyız? Sabır Taşı Necip Fazıl Kısakürek’in Güzel Bir Piyesi”, **Arkadaş**, s. 5 (7 Şubat 1941): 78. M. B. “Çocuklara Öğütlerim: Görünüşe Aldanmayınız”, **Çocuk**, no. 122 (20.1.1939): 5. M. Faruk, “Kitap Okuma Zevki”, **Çocuk Sesi**, no. 116 (28 Mart 1932): 13. “Saadet Kanunu: Kendinizi Hayatta Daima Mesut Görmek İstiyormusunuz? Bir Gün Bile Kaçırmadan Şu Üç Kanunu Ezberleyiniz”, **Çocuk Sesi**, c. 3, no. 74 (14 Haziran 1931): 14. Mehlika Abla, “Mehlika Ablanın Nasihatleri”, **Çocuk Haftası**, c. 3, no. 69 (7 Mayıs 1931): 14. Naki Tezel, “Türk Çocuğunun Hikâyesi: Bir Köy Çocuğu” **Türk Çocuğu**, s. 2 (1 İkincikanun 1945): 2.

¹⁸⁰³ R. Ç, “Haftadan Haftaya: Yaratıcı İnsan İstiyoruz!..”, **Ateş**, s. 4 (20 Birincikanun 1937): 2. M.B, “Çocuklara Öğütlerim: Düşünmeden Hüküm Vermeyiniz”, **Çocuk**, no. 1 (20. 6. 1939): 3. Ertuğrul Şevket, “Çocuğum”, **Çocuk Haftası**, 7. Kitap, (23 Nisan 1935): 101, 102. “Çocukları Fenne İman Ettirmeliyiz”, **Terbiye**, c. IV, s. 17, (Eylül 1929): 38. “Dosta Kitap”, **Arkadaş**, s. 10 (14 Mart 1941): 183. Arkadaş, “Niçin Kitap”, **Arkadaş**, s. 2 (17 İkincikanun 1941): 23. M. Faruk, “Kitap Okuma Zevki”, **Çocuk Sesi**, no. 116 (28 Mart 1932): 9. “Sabır Tükenmez Hazine!..”, **Ateş**, s. 8 (17 Sonkanun):

Cumhuriyetin bahsi geçen özellikleri ile inşa etmek istediği yeni insanın oluşmasında aynı zamanda önemli bir sosyalizasyon aracı olarak düşünülen okul sistemi ve okul öğretmenlerin önemli misyonu olduğu düşünülmüştür. Bu çerçevede eğitim sisteminin ve öğretmenlerin zamanın gerisinde kalan, bilimsel olmayan öğrenme metotları ile analitik olmayan ve ezbere dayalı köhne yapısından sıyrılarak, araştıran, sorgulayan, görece bilimsel denebilecek ilke ve yöntemlerden hareket eden yeni bir anlayışa sahip olması gerektiği şu cümlelerle dile getirilmiştir;

“... Talebeyi papağan olmaya alıştırma, dersleri ezberlemeye icbar etme, onların merak ve muhakeme hislerini tahrik et. İşte sana kafalara yerleşen faydalı malumat için iki yol. Çocuklara tenbellik ya zafiyetten ya gözden kulaktan dıştan gelir. Yahut tedris usulünün fenalığından gelir. Her ikisinden de geldiği vakidir.”¹⁸⁰⁴

Ele alınan dönemin çocuk dergilerinin bir kısmı, hem çocukların okul eğitimleri sürecini desteklemek, hem de onların meraklı, araştırmacı ve yaratıcı yanlarını geliştirerek, bilime ilgi duymalarını ve bilimsel çalışma yapmalarına katkı sunmayı amaçlamışlardır.¹⁸⁰⁵ Bununla beraber “Cumhuriyetin yeni nesillerden üretken ve çalışkan olmalarını, kafası ve kolu çalışan” yeni insanı inşa etmeyi amaçladığı bu söylemler etrafında güçlendirilmeye çalışılmıştır.¹⁸⁰⁶ Bu çerçevede çocuk dergilerinde yer alan bilim içerikli köşe ve sayfalarda, geçmiş yüzyıllardan içerisinde bulunan zamana dek, gelmiş geçmiş önemli bilim insanlarının yaptıkları çalışmalar konu edilmiştir. Bunlar arasında çeşitli ölümcül ve salgın hastalıklara karşı buldukları aşılar ve tıbbi tedavi yöntemleri ile hem kendi toplumlarına hem de tüm insanlığa yaptıkları hizmetler ile ismini duyuran bilim insanlarının hayatları ve çalışmaları da konu edilmiştir.¹⁸⁰⁷ Bununla beraber özellikle bilim ve teknoloji alanında yapılan

3.Yedi Günde Bir Başbaşa: “Öğretmenlerin Verdiği Dersleri Kavrayabilmek En büyük Zevktir”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 149 (23 Eylül 1937): 4.

¹⁸⁰⁴ M. S, “Hocalara Öğütlerimiz **Çocuk Haftası**, c. 2 (23 Nisan 1930): 194.

¹⁸⁰⁵ R. Ç, “Haftadan Haftaya: Yaratıcı İnsan İstiyoruz!..”, **Ateş**, s. 4 (20. Birincikanun 1937): 2. Yedi Günde Bir Başbaşa: “Öğretmenlerin Verdiği Dersleri Kavrayabilmek En büyük Zevktir”, **Afacan Çocuk Gazetesi**, s. 149 (23 Eylül 1937): 4. “Çocukları Fenne İman Ettirmeliyiz”, **Terbiye**, c. IV, s. 17 (Eylül 1929): 38. Hıfzı Oğuz Bekata, “23 Nisan Nesli”, **Çocuk**, no. 135 (23 Nisan 1935): 5. Hesapçı Amca, “Matematik Öğreniyorum” **Türk Çocuğu**, s. 2 (1 İkincikanun 1945): 4.

¹⁸⁰⁶ Ertuğrul Şevket, “Çocuğum”, **Çocuk Haftası**, 7. Kitap, (23 Nisan 1935): 101, 102.

¹⁸⁰⁷ “Pastör” **Bizim Mecmua**, s. 12 (22 Haziran 1922): 182, 183. Nezahat Nurettin Ege, “O da Bir Çocuktuk! Robert Koch” **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 42 (15 Nisan 1947): 5. Ş. E. R, “O da Bir Çocuktuk! Pastör **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 40 (15 Mart 1947): 4. Nezahat Nurettin Ege, “O da Bir Çocuktuk, Çiçek Aşısını Bulan Doktor: Edward Jenner”, **Doğan Kardeş**, s. 158 (6 Ekim 1949): 4. Nezahat Nurettin Ege, “O da Bir Çocuktuk! Kuduz Aşısını Bulan Adam: Louis Pasteur”, **Doğan Kardeş**, s. 159 (13 Ekim 1949): 4. Nezahat Nurettin Ege, “O da Bir Çocuktuk, Bir Temizlik Kahramanı: Joseph Lister”, **Doğan Kardeş**,

yeniliklerin insanlığın, “ilerlemesi” ve ülkelerin güçlenmesindeki yeri ve önemi konu edilerek, çocukların bilimsel çalışma ve araştırmalara olan ilgisi arttırılmaya çalışılmıştır.¹⁸⁰⁸

Cumhuriyetin inşa etmek istediği makbul çocuk, yalnızca ders başarıları, okuma alışkanlığı ile bilimsel araştırma ve gelişmelerle değil, aynı zamanda en az bunlar kadar değerli olduğu düşünülen sanatla, sanatın farklı dallarıyla da ilgili olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Zira ele alınan dönemin çocuk dergilerinde sanatın farklı alanlarında eser veren ve dünya çapında üne sahip olan sanatçıların tanınması, eserlerinin bilmesi önemsenmiş, çocukların gündelik yaşamlarında sanatın en az bir dalına yer vermesi gerektiği savunulmuştur.¹⁸⁰⁹

Tüm bu ele alınan süreç içerisinde, idealize edilen Cumhuriyet çocuğu, modern ulus-devlet paradigması ve Cumhuriyet erdemleri çerçevesinde inşa edilmeye çalışılırken kız çocuklarının toplumsal ve kamusal yaşam içerisinde varlık göstermeleri oldukça önemsenmiş bu nedenle çocukluk yaşlarından başlanarak kızların hem eğitim süreçleri hem de aile ve toplumsal yaşamdaki rolleri güçlendirilmeye çalışılmıştır. Zira Cumhuriyetin inşa etmek istediği “asri” toplumu kuracak olanların bir noktada

s. 160 (20 Ekim 1949): 4. Nezahat Nurettin Ege, “O da Bir Çocuktü İçimizi Gören Adam: Röntgen”, **Doğan Kardeş**, s. 166 (1 Aralık 1949): 4. Turhan Tolunay, “Yardımcı Sayfamız: Sinirlerle Beynimiz”, **Doğan Kardeş**, s. 110 (4 Kasım 1948): 6. “Yardımcı Sayfamız: Tabiatı Tanıyalım Dünyamız Nasıl Doğdu Nasıl Geliyor?”, **Doğan Kardeş**, s. 114 (2 Aralık 1948): 6. “Yardımcı Sayfamız: Dünyanın Yaşını Nasıl Öğreniriz?”, **Doğan Kardeş**, s. 117 (23 Aralık 1948): 6. Selim Sırrı Tarcan, “Yaşama Terbiyesi: İnsanlığın Vazifesi”, **Çocuk**, no. 7 (Haziran 1936): 4.

¹⁸⁰⁸ “O da Bir Çocuktü! Galile”, **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 38 (15 Şubat 1947): 5. Ş. E. R., “O da Bir Çocuktü! Jorj Stefenson”, **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 43 (1 Mayıs 1947): 5. Afacan, “Yedi Günde Bir Başbaşa: Bir Kız Arkadaşımız Sabiha Gökçen **Afacan Çocuk Gazetesi**, no. 135 (17 Haziran 1937): 3. M. E., “Büyük Adamların Hayatları ve Özellikleri Sokrat”, **Armağan**, s. 3 (13 Aralık 1950): 6. M. E., “Büyük Adamların Hayatları ve Özellikleri Eflatun”, **Armağan**, s. 4 (20 Aralık 1950): 6. M. E., “Büyük Adamların Hayatları ve Özellikleri Eflatun”, **Armağan**, s. 5 (27 Aralık 1950): 6. “Çocukları Fenne İman Ettirmeliyiz”, **Terbiye**, c. IV, s. 17, (Eylül 1929): 38.

¹⁸⁰⁹ Nurettin İbrahim, “Çocuklarda Güzel Sanatlar Hissi”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 30 (Mart 1929): 4, 5. Ahmet Muhtar, “Musiki Terbiyesi” **Terbiye**, c. IV, s. 17 (Eylül 1929): 32. Ahmet Muhtar, “Musiki Terbiyesi” **Terbiye**, c. IV, s. 19 (Teşrinisani 1929): 32. Ahmet Muhtar, “Musiki Terbiyesi” **Terbiye**, c. IV, s. 22 (Şubat 1929): 32. “Küçük Yaşına Rağmen Çok Güzel Piyano Çalan Bir Karimiz”, **Çocuk Sesi**, no. 114 (14 Mart 1932): 1. Ş. E. R., “O da Bir Çocuktü! Beethowen”, **Doğan Kardeş**, c. 2, s. 44 (15 Mayıs 1947): 6. Ş. E. R., “O da Bir Çocuktü! Fredric Chopin”, **Doğan Kardeş**, c. 3, s. 45 (1 Haziran 1947): 9. Ş. E. R., “O da Bir Çocuktü! Bach”, **Doğan Kardeş**, c. 3, s. 47 (1 Temmuz 1947): 5. Ş. E. R., “O da Bir Çocuktü! Wagner”, **Doğan Kardeş**, c. 3, s. 50 (15 Ağustos 1947): 5. Ş. E. R., “O da Bir Çocuktü! Verdi”, **Doğan Kardeş**, c. 3, s. 51 (1 Eylül 1947): 6. Ş. E. R., “O da Bir Çocuktü! Mozart”, **Doğan Kardeş**, c. 3, s. 46 (15 Haziran 1947): 5. “Ah ne güzel”, **Doğan Kardeş**, s. 5 (Eylül 1945): 24. “Resim Yarışımız”, **Doğan Kardeş**, s. 11 (1 Ocak 1946): 1. “Güzeli Seviyoruz”, **Doğan Kardeş**, s. 14 (15 Şubat 1946): 1. “İkinci Müsameremiz”, **Doğan Kardeş**, s.12 (15 Ocak 1946): 3. “Şiir Yarışlarımız”, **Doğan Kardeş**, s. 17 (1 Nisan 1946): 1. “Üçüncü Şiir Yarışımız”, **Doğan Kardeş**, s. 18 (15 Nisan 1946): 1. “Güzeli seviyoruz”, **Doğan Kardeş**, s.14 (16 Şubat): 3. “Resim Yarışımız”, **Doğan Kardeş**, s. 14 (16 Şubat): 3.

kadınlar olduğu, kadının okuması, meslek sahibi olması, üretim gücünü kullanması ve özgürleşmesinin modern bir toplumun inşasındaki önemi anlatılmaya çalışılmıştır.¹⁸¹⁰

Çocuk dergilerinde Cumhuriyetin idealize edilen makbul kadını tanımlanırken genellikle Millî Mücadele yılları sürecindeki kadın figürleri idealize edilmiştir. Millî Mücadele yıllarındaki kadın, bir yandan evde çalışan, ailenin bir noktada sorumluluğunu üzerine alan, çocuklarını yetiştiren biri olarak resmedilirken, diğer yandan da yürütülen Kurtuluş Savaşına katılan, cepheye malzeme taşıyan, kimi zaman düşmanla çarpışan ve büyük zafere erişmede pay sahibi olan kadınlar olarak yüceltilmişlerdir.¹⁸¹¹

Cumhuriyetin ilanı sonrası dönemde yukarıda da belirtildiği gibi kadının hem kamusal, hem de toplumsal yaşamdaki önemi ve etkinliği arttırılmaya çalışılırken,¹⁸¹² gelecek Cumhuriyet toplumunu kuracak olan kız çocuklarının da bir yandan aile içerisindeki rollerini gerçekleştirmeleri, diğer yandan da kamusal hayatta ve iş yaşamında ekonominin üretken gücü içerisinde yer almaları istenmiştir.¹⁸¹³ Buna karşın, ele alınan dönemin çocuk dergilerinde, kız çocuklarına yönelik köşe ve sayfalarda Cumhuriyetin makbul kızı ve makbul kadını, genellikle geleneksel kadın rollerine

¹⁸¹⁰ A. F., “Asri Kadınlar”, **Şen Yuva**, no. 10 (24 Nisan 1341): 8. “Şimdiki Asri Kızlar”, **Çocuk Doktoru**, s. 34 (Ocak 1949): 11-16.

¹⁸¹¹ “Mektepli Kızlar Asker Olunca”, **Çocuk Sesi**, no. 210 (1 Kanunusani 1934): 12, 13. A. F., “Asri Kadınlar”, **Şen Yuva**, no. 10 (24 Nisan 1341): 8. “Türk Kızı ve Askerlik”, **Ateş**, s. 23 (22 Mayıs 1938): 18. (İstanbul Çapa 345) Mustafa, “Türk Kızı”, **Çocuk Duygusu**, s. 27 (31 Mart 1938): 8. “Türk Kızı” **Çocuk**, s. 9 (23 Nisan 1945): 5. Ahmet Rıfat, “Türk Kızı”, **Yeni Yol**, s. 111 (6 Teşrinisani 1926): 1423. Muallim Sungur Alp, “Türk Kızına”, **Yeni Yol**, s. 35 (3 Mayıs 1340):180. “Türküm “Türk Kızı Türk Oğlu”, **Çocuk**, s. 9 (23 Nisan 1945): 5. Kemalleddin, “Milli Hikâye: Türk Kızının Dersi”, **Resimli Mecmua**, no. 4 (30 Nisan 1341): 14. M. Kemalleddin, “İstiklal Harbi Hatıraları: Bir Türk Çocuğunun Orduya Hizmeti”, **Çocuk Sesi**, no. 111 (22 Şubat 1932):16, 17.

¹⁸¹² Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden süreçte modern bir devlet ve toplum projesini hayata geçirmeye çalışan Cumhuriyet kadrolarının, kadını kamusal, toplumsal ve ekonomik yaşam içerisinde etkin kılma düşüncesinin Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak toplumdaki yansımaları, kadının özellikle aile ve iş yaşamı içerisindeki yeni rollü ve bunun yarattığı yeni sürecin ayrıntısını Resimli Ay dergisi üzerinden anlatımı için bkz. Tülay Alim Baran, “Resimli Ay’da Kadın”, **Toplumsal Tarih**, s. 63 (Mart 1999): 6-10.

¹⁸¹³ “Aile Kadını Süs Kadını”, **Türk Kadın Yolu**, no. 19 (15 Eylül 1926): 5. M. B., “Çocuklara Öğütlerim: Vakit Geçirmek”, **Çocuk**, no. 121, (12. 1. 1939): 3. Emine Kemal, “Ailede Kadının Vazifesi”, **Türk Kadın Yolu**, no. 6 (20 Ağustos 1341): 5. Mevhibe Ziya, “Annemin Köşesi: Kızıma Öğütlerim”, **Gürbüz Türk Çocuğu**, s. 34 (Temmuz 1929): 31. “Kız Kardeşimin Sayfası: Anneciğim Ben Odama Bir Yastık İşleyeceğim”, **Çocuk**, s. 146 (7 Temmuz 1939): 12.

sahip olarak, ev içerisinde dikiş diken, yemek yapan, ev işleri ile uğraşan kadın olarak resmedilmiştir.¹⁸¹⁴

Böylece bahsi geçen özellikleri ile idealize edilen Cumhuriyet kadınının inşa edilmesinde hem aile ve ebeveynin hem de asıl olarak okul eğitimin önemli bir rolü olduğu vurgulanmıştır. Yine ele alınan dönemin çocuk dergilerinde Cumhuriyetin, bahsedilen özellikleriyle idealize edilen makbul kadının ötekisi olarak tanımlanan kadın anlatılarına da yer verilmiştir. Bu anlatılarda makbul olmayan kadın, genellikle evde hizmetçisi olan, konformist bir yaşam süren, ev yaşamı içerisinde ev işleri yapmayan, ev işlerinde yetersiz olan, çocuk doğurmayan, ya da çocuk bakımı konusunda yetersiz olan biri olarak betimlenmiş ve bu haliyle de eleştirilerek, Cumhuriyetin, makbul kadının ötekisi olarak görülmüştür.¹⁸¹⁵

Sonuç olarak; girişte de üzerinde durulduğu gibi Cumhuriyeti kuran kadrolar, Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden süreçte yeni bir devlet ve toplum yapısı kurmaya çalışmış, kurulan yeni toplumun değer ve ihtiyaçlarına uygun olarak da yeni bir birey inşa etmeyi amaçlamışlardır. Bu amaç çerçevesinde yeni toplumu kuracak olan çocukların, Cumhuriyetin kurmak istediği modern devlet yapısı ile ulus-devleti pekiştirecek, toplumsal yapının ihtiyaçlarına ve Cumhuriyetin terbiyevi ve ahlaki erdemlerine uygun olarak inşa edilmesine çalışılmıştır.

İnşa edilmek istenen yeni insana erişmek amacıyla özellikle yirmili ve otuzlu yılların ilk yarısında, savaş sonrası sürecin yıkıntıları içerisindeki bir halkın güçsüz, çelimsiz, hastalıklı bedenlerinin iyileştirilmesi ve güçlendirilmesine çalışılmıştır. Otuzlu yılların

¹⁸¹⁴ “Küçük Kızlar Sizin İçin: El İşleri”, **Çocuk**, s. 288 (5 Temmuz 1942): 6. “Küçük Kızlar Sizin İçin: El İşleri”, **Çocuk**, s. 290 (8 Ağustos 1942): 6. “Ev İşleri: Çörek ve Portakal Esansı”, **Çocuk Duygusu**, s. 17 (İkincikanun 1938): 7. “Temiz Kadın Başkadır”, **Aile**, s. 8, c. 2 (1949): 4. “El İşleri”, **Arkadaş**, s. 9 (Mart 1941): 175. “Dikiş”, **Arkadaş**, s. 10 (14 Mart 1941): 193. “Dikiş”, **Arkadaş**, s. 8 (28 Şubat 1941): 155. “Dikiş”, **Arkadaş**, s. 6 (14 Şubat 1941): 115. “Dikiş”, **Arkadaş**, s. 4 (31 İkincikanun 1941): 75. “Kız Kardeşimin Sayfası: Anneciğim Ben Odama Bir Yastık İşleyeceğim”, **Çocuk**, s. 146 (7 Temmuz 1939): 12. “Güzel Bir Sofra Kuralım”, **Çocuk**, s. 165 (Sontesrin 1939): 12. “Küçük Kızlar Sizin İçin Elbise Örnekleri”, **Çocuk**, s. 290 (Ağustos 1942): 8. “Terzilik Öğreniyoruz”, **Doğan Kardeş**, s. 30, c. 2 (15 Ekim 1946): 4. “El İşleri”, **Doğan Kardeş**, c. 4, s. 96 (29 Temmuz 1948): 5. “El İşleri”, **Doğan Kardeş**, c. 4, s. 117 (23 Aralık 1938): 4. “Dikiş Sahifesi”, **Yeni Yol**, s. 67 (19 Mart 1341): 721. “Dikiş Sahifesi”, **Yeni Yol**, s. 70 (2 Nisan 1341): 749. “Dikiş Sahifesi”, **Yeni Yol**, s. 72 (16 Nisan 1341): 786.

¹⁸¹⁵ “Şimdiki Asri Kızlar”, **Çocuk Doktoru**, s. 34 (Ocak 1949): 11-16. Emine Kemal, “Ailede Kadının Vazifesi”, **Türk Kadın Yolu**, no. 6 (20 Ağustos 1341): 5. “Aile Kadını Süs Kadını”, **Türk Kadın Yolu**, no. 19 (15 Eylül 1926): 5. “Ev Kadını Vazifeleri”, **Türk Kadın Yolu**, no. 4 (23 Temmuz 1341): 6, 7. “Genç Kızlara Dair”, **Türk Kadını**, s. 13 (27 Teşrinisani 1334): 4. “Pasaklı Kız”, **Doğan Kardeş**, s. 221 (21 Aralık 1950): k.s.

ortalarından itibaren rejimin kurumsallaşması ve görece pekişmesi ile beraber bu süreçte yeni insanın inşasına girişilmiştir. Bu çerçevede oluşturulmak istenen yeni insan, içerisinde bulunulan çağın ve zamanın gerekleri çerçevesinde, ulus-devletin ihtiyaçları doğrultusunda inşa edilmeye başlanmıştır.

Bu süreç, Cumhuriyetin kendisini özdeşleştirdiği çocuklardan başlanarak toplumun, geçmiş dönemlerin dinsel ve geleneksel ahlak anlayışının ötesinde modern ulus-devlet yapısının laik-seküler anlayışına uygun bireylerin inşası sürecini ifade etmiştir. Bu yanıyla da ele alınan dönemin çocuk dergilerinde idealize edilen makbul Cumhuriyet çocuğunun en önemli ahlaki ve terbiyevi erdemlerinin başında vatan sevgisi, vatana ve millete olan bağlılığı gelmektedir. Cumhuriyet çocuğunun sahip olması beklenen en önemli ahlaki ve terbiyevi vasfı olan vatan ve millet sevgisi, onun tüm yaşamını kuşatan ve gündelik pratiklerinin tamamında etkisini göstermesi beklenen, yaşamın farklı veçhelerini kapsayan çok katmanlı bir kavram olarak kullanılmıştır.

Toplumsal yaşamın gündelik pratiklerinde makbul Cumhuriyet çocuğunu tanımlamak üzere kullanılan ahlak ve terbiye kavramları, genellikle geçişken ve birbirini kapsayan iki kavram olarak kullanılmıştır. Ele alınan dönemde inşa edilmek istenen Cumhuriyet çocuğunun sahip olması istenen “yeni ahlak” anlayışı dönemin metinlerinde “içtimai ahlak” ya da “tesanüt ahlakı” olarak kavramsallaştırılmıştır. Bahsi geçen “tesanüt” ya da “içtimai” ahlaka göre ahlak; belli bir kişinin, belli bir topluluğun çıkarlarına hizmet etmeksizin, içerisinde yaşanan, devletin, milletin ve toplumun ortak çıkarlarını gözetken, kolektif çıkarlara hizmet eden bir anlayışa sahip olmalıydı.

Erken Cumhuriyet döneminde idealize edilen makbul çocuk betimlemelerinde, ondan sahip olması beklenen ahlaki ve terbiyevi erdemlerin başında belirtildiği gibi yurduna, vatani ve milletine olan bağlılığı ve hizmeti yanında, doğruluk, dayanışma ve yardımlaşma, çalışkanlık, vazife bilinci, itaat, disiplin ve intizama sahip olması, tutum ve tasarruf bilinciyle hareket etmesi bulunmaktadır. Bununla beraber Cumhuriyet çocuğunun evrensel ahlakın da temel erdemleri olarak kabul edilebilecek olan vicdan sahibi, temiz yürekli, doğru, dürüst, iyiliğin yanında kötülüğün karşında, adaletli, merhametli, fedakâr, dayanışmacı ve her koşulda yardımsever olması ve bunları birer yaşam düsturu olarak benimsemesi gerektiği telkin edilmiştir. Ancak ele alınan dönemin çocuk dergilerinde idealize edilen Cumhuriyet çocuğunun yalnızca, vatani-milleti ve içerisinde yaşadığı topluma karşı değil, aynı zamanda ve aynı duyarlılıkla hayata, insanlığa, everene, everendeki tüm canlılığa, doğaya, hayvanlara karşı da

sevgi, şefkat ve saygı içerisinde olması ve gündelik pratiklerinde bu anlayıştan hareket etmesi beklenmiştir.

İdealize edilen ahlaki ve terbiyevi erdemlere sahip Cumhuriyet çocuğu toplumsal yaşam içerisinde özellikle Batı referanslı görgü ve nezaket kurallarına uygun davranış kalıpları içerisinde ve toplumla uyumlu bir yaşam sürmesi amaçlanmış, Cumhuriyet çocuğu, sıklıkla aynı zamanda kendisiyle, yaşadığı toplumla, evrenle barışık, neşeli, güler yüzlü, yardımsever olarak betimlenmiştir. Bu biçimde resmedilen Cumhuriyet çocuğu, her koşulda kendisine verilen işi, görevi layıkıyla yerine getirme azmi taşıyan, bu haliyle de hem kendisine hem de içerisinde yaşadığı topluma karşı olan görevlerini yerine getiren biri olarak idealize edilmiştir.

Bununla beraber Cumhuriyet, kuruluş felsefesinde olduğu gibi aydınlanmacı değerleri devlet ve toplum anlayışının merkezine koymuş, bu yanıyla inşa etmek istediği erdemli vatandaş, aydınlanmanın değerleri ve öğretisi çerçevesinde biçimlendirmeyi amaçlamıştır. Bu amaç çerçevesinde inşa edilmek istenen Cumhuriyet çocuklarının okuyan, düşünen, sorgulayan, cehalete, batıl olana, tabulara karşı, bilime, özgür düşünceye, ilerlemeye inanan düşünsel geleneğe sahip nesiller olmalarına uğraş verilmiştir. Bu çerçevede hem çocukların okul eğitimleri sürecinin desteklenmesi, hem de onların, araştırmacı ve yaratıcı yanlarını geliştirerek, bilime ilgi duymaları, bilimsel çalışma yapmaları teşvik edilmiştir. Bu anlayışla inşa edilmeye çalışılan Cumhuriyet çocuğunun toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarının üzerinde tutmayı, gündelik tutum ve davranışlarında bu temel anlayışın yanı sıra aklın ve bilimin egemen olduğu pozitivist bir düşünce yapısına sahip olması bu yolla toplumun ilerlemesine katkı sunması beklenmiştir.

Cumhuriyet yönetiminin, devletin ve toplumun güçlenmesi, ilerlemesi noktasında üzerinde vurguyla durduğu konulardan bir de kadın meselesidir. Cumhuriyet yönetimi, inşa etmek istediği “asri” toplumu kuracak olanların bir noktada kadınlar olduğunu anlamış, kadının okuması, meslek sahibi olması, üretim gücünü kullanması ve özgürleşmesinin modern bir toplumun inşasındaki rolü üzerinde durmuştur. Bu yanıyla kız çocuklarının okuması, siyasal ve toplumsal hayatta erkeklerle eşit bir statüye eriştirilmesi için kadının, kamusal ve toplumsal yaşamdaki önemi ve etkinliği arttırılmaya çalışılmıştır. Bu yanıyla gelecek Cumhuriyet toplumunu kuracak olan kız çocuklarının da bir yandan aile içerisindeki rollerini gerçekleştirmeleri, diğer yandan da kamusal hayatta ve iş yaşamında ekonominin üretken gücü içerisinde yer almaları

istenmiştir. Buna karşın, ele alınan dönemin çocuk dergilerinde, kız çocuklarına yönelik köşe ve sayfalarda idealize edilen Cumhuriyetin makbul kızı ve makbul kadını, genellikle geleneksel kadın rolleriyle resmedilmiştir. Buna karşın ele alınan dönemin çocuk dergilerinde Cumhuriyetin, bahsedilen özellikleriyle idealize edilen makbul kadının ötekisi olarak tanımlanan kadın anlatılarına da yer verilmiştir. Bu anlatılarda makbul olmayan kadın, genellikle ev odaklı yaşantı içerisinde lüks ve konformist bir yaşam süren, çocuk doğurmayan, ya da çocuk bakımı konusunda yetersiz olan biri olarak betimlenmiş ve bu haliyle de eleştirilerek, Cumhuriyetin, makbul kadının ötekisi olarak görülmüştür.

6 SONUÇ

Cumhuriyetin ilanıyla kurulan ulus-devlet yapısının, en önemli ihtiyaçlarından biri de ulus-devlet paradigması ve Cumhuriyet rejiminin tasavvur ettiği yeni insanın inşasıdır. Bu yanıyla Cumhuriyeti kuran kadroların en önemli amaçlarından biri de Cumhuriyet rejiminin kendisiyle özdeşleştirdiği çocukluğun inşasını sağlamaktır. Bu tez çalışmasında erken Cumhuriyet döneminde Cumhuriyeti kuran kadroların, Cumhuriyet rejimi ve ulus-devlet paradigması çerçevesinde inşa etmek istedikleri çocukluğu, dönemin popüler yayını olarak da tanımlayabileceğimiz süreli çocuk yayınlarından, çocuk dergilerine odaklanılarak, çocukluğun bedeni ahlaki ve terbiyevi inşasının hangi koşullarda, hangi nedenlerle hangi söylemler ve kavramlar çerçevesinde nasıl ortaya konulduğunu konu edinmiştir.

Bu çalışmanın ana kaynağını ele alınan dönemin çocuk dergileri oluşturmuştur. Zira tez çalışmasının ana kaynağı olan çocuk dergileri, bir yanıyla aşağıdan tarih yazımı ile ilgili kimi argümanları taşıması ve erken Cumhuriyet dönemi çocukluğunun inşa projesini doğrudan çocuklara yönelik yayınlar üzerinden takibini mümkün kılması dolayısıyla tercih edilmiştir. Bahsi geçen ve tez çalışmasının ana kaynağını oluşturan çocuk dergilerinin yayıncıları ve yazar kadrosu genellikle eğitimci, öğretmen, yazar ve dönemin eğitim ve sağlık bürokrasisinden oluşmuştur. Çocuk dergileri genellikle kentte yaşayan ve orta sınıf olarak tanımlanabilecek aileler ve onların çocuklarının erişiminde olmuştur. Ancak ele alınan dönemin çocuk dergilerine konu olan temalar ve bu dergilerde işlenen sorunlar, ülkenin genelindeki çocukları kapsar niteliktedir. Yirmili yıllarda yayımlanan çocuk dergilerinin odaklandığı ana konu, çocukların hayatta kalmasını sağlamaya yönelik olarak çocuk sağlığı, temizliği ve beslenmesi ile salgın hastalıklardan korunmasıdır. Bunun yanında hem kısmen yirmili yıllarda, ancak belirgin bir şekilde özellikle otuzlu, kırklı yıllar ve sonrasında çocuk dergilerine konu olan makaleler, didaktik yazılar, kıssadan hisse yazılar ve diğer anlatılarda, Cumhuriyetin inşa etmek istediği yeni insana kazandırılmak istenen ahlaki ve terbiyevi değerler ile insani erdemlerin çocuklara öğretilmesi, benimsetilmesi amaçlanmıştır. Bununla beraber çocuk dergilerinde kullanılan dil kimi zaman fazlaca didaktik olmakla beraber aynı zamanda oldukça duru ve çocukların anlayabileceği sadeliktir.

Tez çalışması çerçevesinde ele alınan uzun dönem aynı zamanda Türkiye modernleşmesinin önemli bir kırılma evresini de oluşturmaktadır. Bu nedenle ele

alınan uzun süreç geniş bir modernite bağlamıyla ele alınarak değerlendirilmiştir. Bununla beraber erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmek istenen çocuk, yani geleceğin modern vatandaşı ve bu yöndeki milli kimlik inşa süreci, ele alınan uzun dönem içerisinde her bir konjonktürde değişim göstermiştir. Dolayısıyla erken Cumhuriyet döneminde içerisine girilen her bir konjonktürde hem “özcü” hem de “inşacı”, “icatçı” yaklaşımlar benimsenmiştir. Zira ele alınan dönem içerisinde, yirmili ve otuzlu yıllarda, çocukların terbiyevi ve ahlaki inşa süreçlerinde, inşa edilmek istenen çocuğun sahip olması beklenen en önemli ahlaki erdemlerden olan vatan, millet sevgisi ile ulusal sembollere olan bağlılık, geçmiş ortak bir hafızanın inşası ve bu yöndeki tarih bilincinin oluşturulması çabası “inşacı” bir doğrultuya sahip olmuştur. Buna karşın otuzlu yılların ikinci yarısından sonra dünyanın ve Türkiye’nin içerisine girdiği yeni savaş konjonktürü Cumhuriyetin inşa etmek istediği geleceğin vatandaşı olacak olan çocukların ve genç nesillerin milli kimlik inşasında “özcü” yaklaşımların ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Türkiye’de erken Cumhuriyet döneminde, milli devletin inşa sürecinin vazgeçilmez bir unsuru olarak biçimlendirilen milli kimlik ve milliyetçiliğin modernleşme teorilerinde yer alan bu iki tez arasındaki gerilimlere tabi olarak içerisine girilen her bir yeni konjonktürde, konjonktürün dayattığı rasyonalite çerçevesinde yeniden biçimlenmiştir.

Tez çalışmasının giriş kısmında Foucault’tan hareketle üzerinde durulan ve modernleşme teorilerinde yer alan, modern devletlerin sahip olduğu nüfusu, kontrol etmek, denetlemek ve düzenlemek çerçevesindeki en önemli araçlarından biri de nüfus politikaları olmuştur. Zira Cumhuriyetin biyopolitikası olarak niteleyebileceğimiz nüfus politikaları ekseninde odaklanılan asıl konu, başta ülke ekonomisinin işler hale gelmesi olmak üzere hem milli kalkınma hem de milli sınırların güvenliği noktasında dahi oldukça yetersiz-sağlıksız olan nüfusun, hızla hastalıklardan arındırılarak sağlıklı bir şekilde arttırılması çabasıdır. Bu yanılla Cumhuriyetin ilanının hemen sonrasında karşılaşılan en ciddi sorunlardan biri olarak görülen, nüfus sorununu aşmak amacıyla pek çok çözüm üretilmiş ve bu konuda çeşitli tedbirler alınmıştır. Nüfusun, güç ve istikrar unsuru olarak kabul edildiği bu süreçte, cumhuriyet yönetimi, çocuk meselesini devletin en önemli “davası” olarak görmüş ve bu meselenin aynı zamanda devletin güvenliği, bağımsızlığı ve milli kalkınması ile iç içe geçen siyasal boyutunun da çok önemli olduğunu topluma anlatma ve kavratma çabası içerisinde olmuştur. Bu yanılla ele alınan dönem içerisinde nüfusun arttırılması çabaları çerçevesinde çocuk

dergilerinde pek çok yarışma ve kampanya düzenlenmiş, bu kampanya ve teşvikler aracılığıyla sahip olunan nüfus düzenlenmeye çalışılmıştır. Zira erken Cumhuriyet döneminde, modern devletin önemli bir iktidar alanı olan nüfus politikaları aracılığıyla, çeşitli yönleriyle nüfusa müdahale edilmiş ve bu alan düzenlenip, denetim altına alınmaya çalışılmıştır.

Bahsi geçen dönemde, devletin en önemli “davası” olarak nitelenen “nüfus meselesinin” bir an önce beklenen ve istenen düzeye erişmesi için öncelikle eldeki nüfusun nitel ve nicel olarak tespitin yapılması amaçlanmış ve bu çerçevede ilki 1927’de olmak üzere nüfus sayımları gerçekleştirilmiştir. İzlenen nüfus politikaları çerçevesinde 1927 yılında yapılan ilk sayımdan sonra ki 1935 ve 1940 sayımlarında da ülke nüfusunda istenen ve beklenen düzeylerde artışlar görülmüştür. Bununla beraber Cumhuriyetin nüfus politikası yalnızca nüfusu arttırmaya dönük bir anlayış içerisinde olmamış, aynı zamanda nüfusun niteliğinin arttırılmasını da önemli bir hedef olarak belirlemiştir. Bu çerçevede salgın hastalık oranlarında ciddi düşüşlerin yaşanması ve daha sağlıklı bedenlere sahip vatandaşların yetiştirilmesi, eğitim düzeylerinin yükseltilmesi gibi amaçlarla başta ülkenin çocuk nüfusu olmak üzere sahip olunan genel nüfusun niteliği arttırılmaya çalışılmıştır.

Ele alınan dönemde nüfusun niteliğinin arttırılması çabaları çerçevesinde başvurulmuş uygulamalar arasında öjenist çabalar da yer almaktadır. İki savaş arası dönemde Avrupa’da yaygınlaşan öjeni düşüncesi ve uygulamaları otuzlu yıllarda Türkiye’yi de etkilemiştir. Cumhuriyet dönemi öjenizmi, pozitif öjenik, niteliğinde olup sağlıklı bir toplum ve sağlıklı nesiller yetiştirmeyi amaçlamıştır. Ele alınan dönemin incelenen dergilerinde bir tür “evlilik öjeniği” olarak tanımlayabileceğimiz bu söylemler hem bedensel hem de zihinsel açıdan sağlıklı, gürbüz ve güçlü nesiller yetiştirilmek istenmesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Zira Cumhuriyet dönemi öjenizminin, en başından itibaren dillendirdiği sağlıklı-sıhhatli, gürbüz, güçlü nesiller yetiştirme anlayışı, otuzlu ve kırklı yılların milliyetçi söylemleri ile eklenilerek, nüfus politikalarının daha vurgulu bir tonda ortaya konmasını sağlamıştır.

Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmek istenen yeni çocuğun/insanın oluşturulması konusundaki ilk önemli adım yeni bir beden inşa edilmesi çabası olarak ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin idealize edilen gelecek toplumunu kuracak olan nesillerin içerisinde yaşanan zamanın çocukları olduğu gerçeğinden hareket edilerek, sahip olunan tüm nüfus içerisinde çocuk ve genç nüfus ayrıca önemsenmiştir. Zira

Cumhuriyet rejimi kendisini bir noktada çocukluk ile özdeşleştirmiştir. Cumhuriyet'te tıpkı çocuklar gibi yeni doğmuş ve yaşaması, ayakta durabilmesi için korunmaya ve güce ihtiyacı vardır. Bununla beraber rejim, ancak bedensel ve zihinsel anlamda yetiştireceği sağlıklı, güçlü bedenler ile inşa edilebilecekti. Bu yanıyla da Cumhuriyetin var oluş kaynaklarının başında sahip olunan çocuk ve genç nüfus gelmektedir. Zira Cumhuriyeti yaşatacak olan nüfusun sağlığı ve gücü, devletin ve rejimin sağlıklı ve güçlü olması ile bağdaştırılırken, çocuklukla ilgili her konu devletin var oluşuyla ilintili olarak düşünülmüş ve bu yanıyla konuya “milli” bir nitelik atfedilmiştir.

Çocukluk ekseninde giderek önem kazanan, Cumhuriyetin yeni ve güçlü bir beden inşa etme çabası, toplum sağlığını iyileştirme çabaları ile iç içe geçmiştir. Bu durum devletin, sahip olduğu nüfusun sağlık sorunlarına yaklaşımını daha da derinleştirmiştir. Bu bağlamda devletin ailelere, ebeveynlere ulaşmak noktasındaki önemli araçlarından biri de çocuk dergileridir. Dergilerde çocukların yaşatılması, sağlıklı, tutulması konusuna dair yazılar oldukça geniş yer tutmuştur. Bu yanıyla çocuk bakımı konusu fiilen ailelerin denetiminde bir alan olmakla beraber devletin de bu konuda sorumlulukları olduğu vurgulanmıştır. Bu sorumluluk çerçevesinde çocukların, yalnızca doğdukları aileye ait olmadığı aynı zamanda devlete ait oldukları fikri geliştirilerek, özellikle çocuk bakımı konusunda yapılan hataların önüne geçmek, yaşanacak olası çocuk ölümlerini engellemek amaçlanmıştır. Ele alınan dönemin çocuk dergilerinde, çocuk bakımı konusunda başta anneler olmak üzere ebeveynleri, toplumu bilinçlendirmek amaçlanmış ve bu yönde yapılan yayınlarla çocuk ve en temelde toplum sağlığına katkıda bulunulmuştur.

Ele alınan dönem içerisinde toplum sağlığını tehdit eden en önemli sorun salgın hastalıklardır. Cumhuriyet yönetiminin yirmili yılların başından itibaren devraldığı nüfus yapısı, zayıf, güçsüz ve salgın hastalılarla boğuşan bir halk kitlesinden ibarettir. Bahsedilen dönem içerisinde kurulan hükümetlerin, genel olarak halk sağlığını koruma ve güçlendirme merkezli yaklaşımlarının odağında, sahip olunan çocuk nüfusun, sağlığı ve bakımı süreci yer almıştır. Cumhuriyetle beraber daha güçlü bir şekilde beliren modern devlet anlayışı çerçevesinde, sahip olunan nüfusun çoğaltılması ve nüfusun beslenme, barınma, salgın hastalıklardan korunma ve en temelde devletin temel kriterlerini belirlediği sağlık standartlarına erişmesi amaçlanmıştır.

Cumhuriyet yönetimi, salgın hastalıklarla mücadele ederken, önceki dönemlerden farklı olarak, hastalığın yayılması sonrasında yapılacak tedaviden ziyade, hastalığın yayılmasını önleyecek olan “koruyucu sağlık hizmetlerinin” geliştirilmesini amaçlanmıştır. Yani özellikle salgın hastalıklar konusunda “tedavici” anlayıştan ziyade “koruyucu” sağlık anlayışının geçerli olduğu yeni bir sağlık perspektifi söz konusu olmuştur. Ele alınan dönem içerisinde halk sağlığını tehdit eden salgın hastalıkların başında sıtma, verem ve frengi gelmekteydi. Ancak bu hastalıkların dışında trahom, tifo, tûfûs, difteri, sinir hastalıkları ve mevsimsel hastalıklar gibi pek çok hastalıkla boğuşulmuştur. Bu koşullar içerisinde devlet, bir taraftan sahip olduğu nüfusu her anlamda sağlıklı ve güçlü kılmaya çalışırken, diğer taraftan da yaratılmaya çalışılan, hastalıklardan arınmış, sağlıklı, gürbüz ve zinde nesillere sahip olma projesinin önündeki engellerle mücadele etmiştir. Zira koruyucu sağlık hizmetleri perspektifine dayanan sağlık politikası gereği, salgınların yayılmasının önlenmesi amaçlanmış ve bu zorlu amaç çerçevesinde pek çok engelle uğraşmıştır. Dolayısıyla toplumu sağlıklı kılma projesinin sınırları, oldukça geniş bir alanı kapsamış, devlet tüm bu alanın sağlıklı olması için çeşitli denetim ve düzenleme mekanizmaları kurma çabası içerisinde olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sağlık hizmetlerinin zamanla kurumsallaşması ve yaygınlaşması ile modern tıbbi tedavi usullerinin uygulanma alanı bulması, nüfusun sağlıklı kılınması çabalarını olumlu yönde desteklemiştir. Zira çocuk dergilerinde, yirmili yılların hemen başında konu olan çocuk hastalıkları, salgınlar ve mevsim hastalıkları konusunda yapılan yoğun uyarılar, otuzlu yılların ikinci yarısından itibaren belli birkaç hastalıkla sınırlı kalmıştır. Bu hastalıklardan özellikle verem ve sıtma kırklı yıllara gelindiğinde yaygınlığını yitirmekle beraber devam ettiği anlaşılmıştır. Kırklı yıllarda savaş tehlikesinin yarattığı olumsuz koşullarda, salgın hastalıklarda görece bir artış olsa da bu yaygın değildir. Kırklı yılların özellikle ikinci yarısından sonra çocuk dergilerinde, çocukların yaşaması muhtemel sağlık sorunları ve salgın hastalıklara ayrılan sayfalarda genellikle sağlıklı yaşama kuralları, sağlıklı ve dengeli beslenme, oyun, spor, jimnastik ve açık havada yapılacak faaliyetler konu edilmiştir.

Modern devlet yapılarının, sahip oldukları nüfusu her anlamda sağlıklı kılma ve güçlendirme çabalarının önemli bileşenlerinden biri de beden eğitimi ve terbiyesi faaliyetleridir. Beden terbiyesi ve modern sporların Osmanlı devletindeki seyri de Batı ülkeleri ile paralel zamanlarda şekillenmiştir. Önce devlete ait nitelikli eğitim

kurumlarında başlayan beden terbiyesi faaliyetleri, zamanla diğer eğitim kurumları yanında oluşturulan paramiliter örgütlenmeler aracılığıyla toplumun geneline yayılmaya çalışılmıştır. Beden terbiyesi faaliyetlerinin Osmanlı ülkesinde yaygınlaşmasının temel motivasyonu, 20. Yüzyıl başına kadar yaşanan savaşlar dolayısıyla kaybedilen nüfusun yanında yaşanan salgın hastalıklarla beraber, toplumun tüm bu tablo karşısındaki umutsuz duruşu ve buna eşlik eden geçmiş geleneklerin etkisindeki uyuşuk, oturgan ve hareketsiz bir toplum tablosuydu.

Cumhuriyet rejimi, Osmanlı modernleşmesi sürecinde başlayan ve sahip olunan çocuk ve genç nüfusun sağlıklı, hareket eden ve hareket etmekten kaçınmayan, zinde ve gürbüz bir nesle sahip olma isteğini daha güçlü bir şekilde sürdürmüştür. Dolayısıyla Osmanlı son döneminden itibaren nüfusun biopolitik bir perspektifle biçimlendirilmesi kaygısı çerçevesinde ortaya konan anlayış ve yaklaşımlar, Cumhuriyet yönetimince de benimsenmiş ve daha da derinleştirilerek sürdürülmüştür.

Cumhuriyeti kuran kadrolar, toplumun bahsi geçen görünümünü değiştirmek ve yenilemek, sağlam, sağlıklı, hareket edebilen, güçlü, gürbüz ve zinde bir toplum yaratma çabaları çerçevesinde bir dizi karar almış ve uygulamaya geçirmiştir. Bu çerçevede gençlerin beden terbiyesi konusu önemsenmiş, başta okul çocukları olmak üzere toplumun genelinin beden eğitimi ve terbiyesinden yararlanması amaçlanmış hatta zorunlu kılınmıştır. Çocukların ve gençlerin, daha okul yıllarında beden eğitimi ve terbiyesi çerçevesinde oynadıkları oyunlardan başlanarak jimnastik, izcilik ve spor gibi bedensel fiziki, kültürel faaliyetlere yönelmeleri esas alınmış ve bu çerçevede çeşitli okul programları aracılığıyla eğitimler verilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyet yöneticilerinin, nüfusun bir an önce sağlıklı, zinde ve gürbüz kılınması çabalarının temel motivasyonu, öncelikle içerisinde yaşanan politik konjonktür ve savaş olasılıklarının dayattığı yurt savunması ve güvenliği sağlama anlayışıdır. Zira iki savaş arası dönemde ülkede erkek nüfusun bu derece azaldığı bir ortamda, ülkenin ekonomik alanda hızla canlanmasının sağlanması ve bu yolla ekonomik kalkınmanın yolunun açılması amacıyla nüfusun, hızla arttırılması ve her anlamda sağlıklı olması sağlanmalıydı. Bu yanı sıra bahsi geçen dönem, ulus-devletlerin güçlendikleri ve güçlerini büyük oranda sahip oldukları sağlıklı ve zinde bir nüfusa dayandırdıkları bir zaman dilimidir. Cumhuriyet rejiminin de ayakta durması ve sağlam temellere oturmasının en önemli araçlarından biri sahip olacağı sağlam, sağlıklı ve gürbüz bedenlere sahip yeni bir nesil inşa etmektir.

Bu bağlamda çocuk dergilerinde çocukların daha ilk çocukluk yıllarından itibaren bedensel ve ruhsal sağlık ve zindeliklerini sağlayacak olan önemli araçlardan birinin oyun olduğu düşünülmüştür. Zira oyun, çocuğun bedensel ve ruhsal gelişimini destekleyen ve çocuğu, gelecek yaşamına her anlamda daha sağlıklı bir birey olarak hazırlayan bir faaliyet olarak görülmüştür. Çocuk dergilerinde, çocukların küçük yaşlarından itibaren oynadıkları oyunlar, bedensel hareketleri, sağlıkları kadar önemsenen ve üzerinde durulan diğer bir konu da çocuk oyuncaklarıdır. Oyuncanın, çocuğun gelişiminde sanıldığından daha önemli bir yeri olduğu, zira oyuncanın, çocuğun yalnızca bedensel, zihinsel gelişimini değil aynı zamanda ruhi gelişimini de etkileyen bir araç olduğu vurgulanmıştır. Oyuncakların, çocuğun gelecek yaşamındaki ruh halinden, yaratıcılığına ve eğitim alanındaki başarılarına kadar gelişim sürecini çok yönlü olarak etkileyen rolü ortaya konurken, oyuncakların, çocuğun yaşadığı toplumun kültürel hafızası ve milli kimliği ile de bağ kurularak bir tür politik inşa etme aracı olarak görülmüştür.

Erken Cumhuriyet döneminde sahip olunan tüm nüfusun, bedensel anlamda sağlık kazanması ve yetişmekte olan yeni nesillerin gürbüz ve zinde olmalarının en kolay, ucuz, pratik ve temin edilebilir araçlarından biri olarak beden terbiyesi faaliyetleri görülmüştür. Çocukların, yeni nesillerin bahsi geçen amaçlar çerçevesinde bedensel ve zihinsel olarak geleceğe hazırlanmalarında hem okul hem çeşitli spor kulüplerinin hem de ordunun önemli rolü olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda erken Cumhuriyet döneminde beden eğitimi ve sporun, toplumun geneline yaygınlaştırılması çabaları çerçevesinde kanunlar çıkarılmış ve bu konuda çeşitli uygulamalara gidilmiştir.

Diğer taraftan iki savaş arası dönem içerisinde özellikle de otuzlu yılların ikinci yarısında yaşanan güvensiz konjonktür dolayısıyla devletler, beden terbiyesi ve sporu aynı zamanda yurt savunması ve askeri talimlerin bir parçası olarak düşünmüşlerdir. Bu minvalde Cumhuriyet yönetimi de bahsi geçen otuzlu yılların ikinci yarısından itibaren sporun, yeni nesiller arasında aynı zamanda disiplin ve askeri talimlerin bir parçası olarak düşünülmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Ancak ele alınan dönem içerisinde çocuklar için yapılacak sporların daha çok “çocuk sporları” olarak anılan basit sporlarla sınırlandırılması söz konusudur. Zira sporun belli bir alanda yoğun-yorucu ve bir çocuğun fiziksel gelişiminin çok üzerinde bir fiziki güç gerektirmesi nedeniyle çocuklara spor, yalnızca belli spor alanlarında oldukça basit düzeyde, daha çok oyun ve eğlence amaçlı olarak yapılması önerilmiştir. Bu bağlamda erken Cumhuriyet döneminde çocuk sporlarının temel amacı, çocuğu zihnen ve bedenen sağlıklı, zinde ve çevik kılmasıdır.

Bunun için çocuğu özellikle açık havada hareketlendirecek sporlar önerilmiş, ayrıca kız ve erkek çocukların spor sahalarında ve kamusal alanlarda rahatça spor yapmaları da teşvik edilmiştir. Bununla beraber ele alınan dönemin yayınlarında, çocuk sporlarının, yarışma, rekabet ve kulüpçülük anlayışından uzak, çocuklar arasında dayanışma duygusunu arttıracak bir anlayışla ve aynı zamanda çocukların terbiyevi ve ahlaki eğitimini pekiştirecek bir alan olarak tasavvur edilmiştir.

Ele alınan dönemde çocukların bedenlerini güçlendirmeleri, sağlıklı olmaları ve Cumhuriyetin idealize ettiği terbiyevi ve ahlaki vasıflara sahip olmalarının önemli araçlarından biri de izcilik faaliyetleri olmuştur. Zira geç Osmanlı'dan erken Cumhuriyete Türkiye tarihinde izcilik ve izcilik bağlamında çocuklara dönük ortaya konan yaklaşım ve çabalar önemli oranda bir süreklilik taşımaktadır. Çocukların bedensel sağlıklarını koruma yönündeki önemli araçlardan biri olarak görülen izcilik eğitimi ve faaliyetleri ile çocuklara gündelik pratiklerinde düzen, disiplin, azim, mücadele ve dayanışma anlayışı kazandırılmaya çalışılmış ve bu yönleriyle izcilik faaliyetleri yeni çocuğun bedensel ve aynı zamanda ahlaki inşasında önemli yer tutmuştur. Yine iki savaş arası konjonktürün dayattığı bir gerçeklik olarak, çocuk ve genç nesillerin eğitimlerinin vazgeçilmez bir parçası olarak görülen beden terbiyesi ve askeri talimler, çocukların yaşamında izcilik pratiği ile hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Kısacası, erken Cumhuriyet dönemi çocuk dergilerinde, çocuğun bedeni inşası çerçevesinde çocuk bakımı ve sağlığı konusu, çeşitli boyutlarıyla genellikle de konunun uzmanı olan hekimler tarafından oldukça ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Söz konusu anlatılar çerçevesinde idealize bir beden formu ortaya konmuştur. Dergilerde farklı boyutlarıyla idealize edilen çocuk bedenlerinin en net ifadesini, yine dönemin çocuk dergilerinde düzenlenen sağlık/sıhhat eksenli yarışmalarda görmekteyiz.

Çocuk dergilerinde sıklıkla düzenlenen sağlıklı, güçlü, gülbüz bedenli çocukların seçimi ve teşvikine dayalı olan bu yarışmalarla, bir taraftan toplumda sağlık ve sağlıklı olma durumu, yüceltilen, istenen ve sahip olunması gereken bir değere dönüşürken, diğer taraftan da idealize edilen çocuğun sahip olması gereken bedensel özellikler, çocuk dergileri aracılığıyla toplumun idealize ettiği beden algısı olarak kurgulanıp, bahsi geçen beden yapısı bu yolla topluma telkin edilmiştir.

Ele alınan dönemin çocuk dergilerinde, ideal çocuğun bedeni tasvir edilirken, güzelliğin ilk ve en önemli ölçütü sağlıklı, güçlü ve gülbüz bir bedene sahip olunması olarak ifade

edilmiştir. Zira bunun dışında kalan ve toplum klişesinde güzellik olarak algılanan özelliklere sahip olmanın, beden sağlıklı, güçlü ve gürbüz değilse, güzellik olarak düşünülemeyeceği, bedeni güzel kılan asıl unsurun, her anlamda sağlıklı, güçlü ve gürbüz olması vurgusudur.

Ancak yirmili yıllar, savaşlar sonrası sürecin hem azalan nüfusunu yeniden arttırmak hem de ekonomik yoksunluklar ve hastalıkların pençesinde olan bir halkı yeniden sağlamlaştırmak, çoğaltmak amacıyla mümkün olan en dirençli, gürbüz ve güçlü beden söylemlerinden hareket edilerek oluşturulmuştur. Ancak kırklı yılların ikinci yarısı ve sonrası süreç, artık ülke için savaş ihtimallerinin ortadan kalktığı, salgın hastalıkların önemli oranda azaldığı yeni bir evreyi ifade etmiştir. Dolayısıyla hem siyasal ve askeri konjonktürün hem de görece ekonomik ve sosyal refahın artmasıyla beraber idealize edilen beden formu görece bir değişim geçirmiştir. Bu bağlamda kırklı yıllarda yayımlanan çocuk dergilerinde, çocuğun bakımı, beslenmesi ve salgın hastalıklarla mücadele söylemi, yerini daha çok sağlıklı ve dengeli beslenme, spor ve jimnastik ve en nihayetinde kilolu-şişman olmayan, estetik bir beden anlayışına bırakmıştır.

Erken Cumhuriyet döneminde çocukluğun, yetişkinlikten farklı, kendine has doğası, gelişim evreleri ve özellikleri olduğu kabul edilen bu sürecin nasıl inşa edilmesi gerektiği sorusu Batı’da modern devletlerin doğuşu sürecinde yeni toplumun inşasının nasıl ve ne yönde olması gerektiğini hatırlatan “Aslında kimiz ve nasıl olmalıyız” sorularını gündeme getirir. Bu sorular Cumhuriyetle beraber inşa edilecek olan yeni nesillerin nasıl bir terbiye anlayışı ile yetiştirilmeleri sorusunu gündeme getirecektir.

Ele alınan dönemin yayınlarında terbiye kavramı açıklanırken sıklıkla terbiyenin, öğrenim/talim/tedristen farklı olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Buna göre öğrenim yani tedrisin amacı, çocuğu belli konularda ya da belli bir alanda ihtisaslaştırmak, ona belli bilgi ve becerilerin, mesleki ve teknik bilginin kazandırılmasını sağlamaktır. Buna karşın terbiye çok daha derinlikli ve çok katmanlı bir anlama sahiptir. Dönemin kavrayışında terbiye; toplumun tarihi ve kültürel geçmişinden süregelen ve içerisinde yaşanan toplumun içtimai yapısı ve ihtiyaçları çerçevesinde zaman içerisinde şekillenen siyasi, sosyal, kültürel, ahlaki boyutları olan çok katmanlı bir kavram olarak ifade edilmiştir.

Dönemin kavrayışında terbiye bu haliyle yeniden şekillenmeye başlayan yeni toplumun, yeni bireyinin inşası sürecindeki siyasi, kültürel ve ahlaki değerlerin bir toplamı olarak görülmüştür. Dönemin siyasal ve sosyal konjonktürü içerisinde çocuklara kazandırılması

gereken terbiye anlayışının en önemli amacının ise milli terbiye olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Çocuklara verilecek milli terbiyenin amacı ise çocukta “milli bir seciye”, “milli bir karakter” oluşturmaktır. Zira inşa edilecek olan “yeni adamın” alacağı terbiyenin en önemli unsurlarından biri kurulmuş olan ulus-devlet paradigması ile uyumlu olması beklenen “milli terbiye” anlayışıdır. Ele alınan dönem içerisinde, milli terbiye kavramı, çocuklarda vatan, millet sevgisini olduğu kadar görev ve sorumluluk bilinci ile çok çalışarak vatana, millete ve çocuğun içerisinde yaşadığı topluma olan katkısı, yararı olarak düşünülmüştür. Milli terbiyenin olmazsa olmazları arasında yer alan çocukların görev alma ve çalışma sorumluluğu, ulus devletin “ilerlemesinin” ön koşulu olarak görülmüştür. İlerleme, gelişme ve güçlü olma kavramları çerçevesinde örülen milli terbiye anlayışının temel hedefleri arasında “medenileşme” ve medeni devletlerin sahip olduğu standartlara erişme isteği de bulunmaktadır.

Diğer ulus-devlet deneyimlerinde olduğu gibi Cumhuriyet modernleşmesinde de ailenin yeni çocukluğun inşasındaki rolü kavranmış ve bu yanıyla yeni ve modern bir toplum inşasında aile, önemli bir sosyalizasyon aracı olarak görülmüştür. Zira bu durum, aile kurumunun toplumsal yapı içerisindeki yeri ve işleyişinin devletin, denetim, gözetim ve düzenleme süreçlerinin merkezinde yer almasına neden olmuştur. Bu çerçevede kurulacak yeni ve modern aileler aracılığıyla aynı zamanda devletle, toplumla ve rejimle uyumlu olabilecek modern ve makbul çocukluğun da inşası amaçlanmıştır.

Ele alınan dönem içerisinde yayımlanan çocuk dergilerinde, inşa edilmesi beklenen yeni ailenin, geçmiş geleneksel toplumun ailesinden farklı olarak çocukların yalnızca bedeni ihtiyaçları ve bakımı ile değil, bir bütün olarak çocuğun hem bedeni ve terbiyevi hem de ahlaki gelişiminden sorumlu tutulmuştur. Bu yanıyla yeni ailenin, yeni çocukluğu inşası sürecinde üzerinde durulan anahtar kavramların başında “terbiye” gelmektedir. Zira ailenin çocuğa kazandırması gereken terbiye anlayışının merkezinde çocuğun “içtimai” ve “milli” değerlere bağlı olarak yetiştirilmesi bulunmaktaydı. Bahsi geçen içtimai değerler, çocuğun içerisinde yaşadığı toplumun ihtiyaçları çerçevesinde milli devletin, milli çıkarlarına uygun olarak terbiye edilmesini ifade etmekteydi.

Cumhuriyet döneminde çocuk terbiyesi bağlamıyla ele alınan okul sistemi ve bu sistem içerisindeki okul terbiyesi, yeni kurulan devletin ve rejimin inşasında önemli bir araç olarak görülmüştür. Ele alınan dönem içerisinde çocuklara ve okul öğrencilerine dönük eserler ve süreli yayınlarda aile terbiyesi ve okul terbiyesi kavramlarıyla anlatılmaya çalışılan şey; çocuğun, devletin, toplumun ve içerisinde yaşanan “muhit” ve ailenin

ihtiyaçları doğrultusunda “iyi bir evlat”, “doğru bir insan” ve “makbul bir vatandaş” olarak inşa edilmesinin amaçlanmasıdır.

Cumhuriyet okulunun terbiye anlayışını biçimlendiren temel yaklaşım “İçtimai Mektep Nazariyesi” anlayışıyla ortaya konmuştur. Bu anlayış, cumhuriyetin yeni okulu ile geçmişin geleneksel okulu arasında bir kesintiyi ifade etmiştir. Buna göre, geçmiş geleneksel okul yapısında ğrenci yalnızca dinleyen, itaat eden, edilgen ve pasif bir konumda iken, Cumhuriyetle beraber, “İçtimai Mektepte” ğrencinin, aktif, çok yönlü bilgi ile yetişen, öğrendiklerini uygulayan, içerisinde yaşadığı dünyanın, zamanın ve toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenebilen, hayatın içinden bir terbiye anlayışı ile yetişmesi amaçlanmıştır. Bununla beraber Cumhuriyetin “asri” okulunun terbiye anlayışı, geçmiş geleneksel okulun terbiye anlayışından farklı olarak, ulus devlet paradigması çerçevesinde, vatana ve millete bağlı, “milli ülküleri” olan ve “milli şuura” sahip nesiller yetiştirmeyi terbiye anlayışının merkezine koymuştur.

Ele alınan kaynaklarda Cumhuriyetin yeni okulu, çocukların terbiyesi konusunda uygulamayı amaçladığı yöntemler ile de eski okul geleneğinden farklılaşmıştır. Zira Cumhuriyetin yeni okul anlayışı, çocukların terbiyesinde despot bir anlayışın uzanımı olan dayak, falaka ve şiddeti eleştirmiş bununun yerine daha demokratik bir yöntem olarak “hürriyet” ve çocukla “muhabbeti” önermiştir. Ancak buna rağmen dayak, dönemin çocuklara yönelik yayınlarında ve eğitimcileri tarafından teorik olarak reddedilen bir uygulama olmasına rağmen ele alınan metinlerden anlaşıldığı kadarıyla pratikte varlığını srdrmştir.

Bahsi geçen dönem içerisindeki yayınlarda, aile ve okulun, çocuğa kazandırması gereken öncelikli terbiyevi alışkanlıklar arasında “itaat”, “intizam”, “disiplin” ve “uysallık” gelmektedir. Ancak ele alınan kaynaklarda konu üzerine yazan eğitimci ve yazarlar bu kavramaların tamamı konusunda tam bir mutabakat içerisinde olmamışlardır. Zira ocuğun bağımsız, hür bir kişilik geliştirebilmesi için ailenin, çocuğun özerkliğini belli bir noktaya kadar tanınması gerektiği, katı, körü körüne bir itaat ve disiplin içerisinde yetiştirilecek olan çocukların hür bir irade geliştirmeyecekleri anlayışından hareket etmişlerdir. Çocuklardan beklenen itaat, “Anaya-babaya, öğretmene hükümete, kanunlara” itaat ile bağlılık üzerine kurulmalıydı. Buna karşın çocuğun belli bir terbiye alışkanlığı edinebilmesi ve bunun sürdürülebilmesi için çocuğun bir lye kadar itaatkâr olması gerektiği de savunulmuştur. Bu anlayışa göre çocuğun belli bir intizam, disiplin çerçevesinde, belli alışkanlıkları kazanabilmesi için itaat, çocuğa verilecek olan

terbiyenin vazgeçilmez en önemli kavramlarından biri olarak ön plana çıkmıştır. Bu yanıyla itaat, intizam ve disiplin Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet dönemi terbiye anlayışının bir sürekliliği olarak belirmiştir.

Erken Cumhuriyet dönemi çocuk terbiyesinin önemli bileşenlerinden bir diğeri de çocuğun içerisinde yaşadığı çevre, yani “muhittir.” Çocuğun, içerisinde yaşadığı toplumla kaynaşması farklı pek çok konuda dayanışma, yardımlaşma ve iş birliği içerisinde olabilmemesinin de muhit terbiyesi ile mümkün olacağı savunulmuştur.

Osmanlı-Cumhuriyet tarihi sürecinde Tanzimat döneminde “keşfedilen” çocukluk, Meşrutiyet dönemi itibariyle daha sistematik olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Meşrutiyet döneminde kamusal bir özne olarak kabul edilen çocukluk, siyasal rejimin amaçları doğrultusunda inşa edilmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen inşa sürecinde okul sisteminin önemini anlayan Meşrutiyet yönetimi, çocukların eğitimi ve yetiştirilmesi sürecinde okulu merkezi bir konuma taşımıştır.

II. Meşrutiyet dönemi siyasal konjonktürü, çocuklara verilecek eğitimin, terbiye ve ahlak anlayışının nasıl olması gerektiği konusunda son derece öğretici olmuştur. Zira önemi anlaşılan okul sistemi aracılığıyla bu süreç ve sonrasında yetiştirilecek olan çocukların rejime, vatana, millete ve bayrağa bağlılığı en üstün değer olarak kabul edilmiştir. Bu yanıyla Meşrutiyet dönemi itibariyle çocuklara verilen terbiye, ahlak anlayışı dinsel-geleneksel boyuttan, seküler bir boyuta evrilirken, öncesi dönemlerde din referanslı olan terbiye ve ahlak anlayışı seküler ve “milli” bir boyut kazanmıştır.

Cumhuriyet yönetimi önceki siyasal yapıyla olan kimi sürekliliklerine karşın Osmanlı sonrası süreçte yeni bir siyasal ve toplumsal proje ortaya koymuştur. Cumhuriyetin ilan edilmesi, imparatorluk sonrası süreçte ulus-devlet projesinin ilanıydı. Cumhuriyetin, ulus-devlet ve laik-seküler temelli devlet ve toplum modeli beraberinde bu siyasal ve toplumsal projeyi meşrulaştıracak yeni bir ahlak anlayışına dayalı olan “iyi-kötü”, “doğru-yanlış”, “makbul ve makbul olmayanı” kapsayan yeni ahlaki erdem, alışkanlıklar ve davranış kalıpları üretmeyi amaçlamıştır. Bu yanıyla kurulmak istenen yeni toplum anlayışının merkezinde, inşa edilmek istenen “yeni insan” bulunmaktaydı. Dolayısıyla Cumhuriyetin “yeni insanının” Cumhuriyetin, aydınlanmacı ve ilerlemeci anlayışı ekseninde, yeni bir ahlak anlayışı çerçevesinde, içerisinde yaşanılan zamanın ve toplumun ihtiyaçları ve gereklerine cevap verebilecek nitelikte, rasyonel laik-seküler, pozitivist bir yaklaşımla inşa edilmesi amaçlanmıştır.

Zira bahsedildiği gibi erken Cumhuriyet dönemi ahlak anlayışının temeli, Tanzimat ile başlayan ve II. Meşrutiyetle beraber gittikçe güçlenen ve kaynağını Batı modernleşmesinden alan laik-seküler, pozitivist, ilerlemeci bir anlayışa dayanmaktadır. Bu yanıyla özellikle II. Meşrutiyet döneminde ilk nüveleri ortaya çıkan laik-seküler toplumcu ahlak anlayışı ile Cumhuriyetin inşa etmeye çalıştığı ahlak anlayışı görece düşünsel bir sürekliliğe sahiptir.

Ele alınan dönemin ahlak anlayışı, temelde Batı modernleşmesinde olduğu gibi siyasal, sosyal ve ekonomik süreçlerin değişimiyle beraber, hızla değişen ve dönüşen toplumsal yapıyı karşılayacak yeni bir ahlak anlayışını inşa etmeye dönüktür. Bahsi geçen yeni ahlak anlayışını en vurgulu şekilde ortaya koyan, hem II. Meşrutiyet'in, hem de Cumhuriyet döneminin önemli düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Ziya Gökalp'tır. Zira O, ahlakı toplumsal bir olgu olarak nitelemiştir. Gökalp'ın Durkheim'e dayandırdığı “yeni ahlak” ya da “içtimai ahlak” anlayışı, içerisinde yaşanılan zamanın ve toplumun ihtiyaçları ve gereklerine cevap verebilecek nitelikte ve mutlak olarak ilmi bir temele dayalı, rasyonel laik-seküler, pozitivist bir yaklaşımın ürünüdür.

Ele alınan dönem içerisinde yayımlanan ahlak temalı metinlerde ahlak, din ve din eksenli söylem ve buyrukların dışında ele alınarak değerlendirilmiştir. Zira ele alınan kaynakların, ahlakın tanımı ve kaynağı konusundaki ortak vurgusu toplumdur. Buna göre ahlak kaynağını toplumdan, toplumun içtimai yapısından ve içerisinde yaşanılan zamanın ve toplumun ihtiyaçlarından almaktadır. Zira ahlakın amacı, toplumsal yarar ve düzenin sağlanmasıdır. Bu yanıyla ahlak durağan ve değişmez buyrukları olmayan, zamana ve koşullara, toplumun ihtiyaçlarına göre değişebilen dünyevi, işlevsel ve rasyonel bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla ele alınan dönemde, ahlakın üzerinden durulan en temel özelliklerinden biri de “nazari” teorik olmaktan ziyade “aksiyonel” pratik ve uygulanabilir olmasıdır. Bu bağlam içerisinde ele alınan dönemin çocuklara yönelik yayınlarında da sıklıkla vurgulandığı üzere çocukların ahlaki eğitimlerinde üzerinde durulması önerilen temel husus, ahlaki erdemlerin çocuk ve toplum hayatında teorik birer kural ve bilgi olmanın ötesinde, asıl olanın ahlaki ve terbiyevi erdemlerin çocukların yaşamlarında, onların gündelik pratiklerinin birer parçası olarak, alışkanlığa dönüştürülmesidir.

Cumhuriyetin ilanı ile beraber imparatorluktan ve ümmet toplumundan ulus-devlet yapısına, bununla beraber millet sistemi ahlakından, vatandaşlık ahlakına geçiş söz konusudur. Bu bağlam içerisinde Cumhuriyetle beraber dini alan, yeniden düzenlenirken

din ve ahlakın birbirinden farklı iki olgu olduğu, dini inancın her vatandaşın kendi vicdani ve şahsi meselesi olduğu kabul edilerek, dini referanslı ahlaktan laik-seküler, rasyonel, toplumsal ahlak anlayışına geçiş yaşanmıştır. Bu nedenle yeni ahlak anlayışının inşasında temelde, dini referansların yerini ulus-devletin ortak değerleri olarak kabul edilen vatan, millet, bayrak, toplumsal dayanışma gibi ulusal semboller ile çok çalışmak, disiplinli olmak, intizam, vazife bilinci gibi yeni söylem ve kavramlar oluşturmuştur.

Ancak bu durum İslam'ın toplum yapısından dışlanması anlamı taşımadığı gibi dinlerin, insanlığın ortak değerlerinin, ahlaki erdemlerinin de oluşumunda önemli katkıları olduğu kabul edilmiştir. Bununla beraber İslam'ın içtimai ve ahlaki yönden kuvvetli bir temeli olduğu, dönemin çocuk temalı yayınlarında, çocuklara toplumsal hayatın gereklilikleri olan ahlaki erdemler telkin edilirken, İslam'ın ahlaki referanslarından da yararlanılmıştır. Dolayısıyla hem İslam dini hem de geçmişten süregelen diğer din ve inançların ortaya koyduğu ahlaki esasların, bugünün modern toplumlarında, devlet ve toplum hayatını düzenleyen birer hukuki norma dönüşmüş olduğu ve bu yanıyla da evrensel bir nitelik kazandığının altı çizilmiştir.

Cumhuriyetin kurmak istediğı yeni devlet ve toplum yapısının odağında çocuklar bulunmaktadır. Çocukların, bahsi geçen yeni devlet ve toplum projesine eklemlenmesinde okula merkezi bir rol verilmiştir. Bu çerçevede yeni bir toplum ve bireyin inşası ancak okul eğitimi ve bu eğitimin içeriğı, niteliğı ile mümkün olabilirdi. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren okul eğitiminde, ders programları çerçevesinde yapılan düzenlemelerle berber, geçmiş dönemin dinsel ve geleneksel eğitim ve ahlak anlayışı terk edilmiştir. Bunun yerine Cumhuriyet çocuğunun, Cumhuriyetin erdemlerine, içerisinde yaşadığı topluma, yurduna ve milletine bağlılık duyan, medeni, milli, laik/seküler ve aynı zamanda evrensel ahlakın erdemlerine sahip bireyler olarak inşa edilmesi noktasında önemli adımlar atılmıştır. Böylece cumhuriyet kadrolarının yirmili yıllardan, kırklı yılların ilk yarısına dek okul ders programları çerçevesinde yaptıkları düzenlemelerle ortaya koydukları ahlak anlayışı, Osmanlı devletinin dinsel ve geleneksel ahlak anlayışı ile bir kopuşu ifade etmiştir. Buna karşın 1946 sonrası siyasal konjonktürün içerisine girdiğı yeni evrede, hem eğitim sistemi ve ders programlarında yapılan düzenlemelerde, hem de çocuklara dönük yayınlarda, ahlak anlayışı yeniden dinsel bir içerik ve söyleme sahip olmuştur. Bu yanıyla erken Cumhuriyet döneminde, kırklı yılların ikinci yarısından itibaren ahlak anlayışının görece yeniden dinsel bir içerik ve söyleme

sahip olması, Osmanlı geleneksel ve dinsel ahlak anlayışı ile de bir sürekliliğe sahip olmuştur.

Cumhuriyetin inşa etmeyi amaçladığı yeni insan, bedeni, terbiyevi özellikleriyle olduğu kadar ahlaki nitelikleriyle de Cumhuriyetin okulunda inşa edilmeliydi. Cumhuriyet okulu, diğer modern siyasal yapılarda olduğu gibi inşa edeceği yeni insanı ve yeni toplumu oluştururken çocukları merkeze alarak ortak amaçlar ve “ortak bir iyi” yaratma ve onu öğretme anlayışıyla hareket etmiştir. Okul eğitimi sürecinde toplumun ortak değerlerini yansıtan “iyi” ve “doğru” alışkanlıklara sahip ahlaklı çocuğun yetiştirilmesinde, ona, bu kural ve alışkanlıkların, hiçbir baskı, zorlama ve katı disiplin uygulamadan öğretilmesi gerektiği telkin edilmiştir. Zira baskı ve zorlama öğrenmeyi güçleştirdiği gibi buna karşı tepkiyi de arttırabilirdi. Bununla beraber okul eğitimi sürecinde, çocuklara öğretilecek olan ahlaki erdemlerin sevgiyle, sevecenlikle, içtenlikle öğretilmesi tavsiye edilmiştir. Çocuklara öğretilmeye, kavratılmaya çalışılan ve onlarda birer alışkanlığa dönüşmesi beklenen tüm davranışların, nedenleri, toplumsal gereklilikleri, yararları açıklayıcı anlatımlarla ortaya konmalı ve bu haliyle çocuklara benimsetilmeliydi.

Ele alınan dönemin çocuk dergilerinde Cumhuriyet çocuğunun sahip olması beklenen ahlaki erdemlerin başında vatan ve millet sevgisi gelmeliydi. Zira Cumhuriyetin yirmili yıllarında ortaya çıkan metinlerdeki millet tanımlamalarına bakıldığında genel olarak millet, ortak bir tarihi mirasa, kolektif bir hafızaya ve bu hafızanın ürettiği sembollere, ritüellere sahip olarak resmedilmiştir. Böylece ulusallık/millilik, ekseninde ortaya konan millet anlayışı ve bu çerçevede kurulmaya çabalanan milli kimlik, Cumhuriyetin, “inşacı” (iradeci) yaklaşımı ve Batı modernitesiyle olan uyumu çerçevesinde şekillenmiştir.

Bu bağlamda ele alınan dönem içerisinde, ulusun kolektif hafızasında inşa edilmek istenen vatan tasavvuru, varlığı kabul edilen, büyük bir sevgi ve aşkla bağlanılan, aidiyet hissedilen bir yer olarak görülmekle beraber, inşa edilmek istenen Cumhuriyet çocuğunun sahip olması amaçlanan en önemli ahlaki değerlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyet çocuklarının, en önemli kutsallarından biri olarak görülen vatan, vatana bağlılık, vatan sevgisi, soyut ve hamasi bir tanımlamanın ötesinde vatani için çalışan, üreten, tembellik yapmayan, üzerine düşen görevleri layıkıyla yerine getiren, her yaptığı işte başarılı olmayı hedefleyen, bu haliyle de vatanın bağımsızlığı ve ilerlemesinin sağlanması olarak tasavvur edilmiştir.

Cumhuriyet dönemi millet tanımlamalarının ve ulusçuluğunun önemli bileşenlerinden biri de dildir. Zira kurulmak istenen ulus-devletin yurttaşları arasındaki en güçlü bağın dil, duygu ve fikir birliği olduğu vurgulanarak, Türk milliyetçiliğinin, ulus devletin kimlik inşası, kültür ekseninde tanımlamıştır. Dönemin çocuk dergilerinde çocuklarda oluşması amaçlanan dil bilinci, temelde Türkçenin kullanımının yaygınlaştırılması, dilin, kurallarına bağlı olarak doğru kullanımı ve özellikle öz Türkçe kelimelerin kullanımının yaygınlaştırılması konusuna odaklanmıştır. Böylece erken Cumhuriyet döneminde, özellikle otuzlu yıllarda ulusal kimliğin önemli bileşenlerinden biri olarak kabul edilen dil, bir taraftan ulus inşasının önemli araçlarından biri olarak görülürken, diğer taraftan da ulusun, laik/seküler kimliğinin pekiştirilmesini sağlamıştır.

Cumhuriyet modernleşmesi sürecinde ulus-devletin milli kimlik inşası çerçevesinde oluşturmak istediği çocuğun, ahlaki ve terbiyevi erdemleri arasında yer alan ulusal bir hafıza ve tarih bilincine sahip olunması, geçmiş siyasal yönetimle bir süreksizlik içerisinde yeni bir mekân, yeni bir zaman, yeni semboller ve imgeler içeren yeni bir tarih tasavvuru çerçevesinde yeni bir anlatının kurulması ile mümkün görülmüştür. Bu durum, Cumhuriyet dönemi dil çalışmalarında olduğu gibi tarih çalışmalarının da odağında olan ulusal kimliğin inşasında, laik/seküler vurgular yer almıştır.

Erken Cumhuriyet dönemi ahlak anlayışının temel belirleyenlerinden olan dayanışma, yardımlaşma kavramları dönemin yayınlarında genellikle “bağlılık, dayanışma ve tesianüt ahlakı” olarak adlandırılmıştır. Zira Cumhuriyet dönemi ahlak anlayışının odağında toplum bulunmaktadır ve bu yanıyl ahlaki eylem toplumu amaçlamıştır. Ahlakın, “toplumsal yaşamın başladığı yerde başladığı” kabulünden hareket edilerek, çocuklara kazandırılması beklenen toplumsal dayanışma yardımlaşma ve iş birliği bu kabul üzerinden biçimlenmiştir.

Bahsi geçen “tesanüt ahlakı” ya da dayanışmacı söylemin odağında; uzun süren savaşlar sonrası süreçte, önemli kayıplar vermiş, ciddi yaralar almış, zayıf, güvensiz ve bir noktada biçare olan toplumun yeniden ayağa kalkması, yaralarını sarması, kayıplarını telafi etmesini sağlayacak yeni bir anlayışın topluma telkin edilmesi bulunmaktaydı. Bununla beraber oluşturulmak istenen yeni toplumun, geçmişin geleneksel ve köhnemiş toplumundan farklı olarak, ulusun ve içerisinde yaşanan toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarının önünde tutan, yeni bir birey inşa etmeyi tasavvur etmiştir. Dolayısıyla erken Cumhuriyet dönemi hem ahlak anlayışının hem de politik yaklaşımının, topluma dönük temel belirleyenlerinden olan bağlılık, dayanışma, yardımlaşma ve iş birliğinin tam da

içerisinde yaşanan imparatorluktan, ulus devlete geçiş süreci ile güçlendirilmeye çalışılan ulusal dayanışma ile dönemin ekonomik koşullarının belirleyiciliği içerisinde şekillenmiştir.

Erken Cumhuriyet dönemi kaynaklarında çocuklarda olması idealize edilen ahlaki erdemlerden biri de çalışma ve vazife-görev bilincidir. Zira ele alınan dönemin metinlerinde çalışma azmi ve sorumluluğu, vazife bilincine sahip olmak oldukça önemsenip, mili ve ahlaki değerlerle kutsanırken, çalışmanın ve üretmenin aksi olan tembellik ise bir o kadar yerilmiş, dışlanmış ve çocukların ahlaki terbiyelerinde olmaması gereken bir utanç durumu olarak nitelenmiştir.

Tüm modern devlet yapılarında olduğu gibi Cumhuriyet modernleşmesi sürecinde de inşa edilmek istenen yeni toplum ve yeni bireyin, modern devletin siyasal, toplumsal ve ekonomik hayata dair ortaya koyduğu normlara, kurallara uygun olarak inşa edilmesi amaçlanmıştır. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi modern iktidarların toplumu denetleme ve düzenleme çerçevesindeki en önemli araçlarından biri de okul kurumudur. Okul terbiyesi sürecinde çocukların, üstlenmesi gereken sorumlulukları, beklenildiği şekilde yerine getirmesi ve kurallara uygun davranmasının öğretilmesi, “disiplin ve intizamın” temini ile mümkün görülmüştür. Dolayısıyla tüm bu süreçte çocukların belli bir disiplin ve düzene uygun alışkanlıklar edinmesi, onların ahlak eğitiminin vazgeçilmez bileşenlerinden biri olarak düşünülmüştür. Ele alınan dönemin metinlerinde, çocuklarda oluşturulması amaçlanan “disiplin ve intizamın” sanıldığı gibi “katı, sert, korkulan ve çekinilen” kuralları ifade etmediği, bilakis disiplin ve intizamın, “medeni” toplumlarda toplumsal ve gündelik yaşamı düzenleyen ve uyulması gereken kurallar bütünü olarak görülmesi gerektiği kabulünden hareketle edilerek çocuklara telkin edilmesi gerektiği savunulmuştur.

Türkiye tarihinde erken Cumhuriyet dönemi aynı zamanda iki savaş arası dönemi ifade etmektedir. Zira Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllar, Osmanlı son döneminden itibaren süren uzun savaş yılları ile Kurtuluş Savaşı süreci sonrası dönemin zorlu ekonomik koşulları içerisinde geçmiştir. Cumhuriyet hükümetlerinin uygulamaya koydukları ekonomik programlar, hem bahsi geçen dönemin zorlukları, hem 1929 Dünya Ekonomik Krizi, hem de özellikle kırklı yılların ilk yarısında gittikçe keskinleşen II. Dünya Savaşı’nın dayattığı zorlayıcı koşullar içerisinde uygulanmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet’in kurucu kadrolarının, bahsi geçen zorlu siyasal ve ekonomik konjonktür içerisinde ülkede milli iktisat temelli bir ekonominin kurulması, devletin ve halkın

yoksulluğunun sonlandırılması, ekonomik kalkınmanın sağlanması yönündeki çabalarının odağında, tutum-tasarruf tedbirleri ile yerli malı kullanımının teşvik edilmesi ve arttırılması çabaları bulunmaktaydı. Bu amaç çerçevesinde ele alınan dönemin çocuk dergileri başta olmak üzere dönemin iktisadi politikalarının ve söylemlerinin odağında, çocuklara, genç nesillere ve aslında tüm vatandaşlara yerli malı tüketimi ile tutum, tasarruf alışkanlığının kazandırılması amaçlanmış, öyle ki bu durum çocuk ahlak ve terbiyesinin en önemli bileşenlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Dönemin çocuk temalı dergilerinde tutum, tasarruf ve yerli malı kullanımının iktisadi ve ahlaki terbiyenin bir gereği olarak kabul edilmesinin yanında, bunun aynı zamanda “vatanperverlik, dayanışma ve inkılâplara olan bağlılığı” ifade ettiği sıklıkla vurgulanmıştır. Böylece yerli malı tüketimi, tutumlu ve tasarruflu olmanın, Cumhuriyetin idealize ettiği çocuğun yalnızca ahlaki ve terbiyevi bir erdemi olmadığı, bunun aynı zamanda içerisinde yaşanılan devlete, topluma ve rejime olan bağlılığın bir sembolü olduğu telkin edilmiştir.

Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmek istenen modern öznenin gündelik davranış kalıplarını biçimlendiren, dönemin adab-ı muaşeret/görgü ve nezaket kuralları ele alınırken bu konu tez çalışmasının bölüm başlıklarından olan¹⁸¹⁶ dönemin ahlak ve terbiye anlayışı bağlamıyla ele alınmıştır. Bu bağlamda geç Osmanlı’dan erken Cumhuriyet dönemine dek devam eden siyasal ve toplumsal alanda yaşanan modernleşmenin en önemli veçhelerinden biri de kamusal/toplumsal alanı yeniden düzenleyen ve yeni davranış kalıplarını kapsayan adab-ı muaşeret, nezaket ve görgü kurallarıdır. Osmanlı-Cumhuriyet modernleşmesinin önemli bir veçhesi olan ve topluma yeni bir duruş ve davranış kalıpları kazandırmayı amaçlayan adab-ı muaşeret kuralları geç Osmanlı modernleşmesinde olduğu gibi erken Cumhuriyet döneminde de dönemin asker, sivil bürokrasisi ile memurlarının öncülüğünde hayata geçmiştir. Dolayısıyla bu konuda hem geç Osmanlı hem de erken Cumhuriyet dönemlerindeki temel süreklilik noktalarından biri de tüm bu siyasal ve toplumsal projenin, devlet merkezli bürokrasi ile memur ve askerlerden oluşan öncü bir gruba sahip olmasıdır.

Ancak Cumhuriyetin, toplumsal modernleşme yönündeki önemli projelerinden biri olarak kabul edilen Batılı/modern adab-ı muaşeretin toplumsal alanda yaygınlaştırılması

¹⁸¹⁶ Konunun detayları için bkz. Tez çalışmasının “Yeni Bir İnsan İnşa Etmek: Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyete Dönemin Ahlak ve Terbiye Anlayışı”.

çabası, Osmanlı modernleşme sürecinden farklı olarak yalnızca saray, bürokrasi ve seçkin denebilecek bir kesimi hedef almaksızın, tüm toplum kesimlerine ulaşmayı hedeflemiş, bu yanıyla da sivil bir karaktere sahip olmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet modernleşmesi, yeni bir toplumsal yapı ve bunun içinde yeni ve modern bir birey inşa etmeyi amaçlarken, tüm bu projeyi toplumun geneline yayarak, daha da ileri bir aşamaya taşımış, böylece modernleşme projesinin, toplumun tüm katmanlarını kapsayacak şekilde genişletilmesi ve geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesi amaçlanmıştır. Bu durum, Osmanlı-Cumhuriyet modernleşme projesinin, uzun sürekliliği içerisinde belirgin bir fark yaratarak, sürecin bir kesintisi/süreksizliği olarak ön plana çıkmıştır.

Cumhuriyetin, Batılı/modern bir devlet ve toplum yapısı inşa etmesi yönünde hareket eden kurucu kadrosu, toplumun “medenileşmesinin” ve bu yöndeki adab-ı muaşeretin öncüsü olmuştur. Bu kurucu kadro, aileden başlayarak, toplumun bu yöndeki eğitiminin laik niteliğine dikkat çekerek, laik eğitimi, modern adab-ı muaşeret, aile içerisinde bireye kazandıran bir araç olarak da düşünmüşlerdir. Cumhuriyet çocuklarının, aile yaşamı içerisinde edinmeleri beklenen adab-ı muaşeret, görgü ve nezaket kurallarının, çocukların sonraki yaşamlarında okul ve kamusal hayat içerisindeki süreçte pekişmesi ve onlarda yerleşik birer davranış kalıbı olarak oluşması amaçlanmış ve bu yönde çaba sarf edilmiştir.

Ele alınan dönemin adab-ı muaşeret literatüründe “adab-ı muaşeret” kavramı ile beraber iç içe kullanılan “terbiye” “edep”, “nezaket” ve “görgü” kavramları arasında çok net ayrımlara gidilmeksizin, bu kavramlar birbirini bütünleyen bir anlayış içerisinde kullanılmıştır. Ele alınan dönemin yayınlarında bahsedilen nezaket ve görgü temalı olan Batılı davranış kalıpları farklı kavramlar çerçevesinde ifade edilmiş olsa da en temelde tüm bu kavramlarla anlatılmak istenen, seküler/dünyevi referanslı çağrışımları olan tutum, davranış ve jestlerdir.

Ele alınan dönemin çocuklara dönük yayınlarında ortaya konulan adab-ı muaşeret kuralları, Cumhuriyetin iki savaş arası süreçte yaşadığı sosyal ve ekonomik zorlukların izlerini de barındırmıştır. Öyle ki çocuk dergilerinde, özellikle giyim, kuşam ile sofrada adab-ı muaşeret ekseninde ortaya konulan söylemlerde, bahsedilen sürecin zorlukları karşısında, çocukların gündelik hayatlarında uymaları gereken pratik kurallara yer verilmiştir. Bu kuralların temel amacı, bahsedilen iki savaş arası sürecin yarattığı sosyal ve ekonomik konjonktürün zorluklarını aşmaya dönüktür. Bu çerçevede ele alınan dönemin adab-ı muaşeret kuralları üzerine yazı yazan yazarları, çocuk giysileri, giyim

kuşam, sofrada adabı ve toplumsal yaşamda uyulması gereken adab-ı muaşeret kurallarını ortaya koyarken dönemin ekonomik, sosyal ve sağlık koşulları açısından meseleyi ele almış ve konuyu bu bağlam içerisinde değerlendirmişlerdir. Bu çerçevede şekillenen dönemin adab-ı muaşeret kuralları, israftan kaçınılarak, yeterli ve dengeli beslenme ile sağlık ve hijyenin merkeze alındığı bir anlayış çerçevesinde şekillenmiş ve bu yanı sıra dönemin ekonomik koşulları ve tasarruf söylemleriyle iç içe geçmiştir.

Batılı görgü ve nezaket kurallarının referans alındığı ve gündelik hayatta uyulması gereken nezaket kurallarında önceliğe sahip bulunması gerekenler konusunda daima cinsiyet, statü ve yaş belirleyici bir etmen olarak ön plana çıkmıştır. Ancak erken Cumhuriyet dönemi adab-ı muaşeret kuralları, Batı referanslı geleneği esas almış olsa da kimi durumlarda bunun esnetildiği ve geleneksel/alaturka adab-ı muaşeretin esas alındığı durum ve davranış kalıpları da söz konusu olmuştur.

Kısacası, erken Cumhuriyet dönemi toplumu açısından, çocukların, gündelik yaşamlarında evde, okulda, sokakta, kamusal alanda, uymaları gereken ve toplumun ortak “doğru” sunu temsil eden davranış kalıplarının, en temelde toplumun ortak kabulü olan ahlaki erdemler, terbiye, saygı, nezaket ve görgü çerçevesinde şekillenmiştir. Bahsi geçen değerlerin kaynağında hem Batılı görgü ve nezaket kuralları hem kimi durumlarda geleneksel toplumun genel kabulleri, hem de içerisinde yaşanan zamanın, koşulları ve ihtiyaçları esas alınmıştır.

Tez çalışması dâhilinde ele alınan dönemin süreli çocuk yayınlarında dönemin idealize edilen çocuğu çeşitli yönleriyle ve özellikleriyle betimlenirken, tüm bu anlatıların dışında kalan ve bahsi geçen çocuklara yönelik metinlerin makbulü olan özelliklerin “ötekisi” olarak kabul edilebilecek olan “makbul olmayan” bir anlatı da ortaya çıkmaktadır.

Zira ele alınan dönemin çocuklar özelinde yapılan “makbul” tanımı ve sınırı, tez çalışmasının daha önce erken Cumhuriyet dönemi ahlak anlayışını ele alan bölümünde üzerinde durulduğu gibi genel olarak içerisinde yaşanan zamanın gerekleri ile toplumun içtimai yapısı çerçevesinde ortaya konmuştur. Bununla beraber makbul olanın sınırı aynı zamanda genel görgü nezaket ve adab-ı muaşeret ekseninde ortaya konulan iyi-kötü, doğru-yanlış davranışlar esası üzerinden değerlendirilmiştir. Bu bağlamda ele alınan dönemin yayınlarında makbul çocuğun en önemli vasfının, her daim iyiliğin yanında, kötülüğün karşısında yer alması olarak tanımlanmıştır. Burada iyilik ahlaki olanı, toplumun genel normları, ihtiyaç ve toplumsal yapısı ile uzlaşır olan ve genel edep ve

adab-ı muaşerete uygun olanı temsil etmiştir. Kötülük ise gayri ahlaki olanı, toplumsal norm ve ihtiyaçların ötekisini temsil eden olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle Cumhuriyet çocuğu hem kişisel yaşamında hem de toplumsal yaşamda, üzerine düşen görev ve sorumluluğu yerine getiren, toplumsal ahlakı, toplumun çıkarları ve ihtiyaçlarını gözetken ve toplumca “iyi ve doğru” olarak nitelenen tutum ve davranışları sergileyen biri olarak idealize edilmiştir.

Buna karşın Cumhuriyet çocuğunun ötekisi olarak kavramsallaştırılabileceğimiz “makbul olmayan çocuk” ise tüm iyi niteliklerin dışındakileri temsil eden “öteki” olarak görülür. Zira Cumhuriyetin makbul olmayan çocuğunun en belirgin özelliği dönemin ahlak ve terbiyesinin de temel belirleyeni olan “itaat ve intizama” uymamasıdır. Zira itaate alışmayan bir çocuğun iyi bir terbiye edinmesi mümkün görülmemiştir. Bununla beraber makbul olmayan çocuğun diğer özellikleri arasında bulunan “inatçı, hırçın, öfkeli, gaddar, kavgacı, hodkâm”, “acımasız, merhametsiz” olması gayri ahlaki olarak nitelenmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde, inşa edilmek istenen yeni toplum yapısının nüvesini oluşturacak olan çocukların makbüllük sınırı ve standardını belirleyen diğer unsurlar arasında dini ve seküler ahlakın da makbul bulmadığı “yalan, hırsızlık, kibir, kıskançlık” gibi davranışlar bulunmaktadır. Ancak bununla beraber ele alınan dönem içerisinde yaşanan sosyal ve ekonomik konjonktürün dayattığı koşullarda “tembellik, açgözlülük, oburluk, bencillik, cimrilik” ile zararlı alışkanlıklar olarak anılan (sigara, alkol vd.) de makbul olmayanı, “fenayı” temsil etmiştir.

Kısacası; tez çalışmasının girişinde de üzerinde duruluğu gibi Cumhuriyeti kuran kadrolar, Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden süreçte yeni bir devlet ve toplum yapısı kurmaya çalışmış, kurulan yeni toplumun değer ve ihtiyaçlarına uygun olarak da yeni bir birey inşa etmeyi amaçlamışlardır. Bu amaç çerçevesinde yeni toplumu kuracak olan çocukların, Cumhuriyetin kurmak istediği modern devlet yapısı ile ulus-devleti pekiştirecek, toplumsal yapının ihtiyaçlarına ve Cumhuriyetin terbiyevi ve ahlaki erdemlerine uygun olarak inşa edilmesine çalışılmıştır.

Toplumsal yaşamın gündelik pratiklerinde makbul Cumhuriyet çocuğunu tanımlamak üzere kullanılan ahlak ve terbiye kavramları, genellikle geçişken ve birbirini kapsayan iki kavram olarak kullanılmıştır. Ele alınan dönemde inşa edilmek istenen Cumhuriyet çocuğunun sahip olması istenen “yeni ahlak” anlayışı dönemin metinlerinde “içtimai ahlak” ya da “tesanüt ahlakı” olarak kavramsallaştırılmıştır. Bahsi geçen “tesanüt” ya da “içtimai” ahlaka göre ahlak; belli bir kişinin, belli bir topluluğun çıkarlarına hizmet

etmeksizin, içerisinde yaşanan, devletin, milletin ve toplumun ortak çıkarlarını gözeten, kolektif çıkarlara hizmet eden bir anlayışa sahip olmalıydı.

Erken Cumhuriyet döneminde idealize edilen makbul çocuk betimlemelerinde, ondan sahip olması beklenen ahlaki ve terbiyevi erdemlerin başında belirtildiği gibi yurduna, vatanı ve milletine olan bağlılığı ve hizmeti yanında, doğruluk, dayanışma ve yardımlaşma, çalışkanlık, vazife bilinci, itaat, disiplin ve intizama sahip olması, tutum ve tasarruf bilinciyle hareket etmesi bulunmaktadır. Bununla beraber Cumhuriyet çocuğunun evrensel ahlakın da temel erdemleri olarak kabul edilebilecek olan vicdan sahibi, temiz yürekli, doğru, dürüst, iyiliğin yanında kötülüğün karşında, adaletli, merhametli, fedakâr, dayanışmacı ve her koşulda yardımsever olması ve bunları birer yaşam düsturu olarak benimsemesi gerektiği telkin edilmiştir. Ancak ele alınan dönemin çocuk dergilerinde idealize edilen Cumhuriyet çocuğunun yalnızca, vatanı-milleti ve içerisinde yaşadığı topluma karşı değil, aynı zamanda ve aynı duyarlılıkla hayata, insanlığa, everene, everendeki tüm canlılığa, doğaya, hayvanlara karşı da sevgi, şefkat ve saygı içerisinde olması ve gündelik pratiklerinde bu anlayıştan hareket etmesi beklenmiştir. Zira Cumhuriyet çocuğu, sıklıkla aynı zamanda kendisiyle, yaşadığı toplumla barışık, neşeli, güler yüzlü, yardımsever olarak betimlenmiştir. Bu biçimde resmedilen Cumhuriyet çocuğu, her koşulda kendisine verilen işi, görevi layıkıyla yerine getirme azmi taşıyan, bu haliyle de hem kendisine hem de içerisinde yaşadığı topluma karşı olan görevlerini yerine getiren biri olarak idealize edilmiştir.

Bununla beraber Cumhuriyet, kuruluş felsefesinde olduğu gibi aydınlanmacı değerleri devlet ve toplum anlayışının merkezine koymuş, bu yanıyla inşa etmek istediği erdemli vatandaşı, aydınlanmanın değerleri ve öğretisi çerçevesinde biçimlendirmeyi amaçlamıştır. Bu amaç çerçevesinde inşa edilmek istenen Cumhuriyet çocuklarının okuyan, düşünen, sorgulayan, cehalete, batıl olana, tabulara karşı, bilime, özgür düşünceye, ilerlemeye inanan düşünsel geleneğe sahip nesiller olmalarına uğraş verilmiştir. Bu çerçevede hem çocukların okul eğitimleri sürecinin desteklenmesi, hem de onların, araştırmacı ve yaratıcı yanlarını geliştirerek, bilime ilgi duymaları, bilimsel çalışma yapmaları teşvik edilmiştir. Bu anlayışla inşa edilmeye çalışılan Cumhuriyet çocuğunun toplumun çıkarlarını kendi çıkarlarının üzerinde tutmayı, gündelik tutum ve davranışlarında bu temel anlayışın yanı sıra aklın ve bilimin egemen olduğu pozitivist bir düşünce yapısına sahip olması bu yolla toplumun ilerlemesine katkı sunması beklenmiştir.

KAYNAKÇA

1. Çocuk Dergileri

Afacan, 1934.

Afacan Çocuk Gazetesi, 1936-1939.

Arkadaş, 1941.

Armağan, 1950-1951.

Asrın Çocuğu, 1939-1940.

Ateş, 1936-1937.

Bizim Mecmua, 1922.

Cumhuriyet Çocuğu, 1938-1939.

Cumhuriyet İzçileri, 1939-1942.

Çalışkan Çocuk, 1934-1936.

Çocuk, 1935-1946.

Çocuk Âlemi, 1949.

Çocuk Duygusu, 1937-1938.

Çocuk Dünyası, 1940.

Çocuk Gazetesi, 1938.

Çocuk Gözü Afacan, 1945.

Çocuk Güneşi, 1950.

Çocuk Haftası, 1943-1945.

Çocuk Salnamesi, 1927.

Çocuk Sesi. 1931-1943.

Doğın Kardeş. 1945-1950.

Gürbüz Türk Çocuğu. 1926-1935.

Haftalık Resimli Gazetemiz. 1924-1925.

Kurt Yavrusu, 1935.

Küçük Kardeş, 1947.

Lane, 1919-1920.

Musavver Çocuk Postası, 1922-1923.

Olgun Çocuk, 1935.

Resimli Dünya, 1924-1925.

Resimli Mecmua. 1925-1928.

Sevimli Mecmua. 1925.

Şen Çocuk, 1946-1945.

Türk çocukları, 1950.

Yavru Türk, 1936-1939.

Yeni Yol, 1924-1926.

2. Eğitim ve Terbiye Temalı Dergiler

Genç Anadolu, 1922.

Osmanlı Genç Dernekleri, 1918-1920.

Genç Mektepliler, 1924.

İlk Terbiye ve Tedrisat Mecmuası, 1924.

Maarif Vekâleti Mecmuası, 1926-1927.

Talebe Mecmuası, 1923.

Terbiye, 1929-1931.

Terbiye Mecmuası, 1918.

Terbiye ve Oyun, 1911-1923.

Yeni Adam, 1978.

Yeni Nesil, 1921-1922.

3. Sağlık Dergileri

Çocuk Bakımı, 1934.

Çocuk Doktoru, 1946-1948.

Çocuk Kliniği, 1934.

Hayat ve Sıhhat, 1921-1923.

Sıhhi Cidal, 1923.

Sıhhi Sahifeler, 1923-1924.

Sıhhi Sütunlar, 1924-1935.

Tıbbi Sahifeler, 1925.

Verem Mecmuası, 1928.

4. Kadın Dergileri

Aile, 1946-1950.

Asar-ı Nisvan, 1925-1926.

Şen Yuva, 1924-1925.

Türk Kadın Yolu, 1925-1927.

Türk Kadını, 1918-1919.

Yeni Nesil, 1921-1922.

5. Beden ve Spor Dergileri

Beden Terbiyesi ve Spor, 1939-1945.

Keşşaf, 1923.

Türk İzciler Birliği, 1925-1926.

6. Kitaplar, Risaleler, Makaleler, Tezler

- Abdülaziz Bey, **Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri 1**. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1995.
- Ahmad, Feroz. **Modern Türkiye'nin Oluşumu**. çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995.
- Ahmet Şükrü Bey, "Frengi", **Sıhhat Almanakı**, ed. Mazhar Osman (Usman) İstanbul: Kader Matbaası, 1933: 98.
- Akaltın, Nevzat. **Ahlak ve Terbiye Rehberi**. İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1961.
- Akbayrak, Kübra. "Erken Cumhuriyet Döneminde Sosyalleşme Aracı Süreli Çocuk Yayınları (Mektepli Gazetesi, Çocuk, Çocuk Sesi, Dergileri Örneği)" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014).
- Akın, Yiğit. "Bir Oyundan Daha Fazlası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Beden Terbiyesi ve Spor (1923-1951)" Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2003.
- _____. **Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Aksakal, Halil İbrahim. "Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları (1923-1938)" Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Akşit, Elif Ekin. "Geç Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Nüfus Kontrolü Yaklaşımları", **Toplum ve Bilim**, s.118, (2010): 179.
- Akyüz, Yahya. **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008**, 13. bs. Ankara: Pagem Yayıncılık, 2008.
- Albaş, Ramazan. "Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim ve Tarih Anlayışı Açısından İncelenmesi (1928-1950)" Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014.
- Alemdaroğlu, Ayça. "Öjeni Düşüncesi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce/4, Milliyetçilik**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Alkan, Mehmet Ö. "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim", **Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si**, Der. Kemal H. Karpat, çev. Sönmez Taner, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004: 73-242.
- Alkan, Mehmet. "Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**, c.1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001: 384.
- Alkan, Türker. **Siyasal Toplumsallaşma**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Doğu Ergil, **Siyaset Psikolojisi**. Ankara: Turhan Kitabevi, 1980.

- Anderson, Benedict. **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması** 5. bs. çev. İskender Savaşır, İstanbul: Metis, 2009.
- Andreas, Gottfried. **Görgü: En Yeni ve En İleri Muaşeret Usulleri**. Çeviren ve Tertip Eden: Turan Aziz Beler, 2. bs. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1943.
- Ara1, Masamı. “Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi, c. 1** İstanbul: İletişim yayınları, 2001: 180-195.
- Araz, Yahya. **16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak**. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013
- Aries, Philippe. **Centuries Of childhood, A Social History Of Family Life**. çev. Robert Baldick. New York: Vintage Books- A Division of Random House, 1962.
- Armaoğlu, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**. Ankara: İş Bankası Yayınları, 1988.
- Atabeyoğlu, Cem. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Spor”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**. c. 6. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Ataç, Cemal. **İş Ahlakı ve Mesuliyet Duygusu**. İzmit: Selüloz Basımevi, 1950.
- Atatürk, Mustafa Kemal. **Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar**, der. ve yay. haz. Kemal Aytac, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, No. 4, 1948: 13.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Bugünkü dille yay. haz. Ali Sevim, İzzet Öztoprak, M. Akif Tural. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.
- Ateş, Sanem Yamak. **Asker Evlatlar Yetiştirmek II. Meşrutiyet Döneminde Beden Terbiyesi Askeri Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Ayar, Mesut. **Osmanlı Devleti’nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892-1895)**. İstanbul: Kitabevi, 2007.
- Aydın, Erdem. "Tanzimat ve Osmanlı Sağlık Hizmetleri", **IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003), 445-453.
- Aytac, Ahmet Murat. **Ailenin Serencamı Türkiye’de Modern Aile Fikrinin Oluşması**. Ankara: Dipnot yayınları, 2007.
- Aytac, Kemal. “Baltacıoğlu’nun Eğitim Sisteminin Ana Gelişimi”, **Yeni Adam**, s. 921 (Mayıs 1978): 4-8.
- Balas, Charles. **Nüfus İşlerinde Nereye Gidiliyor?** çev: Selim Sabit, s. 9. Ankara: Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1934.
- cioğlu, İsmail Hakkı. **İctimai Mektep Nazariyesi ve Prensipleri**, İstanbul: Semih Lütfü Sühulet Kütüphanesi, 1932.
- _____. **Mürebblere**, İstanbul: Sühulet Kütüphanesi: Semih Lütfü, 1932.
- _____. **Halkın Evi**, Ankara: Ulus Basımevi, 1950.

- _____. **Talim ve Terbiyede İnkılâp**, haz: Rıdvan Canım, Remzi Yavaş Kıncal, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.
- _____. **Tarih ve Terbiye**, İstanbul: Semih Lütfü Sühulet Kütüphanesi, 1933.
- Baran, Tülay Alim. “Resimli Ay’da Kadın”, **Toplumsal Tarih**, s. 63 (Mart 1999): 6-10.
- _____. **Vasıf Çınar ve İzmir’e Doğru Gazetesi Yazıları**. İstanbul: Arma Yayınları, 2001.
- _____. “Balkan Harplerinin Bitimi ile I. Dünya Savaşı Arasında Yerel Basına Göre İzmir”, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü 1989).
- Baskın Oran, Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, ed. Baskın Oran, c. I, 6. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Başboğa, Sevcan. “Annelik Sanatı: Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocuğun Bedensel Kurgusu”, **İnsan & İnsan**, yıl 4, s. 12 (Bahar 2017): 6-30.
- Behar, Büşra Ersanlı. **Tarih ve İktidar: Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)**. İstanbul: Afa Yayınları, 1992.
- Behar, Cem. “Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 sonrası Modernleşmesi”, der. Halil İnalçık, Şevket Pamuk, **Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik**. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü, 2000.
- Belge, Murat. “Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.1 İstanbul: İletişim Yayınları, 1983: 260.
- Berkes, Niyazi. **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, yay. haz. Ahmet Kuyaş, 7. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Bilge, Nalân. **Türkiye’de Beden Eğitimi Öğretmenin Yetiştirilmesi**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Bora, Tanıl. “Cumhuriyetin İlk Döneminde Milli Kimlik” **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, yay. haz. Nuri Bilgin Ankara: Bağlam Yayıncılık, 1997.
- _____. “İnşa Döneminde Türk Milliyetçiliği”, **Toplum ve Bilim**, s. 71 (Kış 1996): 168.
- Boratav, Korkut. “İktisat Tarihi (1908-1980)”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, 4.bs. İstanbul: Cem Yayınevi, 1995: 304-310.
- in, Kürşat. **Batı’da Devlet ve Çocuk**, 2.bs. İstanbul: Patika, 1998.
- Burke, Peter. **Yeni Çağ Başında Avrupa Halk Kültürü**. çev. Göktuğ Aksan. Ankara: İmge Kitabevi, 1996.
- Calhoun, Craig. **Milliyetçilik**, çev. Bilgen Sütçüoğlu. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Cebeci, Dilaver. **Tanzimat ve Türk Ailesi**. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1993.
- Copeaux, Etienne. **Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine: Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993)**. çev. Ali Berktaş. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

- Criss, Bilge. **İşgal Altında İstanbul 1918-1923**, 5.bs. İstanbul: İletişim yayınları, 2005.
- Çağatay, Soner. “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde İrk Dil ve Etnisite”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, c. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002: 245-249.
- Çavdar, Tevfik. “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Sorunu”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.6 (İstanbul: İletişim Yayınları 1983), 1552.
- Çelik, Kemal. “Atatürk Dönemi C.H.P ve Hükümet Programlarında Sağlık”, **Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938) Bildiriler**, ed. Mustafa Mutluer, Eren Akççek, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2009: 296-305.
- Demircan, Candemir. “Mektepli Gazetesinde Yer Alan Metinlerin İçeriğinin Çocukların Bilişsel ve Duyuşsal Gelişimlerine Katkısı (1-148 sayı).” Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Demirel, Fatmagül. **Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında Son Ziyaretler Son Ziyafetler**. İstanbul: Doğan Kitap, 2007.
- Demirhan, Pertev. **Türk Çocuğuna Öğütlerim**, 2. bs. İstanbul: Matbai Ebüzziya, 1942.
- Deniz, Hasan. **En Yeni Muşeret Kaideleri**, İstanbul: Aka Kitabevi ve Anten Yayınevi, Dizgi ve Baskı Marifet Matbaası, 1961.
- Dewey, John **Terbiyede Ahlak Prensipleri**. Çev. Belkis Halim. İstanbul: Hüsnutabiat Matbaası, 1934.
- Dikents. **Terbiye-i Bedeniye, Terbiyevi Jimnastikler ve Jimnastik Oyunlar**, Mütercimler; Tarcan, Selim Sırrı. Mehmet Ziya. İstanbul: Maarif-i Umumiye Nezareti, 1330.
- Diñer, Fatma. “Kazım Nami Duru Hayatı, Eserleri ve Türkçe Öğretimine Katkıları”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Doğdu, Mustafa. “Tek Parti Döneminde Ülkemizdeki Çocuk Dergilerinde Yurttaşlık Bilincinin Geliştirilmesi” Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007.
- Doster, Barış. “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Beden Eğitimi ve Spor”, **Beden Kitabı**, Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç. İstanbul: Kitabevi, 2009.
- Duben, Alen, Cem Behar. **İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile, Doğurganlık 1880-1940**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Durgun, Sezgi. **Memalik-i Şahane’den Vatana**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Durkheim, Emile. **Ahlak Eğitimi (1902-1903)**, çev. Oğuz Adanır. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 2004.
- , Kazım Nami. **Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli**, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1925.
- Eker, Nurten. “Doğan Kardeş Dergisinde Yer Alan Metinlerin Tür, İçerik ve Anlatım Özelliklerinin Çocuk Eğitime Katkısı Açısından İncelenmesi (1-75.sayı)” Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

- Elias, Norbert. **Uygarlaşma Süreci**, çev. Erol Özbek, c. 2, 5. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- _____. **Uygarlık Süreci**, çev. Ender Ateşman, c. 1, 7. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Ergur, Ali. “Türkiye’de Siyasi Düşüncenin Gelişmesinde Fransız Etkisi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Dönemler ve Zihniyetler**, c. 9, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009: 927-944.
- Ertem, Özge. “The republic’s children and their burdens in 1930s and 1940s Turkey: The idealized middle-class children as the future of the nation and the image of poor children’s periodicals” Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2005.
- Esenbel, Selçuk. “Medeni Davranışın Aczi I Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, **Toplumsal Tarih**, c. 8, s. 47 (Kasım 1997): 13.
- _____. “Medeni Davranışın Aczi II Batı Kültür Formlarının 19. Yüzyılda Meici Japonlarının ve Osmanlı Türklerinin Gündelik Yaşamlarında Kullanımı”, **Toplumsal Tarih**, c. 8, s. 48 (Aralık 1997): 12.
- Esmer, Seyhan Kübra. “Cumhuriyetin İlk Yıllarında (1923-1928) Yayımlanan Çocuk Dergilerindeki Tahkiyeli Metinlerin Çocuklara Değer Aktarımı Açısından Değerlendirilmesi” Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007.
- Ethem İbrahim Paşa, **Davranış Kurallarının Eğitimi ve Öğretimi ve Çocuklara Öğütler**, yay. haz. Hıfzırahman Raşit Öymen, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Foucault, Michel. **Cinselliğin Tarihi 1.** çev. Hülya Tufan, 2. bs. İstanbul: Afa Yayınları, 1993.
- _____. **Özne ve İktidar Seçme Yazılar 2**, 3. bs. çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- _____. **Toplumu Savunmak Gerekir.** çev. Şesuvar Aktaş 6. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Fehmi, Nuri. “Trahom”, **Sıhhat Almanakı**, ed. Mazhar Osman (Usman). İstanbul: Kader Matbaası, 1933.
- Fusun Üstel, “II Meşrutiyet ve Vatandaşın ‘İcad’ı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**, c. 1 İstanbul: İletişim Yayınları, 2001: 176-177.
- _____. **Makbul Vatandaş’ın Peşinde**, 4. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Galip, Reşit. **İnsan Bedeni**. İstanbul: Devlet Matbaası, 1929.
- _____. **Köy Muallimleri ile Sağlık Konuşmaları**. İstanbul: Devlet Matbaası, 1933.
- Gellner, Ernest. **Uluslar ve Ulusculuk**. çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan. İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.
- Goloğlu, Mahmut. **Demokrasiye Geçiş 1946-1950**. İstanbul: Kaynak Yayınlar, 1982.

- _____. **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1924-1930 Devrimler ve Tepkiler.** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- Gökalp, Ziya. **Hars ve Medeniyet** 2. bs. Ankara: İş Matbaacılık, 1972.
- _____. **Terbiye'nin Sosyal ve Kültürel Temelleri I**, Hazırlayan: Ziya Kardaş, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1973.
- _____. **Türk Ahlakı**, yay. haz. Mustafa Görgen, İstanbul: Türk Kültür Yayını, 1975.
- _____. **Türkleşmek, İslamlaşmak, Çağdaşlaşmak ve Doğru Yol**, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri 1976.
- Göktürk, Eren Deniz (Tol). "1919-1923 Dönemi Milliyetçilikleri", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, c. 4 İstanbul: İletişim Yayınları, 2002: 113.
- Gömlüksiz, Eda Gülşen. "Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Refik Saydam Döneminde Sağlık Koşulları ve Politikaları (1923-1937)" Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Göral, Özgür Sevgi. "Erken Cumhuriyet Döneminde Çocuk Meselesi ve Çocuk Suçluluğu" Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2003.
- Gürbüz, Adnan. **Türkiye'de Nüfus Politikası ve Hukuk Düzeni.** Ankara: Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları, 1975.
- Gürdal, Ayça. "Türkiye'de Çocukluğun Değişimi: Çocuk İmgesinin Doğan Kardeş Dergisi Üzerinden Okunması" Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Gürsel, Ali. "Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları, (1920-1960)", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2008.
- Gürsoy, Gencay. "Sağlık", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.6 İstanbul: İletişim Yayınları, 1985: 1717-1718.
- Güven, İsmail. **Türk Eğitim Tarihi.** Ankara: Naturel Yayıncılık, 2010.
- H. Braun, **Bulaşıcı Hastalıklar**, çev. Ziya Öktem, Ankara: Maarif Matbaası, 1944.
- H. Karpat, Kemal. **Osmanlı Nüfusu, 1830-1914.** İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Hanioğlu, M. Şükrü. **Bir Siyasal Düşünür Olarak Abdullah Cevdet ve Dönemi.** İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966.
- Hanioğlu. M. Şükrü. **Bir Siyasal Örgüt olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Herkesin Bilmesi Lazım Gelen Muaşeret Usulleri**, İstanbul: Sevimli Ay Neşriyatı: 8, Resimli Ay Matbaası, Türk Limited Şirketi, 1927.
- Heywood, Colin. **Baba Bana Top At, Batı'da Çocukluğun Tarihi.** çev. Esin Hoşsucu. İstanbul: Kitab Yayınevi, 2003.
- Hidayet, Süreyya. "Şişmanlık ve Bundan Korunmak Kurtulmak", **Sıhhat Almanakı**, İstanbul: Kader Matbaası, 1370/1951: 870.

- Hilav, Selahattin. “Düşünce Tarihi 1908-1980”, **Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980**, c. 4, yay. yön. Sina Akşin, 4. bs. İstanbul: Cem Yayınevi, 1995: 377.
- Hobsbawm, Eric J. **Milletler ve Milliyetçilik**. çev. Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993.
- Hobsbawm, Eric, Terence Ranger, **Geleneğin İcadı**. çev. Mehmet Murat Şahin. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.
- Hökelekli, Hayati. “Çocuk” **İslam Ansiklopedisi**, c.8, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993: 357.
- Işın, Ekrem. “Abdullah Cevdet’in Cumhuriyet Adab-ı Muaşeretı”, **Tarih ve Toplum**, c. 8, s. 48 (Aralık 1987): 14-15.
- İkinci Maarif Şûrası 15-21 Şubat 1943 Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar**, Ankara: Maarif Vekilliği, 1943.
- İlkan, Ceren Gülser. “Verem, Tıp, Siyaset: Erken Cumhuriyet Döneminde Kamu Sağlığı” Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2006.
- İnal, Kemal. “Modern Çocukluk Paradigması” **Cogito**, s. 21 (Kış), İstanbul: 1999: 21.
- İnan, A. Afet. **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- İnan, Afet. **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**. I. Kitap. İstanbul: Devlet Matbaası, 1933.
- İnan, Ruhi. “Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergi ve Gazeteleri (Tahlili Fihrist 1923-1940)” Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2012.
- Kadioğlu, Ayşe. “Cinselliğin İnkârı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998: 93.
- _____. “Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türk Milliyetçiliğinin Çelişkisi ve Seçkinlerin Tavrı”, **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, yay. haz. Nuri Bilgin Ankara: Bağlam Yayıncılık, 1997: 277-279.
- Kafadar, Osman. “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batılılaşma**, c.3, 6.bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012: 351-352.
- _____. **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**. İstanbul: Vadi, 2016.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. **İnsan Aile Kültür**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.
- Kahraman, Hasan Bülent. “Bir Zihniyet, Kuram ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batılılaşma**, 6.bs. c.3, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012: 126-127.
- _____. **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi – II 1920-1960**. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010.
- Kanad, Halil Fikret. **Ailede Çocuk Terbiyesi**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.

- Kanat, H. Fikret. **Milliyet İdeali ve Topyekûn Milli Terbiye**. Ankara: Çankaya Matbaası, 1942.
- Kansu, Aykut. “Türkiye’de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm**, c. 2, 2. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002: 253-266.
- Kaplan, İsmail. **Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi**, 7. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Karaömerlioğlu, M. Asım. “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm**, 2. bs. c. 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002: 273-283.
- Katoğlu, Murat. “Cumhuriyet Türkiye’sinde Eğitim, Kültür, Sanat”, **Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980**, c. 4, yay. yön. Sina Akşin, 4. bs. İstanbul: Cem Yayınevi, 1995: 473, 474.
- Kayam, Cevahir. “Hükümet Programları ve Bütçe Rakamları Işığında Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları”, **Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi Bildiriler (1920-1938)**, ed. Mustafa Mutluer, Eren Akçiçek, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2009.
- Kepenek, Yakup, Nurhan Yentürk, “Nüfus Politikası ve Gelişmeler”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, s. 88 (Mayıs 2004): 2.
- Keskinbora, Kadircan. “Atatürk Döneminde Trahomla Mücadele Tarihçesine Bakış”, **Atatürk Dönemi Sağlık Kongresi Bildiriler (1920-1938)**, ed. Mustafa Mutluer, Eren Akçiçek. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2009.
- Kırpık, Güray, Uğur Ünal, Hasan Işık, Bahattin Demirtaş, Hasan Akyol, Togay Seçkin Birbudak, Muhammet Ahmet Tokdemir, **Türk Eğitim Tarihi**. Ankara: Otorite Yayınları, 2012.
- Koç, Fatma. “Osmanlı İmparatorluk Dönemi Türk Çocuk Giysileri Üzerine Bir Araştırma” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Koçak, Cemil. **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**. c. 2, 6. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Konar, Elif. “Gürbüz Türk Çocuğu Dergisinin İncelenmesi” Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Köksal, Duygu. “İsmail Hakkı Baltacıoğlu İnkılâp ve Terbiye: Ulusun ‘Çocukluğu’”, **Toplumsal Tarih**, s. 40 (Nisan 1997): 9
- Kür, İsmet. **Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları**. Ankara: AKDTYK, 1991.
- Levend, Ağah Sırrı. **Maarifimiz ve Milli Terbiyemiz**. İstanbul: Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi, 1940.
- Locke, John. **Eğitim üzerine Düşünceler**. çev. Hakan Zengin. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2004.
- Macar, Oya Dağlar. **Balkan Savaşlarında Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri**. İstanbul: Libra Kitap, yayın yılı yok.

- Mardin, Şerif. **Türk Modernleşmesi, Makaleler 4**, 19. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Meriç, Nevin. **Adab-ı Muaşeret: Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi (1894-1927)**, 2. bs. İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.
- Nazmi, Ahmed, Bekir Sıdkı, **Yeni Usul Osmanlı Terbiye-i Bedeniye Dersleri**. İstanbul: Necm-i İstiklal Matbaası, 1327.
- Nejad, Ethem. **Türklük Nedir? ve Terbiye Yolları**, yay. haz. Faruk Öztürk. İstanbul: Kızıl Elma Yayıncılık, 2001.
- Nihat, Ahmet. **İstikbalde Halk ve Ahlak**, (İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1930), 115.
- Nikiforuk, Andrew. **Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi**. çev. Selahattin Erkanlı. İstanbul: İletişim, 2000.
- Okay, Cüneyd. **Eski Harfli Çocuk Dergileri**. İstanbul: Kitabevi, 1999.
- _____. **Meşrutiyet Çocukları**. İstanbul: Bordo Kitaplar, 2000.
- _____. **Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900**, (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1998).
- Onur, Bekir. **Çocuk Tarih ve Toplum**. Ankara: İmge Kitabevi, 2007.
- _____. **Türk Modernleşmesinde Çocuk**. Ankara: İmge Kitabevi, 2009.
- _____. **Türkiye'de Çocukluğun Tarihi**. Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- Ortaylı, İlber. **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**. 24. bs. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2005.
- _____. **Osmanlı Toplumunda Aile**, 13. bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Öğün, Süleyman Seyfi. "Kamusal Hayatın Kültürel Kökleri üzerine: Sennet, Habermas ve Abdülaziz Efendi", **Doğu-Batı**, Yıl, 2, s. 5 (Kasım Aralık Ocak 1998-1999): 50.
- Öğüt, Nilüfer. "Eski Harfli Çocuk Dergilerinden Yeni Yol Dergisinin Çocuk Eğitimindeki İşlevi" Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2006.
- Öymen, Münir Reşit. **Bugünün Ahlak Terbiyesi Meseleleri**. İstanbul: Matbaacılık Okulu, 1955.
- Özbudun, Ergun. "Millî Mücadele ve Cumhuriyetin Resmî Belgelerinde Yurttaşlık ve Kimlik Sorunu", **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, yay. haz. Nuri Bilgin Ankara: Bağlam Yayıncılık, 1997.
- Özdemir, Hikmet. **Salgın Hastalıklardan Ölüm 1914-1918**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005.
- Özekmekçi, Mehmet İnanç. "The Formation of Children in the Late Ottoman Empire An analysis through the periodicals for children (1869-1914)" Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2005.
- Özkan, Hande. "Selim Sırrı Tarcan", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm** 2. bs, c.2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002: 276-279.

- Özkırımlı, Umut. **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale**, çev. Yetkin Başkavak, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Öztamur, Pınar. “Bir Nüfusu Tanımlamak: Erken Cumhuriyet Döneminde Kadınlar ve Çocuklar” Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2004.
- Öztan, Güven Gürkan. **Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Özyalvaç, Ş. Pınar Yavuztürk. “Mektebe ilk Merhaba: Sıbyan Mektepleri”, **Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak**, ed. Haşim Şahin, Nurdan Şafak, İstanbul: Dem, 2012.
- Parla, Taha. **Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Oku**, c. 3, 3.bs. İstanbul: Deniz Yayınları, 2008.
- _____. **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, yay. haz. Füsun Üstel, Sabir Yücesoy, 6. bs. İstanbul: Deniz Yayınları, 2009.
- Postman, Neil. **Çocukluğun Yokoluşu**. çev. Kemal İnal. Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- Reşid, (Vefa Mektebi Müdürü) **Milli Terbiye ve Hedefleri**, İstanbul: Amedi Matbaası, 1927.
- Revel, Jague. “Adab-ı Muaşeretten Yararlanma Yolları”, Hazırlayan: Philippe Ariés, George Duby, **Özel Hayatın Tarihi 3 Rönesans’tan Aydınlanmaya**. çev. Devrim Çetin kasap. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Rousseau, Jean Jacques. **Emile: “Bir Çocuk Büyüyor”**, yay. haz: Ülkü Akagündüz. İstanbul: Selis Kitaplar, 2003.
- San, Haluk. **Atatürk ve Spor: Belgeleri ile Türk Spor Tarihinden**, c.1, İstanbul: Türk Spor Vakfı Yayınları 2, 1981: 37-41.
- Sancar, Serpil. **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti**, 2. bs. İstanbul: İletişim, 2013.
- Sander, Oral. **Siyasi Tarih, Birinci Dünya Savaşı’nın Sonundan 1980’e kadar**. Ankara: İmge kitabevi, 1989.
- Sarper, Özer. **Demografiye Giriş**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1980
- Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler**, ed: Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç, İstanbul: Umut Kâğıtçılık, 2003.
- Shorter, Frederic C. Miroslav Macura, **Türkiye’de Nüfus Artışı (1935-1975) Doğurganlık ve Ölümlülük Eğilimleri**, Ankara: Yurt Yayınları, 1983.
- Sılandoğlu, Nazım. **Mukayeseli Muaşeret (Görgü)**. İstanbul: Aka Kitabevi, 1962.
- Somel, Selçuk Akşin. “Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**, c. 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 20001: 88-89.
- Soyak, Hasan Rıza. **Atatürk’ten Hatıralar**, c. I, y.y.y- 1973.
- Şenel, Alaeddin. **İrk ve İrkçilik Düşüncesi**. Ankara: Bilim ve Sanat, 1993.

- Şenses, H.H Rahmi **İslam Terbiyesi**, İstanbul: Hamle Matbaası, 1959.
- Şerifsoy, Selda. “Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950”, **Vatan Millet Kadınlar**, der. Ayşe Gül Altınay, 5. bs. İstanbul: İletişim, 2013.
- Talat, Mustafa. “İçtimai Belalardan Verem ve Verem Dispanserleri”, **Sıhhat Almanakı**, ed. Mazhar Osman (Usman) İstanbul: Kader Matbaası, 1933: 666.
- Tanör, Bülent. **Kurtuluş, Kuruluş**, 5. bs. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2003.
- Tanyol, Cahit. **Sosyal Ahlak: Laik Ahlak Giriş**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960.
- Tarcan, Selim Sırrı. **Muallimlere Terbiye-i Bedeniye Rehberi**, İstanbul: Milli Matbaa, Matbaa-i Amire, 1926.
- _____. **Yaşama Bilgisi**, Ankara: Maarif Matbaası, 1942.
- _____. **Muallimlere Terbiye-i Bedeniye Rehberi**, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1926.
- _____. **Terbiye-i Bedeniye Tarihi: Muallim Mekteplerine Mahsus**, İstanbul: Maarif Vekâleti, 1928.
- _____. **Terbiye-i Bedeniye: Dokuz Yaşından On İki Yaşına Kadar Kız ve Erkek Çocuklara Mahsus İsveç Usulü**, 2. Kitap, İstanbul: Tefeyyüz Kütüphanesi, 1332.
- _____. **Terbiye-i Bedeniye: On İki Yaşından On Beş Yaşına Kadar Kız ve Erkek Çocuklara Mahsus İsveç Usulü**, 3. Kitap, İstanbul: Tefeyyüz Kütüphanesi, 1332.
- _____. **Terbiye-i Bedeniye Nazariyatı ve Usul-ü Talim**, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1335.
- Tekeli, İlhan. “Türkiye’de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batılılaşma**, 6.bs. c.3, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012: 31-32.
- Temel, Mehmet. **Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele**. Ankara: Nehir Yayınları 2008.
- Terkan, Nurullah. “Türkiye’de Popüler Çocuk Dergilerinde Egemen Söylemin Kuruluşu” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Terzioğlu, Arslan. “Tersane-i Amire’deki Tabibhane’den Gülhaneye Türk Tıbbının Batılılaşması”, Arslan Terzioğlu, Erwin Lucius, **Türk Tıbbının Batılılaşması, Gülhane’nin 90. Kuruluş Yılı Dönümü Anısına 11-15 Mart 1988’de Ankara ve İstanbul’da Yapılan Simpozyuma Sunulan Bildiriler**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993: 24-30.
- Tevfik, Baha. **Yeni Ahlak ve Ahlak Üzerine Yazılar**, der.ve haz. Faruk Öztürk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Tezcan, Hülya. **Osmanlı Sarayının Çocukları, Şehzade ve Hanım sultanların Yaşamları Giysileri**, İstanbul: Aygaz, 1996.
- Tezel, Yahya Sezai. **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950**, Ankara: Yurt Yayınevi, 1982.

- Toker Nilgün, Serdar Tekin, “Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: Kamusuz Cumhuriyet’ten Kamusuz Demokrasi’ye”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık**, c.3, 6. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012: 82.
- _____. “Kamusuz Cumhuriyet’ten Kamusuz Demokrasiye”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık**, c. 3, 6. bs. İstanbul: İletişim yayınları, 2012: 83.
- Toksöz, Hatice. “Osmanlı Klasik Dönem Ahlak Eserlerinde Çocuk Eğitimi”, **Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak**, ed. Haşim Şahin, Nurdan Şafak İstanbul: Dem, 2012.
- Toprak, Zafer. “II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c. 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985: 531-532.
- Tunçay, Mete. **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Türkmen, Faik. **Milli ve Askeri Ahlak**. İstanbul: Askeri Liseler Neşriyatından: No. 2, 1943.
- Ural, Tülin. 1930-1939 Arasında Türkiye’de Adab-ı Muaşeret, Toplumsal Değişme ve Gündelik Hayatın Dönüşümü, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Sosyoloji Programı, 2008.
- Usman, Mashar Osman. “Hergünkü Yemeklerimizin Beslenme Derecesi, İnsana Ne Kadar Yemek Lazım – İnsan Nasıl Zayıflamalı – Nasıl Şişmanlamalı”, **Sıhhat Almanakı**, İstanbul: Kader Matbaası, 1370/1951: 88-92.
- _____. “Cumhuriyetin Sıhhat Siyaseti”, **Sıhhat Almanakı**, ed. Mazhar Osman (Usman) İstanbul: Kader Matbaası, 1933: 35-43.
- _____. “Öjenik”, **C.H.P Konferanslar Serisi**, (Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi, 1939): 2-7.
- Ülken, Hilmi Ziya. **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul: Ülken Yayınları, 1979.
- Wallerstein, Immanuel. **Sosyal Bilimleri Düşünmemek: Ondokuzuncu Yüzyıl Paradigmasının Sınırları**. çev. Taylan Doğan. İstanbul: Avesta Yayınları, 1997.
- Yalın, Zeki Ragıp. “Modern Cemiyetlerde Saadet Ülküsü: Sağlık”, **C.H.P Konferanslar Serisi, Kitap 2**, Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi 1939.
- Yaşar, Fatma Tunç. **Alafranga Halleri Geç Osmanlı’da Adab-ı Muaşeret**. İstanbul: Küre Yayınları, 2016.
- Yerasimos, Marianna. “16-19. Yüzyıl Gravür ve Suluboyalarında Osmanlı Çocuk Figürleri” **Toplumsal Tarihte Çocuk**, yay. haz. Bekir Onur, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- Yetim, A. Azmi. “Atatürk ve Spor Politikası”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Beden Eğitimi ve Spor Özel Sayısı, c. 7, s. 1 (1991): 19.

- Yıldırım, Nuran. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Koruyucu Sağlık Uygulamaları”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985: 1326.
- Yıldız, Ahmet. “**Ne Mutlu Türküm Diyebilene**”, **Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Yılmaz, Eray. “Türkçe Çocuk Gazetelerinde Osmanlı Kimliği (1869-1908) (Ahlak, İlim, Dil, Tarih ve Coğrafya)” Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Yücel, Hasan Ali. **İyi Vatandaş İyi İnsan**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956.
- _____. **İyi Vatandaş İyi İnsan**, 9. bs. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Zaim, Sabahaddin. **Siyasi İktisadi ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Nüfus Meselesi**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1973.
- Ziya, Safveti. **Adab-ı Muâşeret Hasbihalleri**, Ankara: Türk Ocağı Matbaası, 1927.
- Zürcher, Erik Jan. **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**. çev. Yasemin Saner, 24. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

EKLER

Ek. 1. Lane, no 2. 1 Kânunusani 1335 (1919).

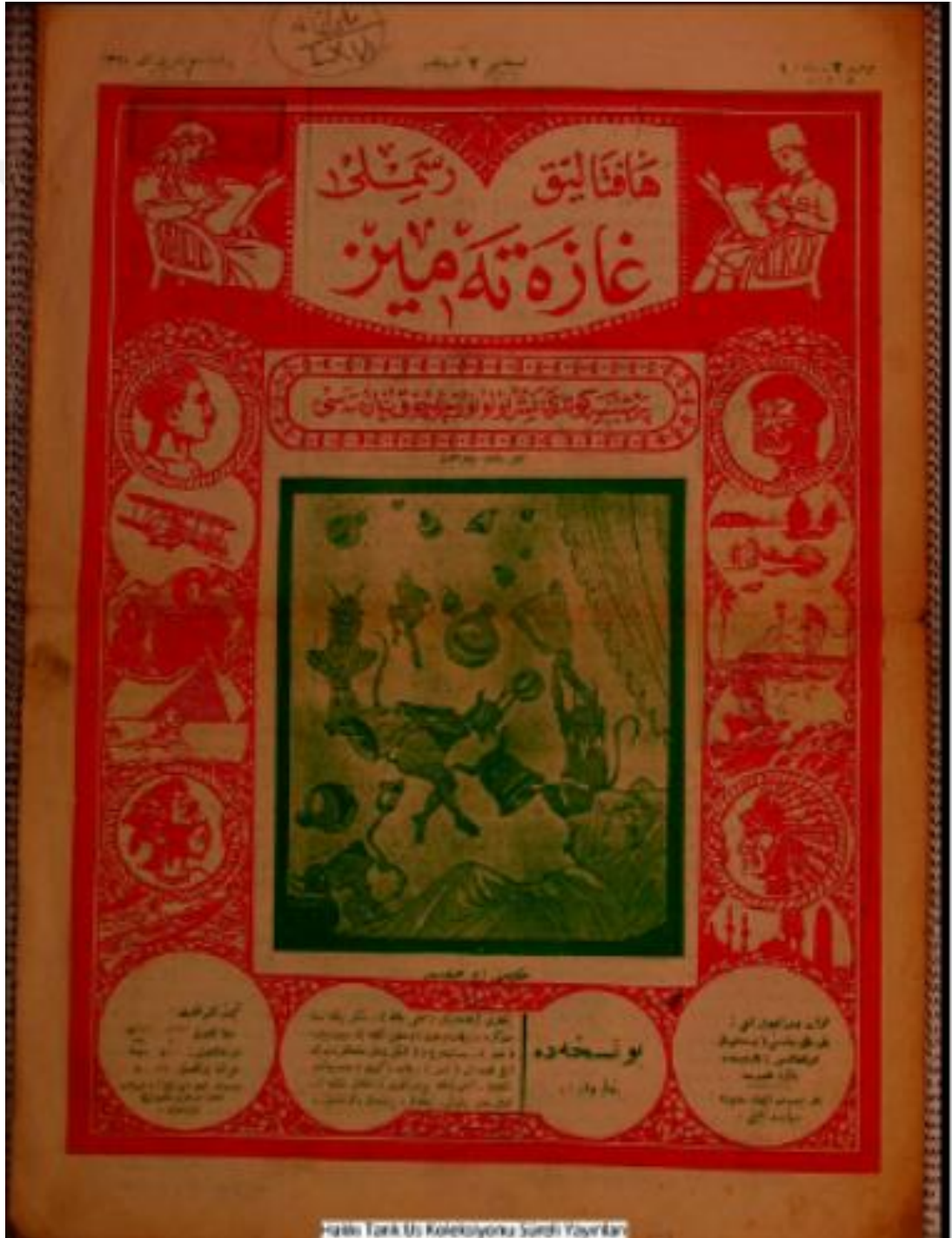

Ek. 2. Talebe Mecmuası, s. 1, 5 Nisan 339 (1923).

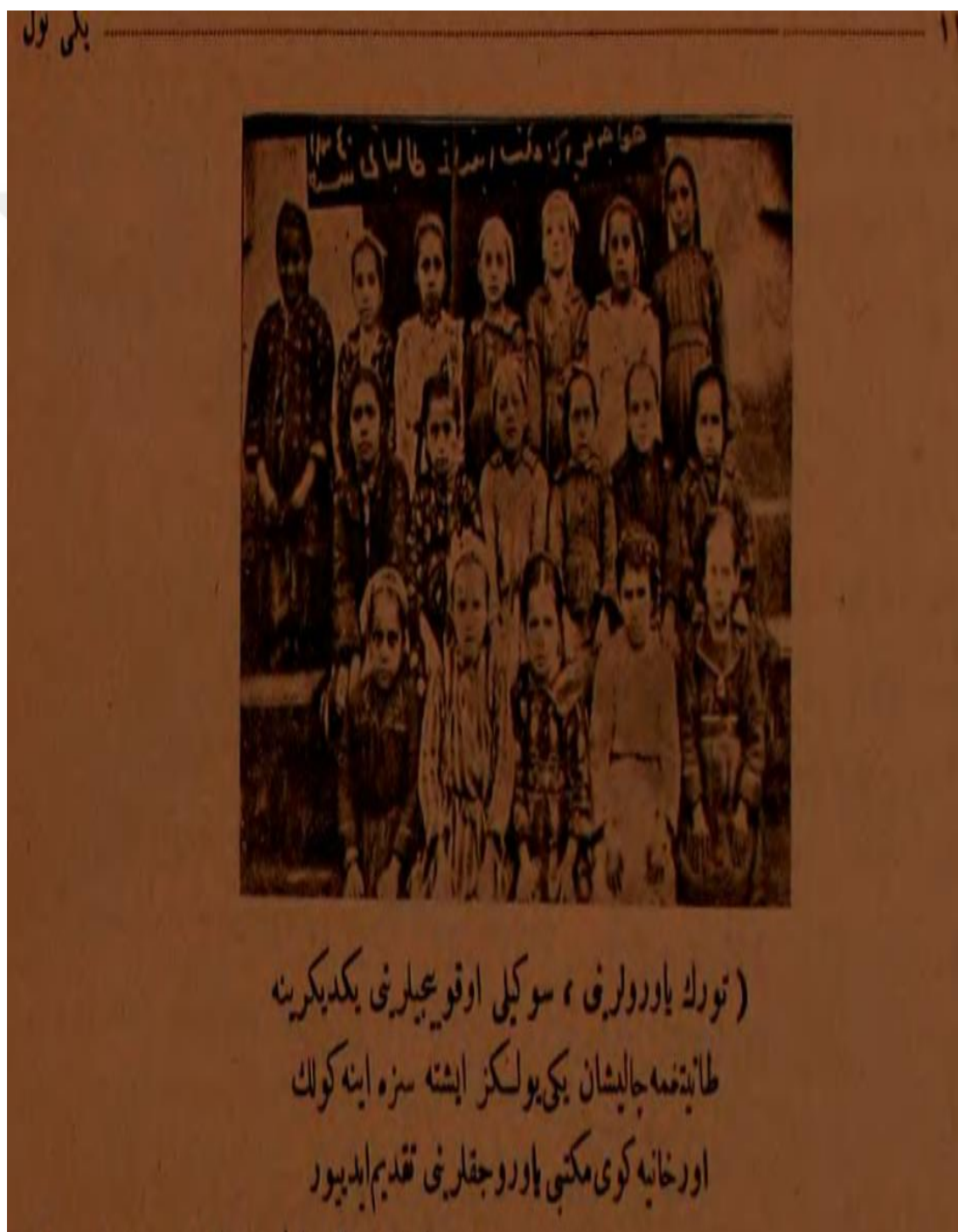

[illegible]

Ek. 4. Haftalık Resimli Gazetemiz, no. 2, sene 1, Teşrinisani 1340 (1924).

Ek. 5. Yeni Yol, s. 31, 5 Nisan 1340 (1924).

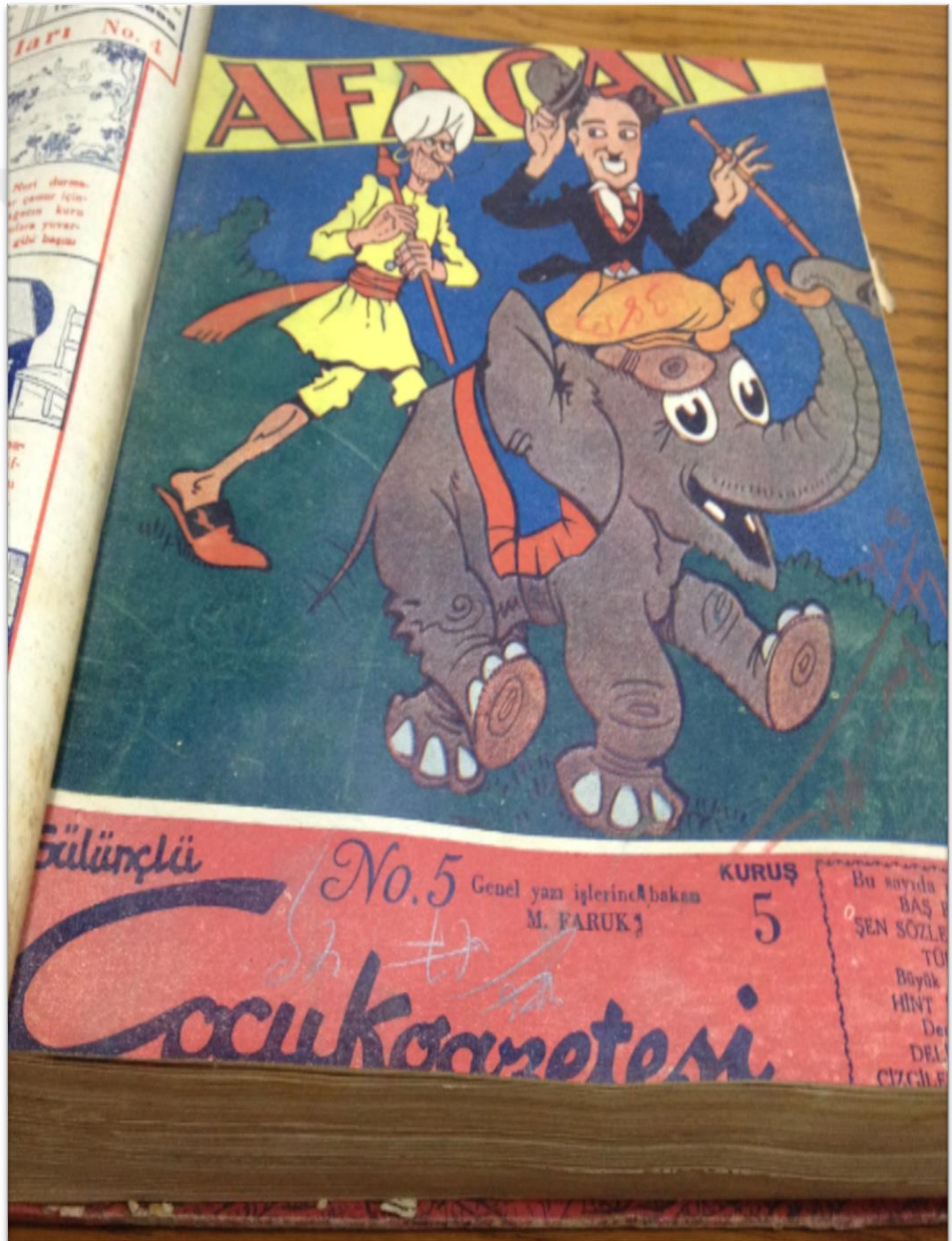
Ek. 6. Sevimli Mecmua, no. 5, 26 Şubat 341(1925).

Ek. 7. Gürbüz Türk Çocuğu, yıl 1, s. 11, 1 Ağustos 1927.

Ek. 8. Afacan Çocuk Gazetesi s. 5, 23 Birinci kanun 1934.

Ek. 9. Ateş s. 5, 24.12.1936.

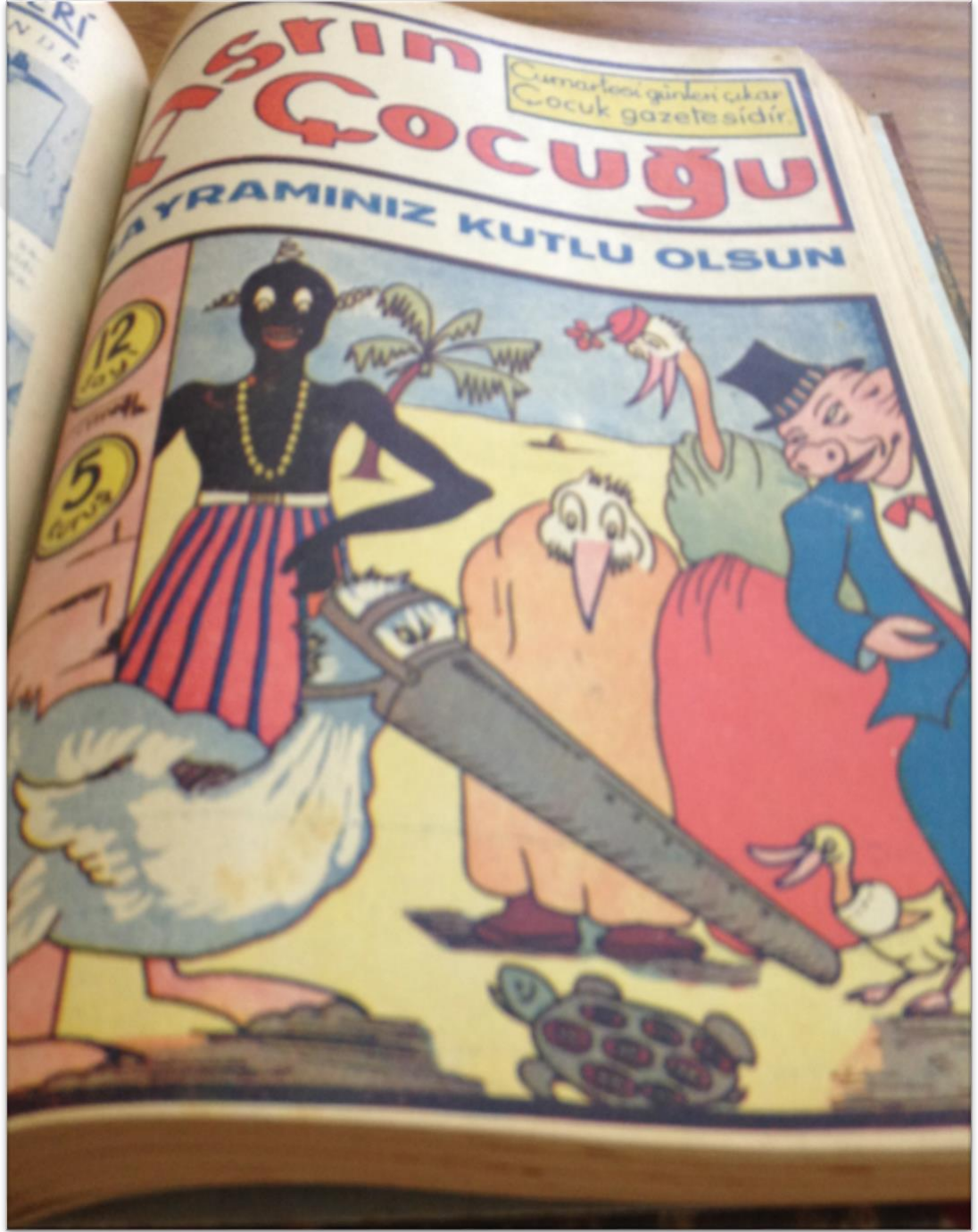
Ek. 10. Yavru Türk, no. 134 19 İlkteşrin 1938.

Ek. 11. Çocuk Gazetesi 25 Mayıs 1938.

Ek. 12. Asrın Çocuğu, yıl 1, c. 1, s. 12 20 İkincikanun 1940.

Ek. 13. Çocuk Alemi, yıl 3, s. 4, 23 Nisan 1949.

Ek. 14. Türk Çocukları, s. 1, 9 Ocak 1950.

ÖZ GEÇMİŞ

Marmara Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun olan Sevcan Başboğa, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsündeki yüksek lisans eğitimi sonrasında “Anadolu Ajansı (1920-1922)” adlı yüksek lisans tez çalışmasını tamamlamıştır. Doktora eğitimini Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim dalında tamamlamıştır. “Anadolu Ajansı (1920-1922)” adlı tez çalışması, Anadolu Ajansı yayınlarınca kitaplaştırılmıştır. Bununla beraber akademik alandaki çalışmaları çeşitli yayın, makale ve sempozyum çalışmalarıyla devam etmektedir.